JANI VINCENTII GRAUINÆ ORIGINUM JURIS CIUILIS LIBRI TRES, ET DE ROMANO IMPERIO LIBER...

Gian Vincenzo Gravina

Digitized by Google

C. 2:

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE - FIRENZE ♦ RACCOLTA NENCINI ♦
C
2
19

Digitized by Google

Digitized by Google

Ex Libris Joannis Nencini
1870

Digitized by Google

ORIGINES
JURIS CIVILIS

ET

DE ROMANO IMPERIO

LIBER SINGULARIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

JANI VINCENTII GRAVINAE

ORIGINUM JURIS CIVILIS LIBRI TRES

ET

DE ROMANO IMPERIO LIBER SINGULARIS

AD

ILLUST., ET EXCELL. DOMINUM DUCEM

ANNIBALEM MARCHESIUM

Editio noviſſima unice emendata, & aucta.

VOLUMEN PRIMUM.

NEAPOLI, CIƆIƆCCXXVIII.

Ex Typographia Haeredum Pittanti.

SUPERIORUM PERMISSU.

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE FIRENZE

Digitized by Google

AD

CLEMENTEM XI.

PONT. MAX.

BEATISSIME PATER:

QUAE tria bona ſunt a divina providentia ſummis principibus ad optimum populorum regimen attributa, quaeque ſaepe in ſingulos diſpertita quidem adſpiciuntur, in eumdem vero collata raro memorantur; ea omnia nos in te uno, CLEMENS MAXIME intuemur; ingentem rerum optime gerendarum poteſtatem, cognitionem, & voluntatem: quae ſicuti diſſociatae parum promovent, quia neque poteſtas abſque cognitione invenire; neque cognitio abſque voluntate capeſſere meliora valet; ita

ita

Digitized by Google

ita conjunctae nunc in SANCTITATE TUA, orbem terrarum univerſum ad aeternorum operum ſpem, haud immerito, erexerunt. Vetus enim illa, & praeclara de te opinio ex beneficentia & prudentia tua, praeclariſque factis ubique diffuſa, jam tanto crevit amplius, quanto mirabilis illa tuorum comitiorum eventus rebus humanis omnibus antecellit. Quo virtutis exemplo, vel ipſis veteribus Eccleſiae ſaeculis inaudito, cum & praeteritas tuas laudes obrueris, & paris gloriae ſpem ceteris mortalibus abſtuleris; noſtram interea excelſorum actuum cupiditatem adeo dilataſti, ut ei explendae, ſuperatis jam ceteris, tutemet ſis in poſterum ſuperandus; neque alium praeter te competitorem, atque aemulum laudum tuarum ſis habiturus. Mortales enim ita natura comparati ſumus, ut cum nobis ipſis facile condonemus; ab aliis tamen ſemper majora contendamus. Cum igitur tu notas antea, uſitataſque virtutes curſu ſuperioris temporis exegeris; & in creatione tua ſpeciem pietatis adhuc ignotam e coeleſtibus animi tui penetralibus emiſeris; quid mirum, ſi nova ſemper & inſueta, tuique propria, in poſterum expectemus? Quod vix, ac ne vix quidem aſſecuturos a quoquam homine confideremus, niſi mirabile facinus abs te profectum, divinam vim actionibus tuis perpetuo excitandis, atque regendis in tuo pectore conditam indicaret. Talis enim tua fuit Pontificatus recuſatio, ut nihil humani penitus in egregia illa moderatione animi deprehendatur. Neque enim cum ſenſu modeſtiae, metus hoſtium Chriſtiani nominis admiſcebatur: non tyrannorum atrocitas, non Eccleſiae vexatio, non pericula, non caedes, nulla ſtrages, nulla ſeditio, commotio nulla honorum fugam incitabat. Et tamen ad culmen dignitatum omnium invitus atque reluctans, moerore ac triſtitia ſqualidus, lacrymans & gemebundus, e cubiculo ubi te condideras, velut ad crucem aliquam evocabaris: utpote de illorum numero, qui ἔρχονται ἐπὶ τὸ ἄρχειν οὐχ ὡς ἐπ' ἀγαθόν τι ἰόντες, οὐδ' ὡς εὐπαθήσοντες ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ὡς ἐπ' ἀναγκαῖον καὶ οὐκ ἔχοντες ἑαυτῶν βελτίοσιν ἐπιτρέψαι τὴν ἀρχὴν, οὐδὲ ὁμοίοις. Dum enim ampliſſimi Patres ad te confertim ibant, ut paratum divinitus, delatumque ad te a collegis omnibus Pontificatum maximum reciperes; tu illum ad ſeniores conſtantiſſime remittebas, unanimeſque preces, lacrymis abunde manantibus, refutabas. Cum igitur nemo, quin eſſes unice creandus, ambigeret, praeter unum te, a cujus modeſtia, cum illi magis contenderent, minus expugnabant; idemque diffiſus viribus copiam ſuffragiorum undique te ambientium averteres; ac ſolus petitioni omnium repugnares; certe non tam comitia illa fuere, quam lis, & judicium inter te, ac Sacrum Senatum inſtitutum, coeleſtique ſententia diremtum, ac definitum Sacrorum librorum oraculis; quae voluntatem pervicere tuam, ac te attinuere dilabentem: ut divinam in Pontificia creatione praeſentiam, quam nobis adhuc religionis auctoritas perſuaſit, nunc in mirabili creatione tua, oculis prope, deprehenderimus. Qua enim humana ope negocia illa, quae, ſuapte na-

turae

Digitized by Google

ſura; levi qualicumque aura vertuntur, tamdiu conſiſterent, niſi a divina optimorum patrum voluntates in te incumbentes ex alto rexiſſet: eorumque ſuffragia, ne abortum deficerent, totum illud glorioſiſſimum tibi, longum vero atque anxium ceteris mortalibus, triduum, admirabiliter ſuſtinuiſſet? Quae tum populi totius trepidatio fuit! Quae ſollicitudo bonorum! Quales anguſtiae doctorum ac piorum hominum! Quanta fluctuatio Eccleſiae univerſae: quae dum retraheret manus a gubernaculo tibi porrecto, portum hic, illic ſcopulos; hac ſerenitatem, illac tempeſtatem proſpectans; a te unice petebat, ut in tranquillum conferretur! Neque aliunde, praeter quam a divino conſilio proceſſit, ut neglecta opportune de Seniorum etiam ſententia lege annaria, dignitate ſupremam aetatem anteveniret. Cum enim ſuperiorum Pontificum piis legibus, & exemplis abacta vitia, propter eorum imperii brevitatem, ſtatim ab abſceſſu refluerent; florentem aetatem tuam Deus ad ſummam poteſtatem adduxit, ut imperii diuturnitate, optimae leges verterentur in mores, ac mala omnia tuarum continuatione virtutum, veluti longi temporis praeſcriptione, in poſterum tollerentur. Tu vero, non ut imperares, imperium accepiſti; ſed ut Eccleſiae temporibus, & legi divinae ſervires. Etenim ut egregie Plato: *τῷ ὄντι ἀληθινὸς ἄρχων οὐ πέφυκε τὸ αὑτῷ συμφέρον σκοπεῖσθαι, ἀλλὰ τὸ τῷ ἀρχομένῳ.* Omnes quidem homines Deus Opt. Max. propter communis genitoris culpam, perpetuo labore damnavit; ſed ſapientes hoc diſcrimine ſecrevit a ceteris, quod alios tantum ſui; ſapientes vero publicae utilitatis cauſa laborem ſuſcipere voluit. Hoc autem onus ideo tibi ſubeundum prae ceteris erat, quod unus inter mortales abſque ullis edictis, quae inania ſunt, niſi vim habeant adjunctam, & abſque vi, quae nunquam abeſt a communi triſtitia, ſed ipſo adſpectu jucundiſſimo vitae tuae, ac proprium luce meritorum, labes eluere valeas Magiſtratuum & Procerum, unde corruptio manare ſolet ad ceteros. Ac ſola imago animi tui modo locata ſublimius, & majoribus exprimenda in dies operibus, praeſentis erit, & poſteri cenſura temporis. Quis enim aut ignavus, aut impurus, aut indoctus munus petere auſit ab eo Pontifice, cujus pueritiam in elegantioribus literis; adoleſcentiam in Sacris & civilibus legibus; juventutem in jure integerrime, ſanctiſſimeque dicundo; ac ſequentem aetatem tribus Pontificibus dicatam in Eccleſia univerſa moderanda; totamque vitam in antiquae Sanctorum patrum diſciplinae cognoſcenda, & undequaque imitanda ſciat eſſe traductam! Quis vero levis, & puerili doctrina imbutus, turgidaque recentiorum temporum facundia inflatus, graviores, & ſublimiores doctrinas vocarit apud eum Pontificem, ad quem inſtituendum omnium temporum feliciora ſtudia confluxere? Quem ab ineunte aetate latinam eloquentiam addiſcentem Tulliani ſeculi lux, & candor excolunt; cui ad graecas literas cupide progredienti, cum omnium inventorum, atque antiquae ſumma copia Academia univerſa, cumque Demoſthenes vi, at-

que

que frugalitate Atticum forum exultantes occurrit. Qui Jurisprudentiam ab Antonini aetate, Theologiam a Theodoſianis temporibus arripuit, omneſque doctrinas, atque artes e purioribus fontibus arceſſivit. Eo cultu, atque ſeveritate ſtudiorum tecum ad Supremum Eccleſiae faſtigium reducto, non Pueritiam literulas olentem videbimus, & argutiolas; ſed Heroicorum temporum eruditionem, & Sapientiam ſuſcitantem adſpiciemus; Romanique juris Majeſtatem jamdiu obumbratam foro reddentem, & ad veteris Eccleſiae pietatem, atque doctrinam noſtratium criticorum religione, atque judicio expenſam, & excoctam, auream illam eloquentiam adjungentem, quam in Italiam, Leonis X. beneficentia revocatam, novo ſermonis contagio pene profligavit. Quam ſane morum, atque bonarum artium felicitatem prope adſpirare video, poſt quam exemplo tuo ea deſertur conditio petitoribus, ut aut ſpes honorum eis deponenda ſit, aut vetuſta morum, & doctrinarum Sanctitas repetenda. Hac tu, Princeps humaniſſime, voti compos fies, & ſeveritatem, quae animum tuum a dominatu avertebat, effugies: moribus enim recta diſciplina, & literarum cultura, compoſita delictorum, & vitiorum ſemina tandem extingues, ut ſeveritate tibi non ſit utendum, quoniam bonis dominaberis; poteriſque clementiſſime, atque ex animi tui ſententia imperare. Non enim clementia eſt parcere ſontibus, quorum vita tot eſt inſontibus noxia: ſed ea demum vera eſt clementia, numerum augere bonorum rectis inſtitutionibus, iiſque aditum ſepire criminibus, ut quam rariſſime oporteat eſſe ſeverum. Quoniam vero haud pauci reperiuntur, qui ramos malorum decidere, radicem vero qui tentaverit adhuc nemo: & vitia plerumque ſtudio virtutis non deponuntur, ſed fuga poenarum; coguntur Principes atrocitate decretorum eos exulcerare, qui vel voluptatem ex propriis, vel utilitatem ex alienis vitiis capiunt; quique illis ablatis, quotidianam etiam vitae occupationem amitterent. Tu vero, qui virtutum omnium ſcientiam habes & uſum, exemplis tuis, & nova emendandi arte animos ad illas adeo condocefacies, ut ſenſim delectati melioribus, deteriora ſine reluctari; ac nec opinantes a ſenſibus jucundis deceſſuri ad honeſtatem. Itaque virtutibus illatis, vitia ſine ſatellite, ac ſine voce praeconis exulabunt. Tua vero gravitas lenitudine temperata, oriſque majeſtas benignitate condita, ſuffuſaque ſuaviter moribus, & ſermonibus tuis decora, & verenda comitas, nonne faſtum deprimet, & ſuperbiam depellet procerum illorum, qui te majorum contemtu, & pectoris tumore, atque capitis elatione celſo, fulgentique de curru ſibi videntur praeferre faſces, & in privata fortuna publice imperare? Atque cum divinae omnes animi tui dotes in univerſarum gentium utilitatem redundent; ii etiam, qui jampridem patrocinio tuo perfruuntur, quo illo digni videantur, motu feruntur eodem; ut & ipſi pro viribus aliquid publice prodeſſe cupiant. Quos inter & ego, qui omnia tuae ſolius beneficentiae debeo, per quam etiam ab

IN;

INNOCENTII XII. benignitate publicum Juris docendi munus acceperim; animum induxi meum, ut privata quoque ſtudia in commune adducerem, abſolutis nuper tribus de viginti juris civilis libris, quæ jam in lucem prodeunt ſub auſpicio SANCTITATIS TUAE: cui non modo ex infinita poteſtate, ſub qua omnia ſubjiciuntur; ſed proprio etiam, & antiquo nexu labores mei ſunt omnes obnoxii. Etſi vero noſtra ſententiarum, & verborum inopia tanti, tamque Sapientiſſimi Pontificis luce ſit indigna; materiæ tamen gravitatem certe non aſpernabere: tradimus enim primordia juris civilis, quae ſi non proximum, at communem tamen habent cum Sacro jure fontem, nunc in æternam Eccleſiae tranquillitatem e tuo pectore profluentem. Jus enim Romanorum id habet ſeorſum a populis aliis, totum ut ſit arte mira, & certa ratione deductum a naturali honeſtate, quae divina eſt illa in omnium cordibus inſculpta, inque animis inſcripta lex. Hinc jus civile pro jure gentium ſervatur ab omnibus illis nationibus, quae cum Imperio Romanorum, non tamen acceptam ab illis humanitatem dejecerunt. Quin etiam, ſi originem illius e remotiori memoria repetamus, Moſen ipſum haud levi ex parte noſtri juris auctorem reperiemus. Multa enim Aegyptii ab Hebraeis, cum quibus verſabantur, in ſuos verterant mores: cujus rei argumentum eſt ſuum abominatio, jejunia, & [illegible] Herodoto teſte, Aegyptiis etiam Sacerdotibus uſurpata: quae ſuo populo Moſes afferta, & ab alienis repetita retulit inſcriptas eſſe, atque a DEO dictatas leges. Athenas autem, unde Romani primaeva jura petierunt, vel Phoenices Hebraeis affines, ut multas Graeciae urbes condidere, vel Aegyptii. Erichtheus certe, ac Cecrops, qui eam urbem primi legibus compoſuerunt, primique imperarunt, ex Aegypto advenerant, indeque in Graeciam attulere mores patrios, quibus multa hauſerant ex Hebraicis inſtitutis. Quamobrem Cecrops, propter graecos mores Aegyptiis inſitos, *[illegible]* appellabatur. Hinc non mirum ſi tot Hebraici juris veſtigia in Romano inveniantur, ut utriuſque populi leges, incerto auctore, inter ſe collatas habeamus. Quamobrem, emerſis Lotharii temporibus, poſt diuturnam noctem Romanis legibus, adeo Sacrae cum illis coaluerunt; ut Decretalium libri, exceptis iis, quae ſunt divini tantum juris, nihil fere aliud videantur, quam progreſſio, & germinatio juris civilis: quod Summi Pontifices ALEXANDER, atque INNOCENTIUS TERTII, GREGORIUS IX. INNOCENTIVS IV. BONIFACIVS VIII. aliique plurimi ſua in juventute hauſerant e Bononienſi plerique Schola, quae tum celebrabatur, illudque de Summo Eccleſiae Solio mortalibus praebuerunt; aut reſpondentes Epiſcopis, & Praeſulibus Oracula Romana petentibus; aut controverſias, cauſaſque definientes; aut conſtitutiones Eccleſiaſticas pro re nata condentes. Quo magis confido TE hoc literarum genus complexurum benignius. Et, qui animum habes non modo tuae ditionis opulentia, ſed ipſis etiam humanis neceſſitatibus longe majorem, quique occultis largitionibus lite-

rarum

rarum inopiam e re familiari tua ſublevabas; eo majori munificentia cultum vetuſti juris excitaturum, quod haec ſtudia longe auctius Reipubl. remittunt, quod acceperunt, & pro caducis, & mortalibus bonis, aeterna, & ſaluberrima retribuunt; conjunctam ſcilicet cum Romana eruditione juſtitiam, animumque Romanum. Quae dum ſcriptis committimus, nunquam interea ſenſus declinamus ab immortalibus dictis factiſque tuis, unde longe majorem boni, & aequi ſcientiam, & uſum colligemus, quam e mortuis monumentis vetuſtae virtutis, quae nunc longe clarior in tuis operibus reviviſcit. Quibus contemplandis admirandiſque adeo, PATER BEATISSIME, rapior, ut ad integram abſolutamque felicitatem id unum a DEO Opt. Max. deprecer, ut per longam TE annorum ſeriem ſoſpite atque ſuperſtite, dimittar e vita.

Ad

Ad Cupidam Legum Juventutem:

Mirari aliquando soleo, & mecum ipse reputare cur caeteris nostris temporibus, quibus caeteraeque florerent, vel nova inventa, vel veteres emendantur, vel adhuc incultae ad nitorem [illegible] introducuntur, ita ut communem & novam quandam reddiderit vota doctrinae; una tamen Jurisprudentia, veluti damnata barbarie, sensim repudietur ab eruditis, & elegantiorum artium commercio penitus excludatur? An vero aliquid artificiorum est jus civile, cui [illegible] puriorum ingenia se traduxerint? An ejus, ubicunque suo jure ars est, [illegible] quaedam conditione verborum, & vocabulorum acceptione, continentur aliorum sermonis, & patrimonii, et [illegible] transferendis, consistentem? An civilis doctrina, claret illa quidem profecto ratione, & e fundamentis ingenuae educatae, tradita [illegible] per manus imperatorum, denique sordide convulsa [illegible]; ut ad ea temporis vestigia, ad aetatem usque nostram, cultiora ingenia, sue [illegible] aspectu, refugerent? An hoc denique studium quo studium est magis, quam gloriosum & illustre, atque adeo docti homines, qui suum operam se abdicarunt, ad [illegible] collocare, cum inepte [illegible] praetermittere [illegible] duxerunt, ipsum etiam artem putant esse contemnendam? Immo vero nihil praestat bonorum [illegible] jurisprudentiae [illegible]. Quod enim opus majore gravitate, quod singulorum florent, & bono protegantur ab injuria? Quod [illegible] quaeque, [illegible] sunt, quae constat in constare naturae, cum [illegible] congestas [illegible] tenere, sed ratione, atque via traditas a majoribus [illegible] decimarit [illegible], si quam habet philosophia de [illegible], habet autem hominum opinione maximam, ea omnis translata fuit in jurisprudentiam Romanorum, cui partem urbis [illegible], juris commercio, legumque [illegible] continuerunt. Quidquid enim a Graecis philosophis de honesto, & justo, de finibus bonorum & malorum, de regendis populorum moribus, de legibus & Republica, quaestionum [illegible] propositis & ambitiosis magis, quam ut [illegible] disputationibus offenderetur, totum collectum fuit a Jurisconsultis nostris, [illegible], translatum in Urbem, ut quod apud Graecos in [illegible] ingenii longiorisque [illegible], Romae, in corpus juris [illegible] conversum, [illegible], ac praestaret saniore esse [illegible]. Itaque contemplatio Graecorum otiosa, & vana, a nostris operosa reddita est, atque [illegible]. Cum vero [illegible] philosophia in honorem, & [illegible], per [illegible] libri, atque degentes in Jurisconsultorum scholas, atque in Romano foro [illegible] · [illegible] graecis [illegible] splendor, [illegible] verborum, pondus tamen rerum, quorum auctoritate [illegible] regebatur, omnis in veterum Jurisconsultorum, & [illegible] voluerat commigraverat ut hoc opere nostro praestandum putavi.

Longe vero barbarorum interpretum cur hanc detrahat doctrinae dignitatem, cum praemonet [illegible] ad [illegible] jus civile est [illegible] omnes [illegible], ut [illegible], veteris [illegible] contra barbarorum

con-

[illegible] ut, [illegible], cum tantum eruditiones [illegible], quanto [illegible] ſit, [illegible] cultura, [illegible] Jurisprudentia [illegible]. [illegible] Jacobus Cujacius mirabili acumine, atque [illegible], qui [illegible] nostrum [illegible] [illegible] produxerunt. Quantum eſt autem ut, quae [illegible] facultas, [illegible] Jurisprudentiae [illegible], & arcana [illegible], & [illegible] eruditio [illegible] & [illegible], ſed [illegible] Jurisprudentiae ſtudium, Graecam atque Romanam eruditionem [illegible]!

Cur igitur eruditio a Jurisprudentia & Juris profeſſoribus ab [illegible] plerumque atque ab eruditis [illegible]? [illegible] & magnitudinem voluminum, & [illegible] expoſitionem [illegible] & [illegible] corporis [illegible], [illegible] atque [illegible] fuſtinere [illegible] ut [illegible] & Juris profeſſores [illegible] Jurisprudentia [illegible] laboris [illegible] profecto [illegible]. Et [illegible], quibus [illegible] obſcurata [illegible], vel [illegible] & [illegible] Epitomen [illegible] & [illegible], [illegible] quod ſtomachum ſaepe [illegible]. Non [illegible] Jurisprudentiae corpus eruditio neceſſaria [illegible], [illegible] ingenium, & [illegible]. Quod praeſtare [illegible] Jurisprudentiae [illegible]. [illegible] ut vel [illegible], & ſtudiis [illegible], & commentum [illegible], [illegible] ad [illegible] Itaque [illegible] libros [illegible] eruditos [illegible] ſtudiis, & [illegible] Digeſtorum, & Codicis, & [illegible]

plenos eruditorum interpretum commentarios: quorum tamen ſenſum, ſine veterum hoc expoſitorum notitia, nemo niſi divinando, adipiſcatur.

Igitur primo libro quaſi telā explicemus, quae univerſum juris civilis corpus, expreſſis potioribus membris, exponat, & cujuſque juris conſtitutionis tempora certo & intervalla patefaciat. quo ſummatim proferatur, unde & orta primum ſcientia juris, quemadmodum paulatim, vel novis legibus, vel prudentum interpretationibus, vel magiſtratuum edictis, vel principum ſanctionibus ad integritatem pervenerit: Tum quamam fuerit, cur inclinaverit, quave ratione ad ſtatum denique redierit ſuum. Quae hac exponendis, ablata facultate, auctores proferentur conſtituti, perturbati, & reparati juris, denique ſingulorum ſcriptis, de ingenio, uſu judicia ferentur, quorum ſtudiorum curſus dirigatur. plurimum enim refert, unde quis primam inſtitutionem auſpicetur, quibuſve deinceps, & quo ordine libris utatur. nam quae initio ad tempus maxime prodeſſet, immature, aut praepoſtere ſuſcepta nocebit. Si enim quaecumque fors apprehenſis hauriamus, libris ſaepe inutilibus florem noſtrae conteremus aetatis. Hinc in tanto ſtudioſorum numero, tam pauci ſapientes. Hoc igitur libro naſcentis, & progredientis juris civilis, tum ſingularum partium ejus celebriorumque ſcriptorum brevem narrationem pertexemus.

Altero libro primordia juris naturalis & gentium, ac vetuſtiores juris civilis fontes aperientur, hoc leges XII. Tab. quotquot e veterum reliquiis erui potuerunt, a perfacio tempore, ad res illuminandas. Attica juris notitia. Uſque prodites originibus pervenit illas, & quaſi juriſprudentiae cunabulis, tranſibimus ad recentiores, nempe ad leges, & Senatus Conſulta: quibus jus civile privatorum (nam quae ad Reipublicae adminiſtrationem pertinebant, cum nullus jam ſit uſus, non attigimus) leges inquam, illas & S. C. perſequimur quibus privatum, & privatorum praecipue jus, aut deficiente ſententia XII. Tab. augetur, aut, [illegible] aliter poſcente, mutatur; aut, ubi [illegible] fit, atque praetorum, auctoritate populi totius explicatur. Quae poſtremo libro concludentur.

Toto autem hujuſce operis curſu eruditionem, & notitiam vetuſtatis ita intermiſcebimus: ut quod ſcitu opus fuerit lectori ad locum occurrat: quo is poſtea per ſe poſſit obſcuras, atque perplexas Juriſconſultorum ſenſus expedire, atque barbarorum interpretum notare lapſus. Multa enim jura tradidere, peccavere illi, quae nata ſunt ab eruditis, multoſque in foedum errorem [illegible] ob ignorationem morum, rerumque vetuſtarum, ac temporum, quorum notitia hiſce praebetur originibus. quas Tribonianus, cum ſuo tempori pareret omnibus, parum in poſterum proſpiciens, reliquis ſubtraxit aetatibus: atque illis abſciſſis, tanquam ademto capite, totoque juris corpore diſſoluto, concisa & caduca membra poſteris reliquit. Omiſſa enim primaeva lege, quod caput erat diſputationum, tantum ex legum conſequentiis per interpretes, aut principis, aut magiſtratus edictis, excuditur totaliter, ferreamque pertexuit. quo fit ut ad ipſum ſaepe veſtibulum ſubſiſtamus. Quis enim non haereat, aut labatur in conſequentibus, cum antecedentia prorſus ignoret? Cū autem proximis ſaeculis juriſconſultorum eruditiſſimi, vel earum reliquiarum alias integris voluminibus comprehenderint; vel pro rata [illegible], in ſuis de jure civili commentariis non pauca explicaverint: non immerito, conſilium noſtrum eſt tam varia, & ubere iſta lectione levare ſtudioſos,

easque

eaſque omnes multis libris diſperſas, & in unum conferremus, eaſque faciliori ordinem redactas breviter, atque perſpicue, quantum facultas noſtra valuit, exponere. Et ſi quod vero [illegible], ſuum [illegible] capiti reddatur integrum, & quae diſperſa, & confuſa in alterum libros eſſe videntur, [illegible] & diſtributione [illegible] aſpectu [illegible]. Quae [illegible] ante nos eſſe colligere non doctiſſimi quidem viri & ingenioſi, tamen obſcuritatem potius reddiderunt ipſis fragmentis commentariorum, quorum [illegible] eorum ſententiam [illegible], vel quod ſatis habuerunt ea monumenta colligere, ac rei quam laborem aliis [illegible] reliquerunt, vel quod [illegible] Cujacius & Gothofredus [illegible] juriſprudentiam [illegible] ſcripta ſunt graviſſima plurimum [illegible] commendaverunt. Qui vero ante illos, aut certe [illegible] longius, ut diximus, & [illegible] diſputationibus [illegible], eorumque [illegible] qui ad [illegible] vocantur, impediunt. Praeſtat autem rem cognoſcere [illegible] partem tantum [illegible] exprimere.

Orationem vero adhibuimus [illegible], ſcribentes quidem perdifficilem [illegible]; legenti vero faciliorem, [illegible] ſecundo [illegible]. Nam [illegible] effugimus [illegible] & [illegible] ſingulis [illegible] & [illegible] & [illegible]. Ideo [illegible] expreſſimus, [illegible] confunderemus; [illegible] vero & auctoritates in marginem [illegible], ac ſi quid [illegible] in XII Tab. explicatione [illegible], ad [illegible]. [illegible] vero [illegible], quantum licet, [illegible] alterum, [illegible] judicium noſtrum, tum [illegible]. Adeo enim [illegible], ut non ſit amplius emendandi ſtudium, ſed reprehendendi libido. [illegible] Quo magis admirari [illegible] Gravinae [illegible], [illegible] criticum acumen philoſophiae modeſtia & [illegible] temperavit. Quod autem [illegible] & praeſertim a ſtudio [illegible] eloquentiae, quam [illegible], quam [illegible]. Tandem, ut omnes omnium emendationes [illegible] habeamus [illegible], quam [illegible] multiplicare debere, & poſteris laborem, atque faſtidium [illegible] diſputationum [illegible] procurare. Nec ſemper [illegible] ſcriptores [illegible] aliquando [illegible]. Neque humanum ingenium [illegible] poteſt [illegible], [illegible] fortaſſe [illegible] aliquantiſper [illegible], quam [illegible].

Cete-

Caeterum etſi nullae hic inveniantur forenſes diſputationes, & rerum quotidianarum controverſiae, quarum utinam aut numerum haberemus copiam, aut non videremus immittere majorem, tamen ut ii, qui ad palaeſtram vocantur, quo ſint ad luctam expeditiores, alio prius exercentur, ita forenſem pugnam inituros, ingenio ſint ex hac lectione promptiores. Etenim non ex ſcientiarum tantum, quae arma ſunt imperitorum, quaeque indoctis poſtulantibus praeſto ſunt in utramque partem; ſed ſcientia plurimarum, & rationum valebit; praeſertim ſi ad forum veniat aliquanto cultior, & bonarum artium luminibus excitatus. Quod facillime conſequetur, ſi vulgaris inſtitutionis ſcopulos declinatus a puero, per breviorem, & leniorem incedat viam. Abſque enim ab omnibus juris profeſſoribus poſtulem Juriſconſultis doctrinam, acumen, & eruditionem contendimus, cujuſmodi perrarae admodum ſingulos tulerunt aetates: ſed plerumque ſatis facere iis, quae publicam praeſtant, ornatumque conſilium; quo Juriſprudentiae paris utriuſque manibus, & forum, quantum per conſuetudinem licuerit, aſpectat. Nihil enim tam foedum fuerit, nihil tam obſcoenum, nihil tam denique ſacrilegum, quam jus civile abſtruſioris eruditionis nomen, germanae utilioris philoſophiae, atque florum elegantiae, neq; ignatia tamen humaniorum literarum validandare ſordibus, & ingenii patere latebris. Has injurias recta ſtudiorum inſtitutio procul a Juriſprudentia ſubmovet; itaque de hac placet pauca diſſerere.

Tria omnino ſunt juris profeſſori neceſſaria, latinae linguae peritia, ratiocinandi ars, & notitia temporum. Latina lingua evolvit arcana juriſprudentiae, detegitque ſententias intimas Juriſconſultorum, quas germanis vocabulis, & ab ſtrepentibus, ac peculiaribus latine docendi generibus obſignarunt. Quamquam enim Juriſconſultorum, quorum fragmenta retinemus plerique latinitate jam inclinante floruerunt, ſtudio tamen, ac religione verborum, quae maxime ſcientia legum obſervabatur, ita excellebant, ut aureae prope latinitatis aetatem, elegantia & proprietate reddiderint. Verborum praeterea ſcientia & cognitio formularum, quarum in jure civili maximus eſt uſus, nihilominus quam hiſtoria mores, ritusque priſcos veterum Romanorum, quorum notitia obſcuriora loca juris civilis illuminat.

Ratiocinandi ars conſtat profecto doctrinas docet, atque cogitationum humanarum omnium gubernaculum & moderamen, atque iudicium, & dux recte dictorum, rectique factorum; ſine qua praepoſtera & perturbata ſunt univerſa. Nam ut Lucretius ait:

- - - Si prava eſt regula prima,
Normaque ſi fallax rectis regionibus exit,
Et libella aliqua ſi ex parti claudicat hilum;
Omnia mendoſe fieri atque obſtipa neceſſum eſt;
Prava, cubantia, prona, ſupina, atque abſona tecta;
Jam ruere ut quaedam videantur velle, ruantque,
Prodita judiciis fallacibus omnia primis.

Profeſſoribus vero juris civilis eo magis eſt neceſſaria, quod eorum conſilio, atque judicio ſalus aliorum, & fortunae reguntur. Advocatorum enim, & Judicum lapſus patrimonia ſecum, & vitam rapit aliorum.

Nul-

Notitia temporum & hiſtoriarum illis cum ad prudentiam eſt utilis quae de cognitione praeteritorum, tanquam ex futurorum imagine ſuſcipitur, tum etiam ad intelligentiam locorum obſcuriorum pertinet, quae ſine notitia [illegible] & diſcriminis temporum perſpiciuntur; multarum enim ingens difficultas, ſi ea temporum ratione recte animadverſa componitur.

Has autem facultates cito aſſequentur adoleſcentes, ſi e longa, & ſalebroſa via [illegible] ad faciliorem, ac primo recta [illegible] vulgaris grammatica, quae [illegible] paucis [illegible] explicatur, & pro ea ſumpſerit Sanctiſſimorum Scripturarum aſſequantur [illegible], aut, ex his confectam, novam methodum [illegible], vel [illegible] exercitationum [illegible] explicandis. Terentio praeferatur Cicero, [illegible] Virgilio, Tibullo principeſque alii antiqui autores ſcriptoribus, ad [illegible] facilioribus commentariis: longum enim eſſet, & laborioſum, prout [illegible] ſcriptores explicare omnes, aut criticos conſultare graviſſimos. Optimo vero compendio licet facere ſi paucorum, & quidem eloquentiorum imitationem atque ſtudio facultatem comparaverint. Ingenio optimo, [illegible] mediocriter, ut ſi ornate, atque eleganter [illegible], barbarorum omnem effugiat, & [illegible].

[illegible] regendos atque emendandos [illegible] artem, quam Logicam appellant, [illegible] tam [illegible] optime, facilemque tradere [illegible] libello inſcripto Ars cogitandi [illegible] non modo [illegible] ſed etiam [illegible] effugiat: vel etiam Dialecticarum [illegible] quibus longa [illegible] aſſuevere [illegible] Ea quoque [illegible] accepimus ad omnes fere ſententias, quarum ſemina [illegible] ſunt aſſuete, ut quaecumque fallere quis voluerit, nullum per ſeſe [illegible]. Hinc etiam ſoliti, poterunt adoleſcentes quidquid philoſophiae opus fuerit homini [illegible], & publicis muneribus occupato, quam operam quidem [illegible], ſed paucis, ut aut Lo[illegible]. Caetera quae hoc in genere vulgo [illegible] intemperanter, & abſurde diſputantur [illegible] tanta [illegible] modo ignorantur [illegible] laudabiliter [illegible].

Ne [illegible] ad mores, & publicorum [illegible] ad ſcribendi uſum, quo Tullio ipſo [illegible] & [illegible] ſcriptorum imitatio maxime comparatur, quae de re ſunt [illegible] ab Auguſtino ſcripta Cavendum eſt, inquit, ne fugiant ea quae dicenda ſunt, dum attenditur, ut arte dicantur. Et tamen in ſermonibus, atque dictionibus eloquentium impleta reperiuntur praecepta eloquentiae, de quibus, ut illi eloquerentur, vel cum eloquerentur, non cogitaverunt, ſive illa didicerint, ſive ne attigerint quidem. Implent quippe illa, quia eloquentes ſunt, non adhibent, ut ſint eloquentes. Quapropter, cum ex infantibus loquentes non fiant, niſi locutiones diſcendo loquentium; cur eloquentes fieri non poſſunt, nulla eloquendi arte tradita, ſed elocutiones eloquentium legendo, & audiendo, & quantum aſſequi conceditur imitando? Quid quod ita fieri ipſis quoque experimur exemplis? Nam ſine praeceptis Rhetoricis novimus plurimos eloquentiores plurimis, qui illa didicerunt.

In [illegible] illis [illegible] comitem [illegible].

Ne

Nam quis enim initio sit ad jurisprudentiam rudior, generatim saltem oportet animo amplexa tempora comprehendere, ut reliqua vero, ubi et [illegible] eorum, sit gestat cognitionem particularem: quae de rebus cum privatis, tum publicis ex praeteritorum exemplis recte consulat, atque prudenter. Occasiones vero legum, tempora, causae, quae maxime sententiam aperiunt earum, omnino eruuntur ex historiis. Ante quam igitur quis auspicetur studium juris, ex universa saltem Justini breviique historia memoriam temporum hauriat antiquiorum, ut postea cum studiis juris Legum lectionem conjungat, eademque per sequentium aetatum scriptores continente serie ductus ad nostra tempora referatur, ut isthoc studiis accipiat quicquid ei temporis a domesticis curis, qui praeterea debet rebus omnibus, & a forensi munere, atque honestis animi laxamentis in vita superfuerit, adjunctis uberioribus Chronologiae, atque Geographiae compendiis, in quibus usui esse poterunt auctis nuper Claveriana introductio, & Petavii rationarium temporum, ac Bossuetii Episcopi Meldensis de universa historia dissertatio, quae non modo brevem, atque perspicuam continet memoriam temporum, aetates exemplis illustrioribus, verum etiam veris coloribus exprimit religionis nostrae veritatem omnium saeculorum auctoritate comprobatam, ac simul pandit regnorum omnium ortus, & interitus, eorumque causas e moribus deductas populorum, qui auctores est historiarum.

Juris vero studia inchoanda sunt a concinnis certe, ac lepidis Antonii Perezii institutionibus, cum quibus conferendas identidem germanas Justinianeas, adhibitis Vinnii commentariis, acri judicio contentus, utroque delectu rerum, nec non quaestionum nitore, quae sunt commentariorum veluti faculae quaedam. Qui longiores, aut locupletiores desiderant, Cujacium audiant hisce verbis exagitantem commentatorum importunitatem: (a) Ex libris, inquit, Juris civilis, libellus institutionum, neque comitior, neque facilior ullus est, quique interpretem desideret minus. ut plane illorum videatur esse opus ignobile, qui eum libellum longissimis onerant commentariis quod positum est in una cognitione, in infinita dispertientes. *Et paulo inferius:* Nam quae scientia haec est, quae modum non habet ullum? quae fines suos egreditur? quae tota aberrat a praeceptis suis, & summo illo praeceptore, nec a Justiniano praetermisso, ut incipientibus jura tradantur levia ac simplicia ea; ne difficultate institutionum tam numerosae, atque perplexae ab hoc studio deterreantur. *Itaque commentarios, qui Oratoriae nomine feruntur, qui ad forensem jam usum plurimum conferunt, paulo reponerem ad extremum studiorum, quam in ipso, ut fit, cursu adolescentibus anteponerem: quod tibi desit copia rerum aut praematura, aut praepostere ubi disputatorum. & melius Justinianeas adjungerem Theophili subinde, & eruditissimas institutiones, nuper cum clarissimorum auctorum notis editas a Doujatio. Quin, & nos Institutiones nostras in eum usum adeptas ita contexuimus, ut [illegible] intercisionibus sibi importunos, quibus utitur Vinnius, & alii commentariorum Auctores, qui contextus verba e continenti sua divellunt: continenti oratione Justinianeorum paragraphorum ordinem servamus, & obscuriora illorum breviter in cursu orationis exponimus; commentariorum*

(a) In observ. lib. 20. cap. 18.

o..ſionem, & paraphraſi, ac libri totum cum jucunditatis utilitate ſimul, atque voluptate praeſtantes. Poſt hos locus erat hiſce tribus Originum libris, ut ab initiis juris exordia creſcant, & unde ab his decurrentes adjuvant, & uſque ad argumenta ſingulorum juris titulorum quae cognoſci poſſunt e Wiſembacii Paratitlis Digeſtorum, & e Perezii Paratitlis Codicis. Interim celebriores leges in Manuductione juris civilis notatas deligentur, atque ad eas veterum, & novorum interpretes, itemque ad forum utiliores: aut, ubi locus obſcurior poſtulat, grandiores interpretationes adhibebuntur, ut ſcientia ſimul, & uſus eodem tempore comparantur.

Hoc praeſenti volumine, ut ad ſtudium juris animos praeparemus detrahentes taedia, & adoleſcentibus jucundiore ſimul, & expeditiorem praeberemus. Non plus enim temporis vel a mediocribus ingeniis haec inſtitutio poſtulat, quam philoſophiae vulgari addiſcendae, non ſine lugenda temporis jactura, tribuitur.

Caeterum quoniam in originum libris, ubi praelum ſubiere, tot contraxere aut typographicas maculas, ut raro ſenſus efferrent integros, & aliquando etiam ſententiae contrarios, hac nova editione, quamvis caſtigata, & producta etiam nobis abſentibus, quae veterum doloribus exigunt ſuſpicet maiore cautum, ut maximos ſtomachum tamen benevolentia, & fide doctiſſimorum amicorum, in impreſſionem hanc novam incumbentium, omnem exuere laborem, & ad veterum lectionem, atque ad integritatem reducere ſuum, ſimulque non leve incrementum a nobis acceperunt, qui ſuis locis reliqua S.C. quae primas curas effugerant, cum ſingulorum interpretationibus interſeruimus ut quantum in nobis eſt, in tot rerum tenebris, opus daremus abſolutum. Quamobrem hac etiam editione libris hiſce tribus continentur liber de Romano Imperio, ut cum Originibus juris privati, ſimul prodeat in lucem Origo juris publici Romanorum, cujus ſcientia omnis, poſt mutatam Remp. Imperatoris juris cognitionem, hoc libro expedita continetur.

Tres

TRes libri Originum juris civilis, quorum primum nunc iterum, poſteriores nunc primum edit Vir clariſſimus J. Vincentius Gravina in Romano Archigymnaſio Anteceſſor, quoſque juſſu Patris Magiſtri Sac. Palatii Apoſtolici diligẽter examinavi, nihil nec bonis moribus, neque fidei orthodoxae contrarium continent; imo cum in ipſis Auctor, a juris naturalis, & gentium puriſſimis fontibus, eas civiles leges deducat, quibus hoc tempore utimur in republica Christiana; cumque varia, nec paſſim obvia eruditione a Romanis, & Graecis, non e vulgo ſcriptoribus depromta, ſuum opus conſpergat, non neglectis neque ſolidioris philoſophiae principiis, ſine quibus etiam leges ipſae puerile quiddam, & fortuitum redolent; neque eloquentiae luminibus, & latinae linguae candore, quae in foro valde utilis, propter rei difficultatem negligebantur; digni profecto ſunt, ut in publicum bonum exeant in lucem, quo cupida legum Juventus, cui diri-

 gun-

guntur, ceterique cauſidici diſcant, quantum dignitatis, atque ſplendoris juris ſcientiae accedat ab humanioribus diſciplinis, & a placitis illorum philoſophorum, quorum ſapientia in ſophiſticam non abierit.

Romae ex aedibus D. Callixti V. Idus Nouembris MDCCIV.

D. Jo: Baptiſta de Miro
Caſinenſis.

GRA.

GRAVISSIMO JCTO

S. P. D.

J. BUCCHARDUS MENCKENIUS, J. D.
Conſ. & Hiſtoriogr. Regius.

UT primum limatiſſimas lucubrationes tuas vel leviter inſpexi, ita Te amare, virtutesque & doctrinam tuam ſuſcipere coepi, ut omnino peroptarem, ne aut Tu, quae conſignata haberes alia, Eruditis invideres, aut Germani noſtri, ad quos libri trans Alpes excuſi rarius & immenſo precio perferuntur, voluptate ea, quae ex ſcriptis tuis capitur, exciderent & fruſtrarentur. Nam & ex Opuſculis tuis, quae tum anno MDCXCVI. Romae edidiſti, Te primum, velut ex ungue leonem, cognovi, in quibus quid ingenioſius Specimine priſci Juris? quid elegantius Dialogo de lingua Latina? quid reliquis, quae de converſione doctrinarum, de contemtu item mortis, & de luctu minuendo, ut & pro legibus Arcadum diſſeruiſti, gravius atque copioſius? Nec ſine multa animi oblectatione legi poſſunt, quae patrio ſermone de Fabulis Veterum, eodem anno, commentatus es. Sed Te ipſum ſuperaſſe videbare, Vir Conſultiſſime, cum primum Originum Juris Civilis, quarum ſpem in Specimine illo feceras, Librum Neapoli quinquennio poſt in lucem ederes, quem quanto plauſu eruditi exceperint, vel Eruditorum Acta, *quae Lipſiae publicantur, teſtari abunde poſſunt. Cumque nonnulli dilectiſſimo Socero meo GLEDITSCHIO perſuaſiſſent, ut librum hunc digniſſimum in gratiam potiſſimum Germanorum, noſtratibus typis recuderet; certatim fere Jurisconſulti noſtri, avideque eum exceperunt, exceptum commendarunt, commendatum privatis, publicisque ſcholis propoſuerunt, atque explicarunt. Tantum vero abeſt, ut Tu, quemadmodum ſolent fere cives Tui, Germanam editionem noſtram [illegible], ut reliquos etiam libros [illegible] Bibliopolae concedendos atque donaris, quosque avide deſcriptos abhinc fere biennio ad me tranſmiſeris; quibus in rebus conciliandis non ignoras, quantum debeamus Viro Excellentiſſimo, HENRICO de HUYSSEN, nuper admodum ordine ſummo Moſcorum Imperatoris in Aula Caeſarea negocia tractanti, qui & Te mihi [illegible] amicum, & ſcripta tua ad me quam diligentiſſime curavit. [illegible], quae tam promiſſa Tibi dedicare animi-*

[illegible] meorum me aſſidue exhortantium, ut opus integrum tribus Libris diſtinctum poſt paucos menſes typis noſtris quam emendatiſſime prodiret. [illegible] prohibuere Superi, qui optimos multorum conatus, ſolo ut Summam [illegible], ſi non perverterunt, morati ſunt certe, quo minus ante hunc diem excudi liber potuerit, nec ipſe, etſi maxime optabam, curam impreſſionis [illegible] ſuſcipere, cum regundae Academiae munus hoc integro ſemeſtri [illegible] mihi incumberet, publicisque negotiis meas curas omnes depoſceret; quare etſi nec typorum nitorem, nec chartae puritatem deſiderari poſſe confirmaverim, valde tamen vereor, ne ſphalmata nonnulla, quamvis praecipuam curam adhibuerit Typographus, irrepſiſſe deprehendantur. Par autem fuerat, ut liber tam doctus, tam eruditus, tanto denique ſtudio, tot laboribus concinnatus, veſtitu atque ornatu exquiſitiſſimo inſtructus prodiret in lucem, ne ſoli Typographi minus pretium Autoris huic operi videantur, quod ita optimorum in Republica Literaria Virorum commendatione munitum eſt, ut inter praecipua hujus ſeculi [illegible] jure meritoque cenſeatur reponendum. Quanta ubique gravitas! quanta acuminis! quam locuples, quam diſtincta, quam pulchra omnia, & plane ad priſcam eloquentiam accommodata! Nihil eſt ex omni antiquitate tam reconditum, nihil in legibus ipſis tam intricatum, ac perplexum, nihil denique iniuria temporum corruptum vel amiſſum, quod non [illegible] evolvat, emendet, reſtituat. [illegible] Florentini Codicis auctoritatem ex ipſa antiquitate, quae alios fugit, vindicat & [illegible] Noſtis, quantum Juris Interpretibus tribuendum. Quare o [illegible] deſcendas, qui in omni jure regnat, & tantum non [illegible] plus. [illegible] vero a Duareno, Jacobo Gothofredo, aliiſque doctis, [illegible] ut [illegible] profeſſionum Labeonis, [illegible] ipſi [illegible] ſuperſunt, ex [illegible] [illegible], pro ut [illegible], Legum XII Tabularum, quae principium Juris Romani conſtituunt, ita ex illuſtre patuit & plane explicuit, ut poſt Pauli Manutii, Franciſci Balduini, Conradi Rittershuſii, [illegible], Vir doctiſſimus, Commentaria, vix ſupereſt, quod accedere iis poſſit ulterius. Quid & vetuſtas Leges, & Senatus-Conſulta Libro III. nova plane ratione explicat, & quemadmodum ad uſum fori plenissime poſſunt transferri, magna facundia oſtendit. Quid enim [illegible] Quid varios & copioſos numerem? quae [illegible] comitas ſumma, nulla cum oſtentatione conjuncta, ut cum omnia tribuat, [illegible] quam plurima. Et ea de [illegible] hoc tempore Jurisconſultus, qui Romanas leges abſque Romana [illegible] explicare poſſe [illegible], atque in omni lege [illegible], addunt. [illegible], prout [illegible] per [illegible] acceperint. At Tu, quae [illegible] parata habes, [illegible], Vir optime, [illegible] & Orationes ſuas [illegible] promiſſas tradideris, quorum plauſu & favore ne deſtituamur ſemper, etiam atque etiam precor. Vale. Dab. Lipſiae, pridie Idus Maij, MDCCVIII.

VINCENTII GRAVINAE
ORIGINUM JURIS CIVILIS
LIB. I.
QUI EST
DE ORTU ET PROGRESSU JURIS,
AD
CLEMENTEM XI.
PONT. MAX.

ILLUSTR., AC EXCELL. DOMINO DUCI

ANNIBALI MARCHESIO

S. P. D.

Doctor Phyſicus Nicolaus Scudierus.

NUllum ſane opus, EXCELL. DOMINE, tempeſtate noſtra tam pulchrum, tamque utile, & ſtudioſae juventuti Romanae eruditionis flores, veraeque ſapientiae radices eruere cupienti, & viris quibuſcumque ſapientioribus, quam illud clariſſimi, doctiſſimique viri *Jani Vincentij Gravinae de Juris Origine, & de Romano Imperio* in lucem vidimus prodiiſſe. Quadere opti

mo quidem jure tum ab hominibus noſtris, & ab omnibus poene gentibus, etiam longe diſjunctiſſimis maximis laudibus fuerit ornatum, cum etiam haud immerito communi omnium virorum ſapientium ſuffragio maxime comprobatum, & receptum. Etenim prae manibus illud habentibus, & attente ac ſtudioſe legentibus, praeter ſtyli elegantiam, eloquentiae candorem, ſuavitatem in dicendo, brevitatem, claritatemque in rebus pertractandis, & miram ſententiarum gravitatem, ſummam variarum rerum cognitionem non modo abunde ſuppeditat; verum etiam peracute, maximoque ingenio totius veteris Philoſophiae ideam exponit, & inde optimo ſane conſilio legalis diſciplinae principia tamquam e ſuo fonte haurit, veramque juris originem breviter, & compendioſe explicat, enucleatque. Hoc opus itaque, iterum typis mandandum, quem ſibi, & Auctori parem Patronum inveniat? Quo auſpice libere prodeundum? Nam habita Operis dignitatis ratione, & Auctoris mente, qui libros hoſce CLEMENTI XI. fel. mem. dedicavit, profecto viro Principe, & Sapiente dignum foret. Haec igitur jampridem mihi animo volutanti commodum Ipſe obviam occurriſti, cui hoc primum volumen, in quo quantum *Juris origines, & Romanum Imperium* reſpicit continetur, potiſſimum offerrem: Unde, ut hilariori fronte in vulgus exiret, illuſtri tuo nomine inſignitum producendum exiſtimavi. Neque temere. Enimvero, praetermiſſo tui generis ſplendore, & iis, quae tui Majores domi bellique praeclare geſſerunt, utpote noſtratibus ſatis ſuperque cognitis, atque a Te ipſo non parum contemptis, cum parvi habeas ſanguinis claritatem, niſi cum virtute, & ſapientia conjungatur, cuinam in rebus agendis eſt par magnificentia, par animi magnitudo, & excellentia? In quonam pares virtutes magnopere elucent? Quis eruditorum Te eruditior? admirabilis enim, & varia rerum cognitio, & ſcientia in Temetipſo effulget: ſuaviter in Te

Ca-

Camoenae, & potiſſimum hetruſcae (ut plene teſtantur tua, undique carmina: praecipue vero Poëmata jucunda non minus, & candida, quam ſublimia, & Tragoediae illae, quas Tu, cum antea diu deſertae jacuerint, illo vetuſto & proprio habitu e Graecia primus hac noſtra aetate revocaſti, eaſque ea elegantia ita ſcripſiſti, ut, Te auctore & duce, Alii quoque in hujuſmodi genus Poëſeos ſuam operam haud inconcinne contulerint) tanquam in proprio, & ſtabili, firmoque domicilio morantur, & hoſpitantur: Sapientia ipſa una cum toto comitatu, ut regina decora vultu, cultuque gratiſſima, nativo ſuo decore, ſuamet forma in tuo pectore tuta, firmiterque inſedit. Plura tandem in Te collucent, quam ut dici poſſint, quae quoniam per ſe ſatis perſpicua ſunt, ne ſingularis tua offendatur modeſtia, ſilentio praetereundum putavi. Agnoſce igitur, DOMINE EXCELLENTISSIME, animi mei ſimplicitatem, qua hoc munus tibi offero, & obſervantiam, qua Tibi me totum voveo, & ſi fortaſſe Te mea tenuitas impedit, quominus mihi Te praeſtes de more benignum, & benevolum, ſaltem oblati muneris magnitudo moveat, & excitet, tuaque illa propria, & naturalis comitas, & magnanimitas efficiant, ut felices, Te patrono, annos vivere glorier. His itaque fretus modum facio, precatus a ſummo Numine, ut in omnibus rebus fortunet Te, ut Tute ipſe cupis, & meritorum tuorum magnitudo poſtulat. Fac valeas EXCELLENTISSIME DOMINE. Neapoli XIII. Kal. ſextilis Orbis reparati anno CIϽIϽCCXXVIII.

* * AD

DE ORTU ET PROGRESSU JURIS CIVILIS.

Quoniam nihil eſt aliud jus civile, niſi naturalis ad Romanae Reipub. inſtitutionem relata, Romaniſque moribus, & literis explicata ratio: ideo ut juris curſum oſtendamus, ponenda eſt ante oculos Romanae Reip. facies, imagoque illius brevi oratione adumbranda, ducto initio ab antiquiori Pop. Rom. diviſione, in *patricios* ſcilicet, & *plebejos*.

I. De Populo Romano, & ejus ordinibus.

Populi Romani ſumma, & praecipua diviſio ea eſt, quae a genere proficiſcitur, quaeque ipſum habet auctorem Romulum. Is enim delectis primoribus Civitatis, viris ingenuis, qui aetate, opibus, conſilio, auctoritate ceteris antecellerent; iis magiſtratus omnes, & divinarum humanarumque rerum, totiuſque Reipublicae curam attribuit: (a) eoſque a reliquo populo diſcretos *Patricios* appellavit; quod eſſent ingenui, ac *patrem ciere*, ſive demonſtrare poſſent, atque eſſent, ut Plutarchus ait, [illegible]: ceteros juſſit eſſe *plebem*, quam publici negotii minime participem, abduxit ad agrorum cultum, paſtum pecorum, opificia quaeſtuoſa. Ex patriciis publicum Conſilium conſtituit, quem *Senatum* a gravitate nuncupavit: eique adſcriptos ab auctoritate *Patres*, ab aetate *Senatores*. Itaque Senatorum natus eſt ordo, quem excepit equeſtris: Ex quibus alia deducta eſt Populi Romani diviſio, quae ab ordine ducitur; atque in *Senatores*, *Equeſtrem ordinem*, & *Plebem* populus omnis eſt deſcriptus.

(a) *Livius lib.* 1. Dion. *lib.* 2. Plutarch. *in Romul.*

II. De Equeſtri Ordine.

Equeſtris autem ordo ab ipſa quoque Romuli aetate repeti poteſt; Nam, ut Dionyſius, ac Livius tradunt, Romulus ad cuſtodiam ſui cor-

poris, ex honeſtiſſimis familiis, trecentos ſibi delegit: qui primo quidem *Celeres* dicti ſunt, a Romuli [illegible] *Celere*, qui eis initio præfuit: (a) deinde *Flexumines*, poſtea *Troſſuli*, quod *Troſſulum* Tuſcorum oppidum, ſine peditum opera expugnarint. poſtremo *Equites*, quod equo publico a Cenſoribus (b) aſſignato, collataque ad id ex publico pecunia, mererent. Siquidem erant & alii, qui cum [illegible] mererent; huic tamen ordini non adſcribebantur: qui vero *equo publico* merebant, in Urbe Senatoribus, qui *privato* Peditibus in bello [illegible] habentur. (c) Is autem ordo a paucis initiis, mirum quantum, procedentibus temporibus, abundavit! Equitum inſigne fuit *annulus aureus*, & *anguſtus clavus*, ſive tunica clavis [illegible], iiſdemque anguſtis intertexta. (d) Eidemque ordini lege [illegible] attributi ſunt quatuordecim gradus, in quibus [illegible] ludos ſpectarent. (e) Hujus ordinis homines a Cenſoribus [illegible] & tributa, cætera pecunia Quæſtoribus urbanis repræſentata, conducebant, quos *publicanos* appellarunt. (f) Ut autem Senatores, ita & Equites a Cenſoribus legebantur; & equites quidem cenſu ſeſtertium quadringentorum millium [illegible] Horatius. (g) [illegible] *ſeptem millia* [illegible] *Plebs eris*. Senatores autem cenſu duplo majori, nempe octingentorum millium, ſive ſcutatorum aureorum viginti quatuor millium. (h)

Senatus conſtabat initio centum Patribus, qui ob id C literam centenarii notam calceis inſcribebant. (i) Is vero numerus non fuit diuturnus. Nam bis a Romulo Senatum lectum ſcribit Dionyſius; primo ex Albanis centum, deinde ex Sabinis, quos ex fœdere in civitatem acceperat, alteros centum. Iterum Tarquinium (k) Priſcum alios adjeciſſe centum, ac præfinitum ab his numerum, Tarquinii ſævitia, & cædibus fuiſſe imminutum, poſt vero expletum a Bruto Conſule. Longe aliter Livius, qui lectos quidem a Romulo centum ſcribit, deinde alios centum a Priſco, veterum Brutum Conſulem, ut ordinis robur augeret, adjeciſſe [illegible], idque trecentum numero Senatum conſtituiſſe: his verbis: (l) *Deinde quo plus virium in Senatu frequentia etiam ordinis faceret, caedibus regis deminutum patrum numerum, primoribus equeſtris gradus lectis, ad trecentorum ſummam explevit*. Atque a Romulo lecti Patres *majorum gentium*, ab aliis adjecti Regibus *minorum gentium*; adſcripti que a Bruto Coſ. *Patres conſcripti* dicebantur: quo nomine ſequens ætas totum complexa eſt Senatum. Hunc numerum auctum Syllanis temporibus fuiſſe, Sigonius (m) ex veteribus colligit. Duas enim lectiones Senatorum factas, alteram Sylla & Rufo Coſ. alteram Sylla Dictatore, Appianus refert. Ego vero, non tam auctum a Sylla Senatum arbitror, quam cædibus imminutum ex bello civili, poſt ab eo novis lectionibus reſtitutum. Quem autem numerum præſtiterit, non plane conſtat. certe Ciceronis tempore CCCC exuperaſſe colligitur ex epiſtola quadam Ciceronis ad Atticum: ſcribit enim Curioni aſſenſiſſe Senatores XV. ex altera vero parte aſſuiſſe CCCC. Cæſar vero Dictator, cum omnia ex libidine gereret, ac turpiſſimis mortalium Senatum aperiret; DM. fere Senatorum legit; auctoque ſupra modum numero, imminuit ordinis dignitatem. Unde Auguſtus, ut veterem Senatui ſplendorem redderet, rejectis indignis, numerum, decuſque reſtituit priſtinum. (n) Porro Senatus initio

quidem

(a) Feſtus verb. *Celeres*. [illegible] cap. 10. Sigon. de antiq. jur. Civ. Roman. lib. 2. cap. 1.
(b) Varro de lingua latina. Sigon. loc. cit.
(c) Sigon. ibid.
(d) Roſin. lib. 5. cap. [illegible] de ludis cap. 20.
(e) Hotom. antiq. Roman. lib. 1. cap. 12.
(f) Cic. pro Planc. & pro [illegible]
(g) Horat. [illegible] ad [illegible]. Sigon. ibid.
(h) Manut. de [illegible] Roman. de Orig. Senat.

III.
De Senatoribus.

(i) Hotom. Antiquit. lib. 2. cap. 1.
(k) Sigon. lib. 2. cap. 2. de antiq. jur. Civ. Rom.
(l) Liv. lib. 2. cap. 1.

(m) Cap. [illegible] lib. [illegible] de ant. jur. Civ. Rom.

(n) Sueton. in Aug. cap. 3.

quidem nonniſi Patriciis patuit; poſtea vel a Servio Tullio gratiā plebi, ob delatum ſibi regnum, referenti, vel a Poplicola, & Bruto, qui poſt exactos Reges, ex plebeis familiis imminutum Senatorum numerum explevisse dicuntur, Senatus eſt Plebeis patefactus, aut ex equeſtri potiſſimū ordine, qui Senatorum ſeminarium appellabatur, Senatores legerentur, ſi cenſum haberent Senatorium: quem cenſum ampliatum ab Auguſto fuiſſe, Suetonius auctor eſt. Iſque cenſus neceſſarius erat nō modo ad adipiſcendum, ſed ad tuendum, & retinendum ordinem: nam ſi lapſis facultatibus minueretur cenſus, in equeſtrem ordinem Senator, Cenſoris juſſu tranſibat, ſi cenſum haberet equeſtrem: ſi ne huic quidem cenſui ſua bona ſufficerent, ad plebejos deſcendebat: unde plures Patricios in familiae, abſumta re familiari, modo ad equites, modo ad plebejos juſſu devenere cenſorio. Nec omnis aetas aditum ad Senatum habebat, ſed cum in Senatum ii maxime legi conſueviſſent, qui magiſtratus urbanos geſſerant, quorum primum ducebatur Quaeſtura, cujus legitima aetas erat annorum XXV. hanc antiquitatis ſtudioſi ad Senatoriam dignitatem, arbitrantur fuiſſe praefinitam aetatem. Nec tamen qui Magiſtratus geſſerant, continuo Senatores erant, niſi per Cenſorem lecti eſſent, dum luſtrum conderetur: ac ſi cenſoria lectio defuiſſet, jus quidem habebant ſententiae in Senatu dicendae, Senatores tamen minime vocabantur: neque cum in Senatum venerant, ſententias rogabantur; ſed in eas, quas principes dixerant, non voce, ſed pedibus concedebant locum mutantes, & tranſeuntes ad eos, quorum ſententiam probarent, ideoque *Pedarii* vocabantur. (a) Unde vetere edicti formula: *Senatores, quibuſque in Senatu ſententiam dicere licet.* Mos erat ſane olim, ut praetextati Senatorum liberi, ſimul cum Patre Curiam ingrederentur: ſed Senatuſconſulto fuit ſublatus, unique Papirio Praetextato datus aditus ad Curiam, praemio repraeſentatae in puerili aetate prudentiae, cum matrem, a qua de rebus in Senatu geſtis interrogabatur, mendacio eluſit. qua fide & praematura ſane gravitate meruit, ut nondum aſſumta virili toga, pro Senatore haberetur, ac ab egregio facinore, quod praetextam adhuc gerens ediderat, *praetextati* cognomen retineret. Tribunis tantum plebis, ſine lectione cenſoria poſt Atinium plebiſcitum, tributam fuiſſe Senatoriam dignitatem ſcimus: Siquidem haec Gellius refert ex Capitone (b) *Tribunis plebis Senatus habendi jus erat, quanquam Senatores non eſſent, ante Atinium plebiſcitum.* Atinium fuiſſe, Sigonius ſuſpicatur, Tribunum illum plebis, qui Q. Metellum Macedonicum de Saxo dejici juſſit, a quo Cenſore in legendo Senatu, fuerat ipſe praeteritus: rogavitque populū ut Tribuni plebis deinceps Senatores eſſent; ne tamen ipſe iterum a ſequentibus Cenſoribus praeteriretur. Antequam autem cenſus minueretur, Paulus Manutius ex Livianis verbis in Oratione Canuleji colligit, Senatores fuiſſe creatos a populo, & aliquo etiam tempore poſt cenſuram inſtitutam: ſiquidem in ea oratione legitur, patrum in lectos fuiſſe, aut co-optatos aut lectione Regum, aut juſſu Populi. Cui teſtimonio alterū longe illuſtrius accedit ex Cicerone in oratione pro Sext. *Majores noſtri cum regum poteſtatem nō tuliſſent, ita Magiſtratus annuos creaverunt, ut conſilium Senatus Reipublicae praeponerent ſempiternum, deligerentur autem in id conſiliū ab univerſo populo.* Hujus ordinis inſigne fuit *tunica laticlavia*, hoc

(a) Hotom. lib. 1. cap. 10 antiq. Rom.

(b) lib. 14. c. 8

(a) Roſin. Antiq. Rom. lib. 7. cap. 11

clavis purpureis veluti floribus distinctae; Senatoria in veste *lati clavi*, *anguſti* vero in equeſtris ordinis tunica. (a)

IV.
De Plebe ruſtica, & urbana.

Reliquus Populus nec Senatores, nec Equites, verum Plebs erat; eaque vel *ruſtica*, vel *urbana*. Ruſtica cultui agrorum operam dabat. Romulus enim ſecundum milites, res ruſticae curam voluit eſſe praecipuam: unde priſcis temporibus non infimus tantum ordo, ſed & Senatores atque Patricii, cum a belli adminiſtratione vacarent, ac res domi foriſque quieſcerent, rei ruſticae ſeſe dabant; ut Dictatores tum, & Conſules ab aratro accerſerentur; id quod de L. Cincinnato, & Quintio Claudo, & de Curio, Fabricio, Regulo, Serrano, Conſularibus illis & triumphalibus viris, eſt literis traditum. Quique colendis agris operam dabant, ii & magis in militia ſtrenui, & honeſtiores, & graviores erant in civili vita. Praedia vero vel propria quisque colebat; vel de publico aſſignata. (b)

(b) Sigon. lib. 1. cap. [illegible] antiquitat. civ. Rom.

V.
De Plebe urbana, & Tribunis Aerariis.
(c) Lib. 4. de ling. latin.
(d) Lib. 7.
(e) Hotom. de Magiſt. Sigon. de antiq. jur. civ. Rom. lib. 1. cap. 3

Pars alia, *plebs urbana* erat, eaque vel argentariae, ac mercaturae, foeneri que vacabat, vel opificiis; vel urbano ſervitio, & curiae, forique miniſterio. Unde, praeter cives fines, & argentarios, & mercatores, erant & tribuni aerarii, qui Aſconio (c), & Varrone auctoribus, pecuniam in ſtipendium militum de aerario, Quaeſtori Proconſulis adnumerabant, quorum memoriam licet ab antiquiſſima aetate repetere, cum eorum mentio fuerit apud Catonem (d) a Gellio adductum. Hujuſque ordinis magnum fuiſſe numerum oſtendit lex Aurelia, qua cum equitibus, & Tribunis aerariis communicata fuere judicia, quae antea penes ſolos Senatores erant. (e)

VI.
De Scribis apparitoribus, accenſis, Interpretibus, Praeconibus, Viatoribus, Lictoribus.

Huic accedebat ordo Scribarum, qui leges, actus, rationeſque omnes publicas perſcribebant, ac referebant in tabulas. Quod negotium haud parvi ſane momenti dabatur viris honeſtis, quippe futuris cuſtodibus fidei publicae, publicaeque voluntatis conſervatoribus. Quam ob cauſam & apud Graecos, hominibus honeſtiori loco natis, hujuſcemodi munus deferebatur. Quamvis Cornelius Nepos in Eumene, Scribarum munus in majori apud Graecos honore, quam apud Romanos fuiſſe ſcribat; apparebant autem magiſtratibus, eiſque leges & jura ſubjiciebant. Cum enim, qui magiſtratum inibant, praeſertim juvenes, munus plerumque ſuum ignorarent, cogebantur id a Scriba, quem uſus peritum fecerat cognoſcere: ita ut Scribae, qui leges ad manum habebant, eſſent quodammodo *doctores* magiſtratuum, quorum juriſdictio pro conſilio & arbitrio Scribarum explicabatur. Hinc, cum horum arrogantia nimis exultaret, reſedit tandem Catonis opera (f), qui deprehenſam illorum ignorantiam caſtigavit. Cumque numerus eorum minime eſſet exiguus, diſpertiti fuerunt in decurias: in quibus, qui Scriba fieri optabat, locum ſibi aliquando emere ſolebat. (g) Et quoniam jus erat magiſtratibus Scribas legere (h) ideo qui a Quaeſtore legebantur, *Quaeſtorii ſcribae*; qui ab AEdili, *AEdilitii*; qui a Praetore, *Praetorii* vocabantur. (i) Extat & apud M. Varronem (k) de Scriba Pontificum mentio; itemque in veteri inſcriptione apud Onuphrium. *Agriae Tryphoſae* [illegible] *Lineus Theona ab Epiſtolis Graec: Scriba a libris* [illegible] *conjugi Sanctiſſimae B. D. S. M.* Erant & Scribae [illegible] omnium fuiſſe gradu minimos, propter pericula, quae ſub [illegible]

(f) Plutarch. in Caton. maj.
(g) Cic. pro Cluent. Liv. lib. 40.
(h) Adrian. Turn. adverſ. lib. 1. cap. 10.
(i) Sigon. antiq. jur. civ. Rom. lib. 2. cap. 9.
(k) lib. 4. de ling. latin.

Suum quoque locum tenebant apparitores magiſtratuum, & accenſi, ſic ap-

appellati, quod accirent, ſive exciperent mandata Conſulis. (a) Et viatores ad concilia convocarent, itemque ad tribunal Praetoris eos, quibus erat jus reddendum, vel moleſtis interpellationibus ſilentium imponerent.

Erant & *interpretes*, a quibus exterorū ſermo aperiebatur; itē & *praecones*, qui vel ad haſtam in auctionibus ſtabāt, ut obiecta pretia ſignificarent; vel in eo ſitae magiſtratuū, ut populū cogerent ad [illegible], & deſignatos renunciarent; vel in judiciis & quaeſtionibus, ut judices & reos, & accuſatores, & teſtes accirent; vel ſubjiciente ſcriba ferendas leges populo recitabant; vel in concionibus audientiam faciebant. *Lictores* etiam erant, qui ſummovendo populo, ſive luis caedendis, ac ſecuri feriendo, faciendiſque juſſibus praeſto erant Conſulibus, Praetoribus, Interregibus, & Dictatoribus: ac *lictores a ligando* dicti, quod ſontibus ad ſupplicium manus ligarent. His etiam *viatores*, qui juſſu magiſtratuum accerſebant e via, vel aliquid nunciabant, atque hinc dicti Viatores.

(a) Varro de [illegible] lat. [illegible] de antiqu. [illegible] Rom.

VII.
De Optimatibus, Popularibus, nobilibus, ignobilibus hominibus novis

Porro cum cives Romani pars boni & probi eſſe ducerent; pars in ſeditiones & tumultus ruerent, quorum plerique ſtudioſi erant plebis; Hi ac illi *optimates* dicti ſunt, hi *populares*: quoniam illi cum Senatu faciebant, hi cum ſeditioſis tribunis plebis; cum alioqui non ſemper vox *popularis* in odioſam ſignificationem detorqueretur. Atque haec eſt tertia populi Romani diviſio. Rurſus, cum ii qui magiſtratus curules geſſerant, nempe Conſulatum, Praeturam, Cenſuram, Aedilitatem, poſſent imaginem ſui pictam relinquere poſteris; contigit, ut Civium Romanorum alii majorum imagines haberent, alii tantum ſuas, alii nullas: hinc, qui majorum imagines haberent, *nobiles*; qui ſuas, *homines novi*; qui nullas, *ignobiles* dicebantur. Unde patricii, quibus tantum initio Urbis magiſtratus, & honores, rejecta plebe, patuerunt, olim tantum dicti ſunt Nobiles, poſtea etiam plebeji, quorum ſcilicet majores magiſtratus curules geſſerant. Atque haec quarta eſt a dignitate ſumta diviſio.

VIII.
De Cenſoribus.

Univerſus autem populus deſcribebatur, atque in ordines tribuebatur a Cenſoribus: quorum poteſtas decerpta fuit ex imperio conſulari, atque in peculiarem collata magiſtratum A. U. CCCCX. (b) quoniam Conſules ſtudiis belli, & gravioribus negotiis occupati, cenſui peragendo minime vacare poterant: unde annos ſeptendecim, cenſus, res civitati maxime ſalutaris, fuerat intermiſſus. (c) Cenſum autem inſtituerat Servius Tullius, qui quantū quiſque haberet aeſtimari, civeſque Romanos per capita cenſeri juſſit, unde poſtea *Cenſores* dicti, quod ad eorum cenſionem, (d) id eſt arbitrium deſcribebatur populus, & per eos facultates, & bona ſingulorum aeſtimabantur, atque in cenſorias tabulas referebantur, ut pro ſubſtantia tributa penderentur: hinc *cenſus* nomine bona, & fortunae comprehenduntur. (e) Cenſores creabantur duo quinto quoque anno. Quo tempore quia civitas a Cenſoribus *luſtrabatur*, ideo *luſtri* vocabulo quinquennium ſignificatur. Quum quinquennium Magiſtratus duraret; (f) poſtea per Mamercum Dictatorem annua & ſemeſtris facta fuit. His non opus modo civium aeſtimandorum, ſed & morum regendorum committebantur. Ab iis enim ſingulorum, aut laus aſcribebatur, aut inurebatur [illegible] Urbis commodo [illegible] dabatur, ut qui Cenſoribus [illegible] ejus turpem etiam deprehenderent, [illegible]

(b) Liv. lib. 4.

(c) Liv. lib. 1. cap. 42.

(d) Varr. lib. 4. de ling. latin. Feſt. lib. 3.

(e) Liv. lib. 4. cap. 8.

(f) Liv. lib. 4. cap. 24. & 9. cap. 33.

10

a Lucero Ardeate, qui ſub Romulo domicilium, & ſtatu. . . ſuas Romā tranſtulerat; alii a Luco, in quem, praeter Sabinos, & Alb. . . . ſimus confluxit ex finitimis, & adveniis collectus populus, qui loca . . . palatium & capitolium, atque circum forum inſederunt: ex qu. . . deinceps tribus . . . ae ſunt derivatae. Verum aucta multitudine civium, Servius Tullius Urbem ampliavit, pomoerioque inclusit Viminalem, & Exquilinum collem, inſtituitque novam tribuum rationem, & numerum: tributaque Urbe in regiones quatuor, totidem conſtituit tribus urbanas, quibus e locis Urbis nomen impoſuit, eaque nomina facit Suburana, Palatina, Exquilina, Collina. (a) His adjectae multitudinis ruſticae tribus quindecim: quae cum a locis, ut urbanae, nomen traxiſſent, poſtea pleraeque exuto priori nomine ab illuſtrioribus familiis, quae in ſingulis locatae tribubus erant, alia ſibi nomina induerunt. Cumque ſub Servio Rege decem & novem eſſent tribus; ſequentibus temporibus, increbreſcēte uſque multitudine, lectione cenſoria novae ſunt adjectae, ut ad triginta quinque pervenerint; ibique numerus conſtitit: permanſitque etiam inter urbanas, & ruſticas priſca diſtinctio: ac ſordes in urbanas, in ruſticas flos urbis, & illuſtriores familiae cōjectae. fuerunt propterea quod apud Romanos, ſicuti in militia, ſic praecipua, ex inſtituto Romuli, erat dignitas ruſticationis, (b) cui nobiliores, & ſplendidiores operam dabant, rejectis opificiis & officiis penes ſervos, aut infimam plebem.

Nunc tribuum nomina, earumque nominum rationem ſubjiciamus: ac primo loco tribus urbanas quatuor deſcribemus, quibus quatuor urbis regionū nomina haeſerunt. Prima igitur *Suburana* dicta eſt; nominis que origo *Suburra*: quaſi ſub antiqua Urbe, ut Junius apud Varronem docet. (c) Suberat enim ei loco qui murus terreus vocabatur. Varro tamen deducit nomen a Pago *ſuccuſano*, traditque pro C litera ſubſtitutā fuiſſe B, & pro S, ſubjectam R, ut in plerisque nominibus Romanorum, poſt propagatam apud Romanos literam R. (d) Secunda *Exquilina* ab Exquiliis, quas alii ab excubiis Regis dictas putabant, alii quod excultae fuiſſent a Tullo Rege. Tertia *Collina* a duobus collibus Viminali, ſic dicta, quod ibi vimineta fuerunt; vel ab Jove Viminio, cujus ibi erant arae, & Quirinali, ubi Quirini fanum. Quarta *Palatina* a Palatio Monte, cui nomen dedit vel balatus pecorum, ut, Varrone teste, putabat Naevius; vel Palantini ſive Aborigenes, qui ex agro Reatino profecti (qui ager Palatiū appellabatur) cum Urbis locum tenuerunt. (e) Nunc progrediamur ad ruſticas, nēpe primo ad quintam, quae dicta fuit Romilia, (f) quod eſſet ſub Roma: cui tribui Onuphrius aſſignat eā agri partem, quae in Tuſcia prope Urbis moenia, ſecundum flumen, ad mare uſque ſita, trans Tyberim excurrebat. (g) Sequitur ſexta Lemonia, a pago Lemonio, qui eſt in via latina. (h) Septima Pupinia, a agro Pupinio in Latio cis Tiberim, ad mare pertinens. (i) Octava Galeria, cujus nominis certam originem nemo veterum prodidit, ſicut nec nonae Pollieiae: Decimae Voltiniae. Ideoque & Sigonius & Onuphrius ab ignotis nobis locis nomen traxiſſe putant. Quae ſequuntur erat ſunt, quae veteri exuto nomine, novum ab illuſtribus familiis traxiſſe dixi, . . . Undecima igitur Claudia, ab Appio Claudio, qui . . . tribu . . . familia quae ſuam conjecerat. (k) Sicuti duodecima Aemilia, . . . decima Aemilia gente:

(a) Dionyſ. lib. 4.

(b) Plin. lib. 18. c. 3. Varr. lib. 2. de re ruſt.

(c) lib. 4. de ling. lat. p. 10. Turn. ib. d.

(d) Vid. Feſtum ſub. Tribus.

(e) Varr. ibid. Turn. ibid. p. 14.

(f) Varr. ibid.

(g) Onuphr. comment. Reip. Rom.

(h) Cic. Phil. 9.

(i) Vid. Macr. lib. 1. cap. 4.

(k) Liv. lib. 2. Manut. lib. 4.

te: & decima tertia Cornelia, ab antiquiſſima gente Cornelia, & decimaquarta a Fabiis, Fabia. Decima quinta, ab Horatiis, Horatia. Decima ſexta, a Meneniis, Menenia. Decima ſeptima, a Papiriis, Papiria. Decima octava, a Sergiis, Sergia. Decimanona, a Veturiis, Veturia. His adjectae fuerunt anno V.C. CCLVIII. e Clauſtumina ſive Cruſtumina Tuſcorum Urbe, Cruſtumina tribus viceſima; & viceſima prima, a Vejis agroque Vejentium, Vejentina. Et anno V. C. CCCLVI. viceſima ſecunda Stellatina, a campo Stellate, non eo, qui eſt in Campania, ſed eo, qui ad primum lapidem abeſt a porta Capena, ſic a Tuſcis appellato. Viceſima tertia Tromentina, a Tuſcorum Campo Tromento. Viceſima quarta Sabatina, a lacu Sabate. Viceſima quinta Arnienſis, a Tuſco flumine Arno, ut Sigonius & Onuphrius putant. Rurſus anno CCCXCV. addita eſt tribus viceſima ſexta Pomptina ab agro Pomptino; & viceſima ſeptima Popillia, quae ſcribitur etiā Poplilia, & Poblilia, & Publilia; cujus nomē Scaliger ad Feſtū deducit a Popilia foemina, Onuphrius a loco. (a) Anno autē V.C. CDXXI. adjecta eſt viceſima octava tribus Maecia, a Caſtro Maecio: & viceſima nona Scaptia, ab Urbe Scaptia. Et anno CDXXXV. tribus triceſima Ufentina, a fluvio Ouſente: & triceſima prima Falerina, ab agro Falerno. Acceſſerūt anno ab V.C. CDLV. triceſima ſecunda Anienſis, ab amne Aniene: & triceſima tertia Terentina, a loco quodam in campo Martio, cui nomen Terentum. Et anno DXII. a Sabinorum lacu Velino, Velina tribus triceſima quarta: & triceſima quinta Quirina a Curenſibus Sabinis, ut Feſtus ſuſpicatur. Quamvis autem praeter haec alia ſuperſint tribuum nomina in inſcriptionibus, & veterum libris; tamen non alias tribus forte deſignant, quam deſcriptas, quibus plura ſaepe indita fuere nomina.

(a) Liv. lib. 8.

X.
De Curiis.

Cum populum omnem Romulus in tres, ut diximus, tribus deſcripſiſſet, eaſdem tribus diviſit in Curias triginta; ut tribus una decem complecteretur Curias. (b) Harum autem ſingulis certum conſtituit numerū, certaque Sacra praeſcripſit, aedeſque deſtinavit, in quas ſingulae Curiae ad communia Sacra peragenda, epulaſque publicas, ſumma cum hilaritate celebranda, convenirent; ut his epulis, eoque ſacrorum communione, animorum concordia coaleſceret. Ad ſacra vero peculiū attribuit ex aerario; quique tum Sacris, tum aedibus & ſingulis Curiis praeerant, *Curiones* appellati. Singulae vero Curiae, vel a Sabinis mulieribus, vel a locis traxere nomen, vel, ut Varro tradidit, e Ducibus, & veteribus, unde populus deceſſerat, locis. Auctis tribubus, veterum tamen Curiarum numerus eſt retentus: ac propter multitudinem tantum attributa ſunt ampliora loca, ad quae populus e veteribus Curiis, anguſtioribus evocaretur; relictis tantum propter religionem in antiquis locis quatuor Curiis, nempe Forienſi, Rapta, Velienſi, Velitia. Cum autem Curiae ſimul cum tribubus auctae minime fuerint; evenit, ut & Curiae Ruſticae nullae eſſent, & qui erant ex municipiis, cum tribum haberent, non tamē Curiarum eſſent participes. Atque hac ratione populum deſcripſit Romulus.

(b) Dionyſ. lib. 2.

XI.
De Claſſibus, & Centuriis.

Alia eſt autem a Servio Tullio cenſus auctore orta diviſio in ſex claſſes, & centum tres, & nonaginta centurias: atque in claſſibus, & centuriis conſtituendis non a locis, aut communibus Sacris (c) ſed a cenſu rationem duxit. Unde in primam claſſem conjecit, qui centum millia

(c) Sig. lib. 1. c. 4. de antiq. jur. Civ. Rom. Dionyſ. Halicarn. Roſin. Antiq. lib. 6. cap. 1

tarii,aut majorem cenſum haberet:eaque claſſis obtinebat octoginta peditum centurias:quarum quadraginta juniorum erant,totidem ſeniorum, & decem,atque octo equitum.Altera continebat centurias decem ſeniorum,totidem juniorum,& duas fabrum: eratque intra centum uſque ad quinque & Septuaginta millium cenſus.Tertia continebat,eodem aetatis diſcrimine, peditum centurias itidem viginti , eratque cenſus millium quinquaginta.Quarta continebat etiam centurias viginti , additis tubicinum duabus:eratque cenſus quinque,& viginti millium. Quinta continebat triginta peditum centurias, aetatis etiam ratione diſtinctas; quindecim ſcilicet ſeniorum,juniorum totidem:eratque undecim millibus cēſus. In ſextam demum claſſem cōjecti fuerūt egeni,& tenues,ac pe *proletarii*, qui tantum propaganda,& alenda prole Remp.jurabant,deoq;ad cti *Proletarii,& capite cenſi*,quod propter inopiam *caput* tantum,& *nomen* non autem bona profiterentur in cenſu:ex quaque claſſis nulla eſt habita ratio , nullus deſcriptus,aut definitus numerus: eaque pro una centuria numerabatur:ita ut centuriae omnes numerum referrent CXCIII.Prima enim claſſis erat XCVIII.centuriarum,ſecūda XXII.tertia XX.quarta XXII. quinta XXX. Ceterum initio populi diviſio per claſſes , & centurias minime communicabat cū altera diviſione facta per Tribus:verum expletis triginta quinque tribubus,utraque partitio convenit,& claſſes,atque centuriae collatae ſunt in tribus:ita ut populus univerſus in tribus , tribus autem ſingulae in quinque claſſes : claſſis autem in ſuas quaeque centurias tribuerentur.

Poſtremo habuit & plebs Romana(a)ſuam faecem, ſordiumque colluviem collectam ex egenis,quos diximus,& proletariis, ſine lare , ſine tecto,ſine ſede vagos,effuſos,egeſtate,vel pravitate , & deſperatione rerū omnium ad tumultus,& flagitia paratiſſimos, quos *turbam forenſem* Livius,quod in foro ad captandos legis Agrariae rumuſculos otioſa ſtaret; Cicero *urbanam plebem*; Horatius,quod non *toga*, ſed *tunica* tantum ob egeſtatem uterentur, *tunicatum popellum* appellavit. Hos , ut mendicitatem eorum levarent,in agros publ cos deducebant ; hos praedae cupidus,& ob ſummam miſeriam , nullam deteriorem conditionem pertimeſcentes ſeditioſi quique,dum turbare,ac miſcere vellent omnia, in meliorum fortunas,& opes impellebant, veluti ad hoſtilem praedam.

XII. De Turba Forenſi.

(a) Sigon. de antiq. jur. Civ. Rom. lib. 2. c. 13.

Produximus jam integrum Reipublicae Romanae corpus, membris etiam potioribus notatis: nunc vim & poteſtatem ordinum , eorumque partes in rebus gerendis,conſiliiſque publicis agitandis,condendiſque legibus aperiamus Nec me fallit , minime omnia perpetuo tenuiſſe , ſed mutationibus crebris modo inclinaſſe multa,modo convulſiſſe, atque ad plebem modo,ad Senatum,& Conſules receſiſſe. Verū nos ea potiſſimū oratione noſtra complectemur,quae maxime fuere diuturna:tempuſque illud potiſſimum ſpectabimus,quo firmioribus ſtetit Rom.Reſp.viribus.

Regimen igitur ea triplex praeferebat ; *Regium* in Conſulibus ; *Ariſtocraticum* in Senatu, *Populare* in Tribunis & plebe.Quandoquidē Conſules ſpeciem praebebant Regiae poteſtatis,quae , nomine ſublato , maxime in Re publicae Romanae regimen influebat Ergo in Conſulū auctoritate,dū eſſent in urbe,urbanae res omnes , & Reipublicae tota recūbebat.Quippe Cōſulibus,praeter Tribunos plebis,magiſtratus ſuberant

XIII. De Cōſulibus.

omnes

omnes: illis introducentibus, legationes Curiam adibant: eorum conſilio cætera negotia expediebantur: eiſque referentibus gravior deliberatio ad Senatum rejiciebatur: illis juſſu Senatus perficienda committebatur. (a) Quæ vero cum populo communicanda fuiſſent, & per populum tranſigenda, Conſulum erat maturiori conſilio antea perpendere, atque examinare, concionemque ad tempus advocare, dimiſſoque Senatu ad populum decreta Patrum, & Senatusconſulta referre; quodque major pars juſſiſſet, imperare. Quamvis autem a Coſs. provocatio eſſet ad populum, neque liceret eis, injuſſu populi animadvertere in caput civis Romani, tamen poterant corripere lictores, ac jubere in vincula publica duci. Dum vero ad bellum cum exercitu proficiſcerentur, rerum omnium ſummam pro arbitrio adminiſtrabant: nam ne bellicis negotiis, unde publica quies pendebat, aliquid injiceretur moræ, viſum eſt [illegible] adminiſtrandi poteſtatem deferre Conſulibus: ne in re trepida, inopes conſilii ſe ſe implicarent. Licebat igitur eis caſtrenſem omnem diſciplinam pro arbitrio regere, tribunos militum creare, delectū habere, de publico ære per Quæſtorem, quantum uſus ferret, impendere, in caſtris ſupplicium ſumere, ſociis quantum viſum fuiſſet imperare. Conſules quoque ante præturam conſtitutam, jus in Urbe dixiſſe colligitur ex Livio, Dionyſio, Pomponio. (b) Senatores pignoribus captis in Senatum venire cogebantur a Conſule, ut Plutarchus, & pluribus locis Cicero tradit. Porro conſularis ætas erat annorum *quadraginta trium* ex lege annaria. (c) Creabantur autem comitiis centuriatis (d) & cum duodecim faſcibus, & Lictoribus, alternis menſibus incedebant; Sellam habebant curulem, induebanturque toga prætexta, quam capiebant ante Deos Penates primo magiſtratus die. (e) *Scipionemque*, ſive *ſcipionem* manu gerebant *eburneum* (f) & ex Urbe ad bellum *paludati*, votis publicis nuncupatis, proficiſcebantur. Magiſtratum inibant Kalendis Januariis, & aliquando Idibus Martiis conſulque annuum erat imperium. Atque hæc ſunt regiæ poteſtatis reliquiæ, quæ poſt exactos Reges in Coſs. confluxere.

(a) Polyb. lib. 6. Hotom. comm. lib. 1. cap. de Coſſ.

(b) Lib. 1. D. de orig. juris.

(c) Cicer. pro [illegible]

(d) [illegible] ad epiſt. Cic. [illegible]

(e) [illegible]

(f) [illegible] de bello [illegible] pag. 33.

XIV. De Senatu, & ejus Poteſtate.

Optimatum vero regimē Senatus exprimebat auctoritas. Etenim ut Dionyſius refert, (g) vetuſtiſſima illa Republica omnis in Senatu erat poteſtas, præter magiſtratuum creationem, legum lationem, & belli pacisque arbitrium. (h) Quo tempore, Livius tradit, populi juſſa minime fuiſſe firma, niſi patrū acceſſiſſet auctoritas; quæ poſt populi ſeceſſiones, ſacratis legibus adeo fuit extenuata, ut cum antea populus auctoritate Senatus regeretur, poſtea populi juſſa Senatus confirmaret auctoritas. Quæ autē Senatus, conſtituta Republica, populi juſſu ad curam ſuam revocaſſet, ea ex (i) Polybio promta breviter exponemus. Ærarium & pecunia publica Senatus arbitrio diſpenſabatur. Quæſtores enim, niſi Conſul imperaſſet, minime poterant vel ad minimos ſumtus, pecuniam publicā delibare injuſſu Senatus. Controverſias præterea in Italia ſuſcitatas, ſi publica eſſent objurgatione, aut gravi decreto componendæ, Senatus ad ſe trahebat. Hinc in veteri tabula ærea, in Liguria inventa, legimus, miſſos a Senatu arbitros finium regundorum inter Genuates, & Veturios eſſe: reque cognita, Romam venire juſſos ſententiam ex S.C. dicturos. (k) Ad bellum etiam indicendum, aliudve quod grave negotium adminiſtrandū, Legatos Senatus mittebat, & opes, atque ſubſidia indigentibus populis

(g) [illegible]

(h) [illegible]

(i) Lib. 6.

(k) Apud Zamos. de Senat. Rom. lib. 2. pag. 19[illegible].

decer-

decernebat. Quomodo externae legationes eſſent excipiendae, aut dimittendae, quidve poſtulatis reſpondendum, Senatus providebat; ut abſentibus Conſulibus, tota videretur a Senatu ſuſtentari Reſpublica. Conſulibus etiā frumentum, & veſtes, & pecunia ad militum ſtipendia ſufficiebātur; & numerus militū explebatur, & ſtatuebatur juſſu Senatus: cujus erat, confecto anno, vel prorogare imperium, vel alteri demandare provinciā. Quam Senatus dominationē ut infringeret Tiberius Gracchus, tulit, ne quem plus anno provinciam conſularem tenere Senatus pateretur. (a) Verum non tam imminutam hac in re, quam ampliatā Senatus poteſtatem a Gracchis apparebit, ſi illud animadvertamus, lege Sempronia (de qua Cicero pro domo ſua) a Cajo Graccho latū fuiſſe, ut provinciae quotannis quidem, ſed per Senatum decernerentur; utque nemini intercedere liceret. (b) Res ab Imperatoribus geſtas, Senatus teſtimonio ſuo, extollere poterat, aut extenuare, vel, ſi viſum eſſet, pecuniam ad triumphum ex aerario promere: unde tum urbanae res, tum quodammodo militares Senatui ſuberāt, niſi tribuniciis interceſſionibus res devolveretur ad populum. (c) In eo vero Senatus poteſtas excelluit maxime, quod in trepidis rebus atque turbatis, infinitam poteſtatem Coſſ. Reipublicae adminiſtrandae permittebat, graviſſimo illo, ac triſti Senatuſconſulto, quod extremum & ultimum Caeſar appellat (d) *Dent operam Conſules, ne quid Reſpublica detrimenti capiat.* Quae verba ſummum, & latiſſimum in Conſules imperium transferebant: ut ſuo jure poſſent exercitū parare, bellum gerere, coercere quoquo modo Patres, atque populum: quarum rerum ſine hoc S.C. jus minime Conſulibus fuiſſe, injuſſu populi, (e) Salluſtius docet. Senatus voluntas Senatuſconſultis continebatur: quorum conficiendorum rationem breviter explicabimus.

(a) Zamoſch. de Senat. pag. 183.
(b) Cic. lib. 1. ep. 7. verb. lege Sempronia. ubi Manut.
(c) Zamo. de poteſt. Sen. lib. 2 pag. 17.
(d) Lib. 1. de Bel. Civ.
(e) in bello Catilin.

XV. De Senatuſconſultis & loco habendi Senatus.

Igitur veteres, qui erant religione, atque honeſtate, ut aberrantes animo, praeſentia numinis, ad saniorem ſententiam ducerentur, Senatum in loco Sacro, auſpiciiſque dicato, cogere conſueverunt. Romulus in *templum Vulcani* extra Urbem Senatum vocabat. Hoſtilius Rex *Hoſtiliam Curiam* Senatui habendo deſtinavit. Pulſis Regibus, modo in templa, veluti Jovis, Apollinis, Martis, Bellonae, Caſtoris, Concordiae, Virtutis, Fidei: modo in Curias, Hoſtiliam, Pompejam, Juliam, in quibus ejus rei gratia facta templa (f) per augures conſtituta) conſultandi cauſa Senatores conveniſſe, in veterum libris obſervamus. Audiendis autem legationibus, ne ſtatus Urbis exteris pateret, locus extra muros erat conſtitutus in aede Bellonae, quo conveniebant etiam cum quis audiendus erat, qui cum imperio eſſet: cui, niſi depoſito imperio, Urbem intrare minime licebat. Si quod vero portentum nunciaretur, ſub dio conſultabant: quia religio erat Senatum ſub tectis habere. Nicoſtratus, cujus liber, quem de Senatu ſcripſerat, injuriā temporum intercidit, referente Feſto (g), tria olim fuiſſe *Senacula* tradidit, unum ubi poſtea aedes Concordiae fuit; alterum ad portam Capenam; tertium in aede Bellonae. (h) *Senacula* autem erant in templis, aut curiis, loca auſpiciis dicata, in quibus Senatores conſidebant.

(f) Agell. lib. 14. cap. 7.
(g) Verbo Senacula.
(h) Feſtus.

XVI. De Tempore habendi Senatus.

Senatui autem habendo ſtata erant, praefinitaque tempora, nempe Kalendis, Nonis, Idibus, exceptis diebus comitialibus, in quibus cum populo agebatur: quo tempore per legem Pupiā non licebat haberi Sena-

(a) Cic. lib. 1. ep. 9. ad Lentulum, & ad Quintum Fratrem.

tum,(a) ne patres a ſuffragiis ferendis avocarentur. At menſe Februario toto, Senatus poſtulatis Provinciarum, & Legationibus audiendis cogebatur lege Gabinia.(b) Et cum Senatores ſtatis temporibus cõvenirēt, Legitimus Senatus dicebatur. Indictus autem, cum extra ordinem, ac praeter conſtituta tempora, in re trepida, ad grave aliquod negotium explicandum a majori magiſtratu Senatus convocabatur. Unde inter legitimum, & indictum Senatum eſt orta diſtinctio, quae legitur apud Capitolinum in Gordiano.(c)

(b) Cic. lib. 2. ad Q. Fratr.

(c) Hotom. de Antiq. lib. 1. de Senat. c. 9.

XVII. De Vocando Senatu.

Vocabatur autem Senatus a majori magiſtratu, qui eſſet in Urbe, nempe a Dictatore, qui ſolum in magno Reipublicae diſcrimine creabatur; vel ab eo Conſule, penes quem faſces eſſent illo menſe. Conſulibus autē abſentibus, a Praetore, qui ſecundum Conſulem poteſtatem obtinebat in Urbe locum; ita ut in Conſulatum locum, eo abſente, ſuccederet: eademque ratione, dum rebus praeeſſent Decēviri, vel Tribuni militares, vel Interreges, vel Triumviri Reipublicae conſtituendae cauſa creati, per hos haberi Senatum oportebat.(d) Quae Agellius ex Varrone retulit. Illud quaerit iam quoque ſcripſerat Varro, an majoribus magiſtratibus abſentibus, atque etiam Praetore, jus hoc devolveretur ad Praefectum Urbis, qui proximus a Praetore poteſtatis gradum obtinebat, Senator tamen non erat. Et a Praefecto Urbis Tuberonem, & Capitonē (e) contra Mutium ſtetiſſe legimus, cum & Tribunis plebis ante Atiniū plebiſcitum, quo Senatores facti ſunt, Senatum habendi jus fuiſſet.

(d) Agell. lib. 14. cap. 7.

(e) Agell. lib. 14. cap. 8.

XVIII. De jure referendi ad Senatum, tutque rogandis.

Porro qui Senatum habebat, is jure ſuo referebat; ac ſi detrectarent, eas partes Tribunus plebis ſuſcipiebat.(f) Cui & jus erat, aut addere quod viſum erat relationi Cõſulis, aut eam perſequi, aut novam exordiri. Sententiam autem rogabantur, ante comitia quidem princeps Senatus, poſt comitia vero Coſſ. deſignati, & eorum is, qui prior fuerat renunciatus: Secundum hos, ii qui Conſulibus rogantibus viderentur: modo ne gradus magiſtratuum negligerent, ac ne Praetorium Conſulari, Aedilitium Praetorio, Tribunitium Aedilitio praeferrent. Atque is eſt rogandi ordo conſtantior: factum hoc in re ita Senatu ſenatum fuiſſe, pluribus ex veterum teſtimoniis comprobat(g) Paulus Manutius, ut ſi Coſſ. deſignatorū, Conſularium, & Magiſtratuum ex ordine ante omnes habitam plerumque rationem fuiſſe non ambigitur. Mos autem erat, ut quem ordinē (h) rogandi Conſul initio Magiſtratus inſtituiſſet, eum toto anno teneret: unde novum fuit in C. Caeſare, ut cum conſtituiſſet a Craſſo initiū rogandi facere, poſt junctam affinitatem, honorem hunc tranſtulerit in Pompejum, quod Suetonius tradit; quem locum ſic accipio, ut e Conſularibus Craſſum, & Pompejum primos poſt Coſſ. deſignatos, rogatos ſenſus a Caeſare. Alioqui falſum eſſet, quod ex Agellio, & Cicerone colligitur, primum Coſſ. deſignatos primo loco rogatos fuiſſe ſententiā. In quo Suetonii loco explicando, more ſuo errat Princeps Romanae antiquitatis (i) Manutius.

(f) Cic. orat. pro Sext. & in ep. ad Famil. lib. 1. ep. 1. ad Q. Frat. & ep. 2. lib. 1. ad Lent.

(g) De Senat. Rom. cap. de ordine ſent.

(h) Sueton. in Jul. Caeſ. c. 21.

(i) De Sen. Rom. c. ordine ſent.

XIX. De dicendo ſententia, & S.C. per diſceſſionem.

Poſt rogationem a Conſule, aut alio ex majoribus magiſtratibus factam, ſententiam dicebant ſtantes, ea libertate, ut non modo ſermones interponere poſſent alienos, ſed novos inſtituere, atque ad veſperas producere; ita ut cum non liceret, neque ante ortum Solis, neque poſt ſolis occaſum Senatusconſultum condere,(k) qui moram negotio vellet injicere, dum

(k) Cic. Philip. 3.

diem dicendo eximerent: quod ſæpe Marcus Cato contra deteriores, & Pub. Clodius adverſus meliores feciſſe feruntur, dicebantque ſententiam ſuo quiſque loco. Sedendi autem is erat ordo, ut primi ſederent Conſulares, Praetores, & proximi Praetoribus Cenſorii, quibus Manutius ex auctoritate Meſſalae in libro, quem ſcripſerat de auſpiciis, ſecundum tribuit a Praetore locum. Poſt hos, qui minores magiſtratus geſſerant, Aediles curules, Aediles plebis, Quaeſtores, atque infra hos ſortiti Tribunatum plebis, qui vere magiſtratus nō erat, quamvis nihil adhuc certi comperierim. Deinceps qui defuncti erant magiſtratibus, pro dignitatis gradu, ut, per Conſulares, Praetorii, Aedilitii, Quaeſtorii, cum quibus etiam ii, qui magiſtratus [illegible] me geſſerant, ſed vel deſignatum, vel magiſtratu functū accuſaſſent, nocentemque probaſſent, qui accuſatoris [illegible] in deſignati locum, & dignitatem ſuccedebant. Si Senator plures res, diverſaque capita una ſententia complecteretur, tum ab eo poſtulabatur, ut divideret ſententiam, ac de ſingulis rebus ſeorſum referret. (a) Neque ei, qui diviſionem poſtulabat oratione longa erat utendum, aut conſurgendum: (b) ſatiſque erat, ſi imperaſſet *divide*. Dictam autem ſententiam Conſulis erat pronunciare, ut in quā vellent partem Senatores *diſcederent*, quo S.C. fieret eoque in Senatu Conſulis erat auctoritas, ut liceret ei dictas ſententias vel pronunciare, vel ſi contra rem ſuam venirēt, ſupprimere, ne in eas S.C. fieret. Hinc Caeſar libro primo de bello civili ſcribit. *Lentulus Conſul ſententiam Calidii pronunciaturū ſe omnino negavit.* Sententiā vero hac exordiri conſuevit formula. *Quod verba facta ſunt de* [illegible], hac autē concludere, *de ea re ita cenſeo*, ex Ciceronis Philippicis, ubi plura extant exempla, colligitur. Ubi Conſul ſententiam pronunciaſſet, ut probantium, vel improbantium judicia cognoſceret, Senatu diſpertiebat his verbis: *Qui hoc ſentitis, illuc tranſite: qui alia omnia, in hanc partē.* Nam ominis cauſa refugiebant pronunciare contrarie ſentiendo id per hāc formulam *qui alia omnia* exprimebant. Itaque Senatores mutabant locum, & eo concedebant, ubi ſtetiſſet ea ſententia, quam quiſque comprobarat. Similem in ſuffragiis ferendis *diſceſſionem* in Lacedaemoniū Republica primus inſtituit (c) Sthenelaidas Ephorus, cū antea ſententiam voce ſignificarent. In eam autem ſententiam S.C. condebatur, in quam frequentior numerus Senatorū diſceſſerat. Et ſi de re levioris momenti, aut minime dubia Conſul referret, ne tempus in exquirendis ſententiis [illegible], juſſu Conſulis in eam, quam ille pronunciaſſet ſententiam, de re diſcedebatur, atque vocabatur S.C. *per diſceſſionem*. Quamvis enim ad omne S.C. *diſceſſio* fieret, tamen ſi ſingularum [illegible] [illegible] dicta non praeceſſiſſent, diſcrimen gratia S.C. *per diſceſſionem* appellabatur. [illegible] non erat, ſed pedibus tantum ſententia [illegible] per [illegible] ſignificaretur. Ex quo [illegible] Tuberonem, qui omnia S.C. per diſceſſionem fieri dixerat, [illegible] cum Varrone pugnare, qui alia S.C. per relationem, alia per diſceſſionem fieri animadvertit, [illegible] ſcilicet in quibus intervenerat *diſceſſio*, & [illegible] vero, [illegible] omiſſa, tota *diſceſſio*.

De numero Senatorum ad S.C. faciendum neceſſario, niſi augurari vehementer [illegible] ex veteribus [illegible] [illegible] eſt, [illegible] [illegible] mus. Sane habuit Divus Auguſtus [illegible] cum [illegible]

(a) Pædian. in Milonian.
(b) Plin. ep. ad Ariſton. lib. 8.
(c) Thucyd. lib. 1.

XX. De [illegible] Senat [illegible]
(d) Lib. [illegible]

quentes eſſe Senatores, ſtatuiſſe, ut S.C. fierent minori Senatorum numero, quam quadringentorum: cum antea rata non eſſent S. C. quibus minimum quadringenti Senatores non adfuiſſent. Verum Prudentius trecentos tantum judicat juſtum fuiſſe numerum.

Hic conſulta Patrum conſiſtere conſcriptorum,
Non aliter licitum priſco ſub tempore, quam ſi
Trecentum ſenſiſſe ſenes legerentur in unum.

At hic locus magis ad numerum ſententiarum, quam ad numerū Senatorum pertinere videtur. Certum vero numerum fuiſſe ad S.C. neceſſarium inde colligitur, quod mos erat, ut quivis Senator, qui S.C. impediri vellet, dicere Conſuli poſſet (a) *Numera Senatum.*

(a) Hotom. antiq. lib. de Senat. c. 7.

XXI. De conſcribendo Senatusconſulto.

Diſceſſione facta, S.C. ſcribebatur expreſſo nomine illius, in cujus ſententiā ſiebat, expoſitaque ſummatim re, de qua fuerat conſultum, ut ex his veterum Scriptorum ſuperſtitibus exēplis (b) *Quod M. Marcellus Coſ. verba fecit de Provinciis*; vel *Marcus Pōponius conſuluit*; vel *Quod verba facta ſunt de Philoſophis, & Rhetoribus.* Scribendo aderant non omnes qui probaſſent, ſed ii, qui majorem ſententiae reſpiendae operam navaſſent. Formula enim quaedam S.C. quae extat in epiſtola Caelii ad Ciceronem, oſtendit ſcribendo paucos adfuiſſe, cum plures conſenſiſſent. (c) Addebatur & T. litera, qua ſignificaretur idem & Tribunos plebis conſuluiſſe, ſive non eſſe interceſſum; ideoque S.C. firmum eſſe. Eorum, qui aderant, nomina S.C. adſcribebantur, dicebanturque *auctoritates praeſcriptae*: quia clarorum virorum nomina praeſcripta, magnam S. C. tribuerent auctoritatem.

(b) Hotom. de Senatuſ. lib. 1. cap. 2.

(c) Hotom. de Sen. lib. 1. c. 9. Manut. de Sen. Rom. cap. [illegible]

XXII. De aſſervando S.C.

Scriptum S.C. initio quidem deferebatur in *aedem Cereris*, poſtea vero in *aerarium*, ubi leges, & pretioſiſſima quaeque Urbis aſſervabantur: neque ante ratum erat, quam in *aerario* conderetur. (d) Qui mos aſſervandi S.C. fuit inſtitutus ab Horatio Valerioque Coſſ. qui S.C. in aedē Cereris deferri juſſerunt, ne deinceps arbitrio Conſulum, ut antea, corrumperentur, aut ſubducerentur. Scribendis S.C. operam dabant ſcribae, niſi quid S.C. ineſſet, quod vulgari minime conveniret: id enim tum Senatoris manu ſcribebatur, excluſis etiam pedariis, quod *tacitum* S.C. fuit appellatum, ut tradit (e) Capitolinus.

(d) Sueton. in Auguſto

(e) Hotom. de Sen. lib. 1. c. 9.

XXIII. De impedimento S.C. & de interceſſione tribunorum.

Senatusconſultis conficiendis impedimento erant *interceſſiones* eorum, qui vel eadem eſſent poteſtate, qua is, qui S.C. facere vellet, vel majore; unde Conſul Conſuli, Praetor Praetori, ac denique Tribuni plebis, pro poteſtate ſibi, lege tributa, quamvis ex minoribus eſſent magiſtratibus, obſiſtere poterant omnibus, edita voce *Intercedo*, ut vel ab uno Tribunorum, quamvis ceteri conſentirent, S.C. impediretur; ac tum Senatus voluntas perſcripta cū nominibus eorum, qui intervenerāt, *Senatus auctoritas*, ad comprobandam Senatus voluntatem, dicebatur; eaque reſpiciebatur ad populū, cujus erat, vel *Tribunorum interceſſionem*, vel *Senatus auctoritatē*, ad cōprobare. Quod ſi Senatus cū populo conveniret, tum leges ex S.C. condebantur, cujuſmodi non paucas licet invenire. (f) Nec tamen ſi qui temere intercedebant, id eis erat impune: cum interceſſio in rem non eſſet publicā, aut remittere cogebantur eā, aut poenam aliquando ſubire. (g) Dicit ibi enim Cicero, in Senatu de Tribunis plebis graviſſime fuiſſe actum. Ceterū cum ante Atiniū plebiſcitum

(f) Manut. de

(g) Cic. ad Att. lib. 4. Manut. de Senat. lib. 1.

plebiſcitum

Digitized by Google

biſcitum Tribunis plebis, qui a Cenſoribus lecti non eſſent, minime Curiam ingredi liceret, ſolebant Tribuni ante valvas Curiae, poſitis ſubſelliis, decreta patrum examinare, quod Valerius tradit. (a) In cujus explicatione loci, mire ſe torquet Paullus Manutius, cum, ſi rettuliſſet mentem ad Atiniam legem, ante quam legem Tribunus plebis, ſine lectione cenſoria, Senator non erat, explicare ſe facile potuiſſet. (a) [illegible]

Si qua vero de re privata S. C. conſcriberetur, ſaepe *Senatus decretum* appellabatur: cum id, quo publica negotia comprehendebatur, nunquam *Decretum*, ſed *S. C.* diceretur. Sunt, qui putarint, caput aliquod S. C. appellari *decretum*, quam ſententiam (b) Aelio Gallo Feſtus aſſignat.

XXIV. De Senatusdecreto.

(b) Verbo *decretum*.

Factum S. C. recitabatur, ac poſtea dimittebatur Senatus his formulis: *P. C. neminem vos teneo*, vel *Nihil vos moror P. C.* tandem impetrata concione S. C. populo exhibebatur, ut populi conſenſu Senatus voluntas comprobaretur. Siquidem vix ulla de re Senatus decernere poterat adverſus populi voluntatem. Et cum initio nulla de re liceret ad populum ferri, niſi ex S. C. conſequentibus temporibus, per tribunicias ſeditiones, & diuturnas inter plebem, & Senatum conflictationes, res eo deducta eſt, ut *S. C.* non niſi adjuncta lege conſiſteret.

XXV. De dimittendo Senatu.

Nunc ut rerum ordo fert, ad rationem ferendae legis, agendique cum populo progrediamur. Hactenus enim, quantum ſuſcepti operis ratio fert, cum Conſulum, tum Senatus in adminiſtranda Republica, condendoque jure, poteſtatem propoſuimus: modo quae multitudinis partes in rebus gerendis tributae fuerint, aperiamus.

XXVI. De ratione ferendae legis.

Cum Conſulis in bello gerendo, regendaque Republica ſummum fuerit arbitrium; tamen niſi Senatus voluntas conatum Conſulis adjuvaret, conſularis auctoritas pene jacebat: quia Senatus voluntate frumentum, veſtes, & ſtipendia ad alendum exercitum ſufficiebantur, &, ut diximus, ejus in arbitrio poſitum erat decernere bellum, & anno jam exeunte, aut prorogare imperium, aut alteri provinciam demandare. At cum Senatus aliena Populi voluntate nihil conſtituere de rebus gravioribus poſſet, & interceſſione tribunicia *Sen. Conſ.* vis infringeretur, ac res rejicerentur ad Populum: hinc licet intelligere ſummum rerum arbitrium in Populo conſtitiſſe, ac omne imperium, quamvis diſtractum in plures, refluere tamen ad Populum, tanquam ad caput ſedemque ſuam. In publicis enim rebus *auctoritas* erat Senatus; *poteſtas* tamen, & *majeſtas* erat penes Populum. Itaque Populi praecipuum erat non *jubere* modo, & *confirmare*, ſed *abrogare* leges, aut *emendare*, decretaque Senatus *munire*, vel *tollere*. Arbiter etiam Populus erat fortunarum, & capitis, poenaeque, ac proemii diſpenſator, cum honores, & magiſtratus, juſſu Populi deferrentur, ejuſque judicio, aut mulcta irrogaretur gravior, aut de capite Civis Romani decerneretur. Quam Populi poteſtatem praeferebat Tribunus plebis, qui velut imago erat popularis auctoritatis, communiſque voluntatis adminiſter, *Dux*, & *tutela Civium*, *ara* & *praeſidium libertatis*. Hic ſpecie quidem, & nomine vix magiſtratus erat, immo ne magiſtratus quidem proprie, cum & Sella curuli, & juriſdictione careret, & non ad jus reddendum, ſed ad arcendam injuriam fuerit inſtitutus; re tamen & auctoritate magiſtratus erat ſummus, quia *intercedendo*, & *vetando*, ac *Senatus*, Conſuliſque conatibus obſiſtendo, arbitrio ſuo, curſum conſiliorum interci-

XXVII. De Tribuno plebis.

piebat

bebat; atque interponendo ſeſe, reſcindebat acta Senatus, pluſque quodammodo hoc vetando poterat, quam Conſul imperando. (a) Et quoniam Sacroſanctus erat, legeque Horatia latum fuerat, ut, qui eum violaſſet, [illegible] caput Jovi eſſet Sacrum, familiaque, liberi, liberæque ad ædem Cereris venum irent, ideo tuto manus poterat in magiſtratus injicere, atque ipſum etiam Cenſorem, immo & Conſulem in vincula ducere. Metellum enim Conſulem a L. Flavio, & Cenſorem Appium a P. Sempronio Tribunis plebis in carcerem ductos ex Dione (b) ac Livio (c) diſcimus. Unde vocationem quidem non habebat, quod juriſdictione carcerisque habebat tamen prehenſionem & viatorem. Creati ſunt initio [illegible], anno ab U. C. CCLX. poſtquam plebs oppreſſa ære alieno, vexataque injuriis patrum, qui jure creditorum plebeios ſibi nexos in ſervitutem adigebant, ſeceſſiſſet trans Anienem in Sacrum montem, (d) unde & leges [illegible] de conſtituenda tribunicia poteſtate conditæ. Sacratæ leges ſunt nuncupatæ. Feſtus vero ſacratas fuiſſe leges dictas ſcribit, quia ſancitum [illegible] eſſet, ut qui Tribunos plebis violaret, Jovi eſſet Sacer. Idemque cenſet Sacrum montem dictum, quod eum plebs, cum diſcederet, Jovi conſecraverit. (e) Fuit autem eo anno L. [illegible] Tribunus plebis primus creatus, & Caſſius atque Cominius Conſules, ut plebi ſui eſſent magiſtratus Sacroſancti, quibus auxilii latio adverſus Conſules eſſet, neve cui patrum capere eum magiſtratum liceret. Adjectum eſt etiam in Aventino fœdere, altera nempe ſeceſſione ob Appii Claudii libidinem, occiſa [illegible] Virginio, facta in Aventinum; ut Tribuni plebis magiſtratu, exacto anno, abeuntes, totidem alios in ſequentem annum deſignarent; ſi neglexiſſent, confeſtim vivi flammis inderentur; ſi quæ in deſignandis [illegible] diſceſſiſſet, poteſtas prorogaretur, dum alios crearent. Lex vero Icilia, quam tulit Spurius Icilius Tribunus plebis, vetuit Tribuno ad populum concionanti contradicere, aut eum interpellare (f). Lata eſt & Duillia lex, ut qui plebem ſine Tribunis reliquiſſet, quive magiſtratum ſine provocatione creaſſet, tergo & capite puniretur. Auctus etiam eſt Tribunorum numerus, ut decem jam eſſent. Et quoniam non ad agendum, ſed ad reſiſtendum hæc poteſtas fuit inſtituta, ideo plus unius intercesſio poterat, quam conſenſus ceterorum. Solemnis autem interceſſionis formula erat vox illa celebris veto. (h) Et quo præſens omni tempore omnibus eſſet tribuniciæ poteſtatis auxilium, ejus domus ne noctu quidem claudebatur; neque poterat Tribunus integrum diem Urbe abeſſe, niſi Latinarum feriis, ut ad eum adverſus [illegible] perfugium ſemper & [illegible] cuique pateret, tanquam ad portum perfugiumque, & aram ſalutis, atque arcem publicæ ſecuritatis. Quo pacto Principes, quo ſe publico præſidio, ac totius ferme populi [illegible] tutarentur, tribuniciam ſibi poteſtatem arripuerunt. Itaque non [illegible] [illegible] ſed vi ac jure popularis [illegible] radices perpetuo conſervarunt. Dictatore creato, cum omnes magiſtratus ceſſarent, hic tamen unus permanebat. Cum [illegible] ſub Sylla Tribunorum plebis poteſtas, tantum [illegible] facultate ſua [illegible] cum demum reſtituit Cn. Pompeius. Ita vero magiſtratus hic popularis erat, ut a plebe avelli nunquam potuerit, & transferri ad Patricios, nemoque niſi plebejus creari poterat: cum ad alios omnes promiſcue plebei, ac patricii vocarentur.

(a) Dion. [illegible] [illegible]

(b) [illegible] (c) Livio.

(d) Liv. lib. [illegible] Onuphr. in [illegible] Rom. [illegible]

(e) [illegible] de Mag. [illegible] cap. de Tribun. Item [illegible] cap. Sacroſanct. [illegible] Dionyſ. [illegible] Diodor. lib. [illegible]

(f) Dionyſ. lib. 7 Liv. lib. 2.

(g) Plutarch. in Coriol. [illegible]

(h) Plut. probl. [illegible] Halicarnaſ. [illegible] Gell. [illegible] Macrob. [illegible] [illegible] ad [illegible]

Nunc

Nunc quomodo plebs, & populus, ac vindice Tribuno; majeſtatem, ac poteſtatem ſuā ad leges condendas conferret, explicabimus. Senatores quidem in *Curiam*, ut diximus, ac plebei evocabātur in *campū comitium*, & *forum*. Cumque pars populi conveniret, *concilium*; cum autem populus coiret univerſus, *comitia* dicebantur; ac centuriata comitia in campo Martio; curiata in comitio, quod erat foro *adjunctum*, immo & ipſum pars aliqua fori, cujus initium a Palatii porta; tributa (*a*) vero habebantur vel in campo, vel in Comitio, vel aliquando in Capitolio, vel in pratis, vicoque Flaminio. Nihil enim referebat, extra ne, an intra pomoerium cogerentur: cum alia comitia ſumma rei gerendae certis eſſent locis alligata. (*b*) Cū vero conſilia populi, & judicia, conventuſque judiciū celebrabantur comitiis centuriatis: ratio ſuffragiorum nō ex ſingulis hominibus inibatur, ſed ex ſingulis centuriis, ut quod plures centuriae populi ſciviſſent, id ratum juſtumque eſſet: ſicuti & in curiatis, quod plures curiae, & in tributis, quod plures tribus comprobaſſent, id erat firmum. Comitiorum omnium *curiata* ſunt antiquiſſima, quippe quibus imperii fundamenta jacta ſunt, & a priſcis Regibus ante Servium Tullium, qui comitia *centuriata*, & *centurias* inſtituit, juſſae leges, creati magiſtratus, bellum & pax conſtituta, ſummaque Reipublicae adminiſtrata: ita ut ſequentibus temporibus, in quibus curiata comitia obſoleverſit, ac tantum rei gerendae cauſa perſtiterant, quod eis major ineſſet ſacrorum & auſpiciorū auctoritas, tamen aliis in rebus, ad ſpeciem ſaltem, retenta ſuerint: ut cum ſummum magiſtratibus imperium centuriata obtigiſſet comitiis, [illegible] non pleno, atque optimo jure datum eſſet, ſi lex acceſſiſſet curiata: quae non quidem veris, ſed per triginta lictores, triginta curias referentes, adumbratis comitiis ferebatur: ita ut binis comitiis de majoribus Reipublicae negotiis cum Populo diſceptaretur, quorum priora, nempe centuriata vera erant; poſteriora, nempe curiata in ſpeciem uſurpabantur. Quam vetuſti moris notitiam, optimis ſane conjecturis, eruit Nicolaus Gruchius ex M. Tullii locis, (*c*) quibus in eamdē ſententiam & Hotomannus fuit adductus. Qua de re acriter inter Gruchium, & Sigonium dimicatur. Atque ut concludamus breviter, Magiſtratib. enim majoribus qui *centuriatis*; minoribuſque *tributis comitiis* creabantur, poteſtas accedebat plenior ex curiatis in ſpeciem uſurpatis, tanquam ea ſolemnitate majori, atque umbra quadam veteris majeſtatis. Tributis comitiis, non ſolū Urbani magiſtratus, minores ſcilicet, ſed & Provinciales creabantur omnes, & Pontifices Maximi; Augures, Feciales, Septemviri epulonum, & quindecim viri Sacris faciundis: atque in horum Sacerdotū creatione tribus ad ſuffragiū vocabantur cū alii Sacerdotes a ſuis Collegis cooptarentur. (*d*) Iiſdē comitiis ferebantur & *plebiſcita*, quae ad ſolam plebem pertinebant ante legem Hortenſiā, (*e*) qua, ſublatis diſcordiis juris diſcrimen inter patricios, & plebejos fuit omnino ſublatum. Cū enim prius Plebiſcitis, ſive rogationibus tribuniciis, a plebe tributis comitiis adprobatis, plebs ſola teneretur; Q. Hortenſius Dictator tulit, ut deinceps iis etiā Patricii obligarentur, neque inter *Leges*, & *Plebiſcita* diſcrimen eveniret. (*f*) Cū autem Tribuni plebis legem tributis comitiis ferrent, jus *evocandi ad ſuffragiū* Patricios non habebant; licebat tamen eis Patribus ſuffragium inire. Summa vero vis comitiorum, & poteſtas,

C [illegible]

XXVIII. De Comitiis.

(*a*) Merulan. lib. 1. cap. 19 & 2. cap. *Topographiae Urbis*.

(*b*) Pollet. *hiſt. for. Rom.*

(*c*) Cic. de leg. agra. Hotoman. lib. 1. cap. 11 Antiq. Rom. Sigonius.

(*d*) Hot. *Ant.* lib. 3 cap. 11.

(*e*) *Ant. Hotoman.* ad L. 2. *D. de orig. Jur.*

(*f*) Manut. de legibus p. 164. Romanor.

atque majeſtas Populi Romani collata potiſſimũ eſt in cẽturiata comitia, in quibus ferebãtur eae rogationes, quae proprie dictae ſunt *Leges*, quaeque plerumque vel ex S.C. vel Patribus auctoribus, a majori magiſtratu rogabantur.(a) Q. enim Publius Philo Dictator tulerat, ut legũ centuriatis comitiis ferundarũ, ante ſuffragia Populi, Patres auctores fierẽt.(b) Unde juſſa totius Populi, quae proprie *Leges* dicebãtur, hiſſiſe editis comitiis. Stante igitur Republica Romana juris diviſio cõmode duci poteſt a Senatu, Plebe, & Populo. E Senatu autẽ prodiere S.C. E tributis comitiis quae plebs cũ ſuo Tribuno celebrabat, *Plebiſcita*; ex univerſis tandẽ *Populi* ſuffragiis in comitiis centuriatis, auctoritate plerũque Senatus praeeunte, *Leges* extiterũt. Centuriatis autem comitiis majores Magiſtratus, nẽpe quorũ majora, ſeu rata magis erãt auſpicia, creabãtur,(c) ut *Coſſ.*, *Praet.*, *Cenſ.*, iiſque iiſdem exercebãtur judicia *perduellionis*,(d) quod crimen erat hoſtium patriae. Porro Comitia centuriata legum rogandarũ cauſa ſolis(e) Coſſ., Dictatoribus, Praetoribus, Interregibus habere jus erat, praemiſſo edicto, ut Populo innoteſceret, ad quã diem in campũ Martium convenire deberent:(f) ad quã ab edicti die *trinundinũ* intercedebat, ſive tres nũdinae. *Nundinae* autẽ erãt nono quoque die, quo Cives in re ruſtica occupati, ab agris negociorũ cauſa confluebant in Urbem. Hinc iis comitiis dictus erat dies, qua tota plebs in Urbe poterat, & interim, interjecto tempore, de lege deliberarent inter ſe. Quoniã autem ipſo nundinarum die haberi comitia nõ licebat, protrahebãtur in ſequentẽ. Nundinas enim Jovis fuiſſe ferias aliqui putarunt: unde Julius Caeſar ſcripſerat, eo die cũ populo agi nefas eſſe.(g) Ea item dierum ratio, & in Plebiſcitis obſervabatur.

(a) Paul. Manut. de leg. pag. 161.
(b) Liv. lib. 8. cap. 12.
(c) Gell. lib. 13 cap. 14
(d) Nic. Manut. de leg. Liv. lib. 6. Cic. pro Sext. Sigon. lib. 2. de Jud. c. Rom. c. 9.
(e) Roſin. eod. l. de com. c. 10.
(f) Cic. pro domo ſua.
(g) Macrob. Saturn. lib. 1. cap. 16.

XXIX.
De legum ferendarum exam[illegible].

Interea laturus Legẽ, ſive Tribunus plebis eſſet, ſive magiſtratus major, eam cum prudentibus, ac neceſſariis ſuis communicabat, ne civium offenſionem incurreret, neve novam legem contra morem majorum proponeret. Cavendum ei namque erat, lege Licinia, & Ebutia, ne quod ſibi, aut cognatis, affinibuſve ſuis commodum nova lege captaret. Item cautum erat lege Caecilia, & Didia, ne per *Saturam* (quod cibi genus erat ex variis cibis paratũ) ſive pluribus, variiſque de rebus una rogatione Lex ferretur, aut ne quid inſereretur legi de quo Legẽ ferri non liceret. Unde hac utebantur ad õnes Leges tralaticia formula: *Si quid jus nõ fuit rogari, ejus hac lege nihil rogatũ*; & illa:(h) *Si quid contra alias leges ejus legis ergo latum eſſet, ut ei qui eã legem rogaſſet, impune eſſet.*

(h) De his [illegible] vide apud Manut. de leg. [illegible]

XXX.
De [illegible] legum [illegible] & [illegible] ac ſuffragiis ferendis.

Scriptam legem laturus, ſi ab Optimatibus ſtaret, eam ad Senatum referebat: at ſi a Senatu probaretur, ferendam legem opinio prudentum commendabat: ſi legiſlator popularis eſſet, & turbulentus, rogationem, neglecto Senatu, meditabatur. Antequam autẽ rogationis cauſa Concio advocaretur, lex erat *promulganda*, ſive publice proponenda, ut ſingulis poteſtas cognoſcendi fieret, aut corrigendi, admonendique magiſtratus. Poſt ſi tributis comitiis *ferre* oporteret, populus a Tribuno in forum, ſi vero *rogãda* eſſet comitiis centuriatis, in Campũ Martium Cives a majori magiſtratu convocabantur: ubi praeeunte [illegible] Scriba, Legẽ recitabat. Deinde, niſi pro poteſtate Tribunus plebis impediret, Orationes ad *ſuadendam*, aut *diſſuadendam* Legẽ habebantur a Magiſtratibus, vel

ab ipſo latore legis, vel a privatis, quibus concionandi poteſtas facta eſ-
ſet a magiſtratu aliquo. Nam injuſſu magiſtratus, privatis nullus erat di-
cendi locus. Qui vero ſuadebant, *Auctores legis* dicebantur. Ubi eſſet
perorata praeſentibus Sacerdotibus, & divina procurantibus, poſtquam
de Coelo ſervatum eſſet, auſpiciis captis, urna vel ſitella deferebatur, qua
exciperentur nomina Tribuum, ſi tributa; centuriarum, ſi cēturiata co-
mitia eſſent, eaque urna leviter verſabatur, ut ſortes aequarentur, ne ul-
la exiliret, aut ſubſultaret. Aequatis ſortibus, *ſortitio* fiebat, & quem ſors
dederat ordinem Tribus, vel Centuriae tenebāt. (a) Sane ſub Tullio Re- (a) Dionyſ. lib. 4.
ge, qui ut *cēturiat*, ita & *cēturiata comitia* inſtituit, primae ad ſuffragiū
vocabantur maximi cenſus centuriae in prima, & ſecunda claſſe de-
ſcriptae: quae, quia reliquas numero exuperabant, ideo illis conſentienti-
bus ceterae omittebantur. Sin diſſentirent, ciebatur tertia claſſis, dein-
ceps quarta, donec ad infimarum centurias, quod raro vel nunquam con-
tigit, perveniretur. Etenim ſaepe primarum centuriarū ſuffragiis nego-
ciū conficiebatur. Mutata vero ſequentibus temporibus ratio eſt, tum
inſtitutum fuit, ut quae prima centuria, vel tribus ex urna educeretur,
ea ſuffragiū ante alias ferret, & *praerogativa* diceretur. Cujus ſententiā
centuriae, ac Tribus reliquae ſuis plerumque ſuffragiis comprobabātur:
quaeque tribus, vel cēturiae poſt *praerogativā* ad ſuffragia vocabātur,
eae *jure vocatae* dicebantur: ut hinis eodem tēpore comitiis quodam mo-
do (id quod Aſconius obſervat) (b) cum Populo ageretur: primae erant (b) In Verr.
praerogativarum, altera *jure vocatarū* ſententias praerogativarū ferme
comprobantiū. Et quoniam procedentibus temporibus, ut diximus, cen-
turiae tribubus ſunt incluſae: ideo primo tribuū, poſt ejus Tribus, quā
ſors dediſſet, fiebat ſortitio centuriarum, ut pateret quae, quave de tribu
eſſet *praerogativa cēturia*. Unde quae prima e tribubus exiiſſet, dicebā-
tur *praerogativa tribus*, quaeque ex eadē tribu cēturia exiiſſet prima,
praerogativa cēturia vocabatur. Porro ejus, qui de praerogativa tribu
rogaretur primus a Magiſtratu, major erat exiſtimatio & ſplēdor, unde ille
honoris gratia dicebatur *Primus*. Neque enim cuilibet honos hic habeba-
tur, ſed gravioribus tantū Civibus. Dum autē comitia celebrarētur, ini-
tio quidem fuerat conſtitutum, ut aliquot intra urbem armati vias cu-
ſtodirent: poſt, ut hoſtium periculū ex urbe removerent, exercitum ali-
quem, cum intra urbem non liceret, extra urbem, ſublato vexillo, in
Janiculo collocarunt: non tam, credo, ad arcendam, ut ſcriptores tradunt,
hoſtium vim, ſi qua immineret; quam ad cōpeſcendos armatis, paratiſque
militibus civiles motus, ſi qui ferendis ſuffragiis aut diſſenſione ſentē-
tiarum, aut partium ſtudio tumultuarentur. Ad exercitum autem mi-
lites per *ſucceſſionem* poſt latum ſuffragiū accedebant. Atque ad uſurpa-
tionem vetuſtatis receptum fuit, ut Conſul, veluti Dux exercitus, extra
Pomoerium tabernaculum haberet. (c) Dum comitia maxime ferverent,
dirimebātur ſtatim, ſi *tonitru* exaudiretur, aut quis *morbo Herculeo*, qui (c) Dionyſ. lib. 17.
ex ea re *comitialis* fuit appellatus, corriperetur: ac *prodebatur*, ſive pro-
trahebatur dies comitiorū, ſi adhibitus de more augur *obnunciaret*, ſive
adverſa renunciaret auſpicia; ſi Tribunus intercederet, ſi Conſul ſuppli-
catione decernenda, indicendiſque feſtis comitiis diem eximeret. Co-
mitiis autem coactis, ſortitione tribuum & centuriarum facta, confuſus

populus in ſuam cujuſque tribum, ordinis cauſa, remittebantur ab eo, qui legē ferebat, his ſolennibus verbis: *Diſcedite Quirites*. Atque ubi ſuā quiſque tribum repetiiſſet, ferebatur ſuffragium, olim quidem voce; poſt *tabellariam* vero legem, duae ſingulis civibus tabellae *diribebantur*, ſive diſtribuebātur a *diribitoribus*, ſive diviſoribus: quarum altera novam legē improbabat antiquā probando, ac propterea inſcripta erat hac nota *A.* ſive *Antiqua probo*; Altera legem probabat novam, inſcriptaque erat hac nota *V R.* ſive *uti rogas*. Ne qua vero fraus in tabellarum diſtributione lateret, privati aliquot homines, qui de lege laborabant, aut diribebant ipſi, aut *de pontibus* diribentibus praeſidebant. Extruebantur enim in Campo *pōtes* multi, ſive anguſtae quaedam ſubſtructiones e tabulatis [illegible]. In horum pontiū capite imponebantur ciſtae plenae tabellis quae ſuffragium laturis miniſtrabant: in extrema vero pontibus aliae ciſtae, in quibus ferentes ſuffragiū, tabellas quiſque ſuas deponebant. Hinc natum, ut ſexagenarii *de ponte* a junioribus dejicerentur, quia nullo jure uſū ad munera publica cogebantur. Hinc *depontani ſenes*, [illegible]. Totidem autē extruebantur pontes, quot eſſent in tributis comitiis tribus, nempe XXXV: in centuriatis centuriae, nempe CXCIII. Hos eos igitur pontes trāſcuntes, acceptas in prima pōtis parte tabellas in extrema reddebant, atque ſuffragium ferebatur. (a) Igitur, ubi ſors praerogativam indicaſſet centuriam, vocabat eā praeco ad ſuffragium. Illa vero movens concedebat in locum prope Tribunal, in Campo Martio cancellis ſeptū, quod *ovile* dicebatur: eoque ſuffragium laturi pergebant per pontes, in quorum capitibus diſpoſiti erant diribitores, qui tabellas ſingulis [illegible] erent. Ad *ovilis* autem oſtium ſtabant *rogatores* ciſtarum, quo [illegible] populus conjiceret tabellas, utrā quiſque vellet: quibus conjectis a ſingulis centuriis, eaū ſuffragia numerabantur a cuſtodibus, qui ea *punctis* notaverant. Et ea tribus, aut centuriae ſententia renunciaretur, in quam plura ſuffragia convenirent; ea reiiceretur, quae paribus eſſet diſtracta ſuffragiis, niſi de perduellionis crimine ageretur, (b) ſi enim reorum cauſa, paria ſuffragia abſolutionis ſententiā praeferebant. Haec autem dinumeratio tabellarum, & punctorū notatio, dicebatur quoque *diremtio ſuffragiorū*, & *dirimere ſuffragia*. Si Lex ex diremtione ſuffragiorum a populo *juſſa*, vel *accepta* appareret, tum in aeneas incidebatur tabulas: deinde vel publice populo inſpicienda proponebatur, vel deferebatur ad aerarium adſervanda. Atque hae de poteſtate legis, & S. C. ſtuxeruntaliquae ſunt oratione cōdita, & conſtituta priuſquā ad unius poteſtatem omnia deveniſſent.

(a) Roſin. lib. 8. cap. 2.

(b) Dionyſ. lib. 7.

XXXI. De Primis Romanorum Legibus, & Jure Papyriano.

Romanorum igitur jus diverſis e fontibus manavit, ac variante Reipublicae forma ſaepius mutavit, & nomen. Etenim ſub dominatu regio plures ad regendam multitudinē leges conditae ſunt a Regibus quae, quia collectae fuerūt a P., ſeu quis malit a Sex. Papyrio, *Juris Papyriani* nomen acceperunt. Sublatis Regibus conditum eſt a decemviris jus XII. *Tab.* ex jure Papyriano, & Athenienſi conflatum, quod decemvirale jus appellamus. Uſu vero poſcente Plebs, vel Senatus, vel uterque plura in utilitatē Reipublicae, atque civiū conſtituerunt, quae *plebiſcita*, & *S. C.* & generali nomine *Leges* nuncupantur. Ex formulis autem, & ubique ſolennibus publicorū, compoſitum eſt jus civile *Flavianum*, a Cn. Flavio

ſcribo

ſcriba dictum, qui ſubtractum Pontificibus librum populo prodidit. Ex diſputationibus, interpretationibus, reſponſiſque Juriſconſultorũ, nata eſt *juriſprudentia*. Ex edictis magiſtratuum proceſſit *jus honorarium*. Ex Imperatorum conſtitutionibus, decretis, & reſcriptis, *Principũ placita* extiterunt. Ac ſane jus Papyrianum fortunâ potius, quã conſilio prodit; quod plerumque accidit in primis hominum coitionibus, initiiſque regnorum, ubi non tam virtus, quam cupiditas dominatur; quae parem aliquando utilitatẽ, pacemque procreat; ut mirum non ſit, ſi effera multitudo, moribus ingeniiſque diſcors, e fugitivis, exulibuſque collecta, qualis priſca gens Romanorũ fuit, ſub unius Imperio, & legibus coaluerit. Quamvis enim ſuus ſingulorũ amor ſibi aliena trahendo, voluntates dirimat, & quilibet ad alios ſubigendos naturâ feratur; tamẽ ſtudio quiſque ſui remittit ſaepe alteri, quod ſine periculo, atque propria pernicie auferre nõ poteſt. Hoc a mutuis injuriis abſtinẽt, quia per utrinque metus impẽditur. Unde malunt ſeſe homines continendo ſervare, quã rapiẽdo p[illegible] ire. Propterea omni licet virtute deſtituti, tamẽ ſaepenumero parcunt aliis, ut ſibi parcatur; communique conſilio ſocietatem ineunt, atque cuſtodiunt, ut coactis plurium viribus injurias aemulorũ validius propulſent. Unde, quae concitat animos cupiditas, eadem reſtringit. Igitur ne coacta ſocietas diſſenſionibus turbaretur, Urbis initio Regis juſſa pro legibus erãt. Deinde certas firmaſque leges tulit Romulus comitiis curiatis, hoc eſt, ſuffragiis populi per triginta curias diſtributi: aliaſque ab Regibus aliis leges deinceps latae fuerũt; quarũ reliquias, ſi quas germanas eſſe cõſtabit, poterimus legibus XII. Tabul. quas [illegible] leges collatas fuiſſe a decemviris teſtimonio veterũ accepimus (a), non quidẽ omnes, nam quae ad regium dominatum pertinebant, ſimul cũ regio nomine [illegible] fortaſſe [illegible] T[illegible] quae & aut ad religionem ſpectabant aut ad jus [illegible] ſe offerent inter leges [illegible] facile judicium. Scaliger [illegible] (b) [illegible] ſunt a Romulo, Numa, & Servio Tullio [illegible] patriam poteſtatem ex[illegible] tulit, & matrimonii, educationis liberorum, [illegible] parentum ſtabilivit. Alter per gratiã expreſſit, ac de nomine [illegible] contractibus, de ſepultura leges aliquot promulgavit, praeter caeremonias & ritus, & Sacrorũ religionem, quae Numam praecipuum agnoſcit auctorẽ. Poſtremus juri civili cõſtituendo vacavit, & de contractibus, atque delictis quinquaginta rogavit leges, item de foenore, de nexibus aere alieno (c).

Cum vero C. Terentius Arſa Trib. plebis, Conſulum immoderatã in plebem poteſtatem deprimeret, legẽ promulgavit de *quinqueviris*, qui leges Conſulari imperio perſcriberẽt creandis, eaque deliberatio variis contentionibus per decennium extracta fuerit: & poſt impetratã duplicandorum Tribunorum plebis poteſtatem intermiſſa; revixit tãdẽ Romilio, Veturioque Coſſ. cum plebẽ Romanae militiae [illegible] potentius dominantibus. Hinc ab anno V. C. CCC. Spurio Tarpeio, & A. Terminio Coſſ. eſt ad Senatũ delata, & ex ſententia P. Rom[illegible] factũ S. C. (quod deinde fuit plebiſcito confirmatum) ut tribus [illegible] pro majeſtate Reip. Rom. magnifice inſtructis, legati per Italiam, & univerſam Graeciam petitũ leges mitterentur: creati, que Sp. Poſthumius, Serv.

Sulpi-

(a) Dionyſ. lib. 2. & 10.

(b) Scaliger [illegible]

(c) Dionyſ. lib. 4. & [illegible]

XXXII. De Jure XII. Tab.

Sulpicius, A. Manlius, qui utiliores Civitatum ſingularũ, & Lacedæmoniorum, atque Athenienſium potiſſimum leges deſcripſerunt. Quæ Romam allatæ, redactæ fuerunt ſimul cum legibus aliquot Regiis in *duodecim tabulas* a Decẽ viris ad id delectis, cum ſummo imperio, ſublatis aliis magiſtratibus: eaſque leges partim integras perſcripſerunt, partim emendarunt, partim ad populi mores, & cõſuetudinem urbis inflexerunt, novaſque aliquas ipſi pro temporum opportunitate, ut ſuſpicari fas eſt, intertexuerunt. Quarum ſumma capita, quæ ex fragmentis eruere licuit viris eruditis, breviter hic innuemus, eaſque ad ſuas tabulas ex ordine a Jacobo Gothofredo deſcriptas, revocabimus. nam in ſequenti libro, ubi eas ſigillatim evolvemus, rerum, ac materiarum, docendi cauſa, ſequemur ordinem, non tabularum. Prima tabula rationem inſtituendi, agitandique judicii tradebat. Secunda continebat cauſas judicii prorogandi, teſtiũ excitandorum, & rationem perſequendorum furum. Tertia comprehendebat tum uſurariam, & depoſiti actionem, & auctoritatem, exequutionemque rei judicatæ. Quarta definiebat jus parentũ in liberos, & jus emancipationis, & legitima tempora, quibus juſti liberi naſcerẽtur. Quinta ſtatuebat jura teſtamentorum, & ſucceſſiones ab inteſtato, & hæreditatis diviſionem, & jura tutelarum. Sexta exhibebat venditiones, & uſucapiones, & poſſeſſionem, atque tignorum in alieno inductorum, itẽque repudiorum jura. Septima de damno agebat, & injuria in agros, pecora, vel proprium corpus, aut famam illata: indeque pergebat ad alia delicta, nempe ad falſos teſtes, homicidas, veneficos, ſagas, parricidas, atque ad tutorum, & patronorum fraudes in pupillos, & clientes. Octava conſtituebat jura prædiorum urbanorum, & ruſticorum, definito ambitu parietis, & ſpatio inter confines fundos, [illegible] tradebatque ſodalibus certorum collegiorũ ferendæ ſibi legis facultatem. Nona tota erat juris publici, vetabatque privilegia, & cœtus nocturnos prohibebat, puniebatque ſeditioſos; & redeuntes in fidem populi Romani, cum antea defeciſſent, tamen recipiendos jubebat. Judices pecunia corruptos capite mulctabat, & judicium de capite Civis Romani noniſi comitiis centuriatis fieri permittebat. Decima cõprehendebat jura Sacrorum, & ſepulchrorũ, & cæremoniarum & jusjurandum. Undecima de jure connubiorũ agebat, & de feriis deteſtandis, itemque de vi poſtremarum legum. Duodecima, quæ ſimul cum undecima ſupplementum erat, de *pignore* aliquid attingebat, & de calumnioſo, falſoque judicio, itemque de ſervo noxæ dando. Quæ omnia ſigillatim explicabuntur libro ſequenti. Nunc hæc indicaſſe, ad continuandum narrationis ordinem, ſatis fuerit.

XXXIII De Actionibus Legitimis, & Jure Flaviano (a) Cic. ad Attic. lib. 6. ep. 1 pag. 110. cum [illegible]

Ex harum autem legum ſenſu, & poteſtate deductus eſt *uſus*, ſive ratio judicii exercendi, & negotiorũ agitandorũ, certis adhibitis formulis, & ſolemnitatibus veterum Juriſconſultorum artificio excogitatis, (a) eductique de Sacrario Pontificũ, quas *leges actionis*, & *actus legitimos* appellarũt; quæ altera fuit poſt XII. Tab. portio juris civilis, libro ſecundo a nobis ſigillatim explicanda, dictũque fuit *jus civile Flavianũ*, a Flavio ſcriba, qui ſibi ſurreptũ populo vulgavit. Præter *leges actionis* qui ſunt actus [illegible] ed [illegible] formulæ ad nova contractuũ genera, novaque negotia in diem emergẽtia ex

omnibus accommodatae, per *Sex. Aelium* compoſitae, a *juris Aeliani* nomen duxerunt. Atque haec juris portio, nempe jus civile *Flavianum*, & *Aelianum*, nempe *interpretationes prudentū* proditae e re nata, quas *fori diſputationes* appellarunt, ſub priſcae juriſprudentiae nomine cōprehenduntur. Verum ſeneſcente jam XII. Tab. jure, vel propter obſcuritatem verborum, & antiquitatis oblivionem, ut mortalia omnia, ſenſim dilabente; remque novis in diem negotiis oborientibus, quae novam legem veterum ſententia minime comprehenſam poſtulabant; auctoritate populi, vel Senatus, vel utriuſque, variis temporibus novis Legibus, Senatuſconſultis, & Plebiſcitis, vel reddita fuit lux Decemvirali juri, vel adjectum, immutatumve aliquid, quod ſi ſolius plebis conſenſu Tribuno rogante, fieret, *plebiſcitum* appellabatur; ſi Senatus auctoritate, *Senatus conſultum*; quod deinde populi ſuffragio confirmatum *Legis* vim, ac nomen obtinebat. Quarum legum illae, quae ad jus privatorum pertinent, explicabuntur libro tertio. Satis enim fuerit nomina earum hic breviter indicare, tum ut haec narratio ſuo filo deducatur; tum ut lector antequam cognoſcat ſingulas, procul aſpiciat univerſas.

Omnes igitur leges partim *perſonas*, partim *negotia*, partim *judicia* reſpiciunt. Exordiemur a perſonis, quae vel *liberae* ſunt, vel *ſervi*. Ad ſervorum ſtatum pertinet lex *Caninia*, & lex *Aelia Sentia*, quibus liberos manumittendi facultas coercebatur. Illa enim certū ſervorū manumittendorum numerum praeſcribebat; haec manumiſſi, & manumiſſoris aetatē definiebat, certaſque manumiſſionis cauſas poſtulabat. *Lex Julia* principem manumittentem eximebat obligatione ſervandarum ſolennitatum. *Petronia* ex diſcrepantibus judicum ſententiis praeferebat illā, quae libertati ſtuderet. *Junia Norbana* medium gradum inter ſervitutē, & plenam libertatem conſtituebat, ſique libertatis gradus *Latina libertas* appellabatur; cui cohaerens eſt *S.C. Largianū*, quo filii haeredes a Patre inſtituti praeferuntur ceteris, in bonis Latini liberti decedentis. *Viſellia* plenam libertatem Latinis libertis ob honorē tribuebat militiae, praeter quos, illos, qui jura aureorum annulorum caperent, ab ingenuorū honoribus arcebat. *Daſumianum S.C.* iis, quibus libertas relicta erat a teſtatore, abſentibus etiam haeredibus, libertatem praeſtabat. *S.C. Rubrianū* iis, quos haeres a Praetore evocatus manumittere negligeret, liberos eſſe jubebat. *Articulejanum* in cauſa relictae libertatis, cognoſcere jubebat Praeſidem provinciae, de qua erat teſtator, & ſervus; quamvis haeres ex altera eſſet provincia. *Vitraſianum* partes explebat infantis, ac liberum pronunciabat eum, cui teſtator libertatem reliquerat a pluribus haeredibus, inter quos eſſet infans, qui loquendi uſu careret. *Domitianū* libertatē adimebat ei, qui colluſiōne domino, per judicis ſententiam liber pronūciatus fuiſſet. Erat & S.C. quo prohibebatur, poſt quinquenniū quaeſtionē de ſtatu defuncti retractari. *Claudianum* ſervitutis poena mulieres ab alienorum ſervorum cōmercio abſterrebat. Lex *Vellia Lybica* ſervos publicos, qui publicae ſcripturae operā dabant, a Republica manumiſſos, non amplius Latinos, ſed Romanos cives fieri permittit. Et hae leges, atque S.C. fuerunt de conditione ſervorum: ſequentia libertorum ſtatum cōplectuntur. Ante omnes prodeat lex *Atilia* qua tutor ex lege a Praetore dabatur his, quibus nec ullus agnatus eſſet, nec tutor datus a teſtatore.

XXXIV. De Perſonaribus Legibus.

Lege

Lege vero *Julia*, & *Titia* in provinciis tutor, eamdem ob cauſam dabatur a Præſidibus. Lex *Claudia*, cujus eſt incerta ſententia, vel mulieres exemit a perpetua tutela, ſub qua jure antiquo erant, vel facultatē ejus tutelæ gerendæ ſuſtulit. Lex *Lætoria* adoleſcentes minores viginti quinque annis a dolo alieno tutos præſtabat. Succedunt leges ad conjunctionē perſonarū pertinentes, nempe nuptiales: quarum præcipua erat lex *Papia* quæ pluribus capitibus, pœnis, præmiiſque propoſitis, nuptiarum frequentiam excitabat, cœlibatum & viduitatem inhibebat, inopiam ærarii privatarum hæreditatum vel caducis portionibus, & caducorum lucro levabat. Cui legi plura S.C. cohæſerunt, quæ in ejus expoſitione a nobis afferentur. Fuit & S.C. quo nuptiæ inter pupillas, & tutores, curatoreſque prohibebantur. Nuptias conſequitur partus, cujus agnoſcendi poſt divortium ratio *S.C. Planciano* tradebatur.

Poſt perſonas occurrunt leges, quæ ad negotia pertinent, quarū primas innuemus eas, quæ in viventium negotia verſantur. Primum locum debemus legi *Atiniæ*, quæ rei furtivæ uſucapionē non aliter permiſit, quam poſt redditum ejus ad priorem & verum dominum; a quo ſi res denuo receſſiſſet, exuebat priora furti vitium. Similique cōſtituerūt lex *Plautia*, & *Julia* in rebus vi poſſeſſis. Lex *Scribonia* ſuſtulit uſucapionem ſervitutum. Lex *Claudia* & S.C. *Macedonianum* adoleſcentiū fœnerationes reſciderunt. Lex *Julia* vulgatum ceſſionis bonorum beneficium conceſſit debitoribus, qui ſolvendo non erant, ut propria corpora moleſtiæ liberarent, bona creditoribus cedendo. *Velleianum* S.C. fœminas intercedentibus, & pro aliis ſe obligantibus, prodita exceptione liberavit. Lex *Cincia* nimias donationes, & munera coercuit.

Prodeamus nunc ad negotia, quæ a morte aliorum emergunt, quibus regendis hæ ſunt leges cōſtitutæ. Offert ſe primo lex *Cornelia*, quæ teſtamenta condita ante captivitatem ab iis, qui apud hoſtes deceſſerūt, perinde confirmat, atque ſi decedentes in Urbe obiiſſent. Lex *Furia* certam ſummam definivit, ſupra quam non liceret legare, aut mortis cauſa donare, niſi certis perſonis. Lex *Voconia* legandi libertatem, & effuſā erga mulieres teſtatorum liberalitatem compeſcuit. Lex *Falcidia* vetuit, plus dodrante legando abſumi. *S.C. Trebellianum* actiones omnes, quæ hæredi, & in hæredem competerent, juſſit cum reſtituenda hæreditate tranſire. *S.C. Pegaſianum* conceſſit hæredi, hæreditatem reſtituere rogato, quartæ detractionem. S.C. *Sabinianum* proſpexit adoptato filio in adoptionem alteri dato a patre trium liberorū; cui filio quartam bonorum partem relinquendam juſſit. Lex *Velleja* inſtituendorum poſthumorum rationem tradidit. Lex præterea *Glicia* fuit eruta per Cujacium, ex qua inofficioſi teſtamenti querela manavit. S.C. *Juncianum* conſuluit iis, quorum in fraudem hæreditaria bona fuerunt alienata. S.C. *Claudianū* liberti hæreditatem ei filio detulit, cui teſtamento fuit aſſignatus, relicto jure patronatus. S.C. *Tertullianum*, & *Orphitianum* filio, matrique mutuam ſucceſſionem aperuerunt.

Ex negotiorum legibus ad ea, quæ ad crimina, & judicia pertinent procedemus. Judiciariū legū ante alias digna memoratu eſt lex *Cornelia de majeſtate*, quæ complectebatur leges omnes antiquiores, in eos latas, qui aliquid contra Rempublicam molirentur: novaque capita cōdidit,

quibus

quibus ejus criminis atrocitas coërcebatur. Fuit & lex *Julia de coërcendis adulteriis*, quæ & ſtuprum, & fœdiora libidinũ genera comprehenduntur. Reprimendæ vero audaciorum hominum violentiæ latæ fuerunt lex *Pompeja*, *Clodia*, *Pedia*, itemque *Julia*, quæ inſcribitur *de vi*. Fuit etiã & lex *Julia*, quæ rapaces manus Magiſtratuum, & ſociorum, & provincialiũ bona arcebat, injuſtaque jurisdictionis lucra prohibebat, quæ dicta eſt *repetundarum*. Cum qua conjungi poteſt lex *Glaucia* eodẽ pertinens, ejuſdemque tituli lex *Cornelia*: quibus legibus privatæ pecuniæ ab avaris magiſtratibus repetebantur. At publicæ, Sacræque pecuniæ repetebãtur aliis legibus, nempe lege *Julia peculatus*, & *de ſacrilegio*, & *de reſiduis*, qua tenebantur, qui vel non omnem pecuniam publicã in rationes retuliſſent, vel relatam non integram reddidiſſent: hiſque legibus reprimitur avaritia. Sequuntur leges, quæ compeſcebant ambitionem, quod præſtitit lex *Petilia*, *Bæbia*, *Mævia*, *Fabia*, *Tullia*, *Aufidia*, *Calfurnia*, *Licinia*, *Pompeja*, & poſtremo lex *Julia de ambitu*. Plura quoque de conſtituendis, regendiſque judiciis, legibus *Juliis* continebantur. Multa porro crimina plectebantur legibus *Corneliis*, quarum prima cenſetur *illa de falſo*, quæ falſa teſtamẽta ſubjicientes, atque corrumpentes, & ſcripturas, ſive privatas ſive publicas vitiantes, puniebat, atque omnes, qui veritatem fraude celaſſent, aut imagine veritatis falſum obtuliſſent. Cui ſimilis lex *Cornelia nummaria* quæ crimẽ coercuit falſatæ, vel adulteratæ monetæ. Fuit & lex *Cornelia*, quæ puniebat *injurias*, ſive verbis, ſive re, ſive ſcriptis illatas. & Lex etiam *Cornelia de Sicariis & Veneficis*, quæ ſupplicio afficiebat eos, qui ferro, vel veneno mortem alicui obtuliſſent. Quam legẽ plura comitabantur S.C. quorum nomina interciderunt. Ex quibus S.C. celebria ſunt illa, quæ caſtrationem puerorũ prohibebant. Eidẽ quoque lege *Cornelia de Sicariis* horribile parricidii crimen continebatur: quod crimen complexa eſt deinde lex *Pompeja*, quæ *de parricidiis* inſcribebatur. Denique lege Cornelia, quæ *de falſo* erat, vetitũ fuit alea, qua hominum patrimonia *fortis* arbitrio ſubjiciuntur. *De furtis* conſtituta lex *Hoſtilia*, ut alieno nomine agere liceret. *Plagium*, ſive liberi hominis, aut alieni ſervi ſuppreſſionem, punivit lex *Fabia*: in quam factum fuit S.C. ut ſervorum fugitivorum venditio legis ſententia comprehenderetur. Fuit Lex *Remmia de puniendis calumniatoribus*. Et de *tergiverſatoribus*, ſive iis, qui accuſationem deſtituunt, pœnam ſtatuit S.C. *Turpilianum*, alio nomine lex *Petronia* nuncupatum. Eos vero, qui, benemeritos vindicare neglexerunt, ut ſunt hæredes, qui teſtatore occiſo, ſupplicium ſumere de ſervis omiſerint, plectit S.C. *Silanianum*. A cujus criminis accuſatione quinquennio hæredes liberantur per S.C. *Statilianum*. S.C. autem Silaniani vis porrecta eſt etiam ad ſervos, qui teſtamento manumiſſi eodẽ ſub tecto manſiſſent. Eaque fuit ſententia S.C. *Neroniani*, vel *Claudiani*, quam ſententiam S.C. aliud Trajani temporibus conditum, protraxit ad eos etiam ſervos, quos teſtator vivens manumiſiſſet. Supereſſũt duæ, quæ ſunt *de damno ſarciendo* leges: quarum altera, nempe *Aquilia*, cavit de damno ſarciendo ab homine, vel per hominem dato. Altera, nempe *Rhodia*, e Rhodiis petita legibus, inter cujus capita illud ſunt præcipui,

quo contributio mercium ſervatarum inſtituitur ad reparandam jacturam illius, cujus merces, levandae navis cauſa, merſae fuerunt.

XXXV. De Jure Honorario, & de Praetore Urbano, & Peregrino.

Et haec quidem brevis legum, & S. C. ad jus Civile pertinentium ſumma eſt, quam in hoc expoſitionis curſu juvat habere praeceptam, quo lector ad libros ſequentes accedat paratior. Verum inertes eſſent leges, & otioſae, niſi hominis miniſterio verterentur ad uſum, atque ex Civium conſenſu gravem, prudentemque virum nanciſcerentur, cujus voce, atque auctoritate vires ſuas explicarent, quod munus eſt Magiſtratus. Is enim legum quodammodo vita eſt, & manus: quae vel languentes extollit, vel [illegible] evolvit, vel dilatat anguſtas. [illegible] poteſtas ex totius populi arbitrio, vel optimatum, aut principis juſſu, certis ad homines [illegible], atque [illegible] reddit brevi, & [illegible], quod praeſcripti a ſingulis, vel ab [illegible], uſu [illegible], ſine ſumma, & inexplicabili difficultate non poſſet. Ideo cunctus populus certos cives poteſtate [illegible] univerſorum, ut ea uterentur ad flectendas, regendaſque leges, & ad exponendas ex [illegible], vel aperto, vel abdito ſenſu, [illegible] apud Romanos Magiſtratus ille, qui de omni jure [illegible], nempe *Praetura* [illegible] continebatur. *Praetoris* generale nomen erat omnibus Magiſtratibus conveniens; praecipue vero Conſulibus [illegible] Conſul [illegible] & exercitui *praeeſſet*. (a) Hinc legimus apud Livium (b), vetuſtiſſimam fuiſſe legem, *qui Praetor maximus eſſet, clavum pangeret*, id eſt Conſul, aut Dictator, apud quos erat ſummum imperium. (c) Propterea & Juſtinianus hujus initium verbi ante ipſum Conſulatum ponit, dicitque nomen fuiſſe proprium Imperii, veteribuſque Romanis imperatores ſuos appellatos fuiſſe *Praetores*. Verum poſtquam plebei diuturnis contentionibus pervicerunt, ut alter Conſul de plebe fieret; Patres, ut jus cum plebe communicatum, & deminutumque patricios aliqua ratione repararent, praetexentes [illegible] Conſulis occupationes, & cauſantes negociorum urbanorum turbam, quae a Conſulibus longa expeditione, aſſiduaque militia diſtractis, evolvi minime poterant; impetrarunt, ut aliqua conſularis poteſtatis portio, ea nempe, qua res forenſis continebatur, conferretur in peculiarem Magiſtratum creandum e numero Patrum, quem communi hujus nominis ſignificatione, ad ſingulare munus contracta, *Praetorem* appellarunt, ann. ab U. C. CCCLXXXVI. (d) Hujus *conſularia* erant *inſignia*, pro conſulari poteſtate, quam exprimebant: cum Praetor *Conſulis collega minor*, & diceretur, & eſſet: (e) quoniam iiſdem, ut Meſſalla tradidit, cum Conſule auſpiciis creabatur, & abſente Conſule ipſius munus in urbe gerebat. Ideo ſex lictoribus utebatur cum ſecuribus, quod intelligendum eſt de Praetoribus provincialibus: nam qui erant in urbe, duobus tantum utebantur. (f) Utebatur etiam praetexta, ſella curuli, haſta, miniſtris, ſcribis, accenſis. (g) Hinc Cicero ſcribit: *Placuit nobis, ut ſtatim ad Cornutum Praetorem Urbis has literas deferrem, qui, quod Conſules aberant, conſulare munus ſuſtinebat, more majorum.* Sub Imperatoribus Praetor centumviralibus quoque judiciis praeſidebat. (h) Jus vero reddebat e ſella curuli ex eburnea. Eaque fuit *curulis*, quia veteres, magiſtratu [illegible] perfuncti, *curru* conſueverant in curiam vehi, honoris gratia, quo in *curru*

ſella

(a) Varro lib. 4. de ling. lat.
(b) lib. 7.
(c) Novell. 24. de praet. Lycaon.
(d) Livius lib. 7. Hotom. de Praetor. Sigon. de Judic. [illegible]
(e) Hotom. de praet. urb. Gell. lib. 13. cap. 14. Plutarch. [illegible]
(f) Cic. de leg. agraria contra Rull.
(g) in epiſt. famil. lib. 11.
(h) Quint. lib. [illegible] Val. [illegible] Pomp. Rom. lib. [illegible] apud Nonium.

ſubierat. (a) At confluentibus ad Urbem exteris, increbreſcebant in diem peregrina negotia, quibus expediendis cum Praetor urbanus minime ſufficeret, creatus fuit ann. V. C. IↃX. vel IↃXII ut Sigon. in Chron. ol. Livian. Praetor alter *peregrinus* appellatus, qui jus redderet inter cives, & peregrinos. Unde duplex erat in urbe juriſdictio praetoria, *urbana* altera, altera *peregrina*, quas Praetores creati ſortiebãtur. Majorẽ autẽ & poteſtate, & dignitate urbanam peregrina fuiſſe, multis ex antiquitatis veſtigiis elucet. (b) Nihil vero ſtatuo de triplici diſcrimine inter has ab Hotomanno notato: nobis enim nondum liquet aliud, niſi quod inter peregrinos & Cives juriſdictionem exerceret. (c) incertum eſt autem, an ſolus urbanus edictum in *albo* proponeret; an uterque cum tantum *legis actio* fuiſſet: nec facile eſt ex uno, aut altero vetuſtatis loco, rem adeo obſcuram evolvere. Quin etiam ſi quid hac ſuper re definire vellemus, cogeremur ab Hotomanno diſſentire: ſiquidem Theophilus in inſtitutionibus ait: *datum eſt jus legis ferendae praecipue Praetori urbano, & peregrino, & aedilibus curulibus, idque jus honorarium dictum* (d).

(a) Il. her. lib. an. Loyn. c. 1 Et Hince antiq. lib. 1 cap. 15.

(b) Append. ad Fast. Cons. lib. 1. pag. 42.

(c) Sigon. de Judic. lib. 2. c. 7. pag. 470.

(d) Sigon. de Judic. p. 470.

XXXVI. De Praetoribus Provincialibus. & Quaeſitoribus.

Adjectis pluribus Imperio provinciis, conſtat alios, novorum negociorum cauſa, creatos fuiſſe Praetores. Itaque poſtquam ad Romanum Imperium acceſſit Sicilia, & Sardinia, duo etiam Praetores, qui eas regerent, acceſſere; totidemque, adjectis duabus Hiſpaniarum provinciis. Qui Praetores annuum provincias tenebant quiſque ſuas. Ac ſi eis ultra annum prorogaretur Imperium, *Propraetores* appellabantur; quod commune fuit omnium Praetorum provincialium nomen, poſtquam ab anno A. U. C. IↃCIV. juſſi ſunt per annum in urbe manere, ac certo publicarum quaeſtionum generi ſinguli praeeſſe, antequam in ſuas quiſque provincias proficiſcerentur. (e) Eadem ratione Conſules, cum poſt conſulatum in urbe conſulatum in provincias mitterentur, *Proconſules* appellabantur. Enim vero initio crimina publica penes Reges erant; poſtea penes Conſules agitabantur; ſed quia lege Valeria de provocatione populo datum fuit; tenique vetitum in caput Civis Romani animadvertere injuſſu populi; coepere ſingula crimina per populum mandari vel Conſulibus, vel Dictatoribus, vel Praetoribus lege, aut Senatuſconſulto uſque ad annum IↃCIV. Sed excedente in dies numero criminum, cũ incommodum eſſet, vel ſingulas cauſas ab univerſo populo mandari Magiſtratibus, vel ad tempus creari Quaeſitores, qui de certis criminibus cognoſcerent; ſatius eſſe duxerunt quaeſtiones inſtituere perpetuas, cũ annuo magiſtratu, qui eis praeeſſet: creatique ſunt a populo *Praetores* dicebantur & *Quaeſitores*. Unde ann. IↃCIV. inſtitutae ſunt *quaeſtiones perpetuae*, quae proprium Praetorem, ſive Quaeſitorem haberent. Quamobrem, praeter *urbanum* Praetorem & *peregrinum*, erant in urbe Praetores *provinciales*, qui anno antequã in provincias proficiſcerentur, judiciis capitalibus, *Quaeſitorum* nomine, praeerant. His acceſſerunt poſtea, ſimul cum novis criminibus, novae quaeſtiones perpetuae, & ſimul cum iis alii Praetores, ſive Quaeſitores rerum capitalium. *Quaeſitorum* autẽ nomine, ſignificatur merum imperium, ſive jus gladii, & capitalis animadverſio. Idẽque Praetores appellabãtur *Quaeſtores parricidii*, propterea quod *parricidii* vocabulo, criminum omnis continebatur atrocitas.

(e) Roſin. lib. 7. cap. 43. Ant. Rom.

XXXVII. De Publicis Quæſtionibus.

Ac prima quæſtio perpetua inſtituta eſt *de pecuniis repetundis* L. Piſone Tribuno plebis legem ferente, ut Cicero teſtatur in Bruto. Hinc excepere quæſtiones *de peculatu, de majeſtate, de ambitu*. quæ illæ quæſtiones erant quas ſortito capere debebant qui non exirent in provincias Prætores proconſules. His Sylla quatuor alias publicas quæſtiones adjecit, & Prætores, ſive Quæſitores etiã quatuor, nẽpe *de ſicariis, de veneficiis, de falſo, & de parricidio*, ſive homicidio. Cum autẽ eſſent decẽ juris ſectiones, neceſſario ſingulis juriſdictionibus una attribuebatur Prætor. Id ſæpe juſſu Senatus juriſdictiones geminabãtur, ut ſingulis Prætoribus binæ juriſdictiones mandarẽtur. Unde habemus exẽpla Prætorũ urbanorũ, qui quæſtionẽ de veneficiis ſuſceperint, quales, teſte Cicerone, Caius fuit Verres. Et pariter quæſtio in Caium Fannium Prætorẽ ſimul cum quæſtione de Sicariis collata fuit, ex ejuſdem Tullii teſtimonio in Roſciana. Ceterũ ſi juriſdictiones non geminaſſet Senatus, decẽ earum numero erant Prætores. Itaque hoc loco merito poſuimus diſſenſum inter Pomponium & ve-
(a) Ant. Rom. cap. 10. tuſtiores ſcriptores a Lipſio notatũ. (a) Siquidem Pomponius decẽ Prætores conſtituit, alii octo. Sub Cæſare vero decem Prætores fuiſſe Dio
(b) lib. [illegible] (b) tradit, quorum unus urbanæ, alius peregrinæ juriſdictioni præerat: ceteri vero octo quæſtionibus publicis. Duos præterea Cæſar Prætores
(c) in Auguſt. cap. 37. creavit, qui frumento præeſſent, ob id *Cereales* appellatos. Aucta deinde ſunt ſub Auguſto numero, ut refert Suetonius (c) Prætoribus duo-
(d) l. 2. ff. de orig. jur. §. [illegible] bus, ut tradit Pomponius (d). Duos præterea Claudius adjecit, qui jus de *fideicommiſſis* dicerent, quod quidem intelligitur uſque ad certam ſummam:
(e) lib. 3. c. 6. nam majoris ſummæ juriſdictio erat Conſulis, (e) ut Quintilianus indicat
(f) Ul. [illegible] tit. 25. ex Vallæ interpretatione, contra quem fruſtra pugnat Budæus. Etenim Vallæ ſuffragatur Ulpianus, qui ſcribit. (f) *Fideicommiſſa non per for-*
(g) Pompon. l. 2. §. 32. de orig. jur. *mulam petuntur, ut legata, ſed cognitio Romæ quidem eſt conſulũ, aut Prætoris, qui Fideicommiſſarius vocatur, in provinciis vero Præſidum provinciarũ*. Prætorum autem fideicommiſſariorum alterũ ſuſtulit Titus, (g) ejuſque loco Nerva ſubjecit alium, qui Fiſcum inter, & privatos jus diceret, quem *Fiſcalem* appellavit. Denique Marcus Antoni-
(h) in Marco. nus (h) Capitolino teſte, adjecit *Tutelarem*, ut pupillis adeſſet, & tutores cogeret ſuſcipere tutelam, atque ſatiſdare, rem pupilli ſalvam fore, qua tutorum fraudibus occurreretur. Prætorum autem munus in reddenda juriſdictione, ejuſque civili cuſtodiendo, explicando, leniendo, atque ad uſum flectendo verſabatur. Etenim non ſatis eſt optimas leges condere, niſi viva quædam exiſtat auctoritas, quæ legem per ſe mutam reddat quodammodo vocalem, & æquitate duce, ad obortos caſus prudenter eam deducat, quod Prætores *edicto*, atque *auctoritate* ſua præſtabant.

XXXVIII. De Edicto perpetuo.

Quæ Prætor *edicta* ſtatim a magiſtratu inito proponebat, hoc eſt in *albo* ſcribebat, ut populo ſignificaret, quo jure cum civibus eo anno eſſet uſurus. Atque initio ſane licebat Prætori propoſitum edictum re nata mutare, diverſumque ab eo jus conſtituere, ubi uſus poſceret; quod multis fraudibus pandebat viam. Siquidẽ Prætores, aut propriã cupiditatem
(i) Aſcon. in Corneliano. explebant, aut alienam colligebant ambitioſe gratiam: dum ob beneficium, vel injuriam priora mutarẽt edicta, & cõderent nova. (i) Ideo C. Cornelius Trib. pleb. legem tulit, ut *Prætores ex Edictis ſuis perpetuis, ſive*

fixis

ſuis jus dicerent: neque eis toto magiſtratus anno recedere licebat ab eo jure, quo ſe uſuros initio magiſtratus civibus denunciaſſent. Quamobrē cogebatur Praetor initio magiſtratus expromere quicquid ad univerſam ſuam totius anni juriſdictionem pertineret. poſtea enim neque addere, neque detrahere, & immutare de ſemel propoſito Edicto licebat. (a) Itaque Edicta Praetores in certam juris reddendi normam transferunt. Id quod ab aliquibus adeo perplexe traditur, ut vix internoverimus diſcrimē inter *Edictum perpetuum* Cornelianorum temporum, & aliud *Edictum* Adriani juſſu digeſtum. Scilicet Adriani aevo ex pluribus ſuperiorum Praetorum edictis, annuis illis quidem, ſed propter auctoritatem, & aequitatem eorum translatitiis, atque in aſſiduam juriſdictionem verſis; proptereaque veterum Juriſconſultorum interpretatione ornatis, *edictū* unum compoſitum eſt, & in plura capita, mirabili arte tributum, Adriani juſſu, per Salvium Julianum Juriſconſultū, quod *perpetuum* quoque fuit appellatum, (b) alio ſenſu, omni ſcilicet poſtero tempore duraturū: ex quo jus a futuris Praetoribus redderetur; quod in *urbanū* poſtea diviſum eſt, & *provinciale*: ex ſorte interſerebatur, ſi quid potiſſimum ſingularum provinciarum conveniret moribus, aut legibus, quas Provinciales ex foedere ſibi retinuiſſent. Urbanum tamen, pro urbis auctoritate, nomen edicti praetorii praecipuē ſuſtulit. Varie igitur accipitur vox *perpetuum* ſignificat enim fixum, & immutabile, ac praeterea futuri temporis progreſſionem. Quamobrem edictum Cornelianorum temporum *perpetuum* dicitur, quod toto magiſtratus anno adeo teneret, ut interea temporis mutari nefas eſſet, ſequenti vero anno nonniſi novi Praetoris auctoritate reviviſceret, more Pontificiarum conſtitutionum, quas *Cancellariae regulas* vocant, quae quamvis maneant ſemper eaedem, tamen a novi Pontificis confirmatione recipiunt auctoritatem, proximi Pontificis morte jam amiſſam. Edictum autem Adriani *perpetuū* dicitur, quia ejus poteſtas ſine novi Praetoris approbatione, ſuopte robore, in omnē tendebat poſteritatem, ſingulisque Praetoribus proponebatur obſervādū. (c) *Praetoris album* Accurſius fuiſſe putat parietem dealbatum, edictique verbis inſcriptum: nos appenſam tabulam conſigimus, Praetoriis juſſionibus objiciamus, atque expoſitionibus. Quamvis etiam hanc loquendi formulam inveniamus in libris Juris, nempe *album ſublatū*; figuram tamen elocutionis hanc licere exiſtimare, idque poſſe, quod *indictum*, vel *corruptum*. *Tollit* enim *album*, ſive ſententiam edicti, quod *album* appellatur, quicunque *album corrumpit*. Sed me aliorſum trahũt verba Juriſconſulti, qui diſtinguit *album ſublatū* ab *albo corrupto*, his verbis: *Hoc edicto tenetur, & qui tollit, quamvis non corruperit.* l. 3. D. *de juriſdict. omn. jud.* Cujacius porro tradit in *albo proponere* aliud non ſignificare, quā exponere in lucem, clarum facere, in mundo ponere. (d) Praetor autem vel ipſe cognoſcebat, ſi liberet, aut vacaret, aut appellaretur; vel alteri mandabat judicium: unde ejus juriſdictio, vel in judicando, vel in judice dando, vel in poſſeſſionem immittendo verſabatur; ejuſque poteſtas, teſte Varrone, his exprimebatur verbis: *Do Dico Addico. Dicebant*, cum aliquem V. G. liberum pronunciarent; *Addicebant*, cũ rem aliquam domino adjudicarent mancipatione, vel in jure ceſſio-

ne,

(a) Dio. 36.

(b) l. 2. *Cod. de vet. jure enucleand.* l. 1. *Cod. de condict.* [illegible]

(c) l. 1. D. *de* [illegible]

(d) *In notis* [illegible]

ne, vel adoptione: de quibus libro ſecundo. *Dabant* immittendo in poſ-
ſeſſionem, vel concedendo Judicem, vindicias, & actionem. (a) Cogno-
ſcebant autem de civilibus tantum cauſis, cum eis alia quaeſtio nō man-
dabatur. Ex hujus igitur Magiſtratus *juriſdictione* prodierunt Edicta,
quae, oblatâ facultate, ſingulas prope juris civilis partes, vel explendo,
vel addendo, vel leniendo attigerunt. Quod jus *honorarium* fuit appel-
latum a magiſtratu, ex quo proceſſit, qui vir *Honoratus* nuncupabatur.
Cujus juris natura diſſimilis eſt aliquando a jure *civili*. Jus enim *civile*
directum eſt, ſeverum, praeciſum, atque totū e ſubtili ratione, verborumq;
nativa proprietate conceptum. *Honorarium* vero, ut pote productum e re
nata, & e plurium eventorum cognitione, immo aliquando ex certarum
commiſeratione perſonarum, & ex opportunitate temporum excitatum,
remiſſius eſt, & humanius, pluſque trahit ex aequitate, ac ratione utilita-
tis communis, quam ex religione verborum, & ſuperſtitione vetuſtatis;
nec tamen juri civili, & prioribus legibus adverſatur: ne ſuo exemplo
populi venerationem ſolvat, cui ſe cives jurejurando obſtrinxerunt; ſed
id aliquando, ſi cogitur varietate temporum, latenter facit, & verecunde;
plerumque vero legibus ita obſequitur, ita obtemperat, ut mentē verbis
reconditam conſequatur. Unde quo legis verba non perveniunt, eo Ma-
giſtratus poteſtate perducuntur; ſi fuerint anguſtiora; ſi vero ſeveriora
ſint, per eundem magiſtratum, a quo ita [illegible] mulcentur, & ad ple-
niorem populi utilitatem deflectuntur. Itaque jus *honorarium* lenimen-
tū fuit, & benigna interpretatio juris Civilis; quae ubi verba deſtituerent,
occurrebat pleniori vocabulo, ſenſuque ſuaviori. Quod totum jus, quae
Lex annua, ut Ciceronis (b) verbis utar, ante Adrianum erat, & novi Prae-
toris auctoritate fulciebatur; poſtea, ut diximus, Adriani juſſu diſtinctū
titulis, digeſtumque fuit a Salvio Juliano, (c) ut in corpus juris civilis re-
ferretur, Praetoreſque, qui jus dicerent, non amplius ex *annuis*, ſed ex *perpe-
tuis*, & immutabilibus edictis [illegible] dictū fuit *digeſtorum edictorum*. Ju-
lianus autem non modo contexuit Edicta vetera, ſed eis interpretationes
adjunxit ſimul cum Edictis novis, quae in noſtris legibus *novae clauſu-
lae* vocantur; iſque *edicti Praetoriani ordinator* appellatur a Juſtinia-
no, (d) & *edicti perpetui ſubtiliſſimus conditor*. Ad quod Edictum ſe-
quentes Juriſconſulti veterum exemplo, plures commentarios attexue-
runt, ut praeter ipſius Juliani ſcripta, teſtantur Pauli, & Ulpiani *ad Edi-
ctum* libri. Tanta enim aequitate Praetorum edicta commendabantur,
ut cum antea ſtudioſi juris civilis omnem prope operam ponerent in *le-
gibus* XII. *Tab.* Ciceronis tempore, ſtudia juris auſpicarentur ab *edicto
Praetoris*, ſuper quo Ser. Sulpicius duos conſcripſit libros. Ofilius au-
tem ejus diſcipulus illud accurate compoſuit. Porro titulorum ordinem
quo edictorum ſeriem diſpoſuit Julianus, (e) revocavit aevo noſtro feli-
citer Jacobus Gothofredus, qui edictorū fragmēta Gulielmi Ranchini
diligentia jampridem collecta, in ſedes quodammodo reſtituit ſuas. Nunc
ad *aedilitium* edictum tranſeamus, ne quid ad compendiariam antiqui-
tatis cognitionem, & ad initia juris honorarii deſideretur.

XXXIX.
De Aedilibus.

Aediles dicti, ut Varro tradit, a ſacrarum, privatarumque rerum, at-
que aedium procuratione. (f) Eodē enim tempore, quo plebs in mon-
tem

(a) Sigon. de antiq. jur. civ. lib. 1. c. 7. Gothofred. in manual. pag. 70.

(b) In Verrem.

(c) Vide Cujacium in Juliano in princ.

(d) L. 1. § [illegible] D. de [illegible] l. penult. Cod. de condict. indeb. § ſi quis dicetur. C. de vet. jur. enucleand.

(e) Vide Gothofred. Manual. pag. 10.

(f) De ling. latin. lib. [illegible]

tem ſacrum ſecedens impetravit a Senatu anno A.V.C.CCLX. Tribunos, obtinuit duos *Aediles* e plebe creandos, qui Tribunis in rem [illegible] praeberent, & miniſtrarent, (a) eorumque juſſu cauſas leviores, liteſque privatas aliquot ad judicandas ſuſciperent, & cum *aedium* ſacrarum, tum locorum publicorum, tum annonae curam gererent, Matronarum mores, civium ſumtus, dictaque, factaque immodeſta obſervarent, & coërcerent. Sed cum contentio exorta inter Plebem, & Senatum de Conſule creando quieviſſet, plebique perviciſſet, ut alter Conſulum e plebeis fieret, ob eamque cauſam in honorem Deorum Senatus ludos decreviſſet, Aediles plebis munus ludorum recuſarunt; cui muneri ſeſe obtulerunt Patricii juvenes: (b) quibus ab univerſis gratiae actae, productumque S.C. ut quo Aediles ex Patriciis, rogante Dictatore, a populo crearentur: atque ita in poſterum additi ſunt *Aediles* duo, qui ab ſella *curuli*, qua utebantur, *curules* ſunt appellati. Cumque initio ex patriciis crearentur, progredientibus temporibus, et omnis magiſtratus cum plebe fuit promiſcuus, non modo *Aediles plebis*, ſed etiā *curules* ex plebe ſaepe accerſētur. Primi quidem creati ſūt aediles curules anno A.V.C.CCCLXXXVII. Gneus Quinctius Capitolinus, & Pub. Cornelius Scipio, L. Sextio, & L. Aemilio Mamerco Coſſ. Hi plura munera cū Aedilibus plebis habuere cōmunia, veluti annonae curationem, pluri [illegible] rerum cognitionem; praecipue vero curā gerebant Sacrarum aedium, publicorumque locorum, & tutelam urbis. Hi & curabant ludos, eoſdemque proprio ſumtu magiſtratum ineuntes populo dabant; (quorum plerumque magnificentia [illegible] ut eſt ambitio in primis honorum gradibus praeceps) privatas opes exſuperabat, unde profuſo patrimonio, contractoque magno aere alieno, ſpoliis provincialium deinceps [illegible] reparare cogebantur. Horū laborum, & ſumtuum praemio, antiquiorem in Senatu dicendae ſententiae locum impetrabant, & togam praetextam, & ſellam curulem, tum jus imaginum in poſteritatem tranſmittebant. Matura hujus magiſtratus aetas erat annorum 37. praecipuam autem juriſdictionem exercebant in rebus venalibus, & rerum corruptarum vitium obſervabant, & fraudes aut praecavebant, aut redhibitionibus emendabant. Propterea, Praetorum inſtar, hi de rebus *Edictum* proponebant, quo populus admonebatur, ac docebatur rationem, quam Aediles tenere vellent anno ſui magiſtratus in reddendo jure: unde Hegio apud Plautum, ita loquitur de paraſito feſtive legem ferens in lanios, & piſcatores.

Ergo edictiones aedilitias hic habet.

Quod Edictum, non minus quam *praetorium*, Juriſconſultorum commentariis exornari meruit, ut partem juris *Honorarii* conſtituerit. De quibus enim edicebat Aedilis, dicere poterat & Praetor: & deficientibus Aedilibus, judicium transferebatur ad Praetorem. (c) Ex *edicto* igitur *aedilitio*, actiones manabant contra venditores rerum vitiatarum, & corruptarum: quarum altera actio *redhibitoria* dicitur, altera *quanti minoris*. Priori venditio tota reſcindebatur, & res vitioſae venditor cogebatur rem [illegible], reddito precio, ab emtore recipere. Poſteriori actione contractus reſcindebatur ex parte, repetita precii portione, quae deerat rei venditae; ſive reddito a venditore eo, quo minoris reperta fuit res, quā

(a) Dionyſ. lib. 6.

(b) Liv. lib. 6. & 7.

(c) Cujac. obſerv. lib. 1. cap. item Duo lib. 51.

(o) Dion. lib. 43 ſub fin. Pompon. de orig. jur.

XL. De Juriſprudentia.

fuerat indicata, quae actio aeſtimatoria dicebatur. Duos praeterea Aediles Caeſar addidit a mandato ſibi re frumentaria Cereales nuncupatos.(o) Nunc ad I.C. auctoritatem, & artem accedamus.

Publica voluntas legibus concredita, non modo miniſtrū poſtulat, cujus voce civibus expromatur, quod munus eſt Magiſtratuū: ſed, praeter legem, ipſa Magiſtratuum auctoritas comitem, atque adjutricem flagitat ſapientiam: quae, pro re nata, ei ſubveniat, indicetque quorſum, & quouſque ſententia legis ratione ducta procurrat; unde deflectat, quo diffundatur; denique quando extendenda ſit, aut retrahenda: quod moralis philoſophiae praeceptis, & dialecticorum regulis expeditur. Praeterea leges aevo ſuo notae, atque perſpicuis verbis expreſſae, conformataeque ad ſui moremque ſeculi, progredientibus temporibus, obſcurantur: quia longinquitas temporis, aut exuit hominibus mores priſcos, adductis novis, aut excutit e memoria, communique loquendi conſuetudine priſca vocabula, ſenſu aliorum immutato: atque ita legum lux eripitur oculis civium, & nox effunditur publicae voluntati, niſi praeſto ſit aliquis morum, verborumque vetuſtatum gnarus, atque peritus, qui [illegible] priſcis vocabulis, & moribus legum ſententiam diligenter evolvat. Quamobrem e philoſophia, rectaque ratiocinandi norma, quae abſtractas a rebus ſingularis leges aptat, applicatque negotiis; & ex antiquitate, perſpecta proprietate vocabulorum, tamquam e germanis radicibus, juriſprudentia conſurgit. quae, cum ſit moderatrix, & interpres legum, *boni & aequi ars* a ſuis cultoribus appellatur. Hanc apud Graecos maxime, praeſertim Athenis, fere praeſtabant *Oratores*: qui dum cauſas agebant, leges obſcuras, aut incertas, ex uſu ſuo explicabant, & quae vim ingenii, & rerum peritiam conferebant, quo judicum voluntatem, & populares affectiones ad cauſam, vel cauſae ſuae utilitatem traducerent. quorum interpretationibus privati commodi ſtudium, neceſſitaſque defenſionis & ſuſpicio mercedis acceptae fidem adimebat. Verum Romae legum interpretandarum ars longe gravior fuit, & ſanctior: non enim, ut apud Graecos, conducebantur interpretes, ſed ii tantum accipiebantur, quibus eam auctoritatem ſummae ſcientiae, atque virtutis opinio tribuiſſet, quique hunc laborem nulla lucri cupiditate, ſed civium juvandorū ſtudio ſuſcepiſſent. Principio enim, ut diximus lib. I, legum interpretationem, tamquam oracula e collegio Pontificum proferebātur; poſterioribus vero temporibus, qui fide, atque auctoritate ceteros anteiret, quique ſpectata virtute apud cives eſſet, ei [illegible] publice ad reſpondendum dabat. Tantique apud Romanos id aeſtimabatur, ut nobiliores, & ſapientiores hunc laborē non refugerent: immo & ad ea quoque deſcendebant, quae apud Graecos, non niſi per pragmaticos, & leguleios ſubſervientes Oratoribus expediebantur. Itaque tanto in honore prae ceteris gentibus jus civile apud Romanos erat, ut haec ſcientia civium, & peculiaris Romanorum ſcientia, ejuſque inventores pii & habebantur, & erant. Unde Juriſconſultis aeque, atque ſummis exercituum Ducibus, maximiſque Oratoribus, potiores gradus in Republica patebāt. Clariſſimus enim quiſque, atque ingenioſiſſimus, vel ſimul cū oratoria facultate juriſprudentiā conjungebat, vel, ſi a clamoribus fori ſe [illegible] ſtudio quietis in juventute,

aut in ſenectute, taedio negociorum, avocaret, ad jus civile profitendum, tamquam in portum ſe recipiebat. Eo etenim ſtudio duaeque res maxime in civitatibus pollent, ingenii laus, & exiſtimatio prudentiae comparabantur. (a) Hinc apud Romanos jus civile a recta ratione ductum, praeſtantioribus artibus excolebatur; cum jus aliarum gentium rude permanſisset, & inconditum. Quam autem auctoritatem in publicis negociis Magiſtratus, eandem in privatis prope afferebant Juriſconſulti: qui ſingulis civium contractibus, teſtamentis, & litibus, ſuis conſiliis praeſto erant, vel cavendo, vel ſtipulationes, & teſtamenta dictando; vel diſſenſiones, atque diſcordias arbitrio ſuo componendo. Quam ob cauſam, aut domi ſedentes excipiebant conſultores, aut ambulantes tranſverſo foro conſilii ſui copiam faciebant; aut amicis in judicio diſceptantibus operam dabant. Pluribus autem ſcriptorum generibus, Juriſconſultorum doctrina proferebatur. Nam initio Juriſprudentia in Pontificum Sacrario latens tacita erat, & ſecreta diſciplina, quae nullis adhuc mandata ſcriptis arcano tradebatur. Promta ſane erant, & pervulgata civibus jura, utpote brevi oratione concluſa, & publicis proſcripta tabulis: illa tamen legum, & ſententia illarum abſtruſior, earumque interpretandarum, atque tractandarum ratio, quae non tam ex auctoritate publica, quam ex certorum hominum ingenio deducitur, quaeque *juriſprudentia* nuncupatur, erat in ipſorum interpretum poteſtate.

Cum enim ambiguitas aliqua juris occurreret, Prudentes [illegible] inter ſe diſputantes occultam legis [illegible] contentio [illegible] & e profundo [illegible] exceſſam exprimebant, tradebantque populo [illegible] a majori parte comprobatum. (b) Quae *diſputatio fori* appellabatur. Et [illegible] hinc jus civile, abſque ſcripto, [illegible] Prudentum auctoritas ad juris interpretationem inſtituta, peperit jus illud, quod *ſine ſcripto* venire dicitur, quamvis poſtea ſententiae e fori diſputatione prodeuntes mandarentur ſcriptis. Hinc Ulpianus, Venulejus, Tryphoninus, aliique Juriſcōſulti libros *diſputationum* inſcripſerunt; quibus complectebantur jus a Prudentibus illatum, atque, ut Gellii verba utar, tacito, & illiterato hominū conſenſu, moribusque receptum: [illegible] continebatur uſus, atque tritura fori, & auctoritas Juriſconſultorum: [illegible] aut communi *juris civilis* appellatione, aut peculiari *juriſprudentiae* nomine appellabitur. Hinc *reſponſa* quae privatim antea dabantur conſulentibus, vel ab ipſis ſcripta Juriſconſultis, vel ex ore ipſorū excepta, e [illegible] judicioque relata. Quibus reſponſis Judices plurimū tribuebant, non quidem ut poſtea, juſſu publico, lege ve ulla, ſed tacito populi conſenſu, & quadam auctoritate, atque commendatione ſapientiae, longo, rectoque reſpondendi uſu civibus comprobatae.

Initio enim jus civile profeſſurus propriarum virium conſcientiā populo praebebat ſe. (f) Primus Auguſtus publicam Juriſconſultis tribuit auctoritatē, juſſitque, ut reſpondendi facultas non amplius e privato conſilio, (g) ſed ex Principis beneficio prodiret: quod & noſtris temporibus tenet.

Tantum autem inde Juriſconſultorum auctoritas valuit, ut impetraret etiam ſententiis Judicum, quibus minime recedere licuit ab opinione illa, quam aut nemo Juriſconſultus palam oppugnaſſet, ſi unum tantum

 habe-

(a) [illegible]

XLI.
De Diſputatione Fori.
(a) Pomp. l. 2. § [illegible] D. de orig. jur. [illegible] Cujac. [illegible] [illegible] de orig. jur. [illegible]

(b) Cujac. ad L. [illegible] D. de orig. jur.
(c) [illegible]
(d) [illegible]

XLII.
De Reſponſis Juris.
(e) Cujac. ad l. 2. § 47. verſ. Et ut obiter D. de orig. jur.
(f) l. 2. D. de orig. jur. § 47.
[illegible] C. de advoc. div. jud. [illegible] de prof. [illegible] l. C. Theod. de reſp. prud.

XLIII.
De Auctoritate Prud. [illegible]

haberet auctorem, aut omnes unanimes adprobaſſent: ita enim accipio, quod ſcribit Juſtinianus in Inſtitutionibus (a) nam in contrariis Juriſconſultorum reſponſis, cur non licerent Judicibus vertere ſeſe utro vellent? qua de re in *Codice Theodoſiano lib. 1. tit. 4.* traditur regula, & diſcrimen ſententiarum veterum Juriſconſultorum, quos Principis adprobavit auctoritas. Dabantur etiam reſponſa & per epiſtolam, quando per epiſtolam petebantur: cujuſmodi exempla invenimus in Digeſtis. Ceterum, quia tanta erat Juriſconſultorum in Judiciis auctoritas, Principum imperio fundati, conſueverunt reſponſa obſignata tradi Judicibus: ne ſi res patuiſſet, eventus cauſae ante ſententiam Judicis palam fieret. (b) Coepit autem juris interpretatio mandari ſcriptis poſt illata in Italiam ſtudia Graecorum; (c) id tamen inconditè fiebat, ut illis temporibus, & ſine arte. Quamobrem ſingula negotia, ſingularum perſonarum nominibus, ut propoſita eſſent, atque agitata, deſcribebantur, neque ad certum genus cauſarum, & infinitam quaeſtionem abſtrahebantur: nec generibus, definitionibuſque conſtituta, res poſtea tribuebantur in partes, ut jus civile certa, conſtantique ratione traderetur (d) quod ſuo tempore & deſiderabat Craſſus, & ſe praeſtiturum ſperabat. (e) Principe autem Tiberius Coruncanius, fertur, ſe publice ad reſpondendum dediſſe, diſcipuloſque habuiſſe, qui & doctrinam illius addiſcerent, & reſponſa magiſtri exciperent. (f) A Coruncanio autem ad Servium Sulpicium jus civile ſcriptis quidem, ſed ſine arte illa committebatur. Servius Sulpicius primus dialecticis regulis diſpoſuit juriſprudentiam, adhibuitque artem, qua & genera comprendi coeperunt, & diſtingui partes, & definitiones concipi, colligique regulae: ut per hanc artem univerſa etiam philoſophia, quae ad mores pertinebat, in jus civile manaret, & ſimul cum ea philoſophorum rixandi cupido, in tranquillam antea ſcientiam penetraret. Cum aliter ſentirent Juriſconſulti, qui aut Stoici eſſent, aliter qui aut Peripatetici, vel Epicurei: quodque has quiſque ſectam ſibi adhiberet, in Juriſprudentiam refunderet. Ex interpretationibus igitur Juriſconſultorum in morem tranſeuntibus, & legum aſperitatem verecunde, ac furtim lenientibus, ortae ſunt regulae Juris, aequitatis ratione temperatae: quae deinde influxerunt in edicta magiſtratuum, atque decreta Principum, atque duritiem perdomuerunt veteris, ac directi juris. (g) Hujuſmodi ſunt *uſus codicillorum, actio doli*, & actiones illae fere omnes, quas *utiles* appellamus: quia non ex directo, & ſcripto jure, ſed ex *utili*, & aequi Juriſperitorum interpretatione proferuntur: & exhaeredatio poſthumi, ac differentia exhaeredationis filiorum, ab exhaeredatione filiarum, & nepotum. (h) & *Aquiliana ſtipulatio*, auctore Aquilio Juriſconſulto; & variae ſucceſſionum differentiae. (i) Item regula *Catoniana*, & ſubſtitutio pupillaris, (k) & prohibitio donationis inter virum, & uxorem; & ut ſoli magiſtratus mandent juriſdictionem, (l) ſponte ſibi jure ſuo competentem, non alieno beneficio; & ne pupilli ſine tutore auctore obligentur. (m) Quibus addendae ſunt omnes regulae juris in *bonae fidei* judiciis ſub ea formula, *ut inter bonos bene agier oportet*, & *actio rei uxoriae*, & ex [illegible] ſententia, *inofficioſi teſtamenti* querela. Denique quidquid a Juriſconſultis *more*, & *conſuetudine*, & *recepto* jure [illegible] fertur, omne ipſorum auctoritate prodiit, ac verſum eſt in

uſum,

(a) Tit. de jur. nat. gent. & civ.
(b) Raevard. de auctor. prudent. cap. 10.
(c) Cic. de orat.
(d) Cic. de orat. lib. 1.
(e) Pompon. de orig. jur. l. 2. § Jur. civil. [illegible]
(f) Cic. de orat. & in Brut.
(g) Inſtit. de Codicill. Cic. de Off. lib. 3.
(h) § 1. Inſtit. de exhered. liber. l. ult. C. de liber. praeter.
(i) § ult. autem Inſtitut. quib. mod. tol. oblig.
(k) [illegible] C. de lib. praeter.
(l) l. 4. D. de vulg. & pupill.
(m) l. 1. D. de donat. inter vir. & uxor.
(n) l. more D. de juriſd. omn. jud.

uſum. Multa enim ex certis, ac privatis caſibus in populum traducta ſunt univerſum, acceptaque a Juriſconſultis, civili ratione munita fuerunt; poſteaque rerum judicatarum conſtantia firmius hæſerunt. (a) Cum his aggregandæ ſunt formulæ ſolennes, & cautiones, & actiones legis, quæ omnia jam oſtendimus deberi Juriſconſultis.

Et quoniam, ut diximus, ad prudentiam Romanorum fuit adſcripta philoſophia Græcorum; plura dogmata verſantur in jure civili, quæ philoſophorum ſcholam, ac Stoicam præcipue redolent. Hæc enim maxime doctrina ideo in jure civili dominabatur, quia Zeno a rebus gerendis minime, (b) ut aliæ ſectæ philoſophorum, avocabat. Jubebat enim Chryſippus, ni ſi prohiberetur, [illegible], & Tacitus: (c) iſtam Stoicorum arrogantiam, ſectamque, quæ turbidos & negotiorum appetentes facit. Unde Marcianus, & ipſe Stoicus, eorum ſapientiam extollit. Hinc multi Juriſconſ. traxerũt e conſuetud. ac Stoicorum. Iidem etiam atque Stoici vocabulorũ originem, atque proprietatem veſtigabant; (d) breviuſque, atque concinnis numeris concludebant ſæpe ſententias. (e) Multa etiam ſunt in jure noſtro tum dicendi genera, tum regulæ, & quæ principia juris e Stoicorũ ducta principiis. Ut enim Stoici virtutis, ita & Juriſconſulti ſeſe juſtitiæ Sacerdotes appellabant: (f) ut illi ſapientiam, ita & hi juriſprudentiam rerum divinarum, & humanarum ſcientiam definiebant. (g) Legis definitionem noſtri Marcianus tradit a Stoicis. (h) Ab eorum doctrina commendatio eſt illa ſummæ humanitatis, ſimulque benevolentiæ ſtudium, ad mutuam opem. Nam Stoici, referente Tullio (i) dicebant communem eſſe hominum inter homines, & naturalem conciliationem; (k) atque Seneca docet, cognatos eſſe natura. Eadem ratione Juriſconſulti cognationem quandam inter nos natura conſtitutam eſſe tradebant; ideoque negabant fas eſſe hominem homini inſidiari. (l) Et Papinianus ait beneficio affici hominem, hominis intereſſe. (m) Hominem porro in fructu eſſe Juriſconſulti negarunt. (n) quanam ratione ducti, niſi quod natura omnes rerũ fructus hominum cauſa compararet? (o) Quod eſt a Stoicis, qui cætera hominũ cauſa nata eſſe dicebant. (p) De uſuris eandem, atque Stoicorum ratio, Juriſconſulti ſententiã tulerunt. Illi enim uſuras vocarunt humanæ cupiditatis extra naturã quæſita commenta: (q) Juriſconſulti autẽ dixerunt, uſuras natura non provenire, ſed [illegible] jure. (r) Intervalla naturæ ſeptenis annis Juriſconſulti ſimiliter, atque Stoici diſtinguebant. Hi enim ſeptimo quoque anno aliquid novi exiſtere in humana natura obſervabant; puer enim ſeptennis dentes mutat, in altero ſeptennio pube veſtitur; tertio ſeptennio barbam induit; quod elegantiſſimis elegis antea Solon expreſſerat. Unde ſeptimo anno pueritia; (s) quartodecimo vero pubertas definitur, exemplo Stoicorum, ac e pluribus juris auctoribus, quorum opinio prævaluit. De fœtu etiã, qui eſt in utero matris, Juriſconſulti noſtri proxime, atque Stoici exiſtimarunt; non enim animal, ſed portionem ventris matris, plerique illum eduxerunt. inter quos Ulpianus ait; (t) Partus enim antequam edatur, mulieris portio eſt, vel viſcerum. Quam ſententiam Stoicis tributam ſcimus.

E 2 Quo

(a) Injur. ad l. 2. D. de orig. jur. §. his legibus &c.

XLIV. De Juriſconſultorum Philoſophia.

(b) Laert. in Zenone.

(c) Tacit. lib. 14. cap. 57. annal. Plutarch. [illegible]

(d) Senec. ep. 88. Cic. de fin. 3.

(e) Laert. in Zenone, & Arrian. [illegible] l. 1. cap. 11. Senec. [illegible]

(f) Diog. Laert. in proœm. & in Zenon. Ulp. l. 1. D. de juſt. & jur.

(g) Senec. ep. 89.

(h) l. 2. D. de legibus.

(i) l. 3. de fin.

(k) Epiſt. 95.

(l) l. 3. D. de juſt. & jur.

(m) l. 7. D. de ſervo corrupt.

(n) l. Partus 68. D. de uſufr. & quemadmodum quis utatur fruatur.

(o) Cic. lib. 2. de finib.

(p) Senec. lib. 7. de benef. c. 10.

(q) Senec. lib. 7. de benef. c. 10. Cenſorin. de die natal. cap. 14. Artemidor. lib. [illegible] c. 97. Varro de lingu. lat. Macrob. lib. 1. in ſomn. Scip. c. 6. [illegible] (r) [illegible] D. de admin. & peric. tut. l. ſi infantes C. de jur. delib. (s) [illegible] l. 1. D. de ventr. inſpiciend. [illegible] ad leg. falcid.

ſententiarum inſectas, propriae malunt ignorantiae, quam alienae negligentiae aſſignare. Quod ſaepenumero Cujacius monet. Itaque plurimum refert ſcire, quam quiſque ſectam Juriſconſultus amplectatur. Cum ſe hoc maxime differrent, quod Sabiniani *aequitatem*, Proculeiani *ſummum jus* potiſſimũ ſpectent; variantes hac opinionis in re univerſa ſuſceptae, varias etiam, atque diverſas certis in juris articulis peperere ſententias. Nec parum auxit haec diſſidia Stoicorũ philoſophandi genus, cui ſe Proculeiani magis obſtrinxerant. Quamobrem in multas juris controverſias ejus ſcholae ſeveritate deſiniebant. (a) Et Julianus, qui ex altera familia erat, ſubtilitates iſtas juris, atque nimiam ſcrupuloſitatem intrepide cõtempſerit. Conſuetudine igitur Stoicorũ Proculeiani maxime occupabantur in dialecticis, quarum Labeo peritiſſimus habebatur, (b) plurimumque laborabat in regulis conjunctionum, & diſtinctionum pertexendis, ordinandiſque verborũ nexibus. Igitur iidem doctrina imbuti Stoicorũ, ex eorundem ſententia ſaepe pronunciabant. Quamobrem in ea quaeſtione, Artifex ne ſit *ſpeciei* dominus, an qui *materiae* dominium habet, Proculeiani pro artifice ſtabant; quia ex doctrina Stoicorum acceperant, res non tam *materiae*, quã *formae*, atque adeo ipſius cõditori eſſe adjudicandas, cum id, quod ſunt res, a forma ducant, ſine qua materia prorſus eſt iners. (d) Pubertatẽ a *decimo quarto* aetatis anno, Proculeiani auſpicabantur, perinde atque Stoici, qui eam poſtremũ aptam nuptiis aetatẽ aeſtimabant. (e) Licebat per Stoicos angorem animi effugere voluntaria morte, quod & Seneca ſaepenumero praedicat, & Zeno ipſe proprio ſanxit exemplo; licuit etiam & per Proculeianos, ſiquidem Neratius, qui ex ea familia erat, lugeri vetat eum, qui ſceleris cõſcientia mortem ſibi conſcivit, nõ qui taedio vitae. (f) Idque Adrianus & Antoninus Pius approbarunt. (g) *Proportionem* Stoici *arithmeticam* ſequebantur: cum omnia peccata putarent aequalia, aeque aliis virtutes, neque de ſapientibus alterũ alteri ſapientia praeſtare arbitrarentur, ſut enim nec vero *quid verius*, neque *falſo quid falſius*, ita nullus error, aut crimẽ alio erat. Eorum ſententiam majus eandem proportionẽ amplexos eſſe Proculeianos oſtendit *lex vigeſimatertia C. de legatis*. Nec mirum, quia Trebatius Labeonis Doctor, a quo Proculeiani, etiam ea omnia exaequabat. (h) Nã teſte Ulpiano, Trebatius putabat eum, qui aurem tangeret alicujus, totum attigiſſe corpus, & qui dolium aperiret, indeque parum vini auferret, non tantum ejus, quod abſtulit, furem eſſe, verum etiam totius, quod Stoicam doctrinam ſapit. Quid de *Caſtratorum* & *Spadonum* differentia? (i) Caſtratos Proculeiani morboſos exiſtimarunt, auctoritate Stoicorũ, & Cynicorum, quos Lucianus ait rejeciſſe *Caſtratos* inter *imperfectos*. (k) Ideo, ſi emtor ignoraſſet Caſtratum hominem ab ſe emtum, Labeo Proculeianorum princeps redhibendum cenſuit, quaſi morbo affectum. (l) Sed jam ad ſingulos, & celebriores Juriſconſultos veniamus, ſi prius certa juriſprudentiae genera percurremus.

Quatuor igitur ſunt genera juriſprudentiae a variis ducta temporibus, quorum primum *antiqua juriſprudentia* nuncupatur, quae ſtatim poſt latas leges duodecim Tab. prodiit, aſpera quidẽ ideo, & nebuloſa, & anxia, non tam in aequitate, quam in verborum ſuperſtitione fundata; caeque

(a) l. ult. 21. §. 1. D. ad leg. Aquil. l. ſi ſtipulatus ſit. D. verb. oblig. l. ſi ita 11. D. de auro & argento leg.

(b) Gell. lib. 13. c. 10.

(c) l. cum quis 19. l. ſi quis 13. §. 1. D. de rei vind. l. haec verba 100. D. ead. Diog. Laert. in Zenone.

(d) Senec. ep. 88.

(e) Plutarch. lib. 5. de plac. philoſ. cap. 24. Tertul. de anima cap. 38.

(f) l. liberorum 11. §. 3. D. de his, qui notantur infamia.

(g) l. 1. §. ult. & 5. D. de bonis eorum qui ante ſent. l. 6. §. 7. D. de injuſto rupto & irr.

(h) l. vulgaris in princ. 21. D. de furt.

(i) Gell. lib. 4. c. 2. l. 6. D. de aedil. edict.

(k) Lucian. in Eunucho.

(l) Gell. lib. 4. cap. 2.

XLVI. De variis temporibus Juriſprudentiae, & de Juriſconſultis antiquae Juriſprudentiae.

eaque Ciceronis aetatem fere attigit, mânſitque annos circiter CCCL. Quae hanc excepit, viguitque annos fere ſeptuaginta novem, *media* dicitur, ſuperiori longe humanior: quippe quae magis utilitate communi, quam poteſtate verborum negotia moderaretur, ductaque interpretû, ac magiſtratuum auctoritate, leges veteres flecteret ad lenitatem. Huic ſucceſſit *juriſprudentia nova* ab Auguſti Imperio, anno ſcilicet ab V.C. IↃCCXXIX. ad Juſtinianum uſque protracta. Editis deinde a Juſtiniano Novellis, proceſſit juriſprudentia, quae dicitur *noviſſima*, quaeque pervenit ad annum Chriſti IↃCCLI. a quo tempore juriſprudentia e barbarorum colluvie merſa, uſque ad Lotharium jacuit Italiae.

XLVII.
De Tiberio Coruncano.

Sed jam praecipuos juriſprudentiae auctores producamus. Ut autem praeteream Appium Claudium Decemvirum, conditorem legum XII. Tab. & ejus ſive pronepotem, ſive, ut alii volunt, abnepotem Appium Claudium Caecum, Publium Semproniû, qui a civili prudentia dictus eſt *Sophus*, & Publium Cornelium Naſicam, patrem illius, qui a publico Populi Romani amore, appellatus eſt *Corculum*; quorû ſane memoria maximis rebus geſtis, & veterum hiſtoricorû monumentis ſatis eſt pervagata: (a) Exordium ducâ a *Coruncano* e *Tuſculo*, qui princeps publicam juris civilis profeſſionem eſt ingreſſus; quique auditores habuit, & ſententias plures, atque reſponſa reliquit ab eis excepta. Vixit is tempore primi belli punici; primuſque de plebe Pont. fex. max. eſt creatus. Conſul fuit cum Pub. Valerio Laevino, anno ab V.C. CCCCLXXII. & cenſuram geſſit cum Cajo Claudio, anno ab V.C. CCCCLXXXV. & circa annum IↃVII. Dictator fuit comitiis habendis. De Vulſinienſibus triumphavit, tantaque auctoritate erat, ut ad eum, teſte Cicerone, (b) de humanis, & de divinis omnibus referretur.

(a) Cic. orat. pro Planc. c. 8. Liv. lib. 18 Cic. pro Dom. & de leg. lib. 2.

(b) Lib. 3. de orat.

XLVIII.
De Sex. & P. Aeliis.

Conſecuti ſunt hunc Sex & Pub. Aelii Fratres, ambo Coſſ. ex pauperrima Aeliorum gente: (c) de qua ſexdecim una domuncula claudebantur. (d) Porro Sex. Aelium Ennius a prudentia *Catum* appellavit. *Egregie cordatus homo Catus Aelius Sextus*. Conſul fuit cum T. Q. Flaminio, anno ab V.C. IↃLII. Publius autem Aelius Conſul fuit cû Cn. Cornelio Lentulo, anno V.C. IↃXLIX.

(c) Valer. lib. 4. cap. 4. Plutarchus vit. Aemil.

(d) Cic. de orat. lib. 4. L. 2. D. de orig. jur. §. deinde.

XLIX.
De Lucio Aelio.

Lucii Aelii tanta fuit opinio prudentiae civilis, ut primus a pop. Rom. latine *Sapiens* appellaretur, cum Sempronio *Sophi* nomen fuerit e graeca lingua petitum: ut exiſtimem ab eruditis magis, quam a vulgo id ei contigiſſe.

L.
De Marco Catone.

Floruit etiam innumeris virtutibus immortalitati commendatus e teſtimonio hiſtoricorum, & juris etiam civilis ſcientia, Marcus Cato e municipio Tuſculano. Hic cum hortatu L. Valerii Flacci Romam veniſſet, aetatiſque ſuae anno decimo ſeptimo in militiam profectus eſſet, brevi mira felicitate, atque incredibili favore populi ad ſſimos honores pervenit: (e) Cenſorque creatus, tantam gravitatem, atque ſeveritatem adhibuit, ut inde *Cenſorius* fuerit appellatus: notandumque ſûma libertate pluribus ex nobilitate in multorum offenſionem venerit, a quibus quoties in judicium capitis vocatus eſſet, quod crebro evenit, toties nô abſolutus modo, verum etiâ laudatus diſceſſit. Hic ex ſua prole inſignes dedit Juriſconſultos, quales etiam fuere (f) M. Cato Praetor & Marcus Cato Salonianus.

(e) Liv. lib. 39. cap. 4.

(f) Gell. lib. 13. cap. 19.

Non

LI. De Bruto. (a Liv. lib. 5. dec. 3. (b l. 2. §. poſt. hos D. de orig. jur. &c. de orat. lib. 2.

Non minoris exiſtimationis in jure civili fuit (a) M. Junius Brutus, qui Praeturam geſſit, & de jure tres (Scaevolae teſtimonio) edidit libros: (b) quamvis alii ſeptem numerent. Hunc Pomponius tradit ſimul cum P. Mutio Scaevola, & Manilio jus civile fundaſſe ab V. C. IϽCXX.

LII. De P. Mutio Scaevola Pontifice.

Publius Mutius Scaevola Pontifex Max. fuit & Tribunus plebis: In qua poteſtate Lucium Tubulum, rogatione lata, in exilium abire coegit: quod cum Praetor eſſet, & quaeſtionem de Sicariis exerceret, pecuniam accepiſſet. Praetor etiam, & Conſul demum creatus eſt cum L. Calpurnio Pilone Frugi. Senatum vexante Tiberio Graccho, qui popularis gratia Remp. evertebat, unde Patres armis decertandum putabant. Et quia Scaevola negaret ad vim deſcenſurum; Naſica, ſublata manu, ducem ſe obtulit eorum, qui Remp. ſalvam vellent; coactaque multitudine Tiberium Gracchum interemit. Cujus facti Scaevola, qui ſocius eſſe recuſarat, in judicio tamen laudatorem ſeſe, ac vindicem praeſtitit. Naſicam enim accuſatum, non defendit modo, ſed etiam ornavit, adprobavitque ab eo geſta, ut laudem fortitudinis, quam amiſerat re gerenda, ea poſtea tuenda recuperaret. Moriens vero P. Mutius in Aſia, Publ. Licinium Craſſum Mutianum fratrem adoptivum in Pontificatu Max. ſucceſſorem, J. C. & Q. Mutium Scaev. filium, Juriſconſultorum omnium principem, reliquit: totque familia haec deinceps J. C. peperit, ut in ea juriſprudentia domicilium conſtituiſſe, ac Scaevolarum vetuſtum eſſe, atque avitum patrimonium videretur.

LIII. De Manlio Torquato.

Manlius, ſive Manilius, cui tres de jure civili libros Pomponius adſcribit, Conſul fuit cum L. Marcio, anno ab V. C. IϽCI. tantae innocentiae, ac ſeveritatis, ut cum Decius Syllanus filius a ſe in adoptionem datus per legatos Provinciae Macedoniae peculatus poſtularetur; ipſe hereditaria ſeveritate, publicam animadverſionem domeſtico ſupplicio antevertere voluerit. Nam ſuſcepta privatim cognitione, antequam publice ea de re conſuleretur, Senatu jubente, auditis biduum accuſatoribus, & teſtibus, tertio die adverſus filium ſententiam tulit, quoque juvenem, utpote a majoribus ſuis degenerem, Republica, & domo ſua indignum pronunciavit; ablataque omni ſpe reditus, e conſpectu ſuo juſſit abire. Hac injuria filius exanimatus, voluntaria morte ſe infamiae ſubtraxit. Quae calamitas minime tamen Patris ferociam fregit: nam exequiis filii non ſolum corpore, ſed animo etiam abeſſe voluit; ſiquidem cum funus duceretur, ipſe domi ſedens, mente ſoluta, & libere conſultoribus aud. ēdis, civiumque negociis componendis, jucunde vacabat. (c)

(c) Val. Max. lib. 5. c. 8. n. 3.

LIV. De Caio Martio Figulo. (d) Val. Max.

Caius Martius Figulus, Caii Mart. filius, illius, qui cum Naſica conſulatum geſſerat, anno A. V. C. IϽXCI. etiam in Juriſconſultos a pluribus refertur. Is cum petitione conſulatus repulſam tuliſſet, & a civibus de more conſuleretur, injuriam indignatus *conſulere*, inquit, *ſcitis*; *Conſulem facere neſcitis*. (d)

LV. De Cn. Livio Druſo. ( ) Val. Max.

Cajus Livius Druſus tanta ſcientia juris, tantaque caſtitate fuit, ut confecta jam aetate, luminibus etiam amiſſis, aſſidue tamen conſultoribus vacaret. (e)

LVI. De Mediae Juriſprudentiae ejuſque Juriſconſultis, & de P. Rutilio Rufo.

Atque hi antiquam juriſprudentiam condiderunt. Mediae autem juriſprudentiae a Ciceronis aevo profectae, hi celebriores feruntur auctores.

Primo

nimo loco producā Publium Rutilium Rufum, cujus extremæ ætas in juventutem Ciceronis incidit, is, græcis literis cū Juris civilis eruditione, P. Mutii Scævolæ, ac Panætii Stoici, sub quo fuit, ejuſque diſcipulus, nec animum, non mentis, & orationis tantum; ſed operum quoque ſeveritate, tota vita ſe præſtitit. Siquidem neque injuria unquam, nec gratia victus, utramque adverſam pariter, ac ſecundam contempſit fortunam, & Civitatem, quam exul, & repetundarum injuſte damnatus reliquerat, etiam oblatā a Sylla repudiavit: quaſi opus non eſſet reddi ſibi Civitatem, quā ſalva innocentia, retentaque animo romana virtute, nunquam amiſerat. Hinc & in eo judicio, dum pro ſe diceret, neque ſummos Oratores L. Craſſum, & M. Antonium ſibi adeſſe voluit; neque ſupplices manus ad cujuſquam genua circumtulit: ſed majori ſibi gloriæ duxit innocentem damnari, quam ſuppliciorum opem implorantē abſolvi. Ac ſicuti nullus hunc timor, ita nec amicitia deflexit a virtute. Cum enim cujuſdam amici parum juſtæ rogationi reſiſteret, & amicus diceret: *Quid mihi amicitia tua, ſi nihil abs te impetro, opus eſt?* Rutilius retulit: *imo quid mihi tua, ſi propter te jam aliquid inhoneſti facturus?* Itaque rectiſſime hunc togatum *& Conſulorem Socratē* appellaverit. Diſciplinæ militari exquiſitam etiam artem intulit, evocatis e ludo Caii Aemilii Scauri magiſtris gladiatorum: itaque ad rationem expenſam, militiā virtute jam florentē, etiam hac arte munivit. Tribunus plebis fuit, & Conſul cum Cajo Manlio, anno A. U. C. IƆC XXXXVIII. & Aſiæ Proconſul, teſte Pomponio. Dum eſſet in exilio, ſcripſitque libros de jure non paucos, & orationes aliquot, judicio Ciceronis, exiles; inter quas unam de *modo ædificiorum*, quam Senatui Auguſtus recitavit, edictoque promulgavit, ut per primum ea de re conſilium, veterum auctoritate, comprobaret. Scripſit idem Rutilius hiſtorias, & de vita ſua libros. (a)

(a) De hoc Tul. in Brut. & de orat. lib. 1

LVII. De Q. Aelio Tuberone.

Quintus Aelius Tubero Panætii etiam auditor a Stoicorū doctrina morum, & orationis triſtitiam ſuſcepit cū dialectica ſubtilitate. Avita decora, & honores, honorum ipſe contemptu, longe ſuperavit. Nam paupertatem generis ob ſuis majoribus faſcibus, & triumphis ornatam, ipſe præclaris honoribus continentia, magis nobilitavit per acceptā repulſam. Epulum enim P. Africani nomine populo Rom. cum daret Fab. Maximus, ipſe rogatus, ut triclinium ſterneret, lectulos ligneos Punicanos pellibus texit hædinis, & fictilia vaſorum, pro argenteis vaſis exposuit. Quam abſoletam jam frugalitatem populus, mirari malebat, quam experiri, pluſque apud eum valuit tenuis illius apparatus indignatio, quam Lucii Pauli Tuberonis avi, ejuſque avunculi Africani merita: quibus hic in comitiis prætoriis, juſtum ſuffragiorum numerum minime tulit. Doctrina juris præſtitit omnes quotquot ante ſe floruerāt. Scripſit hiſtorias, & librum de *officio Judicis* ad Cajum Oppium. Hunc vero Conſulem fuiſſe a nullo veterum, præter Pomponium, accepimus. Lucullum ob opulentiam, & ædificiorum magnificentiam, quibus in Campania non terras tantum, ſed & maria occupaverat, homo priſca ſeveritate *Xerſem Togatum* appellare ſolebat. (b)

(b) De hoc Gel. lib. 1. cap. 22 Cic. in Bruto & in orat. pro Muræna.

LVIII. De Sex. Pompejo, & Cælio Antipatro.

In Juriſconſultos etiam refertur Sextus Pompeius, Cn. Pompeji patruus: quem Cic. in Bruto ait *præſtantiſſimum ingenium* contuliſſe ad

juris ci-

ſummum juris civilis, & ad perfectam Geometriae, & rerum Stoicarum ſcientiam. Item Coelius Antipater, quem *hiſtoriae majorem ſonum addidiſſe*, Cicero tradit: *a)* cum ipſe primus fuerit rerum *exornator*; *b)* alii vero ante illum *narratores* tantum.

(a) lib. 2. de Orat.

Quintus Mutius Scaevola Augur, injuria praeteritus a Pomponio, multis a Cicerone laudibus, & crebro attollitur. In hujus enim diſciplinam Cicero adoleſcens fuerat a Patre traditus, ab eoque, plaiquam Oratoribus mos eſſet, jus civile addidicit, reſponſis ejus, atque diſputationibus aſſidua conſuetudine, audiendis. Oratoris munus pro ſe tantum Scaevola exercuit, in eo praeſertim judicio, in quo repetundarum ab Albutio poſtulatus, accuſatore fracto, atque repreſſo, non ſine laude fuit abſolutus. Lucilii maledicitatem, a quo pluribus verſibus laceſſebatur, magnifice contempſit: longeque majori gloria ſprevit Syllae minas, quibus adduci nunquam potuit, ut ſententiam ferret adverſus C. Marium, cum a Senatu hoſtis patriae, cogente Sylla, judicabatur. A reſpondendi munere, provide iiſdemque publicis, privatiſque negociis, neque valetudine, neque ingraveſcente evocabatur aetate. Atque ad ſummam ſenectutem, & morbum adductus, cum viribus deficeretur, voce tamen, atque praeſentia in Saturnini tumultu civibus praeſto fuit. Uxorem habuit filiam Laelii natu majorem, ab eoque in Collegium Augurum eſt cooptatus. Filiam nuptum dedit L. Craſſo Oratori Max. Tantae vero modeſtiae fuit, ut ex aliena ſcientia nil ſibi quicquam adſciſceret: ideo cum de jure praediatorio conſuleretur, ſuos conſultores amandabat ad Furium, & Caſcellium praediatores; quamquam id ad Juriſconſulti ſcientiam, cujus erat peritiſſimus, etiam pertineret. Praetor in Aſiam eſt profectus. Conſul fuit cum L. Caecilio Metello Dalmatico, anno ab U. C. DCXXXVI. cum quo & ipſe de Dalmatis triumphavit. Ab hoc Mutio Augure alio dignitatis vocabulo diſtinguitur *c)* Q. Mutius Scaevola Pontifex, Publii Mutii Pontificis filius, qui tribunatum plebis geſſit, & Conſul fuit cum L. Craſſo, *(d)* cum quo & alios obivit honores, praeter Cenſuram, quam Scaevola, vel ſorte caruit, vel voluntate. In Conſulatu legem tulit, ne *non Civis pro cive* haberetur. Aſiam Proconſul novem rexit menſes, tanta innocentia, & integritate; ut dehinc quaſi virtus omnis unius viri eſſet imitatio, quiſquis recte adminiſtraſſet, *Scaevola* diceretur, illiuſque adminiſtratio ex S. C. pro exemplo, ac forma ceteris magiſtratibus in provinciam proficiſcentibus proponeretur. Itaque multi tum Rectores provinciarum, ex edicto Mutiano in ſuum transferebant. Ob eam integritatem, qua totius provinciae benevolentiam collegit, in odium incurrit publicanorum: *(e)* quorum rapacitas ejus exemplo, & auctoritate coercebatur. Quanto ſuperavit omnes doctrina juris, tanto ceteros Juriſconſultos praeſtitit eloquentia; ut *eloquentium Juriſconſultiſſimus*, & *Juriſconſultorum eloquentiſſimus* a Cicerone appelletur. *f)* Apud Centumviros in judicio Marci Curii, & Marci Coponii acute, ac vehementer pro ſubtilitate, atque juris pugnavit contra L. Craſſum, pro aequitate adverſus juris ſeveritatem, ſummo plauſu, dimicantem. Quaeſtio erat illa: *an ſubſtitutus poſthumo, ſi is ante moreretur*, quam ad ſuam tutelam veniſſet, an non natus ſuccederet. Scaevola ſeſe verbis continebat, ne quid

(b) Cic. in Brut. & in lib. 2. de leg.

LIX. De Q. Mutio Scaevola Augure, & Scaevola Pontifice.

(c) De confuſione perſonarum apud Pompon. in verbis Scaevolae, unde Obs. ... de mag. pr.

(d) Cic. in Brut.

(e) Cic. pro Plancio.

(f) Cic. lib. 1. de Orat.

lere

ferebat, ut ſub uno duo caſus involverentur, & nondum natus pro mortuo haberetur: Craſſus indiciis, atque veſtigiis verborum ad reconditam voluntatem eruendam ducebatur, contendebatque ſubſtitutum, mortuo filio, vocatum, eadem voluntate vocari, eo non nato: quae ſententia obtinuit, ceſſitque ſeveritas aequitati. Ex hujus ſeminario tanquam ex communi Juriſprudentiae ſchola inſignes ejus aetatis Juriſconſulti prodiere: nempe Gallus Aquilius, Lucilius Balbus, Sex. Papyrius, Cajus Juventius. Libros reliquit decem & octo, quibus Pomponius jus civile conſtitutum eſſe ſcripſit. Forte quod artem aliquam, & ordinem ad eam doctrinam primus adjunxerit. Cum Syllanis partibus faveret, fraudeque obſcuri Patres in Senatu trucidarentur: ipſe fugiens, araſque Veſtae complexus, eas ſanguine ſuo reſperſit: vulneratus Caji Fimbriae juſſu, a quo, cum non omnem adhuc ſpiritum vi graviſſimi vulneris exhalaſſet, ludibrio habebatur: diem enim illi dixit apud Populum, ob id nempe crimen, quod *parcius, atque totum corpore ſuo telum excepiſſet*. Quae haud inopinanti mors eſt oblata: cum enim has partes extra urbem ſequi poſſet, ille, ut conſilium ſuum in componendis diſcordiis populo praeberet; neve ad moenia patriae armatus obverſaretur; mortem praeoptavit, de quo Lucanus.

Te quoque neglectum violatae Scaevola dextrae
Ante ipſum penetrale Deae, ſemperque calentes
Mactavere focos: parvum ſed feſſa ſenectus
Sanguinis effudit jugulo, flammiſque pepercit.

LX. De C. Aquilio Gallo. (a) lib. 3. de nat. Deor. cap. 30. & lib. 3. de offic. & in Bruto, & pro Caecina.

Cajus Aquilius Gallus aequiſſimus vir, & ſolertiſſimus cautionum artifex, atque malitiarum, ut cum Cicerone loquar, (a) *everriculum*, plures habuit in jure civili auditores, & quidem nobiles, quos inter Servium quoque Sulpicium: qui fragmenta aliqua ſuis libris e ſcriptis Aquilianis inſeruit: quae Aquilii ſcripta, ne quidem ad Pomponii aetatem integra pervenerunt. Ex aliorum igitur auctoritate, ac fide ſuperſunt in Digeſtis aliquot ſummi viri monumenta, tum celeberrimarum formularum, qualis eſt *Aquiliana acceptilatio*, & ratio inſtituendorum poſthumorum, itemque formula *doli mali*; tum utiliſſimae legis *de damno ſarciendo*. Hanc prudentiam, & aequitatem ſcriptis docuit, & exemplo: cum Otaciliae Laterenſis impudicae mulieris fraudem in judicium conſilio reſecuit. Etenim Otacilia, qua Cajus Viſellius Varro obſcoene utebatur, eo aegrotante, cum ex illius teſtamento per leges capere non poſſet, quantum ipſa optabat, pellexit hominem ad voluntariam debiti confeſſionem: qua Varro accepta tulit Otaciliae trecentum millia nummorum; quae, redintegrata Varronis valetudine, Otacilia, cui ab illius haeredibus petenda erant, ab ipſo Varrone in judicium vocato impudentiſſime petiit. Hic vero Aquilius, cum fraus extra judicium oboleret, judicem agens, etſi detegi dolus in judicio non poſſet; quo tamen exitum praecluderet, [illegible] principibus Civitatis viris adhibitis, conſcientiam veritatis, ſcripturae, ac teſtibus antepoſuit, abſolutoque Varrone, Otaciliam cum ſuis turpiſſimis captionibus e ſuo conſpectu abire juſſit. Hanc ejus aequitatem cum ſolertia, & ſumma ſcientia juris conjunctam, regnum quodammodo illi tradidit judiciorum, quamvis con-

ſule

ſulatum non geſſerit, conſularis tamen ei non defuerit auctoritas. Tribunus plebis creatus legem tulit, quam habemus, *Aquiliam*. Domum habuit in Viminali magnificentia, & pulchritudine memorabilem. (a) Praetor fuit cum Cicerone.

(a) Plin. lib. 17. cap. 1.

LXI. De L. Lucilio Balbo

L. Lucilius Balbus Stoicae doctrinae principatum, aetate ſua, tenuit, ut nemo huic ex Graecis anteponeretur. Quapropter ſuum opus ei Antiochus philoſophus miſit, & a Cicerone in dialogis *de natura Deorum* Stoicarum partium defenſor inducitur. Serv. Sulpicium habuit in jure civili diſcipulum, qui plures Lucilii ſententias libris complexus eſt ſuis, cum Lucilii ſcripta non permanſerint. Eundem Balbum Cic. in Bruto *doctum, eruditumque, atque conſiderata tarditate hominem* vocat. Hemelius fratrem hunc facit illius, qui Stoicam doctrinam in Tullianis libris exponit.

LXII. De Cn. Aufidio.

Cn. Aufidius omiſſus a Pomponio Ciceronis aetate in juriſperitorum numero fuit. Huic caecitas neque ſcientiarum tamen, neque rerum gerendarum facultatem ademit: nam vir praetorius fuit, & graviſſimas in Senatu ſententias dicebat, & graecam ſcripſit hiſtoriam, & ſuum officium amicis diligentiſſime praeſtitit.

LXIII. De C. Juventio.

Cajus Juventius, cui ab aliquibus Titi praenomen imponitur, is eſſe putatur, quem Cic. ſcribit peritum fuiſſe juris, & non tam acri eloquentia, quam verſuta, ac magis ad irretiendum animos (b) quam ad conſtatandum idonea. Hic inter Mutii diſcipulos, & Serv. Sulpicii praeceptores ponitur: cujus Servii libris Juventii ſcripta promebantur.

(b) Cic. in Brut.

LXIV. De Sex. Papyrio.

Ejuſdem auctoritatis, ac fortis fuit Sextus Papyrius: nam & Mutii auditor fuit, & Servii praeceptor, ejuſdemque libris poſteris traditus.

LXV. De Serv. Sulpicio.

Sed jam ad Servium Sulpicium, integriorem doctrinae fontem, veniamus. Cujus prudentia cum privatim, tum publice populo Romano profuit: privatos enim ſcientia juris; rem vero publicam animi virtute juvit, atque conſilio. (c) Ciceroni fuit communione ſtudiorum, & voluntate in Republica adminiſtranda conjunctiſſimus: quem ſibi Sulpicius eloquentia praeſtantem, ſuperare jurisprudentia voluit: ad quam eum adpulit objurgatio Q. Mutii Scaevolae, qui a Sulpicio de cujuſdam amici negocio interrogatus, cum ſemel atque iterum reſpondiſſet, & Servius imperitia juris non adhuc perciperet, (d) indignatus parumper, *turpe dixit eſſe patricio, & nobili, & cauſas oranti jus, in quo verſaretur, ignorare*. Itaque Servius priore aſſectu, ad jus civile ſe contulit; ideoque brevi profecit, ut omnibus ante ſe Juriſconſultis antecelleret; ac ſuperavit facilitate Gallum, conſilii celeritate Lucilium: id, quod erat in utroque praeſtantius, ad ſe pertrahens. Hoc etiam omnes Juriſconſultos vicit, quod juriſprudentiae uſu potius, & moribus enutritae, quam arte, ipſe addidit comitem, atque adjutricem dialecticam: qua res diſſipatas coegit in propria genera, generibuſque ſuas ſubtexuit partes: inque ſuum ordinem ſcientiam eam deſcripſit univerſam: ut mens antea errabunda, recte pergeret viamque definiendi, diſtinguendique, fallacias, captioneſque declinaret. Proprietatis verborum, ad eruendam ex Juriſconſultorum inſtituto primaevam eorum ſignificationem erat ſtudioſiſſimus, ac ſi quid eum effugeret, Marcum Varronem conſulebat. (e)

(c) Cic. in Brut.

(d) Pomp. l. 2. de orig. jur. § 43.

(e) Gell. lib. 2. cap. 10.

In Quaeſturae, atque Praeturae petitione L. Muraenam vicit, ab eodē in Conſulatus petitione victus, atque Sulpicius ambitus accuſavit, defendente Cicerone, qui, ne reus accuſatoris dignitate obrueretur, jucundiſſima cavillatione, juriſprudentiam prae militari peritia extenuavit. Antepoſitus deinde Sulpicius fuit in eodem honore Marco Catoni recuſanti ſua in petitione prendere, aut compellare quemquam: collegāque habuit in conſulatu M. Marcellum; (a) cujus a Magio Chilone interempti funus ipſe curavit Athenis. Victore Caeſare, nec dum in Italiā reduce, Sulpicius, qui Pompejo ſtuduerat, ſibi metuens in Graeciam cōceſſit: pluresque ad ſolatium animi regiones oberravit. Tandem a Caeſare Romam reverſo, ſumma clementia, non modo reſtitutus, ſed & Graeciae praefectus fuit. Mortuo Caeſare, S. C. conditum eſt in Servii ſententiam, ut Octavio, quod egregiam Reipublicae operam navaſſet, ac Antonium urbem direpturum ſtrenue repuliſſet, ante tempus praefinitum legibus, magiſtratum petere liceret. Tandem legatus miſſus ad Antonium Mutinam obſidentem, ut eum juſſu Senatus ab ea obſidione dehortaretur, atque ad ſaniora conſilia revocaret, ingraveſcente valetudine in itinere occubuit, Hircio, & Panſa (b) Coſſ. cui Senatus ex Ciceronis ſententia ſumtus ampliſſimos decrevit in funus, & ſepulchrum, ſtatuamque in roſtris equeſtrem ex aere. Uxorem habuit Poſthumiam, quam rumor fuit a Cajo Caeſare adulterio pollutam. Scripta reliquit ſane permulta, & egregia: quae Cicero pluris faciebat, quam Superiorū omnium opera peritorum: numerumque centum prope, & octoginta librorum ejus, Pomponius prodidit.

(a) Dio lib. 40.

(b) Philipp. 9.

LXVI. De Cajo Trebatio Teſta.

Cajus Trebatius Teſta inſignem & ipſe locum inter ſui temporis Juriſconſultos tenuit. Ciceroni fuit familiariſſimus, per quem Trebatio aditus patuit ad Caeſaris amicitiam in Gallia: ubi (c) Ciceronis gratia tam benigne fuit receptus a Caeſare, ut ei Tribuni militum ſtipendia, ſine muneris labore, detulerit. Caeſar vero hunc adhibuit conciliatorem ad Ciceronem, & Servium Sulpicium, ut eos a Pompeji partibus traduceret ad ſuas, nullo tamen ſucceſſu. Rerum potitus Caeſar Trebatium ſe admonentem, ut Senatui adſurgeret, minaci vultu increpuit. Trebatii rogatu, Cicero Topicorum libros, forenſibus exemplis refertos, conſcripſit, eidemque miſit. Apud Auguſtum eo in honore habebatur, ut de graviſſimis quibuſcumque negociis conſuleretur. Itaque Trebatio auctore, ac ſuaſore codicillorum uſum adprobavit. (d) Unde non mirū, ſi tam honorifice ab Horatio in Satyris appellatur. Libros compoſuit de Jure civili haud paucos, & de Religione novem, qui fortaſſe propter dicendi genus incōditum, rarius verſabantur in manibus, non enim admodum eloquentiae ſtuduerat. Ingenio vero magis, quam judicio valuit, utpote in definiendo praeceps: ut ſe oſtendit in quaeſtione illa, *poſſet ne de furioſo, ut editum haereditatem commiſiſſe, actor agere:* in qua cum neminem id ſenſiſſe reſponderit, a Cicerone coarguitur: qui Brutum, Manlium, & Sext. Aelium auctores produxit.

(c) Ex lib. 7. epiſt. Cic. ad fam. & lib. 4. epiſt.

(d) Inſtit. de codic. in princ.

LXVII. De Ofilio.

Trebatii fuit aequalis Ofilius Servii auditor: cui Ofilio Auguſti familiaritas nullum honorem attulit: nam ſupra equeſtrem gradum non aſcendit. Complexus eſt libris ſuis fundamenta juris civilis: non parum

[illegible]

cepit Prætoris edictum diligenter concinnavit, & de juriſdictione ſcripſit, ac de vicesima hæreditatum, jure partito, & ad Brutum libros edidit, & ad Atticum epiſtolas aliquot, fortan de quæſtionibus juris. (a)

Vixit eodem tempore A. Caſcellius: qui ut ſcientia juris par fuerit Ofilio, & Trebatio; (b) utrumque tamen eloquentia præſtitit. Vitam ad Auguſti tempora produxit: neque tamen mores cum Republica mutavit, animumque ſub novo Romanorum ſervitio veterem libertatem: cujus duo ſe habere præſidia contra tyrannorum potentiam exiſtimabat, ſenectutem ſe licet, & orbitatem, ſunt enim filii obſides Principi paternæ voluntatis. Quapropter conſulatus honorem oblatum ab Auguſto recuſavit, nec paratis honoribus auctoritatem tribuentis aſſerere tantæ injuſtis honoribus gerendis, ſi ſe ut ad opprimendam Rempublicam ſe præberet. Ac ne proſcriptionibus bonorum juris auctoritatem tribueret, noluit formulas componere, quibus Triumvirorum largitiones exprimerentur. Ejus in ſcribendo ſtudium antiquitatis Quintiliano commendatur. De ſcriptis tamen ſuis, ne ad Pomponii quidem ætatem ſuperfuit præter librum *bene dictorum*: quæ interpretari licet, reſponſa ex tempore, cum conſultorum plauſu prolata. (c) Fuit enim ingenio celeri, & arguto. Honores nullos geſſit ſupra Quæſturam. (d) De his autem tribus proximis Juriſconſultis hoc judicium ætas ea tulit: nempe Trebatium peritiorem fuiſſe Caſcellio, Caſcellium Trebatio eloquentiorem, utroque vero doctiorem Ofilium.

Q. Ælius Tubero L. filius patricia gente, qui Ligarium ab ſe Cæſari accuſatum, jamque omnium opinione, atque ipſius etiam Cæſaris tacita cogitatione damnatum, eloquentia ſua Cicero eripuit. Ex infelici ſtupus accuſationis exitu, ſe ad juriſprudentiam adjunxit ſub Ofilio præceptore, pluresque libros de jure publico, & privato doctiſſime ſcripſit: ſed antiquis uſus dicendi generibus, minus gratos libros ſuos a poſteris conciliavit. Sulpitiam Servii filiam uxorem duxit.

Alfenus Varus Cremonenſis omnium, vel hoc uno præſtantiſſimus, quod ſuam totam duxit a doctrina dignitatem. (e) Cum enim ſutor eſſet, arte abjecta, cum magno turbine animi Romam conceſſit, inque Servii ſeſe diſciplinam tradidit, ex qua per inſignes virtutes, ac morum ſcientiam evaſit ad conſulatum, ac mortuus, honore funerisque publico fuit elatus. Libros reliquit *Conjectaneorum*, & *Digeſtorum*, quos Julius Paulus in compendium contraxit, quorum nonnulla fragmenta legimus in Digeſtis noſtris. Conſul fuiſſe creditur ab aliquibus cum P. Vinicio, triennio poſt Chriſtum natum.

Inter hos Servii auditores adſcriptum reperimus a Pomponio Cajum, de quo ut ſcis. Sed Cujacius id ex Pomponii loco cenſet expungendum, tum quia Cajus ille ſub Antonino vixit; tum quod Pomponius ſolum decem præſtiterit, quibus, ſi aggregetur Cajus, non decem, ſed undecim evaderent.

Aufidius, Tucca, & Namuſa magnam in libris noſtris præſtiterunt auctoritatem. (f) Namuſa vero plures juriſconſultorum libros digeſſit in centum quadraginta.

Ad hos uſque, uno quodam alveo, juriſprudentia fluxit: poſt au-

tem

(a) L. 2. §. 44. & l. [illegible] D. de leg. [illegible] l. [illegible] D. de pœn. leg. [illegible] l. [illegible] D. de verb. ſig.

LXVIII. De A. Caſcellio.

(b) De his Gell. lib. 13. c. 10. Ammian. Marcell. lib. 30. Val. Max. lib. 6. cap. 2.

(c) Macrob. lib. 2. Saturn. c. 6. Fichar. [illegible] partes cap. [illegible]

(d) [illegible]

LXIX. De Q. Ælio Tuberone.

LXX. De Alfeno Varo.

(e) Horat. lib. 1. Serm. [illegible] Acron. Gell. lib. 6. cap. 5.

LXXI. De Cajo.

LXXII. De Aufidio Tucca, & Namuſa.

(f) L. [illegible] §. [illegible] D. commod. [illegible] D. [illegible]

LXXIII. De duobus ſcholarum Auctoribus, & primum de Antiſtio Labeone.

tem diſceſſit in rivos. Diductus eſt enim ſuper pluribus juris articulis in oppoſitas ſententias a duobus, contrariarum ſcholarum auctoribus, Antiſtio Labeone, & C. Atejo Capitone. Antiſtius Labeo, nobiliſſima familia, Labeonis illius fuit filius, quem Brutus in Caeſaris caede ſocium habuit, ac mox in morte comitem. (a) Labeo enim ille, cum exercitum ab Antonio fuſum, ducesque Brutum, & Caſſium voluntaria morte interemptos accepiſſet, diſſipatque ſuum ipſius nomen inter morientis Bruti ſuſpiria ſonuiſſe; turpe ſibi putavit vindicibus libertatis, & amicorum fato ſupereſſe. Itaque a ſervo, cui gladium obtulit, quique mortem rogaverat, eſt interfectus; cum civibus juriſprudentia, & fortitudine in tuenda patriae libertate, atque amicis in conſervanda fide plurimum profuiſſet. In filium autem non modo transfudit ingenium, quo patri cum juriſprudentia, cum in reliqua doctrina excellebat; ſed amorem etiam ipſum libertatis: cujus amore lotus, mutatis jam cum Republica moribus, in infamiam, apud vulgi volubilitatem, tranſierat. Ob hanc enim cauſam Labeo contumax habebatur, quod Auguſto veteri libertate reſiſteret, neque adduci poſſet, ut ſervile illius aetatis ingenium ſuſciperet. Hinc Horatius, ut aſſentaretur Auguſto, temporibuſque ſerviret, Labeonem in Satyris appellat (b) *inſanum*. Itaque cum vir virum in Senatum legeret, legit ipſe M. Lepidum, quamvis Octavii inimicum tum exulantem; nec aliam hujus facti excuſationem attulit, (c) niſi quod cuique ſuum ſit judicium. Et cum contra increparetur, ac tanquam puer illuderetur ab Auguſto, nihil ſe mali promeritum reſpondit, ſi legeret in Senatum, quem Auguſtus Pontificem eſſe pateretur: nondum enim auſus fuerat Auguſtus Lepido, ceteris ornamentis exuto, Pontificatum eripere. Quo reſponſo Principem Labeo deliniit. Cujus tamen ut contumaciam Auguſtus frangeret, Atejum Capitonem ſtudiorum illius aemulum, atque laudis obtrectatorem, in Conſulatus petitione praetulit Labeoni. (d) Etſi non deſunt qui ſcribant Labeonem Conſulem ſuffectum, honorem accipere ab Octavio recuſaſſe. (e) Quamobrem intra Praeturam ſe continuit, ac laudis virtutis Conſulatum anteivit. Cum philoſophiam, ceteraſque ingenuas artes, ac praecipue dialecticam, & grammaticam impenſe didiciſſet, accepit a Trebatio juriſprudentiam: in qua meruit cum Servio Sulpicio conferri a Petronio Arbitro. Mirus erat in originibus latinarum vocum expiſcandis, quarum cognitione latentiores legum ſenſus eruebat. Ac ſcientia, miroque acumine ſublatus ingenii, longe ſibi plus indulſit, quam ſuperiores juriſconſulti. Nam extra veterum traditionum fines evagatus, novis luminibus jus civile ſuffudit; tentavitque plura nondum auſa prioribus. Ita ut ex ejus novitate doctrinae peculiaris juriſprudentiae ſchola extiterit; quae ab eo, veluti a capite, longa ſucceſſione Proculo, Nervae filio, & Pegaſo, & Caelio tradita, *Proculianos* peperit, & *Pegaſianos*. Studia ſua ita diſpertiebat, ut ſex menſes in ſolitudinem ſe conſcribendis libris conjiceret; ſex vero alios publice ſe conſulentibus praeberet. Cum praeter humanum, divini juris etiam eſſet peritiſſimus, duos Deorum ordines diſtinxit, malorum alterum, qui aerumnis hominum, alterum bonorum, qui ludis, & voluptatibus placarentur: quod a

(a) App. lib. 4. de Bell. civil.

(b) lib. 1. ſaty. 3. Gell. lib. 13. cap. 12.

(c) Svet. in Aug. cap. 54.

(d) Dio lib. 54. Tacit. ann. lib. 3. cap. 75.

(e) Pomp. l. 2. D. de orig. jur.

Stoica, & Platonica doctrina retulerat. (a) Tantae fuit auctoritatis in Urbe, ut cum acerrime certaretur de recipiendo codicillorum usu, illius exemplum omnes alios ad ſe traxerit. Nemo enim de codicillorum auctoritate dubitavit, poſtquam in uſum Labeonem appoſuit. De numero librorum ejus ambigitur: nam apud Pomponium in aliquibus codicibus leguntur quadraginta volumina, in Cujaciano vero quadringēta. Qui autem libri poſt ejus mortem apparuerunt, appellati ſunt *poſteriores*: quibus multa, & abſtruſa de vocabulorum originibus, & eorum ſignificatione continebantur.

(a) Aug. lib. 2. de Civit. Dei c. 27. ad 3. cap. 14.

LXXIV. De Atejo Capitone.

Ejus Aemulus, ac diſpar moribus, & doctrina fuit Atejus Capito. Siquidem Labeo ingenii acſtu, praeter veterum traditiones, ſe ſubjiciebat; at Capito religione quadam, ac veneratione praeceptorum antiquitati obſtringebatur. Verum Labeo cum doctrinam ſperneret veterum, priſcam tamen libertatem retinebat. Capito vero novam Caeſaris complectebatur ſervitutem, ita ut literas potius, quam animum referret priſcorum Romanorum. Unde cum ſua aſſentandi artificio ab Auguſto conſulatum impetravit, tanta omnium invidia apud eos, qui Capitonem aemulo ſuo Labeoni haud exiguam pepererit. Auguſto mortuo adulandi ſtudium vertit ad Tiberium: quo in adulando tectior, eo calidiſſimo Principi gratior. Admiſcebat enim ſuis aſſentationibus imitationem quandam priſtinae libertatis: qua Tiberii animum invidia populari levabat. (b) Cum enim Tiberius in reos majeſtatis recipi vetaret Lucium Ennium, qui effigiem Principis in communem argenti uſum ſuſtulerat, ſe quaſi non Principis blanditum, ſed vindicem pro ſe libertatis eſſe, inquit: *Per ſe ... auctoritatem eripiendam, neque tam eſſe remittendam ... Reſpublica, laeſo Principe acceperit*. Ac non modo in rebus gravioribus, verum etiam in levioribus quibuſque gratiam Principis aucupabatur. Velut, cum Tiberius vellet verbum ab edicto ſuo expungere, aut ad Grammaticorum judicium referre, quod ſibi parum latinum videretur, Atejus minime opus eſſe reſpondit; novo enim verbo uſuros cives, poſtquam Princeps excidiſſet. (c) Qua reſponſione ſtomachatus Pomponius Grammaticus, ad Caeſarem converſus, *immo, inquit, tu homini quidem Civitatem dare Caeſar potes; verbis non potes*. Quae libertas homini fuit impune. Curationem aquarum a Caeſare, mortuo Maecenate, delegavit; (d) eumdemque tremendis, quam Tiberis inundationes, coërcendo fluminis praefecit ſimul cum L. Aruntio. Quo in munere graviſſimus fuit municipiis, & Coloniis, quorum querelis auditis, abjecit conſilium avertendorum fluminum, & lacuum, quae in Tiberim influebant, quod prohibendarum inundationum remedium ducebatur. Conſulatum geſſit cum Germanico. Sunt qui pro Atejo Fontejum ſcribant in eo conſulatu, ſed pro Atejo Tacitus pugnat. Obiit ſub Tiberio, Cajo Sulpitio, & D. Haterio Coſſ. Libros plures edidit *collectaneorum*, quibus haud pauca Senatus, Tribunorumque decreta, edictaque Auguſti, Tiberiique inſeruit. (e) Multa quoque de jure Pōtificio ſcripſit, & *de publicis judiciis* commentarium, aliaque plura (f) Gellio, Feſto, Macrobio, Nonio, Frontino memorata.

(b) Tacit. annal. lib. 1. in fin. cap. 72.

(c) Dio. lib. 57.

(d) Tacit. lib. 1. annal. cap. 76. & lib. 3. cap. 75.

(e) Gell. l. 2. c. 24. & l. 4. c. 14.

(f) Gell. l. 10. cap. 6. Feſtus in verb. mundus.

LXXV. De Nerva patre, & filio.

Nerva pater ſcholam ſuſcepit Labeonis, eamque ingenio, & diſpu-

tationi

(a) Tacit. l. 4. annal. 58.

tationibus dilatavit. Conſul fuiſſe fertur ſub Tiberio:(a) cui Nerva ita adeo familiaris, ut ab eo ſecum Capreas fuerit deductus: ubi flagitioſae libidinis ſpectator proximus erat, & invitus, oppreſſaeque libertatis aſſiduus contemplator, tanta indignatione animi, ut quem orationis auctoritate comprimere non audebat, propriae mortis exemplo admonere voluerit. (b) Cumque angore animi, atque triſti deſperatione haud obſcure ſignificaret grave aliquid in ſe ipſum conſulere; Tiberius, quamvis cauſae noſcendae cupidus, nec eam eruere ab eo potuit; neque animum illius abſterrere a morte, quam obſtinaverat. Maluit enim ille honeſtum exitum, quam turpem vitae cum Tyranno conjunctionem. Quoniam enim amicitiam illius declinare non poterat ſine periculo: vitam ſibi ademit, quae vel ignominioſe traducenda erat, ſi Tyranno carus eſſe cupiebat; vel illius crudelitate deponenda, ſi placere ſtuduiſſet bonis. Itaque abſtinentia cibi ſemetipſum abſumit: eoque facto corruptos mores Tiberio exprobravit, anno a C. N. XXXIV. Reliquitque Nervam filium ea ingenii alacritate, ut anno aetatis decimo ſeptimo ſeſe publice conſulentibus obtulerit. Quo in munere cum liberius aliquando indulgeret ingenio, videbatur aliquanto argutior. (c) Libros edidit de *uſucapionibus*, & alios *reſponſorum*, quorum Papinianus, & Ulpianus haud raro meminerunt. (d) Ex hoc prognatum ſcribunt Nervam Imperatorem.

(b) Tacit. annal. l. 6. c. 26.

(c) Paul. l. pen. D. ...

(d) l. 47. D. de acquir. poſſ. l. 2. D. de his qui notan. infam. l. 3. D. de uſuf. & alibi.

LXXVI. De Proculo.

Nervae patris diſciplinam excepit Licinius Proculus; de quo cum nihil certi traditum reperiatur, aliqui, etſi levi conjectura, eum eſſe putarunt, qui ſub Othone praetorio praefuit. (e) Quicumque ille fuerit, certe magnam in jure civili auctoritatem eſt aſſecutus: ita ut extincto Labeonis nomine, ſchola illius, quae per Nervam ad Proculum pervenerat, *Proculianorum* appellaretur.

(e) Tacit. l. 1 hiſt. cap. 46.

LXXVII. De Pegaſo.

Suam hic ſectam tradidit Pegaſo: quem Juvenalis obſcuro loco natum innuit, propriaque virtute ſummos honores adeptum. (f) Nam ſub Veſpaſiano Praefectus Urbi fuit, deinde Conſul cum Puſione. Quo in magiſtratu ſe auctore conſtitutum eſt S. C. de retinenda per haeredem quarta ex ſingulis rebus per fideicommiſſum relictis, exemplo Falcidiae: quod *Pegaſianum* eſt appellatum.

(f) Satyr. 4.

LXXVIII. De Celſo Patre.

Ab hoc Proculiana diſciplina tranſiit in Juventium Celſum patrem, indeque ad filium. Pater initae conjurationis auctor a Domitiano compertus, cum fruſtra negaret, aſtu, & ſimulatione poenam effugit. (g) Promiſit enim clam inquiſiturum ſe, criminiſque conſcios delaturum, ſi ſibi vita condonaretur. Annuente Tyranno, ipſe aliud ex alio nectens, rem ad Domitiani mortem extraxit, ſeque ac ſocios periculo exemit. Apud Trajanum in magna aeſtimatione fuit. Praetor creatus Licinium nepotem, (h) qui ambitus, & repetundarum reus facultatem teſtium Romam evocandorum fieri volebat, adeo acriter objurgavit; ut accenſis utrinque animis ad contumelias excurrerint.

(g) Dio l. 67.

(h) Plin. l. 6. epiſt. 5.

LXXIX. De Celſo Filio.

Hunc excepit Celſus filius, qui *adoleſcentis* nomine in libris juris a Patre diſtinguitur. Conſul ſuffectus primo, deinde Ordinarius fuit ſub Adriano: (i) qui ejus conſilio eſt uſus inter Juriſconſultos ceteros, quos, approbante Senatu, ſibi adjungere conſueverat. In Romano marmore ...

(i) Spart. in vita Adriani.

ven-

Juventium Celſum, qui Promagiſter Scrinii libellorum ſub Antonino fuit: Praeter libros triginta novem *digeſtorum*, reliquit etiam aliquos de *uſucapionibus*; quibus in libris crebra mentio eſt Patris.

LXXX. De Neratio Priſco.

(a) Spart. in AEL. Adrian.

Neratius Priſcus Labeonis Scholam per Celſum patrem poſtremus accepit. Eum Trajanus tanta benevolentia, & honore complectebatur, ut multorum judicio eidem traditurus imperium videretur. Cui & provincias commendare fuerat auditus, ubi fatale aliquid ſibi contigiſſet. (a) Quam Neratio ſpem abſtulit Adrianus, forſan favore Plotinae: ut ſat noſter habuerit ab Adriano in conſilium adhiberi. Conſul fuit, ut creditur, ſub M. Aurelio.

LXXXI. De Maſurio Sabino.

Poſtquam totam jam Scholam Labeonis percurrimus, remeabimus ad Atteium Capitonē: cui ſucceſſit Maſurius Sabinus obſcuro loco, tenuibuſque facultatibus, quem diu aluit auditorum pietas, & liberalitas. Ad equeſtrem ordinem, ſua tantum virtute, nullis meritis majorum, quinquagenarius aſcendit. Is cum parum opes colligeret e ſtudiis, novū tamen honorem Juriſprudentiae peperit. Primus enim ab Auguſto, deinde ab Tiberio publicam accepit auctoritatem reſpondendi de jure: cum antea non e Principum auctoritate arceſſeretur munus reſpondendi; ſed e privatorum arbitrio, ac populari opinione ſuſciperetur. Ab eo igitur tempore, quo neceſſe fuit, hoc a Principe impetrari, reſpōſa judicibus offerenda ſcriptis mandari, obſignarique conſueverunt. Quod inſtitutum ex Principis auctoritate reſpondendi, gratia deinde, atque ambitione corruptum, neglexit Adrianus: qui *non petendum* id munus reſpondendi, *ſed praeſtandum*. Hoc eſt non ex Principis conceſſione, ſed ex propriis doctrinae meritis expromendum. Auctoritatem enim reſpondendi princeps, uti uſu venit, tribuere poteſt vel indoctis; reſpondere vero recte nemini, niſi docti licuerit. Ex hujus nomine totam Juriſprudentiam Perſius notavit eo verſu,

Excepto ſi quid Maſuri rubrica vetavit.

Is Cocceium Nervam alterius factionis principem habuit aemulum.

LXXXII. De C. Caſſio Longino.

(b) De hoc Sueton. in Caligul. c. 57. Dio lib. 59. Tacit. 6. annal. c. 7. & 9. Sueton. in Neron. c. 37. & Tacit. lib. 5. 3. & 14. annal. & lib. 12.

C. Caſſius Longinus materna e ſtirpe juriſprudentiam, at a vindice libertatis gente conſtantiam ſimul, & judicandi ſeveritatem retulit. (b) Natus eſt enim Tuberonis filia Serv. Sulpicii nepte: Majores vero paterni generis habuit, inclytū illum Caeſaris interfectorem Caium Caſſium, & L. Caſſium Praetorem, ad cujus Tribunal in criminum ultionem tanta ſeveritas excubabat, ut *reorum ſcopulus* diceretur. Hic Caſſius noſter adeo expreſſit integros, ut Juriſprudentiam generis materni, & paterni virtutem, praeclaris maximiſque rebus gerundis, dicendiſque graviſſimis ſententiis, haud impari laude, reddiderit. Conſul fuit cum M. Vinutio Quartino XVII. anno Imperii Tiberii Caeſaris. Sequenti anno de redigendis in fiſcum Sejani bonis, toto aſſentiente Senatu, vehementiſſime diſſeruit. Similitudine nominis in capitis diſcrimen fuit adductus, cum Caligula ad necem depoſceret; quod reſponſum a Fortuna Antiate accepiſſet, ut *caveret a Caſſio*: id autem pertinebat ad Chaeream Caſſium, cujus manu occubuit. Syriae praefecturam a Claudio accepit, ac pontificiam Judaeorum ſtolam ingentibus ſumtibus, & magnificentia elaboratam, quae prius a Romanis adſervabatur, & Judaeis poſcentibus ad

haberet auctorem; aut omnes unanimes adprobaſſent: ita enim accipimus quod ſcribit Juſtinianus in Inſtitutionibus (a) nam in contrariis Juriſconſultorum reſponſis, cur non licuerit Judicibus vertere ſeſe utro vellent? quis de re in *Codice Theodoſiano lib. 1. tit. 4.* traditur regula, & ſcribuntur ſententiarum veterum Juriſconſultorum, quos Princeps adprobavit auctoritas. Dabantur etiam reſponſa & per epiſtolam, quando per epiſtolam petebantur: cujuſmodi exempla invenimus in Digeſtis. Ceterum, quia tanta erat Juriſconſultorum in Judicem auctoritas, Principum imperio fundata, conſueverunt reſponſa obſignata tradi Judicibus: ne ſi res patuiſſet, eventus cauſae ante ſententiam Judicis palam fieret. (b) Coepit autem juris interpretatio mandari ſcriptis poſt illata in Italiam ſtudia Graecorum, (c) & tamen inconditae fiebat, ut illis temporibus, & ſine arte. Quamobrem ſingula negocia, ſingularum perſonarum nominibus, ut propoſita eſſent, atque agitata, deſcribebantur, neque ad certum genus cauſarum, & infinitam quaeſtionem abſtrahebantur: nec generibus, definitionibuſque conſtitutis, res poſtea tribuebantur in partes, ut jus civile certa, conſtantique ratione tradi poſſet, (d) quod ſuo tempore & deſiderabat Craſſus, & ſe praeſtiturum ſperabat. (e) Primus autem Tiberius Coruncanus fertur, ſe publice ad reſpondendum dediſſe, diſcipuloſque habuiſſe, qui & doctrinam illius addiſcerent, & reſponſa magiſtri exciperent. (f) A Coruncano autem ad Servium Sulpicium jus civile ſcriptis quidem, ſed ſine arte ulla committebatur. Servius Sulpicius primus dialecticis regulis diſpoſuit juriſprudentiam, adhibuitque artem, qua & genera comprehendi coeperunt, & diſtingui partes, & definitiones concipi, colligique regulae: ut per hanc artem univerſa etiam philoſophia, quae ad mores pertinebat, in jus civile manaret: & ſimul cum ea philoſophorum rixandi cupido, in tranquillam antea ſcientiam penetrarit. Cum aliter ſentirent Juriſconſulti, qui a Stoicis eſſent, aliter qui a Peripateticis, vel Epicureis: quodque hos quiſque a ſuis hauſerat, in Juriſprudentiam refunderet. Ex interpretationibus igitur Juriſconſultorum in morem tranſeuntibus, & legum aſperitatem verecunde, ac furtim lenientibus, ortae ſunt regulae Juris aequitatis ratione temperatae: quae deinde influxerunt in edicta magiſtratuum, atque decreta Principum, atque duritiem perdomuerunt veteris, ac directi juris. (g) Hujuſmodi ſunt *uſus codicillorum, actio doli*, & actiones illae fere omnes, quas *utiles* appellamus: quae non ex directo, & ſcripto jure, ſed ex *utili*, & aequo Juriſperitorum interpretatione proceſſerunt: & exhaeredatio poſthumi, ac differentia exhaeredationis filiarum, ab exhaeredatione filiorum, & nepotum, (h) & *Aquiliana ſtipulatio*, auctore Aquilio Juriſconſulto: & variae ſucceſſionum differentiae. (i) & regula *Catoniana*, & ſubſtitutio pupillaris, (k) & prohibitio donationis inter virum, & uxorem, (l) & ut ſoli magiſtratus mandent juriſdictionem, (m) quippe ſibi jure ſuo competentem, non alieno beneficio: & ne pupilli ſine tutore auctore obligentur. (n) Quibus addendae ſunt omnes regulae juris & *bonae fidei* judicia ſub ea formula, *ut inter bonos bene agier oportet*, & *actio rei uxoriae*, & ex receptiori ſententia *inofficioſi teſtamenti* querela. Denique quidquid a Juriſconſultis *moris*, & *conſuetudinis*, & *recepti* juris nomine fertur, omne ipſorum auctoritate prodiit, ac verſum eſt in

uſum;

(a) Tit. de jur. nat. gent. & civ.

(b) Raevard. de auctor. prudent. cap. 10.

(c) Cic. de orat.

(d) Cic. de orat. lib. 1.

(e) Pompon. de orig. jur. l. 2. §. Jus civil. ſcriptum 35.

(f) Cic. de orat. & in Brut.

(g) Juſti. de Coevini. Cic. de Off. lib. 1.

(h) §. ult. Inſtit. de exhered. liber. l. ult. C. de liber. praeter.

(i) §. eſt autem inſtitut. quib. modis jus. obl.

(k) Inveſtitum ... C. de lib. praeter.

(l) l. 1. D. de vulg. & pupil.

(m) l. 1. D. de donat. inter vir. & uxor.

(n) l. more D. de juriſd. omn. jud.

ſtum. Multa enim ex certis, ac privatis caſibus in populū traducta ſunt univerſum, exceptaque a Juriſconſultis, civili ratione munita fuerunt; poſteaque rerum judicatarum conſtantia firmius hæſerunt. (a) Cum ijs his aggregandæ ſunt formulæ ſolennes, & cautiones, & aſt omnis legis, quæ omnia jam oſtendimus deberi Juriſconſultis.

Et quoniam, ut diximus, ad prudentiam Romanorum fuit attributa philoſophia Græcorum; plura dogmata verſantur in jure civili, quæ philoſophorum ſcholam, ac Stoicam præcipue redolent. Hæc enim maxime doctrina ideo in jure civili dominabatur, quia Zeno a rebus gerendis minime, (b) ut aliæ ſectæ philoſophorum, avocabat. Jubebat enim Chryſippus, niſi prohiberetur, [illegible], & Tacitus: (c) aſſumpta etiam Stoicorum arrogantia, ſectaque, quæ turbidos & negotiorū appetentes facit. Unde Marcianus, & ipſe Stoicus eorum ſapientiam extollit. Hinc multa juriſconſ. traxerūt e conſuetudine Stoicorum. Itē enim atque Stoici vocabulorū originem, atque proprietatem veſtigabant, (d) brevibusque, atque concinnis numeris concludebant ſæpe ſententias (e) Multa etiam ſunt in jure noſtro tum dicendi genera, tum regulæ, atque principia juris e Stoicorū ducta principiis. Ut enim Stoici virtutis, ita & juriſconſulti ſeſe juſtitiæ Sacerdotes appellabant: ſicut illi ſapientiam, ita & hi juriſprudentiam rerum divinarum, & humanarum ſcientiam definierunt (g) Legis definitionem nobis Marcianus tradit a Stoicis (h) Ab eorum doctrina commendatio eſt illa ſumma humanitatis, & mutuæ benevolentiæ ſtudium, ad mutuam opem. Nam Stoici, referente Tullio (i) dicebant communem eſſe hominum inter homines, & naturæ eſſe communionem; (k) atque Seneca docet, cognatos eſſe natura. Eadē ratione juriſconſulti cognationem quandam inter nos natura conſtitutam eſſe tradebant; ideoque negabant fas eſſe hominem homini inſidiari (l) Et Papinianus ait, beneficio affici hominem, [illegible] hominis intereſſe (m) Hominem porro in fructu eſſe juriſconſulti negarunt. (n) quanam ratione ducti, niſi quod natura omnes rerū fructus hominis cauſa comparavit? Quod eſt a Stoicis, qui cætera hominū cauſa nata eſſe dicebant. (o) De uſuris eandem, atque Stoicorum ratio, Juriſconſulti ſententiā tulerunt. Illi enim uſuras vocarunt humanas cupiditates extra naturā quæſita nomina: (p) Juriſcōſulti autē dixerunt, uſuras natura non provenire, ſed percipi jure. (q) Intervalla naturæ ſeptenis annis Juriſconſulti ſimiliter, atque Stoici diſtinguebant. Hi enim ſeptimo quoque anno aliquid novi exiſtere in humana natura obſervabant. puer enim ſeptennis dentes mutat, in alterū ſeptennium pube veſtitur, tertio ſeptennio barbam induit; quod elegantiſſimis elegis antea Solon expreſſerat. Unde ſeptimo anno pueritia, (r) quartodecimo vero pubertas definitur, exemplo Stoicorum, a cē pluribus juris auctoribus, quorum opinio prævaluit. De fœtu etiā, qui eſt in utero matris, Juriſconſulti noſtri proxime, atque Stoici exiſtimarunt. non enim animal, ſed portionem ventris materni, plerique illum eduxerunt; inter quos Ulpianus ait: (s) Partus enim antequam edatur, mulieris portio eſt, vel viſcerum. Quam ſententiam Stoicis tributam legimus.

(a) Cujac. ad l. 2. D. de orig. jur. ſ. his legibus 5.

XLIV. De Juriſtis ulterum Philoſophia

(b) Laert. in Zenon.

(c) Tacit. lib. 14. cap. 57. ac. ad. Plutarch. [illegible]

(d) Seneca. ep. 81. Cic. diſſo. 1.

(e) Laert. in Zeno. Arrian. l. 1. cap. 22. Senec. l. de be. neſ. cap. 1

(f) Diog. Laert. in proœm & in Zenon. Ulp. l. 1. D. de juſt. & jur.

(g) Senec. ep. 15.

(h) l. 2. D. de legibus.

(i) l. 3. de fin.

(k) Epiſt. 95.

(l) l. 3. D. de juſt. & jur.

(m) l. 7. D. de acro. capiet.

(n) Paulus 68. D. de uſufr. & quem quæ. uſ. fruct.

(o) Cic. lib. 5. de fin.

(p) Senec. lib. 7. de ben. c. 10.

 Quo

(q) Senec. lib. 7. de benef. c. 1. Cenſorin. de die natal. cap. 14. Artemid. lib. [illegible] c. 72. Varr. [illegible]. de lingu. lat. Macrob. lib. 1. in ſomn. Scip. c. 6. [illegible] lib. 11. cap. [illegible] (r) Ulp. l. 1. § 2. D. de admin. & peric. tut. l. ſi in- fanti C. de jur. delib. (s) l. 1. Ulp. [illegible] D. de [illegible] leg. fal.

ſententiarum inſectas, propriae malunt ignorantiae, quam alienae negligentiae aſſignare. Quod ſaepenumero Cujacius monet. Itaque plurimum refert ſcire, quam quiſque ſectam Juriſconſultus amplectatur. Cum ſe hoc maxime differant, quod Sabiniani *aequitatem* Proculiani *ſummum jus* potiſſimū ſpectent; variantes hae opiniones in re univerſa ſuſceptae, varias etiam, atque diverſas certis in juris articulis pepererere ſententias. Nec parum auxit haec diſſidia Stoicū philoſophandi genus, cui ſe ſe Proculiani magis obſtrinxerant. Quamobrem illi multas juris controverſias ejus ſcholae ſeveritate definiebant; (a) cū Julianus, qui ex altera familia erat, ſubtilitates illas juris, atque nimiam ſcrupuloſitatem intrepide cōtemneret. Conſuetudine igitur Stoicorū Proculiani maxime occupabantur in dialectica quarum Labeo peritiſſimus habebatur; (b) pluſrimumque laborabat in regulis conjunctionum, & diſtinctionum pertexendis, ordinandiſq; ac verborū nexibus. (c) Igitur illi doctrina imbuti Stoicorū, ex eorundem ſententia ſaepe pronunciabant. Quamobrem in ea quaeſtione, Artifex ne ſit *ſpeciei* dominus, an qui *materiae* dominium habet, Proculiani pro artifice ſtabant, qui ex doctrina Stoicorum acceperāt, res non tam *materiae*, quā *formae*, atque adeo ipſius cōditori eſſe adjudicandam: cum id, quod ſunt res a forma ducant, ſine qua materia prorſus eſt iners. (d) Pubertatē a *decimo quarto* aetatis anno, Proculiani auſpicabantur, perinde atque Stoici, qui eam potiſſimū aptam nuptiis aetatē aeſtimabant. (e) Licebat per Stoicos angorem animi effugere voluntaria morte, quod & Seneca ſaepenumero praedicat, & Zeno ipſe proprio ſanxit exēplo: licuit etiam & per Proculianos, ſiquidem Neratius, qui ex ea familia erat, lugere vetat eum, qui ſceleris cōſcientia mortem ſibi conſcivit, nō qui taedio vitae. (f) Atq; ita Adrianus, & Antoninus Pius approbarunt. (g) *Proportionem* Stoici *arithmeticam* ſequebantur, cum omnia peccata putarent aequalia, aeq; tales virtutes, neque de ſapientibus alterū alteri ſapientia praeſtare arbitrarentur, ut enim nec vero quid verius, neque *falſo quid falſius*: ita nullus error, aut crimē alio erat eorum ſententia majus; eandem proportionē amplexos eſſe Proculianos oſtendit *lex vigeſimatertia C. de legatis*. Nec mirum, quia Trebatius Labeonis Doctor, a quo Proculiani, cum ea omnia exaequabat. (h) Nā teſte Ulpiano, Trebatius putabat eum, qui aurem tangeret alicujus, totum attigiſſe corpus, & qui dolium aperiret, undeq; ſe parum vini auferret, nō tantum ejus, quod abſtulit, furem eſſe; verum etiam totius, quod Stoicam doctrinam ſapit. Quod de *Caſtratorum* & *Spadonibus* differentia; (i) Caſtratos Proculiani morboſos exiſtimarunt, auctoritate Stoicorū, & Cynicorum, quos Lucianus ait ſepoſuiſſe *Caſtratos* inter *imperfectos*. (k) Ideo, ſi emtor ignoraſſet Caſtratum hominem ab ſe emtum, Labeo Proculianorum princeps redhibendum cenſuit, quaſi morbo affectum. (l) Sed jam ad ſingulos, & celebriores Juriſconſultos veniamus: ac prius certa juriſprudentiae genera percurramus.

XLVI. De variis aetatibus Juriſprudentiae, & de Juriſconſultis antiquae Juriſprudentiae.

Quatuor igitur ſunt genera juriſprudentiae a variis ducta temporibus: quorum primum *antiqua juriſprudentia* nuncupatur, quae ſtatim poſt latas leges duodecim Tab. prodiit: aſpera quidē illa, tenebricoſa, & quaſi ea, non tam in aequitate, quam in verborum ſuperſtitione fundata;

eaque

(a) l. ſi ita 31. § 1. D. ad leg. Aquil. l. ſi tibi pecuniā D. reb. cred. l. ſi uxor 11. D. de ob. & poſth.
(b) Gell. lib. 13. c. 10.
(c) l. conventi 19 l. ſaepe 91. § 1. D. de ver. oblig. l. haec verba 106. D. eod. Diog. L. in vit. Zenon.
(d) Senec. ep. 58.
(e) Plutarch. lib. 5. de plac. philoſ. c. Tertul. de anima cap. 13.
(f) l. liberorum 11. § 3. D. de his, qui notantur infamia.
(g) l. 3. § [illegible] 5. D. de bonis eorum qui ante ſent. l. 6. § 7. D. de injuſt. rupto & irr.
(h) l. vulgaris in prin. 21. D. de furt.
(i) Gell. lib. 4. c. 2. l. 6 D. de lib. & poſth.
(k) Lucian. in Eunuch.
(l) Gell. lib. 4. cap. 2.

eaque Ciceronis aetatem fere attigit, mânſitque annos circiter CCCL. Quae hanc excepit, viguitque annos fere ſeptuaginta novem, *media* dicitur, ſuperiori longe humanior: quippe quae magis utilitate communi, quam poteſtate verborum negocia moderaretur: ductaque interpretû, ac magiſtratuum auctoritate, leges veteres flecteret ad lenitatem. Huic ſucceſſit *jurisprudentia nova* ab Auguſti Imperio, anno ſcilicet ab V.C. IↃCCXXIX. ad Juſtinianum uſque protracta. Editis deinde a Juſtiniano Novellis, proceſſit juriſprudentia, quae dicitur *noviſſima*, quaeque pervenit ad annum Chriſti IↃCCLI. a quo tempore juriſprudentia, barbarorum colluvie merſa, uſque ad Lotharium latuit Italiae.

XLVII.
De Tiberio Coruncano.

Sed jam praecipuos juriſprudentiae auctores producamus. Ut autem praeteream Appium Claudium Decemvirum, conditorem legum XII. *Tab.* & ejus ſive pronepotem, ſive, ut alii volunt, abnepotem Appium Claudium Caecum, Publium Semproniû, qui a civili prudentia dictus eſt *Sophus*, & Publium Cornelium Naſicam, patrem illius, qui a publico Populi Romani amore, appellatus eſt *Corculum*: quorû ſane memoria maximis rebus geſtis, & veterum hiſtoricorû monumentis late eſt pervagata (a) Exordium ducâ a *Coruncano e Tuſculo*, qui princeps publicam juris civilis profeſſionem eſt ingreſſus: quique auditores habuit, & ſententias plures, atque reſponſa reliquit ab eis excepta. Vixit is tempore primi belli punici: primuſque de plebe Pontifex max. eſt creatus. Conſul fuit cum Pub. Valerio Laevino, anno ab V.C. CCCCLXXII. & cenſuram geſſit cum Cajo Claudio, anno ab V.C. CCCCLXXXV. & circa annum IↃVII. Dictator fuit comitiis habendis. De Vulſinienſibus triumphavit, tantaque auctoritate erat, ut ad eum, teſte Cicerone, (b) de humanis, & de divinis omnibus referretur.

(a) Cic. orat. pro Planc. c. 8. Liv. lib. 13 Cic. pro Dom. & de leg. lib. 2.

(b) Lib. 3. de orat.

XLVIII.
De Sext. & P. Aeliis.

Conſecuti ſunt hunc Sex. & Pub. Aelii Fratres, ambo Coſſ. ex pauperrima Aeliorum gente: (c) de qua ſexdecim una domuncula claudebantur. (d) Porro Sex. Aelium Ennius a prudentia *Catum* appellavit. *Egregie cordatus homo Catus Aelius Sextus*. Conſul fuit cum T. Q. Flaminio, anno ab V.C. IↃLII. Publius autem Aelius Conſul fuit cû Cn. Cornelio Lentulo, anno V.C. IↃXLIX.

(c) Valer. lib. 4. cap. 4. Plutarch. in vit. Aemil.

(d) Cic. de orat. lib. 1. L. 2. D. de orig. jur. §. deinde.

XLIX.
De Lucio Atilio.

Lucii Atilii tanta fuit opinio prudentiae civilis, ut primus a pop. Rom. latine *Sapiens* appellaretur; cum Sempronio *Sophi* nomen fuerit e graeca lingua petitum: ut exiſtimem ab eruditis magis, quam a vulgo id ei contigiſſe.

L.
De Marco Catone.

Floruit etiam innumeris virtutibus immortalitati commendatis, teſtimonio hiſtoricorum, & juris etiam civilis ſcientia, Marcus Cato e municipio Tuſculano. Hic cum hortatu L. Valerii Flacci Romam veniſſet, aetatiſque ſuae anno decimo ſeptimo in militiam profectus eſſet; brevi mira ſolertia, atque incredibili favore populi ad ſummos honores pervenit; (e) Cenſorque creatus, tantam gravitatem, atque ſeveritatem adhibuit, ut inde *Cenſorius* fuerit appellatus: notandique ſumma libertate pluribus ex nobilitate in multorum offenſionem venerit: a quibus quoties in judicium capitis vocatus eſſet, quod crebro evenit, toties nô abſolutus modo, verum etiâ laudatus diſceſſit. Hic ex ſua prole inſignes dedit Juriſconſultos, quales etiam fuere (f) M. Cato Praetor & Marcus Cato Salonianus.

(e) Liv. lib. 39. cap. 40.

(f) Gell. lib. 13. cap. 19.

Non

LI. De Bruto.

Non minoris exiſtimationis in jure civili fuit (a) M. Junius Brutus, qui Praeturam geſſit, & de jure tres (Scaevolae teſtimonio) edidit libros: (b) quamvis alii ſeptem numerent. Hunc Pomponius tradit ſimul cum P. Mutio Scaevola, & Manilio jus civile fundaſſe ab V. C. IↃCXX.

(a Liv. lib. 5. dec. 5.
(b l. 2. §. poſt. hos D. de orig. jur. Cic. de orat. lib. 2.

LII. De P. Mutio Scaevola Pontifice.

Publius Mutius Scaevola Pontifex Max. fuit & Tribunus plebis: In qua poteſtate Lucium Tubulum, rogatione lata, in exiliū abire coēgit: quod cum Praetor eſſet, & quaeſtionem de Sicariis exerceret, pecuniam accepiſſet. Praetor etiam, & Conſul deinū creatus eſt cum L. Calfurnio Piſone Frugi. Senatum vexante Tiberio Graccho, qui populari gratia Remp. evertebat unde Patres armis decertandum putabant. Et quia Scaevola negaret ad vim deſcenſurum; Naſica, ſublata manu, ducē ſe obtulit eorum, qui Remp. ſalvam vellent; coactaque multitudine Tiberium Gracchum interemit. Cujus facti Scaevola, qui ſocius eſſe recuſarat, in judicio tamen laudatorem ſeſe, ac vindicem praeſtitit. Naſicam enim accuſatum, non defendit modo, ſed etiam ornavit, adprobavitque ab eo geſta, ut laudem fortitudinis, quam amiſerat re gerenda, ea poſtea tuenda recuperarit. Moriens vero P. Mutius in Aſia, Publ. Licinium Craſſum Mutianum fratrem adoptivum in Pontificatu Max. ſucceſſorem, J. C. & Q. Mutium Scaev. filium, Juriſconſultorum omnium principem, reliquit: totque familia haec deinceps J. C. peperit, ut in ea juriſprudentia domicilium contuliſſe, ac Scaevolarum vetuſtum eſſe, atque avitum patrimonium videretur.

LIII. De Manlio Torquato.

Manlius, ſive Manilius, cui tres de jure civili libros Pomponius adſcribit, Conſul fuit cum L. Marcio, anno ab V. C. IↃCI. tantae innocentiae, ac ſeveritatis, ut cum Decius Syllanus filius a ſe in adoptionem datus per legatos Provinciae Macedoniae peculatus poſtularetur; ipſe haereditaria ſeveritate, publicam animadverſionem domeſtico ſupplicio antevertere voluerit. Nam ſuſcepta privata cognitione, antequam publice ea de re conſuleretur, Senatu jubente, auditis biduum accuſatoribus, & teſtibus, tertio die adverſus filium ſententiam tulit, eque juvenem, utpote a majoribus ſuis degenerem, Republica, & domo ſua indignum pronunciavit; ablataque omni ſpe reditus, e conſpectu ſuo juſſit abire. Hac injuria filius exanimatus, voluntaria morte ſe infamiae ſubtraxit. Quae calamitas minime tamen Patris ferociam fregit: nam exequiis filii non ſolum corpore, ſed animo etiam abeſſe voluit; ſiquidem cum funus duceretur, ipſe domi ſedens, mente ſoluta, & libera conſultoribus audiēdis, civiumque negociis componendis, jucunde vacabat. (c)

(c)Val. Max. lib. 5. c. 8. n. 3.

LIV. De Caio Martio Figulo.

Caius Martius Figulus, Caii Martii filius illius, qui cum Naſica conſulatū geſſerat, anno A. V. C. IↃXCI. etiam in Juriſconſultos a pluribus refertur. Is cum petitione conſulatus repulſam tuliſſet, & a civibus de more conſuleretur, injuriam indignatus *conſulere*, inquit, *ſcitis; Conſulem facere neſcitis.* (d)

(d)Val. Max.

LV. De Caio Livio Druſo.

Caius Livius Druſus tanta ſcientia juris, tantaque caritate fuit, ut confecta jam aetate, luminibus etiam amiſſis, aſſidue tamen conſultoribus vacaret. (e)

(e)Val. Max.

LVI. De Media Juriſprudentia, ejuſque Juriſconſultis, & de P. Rutilio Rufo.

Atque hi antiquam juriſprudentiam condiderunt. Mediae autē juriſprudentiae a Ciceronis aevo profectae, hi celebriores ferūtur auctores.

Primo

primo loco producā Publium Rutilium Rufum, cujus extrema aetas in juventutem Ciceronis incidit, is, graecis literis eſſe minus eruditus, P. Mutii Scaevolae, ac Panaetii Stoici auditor fuit: ejuſque diſciplinae alumnum, non mentis, & orationis tantum; ſed operum quoque ſeveritate, tota vita ſe praeſtitit. Siquidem neque injuria unquam, nec gratia victus, utrāque adverſam pariter, ac ſecundam contemſit fortunam: & Civitatem, quam exul, & repetundarum injuſte damnatus reliquerat, etiam oblatā a Sylla repudiavit: quaſi opus non eſſet reddi ſibi Civitatem, quā ſalva innocentia, retentaque animo romana virtute, nunquam amiſerat. Hinc in eo judicio, dum pro ſe diceret, neque ſummos Oratores L. Craſſum & M. Antonium ſibi adeſſe voluit; neque ſupplices manus ad cujuſquam genua circumtulit: ſed majori ſibi gloriae duxit innocentem damnari, quam ſuperborum opem implorantē abſolvi. Ac ſicuti nulla hunc inimici ira, nec amicitia deflexit a virtute. Cum enim cujuſdam amici parum juſtae rogationi reſiſteret, & amicus diceret: *Quid mihi amicitia tua, ſi nihil abs te impetro, opus eſt?* Rutilius retulit, *imo quid mihi tua, ſi propter te jam aliquid inhoneſti facturus?* Itaque rectiſſime hunc *togatum, & Conſularem Socratē* appellavere. Diſciplinae militari exquiſitam etiam artem intulit, evocatis e ludo Caii Aemilii Scauri magiſtris gladiatorum: uſque ad rationem expenſo, militiā virtute jam florentē, etiam hac arte munivit. Tribunus plebis fuit, & Conſul cum Cajo Manilio, anno A.V.C. IↃC XXXXVIII. & Aſiae Proconſul, teſte Pomponio. Dum eſſet in exilio, reliquitque libros de jure non paucos, & orationes aliquot, judicio Ciceronis, exiles; inter quas unam de modo *aedificiorū*, quam Senatui Auguſtus recitavit, edictoque promulgavit, ut propriū ea de re conſilium, veterum auctoritate, comprobaret. Scripſit idem Rutilius hiſtorias, & de vita ſua libros. (a)

(a) *De hoc* Tul. *in Brut. & de orat. lib.* 1.

LVII. De Q. Aelio Tuberone.

Quintus Aelius Tubero Panaetii etiam auditor a *Stoicorū* doctrina morum, & orationis triſtitiam ſuſcepit cū dialectica ſubtilitate. Avita decora, & honores, honorum ipſe contemtu, longe ſuperavit. Nam paupertatem generis ab ſuis majoribus faſcibus, & triumphis ornatam, ipſe praelata honoribus continentia, magis nobilitavit per acceptā repulſam. Epulum enim P. Africani nomine populo Rom. cum daret Fab. Maximus, ipſe rogatus, ut triclinium ſterneret, lectulos ligneos Punicanos pellibus texit haedinis, & fictilia vaſorum, pro argenteis vaſis expoſuit. Quam obſoletam jam frugalitatem populus, mirari malebat, quam experiri, pluſque apud eum valuit tenuis illius apparatus indignatio, quam Lucii Pauli Tuberonis avi, ejuſque avunculi Africani merita: quibus hic in comitiis praetoriis, juſtum ſuffragiorum numerum minime tulit. Doctrina juris praeſtitit omnes quotquot ante ſe floruerāt. Scripſit hiſtorias, & librum de *officio Judicis* ad Cajum Oppium. Hunc vero Conſulem fuiſſe a nullo veterum, praeter Pomponium, accepimus. Lucullum ob opulentiam, & aedificiorum magnificentiam, quibus in Campania non terras tantum, ſed & maria occupaverat, homo priſca ſeveritate *Xerſem Togatum* appellare ſolebat. (b)

(b) *De hoc* Gel. *lib.* 1. *cap.* 22 Cic. *in Brut. & interpret. pro Muraena.*

LVIII. De Sex. Pompejo, & Coelio Antipatre.

In Juriſconſultos etiam refertur Sextus Pompeius, Cn. Pompeji patruus, quem Cic. in Bruto ait *praeſtantiſſimum ingenium* contuliſſe ad

ſcientiam

ſummum juris civilis, & ad perfectam Geometriae, & rerum Stoicarum ſcientiam. Item Caelius Antipater, quem *hiſtoriae majorem ſonum addidiſſe*, Cicero tradit, (a) cum ipſe primus fuerit rerum *exornator*, (b) aliis vero ante illum *narratores* tantum.

(a) Lib. 2. de Orat.

(b) Cic. in Bruto & in lib. 2. de Orat.

LIX. De Q. Mutio Scaevola Augure, & Scaevola Pontifice.

Quintus Mutius Scaevola Augur, injuria praeteritus a Pomponio, multis a Cicerone laudibus, & crebro attollitur. In hujus enim diſciplinam Cicero adoleſcens fuerat a Patre traditus, ab eoque, plusquam Oratoribus mos eſſet, jus civile addidicerat, reſponſis ejus, atque diſputationibus aſſidua conſuetudine, audiendis. Oratoris munus pro ſe tantum Scaevola exercuit, in eo praeſertim judicio, in quo repetundarum ab Albutio poſtulatus, accuſatore fracto, atque repreſſo, non ſine laude fuit abſolutus. Lucilii maledicitatem, a quo pluribus verſibus laceſſebatur, magnifice contempſit. Longeque majori gloria ſprevit Syllae minas, quibus adduci nunquam potuit, ut ſententiam ferret adverſus C. Marium, cum a Senatu hoſtis patriae, cogente Sylla, judicabatur. A reſpondendi munere, provide iisque publicis, privatiſque negotiis, neque valetudine, neque ingraveſcente avocabatur aetate. Atque ad ſummam ſenectutem, & morbum adductus, cum viribus deficeretur, voce tamen, atque praeſentia in Saturnini tumultu civibus praeſto fuit. Uxorem habuit filiam Laelii natu majorem, ab eoque in Collegium Augurum eſt cooptatus. Filiam nuptui dedit L. Craſſo Oratori Max. Tantae vero modeſtiae fuit, ut ex aliena ſcientia nil ſibi quidquam adſumeret: ideo cum de jure praediatorio conſuleretur, ſuos conſultores amandabat ad Furium, & Caſcellium praediatores; quamquam id ad Juriſconſulti ſcientiam, cujus erat peritiſſimus, etiam pertineret. Praetor in Aſiam eſt profectus. Conſul fuit cum L. Caecilio Metello Dalmatico, anno ab U. C. IↃCXXXVI. cum quo & ipſe de Dalmaticis triumphavit. Ab hoc Mutio Augure alio dignitatis vocabulo diſtinguitur (c) Q. Mutius Scaevola Pontifex, Publii Mutii Pontificis filius, qui tribunatum plebis geſſit, & Conſul fuit cum L. Craſſo, (d) cum quo & alios obivit honores, praeter Cenſuram, quam Scaevola, vel ſorte caruit, vel voluntate. In Conſulatu legem tulit, ne *quis Civis pro cive* haberetur. Aſiam Proconſul novem rexit menſes, tanta innocentia, & integritate, ut deinde quaſi virtutis omnis unius viri eſſet imitatio, quiſquis recte adminiſtraſſet. *Scaevola* dicebatur, illiuſque adminiſtratio ex S.C. pro exemplo, atque forma caeteris magiſtratibus in provinciam proficiſcentibus proponebatur. Itaque multum hi [illegible] ctores provinciarum, ex edicto Muciano in ſuum transferebant; (?) hinc [illegible] integritatem, qua totius provinciae benevolentiam collegit, in offenſionem venit publicanorum: (e) quorum rapacitas ejus exemplo, & auctoritate coercebatur. Quanto ſuperavit omnes doctrina juris, tanto caeteros Juriſconſultos praeſtitit eloquentia, ut *eloquentiſſimus Juriſconſultiſſimus*, & *Juriſconſultorum eloquentiſſimus* a Cicerone appelletur. (f) Apud Centum viros in judicio Marci Curii, & Marci Coponii acute, ac vehementer pro ſubtilitate juris pugnavit contra L. Craſſum, pro aequitate adverſus juris ſeveritatem, ſummo ſtudio, dimicantem. Quaeſtio erat illius *an ſubſtitutus poſthumo, ſi is ante moreretur*, quam in ſuam tutelam veniſſet, eo non nato, ſuccederet. Scaevola ſolis verbis continebat, ne ſuc-

(c) De confuſione perſonarum apud Pomponium, circa Scaevolas, vide [illegible] de Nomin. pr.

(d) Cic. in Brut.

(e) Cic. pro Planc.

(f) Cic. lib. 1. de Orat.

ſulatum non geſſerit, conſularis tamen ei non defuerit auctoritas. Tribunus plebis creatus legem tulit, quam habemus, *Aquiliam*. Domum habuit in Viminali magnificentia, & pulchritudine memorabilem. (a) Praetor fuit cum Cicerone.

(a) Plin. lib. 19. cap. 1.

LXI. De L. Lucilio Balbo.

L. Lucilius Balbus Stoicae doctrinae principatum, aetate ſua, tenuit, ut nemo huic ex Graecis anteponeretur. Quapropter ſuum opus ei Antiochus philoſophus miſit, & a Cicerone in dialogis *de natura Deorum* Stoicarum partium defenſor inducitur. Serv. Sulpicium habuit in jure civili diſcipulum, qui plures Lucilii ſententias libris complexus eſt ſuis; cum Lucilii ſcripta non permanſerint. Eundem Balbum Cic. in Bruto *doctum, eruditumque*, atque *conſiderata tarditate hominem* vocat. Heinetius fratrem hunc facit illius, qui Stoicam doctrinam in Tullianis libris exponit.

LXII. De Cn. Aufidio.

Cn. Aufidius omiſſus a Pomponio Ciceronis aetate in juriſperitorum numero fuit. Huic caecitas neque ſcientiarum lumen, neque rerum gerendarum facultatem ademit: nam vir praetorius fuit, & graviſſimas in Senatu ſententias dicebat, & graecam ſcripſit hiſtoriam, & ſuum officium amicis diligentiſſime praeſtitit.

LXIII. De C. Juventio.

Cajus Juventius, cui ab aliquibus Titi praenomen imponitur, is eſſe putatur, quem Cic. ſcribit peritum fuiſſe juris, & non tam acri eloquentia, quam verſuta, ac magis ad irretiendum animos (b) quam ad contentandum idonea. Hic inter Mutii diſcipulos, & Serv. Sulpicii praeceptores ponitur: cujus Servius libris Juventii ſcripta promebantur.

(b) Cic. in Brut.

LXIV. De Sex. Papyrio.

Ejuſdem auctoritatis, ac loci fuit Sextus Papyrius: nam & Mutii auditor fuit, & Servii praeceptor, ejuſdemque libris poſteris traditus.

LXV. De Serv. Sulpicio.

Sed jam ad Servium Sulpicium, integrioris doctrinae fontem, veniamus. Cujus prudentia cum privatim, tum publice populo Romano profuit: privatim enim ſcientia juris; rem vero publicam animi virtute juvit, atque conſilio. (c) Ciceroni fuit communione ſtudiorum, & voluntate in Republica adminiſtranda conjunctiſſimus: quem ſibi Sulpicius eloquentia praeſtantem, ſuperare jurisprudentia voluit: ad quam eum adpulit objurgatio Q. Mutii Scaevolae, qui a Sulpicio de cujuſdam amici negocio interrogatus, cum ſemel atque iterum reſpondiſſet, & Servius imperitia juris non adhuc perciperet; (d) indignatus paullum per, *turpe* dixit *eſſe patricio, & nobili, & cauſas oranti jus, in quo verſaretur, ignorare*. Itaque Servius pudore affectus, ad jus civile ſe contulit; ideoque brevi profecit, ut omnibus ante ſe Juriſconſultis antecelleret; ac ſuperavit facilitate Gallum, conſilii celeritate Lucilium; id, quod erat in utroque praeſtantius, ad ſe pertrahens. Hoc etiam omnes Juriſconſultos vicit, quod juriſprudentiae uſu potius, & moribus enutritae, quam arte, ipſe addidit comitem, atque adjutricem dialecticam: qua res diſſipatas coegit in propria genera: generibuſque ſuas ſubtexuit partes: inque ſuum ordinem ſcientiam eam deſcripſit univerſam: ut mens antea errabunda, recta pergeret via, ſuſque definiendi, diſtinguendique, fallacias, captioneſque declinaret. Proprietatis verborum, ad eruendam ex Juriſconſultorum inſtituto primaevam eorum ſignificationem erat ſtudioſiſſimus, ac ſi quid eum effugeret, Marcum Varronem conſulebat. (e)

(c) Cic. in Brut.

(d) Pomp. l. 2. de orig. jur. § 43.

(e) Gell. lib. 2. cap. 10.

In Quaeſturae, atque Praeturae petitione L. Muraenam vicit, ab eodẽ in Conſulatus petitione victus; atque Sulpicius ambitus accuſavit, defendente Cicerone, qui, ne reus accuſatoris dignitate obrueretur, jucundiſſima cavillatione, juriſprudentiam prae militari peritia extenuavit. Antepoſitus deinde Sulpicius fuit in eodem honore Marco Catoni recuſanti ſua in petitione prendere, aut compellare quemquam: collegamque habuit in conſulatu M. Marcellum; (a) cujus a Magio Chilone interemti funus ipſe curavit Athenis. Victore Caeſare, nec dum in Italiã reduce, Sulpicius, qui Pompejo ſtuduerat, ſibi metuens in Graeciam cõceſſit: pluresque ad ſolatium animi regiones oberravit. Tandem a Caeſare Romam reverſo, ſumma clementia, non modo reſtitutus, ſed & Graeciae praefectus fuit. Mortuo Caeſare, S. C. conditum eſt in Servii ſententiam, ut Octavio, quod egregiam Reipublicae operam navaſſet, ac Antonium urbem directurum ſtrenue repuliſſet, ante tempus praeſtitutum legibus, magiſtratum petere liceret. Tandem legatus miſſus ad Antonium Mutinam obſidentem, ut eum juſſu Senatus ab ea obſidione dehortaretur, atque ad ſaniora conſilia revocaret; ingraveſcente valetudine in itinere occubuit, Hirtio, & Panſa (b) Coſſ. cui Senatus ex Ciceronis ſententia ſumtus ampliſſimos decrevit in funus, & ſepulchrum, ſtatuamque in roſtris equeſtrem ex aere. Uxorem habuit Poſthumiam, quam rumor fuit a Cajo Caeſare adulterio pollutam. Scripta reliquit ſane permulta, & egregia; quae Cicero pluris faciebat, quam Superiorũ omnium opera peritorum: numerumque centum prope, & octoginta librorum ejus, Pomponius prodidit.

(a) Dio lib. 40.

(b) Philipp. 9.

LXVI. *De Cajo Trebatio Teſta.*

Cajus Trebatius Teſta inſignem & ipſe locum inter ſui temporis Juriſconſultos tenuit. Ciceroni fuit familiariſſimus, per quem Trebatio aditus patuit ad Caeſaris amicitiam in Gallia: ubi (c) Ciceronis gratia tam benigne fuit receptus a Caeſare, ut ei Tribuni militum ſtipendia, ſine muneris labore, detulerit. Caeſar vero hunc adhibuit conciliatorem ad Ciceronem, & Servium Sulpicium, ut eos a Pompeji partibus traduceret ad ſuas, nullo tamen ſucceſſu. Rerum potitus Caeſar Trebatium ſe admonentem, ut Senatui aſſurgeret, minaci vultu increpuit. Trebatii rogatu, Cicero Topicorum libros, forenſibus exemplis refertos, conſcripſit, eidemque miſit. Apud Auguſtum eo in honore habebatur, ut de graviſſimis quibuſcumque negociis conſuleretur. Itaque Trebatio auctore, ac ſuaſore codicillorum uſum adprobavit. (d) Unde non mirũ, ſi tam honorifice ab Horatio in Satyris appellatur. Libros compoſuit de jure civili haud paucos, & de Religione novem; qui fortaſſe propter dicendi genus inconditum, rarius verſabantur in manibus: non enim admodum eloquentiae ſtuduerat. Ingenio vero magis, quam judicio valuit, utpote in definiendo praeceps: ut ſe oſtendit in quaeſtione illa: *Proſſet ne de furto, ante aditam haereditatem commiſſo, actio heredi?* In qua cum neminem id ſenſiſſe reſponderit, a Cicerone coarguitur: qui Brutum, Manilium, & Sext. AElium auctores perduxit.

(c) Ex lib. 7. epiſt. Cic. ad fam. & alib. 4. ep. 1.

(d) Inſtit. de codic. in princ.

LXVII. De Offilio.

Trebatio fuit aequalis Offilius Servii auditor: cui Offilio Auguſti familiaritas nullum honorem attulit; nam ſupra equeſtrem gradum non aſcendit. Complexus eſt libris ſuis fundamenta juris civilis tam prin-

cips

eque Prætoris edictum diligenter concinnavit, & de juriſdictione ſcripſit, ac de viceſima hæreditatum, Juris partiti, & actionum libros edidit, & ad Atticum epiſtolas aliquot, forſan de quæſtionibus juris. (a)

(a) l. 42. §. 5. D. ad leg. ... §. 1. D. ad ... leg. ... D. de verb. ſign.

LXVIII. De A. Caſcellio.

Vixit eodem tempore A. Caſcellius, qui ut ſcientia juris par fuerit Ofilio, & Trebatio; (b) utrumque tamen eloquentia præſtitit. Vitam ad Auguſti tempora produxit: neque tamen mores cum Republica mutavit, retinuitque ſub novo Romanorum ſervitio veterem libertatem: cujus duo ſe habere præſidia contra tyrannorum potentiam exiſtimabat, ſenectutem ſe licet, & orbitatem, ſunt enim filii obſides Principi paternæ voluntatis. Quapropter conſulatus honorem oblatum ab Auguſto recuſavit: ne aut periculoſis honoribus auctoritatem tribuentis afferret, aut in injuſtis honoribus gerendis, illi ſocium ad opprimendam Rempublicam ſe præberet. Ac ne proſcriptionibus bonorum juris auctoritatē tribueret, noluit formulas componere, quibus Triumvirorum largitiones exprimerentur. Ejus in ſcribendo ſtudium antiquitatis Quintiliano commendatur. De ſcriptis tamen ſuis, ne ad Pomponii quidem ætatem ſuperfuit, præter librum *benedictorum*: quæ interpretari licet, reſponſa ex tempore, cum conſultorum plauſu prolata. (c) Fuit enim ingenio celeri, & arguto. Honores nullos geſſit ſupra Quæſturam. (d) De his autem tribus proximis Juriſconſultis hoc judicium ætas ea tulit: nempe Trebatium peritiorem fuiſſe Caſcellio, Caſcellium Trebatio eloquentiorem, utroque vero doctiorem Ofilium.

(b) De hoc Gell. lib. 13. c. 10. Ammian. Marcell. hiſtor. lib. 30. Valer. Max. lib. 6. cap. 2.

(c) Macrob. lib. 2. Saturn. c. 6. Fichar. lib. 1. parte 1. cap. 1.

(d) De viris ... Mo... in ...

LXIX. De Q. Ælio Tuberone.

Q. Ælius Tubero L. filius patricia gente, cui Ligarium ab ſe Cæſari accuſatum, jamque omnium opinione, atque ipſius etiam Cæſaris tacita cogitatione damnatum, eloquentia ſua Cicero eripuit. Ex infelici hujus accuſationis exitu, ſe ad juriſprudentiam adjunxit ſub Ofilio præceptore, pluresque libros de jure publico, & privato doctiſſime ſcripſit: ſed antiquis uſus dicendi generibus, minus gratiæ libris ſuis a poſteris conciliavit. Sulpitiam Servii filiam uxorem duxit.

LXX. De Alfeno Varo.

Alfenus Varus Cremonenſis omnium, vel hoc uno præſtantiſſimus, quod ſuam totam debuit a doctrina dignitatem. (e) Cum enim ſutor eſſet, arte abjecta, mira magni turbine animi Romam conceſſit, ibique Servii ſeſe diſcipulum tradidit; ex quo per inſignes virtutes, ac juris ſcientiam evaſit ad conſulatum, ac mortuus, honore funereque publico fuit elatus. Libros reliquit *Collectaneorum*, & *Digeſtorum*, quos Julius Paulus in compendium contulit, quorum que fragmenta legimus in Digeſtis noſtris. Conſul fuiſſe creditur ab aliquibus cum P. Vinicio, triennio poſt Chriſtum natum.

(e) Horat. lib. 1. Satyr. 3. ubi Acron. Gell. lib. 6. cap. 5.

LXXI. De Cajo.

Inter hos Servii auditores adſcriptum reperimus a Pomponio Cajum, de quo infra. Sed Cujacius id ex Pomponii loco cenſet expungendum, tum quia Cajus ille ſub Antonino vixit; tum quod Pomponius hos decem præfinit, quibus, ſi aggregetur Cajus, non decem, ſed undecim evaderent.

LXXII. De Aufidio Tucca, & Namuſa.

Aufidius, Tucca, & Namuſa magnam in libris noſtris præferunt auctoritatem. (f) Namuſa vero plures juriſconſultorum libros digeſſit in centum, & quadraginta.

(f) L. 2. §. 44. D. de orig. jur. ... §. 6. D. de aqua, & aq. pluv. arc.

Ad hos uſque, uno quodam alveo, juriſprudentia fluxit: poſt au-

tem

LXXIII. De ſectarum Auctoribus, & primum de Antiſtio Labeone.

tem diſceſſit in rivos. Diducta eſt enim ſuper pluribus juris articulis in oppoſitas ſententias a duobus, contrariarum ſcholarum auctoribus, Antiſtio Labeone, & C. Atteio Capitone. Antiſtius Labeo, nobiliſſima familia, Labeonis illius fuit filius, quem Brutus in Caeſaris caede ſocium habuit, ac mox in morte comitem. (a) Labeo enim ille, cum exercitum ab Antonio fuſum, ducesque Brutum, & Caſſium voluntaria morte interemptos accepiſſet, [illegible] ſuum ipſius nomen inter mortuos [illegible]; turpe ſibi putavit vindicibus libertatis, & amicorum fato ſupereſſe. Itaque a ſervo, cui gladium obtulit, quemque mortem rogaverat, eſt interfectus: cum civibus juriſprudentia, & fortitudine in tuenda patriae libertate, atque amicis in conſervanda fide plurimum profuiſſet. In filium autem non modo transfudit ingenium, quo patri cum juriſprudentia, tum in reliquis doctrinis excelluit; ſed amorem etiam ipſum libertatis: cujus amore ſuus, mutatis jam cum Republica moribus, in infamiam, apud vulgi volubilitatem, tranſierat. Ob hanc enim cauſam Labeo contumax habebatur, quod Auguſto veteri libertate reſiſteret, neque adduci poſſet, ut ſervile illius aetatis ingenium ſuſciperet. Hinc Horatius, ut aſſentaretur Auguſto, temporibuſque ſerviret, Labeonem in Satyris appellat (b) *inſanum*. Itaque cum vir virum in Senatum legeret, auſus non eſt ipſe legere M. Lepidum, quamvis Octavii inimicum tum exulantem; nec aliam hujus facti excuſationem attulit, (c) niſi quod cuique homini ſuum ſit judicium. Et cum contra increparetur, ac tanquam puer illuderetur ab Auguſto, nihil ſe mali promeritum reſpondit, ſi legerit in Senatum, quem Auguſtus Pontificem eſſe pateretur: quandoquidem auſus fuerat Auguſtus Lepido, ceteris ornamentis exuto, Pontificatum eripere. Quo reſponſo Principem Labeo delinivit. Cujus tamen ut contumaciam Auguſtus frangeret, Atteium Capitonem ſtudiorum illius aemulum, atque laudis obtrectatorem, in Conſulatus petitione praetulit Labeoni. (d) Etſi non deſint qui ſcribant Labeonē Conſulem ſuffectum, honorem accipere ab Octavio recuſaſſe. (e) Quamobrem intra *Praeturam* ſe continuit, ac laude virtutis Conſulatum anteivit. Cum *philoſophiam*, caeteraſque ingenuas artes, ac praecipue dialecticam, & grammaticam impenſe didiciſſet, accepit a Trebatio juriſprudentiam: in qua meruit cum *Servio Sulpicio* conferri a Petronio Arbitro. Multus erat in originibus latinarum vocum explicandis, quarum cognitione latentiores legum ſenſus eruebat. Ac ſcientia, miroque acumine ſublatus ingenii, longe ſibi plus indulſit, quam ſuperiores juriſconſulti. Nam extra veterum traditionum fines evagatus, novis luminibus jus civile ſuffudit; tentavitque plura non auſa prioribus. Ita ut ex ejus novitate doctrinae peculiaris juriſprudentiae ſchola extiterit; quae ab eo, veluti a capite, longa ſucceſſione Proculo, Nervae filio, & Pegaſo, & Caelio tradita, *Proculianos* peperit, & *Pegaſianos*. Studia ſua ita diſpertiebat, ut ſex menſes in ſolitudinem ſe in ſcribendis libris conjiceret, ſex vero alios publice ſe confluentibus praeberet. Cum praeter humanum, divini juris etiam eſſet peritiſſimus, duos Deorum ordines diſtinxit, malorum alterum, qui caedibus hominum, alterum bonorum, qui ludis, & voluptatibus placarentur: quod a

Stoicis

(a) App. lib. 4. de Bell. civil.
(b) lib. 1. ſaty. 3. Gell. lib. 13. cap. 12.
(c) Sueton. Aug. cap. 54.
(d) Dio lib. 54. Tacit. ann. lib. 3. cap. 75.
(e) Pomp. l. 2. D. de orig. jur.

Stoica, & Platonica doctrina retulerat. (a)Tantae fuit auctoritatis in Urbe, ut cum acerrime certaretur de recipiendo codicillorum uſu, ejus exemplum omnes alios ad ſe traxerit. Nemo enim de codicillorum auctoritate dubitavit, poſtquam eo uſum Labeonem apparuit. De numero librorum ejus ambigitur: nam apud Pomponium in aliquibus codicibus leguntur quadraginta volumina, in Cujaciano vero quadringenta. Qui autem libri poſt ejus mortem apparuerunt, appellati ſunt *poſteriores*, quibus multa, & abſtruſa de vocabulorum originibus, & eorum ſignificatione continebantur.

(a) Aug. lib. 2. de Civit. Dei c. 77. ub. 3. cap. 16.

LXXIV. De Atejo Capitone

Ejus Aemulus, ac diſpar moribus, & doctrina fuit Atejus Capito. Siquidem Labeo ingenii aeſtu, praeter veterum traditionem ferebatur; at Capito religione quadam, ac veneratione praeceptorum antiquitatis obſtringebatur. Verum Labeo cum doctrinam ſperneret veterum, priſcam tamen libertatem retinebat. Capito vero novam Caeſaris complectebatur ſervitutem, ita ut literas potius, quam animum imitaretur priſcorum Romanorum. Unde callidus aſſentandi artificio ab Auguſto conſulatum impetravit, tanta omnium invidia, ut popularem gratiam aemulo ſuo Labeoni haud exiguam pepererit. Auguſto mortuo adulationem vertit ad Tiberium, in quo in adulando tectior, eo callidiſſimo Principi gratior. Admiſcebat enim ſuis aſſentationibus imitationem quandam priſtinae libertatis, qua Tiberii invidiam popularem levabat. (b) Cum enim Tiberius in reos majeſtatis recipi vetaret Lucium Ennium, qui effigiem Principis in communem argenti uſum ſuderat, ipſe, quaſi non Principi blandiretur, ſed vindex patriae libertatis eſſet, inquit, *Patribus haud po-teſtatem eripiendam; neque jus illis eſſe remittendi eas injurias, quas Reſpublica, laeſo Principe accepiſſet.* Ac non modo in rebus gravibus, verum etiam in levioribus quibuſque gratiam Principis aucupabatur. Veluti cum Tiberius vellet verbum ab edicto ſuo expungere, aut ad Grammaticorum judicium referre, quod ſibi parum latinum videretur, Atejus minime opus eſſe reſpondit; nam eo verbo uſuros cives, poſtquam Principi excidiſſet. (c)Qua reſponſione ſtomachatus Pomponius Grammaticus, ad Caeſarem converſus, ſermone, inquit, *hominibus quidem Civitatem dare Caeſar potes, verbis non potes.* Quae libertas homini fuit impune. Curationem aquarum ei Caeſar, mortuo Maecenate, delegavit; (d) eundemque curationi, quam Tiberius mandaret, coercendis fluminis praefecit ſimul cum L. Arruntio. Quo in munere graviſſimus fuit municipiis, & Coloniis: quorum querelis auditis, abjecit conſilium avertendorum fluminum, & lacuum, quae in Tiberim influebant, quod prohibendarum inundationum remedium ducebatur. Conſulatum geſſit cum Germanico. Sunt qui pro Atejo Fontejum ſcribant in eo conſulatu, ſed pro Atejo Tacitus pugnat. Obiit ſub Tiberio, Cajo Sulpitio, & D. Haterio Coſſ. Libros plures edidit *collectaneorum*, quibus haud pauca Senatus, Tribunorumque decreta, edictaq. Auguſti, Tiberiique inſeruit. (e) Multa quoque de jure Pontificio ſcripſit, & de *publicis judiciis* commentarium, aliaque plura (f) Gellio, Feſto, Macrobio, Nonio, Frontino memorata.

(b) Tacit. annal. lib. 3. in fin. cap. 70.

(c) Dio. lib. 57.

(d) Tacit. lib. 1. annal. cap. 76. pro fin. & cap. 79.

(e) Gell. lib. 4. cap. 14. & 14.

(f) Gell. lib. 10. cap. 6. Feſtus in verb. mundus.

LXXV. De Nerva Patre, & filio

Nerva pater ſcholam ſuſcepit Labeonis, eumque ingenio, & diſpu-

tationi

(a) Tacit. *lib. annal.* 58.
(b) Tacit. *annal. lib.* 6. c. 26.

tationibus dilatavit. Conſul fuiſſe fertur ſub Tiberio: (a) cui Nerva erat adeo familiaris, ut ab eo ſecum Capreas fuerit deductus: ubi flagitioſae libidinis ſpectator proximus erat, & invitus, oppreſſaeque libertatis aſſiduus contemplator, tanta indignatione animi, ut quem erat onus auctoritate comprimere non audebat, propriae mortis exemplo admonere voluerit. (b) Cumque angore animi, atque triſti deſperatione haud obſcure ſignificaret grave aliquid in ſe ipſum conſulere; Tiberius, quamvis cauſae noſcendae cupidus, nec eam eruere ab eo potuit; neque animum illius abſterrere a morte, quam obſtinaverat. Maluit enim ille honeſtum exitum, quam turpem vitae cum Tyranno conjunctionem. Quoniam enim amicitiam illius declinare non poterat ſine periculo: vitam ſibi ademit, quae vel ignominioſe traducenda erat, ſi Tyranno carus eſſe cupiebat; vel illius crudelitate deponenda, ſi placere illudiſſet bonis. Itaque abſtinentia cibi ſemetipſum abſumſit: eaque lecto corruptos mores Tiberio exprobravit, anno a C. N. XXXIV. Reliquitque Nervam filium ea ingenti alacritate, ut anno aetatis decimo ſeptimo ſeſe publice conſulentibus obtulerit. Quo in munere cum liberius aliquando indulgeret ingenio, videbatur aliquanto argutior. (c) Libros edidit de *uſucapionibus*, & alios *reſponſorum*, quorum Papinianus, & Ulpianus haud raro meminerunt. (d) Ex hoc prognatum ſcrunt Nervam Imperatorem.

(c) Paul. *l. pen. D. de q. b. cauſ. p. ſ. v. l. ſ. in leg.* …
(d) *l.* 47. *D. de acquir. poſſ. l.* 2. *D. de his qui notan. infam. l.* 3. *D. de uſuf.* & *alibi.*

LXXVI.
De Proculo.
(e) Tacit. *lib.* 1. *hiſt. cap.* 46.

Nervae patris diſciplinam excepit Licinius Proculus: de quo cum nihil certi traditum reperiatur, aliqui, etſi levi conjectura, eum eſſe putarunt, qui ſub Othone praetorio praefuit. (e) Quicumque ille fuerit, certe magnam in jure civili auctoritatem eſt aſſecutus: ita ut extincto Labeonis nomine, ſchola illius, quae per Nervam ad Proculum pervenerat, *Proculianorum* appellaretur.

LXXVII.
De Pegaſo.
(f) Satyr. 4.

Suam hic ſectam tradidit Pegaſo: quem Juvenalis obſcuro loco natum innuit, propriaque virtute ſummos honores adeptum. (f) Nam ſub Veſpaſiano Praefectus Urbi fuit, deinde Conſul cum Puſione. Quo in magiſtratu ſe auctore conditum eſt S. C. de retinenda per haeredem quarta ex ſingulis rebus per fideicommiſſum relictis, exemplo Falcidiae: quod *Pegaſianum* eſt appellatum.

LXXVIII.
De Celſo Patre.
(g) Dio *Leg.*

Ab hac Proculiana diſciplina tranſiit in Juventium Celſum patrem, indeque ad filium. Pater initae conjurationis auctor a Domitiano compertus, cum fruſtra negaret, aſtu, & ſimulatione poenam effugit. (g) Promiſit enim clam inquiſiturum ſe, omniaque conſcios delaturum, ſi ſibi vita condonaretur. Annuente Tyranno, ipſe aliud ex alio neſtens, rem ad Domitiani mortem extraxit, ſeque ac ſocios periculo exemit. Apud Trajanum in magna aeſtimatione fuit. Praetor creatus Licinium nepotem, (h) qui ambitus, & repetundarum reis facultatem teſtium Romam evocandorum fieri volebat, adeo acriter objurgavit; ut eorum ſic utrinque animus ad contumelias excurrerint.

(h) Plin. *lib.* 6. *epiſt.* 5.

LXXIX.
De Celſo Filio.
(i) Spart. *in vita Adriani.*

Hunc excepit Celſus filius, qui *adoleſcentis* nomine in libris juris a Patre diſtinguitur. Contulit Subſectus primo, deinde Ordinarius fuit ſub Adriano; (i) qui ejus conſilio eſt uſus inter Juriſconſultos ceteros, quos, approbante Senatu, ſibi adjungere conſueverat. In Romano marmore

ven-

nimius Celſum, qui Promagiſter Scrinii libellorum ſub Antonino fuit: Praeter libros triginta novem *digeſtorum*, reliquit etiam aliquos de *uſucapionibus*: quibus in libris crebra mentio eſt Patris.

LXXX. De Neratio Priſco.

Neratius Priſcus Labeonis Scholam per Celſum patrem poſtremus accepit. Eum Trajanus tanta benevolentia, & honore complectebatur, ut multorum judicio eidem traditurus imperium videretur. Cui & provincias commendare fuerat auditus, ubi fatale aliquid ſibi contigiſſet. (a) Quam Neratio ſpem abſtulit Adrianus, forſan favore Plotinae: ut ſat noſter habuerit ab Adriano in conſilium adhiberi. Conſul fuit, ut creditur, ſub M. Aurelio.

(a) Spart. in AEL. Adrian.

LXXXI. De Maſurio Sabino.

Poſtquam totam jam Scholam Labeonis percurrimus, remeabimus ad Atteium Capitonē: cui ſucceſſit Maſurius Sabinus obſcuro loco, tenuibuſque facultatibus, quem diu aluit auditorum pietas, & liberalitas. Ad equeſtrem ordinem, ſua tantum virtute, nullis meritis majorum, quinquagenarius aſcendit. Is cum parum rerum colligeret e ſtudiis, novū tamen honorem Juriſprudentiae peperit. Primus enim ab Auguſto, deinde ab Tiberio publicam accepit auctoritatem reſpondendi de jure: cum antea non e Principum auctoritate arcefferetur munus reſpondendi; ſed e privatorum arbitrio, ac populari opinione ſuſciperetur. Ab eo igitur tempore, quo neceſſe fuit, hoc a Principe impetrari, reſpōſa judicibus offerenda ſcriptis mandari, obſignarique conſueverunt. Quod inſtitutum ex Principis auctoritate reſpondendi, gratia deinde, atque ambitione corruptum, neglexit Adrianus: qui *non petendum* id munus reſpondit, *ſed praeſtandum*: Hoc eſt non ex Principis conceſſione, ſed ex propriis doctrinae meritis exprimendum. Auctoritatem enim reſpondendi princeps, ut uſu venit, tribuere poteſt vel indoctis: reſpondere vero recte nemini, niſi docto licuerit. Ex hujus nomine totam Juriſprudentiam Perſius notavit eo verſu,

Excepto ſi quid Maſuri rubrica vetavit.

Is Cocceium Nervam alterius factionis principem habuit aemulum.

LXXXII. De C. Caſſio Longino.

C. Caſſius Longinus materna e ſtirpe juriſprudentiam, at a vindice libertatis gente conſtantiam ſimul, & judicandi ſeveritatem retulit. (b) Natus eſt enim Tiberonis filia Serv. Sulpicii nepte: Majores vero paternos generis habuit, inclytū illum Caeſaris interfectorem Caji Caſſium, & L. Caſſium Praetorem, ad cujus Tribunal in criminum ultionem tanta ſeveritas excubabat, ut *reorum ſcopulus* diceretur. Hos Caſſius noſter adeo expreſſit integros, ut Juriſprudentiam generis materni, & paternam virtutem, praeclaris maximiſque rebus gerundis, dicendiſque graviſſimis ſententiis, haud impari laude, reddiderit. Conſul fuit cum M. Vinutio Quartino XVII. anno Imperii Tiberii Caeſaris. Sequenti anno de redigendis in fiſcum Sejani bonis, toto aſſentiente Senatu, vehementiſſime diſſeruit. Similitudine nominis in capitis diſcrimen fuit adductus, cum Caligula ad necem deposcente, quod reſponſum a Fortuna Antiate accepiſſet, ut *caveret a Caſſio*: id autem pertinebat ad Chaeream Caſſium, cujus manu occubuit. Syriae praefecturam a Claudio accepit, ac pontificiam Judaeorum ſtolam ſummis ſumtibus, & magnificentia elaboratam, quae prius a Romanis aſſervabatur, & Judaei poſcebant ſibi ad

(b) De hoc Sueton. in Calig. c. 57. Dio lib. 59. in pr. Tacit. lib. 6. ann. c. 7. & 9. Sueton. in Neron. c. 37. & Tacit. lib. 5. 3. & 14. annal. & lib. 12.

Sacrificiorum uſum promebatur, quem que Tiberius in Judaeorum poteſtatem retulerat: Caſſius, ne quid Romanis ex antiquo jure decederet, in Romanorum redegit cuſtodiam. Quae cauſa Judaeis fuit legationis mittendae ad Claudium. Quamvis doctrinae magis, quam bellis vacaret; priſcae tamen diſciplinae ſtudioſiſſimus fuit. Meherdatem deducere juſſus, metuens ne cunctando langueſcerent barbarorum animi, neve perfidia mutarentur ii, a quibus Meherdates in Regem poſtulabatur, praelii committendi, urgendique rei auctor erat. Sed id conſilium fraude neglectum ab Rege Arabum Abbaro. Quamobrem Meherdates ea mora nudatus auxiliis, poſtea miſſus [illegible], imparibuſque copiis pugnans in hoſtium poteſtatem eſt redactus (a) Supplicationum frequentiam ob debellationem Parthorum, auctoritate ſua, compeſcuit, auctorque fuit diſcalendorum dierum in *Sacros, & negocioſos*; ne annus totus ſupplicationibus traduceretur, ſi pro Romanorum felicitate, Diis agerentur gratiae, quantae deberentur. Compeſcendae Puteolanae ſeditioni a Senatu datus invitis, propter nimiam ſeveritatem ipſemet poſtulavit, ut negocium alteri mandaretur. Pedanio Secundo praefecto urbis ſervili manu obtruncato, multitudo ſervorum, quorum tunc dominum intererat, poenas dare cogebatur: Sed quia hinc plebs pro aliquorum innocentia, illinc Senatus pro dominorum ſecuritate certabat, Caſſius in medium progreſſus demonſtravit facinus tale, ac tam difficile ſine omnium, aut dolo, aut culpa explicari non poſſe, cunctiſque perſuaſit, ſingulorum ſervorum conſcientiam fuiſſe criminoſam. Neronis crudelitate in exilium eſt actus; quod majorum imaginibus interpoſuiſſet illam Caji Caſſii, qui in Caeſarem conjuraverat, cum ea inſcriptione: *Duci partium*. Verum obiit tandem in urbe a Veſpaſiano revocatus. Ingenii certamen exercuit cum Proculo: Caſſius enim tanta aeſtimatione ferebatur inter diſcipulos Capitonis, ſive inter Sabinianos, ut ſchola illa tota deinceps *Caſſianorum* appellaretur.

(a) Tacit. 12. annal.

LXXXIII. De Cajo Juriſconſulto.

Fuit & Cajus [illegible] ex equeſtri ordine ſub Antonino (b) cui ab aliquibus adſcribitur, quod [illegible] Caji nomine in [illegible] juris occurrit. Hunc Menagius (c) in diſſertatione ſua *de utroque Cajo* accipit pro T. Cajo, quem [illegible] ne diſtinguit a Cajo Caſſio Longino; alii [illegible] verba iſta Cujacii (d) *Fuit hic auctor gravitatis, et ſimplicitatis, propter* [illegible] *tatis ſummam*. Scripſit autem recentior ille, quiſquis fuerit, *Inſtitutiones*, unde ſuas magnam partem depromſit Juſtinianus, ut merito illum *Cajum noſtrum* appellet (e), non quod eum inter aetatis ſuae viventes Juriſconſultos multum haberet. De hoc doctiſſime Alexander in ſuo ad Cajum commentario (f)

(b) Pancirol. de clar. leg. interpr. lib. 1 cap. 35
(c) In Amoenit. [illegible]
(d) [illegible] obſ. cap. 38
(e) Cujac. in prooem. inſtitut.
(f) [illegible] D. ad S C Orphit.

LXXXIV. De Coelio Sabino.

Coelius Sabinus e Caſſii Longini diſciplina profectus, magnae fuit apud Veſpaſianum auctoritatis (g) Honoris cauſa in duos menſes, nempe Quintilem, ac Sextilem, conſulatum acceperat ab Othone: quam dignitatem ſub Vitellio quoque retinuit. Libros ſcripſiſſe fertur ad edictum *Aedilium Curulium*, unde multae ſententiae illius in rebus venalibus obtinuerunt (h) Ab hoc *Sabinianorum* appellatio proceſſit, quamvis eam Pancirolus deducat a Maſurio Sabino.

(g) Tacit. 1. hiſt.
(h) Gell. 4. cap. 2.

Coe-

Caelii ſcholae migravit ad Priſcum Javolenum, cui mentis levitas auctoritatem in juriſprudentia non imminuit. Habebatur enim parum ſanus, quod Paſſenio Poëtae recitanti elegos ad verba haec, *Priſce jubes?* improviſo reſponderit: *Priſcus Javolenus non jubeo*, (a) unde repente riſus obortus. Non tamen de jure acute minus, recteque reſpondit, neque ſuis conſiliis in legibus condendis minus profuit (b) Antonino Pio, ſub quo vixit, ac Syriae praefuit, teſte Juliano. (c) Scripſit libros *ex Caſſio* quindecim, & libros decem *ex poſterioribus Labeonis*, & *epiſtolas ad Plautium* qui magnus & ipſe fuit Juriſconſultus. Auditores habuit Javolenus plures, inter quos Tuſcianum, & Valentem, & omnium praeſtantiſſimum Julianum, in quo ſectarum diſſidia quieverunt; quamvis a Donello inter Proculianos adnumeretur. (d) LXXXV. De Priſco Javoleno. (a) Plin. l. 6. epiſt. 15. (b) Capitolin. in Antonin. Pio. (c) Julian. apud ſe. D. de manumiſ. vind. (d) Comm. jur. civil. lib. 1. cap. 13. l. 1. ſ. 1. quod bis in 14 ad ... ſalv.

Is non minus animi, quam corporis prole fuit inſignis. Avus etenim fuiſſe ab Eutropio, proavus a Spartiano traditur Juliani Imperatoris; qui & ipſe juriſprudentiae laude floruit. Hinc in errorem inductus Aurelius Victor, ipſum Imperatorem Julianum edicti perpetui compoſitorem appellat, ambigitque Salvium ne, an Didium Julianum Imperatorem nuncupet. Quem errorem Victor etiam Grotio *in ſpatiis* ſcribens offudit. (e) Cognomen Salvius habuit Severi, patria Mediolanenſis, illuſtri genere. Magnam vero ſapientiae laudem adquiſivit ſub Adriano, cui familiariſſimus fuit, cujuſque juſſu ex veteribus, noviſque abs ſe commiſſis edictis, condidit, atque in concinnum titulorum ordinem digeſſit *edictum perpetuum*; ſcripſitque libros, quos *digeſtorum* appellavit: tempe, ut Cujacius interpretatur, *dictorum digeſtorum*. (f) Praetor fuit, & ſub Antonino Pio Conſul cum Torquato: et (ſi tacentibus faſtis conſularibus, fas eſt credere Spartiano) Conſul factus eſt iterum ſub Marco Philoſopho cum Piſone. Quibus in magiſtratibus, exemplo Javoleni praeceptoris ſui, proprios ſervos vindicta liberabat, eamdemque ſententiam aliis Praetoribus ſuadebat. (g) Hujus eſt praeclarum illud: *Nulla lex tam late patet, ut ad omnia pertingat*. In pluribus juris civilis locis a Principibus honorifice ſine appellatur. Sunt qui hujus vitam ad Commodi uſque imperium extendant, eumque arbitrantur eumdem eſſe, qui cum Paterno etiam Juriſconſulto, particeps conjurationis fuit; quique ſimul cum Paterno, juſſu Principis, vitam amiſit. (h) Paternus autem, qui Tarruntenus erat cognomine, libros reliquit *militarium* quatuor; quorum in digeſtis aliquot monumenta ſuperſunt. LXXXVI. De Salvio Juliano, & Tarruntenο. (e) ... leg. ad. origine. (f) Ad Julian. in princ. (g) l. ... D. de manumiſ. vind. (h) Lamprid. in Commodo. Dio in Commod. lib. 72.

Floruit ſub Adriano Domitius Labeo, qui dubium eruditis injecit, ſuus ne, (i) an ſuperioris Labeonis libri ſignificentur in Digeſtis. LXXXVII. De Domitio Labeone. (i) ... 27. D. qui teſtam. facere poſſ.

Titus Ariſto non modo fons publici, privatique juris, verum etiam omnium doctrinarum, & omnis eruditionis a (k) Plinio fuiſſe traditur; conceptamque animo ſapientiam laudabilibus factis explicaſſe; ut nihil aut nos ad Plinii teſtimonium, aut Plinius ipſe ad majorem hominis laudem poſſit adjungere. LXXXVIII. De T. Ariſtone. (k) lib. 1. epiſt. 22.

Arrianus initio Senator, deinde receſſit in ocium literarum; atque ad hunc miſſae creduntur epiſtolae a Plinio *ad Arrianum* ſcriptae. Libros edidit *de interdictis*, & *de re militari*. LXXXIX. De Arriano.

Sextus Caecilius Africanus, Juliani diſcipulus, tantum percepit XC. De Sex. Caecilio Africano.

 ſuo

ſuo tribuit, ut Africani ore videatur Julianus, tanquam Apollo ex tripode, oracula fudiſſe. Omnes enim fere de Juliani ſententia ſummâ fide pronunciat per verba: *ait, exiſtimavit, negavit, putavit, inquit, reſpondit, placet, notat.* Adeo ſapientiae gloriam doctori ſuo non invidebat, vir alioqui divini, humanique juris peritiſſimus. Siquidem Caecilius ille fuiſſe creditur, quem Gellius (a) adverſus Favorinum philoſophum, de [illegible] jus propugnantem inducit; vixitque ſub Adriano, aut Antonino Pio. Extat de eo peculiaris Menagii diſſertatio. Ego nihil certi ſtatuens & quod aliud [illegible] illucleſcat, Cujacium ſequor. (b)

(a) lib. [illegible]
(b) In *princip. comment. ad African.*

XCI.
De Sexto Pomponio.

Sextus Pomponius, ut quidam putant, ex antiquiſſima Pomponii Attici familia, auctor fertur *legis 2. D. de orig. juris:* In qua non raro ſcriptoris diligentia ne dicam, an hiſtoriarum cognitio deſideratur? ut non mirum, ſi ab eruditis non paucis ea lex Pomponio abjudicetur. Cum Papinianum principem alioqui juriſprudentiae, inter Juriſconſultos non deſcripſerit; facile crediderim, aut ejus legis auctorem non eſſe Pomponium, aut ante Papinianum vixiſſe, Adriani puta aetate; quamvis a Lampridio ſcriptore non diligentiſſimo ſub Alexandro ponatur, ſi locus eſt integer: nam ſi Salmaſii lectionem, & reſtitutionem amplectamur, Pomponius manebit extra numerum a Lampridio deſcriptum. Expungitur etiam inde a Caſaubono, auctoritate veterum codicum, ex regia Bibliotheca.

XCII.
De Junio Mauritiano & AElio Marc.
(c) *l. ſi Aug. 57. D. de leg. 2.*

XCIII.
De Ulpio Marcello, Mecia-no, Saturnino.
(d) *Lamp. D. ad l. pen. de vi prio l. diet 17. D. de [illegible]*
(e) [illegible] *D. de Se na. [illegible]*
(f) DD. in l. [illegible] Bald. in [illegible] C. *de Sacroſ. Eccl.*

Junius Mauricianus ſub Antonino Pio vixit, & AElius Marcianus, qui Baeticam Proconſul adminiſtravit, (c) Praeter alios libros, ſcripſit *inſtitutiones*, unde multa Juſtinianus tranſtulit in ſuas.

Eadem aetate floruit Ulpius Marcellus, qui a conſiliis fuit Antonino Pio, ut exiſtimat Cujacius in *comment. ad Ulp. Marc.* Et Voluſius Mecianus auctor (d) Voluſiani S.C. qui ſummis laudibus extollitur a M. Antonino: & Claudius Saturninus, qui Praetor fuit, (e) quique cum ſeorſum ſaepe ſentiret ab aliis, cauſſam praebuit noſtratibus interpretibus, ut homines ſui ingenii *Saturninos* appellent. (f)

XCIV.
De Tertulliano.
(g) *Obſ. 9 [illegible]*
(h) In *epiſt. ad Tit. cap. 3.*

Vixit autem ſub Septimio Severo Tertullianus, quem eundem fuerit ac Sacer Scriptor quamvis Cujacium (g) auctorem habeam, qui propter multa juriſprudentiae ſemina in Sacri ſcriptoris libris collucentia, eundem eſſe cenſet, nihil ego tamen certi aſſirmare auſim; diſſentiente praeſertim, non levibus ex cauſis, Hugone Grotio. (h) De hoc latius agit Menagius in *amoenitatibus juris civilis.*

XCV.
De Papyrio Juſto, & aliis.
(i) *l. veteranum 2. §. in ſortia. D. de [illegible]*

Ad eandem aetatem referuntur Papyrius Juſtus, & Meſſius Ruſticus, & Calliſtratus, & Tryphoninus, qui e Juliani ſchola profectus creditur, quique ſub Caracalla Syriae praefuit; & Arrius Menander, qui tot Severi Principis erat negotiis implicatus, ut excuſationem a tutela meruerit. (i)

XCVI.
De Fabio Sabino.

Fabius Sabinus, ad quem ex aliquorum opinione ab Ulpiano, Paulo, Pomponio ſcripti ſunt libri, qui *ad Sabinum* nuncupantur, ab AElio Gabalo capite damnatus, vitam ſervavit per Centurionem: qui cum ſurdus eſſet, & aliter mandata excepiſſet, cum urbe pellendum cenſuit.

XCVII.
De Fabio Sabino F.
(k) Lamprid. in Alex.

Hujus Filius Fabius Sabinus J.C. quem Alexander in conſilium adhibuit; ea conſtantia, & vitae integritate fuit, ut aetatis ſuae *Cato* diceretur: (k) eo fortaſſe admirabilior; quod priſcam illius virtutem in corruptiſ-

turpiſſima aetate retinuit. Sed his jam percurſis, ad celebriores ejuſdem temporis Juriſconſultos, a nobili e turba, honoris gratia, ſevocatos veniamus.

Eos aetate praeceſſit Cervidius Scaevola; cui laudem ſummam non propria tantum, ſed & diſcipulorum dignitas peperit, quorum in numero fuiſſe traditur Severus poſtea Imperator, & Papinianus, & Paullus, a quo ideo *Scaevola noſter* appellatur: (a) ac propter magnam in jure civili auctoritatem legum *Coryphaeus* a Modeſtino dicitur, & ab Arcadio, atque Honorio, *prudentiſſimus*. (b) Ejus conſilio in legibus, decretiſque condendis M. Antoninus philoſophus plurimum juvabatur. Nihil hujus reſponſis gravius, nihil priſcae ſeveritati ſimilius; nihil denique propius ad cauſae veritatem; cum ex ipſius facti receſſibus, quo ingenio penetrabat, reſponſorum ſuorum vim, & rationem extuleris. unde ſolenne illud apud Scaevolam, *ſecundum ea, quae proponerentur*. Periit enim, illuceſcente facto, jus conſiſtum occurrit. Huic tribuitur proverbium illud, *jura vigilantibus ſcripta ſunt*. Ejus ſchola Senatum quodammodo juriſconſultorum aperuit, ſuditque clariores jurisprudentiae proceres. (c) Atque inter caeteros Paullum, Tryphoninum, &, qui antiquitatem univerſam doctrina, & gloria ſuperavit; poſteritatem vero ejuſdem ſpe gradus exuit, Papinianum; cujus vix unquam nomen a Principibus abſque laude profertur, quemque juriſconſulti ejus aequales Ulpianus, & Paullus, quamvis habuerint ſtudiorum ſocium, tamen verebantur ut Magiſtrum. Nec enim prorſus erravit Lampridius, qui eos Papiniani diſcipulos facit: nam ſi non aetate, voluntate tamen fuerunt, & cultu.

XCVIII. De Cervidio Scaevola.

De Scaevola vide Fabrot. in Cujac. par. 2. De comput. heredit. (a) *Vide Dujar. in recitat. ſolenn. ad reſponſ.* Cervid. Scaevol. (b) *ſ...* D. *de excuſat. tut.* L. 3. Cod. Theod. *de reſponſ.* (c) Cujac. *ad Papin. impr.*

Papiniani clarior fuit vita, quam felicior: exitum enim habuit, qualem ſub Tyranno fortiſſimi quique nanciſcuntur. (d) Hoſtilii Papiniani atque Eugeniae Gracilis filius fuit. Aetate, ac gloria procedens, munus habuit procuratoris Fiſci. Praefecto praetorio adſedit. Septimio Severo, non ſolum affinitate per ſecundam uxorem, ſed ſocietate quoque ſtudiorum, ac vitae gratus adeo fuit, ut ab illo ſtatim poſt ſuſceptum imperium Praetorio praefectus fuerit; qui ſummus erat, ſecundum Principem gradus: ab eodemque moriente curam filiorum illius acceperit: quam ei fidem Papinianus capite ſuo perſolvit. Etenim, diſſidentibus inter ſe mutuis odiis, Geta, & Caracalla, ille nullam curam praetermiſit, quo animos eorum componeret. Qua caritate offenſus Caracalla, quia hoſtis loco habebatur ab eo, quicumque fratri non eſſet infenſus; Papinianum, vel Getae necem prohibentem; vel parricidium excuſare detrectantem; vel nolentem Imperatoris orationem componere ad facinus apud populum diluendum, ſuis militibus occidendum tradidit. Feruntur autem hae voces ſummae conſtantiae indices a morituro Papiniano editae: nam cum ab Imperatore rogaretur; *non tam facile*, inquit, *parricidium excuſari poſſe, quam fieri*. Atque inſtante Imperatore, ut populo perſuaderet Getam propter ſua ſcelera merito interemtum, reſpondit: *Aliud eſt parricidium, accuſare innocentem occiſum*. Atque ſupplicio proximus vates etiam fuit poſterioris facinoris a Macrino ſuſcepti: qui, cum Praefectus praetorio eſſet, Antoninum Papiniani occiſorem imperio ſpoliavit, & vita. Stultiſſimum enim fore Papinianus dixerat eum, qui ſibi

XCIX. De Papiniano.

(d) Spartian. in Caracall. Dio lib. 77. & 78.

eſſet

eſſet ſucceſſurus, ſi proculcatam in ſe Praefecturam relinqueret inultam. Cum autem audiſſet Caracalla Papinianum bipenni fuiſſe obtruncatum, carnificem increpuit, quod illũ juſſum gladio nõ fuiſſet executus. Tradit Boccatius urnam argenteam aetate ſua Romae repertam a ruſtico cum hac inſcriptione: *Aem. Iulio Papiniano I.C. & Praefecto Praetorio requieſcenti hoc ſpatio, cui infelix Pater, & Mater ſacrum fecerunt mortuo, anno ſuae aetatis trigeſimo ſexto.* Extat & alia inſcriptio: *Aemilio Papiniano Praefecto Praet. I.C. qui vixit annos triginta ſex, M. quatuor, D. decem, Papinianus H. filius, Eugenia Gracilis, turbato ordine, ut ſane hoc parentes fecerunt filio opt.* Lepidum vero eſt, quod latro comprehenſus reſpondiſſe fertur Papiniano eum interroganti, cur latrocinium feciſſet? nam ad haec latro retulit: *& tu cur Praefectus es?* (a) Tanta vero illius in jure civili fuit auctoritas, ut nunquam ab Imperatoribus, niſi honorificentiſſime appellaretur; inque variantibus I.C. ſententiis, ea praeferretur, qua ſteterat Papinianus; cum quo ſemper ipſa veritas habitare cenſebatur. Et cum alii Papiniani auctoritate nitantur, ipſe ad nullius unquam auctoritatem excurrit; ut quot reſponſa, totidem reddidiſſe oracula videatur. Hinc illa de ſummo I.C. crebra, & plena honoris elogia: nimirum, *Aſylum juris, & legalis doctrinae Theſaurus.* (b) Hinc tertio anno auditores juris ſeſe libris Papiniani tradebant, & *Papinianiſtae* dicebantur, eoque anno ineunte Papiniano, feſtum diem agebant. Hinc Hieronymus: aliud inquit Paulus noſter, aliud Papinianus praecipit. Eũdemque locum Papiniano tribuit in humano jure, quem habet Paulus in Divino. Maximum ſane juriſprudentiae incrementum, & Vir priſcis Reipublicae temporibus dignus, atque Romanam juſtitiam tempus docuit, & tutius ſui capitis pernicie. Quod ingenium ſuis omnibus in reſponſis, totoque genere orationis elucet. Ineſt enim in eo praeter elegantiam, & candorem latinitatis, omnibus Juriſconſultis familiarem, gravitas talis, ut non tam interpretem, quam latorem legum agere videatur. Catonianam hanc conſtantiam Principis juriſcõſultorum, in ſcenam ad popularem admirationem adduximus, Vernacularum Tragoediarum quarta, quae inſcribitur *Papinianus.*

(a) Dio l. 76.

(b) Cujac. in Papinian. proem.

6\. De Domitio Ulpiano.

Hunc ſequitur Domitius Ulpianus Syrus, qui Praetoribus primo, deinde ipſi Papiniano Praefecto praetorio adſedit. (c) Verum per Heliogabalum ob inviſam propudioſae libidini probitatem, a publicis muneribus jam ejectus, poſtea redditus Reipublicae fuit, & Magiſter ſcrinii aſſumtus ab Alexandro Severo, cujus imperium regebatur Ulpiani conſilio, quem repugnante primum, deinde laudante Mammaea matre, pro tutore adhibuit, (d) eumque dilexit prae ceteris Juriſconſultis, quos advocare in conſilium conſueverat, quoſque veluti Pythiam conſulebat, antequam grave aliquid aggrederetur. (e) Horum ſapientiae tribuenda eſt moderatio illa Severi ſuper ſilii negotiis, conditarumque ab eo conſtitutionum lenitas, atque aequitas. Cum neminem ad ſe ſolum Alexander admitteret, tum ne cui nimiam apud populum potentiam pareret favore ſuo, tum ne venditandam ſeſe rei inter amicos; unum tamen excepit Ulpianum, quem, remotis arbitris, ad ſe introduci permiſit. Nam praeter prudentiam, candido ejus colloquio maxime capiebatur. Praefectus prae-

(c) l. D. de off. ... Lamprid. in Sever. cap. 26.

(d) Lamprid. in Alex.

(e) Lamprid. in Alex. Sever.

torio

torio creatus ab eodem Principe Ulpianus, adeo adverſas habuit militum voluntates, ut ab iis etiam ad necem peteretur: a qua illum ſaepe Imperator, & aliquando, objecta etiam ſumma purpura, eripuit. Quamvis vero tanta fuerit hominis doctrina, neſcias tamen plus ne profuerit humano juri, quam obſtiterit Divino. Siquidem auctoritatem omnē, & gratiam ſuam apud Principem direxit adverſus Chriſtianos: a quibus benevolum Imperatoris animum, ſeminibus etiam noſtrae religionis, imitatione Mammaeae matris, imbutum, a Chriſto detorſit: mitiſſimūque Principem, collectis omnibus Imperatorum conſtitutionibus in Chriſtianos conditis, in eos, exemplo ſuperiorum Principum, incitabat. Scribendi genere uſus eſt leni, temperato, & facili, ut nunquam tamen gravitas in eo deſideretur. Mira eſt ejus proprietas verborum: quorum adeo erat religioſus, curioſuſque inveſtigator; ut Theodorus Cynulcus apud Athenaeum ſuperſtitionem hominis, & inutilem ſubtilitatem faſtidierit. Unde *ſpinarum collector* appellabatur. Moleſtiam enim familiaribus objiciebat crebris quaeſtiunculis de ſingulis vocabulis rogitādo, atque contendendo, nulli que cedendo. Et cum inter epulas de cujuſque cibi appellatione percunctaretur, extaret ne alicubi verbum, an non extaret, [illegible] fuit appellatus: quamvis Caſauboni ſententia hic alius ſit ab Ulpiano Juriſconſulto. (a) Vicit tandem auctoritatem hominis, & gratiā Principis militare odium, quo demū Ulpianus interiīt.

(a) Animadv. in Ath. cap 7.

CI. De Julio Paulo

Cum Ulpiano conjungimus Julium Paulum Patavinum. (b) Is cū ſeſe cauſis defendēdis exercuiſſet, & cum eodē Ulpiano Papiniani fuiſſet aſſeſſor, ſcrinii memoriae Magiſter creatus fuit, & poſtremo Praefectus praetorio: c) ita ut Ulpianū diſciplina, aetate, honoribus, & Principis gratia aequaverit; ſtyli tamen gravitate ſuperarit, & numero librorum, quo vicit ceteros: cum nullam non juris partem attigerit. Hoc etiam Ulpiano diſſimilis, quod Ulpianus in juris definitionibus remiſſior eſt, & pronior ad aequitatē; Paullus vero ſeverior, & religioſior juris.

(b) L. quaeſit. ſi cum orr. D. de legat. 3. l. bre. ... ff. de reb. cred.

( ) Ael. Spart. in Nigro

CII. De Herennio Modeſtino.

Herennius Modeſtinus Ulpianum habuit magiſtrum, a quo *ſtudioſus ſuus* appellatur. Eumdemque Ulpianum ſaepe conſuluit, etiam abſens, cum Dalmatiam pro Conſule adminiſtraret. (d) Graecarum fuit, ac latinarum literarum cum primis doctus, pollenſque in utraque ſcribendi facultate, librumque *de excuſationibus* graece conſcripſit. Vixit ad Gordiani tempora, a quo *non contemnendae auctoritatis I.C.* appellatur. Maximinus vero junior eum ſibi juris peritum, & magiſtrum adhibuit, ut refert Capitolinus. (e)

(d) L. 52. §. ſi a quo. D. de furt.

(e) In Maximin. junior

CIII. De aliis Ge[illegible] neratim.

Atque hunc poſtremam juriſprudentiae vocem appellare licebit; quo ſublato hujus doctrinae oracula conticuere, ac ſuperſtitibus rivis, jam exaruere fontes. Hermogenianus enim, qui ſub Conſtantino claruiſſe fertur, de quo Menagius quaerit in *amoenitatibus juris civilis*, (f) aliique obſcurioris nominis, nihil prodidere novi, ſed vetera tantum retractarunt, aut explicarunt, cum ſloruiſſe priſco illo, & graviſſimo inſtituto reſpondendi, tantum docendo juri civili ſcholas aperuerunt. Fuerunt ſane plures mi, aut Modeſtini, aut Ulpiani aequales, deinque Papiniani diſcipulis ſed minus celebres: quorum cognitio repeti poteſt ex eorum libris, qui peculiares tractationes de Juriſconſultorū hiſtoria conſcripſerunt.

(f) cap. 1.

gunt. Nos etenim, omiſſis iis, quae tantum curioſitatem explere poſſint, ea ſuggerenda duximus, quae initia juris illuſtrare, atque utilitatē, opemque praebere poſſint laborantibus. Sane interruptam nunc narrationem opportune repetemus, & Juriſconſultorum hiſtoriam perſequemur, poſtquam expedierimus Juſtinianeam juris civilis collectionē: ad quam ut accedamus, aperienda ſunt fundamēta ejus poteſtatis, qua uſi Principes, juſſa ſua partem fecerunt juris civilis. Quae ut a ſuis naturalibus initiis deducamus, plura evolvenda ſunt de Principum Imperio, ejuſque vires expendendae, progreſſioque veſtiganda: ut noſſe poſſimus, quibus ex initiis in libera Civitate orta fuerit ea poteſtas, & quouſque pervenerit. Quoniam vero nihil certi exploratique comprehendere poſſumus, niſi quod hauriamus de fonte naturae; ideo tantiſper a matre veritatis philoſophia, facem illam arripiam, qua per tenebricoſum iter, & opinionibus obſeſſum, libere percurram ad ea primordia, unde veritas protrahatur in lucem. Qui enim adhuc ſcriptis ſuis imperii fundamenta jecerunt e Juriſconſultis recentioribus, non tam abſtruſas naturae notiones, quam auctoritates, & opiniones pro certis, firmiſque principiis tradiderunt: & quae conſequentia eſſe debuiſſent, pro antecedentibus acceperunt: ut non aliā firmitatem ea, quae proponunt, habeant, niſi ſtudioſorum fidem, atque conſenſum: ne dicam inquirendi negligentiam.

CIV.
De Romano Imperatore.

Humanae naturae vitium, dum innaſcitur animae corpori, e parentum culpa ſuſceptum, ad omnem effunditur poſteritatem. Eodem vitio elata cupiditas noſtras omnes corripit facultates, e quarum regimine pellit excluditque rationem, qua depreſſa, cupiditas impotenter dominatur, ſuumque jus viribus metitur, cuiuſque imperium extendat, quo ad vires cujuſque perveniunt. Cū enim cupiditate, non ratione decernimus, tantum exultant jura corporis, quae ſibi dominium rerum addicunt, quam vim ad capiendū, & retinendū idoneam habet a natura tributam. Unde, excluſa ratione, quae rerum inaequalitatem inter homines pro imparibus meritis ad communem utilitatem inducit, exurgit appetitio naturae, quae conſtituit juris aequalitatem, eamque dirimit, atque diſtinguit potentia ſingulorum: ut cum omnia pateant omnibus, ea tamen cujuſque ſint propria, quae ſuae cuique vires attraxerunt. At quoniā aequalitas, dum omnes omnia ſibi arripiunt, bellum excitat, & mutuas caedes; hinc metus inteſtinae diſcordiae, atque pericula externae potentiae, revocarunt velut ab exilio rationē: quae veram aperuit utilitatem, docuitque homines magis ad ſecuritatem, quam ad magnitudinem virium expendere jura ſua. Quamobrem proprias cupiditates, & vires communi voluntati, & publicae poteſtati ad univerſos, in tranquillitatem intentae ſummiſerunt, foederaque percuſſerunt, injectoque ſe peſte, quorum in fidem, atque tutelam, niſi tutā ſocietate vitae, ſe ſuaque omnia tradiderunt, eique ſocietati regēdae praefecerunt *Imperium*, ſive vim ſummam undique contractam, animis omnium atque corporibus dominantem. Ita qui ſervitute ſecuritatem emerunt, & parere legibus dulcius quam propriis cupiditatibus obſequi cū periculo, maluerunt. Duabus igitur facultatibus hominum converſatio regitur, na-

tura,

turali ſcilicet, & *civili*. Prior ſtatum corruptum hominum liberum, & ſolitarium comitatur. Poſterior vero eorundem ſocietatem, vitaeque cõmunionem conſequitur, quam *Civitatem* appellamus. Etenim facultatibus naturalibus facultati civili ſubjectis, Civitas coaleſcit. Cum vero iſtae diſſiliunt, ſeque homo refert ad naturalis potentiae ſtatũ, diſcordia erumpit, civitaſque diſſolvitur. Quia ſublato ſtatu inaequalitatis rerũ, atque pacis, homines redeunt ad juris aequalitatem, cujus obtinendae cauſa bellum inter eos exoritur. Civilis autem facultas, quae naſcitur a multitudine, minime tamen poteſt ſeorſum a perſona publica reſidere, neque in ſingulos diſſipari; hac enim ratione jus quiſque repeteret ſuũ: ſed in perſonam aliquam transfundenda eſt, quae multitudinem ipſam referet, qualis eſt coetus plurium, vel paucorum, vel communis ab uno adminiſtrata voluntas, ex qua exiſtit Princeps, in quem pro cujuſque civitatis legibus, vel poteſtas univerſa multitudinis, vel portio transfertur illius. An autem poteſtas omnis popularis, an tantũ portio tranſierit in Romanum Imperatorem, e veteribus monumentis explorabimus. Nam quae poteſtas aliunde acceſſit, quam ex populi voluntate, non e civili facultate, hac etenimque jure manavit; ſed a facultate naturali, & militari vi a Principe explicata: per quam vim exolvebat ſeſe jure illo, cui tuendo fuerat aſſũtus, quoque alios in civili ſtatu cõtinebat. Quamvis autem Princeps injuſte fines civilis facultatis exceſſerit, fidemque poſtpoſuerit publici foederis, privatâque uteretur naturae facultate, quã in commune depoſuiſſe oportebat; juſtum tamen erat cives obtẽperare Principi, cum alia ratio tranquillitatis publicae nulla pateret. Nam ſi Principis vim majori vi coercere voluiſſẽt, hortareque ſinguli ad repetendam e Principis manu ſuam cujuſque facultatem; res rediſſet ad corruptũ naturae ſtatum, omnium peſſimum: tẽpe ad internecionem, atque diſcordiam, quo revolvimur, quoties obſiſtimus facultati publicae tradi tanquam diſſolvendae, ſine rerum perturbatione, minime ſufficimus.

Sed jam ipſius Imperii Romani ortum, atque ſtatum contemplemur, & explicemus. Libertatem inde tam feroci animo, quam, pulſis Regibus, repetierant Romani, non negligentia, neque voluntates ſed animo potius ejus retinendae, ac dilatandae ſtudio amplexerunt. Etenim plebes metuentes potentiam patriciorum, quos inſidiari publicae libertati ſuſpicabantur, variis contentionibus, majorum omnium magiſtratuum communionem impetrarunt. Unde muneribus, & honoribus communicatis, Patres, quamvis conſilio, & auctoritate anteirent, numero tamen, & viribus vincebantur; attritaque potentia Senatus, victoque conſilio meliorum, publica res populari temeritate agitabatur. Multitudo vero caeca, & praeceps majora ſemper impetrando, adeo inſoleſcebat, ut cum plus in dies libidini ſuae permitteret, ad licentiam tenderet libertatem. Quamobrem diſſoluta priſca illa temperie civitatis, majorum inſtituta ſenſim dilabebantur, & plebs inconſulta in poteſtatem decidit callidiorum, & potentiorum, qui ejus cupiditati alludendo, eaque ſua velificabantur. Et quoniam ſtudia plebis pro varia utilitate, atque ingeniorum diverſitate dividebantur; multitudo diſceſſit in factiones: quarũ ſingulae ſuos ſibi Duces, & Principes conſtituebant, in cer-

tamen venerunt; & victrix factio ſemetipſa, cum partibus reliquis profligatis, atque devictis in poteſtatem dedidit illius, cujus conſilio, atque imperio vicerat; atque deinceps plebem in fraudem jam inductam poſtea militari metu continuit. Itaque plebs contrariae factionis opprimendae ſtudio ab eo fuit oppreſſa, per quem alios opprimere conabatur. Quia vero militiam Romanam Romanus Spiritus permeabant, ac ſimul cum Romano nomine adhuc opinio veteris Reipublicae vigebat in animis; neque militia, neque populus parere poterat uni, niſi falſa libertatis opinione duceretur. Unde manſit ſub Principe mendax imago libertatis, in exteriori Senatus majeſtate, ac priſcis, ſplendidiſque magiſtratuum nominibus impreſſa. Trifariam autem res Romana ſub Imperatore diſpertiebatur, in *Senatum, militiam, & plebem.* His praeerat Princeps, qui tum ſecurus erat, & firmior, cum auctoritatem Senatus, militum vim, & plebis poteſtatem aequabiliter dimetiret, atque libraret. Porro quia Romani abominabantur extraordinaria imperia, juſtaque rerum poteſtas magiſtratibus continebatur; princeps, ut offenſionem ferocis populi declinaret, & legitima imperia videretur exercere, praecipiebat ſibi magiſtratus, majoreſque auſpicato ageret, & more majorum, juſſaque ſua populo auctoritate legitima comprobaret. Unde imperia Principum, non certae perſonae juſſa; ſed plurium magiſtratuum auctoritates reputabantur.

CV. *De Variis nominibus Imperatoris.*

Erat itaque Romanus Imperator plurium, atque ſummorum complexio magiſtratuum, cumulumque variarum poteſtatū in militiae Principem, in cujus unius perſona veteris Reipublicae vis, atque majeſtas per cumulatas magiſtratuum poteſtates exprimebatur. Etenim, per ſpeciem conſtituendae Reipublicae bellis quaſſatae, ac diſſolutae civilibus, *Triumviri* Octavius, Antonius, Lepidus potiti ſunt rerum, atque imperio Triumviratum ad quinquennium ſuſceperunt, nullo invidioſo nomine novae dignitatis aſſumto. Deinde in aliud quinquennium imperium ſibi prorogarunt. Tandem, oppreſſo Lepido, Antonioque devicto, ſumma Reipublicae ad Octaviū devenit. Is autem, ut invidiae periculum vitaret, ſibi ad decennium ſuſcipiebat imperium, decennio ſemper tota vita prorogatum: ne aut abſtuliſſe libertatem populo videretur, aut eidem ſpem unquam adimeret recipiendae priſtinae poteſtatis, quam non abjeciſſe, ſed ad tempus depoſuiſſe in unius manu, ſibi videbantur. Et quamvis Dictatorem egiſſet Octavius; nunquam tamen ſemel dabile jam Dictatoris nomen admiſit: ut appellatione ſublata, odium removeret, contentus *Imperatoris* nomine longe mitiori; quo, re bene geſta, Duces a militibus non ſolum in libera Republica, ſed etiam ſub Principibus, ob honorificentiam appellabantur: unde ad victoriarum numerum legimus ſemel, bis, ter, quater, quinquies *Imperatores* appellatos. Quo eſſet, ut militaris potius honoris, ac felicitatis nomen, quam poteſtatis praeferre videretur. Praeterea cum Octavius, jam nationum omnium ſubactis patriis victor ſecerneretur a ceteris mortalibusque *Romuli* nomen reſpueret, ne Regis memoret ac ſubiret invidiam, *Auguſtus* appellari maluit, conſecrato jam religione vocabulo, ubi quae ſuſpiciunt ſe Deorum quodammodo numine muniret. *Caeſaris* autem no-

men

mine ſuſcepto, hereditatem, ac ſucceſſionem praetulit id jus: quod poſtea nomen ad alios una cum Imperio tranſivit. Tribus igitur iſtis appellationibus, *Imperatoris* nempe, *Auguſti*, & *Caeſaris*, rei militaris arbitrium, ſplendor dignitatis, & ſucceſſio ſignificabatur.

CVI. De Pontificatu Maximo Imperatorio.

Sequuntur aliae appellationes, ea jura continentes, quibus retenta ſpecie veteris Reipublicae, populi, ac Senatus poteſtatem, & Sacrorum arbitrium Princeps ad ſe trahebat. Igitur cum ſuperſtitionis vim, atque potentiam in ſubigendis animis intelligeret; ſuſcepto Pontificatu Maximo, poteſtatem arripuit Sacrorum: ut omnis a Principe religio proficiſceretur, ejuſdem Imperium a Diis arceſſeretur. Ideo & in collegio Augurum eſſe voluit: quippe norat quantopere auſpicum reſponſa multitudinis animos permoverent. Extat Veſpaſiani nummus hac inſcriptione.

IMP: CAES: VESP: AVG: P. M.
AVGVR TRIB: POT.

CVII. De Tribunicia Poteſtate.

Praeter poteſtatem Divinam, ſepſit etiam ſe Principis auctoritate plebis, adſcita ſibi poteſtate tribunicia; non vero Tribuni munere, quo fungi non poterat, niſi plebejus: Princeps autem ſemper inter patricios cenſebatur: ideo relicta perſona tribunorum, quae cohaerere patricio non poterat, retinuit poteſtatem: per quam non modo intercedendi cum ceteris tribunis jus obtinuit, ſed & ſe praeſtitit Sacroſanctum. Ut quiſquis eum attigiſſet, publicam violaret majeſtatem: ideoque indicta cauſa poſſet occidi: quo facto ignarae plebis captavit gratiam: quaſi ſuſcepto munere plebejo, ſuam Princeps plebi dignitatem impertiiſſet. Eam poteſtatem Auguſtus perpetuam accepit, adſerto ad quinquennium ſemel, atque iterum ſibi collega. (a) Cum Imperatores alii temporariam deinceps habuerint, poſt exitum renovandam.

(a) *Sueton. in Aug. cap. 27. Faſti conſulares.*

CVIII. De Cenſura Imperatoria.

Inter magiſtratus Romanos maxime praecellebat *Cenſura*: quippe quae moribus immineret, atque in facta civium, & vitam animadverteret. (b) Hanc Julius Caeſar ſibi delatam, *praefecturam morum* appellare maluit, ſive ut vetuſtum nominis odium effugeret, ſive quia *Cenſoris* nomen Pompejus detractaverat. Eandem morum praefecturam ſibi adjunxit Auguſtus: ut ſicuti tribunatum plebis gerebat, nec tribunus plebis dicebatur; ita ſublata formidine cenſorii nominis, cenſuram exerceret. Quamobrem ſexto conſulatu *praefecturam morum* accepit, (c) egitque cenſum ter, ſine honore Cenſurae. (d) Antiquum Cenſoris munus non eſt veritus palam aſſumere (e) Claudius, & Domitianus, qui *Cenſor* appellatur in Faſtis Capitolinis. (f)

(b) Cic. lib. 9. cap. 15. Dio lib. 43. Sueton. in Jul. cap. 76.
(c) *Faſti conſulares.*
(d) *Sueton. in Aug. cap. 27.*
(e) *Sueton. in Claud. cap. 16.*
(f) *Sueton. in Domit. cap. 14.*

CIX. De Conſulatibus Imperatoriis.

Extollebant vero maxime potentiam ſuam Imperatores frequentia Conſulatuum, quos vel cum aliquo ex familia Caeſarum, vel cum praeclarae nobilitatis, aut ſummae auctoritatis viro gerebant. Conſulatus enim, etiam devicta Republica, quamvis fractis ejus magiſtratus viribus, vertex dignitatum fuit, & honorum faſtigium. Unde Principes, qui gloriae avidiores erant, honoremque tantum ſubjectis ſuis invide-

bant, conſulatum gerebant ſoli, & aliquando etiam perpetuum: uti de Vitellio vetus inſcriptio teſtatur. (a)

(a) apud Gruterum.

A. VITELLIUS L. F. IMPERATOR COS: PERP.

CX. De Proconſulari Imperio.

Proconſulare vero Imperium, quod frenum erat provinciarum, ſemel arreptum, nunquam dimiſerunt Imperatores. Quanquam enim in provincias Proconſules mittebantur, & Propraetores, & Praeſides; Princeps tamen Proconſulare imperium obtinebat in provincias univerſas, quod illi adminiſtrabant in ſingulis earum. Eaque imago erat poteſtatis illius militaris, quae Conſulibus ad bellum proficiſcentibus lege curiata tribuebatur; (b) quam longe pleniorem impetravit Cn. Pompejus, cujus imperio circum oras maritimas, Romanae omnes provinciae olim ſuberant. Imperatores igitur ſtatim extra pomoerium exeuntes, proconſulare imperium explicabant: quo velut in perpetuo conſulatu provinciarum omnium adminiſtratio, & rei militaris arbitrium, & vitae necisque poteſtas comprehendebatur.

(b) Cic. in Rullum.

CXI. De Referendi Jure.

Quoniam vero libera Republica Senatum habere, ad eumque referre, ſive illum conſulere non licebat, niſi magiſtratibus majoribus, jus hoc, tanquam uni ex illis magiſtratibus, conceſſum etiam fuit Imperatoribus. Atque initio quidem admodum parcè: Auguſto enim tantum licuit una de re interrogare Senatum: quod *relationem facere* dicebatur. Extenſum deinde fuit hoc jus, ut de pluribus rebus relationem facere liceret: nempe uti binae, ternae, vel quaternae, atque etiam quinae, relationes fieri poſſent: quod jus dicebatur *ſecundae, tertiae, quartae, quintae relationis.* (c)

(c) Dio lib. 53. Vopisc. in Proba & in Aurel. Capitol. in Pertinace, & in Marc. Ant.

Cum hiſce muneribus dignitatem ſenatoriam iis adjunctam Princeps induebat: (d) & quamvis eſſet e plebe, inter patricios recipiebatur.

CXII. De Senatoria Imperatoris Dignitate.

(d) l. 1. C. de Dignit. Capit. in Macrin.

CXIII. De Patris Patriae appellatione.

Summorum munerum iſtorum invidiam, Principes gratioſo apud plebem *Patris Patriae* nomine levabant. Qui honos M. Tullio primum ob oppreſſam Catilinae conjurationem delatus, deinde tranſiit ad Auguſtum, & poſteriores Imperatores: qui ejus appellationis honore, aliquorum opinione (e) jus etiam narciſcebantur in populum, quale parentes habent in liberos. Haec autem non omnia ſimul Principi, ſed intervallis aliquot proferebantur. Etenim de Pertinace, atque Severo id memorabile dicitur, quod uno die haſce dignitates acceperint: cum Adrianus *Patris Patriae* nomen, ſemel atque iterum oblatum diſtulerit, & Tiberius prorſus recuſarit: quod nominis dignitas ab eo majora poſceret, quam ſe confideret praeſtiturum.

(e) Dio lib. 53.

CXIV. De Lege Regia.

Haec autem ex pluribus magiſtratibus collecta poteſtas Principi tradita Senatus, populique decreto, ut mea fert opinio, confirmabatur. Cujus decreti fragmentum eſſe arbitror illud Capitolinum, quod legis Regiae nomine producitur. Ea enim, ni fallor, erat recenſio, & enumeratio ſingularum facultatum, ex ſuſceptis magiſtratibus in Principem immigrantium: quae publico populi monumento conſecrabantur. Quod

Augu-

Auguſto primum tributum, tranſlatitium deinde fuiſſe arbitror: atque ad ſequentes Principes deſcendiſſe. Ideo legimus in hac tabula, Veſpaſiano eadem tributa fuiſſe, quae D. Auguſto, Tiberio, & Claudio. Quamobrem nec falſi damnaverim fragmentum hoc, quod non ſatis prudenter aliqui fecerunt; cum dictione, ſcriptura, & notarum lineamentis convincantur erroris ſui: ut duo noſtrorum temporum clariſſima Romanae antiquitatis lumina obſervarunt, Blanchinus, & Fabrettus, quorum teſtimonium ad hujus libri extremum adjecimus: Neque hoc decreto, exutum perpetuo fuiſſe poteſtate ſua populum, atque Senatum exiſtimaverim; ut aſſentandi ſtudio Ulpianus, aut Tribonianus, uter eorum fuerit, interpretatur, contra omnium temporum, atque rerum geſtarum teſtimonia; quibus populo, atque Senatui jus magiſtratuum, & comitiorum aſſeritur. Ipſe namque ordo dignitatum, atque munerum, quibus Princeps muniebatur, docet nulla fixa, certaque, ac perpetua lege; ſed ſuſcipiendorum auctoritate magiſtratuum, Principi ſummam poteſtatem eſſe patefactam, eamque futuri teſtimonii gratia in monumentum hoc, quod legis Regiae nomen ab adulatoribus tulit, cum ſuis gradibus fuiſſe deſcriptam. Cur enim nominatim, ac ſeorſum ſingula munera Imperatori deferebantur, ſi vis earum ipſa Imperatoris perſona ex legis poteſtate continebatur? Quorſum in populo, vel in Senatu comitia diu permanſiſſent, ſi, extincta prorſus imagine veteris Reipublicae, Principis voce omnia populi ſuffragia, & Patrum conſulta comprehendebantur? Si unquam e Principis tantum voluntate leges exibant, quid opus erat vocare Senatum ad legem ei ſundendam, & ad Senatusconſultum a Senatoribus, poſt orationem a Principe habitam, exprimendum? At, inquiunt, Princeps fertur eſſe ſolutus legibus. Quaſi vero, qui ſolutus eſt ipſe legibus, jure ſuo retexere poſſit veteres, & imperare novas; aut per univerſarum legum venam, continuo populus infinitam poteſtatem conceſſerit. Quid ſi anguſtius accipiendum eſt, quod dicitur *Principem eſſe ſolutum legibus* ex integerrimorum interpretum ſententia? Quod enim Ulpianus (a) ait, abſciſſum eſt ex ejus libris ad legem Juliam, & Papiam, quae ob earum praeſtantiam leges abſque adjectione alia dicebantur. Ex quo colligitur ex legibus tantum conjugalibus, non autem ex aliis legibus Ulpiani ſententia, Principem eſſe ſolutum. Sed fac id ſignificare latius; ſi res certe legum civilium non egredietur; neque Principem naturalis juſtitiae vinculo exſolvet: nec parum ei tribuetur, ſi ſolemnitatibus legum, & juris civilis ritibus eximatur: quod a gravioribus traditur interpretibus: quorum nemo fert, ut Princeps, quia ſolutus eſt legibus, eas poſſit voluntati ſuae ſubjicere, ac publicam exagitare pacem, cui tuendae fuit aſſumtus. Atque ita ex Dionyſio Halicarnaſſeo explicatur a Cujacio (b) *lex Imperii*, quae in libris Codicis memoratur. Etenim Imperatores imperium accipientes, minime jurabant in leges; (c) idque cum novam perſonam induerent, eamque legibus non obligarent, ſoluti legibus dicebantur. Ita igitur Principes legibus exſolvebantur, ut ne tamen legibus antecellerent. Ideo vox illa maxime celebratur (d) *Majus imperio eſt, ſummittere legibus Principatum*. Hinc omnia quae agunt Principem, & privatum gererentur, niſi legibus congruerent,

(a) In l. Princeps D. de legibus.

(b) Cujac. obſerv. in l. 3 C. de teſt. & quemad.

(c) Plin. in Paneg. Cujac. in lib. 4 C. Paratit. ad l. 3 C. de teſt. & quemad. edend.

(d) l. digna vox Cod. leg.

irrita

irrita ducebantur. Unde nihil in Principem ex imperfecto testamento transibat: (a) legum enim venia Principum personam haud egrediebatur: atque porrigebatur ad privatum, ex cujus testamento Princeps instituebatur, nihil que a privato transferri poterat in Principem, neglectis solemnitatibus juris, quas libertas Principis alteri prodesse non patiebatur, nisi [illegible] extenderetur, quod contra juris [illegible] accipitur. Tandem quae cumcunque illo veteri fragmento in Principem transierit supra susceptorum magistratuum potestatem, jura tamen populi cuncta fuisse nequaquam apparet, ut ambitiose magis Jurisconsultus (b) quisquis ille fuerit, interpretatur, quam vere. Quis vero credat, regium nomen adeo exosum populo Romano, a populo potius, quam ab Aulicorum recentioris aetatis Jurisconsultorum assentatione hunc legi fuisse tributum? Sed jam rationes explicemus, quibus acceptam rite potestatem Principes ad communem usum adducebant: ut eodem tempore ostendamus, quae constitutiones Principum fuerint, & pragmaticae sanctiones, quid rescripta, quidve decreta, quae nomina crebro in libris juris occurrunt.

CXV. De Orationibus Principū

Igitur Principes potestatem suam praecipue orationibus in Senatu habitis evolvebant: quibus aut hortabantur, aut admonebant, aut increpabant Senatum, aut suam sententiam in suscepta deliberatione proponebant ad S.C. condendum: quod nunquam a sententia Principis discrepabat: hinc promiscue *Senatusconsulta*, & *Orationes Principis* accipiuntur, ut notat Brissonius. (c) Has autem orationes eruditiores Principes, quales fere usque ad Vitellium fuere, per sese recitabant (d) rudiores vero per Quaestores.

CXVI. De Quaestoribus.

Quaestores dicti a *quaerenda*, vel *conquirenda* pecunia publica, & in rationes redigenda: quod munus fuit *Quaestorum aerarii*, ad quos aerarii custodia pertinebat: (e) [illegible] fuit *Quaestoris urbani*, originem qui hi maxime [illegible] vel ab ipso Romulo, & Numa; vel certe a Tullo Hostilio ducere licet. Sub Imperatoribus autem fuerunt Quaestores, quos *candidatos* appellabant, quod is primus esset aditus ad Honores, indeque ad Praeturā ascenderetur. Hique loco Principis, cujus in intima consilia vocabantur, in Senatu adibant (e) si Princeps, vel ei fugeret laborem (f) vel ad [illegible] t. (g) [illegible] libellos, epistolas, & Orationes Principis in Senatu legebant, & rescripta dictabant.

CXVII. De Magistro Officiorum.

Huic adesse [illegible] Magister officiorum, cui concredita erat morum disciplina, quae palatium Principis regebatur: unde non mandabatur, nisi philosopho, vel Jurisconsulto. (h)

CXVIII. De Majori & minori Laterculo.

Curam autem Quaestor gerebat *minoris laterculi*, sive codicis, in quo minora officia describebantur, ut [illegible] tribunatus, & praefecturas omnia, quas Quaestor, auctoritate Principis, distribuebat. (i) *Major laterculum* custodiebat, (k) quo majora officia, majoresque dignitates continebat. Nero autem non modo Quaestoribus, verum etiam Consulibus orationes suas recitandas mandabat: (l) hujusmodi orationes, *libelli* quoque dicebantur. Exemplum earum habemus in aere incisum, qualis est illa Claudii oratio de *supplendo Senatu ex patronibus* [illegible], pagina 502. infer [illegible]. Eaedem orationes ad S.C. condendum [illegible] S.C. vim legis habebant: et inde, tanquam ex mente S.C. ubi esset obscurum,

(a) l. ex imperf. 23. D. de legat. 3.

(b) l. 1. D. de constit. Princip.

(c) Antiquit. l. 1. cap. 16.

(d) Aurel. Victor. in Vitell.

(e) l. 1. D. de off. quaest.

(f) l. un. C. de divers. offic.

(g) Briss. ant. [illegible] l. 2. 19.

(h) Cod. Theod. de offic. [illegible]

(i) l. 1. C. de off. quaest.

(k) l. 2. C. [illegible]

(l) Glo. [illegible]

ſeorum, explicaretur: quod faciunt frequenter Juriſperiti. Ex hoc genere illa eſt Auguſti oratio, qua ſuaſit legẽ Papiam, aliaque Divi Marci de prohibendis nuptiis inter Senatoris filium, & libertinam, in quam Paullus librum ſcripſit ſingularem. (a) Item alia ejuſdem de feriis, & quibus de rebus Praetor adiri poſſit diebus feriatis, vel novis; (b) & illa de tranſactione alimentorum, ne aliter, quam Praetoris auctoritate (c) facta eſſet. Itemque illa Severi de praediis ruſticis, & ſuburbanis minime diſtrahendis a tutoribus, aut curatoribus, niſi ex praecepto parentum in teſtamento, (d) vel codicillis: aliaque Antonini de donationibus inter virum, & uxorem. (e) His orationibus Princeps viam poteſtati ſuae adeo patefecit, ut ejus voluntas prope tranſierit in legem, ejuſque juſſus ita expoſitus neceſſitatem attulerit parendi, tanquam ex S. C. Quae Principis juſſa, ſunt *conſtitutiones* appellata, eaque ad haec tria fere genera referuntur: (f) *edicta* nempe, *decreta*, *reſcripta*: quae alii ſubtilius diſtinguunt in *pragmaticas juſſiones*, *edicta*, *mandata*, *decreta*, *epiſtolas*, *reſcripta*, *interpretationes*, *interlocutiones*, *beneficia*, & quae generali etiam *conſtitutionum* nomine veniunt, *orationes*.

(a) l. oratione D. de rit. nupt.
(b) l. 1. D. de ferr.
(c) l. cum hi D. de tranſact.
(d) l. 1. D. de reb. eorum.
(e) Briſſ. in antiq. l. 1. c. 16.
(f) Enarrator ad Cujacium D. de Conſtitut. Principum par. rat.

CXIX.
De Pragmaticis juſſionibus.
(g) l. 1. Baſilic. tom. 5. c. 47.

Pragmaticae juſſiones erant imperia Principis, quae petente aliquo collegio, vel ſocietate, vel urbe, vel provincia de conſilii ſententia manabant: (g) quae ſi quid juberent, *juſſiones* dicebantur, ſi quid vetarent, *ſanctiones*.

CXX.
De Edictis Principum.
(h) Theoph. l. 1. inſtit. de jur. nat. gent. & civ.
(i) [illegible] Paulo.

Edictum erat Principis voluntas nullo rogante, vel impellente; ſed ſponte ſua publicae, vel certae rei gratia promulgata. (h) Si quid enim conſilii ſui Principes aperire populo volebant, id edicto mandabant, more majorum. (i) Etenim vigente Republica idem a Marco Antonio, & aliis, qui populum vellent admonere, factum novimus. Si quid vero Principes edicto comprehenderent, quod ad omnes pertineret, vertebatur in legem: quae lex vocabatur *edictalis*, qua omnes populi, & provinciae tenebantur.

CXXI.
De Mandatis principum.
(k) l. 1. C. de mand. Princ.
(l) l. 1. C. de mand. Princ.
(m) [illegible] obſ. 19.

Mandata Principum ſunt monita, & praecepta, quae Rectoribus provinciarum, aliiſque magiſtratibus Reipublicae, vel provinciae recte adminiſtrandae, civiliſque diſciplinae regendae palam, vel arcano literis dabantur: (k) Quae ſi publice darentur, *commentaria*; ſi clam, *ſecreta* vocabantur. (l) Mandatorum vero nullae vires erant *ſine ſcripto*, unde mandatis privatorum ageretur: quae ſine ſcripto etiam valuiſſe docet Cujacius. (m)

CXXII.
De Decretis Principum.
(n) Cujac. obſ. 1. c. 16.

Decreta Principum erant ſententiae, quas Imperator in cauſarum cognitione habita cum ſuo conſilio, & ſibi adſidentibus juriſperitis proferebat. Horum ex libris Paullus reliquit, in quibus Antonini, & Severi ſententias contulit: quae pronunciatae ſunt Paulo, Papiniano, Meſſio, & Tryphonino adſidentibus, (n) diſſentiente plerumque Paullo.

CXXIII.
De Epiſtolis Principum.
(o) [illegible] D. de [illegible]

Epiſtolae Principum ſi quid continerent, quod in publicam rem, civilemque diſciplinam tenderet, in leges etiam referebantur: qualis illa eſt Antonini, qua mandata de reparandis provincialium domis explicantur, ne ſumptu [illegible] comprehendant (o)

CXXIV.
De Reſcriptis Principum, & Libellis.

Reſcripta ſunt reſponſa Principis ſingulis, de quibus, vel a praeſentibus quibuſque ſupplice libello rogabantur, vel per literas [illegible]

tur ab abſentibus magiſtratibus, quibus reſponſo Princeps oſtendebat quid ſibi ea de re fieri placeret. His pleraque pars contexta eſt librorū Codicis Juſtinianei. Ex iiſdem exēpla, & regulae ducebantur ad ſimilia definienda. Etenim ad Principem privatis vix patebat aditus, niſi per libellos deſideria ſingulorum, & negocia continentes. Majeſtas enim Principis, graviſſimaeque occupationes eū privatis denegabant; quamobrem non modo ſub Tiberio, & Auguſto; (a) id etiam ſub ipſo Julio Caeſare conſuetum fuit Principem alloqui per libellos: quibus legendis Julius Caeſar inter ſpectacula occupabatur. Qui mos eo uſitatius eſt commomodior, quod ſpacium Principibus daret ad cogitandum, (b) ne plus minuſve loquerentur ex tempore. Porro ex ſententiis, & reſpōſis Juriſconſultorum, ſaepe Principes ad oblatos libellos de negociis forenſibus reſpondebant (c) unde illud Alexandri Severi *ſecundum reſponſum Domitii Ulpiani amici mei*. Si qua vero ambiguitas in veteribus legibus, aut conſtitutionibus inveniretur, eam diſſolvebat, dubiāque legem, & conſtitutionem declarabat, aut Imperator ipſe, aut ex illius auctoritate Juriſconſultus. (d) Unde pro legibus accipiuntur *Principum interpretationes, ac definitiones*.

(a) Tacit. l. 4. annal. Sveton. in Aug. c. 84.

(b) Tacit. l. 1. annal.

(c) l. 4. C. de contr. & com. ſtipul.

(d) l. 11. D. de leg. & ult. C. eod.

Sed haec latius patebunt ex libro de Romano imperio, quem his adjungemus, ut ſit velut originum quartus: ex quo, velut e capite, fluxit jus omne Romanorum publicum, quod poſt Reip. converſionem, & deſuetudinem legum a nobis commemoratarum, in jus imperatorum ceſſit.

CXXV. De Praefectis Praetorio.

Pauca hic ſat ad explicatam arbitror Imperatorum Romanorum poteſtatem in legibus interpretandis, cōdendiſque: nunc Praefecti praetorio vim, imperiumque prodemus. Qui magiſtratus extra ordinem, veteremque numerum ab Imperatoribus inſtitutus, adeo anteivit ceteros, ut proximus eſſet a Principe gradus, & apex omnium magiſtratuū: complectebatur enim omnes Imperii Romani Provincias, juſſuque ſuo Principem referebat, ſummum imperium exercendo, edictaque generalia proponendo, quae ἐπαρχικὰ dicuntur a nomine ipſius magiſtratus, qui graece appellatur ἔπαρχος. Is quamvis dignitate Conſuli cederet, poteſtate tamen longe praecedebat. (e) Siquidem Conſul metum imperiī gladio tantum, non relegatione poterat exercere: Praefectus vero praetorio genus omne animadverſionis habebat, cunctiſque praeerat generibus judiciorum. Etenim ad exēplum Tribuni Celerum, qui priſco Regum aevo cuſtodes erant regii corporis, eumque Tribunum habebant ducem, itemque ad ſimilitudinem magiſtri equitum, qui vicariam Dictatoris poteſtatem gerebat; Auguſtus ex Maecenatis conſilio, ut maximam auctoritatem magiſtratuū, non ex populi voluntate, ſed e propria facultate traheret: hanc extulit Praefecti praetorio poteſtatē, quā contulit in ducem cohortium praetorianarum ex equeſtri ordine, quas Princeps ad ſui corporis cuſtodiam adhibebat: (f) & *praetorianae* dicebātur quod in *praetorio*, ſive aula principum verſarentur. (g) Duce igitur creavit, qui ſummo imperio praetorianis militibus praeeſſent, quos *Praefectos praetorio* appellavit: ut quarū fidei mandata erat vita Principum, et poteſtas ejuſdem tutius concrederetur. Quamobrem Praefectus praetorio publicae diſciplinae fuit emendator. Ideo *ſecundus* dicebatur a

(e) Vide Cujac. in parat. D. de offic. praef. praet.

(f) Tacit. Plin.

(g) Faber. ſemeſtr. l. 1. c. de Divinis.

Princi-

Principes & *imperium ſecundum*, itemque *imperium ſine purpura* vocabatur, nominibuſque aliis haud diſſimilibus. (a) Cui ſane praevalidae poteſtati exprimendae, gladius ei ſolenniter tradebatur, ut omnium vitae neciſque poteſtas ei tradita intelligeretur. (b) Nota eſt vox illa Trajani, cum Praefectum ſuum cingulo donaret: *Accipe*, inquit, *hunc enſem: & ſiquidem recte, & pro Republica impera vero, pro me; ſin ſecus, in me utere*. (c) Unde ſimul cum iis communem aliquando tribunal Imperatores habebant, eoſque *parentes cariſſimos*, & *amantiſſimos* ſalutabant; propriam in illis poteſtatem, ad documentum populorum honorantes. (d) Eorum igitur erat poſt Principem ſumma Imperii adminiſtratio, ab iiſque mandata, juſſaque Principis ceteris magiſtratibus, ſive urbanis, ſive provincialibus diſtribuebantur. Eorum erat deligere Judices, & removere; delicta provincialium Judicum punire; (e) atque in Senatores Conſtantinopoli ex Conſtantini lege juriſdictionem exercere; (f) cauſas a Praeſidibus, & rectoribus provinciarum ad ſe per appellationem adductas, ſupremo loco cognoſcere. Nam progredientibus temporibus poteſtas haec eo adcrevit, ut a Praefecti praetorio ſententia non liceret appellare. (g) Minus decorum enim viſum fuit tantae poteſtatis judicia, cujus in fide Princeps omnem Imperii ſui majeſtatem depoſuerat, ad alterius examen adducere. Quamobrem, appellatione interdicta, Princeps tantum permiſit, ut cum ille magiſtratu abiret, per libellum poſtulari poſſet a Principe intra biennium ſententiae retractatio. (h) At ex Juſtiniani *Novella* 119. *cap.* 5. libellus pro retractatione offertur ipſi Praefecto praetorio, intra decem dies a prolata ſententia, dandis a victore fidejuſſoribus pro reſtitutione, ſi ſententia revocetur. Sin decem dies, abſque ſupplicatione praeterierint, ſine fidejuſſoribus executio procedet: ſupereritque parti alteri, Imperatoris auxilium intra biennium implorandum. (i) Cum ad hoc munus olim nemo, niſi ex equeſtri ordine (k) vocari poſſet, ita ut haec poteſtas pugnaret cum dignitate Senatoria, quam Princeps conferebat ei, quem Praefectura ſpoliare cupiebat: primus e Senatoribus eam ſuſcepit Titus Veſpaſiani filius: qui ut eam acciperet, ante ad equeſtrem ordinem tranſiiſſe dicitur: (l) deinde Arretinus Clemens Senator, & ipſe ordinis: poſtremo nonniſi e Senatu aſſumi oportuit, cum in Senatores animadverteret. (m) Ante Conſtantinum uni tantum, aut alteri ea poteſtas ferme tribuebatur exercenda in Comitatu, ſive in Aula Principis. Conſtantinus eam, utpote ipſis Principibus formidabilem, ut extenuaret, diſtinxit in quatuor Praefectos. (n) Unum Orientis; alterum Illyrici; tertium Italiae; quartum Galliarum; quibus Juſtinianus adjecit quintum, nempe Africae.

CXXVI. De Aſſeſſoribus.

Aſſidebant autem Praefecto praetorio, ſicut & aliis magiſtratibus, Juriſperiti, quorum ex conſilio ille judicabat: quod munus tanto erat in precio, ut & ipſi Principes magiſtratibus aſſiderent aliquando. (o) Aſſeſſoreſque hi conſiliarii erant, negotiorumque participes, comitibuſque magiſtratuum quibus ſalaria conſtituit Alexander Severus. (p)

CXXVII. De Magiſtris ſcriniorum.

Inter alia munera, quae Juriſconſultis mandari ſolerent, praecipua erant munera Magiſtri ſcriniorum, five ſcriptorum, in quibus acta Principis ad jus pertinentia condebantur. (q) Quorum quatuor erant genera, nempe

(a) Kenne [illegible] de [illegible]. Aurel. Victor in Veſpaſ. Suet. [illegible] ſecundo [illegible]
(b) Plin. in panegyr.
(c) Suetonius [illegible] in [illegible] Lampr. [illegible]
(d) Novell. 6. & 7. Theodoſ. & Valent. [illegible] 49. Cod. Theod. [illegible]
(e) Cujac. [illegible] C. de off. praef. [illegible] praet.
(f) [illegible] C. de [illegible]
(g) [illegible] L. de off. praef. praet. [illegible] C. de appell.
(h) L. [illegible] C. de off. praef. praet. [illegible] Cujac.
(i) [illegible] C. de prec. Imp. offer.
(k) [illegible]
(l) [illegible]
(m) Lamprid. in Alex.
(n) [illegible] Dom. Aug. pag. [illegible]
(o) Sueton. in [illegible] in Claud. cap. [illegible]
(p) Cujac. [illegible] C. de aſſeſſor. & [illegible]

(q) [illegible] C. de [illegible] C. de agent. in reb.

rum, ſive *ſcrinia memoriae*; *ſcrinia epiſtolarum*; *ſcrinia libellorum*; *ſcrinia diſpoſitionum*. (a) Scrinio memoriae, qui praeerat, *magiſter memoriae* dicebatur, iſque dictabat Principis adnotationes, ſive reſcripta ſubnotata Principis manu, quibus beneficia condonabantur. (b) Scrinia epiſtolarum, ſive reſcriptorum, continebant reſponſa Principum ad epiſtolas magiſtratuum, ordinum, aut Senatorum quaeſtionem aliquam juris proponentium. Quas epiſtolas Principis nomine ſcribebat *magiſter epiſtolarum*, qui & orationes Principum componebat; iſque ſub ſe habebat *ſcrinia ſub epiſtolis* cum Graecis, tum Latinis. Praeterea legationes civitatum, aliorumque poſtulata, & preces audiebat, ut referret ad Principem. Scrinia libellorum complectebantur libellos ſupplices Principi oblatos, quos magiſter libellorum eidem recitandos accipiebat, ut quod ille juſſiſſet, poſtea reſcriberet, dicebaturque *libellos agere*. (c) Qui laborabant magiſtro libellorum in hoc munere, *libellenſes* appellabantur. Scrinia diſpoſitionum comprehendebant diſpoſitiones Principum, ſive conſtitutiones, pragmaticas ſanctiones, edicta, promotiones ad honores, mandata, conſuetudines, privilegia, beneficia ex liberalitate Principis, & quidquid denique ex illius voluntate, nulla juris neceſſitate cogente, manabat. Quibus qui praeerat *magiſter diſpoſitionum*, ſive potius *comes diſpoſitionum* vocabatur. Negat enim Cujacius (d) inveniri *magiſtri* nomen in *diſpoſitionibus*, diſſentiente Gutherio. (e) Qui vero ſimilia negotia pro his quatuor magiſtris, aut abſentibus, aut valetudine impeditis ſuſciperent, ac tractarent apud Principem, *proximi Sacrorum Scriniorum* dicebantur; propterea quod haec munera prope attingerent, proximumque a magiſtris ſcriniorum locum tenerent. (f)

(a) Guther. de offic. Dom. Aug. lib. [illegible] cap. 6. 7. & 8.
(b) L. 7. C. ad l. Corn. de [illegible] vel. ult. C. de diverſ. reſcrip.
(c) [illegible]
(d) [illegible]
(e) L. ult. C. de prox. ſacr. ſcrin.
(f) De offic. Dom. Aug. lib. 3 cap. [illegible]
(f) L. [illegible] C. de prox. ſacr. ſcrin.

CXXVIII. De Fiſci Advocatis.

Erant & Fiſci Advocati, qui etiam ex Juriſconſultorum ordine ſumebantur, veſtituque inſigniori diſtinguebantur a caeteris, iiſque defenſio, & rerum fiſcalium cura mandabatur.

CXXIX. De Digeſtione Juris Civilis a Juſtiniano.

Ex his patet, qui fuerit civilis doctrinae ſtatus ſub Principibus uſque ad Juſtinianum, & quae munera profeſſoribus patuiſſent illius. Verum faciem juriſprudentiae ſub Juſtiniano mutavit. Nam cum antea veteres leges, & edicta Praetorum, & Juriſconſultorum libri omnes verſarentur in manibus; Juſtiniani tempore, ne juventus tanta librorum ſtrue, ac lectionis varietate opprimeretur; abſciſſa, rejectaque ſunt obſoleta jura; totumque jus civile compoſitum, ſelectis ex Juriſconſultorum libris, quae tum eſſent in uſu, quo in poſterum jus brevius eſſet, & expeditius. Cujus emendationis opus, ac ratio ex ſequentibus palam fiet.

CXXX. De Juſtiniano.

Juſtinianus propter contraria ſcriptorum ſtudia, & imperium cum Theodora muliere ſcenica, quam uxorem duxerat, communicatum, Principis fuit ancipitis famae. Utrobique tamen cum in erroribus, tum in virtutibus maximi nominis. In extollenda pariter veritate Religionis, & in promovendis erroribus, ad extremum vitae ſuſceptis, extremus. Ad reparandas item, & ſimul ad evertendas precio leges, paratiſſimus: ut intelligas praeclara illius facinora, non e virtutis ſtudio, ſed e popularis gloriae cupiditate proceſſiſſe, quam ſaepe ſuperabat alia cupiditas, nempe avaritia; eaque ſimulatam virtutem retegebat. Evectus ad imperium fuit a Juſtino Thrace avunculo, quatuor quam mortem oppeteret menſi-

manſiſſet, anno IↃXXVII. cum triennio ante ab eodem *Cæſar* fuiſſet appellatus. Imperio ſuſcepto, curas vertit ad bellum adverſus *Perſas*, Vandalos, Gothos, objectis ſibi ducibus maxime ſtrenuis, Beliſario ſcilicet, atque Narſete, quorum virtute cuncta ſibi proſpere ceſſerunt. Siquidem Perſas coërcuit, Vandalos ex Africa ejecit; Hunnos Thraciam vaſtantes extrema clade affecit, ſubegit Gothos; Italiamque a Totilæ variis, & improba laceratam dominatione, eripuit.

CXXXI. De Codice Juſtinianeo.

Principem ſi non optimum, at certe vigilantiſſimum tot bellorum curæ a pacis artibus minime avocabant. Siquidem dum imperium ab hoſtibus liberaret; leges etiam ab obſcuritate ſtuduit eripere, ipſo initio Imperii ſui, ſcilicet anno ſecundo, a Chriſto nato IↃXXVIII. atque ad eas componendas, atque faciliorem, & breviorem ordinem digerendas, miro ardore ſe contulit. Prima cura fuit, ſuperiorum Imperatorum colligere conſtitutiones, quas antea vagas, atque confuſas, privato ſtudio, nullaque auctoritate publica, in peculiarem Codicem conjecerat Gregorius, anno Chriſti CCLXXII. initio ducto ab Adriano uſque ad Valerianum, & Gallienum. Unde *Gregorianus Codex* fuit appellatus. Hunc excepit *Hermogenianus Codex*, cujus auctor Hermogenianus, qui ſequētium Imperatorum, uſque ad Conſtantinum conſtitutiones collegit. Poſtremus procedit *Codex Theodoſianus*, in quem Theodoſii juſſu atq; juſſa conſtitutiones Imperatorum, uſque ad Imperium ipſius Theodoſii congeſtæ fuerunt. Cui magnam auctoritatem tribuerat Alaricus Gothorū Rex, & poſtea tribuit Carolus Magnus. (a) Nunc autem qualiſcumque temporis injuria ſupereſt, non tam ad judicium, quam ad Juſtinianeum Codicem explicandum habet auctoritatem. (b) Ex his Codicibus, aliiſque conſtitutionibus poſtea exortis, Juſtinianus Codicem confecit ſuum, edidit que anno Imperii ſui tertio, quæ prima Codicis editio, præceſſit omnes alios juris libros, quos nobis reliquit.

(a) In ejus explicatione. Prod. Juſtinian. pag. 119.
(b) leg. 1. C. de Juſt. Cod. conf.

CXXXII. De Digeſtis.

Cum autem veterum Juriſconſultorum volumina eum ad numerum, & molem adſcendiſſent, ut adoleſcentium ſtudium, & induſtriam ſuperarent, jamque duo millia librorum juventuti pervolvenda traderentur, & trecenties decem millia verſuum, (c) ſive ſententiarum, ut Gothofredus junior exponit; quorum lectio propter ſummam dictorum authoritatem, negligenda non erat; Juſtinianus, ut juventuti hoc onus allevaret, ſtudiaque a rebus aliquando ſupervacuis, & obſoletis, quæ in libris occurrentibus, ad ſola neceſſaria traduceret; anno Imperii ſui quarto, Triboniano, qui doctrina, & gratia apud Imperatorem erat eximius, mandavit, ut ſimul cum aliis inſignioribus juriſperitis, quos ipſemet in Codice recenſet, ex veterum Juriſconſultorum libris caperet ea tantum, quæ uſum haberent; & ex variorum ſententiis, atque particulis pertexeret ſeriem, ex variis quidem deductam auctoribus; at ordine tamen, atque ſenſu cohærentem ſibi, maximeque convenientem, quaſi una mens eſſet, unaque vox, eademque lingua. Hunc autem laborem Juſtinianus decennium præſinivit: Tribonianus vero ſibi potius ex celeritate gloriam, quam poſteris utilitatem ex operis maturitate parturus; decennium ad quadriennium contraxit: volumē, quod extabit, quod ex varietate rerum in eo comprehenſarum *Pandectas*; & propter ordinem perdu-

(c) l. 2. §. conſtitu. omnem. 1. C. de vet. jur. enucl.

ctum ad exemplum edictorum a Iuliano Iuriſconſulto digeſtorum, *Digeſta* nuncupavit. In quae, pleriſque operibus vetuſtiorum Iuriſconſultorum excluſis, ea contulit, quae proximiora erant aetati, moribuſque ſuis: ſatis poſteritati conſultum autumans, ſi veteris, ac mediae juriſprudentiae notitiam colligere poſſet, e ſeminibus inter opera ſparſis Iuriſconſultorum recentium, qui omnes ſub Imperatoribus floruerunt. Unde ſubductis primaevae juriſprudentiae capitibus, extinctaque originum luce, eam juri civili nubem offudit; ut vix veterum Hiſtoricorum, Poëtarum, & Oratorum lectione, atque eruditorum interpretum induſtria, & acumine diluatur.

CXXXIII. De Inſtitutionibus. Antequam autem Digeſta Juſtinianus emitteret, libros *Inſtitutionum* quatuor componendos curavit, magnam partem ex veteribus Caji & Ulpiani, Marcianique inſtitutionibus; ut juventus ab his, veluti a ſimplicioribus elementis juriſprudentiam auſpicaretur. Quibus libris vix aliquid ſuperfuit elegantius, aut ſelectius; ſi quis e contextu veterum, mixturam diſcuſſerit recentioris aetatis. Has autem inſtitutiones Iuſtinianus edidit, & confirmavit anno Imperii ſui ſeptimo, uno menſe ante editionem, atque confirmationem Digeſtorum: quibus una cum inſtitutionibus publicam tribuit auctoritatem, ut quidquid ibi continetur, pro voce Principis habeatur. Igitur Digeſta fuerunt ante Inſtitutiones abſoluta, ſed confirmata, & edita poſterius.

CXXXIV. *De 50. Deciſionibus.* Verum quia de quinquaginta juris controverſiis variae veterum Iuriſconſultorum, diſcrepanteſque ſententiae prodierant; ne ſuper his mentes Iudicum, incerto jure, jactarentur, eas diſſentiones compoſuit Iuſtinianus, quinquaginta conſtitutionibus ſingularum controverſiarum definitiones continentibus, quas Codici ſuo inſertas, per titulos diſtribuit: eodemque tempore priorem Codicis editionem emendavit, novamque protulit auctiorem, & emendatiorem, quam ſolam publica auctoritate munivit, abrogata priori. *(a)* Quam poſteriorem editionem, ut a priori diſtingueret, *Codicem repetitae praelectionis* appellavit: quorum librorum, ac temporum ordo ita deſcribitur a Gothofredo juniore in manuali juris.

(a) C. de emend. jur. enucl. l. 1. & 2.

A. D. IↃXXVIII. Juſtiniano A. II. Coſſ.
IↃXXIX. Decio V. C. Coſ.
IↃXXX. Lampadio, & Oreſte Coſſ.
Codicem fieri mandavit Juſtinianus.
Idib. Feb.
Codex editus idib. April.
Deciſionum 50. initium ab hoc anno.
Digeſta componi mandat Decembri menſe.
IↃXXXI. Poſt Coſ. Lamp. Or. I.
IↃXXXII. Poſt Coſ. Lamp. Or. II.
IↃXXXIII. Iuſtiniano III. Coſ.
Inſtitutiones eduntur menſe Novembri.
Digeſta eduntur menſe Decembri.
IↃXXXIV. Iuſtiniano, & Paulino Coſſ.
Codex repetitae praelectionis editus menſe Novembri, abrogato priori.

Secun-

Secundas autem editiones, ut eras vocabant *repetitas praelectiones*: quo nomine Ulpianus *retractatos* ſuos libros ad Sabinum appellavit: *praelectiones* vero dicebantur lectiones, quibus praeceptores praeibant diſcipulis (a) Tributus eſt autem Codex in libros duodecim, imitatione XII. Tab.

(a) Cujac. paratit. C. de vet. jur. enucl.

CXXXV. De Novellis Conſtitutionibus, ſive Authenticis.

Poſt editum Codicem reliquo Imperii tempore varias conſtitutiones edidit novum jus afferentes, quas vel ob id, vel quod poſt abſolutum corpus juris proceſſerant, *Novellas* appellarunt. Eaeque ſparſae prius, utpote oblata occaſione cōditae, in unum volumen coierunt anno Chriſti IϽLXVI. & Imperii Juſtinianaei XXXIX. qui vitae ſuae fuit extremus: quarum quae apud nos juris habent auctoritatem, ſunt nonaginta octo expoſitae ab Accurſio, & aliis interpretibus, eorumque auctoritate receptae: cum Julianus vetus Juriſconſultus, qui eas poſt Juſtinianı mortem in compendium contulit, ediderit centum viginti quinque, Haloander vero centum ſexaginta quinque: quibus acceſſerunt tres repertae a Cujacio. (b) Hae novellae primo Graeco prodierunt, deinde verſae fuerunt latine ab Anonymo, & evulgatae imperante Juſtino ſecundo. Hujus enim verſionis mentio eſt apud Gregorium Pontificem. (c) Prodierunt, & aliae verſiones, nempe Haloandri, Agilaei, & Scringeri: quibus, ut elegantia major acceſſerit, legis tamen defuit auctoritas: quae tributa tantum fuit Anonymo illi, qui, praeceptum Juſtiniani (d) ſecutus, eas vertit *κατὰ πόδα*, hoc eſt verbum verbo, eodem ordine ſervato, reddidit: (e) proptereaque vocatū hoc volumen fuit *Authenticum*: quia id unum cum ſua verſione legis auctoritatem haberet; vel quod eſſet integrum: cum verſio Juliani, de qua mox, brevior fuerit, & contractior. Quamobrem & nos una cum Graeco textu hanc Anonymi verſionem retinemus in foro: quamvis, ut liberius loquar, abſonam, & confragoſam, quae Graecae linguae verbis reſpondeat, non loquendi generibus. Cujus tamen operis eruditionem, & antiquitatem haud parvi fecit Cujacius. (f)

(b) In comm. ad novell. 166. Ant. Duc. de auth. jur. civil. lib. 1. c. 11.
(c) Canon. de perſec. 11. q. 3. & c. 2. de teſtibus. Vid. Anton Chalnum in novel. praef.
(d) leg. 1. & 2. C. de vet. jur. enucl.
(e) Alciat. parerg. lib. 3. c. 46.
(f) Obſerv. lib. ... cap. 33. & ... ca. ...

CXXXVI. De Novellis Juliani.

Hanc autem verſionem, adſperſa etiam aliqua elegantia, in epitomen coēgit Julianus anteceſſor, ſive publicus legum interpres Conſtantinopolitanus, qui ſub Juſtino ſecundo, Tiberio ſecundo, & Mauricio floruit. Veterum, quia verſio non eſſet *κατὰ πόδα*, publicaque auctoritate careret, grave nomen *Authenticorum* priori illi, ac locupletiori ceſſit: ita vero verſio nomen retinuit auctoris ſui, appellanturque *Juliani novellae*. Porro Anonymi verſio illa diu in barbariae tenebris latuit: unde ad nos Lotharii II. temporibus, perturbata pervenit, plurimiſque lacunis hians, diminuto etiam numero novellarum. Hinc Irnerius, Juriſconſultorum Lotharii tempore maximus, aut quiſquis fuerit alius Graecae linguae minime peritiſſimus, lacunas illas explevit. Burgundio vero, ſive interpres alius, neglecto prorſus veteri novellarum numero, ex antiqua ſerie jam perturbata, anno Chriſti MCXL. novam pertexuit in novem collationes tributam, in quas, ſuppreſſo priori ordine, ſuperſtites novellas digeſſit. Dictae ſunt autem *collationes*, quaſi collatae ad alias, atque oppoſitae ad declarandas, vel abrogandas, ſuperiores leges Codicis: & propterea extremo Codici adjectae. Quod volumen in uſu

poſitum

poſitum, ſpretis aliis editionibus, *authenticum* fuit appellatum; publicam enim ab Imperatoribus auctoritatem accepit. Aliae vero Juſtiniani Novellae, quae opera eruditorum poſtea emerſerunt; item novellae Leonis, aut aliorum Imperatorum, non corpus juris auxerunt; ſed tantum eruditionem, & recepti juris intelligentiam.

CXXXVII. De Triboniano, & Suida.

Commodum nunc de compoſitore juris Triboniano diſſeremus; ne in varium judicium, quae de hoc apud auctores inveniuntur, ſtudioſos aut trahant, aut labefactent. Hic ſi talis fuiſſet, qualis traditur a Suida, minime dignus erat, cui Juſtinianus tantae fidei opus concrederet, qualis emendatio fuit, atque digeſtio juris civilis. Nam praeter avaritiam, & mercimonium quodammodo legum, nullum eſt crimen, cujus a Suida non poſtuletur. Homini enim in tanta dignitate conſtituto religionem detrahit, & pietatem omnem, atque honeſtatem. Eum praeterea facit aſſentatorem improbum, & fallaciarum artificem calidiſſimum, cujus aſſiduis ſcribit Juſtinianum ſibi perſuaſiſſe nunquam interiturum; ſed ſimul cum corpore, atque animo in Coelum advolaturum. Teſtimonium ſane non tam Triboniano pudendum, quam ipſi Suidae: qui auctoritate redarguitur Procopii ſe longe majoris fidei. Etenim Procopius, etſi ab hac ſorde Tribonianum aſſentationis non excuſat in arcana hiſtoria; in ceteris tamen libris haud levia de illo virtutis argumenta reliquit. Refert enim Tribonianum ingenio fuiſſe miti, atque humano, & lucri quidem cupidum, ſed honeſti, atque ad leges figendas refigendaſque, non tam pretio, quam inconſtantia rerum humanarum adductum fuiſſe. Ego ſane illum, proinde ac vulgo ſolent homines, neque vitiorum expertem, neque virtutum ſummam attigiſſe: etſi non ſemper, at aliquando certe in mutatione juris veteris, & novi creatione, pretio, aut potentiae fidem addixiſſe. Neque tamen concederem Hotomanno, qui hominem totis libellis concidit, Tribonianum quidquid antiqui juris attigerit, veluti veneno, aut tabe aliqua corrupiſſe. Quam multa enim earum, quae nova protulit Juſtinianus, utpote commodiora temporibus; expeditiora ſunt veteribus legibus, atque ſimpliciora? Quis vero ſubeat ineptiarum eorum, qui quodcumque in libris juris, vel in ſententia, vel in verbis fuerit erratum, uni Triboniano adſcribunt: quaſi ſcriptores omnes, omneſque Juriſconſulti, ab omni errore, praeter humanam conditionem, fuerint immunes, totam vero humanitatis labem exhauſerit Tribonianus? Erravit nonnunquam ille: quid mirum in tanta ſupellectile: quippe implicitus tantis commentariorum involucris: e quibus neſcio quiſnam accuratorum melius tam brevi tempore ſe feliciter explicaſſet. Erravit, dic, fateor; ſed neque omnia, neque unus. At ſua poſteris ademit, propter intercepta veterum Juriſconſultorum ſcripta. Quaſi aut alia Graecae, ac Latinae ſapientiae volumina ſuperſint; aut receptos e tanto naufragio libros, ulli praeter quam ſorti debeamus. Immo ſi jus temporibus illis barbaris petendum fuiſſet e toto illo commentariorum pelago, hoc ad hominum potius in tenebris jacuiſſet. Quis ſcit igitur an Juriſprudentiae veſtigium ullum extaret, niſi has nobis Tribonianus particulas excerpſiſſet? Unius maximi Cujacii teſtimonio contra omnes hoſtes, Tribonianus intrepide dimicaverunt. *Et omnes ſunt alii (a) conſiſtentes Ju-*

(a) In Comment. de legat.

ſtinianum

*ſtiſſimi ſunt eruditiſſimum et pari ambitione maximo Juriſconſulto Tri-
bonianum, cui fuit alter Papinianus adjunctus, doctiſſimus juriſconſultus qui periiſſe
omnes libros veterum Juriſconſultorum, quorū ille copia ſolus abūdabat
aetate Juſtiniani.* Et in Ep. praefixa Paratitlis Cod. ait: *Quis autem neſ-
ciat* (in ejus Conſtitutionem [illegible]) *tamen ego facile ſim boni co-
nii pro doctiſſimo I.Cto pene pari Triboniano ipſo. Quo ego tamē cogniti-
pendere curavi Triboniano [illegible], quos ſub Imperatore cum perſpexiſſe conſto
certum eſt, mihi gaudeo, quod cognoverim eum aetatē non tuliſſe excel-
lentiorem in jure civili, quod aeque, & ſine illius ope, eorumque interci-
diſſet.* Neque tamen illum omnibus in locis diſque non dimittit: nam
cum ſaepe alibi, tum praeſertim in obſervationibus, illum incuriam re-
prehendit: unde lib. obſ. 5. cap. 33. *Tribonianus (ait) ut erat in eo opere
non ſatis diligens, & accuratus, quam ſe impudenter profitetur, quod
uno in loco mutabat, non mutabat in alio.* Unde non inficior multa in
Tribonianum collectione vitia irrepſiſſe; neque probo fidem habuerim
Juſtiniano, aut potius Triboniano ipſi ea lectio praedicanti, nullam jam
eſſe in tanta ſcribentium varietate dictorum repugnantiam, nullam ſu-
perfluitatem: eum ejus aſſertio ipſa Digeſtorum, & Codicis lectione convin-
cuntur. Eam enim ſaepe diſcordiam animadvertimus; ut qui fateri no-
lit, cogatur ſibi dici, & fruſtra conquereretur, atque vitia qui negaverit, non
ille palam oſtendit excitatum in legendo ſuum. Sed tamen talia non
ſunt, ut homini de poſteritate optime merito, tam praeclari, magnique
operis laudem eripiant. Quamobrem ſicuti Cujacii aequitatem admira-
mur; ita inſolentiam ſtomachamur aliorum, qui nunquam tantopere ſibi
plaudunt, quam ſi quid Triboniano exprobrandum invenerint. Quo-
rum auctoritas, quae certe & magna eſt, & eſſe debet; ne juvenes in
ſimilem inducat, non hoc loco monere volumus, ut neque ſint revera
aeſtimatores, atque in doctis viris vitiorum potius, & ingeniorum, quam
reprehendendi vitia ſtimulentur. Sed jam de Triboniano reliqua perſe-
quamur. Is e Pamphylia fuit, Macedoniani filius, ab Juſtiniano Magi-
ſter officiorum, Aſſeſſor, & Quaeſtor creatus, atque etiam ad Conſula-
tum evectus. Apud factioſos, quorum factio Veneti, Praſinique voca-
bantur, eo invidiae flagrabat, ut concitato tumultu, ipſe, ac Joannes
Praefectus utrique praetorio ad necem depoſcerentur. Quorum furorem,
ut compeſceret Juſtinianus, utroque magiſtratu movit, poſtea vero Tri-
bonianum reſtituit, deferveſcente jam ea ſeditione, eundemque reſtitu-
it. Hinc illius apud Juſtinianum auctoritas quanta fuerit elucet. Cum
autem quaeſtura, & conſulatu perfunctus fuiſſet, ideo Ex quaeſtor ap-
pellatur, & *Ex-Conſul.* Socios in componendo corpore juris habuit vi-
ros doctiſſimos, (o) & illuſtres ejus aetatis Theophilum, Dorotheum, Con- (o) L. 2. C. de vet. jure enucl.
ſtantinum, Anatolium, Cratinum, Stephanum, Menam, Prosdocium,
Eutholmium, Timotheum, Leontium, Leontium, Platonem, Jaco-
bum, Joannem.

Hac ratione, hiſce auctoribus conſtitutum fuit jus civile Juſtinia- CXXXVIII.
neum; ſed infelici fortuna. Nomen enim in Graecia Imperatorum De [illegible]
aliorum ambitione; in Italia vero uſum, injuria barbarorum, amiſit. [illegible]
Erant ſane jam ante Juſtinianum, ex toto Romano Orbe, tum ampliſſi-

mum

tres Civitates delectae, ubi juriſprudentiae ſcholae paterent, Berytus, (a) nempe Phoeniciae Metropolis, Conſtantinopolis, & Roma: interdictis ubique locorum ſcholis aliis, quodque miremur in tanta noſtrorum temporum copia docentium, & ſterilitate doctrinae, binos tantum quaeque Civitas habebat praeceptores. (b) Cum igitur Juſtinianeum jus tribus hiſce celeberrimis in gymnaſiis conſediſſet; recedente paulatim uſu linguae latinae, (c) Pandectae in Graecam linguam tranſlatae fuerunt per Thalelaeum, qui ob ſcientiae praeſtantiam dictus fuit *legum accuratus* [illegible]. Converſus fuit, & Codex: inſtitutiones vero tranſlatae per Theophilum, (alium, ut arbitror, ab eo, qui condendo juri operam navavit) ex quibus, & ex poſterioribus Imperatorum conſtitutionibus poſt Juſtinianum, jus in Oriente reddebatur, uſque ad annum Chriſti DCCCLXVII nempe uſque ad Baſilium Macedonem Imperatorem: qui ut Juſtiniani nomine depreſſo, ſuum attolleret, excluſa prorſus latina & Juſtinianea juris editione, novum corpus e graecis digeſtorum, codicis, & novellarum verſionibus, idemque brevius, atque contractius extulit, perduxitque uſque ad quadraginta libros, abſolutum poſtea libris ſexaginta a Leone filio: qui eos libros *βασιλικὰ*, nempe *imperatoriarum legum* appellavit. Eoſdemque in aliam formam Conſtantinus Porphyrogeneta mutavit. Is enim, & hiſtoricos univerſos in unum corpus trium locorum communium collegerat; ideoque noluit diligentiam ſuam deeſſe juriſprudentiae, quae ſecum habet hiſtoriam, & adjutricem. Suppreſſis autem Juſtiniani libris, Baſilicorum auctoritas in Oriente uſque ad finem Graeci pervenit Imperii, nempe ad annum MCCCCLIII. Interiitque illius uſus cum Conſtantino Palaeologo, qui per Turcas fuit Imperio ſpoliatus. Interea vero dum Baſilicorum vigebat auctoritas, multis in iis Graecorum Juriſconſultorum cura verſabatur, nempe Balſamonis, Stephani, Nicaei, Thalelaei, Euſtachii, atque aliorum, quorum reliquias conſervamus: qui vel paratitlis conficiendis, colligendiſque argumentis titulorum, & legum ubiorum, iiſque pro ſuis ſeriebus diſtinguendis; vel concinnanda epitome rerum omnium; vel ſententiis dilatandis; vel ſimilibus, ac diſſimilibus colligendis; vel interponendis in contextu brevibus interpretatiunculis, aut iiſdem ad marginem attexendis vacarunt. Quamobrem plures juris collectiones, & epitomae partim plurium Imperatorum juſſu, partim privato labore, confectaeque prodierunt; quas paucis indicabimus, ne cum varios titulos praeferant, ſtudioſis errorem obducant. (d) Ac primo diſtinguendus eſt Codex ipſe Baſilicus, ſive *Prochiron* magnum a parvo, quod [illegible], ſive *promptuarium juris*, & [illegible], hoc eſt *legum ſelectio* appellatur, utpote compoſitus ex ultimis [illegible] Juſtiniani librorum legibus: quem codicem dixerunt auctorem habuiſſe Baſilium, incrementum accepiſſe a Leone, formam vero emendatiorem, atque novam a Conſtantino. Idemque dictus fuit [illegible], & [illegible]. Poſt hunc iidem Imperatores inſtitutionum [illegible], ſive *promptuarium parvum* magno contractum; quod etiam *ecloga*, & *Synopſis* conjunctim, ſive *ſelectio compendiaria* dicitur: item & [illegible], quod [illegible], ſive *ſelectio correcta*; atque primo ipſum Baſilium, deinde Conſtanti-

(a) l. 1 C. de Metrop. Beryt.

(b) C. de ſtud. lib. urb. Rom. & Conſtant.

(c) Suar. in not. Baſil. Cujac. obſerv. c. 31 lib. 19. & cap. 30. lib. 8. & cap. 31. lib. 15.

(d) Prochiron Juris [illegible] cum annotationibus [illegible] editum.

ſtantinum, & Alexandrum auctores agnoſcit ſuos. Tertium Procheiron appellatur index κατὰ στοιχεῖον, ſive jus per elementa literarum, aut jus alphabeticum. Eſt enim ſelectio major per alphabeti ſeriem digeſta, quae continet majorum Baſilicorum leges, & titulos ad literarum ordinem relatos. Qui Codex repertus Tarenti fuit a Joanne Sambuco viro Pannonio: ea enim Civitas diutius Graeco Imperio paruit, retinuitque graecos mores, & inſtituta. Quartum Procheiron, Tarenti quoque repertum dicitur μικρὸν κατὰ στοιχεῖον, ſive Alphabeticum parvum, quod diſtinguitur a Procheiro Alphabetico magno, de quo ſupra diximus. Quintum Procheiron opus eſt Michaelis Attaliatae judicis, & proconſulis, editum tempore Michaelis Ducae titulis XCV. anno MLXXVII. quod ποίημα νομικόν, vel πόνημα, ſive opus juris appellavit. Sextum Procheiron condidit Michael Pſellus, qui compendiarium jus verſibus clauſit. Septimum Procheiron eſt Conſtantini Harmenopuli, contractum ex Baſilicorum Codice, nuncupatum Ἑξάβιβλος. Ex quibus, atque ex Graecorum Juriſconſultorum ſuperſtitibus notis & interpretatiunculis, Cujacius multos juris civilis locos reſtituit, explicavit, & illuſtravit: ita ut illius eruditio Graecorum luminibus adſperſa, germanam Romanorum juriſprudentiam, caligine temporum intermortuam, ſuſcitarit.

Atque is in Graecia, & in Oriente Juſtinianaei juris progreſſus fuit, & exitus. In Italiam vero, & in Occidentem, multis poſt ſeculis, refloruit: latebatque interea in Ravennae ditione, atque in Illyrici finibus: ubi quod Graeco Imperatori parerent, jus ex Juſtinianaeis libris reddebatur. A regionibus vero ceteris, quas ſtatim ab expulſis Gothis, Longobardorum colluvies occupaverat, Romanum jus diu exulavit: tandemque ab ipſa Ravenna exceſſit: poſtquam ab Imperio Romano per Aiſtulphum Longobardorum Regem fuit avulſa, circa ann. CIↃCCLII. Itaque Italia majeſtate ſimul, & legibus exuta ſuis, jugum Imperii, legumque ſubiit barbararum, dominaque rerum humanarum ſenſu priſtinae libertatis, veteriſque magnitudinis per longum, ac vile ſervitium privata, pro Romani ſplendore, atque humanitate juris, belluinas, atque ferinas, immaneſque Longobardorum leges accepit. Et quas regiones jus Atticum in Romanos mores traductum, & ex priſca omnium ſeculorum ſapientia conflatum diu rexerat, poſtea uſque ad Lotharii tempora occuparunt Viſigothicae, Longobardicae, Francicae, ac Burgundionum pudendae leges, ſive potius Barbarici ingenii libidines: quae continentur in Codice inſcripto *Corpus legum antiquarum*, appellatum vero a Lothario Rege, qui primus eas collegerat, *edictum*, ex quo jus Longobardicae dominationis tempore reddebatur: Cum ex Romano jure non aliud ſuperfuerit, quam id, quod moribus adhaeſerat Italorum, quodque ipſum civile commercium, uſitataque contrahendi ratio retinuerat. Ex libris autem juris ſupererant ad uſum etiam judiciorum tantum fragmenta quaedam; non e Juſtinianaeis decerpta codicibus, quorum lucem, praeter Ravennam, ut diximus, Italia publice nunquam adſpexerat; verum e Codice Theodoſiano, cui Anianus Alarici Gothorum Regis, qui Codicem illum confirmaverat, juſſu ſuas breves interpretationes adjun-

CXXXIX. De Fato juriſprudentiae Juſtinianeae in Italia.

xit: & e Gregoriano, Hermogeniano, ac regulis Ulpiani, Cajique inſtitutionibus, Paulique ſententiis. Tantaque in Italiam, ac tam diuturna barbaries inundavit, ut jus Romanorum, etſi magno ſtudio, deletis Longobardis, a Carolo Magno quaeſitum: tamen exemplariorum inopia, longaque oblivione populorum, uſque ad ſeculum duodecimum, nempe ad Lotharii tempora in tenebris delituerint. Igitur, ut ſtatum omnem Juſtinianaeorum librorum oculis legentium ſubjiciamus, vixere illi quidem in Graecia a Juſtiniano uſque ad Leonem, nempe ab anno Chriſti DXXXVI ad CMX per annos ſcilicet CCCLXXIV. In Italia vero (ſi Ravennam excipias) reſiſtente ab initio barbarie Gothorum, nunquam floruerant; vixque tandem emerſerunt anno MCXXX.

CXXXX. De Inſtauratione Juris Juſtinianei ſub Lothario.

Eo tempore, injuſtis perturbatiſque comitiis, laceraverat Eccleſiam falſus Pontifex Petrus Leonis, Anacletus Secundus nuncupatus ab ſua factione: Cujus Dux erat Rogerius Apuliae, ac Siciliae Comes, Regis nomine a falſo Pontifice donatus. Adverſus Anacletum creatus rite, ac ſolemniter fuerat Innocentius Secundus, cui favebat Imperator Lotharius Saxo, ſumma virtute, atque prudentia Princeps. (a) Quo bellum gerente adverſus Rogerium, Amalphi, Urbe Salerno proxima (quam perperam aliqui locant in Apulia, Melphiam cum Amalphi confundentes) inopinato reperti fuerunt Digeſtorum libri: quos Piſani, qui claſſe Lotharium contra Rogerium adjuverant, praemio bene navatae operae ſibi exorarunt. Piſis vero, poſt longam obſidionem a Caponio militiae Duce ſtrenuo expugnatis, translati fuere Florentiam: (b) ubi pro Auguſta Mediceae domus magnificentia, in Muſeo magni Ducis conſervantur. Hinc promiſcua Piſanarum, & Florentinarum apud ſcriptores Pandectarum appellatio. Iiſdem temporibus repertus Ravennae fuit conſtitutionum Imperialium volumen, quod *Codex* appellatur: indeque ceteros libros juris, immo & *Digeſtorum* aliud exemplar in lucem aliqui reduxiſſe putant. nec mirum, cum ea Urbs longo tempore Romanis legibus vixerit, & Orientali Romanorum Imperio diu obtemperarit. Novellae vero conſtitutiones etiam antea per Italiam vagabantur: atque mea fert opinio, multi juris civilis libri, poſtquam inceſſit homines cupido recipiendi Romani juris, agniti potius fuere, quam reperti: nam & aliquot ante Lotharium annis, jus civile Juſtiniani commemoravit Ivo Carnotenſis, (c) & libros Pandectarum: cum antea ſi occurrerent, forſan ſocordia, & oblivione praetermitterentur.

(a) *Sigon. de Regn. Ital. l. 4.*

(b) *Polit. l. 10. ep. 4.*

(c) *Epiſt. 114. & 99.*

CXLI. De Pandectis Florentinis.

Legum autem Romanarum oraculis poſt diuturnum ſilentium ſuſcitatis, Italia jam pridem oblita ſui, reſpexit tandem ipſa ſeſe, inque ſuis legibus vetuſtam Imperii majeſtatem recognovit: recepitque per eas in toto ſubjecto ſibi olim terrarum Orbe, ſi non Imperium, at ſaltem nominis auctoritatem, quaeque vires dominationis amiſerat, ratione in poſterum imperavit. Noſtris enim legibus omnes populi ſubmiſere faſces; quique ab Imperio deſciverant Romanorum, eorumdem ſapientiae perpetuo paruerunt. Porro Codicem hunc Florentiam translatum (d) Politianus cenſuit ipſius Triboniani aetate produxiſſe; ita ut omnium exemplariorum auctoritatem ipſius judicio vincat: a quo diſſenſit Alciatus, (e) propter mendas, quae hoc etiam in Codice inſunt. Antiquiſ-

(d) *Miſc. cap. 4.*

(e) *Diſ. anſt. 7. cap. [illegible]*

ſimum

ſimum tamen fuiſſe non ambigitur; (a) & ad ejus fidem in re ancipiti omnes interpretes noſtri recurrerunt; omniaque alia exempla ex hoc uno fluxiſſe creduntur.

(a) Bart. l. ſi vero. §. [illegible] D. de [illegible] Auth. [illegible] ſi [illegible] ſamil. §. ſi [illegible] D. ſolut. matr.

CXLII. De Inſtauratione Studiorum Juris.

Itaque, recepto Romanorum jure univerſo, & poſt longum exilium in patriam reſtituto; ſtudia Italorum ad interpretationem, atque uſum illius continuo exarſere; ob eamque cauſam publica Imperatoris auctoritas expetebatur, qua ſublatis Longobardorum legibus, deletiſque veſtigiis priſtinae ſervitutis, Italia per uſum Romani juris majeſtatem priſtinam recuperaret. Hoc juriſprudentiae Officium praeſtitit idē Lotharius, quo imperante revixerat. Is enim publico edicto in omnes Imperii regiones emiſſo juſſit, ut Romanorum jus in ſcholas publicas, inque omnia tribunalia reciperetur: ex eoque in poſterum cauſae judicarentur, deletis barbaris legibus, profligatiſque cruentis moribus Italico nomine prorſus indignis. Itaque hoc edicto, Romano juri ſceptra reddidit ab hoſtibus erepta; eique publicam auctoritatem, lucemque reſtituit.

CXLIII. De Bononienſi Schola, & de Irnerio.

Primam autem, atque celebriorem ſcholam juris civilis Imperator aperuit Bononiae; ubi ſedes bonarum artium, & publicum cujuſque doctrinae docendae munus, vel a Theodoſio minore, (b) ut Bononienſes contendunt, vel, ut alii putant, ab ipſo Lothario fuerat conſtitutum. Hujus tam egregii facinoris Imperatori optimo auctor fuit, atque ſuaſor Juriſconſultorum ea tempeſtate maximus Irnerius, vel, ut alii ſcribunt, Wernerius; qui Mediolanenſiſne, an Germanus fuerit, ambigitur. Is non ſuis modo, ſed & Mathildis precibus eximia tum auctoritate mulieris id impetravit, teſte Abbate Urſpergenſi, (c) quem etſi erroris arguat Sigonius, (d) quod eo tempore Mathildis jam e vivis exceſſerat; tamen alia potuit eſſe Mathildis e tribus, quas ejuſdem nominis circiter ea tempora floruiſſe Baronius (e) e veteribus monumentis comprobavit. Patebāt adhuc iis temporibus Conſtantinopoli cum ceterarum artium ſcholae; tum juris praecipue civilis, quod ſuppreſſis latinis Juſtiniani, e Graecis Baſilicorum codicibus promebatur. (f) Inde Irnerius cum graecam linguam addidiciſſet, juris quoque ſcientiam ſecum in Italiam advexiſſe creditur (g) cum neque ex ſe edere in tantis doctrinarum tenebris; neque aliunde accipere tantum juriſprudentiae lumen potuerit, quantum ille in componendo, & redintegrando, illuſtrandoque diſſoluto illo, & caliginoſo legum corpore profudit, ut merito *Lucerna juris* appellaretur. Qui enim ante ipſum, etiam in Bononienſi ſchola, interpretationem fuerat aggreſſus Pepo, probatu dignum extulit nihil. Quamobrem uni Irnerio Juſtinianeum jus integritatem ſuam, & juriſprudentia vitam acceptam refert. Is enim e variis codicibus, ut credere eſt, undique conquiſitis, & ſimul collatis, atque pluribus ex fragmentis judicio, & acumine ſuo commiſſis, ſparſa juris membra collegit; quemque nunc habemus voluminum ordinem in regiones, aetateſque omnes, additis obſcuriorum locorum interpretationibus, imploratàque Imperatoris auctoritate tranſmiſit. Studioſorum autem laborem levavit laudabili ſane opera, redactis nempe in epitomen laborioſis, atque garrulis Juſtiniani Novellis, quarum ſummas perſpicuas ſimul, atque breves per Codicis titulos diſpertivit, attexuitque legibus iis, quae novellis, aut abrogabantur, aut detractione,

(b) Pancir. de claris leg. interp. lib. 2. cap. 31. in fin.

(c) In Chronico.

(d) lib. 11. de Reg. Ital. ſub [illegible]

(e) Ann. [illegible]

(f) Abbas Urſperg. fol. [illegible] Diplov. in A[illegible] [illegible]

(g) [illegible]

vel adjectione mutabantur: quas *Authenticas* vulgus appellat. Unde per Irnerium una fere, eademque lectione, Codicis & Novellarum ſenſum licet arripere. Cavendum tamen ab erroribus, quos in iis deprehenderunt eruditi: qui non paucas earum authenticarum, aut male novellis reſpondentes, aut non ad ſuos titulos relatas, obſervarunt. Quorum errorum ſeriem pertexuit Jacobus Viſſembachius: eamque adjunxit diſſertationi ſuae de mutuo. Sūt qui ſero novellas Irnerio innotuiſſe tradant: adduntque illum, dum cauſas oraret, novellarum auctoritate confutatum, negaſſe germanum eas eſſe Imperatoris partum, ſed nebulonis alicujus commentum, quod vim ſibi legis adrogaret. Ipſe vero Irnerius, cum Ravennae artes liberales doceret, Bononiam vocatus, jus civile ſuſcepit explicandum publice, ac privatim domi mercede ab auditoribus accepta, paucis ante annis, quam jus civile Imperatoris edicto publicaretur. ut ſuſpicantur Bononienſes Cives in epiſtola ad Nehuſium ſcripta: quam mecum inter alia ſelectiora, & rariora opuſcula, quorum bibliothecam ſuam habet refertiſſimam, humaniſſime communicavit *Marcellus Severolus*. Eo pacto Irnerius lucem, quam interpretationibus ſuis attulit juriſprudentiae, per diſcipulos ad omnem trāſmiſit poſteritatem.

CXLIV. De Variis Juriſprudentiae Scholis Sectis.

Ejus e ſchola celebriores interpretes profluxerunt, uſque ad Accurſium: a quo plenior juris coepit explicatio, uſque ad Bartolum: a quo latiora commentaria inundarunt, non modo in leges, ſed etiam in ipſius Accurſii, & veterum explicationes lōge verecundiores textui circumdatas, quas graeco vocabulo *Gloſſas* vocamus: quod per eas, velut per *linguas* legum ſentētiae alioquin obſcurae panderentur. Bartoli profuſa commentandi libido poſteriores inceſſit interpretes uſque ad Alciatum: qui novis luminibus ex graeca, & Romana antiquitate, abſtruſaque linguae latinae notitia, & ope artis criticae ſecum reviviſcentis, priſcam & germanam juriſprudentiae faciem diſcluſit: barbariae vero ſqualorem prorſus omnem detraxit Cujacius, qui memorabile in aevum Alciati coeptum abſolvit, ea interpretationis felicitate, eaque elegantia, & veritate majori, ut unus Cujacius dignus ſit, cui etſi tempore, atque ordine non primo, tota juriſprudentiae reſtitutio, propter praeſtantiam ejus ſupra ceteros interpretes, adſcribatur. Hinc a nobis ſincera omnis, & erudita interpretatio, *Cujaciana juriſprudentia* nuncupatur: exemplo veterum, qui ob nominis celebritatem, Pythagoreos appellarunt cunctum philoſophos, qui ante Pythagoram in Italia floruerunt. Igitur diſtinctionis, & memoriae gratia, in quatuor gradus noſtratem juriſprudentiam tribuemus. Primam facimus *Irnerianam*: ſecundam ponimus *Accurſianam*: tertiam conſtituimus *Bartolinam*: poſtremam, quam, ut germanam vetuſtatis mentem, omnibus anteponimus, *Cujacianam*. Ab Irnerio autem, uſque ad Alciatum, a quo juriſprudentia Cujaciana duxit initium, *hyems* quodammodo *juriſprudentiae* fuit: adhuc enim barbarie premebatur, carebatque pura illa luce veteris eruditionis: innumeriſque ſubtilitatibus, ex Arabicae philoſophiae ſcholis, a Bartolo maxime, ad ſtudiū juris traductis implicabatur; opeque deſtituta cognatae ſibi latinitatis, & eruditionis, aptoque munimento privata, evolvere ſeſe neſciebat: unde rigebat illa tanquam hyeme cohorruiſſet. Quare, cum vetus Ro-

manae

manae Reipublicae, juriſque Romani ſenſus ſub Alciato primum, & ſub Cujacio maxime refloruerit: ideo Cujacianam doctrinam ver *juriſprudentiae* appellamus. Quamobrem ab hyeme ad ver convolaturi, obibimus prius Irnerianae, Accurſianae, atque Bartolinae juriſprudentiae ſeriem, celebriores cujuſque auctores indicantes: deinde ad Cujacianae juriſprudentiae interpretes progredimur.

CXLV.
De Martino.

Prodeat autem ante omnes ex Irnerii ſchola Martinus Cremonenſis, ex Bononienſi Goſiorum, nobilique familia: (a) quem temporum factiones patria ejecerunt. Is cum plures in jure quaeſtiones moviſſet, atque eſſet in opinando liberior, ſi quae nimium audiret; adverſarium habuit, ex eadem Irnerii ſchola, Bulgarum. Ita ut ipſorum contentiones inter utriuſque diſcipulos opinionum, & animorum diſſidia parerent. Itaque ſtudioſorum turba, Proculianorum, & Sabinorum inſtar, in duas factiones diſceſſerunt. Quarum altera Bulgarum ſequebatur, altera Martinum; a quo ex Goſia familia dicti ſunt *Goſiani*: quos contraria factio auctoritate, ac numero ſuperavit; etſi Martinus Frederico AEnobarbo haud illiberaliter aſſentatus, ſuarum ſententiarum non paucas publica Imperatoris auctoritate fundarit: (b) nec mirum Martino tam fecundum fuiſſe Fredericum; cum ut Imperatoris gratiam ſibi Martinus pareret, (c) in maxima contentione illorum temporum inter populos, & Principem de juribus Imperii, Martinus veritus non fuerit ſententia ſua rerum omnium dominium, & proprietatem Imperatori adjudicare. Quo meruit, ut ipſius agnati a Caeſare inter Principes referrentur. (d) Hac autem pudenda ſane ambitione, arbitror Martinum apud aequales, & poſteros invidia flagrantem, adeo paucis opiniones probaſſe ſuas; ut ejus diſcipuli ab Accurſio, per deridiculum *Goſiani* appellentur: & Jaſon pronunciare non dubitaverit, nihil veri a Martino afferri ſolere. (e) Anceps fama eſt, illum ab Azone clavibus auditorii percuſſum exanimem concidiſſe, frendente Azone, quod eſſet a Martino in diſputatione ſuperatus. Floruit Martinus ſeculo duodecimo, anno aetatis ſuae LXXVIII.

(a) Cynus l. 1. §. tacitae ſin. C. de rei uxor. action.

(b) Odofr. l. rem non novam in fin. C. de judic. Alex. in conſil. ſi dubit. Roland. a Vall. conſ. 46 num. 14. lib. 1.

(c) Gloſ. & Odofr. l. bene a Zenone C. de quadrienn. praeſcript.

(d) Cyn. l. 1. §. tacitae C. de rei uxor. action.

(e) Alciat. parerg. lib. 9. c. ult.

CXLVI.
De Bulgaro.

Offert ſe huic ex adverſo Bulgarus aequalis ejus, & aemulus, quem plerique faciunt Bononienſem. Is apud populos, non ſolum doctrina, ſed & gratia valuit: atque ob pronunciationis leporem, *os aureum* appellabatur. Laudi huic ſucceſſus reſpondit. Cum enim is Bononiae doceret ſimul, & judicaret in appellationum cauſis ſupra libras viginti quinque, juſſu Frederici AEnobarbi, qui eum una cum ceteris ad jura Imperii definienda vocaverat; ſententiae ab ipſo latae, ſive in explicando, ſive in reddendo jure, tanto plauſu, atque conſenſu populorum attollebantur, ut per omnem Italiam pro legibus acciperentur. Hinc in omnium ore *Bulgari conſuetudines*; eo quod interpretationes ipſius in re dubia cederent in communes mores. Hanc auctoritatem ſuarum ſententiarum apud populos, ipſe damnoſo ſibi exemplo minuit: jactataque rei familiaris interpretationes proprias, praeter morem, ſancivit. Docuerat enim ille, contradicente Martino, dotem, veluti peculium Patris profectitium, uxore, ſuperſtitibus liberis, mortua, debere ad Patrem, qui dotaverat, redire: Martinus contra mulieris patrimonium ajebat eſſe

dotem,

dotem, proptereaque in ipſius mulieris poſteritate permanſuram. Sors tulit, ut Bulgari uxor moreretur. Unde Martinus a Bulgari ſocero conſultus reſpondit, ſe quidem, cum in contraria ſententia eſſet, dotem non fuiſſe redditurum; Bulgarum vero, cum aliter ſentiret, ſua ſe doctrina implicuiſſe, propriaque ſententia damnaſſe, ideoque reddere cogendum. At Bulgarus doctrinae ſuae fidem patrimonio anteponens, oblata ſponte dote, ſui aemuli judicium antevenit. Sortem hic habuit quanto in prole ſuſcipienda ſecundam; tanto adverſam in retinenda, amiſſis omnibus liberis, quos ſuſtulerat: unde animo aeger pronunciavit vulgatum illud.

Ordine mutato ſuccedis, Bulgare, nato.

CXLVII. De Hugolino.

Eadem aetate ſcholam Bononiae juris civilis habuit Hugolinus a Porta Ravēnate, clarus ob adjectos Authenticorum volumini feudorum libros Bononiam a Federico miſſos, ut juri civili inſererentur. Quos cum alii per plures Codicis titulos diſpertiiſſent; Hugolinus eos ſeorſum collectos authenticorum collationibus attexuit; eoſdemque ita compoſitos, *decimam collationem* appellavit.(a) Deceſſitque anno MCLXVIII.

(a) Oldofr. in auth. caſſa Cod. Sacroſ. Eccleſ. Alvarot. in proem. tract. feu. 4. qu. 3.

CXLVIII. De Rogerio, & Othone, & Placentino.

Claruit etiam eo tempore Rogerius, qui epitomen, *ſummam* appellatam, ſcribendam ſuſcepit, non ultra viginti chartarum, ut cum ſcriptoribus illis loquar, ſpatium excurrentem. Item & Otho, qui judiciorum ſummarium reliquit. Ex Italia vero in Galliam repullulantem, ſcientiam juris retulit ſecum Placentinus Gallus a Martino inſtitutus, qui Agathe poli, nunc Monteſpeſſulanum, in Gallia Narbonenſi, publice jus explicavit, ediditque pinguiorem epitomen, aemulatione Rogerii, quem hac laude ſuperavit.

CXLIX. De Pyleo.

Nec memoratu indignus eſt Pyleus ex pago Mutinēſi, qui exorſam a Placentino poſtremorum Codicis librorum abſolvit epitomē. Is Bononiae jus expoſuit, poſteaque Mutinam precibus, pretioque a Mutinēſibus abductus fuit, ac denique civitate donatus, ut apud eos publice doceret. Idem, cum in judicio defenderet machinarios, a quibus projectu lapidum quidam e praetereuntibus ictus fuerat, & antea monitus, ut ſibi caveret, cujus moniti teſtes nulli aderant, machinarios in jus duxit. Quos ubi Praetor interrogaſſet, ac tacentes vidiſſet, admiratus, ad Pyleum converſus eſt, ſilentiique cauſam rogavit: tum Pyleus, *quia muti ſunt*, inquit. Ad haec accuſator mendacium exprobrans, exclamavit: immo audiveram vociferantes, ac tranſeuntibus, dicentes, *cavete*. Tum Pyleus: *Ergo abſolvantur*, inquit, *praemonuere enim, de damno non tenentur*.(b) Itaque impetravit, ut eis a Praetore noxa remitteretur. Uxoris teſtamētum, quo heredem inſtituit eum, de quo fuerat interrogata, defendit, non ſine multis oppoſitoribus. Librum ſcripſit de *ordine judiciorum*, & aliqua in feudorum libris annotavit. Ab hoc, quod ſingulis Saturni diebus in utramque partem diſputationes haberentur, ortum eſt *ſabbatinarum quaeſtionum* nomen ab ipſo conſcriptarum. Ex qua exercitatione [illegible] *Brocardica*, ſive enunciata illa, quae uſum habent ancipitem, in utramque partem flectunt, peculiari libro ab eo comprehenſa.

(b) Bald. in proem. de atteſt. que jur. reg. de concil.

[illegible] Bulgari diſcipulos [illegible] Albericus a Porta Ravennate doctrina potius, quam moribus magiſtro ſimilis, quippe temulentus, & helluo,

h. illuo, egregieque impudens: cum non veritus ſit, propter turpe lucrum, fidem ſuae abrogare doctrinae. Etenim de reſtitutione dotis poſt mortem, ſuperſtitibus liberis, idem quod B[illegible]garus [illegible] ſenſerat, & docuerat: verum cum idem ſibi, ac Bulgaro contigiſſet, [illegible] rogatus a ſocero, redditurum negavit, [illegible] ſcriptis redargutus, reſpondit mutaſſe ſententiam. Longe [illegible] Bulgari auditoribus celebritate nominis praeſtitit Joannes Bo[illegible] [illegible]rum libros in epitomen redegit, [illegible] nit, obiitque anno MCXCVII.

Splendorem huic addidit ejus diſcipulus Azo Bononienſis, a Baldo haud praecipitis judicii viro, *fons legum* appellatus: cujus epitome, quam *ſummam* vocant, tanto fuit in precio, ut merito alias ante ſe omnes obſcurrit. Hinc traditur Mediolani, & *Cremonae* nulli patuiſſe aditum ad juriſconſulti munus, qui ea epitome careret. Azonis celebritas ex omnibus Italiae regionibus auditores excitabat. Ita ut Bononiam adtraxerit juvenum fere decem millia. Ex quibus cum Longobardi, & Etruſci ſecum acerrime diſſiderent, ab eo tumultu res ad eadem prope devenit: ut & Urbs univerſa perturbaretur. Habebant eo tempore Doctores in auditores ſuos, qui delinquerant, animadverſionem, & juriſdictionem in cauſis civilibus: verum, retenta hac poſtrema, priorem amiſerant, propter condonandi facilitatem: quam poſtea animadverſionem recuperatam rurſus amiſerunt, nec eam in poſterum receperunt. Henrico Caeſari, qui medius inter eum, & Lotharium Juriſconſultum Azonis aemulum equo per Urbem incedebat, interroganti, *cujus nam eſſet merum imperium?* Lotharius *Caeſaris ſolius* eſſe reſpondit: Azo vero intrepide, *non Caeſaris tantum, ſed & Praeſidum Provinciarum*. Gratior tamen Principi fuit improbitas, & aſſentatio Lotharii, qui equo a Caeſare donatus, cauſam praebuit Azoni, ut cum eodem de argumento diſſereret, inque ſua ſententia permaneret, ambiguo illo luderet, quod ſcilicet ipſe *aequum* dixiſſet, *equum* vero abduxit Lotharius. Cum nondum Azo admodum in jure Pontificio profeciſſet; contenderetque in foro contra Boatinum Mantuanum, mortuo ante litem conteſtatam delegante, delegati juriſdictionem extingui; neque ad id probandum ei certus ex jure locus occurreret: amico ſuggerente, citavit caput *relatum, de officio delegati*: at adverſarius confeſtim oppoſuit proxime ſequens caput *gratum* eodem titulo: quo traditur, juriſdictionem excitari a ſola citatione, indeque perpetuam permanere. Hac redargutione, Azo perculſus amicos reſpexit, & pudibundus dixit.

Gratum, & relatum me habet vituperatum.

Ad gymnaſii cuſtodiam famulo eſt uſus, Tarentino Galloprelſus nomine, qui coloris nigredine, ſtaturaeque brevitate, & oris corporiſque deformitate, juvenili petulantiae jucundum ludibrium fuit, precium que ſcurrilitatis ab adoleſcentibus duo millia florenorum, ut vocant, ſervitii ſui tempore collegit. Mortuus eſt Azo anno MCC. tanto moerore omnium, ut univerſa lugere Academia videretur: ac, veluti prolatis funeris cauſa rebus, non niſi poſt anniverſarium Divorum omnium feſtivum, interpretatio juris eſt inchoata. Hinc aperte mendacii redarguuntur,

CLI. De Azone, ejuſque ſchola.

(a) Lib. parerg. cap. ult.

quiſquis fabulam illam excogitavit ab Alciato (a) evulgatam, de ignominioſa morte Azonis, ob Martini necem: cui commento fidem prorſus abrogat honorificum Azoni monumentum extructum; &, cum vetuſtate collaberetur, publico juſſu reſtitutum anno MCC CCXVI. Ejus autem Summa talis eſt, tantique acuminis, & ſoliditatis; ut, quamvis Barbaris temporibus nata, ea tamen in hac eruditionis luce, ſine damno, ac fraude noſtra carere non poſſimus.

CLII. De Lothario Cremonenſi.

(b) Cap. ſi diligenti. de foro compet. & de praeſcript.

Ipſius aemulus Lotharius Cremonenſis non tam ſtudiis, quam armis claruit. Ope Caeſarea, vir talis, Piſanus Archiepiſcopus creatur. Nec erubeſcebat contra Eccleſiam ſententiam ferre: docebat enim Sacros viros, non ſecus Eccleſiaſticos, poſſe foro ſuo cedere; cumque factis etiam iniquis Eccleſiam Romanam laederet, juraque Judicatus Calaritani uſurparet, (b) ab Innocentio III. vehementer objurgabatur.

CLIII. De Balduino Bononienſi.

Jacobus Balduini, Bononienſis, auditor & ipſe Azonis, & Decurio creatus a Civitate ſua, peſſime de utraque meruit, indignuſque prorſus fuit juſtitiae Sacerdotio: nam, & magiſtrum inſimulavit falſae doctrinae per calumniam, quam in illius caput magiſter reflexit, & cauſam ſuſcepit adverſus patriam. Cumque ſceleris in patriam argueretur, reſpondit eo ſe facto germanum Bononiae civem praeſtitiſſe: hominem effrontem, & inclytae virtutibus patriae prorſus indignum! A Genuenſibus Praetor creatus, cum patricium laqueo damnaſſet contra ejus Reipublicae leges, cauſam praebuit Genuenſibus edicendi, ne ullus in poſterum legum doctor, ad jus dicendum vocaretur.

CLIV. De Roffredo Beneventano.

Roffredus quoque Beneventanus Azonem habuit magiſtrum, deinde Bononiae libros juris explicavit, pluraque ſcripta reliquit, inter quae diſputatas ſaturni diebus quaeſtiones, quas *ſabbatinas*, ut diximus, appellarunt, *formulaſque* compoſuit, quibus rei convenirentur in foro: quorum magnus erat uſus, antequam aliae locupletiores prodirent. Hunc judicem adhibuit in cauſis Fredericus II. Imperator.

CLV. De Accurſio, & ejus ſcriptis.

Quae autem ſumma laus eſt Azonis, ob ejus diſciplinae Profectus eſt Franciſcus Accurſius Florentinus: cujus labor, & induſtria ſuperiorum omnium ab Irnerio juriſconſultorum laudem perſtrinxit, & obruit, cunctaque ſcripta merſit aliorum. Is enim ea animi alacritate ad juriſprudentiam acceſſit: et aetate provecta juveniles ſpiritus gerens, juvenilia ſtudia minime refugerit. Fertur enim prope quadragenarium ad juriſprudentiam ſe contuliſſe; conductiſque ſuperiorum interpretum expoſitionibus, Irnerii, ſcilicet, Bulgari, Martini, Placentini, Pylei, Joannis, & aliorum in ſolitudinem ſeſe abduxiſſe: ubi illorum, & ſuis interpretationibus, particulas omnes juris civilis obiit, ut inde, tanquam ex tripode, forenſium cauſarum definitiones, & judiciorum oracula peterentur. Ideoque Accurſius a Cyno Advocatorum Idolum appellatur. Nemo enim ante ipſum exortus erat, qui ſeorſum ita brevius, uberiuſque ſuppeditaſſet. Sententiam enim legum tum in univerſum, tum particulatim expoſuit; ſimilia loca ex univerſo juris corpore colligit, & contraria inter ſe componit, adductis aliorum, ac modo acceptatis, modo rejectis opinionibus, quaeſtionibuſque plurimis, utiliſſimiſque ad forenſem cautelam, ac uſum. In ſtrophis autem refugandis adeo fuit acutus,

tus, & ſolutus; perſpicuus autem in verbis, & ſobrius: feliciorque in abditis ſententiis eruendis; ut, niſi temporum barbaries antiquitatis ei lucem, & ſermonis elegantiam ademiſſet; nullam fortaſſe laboris partem reliquiſſet eruditis recentioribus. Quo magis mihi ſtomachum faceſſit eorum inſolentia ne dicam, an inhumanitas? qui, cum ejus lectione legum ſenſus levi labore adipiſcantur, ubi tamē aliquid nubeculae ab eo relinquitur eorum eruditione diluendū, feroces victoria, ſtatim perſtrepunt, & cachinnos tollunt: nec verentur viro de illis, ac de poſteritate optime merito, temporum caliginem vitio vertere; ſibi vero laudi ducere naſcendi ſortem. Quae autem inhumanitas eſt; ei qui facem praetulit in tantis tenebris juris civilis, quas ſine face vel eruditiſſimi novorum juriſconſultorum oberraſſent; vitia illa nolle condonare, in quae decidit, non propter juris civilis inſcitiam; ſed ob imperitiam hiſtoriarum, & latinae proprietatis ſibi ab aetate illa denegatae: cum tamen, his etiam praeſidiis ſpoliatus, ingenii acie non raro collineet, ut non tam ipſius errores exagitare, quam paucitatem illorum in tam crebris peccandi periculis, lubricisque locis admirari debeamus. Quo magis Cujacii modeſtiam, & probitatem commendo, qui cum in Accurſii nomen incidit, non modo parcit a conſuetis eruditorum injuriis, in quibus Duarenus potiſſimum eſt intemperans; verum etiam hominem honorifice appellat, *optimum* ſcilicet *Accurſium*. Cujus auctoritatem non modo prae Bartolo tanti fecit, ut ſomnia duxerit, & deliria quicquid ei Bartolus contradicit, verum etiam Accurſium, teſte (a) Mornacio, Latinis, & Graecis omnibus interpretibus antepoſuit. Nec mirum, quid enim Graecorum exilitas, notumque ſcholae, ad Accurſii abundantiam, acumen, circumſpectionem, & diligentiam? Ob quam in ſuo ipſe nomine Judicus haud abſurde dixit ſe (b) *Accurſium* appellatum, quod in jure civili vacillantibus, atque laborantibus opportune *accurrat*. Religio mihi fuerit omittere Cujacii de eo judicium his ab eo expreſſum verbis: *Nemo Bononienſium (c) ex profeſſoribus Juriſprudentiae comparetur etiam ſi Accurſium longe magis corona donaverim, & quae quicquid aberrat Bartolus veluti ſi[illegible] aegri ſomnia videntur.* In ſententiarum diſcrepantia Bulgari cauſam contra Martinum amplectitur: ut Azonis diſcipulum prorſus agnoſcere. Cum Bononiae ſumma celebritate docuiſſet, filios reliquit Franciſcum, & Cervotum, non bonorum modo haeredes, ſed etiam doctrinae: qui & in docendi munere patri ſucceſſerunt: &, quod mirere magis, fama eſt etiam reliquiſſe filiam, quae jus civile publice docuerit. (d) Ipſe vero Accurſius anno MCCXXIX. aetatis vero ſuae LXXVIII. ſupremum obiit diem.

(a) *Ad l. 2. §. hoc autem C. de vet. jur. enucl.*

(b) *In l. [illegible] § ſi ex dando D. ad Treb. I.*

(c) *Obſ. [illegible] lib. 12. cap. 16.*

(d) *Alberic. in [illegible] D. [illegible] Tiraquel. [illegible] gloſſ. [illegible]*

CLVI. De Jacobo Ardizone, & Odofredo

Edidit, & Azonis ſchola Jacobum Ardizonum Veronenſem, qui praeclarum doctrinae ſuae monumentum reliquit *feudorum ſummam* quam diu latentem, e ſua tandem bibliotheca extulit Daniel Scotameus Juriſconſultus Aſtenſis anno MDXVIII. Eduxit eadem Azonis ſchola Odofredum Bononienſem, vel ut alii credunt Beneventanum, ad ambiguas quaſque cauſas a Gregorio Montelongo Gregorii Pontificis legato adhibitum, dum Bononiae doceret: cujus in interpretando facilitatem, atque utilitatem ex ejus uberrimis in Pandectas, & Codicem cōmenta-

mentariis noſcere licebit. Vita exceſſit anno MCCLXV. Ceteros obſcuriores nomine commemorare non eſt ex noſtro, aut legentium uſu: ſatiſque habebimus adoleſcentibus oſtendere clariores uſque ad Bartolũ, a quo aliam juriſconſultorum ſeriem exordiemur.

CLVII. De Dino.

Atque mihi excitanda eſt in primis Dini ex Florentino pago memoria; cujus tanta in diſputando ſublimitas fuit, ut *Dini diſputatio* in proverbium abierit: tantaque auctoritate claruit, ut ad textum decretalium librum componendum a Bonifacio VIII. fuerit adhibitus, una cum Ricardo Petronio Senenſi: qui honos Dino magno ſtetit. Cum enim Ricardum ſocium ejus a Pontifice in Cardinalium numerum lectum vidiſſet, ſe vero praeteritum; etſi aliis praemiis cumulatus, tamen moerore animi vitam amiſit. Etſi non deſint, qui occulto veneno ſublatum tradant. Obiit Bononiae, ubi docuerat anno MCCCIII.

CLVIII. De Bartholomaeo a Capua.

Sub idem tempus non doctrina mediocri civili, quam Neapoli in Gymnaſio inſtituto a Federico II. Caeſare, ſumma gloria docuit; ſed ampliſſimis etiam honoribus floruit Bartholomaeus a Capua Neapolitanus patriciae, ac poſteritatis ſuae nobiliſſimae perenne decus. Cujus patrocinio Robertus adverſus (a) Carolum, Regni ſucceſſionem ſibi aſſerentem, cauſam obtinuit: tandem anno MCCCX. Bartholomaeus felicem vitae honorumque curſum abſolvit.

(a) Afflict. in *de ſucceſſ. Feudor.* num. 33.

CLIX. De Petro de Bella pertica, & Jacobo de Arena, & Oldrado.

Nec mihi reticendi ſunt *Petrus de Bella Pertica* Burgundus, aliis Sequanus, aliis Aurelianenſis: qui haud minus eſt hic Infortiatum, quod vocant, Toloſae, & aliquo etiam tempore Bononiae explicavit: atque haud impenſe ſcripſit in plures juris locos anno MCCC. Et Jacobus de Arena Bononiae, vel Toloſae, vel, ut alii putant, Patavii profeſſus, anno MCCC. cujus opiniones ex legum mente petitas (*b*) Bartolus arbitrabatur. Et Oldradus de Ponte ex Laude Pompeja, ob diſputandi acumen, *Pater legum* nuncupatus: cujus reſponſa non pauca imperant adhuc in foro: etſi dum viveret, adeo callide verſaretur in cauſis, ut haud raro praevaricatos haberetur: quo nomine fuit a Summo Pontifice objurgatus. Etenim Oldradus Romae docuit, ubi & in collegium lectus *Advocatorum*, ut vocant, *Conſiſtorialium* a Joanne XXII. Pontifice ad graviora Reipublicae negotia explicanda frequenter vocabatur. Prae ceteris vero illuſtre patrocinium coram Roberto Apuliae Rege, Thomae defuncti Principis filio natu maximo praeſtitit: cui *Sancti Severini* Comitatum impetravit. Demum doctior, quam honeſtior reputatus, gravi Pontificis reprehenſione perculſus, in morbum incidit, obiitque anno MCCCXCV. Avenione.

(b) Bart. *in tract. bannitor.* num. 14.

CLX. De Jacobo de Belvito, & Butrigario.

Neque omiſerim Jacobum de Belviſo Aquenſem, qui Bononiae docuit eadem aetate, atque etiam Neapoli, ubi Feudorum libros optime explicavit. Quicum conjungere placet *Jacobum* Butrigarium Bononienſem, qui gloriae ſuae, quam doctiſſime ſcribendo comparavit, magnum habuit incrementum Bartolum ejus diſcipulum. Docuit Jacobus Bononiae anno MCCCXXX. de quo illud fertur haud illepidum: quod interpretatus legem, quae communem [illegible] ad numeri, non maternos [illegible] videndos praecipitem ubi annum cum caniſtro ficuum praetereuntem vidiſſet, pactuſque ab eo eſſet dimidium, ſi [illegible] ſcindere

ſi us

ficus velle ſimulavit, ut e ſingulis dimidium ſibi auferret. Cum vero unus clamaret, ſe numerum ficuum vendidiſſe, non medietatem ſingulorum: Jacobus ad auditores, qui ſecum erant converſus: *En*, inquit, *quã belle nunc hæc explicatio dudum legis uſum oſtendit!*

Sed jam ad Cinum veniemus Piſtorienſem, cui pluribus e ſapientiæ generibus gloria parta eſt. De ſummo enim Juriſconſulto, & elegantiſſimo ſimul Poeta, certant inter ſe Juriſprudentia, & Poeſis, utri earum ſit adjudicandus. Verſibus ejus, quos etruſce ſcripſit, nihil venuſtius: interpretationibus vero illius in jure civili nihil ſanius, nihil preſſius. Floruit etiam gloria diſcipulorum, quorum habuit in juriſprudentia Bartolum; in humanioribus autem literis ſocios Petrarchã, & Bocacium, & Cavalcantium, quibuscum conjunctiſſime vixit. Quorum quoque conjunctionem pictor, dum egregium factum deſcriberet Utini in Divi Nicolai Sacello, expreſſit in tabula: in qua Cinum, Petrarcham, & Bocacium, & Guidum Cavalcantium effinxit: ubi Cinus Judicis Aſſeſſorem refert; Petrarcha ſcribam; Bocacius ruſticum; Guidus vero Cavalcantius Hebreum, quibus imaginibus hiſtoria proditur illius temporis haud illepide: cujus non eſt hic referendæ locus. Morum quoque Cinus honeſtate, & lenitate commendabatur: magis profecto laudandus, niſi arrogantius in jus Pontificium invectus fuiſſet. Nollem huc temeritatis, hominem alioqui modeſtum, eſſe provectũ. Adoleſcens adhuc aſſeſſoris munus apud Lodovicum Allobrogem Romanum Senatorem exercuit, & jus civile Bononiæ primum, deinde Peruſii docuit: ubi Bartolus in eius ſeſe diſciplinam tradidit. Demum anno MCCCXXXVI. Cinus exceſſit e vita. CLXI. De Cino Piſtorienſi.

Eodem ſeculo floruit Albericus de Roſata Bergomenſis, quo genere obſcurior, eo doctrina illuſtrior: qua meruit ut a Joanne Novarienſi Epiſcopo, & Luchino Vicecomite Mediolanenſium Principe, ad Benedictum XII. Pontificem legatus mitteretur: cum Patriæ, atque etiam Romæ cauſarum patrocinio diu vacaſſet. Denique, ubi ſe abduxiſſet a negociis, præter interpretationes vocabulorum, etiam utriuſque juris commentarios edidit: quo opere ſtudioſorum laborem plurimum levavit, ante quam eruditiores, & ſinceriores noſtrorum temporum explicationes ab eruditioribus Juriſconſultis prodirent. Fertur idem in Dantis Aligerii Poema fuiſſe commentatum, ut conſuetam Juriſconſultorũ ſui temporis doctrinam ſuperaſſe appareat. Demum anno MCCCLIV. migravit a vita. CLXII. De Alberico de Roſata.

Prætereo nunc ejuſdem claſſis Juriſconſultos alios, nempe Rolãdum Pleciolum, Andream Ciaffi, & Franciſcum Tigrini Piſanos; Ricardum de Malumbris Cremonẽſem, Bartholomæum Butrigarium Bononienſem, ejuſque Cives Lambertinum & Franciſcum Ramponi; Nicolaum Mattarellum Mutinenſem, Gulielmum a Cuneo, & Beltrandum de Monte Faventino, Joannem Fabrum Burdegalenſem, Raynerium Forolivienſem; Taddeum Pepulum Bononienſem; Signorinum Homodeum Mediolanenſem, & alios uſque ad Bartolum Cini diſcipulum, novæque claſſis juriſconſultorum Principem. CLXIII. De aliis turmatim.

Hic, ſi tam ſublimi e loco ſimilitudinem ducere licet, Servium Sulpicium CLXIV. De Bartolo.

pictum imitatus, prae ceteris ante ſe interpretibus, dialecticorum regulis, & philoſophorum acumine juriſprudentiam inſtruxit: haud pari tamen judicio, contrarioque ſucceſſu. Nam Servius dialectica ſobrie, atque frugaliter uſus, ex ea tantum ordinem, partitionem, atque perſpicuitatem, rationemque definiendi, & ex notis ignota colligendi traduxit ad juriſprudentiam, quam & eloquentia, ſive lepore puro, atque concinnae dictionis, mirabiliter excoluit, effugitque dialecticorum exilitatem, & ſyrtes illas orationis: Bartolus vero, cum in ea tempora incidiſſet, in quibus omnis dicendi cogitandique ratio a ſcholarum barbarie petebatur, non modo ſpinas dialecticorum non abjecit; ſed eas conſulto ſparſit in juriſprudentiam, in eamque Arabum doctrinam effudit; quae jampridem Europae ſcholas veterum ſcientiarum, atque artium elegantia exutas, foede pervagabatur. His copiis Bartolus eſt uſus immodice, tamque crebris, ac tenuibus gaudet diſtinctionibus, ut non dividat rem, ſed frangat, atque comminuat: cujus deinde fruſtula, nimia ingenii jactatione, veluti vento diſſipantur: ut non mirum, ſi ſic pla illius nubila, & confragoſa negocia legentibus adeo faceſſunt, ut aliquibus videatur theutonice locutus. (a) Quae vitia non hominis fuere, ſed aetatis: quae relictis puris Peripateticorum fontibus, prorſus Arabum ſordes exhauriebat. Quid minus enim Peripateticum, quam inconcinna mens, & oratio? cum, teſte Cicerone, peripatetica ſchola in ingenii, & orationis regimine, cultuque unice verſaretur? Aetatis igitur illius ſcientiā excellens Bartolus, quo plus ingenio pollebat; eo majores ſibi aliquando, aliiſque tendebat ambages. Unde ſcholam juriſprudentiae inſtituit acutam illam quidem, & forenſibus cavillationibus percommodam, flexuoſam tamen, & ob inanem ſaepe ſubtilitatem anxiam ſane, & importunam. Unde Bartolinae ſcholae interpretes plerumque ingenio plurimū indulgentes, exili quolibet ex affinitate, diſcrepantia longe inter ſe non raro comparant, atque committunt: Contra vero ſaepe ob leve quodlibet diſcrimen ſimillima quaeque diſtrahunt, & a rebus aliquādo alieniſſimas vaticinando, & ariolando argumenta ducunt, inque ſententiis ferendis haud ſemper ſolent auctoritatum, atque teſtimoniorum habere delectum. Hinc non raro ſtomachum Cujacio movent, ut ſaepe in illos excandeſcat, pluribus quidem in locis, praecipue in librum quartum reſponſorum Papiniani: (b) *Vim, inquit, hujus reſponſi & poteſtatē non bene perceperunt interpretes. Inani ſermone imprudentia utuntur: Somniverboſi & prolixi, more ſuo, ut ſolent in refutatili eſſe multi, in diſſerendo mentium anguſtia diffuſi.* Sed haec mihi tanti non ſunt, ut ſi errores damnem, Bartoli tamen, & ſuorum doctrinam, ingeniumque longe magis non admirer, quam caeci quidam illorum laudatores: qui, ut probent ſe perſpicacioribus Bartoli ſe triviſſe libros, quos nunquam ſumſere in manus, pro illorum erroribus ſima tantum, & inconſulta credulitate, diſceptatione prorſus nulla, ſed ore tantum, ac fronte dimicāt, quaſi pro aris, & focis. Nec minus tamē eruditioribus interpretibus indignor: qui cum a Bartolo, ſcholaque illius multa didicerint; ubi tamen aliquod ipſius peccatum animadvertunt, deſiſtere neſciunt a conviciis: inter quos praeter Budaeum, Duarenum, aliiſque plures, Goveanus praecipue non

erube-

(a) Alex. l. [illegible] § [illegible] dic.

(b) [illegible] D. de [illegible]

eruberſcit Bartolum *peſſimum juris interpretem* appellare, miraturque illum ab iis laudari, quos ipſe Goveanus laudat. (a) Quis vero tulerit illos, qui cum prorſus juriſprudentiam ignoraverint, ac tantum eruditioni vacaverint, & humanioribus literis; hoc ſeſe tamen veteris juriſprudentiae vindices profitentur, quod ſoleant & ipſi quoque Bartolo, ejuſque diſcipulis maledicere? Quales, praeter ceteros, ſunt Laurentius Valla, & Ludovicus Vives, qui barbariem quidem Bartoli, omnium expoſitam oculis animadverterunt; doctrinae vero illius, neque vires uſumque proſpicere, neque pondus expendere voluerunt, ignari prorſus quanta Bartolus cum ſuis commoda juriſprudentiae attulerit, tot ſolutis quaeſtionibus quotidie in foro emergentibus, quibus diſcutiendis veterum ſcripta minime ſufficerent, niſi ea Bartolus & Bartolini Juriſconſulti ratiocinando, ſimiliaque colligendo ad quotidianum uſum, & etiam ad non expreſſa produxiſſent; ita ut reddiderint quodammodo amiſſa jam, exciſaque e corpore juris veterum reſponſa conſultorum. Qua opera, & judices difficultatibus liberarunt, & reos a judicum fraudibus eripuerunt. Praeſtat enim parere mortuis, quam viventi: ac tutius judices obtemperant auctoritati ſapientum, quae affectionibus eſt expers, quam propriis animi ſenſibus, qui ſtudio perſonarum & cauſarum, vel odio, aut gratia non raro in fraudem inducuntur. (b) Quam his interpretibus laudem Alciatus, pro ſua ingenuitate, quamvis primus ab eorum via deflexerit, minime denegavit. Quamobrem neque Bartolum cum ſuo omni errore abſolverim, ut vulgus pragmaticorum ſolet, neque maximi ingenii, ſummique beneficii laudem eis detraxerim; neque imitabor eruditos illos, qui cum ipſi raro meliora praeſtent, aliorum benefacta, ob quodlibet peccatum obliviſcuntur. Natus eſt Bartolus in Umbria ex oppido, quod olim Setinum appellabatur, nunc Saxoferratum anno MCCCXIII. Patrem habuit Franciſcum Bonaccurſium: falſo enim ab aliquibus incerto patre natus traditur. Fefellit eos quod prima literarum elementa Bartolus addidicerit a Petro Minorita, qui Venetiis pie vacabat expoſitis infantibus inſtituendis. Hinc error apud aliquos hanc temere Bartolo notam impegit. Annum nondum XIII. egreſſus ad jus civile ſe ſub Cino praeceptore, poſteaque ſub Jacobo Butrigario, & Reinerio contulit, ſuique magnam expectationem acutis diſputationibus in ſcholis excitavit. Cum Tuderti aſſediſſet, deinde Piſis, ubi capitalibus cauſis praefuit, fertur in villam ſecedere coactus, propter invidiam, quam ſubierat, ob reum praecipiti ſententia damnatum: proptereaque a judicando ſeſe, ad docendum tranſtuliſſe Piſas primum; deinde Peruſium, ibique & Civitate donatum. Eo in munere propter auditorum frequentiam, & admirationem ingenii, laboriſque aſſiduitatem, primas facile tulit. Mane enim, ac veſpere docendo, atque in die tredecim circiter capita juris civilis exponendo, ſingulis annis dimidiam Pandectarum partem emetiebatur. A Peruſinis publici negotii cauſa, legatus ad Carolum Romanorum Imperatorem, non minus communem rem, quam privatam optime geſſit. Speciem enim tantam doctrinae Imperatori praebuit, & virtutis, ut inter illius Aſſeſſores, ſive Conſiliarios lectus, ab eo, praeter inſignia gentilitia ſibi, ſuiſque familiae impetrata, Leonis nempe aurei,

(a) pag. 161.

(b) L. apud Labeonem, D. de verb. ſign.

cum

cum duplici cauda in campo crocei coloris; obtinuerit etiam, ut ſibi, ſuiſque liberis liceret veniam aetatis ſcholae ſuae auditoribus cōcedere, ac ſpurios reddere legitimos, & natalibus reſtituere. Cum Franciſco Tigrino, qui eum aetate antecibat non raro diſputavit, atque aliquando tā acerrime inter ſe conflixerunt, ut controverſiae dirimēdae gratia Piſas miſerint inſpectum Pandectarum codicem, quo vera lectio inde referretur legis *Si creditor, D. de diſtractione pignorum*: cum Bartolus *nullā eſſe conditionem*, alter vero *nullam eſſe conventionem* legendum contēderet. Quam controverſiam inter Bartolum, & Baldum exortam eſſe alii perperam tradiderunt. Non tamen ſimultates adeo graves ob ingenii gloriam inter Bartolum, & Tigrinum interceſſerunt, ut amicitiā prorſus diſtraxerint. Non enim deſunt, qui retulerint Bartolum acerrimo quamvis ingenio, tamen propter labilem, fluxamque memoriam, legibus, & auctoritatibus a Tigrino acceptis cogitata ſua comprobaſſe: Plura etiam ejuſdem Tigrini, & egregie ſcripta Bartolus, ordine mutato, ſuppreſſoque auctoris nomine, in ſuos contuliſſe commentarios, traditur. Laudem ſcriptis ſuis eo eſt majorem aſſecutus, quod rem in univerſum explicatam, poſtea trahit ad uſum, lectoreſque de ſchola traducit ad forum: ita ut ſcientiam cum utilitate mire conjunxerit. Adeo vero diſcendi cupiditate rapiebatur, ut ederet, ac biberet ad pondus: quo ingenii aequabilitatem, ac mentis ad ſtudia firmitatem conſervaret. Unde nihil eorum Bartolum latuit, quae ſua ferebat aetas. Nam praeter Juriſprudentiam, Hebraicis etiam literis, & Geometriae operam dedit, de qua lucem ad jus civile illuſtrandum efficit, in opuſculo de fluminibus, quam *Tiberiadem* appellavit. Vir frugi fuit, & integer: & quia honeſtis artibus lucrum quaerebat, haud ſibi magnas peperit facultates. Filios ex Pellina uxore ſuſcepit duos, filias quatuor. Demum anno MCCCLV. abſceſſit e vivis, annos natus circiter XLIII. Eo majori apud poſteros gloria, quod plurium ſeculorum labores aevo tam brevi concluſit. Neque viro de jure civili optime merenti fuit ingrata poſteritas. Haud ſcio enim an plus auctoritatis tribuerit Papiniano, quam noſtra aetas Bartolo: cujus omnibus fere in tribunalibus auctoritas imperat, praecipue apud Hiſpanos: apud quos ea ſententia vincit, a qua Bartolus ſtetit. Immo ubi deeſt lex, alius vice Bartolus conſulitur. Hinc crebra, & vulgata illa de Bartolo, ſermonibus eruditis, nempe *Speculum, & Lucerna juris; veritas juris; Dux univerſorum; rector caecitatis; Auriga optimus; Apollo Pythius; Apollinis oraculum*; ac modo *Pater*, modo *Magiſter ac dolamen humani juris appellatur*.

CLXV. De Baldo, & Fratribus.

Hujus gloriae non parum acceſſit ex Baldo diſcipulo: quo abſēte Bartolus videbatur ſibi carere auditoribus, adeoque ſine Baldo Bartoli ſchola cōgelaſcebat. Etenim tantum ille huic ſuo diſcipulo tribuebat, ut Baldo adhuc puero ſaepe aliquid objicienti, Bartolus ad reſpondendum tempus petere non erubuerit. Hinc diſcipulus tandem evaſit aemulus, & etiam in certamen, ac quinque horarum diſputatione victor. Quia tamen aemulatio, ut mea fert opinio, ingenii potius Baldo, quam [illegible] promittetur. Quid enim inhumanius, quam carpere ubi quiſque [illegible] Diſcordia tamen

(1) [illegible]

men

rum ingenia dum viverent, poſt mortem concors hominum admiratio comitatur: hoc enim eſt commune in omni foro judicium, ut ibi conſediſſe veritas exiſtimetur, quo concors utriuſque ſententia cōvenerit. (a) Hujus tamen petulantiae graviſſimas poenas Baldus dedit. Ex frequentibus enim rixis cum praeceptore, orta eſt fabula, & commentum illud putidum, quod forenſes nebulones imbiberunt, de Baldo publice flagellis caeſo, propter corruptos omnes Pandectarū, qui Peruſii erant codices in *L. ſi Creditor, D. de diſtractione pignorum*: ut adulteratae lectionis teſtimonio Bartolum confutaret. Eam contentionem, uti diximus, non cum Baldo Bartolus habuerit, ſed cum Franciſco Tigrini ut optimis rationibus oſtēdit Lancellottus (b) ſelectioris notae Juriſconſultus. Natus eſt Baldus Peruſii ex Franciſco Ubaldo medico, egregiae prolis parente feliciſſimo. ſiquidem, praeter Baldum, genuit etiam Angelum, & Petrum Juriſconſultos ſcriptis non incelebres, & Baldo fratre minime indignos. Annum agens Baldus decimum ſeptimum admirationi fuit omnibus, ſubtili explicatione legis *certum Capuae, D. de eo quod certo loco*. Docuit primo in Patria, ubi Petrum Belfortem Cardinalem in jure civili erudiendum, atque ad maxima negocia inſtituendum accepit. Deinde Ticinum ad idem munus ampliſſimis ſtipendiis arceſſitus: ubi cū ſe auditoribus nominis ejus celebritate ſuſpenſis oſtēdit, quia ſtatura puſillus erat, continuo exclamatum eſt: *minuit praeſentia famam*. Ipſe vero minime deterritus, confeſtim excepit: *Augebit caetera virtus*. Cum ibi Philippus Caſſolus, qui ſat a glorioſe *Doctorum Doctor* appellabatur, more veterum Sophiſtarum, prodiiſſet in medium, quaeſtionibuſque omnibus de ultimis voluntatibus ex tēpore ſe reſponſurum obtuliſſet; Baldus, ut hominis petulantiam reprimeret, rogavit ubi cautū eſſet in jure, ut ſubſtitutio vulgaris in legato facta non cōprehendat, niſi caſum quo noluerit, vel potuerit. Haerenti Philippo Baldus oſtendit legem *Pater Severinam, D. de conditionibus, & demōſtrationibus*. Ad quem locum hanc narrationem Caſtrenſis attexuit. Ingenio autem Baldus tam prompto fuit, ut vel legem, quae *de* [illegible] *& verſus* loqueretur petentibus obtulerit. Interrogatus ab Epiſcopo Ticinenſi, cur leges tā facile, ac toties mutarentur: ille retulit, legiſlatores, medicorum inſtar, pro temporibus remedia parare. id enim eſſe juſtum, quod temporibus conveniret: & propterea, quae in pace vetantur, in bello licere. Ticinenſium ſtatuta ſolus publico juſſu condidit, omniumque conſenſu cautū eſt, ut nemo ſine Baldo auſpice doctoratus, ut vocant, lauream caperet. Opum fuit haud minus, quam doctrinae cupidus, quas adeo magnas tum e ſchola, tum etiam e foro collegit, ut ex ſolis ſubſtitutionum litibus *quindecim millia* contraxerit aureorū, ſive ſcutorum, (c) ut vocant, praeterea, quae ex criminum cauſis, & ex contractibus adjecit. Verum ejus magis acumen laudatur, quam conſtantia, ſaepe enim ingenii aeſtu a veritate, atque etiam ſemetipſo abreptus, ſibi repugnat [illegible] Baldo ſubtilitas, Bartolo vero ſententiarum veritas, & judicii firmitas tribuitur. Etenim illius ingenium rapidum hujus frugale: ille argutior, hic ſanior: ille ad diſputandum, hic ad judicandū habilior. Forenſis enim exercitatio Baldum quo magis exacuit, ita

(a) Tiraqu. *de retract. conv.* § 4. gl. 4. n. 14.

(b) *In vita Bartoli.*

(c) Comment. in Alexandri rubric. *D. de vulgar. & pupill.*

ita longius aliquando avexit a vero. Ita ut in Baldo ambitionem, & avaritiam olfacias; in Bartolo vero ſolius juſtitiae cultum admireris. Unde Baldus opulentiſſimus, Bartolus inops. Ambitio vero Baldi, cupidoque gloriae ſtudiis poſterorum plurimum contulit. vix enim ullus eſt divini, aut humani juris locus ingenio illius non exploratus; neque pars ulla juris, aut civilis, aut Pontificii, aut feudalis illi non experta. Vultu fuit hilari, colloquioque grato. In pauperes erat adeo munificus, ut eis turmatim convocatis jus & carnes bovillas ſaepe objiceret. Mortem tamen obiit viro graviſſimo indignam; dum enim rabido catello, quem in deliciis habebat, abblandiretur, imprudens labii morſu venenum hauſit: quo in venas manante, lucem tremebundus reliquit, Kalendis Maiis anno MCCCCIV. Zenobio Tipherati Epiſcopo, & Franciſco filiis, utrique Juriſconſultis, ſuperſtitibus.

CLXVI. De Paullo Caſtrenſi. Proximum Baldo locum damus Paullo Caſtrenſi e Fabriciis, quem aliqui anteponunt ipſi Baldo, cui Paullus diſcipulus fuit, & amanuenſis quippe pauperrimus, & genere tam obſcuro, ut ne familiae quidem nomen praetulerit, humilique ſervitio victum, & doctrinam ſibi paravit. Nam ſimul cum Baldi liberis aſſidebat in ſchola, domumque reverſus magiſtri verba, ne ſibi exciderent, ſtatim ſcripto mandabat. (a) Auxit vero illi, ut ſaepe aliis, ſcientiam egeſtas. Cum enim pecunia careret ad emendos commentarios, coactus eſt omne tempus in ipſarum lectione legum ponere: cujus aſſiduitate ſtudii, ad priſcae, ac germanae ſapientiae integritatem aſſueſcit ingenium. Hinc ſcripta illius, prae aliis veterem diſciplinae candorem, ac veritatem arripuerunt; quem nobis fructum ingens voluminum in diem increbeſcentium, ac mentis libertatem irretientium de re interceptum. Avenione *de prorogatione juriſdictionis* Paullus adeo diſputavit egregie, ut ea fama excitatus Cardinalis Zabarella Florentinus Archiepiſcopus, vicariam Paullo electionis ſuae poteſtatem exercendam tradiderit Florentiae: ubi cum jus doceret, Senatum compoſuit, & ſtatuta. Inde Senas primo, deinde Bononiam ad idem ſe munus, ac poſtremo Patavium contulit, ibidemque annis confectus mortem oppetiit anno MCCCCXX. omni in aeſtimatione ipſius Bartoli loco dignus.

(a) Caſtrenſ. l. 1. §. ediles in fin. ff. de edendo. & in l. 2. §. ult.

CLXVII. De Alexandro Tartagno. Is Alexandro Tartagno Imolenſi doctrinam juris tradidit. (b) Paullum enim audiſſe Alexander dicitur, praeter Joannem Imolenſem, & Joannem ab Anania, Ludovicum Romanum, & Caſparem Archighelium in Bononienſi ſchola doctorem. Doctrinae illius fama undique percurrens, urbes plurimas ad cupiditatē hominis excivit. Igitur Ferrariae primum, deinde Patavii docuit, ubi Bartholomaeum Caepo-lam acerrimum doctrinae, ac dignitatis competitorem conſtantiſſime toleravit. Illinc Ticinum, ac poſtremo Bononiā ad jus civile docendum conceſſit: ubi aemulum expertus eſt Andream Barbatium, minorem quidem doctrina; memoria vero, quae maxime ad plauſum popularem valet, longe praeſtantiorem. Cui tamen facultati Alexander ſuccurrebat aſſidua ſcriptione, quam adeo neceſſariam ſtudioſis exiſtimabat, ut interrogatus, quomodo adoleſcens proficere poſſet, reſponderit, *ſi vapulaverit, quotieſcumque ſine calamo adminiſtro libros evolvere deprehendere-*

(b) Hieron. Pracondel. de poſte part. ult. cap. 21.

tur

er. Scientiæ magis, quam lucri fuit appetens, ideoque in ore ſemper habebat illud, *legibus vacavi ut ſcirem, non ut eas venderem*. Vir præterea gravis erat, & cavillationum oſor, ingenioque recto, ac ſimplici: ut merito *veritatis pater* appellaretur: & quamvis modeſtia eſſet inſignis, ea tamen haud potuit a ſe deflectere imminentem ſemper doctrinæ maledicentiam. Nec enim deerant, qui Sophiſtam eum vocarent, & ingenio verſutum, quod leges pro ſuo figeret, atque refigeret. Obiit anno MCCCCLXXXVII. annos natus tres, & quinquaginta, quorum triginta docendo tranſegit.

Heredem is doctrinæ reliquit Jaſonem Maynum auditorem ſuum, quo non alius felicius, e turpiſſimis moribus, & natalibus ad ſplendorem, & dignitatem, per ſtudia literarum emerſit. Suſceptus eſt enim e concubina, dum pater ejus Andreotus Maynus Mediolanenſis Piſauri exularet. Jaſon autem ad literas addiſcendas miſſus, quod injuſtis eſſet natalibus, ideoque negligentius, atque abjectius tractaretur, perdite, ac diſſolute vivendo, aleæ, & luxuriæ penitus ſe, ſuaque omnia dedit, ut paſſus fuerit etiam venum ire legum libros, in pretioſis membranis deſcriptos. Cumque ob ſummam inopiam ſorderet omnibus, reſipiſcens ad meliorem frugem venit, ut non juriſprudentiæ modo, ſed & humanioribus literis vacaverit, delibata etiam poetice; dignuſque fuerit, qui a Ludovico Sfortia legatus ad Alexandrum VI. Pontificem, una cum aliis mitteretur, inter quos ipſe orandi munus obivit. Quas etiam partes egit in Maximiliani nuptiis; unde Palatina, & equeſtri dignitate, Cæſareique patriciatu decoratus in Patriam ſe recepit. Ubi cum Ludovicus Sfortia Mediolanenſium Dux crearetur, aliam orationem ſummo plauſu recitavit; eoque meruit, ut in Senatores, patriciosque referretur. Juris autem profeſſionem ad tantam exiſtimationem, dignitatemque perduxit, ut primus ad docendum pretio *mille* aureorum, ſive ducatorum, ut vocant, conduceretur: uniſque meruerit ſummum Gallorum Regem, Ludovicum nempe XII. una cum quinque Cardinalibus, qui eum aſſectabantur, auditorem habere. *Quibus Ticini gymnaſium ingredientibus* Jaſon præibat *juſſu ipſius Regis*, qui eo in loco *præceptorem* Regi antecellere dicebat. Ibi Jaſon ampliſſima diſputatione docuit, *equeſtrem dignitatem* ob militarem virtutem a Principe acceptam tranſire ad liberos. Propter hanc autem ingentem gloriam Caſtella fuit ab Rege donatus. Quod ſibi a Præfecto Regiæ Domus poſtea ereptum, ne Regiarum quidem literarum auctoritate unquam recipere potuit: tantum enim ab eo ad eos repulſus cum literis miſſus, calcibus humi proſtratus fuit, ſparſis ad terram, & conculcatis literis. Cum Franciſco Curtio graves inimicitias Jaſon ſuſcepit, ſed cum Philippo Decio longe graviores, cum quo ſæpe ventum eſt ad manus; ut & lapidibus invicem ſe peterent. Ejus interpretandi ratio perſpicuitate, atque ordine, itemque ubertate plurimum pollet: Aiunt e Jaſonis commentariis etiam Bartholomæi Socini, Caroli Ruini labores, quos magno ſtudio, & mercede conquiſitos ſibi veritus non eſt Jaſon adſcribere. Opibus tandem, & honoribus cumulatus, obiit anno MDXIX. ætatis vero ſuæ octogeſimo quarto, cum jam, ut fertur, ſenio deſipuiſſet. Atque ita mihi ſit pro inſtituto ope-

CLXVII. De Jaſone Mayno.

re, Bartolinae jurisprudentiae poſuemus; tum quod omnes recenſere periculum eſſet operis ab aliis egregie praeſtiti; tum quod Alciati judicio, hiſce auctoribus forenſis doctrina, & hoc jurisprudentiae genus abſolvitur: quemadmodum ille hoc eleganti epigrammate docuit.

In jure primas comparatus ceteris
Partes habebit Bartolus.
Deciſiones ob frequentes, actio
Baldus forenſis ſuſtinet.
Non negligenda maxime eſt tyronibus
Caſtrenſis explanatio.
Opinionum tutius Symplegadas
Superabis Alexandro Duce.
Ordinis Jaſon, atque lucis nomine
Videndus eſt properantibus.
His ſi quis alter addidit interpretes,
Onerat, quam honorat magis.

CLXIV. De Salicceto, Fulgoſio, Cumano, Caſtilioneo, Coepolla, Ruino, Riminaldis, Curtiis, Deciis, Nicolao Spinello.

Ac mihi, ſi ex tanta ingenioſorum interpretum turba, quam ſilentio praeterimus, alterius ordinis deſcribendi negotium daretur; fidenter legerim Bartholomaeum Saliccetum Bononienſem, factionibus, & exilio clarum; Raphaelem Fulgoſium Placentinum, cujus ingenium in Conſtantienſi Concilio eluxit; ejuſque ſocium, & aequalem Raphaëlem alterum Cumanum, ſeu Comenſem; atque utriuſque iſtorum praeceptorem Chriſtophorum Caſtilioneum Mediolanenſem Baldi auditorem, & antagoniſtam; per quem ſubtilior jurisprudentia reddita, & ſincerior jure rationi imperare auctoritati coepit. Cujus ingenioſa ſane ſcripta, & judicii ſelectioris, diviſiſſe inter ſe Raphaëles duo, ac ſuppreſſo magiſtri nomine ſibi adſcripſiſſe feruntur. Adderem his Bartholomaeū Coepollā legum captatorem valentiſſimum; & Bartholomaeum Soccinum Senenſem ſummi acuminis juriſconſultum, & latinis, graeciſque florentem literis: qui cum & Marianum, ex eadem familia, conjunxerim; & denique Ruinum, Riminaldos, Curtios, Decios & quem tum ob antiquitatem, tum ob doctrinae, ac generis nobilitatem, piaculum eſſet praeterire, Nicolaum Spinellum Neapolitanum, qui tum in patria, & Patavii, ſumma celebritate, docuit, anno MCCCL. ubi & Fulgoſium habuit auditorem. Ille vero ad ſumma Neapolitani Regni negotia per Joannam Reginam adhibitus, ad eandemque ad Urbanum II. legatus, ingentibus perfunctus honoribus, obiit anno MCCCXXC. ſuperſtitibus liberis Luca natu majore, & Belforte Catanenſi Epiſcopo; per quem collegium bonarum artium, quod *Spinellianum* dicitur, Patavii fuit inſtitutum. Atque hi omnes ab Irnerio uſque ad Alciatum explicandi rationem uſi ſunt utili quidem illa, & peracuta, ſed non ubique veraci; nam ubi non tam ingenii vires proficiunt, quam lectio veterum, & mediorum temporumque cognitio, notitiaque ſermonis abſtruſi; haerent ipſi miſere, ac ſaepe labuntur; etſi aliquando audaci conjectura freti, divinatione potius quam arte rem conſequantur. Stylo praeterea utuntur illorum temporum inquinato, & barbaro; a cujus tamen lectione, ob rationum acumen, & rerum ubertatem, viri maturioris judicii minime abhorrent:

immo

immo vanitatem rident eorum, qui non tam eruditione propria, quam ineruditorum interpretum contemtu, atque faſtidio ſe profitentur eruditos.

CLXX. De Alciato, & ſeq. Juris proceribus, & de Cujacianae Schola.

Verum ſub idem tempus, quo in Italiam, adeoque in Europam univerſam ſtudia bonarum artium, & priſca elegantia denuo remeabant; dum, praecurrente Valla, Politianus, Parrhaſius, Bembus, Eraſmus, aliique complures vetuſta ſcripta tenebris obducta recluderent; & inde artes omnes priſtinum nitorem reciperent; juriſprudentia quoque Alciati manu ex humo ſublata, oculos ad primordia ſua reflectens, vetera ornamenta, nativamque dignitatem a priſcis repetit auctoribus. Cumque Alciati diſcipuli ex Gallia, & Italia undique ſe conſpirarent; eorum praeſidio juriſprudentia in primaevam reſtituta eſt, atque elegantia collocata. Quae, quum in Irnerii, Accurſii & ſimilium ſcholis vires ſervaverat, ceteras ſubegit: cum eruditorum induſtria litterarum elegantiorum exuit barbariem, & nativam explicuit vetuſtatem: tum praeſertim, cum ad nos expugnata Conſtantinopoli, Bibliothecarum reliquiae, Graecique pervenere legum interpretes; apud quos ſatis pura eruditio eſt Imperii Romani reliquiis manſerat incorrupta. Romana enim antiquitas, cujus lumen ob Italiae dominatio barbarorū excluſerat, in Graecia juriſprudentiae ſcholis uſque ad recens Conſtantinopolis excidium vixit, uſu, atque aſſiduitate Juris civilis. Quam deinde antiquitatem Graecorum eruditiſſimi, a Turcis hoſtibus ad nos confugientes, in amoenum Italiae ſinum extulerunt, ſimul cum libris Baſilicorum illinc abductis, atque deinde in Galliam tranſlatis: ubi poſtquam eos Cujacius luſtraviſſet, eumque illorum expoliviſſet, publicam tandem aſpexere lucem. Suſtulerant ſane ante Alciatum animos Caſtilioneus, ejuſque diſcipuli Cumanus, atque Fulgoſius, qui explicando jure, non raro a vulgari interpretum via deflectebant. Verum occupatis auctoritate animis eorum opiniones, ſi antiquitati proximiores, tamen propter ſuſpicionem novitatis continuo rejiciebantur, antequam eſſent expenſae idonee. Alciatus, ſtudio vetuſtatis, teſtimonioque veterum auctorum, & eruditionis fide, vulgaribus interpretibus non raro redargutis, auditores ſuos ad novum genus interpretandi traduxit. Natus eſt Alciatus Mediolani patre opulento, nulloque parturientis dolore. Cum puer Ticini Jaſonem, Bononiae vero Carolum Ruinum audiſſet, graecas & latinas litteras juri civili adjungendo, annum vix attingens XXII. [illegible], lecto ibi vero omnium juriſprudentiae ordinem admirantibus, diſpunctionum libros edidit, & paradoxorum. Deinde patriam Ticinumque, ob [illegible] cum philiſtratoribus, ob quos ſtomachabatur, in fugam actus, conceſſit in Galliam: atque initio Avenione, poſtea Biturigibus jus explicavit, ea auditorum frequentia, atque celebritate, ut a munificentiſſimo Rege Franciſco Primo annuam [illegible] Coronatorum, quae vocant, mercedem acceperit, & a Regis filio natu maximo, annuam [illegible] Coronatorum poteſtate, quod Urbis Cives ei Principi obtulerant ſub ſtatuae dominationis obſequium. Sed eadem gloria, qua in Gallia florebat, Alciatum extra Galliam traxit. Etenim Franciſcus Maria Mediolanenſium Dux, hominem ſibi ſubjectum virtutum opinione habere praeſentem, interim ſata publica.

amplificatione honorum, niſi pareret, pari quo in Gallia fruebatur ſtipendio conſtituto, Alciatum ad Ticinenſe gymnaſium revocavit: unde bellorum fluctibus una cum literarum ſtudiis bis ejectus, primo eadem mercede Bononiae; poſtea Ferrariae, ſtipendio ampliori, docuit, aureorum ſcilicet ſcutatorum ex pretioſo aeſtimatione MCCCL. Per id tempus, cum Paulus III. Pontif. Max. Urbes Eccleſiae peragraret, captus Alciati doctrina, hominem ad Eccleſiaſticos honores capeſſendos hortabatur: Ille vero docendi munus dignitatibus anteponens, in ſolo ſe Protonotariatu continuit. Adeo autem ſummi Principes erga illum certabant honoribus, ut reverſus Ticinum Mediolani, a Caeſare Senatorum, & Palatinorum dignitatem; a Philippo vero Rege Ticinum adeunte, *aurei torquis* honorem retulerit. In cauſarum reſponſis veterum gravitatem tenuit ſimul, & modum: longeque parcius auditorum objectionibus reſpondebat. Pomeridianas horas non raro in Poetarum, & hiſtoricorum lectione; ſaepe vero in alea, praeſertim aeſtate, collocabat. Gula tandem, & cibo abundantiori mortem ſibi arceſſivit immaturam, anno MDL. aetatis ſuae vero LVIII. Cui defuncto, praeter ſcripta celeberrima, non parum adjecit gloriae Franciſci gentilis ſui, ab ipſo in jure civili, & in elegantioribus artibus inſtituti, virtus, & virtuti tributa Cardinalatus dignitas: poſtquam docendi munus ab Andrea ſibi traditum, laudabiliter exercuiſſet, & e ſua diſciplina emiſiſſet Cardinalem Borromaeum, a quo Romam fuit evocatus.

CLXXI. *De Æmilio Ferretto.* Praeter Alciatum cultioris juriſprudentiae diluculum, ejuſdem doctrinae ſplendorem in Galliam attulit AEmilius Ferrettus Etruſcus Ravenna oriundus, ex pervetuſta familia: cujus nulla fere vitae pars honoribus praemiiſque vacavit. Poſtquam enim Piſis Philippum Decium, & Camillum Petruccium Senenſem audivit, Cardinali Salviato Florentino primum, poſtea vero Leoni X. fuit a ſecretis. Quo munere ſponte abdicato, ad bellum profectus, dum e Lautreci exercitu infelici clade profligato rediret, ab Hiſpanis capitur, ac ſexcentis aureis redemptus a fratre, Valentiam ad jus civile docendum conceſſit: unde a Franciſco I. accitus, & inter *Pariſienſes* Senatores lectus, plures, atque honorificas obiit Regis juſſu legationes; ad Venetos nempe, ad Florentinos, & ad Caeſarem. Quibus egregie geſtis, in Galliam ſeduxit, Avenione jus civile docuit, uſque ad annum MDLII. qui ſuae fuit aetatis ſexageſimus tertius, & extremus. Tantaque populorum gratia, & amore docuit, ut cum ſucceſſor ejus Cravetta defuncti famam, orationis initio carperet, ſtrepitu atque tumultu, non modo ſchola, ſed etiā Urbe fuerit expulſus.

CLXXII. De Goveano. Ex hujus conſultiſſimi ſimul, & eloquentiſſimi hominis diſciplina, ortus eſt nobis Antonius Goveanus: qui Ferrettum in fine libri *de jure accreſcendi, parentem* ſuū *alterū* appellat. Natus eſt Goveanus in Luſitania, educatus in Gallia, omnibuſque bonis artibus excultus: ut unus Ariſtotelis patrocinium viriliter ſuſceperit adverſus Petrum Ramū, publicum bellum indicentem ſcholae Peripateticae, noſtris his temporibus jam delebant collato in forum Graeco ejus Philoſophi exemplari. Ingenium habuit varium & velox, ut rerum ab eo tum in philoſophia, tum in humanioribus literis, tum in jure civili agitatarum finem ante initium animadver-

madver-

animadverteret. Neque nullum fuit in volumine, unde non ſe celeriter, ac feliciter expediret. Hinc brevi ſpatio, quo juri civili vacavit, acuta, & ſolida protulit multa; dum pauca anni in pluribus Galliae gymnaſiis, Cadurci nempe, Valentiae, Toloſae, Gratianopoli magna celebritate doceret. A quo cum ille ſe munere contuliſſet in aulam apud Allobrogum Ducem, cujus in conſilium lectus fuerat, & Magiſter libellorum creatus, Taurinis deceſſiſſe fertur, nondum ſexagenarius. Ad cujus laudem id eſſet ſatis, quod tam exiguis, paucisque libellis meruerit, ut ab Antonio Fabro cum Cujacio conferretur. Qua in contentione Faber diligentiam, copiam, laborem Cujacio; Goveano vero acumen, atque ingenii praeſtantiam attribuit. Verum quod omnium ante ſe interpretum laudem, & ſpem poſterorum exuperet, Cujacius ipſe principem inter Juriſconſultos locum ſibi uni debitum, Goveano concedere non dubitavit, hiſce ſane honorificentiſſimis verbis, atque mea fert opinio, in ipſum Cujacium tantummodo congruentibus: (a) *Antonius*, inquit, *Goveanus, cui ex omnibus quotquot ſunt, aut fuerunt Juſtinianei juris interpretibus, ſi quaeramus, quis unus excellat, palma deferenda eſt.* Sed vereor candide ne, an odio aliorum hunc adeo extollat Cujacius, an potius ambitione quadam, ut nimirum intelligamus interpretes omnes ſub jugum ab ſe miſſos, qui Goveanum, omnium, ſuo judicio, victorem, communi caeterorum judicio vicit. Quamvis enim ingenio praecelluerit Goveanus, tamen ſcriptorum paucitate, nemo latiorem locum Cujacio reliquit, in quo exultaret. Hinc non mirum ſi eum ſibi Cujacius praeferat, qui ſecum ſatius concurrit. Nobis certe, ut prae caeteris acutus, & in explicando perbrevis, & expeditus Goveanus, ita & in reprehenſione veterum, quibus vel invitus multum ipſe debet, ingratus videtur, & immoderatior.

(a) Ad 6. in frag. Ulp. tit. de interd.

CLXXIII. De Budaeo.

Proprio vero marte in jure civili Budaeus profecit, emendator magis librorum juris, quam interpres: nec tam legum, quam eruditionis earum doctor. Non alium enim ſe praeſtat in ſuis ad Pandectas annotationibus: ubi neſcio cur homo graviſſimus adeo ſibi indulgeat, & blandiatur in Accurſianis interpretibus reprehendendis, a quibus ſcientia vincitur, quamvis eruditione pro temporum conditione vincantur. Natus eſt Budaeus Lutetiae illuſtri loco, & prima adoleſcentia in venationibus, otioque traducta, reliquum vitae adeo ſtudiis literarum occupavit, ut neque labori, neque ſumtui pepercerit, ſaepeque morbum incurrerit, & vitae periculum. Ab Laſcare, qui tum erat in Gallia, ſelectiorem graecae linguae notitiam accepit, ea progreſſus celeritate, ut exemplo Apollonii, qui Cicerone graece orante, graecam eloquentiam ad Romanos tranſlatam lugebat; etiam Laſcaris eam ſibi a Gallis ereptam quereretur. Cujus linguae ſecretiora eruditiſſimis *commentariis* Budaeus poſteritati reſervavit. Nec minori utilitate pandit rem nummariam eruditiſſimis *de aſſe* libris, quorum cauſa diu de inventionis laude certavit cum Leonardo Portio Italo, qui eodem tempore idem argumentum tractarat egregie. Quae diſſenſio, ut pote hominum humaniſſimorum, per Laſcarem interpretem facile in concordiam, immo, & in mutuam benevolentiam eſt redacta, Gallis regibus in graviſſimis legatio-

nibus

ribus laudabilem operam præſtitit: ſed poſt reditum, cum in exoptatam ſolitudinem, ſtudiorumque ſuorum portum ſe recepiſſet, Franciſci I benevolentia fuit in aulam revocatus, atque ab eodem Regiae Bibliothecae praefectus, & Magiſter libellorum creatus, ingenti, & nova ſignificatione honoris. Miſit enim eidem [illegible] Pelicanum [illegible] quo ejus [illegible] poſſeſſio tradita intelligeretur. Tandem cum eſſet in comitatu Regio, ad [illegible] maritimam, aeſtuoſi aeris inclementia, non ſine omnium lacrymis, vitam reliquit, uxore ſuperſtite, atque undecim liberis, viris quidem ſexus ſeptem, & mulieribus quatuor, ſeptuageſimo aetatis anno, à Chriſto vero nato MDXL. Sed ab eo quantiſper in Hiſpaniam concedamus, paullo poſt in Galliam rediturı.

CLXXIV. De Antonio Auguſtino.

Hiſpaniam vetus Romanae fortunae ſocia, ſicuti civili virtute, ac fide, multum Romanorum dominium juvit, ita & recentioribus temporibus, eorumdem ſubſidio leges per Antonium Auguſtinum; qui ſuis emendationum libris civili, & Pontificio jure labes abſterſit, commentariiſque rerum antiquarum, Romae veteris imaginem poſteris aperuit. Natus eſt Auguſtinus illuſtribus majoribus Caeſareae Auguſtae Celtiberorum, humanioreſque literas Compluti didicit, & juris civilis primordia Salmanticae. Uberiorem vero juris doctrinam accepit Bononiae à ſummo Juriſconſulto Joanne Paulo Pariſio Conſentino, & Alciato, Patavii à Mariano Socino. Unde Florentiam profectus, Pandectas Piſanas inſpecturus, Romam ſe contulit: ibi primo, Hiſpanorum nomine, lectus in Collegium Duodecemvirum litibus judicandis, quos Rotae auditores vocant; poſteaque Bononiam legatus ut Regis Philippi Regis Hiſpaniarum, & Mariae Angliae nuptiis interesſet; indeque Romam reverſus, & Aliſanus Epiſcopus creatus, rurſus, juſſu Pontificis, proſpero ſucceſſu, ad Ferdinandum Caeſarem legationem ſuſcepit. Inde Siciliensi Cathedrae juſſu Regio præpoſitus, Aliſanam Eccleſiam cum Ilerdenſi mutavit. Conferens vero ſe ad Tridentinam Synodum, nihil hortando, & diſputando praetermiſit, quo eſſet ipſam Eccleſiae diſciplinam ad veterem ſeveritatem revocaret. Tandem ad Tarraconenſem tranſlatus Eccleſiam, ingenti fama, impari que meritis praemio, migravit e vita. Si quid enim viro egregio, & de divinis literis ac Sacra Republica optime merito, purpura defuit.

CLXXV. De Bituricenſi Schola.

Sed jam regrediamur in Galliam, ac Bituricenſium Academiam, veteris Berythi aemulam, reviſamus: ubi Alciatus perpetuum antiquae juriſprudentiae domicilium locavit. Eo enim viri doctiſſimi ex univerſis regionibus ad jus civile docendum confluxerunt, ut Romanum forum in Galliam videretur eſſe tranſlatum. Nam praeter eos, quos recenſebimus, docuerunt eo in gymnaſio Contius, Baronius, Roſſardus, Raguellus, Balduinus, Aegidius, Hortenſius, Emundus Merillius, Pithoeus, Broeus, & Joannes, atque Jacobus Mercerii: ita ut Cujacius (a) nullam adhuc ſcholam dixerit ſimilem inveniri Bituricenſi Academiae, in eaque eminus jus doceri caſte, pure, cordate, ſine fuco, ſine fallacia.

(a) Ad Marſorum Verſ.

CLXXVI. De Eguinario Barone.

[illegible] tatum praeclaram illius inſtitutionem tenuit Eguinarius Baro: cujus majori viventis quam mortui fuit auctoritas, propoſitionibus potius auditorum, quam propriis ſcriptis, atque editis, memoriae

commen-

commendata. Cum eo non modo Goveanus vehementer, ſed & Duarenus in controverſiis *de juriſdictione, & imperio* acerbiſſime dimicavit: quorum poſtea iræ deferbuerunt, itaut, Barone mortuo anno MDIL. Duarenus laudes illius tumulo inſcripſerit.

Natus vero Duarenus ex illuſtri familia, Alciato præceptori operam dedit Avarici Biturigum: ubi in docendi munere Baroni ſucceſſit, illique auditores habuit Budæi liberos, quibus patris eruditionem, quam ab ore, & ſcriptis illius imbiberat, grato animo retribuit. (a) Memoria, dicitur, fuiſſe parum firma, itaut aliquando cogeretur orationes recitare de ſcripto. Cujacio adhuc juveni vehementer obtrectabat, itaut inter utriuſque diſcipulos partium ſtudio concitatos tumultus orirentur, qui non niſi Cujacii diſceſſu quieverunt. Obiit Duarenus anno MDLIX. ætatis vero ſuæ L. Vir ingenio fuit, & dictione facunda, nemoque melius orationis lenocinium juri civili adplicuit. Ab Accurſianis, & Bartolinis interpretibus, quos in foro triverat, quoſque nova inſtituta docendi ratione ubique mordet, haud pauca tamen ſumſit, quæ adſperſa ſermonis elegantia, in novam vertebat faciem. Solebat enim ex abſtruſioribus, & prolixioribus eorum commentariis legere optima. Quod ne videatur à me de viro doctiſſimo confictum, teſtimonium producam ex præfatione ſecundæ partis operum ejus, a gentili ſuo conſcripta. Is ait, Duarenum ſæpe in ore habuiſſe illud Lucretii:

Floriferis ut apes in ſaltibus omnia libant,
Omnia nos itidem depaſcimur aurea dicta.

Moriens Duarenus haud imperitum doctrinæ, atque ſimultatum ſuarum heredem reliquit Hugonem Donellum diſcipulum, quem eleganti oratione in præceptorum collegium cooptavit. Is magiſtri rationem in docendo jure complexus eſt, & interdictum olim Cujacio bellum redintegravit. Verum cum in Calviniſtarum partes, abjecta vetere, veraque religione, tranſiſſet, mutato cultu divino, coactus eſt etiam ſolum vertere. Variaque fortuna jactatus, & in Germaniam profectus, docuit Heidelbergæ, unde ad idem munus Lugdunum conceſſit, indeque, quod Britannorum factioni res novas molientium ſtuderet, patefactis inſidiis, coactus eſt in Franconiam* confugere, ubi ceſſit è vita anno MDXCI. ætatis ſuæ LXIV. Commentarios Juris civilis reliquit ubertimos, & acutiſſimos, quibus juriſprudentiam in certum meliorem ordinem redigere ſtuduit. Cui operi utinam extremam manum addere potuiſſet; neque tamen minus quaſi nunc ſunt juventuti conferunt, propter ſolidi t[illegible] rerum, & dictionis lenem. Puer vero adeo literis averſabatur, ut ad eas non ante ſe flexerit, quam illum pater pudore, ac metu affeciſſet; qui arceſſito ad ſe, coram puero, paſtore ſuario, pacta mercede, filium ei ſe traditurum ſimulavit, quo Donellus intelligeret, qualis vita ſibi, niſi ſtuderet literis proponeretur. Fallacia hæc pueriſis animum illius vertit, ac tantum ei [illegible] poſtea tati, & heres [illegible].

Protulit & Gallia Franciſcum Hottomannum ex illuſtri, & veteri familia, quæ ſub Ludovico VI. e Germania, occaſione [illegible], migravit in Galliam, multis claris illuſtratis, & continuatis honoribus effloruit. Franciſci tamen hujus ingenio ſunt longe ſplendidiora, eum ha-

CLXXVII. De Duareno.

(a) Epiſt. Bud. apud Duaren.

CLXXVIII. De Hugone Donello.

CLXXIX. De Franciſco Hotomanno.

riſconſultus fuit, & orator eximius. Jus civile didicit in Aurelianenſi ſcholaſque Lutetiam Pariſiorum ad Senatoriam Patris dignitatem vocatus, forenſium jurgiorum ſtomacho, ad ſua vetuſti juris, & bonarum artium ſtudia, invito parente, ſeceſſit. Quam tamen parens huic novo culpam condonaſſet, niſi paullo poſt ab avita, veteque religione ad Calvini doctrinam ſeceſſiſſet, ſeque Lugdunum, libertatis cauſa, contuliſſet, relictis patriis laribus, ibique etiamque proxima ſpe honorũ, & opulento conjugio. Quo facinore pater exulceratus alimentorum etiam ſpẽ filio praeciſit. Qua nunciata re, Franciſcus minime exanimatus, illa Epicuri voce continuo exclamavit: *Habeamus aquam, habeamus polentam; Jovi ipſi de felicitate controverſiam faciemus.* Itaque ſuis ſe ſtudiis non ſolum laudem, ſed & vitae ſubſidium ducere decrevit. Unde primo Lauſannam, poſtea vero Argentoratum vocatus à Germaniae primoribus, qui honores ei certatim offerebant, ea facundia docuit, ut nobiliſſimos quoſque ad ſe audiendum, e remotiſſimis regionibus contraheret. A quo docendi munere ſuperſedit tantiſper, quoad in Navarraeae Reginae, ejuſque variis legationibus honorificè ſuſceptis, regiis Galliarum adminiſtratoribus paruit. Ab his vero, ut potuit celerius, homo quietis, quam honorum cupidior, expeditus, retulit ſe ad ſtudiorum tranquillitatem. Deinde, rogatu Epiſcopi Valentini, Valentiam concedens, eo dilapſa jam bonarum artium ſtudia, voce atque inſtitutione ſua retraxit. Inde ſemel, atque iterum ad Bituricenſem academiam explicaturus jus civile ſimul cum auditorũ turba ſibi maxime benevola reductus, ac poſtea civilium bellorum naufragiis rejectus, redeundi propoſitum in poſterum omnino dimiſit, illud ſaepe praedicans. *Fruſtra Neptunum accuſat iterum qui naufragium facit.* Ceterum everſus bonis omnibus, & amiſſa illuſtri bibliotheca, ex inſigni illa Calviniſtarum clade, vix vitam ſalvã retulit. Igitur patria profugus, etſi à pluribus Germaniae Principibus ad ſuas cuiuſque academias repoſceretur, tamen ſeſe in Rauracorum, cum omni ſe familia, contulit: ubi cum annum quintum, & ſexageſimum ageret, in aqua intercus extinctus, anno M.D.XC. relictis filiis duobus, Ioanne, & Daniele, ac filiabus quatuor. Vir fuit univerſae antiquitatis tum Sacrae, tum prophanae oppido peritiſſimus, & non minus ingenio, quam oratione felix, & candidus, cui ad veram virtutem nihil defuiſſet, niſi bonitatem, quam à natura traxerat, mutanda religione perverſiſſet. Non modo in Accurſianis, Bartolinis interpretibus reprehendendis, ſed in ipſo Triboniano, quẽ, & *Antitriboniano* peculiari libello concidit, perpetuo exagitando, collectã in tota vita opinionẽ verecundiae, atque modeſtiae prorſus amiſit. Ordinem praeterea librorum juris antiquitate mutatum in ſermonibus, atque ſcriptis carpebat, praeſquam doctus Juriſconſultus, eandemque ordinis rationem commendabatur. Itaque in illum videntur mihi à Cujacio haec obliqua jacta (a) *conbarbari, inquit, digeſtaque ſunt omnia arte mirabili, nec id ingenio Triboniani, quem ſolenni Hermogenianos, & veterum prudentum, quorum ille veſtigia ſecutus eſt. Et qui aliam deſiderant, communem ſcilicet ordinem, quam id, ſunt imperitiſſimi? Nam neque quid ars ſit ſciunt, neque ordinem digeſtorum, aut principia certo juris illo perceperunt neque*

(a) *In proœmio* Digeſt. in enarran-dis.

ſtatus

ſuevet tandem ad ridendi materiam. Haec de aliquibus, ac de iſto fere talle potiſſimum Cujacio, quem unum Hottomannus, miſſo Balduino, aliiſque antiquioribus aemulis, dignum habuit, cum quo manus conſereret, & quem aliquando clam, aliquando palam oppugnaret, ſuppreſſo nomine, ſed illius expreſſa ſententia, ut in locis aliquot *obſervationum*, obſervationibus (a) Cujacii oppoſitis, & in libris *amicabilium reſponſionum.* Animadverti etiam Hottomannum *obſervationum* 12. cap. 30. *illuſtrium quaeſtionum* 34. non obſcure adverſari Cujacio, illiuſque obſervationi decimaeſextae libri primi. Sed ea non tam contentio fuit, quam ira quae brevi deflagravit. Cujacium enim ab ſe oppugnatum tanti tamen fecit Hottomannus, ut filium admonuerit, ne *pſalmos Davidis, & Cujacii paratitla* ſibi unquam excidere pateretur. Quo magis Hottomanni candorem admiror, & judicium; cum ne ſui ipſius quidem amore a vero ſenſu fuerit abreptus. Quam animi aequitatem haud minus candide (b) Cujacius ei rependit. Hottomannum enim appellat *virum ingenii probi, & recti*: haud parvi momenti laude a tam parvo laudatore.

Sed jam de ipſo Cujacio dicendum, qui ſi antea natus eſſet, omnium Interpretum vice fuiſſet. Neque enim aliquid ignorare per illum, neque ſine illo dicere quidquam licet. Docet nimirum unus omnia, & ſuper ſua. Quae ratio nos movit, ut eruditam Juriſprudentiam, quamvis ad ortum ab Alciato revocatam, tamen Cujacianam appellemus. Adeo enim Cujacius eruendo, & illuminando veteri juri auctorum induſtriam, & judicium ſuperavit, ut quidquid eſt optimum, ei adſcribendum, ipſeque appellandus *redivivae Juriſprudentiae pater.* Natus Cujacius Toloſae, puer adhuc propriis viribus nullo docente, connixus eſt ad graecam, & latinam eruditionem, atque Arnoldum Ferrerium in Patriis us civile docentem audivit, a nemine vero melius, quam a ſua ipſius minerva edoctus. Quem tamen mortuum omnis poſteritas magiſtrum agnoſcet, proh nefas! viventem ſui repudiavere cives, & Cujacio in honorum contentione praetulere Forcatulum, hominis ſimiam! Atque initio quidem ignorantia magiſtratuum; poſtea vero communis admiratio quae invidiam aequalium illi peperit, procul diſtulit ab eo doctrinae praemia, quae poſt variam jactationem fuit aſſecutus. Patria ſiquidem repulſa ſtomachatus, & Michaelis Hoſpitalis juſſu collega datus Duareno, & Donello in Balduini, qui in Germaniam abſceſſerat, locum ad Bituriges migravit, hoc miſſo libello repudii ad cives ſuos poſt ſero reſipiſcentes, eumque fruſtra repetentes.

S. P. Q. Toloſano Jacobus Cujacius S. P. D.

Fruſtra abſentem requiritis, quem praeſentem neglexiſtis.

Verum Duareno, & Donello antiquis ejus ſcholae poſſeſſoribus, ob novitatem, & doctrinae praeſtantiam invisus, ipſo quodammodo in portu navem fregit. Illi enim viribus in unum collatis, factioniſque ſuae diſcipulis novum in praeceptorem concitatis, inſidiarum, & juvenilis petulantiae metu Cujacium recedere, ac retro ſectere curſum coegerunt, non ſine magna Michaelis Hoſpitalis indignatione, qui, hac improbitate audita, Donellum ea de re acerbiſſimis literis objurgavit, compeſ-

(a) Lib. 4. cap. 31. Vide etiam Hottoman. ſive pro Balduino.

(b) Cujac. ad tit. Dig. de usur. quaeſt. ſive in paratitla

CLXXX.
De Jacobo Cujacio.

ſedato tumultu, Cujacium ad Bituriges honorificentiſſime remiſit: ubi cum majori gloria docuit; quo magis ab adverſariorum odio exacuebatur, ut dicere ſoleret, ſe quidquid in jure civili profeciſſet, acceptum ferre obtrectatori ſuo Duareno. Docuit etiam Toloſae, credo, antequam repulſam acciperet, Divione Cadurcorum, Valentiae Cavarum ad Rhodanum, & Auguſtae Taurinorum, ingentibus acceptis a Margarita Emanuelis Philiberti uxore praemiis, ubi quoque, atque etiam in Galliis inter Senatores lectus, ut dignitate, ubi liberet, uteretur. Bononiam vero vocatus a Gregorio XIII. neſcio qua Italiae infelicitate, recuſavit ad antiquum bonarum artium domicilium venire: quo eum veterum ſaltem Juriſconſultorum celebritas, eorumque memoria religione quadam antiquitatis conſecrata, pertrahere debuiſſet. Porro Cujacii fama in remotiſſimas regiones tam late, ac rapide vagabatur, ut incredibilem auditorum turbam ſedibus patriis motos ad eum perduxerit. Unaque haec omnium capitalium utilitas et tanquam … Joſephum Scaligerum habuerit auditorem: qui gloriatus in jure civili doctorem habuiſſe Cujacium, nunquam abs ſe ſine peculiari laude commemoratum. Etenim, praeter alia loca permulta in *Scaligeranis*, Cujacium a Joſepho *margaritam Juriſconſultorum* vocari, quem ſibi tantum ſemper placuiſſe tradit, & dictis: ipſum vero Scaligerum, relicta patria, exceptum a Cujacio Valentiae, qui eum, ut verba ipſa referam, *ex illo novo renaſcentium bonarum ſtudiorum guſtu reficeret*. Quam ob cauſam ei ab Deo bona omnia precatur *optimo & incomparabili viro, a quo fuiſſet bene ſpe ſuſtentatus*. Idem Scaliger … *quidquid Alciatus in … ſcripſiſſe Cujacium, & Juriſprudentiam per ſuam ipſius viam explicaſſe*. Eundem refert ſuper tapeto pronum, libris quos circumfuſum legere conſueverat, … ſubjicit: Cujacium *Theſaurum Juris Romani veteris calluiſſe optime*: ſed vero forenſis non tantum ſuffeciſſe … ſed … quae deſiderabat, ſi quid immutaſſet, … a Romano jure diſtraheretur. Ejuſdem autem probitatem hoc argumento comprobat, quod haud exiguam auri ſummam … diu … a Patria peterent expectarent. Eodem Scaligero teſte, Cujacius ad Jus omnia referebat, & cum ab imperito aliquo Grammaticus appellaretur, ſubridens excipiebat: *Debet hoc ſcribere, ſi non iſte tamen* in legibus tamen XII. Tabularum. Scaliger tradit, abs ſe multa Cujacium didiciſſe his verbis: *Nullus eſt qui de legibus XII. Tabul. quidquam docere me poſſit, ne* Cujacius *quidem, qui non inſpexerat, & … multa indicaſſe, quae Latinos eû latuerant*. Sibique multae laudi ducit quod a Cujacio laudetur, homo alioqui non modeſtiſſimus. Non ante Cujacius ad docendum accedebat, quam ſeptenis, aut octenis horis commentatus eſſet, & ubi difficilem locum inveniret, haud pudebat, unam totas veritatis expiſcandae tempus ad meditandum ſumere. Veterum eruditionem tanti faciebat, ut eâ ſe diceret in jure civili *tanquam hamo piſcari*. Cum animum laxaret, & intervallo auditorum frequentibus conviviis aut cum diſcipulis occuparet, nullam interea Juris mentionem inferri patiebatur. Belli Civilis tempore, cum putaretur Henricianis partibus favere, crederetur que de tradenda Henrico per inſidias Biturigum urbe occulta conſilia inire, ſeditione populari pene fuit oppreſſus,

preſſus, vir alioqui Religionis Romanae tenaciſſimus, impatienſque adeo rerum novarum, ut de rebus ad religionem pertinentibus rogatus, quaeſtionem ad Eccleſiae judicium remitteret, his verbis: *Nihil hoc ad edictum Praetoris.* Praeterea erat adeo a factionibus alienus, ingenioque tam placidus, ut militarium tumultuum, & frequentium ſeditionum taedio, vitae naturalem abruperit curſum, quem pro corporis firmitate, atque integra valetudine longius produxiſſet; niſi defeciſſet angore animi ſuſcepto e luctuoſa eorum temporum in Gallia literarum, & bonarum artium facie, quae nobis Cujacium abſtulit octavo, & ſexageſimo aetatis ſuae anno, a Chriſto autem nato MDXC. quarto Calendas Octobris, relicta ex ſecunda uxore filia Suſanna: cui mandavit, ut Bibliothecam in haereditate repertam ſparſim venderet, quo libris in plurium diſſipatis manus, nullus eſſet, qui abs ſe adnotata colligeret, atque vulgaret; ne ex rebus propere ſcriptis, maleque a collectore intellectis, ſtudioſi in errorem inducerentur. Ante vero uxorem duxerat Magdalenam Rotiam, ex qua ſuſceperat Jacobum filium jam puberem, & ad Rei publicae literariae ſpem a genitore ſumma cura educatum. Cum talis fuerit Cujacius, auditoribus tamen ſcriptis profuit potius, quam voce, quae non admodum ſonora erat, nec ſatis explicita. In dictando praeterea varius fuit, & anceps, & perturbatus, oratione modo citata, modo remiſſa, nec raro interrupta: ut pronunciantem auditores neque ſtylo, neque auribus commode conſequerentur. Cum enim alte, atque acutum excogitaret omnia intentione animus, a pronunciatione legibus abſtrahebatur. Quamobrem cogebantur diſcipuli, eo dictante, ſaepe ſtylum vertere, atque interdum convenire ſimul, ut ſcriptis collatis ſententias colligerent integras. Romanarum legum ſanctimoniam non modo ſuis interpretationibus pene divinis, verum etiam incorruptis moribus praeſtitit. Praeter Duarenum, Donellum, Hottomannum, obtrectatorem habuit & Joannem Robertum Aurelianenſem: quem noſter ſaepe vexavit, eumque tum exulceravit maxime, cum literis tranſpoſitis nomen illius vertit in haec verba:

Sero in Orbe natus:

Denique, ut ſors eſt noſtra, qui vix Cujacio praeceptore digni ſumus, infenſos habuit minus doctos omnes, quos tamen haud eadem patientia tulit, qua nos faecem hanc literatorum decem jam annis totos ope divina toleramus. Neque enim ille ſilebat, neque abſtinebat ab injuriis iis, quarum nomine ab Hottomanno reprehenditur; qualia ſunt *ſcutica dignus, ſtultus, mendax, caecus, caliginoſus, et durum, & ſimilia*, quibus ſuos Cujacius hoſtes inceſſebat, non propter conſtantiam hominis noſtra minorem; ſed forte quia illi, non calumniis, ut illi, & conviciis de trivio arreptis certitabant, ſed ingenio potiſſimum certabant, & literis, ut non prorſus docto adverſario eſſent indigni: diſſimiles certe ſannionibus noſtris, minime idoneis ad eruditi ullius hominis iram. Sed hos mittamus livore, otio, & alienis opibus in bonorum contumeliam abundantiores, qui ſcelerum ſtupore haud intelligunt, *Injuriam unde exorta eſt, ad eum plerumque reverti.* Fertur etiam in doctos viros Cujacius iracundius, etſi non provocatus: quale eſt ſuum illud de Con-

nanio judicium: *Connanus, inquit, doctiſſimus quidem vir, ſed ſuo [illegible] vis. Corrumpit judicium, & tempus perdit, qui aliud in libros commentarius donat.* Nimis profecto aſpere, nimis praeciſe. Mortui Cujacii funus honore nullo caruit. Corpus enim nobilium diſcipulorum humeris fuit elatum, hominiſque virtus funebri oratione a Claudio Mareſcallo Senatore, ac Regio Conſiliario collaudata. Poſteritas vero de Cujacio neque tacuit adhuc, neque tacebit, donec Romanae loquentur leges: de quibus tam bene promeruit, quam qui juriſprudentiam ab ſe *lateritiam acceptam, auream reddidit*; ut de eo Jacobus Gothofredus, vir judicii acerrimi, pronunciavit. De illo etiam Antonius Oiſelius ſcripſit hanc merito laudem:

O [illegible] [illegible] [illegible], qui nominatur.

Non alia vero laus praeſtantior, aut Cujacio dignior illa Pithoei; quo nuncupatur *interpres Romani juris a ſummis conditoribus primus, & ultimus*: quae ſane inſcriptione nulla vetatior.

CLXXXI. De Barnaba Briſſonio.

Vixit eodem aevo Barnabas Briſſonius, qui cauſas diu, ſummaque gloria patrocinatus, famaque doctrinae ad Henrici III. notitiam adductus a cauſis privatis, ad fiſci patrocinium ab Rege fuit vocatus: deinde Regii conſilii adſeſſor, & Pariſienſis Praeſes denique creatus: ſuſcepitque, juſſu Regis, multas, & honorificas legationes: dicebat enim Rex, *nullum in Orbe Chriſtiano Principem eſſe, qui Briſſonium alter adiſſet.* Mirum autem fuit in hoc viro, ut neque eruditio juriſprudentiae ſtudio a foreſi labore; neque hoc ab illa diſtraheretur. In forenſibus enim vacationibus ad ſeveriora ſtudia juris antiqui, tanquam ad laborum levamen confugiebat; quodque aliis curarum ſumma fuiſſet, id erat homini laborioſiſſimo diverticulum. Quo intera tempore, omnes Juriſprudentiae receſſus penetrans, Romanum forum propriis obrutum ruinis pandebat, ſimulque mores veteres ad memoriam hominum revocabat, collectis, expoſitiſque, non vocabulis modo priſci Juris, ſed *formulis* etiam verborum ſolennibus per varios auctorum locos latentibus: quibus diſtinguendis non minus, quam exponendis opus fuit acumine, ſolertiaque incredibili. Adeo enim intertextae ſunt ſcriptis veterum, & confuſae, ut vix lynceus internoſceret, atque diſcerneret. Illis autem expromtis, veteres mores patent, & ratio cum publica, tum privata Romanorum; quae, velut cortice, formularum continetur involucris, quibus prophana, & Sacra, publica, & privata negotia expediebantur. Utinam vero ſola litterarum gloria contentus fuiſſet, nec ſe ambitione in popularem flammam calamitoſis illis Galliae temporibus conjeciſſet! Pariſinis enim tumultuantibus adverſus Regem, & ſi ipſe collegarum exemplo, abſceſſu ſuo, vim declinare potuiſſet; populari tamen aurae confiſus, manere decrevit in urbe: ſperabat enim ſeditionem illam praeſentia, & auctoritate ſua repreſſurum iri. A qua ſententia nullis amicorum admonitionibus deduci potuit. Quamobrem lapſus in manus inimicorum, atque tetrum in carcerem compactus, vitae miſerabilem nactus eſt exitum: tradituſque carnifici, extremas contumelias ob inſolentiſſimis, & efferatis [illegible] toleravit. Carnifex vero invitus ad tantum facinus exhorreſcebat, clariſſimique Praeſulis dignitatem adeo reverebatur, ut membris,

expa-

expalluerit, brachiaque illius, dum nexum tentarent, insolito torpore corriperentur. Tandem, urgentibus inimicis, victaque metu reverentia, vi ſubactus carnifex celeberrimo viro de infelici trabe ſuſpenſo, gulam laqueo fregit, abſtulitque poſteris utilitatem eruditiſſimi operis, cui abſolvendo Briſſonius haudquaquam potuit exiguum vitae ſpatium a belluis illis immanibus exorare.

CLXXXII. De Aliis A[illegible]vatis.

Atque horum ſane laboribus, & ingenio excultum jus civile fuit, eorumque opera, Reſpublica Romana convaluit. Praeſtiterat vero aliquid & Connanus, neque contemnenda eſt induſtria Balduini, & Raevardi, Petri Fabri, & Vigilii, & Vultei, & Pacii, & Coraſii, aliorumque hiſce ſimilium, qui flores potius, quã fructus attulerunt: quod noſtrates pragmatici de univerſo eruditorum jurisconſultorum genere inſulſi admodum, ne dicam ſtulte, pronunciarant. Omnium enim fructuſ ergo eſt qui radices educat.

CLXXXIII. De Marano, Gothofredis, Veſembecio, Perezio, Pancirolo, Mornacio, Vinnio, Grotio, Gregorio Toloſano, Antonio Fabro.

Ex eruditorũ vero turba ſunt mihi ſeu evocandi, ac nominatim appellandi aliquot, qui proximum a Cujacio, ac majorum gentium Juriſconſultis locum occupant: utpote cum non modo ſplendida, & jucunda, ſed ſolida maxime, atque utilia tum in forum, tum in ſcholas adduxerint, ex Cujacianis praecipue libris, tanquam e Juriſprudentiae latifundio: unde quo magis effoditur, majora ſummittuntur. Hi vero ſunt in primis Maranus Cujacii diſcipulus lucidiſſimus auctor: Gothofredus ſenior, qui perpetuis notis ex eruditorum penu depromtis, jus civile ambit: cujus doctrinae varietatem potius laudaverim, quam acumen: Veſembecius, praeter forenſem profeſſionem, eruditus: Antonius Perezius in Inſtitutionibus aptus, & commodus in Codice uber, ac facilis: Guido Pancirolus Italicae gloriae in hac inventorum noſtrae Juriſprudentiae vindex: Mornacius frugaliſſimus interpres: Arnoldus Vinnius vir lectiſſimus, cujus commentarius Inſtitutionum omnium ante ſe opera vincitur, cujuſque in notis earundem brevitas mire cum perſpicuitate conſpirat. Grotius etiam occurrit, fax Juris gentium, nec minus naturalis, quam civilis honeſtatis interpres, ac pie praeceptor: Gothofredus junior abſtruſa eruditione, ſelectaque ſcientia lucis, judicique integritate ſecundus certe a Cujacio Juriſconſultus: & Gregorius Toloſanus ſcriptor expeditiſſimus. Tandem in Antonio Fabro conſiſtam interpretum audaciſſimo, & pragmaticorum hoſte vehementiſſimo, qui aliis quidem in operibus acumen magis, quam veritatem praeſtitit: in Codice vero ſuo uſum rerum, ingenii ſui jam maturi reddidit nobis utilitatem; ut meliora ſint, quae minus acuta.

CLXXXIV. De Quatuor Scholis poſt renatam jurisprudentiam judicium.

Nunc quatuor harum diſcrimina, & inſtituta Scholarum, ex rebus adhuc expoſitis ad ſtudioſorum utilitatem breviter notabimus, atque diſtinguemus. 1. Et ſane Irneriana Schola, renatis recenter legibus, tanta religione parebat, ut non modo in adminiſtratione rerum civilium, ſed etiã in docendi ratione, atque ordine Juſtiniani praecepto tenerentur. Et quia Juſtinianus omnia commentaria, omneſque interpretationes a ſuo juris civilis edicto [illegible] coercerat, permiſeratque tantummodo *paratitla*, quae ubi *brevia titulorũ argumenta* interpretantur, (a) alii *breves* [illegible] *totali ex alio repetitione*, permultiſque interpretationibus novis adda, ſive

(a) Vid. Got. Jun. in C. Th. ad tit. prooem. & Menag. amoenit. Jur. c. 3.

quae

quae veſtigiis inſiſtunt. Ideo Irneriani Juriſconſulti nihil ſibi amplius in jure interpretando permiſerunt, praeter breves titulorum, aut legum ſummas, & verborum expoſitiones, quibus obſcuriorem legum ſenſum recluderent: unde Azo, qui titulorum ſummas, & has uno eodemque opere collegit, viſus eſt excurriſſe liberius. Ejus libertatem imitata eſt Accurſiana Schola, duce Accurſio Azonis diſcipulo, qui veterum Irnerianorum notas, & ſuas legibus adſpergendo ſingulis, faciliorem interpretationum modum excogitavit. Verum hi medium inter Bartolinos, & Irnerianos viam ingreſſi, ut uberiores quidem Irnerianis eſſent, modeſtiores vero Bartolinis. Bartolus enim cum ſua familia, quae e Schola ſaepe dilabuntur in forum, & alas utrobique extendunt, adeo longe uſque in altum evehuntur, & in quaeſtionum pelagus abducuntur; ut ipſius aliquando litoris conſpectum amittant unde ſolverunt. Quamobrem Bartolini Juriſconſulti a veterum definitionum explicatione, ad nova ipſi ſe decernenda vertebant, condendoque magis, quam interpretando juri civili vacabant. Ut non tam interpretes, quam (ſi mihi ſic loqui hoc loco liceat) compares quodammodo veterum juris auctorum evaſerint. Itaque tantum in bono, & aequo, juſto, & injuſto invenienda, ac definiendo valuerunt, quantum in hiſtoria, veteribuſque vocabulis, & moribus caligarunt. Quod meum de Bartolina Schola judicium ne videatur ab Italicae gentis amore profectum, auctorem profeſſum peregrinum, & ſummi certe juriſconſultum Hugonem Grotium, quicum hac in re mihi convenire ſummopere gaudeo. Haec autem ille in prolegomenis (a): *Secundae claſſis tempus* Accurſianum, & Bartolinum, quod ille confundit; *Hiſtoriae veteris incurioſi omnes Regum populorumque controverſias definire volunt ex legibus Romanis, aſſumptis interdum canonibus. Sed his quoque temporum ſuorum infelicitas impedimento ſaepe fuit, quo minus leges illas intelligerent: ſolertes alioqui ad indagandam aequi bonique naturam. Quo factum, ut ſaepe optimi ſint condendi juris auctores, etiam tum cum conditi juris mali ſunt interpretes.* Contra autem a tandem Schola nobis extitit tranquilla, & ſerena Juriſprudentiae dies, cujus luce, diſſipatis barbariae nubibus, patuit ſinceritas Romanae juriſdiſciplinae: ejus autem Scholae proceres, magiſtri tantum ſunt Juriſprudentiae veteris: novarum rerum, & forenſia negotia vix attingunt. Quamobrem hi a ſuperioribus differunt, quod illi jus vetus perperam aliquando tractatum, prudenter tamen, & utiliter ad nova negotia perduxerunt, hi vero cum interpretati veterum eſſent optime, aliud, aut contemnunt, aut raptim attrectant, ut hanc illis laudem ultro remiſerint.

(a) De jur. bel. & pac.

CLXXXV Scholarum & Interpretum uſus.

Quapropter ſuo ſtudio recte inſtituturus primordia, & elementa juris e Cujaciana Schola petet, ut nihil animo imbibat niſi ſincerum, & incorruptum, ac vere Romanum, quae cum in ſanguinem verterit, tum poterit certe, & obſcurioribus in locis ad intelligendi facultatem, Accurſium adhibere. Quo in labore, cum ſe probe exercuerit, experietur aeque vires ſuas, Bartolinis utatur interpretibus; ut ad patrocinia cauſarum, ſcientia munitus accedat, & uſu. Ex hoc enim ſtudio et facile ad ſubortas quaeſtiones, & quotidiana negotia rationes, & auctoritates, exemplaque

piaque abunde offerentur. Quibus ubi deſtituatur, commodam opem poſcet a *tractatibus, conſiliis, deciſionibus, reſolutionibus*, & ſimilibus forenſium diſquiſitionum acervis: quibus legum ſtudioſus maxime juvabitur, ſi eos non pro magiſtris, ſed pro nomenclatoribus, & indicibus memoriae adminiculo adhibuerit: recentioribuſque utatur tantum, ut famulis veterum interpretum, eorumque praeconibus. Is enim e forenſibus conſarcinatoribus in hac nundinali Juriſprudentia praeſtat ceteris qui plus attulerit alieni: Conſulendique ſunt recentiores, non ad judicium, cujus ipſimet magnopere indigent; ſed ad laborum levamen; ut ſcilicet per flexuoſam, & ſalebroſam hanc viam, novorum ductu, celerius conſequamur antiquos. Eo enim nunc exceſſit in jure civili copia, moleſque ſcriptorum, ut is eſſe coeperit utilior, qui magis legendi neceſſitatem imminuerit. Quam ob cauſam & nos primordia juris antiqui, diſtracta in tot ſelectiorum juriſconſultorum volumine, quorum jam numerum ſtudioſi reformidant, tribus contraximus libellis, & in faciliorē digeſſimus ordinem: ut ad temporis compendium, ubertatem etiam, & utilitatem longiorum operum adjungeremus. Supereſt, ut quod promiſimus Raphaelis Fabretti, & Franciſci Blanchini de lege Regia judicium hic adſcribamus.

VINCENTIUS GRAVINA
RAPHAELI FABRETTO
S.

CUm juris civilis origines, quas jampridem nobis explicandas eſſe ſuſceptas non ignoras; nunc prope abſolverimus; nobis viſum eſt de Lege Regia definire quidquam, antequam te conſuleremus Romanae antiquitatis oraculum: quamobrē in aedes tuas Corvinianas contuleram, ut te convenirem. Non enim tibi latet, quam variae ſint eruditorum ſententiae de fragmento illo Capitolino; germanumne ſit, an potius confictum; quod ab aliquo nec prorſus temere contenditur. Quid tu ea de re cenſeas, cognoſcere plurimū intereſt noſtra. Cū te namque uno mihi tuto videbor opinari, homine pari eruditione, atque virtute; qui facile patieris, ut nos periculo ſcribamus tuo: quippe qui nō ſis veritus in nova, & elegāti tua inſcriptionū collectione oblatratores noſtros praeclaro, & graviſſimo de me teſtimonio ultro laceſſere; quaſi te pudeat virū priſca probitate, in bonorū cenſum ab illis maledicentia ſua non eſſe deſcriptū. Nos vero (vide quem hominem beneficio tuo demerueris!) quamvis illi noxiā tibi rem inſerint; ubi nodus tamen aliquis erit in hac lege ſolvendus, moleſtia noſtra eorum vicem te ulciſcemur: & rogando, atque conſulendo te exercebimus; ne nos impune defenderis. Amici tui periculū in hujus Legis judicio vides. Minuere videbor majeſtatem, ſi temere fragmentū rejecero; arguar vero lege Cornelia de falſis, ſi falsū tabulā aſſeruero. Omnes igitur opes meae ſunt in eruditione, atque humanitate tua, quae, ſi unquam alias, in hoc

maxi-

J: VINCENTII GRAVINAE
ORIGINUM JURIS CIVILIS
LIB. II.

QUI EST

DE

JURE NATURALI GENTIUM,

ET XII. TABULARUM,

AD

CLEMENTEM XI. PONT. MAX.

SI veteribus in monumentis, tuo juſſu erutis, atque meliori auſpicio reſtituendis, animi tui magnificentiam, CLEMENS OPTIME, ſumma cum admiratione contemplantur omnes; multo magis frontem contrahent eruditiores, dum intra ſe volvent utilitatem, quae in omne genus hominum instauratione ſtudiorum a te laudabiliter ſuſcepta manaverit: Etenim quanto aeternitas mortalitati, anima corpori, divina humanis antecellunt; tanto anteire ceteris operibus tuis oportet ea, quae quotidie conferuntur in incrementum Religionis, & literarum; quae utpote immortales, neque incendiis, aut direptionibus, aut naturae, temporiſque injuriis periturae, immortalitatem propriam Principis beneficentiae circumfundentes, & patronum, vindicemque ſuum gloriae perennitate remunerantes, memoriam, & exempla illius tranſmittunt ad imitationem poſteritatis; ut virtus, quae unius interitu occideret, in omne aevum, inque gentes univerſas literarum ope multiplicetur. Cumque tantopere gaudeas priſcis Romanorum ſignis, atque marmoribus inventis, quae antiquam animorum, & Imperii magnitudinem produnt; miremur ſi majori munificentia tibi excipiendas cenſueris veteres Leges, quae illorum ſapientiam ad nos referunt, atque juſtitiam, civileſque virtutes exemplo ſuo profuturas univerſis, ac perpetuo Reſpublicas, & Regna ſumma cum populorum felicitate conſervaturas! Hanc nos vetuſtiſſimam Romanorum prudentiam, & aequitatem in XII. *tabul. legibus* adhuc viventem, hoc ſecundo libro ſtatuimus ante oculos ſtudioſorum; quo ſane opere, velut imaginem animi tui adumbraſſe videbitur. Et quia libro primo, quatuor circiter ab hinc annis edito, Romani juris originem, & progreſſum exterioribus ab initiis, nempe a monumentis hiſtoriarum, & memoriis temporum deduximus: nunc hujus initio, fontes

recludemus uberiores, & non Romani ſolum, ſed univerſi *Gentium Juris* originem, intimis ex cauſis protrahemus, ex ipſa ſcilicet honeſtate naturae. Quam honeſtatem, non opinione, ſed veritate conſtare oſtendemus, ut qui ab illa deſciverint, & illicita imperaverint, quidvis potius populis tuliſſe putemus quam Leges: quas, ut Cicero ait, neque ingeniis hominum excogitatas, neque ſcitum aliquod eſſe populorum, apparebit; ſed alterū quoddam, quod univerſum mundum regeret imperandi, prohibendique ſapientiam. Quamobrem principem illam, & ultimam Legem, e ſapientiſſimorum ſententia definit, *mentem omnia ratione cogentis & imperantis Dei*. Quibus comprobatis, palam erroris coarguētur Phyſici illi, qui legem inter ea, quae neque vera, neque falſa conſtituuntur, a natura rejecerunt. Quod, te favente, aggredimur, CLEMENS JUSTISSIME, cujus e vita merito poſteritas exemplum ducet Legum divinarum.

Cum igitur acres, ac diuturnae de naturali lege contentiones inter Philoſophos jamdiu excitatae fuerint, & etiam in dies in hac aetatis noſtrae illuſtri concertatione ingeniorum excitentur, & ferveant; aliis ipſam appetitionem, pro lege naturae ponentibus; aliis eam rationi ſubjugantibus: certe nihil in hac opinionum, & animorum fluctuatione chriſtiano homine felicius eſt, atque tranquillius in orbe terrarum, qui divino numine hos evolat laqueos, ipſaque voce veritatis ex infinita errantium turba detrahitur. His vero nihil profecto miſerius, nihil perturbatius, qui vel falſa, vel nulla religione imbuti, aut in fallaci philoſophiae genere verſati, partim a corrupta divinitatis notione, *juſti*, atque *injuſti* regulam petunt, caducas affectiones Deo adplicantes, ejuſque juſtitiam ex humana lege definientes, partim ſua ſibi vitia pro naturae legibus habent, fas, netaſque propriis cupiditatibus aeſtimantes, ac bonum, & aequum humanis libidinibus expendentes. Quos, abjecta duce animorum ratione, quae ſingulorum cupiditates, *juſti*, atque *injuſti* notione moderatur, aſſiduis oportet jactari moleſtiis, cum, excluſa curatione, morborum radicem uti propriae naturae portionem amplexentur. Atque hi cum numinis auctoritate minime impellantur, ſcientia pertrahendi ſunt ad primaevi juris cognitionem, & naturalibus rationibus eo perducendi: ut

quae

quae ratio eos verterit ad juſtitiam, eadem expeditius deferat ad religionem: ſi ſemel imbiberint, nihil eſſe aliud jus naturale, quam adumbrata quaedam in hominibus divinae lineamenta legis, etſi non perfectam, at inchoatam tamen, affectamque ab ipſomet animorũ exordio religionem. Quo longius ab eorum opinione recedimus, qui ex inſtitutione Chriſtianorum ſtudium pellunt, excluduntque moralis philoſophiae, veluti ſupervacuum, & profanũ, ac minime dignum, quod in hac praeceptorum divinitate ſe offerat Quaſi aliquid religioni detrahatur, ſi philoſophia et ã eãdẽ ad cauſã advocetur. Ut enim ea ſapiẽtiae decreta, quae noſtros excedũt ſenſus, ab auctoritate ſolius religionis arceſſamus: morũ tamen regulas, quarũ cognitio etiã humanae facultati patet, cur ſegregemus a cõſideratione naturae, quae, remotis erroribus cõſuetudinis, ipſa ſe tendit ad honeſtatẽ? Attollitur enim religione honeſtas per altius; at minime aufertur a conſpectu naturae: quae, philoſophorũ adjuta ſtudiis, expedit nobis iter, ita ut propius adſpiremus ad chriſtianã virtutẽ, ſi naturalibus etiã rationibus enitamur. Ac ſicuti homines longe de re cõmuni generoſius, quã de alterius dominatione decertant, qui intelligũt incluſã eſſe in patriae ſalute libertatẽ, ita multo alacrius contra vitia pro virtute pugnaverint, ſi a philoſophia didicerint, nihil aliud eſſe virtutes, niſi productionẽ, uſumque propriae rationis, atque humanae incremẽta naturae Praeterea ſponte ſuſcepta libentius, quam imperata gerũtur, cum libertatis ex illis, ex his vero ſervitutis oriatur opinio. Pro libero autẽ agit quiſquis rationi paret: & pro ſervo quiſquis obtemperat auctoritati. Percellit enim tamquam vox Imperantis, animoſque ſiſtit auctoritas; at ratio ingreſſa mẽtes, & interius leniter illabens, flectit paullatim ſenſus, vertitque jucunde voluntates: ut quo plures in comitatu ſuo rationes adduxerit auctoritas, eo longius ab illius dominatu videatur abeſſe violentia. Tãdem quid importunius, obſecro, quã eũtes ultro malle machinis tollere, ac raptim abſtrahere tenentes viã? Quos alioqui propter chriſtianae pietatis cũ naturali honeſtate convenientiam ſatis religio incitaverit, ſublato ſigno, quo fuerit intendendum. Neque me quiſquã ex veterum Patrũ vocibus abſterruerit, quorum ceteroqui auctoritatẽ, ac nũ non maxime, pro eo ac debeo, vereor, veneroſque. Nã etſi aliquando

I. De Boni, Maliue Naturæ, ſive de Juſtitia, & Injuſtitia Naturali.

QUoniam vero confuſa quædam aliquando, nec ſatis diſtincta Legis naturalis notio, tum e Juris conſultorum, tum e Philoſophorum profertur ſcholis, quæ non homines modo, ſed & bruta etiam amplectitur, ac pluribus ex partibus obruitur humanæ rationi, quæ vitandi, & expetendi, non fugæ, & appetitionis naturali, ſed boni, & mali definitione diſcernit; hinc multi legem naturalem a ſola humana ratione, tamquam ab radice ſua efferunt, rectique enim judicium, inconſultis naturæ affectionibus adeo anteponunt, ut ſenſus honeſtati contrarios, vitium exiſtiment naturæ univerſæ quodammodo ægrotantis, atque ab inſtitutione ſua turpiter deficientis. Contra vero alii abſurdum autumant, partem anteferre toti, legemque communem rerum creatarum contrahere ad certæ, ac peculiaris naturæ ſenſum, & ad rationem humanam res ita expendere univerſas, ut quod homunculis conveniat, aut repugnet, id infinitatis totius perfectio, aut vitium habeatur. Unde nullam ponunt boni, malive naturam, eique inhærentia jus naturale omnino convellunt, ne honeſtatis lege per naturam conſtituta, ſuis ipſamet legibus natura damnetur: quod eveniret, ſi virtus una, & vitium eadem natura conſiſterent: nam lex virtutis e natura veniens, damnaret vitium ab eadem natura profectum. Et ſane quis mente ſua, non aliena utens, definitionem illam, qua *jus naturale* dicitur *id, quod natura omnia animalia docuit*; eo ſenſu, quo vulgo accipitur, compoſuerit cum præceptis honeſtatis, quæ nos abſtrahunt ab iis corporis voluptatibus, ad quas natura ipſa etiam invehimur? Aut qua ratione definitio altera, quæ *jus naturale* docet eſſe *dictata rectæ rationis*, quadraverit in ferinas affectiones, quibus humana etiam natura corripitur, ab omni prorſus ratione deerrantes? Quæ affectiones inter ſe oppoſitæ ab oppoſitis certe principiis oriuntur, & leges hæ diſſidentes, a naturis fluxere diverſis, ut non mirum, ſi homo duplici natura, Mentis, & Corporis conditus, duplicibus implicetur legibus e ſua cujuſque natura, tamquam propriis de fonte manantibus: quæ ſibi occurrentes, atque inter ſe pugnantes hominem diſtrahunt, atque divellunt: eumque modo a ſenſu corporis ad mentis rationem; ac modo a ratione mentis ad ſenſum corporis, perpetuo ſurſum, ac deorſum volvunt.

II. De Duplici Naturæ lege.

Nimirum præter legem univerſam, cujus participat etiam corpus, & mens, quatenus cum corpore conjungitur, ineſt in rationali natura lex ſibi propria, & peculiaris, alteri quæ corpori etiam adhæreſcit, ſæpe repugnans. Quarum alteram *promiſcuam legem* appellamus, alteram vero *legem ſolius mentis*. Lex promiſcua tam longe lateque diſcurrit, ut ambitus hujus immenſitatem, omnia continentem, reſque ſingulas eodem ambitu comprehenſas involvat, atque circumeat, ipſumque etiam hauriat hominem, qui communi hac lege utitur, præter legem peculiarem naturæ illius, quæ in cogitando verſatur: ut merito legem hanc etiam corpus involventem, *legem vocamus naturæ communem*, aut

legem

legem promiſcuam; legem vero ſolius mentis nuncupemus *legē naturæ peculiaris*, aut *legem rationalem*, quæ (poſt illatam humanæ naturæ univerſæ, primorum Parentum inobedientia, labem) ab lege promiſcua, utpote communiori, atque potentiori adeo premitur, ut nunquam non ſuperaretur, niſi virtutum auctor Deus animos noſtros numine ſuo, attolleret, ac ſuſtineret. Sed ne more Scholaſticorum voces, notionibus vacuas, anteponamus; ſubjiciendum eſt oculis aliquod naturæ notum, quod nos *legis promiſcuæ* nomine comprehendimus. Qua voce nihil ſignificantes aliud, niſi Motionem illam ubique pervadentem, omniaque cientem, & agitantem, reſque varias aſſiduo producentem ſimul, & interimentem, ex interituque unius alteram ſuſcitantem: ſine qua otioſa, & inertia, conſtipataque forent univerſa.

III.
De Lege Rerum Univerſarum, ſive de Lege promiſcua.

Hanc Deus Opt. Max. indidit etiam, infuditque corporibus pro vita, & veluti animam rerum ratione carentium, quæ ſicuti a motu ortum ſuum auſpicantur, ita eodem variante vertuntur. Unde ut ordine Deus, & vitam rebus certam, interitumque tribueret, motum ipſum certis ordinavit legibus: quarum ſeriem, in rerum univerſitatem explicatam, & in ſpecies ſingulas diſtributam, legem dicimus naturæ communem: quia ex harum legum nexu, ita res creatæ pendent, ut nihil præter hunc ordinem, neque intereat, neque maneat, neque oriatur: Hoc enim ordine, vel in re minima perturbato, corruerent omnia. Igitur eventus omnes rerum cum univerſarum, tum ſingularum, ita hoc ab ordine prodeunt, itaque ad eundem remeant; ut ceterarum rerum corruptio in integritatem cedat univerſitatis hujuſce rerum. Conſecutio eſt enim illius ordinis ubique imperantis, ubique vigentis; a quo non maxima modo, ſed & minima quælibet eventa devolvuntur. Hinc etſi res vitientur ſingulæ, natura tamen univerſa vitium ſibi contrahit nullum; etenim ipſæ affectiones noſtræ rerum ſingularium metiuntur a lege illa ſumma; per quam e diſſolutis rebus aliæ recreantur, eaque ratione communis omnium natura reparatur. Unde ſi alicubi terra hiſcens, urbes hauſerit, & oppida; vitium quidem illis regionibus affertur; nihil vero naturæ communi detrahitur, quæ ſuis progrediens legibus, dum terras eas diſcludit, e ruentibus illis molibus, vel expleverit inane aliquid, vel montem alicubi, aut inſulam excitaverit. Fera ſi mortiſere vulneretur, tale virus ex vulnere concipit, ut vitam profundat: verum idem vulnus, quod illius abſtulit vitam, vitam producit eorū, qui fera veſcuntur; ut intelligamus naturam lege ſua interitum cuiquam afferre nunquam, quin tribuat alteri lucem; ut unius vitio in alterius utilitatem converſo, cum varietate rerum creatarum univerſitatem perpetuo tueatur. Unde a communi natura procul abſunt vitia, ſingulaque tantum inſident rebus ratione cujuſque ſpeciei, quæ diſſolvitur; non vero aliarum, quæ diſſolutione illa gignuntur, aut conſervantur.

IV.
De Lege Peculiari Humanæ Naturæ, ſive de lege Rationis.

Num autem quia ſingulæ res inanimes vitia ſuſcipiunt, ideo cum vitio ſimul culpam etiam contrahunt? At quam, obſecro, adſcripſerimus culpam rebus ratione carentibus, quæ motibus, actibuſque ſuis naturæ univerſæ perpetuo parent; eique reddunt, quod acceperunt, neque vim in ſe habent ullam, qua renitantur, & a communi rerum lege,

proprio

proprio niſu deflectant? Longe tamen aliud contingit in homine, qui motus habet voluntarios, & in quem duo confluxere naturae, a quibus duo item in eum convenere leges. Oportet enim naturam cogitationis alia prorſus lege gaudere, quam natura corporis: cum enim nulla in parte corpus, & cogitatio conveniat, communem utique nequeunt habere legem. Hinc homo qua corpore conſtat, fertur lege naturae promiſcua; qua vero mente conſiſtit, ducitur lege ſola rationis, quae hominis eſt natura praeſtantior. Unde cum lege corporis deflectitur a lege rationis, culpam certe concipit, quia contra propriam peccat, & potiorem ſui naturā, cujus lex praecellere debet legi corporis; perinde atque naturae corporeae praeſtat natura mentis. Quamobrem in hac univerſitate rerum ſolus homo eſt culpae capax; quia ſolus homo peculiarem accepit naturam, ſeorſum a rebus corporeis aliis, ac ſolus legem ſubiit praecipuam, naturae mentis congruentem, ſejunctamque ab lege communi rerum aliarum: unde ſecum ſolus ipſe dimicat, cum duabus diſcrepantibus inter ſe legibus, horſum illorſum pellatur, ſeſeſque denique culpam incurrit, quando lege corporis abducitur a lege mentis, quae, utpote hominis propria, debet ei unice imperare, perinde atque lex corporis naturae corporum dominatur univerſae. De qua lege tantum eſt homini ad ſe derivandum, quantum cum ſui potiore natura, nempe cum cogitatione concordet. Qualia ſunt nutritio, liberorum ſuſceptio, educatio, juſta, & rationi congruens perfunctio ſenſuum: tantiſper quoad cogitationis natura praeſtātior in corpore vigeat. Quo reſpexiſſe videntur Juriſconſulti, cum haec naturae officia communia nobis cum ceteris animalibus, naturali lege repetierunt. Non enim, arbitror, ea pro naturali lege hominis habuerunt, niſi quatenus cum ratione conjungūtur; nam quatenus a communi rerum ceterarum natura proficiſcuntur, leges quidem ſunt naturae univerſae, non leges hominū naturae peculiaris. Atque ita dictorum repugnantia, ſuperius indicata, removebitur, & jus quod natura omnia animalia docuit, cum lege cōveniet rationis, quae munera corporis nobis communia cum animantibus obeunda praecipit, tantiſper dum animi, corporiſque conjunctio conſervetur. Unde quae officia corporis humani, ratione ſoluta, non cum propria lege humanae naturae, ſed cum lege naturae promiſcua conveniunt; ea ſi ad rationis uſum convertentur, partes erunt juris illius, quod in hominem concorditer a corporis, mentiſque lege cōfluxit; quodque procedit ex conjunctione mentis, & corporis: quae ſi ſecum ita conſpirent, ut mens imperet, corpus obſequatur, ad praeſcriptum naturalis juris opus exigent commune ſuum. Hinc *vivere ſecundum naturam*, ipſam Stoici dixerunt eſſe virtutē traditam nobis ab lege rationis, qua peculiaris hominum, & rerum univerſa natura continebantur. Expoſitis autem iis, quae in animos noſtros veniunt ab *lege promiſcua*; nunc explicanda ſunt ea, quae ab ſola *rationis lege* proficiſcūtur: ita enim intellexerimus, utraque diſtinxerimus, quae mentem corpori conjunctam, quaeve mentem puram ſeorſum a corpore conſequantur. Quod nunquam aſſequemur, niſi per cognitionem *finis* bonorum, & malorum, quo vel ad cupiditatem, vel ad fugam commovemur; eos nobis leges attribuentes, quae ducunt

ad *finem*, quo natura tendimus. ea vero extra naturam humanā orientes, quibus ab eo *communi fine* diſtrahimur.

V. De Naturali Bonorum Extremo.

Illum autem *communem* appellamus *finem*, quo appetitiones hominum, cupiditateſque feruntur omnes: utpote ad bonorum extremū, atque ſummum expetendorum, unde quaecumque diſconveniunt, noxia nobis evadunt; eaque aſſequendo natae ſunt in homine *leges rationis*, atque ab rationis legibus ortae *virtutes*. Quamobrem quae affectiones ab extremo illo nos bonorum avertunt, vitia ducimus, & nuncupamus, atque a nobis aliena cenſemus, ita ut virtutum, vitiorumque ratio ab eo bonorum extremo ſit oriunda. Porro quae ab animi, corporiſque conjunctione procedunt affectiones, & ſenſuum functiones, unum tanquam commune bonum circumeunt, perſequunturque voluptatem, cujus aſpectu ciētur, inimicamque voluptatis fugiunt, averſanturque moleſtiam: nec tamen ea, quibus ſenſuum voluptates procreantur, ponimus inter virtutes: quia jucundum illud e corpore manās in animum, haudquaquam eſt proprium & ſummum humanae naturae bonum, quale illud eſt in ſola ratione ſeorſum a corpore locatum, cui ſubjiciendum eſt bonum ex corpore, animoque participans, quae *voluptas* appellatur. Ut enim cuncta hominis debent rationi parere, ita & mixtum corporis, animique bonum oportet obtemperare incorrupto, puroque bono rationis a corpore ſecretae, qualis eſt *animi tranquillitas*. Quam ideo *extremū* in hac vita *bonorum* conſtituimus, quia illius tantum cauſa, mens vires omnes exercet, atque facultates experitur ſuas; illudque nacta continuo a curis omnibus conquieſcit. Quidquid enim ſeorſum a religione, cujus finis longe dominantior eſt aliis, naturaliter agunt homines, propoſitam habet *voluptatem*, ſi corpore ſimul, & animo ſit obeundum; Si vero ſola ratione, *tranquillitatem*: cujus fons uberrimus eſt cognitio rerum, atque ſcientia, quae utpote ſenſibus exſors, atque ad ſolam cogitationem pertinens, proprium eſt patrimonium rationis. *Sola* ſcientia enim adducimur ad cognitionem illius *boni*, quod nobis offertur a virtutibus, aufertur a vitiis.

VI. De Virtutum Origine ex lege Naturae.

Hominem namque ſummus opifex ita concinnavit, ut ſicuti palatus dulcedine, oculus pulchritudine capitur, ita & animus laetetur utēdis, obeundiſque virtutibus, utpote noſtrae cognatis, convenientibuſque naturae, ſecumque adducentibus perennem, incorruptamque voluptatem. Quam illecebram rebus omnibus ad vitam, atque ad honeſtatem neceſſariis providentia divina perfudit. Nec vitia unquam haererent animis, niſi mens virtutum ſpecie falleretur, aut extenuatis ejus viribus, corporis traheretur ſenſibus, qui hauriunt etiam e vitiis voluptatem: quam refundentes in mentem, in oblivionem boni praeſtantioris, violenter eam adducunt. Voluptates enim a virtutibus ortae juvant hominis naturam; laedunt vero venientes a vitiis: quoniam componunt, ac temperant virtutes animum, pariuntque, ſedatis affectionibus, omni expertem aegritudine tranquillitatem. At vitia diſtrahendo, ac violēter exagitando excitant e media corporis voluptate perturbationem. Virtus enim non egreditur naturae fines, vitia vero exundantia exterius, ad animum attrahunt morbos, nempe rerum extra ſe poſita-

tum

rum cupiditates, quae progrediuntur in immenſum. Atqui natura certã nobis praefinivit menſuram voluptatum: cui ſi quid inſuper acceſſerit, non delectatio, ſed pondus animo accedet. Modus autem voluptatis nobis a natura definitus vulgaribus expletur, atque parabilibus, quibus cupiditas naturalis, & motus corporis facile ſedatur: iidemque ſatiaretur, ſibique ipſi placaretur etiam animus, niſi opinione majoris boni, ſtultaque admiratione rerum ſuperfluarum, procul a naturalis neceſſitatis finibus, in coecum rerum inanium pelagus auferretur.

VII. De Morbis Naturae Rationis, ſive de Vitio.

Hinc incenſus homo divitiarum, atque deliciarum amore, aſſiduo ſenſu laborat egeſtatis: quia praeſentia nihil reputat, ſed abſentia, quae ſunt infinita: ut ea qui appetierit, paupertie quoque infinita prematur: ambitione vero flagrans ut imperet aliis, adimit ſibi nativam libertatem, tum quia cogitur parere omnibus, quorum ſuffragia captat, antequam imperio potiatur: tum quia poſtea cogitur eos aſſidue formidare, quibus eſt ipſe formidini: ut vulgaris animus, proſpera mutatione fortunae, non finem, ſed novitatem inveniat miſeriarum. Quibus nemo ſe ultro committeret, ſi civilem ingrediens vitam, ante animadverteret modum, & fines, quos ultra citraque neſcit conſiſtere voluptas corporis, animique tranquillitas. Eos autem fines pandit ſola ſcientia, quae, utpote ſocia rationis, mater eſt etiam virtutum: quia ſola ſcientia oſtendit humanam naturam certis capacem eſſe, finitiſque voluptatibus, quas ubi cupiditate tranſiliverimus, in infinitatem delabimur deſideriorum: ut quo ulterius appetendo pergimus, eo longius aberremus ab ea meta, ubi natura voluptatem corporis, & animi tranquillitatem hominibus condidit. Quia de cognitione oritur *temperantia*, quae appetitiones extinguit inanes; & *juſtitia*, quae nos abſtinet ab alienis; & *fortitudo*, quae perſuaſione veri boni vanos adimit metus; ac denique *prudentia*, caput virtutum aliarum, qua retrahimur ad naturae fines, ibique perpetuo continemur. Unde virtutes per ſcientiam adipiſcentes, & perturbationes immoderatarum effugientes cupiditatum, ſola emendatione mentis ad verticem felicitatis evadimus, quo vulgus, aut volvendo aſſidue ſaxum per ambitionem, & honorem, aut fugitivas aquas captando per opulentiam, & avaritiam; aut paſcendis jecore ſuo vulturibus per amores, & libidines tota vita miſere, ac fruſtra contendit.

VIII. De Vita Beata Sapientis.

Quid autem eo beatius homine, qui contra calumnias, beneſactorũ conſcientia munitur; qui animi ſecuritate adverſa contemnit; qui frugalitate dimicat adverſus fortunam; cujus vires nunquam pervenerunt quo naturae benignitas locavit neceſſaria vitae, quibus purgati pectoris tranquillitas continetur? Quid laetius illo, qui cognitione praeteritorum futuris occurrit, praeſentia moderatur, quique reductis in poteſtatem ſuam cupidinibus, pervolat ubique liber ab imperiis potentiorũ, quorum in ſervitutem noſtra nos cupiditas tradit: quae ut honoribus, opibus, & deliciis potiatur, nos mancipat arbitris, atque largitoribus illorum? Cum igitur omnibus expenſis nihil deprehendamus noſtrae magis convenire naturae, quam virtutes; certe nuſquam verius jus naturale hominis, quam in ipſa *honeſtate* poſuerimus, quae ſoboles eſt rationis; quaeque ſuis praeceptis non ſolum praeſtantiorem hominis na-

turam, nempe animum tuetur; ſed etiam corpus, cui honeſta vivendi norma plurimum confert. Eadem quae *honeſtas*, philoſophorum fuit voluntaria, & ingenua religio; qua veluti anſa non paucos eorum Apoſtoli ad Chriſtianam adduxere legem, ad quam antea mores, & mentes philoſophia compoſuerat. Qui enim propter caducam felicitatem virtutes colunt naturales, longe proclivior s profecto fuerint ad divinas, unde perennis fluit, & nunquam interitura felicitas.

IX. De Jure Sanae Humanae Rationis.

Igitur quiſque noſtrum jure naturae, propriae rationi ſubjicitur; juſſe naturae paremus virtutibus, tanquam creatis a ratione Magiſtratibus, ut jus dicerent actionibus noſtris, atque affectionibus, & ſenſibus praeeſſent humanis. Enimvero e ſenſuum variis perceptionibus, varias homo ſuſcipit affectiones, varios appetitus, varias voluntates, adeo ſaepe inter ſe diſcordes, ut in populo illo affectionum crebrae ſeditiones oriantur, videanturque uno tempore intra eumdem hominem plures animi oberrare, nisi motus inter ſe diſſidentes revocentur ad rationem, cujus conſtans eſt, firmumque conſilium, cum eadem ſemper boni ſpecie teneatur. Unde ſola ratio peculiarem ſervat cujuſque naturam; ſola ratio ſemper hominem praeſtat eumdem. Senſus vero non ſolum hominem diſtrahunt in plures, verum ipſam etiam evertunt humanitatem. An enim eum ducamus hominem, qui ſenſibus perfungendis extra ſe ſemper occupatus omnino ſui vivit ignarus? An manere hominem cenſeamus eumdem, qui ſemet ſingulis momentis amittit, perenni mutatione mentis, aſſiduaque renovatione voluntatis? Unde qui a virtutibus deſciverit, earumque juriſdictioni ſubtraxerit affectiones, & imperium ſui ab ratione tranſtulerit ad ſenſus, perduellis eſt, atque hoſtis humanae naturae, cui legitimum rectorem, juſtoſque magiſtratus ademit; cujuſque compoſitum, tranquilliumque ſtatum in tumultuoſum vertit, atque turbulentum. Sicuti autem ratio redigit in concordiam affectiones; ita etiam & plures homines inter ſe diſcrepantes placat, atque componit, inducitque caritatem, coeleſte ſimul, ac civile vinculum.

X. De Origine & [illegible] Humanae vitae.

Atque ratio quidem animos per mutuum amorem communicat ipſa natura commiſſione corporum, quae per conjugium diverſorum evadit conjunctio animorum, atque naturale initium humanae ſocietatis. Conimiſſis enim quodammodo ſimul cum corpore mentibus, membrorum, & ſenſuum ſimilitudo, generationis ope, tranſmittitur ad prolem, quae imbibit educatione mores parentum. Unde quia ratio eadem ex unius viri mente ad mulierem, & ab ſobolem imitatione permanat; ea communicatione familiaris conflatur, atque domeſtica ſocietas, in qua, naturalis occupationis jure, patrisfamilias naturale, ac familiare fundetur Imperium. Vir enim, utpote corpore, ac ratione potentior, occupat foeminam, jure utriuſque naturae, mentis nimirum, & corporis: multoque juſtius occupat foetum, qui ſua ipſius portio eſt, & maternorum ab ſe occupatorum viſcerum: ut ipſa natura filios tradat in patris poteſtatem; falſoque docuerit Obelius, eos in matris naturali jure, non in patris naſci poteſtate: utpote cum concipiendo prima eos occuparit. Illud enim homo acutus minime cogitavit, foeminam ipſam jam fuiſſe jure naturae ante occupatam praeſtantia corporis mentiſque virilis; ut

nt quidquid occupatae cohaeret, eodem jure in poteſtatem deducatur occupantis. Praeterea cum vir foeminam conſilio praeſtet, aetas autem infirma conſilio egeat alieno; ſequitur ut proles ſubjicienda ſit conſilio praeſtantiori, nempe, virili; quod libro tertio diſtinctius explicabimus. Occupatio autem primaeva eſt, ac naturalis adquiſitio, qua dominium nobis aſſerimus praediorum, aliarumque comprehenſibilium, & finitarum rerum, quae communia cum eſſent, poſtea propria occupantium evaſerunt; quaeque utilitatem quotidie capimus incomprehenſibiliū, & infinitarum; quae cum neque diviſionem recipiant, neque menſuram, perpetuo communia omnibus permanſerunt, nec propria fiunt ſingulorum, niſi quoad corpore adprehenduntur: qualia ſunt haec; *aer, aqua profluens, mare*, ac propter maris uſum ad humanae commercia omnibus neceſſarium, *litora*, ſine quibus mare clauderetur: quia nemo ſe in altū capeſſeret, niſi ad litora tutum receptum a ventis, atque tempeſtatibus haberet.

XI. De jure Gentium, & Origine Commerciorum.

Hactenus autem in jure, imperioque naturae verſamur, quae mutuo deſiderio conjugia conciliavit, & imbecilliorem ſexū validiori ſubjecit, & matrem cum liberis continet ſub imperio parentis. Ideo pae recte conjugiorum ratio, & liberorū educatio a Juriſconſultis ad *primaevum* jus naturae relata invenitur, & ad imperium familiare: quod aliud non eſt, niſi recta parentis ratio cum muliere, ac liberis communicata. Nam ratio illa, quae non uni familiae, ſed pluribus regendis eſt inſtituta, cumque pluribus gentibus communicata, peculiari vocabulo *jus gentium* appellatur; cujus nunc ortum, atque progreſſionem detegemus. Igitur naturali jure quot familiae, totidem exiſtunt imperia; ſingulae autem familiae initio ſeorſum in agris ab ſe occupatis habitabant, regionibus inter ſe, locisque diſparatae, ac diſſipatae; quales Theſeus invenit Athenienſes, quos ille primus ex agris coegit in civitatem. Sed quoniam non omnes rebus omnibus regiones abundāt; ſaepeque quod regio una dat, altera negat; opus fuit mortalibus permutare bona ſua: ut quod uni ſupereſſet, alteri viciſſim, cui deerat, adderetur; qua communicatione mutua commodorum, egeſtas omnium explebatur, & regionum exaequabatur diſparitas.

XII. De Permutatione Contractuum omniū Elementis.

Hinc omnium contractuum antiquiſſima *permutatio*, quae in venditionis nomen apud veteres tranſibat, ſi qua gens unica merce, quae ibi communior eſſet, alibi rarior, merces alias ab exteris repararet, quod fortaſſe meditabantur Sabiniani, & Caſſiani, cum docuerunt venditionem etiam eſſe ſine nummis. (a) Alioquin falſo venditio a Juriſconſultis referretur ad jus gentium, quorum vetuſtiores, utpote rudes, nondum norant nummorum uſum: quapropter neceſſe habuerunt mercem aliquam in communi alterum precium vertere; ut non mirum ſi *vendere*, ac *permutare* promiſcue acceptum apud Homerum, aliosque veterū inveniamus. Hinc illi, I C tuſ. (b) pro Sabiniani adverſus Proculianos cōtendebant, *τὴν ποτε Λαέρτης πρίατο κτεάτεσσιν ἑοῖσιν* Quam (ancillam) *Laërtes emerat poſſeſſionibus ſuis.* Quia ſane animadverſione noſtra, facile vetus haec, atque vehemens Sabinianorum, & Proculianorū diſſenſio dirimetur. Neque enim permutationem quamlibet pro venditio-

(a) l. 1. D. de contrah. empt. l. 1. C. de rer. permut. l. precii C. de reſcind. vendit.

(b) Lib. 1. circa finem.

ne habuerim, neque contenderim nunquam venditionem ſine precio conſtitiſſe; ſed potius exiſtimarim, aut initio commerciorum communē aliquam alicujus populi mercem, pro precio rerum aliarum eſſe conſtitutam; aut ubi uſus proficeret inter certos homines ita ſæpe cōveniſſe, ut pro mutua utilitate modo una, modo alia ſpecies in aliarum preciū cederet: inter quos cum unus diſtrahendæ rei ſuæ, alius ejuſdem cōparandæ animum haberet; ille venditoris loco erat, iſte vero emtoris: itaque ſine nummis facile venditio a permutatione diſtinguebatur, quā arbitror, mentem fuiſſe Sabinianorum: contra quos tamen, Imperatorum auctoritate, Proculianorum ſententia vicit. Hinc Romani, qui re pecuaria erant abundantiores, precii loco, *pecudes* tradebant venditoribus; itaque patrimonium *peculii* nomine continetur; poſtea rudi ære appenſo uti cœperunt, donec a Græcis nūmos percutere, atque in publico ſigno, precii auctoritatem, & notam, communemque rerum æſtimationem ponere didicerunt. Pecuniarum enim nota ſignificat pondus earum, ut contrahentes ponderandi onere liberentur per impreſſam in nummo publicam fidem. Argentum vero, & aurum, propterea quod eſſent ad uſum expeditiora, inventa fuerunt pro communi materia permutationis. Eſt enim *nummus*, commune permutationis elementum, communiſque terminus, ad quem omnis permutatio trahitur. Nam ubi res cum rebus aliis permutata devenit ad pecuniam, ibi omnis continuo commutatio conſiſtit. Nec modo antiquiſſima, ſed & mater, & ſemen *permutatio* eſt contractuum fere univerſorum. Nam præter permutationem rei cum re, quæ peculiari permutationis nomine venit, in aliis etiam contractibus fere omnibus ſive nominatis, ſive innominatis, permutatio continetur. Etenim in iis qui *innominati*, vel opera cum opera, vel opera cum re, vel res cum opera permutatur: qualia ſunt pacta illa *facio, ut facias; facio, ut des; do, ut facias*. In contractibus autem *nominatis*, vel permutatur pecunia cum re, unde *venditio*; vel pecunia cum pecunia, unde græco vocabulo *collybus*, vulgo *cambiū*; vel quantitas cum ejuſdem generis quantitate, unde *mutuum*; vel uſus rei cum pecunia, & mercede, unde *locatio*; vel uſus rei cum gratia utentis, unde *commodatum*; vel ipſa res, aut cum gratia tantum, aut cum præcedentibus meritis accipientis, unde *donatio*, ſive *gratuita*, ſive *remuneratoria*: ut contractus fere omnes facile ad unam *permutationem* revocentur: quia commercia inter homines peperit, vel inopia rerum, quarum erat apud alios copia; vel egeſtas operæ alienæ: unde rerum, & operum diverſorum commutatione communibus neceſſitatibus fuit occurrendum. Frequentia vero commerciorum, atque permutationum, fidem inter homines benevolentiamque peperit, qua conciliati cœperunt propriam quiſque cum aliena diligentia, operaque communicare ad lucrum, damnumve, mercium communicatione conjungere, unde *ſocietates negociorum*: quibus accedebat, ubi alterius fidei periculum fecit, ut res aut ſocio, aut amico facile credebant, in incendiorum, rapinarumque periculo, unde *depoſitum*: aut eidem, ſi mors immineret, ita donabant, ut caſu, ſi mortem effugerent, redderentur, unde *donationes cauſa mortis*; atque ad eorum exemplum *teſtamenta*: quæ ſi ſolvantur

ſolcum-

ſolennitatibus juris civilis, & ad ſimplicitatem juris gentium redigantur, nō alio diſtant a donationibus cauſa mortis, niſi quod hic inſit ſpes aliqua vitae; ibi vero tantum conſideratio mortis interveniat; cum tamē iidem effectus utrinque procedant: ut & id etiam habeant commune, quod teſtamenta quoque recidant in permutationem; nam ſicuti donādo, ita teſtando rem cum ſuperſtitis gratia, ejuſdemque manes erga noſtros pietate commutamus. Vix enim ullam inter homines beneficentiam undique gratuitam invenerimus.

Igitur, progredientibus commerciis, plurimiſque familiis in eadem jura coeuntibus, communemque commodorum, & incommodorum ſibi ducentibus regulam, quae ſibi pariter male defendendis ſtationis contribueret; unam omnes eamdemque illa ex inſtitutione cōſiliorum ſuſcepere mentem: quae ſicuti certas ante familias regebat ſeparatim; ita plures earum deinceps conjunctim adminiſtravit. Unde recte a Platone *lex* appellatur *diſtributio mentis*. Eaque *mens* ratio eſt communis commodi, & norma univerſae utilitatis, publicaeque tutela ſalutis, commerciorū altrix, praeſes atque cuſtos humanarum ſocietatum, quā *juſtitiam* appellamus. Cujus cognatam humanae naturae notitiā in ſublimioribus ingeniis ex ſe promicantem, in humilioribus excuſſitarunt quotidiana exempla utilitatum, quas capiebant qui ad ejus praecepta vitam inſtituerant. Quos mutua inter ſe pace gaudere, atque animorum conjunctione cavere inſidias, injuriaſque feliciter propulſare videbāt. Quae notities quocumque incideret, oblata ſpe paris utilitatis, atque quietis, ad eamdem vivendi rationem animos accendebat. Ita ut ſenſim juſtitia ex animis, vel ſua ſponte, vel aliorum imitatione excita, in univerſum genus manarit humanum. Unde quidquid non certis tantum familiis, certiſve ſocietatibus, ſed gentibus conveniret univerſis, *jus gentium* fuit appellatum, quo nimirum gentibus omnibus commodum, utilitaſque procuditur. Cujus exordia juris ſibi adſerebant Athenienſes, quos primos ferunt hanc ex animis notitiā excul pſiſſe, ſuique gentiū finitimis traditum dimiſiſſe ad mortales caeteros una cum rei agrariae legibus, ut corporis, animique opes una omnibus regio procuraret. Hinc Lucretius:

> *Primae frugiferos foetus mortalibus aegris*
> *Dididerunt quondam praeclaro nomine Athenae,*
> *Et recreaverunt vitam, legeſque rogarunt.*

Verum Aegyptii hanc ſibi contra vindicant laudem, & quovis pignore contendunt Oſirim ſuum cum uxore Iſide terras peragrantem, agrorū cultum, & commune jus mortalibus aperuiſſe.

At ſi qua gens communionem juris, & foedus humanae ſocietatis laceraret, ac frangeret; quieteque viventibus inſidiaretur; tum ea tanquam hoſtis humanitatis juſto bello a finitimis petebatur. Nam ſicuti domina humanae naturae mens, affectiones jure ſuo coercet ab ſe diſcordes; ita & gentium ratio, cui noſtrum omnium regimen mens humana mandavit, merito armis coercuerit eos, qui ferinis moribus, aut nondum exutis, aut improbe repetitis communionem hominum ſollicitant pacem, naturalemque ſtatum humanae rationis evertant. At ipſe ut horum furor non modo ad belli gerendi tempus, verum etiam in po-

ſterum,

XIII. De Jure Pacis.

XIV. De jure Belli.

ſterum, ac ſi fieri queat, perpetuo comprimatur; invenit ratio *ſervitutem*, qua victi a victoribus mulctetur, ut victores captorum vitae propter propriam utilitatem facilius parcerent; victi vero ſi mortem effugerent, amiſſionem libertatis a bellis pertimeſcerent: itaque a mutuis injuriis temperarent, communiſque pax non mortis tantum, ſed etiam ignominioſae vitae formidine muniretur. Unde quamvis *rationis lex*, quae mater eſt Juris gentium, nihil magis abhorreat, quam violentiam, nihilque majori ſtudio promoveat, quam libertatem; tamen juriſconſulti bella & ſervitutes ad jus gentium retulerunt; quia ſine hoc ſatellitio, nequit ratio contra feritatem ſtatum aliter tueri ſuum, nec licet ſine brevi temporis violentia pacem retinere diuturnam, aut perpetuam libertatem ſine paucorum ſervitute conſervare. Qua de ratione omnia *belli, pacisque* jura profluxerunt. Et quoniam omne bellum jure gentium tēporarium eſt, perpetuaeque pacis cauſa movetur; ab eodem jure deſcendit ſanctitas, immunitaſque Legatorum, quos nefas eſt verbo, aut re violare: cum ſint interpretes humanae ſocietatis, & inſtrumenta pariundae pacis, ad quam per eorum perſonam reditus patet: ut qui ſuis injuriis ea inſtrumenta diſſolverit, hoſtem ſe praebeat humanitatis, cum homines a naturali ſtatu rationis, qui pace coaleſcit, ad feritatem, quae bellis exultat, quantum in ſe eſt, perpetuo traducat. Eadem de cauſa etiam in bello, ipſoque ardore pugnae, cum ratio muta videtur, & exanimis: ne tamen omnis ad pacem via praecludatur, foedera inter homines data utrinque, acceptaque fide ſervantur; certaeque legis uti ſponſores, ac vades futurae pacis, m[illegible] e[illegible]tas, & in [illegible]tibus gladiis praeſtant: adeo ut nihil videatur inhumanius voce illius, qui *leges inter arma ſilere* pronunciavit. Etenim ut ex ante probatis patet, in hominis animo *ferinum*, & *rationabile* ſecum aſſidue certant; ferinum vero natura oportet rationabili parere. Unde jus eſt homini ferinum, ſi rebellaverit, undecumque pellere, ſive ab animo ſuo, ſive uxoris, ſive liberorum, ſive totius familiae, ſive univerſae ſocietatis; ubi plures familiae in ejuſdem juris communionem convenerunt.

XV. De Civili Poteſtate.

Hinc *poenae* inventae, & *militiae*, quae militia domeſtica ſunt, & arma pacis ad ſubigendam, ac perdomandam ſui populi feritatem comparata. Cumque ille ſit ſtatus naturalis hominis, qui ex rationis inſtituitur norma, ſtatus autem ferinus, utpote rationi contrarius, naturae adverſetur humanae; certe nihil tam eſt hominis, quam producere quoad quiſque poteſt rationabilem vitam, & non a ſua tantum, ſed ab aliena etiam ſocietate avellere feritatem, a qua mala, & pericula in populos imminent humaniores. Quamobrem recte inſtituta ſocietas juſtā ſemper habet belli cauſam adverſus ferinos alterius mores: ut ſicuti feritatē populi ſui capitalibus animadverſionibus, quae ſunt bella domeſtica perdomat, ita juſtis praeliis, quae armatae ſunt animadverſiones, & armata judicia, vindicet immanitatem finitimorum, (a) tum ut populo ſuo pacem paret firmiorem, quod docet & Iſocrates, tum ut ſtrenuam navet operam rationi, cujus recte inſtitutas ſocietates, & ad muniendam eam, & ad propagandam oportet eſſe miniſtras: cum ab ipſa ratione, quae naturae dominatur humanae, dominium acceperint barbarorum:

(a) Grot. de jure b. [illegible]

qui

qui ſapientibus eodem jure ſubjiciuntur, quo ſubeſt feritas rationi, cui veluti medico aegrotum, ſalubre fuerit parere feritatem.

XVI. De Juſtitia Romanorum.

Hinc Romanorum unice, atque undequaque juſtiſſimum fuit Imperium, quippe fundatum in vertice rationis humanae: hoc eſt in Atticis legibus ex uberiori Graecae ſapientiae fonte manantibus, & propaganda humanitate in univerſum terrarum orbem utiliſſime dilatatum. Humanitatis enim hoſtes tantum Romani ducebant ſuos: unde, praeter provocantes, non alios bello urgebant, quam foedifragos, quibus victis, ut ait Salluſtius, nihil eripiebant praeter injuriae licentiam; (a) nec ſervitute premebant, niſi qui rationis legibus repugnarent, & civilis vitae immanem vivendi ritum anteponerent. Graecos vero, cultoſque alios populos propriis vivere ſinebant legibus, nec ſervitium, ſed armorum ab iis, & conſiliorum ſocietatem ſibi poſcebant: ut imperio proferendo, viribus, & opibus eorum ad univerſalem juris gentium communionem, extenſionemque rationabilis vitae, atque ad humani generis emendationem uterentur. Ut qui pudori ducunt imperio paruiſſe Romanorum, affectant ſibi ultro barbariem, atque opinionem ab ſe deprecantur humanitatis.

(a) Grot. lib. 3. cap. 15. num. 11. & 12.

XVII. De Jure Sapientis in caeteros.

Quamobrem ſapientes, qui ſuam, & aliorum norunt pacare feritatem, a qua rationem praeceteris illi habent expeditam, ſuo ſibi conſilio regendos ſuſceperunt eos, qui animum quodammodo in poteſtate non tenent, quique magis alienarum opum, quam propriae tranquillitatis deſiderio capiuntur; & a cupiditatibus, & voluptatibus, quibus indulgent, ſuo, & aliorum detrimento, in maxima pericula conjiciuntur. Quoniam igitur uſu compertum fuit, & ratione praeviſum, homines, ſi quiſque ſibi quod cupiebat, auferrent, mutuis caedibus interituros: propterea ſapientia, ſive adulta ratio ſua cuique rerum portione tributa, eos contraxit in civitatem, adegitque ad mutuam commodorum, & incommodorum participationem, exemplo privatarum ſocietatum: nihil eſt enim aliud Civitas, quam *publica multorum ad communem utilitatem, ac vitae, bonorumque tutamen inſtituta ſocietas*: quae perpetuis publicarum pactionum vinculis, nempe legibus continetur. Quibus firmandis, atque conſtituendis ſuam quiſque voluntatem contribuit, propriaſque in medium conferunt pro communi ſecuritate vires. Atque his e voluntatibus, & viribus in unum confluentibus, publica voluntas conflatur, ſummaque poteſtas: quarum altera dicta *lex* eſt, ſive communis ratio, vel civilis ſapientia, & publica philoſophia: altera *imperium*, ſive vis, & poteſtas univerſorum: eaque non ſapientibus, ſive quibus ratio lex eſt, & imperium, ſed iis ſunt poſita coercendis, ad quorum animos componendos ratio non valet: ut quae perturbatio propria ratione non ſupprimitur, poteſtate, & ratione publica, & alia majori perturbatione, mortis nimirum, poenarumque metu, compeſcatur. Etenim ad importunos morbos medicinam adhibemus ſaepe triſtiorem, & ubi vulnus fomentis non levatur, ferrum tandem, & ignem admovemus.

XVIII. De Origine Imperii, & Juriſdictionis.

Hinc ex placidis, & inermi, armata prodit, & imperioſa ſapientia: cujus vi libertas noſtra minime praeciditur; quoniam ea poteſtas extitit e conſuſis omnium viribus: & lex univerſorum complexa voluntates,

rationem ſingulorum, & poteſtatem in ſe conditam perpetuo conſervat. Unde qui lege involvitur non aliena vi, ſed ſua voluntate, ſuaque imperii portione gubernatur. Quocirca omnium intereſt vigere leges, utpote radices publicae ſalutis, qua unuſquiſque intelligit contineri ſuam. Ubi enim homines convenerunt in civitatem, portio fit ſuae quiſque Reipublicae, cujus corpus eorundem privatorum criminibus reſciſſum, eorumdem eſt poena ſarciendum, ut exemplo aliorum ſupplicii a publica ſalute, quae ſingulos tuetur, novorum criminum pericula propulſentur. Ideo conditis legibus, & imperio conſtituto, rei adminiſtrandae ratio quaerenda fuit: unde publica poteſtas, vel in multitudine conſiſtit, vel ad optimates aſcendit, vel conſedit in principe, vel tributis communi conſenſu partibus per ſingulos ordines permeavit. Quae poteſtas ad communem utilitatem publica voluntate inſtituta, ſi publicae ſalutis detrimento, & ſingulorum injuria, vel ad unius, vel ad paucorum utilitatem detorqueatur, ipſo jure ad primaevum revolvitur ſtatum. Abeſt enim a tyrannide conſenſus univerſorum, ſine quo nullum ratum eſt, & juſtum imperium. Unde quod commodo civium fieri poſſit, licebit ſane rempublicam a praedone repetere: ne cunctorum opes, & ſalus, paucorum aut unius cupiditatibus, vel libidinibus devoveatur. Etenim res eſt ſacroſancta *libertas*, & divini juris: quippe humanae a Deo implicata naturae, ut eam tentare ſcelus ſit, impium circumvenire, occupare nefarium. Et contra, publicae utilitatis cauſa, jus eſt Principibus, atque potentioribus legum vim armis, & auctoritate reſtituere, ſi juſtam libertatem effuſiori licentia multitudo corruperit.

XIX. *De Converſione Rerum*

Etenim utcumque ab initio reipublicae ſtatus optime fundetur; propter humani tamen animi volubilitatem, procedentibus temporibus, vertitur, ut aut pereundum ei ſit, aut forte, vel conſilio alieno ad integritatem priſtinam revertendum. Civilia etenim exempta non ſunt a conditione rerum naturalium, quae ſecum una res creatas alias perpetua viciſſitudine volvunt: ita ut in earum converſione, velut in tabula volvendarum aetatum, motuum etiam civilium rationem intueamur: cum illa vi divina, quae ubique penetrat, totum & partes verſentur in orbem, ac motu obeunte circumferantur: ex quo alia intereunt, alia naſcuntur, integra ſemper manente natura: cui nihil perit ſuarum diſſolutione partium, neque novi quidquam novarum ortu rerum accedit, quia res, vel e primordiis ab initio in natura conditis, vel e reliquiis rerum antea diſſolutarum oriuntur. Unde motus circumfluens, & rerum immenſitatem, orbeſque minores, divina, certaque lege verſans, poſtquam circuitione ſua ſpecies extulerit, & excitarit innumeras, orbeſque ſuos abſolverit, remeans tandem eoſdem ſimiles reducit vultus, omnemque quodammodo replicat rerum ſeriem, atque convertit. Hinc novae intercidunt formae, ac veterum imagines reviviſcunt: fluunt enim, & refluunt omnia, quoad finis appetat rebus initio a Deo Opt. Max. conſtitutus. Qui autem civilia cum naturalibus compoſuerit, ſentiet omnia iiſdem ire gradibus: etenim hominum animi rebus implicantur externis, & humanae affectiones, quibus civilia negotia involvuntur, nunquam conquieſcunt: ſed modo adverſis contractae, modo inflatae ſecun-

dis,

dis, & jactatae frequenter incertis, res ſibi ſubjectas pari ſecum agitatione, ac motu perpetuo verſant.

Animus nimirum humanus cupiditate, ac fuga tanquam calcaribus, & frenis impellitur, & coërcetur. Cupiditatem ſpes comitatur, fugam antevenit metus; ut unde animus metu non reflectitur, eo ſpe, atque cupiditate vehatur, ſi quid ibi ſit appetendum. Porro cupiditas imminet ante partis, quoad certo jure caremus, aut recentem egeſtatis memoriam conſervamus: at cum ea nobis confirmavimus, aut egeſtatis memoriam depoſuimus, conſeſſim noſtra negligimus, & appetere incipimus aliena. Hinc jacentes in malis, eorum depulſionem in bonis ponimus; ubi e malis emerſerimus, continuo majoris boni deſiderio torquemur. Quo motu civilia, & humana omnia circumferuntur. Qui enim legibus, & hominibus parent, dum externarum injuriarum, aut recentium ſeditionum recordantur, nihil ducunt quiete, ac ſecuritate illa beatius; & qui recens eſt a privato Princeps, ſat habet opibus, & honoribus anteire ceteris. Hinc homines vel peſtibus, diluviis, incendiisque ſuperſtites, vel diſſipati fuga, vel ſeditione, ac fame afflicti, ſi a fortiori, & prudentiori cogantur in civitatem, tranquillo ſtatu fruuntur, & aequabili jure; quoniam cupiditas rerum novarum, a recenti memoria malorum excluditur. At proles Principis illius, neſcia periculorum, erigit animum altius, incipitque ſpectare potentiam, opulentiamque majorem; converſaque ad injurias, & rapinas, amittit populi voluntatem, violentiaque ſua multitudinem adeo exulcerat, ut primores civitatis nacti occaſionem publici odii, adnitentibus ceteris, gubernacula civitatis arripiant. Et dum populus favet iis, quorum opera libertatem repetiit, imperium a tyrannide devolvitur ad optimates. Quorum filii faſtidio quodam rerum ſecundarum, longaque dominatione tumeſcentes, omniaque ſibi attrahentes, contemnunt populum, & dum inopes a divitibus, imbecilles a validioribus, ac ſimplices ab aſtutioribus premuntur, fit regimen paucorum, quod fuerat optimatum. Unde multitudo praeſentibus injuriis exaſperata, & memoria dominationis illius, qui ante optimates regebat, exterrita, regimen ſibi prae ſe ſumit, communique omnium conſilio res moderatur. Defluente vero memoria malorum, & ſublatis e vita prudentioribus illis, & ſenioribus, poſteri periculorum ignari, ſpreta juris aequalitate, inter ſe de potentia, honoribuſque contendunt, ſuffragia multitudinis largitionibus denique captantes, atque ab avita modeſtia, & ſobrietate ad compotationes, epulaſque traducentes plebem, quae gulae, laſciviaeque dedita ſuffragium, gratiamque ſuam a meritis transfert ad opes. At cum potentiores illi ſatiandae plebi ſua patrimonia exhauſerint, poſtremo cum univerſa factione ſua convertuntur ad praedam: unde factionibus, & ſeditionibus Reſpublica laceratur, ut alicui ex principibus factionum ſit occumbendum; e quibus qui ſuperaverit, remotis impedimentis, occupat omnia. Itaque Reſpublica, quae ab uno venerat ad plures, a pluribus denique refertur ad unum, quas viciſſitudines initio libri tertii diſtinctius explicabimus, idque evenit propter ſatietatem praeſentium, & abſentium cupiditatem, ac propter oblivionem malorum veterum, atque ignorationem imminentium

 periculorum

XX.
De Motibus Civilibus.

Trojae crederetur; duo ab aliquibus poſiti fuere Zoroaſtri, cum teſtimonia ſcriptorum frequentiora ſint de illo Aſtronomiae peritiſſimo, quem Perſae recentiores Hyſtaſpis Darii regis patris aequalem faciunt: a quo Hyſtaſpe Magorum doctrinam enatam eſſe Darius filius in patris monumento inſcribendum curavit. Caeterum Apulejus Zoroaſtrum conſtituit ſub imperio Cambyſis, cujus inter captivos Pythagoras, ut idem Apulejus tradit, doctores habuit Perſarum Magos, ac praecipue Zoroaſtrum. AEgyptii ab utroque *Mercurio* leges acceperunt; ab eo ſcilicet, de quo (a) Cicero tradit *AEgyptios non leges modo, ſed & litteras accepiſſe*, quem *Thoyt* appellabant, quemque poſteriores rerum AEgyptiarum ſcriptores antiquiſſimum faciunt, (b) & ab eo quem Mocri regi ſucceſſiſſe Marshamus ex Syncello colligit. Atque ille cum prioris Mercurii artes coluit, & confirmavit, libriſque quadraginta duobus humana, divinaque omnia comprehendit; tum vel priores reſtituit leges, vel condidit novas. (c) Atque huic vulgo adſignatur commentitius, ac male fartus ille Pimander. Porro ante paſtorum colluviem, quae ſe in AEgyptum profudit, jus in tribus majoribus regionis illius urbibus reddebatur, Thebis ſcilicet, Memphi, & Heliopoli, quam a paſtorum dominatione liberatam, Amoſis, qui regum AEgyptiorum primus Heliopoli praefuit, legibus munivit, & tribunal erexit ex triginta judicibus quorum denos civitates ſingulae dabant; de quibus unus caeteris, & auctoritate in conſiliis, & gratia apud regem, & dignitatis inſignibus praecellebat: etenim e collo catena ſuſpenſam auream gerebat veritatis imaginem gemmis ornatam. (d) cunctiſque judicibus in conſilio leges omnes octo deſcriptae libris proponebantur. Horum leges, & inſtituta *Pythagoras* tranſtulit ad Crotoniatas. Hinc e magna Graecia, ubi divinae ille locavit, ac humanae fundamenta ſapientiae, facta ſunt civilis doctrinae, juriſque diverſis legeſque ab ejus diſcipulis ad ſuos populos traductae fuerũt a Pythagorica ſchola. quorum celeberrimi ſunt duo *Charondas*, (quem plerique Thuriis leges tuliſſe volunt,) & *Zaleucus*, qui Locrorum regimen conſtituit: & ambo ſanxerunt, ut qui leges proponerent novas, capite plecterentur, niſi legibus iis univerſorum civium utilitati conſuluerint; ac Zaleuco non mortuo tantum, ſed & vivo, atque videnti cives mactarunt victimas, & oraculi juſſu divinos honores habuerunt; ſicuti Scythae *Zamolxi* eorum legislatori, Pythagorae ſervo, qui dominum in AEgypti peregrinatione ſecutus, quos inde abripuit ritus, & inſtituta, tranſtulit ad ſuos. Tarentinis *Archytas* leges condidit, *Parmenides*, & *Zeno* Eleatis. His conſimiles legislatores prodierunt *Eudoxus*, a quo Gnidii, *Andromadas Rheginus*, a quo Chalcidenſes, qui ſunt in Thracia. Verum legumlatorum omnium celeberrimi, & prudentiſſimi fuere *Phoroneus* Inachi filius, Graecorum Regum antiquiſſimus, a quo exuti feritate, & in urbem coacti, & legibus fuerunt inſtituti, atque educati: *Minos*, *Lycurgus*, & cum *Dracone*, *Solon*. Minos, (Gnoſſium intelligo, non eum, qui Apolloniae regnavit, ut ex Platone Strabo, & Valerius Max. colligunt,) nono quoque anno Jovis antrum ſubire ſolebat, unde prodiens decreta, & [illegible] condita a Jovis nomine proponebat: unde Homero [illegible] dicitur, & Platoni

(a) De nat. Deorum lib. 3.
(b) Marsham. ſecul. 1.
(c) Clemente Alex. Strom. lib. 6.
(d) Diod. Sicul. lib. 1. p. 48.

in Minoi [illegible]. Lycurgus in Cretam profectus Minois inſtituta cognovit, & eorum multa in ſuas tranſtulit leges, quas Lacedæmoniis promulgavit, ac ne ſuum ei numen deeſſet, eas Apollini adſcripſerit. Quas leges utpote non tam ad urbanitatem, quam ad militarem ferociam inſtitutas, Plato, & Ariſtoteles agreſtes cenſuerunt, & aſperas. Athenas vero, quæ ex urbe omnes fluxit humanitas, & morum, atque ſermonis elegantia, poſt ejectos Reges, diuturnis jactatas ſeditionibus, nec dum firmis radicibus in populari ſtatu conſtitutas, ac præter paucas, quas tulerant reges, nullum certis legibus illigatas, acceperunt eas a Dracone, qui auctoritate magis, quam legibus, ſuis civibus imperavit. Siquidem jus ab eo conditum propter nimiam ſeveritatem, ad feritatem deflectebat, ac minime congruebat humanæ imbecillitati naturæ, quam ille voluiſſe videtur extinguere, cum vel minima crimina maximis exæquaret. Quas leges ipſa ſeveritas relaxavit. Cum enim vel leviter errantibus pœnam capitis minarentur, levibus autem erroribus vel ſapientiſſimi ſint obnoxii, nemo turbatur id, quod omnibus erat æque ſorte [illegible]: ideo per ſe concidit, quod neque populi, neque ullius magiſtratus auctoritate fulciebatur. Quippe malum Draco non tam ex magnitudine facinoris, quam ex vitio in peccantium animo æſtimabat, ac ex omni vitio quodlibet maleficium, oblata facultate, putabat erupturum, quæ fuit ratio Stoicorum. Quærenti autem cuidam, cur omnibus delictis capitale ſupplicium ſtatuiſſet, reſpondit: *ſe delicta vel minima morte digna judicare, ad maxima vero nullam pœnam invenire morte majorem* [illegible]. Hinc & otium pœnis obſtrinxit, exemplo forſan Ægyptiorum, a quibus Solonem hanc tranſtuliſſe legem in ſuas, Herodotus tradit, nempe ut ſinguli ſuum vivendi genus apud magiſtratus profiterentur; cum legem Pollux *de otioſis* Draconi tribuat, qui ante Solonem leges tulit, ac a Solone *otii tertio damnatum*, infamia puniri ſcribat. Certe Solon Areopago negocium dedit, ut viderent quod quiſque vivendi genus inſtituiſſet, & in eos, quos otioſos oſtendiſſent, animadverterent. Theophraſtus vero [illegible] *legem de otioſis* Piſiſtrato adſignat. Ceterum propter earum ſeveritatem, Draconis leges natæ dicebantur *a ſanguine*. Quas tandem, novis conditis legibus, abrogavit Solon, poſtquam ab Athenienſibus Archon non ſorte, ſed ſponte fuit conſtitutus. Iſque, cum rempublicam (a) accepiſſet inteſtino morbo laborantem, & adhuc veterum ſeditionum reliquiis periclitantem, relictis magiſtratibus penes divites, in quibus antea conſtiterant, cenſum civium egit, ordines deſcripſit, & protributa ſibi a populo poteſtate magiſtratus, conciones, judicia, curias, numero, tempore, muneréque diſtinxit, juraque cum privata, tum publica ſuis legibus definivit, & Senatum Areopagiticum graviſſimum olim, & perveluſtum conſtituit ex iis, qui annuum magiſtratum geſſerant, atque novem Archontibus, qui antea ſummi judices erant, nihil reliquit, præter examen reorum. (b) Senatum præterea decretis ante comitia populi faciendis conſtituit e quatuor tribuum centenis, ut plebem ob remiſſum æs alienum ferocientem compeſceret. Uſque Ariſtotelis teſtimonio concludam,

(a) Plutarch. in Solon.

(b) Πολιτ. [illegible]

dum, *Solonem*, ait ille, *Senatum & magiſtratuum electionem priſtinam minime ſuſtuliſſe; ſed omnibus judicandi poteſtate tributa, populi tenuiſſe voluntate**. Itaque mixtum regimen inſtituit, quod deinde converſum eſt ad popularem ſtatum. Solon autem ſuas a Draconis legibus non re ſolum, ſed vocabulo quoque diſcrevit: appellatae namque ſunt Draconis leges θεσμοὶ, ſive *ſanctiones* (a) vel, ut ab aliis exponitur, *inſtituta*; Solonis vero νόμοι ſive *leges*. Eamdem rempublicam poſtea Piſiſtratidarum tyrannide diſſolutam, iis expulſis, & novis additis legibus, compoſuit Cliſthenes, & ſecundum hanc leges aliae conditae ſunt Ariſtophane, Diocle, aliiſque rogantibus; aliae a Demetrio Phalereo, cum rerum potiretur Athenis. Primis autem legum Atticarum auctoribus adjicit Suidas *Aeſchylum* & *Thaletem*. Ex Athenienſium autem legibus in magnam partem manavit jus Romanorum, in quo verſamur; quamvis non tranſlatitio, ſed ſuo proprio, ac peculiari jure Urbs fuerit uſa ſub Regibus, a quibus de ſacris, & de publico, privatoque jure latae ſunt leges: nempe a Romulo, Numa, & Servio Tullio. Quorum primus naturae jus extulit, ac educationis liberorum, matrimonii & parentum jura ſtabilivit; alter jus gentium expreſſit, ac de homicidiis, de bonae fidei contractibus, de ſepultura leges aliquot promulgavit, praeter ritus, & caeremonias, & ſacrorum religionem, quae fere omnis ab ejus inſtitutione profluxit; poſtremus majorem operam ad jus civile contulit, & de contractibus, ac delictis quinquaginta rogavit leges (b), item, & de foenore, de nexu, & de aere alieno. Quae omnia in unum volumen contulit Sext. Papyr. unde *jus Papyrianum*, de quo libros conſcripſiſſe Granium Flaccum, auctor eſt Paullus juriſconſultus. (c) Quod jus exactis Regibus exolevit. Immo lege Terentia fuiſſe abrogatum Hottomannus (d) ex Pomponio ſcribit. Joſephus vero Scaliger putat, leges regias minime fuiſſe ſublatas, ſed conjectas in tres priores XII. Tab. quam conjecturam auctoritate tuetur Livii (e) *Foedera, inquit, & leges (erant autem XII. Tabulae, & quaedam regiae, leges,) conquiri, quae comparerent juſſerunt*. Hinc Caroli Sigonii judicium probo, qui L. Bruto trib. Celerum ferente, cenſet eas tantum ſublatas, quae ad regiam dominationem ſtabiliendam pertinebant.

(a) Aelian. var. hiſt. lib. 8. c. 10.
(b) Dion. Halicarn. lib. 4.
(c) l. 144 D. de verb. ſignif.
(d) obſ. lib. 1. c. 1.
(e) Lib. 6.

XXII. Fragmenta aliquot legum regiarum, ſive juris Papyriani.

Sane regias inter leges ab eruditis multa Romanae diſciplinae capita collocantur, quae potius ad mores pertinent, e Regum exemplo ductos eorumque auctoritate inſtitutos, quam ad leges: veluti rerum agendarum initium ex auſpiciis captum; diſcretio ſenatus a plebe; rejectio inanium fabularum, quae de Diis vulgo ferebantur, & ſimilia per Balduinum in legum formam redacta, quae merito praetermittenda cenſemus. Nam ex illis, quae ad juriſprudentiam ſcitu neceſſaria fuerint, loco ſuo diſpoſuimus; quae vero ex integro ſunt conficta, relatu indigna reputamus, non minus enim meo judicio profuerit excuſſiſſe falſa, quam excuſſiſſe vera. Quarum igitur legum regiarum, praeter eas, quas in XII. Tab. contulimus, certiora veſtigia ſuperſunt, haec ſunt, quae modo ſubjiciemus. Primum in locum dabimus legem, quae injurias filiorum erga parentes vindicat, quaeque jubet, ut puer, qui parentem, aut nurus quae ſocerum verberaſſet, ſacer ſit, ſive devoveatur Diis parentum, ut iis

ſacra-

tanquam hoſtia mactari poſſit: cujus legis haec ſunt verba ex emendatione Scaligeri: (a)

Sei parentem puer verberit, aſt oloë ploraſſit, puer divis parentum ſacer eſto.

Sei nurus ſacra divis parentum eſto.

Sei) veteres ſcribebant pro ſi graeca diphthongo, ut ſit i pinguius.

Verberit) pro *verberet*, ut *olim*, *olis*, *olit*, pro *olam*, *olas*, *olat* antique.

Oloë) uno *l*, *olli*, *illi*, de quibus antiquis dicendi generibus paſſim libro praeſenti.

Haec autem lex adſcribitur vel Romulo a pluribus, vel Tatio, vel Servio. Sequens adſcribitur Numae, quae vetat hominem fulmine ictum attolli humo, jubetque, ut defoſſa terra ibidem, ubi cecidit ſine rogo ſine ullo funere condatur: quo ſpectat Plinius. (b) Neque illi ea membra colligere licebat praeterquam Aruſpicibus: ut indicat Seneca, (c) cum neminem, ne regem quidem tutum a fulminibus dicat, atque ideo ſcribat: *Ecquis regum erit tutus, cujus non membra Aruſpices colligant?* Legem autem, quae apud Feſtum (d) invenitur, ita reſtituit Scaliger:

Sei hominē fulmin Jobis occiſit, em ſupra genua tollito, homo ſei fulmine occiſus eſit, ei juſta nulla fieri oporteto.

Fulmin) pro *fulmen*. Sed ego malim cum Lipſio *fulminis*, quae apud veteres rectus erat caſus: olim enim in tertia declinatione eadem erat primi, & ſecundi caſus terminatio in is. Em autem olim pro *eum*, ut fuſius infra.

Jobis) pro *Jovis* ſumta ob affinem ſonum B pro *V*. Alia lex adſcribitur Numae de homicidiis, quae recenſetur inter leges XII. Tab.

Alia lex fuit de mulieribus, quae miſcentur alienis viris, quas antiqui *pellices* appellabant, quaſque conjugalibus aliorum cubilibus arcebat Numa jubens, ut quae hoc in ſe probrum admiſiſſet, crinibus demiſſis, quod luctus erat, atque moeſtitiae ſignum, caederet Junoni agnum foeminam: etenim *agnus* utrumque olim genus complectebatur. Uſus autem fuit Numa in ea lege tropica locutione, fortaſſe ut actus inhoneſtus, honeſta verborum figura tegeretur; cumque vetare voluerit, foeminam viri alieni concubitum appetere, ſcripſit, *ne aram Junonis tangeret*: ut optime meo judicio Raevardus (e) interpretatur, per *aram* enim *Junonis*, maritalem lectum ſignificari propius vero apparet. Haec igitur legis verba traduntur a Feſto: (f)

Pellex aram Iunonis ne tangito: ſi tanget, Junoni crinibus demiſſis agnum foeminam caedito.

quem ſenſum a Raevardo erutum tribuere huic legi videtur ipſe Feſtus; cum ait: *Antiqui eam proprie pellicem nominabant, quae uxorem habenti nubebat*: cui generi mulierum etiam poena conſtituta eſt a Numa hac lege: (g) nec aliter videtur hanc legem accepiſſe Cujacius. (h) Habemus & Nu-

(a) *Apud Feſtum in verbo ploraſſit.*
(b) *Lib. 2. c. 54.*
(c) *Lib. 2. de clement.*
(d) *in verbo occiſum.*
(e) *de auct. prudent. cap. 1.*
(f) *verbo pellices.*
(g) *Gell. l. 4. c. 3. l. 144. D. de V. S.*
(h) *l. 144. D. eod.*

& Numae legem militarem de ſpoliis, quae ipſemet belli dux, hoſtium duci a ſe caeſo detraxerit, quae *opima ſpolia* veteres appellabant, cujuſmodi pauca admodum ex veteri memoria proferuntur. Quam appellationem Varro tribuebat etiam ſpoliis hoſtium duci detractis a manipulari milite, ut Feſtus teſtatur. Statuit autem lex *templum*, quo inferri debebant opima ſpolia, & ſacrificia, quae Diis offerri ob eam cauſam oportebat, & praemium, quod victor ex ea caede merebatur. Itaque prima ſpolia deſtinat Jovi Feretrio, imperatque hoſtias majores, nempe bovem, qui Jovi Deorum maximo a veteribus immolabatur; & victori ducenta aeris attribuit. Secunda ſpolia Marti deſtinat cum *ſolitaurilibus*, quo verbo ſimul ſignificantur tauri, arietes, verres, cum integro corpore, hoc eſt cum tota lana, non tonſi, non caſtrati: etenim ut ex Martiale colligit Joſeph Scaliger ad Feſtum verbo *ſolitaurilia*, verres, aries, taurus, cum admovebantur arae mola mactati, priuſquam cor o exuerentur, caſtrabantur. *Sollum* vero Oſca lingua ſignificabat *ſolidum*, *totum*. (a) Quoniam autem majora erant taurus; minora aries, aut verres; lex utraque ſive majora, ſive minora quis voluerit, immolari permittit. Tertia ſpolia deſtinat Jano Quirino, ſimul cum agno mare, victorique praemium conſtituit centum aeris, quae ſententia comprehenditur hiſce antiquae legis verbis, ab eruditis aliis, & poſtremo a Scaligero reſtitutis: (b)

(a) Feſtus in verbo *ſolitaurilia*. ubi Scalig. & Joh. *ejus pater de cauſis linguae Lat. lib. 4. cap. 89.*

(b) In Feſto verbo *opima*.

Quojus auſpicio claſſe procincta opima ſpolia capiuntur, Jovei Feretrio bovem caedito, quei cepit aeris ducenta darier oportetod.

Secunda ſpolia in Martis aram in campo ſolitaurilia utra voluerit caedito. Tertia ſpolia Jano Quirino agnum marem caedito, centum quei ceperit ex aere dato.

Sequitur ejuſdem Regis lex ad ſacrificia pertinens. Et quoniam is voluit, ut crebro, & abunde Diis ſacrificaretur, & ſolennia convivia celebrarentur in eorum honorem; removet a ſacris id, quod gravi ſumtu comparabatur, cujuſque rara eſſe poterat oblatio, veluti *piſces ſine ſquamis*, qui maritimis in regionibus rariores multo ſunt ſquamoſis, quibus capiundis mare latiſſime patet. Ideo vetuit *piſces ſine ſquama Diis pollucere*, quod Varro explicat *porrigi*, ſive pro libaminibus Diis offerri. Verbum enim erat proprium mercatorum, quando mercium primitias Diis offerebant. Unde *pollactum* dicebatur convivium in Deorum honorem paratum: quod quia extruebatur magnifice; hinc *pollactum*, *pollucte*, *pollucibiliter*, & *polluciale* verba erant magnificentiae, & largitatis. (c) Piſces autem ſquamoſos omnes offerri per legem licuit praeter *ſcarum*, ob raritatem, de qua Horatius (d) eſt teſtis.

Nec Scarus, aut poterit peregrina juvare lagois,

& alibi: *Epod. od. 2. verſ. 50.*

Non me Lucrina juverint conchylia
Magiſve rhombus, aut ſcari,
Si quos eois intonata fluctibus
Hiems ad hoc vertat mare.

(c) Voſſ. etym. verbo polluceo.

(d) Serm. 2. Sat. 2. v. 22.

Atque is legis ſenſus patet ex Caſſio Hemina, cujus verba extant apud Plinium (a) ſimul cum lege ipſa ita per Scaligerum reſtituta. (b)

(a) Lib. [illegible]
(b) *ad Feſtum in verb. pollucere.*

Piſceis quei ſquamoſei non ſunt, nei polluceto, ſquamoſos omneis praeter Scarum polluceto.

Parſimoniae quoque ſtudio, lege ſua, Numa vetuit in funeribus vino rogum reſpergi.

Vino rogum ne reſpergito: de qua inferius. Idem Numa, qui diſciplina ſacrorum, & Deorum cultu munivit rempublicam, agros etiam religione circumdedit; & metu Deorum Terminalium, firmiori nempe ſepe cinxit, quorum in cuſtodia fines agrorum eſſe credebantur: ideo juſſit, ut qui *terminum exaraſſet*, ſive tranſtuliſſet, quo fines agrorum conturbarentur, ſacer eſſet Diis Terminalibus, ſive ea conditione eſſet, ut impune ſimul cum ſuis bobus poſſet occidi, tanquam victima Diis caedenda Terminalibus: cujus legis haec verba retulit Feſtus. (c)

(c) *Verbo terminom, ubi Scal.*

Quei terminom exaraſſit, ipſus, & boveis ſacrei ſunto.

Refertur etiam ad leges regias illa, de qua meminit Marcellus: (d) ne mulier, quae praegnans mortua eſſet, humaretur, antequam ejus excideretur partus.

(d) *l. 2. D. de mortuo inferendo.*

XXIII.
De Legibus XII. Tabul.

Verum quia inſtituta vetera, & quae de regio jure ſupererant, regendis, tractandiſque negociis recens in dies emergentibus, minime ſufficiebant; adeo ut res civibus potius arbitrii aequitate, quam certis ubique juris praeceptis diffinirentur; opus fuit augendi juris, novarumque legum conſilium inire. Nam creſcente in dies numero civium, exundante negociorum copia, & vi, atque injuria, pro natura multitudinis, aeſtuante; prudentiores nova morborum ſemina, novis opprimenda remediis cenſuerunt. Propterea, ut libro primo retulimus, miſſi tres legati fuerunt petitum leges, quas partim ex Athenienſibus, & Lacedaemoniis, partim ex magnae Graeciae urbibus civili Pythagoreorum philoſophia inſtitutis, atque fundatis retulerunt. Ea tum enim Italiae pars pro naturali ferocitate ingeniorum, & [illegible] bellorum tempore culturam ceteris praeſtabat nationibus. Quo jure adducto, conditiſque inde Romanis legibus creati fuere cum ſumma poteſtate, abſque provocatione, decem hi conſulares viri, quorum in nominibus diſcrepant ſcriptores, quoſque nos ex Dionyſio, cui magis fidimus, referemus. Fuerunt autem Appius Claudius, T. Genutius, P. Sextius, T. Romilius, C. Julius, T. Veturius, & P. Horatius. Quibus cum acceſſiſſent iidem illi tres, qui Legati fuerant, P. Poſthumius, Sex. Sulpitius, A. Manlius, & decem virorum numerum compleſſent, evenit, ut Pomponius ſcriberet Decemviros fuiſſe in Graeciam miſſos: non ut numerum legatorum denotaret, ſed ut dignitatem decemviralem tribus hiſce poſtea tributam ſignificaret. Qui cum inter Decemviros fuiſſent, Decemviri vulgo a poſteris appellabantur: quaſi diceret legatos fuiſſe eos, qui poſtea fuere Decemviri. Quod alii minime animadvertentes, cum Pomponium vexantur, accuſationem vertunt in Tribonianum, cui & legem hāc totam Pomponii aetate certe digniſſimam adſignent, propter aliquos, in quos offendunt locos: quaſi nemo falli queat, aut fallere, niſi Tribonianus; qui morbus eſt familiaris

omnium

omnium in jure criticorum, minime alioqui reputantium, adeo incunabula rerum plena eſſe caliginis, ut tertio quoque verbo, cum eo deventum fuerit, inter ſe pugnent hiſtoriae. Decemviri autem illi, quamvis Romanae, ac civilis prudentiae ſatis compotes; quia tamen e graecis literis, & inſtitutis leges erant eruendae, adhibuerunt in conſilium Hermodorum Epheſium in Italia tum temporis exulantem, qui Romanis ejus legationis auctor fuerat: quemque pluſimum ei negocio contribuiſſe, atque aliquas etiam leges Romanorum condidiſſe accepimus a Strabone. (a) Quo pertinet omen illud Heracliti, qui ad Hermodorum ſcribens, ſpeciem ſibi ait oblatam in ſomnis orbis terrarum univerſi venerabundi, & ad illius leges, Perſarum more compoſitis ad oſculum labiis procumbentis.

(a) lib. 14. Plin. lib. 4. cap. 5.

Ὄναρ ἐδόκουν, τοὺς σοὺς νόμους τὰ ἔθνη πάσης τῆς οἰκουμένης ἐπιθήματα προσίεσθαι, καὶ κατὰ τὸ ἔθος τῶν Περσῶν θελόντας τὸ στόμα προσκυνεῖν αὐτοὺς

His autem tabulis publice propoſitis, facta unicuique objiciendi, & corrigendi poteſtate, poſteaque omnium conſenſu probitatis, ut corpus integrum Romani juris abſolveretur, duas Decemviri adjecerunt, factoque S.C., captis auſpiciis, accitis Pontificibus, & Auguribus, Comitiis centuriatis leges univerſi tulerunt. Quod jus ad omnium notitiam, & utilitatem aeneis inciſum tabulis fuit, & in foro, juſſu populi, collocatum. Mos hic incidendarum legum deſcendit a Corybantibus, qui columnis inſculpere leges docuerunt, ut refert Theopompus. Solon (b) in ligneis incidit tabulis, quas ἄξονας, ἢ κύρβεις appellarunt: cum ante tabularum uſum, cuiſcerent populi leges, & frequenti cantu eas memoriae mandarent. Quamvis autem Pomponius XII. tabulas *eboreas* (quae lectio eſt Florentini codicis) ſive, ut fortaſſe legendum eſt, *roboreas* fuiſſe ſcripſerit; tamen id de iis accipiendum eſt tabulis, quae populo emendandae, non de iis, quae in perpetuum obſervandae propoſitae fuerant, quae erant *aereae*; niſi vel Triboniano culpam tribuamus, vel Pomponium adverſus omnium veterum auctoritatem locutum exiſtimemus. Id autem jus cum propter miram verborum proprietatem, atque brevitatem ſane concinnam; tum propter ſummam aequitatem, atque prudentiam, rerumque pondus, & majeſtatem, univerſam continere ſapientiam, atque omnium Philoſophorum doctrinam gravitate ſuperare putabatur. Hae leges ordine vario locantur a recentioribus. Alii enim Hotmannum ſecuti, explicationem earum tribus ſummis capitibus concluſerunt. Ac primo de jure ſacro, deinde de jure publico, poſtremo de jure privato tractarunt. Alii, quos inter egregie Jacobus Gothofredus, antiquitatis veſtigia proſequẽtes conjectura ſua priſtinum nobis XII. tabul. ordinem reddere ſtuduerunt. Neutram nos harum diviſionem repudiabimus; ſed utraſque ad diverſum ſcribendi conſilium conferemus. Quo enim jus omne hoc priſcum breviter, ac perſpicue ſimul expediamus; ex ordine materiarum, arte, ac ratione progredientes, ad eas revocabimus ſingulas leges, dum illas explicamus, atque Hotomanni ordinem ſervabimus: ad extremum vero Gothofredi tabulas ex ordine ab eo ad vetus exemplar ex conjectura reſtitutam ſubjiciemus. Germana

(b) Vide Petit. ad LL. Attic. in princip.

erum, & vera legum harum fragmenta producere in animum induximus: neglectis iis, quae potius ex interpretum ingenio, quam ex veterum fide monumentorum extiterunt. Ideo earum, quae mutilae ſuperſunt, ſententias adferemus: nec tamen omittemus exponere verba illa vetera, quae ad nos pervenerunt; quaeque Gothofredus, & eruditi interpretes alii diſtinxerunt a commentitiis, quae adjecta fuerant, ut e veris una, & ſuppoſititiis integer ſenſus earum colligeretur. Nam quas e Ciceronis libris de legibus in XII tabul. retulerunt, non veras arbitramur, ſed a Cicerone confictas exemplo legum Platonicarum, quamvis multas legum decemviralium ſententias propter aequitatem, quam continebant, ex intima philoſophia ductam Cicero ſuis legibus comprehenderit.

XXVI. De Scriptoribus ad has leges Priſcis & variis hujus Juris appellationibus.

Scripſere autem ad has leges e veteribus Juriſconſultis Sex. Aelius, (a) & M. Porcius Cato I.C. & Servius Sulpicius, quem XII tabularum interpretem prodit Feſtus, & Antiſtius Labeo, de cujus commentariis mentio eſt apud Gellium, (b) & denique Caius cujus fragmenta e commentariis ad leges XII tabularum in lectione Digeſtorum occurrunt. (c) Pluribus autem appellationibus harum legum praeſtantia ſignificatur. Eas enim Cicero (d) XII ſimpliciter vocat, & Horatius *Tabulas peccare vetantes*; (e) & auctor ad Herennium *leges* & alibi Horatius (f) *leges ſanctas*, & Arnobius *ſcita decemviralia*, & Prudentius (g) *bis ſex tabulas*: & Gellius (h) *legem decemviralem*; & I.Ctis noſtris, atque Imperatoribus (i) dicuntur *jus vetus*, *jus priſcum*, & Feſto *Decemvirale*, Ciceroni *majores*. Item I.Ctis (k) *veteres*, & *lex antiqua*, *jus antiquum*, *jus civile*, *jus antiquiſſimum*. Quas appellationes collegimus, ne notae ignorentur, quibus a veteribus Jus XII tabularum indicatur; quibusque & nos ubi occurret in curſu noſtrae tractationis forſan utemur. Leges autem univerſas ad duo praecipue capita revocabimus: ad *privatum* ſcilicet jus, & ad *publicum*, ſub quo & *ſacrum* continetur. Et ab Hotomanni ordine tantiſper deflectentes, primo privatum, deinde publicum evolvemus. Ac veterem, & ſolemnem juris conditorum diviſionem amplectentes, primo juris privati, deinde juris publici ſeriem deducemus.

XXV. De Jure Patrio.

A jure autem patrio exordiamur, quod ſummi quodammodo eſt imperii ſimulacrum. Parenti ſane in liberos poteſtatem tribuit ipſa natura. Etenim neceſſitudinis vinculo, & communione ſanguinis, filius cum patre, tanquam eventus cum ſuis initiis nectitur. Primordia enim filiorum in parentibus inſunt, quorum filii ſunt veluti ramus, quia parentum ſanguine concipiuntur, eiuſdemque aluntur opibus, & cura educantur. Aetas enim prima, ut Aeſchines dicebat, alienae mentis indiget, ut educetur. Quapropter poteſtas patris, utpote rationabilis naturae dictatum, [illegible] omnium cultiorum gentium permanſit, conſtituitque inter homines veluti quoddam naturale regnum, quod apud Perſas, & apud majores noſtros tranſierat in tyrannidem. Refert enim Ariſtoteles (l) Perſis uſui fuiſſe liberis tanquam ſervis. Taliſque liberorum erga patrem amor erat, & obſequium, ut gloriarentur neminem fuiſſe repertum, qui patrem ſponte occidiſſet: ac ſi qui forte tale facinus admiſiſſet, ſpurium, aut ſuppoſititium fuiſſe compertum. (m) Athenienſibus, etſi non quidlibet permitteretur in filios, tamen licebat eos abdicare, ſive abalienare a

le,

(a) In §. 38. D. de orig. juris.
(b) Lib. 1. cap. 12. lib. 7. c. 15.
(c) Veluti L. [illegible] tabulae eum ſeq. D. de V. S.
(d) Lib. 2. de legib.
(e) 2 epiſt. 1.
(f) 2 Satyr. 1.
(g) lib. 2 adverſ. Symmach.
(h) Lib. 20. c. 1.
(i) L. [illegible] D. de pactis. l. [illegible] C. Th. de [illegible] ſer. judic.
(k) L. 1. D. de V. S. l. 2. D. de origine. l. 4. §. 9. D. de lib. & poſt. §. 9. Inſtit. de hered. quae ab inteſt. deferuntur. Novel. 22. cap. 9.
(l) lib. ethic. 8. cap. 10.
(m) Herod. lib. 1. pag. 63. Stob. ſerm. [illegible] Briſſon. de reg. Perſar. lib. 2. pag. 198.

ſo, ac familia ſua, cauſa cognita, & crimine apud judices probato. (a) Moribus quoque receptum apud eos fuit vendere filios: quod temperavit Solon prohibens filiam, aut ſororem, niſi in ſtupro deprehenſam venundari. (b) Arbitrium etiam patris erat exponere infantem filium, quod colligimus ab exemplis comicorum eum morem reſpicientibus. (c) Et cum alcodae prolis copiam non haberent, eam vendere ſaterat, quam ex veteri Thebanorum lege ad alios populos poſt fortaſſe producta. (d) Veteres etiam Gallos refert Caeſar, in uxores, liberoſque, vitae neciſque poteſtatem habuiſſe. (e) Non diſſimilis poteſtas fuit in filios Romanorum, apud quos, cum antea moribus exorientis Romae barbaris illis quidem, & atrocibus coaluiſſet, deinde migravit in leges Romuli: proptereaque minime pugnat Ulpianus, qui eam adſcribit moribus, cum Papiniano, (f) atque aliis, qui eamdem a legibus deducunt regiis: qua in diſſenſione componenda tantopere laboratur. Non eſt novum enim, ut mores adducantur in leges, quo aeternam accipiant firmitatem. Haec autem regia lex de poteſtate parentum, tranſlata fuit a Decemviris in quartam tabulam, (g) ut Dionyſius refert, qui omnem hanc poteſtatem in iſta diſpertit, nempe *ut liceat parentibus verberibus caedere filios, carcere coercere, in agros ad opera ruſtica vinctos amandare, venundare, denique interficere.* Eos vero abdicare, ac negare filios, Romanis minime licebat: (h) ſed tantum jubere, ut e conſpectu patris abirent, ac diſcedentes a domo paterna, jus in paterna bona minime amittebant; niſi exhaeredarentur. His armata juribus patria poteſtas, merito propria Romanorum, & civilis modo juris portio habebatur, cum nuſquam apud alios hunc auctoritatis apicem attigiſſet. apud Romanos enim familiaris quodammodo erat magiſtratus in patre conſtitutus, cum jure gladii; propter quam auctoritatem a jure civili acceptam, patria poteſtas a ICtis *propria* dicitur *civium Romanorum*; nec enim eam obtinebat quis, niſi civitatem Romanam impetraret, quam ſi amitteret, poteſtatem patriam haudquaquam retinebat: quales erant ii, quibus aqua, & igni interdicebatur. Hanc per patres a Livio (i) *paterna majeſtas* appellabatur. Patri enim licebat in filios idem, quod in ſervos: qui hoc meliori conditione, quam filii erant, quod ſervus una tantum, filius vero non niſi terna manumiſſione libertatem nanciſceretur. Liberatus vero filius hoc praeſtabat liberatis ſervis, quod hi libertini manebant, filius vero naturalem praeferebat ingenuitatem: quae tanti erat, ut vendendo filio nunquam perimeretur, ſed tegeretur potius: ita ut manumiſſus filius eam, quam in ſe conditam habebat, veluti abruptis vinculis explicaret. Hinc ait Conſtantinus *nō poſſe parentes eripere filiis libertatē.* (k) Quo igitur aliquādo filius e poteſtate patris exiret, lex juſſit, uti terna venditione liber eſſet: nec manumiſſus tertio ab emtore in poteſtatem patris denuo recideret, ut reciderat ſemel & iterum antea manumiſſus. Ne vero filio ſpes libertatis tamdiu protraheretur, ternaeque venditiones, & manumiſſiones ei eſſent expectandae, rationem veteres excogitarunt, qua & legis in ſpeciem conſervaretur auctoritas, & morae illae libertatis praecenderentur. (l) Itaque per ſimulatas venditiones ter filius a patre tradebatur emtori, ut ternas poſt venditiones liberaretur. [illegible] que tribus venditionibus

bus

(a) Demoſth. in Boetum [illegible] ... contra. Petit. ad leg. Attic. lib. [illegible] tit. 4. pag. 8.

(b) Plut. in vita Solon. pag. 91. Petit. ibid. pag. 159.

(c) Terent. in Heautont. act. 4. ſc. 1. & Ariſtoph. in ranis. Petit. ibid. pag. 144.

(d) Aelianus var. hiſt. Grot. de jur. belli. lib. [illegible] cap. 15.

(e) de bello Gallic. lib. 6. pag. [illegible] edit. cū notis variorum.

(f) apud collat. leg. Moſaic.

(g) Dionyſ. lib. 2. pag. 97.

(h) l. 2. de patria poteſt.

(i) lib. quarto.

(k) l. 10. C. de patr. poteſt.

(l) Inſtit. quib. mod. jus patr. poteſt. ſol. §. praeterea. Cujac. lib. 1. ſuo Inſtit. in §. item per emancip. Ulpian. fragm. tit. 10 princip.

bus ad veritatis imaginem adhibitis, filius tertia denique manumiſſione, aſſequebatur irrevocabilem libertatem. Hic autem actus dicebatur *emancipatio*; emtor vero *pater fiduciarius* appellabatur; quia filium ex *fiducia* naturali e patre accipiebat, ut manumitteret. Filiæ vero, & nepotes unica venditione, ac manumiſſione ad libertatem perveniebant. (a) Legem vero fertur tuliſſe Numam, (b) ne liceret patri vendere filiū, cui uxorem ducere permiſiſſet. Abſurdum enim, arbitror, putavit fore, ut mulier nupta, ſe inopinante, atque in vita ſervitutem ſubiret, in quam ſuus conjux per venditionem a patre traderetur, curavitque ne per hanc viam conjugia diſtraherentur (c) ſive ut eleganter ait I.Ctus *bene concordantia matrimonia, jure Patriae poteſtatis turbentur*. Verū hanc paterni juris atrocitatem, Romani remittere coeperunt poſtquam cognitio humaniorum ſtudiorum, cultiorumque nationum uſus rubiginem priſtinam e moribus eorum excuſſit. Raro enim, ac parce admodum deinceps hac ſuprema poteſtate in filios utebantur, ut ad terrorem potius liberorum, quam ad liberam ejus exercitionem ſuperfuiſſe videatur; cum Brutus ad Atticum ſcribat. *Dominum ne parentem quidem majores noſtri voluerunt eſſe*. Ac Pauli I.Cti aetate, ne opinione quidē hominum jus vitae, necisque in filios permanebat, cum ſcribat, (d) *licet filios exhaeredare, quos & occidere licebat*. Unde Adrianus in inſulam deportavit eum, qui filium novercae adulterum interfecerat, (e) atque adjecit I.Ctus *patriam poteſtatem in pietate debere, non atrocitate conſiſtere*. Unde recentioribus temporibus licebat ſane patri filium caſtigare, ſed ſi majori animadverſione indigeret, illum tradere magiſtratui cogebatur aſſiciendum ea poena, quam ipſemet pater cenſuiſſet. (f) Ceterum Ciceronis etiam aevo ferociebat in filios patria poteſtas; narrat enim Salluſtius, & Valerius, Fulvium Senatoris filium retractum ex itinere, juſſu patris occiſum, quod adverſus patriam inter Catilinarios conjuraſſet. (g) nec deſunt apud Senecam, & alios alia recentioris aetatis exempla. (h) Exercebant enim parentes in filios domeſtica judicia, conſultis plerumque neceſſariis, vel Principibus, vel Senatoribus, aut Magiſtratibus; & ante Adrianum, vel ut alii exiſtimant, Diocletianum, tempeſtatem quidem jus necandi filios fuerit, ſuſtulitus vero minime ſublatum; ſed meo judicio jam ceſſaverat ante Diocletianum, cum ante illum etiam venditio filiorum interdicta fuiſſet, ut ex ſuae conſtitutionis verbis intelligitur. (i) Verum quia parentes ob inopiam filios exponebant, & commovendae miſericordiae praetereuntibus miſere objiciebant; poteſtatem parentibus egenis filios vendendi fecit Conſtantinus, ut emtoris dominio ſubeſſent, donec reddito precio, aliove mancipio, vel a patre, vel ab alio quovis liberarentur. (k) Sed jam leges ipſas XII. tabularum, quibus patria poteſtas comprehenditur, producamus, quales Iacobus reſtituit Gothofredus.

(a) *Ulpian. in fragm. tit. 10. in princ.*
(b) Dionyſ. lib. 2. Plutarch. in Numa.
(c) L. 1. §. ult. D. de lib. exhib.
(d) L. 11. D. de lib. & poſth.
(e) L. 5. Divus 5. D. ad L. Pomp. de parricid.
(f) L. 3. C. de patr. poteſt.
(g) Salluſt. in Catil. cap. 39. Valer. Max. lib. 5. cap. 8. & 9.
(g) Senec. de Clem. lib. 1. cap. 14. & 15. Dio lib. 55. Sueton. in Claud.
(i) L. 2. C. de patr. qui fil. diſtr.
(k) L. 2. C. de patr. qui fil. diſt. L. 2. & C. de infant. expoſit. ...

Endo liberis juſtis, jus vitae, necis, venumdandique poteſtas patri.

Si pater filium ter venumduit, filius a patre liber eſto.

Endo) veteres dicebant pro *in*, & **Duit** pro *dederit*. *Juſti autem*

filii

filii ſunt legitimi, ſive ſuſcepti ex juſtis nuptiis: *juſtum* enim dicitur quidquid a lege habet auctoritatem.

XXVI. De Jure Tutorum.

Poteſtas haec minime per mortem patris extinguitur; ſed eo decedente aliquatenus producitur, vel ex teſtamento patris ipſius, vel imperio legis ad tuendum filium ſuperſtitem, qui ſe per aetatem defendere nequeat. Eaque patriae poteſtatis imago, quae poſt parentis mortem ſupereſt, *tutela* nuncupatur. Quae legibus plurium gentium, ac praecipue Athenienſium inſtituta, migravit etiam in Romanos, ante conditas XII. tabulas. Etenim Ancus Marcius Lucium Tarquinium [illegible] tutorem dedit. Haec deinde poteſtas redacta in eam XII. tabularum legem fuit, qua teſtandi facultas permittebatur. At ſi nullum patris teſtamentum extitiſſet, vel in eo tutelae mentio nulla fuiſſet, lex patris vicem ſubibat, & tutelam ad eos agnatos deferebat, qui legitimam ad ſucceſſionem vocarentur. AEquum enim Decemviri cenſuerunt, ut ad quos lucrum ſucceſſionis pervenire poterat, ad eoſdem onus tutelae dirigeretur; ideoque ſucceſſionem cum tutela conjunxerunt: maxime quia major bonorum cuſtodia ſperabatur ab iis, ad quos poſſent aliquando eadem bona tranſire. Quae cogitatio tanti apud Solonem non fuit, ut objicere vitam pupilli voluerit inſidiis eorum, qui eo mortuo ad illius bona vocabantur: forte quia non eadem, quae apud Romanos, erat apud Athenienſes morum honeſtas: ideo removit conſanguineos, & agnatos a cura pupillorum, ob eam ipſam rationem, quia legitimi eſſent ſucceſſores. Hinc Archontibus negotium dabatur inveniendi, *qui pupillum regendum darent.* (a) Eodemque conſilio, & Charondas paternis conſanguineis ſucceſſionem tradidit, & bonorum adminiſtrationem; maternis vero pueri educationem, ut omne periculum, ſublata ſpe ſucceſſionis, a pupillorum amoveretur. (b) Et bona cautius adminiſtrarentur ab iis, ad quos poſſent aliquando deferri. Plato vero utrolque conjunxit, proximos ſcilicet ex parte patris duos; & ex parte matris totidem, ut invicem ſeſe obſervarent, atque ita alter ab altero pupillum tutum praeſtarent: quibus adjecit unum ex defuncti amiciſſimis, tanquam arbiter praeeſſet omnibus. Atque ita ſecuritatem pupilli cum tutorum ſucceſſione copulavit; Romanorum, quos ignorabat, & Charondae ſimul prudentiam amplexus. (c) Quamvis autem Alcibiades tutores habuerit propinquos, nempe Periclem, & Ariphontem, (d) neſcimus tamen an ex lege dati fuerint; neque vero arbitror agnatos omnes a tutela remotos, ſed eos tantum qui proximiores eſſent ad ſucceſſionem: ut neceſſe non ſit aſſentiri Balduino, qui hoc ab exemplo legem hanc Romanorum ad Atticas revocavit. (e) Et quoniam familiarum conſervandarum cauſa leges XII. tabul. excluſis *cognatis*, ſive conjunctis ex materno latere ad haereditatē vocabant *agnatos*, ſive conjunctos ex latere paterno; (f) ideo *agnatis* primo loco tutela defertur, deinde *gentilibus*, ad quos olim poſt agnatos, ut infra demonſtrabimus, legitima haereditas devolvebatur: (g) qui autem *gentiles* fuerint, res poſcit ut explicemus. Initio condendae Urbis tantum Patricii *gentiles* habebant, cum ii tantum potuiſſent oſtendere genus ſuum, utpote certo e patre deſcendentes, plebei vero minime, utpote patre incerto, e fugitivis, exulibus, terrarumque ſuis raptum, ac temere

(a) Pollux l. 8. *Vett. ad leg. Attic.* l. 6. tit. 9.

(b) Diodor. Sicul. *Bibliothl.* 12. Balduin. in 18. *ad leg. XII. tabul.*

(c) *lib.* 11. *de legib.*

(d) Plutarch. *in Alcibiad.*

(e) Balduin. *ad leg. XII. Tab.* cap. 18.

(f) *Inſt. Tit. de S.C. Orphit. in princ. & de legit. agn. ſucceſſ.* §. *caeterum* *L. pronunciatio.* 195. *D. de verb. ſignif.*

(g) Ulp. *apud Collat. leg. Moſaic.* tit. [illegible]

temere collectis; Unde tantum eorum ſibi gentiles habere cœperunt, præſertim nomina capientes; hinc apud Ciceronem *gentiles a Scævola definiuntur ii, qui eodem inter ſe nomine ſunt, quorum nemo ſervitutem ſervivit, nec capite deminutus eſt*. Hinc apud Livium Decii hæc adverſus patricios, *Semper iſta audita ſunt eadem, vos ſolos gentem habere.* (a) *Gens* igitur, ſive *genus*, *Nomine* ſignificabatur; *prænomine* vero notabatur homo ille, qui ea de gente ortus erat: veluti in hac appellatione *Lucius Cornelius Scipio*. *Cornelius* nomen eſt gentis, ex qua plures familiæ fluxerunt, nempe *Scipio*, *Lentulus*, *Dolabella*, qui quia gentiles erant, & ab una gente Cornelia proficiſcentes, *Corneliam* omnes nomen gentilium præferebant. *Lucius* autem nomen erat proprium hominis, hinc agnatorum jus, & gentilitium. *Agnatorum* jure potiebantur ii, qui eadem de familia proficiſcerentur, veluti Scipiones omnes; jure vero gentilitio gaudebant omnes *Corneliæ* gentis familiæ, nempe *Scipiones*, *Lentuli*, *Dolabellæ*. Unde tutela legitima *Lentulorum*, primo ad Lentulos alios veniebat; poſtea vero, deficientibus Lentulis, ad alios ex gente Cornelia, puta vel ad Dolabellas, vel Scipiones, vel alios ex aliis familiis, qui eſſent pupillo proximiores. Sunt igitur *gentiles* cognomines, ejuſdem nempe nominis tantum, non familiæ: propterea Marcus Tullius in libris *de legibus*, gentilem ſe fert Tullii regis; eundemque quos Plato vocat *ὁμογνίους* *gentiles* interpretatur. (b) *De libertorum* vero *tutela*, quamvis nihil XII. Tabul. verbis caveatur; tamen fida earum interpretatio detulit eam ad patronos, qui & ad liberti vocantur legitimam hæreditatem. *Tutela* igitur poteſtas eſt, quæ ad pupilli bona, & præcipue ad perſonam dirigitur, cui proxima eſt poteſtas alia tenuior, quæ ad bona tantum extenditur. Unde non *tutela*, ſed *curatio* dicitur, & patrimonio præficitur, non hominibus, qualis eſt cura minorum XXV. annis, quæ de Prætoris edicto proceſſit. Eſt etiam cura alia *furioſorum & prodigorum*, quæ de XII. Tabul. legibus proficiſcitur, ad exemplum inſtituta juris Attici, ex quo licebat filio patrem ſuum deſipientem in judicium vocare, ut non modo ob re familiari amoveretur, verum etiam, deſipere convictus, in vincula duceretur. Quod judicium literaria cum gloria declinavit Sophocles, cum allato ad judices Oedipo Coloneo, quem recens abſolverat, oſtendit non ſe, qui confecta ætate adeo cogitando valeret, ſed filios, qui eum accuſaverant, mentis errore jactari. (c) *Prodigi* quoque luxurioſe viventes nempe *ἄσωτοι*, Atticis legibus judicio ſubjiciebantur, eoque nomine damnabantur infamia, ut foro, & concionibus arcerentur. (d) At Romæ ante XII. Tab. utrumque genus hominum *furioſi* ſcilicet & *prodigi*, traditi agnatorum, & gentilium cuſtodiæ, bonorum adminiſtratione privabantur (e) non tam *lege*, quam *moribus*, quos deinde in decemvirales leges conceſſerunt. Hinc in libris juris modo *moribus*, modo *XII. Tabul. legibus* hoc adſcribitur: (f) quia vero tam furioſus, quam prodigus ob incertam conſilii ſui ſeriem deterunt atque diffundunt, ſub uno eodemque XII. Tabul. capite ob concinnam earum brevitatem, utrimque interdictionem comprehenſam, cum Jacobo Gothofredo exiſtimamus. (g) *De furioſis* autem lex XII. Tabul. nominatim cavit, quia *furor*, ut ait Cicero, eſt *mentis ad omnia cæcitas*, ac major quam *inſania*, quæ

inſania

(a) *Vide Sigon. de antiq. jur. civium Rom. lib. 1. c. 7. Hanc Scævolæ verba in Topic. Cic. ita legit Gothofredus tab. de XII. tab. [illegible] Gentiles ſunt qui [illegible] gentis [illegible] ſunt, quorum majorum nemo ſervitutem ſervierunt, qui capite non ſunt minuti.*

(b) *Vide Cujac. l. [illegible] D. de V. S. [illegible] Paulli ad ed. [illegible]*

(c) *Vide [illegible] de [illegible]*

(d) *Athenæ. Deipnoſoph. lib. 4. Aeſchin. in Timarch.*

(e) *Cic. lib. 1. Tuſc. quæſt. & lib. 2. de invent. & ad Herenn. Inſtit. de Curat. § furioſ.*

(f) *l. 1. D. de curat. furioſ. Cujac. ad [illegible] Paul. [illegible]*

(g) *[illegible] ad caput XII. Tab. §. furioſ. aut prodigus.*

inſania minor eſt *furore*, quia tueri poteſt officiorum mediocritatem, atque communem, & uſitatum vitae cultum; major vero quam *ſtultitia*: unde Terentius,

Hic homines prorſus ex ſtultis inſanos facit.

Itaque furioſi, cujus mentis uſus eſt interceptus, contractus nullus jure civili probatur, etſi nondum ſubjecerit agnatorum, & gentilium tutelam; quo enim omne geſtū a tempore furoris irritetur, furorem probaſſe ſufficiet. (a) Furor autem omnium oculis aeſtimatur; quamobrem qui eo corripitur, adminiſtrationem amittit *ipſo jure*, & poteſt ſub ipſius filii, ſi filium habeat ſobrium, curationi ſubjici. (b) Prodigus contra recte contrahit, antequam ſententia magiſtratus a ſuorum bonorum commercio arceatur. Mentis enim prodigus habet uſum; ſed eo peccat, quod aeſtimationem appetitioni ſubmittit. Ideo adminiſtrationem non *ipſo jure*, ſed *interdictione magiſtratus* amittit. Hinc Julianus ait (c) *eis, quibus per Praetorem bonis interdictum eſt*. Praetor autem auctoritatem ex legis poteſtate ſumtam, hac formula exercebat: (d)

Quando tua bona paterna avitaque nequitiâ tua diſperdis, liberoſque tuos ad egeſtatem perducis, ob eam rem tibi ea re commercioque interdico.

Qua formula interdicti, agnatorum, aut gentilium curae tradebantur; unde proverbium in homines ſtultos.

Ad agnatos & gentiles. (e)

Ut autem ad tutelas redeamus: iidem Decemviri, qui pupilli vitam, & bona tutoribus concrediderunt, opem quoque tulerunt pupillis adverſus perfidiam illorum, prodita e legibus *actione* [illegible] quae etiam duplum repetitur ejus, quod tutores e rebus pupilli ſubtraxerint. (f) Quod judicium *turpe* a Cicerone vocatur, quia, fraude detecta, minuitur tutorū exiſtimatio. (g) Apud Athenienſes etiam frequentia erant judicia contra tutorū fraudes, (h) quas, elapſo quinquennio, vindicare amplius non licebat. Nec tantum diſtractio bonorū revocabatur, ſed & dolus tutor ſ fraudulenter tutelā gerentis, ex legibus decemviralibus coercebatur (i) per accuſationē ſuſpecti tutoris; qui toto ejus judicii tempore adeo arcebatur a re pupilli, ut adminiſtratione illius interdicta, neque uſquam cum eo contraheretur. (k) Quod itidē venit ab Athenienſibus, qui ſuſpectum tutorem etiam judicio ſubjiciebant, & patrimonium illius pupillo tanquam jure quodā tacitae hypothecae obligabant, (l) ut cinitur ex Demoſthene contra Onetorem. (m) Haec autem capita e veteribus apud varios auctores diſſipatis, inter ceteros egregie concinnavit, & quantū conjectura dedit, cādide reſtituit Jacobus Gothofredus, atque hic noſtro more ſubjicimus.

Si paterfamilias inteſtato moritur, cui impubes ſuus haeres eſcit: agnatus proximior tutelam nancitor.

Si furioſus, aut prodigus exiſtat, aſt ei cuſtos nec eſcit, agnatorū gentiliūque in eo, pecuniaeve ejus poteſtas eſto.

Si tutor dolo malo gerat, vituperato: quandoque finita tutela eſcit, duplione luito.

(a) gl. ſ. ad D.D. [illegible] D. de verb. obl.

(b) [illegible] qui [illegible] D. [illegible]

(c) L. Julianus. D. de curat. fur.

(d) Paul. [illegible] ſent. [illegible] 4. ubi Cujac. qui [illegible] formulam [illegible] reſtituit.

(e) Varro lib. [illegible] de re ruſt. cap. [illegible] Horat. ſerm. lib. 2. ſat. 3.

(f) Cujac. [illegible] tab. 7.

(g) lib. [illegible] de Oratore, & pro Caecin. & pro Roſc. Comoed.

(h) Demoſth. orat. contra Aphob. contra Onetor. & [illegible] Nauſimach. & [illegible]

(i) [illegible] D. de [illegible]

(k) [illegible] ibid.

(l) Schol. [illegible] Ariſtoph. in Veſp.

(m) Merill. ad leg. XII. Tabul. cap. [illegible]

Escit) veteres dicebant pro *erit*. Lucretius enim ait.

Inter ſummam minimamque quid eſcit?

Et alio loco XII. tabul. vitium eſcit. Scaliger ad Feſtum in *Nec* vult *eſt*, etſi non improbet *eſcit*. Priſci autem pro *ſum* dicebant, *eſum* retenta in cæteris *E*, ut tradit Varro.(a) Hinc adhuc litera *E* reſidet in aliquibus hujus verbi perſonis, atque temporibus.

(a) lib. 8. de ling. lat.

Nancitor) *nancior* vetuſtum eſt ex *nancio*, ut ex oratione Graechi pro legibus Priſcianus hæc verba promſit. *Si nanciſ populi deſiderii comprehabo reipublicae commoda*, & in fœdere latino apud Feſtum; *Pecuniam quis nancitor habeto. Et ſi quid pignoris nancitor ſibi habeto*. Ex quo verbo linquitur *nactus ſum*. *Nancior* enim & *nacio* ſine N ſcribi tradit Priſcianus ex Probo, Capro, Pollione: de quo verbo factum eſt poſtea *nanciſcor*, ut a *paco paciſcor*.

Nec) His XII tabularum verbis Feſtus probat nec pro non apud veteres poni, quod eſt frequens apud Plautum. Hinc ille *nec velle loqui* pro *maledicere*, & *nefrendes porci* qui fabis comedere non valent, & *neque* pro *non quoque*: *& famuræ ne famura portarent* et apud Catullum. Unde Cicero. (b) *Senatori, qui nec aderit, aut cauſa, aut culpa eſto*.

(b) lib. 3. de legibus.

Agnatorum gentiliumque) Conjunctio hic vim diſpergendi habet, Paullo teſte: qui ex hoc probat conjunctiones in jure ſæpe poteſtatem habere disjungendi, ſicuti & disjunctæ pro conjunctis accipiuntur. Non enim gentiles cum agnatis una vocantur, ſed poſt agnatos. Harum autem capitum ſenſus clarioribus verbis expediemus: *Si paterfamilias inteſtato decedat, cui ſuus heres extabit, impubes, agnatus proximus tutor hujus ſui haeredis ſit.*

Si quis furioſus, aut prodigus eſſe incipiet, neque is curatorem habeat, agnatorum, eiſque deficientibus, gentilium curae tam ipſe, quam ejus bona committuntor.

Si tutor tutelam dolo malo gerat, ſuſpectum eum facere cuivis liceto: ſi quid de rebus pupilli furatus fuerit, cum finita fuerit tutela duplum praeſtato.

XXVII. De Jure Patronatus.

Patriae poteſtati, atque tutelae, quae quaſi predicto eſt patriae poteſtatis, proxima eſt *autoritas patronatûs*. *Patronus* autem dictitur quaſi *pater*, ut a *matre Matrona*. Non enim de libertorum, verum de civium patronis agimus inſtitutis a Romulo, qui ſumma reipublicae patribus, nempe patriciis tradita, concredidit etiam eis plebem, ut eam tuerentur ab injuriis potentiorum, adverſus quos patrum auxilio, jus plebeii ſi obtinerent (c) ipſi vero ſuos patronos officiis, & muneribus *colerent*, unde dicti *clientes*, quaſi *colientes*, ſive *colites*, quod patronos *colerent*, vel a [illegible] *celebro*, *honoro*, quod patronos honorarent. Quamobrem patronorum erat clientem in judicio defendere, de jure [illegible] abſentem nihilo minus, quam præſentem, [illegible] omnia [illegible] vero patronos, quos ſibi quiſque cooptaverat [illegible] juvare, vel ad elocandam filiam, vel ad captivum filium [illegible] vel ad æs alienum luendum vel ad mulctam [illegible] omnia officia exhibere. Quae mutua obligatio [illegible]

(c) Gell. lib. 5. c. 13. Plutarch. in Rom. Dio nyſ. lib. 2. antiq.

adſtringebatur, ut M. Cato ſecum patrono dederit ſecundum patrem. (a) Unde nefas erat patrono adverſus clientem, clienti adverſus patronum dicere teſtimonium, actſi alter ab altero ſuſceptus inimicitias, aut inſtitutis adverſus alterum accuſationibus diſtraheretur, proditor habebatur, (b) exſecratuſque diris, Diiſque inferis devotus, cujuſvis arbitrio dimittebatur occidendus, quod jus redactum fuit in leges XII. tabularum, quarum caput adfert Servius in illud Virgilii (c)

. . . *& fraus innexa clienti*,

quo continetur, ut qui *clientem fraudaſſet*, vel ut veteres loquebantur *fraudem fraus ſui eſſet*, (d) ſive praevaricando, ut interpretantur aliqui, ſive alio modo decipiendo, is *ſacer eſſet*, ſive Orco victima deſponderetur, ut liceret cuilibet eum infero Jovi mactare (e) ex his verbis legis.

Patronus ſi clienti fraudem faxit, ſacer eſto.

Sed jam ad poteſtatem virorum in uxores, & ad conjunctiones perſonarum, quas adhuc ſeparatim conſideravimus, ſive ad matrimonia progrediamur, de quibus legem Decemviri condiderunt, qua patribus cum plebeis connubia interdicebantur: ne plebei cum patribus per matrimonia unquam convenirent. Quod fuit conſilium, ut puto, Appii Claudii, (f) cujus in caput vertit acerbitas legis. Appius enim accenſus plebeja virgine, cum omni ſpe connubii careret, fraudibus ante pudicitiam puellae tentavit, poſtea vi, & injuriis quibus pater illius Virginius exulceratus, puellam ferro tranſadigit, ut vita illam ſimul, & ignominia eximeret. De privata vero contumelia orta repente ind gratio publica, intolerabile jam Decemvirorum convellit imperium. (g) Alia etiã ratione vetita erant connubia inter patricios, & plebejos, nimirum ne *auſpicia turbarentur*; etenim nuptiae ſine *auſpiciis* minime celebrabãtur; auſpicia vero nulla patres communia cum plebeis habebant. Quod ſane inter eos diſcrimen in crebras & periculoſas diſcordias erumpebat, donec inſtante finitimorum bello, & tribunis plebis delectum impediẽtibus, unus ex eis turbulentiſſimus Canulejus, ſeditioſis concionibus, pervicit, ut ea lex abrogaretur, & plebiſcito *promiſcuum conjugiũ uſus* inter patres, plebejoſque permitteretur. (h) Erat & lex qua *uſucapio* inſtituebatur *uxoram*. (i) nam ſi ea vir annum integrum pro uxore uteretur, in viri manum, ac poteſtatem veniebat: niſi *trinoctium* intra id tempus ab eo mulier abfuiſſe, et ita tum interrumpebatur *uſucapio*: quae interruptio veteribus *uſurpatio* dicebatur. (k) Haec autem proprie dicebatur *uxor*, quae non tranſibat mariti familiam, nec jure XII. tab. ad illius haereditatem vocabatur: unde longe differebat a *matrefamilias*, ſive conjuge illa, quae non *uſu*, ſed *ſolennitatibus nuptialibus* in poteſtatem, & familiã viri tranſiebat, ideoque ad ſucceſſionem etiam illius, tãquã *agnata* veniebat, de qua in *S. C. Tert.* Hae excipiunt a me leges ex regiis ſere legibus in XII. tabulas Decẽviris adſcitas, ut pleriqu… credunt, repugnante Cujacio (l) quibus atrocior maritorum in mulieres poteſtas conſtituitur, qualis eſt illa, quae uxoris probrum, ſive adulterium permittit marito vindicandum, ſive convocatis propinquis, & cognatis ad poenam ex eorum ſententia more majorum imponendam; ſi

(a) Gell. lib. … (b) Dionyſ. lib. … & Revvard. ad leg. XII. tab. cap. 4. (c) lib. 6. Æn. … (d) Plaut. … (e) … Scalig. & Macrob. … cap. … Dionyſ. … & ſacer eſto.

XXVIII. De Jure Conjugum, & connubiorum.

(f) Dionyſ. lib. 10 in fine.

(g) Livius, Dionyſ. lib. 11.

(h) Livius lib. 4 cap. 6.

(i) Gell. lib. 3. cap. 2.

(k) Sigon. de jure Roman. lib. 1 cap. … Faber … Hotman. Revvard. ad leg. XII. tabu. cap. 1.

(l) Obſerv. lib. 11 cap. 18.

vir mulieris flagitium aliquo argumento comperiſſet, ſive ſine conſilio, tantum ex arbitrio mentis, cui ad cædē uſque uxoris habebat excitaret, ſi cum ipſo adultero eā deprehendiſſet, tuſtoque dolori ſuo, atque iræ, in re calida indulſiſſet; de quo ad *legem Juliam de adulteriis* latum. Quo autem caſtitas facilius ſervaretur, *vini* uſus *fœminæ* interdicebatur. Fax enim libidinis vinum, neque ad eam quidquam temulentia pronius: utpote quæ corpus agitet, & lucem rationis, quæ petulantiæ coërcetur, obruat. (a) Quamobrem longe ante Romulum fœminis vini uſus interdicebatur. Ferunt enim *Faunum*, Fauni ſororem, eandemque & conjugem, quod vinum præter morem regium bibiſſet, a viro dum cæderetur, inter virgas vitam liquiſſe. Criminis autem hujus apud veteres maritus vindex idem conſtituebatur, & judex. Etenim Egnatii Meceunii uxore, quod vinum bibiſſet, occiſa fuit a marito impune, haud ægre id patiente Romulo. (b) Et matrona quædam, quod e loculis cellæ vinariæ claves abſtuliſſet, fame necata fuit a ſuis. Ac ne quo pacto fœminæ vini potum celarent, Cajo ſeverus eorum adverſarius, cenſuit mulieres propinquas *oſculum ferre*, ut fraudem odore proderent. Quamobrem *vini potus* inter juſtas repudii cauſas numerabatur.

(a) Dionyſ. lib. 2. Plut. q. de Rep. rom. Numam.

(b) [illegible] cap. 13. [illegible] ad [illegible] pla.

XXIX. De Divortiis.

Porro legibus XII. tabul. fuit & de *divortiis* cautum, non de forma repudii, quam concepere prudentes e ſententia legis, contra id quod aliqui tradiderunt. (c) *Divortendi* vero facultas non e Romuli ſolum legibus, (d) verum etiam ex Attico jure naſcitur, ut jus divortiorum Decemviri duplici de fonte deduxerint. Apud Athenienſes autē uxori pariter, atque viro libera erat nuptiarum diſſolutio, dummodo Archontē adirent, tum ut ei diſſidii cauſam probarent; tum, credo, ut ſi levioribus cauſis diſtraherentur animi, auctoritate, atque conſilio magiſtratus, in gratiam redirent. Memorabile certe illud Alcibiadis, qui uxorem apud Archontem de divortio ſuo agentem, vi, inque injurias, & maritalis thori contemtum conquerentem, e medio foro raptam tranſtulit domum, eamque conjugalibus delinimentis placatam, a ſententia dimovit (e). Vir autem *ἀποπέμπειν* dicebatur, quia domum olim deductam, poſtea exigebat: uxor vero *ἀπολείπειν*, quia deſerebat virum, & unde diſceſſerat remigrabat: hinc *ἀποπομπὴ*, & *ἀπόλειψις*. Apud Romanos vero dirimendarum nuptiarum facultatem initio ſolius viri fuiſſe, haud prorſus temere quis exiſtimaverit, qui mos etiam erat Hebræorum. (f) Mulieres enim apud Romanos ut mancipium habebantur, & longe majorem, quam viri pudicitiam, & fidem præſtare cogebantur. (g) Verum ut virorum initio tota fuerit libertas in divortiis, jus tamen civile deinde mutavit. Nec enim aut vir uxorem dimittere, aut uxor maritum deſerere poterat, niſi *certis ex cauſis*, quas partim ex XII. tab. partim ex moribus collectas, partim recenter conſtitutas enumerat, atque definit Theodoſius, & Valentinianus. (h) Aliquando vero, & *ſine cauſa* matrimonia diſſolvebantur, ſi conjuges ambo conſentirent, ac tū dicebatur matrimoniū dirimi *bona gratia*. (i) Quod ſuſtulit Juſtinianus, (k) qui ambobus etiam diſcedere volentibus *cauſas* adjungendas conſtituit, quas ſive ex veteri, ſive ex novo Juſtiniani jure venientes, exponit Cujacius luculenter. (l) Quamvis autem antiquiores dirimendæ uxoris poteſtatem haberent; tamen

(c) Goth. ad tab. 6. in fine [illegible].

(d) Plutarch. in Romul. Dionyſ. lib. 2.

(e) Plutarch. in Alcibiad.

(f) Deuter. 24.

(g) Cato apud Gell. [illegible] cap. 23.

(h) [illegible] C. de repud. l. [illegible] D. ad l. Jul. de adult. Cicero Philipp. 2.

(i) L. [illegible] C. de repud.

(k) Novel. 117. cap. 10.

(l) ad Novell. [illegible] 117.

tamen lege pudoris & nuptialium ſacrorum religione, atque auſpiciorum auctoritate, diu ejus facultatis uſu abſtinuerunt, initiumque factũ a *Sp. Carvilio Ruga*, qui ſterilitatis cauſa uxorem repudiavit. (a) Deinceps tanta morum diſſolutio nata eſt, ut quotannis prope uxores mutarent virum, atque annos frequentius a *maritorum*, quam a *Conſulum* ſerie numerarent. Sed jam reliquias legum nuptialium e doctorum virorum conjectura promamus.

(a) Plutarch. in Romul. et ſin Valer. lib. 2 cap. 1. Gell. lib. 4 cap. 3. Onuph. lib. 1.

Patribus cum plebeis connubi jus nec eſto.

Mulieris, quae annum matrimonii ergo apud virũ remanſit, ni trinoctiũ ab eo uſurpandi ergo abeſcit, uſus eſto.

Si mulieri repudium mittere volet, cauſam dicito harum ce unam.

Uſurpandi) hoc eſt uſucapionis interrumpendae.

Abeſcit) hoc eſt aberit.

Uſus eſto) hoc eſt uſu capta eſto, ſive uxor eſto.

XXX. De Partu XI. menſium.

A nuptiis ad *partum*, ſervato naturae ordine, progrediamur. Refert enim plurimum cognoſcere liquido, quonam ex concubitu ſit partus conceptus, ne adultera proles, legibus reſiſtentibus, patrimonium occupet alienum. Ideo leges tempus praefinierunt, unde dijudicaretur, an partus marito mortuo natus, ex eo conceptus fuerit; an ex concubitu alieno, cujus turpitudinem mulier ſoluti jam conjugii auctoritate velaverit? Legitimum igitur pariendi tempus Decemviri non ultra *decem* lunarium *menſium* ſpatium extenderunt: forte quia *jus verſatur in iis, quae plerumque contingunt*, [illegible], ut Theophraſtus loquitur, (b) non in iis, quae *in* [illegible], id eſt *inopinato* eveniunt. Sed ubi hominum exiſtimatio vertitur, inſolitos etiam caſus oportebat reſpexiſſe Decemviros: quos credo fefellit vulgaris eo quoque tempore medicorũ opinio ubique pervagata, cujus multi auctorem faciunt Hippocratem, qui mihi potius in contrariam videtur opinionem abire: nam in libro [illegible] conjugit ſe partum *undecim*, cum partu *decem menſium*; atque oſtendit, oportere ſaepe mulierem *undecimum* menſem attingere, ut ad ultimum circuitum perveniat: & ejuſdem Hippocratis Gellius haec verba producit, [illegible]. (d) Hinc orta eſt & alia definitio ad pariendi tempus collata: cum *decem menſium* ſpatio partus maturitas conſtituatur, *lugendi conjugis* tempus fuit eodem fere ſpatio concluſum: ut ante decimum exactum menſem nubere alteri non licuerit. (e) Unde Ovidius in faſtis.

(b) L. 3. D. de legibus.

(c) [illegible]

(d) Gell. lib. 3. cap. 16.

(e) Hotoman. ad leg. XII tab. pag. 422. L. 2. C. de ſecund. nupt.

> *Quod ſatis eſt utero matris dum prodeat infans,*
> *Hoc anno ſtatuit temporis eſſe ſatis;*
> *Poſt totidem menſes, in funere conjugis uxor*
> *Suſtinet in vidua triſtia ſigna domo.*

Hinc vulgaris illa de poſtumis inſtituẽdis apud veteres formula: *Qui poſt mortem meam in decẽ menſibus proximis natus erit.* Verum experiẽdo compertum eſt, breve admodum leges conſtituiſſe tempus ad naturae licentiam:

centiam: quae ab opinione noſtra ſaepe, ab Ordine vero ſuo nunquam aberrans, ultra cognitionis noſtrae fines non raro vagatur. Quamobrem Ariſtoteles, & Diocles philoſophus, & M. Varro ad *undecimum* uſque menſem parendi tempus produxerunt; & Adrianus conſultis philoſophis, foeminā pudicam, quae XI. menſe pepererat, ab ignominia eripuit, ac legitimum talem partum eſſe decrevit. (a) Cui ſententiae comprobandae noſtris temporibus perutilem diſſertationem, ſolidioris philoſophiae luce perfuſam, & poſtea Romani fori auctoritate munitam, conſcripſit interpres naturae ſolertiſſimus Joannes Maria Lanciſius. Lucius autem Papyrius Praetor tempus hoc longius traxit: bonorum enim poſſeſſionē dedit ei, quem *decimo tertio* menſe mater ediderat. Plinio teſte (b) Quo loco, quem corruptiſſimum putat Cujacius, (c) in veteribus codicibus refert legi pro *XIII. X. menſibus*. Quo ſenſu nihil Plinius diverſum attuliſſet a vulgari opinione: cum tamen oſtendat ibi velle ſe aliquid praeter communem naſcendi formam literis tradere. Frigeſcet igitur Plinii locus, niſi ex vulgaribus codicibus *XIII. menſes* legamus fuiſſe a Praetore toleratos; quam ejus indulgentiam erga mulierem, & prolem, non prorſus temere ſuſpectā habuit Balduinus. Decretum autē illud Adriani, haud ſcio an in morem, & in diſciplinam ceſſerit Juriſconſultorum: qui quaeſtionem hanc e ſola XII. tabularum auctoritate definiverunt: unde Paullus (d) *Septimo menſe natus matri prodeſt. Ratio enim Pythagorae numeri hoc videtur admittere, ut aut ſeptimo pleno, aut decimo menſe partus maturior videatur*; a quibus diſceſſit Juſtinianus. (e) Niſi decretum Adriani de *undecimo* menſe non *exacto*, ſed *incepto* accipiamus, atque ita nullam diſcrepantiam inter Adrianum, & Juriſconſultos & jus deinde receptum inveniremus: neque novi quidquam Gellius protuliſſet: ſiquidem non negaverint hi ſub initium undecimi menſis partum eſſe legitimum, ut notat Cujacius eodem Paulli loco.

(a) Gell. lib. 3. cap 6.
(b) lib. 7. cap. 5.
(c) Novel. 39.
(d) ſent. lib. 4. tit 9.
(e) Novel. 39. cap. 2. Alciat. paradox. lib. 3. cap. 3.

Si quis ei in X. menſibus proximis poſtumus natus eſcit, juſtus eſto.

Juſtus) hoc eſt legitimus, ut *juſtae nuptiae, liberi juſti*, & alia complura.

XXXI. De Partu Monſtroſo.

Aliquando partus non ſunt integri, ſed *monſtroſi*. Atque hi, vetuſtiſſima Romuli lege a Decemviris in XII. tabulas relata, ſi deformitate ſint inſignes, necandi ſtatim ſunt a parentibus. (f) Cujus etiam legis Cicero meminit *lib. 3. de leg.* ubi pro *legatus* legerim *necatus*. Hinc illud Ennii apud Nonium in *auſcultare: mihi auſculta nate pueros necari jube*, atque illud Tibulli: (g)

Prodigia indomitis merſa ſub aequoribus.

An autem partus *monſtroſus* eſſet, id Romulus non parentibus proprio in ſuos amore corruptis, ſed *quinque viris* e vicinia judicandū tradidit. Non continuo enim partus *monſtroſus* reputatur, quod aliquid ab humana figura diſcrepet, veluti ſi officia humanorum membrorum ampliaverit, (h) uti ſunt *ſedigiti*, qui ſenos digitos habent in manu. *Monſtrum* vero eſt, quod contra formam humani generis, converſo more, procreatur. Quod *monſtrum* ſuit appellatum, quia *monſtrat* mala futura,

(f) Dion. l. 2.
(g) l. 2. eleg. 5.
(h) l. non ſunt D. de ſtatu hominum.

ſiquo

ſitque triſte omen: ut *oſtentum* ab *oſtendo*, *portentum* a *portendo*: (a) niſi, ut Stilo putat apud Feſtum, veneris a *monendo*, quaſi *monſtrum*: unde poſtea *monſtrum* E litera excluſa. Hoc autem diſcrimen Cornelius Fronto inter *monſtrum* & *oſtentum* ponit, quod *oſtentum* praeter conſuetudinem, et *monſtrum* praeter naturam oboriatur. (b) Talis autem partus matri ad lucrum nihil prodeſt, cum pro filio non habeatur velut in S.C. Tertulliano, ubi de lucro contenditur, (c) et prodeſt ad excludendam poenam legis Papiae ſatis odioſae, ubi de poena declinanda certatur: erat enim hac lege turpe, atque damnoſum non habere liberos: ideo humanitatis cauſa nomen *filii* latius accipitur pro *foetu quolibet*. (d) *Androgynos* etiam Romani veteres abominabantur, ex humanitate tamen Juriſconſultorum conſervabantur: recentiores vero eos, quos veteres prodigia reputabant mutatis moribus, in deliciis habuerunt. Sed legem ipſam, ut reſtitui conjectura potuit, ſubjiciamus.

(a) *Nonnius.*

(b) *Vide Voſſ. etymolog.*

(c) *Paull. l.* [illegible] *ſi mulier edi* [illegible] *Cupac.* [illegible]

(d) *L.* [illegible] *pian.* [illegible] *de V.S.*

¶ Pater inſignem ad deformitatem puerum cito necato.

Inſignem) *inſignis* dicitur aliquo ſigno turpiter notatus, veluti membro mulct[illegible], aut alia figura, quam humana. Plautus (e)

(e) [illegible] *ſcen. prima.*

Tum ut uxor mihi inſignitos pueros pariat poſtea,

Aut varum, aut valgum, aut compernem, aut paetum,

& Lucret. *Inſignis variis crateribus.*

XXXII. De Rebus Litigioſis.

Quas hactenus explicavimus leges, ad ſtatum pertinent perſonarum: deinceps occurrunt eae, quibus civilia negocia diriguntur, quas ordine ſuo expediemus, incipientes a *rebus litigioſis*, hoc eſt in judiciũ ded. Atque earum nomine venit non tantum res *mobilis*, & *immobilis*, verum etiam *nomen debitoris*, & *ambiguum chirographum*. (f) Res igitur *litigioſas* vivo aſſ[illegible], vetuit lex XII. Tabul. Numinibus trad, ſive in ſacrum dicari; ne hac fraude ſpes ejus recuperandae domino deſineret, callidusve adverſarius in invidiam ſacrorum auctoritatem adducens, religionem detorqueret in damnum alterum. Res enim ſemel conſecrata, nunquam a Pontificibus reſecrabatur, ſive religione ſolvebatur. Ideo quia ſemel religione obligatã perpetuo dominus amittebat, juſſere Decemviri, ut qui rem litigioſam in ſacrum dedicaſſet, ejus rei nomine duplum adverſario redderet: ut hoc veluti ſolatium amiſſae rei dominus haberet. Et quamvis lege non peteret, duplum illud adverſario neganſ[illegible] cederet; benignius tamen viſũ eſt & humanius adverſario d[illegible] ferre, pro ſolatio, quod potentiori adverſario traditus fuerit. (g) Hanc autem legẽ ita Gothofredus ex conjectura contexuit.

(f) *L.* [illegible] *C. de* [illegible] *litig.* [illegible]

(g) [illegible] *litig.*

Si qui rem de qua ſtlis ſiet in ſacrum dedicaſſit, duplione decidito. 5

Stlis) dicebant veteres pro *lis*. *ſlocum* pro *locum* [illegible] linguae cult[illegible] or urbanitas, literarũ aſperitatem eliſit. Vide Feſtũ verbo *ſlata*.

XXXIII. De Servitutibus Praediorum

Sed de his ſatis. Pergamus nunc ad *ſervitutes*, quarum aliae praediorum *ruſticorum* ſunt, aliae *urbanorum*: de [illegible] bus fuiſſe [illegible] XII. tab. legum, ſicut [illegible] a Caio [illegible] in *Digeſtis* a Juſtiniano inſtitut. [illegible] reſpondere voluiſſe credid[illegible] [illegible]

ſpatium inter vicinas aedes duorum pedum cum ſemiſſe praeſcribebat sed ſicantibus, ut non modo tranſitus circumeuntibus panderetur, ſed incendium etiam a proximis aedibus, eo intervallo averteretur; (a) unde lex ita reſtituitur.

(a) Briſ. lib. 1. antiq. c. 1. & 3. ... abſer. lib. 1. c. ...

Ambitus parietis ſextertius pes eſto.

Ambitus) quaſi *circuitus*, eſt enim *ambire*, proprie *circumire*. *Am* enim veteribus ſignificabat *circum* a graeco ἀμφὶ unde *ambitus honorum*, propterea quod in eorum petitione ſupplicando *circumirent*. (b) *Sextertius* valet duos aſſes cum ſemiſſe: unde duo pedes, & ſemis dicitur *per ſextertius* in lege XII. tabul. ut Voluſius Martianus *de aſſe* ſcribit. (c) Ru[ſ]ticorum aut[e]m praedi[or]um ſervitutes contrahentium arbitrium, & voluntas moderatur: quo vero pacta non pervenerunt, eo leges extenduntur. Atque ex legibus XII tabul. tantum definitam habemus, atque praeſcriptam *viae* latitudinem, quam *octo* pedum *in porrectum*, hoc eſt in directum, ſive qua recta tenditur eſſe voluerunt, (d) *ſexdecim* in *amfractum*, ſive in flexu, propter commodum ducendi vehiculi, quod in anguſtiori ſpatio verti non poteſt; niſi *viae* nomen laxius, & praeter XII. tabul. ſenſum accipiamus cum Aelio Gallo; (e) ut non modo ſpatium ducendi vehiculi, ſed & *ſemita*, & *iter* eodem *viae* vocabulo veniat, ampliori tamen ſignificatione. Qui autem lege ſervitutis alteri debet viam, curare oportet, ut ea perpetuo munita ſit ad vehiculi commoditatē, (f) quod ſi neglexerit, tum ex legibus XII. tabularum jus domino tribuitur vehiculum ducendi per fundum ſervientem quacumque velit. Quae facultas quamvis ex legibus XII. tabul. ſit infinita; tamen interpretatione prudentum ita temperatur, ut ſi via commode pateat alia ex parte, ſine detrimento fundi ſervientis, tum parcendum ſit vineis, villis, & ſatis, eaque via ſemel electa, impoſt[e]r[u]m teneatur. Sed etiam latius extenditur ſenſus legis, quo non tantum d[e] *fundo ſerviente*, ſed de *fundis omnibus viae continentibus* accipiatur: ut ſi domini viam non muniant, cuivis liceat per agros eorum, qua commodum eſt, ſive cum vehiculo, ſive cum jumento tranſire. En verba legis, ut a novis redduntur interpretibus.

(b) Feſtus in verbo ambitus. Varro lib. 4. de ling. lat. ... D. de ſervit. urban. praedior.

(c) Hotoman. in leg. XII. tab. ad hanc leg. Briſ. loc. cit. & Cujac. ... ob ſervat.

(d) ... de ſerv. ruſt. praed.

(e) ... 157. D. de V. S.

(f) Cic. orat. pro Caecin.

Via in porrectum VIII. pedum, in amfracto XVI. pedum eſto.

Si via per amſageres immunita eſcit, qua volet jumentum ducito.

Amfracto) Varro: (g) *Amfractum eſt ab origine flexum duplici, dictum ab ambitu, & frangendo. Ab eo leges jubent in directo pedum octo eſſe in amfracto ſexdecim, id eſt in flexu.*

(g) lib. 6. de ling. lat.

Amſageres) dicuntur agri ſibi eadem in via occurrentes, ſive quorum affinis ſeges viam attingit: unde Feſtus, *Amſageres dicuntur, quorum affinis ſeges viam attingit.* Senſus autem legis eſt: *Si via ab his, qui vicina praedia poſſident, munita non ſit, jumentum agere quiſquis velit; jus eſto.*

XXXIV. De aqua Pluvia arcenda.

Cavit etiam lex XII. tabul. ne quis opere manufacto aquam pluviam excipiens, curſum illius dirigat in alienum praedium, quod inde deteriu[s]

deterius reddatur: unde orta eſt *aquae pluviae arcendae* actio, quam VVeſſembecius perperam refert ad Praetoris edictum, cum in totum ſumſerit a XII. tabul. cujus haec verba profert ex Labeone Pomponius, (a) *ſi aqua pluvia nocet*. Non vindicat autem haec actio damnum ortum ab aqua profluente per ductum naturalem, ſed per manu factum: (b) unde non ſua ſponte, vel natura loci, ſed opera hominis ducitur. Sive quis igitur aquam ab naturali curſu alieno damno deflexerit, ſive comprimendo, citatiorem eam reddiderit, aut nova immittenda uberiorem; etiamſi damnum adhuc non ſit acceptum; (c) tamen quia imminet, cohercetur hac actione, qua vel opere reſtituto avertitur aqua; vel tanti dominus, quanti reſt tui opus interſit, condemnatur; cogiturque damnum poſt conteſtatam litem allatum farcire. & de eo, quod poſt ſententiam afferri poterit, *damni infecti* cavere. (d) Similem quoque actionem proditam legibus XII. tabul. Ulpianus refert, (e) quaſi rivus aquaeductus per publicum locum privato nocebit, ei de damno cavetur. Quod accipitur de opere privato, quo aqua per publicum locum ducitur, ſive de aquaeductu privato; nam nihil de publico XII. tabularum leges conſtituere, dum illius uſum Romani nō norant ante annum CDXLII. A.V.C. uti Frontinus initio de aquaeductibus refert. Regionum autem varietas, verſam utilitatis rationem inducens leges parit ſaepe contrarias. Quamobrem in Africae regionibus aeſtuoſis ubi aquae inopia laboratur, actio datur adverſus eum, qui aquam pluviam coërcet, nec ſinit eam ad fundum a terius tendere. (f) Hujus autem legis ex XII. tabul. apud Pomponium verba ſuperſunt admodum pauca: ſententia vero colligitur integra ex Cic. topicis, aliiſque locis juris civilis.

Si aqua pluvia manu nocet. Praetor arcendae aquae arbitros tres addicito: noxaeque dominio cavetor.

Nocet) ſenſum habet, quem grammatici vocant *potentialem*, ideſt *nocere poterit*. Pomponius. (g)

XXXV. De Arboribus Caedendis.

Non ſolum aquis; verum & arborum ramis, praeter modum diffluentibus, ac latiorem umbram projicientibus vicino agro nocemus: intercipitur enim ſolis aeſtus, quo terra maxime fovetur, & ſemen ad ortum excitatur. Ideo XII. tabulae prodiderunt actionem adverſus dominum arboris latius effuſae, quo ramos ejus pedes quindecim altius a terra coërceat, (h) eorumque luxuriem vicino agro impendentem compeſcat, quod *ſublucare*, ut mox explicabimus, dicebatur. At ſi dominus ramos circumcidere noluerit, lex, domino invito, poteſtatem circumcidendi permittit ei, cujus fundo noceatur. Quam ſententiam legis Praetor ſuo quoque comprehēdit edicto, quo lex eadem porrecta fuit ad *arbores impendentes in aedes*, de quibus nihil XII. tabul. legibus cavebatur; (i) juſſit enim Praetor, ut niſi dominus arborum ab aedium domino monitus paruerit, vel circumcidendo arborem, vel radicitus, ut aedium incolumitas exigit, evellendo, quod *collucare* dicebatur; tum aedium domino liceat, exciſa ab ſtirpe arbore, damnum pellere. Item Pomponius ait in eodem titulo agi poſſe leg. XII. tab. *de tollenda arbore*, ſi ex alterius fundo in vicinum agrum vento inclinata fuerit. Sed jam legis reliquias ſubjiciamus.

(a) *l. ſi [illegible] 21. D. de [illegible] [illegible]*

(b) *l.* Cic. *in topic. l. 1. D. de aqua, & aqu. pluv. arcend.*

(c) *l. in ſumma aquaed. §. 2.*

(d) Cujac. *paratit. D. de aqua & aqua pluv. arcend.*

(e) *l. 5. D. ne quid in loc. pub.*

(f) Aggenus *l. 2.*

(g) *l. Labeo 21. D. de ſtatu lib.* Paul. *l. 5. D. ne quid in loco pub. fiat.*

(h) *l. 1. §. 8. D. de arbor. caedend.* Paul. *rec. ſent. 5. tit. 6. §. arbor quae.*

(i) *toto tit. D. de arbor. caed.*

Si arbor in vicinum fundum impendet XV. pedes altius ſublucator.

hoc eſt, *arbor e vicino fundo in vicinum impendeat, arboris illius rami XV. pedes altius circumcidantur.*

Sublucare) eſt compeſcere luxuriem ramorum, quaſi ſubtus lucem mittere. *Collucare* quid ſit dubitari poteſt. Vel enim ſignificat ſuperiores ramos lumini officientes *ſuccidere*, vel ipſam ex ſtirpe arborem *excindere*, quod verius puto. (a)

(a) Cujac. ad Paul. *ſent. lib. 5. tit. 6. ſ[illegible].*

XXXVI. De Glande legenda.

Si *glans* ex alicujus fundo proximum in agrum deciderit, facultatem fecerunt leges XII. tabul. domino arboris colligendi glandem ſuam ex alieno ſolo. Quae lex translata fuit in Praetoris edictum. (b) Non ſola vero *glans quercina*, vel *ilignea* his verbis domino colligenda permittitur, ſed fructus quilibet: fructus enim omnes *glandis* appellatione veniunt. (c) ut apud Graecos [illegible] extremitates arborum appellantur [illegible], ſive prout Scholiaſtes Ariſtophanis tradit in equitibus, [illegible], *ut etiam arborum quaecum appellabant.* Hinc veteri latinorum linguae, quae propius accedit ad morem Graecorum, fructus omnes *glandis* appellatione continebantur. Ex quo, aliiſque civilis juris exemplis intelligitur quanti referat callere latinae linguae originem, & proprietatem: et non mirum, ſi ea magis apud Juriſconſultos, quam apud oratores omnibus temporibus floruiſſet. Juriſconſultos enim adigebat muneris neceſſitas; Oratores vero artis ornamentum, quod ſimul cum auribus multitudinis mutabatur: lex autem haec fuit.

(b) *l. 1. D. de glande legenda.*

(c) *l. 236. §. 1. D. de V. S.*

Si glans in emem caduca ſiet, domino legere jus eſto.

emem) enim pro *eandem* dicebant veteres. (*d*)

(d) Feſtus verbo emem.

XXXVII. De Confinio ſepto.

Inter confines autem fundos liberum eſſe tranſitum oportuit, qua ſine agrorum incommodo ire, agere, aratrum circumvertere (e) liceret: quod *confinium* appellatur, ſi via publica non interveniat. Confinio autem *quinque pedum* ſpatium Decemviri ſtatuerūt: cujus praefinitionem ſpatii, quam *praeſcriptionem* etiam appellatam invenimus, (f) ſumſerunt e Solonis legibus, qui ſingula notarat, atque diſtinxerat intervalla ſepium, maceriarum, & arborum. Quem locum quia Cajus retulerat in commentariis ad leges XII. tabul. (g) multi crediderunt integram Solonis ſententiam omnibus ex partibus fuiſſe XII. tabul. legibus comprehenſam: cum ex monumentis, quae ſuperſunt, praeſcriptionem ſolam *quinque pedum* colligamus, & a Cajo habeamus, iſtam ipſam tantum Solonis Decemviros fuiſſe ſecutos. Statuerat autem Solon, ne qui ſepem ſederet, (h) excederet praeſcriptos fundi terminos: ac voluit, ut parietem ſi extrueret, *pedem* ille relinqueret ſpatii, ſi domum *pedes duos*; ſi ſepulchrum, aut ſcrobem foderet, *quantum profunditatis* haberent, tantum ſpatii relinqueret; ſi puteum *ſex pedum* latitudinem. *Oleam* vero, aut *ficum*, ut ne in alieno radices agerent, novem *pedes* e vicini fundo diſtare voluit, ceteras arbores *quinque*: quod ſpatium eſt XII. tabul. legibus praefinitum, & ab omni uſucapione prorſus exemtum. Sed diſplicuiſſe Salmaſio (i) veterem verſionem verborum Solonis quae [illegible] reddit *ſepem*, cum ille interpretetur *maceriam*: utraque tamen interpreta-

(e) *l. 4. §. [illegible] finium regund. [illegible] l. 7. §. [illegible] D. [illegible] Varro de ling. lat. lib. 4.*

(f) *quinque pe[illegible]*

(g) *l. ult. D. fin. regund.*

(h) Plutarch. in Solone pag. 91. Cujac. ad *l. ult. D. fin. regund.*

(i) *Salmaſ. ad jus Rom.*

preta-

pretatio veterum auctoritate defenditur. Illa Suidam habet auctorem, & Orionem, & Theocriti Scholiaſtem; haec Herodotum, & Demoſthenem, & Heſychium, & alios quos collegit Menagius, (a) qui Salmaſii opinionem propugnat adverſus Heraldum Salmaſio infeſtum. Verum ne alicui veterum, praecipue vero Euſtachio Homeri graviſſimo interpreti, vocabuli hujus ignorantiam adſcribamus, qui vetuſtiori aevo tradit, ſepes agrorum ſpinis, & ramis fuiſſe contextas; *aimaſias* acceperim uti genus ſepium ſimul, & lapides ſepta complectens. Sed ut ad propoſitum redeamus, duplex erat agrorum controverſia, *finalis* nempe *ſpatii*, & *locorum*: finale ſpatium *quinque* pedum praeſcriptione, ſive praefinitione conſtabat ex lege XII. tabularum omni uſucapione liberum, ut in controverſiam nunquam veniret. Locorum vero ſpatium id erat, quod quinque pedes excedebat. Quod enim ſupra quinque pedes extendebatur, id adducebatur in controverſiam apud judicem, ſive arbitrum finium regundorum; eaque controverſia locorum appellabatur. (b) Quam diſtinctionem inveneris in celeberrima lege, breviſſima ſimul, & obſcuriſſima *quinque pedum* C. Juſt. & Theod. fin. regund. Cujus explicationem ab omnibus interpretibus quidem liberioſe, ab eruditioribus tamen, Alciato duce, felicius tentatam, petere utilius licebit a Jacobo Gothofredo. Nolo enim hic ego, vel eam ſemel tantum iterum cogere, vel ut nova quae proferam, inepte more, cum & Petrus Abailardus, qui ſentum undecumque germanum ſe prolaturum gloriabatur, hac tamen ſuper lege obmutuerit. (c) Itaque ſuper *confinium*, ſive ſuper *quinque pedes* vicinis fundis relictos, ac tranſitum intra jectos, nunc ex XII. tabul. uſucapio cadebat, quod hiſce fortaſſe legis verbis comprehendebatur.

Intra quinque pedes uſus auctoritas nec eſto.

Uſus auctoritas) hoc eſt *jus uſucapionis*, quam loquendi rationem patuimus ſupra, cum de uſucapione tractabimus: nunc de regendis finibus videamus.

Si quando contentio inter vicinos fundos orietur de finibus, aut obſcuratis, aut turbatis, vel de ſpatio locorum, & modo agrorum, quod *tertium in limitibus controverſiarum genus* Frontinus appellat, (d) binae leges XII. tabul. aſſerunt, ut tres arbitri daterentur *regundis*, hoc eſt *dirigendis finibus*, *apponendiſque terminis*, & *agris dividendis*, ut colligitur ex his Cic. verbis: (f) *Nec ex Mamilia lege ſinguli, ſed ex XII. tab. tres arbitri fines regemus*: ita locum hunc, eruditis omnibus approbantibus, reſtituit Cujacius. (g) Acceſſit enim deinde lex Mamilia, quae aut ex XII. tab. *quinque*, aut *ſex* pedes inter confines fundos conſtituens ſingulis arbitris, contenta fuit in finium controverſiis. Quam legem tulit C. Mamilius Trib. pleb. is, qui belli Jugurthini tempore rogationem ad populum tulit (h) in eos, quos Jugurtha pecunia corrupiſſet. Illique propter legem de limitibus latam, *Limitanei* cognomen tulit: quod Manutius in nummo etiam argenteo obſervavit, in quo erat C. Mamilii Limetani, ut perperam Jacobus Gothofredus *Mamilianum* legat. Lex autem ita ex veteribus reliquiis concinnatur.

(a) *Amoen. jur. civ. cap.* 11.

(b) *Vide Fornerium, & Cujac. obſerv.* 10. *cap.* 6.

(c) *Vide gloſſ. in l. quinque pedum. C. fin. regund. & ibi Dionyſ. Goth. & Alciat.*

XXXVIII. E nova Regione ...

(d) Frontin. obſerv. ... cap. ...

(e) ... in ...

(f) *lib.* 2. *de legibus*

(g) ... *obſerv.* 9. *cap.* 20.

(h) Salluſt. *in bello Jugurt.*

Si jurgant affines, finibus regundis Praetor arbitros tres addicito.

Jurgant) *jurgium*, & *lis* hoc diſcrepant: quod *jurgium* contentio eſt juris inter benevolos, & propinquos exorta, unde *jurgatio*, quaſi *juris actio* apud Feſtum, & *jurgare* ab jure deducit Varro. (a) *Lis* vero eſt animorum concertatio vehementior ex ira, & odio inter inimicos exardeſcens: ut non immerito Cic. cum alibi ſaepe, tum in libris de republica apud *Nonium* in verbo *jurgium*, non rerum tantum, ſed & verborum delectum in legibus XII. tabularum admiretur. Itaque nulla nobis lis eſſe poteſt cum eo, quem in poteſtate habemus.

(a) lib. 6. de ling. lat.

Affines) ſive vicini, qui praedia vicina poſſidebant. *affines* enim dicuntur tam qui ſanguine, quam qui praediis conjunguntur, ut tradit Feſtus, & gloſ. verbo ἀγχιστεύω.

XXXIX. De Uſucapionibus.

(b) lib. XII de legibus.

Nunc ad uſucapionem tranſeamus, quam ſuis legibus in rebus mobilibus etiā amplexus eſt Plato: (b) ut a jure Attico illam ſuſpicemur, quo ille fortaſſe reſpexit: etſi hujus juris ex atticis, ac aliarum gentium legibus monumentum ſuperſit nullum; ut merito jus hoc proprium civium Romanorum reputemus, a quibus peculiari ratione cultum fuit, atque conſtitutum: unde nulla hujus juris communio peregrinis, quibus nihil ex civium Romanorum bonis uſucapere licebat: ut patet ex lege XII. tabul. quam ad nos Cicero tranſmiſit, (c) quamque inferius producemus. Igitur jure civili dominium ſola *capione*, ſive tantum capiendo nanciſcimur, capientes autem rem, vel *manu*, ſive ab alio traditam; vel *uſu*, ſive poſſeſſam aliquo tempore bona fide. Unde duplex oritur acquirendi dominii ratio ex jure civili, *mancipium*, & *uſucapio*. Mancipium dicitur quaſi *manu captum* per traditionem; uſucapio vero quaſi *capio per uſum*, ſive per poſſeſſionem. Quae uſucapio introducta fuit, ne dominia in incerto diu manerent, & ſimul ut rerum domini verentes juris civilis poteſtatem, quae dominium ab iis tacite ad diverſos poſſeſſores transferebat, caute res cuſtodirent, atque tuerentur ſuas: ac denique ut certo tempore [illegible]. Quam ob rem Decemviri ſtatuerunt, ut mobiles quidem res anno; fundus vero *biennio* uſucaperentur: hoc eſt redderentur in dominium mobilium, qui rem ſtatim anno, aut fundum biennio bona fide poſſediſſet. *Fundi* autem nomine quaelibet res immobiles & etiam aedes comprehenduntur: non quia manifeſto vocabuli proprietas eas etiam complectatur; ſed quia uſus, & ratio legis etiam ad aedes extenditur: ut colligitur ex his Ciceronis verbis: (d) *At utimur eodem jure uſucapionis in aedibus, quae in lege non appellantur*, & alibi: (e) *Aſt in lege aedes non appellantur: & ſunt caeterarum rerum omnium, quarum annuus eſt uſus. Valet aequitas, quae paribus in cauſis paria jura deſiderat. Fundi* igitur appellatio ad rem omnē pertinet, quae ſolo tenetur. (f) Et quia tempore inſtitutae uſucapionis, Romanorum ditio modum exceſſerat Italiam; res *Italicae* ſub uſucapionem cedebant, eaeque res *mancipi* dicebantur, quia proprietatem privati etiam [illegible]; rerum vero *provincialium*, quae tributa pendebant populo Romano, ſolus populus proprietatem

(c) lib. 1. de off.

(d) orat. pro Caecin.

(e) in topic.

(f) l. quaeſitum. D. de V. S.

ſibi

adquirebat; privati tantum poſſeſſionem: unde *nec mancipi* nuncupabantur, & tantum rerum *mancipi*, ſive Italicarum erat uſucapio; non vero rerum *nec mancipi*, ſive provincialium. Sed quoniam Juſtinianus hanc differentiam ſuſtulit, (a) coactus quoque fuit alius etiam in articulis a veteri jure diſcedere. Cum enim uſucapionem extendiſſet etiam ad praedia provincialia, quae ſita procul erant; viſum fuit inhumanum retinere intervalla temporum eadem in diverſitate regionum. Unde propter locorum longinquitatem, tempora quoque produxit uſucapionis, & *annuum* ſpatium, quod erat uſucapiendis mobilibus conſtitutum, ad *triennium* protraxit; tempora vero ad uſucapionem immobilium juſſit eſſe *decem annos* inter praeſentes; *viginti* vero inter abſentes. Sed quid ad hunc Ulpiani locum reſpondebimus? ubi ſcribit: (b) *Uſu capione dominia adipiſcimur, tam mancipi rerum, quam nec mancipi.* Ergo & ante Juſtinianum uſucapionis jus ad res etiam provinciales extendebatur. Hanc difficultatem [illegible] ante Cujacium animadverterunt; qui ut eam [illegible], locum hunc accepit de rebus mobilibus tantum, ac ſe moventibus: quae docet etiam ante Juſtinianum uſucapioni patuiſſe. (c) Sed neque peregrinis, ut diximus, jus uſucapiendi dabatur, neque permittebatur cuiquam rei furtivae uſucapio; quippe quae initium capere non poteſt, niſi a bona fide. Quamobrem ex legibus XII. tabul. adverſus hoſtem, ſive peregrinum aeterna eſt auctoritas, hoc eſt ſalvum ſemper, & integrum eſt rei dominium, ita ut nunquam peregrinus poſſit rem uſucapere civis Romani, quia cum peregrinus non eſt communionis juris civilis; item rei quoque furtivae aeterna eſt auctoritas, nempe nemo fur dominium rei furtivae adquirit, propter malam fidem, ut ex ſubjectis duarum legum fragmentis apparebit.

(a) Inſtitut. de uſucap. & C. de uſucap. tranſf.

(b) Tit. 19

(c) Parat. & enarr. ad C. de uſucap. transfer.

Uſus auctoritas fundi biennium; ceterarum rerum annus uſus eſto.

Furtivae rei aeterna auctoritas eſto: adverſus hoſtem aeterna auctoritas eſto.

Uſus) ſignificat poſſeſſionem.

Auctoritas) ſignificat dominium, ut ſit dominium ex poſſeſſione quaeſitum. Hinc Harmenopolus *κυρεία διὰ χρήσεως*; unde genitivum hic eſſe arbitror *uſus* contra ceterorum ſententiam, hoc ſenſu, ut dominium rerum immobilium biennio; mobilium, ſeque moventium anno ex continua poſſeſſione adquiratur.

Hoſtem) ſcilicet *peregrinum*, quo vocabulo veteres Romani ſatis humaniter etiam perduellem appellarunt; poſtea vero amiſit ſignificationem *peregrini* vox haec, & eam *perduellis* retinuit, quam ab origine non habuerat; unde Ennius de Scipione Africano:

Hic eſt ille ſitus, cui nemo civi neque hoſtis
Quivit pro factis reddere operae pretium.

& Plautus: *ſi ſtatus condictus cum hoſte intercedit dies*, & Cicero de *offic.* 1. itaque ſenſus eſt, nullo tempore peregrinus rem civium Romanorum uſucapit.

XXXX. De Teſtamentis.

Ac ſuperiora quidem inter viventes vertuntur: nunc ad ea veniamus, quae a morte proficiſcuntur aliena, nempe ad jura teſtamentorum. Cujus vocabuli originem, qui a *teſtatione mentis* trahunt, in Servii Sulpicii (a) auctoritatem, cui alioqui nemo laudem non tribuerit plurimum, manifeſtae veritati anteponunt; is enim hanc primum nominis rationem protulit. Verſe non inurbane Valla, Gellio auctore, jocatur: quaſi & Fragmentum *fractionem mentis*, & Lomentum, *lotionem mentis*, & Calceamentum, *calceationem mentis* dicere poſſemus. Revera igitur non eſt ex pluribus compoſitum vocabulum, ſed potius natum a verbo *teſtor*, tanquam *teſtamen*, unde *teſtamentum*: ut a *moneo monimen*, poſtea *monumentum*, & a *decedo decimen*, *decimentum*. Quamobrem recte Cujacius (b) arbitratur, jurisconſultos morem Stoicorum ſecutos eam commentos non rato fuiſſe originem, quae rei naturae conveniret; ratione lecta potius & concinna, quam vera. Sed jam a nomine ad rem ipſam veniamus. *Teſtamentorum* jus quamvis apud omnes fere gentes celebretur, quia tamen certis ritibus, ac ſolemnibus formulis, e quibus ultimae voluntatis auctoritas pendebat, a Romanis munitum fuit, atque fundatum; propterea dicitur eſſe profectum a *jure civili*, ac primo ex *moribus*: qualia fuere teſtamenta, quae dicuntur in *procinctu*, quae a tempore Coriolani Plutarchus ducit. (c) Eorumdem poſtea facultas, ac ratio inſtituta fuit ex legibus XII. tabul. quae latiſſimam patrisfamilias poteſtatem ſuper re ſua teſtandi permiſerunt, longeque pleniorem, quam tribuerat ſuis legibus Solon, quem etiam in hac teſtamentaria re, Decemviri condendis legibus imitabantur. (d) Ante Solonem enim non licebat Athenienſibus res proprias morientis aliis, quam ſucceſſoribus legitimis; at Solon, qui teſtandi facultatem primus detulit, non tamen omnem, ſed eam tantum voluntatem decedentis probavit, quae a teſtatore ſine liberis deſcendentibus [illegible] colum[illegible], ac prorſus tum a morbo, tum a medicamentis, tum a vinculis, tum a mulieribus blanditiis libera proveniret. Plena vero poteſtas teſtamentaria legibus XII. tab. acceſſit; iis tamen exceptis iis, qui [illegible] *inteſtabiles*, & qui adminiſtratione rei ſuae lege privantur; (e) liberum fuit, excluſis etiam liberis, & haereditatem, & bona ſua teſtamento relinquere. (f) Huic tam amplae teſtandi facultati modum poſuerunt aliquem latae deinceps leges, nempe Voconia, Furia, Falcidia, quae ſequenti libro erunt explicandae. Quamobrem legem ipſam jam adeamus.

Paterfamilias uti legaſſit ſuper pecuniae, tutelaeve ſuae rei, ita jus eſto.

Legaſſit) Legare apud Decemviros non modo ſingulas res teſtamento relictas, ſed & omne teſtamentarium negotium complectebatur, & ipſam haeredis inſtitutionem. Etenim *legare* ſignificat *ſtatuere*, *decernere*. Unde Livius libro primo: *Regnum vetuſtae Sylviae gentis legat*. (g) *Legaſſit* autem eſt ab antiqua ſcribendi ratione pro *legaverit* poſito s. pro v, ut *eſit* pro *erit*.

Super pecuniae) ita legitur in Pandectis Florentinis, (h) poſito ſecundo pro ſexto caſu, more Graecorum, ut obſervavit Cujacius, (i)

qui

(a) Gell. lib. 6. cap. 12.
(b) lib. 11. obſerv. cap. 17.
(c) In Coriolano.
(d) Plutarch. in Solon. vide Petit. ad leg. Attic. Demoſth. pro Coron.
(e) [illegible] D. de teſt. & qui teſt. fac.
(f) Inſtitut. de leg. Falcid. in princ.
(g) [illegible] D. de V.S.
(h) l. ſuper [illegible] D. de V.S.
(i) ſuper l. [illegible] D. de V.S.

qui antiquam hanc lectionem primus veteris locis juris reſtituit, eámque more Græcorum uſurpata notavit, Antonius etiam Auguſtinus, & Briſſonius. Porro pecuniæ ſignificatio hic ad omnia extenditur; non tantum ſcilicet ad pecuniam numeratam, ſed ad mobilia etiam, & immobilia, & ad jura omnia. (a)

(a) L. pecuniæ. & L. pecuniæ nomine. D. de V. S.

XXXXI. De ſucceſſione ab inteſtato.

Occurrunt nunc ſucceſſiones ab inteſtato, quibus locum in XII. tabulis fuiſſe poſt leges de teſtamento ex Ulpiano colligitur. (b) Inteſtatus autem dicitur non is tantum, qui ſine teſtamento moritur, ſed & is, cujus teſtamentum deſtituitur; immo inteſtatus non a mortis, ſed a deſtituti teſtamenti tempore perhibetur: unde proximiorum nomine veniunt non ii proximi, qui teſtatore decedente fuerunt, ſed qui tempore deſtituti teſtamenti reperiuntur. (c) Igitur ad inteſtati hæreditatem lex XII. tabul. primo vocabat ſuos, deinde agnatos, poſtremo gentiles. Sui dicuntur filii, aut nepotes, qui ab ipſo quodammodo teſtatore inſtituuntur hæredes, atque vivente adhuc patre, rerum paternarum domini naſcuntur, ut non tam acquiſiviſſe novam ſed fuiſſe detegantur. (d) Patefit enim dominium illud, quod patria poteſtate obumbrabatur. Unde primum ſuis locum in ſucceſſione omnium gentium jura tribuerunt: eoſque Juriſconſulti hæredes etiam neceſſarios appellarunt: quia cum naſcantur hæredes, nequeunt ſe tales negare ſi velint. Ideo beneficio Prætoris opus eis fuit, ut poſſent hæreditate paterna, quam ſibi damnoſam ſuſpicarentur, abſtinere. Non ſolum autem Filii, aut Nepotes jam nati ſuorum nomine comprehenduntur, ſed etiam Poſtumi, qui, ſi pater deceſſiſſet, in ipſius poteſtate nati eſſent. (e) Filiarum etiam nomine veniunt filiæ: ac naturæ ratio ſuaſit Decemviris, ut ſine ſexus diſcretione partes in ſucceſſione ſuorum, & agnatorum, maſculis, ac fœminis ex agnatione tribuerent: (f) quamvis id ſequentibus temporibus mutatum ſit variis editis legibus, libro ſequenti explicandis, quæ fœminis facultatem ſuccedendi minuerunt. At agnatorum nomine conſanguinei primo veniunt, etſi peculiari quoque nomine notentur, quales ſunt frater, & ſoror ex eodem patre, qui cum proprie conſanguinei appellentur, lege XII. tabul. generali agnatorum nomine comprehenduntur. Conſanguinei autem proxime poſt ſuos vocantur. (g) Inde ceteri etſi decimo gradu ſint agnati, ex ordine, atque gradus prærogativa. Ac tanti fecerunt agnationem Decemviri, ut eos, qui agnati non eſſent, a legitima hæreditate ſubmoverent: unde neque mater, & filius invicem ſuccedebant, quia quamvis a matre, ac patre oriatur agnatio, mater tamen agnatione non continetur. Neque vero matri ſuus hæres filius agnoſcebatur, quia mulieres filios in poteſtate non habent: ideoque neque ex eo capite filius matri ſuccedere poterat. (h) Quam juris aſperitatem poſtea lenivit S.C. Tertullianum, de quo libro ſequenti. Poſt agnatos, gentiles vocabantur, ſive qui eadem de gente eſſent, non ex eadem familia. Quorum jus poſtea ceſſavit; unde nihil hic explicandum ſupereſt præter id, quod ſupra de tutelis expoſuimus. Ceterum ex lege XII. tabul. hæreditas inter pares gradus agnatos in capita dividebatur. (i) Quod tamen ex interpretatione legum potius, quam ab ipſis verbis deductum exiſtimo, cum nihil expreſſe cautum inveniatur. Verum ſi cum patruo concurrant filii

mortui

(b) L. 1. D. ſi tab. teſt. nulla extab.

(c) L. poſt conſanguineos. §. ... D. ... de legit. hæred.

(d) §. 2. Inſtit. de hæred. qual. & diff.

(e) L. 4. C. de ſuis. & legit. & §. 2. Inſtit. de hæred. quæ ab inteſt. defer.

(f) Inſtit. de legit. agnat. ſucc. §. ... & ... C. de legit. hæred.

(g) L. 2. D. de ſuis & legit. §. ... Inſtit. de legit. agnat. ſucceſſ.

(h) Inſtit. de S.C. Tertull.

(i) L. 2. §. 2. D. de ſuis & legit. ... Inſtit. ...

nepotes ex fratre: ii non ſuo proprio jure veniunt, ſed patris defuncti, cujus locum ingrediuntur: adeo non ſinguli aequalem cum patruo partem, ſed ſimul omnes eam portionem haereditatis auferent, quam pater eorum, ſi viveret, habuiſſet, cujus mortui jus filii repraeſentant: quae ſucceſſio dicitur *in ſtirpes*; quia non per ſingula capita aequaliter, ſed pro ratione *gradus*, quem praeferunt, haereditas avi inter filium, & nepotes ex mortuo filio dividitur. Illud vero ad antiquitatis cognitionem ſcitu dignum arbitror, quod Gellius ex Labeone retulit. (a) *Virginem Veſtalem neque haeredem eſſe cuiquam inteſtato, neque inteſtatae quenquam, ſed bona ejus in publicum redigi.* Jam vero ipſius legis verba proferamus.

(a) lib. 1. c. 12.

Aſt ſi inteſtato moritur, cui ſuus haeres nec eſcit, agnatus proximus familiam habeto. Si agnatus nec eſcit, gentilis familiam nancitor.

Ad hujus legis interpretationem ſatis meminiſſe fuerit *eſcit* ſignificare *erit*:

Familiam) accipi pro *haereditate*, & *nancitor* exponendum eſſe *nanciſcitor*.

Sequitur lex de libertis inteſtato morientibus, (b) qui ſi ſuum haeredem non habeant, haeredem ex legibus XII. tabul. habebunt patronum, vel patroni liberos in capita haereditate diviſa, & gradibus remotioribus excluſis: (c) itaque ſi filius patroni ſuperſit, nepotes ex filio mortuo removentur. Cum autem lege XII. tabul. libertus teſtamento poſſet excludere patronum; Praetor legis aſperitatem correxit, edictoque ſuo patronum vocavit ad dimidium bonorum, ſi libertus teſtamento facto nullum ſibi ex naturalibus liberis ſucceſſorem reliquiſſet; aut ſi ab inteſtato decedens uxorem, quae in manum convenerat, vel adoptivum filium habuiſſet: nam aeque pro dimidia parte ad bonorum poſſeſſionem patronus veniebat. (d) Legis autem verba haec propemodum fuere.

(b) Ulp. *Inſtit. tit.* 29. & Juſtin. *Inſtit. de ſucceſſ. libert. in princ.*
(c) *l.* 23. §. 1. D. *de bon. libert.*
(d) Ulp. *ibid.*

Si libertus inteſtato moritur, cui ſuus haeres nec extabit, aſt patronus, patronique liberi eſcint, ex ea familia in eam familiam proximo pecunia adducitor.

Adducitor) hoc eſt *adducitor*, vel *additor*.

XXXXII. *De Diviſione haereditatis.*

Mortuo teſtatore, pluribuſque relictis haeredibus, contrahitur ſtatim inter eos tacita ſocietas, & naſcitur communio juris: adeo ut in ſingulos, & in univerſos, defuncti jura omnia tranſeant, rerumque dominium, & actiones, atque obligationes ejuſdem. Ut autem ſucceſſio ad exitum perducatur, neceſſaria fuit jurium & bonorū inter haeredes diviſio, quae vel a jure ipſo, vel a magiſtratus arbitrio procedit. (e) Dividuntur ipſo jure actiones, & obligationes, ut ſinguli haeredes per legem XII. tabul. obligationibus haereditariis, & creditoribus defuncti pro haereditaria portione teneãtur: & ſimul actiones pro eadem portione adverſus haereditarios debitores nanciſcantur ex leg. XII. tabul. ex quibus, quia tantum haeredes creditoribus haereditariis ſubjiciũtur; ideo prudentes, ducti verbis, & ſententia legis, legatarios his oneribus exemerunt: uti tamen legata nonniſi aere alieno deducto praeſtentur. (f) Alia diviſio ceterarum

(e) *l.* 25. §. 9. & §. 13. D. *famil. erciſ. l.* 1. C. *de except. l.* 1. C. *ſi certũ petatur.*
(f) *l. creditores* 7. & *ult.* C. *de haered. action.* & *l.* 10. C. *de jur. delib.*

rerum,

rerum, & bonorum inducitur per arbitrum familiae erciſcundae, ſive haereditatis dividendae. (a) Nam leges XII. tab. praecidendis diſcordiarum radicibus, quae communione prodeunt, inſtituerunt; ut ſi haeredes in ea manere nolint, arbitrum peterent a magiſtratu, qui ſuas portiones ex teſtamẽto ſingulis attribuat: unde actio prodiit *familiae erciſcundae*. Cujus legis capita in duas ab Hotomanno diſtracta leges, in unam Gothofredus junior coëgit, meo judicio, rectiſſime, propter brevitatis ſtudium, quod ubique Decemviros tenuit. Sunt autem haec:

(a) l. 1. D. fam. erciſc. & l. 11. C. eodem.

Nomina inter haeredes pro portionibus haereditariis ercta cita ſunto. Ceterarum familiae rerum ercto non cito ſi volent: erctum citum faciunto. Praetor ad erctum ciendum arbitros tris dato: ſive

Defuncto creditore, vel debitore, ejus haeredes pro portionibus haereditatis convenire, & conveniri tantum poſſunt, ipſoque jure inter eos obligatio dividitur. At ceterarum rerum ſi volent, haeredes diviſionem faciunto: ad eam diviſionem Praetor tres arbitros dato.

Ercta cita) magna eſt de harum vocum origine, ac ſignificatione diſſenſio. Feſtus enim verbo *erctum*, putat *erctum* a *coërcendo* dictum; *citum* a *ciendo*. *Ciere* autem Donatus ad VIII. Aeneid. explicat *dividere*, unde *citum*, *diviſum* ex illo Virgilii.

. . . citae Metium in diverſa quadrigae
Diſtulerant.

Inde Jacobus Gothofredus *erctum*, ſive *coërcitum* accipit pro *indiviſo*. Mihi olim placuit erciſcere deducere ab ἑρκίζειν, ſive ἕρκος, quod eſt quaſi *ſeptum*, ut ſignificet *ſeptum dividere*. Sed cũ veteres habuerint *horctum*, quod eſt *bonum*, ſuſpicor o in e, ut ſaepe mutata, natum eſſe *herctum*; *citum* autẽ a *cio*, quod eſt divido, a veteri σχίω, unde σχίζω divido. Inde compoſita eſt vox *erciſcere*, quaſi *erctum*, ſive *bona dividere*.

Fuiſſe creditur & in XII. tabul. legem de ſtatuliberis: cujus cum nullae ad nos reliquiae pervenerint, ſatis fuerit ſententiam illius ex Hotomanno depromere, qui eam ex variis juris auctoribus collegit. Continebat autem ea lex, ut quando teſtator ſervum aliquem, cum is certam haeredi pecuniam dabit, liberum eſſe juſſiſſet, ſi eum haeres abalienaret; tamen ſi emtori eam pecuniam ſervus daret, liber eſſet. (b) Quamobrem legem eam Gothofredus ita concipit.

XLIII. De Statuliberis.

(b) l. Statul. 25. D. de ſtatu lib. Ulp. Inſtitut. 2. de Statul.

Statuliber emtori dando liber eſto.

Nunc a teſtamentis ad *contractus* tranſeamus, & primo ad eos, qui *mancipatione*, ac *nexu* inhibantur. Quae verba ſatis patebunt, ſi in memoriam redeamus eorum, quae attulimus de uſucapionibus agentes. Uberiorem vero notitiam in actibus ſolennibus inferius explicandis adferemus. Ad id autem, quod habemus in manu, ſatis fuerit noſſe *mancipationis* nomine venire venditionem earum rerum, quarum in dominio noſtro proprietatem habemus, quae res *mancipi* nuncupantur, ut mobilia ſunt, & praedia italica: non autem provincialia praedia, quae tantum *poſſeſſiones* appellantur; quod poſſeſſio tantum eorum apud pri-

XLIV. De Mancipationibus.

vetur, dominium vero manet apud Pop. Rom. (a) *Nexus* vero erat legitima dominii ex jure civili transferendi ratio, ſine qua nihil in dominium transferri poterat alicujus. Emtor enim, qui ſine nexu, hoc eſt non adhibito libripende & quinque teſtibus, rem acceperat, percipiebat quidem rei venditae utilitatem ex conſenſu venditoris; minime tamen rei dominium adquirebat. Ideo venditor ille, quia dominium ex jure Quiritium retineret, *Quiritarius* dominus; emtor vero *bonitarius* appellabatur, quod venditorum bonorum utilitatem potius, quam dominium aſſequeretur. Unde mancipatio, quae *venditio eſt nexu contracta*, inter nexus genera refertur, cum alii quoque contractus, & etiam teſtamenta ubi eaſdem ſolemnitates adhibebant [illegible], nexum quoque nomine veniant. Res vero, quae mancipi non eſſent, ſub nexum non cadebant, ideo dominium earum transferebatur per *ceſſionem in jure*; de qua in actibus legitimis. Nunc Decemvirorum ſcitus in venditionibus rerum mancipi, caeteriſque contractibus formam juris civilis habentibus, ſive in mancipationibus, & nexibus omnibus inquiramus. Igitur Decemviri, ut fraudem omnem a contractibus averterent, quaecumque contractus verbis comprehenderentur praeſtanda juſſerunt, (b) ſive ut lex ait *quae lingua eſſent nuncupata*; idque cum in venditionibus, tum in contractibus aliis, qui omnes clauduntur verbis illis: *ſi nexum faciet, mancipiumque*. Quam in contractibus fidem poſtea JCti non minori ſtudio exegerunt jubentes, ut non modo quod *expreſſum*, ſed & quod *ſuppreſſum* eſſet, praeſtaretur: (c) fallit enim emtorem venditor non modo, ſi plus de re vendita promittat, quam re vera ineſt; verum etiam ſi reticeat vitium in ea latens: utroque modo enim res pluris, quam eſt digna, aeſtimatur. Utinam hoc inſideret caſuiſtis noſtris! Prudentum vero auctoritatem, quae vitiorum reticentiam damnabatur, munivit etiam Aedilis edicto ſuo, quo contrahentium fallaciis occurrit, ut late in titulo Digeſtorum *de aedilitio edicto*. Nec ſciens modo, ſed etiam ignorans venditor vitium rei, quod reticuit, praeſtabit actione ex empto, quanto minoris erat venditurus ſi vitium indicaſſet; ſi reticuerit, ſciens, damna praeſtabit omnia, quae ex venditione illa emtor traxerit. (d) Non tamen venditor tenebitur, ſi rem vitio carentem verbis extulerit; commendationem enim rei ſuae ſuggerit ipſa natura. Si vero patefacto vitio, venditor inficietur, *dupli* poenam ex XII. tab. lege ſubibit. (e) En legis verba.

Quom nexum faciet mancipiumque, uti lingua nuncupaſſit, ita jus eſto; ſi inficias ierit, duplione damnator.

Nexum) *nexus* nomine veniunt contractus omnes, in quibus, more veteri, de quo inferius, libripens, & quinque teſtes adhibebantur, ut quod ex jure gentium procedebat, juris civilis formam indueret, & actionemque pareret inter cives Romanos.

Mancipiumque) *mancipium facere*, eſt abalienare rem mancipi, & dominium in alios transferre per nexum, ſive ſolemnia juris civilis.

Nuncupaſſit) *nuncupare* ſignificat *nominare*: (f) hinc *ſumptae* pecuniae, ut ille refert, in legibus *nuncupatae* dicebantur. (g) Si pecu-

ni

(a) Boet. in topic. Cic. 3.

(b) Feſtus verbo nuncupata. Varro 5. de Ling. Lat. & 9. Cic. de orat. 1. & pro Caecin. & 3. de offic.

(c) Cic. de offic. 3.

(d) l. Julianus D. de action. empt.

(e) Cic. de off. 3.

(f) Varro [illegible]

(g) Feſtus in verbo nuncupata.

ea lege conſulitur emtori, ne in fraudem inducatur. Sequitur alia, qua Decemviri proſpexerunt venditori, ne rei dominium ante acceptum precium amitteret. Ideo rem, etſi traditam, tamen dominium mutare noluerit, niſi emptor aut precium reddidiſſet, aut alio modo ſatisfeciſſet, puta fidejuſſore, aut pignore dato, quibus pro precio caveretur. Quod ex legibus XII. tab. deſcendere, praeter Juſtinianum, (a) colligitur ex Varrone. (b) Si autem obtulerit precium emtor, nec venditor acceperit, aut fidem de precio emtori habuerit, videtur precium quaſi perſolutum, ideoque dominium tranſibit in emtorem. Sed jam legis quae ſuperſunt verba ſubjiciamus.

(a) §. vel venditae Inſtit. de rer. diviſ.
(b) Lib. 2. de re ruſtic. l. quod vendidi D. de contrahen. emt. & l. 5. §. ſed & ſi D. de trib. act.

Res vendita tranſque data emtori non adquiritor, donicum ſatisfactum eſcit.

Tranſque data) *hoc eſt tradita, a trans enim, & dare fit transdere,* inde eliſo s fit *tradere.*

Donicum) antique pro *donec.*

Occurrit nunc ex eo, quem ſequimur ordine, lex de *collegiis*, vel ſodalibus: quae vulgo inſtitui minime poterant. Non enim omnibus leges permittebant certum, ac ſeorſum a ceteris civibus corpus una conveniendo componere, ne de coëuntibus conſiliis privatorum, publicum aliquando malum erumperet. Quamobrem certa erant, ac praefinita collegia, & coetus privatorum, quibus lex coëundi ſimul veniã dederat. Ac Decemvirorum aetate, ſub quibus lex de ſodalibus prodiit, non alios Gothofredus fuiſſe ſentẽtia legis comprehenſos arbitratur, & ſodalitii jus habuiſſe, quam *fratres Arvales*, quorum collegium Romae fuit, antiquiſſimum ab aetate nempe Romuli, qui Accae Larentiae nutrici pro filio eſſe voluit, poſtquam ex duodecim, quos habebat illa, unum amiſiſſet: ſeque ſimul cum undecim fratribus *ſacerdotem* appellavit *Arvalem.* (c) Quod ſacerdotium frugum a Diis petendarum, ac finium diſcernendorum, litiumque ejuſmodi judicandarum cauſa fuit inſtitutum (d) ut ex veteri gloſſa Cujacius retulit. (e) Plura deinde ſimilia Romae, ſicut & noſtris temporibus, inſtituta fuere collegia vel ſacerdotum, vel artificum, prout, legibus adprobantibus, publica poſcebat utilitas. Quibus conveniendi, ſibique jus certum condendi facultatem tribuit lex XII. tabul. ducta a lege Solonis Cajo relata. (f) Quam aliter Cujacius (g) ex libris Baſilicorum; aliter quoque Salmaſius; aliter Heraldus, aliter tandem Petitus legerunt. Verum ne tam fuſe, ac varie diſputata retractemus, ſuum cuique judicium relinquimus, illud vero praeterire minime poſſum, quod Salmaſius non tam fortaſſe docendi, quam contradicendi ſtudio ſcripſit: illicita nempe fuiſſe veteribus Athenienſibus *collegia praedonum*, propter infamem vitae illius rationem, communi judicio reprobatam: unde verba illa in lege Solonis ... vertit ... & pro *collegio praedonum*, ſubſtituit *collegium circumforaneorum*, & propolarum, qui a praedonibus emunt, ut carius vendant. Qua in re de induſtria videtur oblitus illius Thucydidis, (h) ſcribentis vetuſta aetate praeſtantiſſimum quemque virum, & ipſos heroas in mare praedatum exiiſſe, tantum ut a ſuis civibus abſtinerent. Quod fuit honorificum vitae ge-

XLV. *De Collegiis, & Sodalibus.*

(c) Plin. lib. 18 cap. 2 & Gell. lib. 6 cap. 7.
(d) Varro lib. 4 de ling. lat.
(e) obſ. l. 11 cap. 5
(f) l. 4. D. de colleg.
(g) obſ. l. 7 cap. 14.
(h) l. ult. obſ.

ius; tanquam privatae imago militiae, ut non mirum, ſi mos hic non omnino, neque omnibus ex partibus tempore Solonis evanuerat. Adeſt & Homerus, (a) apud quem ſine offenſione Telemachus a Neſtore interrogatur, an praedae cauſa eo appuliſſet? Ob eamdem cauſam & Petiti (b) emendationem quoque rejecerim, qui legit *σιτικὰ ad frumentum*: cujus ſignificationis auctorem habet Heſychium. Sed ne de collegiorum generibus laboremus, quae licita eſſent, quae vel illicita, ſatis erit noſſe illa fuiſſe licita, quae fraude malisve artibus carerent. Quaecumque autem collegia legibus permitterentur, ea certi juris condendi ſibi facultatem habebant, dum ne publicis legibus adverſarentur. Hinc lex quae ſequitur.

(a) Odyſſ. 3.

(b) ad leg. Att. pag. 418.

Sodales legem quam volent, dum ne quid ex publica lege corrumpant, ſibi ferunto.

XLVI. De Jurejurando.

Porro cum nullum habeat hominis vinculum firmandarum pactionum *jurejurando* firmius; ideo cautum fuiſſe de *jurejurando* legibus XII. tab. oportet: atque inde legem traxiſſe Ciceronem (c) de religione jurisjurandi hanc.

(c) Cic. de off. Gell. lib. 7. cap. 18.

Perjurii poena divina, Exitium, humana, dedecus eſto.

XLVII. De Foenore.

Inter contractus crebra in civili vita eſt *foeneratio*, propter diſſolutos mores eorum, qui abſumtis propriis, indigent alienis. Rarior vero eſt in bene conſtituta republica, unde foeneratio exulat ſimul cum luxu, & intemperantia egeſtatis parente, ac voragine patrimoniorum. Luxuries enim exoriens, quas invenit, brevi ſuperat, ac tandem atterit opes; e quibus qui exciderunt occupati a vitiis, & eorum alendorum facultate ſpoliati, vel rapere coguntur, vel quaeſtum, laboreſque ſuos ſubjicere rapinis foeneratorum, quorum oportet avariſſimas quaſcumque leges, atque intolerandas conditiones tota vita ſubire. Quamobrem priſcis Romanae reipublicae temporibus, quando nondum peregrina luxuries ex Urbe nativam frugalitatem ejecerat, ſub levibus admodum uſuris pecunia mutua dabatur: praecipue cum ea aetate, non niſi *terreſtris uſura* eſſet in uſu, rei nauticae peritia nondum a Romanis comparata, in qua ſeſe non ante primum bellum punicum exercuerunt. Creſcit autem uſura ex lucro pecuniae, quod a maritimis mercimoniis, & frequenti, ac celeri trajectione, ac venditione mercium venit. Ideo Athenis, unde facilis erat ad exteras oras appulſus, & crebri excurſus, receſſuſque naviū propter navigandi facultatem, atque peritiam, & mercimoniorum facilitatem; non a lege, ſed a voluntate foeneratorum uſuris ponebatur modus. Unde quae apud Romanos maxima erat uſura, nempe *centeſſima*, erat inter Graecos minima. Quamobrem, & inter Romanos, poſtquam mare pervium habuerunt, uſurae etiam prodiere maritimae, terreſtribus, & communibus longe majores, propter pecuniae periculum, & lucrum navigationis. Modus autem a Decemviris conſtitutus uſuris communibus, atque terreſtribus maxime conveniebat frugalitati, ac parſimoniae veterum. Non enim quaeſtum permiſerunt ſupra *uſuras unciarias*, vel *unciarium foenus*, cujus origo atque cognitio eſt altius aliquanto repetanda. Sortem, ſive pecuniam foenori occupandam Romani dividebant

videbant in centena denariorum; de qua ſumma, quam ſtipulari licebat uſura, erat *centeſima pars* in menſem, quae duodecies repetita reddebat in ſingulos annos *uncias*, hoc eſt partes duodecim, ſive duodecim denarios annuos. Eaque dicebatur *uſura centeſima*, ſive quod ſingulis menſibus centeſimam partem, nempe unciam redderet, ſive quod centeſimo menſe uſurae illae ſortem aequarent. Quae uſura quia duodecim continebat uncias in ſingulos annos, *as*, vel *as uſurarius* appellabatur: eratque veluti corpus & fons caeterarum, quae ſub ea, veluti ſub majori minores continebantur: quia Romani rerum integritatem, ſive rationem totius conſtituebant in duodenario numero: idque ſolidum putabant, & integrum in ſua ſpecie, quod partibus duodecim componeretur: ex eoque numero diviſionis cujuslibet ratio deducebatur. hinc *as haereditarius* eſt haereditas integra in duodecim tribuenda partes. Multa enim, ut Varro ait, (a) antiqui duodenario numero finiebant. Hinc iiſdem appellationibus partes *aſſis*, & partes *uſurae centeſimae* complectebantur, ſive in ſingulos menſes, ſive in ſingulos annos quis eas ſtipularetur. Annuae namque uſurae cumulus erant plurium menſtruarum, quae ſingulae ad annuam ſuae quantitatis uſuram, eamdem rationem habebant, quam unus ad duodecim. Unde qui ſtipulabatur ſex uncias annuas, poterat ſingulis menſibus repoſcere *ſemunciam*, qui ſtipularetur annuas duodecim, poterat ſingulis menſibus exigere *unciam*, ſive centeſimam ſortis partem. Eademque ratione per reliquam uſurarum quantitatem excurritur: revocantur enim omnes ad aſſis rationem, iiſdemque nominibus notantur. Unde uſurae Centeſimae ſunt, uncia perſolvenda ſingulis menſibus ex denariorum centenis. Semiſſes uſurae ſunt ſemuncia ſingulis menſibus, & ſemiſſis in annum. Trientes uſurae ſunt tertia pars unciae in menſem, quatuor unciae in annum. Quadrantes uſurae ſunt quarta pars unciae in menſem, tres unciae in annum. Sextantes uſurae ſunt ſexta pars unciae in menſem, duae unciae in annum. Quincunces uſurae ſunt tertia & duodecima pars unciae in menſem, quinque in annum. Septunces uſurae ſunt dimidium, & duodecima pars unciae in menſem, ſeptem unciae in annum. Beſſes uſurae ſunt duo trientes unciae, ſive duo tertiae partes in menſem, octo unciae in annum. Dodrantes uſurae ſunt tres quadrantes unciae, ſive tres quartae partes in menſem, novem unciae in annum. Dextantes, vel decunces uſurae ſunt tres quadrantes, & duodecima, ſive tres quartae partes, & duodecima unciae in menſem, decem unciae in annum. Deunces uſurae ſunt tres quadrantes, ſive quartae partes, & duo duodecimae unciae in menſem: undecim unciae in annum. Denique Aſſes uſurae ſunt uncia in menſem, vel quot menſibus, duodecim unciae quot annis, hoc eſt uſura centeſima, ad quam initio jam expoſitam, nunc partium enumeratione recurrimus. Cum autem ſtipulabantur uſuras majores centeſimis, tum aſſem multiplicabant, & partes ejus, exigentes aliquando ſupra legitimam uſurarum ſummam, nempe binas, ternaſve centeſimas: ut nunquam tamen ab aſſis ratione diſcederent: quae ſumma eſt ratio apud Romanos diviſionum omnium, ſive perfecta cujuſque integri corporis menſura, & numerus abſolutus. Eſt enim *as* quidquid ad *partes*, & ad *unitatis*,

(a) lib. 4. de ling. lat.

quam

quam vocant, rationem reducitur. Unde quidquid eſt unum in duodecim tributum partes, as, nempe totum appellatur, idemque eſt quod Graecorum εἷς. (a) Hinc aſſis vox, quae ſola ſine libra [illegible]. (b) Fluxit autem aſſis vox a Doribus, Siculis, & Tarentinis, a quibus Romani & nummum gravis ponderis, nempe χαλκοῦν & ipſius nomen acceperunt. (c) Nam ex Dorico ἀς Tarentini, & Siculi, eliſa media litera, fecerunt ας: indeque Romani utrumque vocabulum, nempe aes, & as habuerunt. Quorum olim nominum eadem erat ſignificatio, quia aes, & as primus nummus fuit Romanorum ex χαλκοῦ, ſive aere percuſſus: unde aes, pro as ſaepe veteres dixiſſe, refert Varro. (d) Cum igitur ſummam uſurarum, nempe centeſimam vocarent aſſem; quando centeſimas multiplicabant, earum numerum per multiplicationem aſſium exprimebant, nempe *Treſſes* dicebant, *Quatruſſes*, *Sexaſſes*, pro *ternas*, *quaternas*, *ſenas* centeſimas: vel *dupondiarium*, ſive binas centeſimas, *tripondiarium*, ternas. (e) Porro cum Siculi ἀς, & λίτραν quoque Dorici dicerent, Romani as etiam appellaverunt *libram*: quae vox orta eſt ex Graecorum λίτρα, & ita noſtra etiam aetate in magnae Graeciae regionibus certum pondus appellant. Quia vero pars duodecima λίτρας, ſive librae, apud Siculos vocabatur οὐγκία ut Ariſtoteles apud Pollucem docet. (f) ideo Romanis uſurpatum fuit *unciae* nomen pro duodecima parte librae, ſive aſſis. (g) Caeterae autem partes utrumque traxere appellationem ſuam, ut inveſtigando patebit. Ab aſſe igitur uſurario, dempta uncia, ſuperſunt undecim, ſive *deunx*, quaſi aſſis uncia dempta. (h) Etenim de apud Latinos tollit, ut apud Graecos ἄνευ: unde *demens*, hoc eſt ſine mente: *deſtruere*, hoc eſt ſtructuram tollere: unde *viginti*, vel *duodeviginti*, quaſi viginti, una, vel duabus demptis partibus. Eadem ratione dicuntur uſurae *dextantes*, ſive decem unciarum quia dempta ſexta aſſis parte, nempe *ſextante*, ſuperſunt decem. Unde dicitur *dextans* quaſi *deſextans*, hoc eſt dempto ſextante. Item dicitur *dodrans*, quaſi *dequadrans as*, a dempto enim quadrante ſuperſunt partes novem, nempe *dodrans*. Quam nominis originem retineo, donec in mentem venerit melior. Non minus tenebrarum invenio in voce *bes*, ſive octo unciae: quam vocem Varro deducit ex veteri *des*: etenim ſaepe apud antiquos *d* pro *b*, ſic *duellum* pro *bello*. Ut de verro *bes* pro *des*, quaſi demptis unciis quatuor, nempe triente: quo ablato ſuperſunt partes octo. Feſtus inde dictum putat, quod *bes*, bis triens ſit aſſis: nempe octo partes, quae dividuntur in duos trientes. Quam ſententiam a Scaligero rejectam ſubit opinione ſua Salmaſius, putans, ita dictum fuiſſe *dves* pro *bes*. *Dves* autem pro duo, unde *dues*, quaſi duae partes aſſis: ac poſtremo *bes*, indeque natum eſt, ut non *deuſſes* dicerent pro *duobus aſſibus*, ſed *dupondium*: quia *deuſſis*, vel *beſſis* vocabulum jam ſuſceperat ſignificationem duarum partium aſſis, ſive duorum trientium. Quam ego Scaligeri (i) [illegible] conjecturam [illegible], [illegible] ſive *des* inde dictum, quia deinceps ab aſſe demantur: nam dodrans demit ab aſſe quadrantem; dextans duas uncias, deunx unam. Nihil [illegible] Voſſius [illegible] ſive *des* [illegible] aeſtimare, quia [illegible] *triens*. [illegible] ex ſe [illegible] quidquam deduci potuit ab uno, [illegible] extremis litteris, tamen [illegible] auctore placet

hanc

(a) Salmaſ. de uſuris pag. 550.
(b) idem de mo. uſur. pag. 261.
(c) Feſtus [illegible] vide Scalig. [illegible] Var. de ling. lat. pag. 42.
(d) lib. 4. de ling. lat. pag. 314.
(e) Salmaſ. pag. 261 de mo. uſurar.
(f) lib. 4. vide Scal. [illegible] Var. pag. 41.
(g) Salmaſ. de modo uſur. pag. 241.
(h) Varro lib. 4. de ling. lat. pag. 44.
(i) apud Feſtum in voce bes.

hanc vocem aſſerere linguae latinae, ſt enim ſignificat dimidium, ut *ſemilitra*, & *ſemodius*, quaſi librae dimidium, & modii: atque ita *ſemis*, veluti *ſemias*, *dimidium aſſis*. *Sextans* etiam Romanorum eſt vocabulum, quaſi ſexta pars aſſis: quod ſimile videtur graeco ἕξας, ejuſdem ſignificationis. Magis tamen ad graecum ſonum accedunt *quadrans*, & *triens*, ſignificatione tamen a graecis diverſa. Τριὰς enim Graecorum, unde Romanorum *triens*, tres aſſis partes ſunt, ſive tres unciae: apud Romanos vero *triens* uncias continet quatuor: eſt etenim tertia pars aſſis. Τετρὰς ad cujus exemplum natum eſt Romanorum *quadrans*, apud Graecos quatuor complectitur uncias: cum quadrans apud Romanos, uncias complectatur tres; eſt etenim pars aſſis quarta. (a) His vocabulis apud idoneos, cultoſque ſcriptores uſurarum ratio cum ſuis exprimitur partibus: pro quo barbari ſubſtituerunt *duodecim pro centenario*, vel *undecim*, vel *decem*, vel *novem*, vel *octo*, vel *ſeptem*, vel *ſex*, vel *quinque*, vel *quatuor*, vel *tres*, vel *duo*, vel unum: cum dicere oportuiſſet uſuras *centeſimas deunces*, *dextantes*, *dodrantes*, *beſſes*, *ſeptunces*, *ſemiſſes*, *quincunces*, *trientes*, *quadrantes*, *ſextantes*, *uncias*: unde qui ſcribunt, pecuniam foenerat *ad rationem quatuor pro centenario*, latine dicerent expeditius, pecuniam foenerat *ſub uſuris trientibus*, & ita in reliquis. Centeſimarum uſurae, quam frequenter invenimus apud Scriptores veteres, inſigne monumentum adducit ex veteri inſcriptione Salmaſius: (b) unde, ratione bene ſubducta, manifeſto apparebit quantitas unciarum duodecim in annos ſingulos. Hanc non Romani exemplo Graecorum *centeſimam*, ut Salmaſius exiſtimabat; ſed Graeci exemplo Romanorum ἑκατοστὴν appellarunt, ut Gronovius oſtendit: eaſdemque vocarunt, ob ea, quae praediximus, *uſuras aſſes*. Quincunces, & Deunces memorat Perſius, (c)

Quid petis? ut nummi, quos hic quincunce modeſto
Nutrieras, avidos pergant ſudare deunces.

Dextantium uſurarum veſtigium oſtendit Salmaſius in aliis inſcriptionibus quam eodem capite adducit.

Dodrantium uſurarum nulla mihi adhuc oblata eſt mentio. Uſurarum beſſium teſtis eſt Cicero ad Atticum (d) his verbis: *Fenus ex triente idibus quintilibus factum eſt beſſibus*. Septunces uſuras conſervavit marmorea tabula teſtamenti Venetiis, quam eodem capite Salmaſius explicavit. (e) Semiſſium vero uſurarum plura teſtimonia occurrunt, cum eſſent crebriores, utpote mediae inter maximas, & minimas uſuras & finis graviorum, ac leviorum uſurum. Unde Ulpianus. (f) *Et niſi poſuerint haeredes uſuras ſexuere intra ſex menſes, ſex minus uſuras ſemiſſes Reipublicae pendant.* Eaſdem *ſemiſſales* uſuras Modeſtinus appellat. (g) Quincunces uſuras praeter Perſium, Scaevola (h) memorat iterum, & Ulpianus, (i) apud quem etiam eſt mentio de trientibus uſuris, (k) quas paſſim reperies apud veteres, praecipue Lampridium, (l) Capitolinum, (m) Ciceronem. (n) Quadrantes uſurae leguntur apud Scaevolam. (o) Sed nulla mentio in jure Sextantium. Tandem deſcendimus ad uſuras Uncias, nempe ad unciarium foenus, quod unicum habitum fuit juſtum in legibus XII. tabul. temporibus nempe modeſtiſſimis, & mercatura

quam

(a) Salmaſ. de modo uſur. c. 6. pag. 155.
(b) de modo uſur. cap. 3. pag. 173.
(c) Satyr. 5.
(d) Epiſt. 14. lib. 4.
(e) pag. 198.
(f) l. 5. D. de oper. publ.
(g) Modeſtinus l. 10. D. de pollicitat. Cul. melius lib. 9 cap. 3.
(h) l. creditor. §. Titius. D. de ſolution.
(i) l. 7. D. de adminiſtrat. tut.
(k) l. 7. §. 10. D. de adminiſtrat. tut.
(l) in Alexand. Sever.
(m) in vita Antonini Pii.
(n) in epiſt. ad Attic.
(o) l. cohaerede 21. §. Largius 4. D. de ann. legat.

quam rariſſima: nondum aperto mari, commercioque aliarum nationum. Ad quas Romani aditum ſibi armis patefecerunt, unde victores in Urbem redeuntes, eam in ſervitutem dedere peregrinae luxuriae, quam ſecum advexerant. Creſcentibus autẽ in dies rerum, hominumque commerciis, crevit etiam opulentia paucorum, cum plurimorũ egeſtate: unde legitimum uſurae modum ſuperarunt: ut non raro novis legibus modeſtiam priſtinam renovare oportuerit, & uſuras effrenes coercere. Nam & peregrinam luxuriam jam antevenerat avaritia. Etenim ab anno Urbis uſque CCCLXXI. in Manliano tumultu, ingraveſcentis foenoris teſtem habemus vocem Centurionis, qui ſe poſt multiplicem ſortem perſolutam, uſuris eam ſemper mergentibus, obrutum aere alieno querebatur. (a) Quamobrẽ anno A.V.C. CCCLXXVI Licinia lex a C. Licinio Stolone trib. pleb. Sp. Furio Medullino, P. Cloelio Siculo lata conſtituit, ut eo deducto de capite, ſive de ſorte quod erat uſuris pernumeratum, id quod ſuperfuiſſet triennio, aequis portionibus perſolveretur. (b) Cumque a foeneratorum immanitate, pauperum vulnera recrudeſcerent anno CCCXCVI. M. Duilius, & L. Menenius trib. plebis tulerunt, ut foenus ne majus unciario exerceretur, (c) quae fuit reſtitutio legis Decemviralis, (d) quod foenus anno CDVI. redactum fuit ad ſemunciarium: (e) Tandem anno CDXVI. L. Genutius trib. plebis tulit, ne amplius foenerari liceret. (f) Quod non longum permanſit. Moribus enim in diem vitiatis, dum luxuria ſupergrederetur opes, excelluit etiam uſura legitimum XII. tab. modum, adeout legitima uſura jam centeſima duceretur. Vicit omnia tandem avaritia legesque, ut foeneratores binas etiam, ternas, quaternas, pluresque centeſimas ſtipularentur. Vide Scaptium, teſte Cicerone, quaternas poſtulabat centeſimas (g) a Salaminiis. Plura exempla praetereo. Haec quantum tenuis noſtra facultas tulit, ex involutiſſimis hac de re Criticorum commentariis, ac ſane perplexis enucleate promere ſtuduimus: & e variis, ac diſcrepantibus opinionibus eam ſelegimus, quae magis cum veteribus monumentis congruere videtur. Siquidem homines, alioqui doctiſſimi, foenus unciarium cum uſura centeſima confuderunt, ne Accurſium cum ſuis, magis temporum barbariae, quam propriae culpae interdum peccantem, accuſemus, qui uſuras centeſimas exponit eas, quae anno ſortem aequarent; ſemiſſes, quae dimidium ſortis; trientes, quae tertiam; quadrantes, quae quartam illius partem quotannis redderent. Manutius cum diſtinctionem annuarum uſurarum, & menſtruarum excogitaſſet, uſuras annuas conſtituit ſemiſſes, beſſes, trientes: menſtruas vero fecit centeſimas, quae ſcilicet ſingulis menſibus redderent unciam. Et tam ipſe, quam Adrianus Junius, Joſephus Scaliger, & Rittershuſius ad hanc legem, unciarum foenus acceperunt pro uſura centeſima: quibus neſcio quam recte Salmaſius accenſeat Hotomannum longe alia tradentem in expoſitione legum XII. tabul. Primam vero, & puram hujus eruditionis lucem extulit Hermolaus Barbarus in caſtigationibus Plinianis. Quem ſecuti Bartholomeus Soccinus, Budaeus, Alciatus, Antonius Auguſtinus, Sigonius haec antiquitatis monumenta feliciter illuſtrarunt; ut poſtremo Salmaſius, & Joannes Fridericus Gronovius, alter in tractationibus de

uſuris,

(a) Livius lib. 6. cap. 16.
(b) Livius lib. 6.
(c) Liv. lib. 7.
(d) Tacit. lib. 6. annal.
(e) Liv. lib. 7. Tacit. ead.
(f) Livius ead.
(g) lib. 5. ad Att. ep. ult.

uſuris, alter in *diſputationibus tribus de centeſima, & aſſe uſurario*, ſingulis erroribus exploſis, & veterum teſtimoniis explicatis, diluxerint quidquid adhuc tenebrarum incumbebat. Tandem ne quid ad legem Decemviralem pertinens reticeamus, cum abſurdum videretur e pecunia, re ſterili, pecuniam oriri, uſuram ſupra unciam veteres turpiorem ipſo furto duxerunt. Etenim furem in *duplum*, foeneratorem in *quadruplum* damnarunt: utpote cujus pecunia tanquam teredo obliguriret alienas opes, & ex Catonis ſententia ſanguinem etiam, & vitam hominum hauriret. Hinc lex.

Si quis unciario foenore amplius foeneraſſit, quadruplione luito. Eſt autem, ut diximus, *uſura uncia*, centeſima pars, quae de ſorte quotannis pendebatur.

Expeditis civilibus negotiis, transferemus ad delicta tum privata, tum publica, cum quibus tractationem de judiciis conjungemus, poſtremoque publicum jus univerſum, & leges ad religionem pertinentes explicabimus. Exordiemur autem a furto, quod Lacedaemonii poena eximerunt, exiſtimantes hoc veluti ludo exerceri pueros ad inſidias militares: eademque furtorum licentia erat apud Aegyptios. (a) Draco tamen Athenienſium legiſlator cruentus, omnia genera furtorum capite punivit. Quam legem temperavit Solon, qui poenam capitis tantum ad furta graviora cohibuit. (b) Itaque furem ad quinquaginta drachmas duplione multavit, & carcere: ſupra vero quinquaginta drachmas furem ad undecimviros puniendum abduci juſſit: tempore ſi noctu quis furaretur, aut in balneo, aut in gymnaſio, capite plectebatur. (c) Sicuti & *ſacculari*, cingula incidentes, ut marſupium auferrent, quos Plautus appellat *ſectores zonarios*. (d) Non diſſimile ſanxit Plato, (e) ut qui noctu furem aedes cauſa ingredientem occidiſſet, is eſſet impune. Lex vero divina (f) nocturnum furem occidi permiſit, non vero interdiurnum [illegible], cui contrarius eſt [illegible]; (g) dormitator, fur nocturnus, ut appellatur a Plauto in Trinummo.

. . . . mira ſunt
Ni illic homo ſit, aut dormitator, aut ſector zonarius.

Majoris autem periculi tempore, nempe nocturno cautiores eſſe oportebat homines ab inſidiis, & rapinis: a quibus ut malefici abſtinerent, leges nocturni furis caedem impunitam dimiſerunt. Quae fuit etiam ſententia legis XII. tabularum quas Atticarum legum convenire cenſus. Igitur Decemviri nocturnum furem quoquo modo interfici permiſerunt: nec, dum quis modum in re ſua defendenda teneret, & quaereret; lucis ope deſtitutus, aut ſpoliaretur a fure, aut obtruncaretur. (h) Quamobrem Jacobus Gothofredus haud temere, meo judicio, ſuſpicatur verba illa apud Cajum, (i) ubi legis hujus ſententiam refert *at tamen id cum clamore teſtificetur*, adjecta fuiſſe a Triboniano; cum Cicero, (k) Seneca, eoſque ſecutus Auguſtinus, licere ſcribant furem occidere quoquo modo: niſi putemus interpretatione J.Ctorum XII. tabul. verba flexa fuiſſe ad lenitatem. Interdiurni vero furis occidendi poteſtatem ita Decemviri fecerunt, ſi adverſus dominum rem ſuam reprehendentem fur ſe telo defenderet,

XLVIII. De Criminibus, & primo de furto.

(a) Gellius l. 11 c. 18. Diod. Sicul. l. 1.
(b) Petit. ad leg. Attic. lib. 7 tit. 5 Gellius l. 11 cap. 18.
(c) Demoſth. contra Timocrat. Petit. lib. 4 cap. 6.
(d) in Trinum.
(e) lib. 9. de legibus.
(f) Exod. 22.
(g) Cujac. obſ. lib. 11 cap. 27.
(h) Gell. lib. 11 c. 18. Theophil. Inſtit. de perpet. & temporal. act. Servius in 8. Aeneid.
(i) l. 4 D. ad l. Aquil.
(k) Cic. pro Milone. Seneca in controv. ult. & in Aug. quaeſt. ſup. Exod. Cujac. obſ. 11 cap. 27.

duret, ac dominus *quiritaret*, ſive publice Quiritium, nempe Civium Romanorum fidem imploraret, ſolennibus illis, ut mos erat, verbis

Porro Quirites veſtram fidem imploro.

Telorum autem appellatione veniunt ſuſtes, lapis, ferrum, & quidquid denique nocendi cauſa comparatur. (a) Quid ſi deprehendatur a non domino? an idem ei licebit in furem? Hotomannus ait, quia lex XII. tab. indefinite loquitur, neque dominum nominatim ſignificat. Alii negant, quibus durum videtur a non domino alienum damnum morte vindicari, niſi non tam ut furem, quam ut ſicarium, qui arma expediiſſet, hunc etiam a non domino puniri dicamus, ut recte interpretatus D. Auguſtinus (b) inquiens: *Hoc etiam in antiquis legibus ſancitum invenitur, impune ſcilicet occidi nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem ſi ſe telo defenderit: jam enim plus eſt, quam fur.* Si vero fur neque noctu, neque cum telo deprehenderetur, verberibus caeſus domino rei ad ſervile miniſterium tradebatur. Verum humanioribus poſtea temporibus lex Porcia pro dignitate civium Romanorum lata ſuſtulit verberum poenam, & Praetor loco alterius poenae, qua fur ejus, quam ſervus domino addicebatur, ſubſtituit mulctam quadrupli ejus rei, quae ſurrepta eſſet (c). Ergo impuberes propter aetatem D. cenſuit ſive re mitiores, non enim ſervos addixerunt, ſed magiſtratus arbitratu verberandos dederunt, ut & noxam quoque ſarcirent. (d) In ſervis vero ſupplicium exaſperarunt maxime ut etenim in graviſſimis criminibus comperiebatur (?), verberibus affecti e ſaxo Tarpejo dejiciebantur, quam poenam ſeverioris (?) temporum diſciplina mitigavit. Si vero furtum, ſciente domino, factum eſſet, ut ſervum noxae tradere jubebatur. (e) Furtum vero non manifeſtum quum inde abeſſet audacia, quae monſtro in furto manifeſto punitur, non quadruplo, ſed dupli poena vindicatur etiam ex XII. tabul. (f) Jus tamen domino erat cum fure tranſigere, atque poenam ei condonare: quam facultatem etiam a XII. tab. [illegible]. Eaque pactione ipſo jure furti actio tollitur, cum aliae pactiones neque ad perficiendam, neque ad ſubſtantiam actionem ſufficiant (g). Ideo autem hanc [illegible] pactiones actionem perimunt, quum paciſcendi facultas ab ipſa lege conceditur. Nec tantum poena furti nec *manifeſti*: ſed etiam quadruplum furti *manifeſti*, ſive poena Praetoria, [illegible] ſententia, pacto remittitur [illegible] Cornelia (i). At [illegible] & pacto remittitur actio [illegible] quoniam ad ulciſcendum furtum actionem poenalem, & condictionem in ipſam rem furto ablatam habemus: ſi ſuper actione poenali decidatur, condictio ſupereſt: & neque per actionem condictio, neque per condictionem poenalis actio conſumitur. (k)

Ad furti manifeſti poenam leges XII. tabul. furtum redegerunt, quod *per lancem & licium* conceptum dicebatur, a Gellio hoc ultimum illius explicatione memoratum. Unde locum dedit poſteriorum aetatum vaticiniis, & proximorum praecipue temporum, quibus quaſi e tripode (?) [illegible] quidquam ex antiquitate neſcire, malunt eruditi argutando ſe aliquid [illegible] decipere, quam tantiſper in re ulla dubitare. Nos quam vanis & auguratis [illegible] nugarum [illegible] poſſemus (non enim ut rerum, ita lumen & nugarum [illegible]

abſti-

(a) l. 54. D. de furtis.
(b) cap. 1. extra de homicid. vol. [illegible] Hotoman. [illegible] leg.
(c) [illegible] D. de furt. [illegible] Cujac. [illegible] Ant. Aug.
(d) Gell. lib. 11. cap. 18.
(e) [illegible] de noxal. act.
(f) Gell. lib. 11. cap. 18. Cuj. de [illegible] Theophil. [illegible]
(g) Paul. l. 17. §. 1. D. de pact.
(h) C. [illegible] Paul. ad edict. [illegible]
(i) l. [illegible] D. de [illegible] furtis [illegible] C. de noxal. act.
(k) l. [illegible] D. de condict. furt.

XLIX. De furto per lancem, & licium.

abſtinere tamen malumus hanc a lectore moleſtiam; ſatis enim fatigabitur aliorum opinionibus cognoſcendis: e quibus & nos afferemus aliquot, ac primo illam Alciati, (a) quam paucis immutatis adrogat ſibi Pithoeus, (b) tradens Lictores, jubente magiſtratu, *licio* ſuccinctos, ad oſtendendam auctoritatem publicam, cujus licium erat inſigne, cum alio comite judicium in *lance*, fidemque praeferente, furtum quaeſitum in domos intrare conſueviſſe; indeque dictum eſſe *conceptum*, ſive *inventum per lancem*, & *licium*. Cum ſcilicet hac arte res furto ablata reperiretur apud ipſum furem: nam ſi a fure alteri res traderetur, & inde abduceretur, tum non *conceptum*, ſed *oblatum* furtum dicebatur. Suas etiam addidere interpretationes Balduinus, & Hotomannus. Caput vero interpretationum aliarum eſt ea, quam legimus apud Feſtum, & cum qua cōvenit Ariſtophanes in *Nebulis*, & Plato de *legibus lib.* 12. ad eundem reſpicientes morem, de quo haec Feſtus: *Lance, & licio dicebatur apud antiquos; quia qui furtū ibat quaerere in domo aliena licio cinctus intrabat, lancemque ante oculos tenebat propter matrūfamilias, aut virginum praeſentiam.* Quem Joſephus Scaliger morem, ex ſupra demonſtratis auctoribus, ab Athenienſibus repetit, ac *licii* explicat *cincticulum*, quo qui furtum quaerebant nudi amiciebantur, dum aedes ſuſpectas ingrederentur, ubi ne a matribusfamilias, aut virginibus conſpicerentur, lancem ſibi ponebant ob oculos, & ingrediebantur nudi, ne aliquid inferre poſſent in eam domum fraudulenter, quo poſtea dominum illius calumnioſe accuſarent uti furem, ob rem in ejus domo deprehenſam, ut colligitur ex Ariſtophanis Scholiaſte in nubibus. Sed jam fragmenta legum ad furta pertinentium ſubjicimus.

Si nox furtū faxit, ſi im aliquis occiſit, jure caeſus eſto.

Si luci furtum faxit, ſi im aliquis endo ipſo capſit, verberator, illique, cui furtum factum eſcit, addicitor.

Servus virgis caeſus ſaxo dejicitor.

Si Servus, ſciente domino, furtum faxit, noxiamve noxit, noxae dedito.

Si ſe telo defenſit quiritato, endoque plorato: poſt deinde ſi caeſi eſcint, ſe fraude eſto.

Si adorat furto, quod nec manifeſtum eſcit, duplione decidito.

Si pro fure damnum deciſum eſcit, furti ne adorato.

Si furtum lance, licioque conceptum eſcit, atque uti manifeſtum vindicator.

Nox) pro *nocte* ſaepe veteres. (c)

Im) pro *eum* dixerunt veteres, ut notat Feſtus, & Macrobius eodem loco. Ennius.

Quianci corde patrem produnt, animoque peremtem,
Circumfuſi im.

(a) l. 1. parerg. cap. 8.

(b) ſub tit. de l. 1. tab. 2. Pith. l. ad leg. Attic. lib. 7. tit. 5 de furtis. Cujac. ad l. in rem, D. de rei vindicat. ſive ad l. 21. Pauli ad edict.

(c) Macrob. 1. ſaturnal. 4. Aeſonius Popma de uſu antiquae locutionis c. 10.

Endo) veteribus pro *in*, ut alibi.

Capſit) pro *ceperit.*

Eſcit) pro *erit*: ab *eſum* pro *ſum*, ut notavimus alio loco.

(a Lucil. ſa[illegible]) **Quiritare)** *clamare*, ab iis natum, qui Quiritium, hoc eſt Pop. Rom. opem in periculo implorabant. (a) Lucil.

Hoc in quam [illegible] *roſtris, atque ululavit*
Conc[illegible] *velut* [illegible] *quiritans.*

Endoplorato) ab *endo* pro *in*, & *ploro* veteres fecerunt *endoplorare*: unde *endoplorato*, *implorato*, ſive opem civium invocato. Feſtus.

Se fraude eſto) *ſine fraude eſto*, hoc eſt Impune eſto.

Adorat) *adorare* priſce ſignificabat *agere*. Feſtus in verbo *adorare*: atque hinc ait Legatos dictos *oratores*, quod mandata populi *agerent*.

Decìſum eſcit) *tranſactum* [illegible]: *decidere* namque dicebant pro *transfigere*, *paciſci*: quod loquendi genus ex uſu librorum veterum [illegible] inhaeſit, ut notavit *Cujac.* [illegible] *cap.* [illegible].

Lance licioque) [illegible] hic [illegible] in contextu.

Conceptum) furtum *conceptum*, ſcribit Juſtinianus dici, cum apud aliquem teſtibus praeſentibus res quaeſita erat, & inventa.

(De Arboribus furtim Caeſis. & Fruge ſecta.) Non minori ſtudio quam urbem, Romani agros cuſtodiebant: cum ſecundum militiam, agrorum cultus apud eos eſſet illuſtris. Quo igitur a frugibus fures abſterrerent, graviter animadverterunt in eos, qui noctu fruges aratro quaeſitas, excultas, [illegible] paviſſent, hoc eſt excuſſiſſent immaturas, aut maturas ſecuiſſent. *Paveri* enim frumenta veteres dicebant ea, quae de vaginis, de qua nondum exiſſent, excudebantur, ut Feſtus docet. An idem quod *pavire*, unde *pavimentum*: quia *pavire* eſt *tundere*, & pulſare terram, ut aequetur, & condenſetur, unde & frumēta, quod excuterentur, *pavire* dicebantur? ductum eſt enim *pavire* a *verberare*, eſt igitur *pavere* quaſi *quatere*. Quoniam autem qui fruges alienas obtriviſſet, carpſiſſetve, Cererem, quae frugibus praeerat, laeſiſſe credebatur; ideo illū hominem Cereri devovebant, veluti gratam Deae victimam, & *Cereri ſacrum* appellabant, ſuſpendioque necabant. Qua in re non procul abiere Romani ab auſteritate Draconis Athenienſis legiſlatoris, quem Plutarchus refert, fures agrorū par. cum ſacrilegis, & homicidis poena affeciſſe. (b) Lentius vero propter aetatem agebatur cum impuberibus: qui verberibus affecti damnum duplione [illegible] bant. Quae poena poſtea, ſublatis verberibus, ex edicto Praetoris, & mitigata ſeveritate legum XII. tabul. complexa eſt aetates hominum ad ea, & omnes caſus: (c) unde porrigitur etiam ad arbores furtim caeſas, pro

((b) vide Baldum. ad hanc leg.) quibus ex legibus XII. tab. conſtituta fuerat mulcta XXV aeris in ſingulas arbores: ſiquidem non furtum, ſed damnum puniebatur. Neque

((c) Paul. lib. [illegible] ſent. ubi Cujac. [illegible] Cujac.) enim qui alienas arbores caedit, continuo furandi animum habet. *Furtim* enim caedere eſt caedere clam, potius alieni damni, quam ſui lucri cauſa, ignorante arborum domino, nam ſi eo ſciente, atque invito caedantur, non clam, ſed vi caedi videntur: ideoque adverſus reum oritur

actio

actio de vi longe gravior. (a) Igitur quia furtum ex furandi cupiditate conſtituitur; (b) ideo ſi furandi animus probetur, concurret cum hac actione *actio* etiã *furti*, & rei perſequendae gratia, *condictio furtiva*, vel *actio ad exibendum*. (c) Immo & tanquam latrones puniuntur, qui arbores caedunt, & maxime vites, quarum eſt utilitas major: (d) unde colligitur ex hac cauſa poſſe actorem civili, & criminali judicio experiri. Quamobrem Servius ad illud *Virgilii eclog.* 3.

Atque mala vites incidere falce novellas.

addit: *Fuerat autem capitale ſupplicium, arbores alienas incidere.* Quid autem *Arborum* nomine veniat Ulpianus quaerit, docens & vites, & hederas, & arundines, & ſalicta ea ſub appellatione contineri. (e) In *duplo* autem, quod ex Praetoris edicto venit, continetur quidquid domino damni acciderit. Atque ut Cujacius notat (f) duplum in actione non eſt extra rem: duplo ineſt res, quae abeſt actori; & poena eſt ſimpli tantum, quod rei accedit. Sed jam legem exhibeamus.

(a) Cujac. ad l. 1. D. de arb. furt. caeſ. ſive ad lib. 39 Pauli ad edictum
(b) l. furtum 7. §. 11. D de arbor. furt. caeſ.
(c) Cujac. loco cit.
(d) l. 2. D. de arbo. furtim caeſis.
(e) l. 3. D de arbor. furt. caeſ.
(f) l. 1. D. de arbor. furt. caeſ. ſive lib. 38 Paul. ad edict.

Qui frugem aratro quaeſitam furtim nox pavit, ſecuitve, ſuſpenſus Cereri necator.

Impubes Praetoris arbitrio verberator, noxiamve duplione decernito.

Si injuria alienas arbores caeſit, in ſingulas xxv. aeris luito.

Nox) pro *noctu* priſce dici conſueviſſe ſupra jam oſtendimus.

Pavire) *ferire a* παίω, uti diximus, interpoſito *v* conſona factum eſt *pavio*, & inde *pavo*.

Duplione decernito) hoc eſt *duplum* pro noxa, ſive damno *praeſtare jubeto*.

LI. De Dolo in Re Depoſita.

Furto proximus eſt dolus in depoſito commiſſus: quod crimen Decemviri *duplione* punierunt: hoc eſt, non ut aliqui explicant *duplicibus fructibus*; ſed dupli ejus rei praeſtatione, quam quis cuſtodiendam tradiderat; ſiquidem reus inficiaretur, ut Cujacius putat. (g) Quam ſententiam his Jacobus Gothofredus verbis ad imitationem vetuſtatis expreſſit:

Si quid endo depoſito dolo malo factum eſcit, duplione luito.

(g) parat. C. depoſit. & in ſent. Paul. lib. 1. tit. 19. l. 55. §. 1. D. de adminiſt. tut. Paul. apud Auct. collat. leg. Moſaic. tit. 10. de depoſito.

LII. Si Quadrupes Pauperiem feciſſe dicatur.

Praeter ſuperiora damna, quae clam, & conſulto inferuntur agris, occurrunt ea, quae non hominis dolo, neque data opera, ſed caſu potius oriuntur; vel ea quae veniunt a quadrupedibus, a quibus, utpote rationis expertibus, injuriã nullus afficitur. Hinc Socrates, quod ita corruptos homines mentis uſu carere arbitraretur, percuſſus ab homine irato, non plus commovebatur, quam ſi, ut ipſe dicebat, calcibus a bove peteretur. Igitur Decemviri, ut ſubvenirent dominis detrimento affectis ab aliena quadrupe, quae laſcivia, furore aut feritate, acta damnum dediſſet, ſtatuerunt, ut dominus quadrupedis ſi noxiae, ſive damni dati aeſtimationem ſubire nollet, quadrupedẽ noxae dederet, hoc eſt traderet ei, qui damnum accepiſſet. (h) Ideo hanc reo conditionem Decem-

(h) l. 1. D ſi quadrup. paup. feciſſ. dicatur.

(a) Plutarch. in Solon. pag. 91.
(b) Li. de legibus.
(c) ad tit. 15. Paul. ſent. 1.
(d) Stobaeus ſerm 145.

viri deſerunt, ut aut damnum ſuo ſumtu ſarciat, aut quadrupedem tradat. Cujus juris exordia odorari licet in lege illa Solonis de cane qui momorderat, quem quatuor cubitorum catena vinctum noxae dandum conſtituerat, (a) ceteraque ad pauperiē pertinentia ex attico jure in Romanum fluxiſſe credendum, ex eo praecipue, quod jus noſtrum hac in re maxime cum Platonis lege conveniat, qui forſan eam ex attico jure decerpſit. (b) Ex lege autem Solonia *de cane* Cujacius putat corrupte dici *Peſolaniam de cane*; eamque non aliam arbitratur legem, quam hanc Solonis, perperam appellatā ex corrupta ſcriptura *Peſolaniam*. (c) Democritus vero quadrupedem alteri noxiam necandam omnino jubebat. (d)

LIII.
De Paſtu Pecoris.

Adjungitur huic alia noxalis actio de *paſtu pecoris*, nempe de damno dato a pecore in alienum agrum immiſſo, ut pariter aut pecus dedatur, aut damnum ſarciatur: quam particulam ſuperioris legis fuiſſe putat Hotomannus, hac tamen ratione diſtinctam, quod *pauperies* damnum eſt cum detrimēto rei, ſive corruptae ſive obeſitae: *paſcendis* autem *pecoribus* dominus quidem damno afficitur in re ſua, ſed res ipſa non corrumpitur, non labefactatur, quia non vertitur in uſum alienum a ſua natura: ideo diſcreverunt Decemviri has actiones, quas Paulus

(e) Aelian. l. 5. Euſtat. in Odyſſ. lib. 18.
(f) ad Paul. ſent. lib. 1 tit. ſi quadrup. damnum.

permiſcet, quia diſtinctis ex initiis oriantur. Lege vero Salaminia ſi porcus alienam frugem depaſceretur, ei dentes excutiebantur. (e) Recte vero Cujacius notat in hac actione *pecudes* venire, non *beſtias*, (f) non *canes*, qui non ſunt inter pecudes. Non deerat fortaſſe certum caput in XII. tabul. ubi de damno ab homine dato cavebatur. Quod adeo excidit, ut vix verba ſuperſint ad inſcdium. Orta enim lex Aquilia, quae argumentum hoc luculentius credo tractabat, omne prorſus ad ſe ſtudium J. Ctorum avertit: unde non mirum, ſi caput illud XII. tabul. jacuerit, ac denique perierit, ſicuti & ceterae leges de damno, quibus una cum lege XII. tabul. derogatum fuiſſe per legem Aquiliam, Ulpianus refert.

(g) l. 1. D. ad l. Aquil.

(g) Superſſe credunt ex ea lege vocē *rupitias* apud Feſtū, niſi malimus cum Scaligero legere *rupſit*, ſive *damnum dederit*, ut relatum invenimus apud Ulpianum ex Aquiliae contextu eodem tit. *l. 27 §. Quod uſſerit, fregerit, ruperit injuria.* En autem Decemviralium legum veſtigia.

Si quadrupes pauperiem faxit, dominus noxiae aeſtimium offerto: ſi nolit quod noxit dato.

Si injuria rupitias -

Aſt ſi caſu ſarcito.

Qui pecu endo alieno impeſcit.

Impeſcit) verbum hoc in lege ita reſtituit Gothofredus Feſti auctoritate ſcribentis; *Impeſcere in latā ſegetem paſcendi gratia immittere*. Cetera ſatis declarantur ex iis, quae ſupra notavimus.

LIV.
De Tigno Injuncto.

Antequam a damnis diſcedamus, exponenda lex eſt de tigno injuncto, quod etiam eſt damni genus: ejuſque praeſtandi cauſa leges XII. tabular. prodiderunt actionem. *Tigni* nomine materies omnis venit ad domus aedificandas, & vineas continuandas idonea, ut etiā lapides, teſtas,

tegulae,

tegulae, perticae, & pedamenta eo vocabulo continentur. (a) Si quis igitur domino ignorante tignum alienum ſuo aedificio junxerit, ſane is quaſi furti tenetur. Et adverſus eum dominus agere poteſt ad exhibendum, non quidem ut tignum ſolvatur, cum hoc publica utilitas vetet, ne per eam cauſam aedificia diruantur, & vinearum cultus turbetur; ſed ut aeſtimatio damni praeſtetur. (b) Actio autem ex XII. tabulis datur in duplum contra illum, qui tignum furtivum, vel ab alio ſurreptum ignorans aedificio ſuo junxerit. (c) Idque ob eam rationem, quia tignum furtivum apud eum fuerit conceptum, ſive inventum, quod vindicari non poteſt. Is vero ab eo, qui rem furtivam obtulit, repetet quidquid per hanc actionem domino rei praeſtiterit. (d) Si vero quis ignorans tignum quidem junxerit, ſed non furtivum, pretii tantum nomine condemnabitur. (e) At ſi tignum aut nunquam aedibus junctum fuerit, & vineis; aut aedibus everſis, diſturbatiſque vineis poſtea diſſolutum, domino tignum ipſum vindicare licebit; ſi tamen duplum, aut aeſtimationem non accepiſſet. (f) Quae ab Ulpiano dicuntur extrinſecus adjecta: quod vel nunquam haeſerunt, vel non inhaereant amplius. (g) *Extrinſecus enim (inquit Cicero) aſſumuntur, eam quae ſunt foris, neque inhaerent, in rei natura colliguntur.*

En autem verba legis.

Tignum junctum aedibus vineaeve concapes, ne ſolvito: aſt qui junxit, duplione damnator: tigna quandoque ſarpta, donec demta erunt, vindicato.

Concapes) verba legis hujus apud Feſtum ſuperſunt, quae ita Scaliger, a quo vel Cujacium (h) diſſentire puduit, emendavit *Tignum junctum aedibus vineaeve concapet nec ſolvito*, ubi *concapet* repoſuit pro veteri ſcriptura *concapet*. *Concapes* autem ait fuiſſe in vineis, quod in aedibus *tigna*, quod haberent caput ſuum cum capite vineae commiſſum, unde ſicuti a capite veniunt *biceps triceps*, ita & *concapes* quaſi junctū *caput*. Quam emendationem rejicit Jacobus Gothofredus, atque inauditum verbum comminiſcitur, ſubjicitque pro *concapet*, *concaper*, quod priſce poſitum putat pro *vindicet*, nullo auctore. Ego vero Scaligeri lectionem lubens retineo. Nec me movet, quod objicit Gothofredus, nempe inutile fuiſſe aliud ſubjicere vocabulum peculiare in vineis; cum etiam iis tigni nomen conveniat. *Concapes* enim hic nomen eſt adjectivum, congruitque cum voce *tignum*, quod aedibus quidem *junctū*, vineis vero *concapes* dicitur, tanquam capite innixum, ſubauditur enim *tignum*, quaſi tignum *Concapes*: hoc eſt, *capite innixum vineae*: proinde ac ſi lex diceret: *tignum quod eſt injunctum aedibus, & tignum, quod eſt capite innixum vineae ne ſolvito*. Sicut enim *biceps*, *triceps*, *quadriceps* adjectiva ſunt, ita & *concapes*.

Damno in rebus accepto proximum eſt damnum in perſonam & famam, qualis eſt injuria: quae gravis habetur, etiam ſi ſolis verbis inferatur, tum quia honeſtiſſimus quiſque pluris reputat exiſtimationē, & famam, quam opes, & lucrum, & vitam; tum quia facilior haec laedendi ratio eſt, & occultior, ideoque diligentius praecavenda. Quamobrem

(a) l. 1. § 1. D. de tigno junct. l. tigni 62. D. de V. S.

(b) l. in rem 23. § 6. D. de rei vindicat.

(c) l. ea vero § ſi quis D. de rei vindicat.

(d) § cur plenius Inſtit. de oblig. quae ex delicto naſcuntur.

(e) l. qui ex ſtabili D. de ſol.

(f) l. in rem § ult. D. de rei vindic. Inſtit. de rer. diviſ. § cum in ſuo. Cujac. obſ. 23. cap. 19.

(g) l. 2. D. de tigno juncto. l. 6. gemma D. ad exhibend. de eo. D. d. l. rei vindic. l. 7. § 7. D. de adquir. rer. domin.

(h) in Paratit. de tig. junct.

LV. De Famoſis Libellis.

obrem Romani, quo Græcis honeſtiores, ita ſeveriores alienæ famæ vindices. Apud Græcos enim non humiles modo; ſed & proceres patebant licentiæ, & petulantiæ poëtarum, præcipue Comicorum, qui perſonam alicujus protrahebant in ſcenam publice ludibrio habendā, & conviciis exagitandā. Nec magiſtratum ipſum verebantur; Nam Ariſtophanes cum Cleonem principem tum civitatis in ſcenam induxiſſet, & præ reverentia, & metu nemo Hiſtrionum eum effingere vellet, ipſemet poëta Cleonē egit: quamvis vetuſta lex prohiberet *μὴ κωμῳδεῖν* (a) *Magiſtratum in comœdia palam carpere*, ut que lege interpres Ariſtophanis in *Nubibus*. Gliſcente autem in dies furore poëtarum, vetitum fuit nominatim aliquem in comœdia perſtringere. Itaque ne ſic quidem iſtorum maledicentia conticeſceret, oportuit ab radice petulantiam excindere, ſublata comœdia illa, quam deinceps veterem appellarunt, ut eam diſtinguerent a nova, & pudentior in ejus locum ſubſtituta, in qua Menander maxime floruit. Conviciis autem Solon pœnam levem admodum poſuerat, & certorum cauſa locorum. Plutarchus enim tradit eum, qui maledixiſſet aliquem præſentem inter ſacra, vel inter ſubſellia judicum, & magiſtratuum, aut inter ſpectacula Solonis lege mulctatum fuiſſe quinque drachmis, quarum tres ærario publico cederent, duæ autem injuriam paſſo: cum ubique punire iſ gravitatem humanæ pravitatis maledicentiam difficile reputaverit, nuſquam vero periculoſum, propterea tamen ex loco id ſtatuit. Sed mirum cur Solon fuerit tali ſolum pœna contentus. Salmaſius, ut rem expediat, ſtatuit diſcrimen inter *κακηγορίαν*, & *λοιδορίαν*. *κακηγορίαν* docet fuiſſe maledicentiam adverſus abſentem ſine convicio, *λοιδορίαν* convicium & injuriam inter præſentes, ad quam refert mulctam quingentarum drachmarum, quæ alia in lege conſtituebatur: (b) Iſocrates tamen legem Solonis refert ad *κακηγορίαν maledicentiā ſive convicio*. Quam vocum diſtinctionem nulli Grammaticorum ante Salmaſium agnitam dicit Heraldus. Ego vero potius crediderim pretium hanc in ſe levem propter criminis raritatem, veterumque modeſtiam, poſtea fuiſſe auctum, creſcente hominū audacia, cum qua crevit etiam illius coercendæ neceſſitas. Nam ſimile habemus exemplū in legibus XII. tabul. de percuſſione oris, cujus ab initio levis mulcta fuit XXV. aſſiū, de qua infra. Romani vero moribus graviores, & diligentiores famæ cuſtodes convicia & famoſos libellos non indicia vitiorum, ſed potius innocentiæ ac omnæ teſtimonium eſſe putarunt, omnis criminis ſuſpicionem auferentes ab eo, cui deſuit accuſator, cum non defuerit inimicus, ut egregie Conſtantinus Imperator exiſtimat. (c) Quamobrem fuſtibus ad necem feriendum juſſerunt hominem, qui conviciis, aut malis carminibus alienam famam laceraſſet. (d) Quam legem ſummis laudibus Cicero extulit his verbis: *Judiciis enim, & magiſtratuum diſceptationibus legitimis propoſitam vitam, non poëtarum ingeniis habere debemus, nec probrum audire niſi ea lege, ut reſpondere liceat, & judicio defendere.* atque iterum. *Probris & injuriis poëtarum ſubjectam vitam, famamque habere noluerunt, capite etiam puniri ſanxerunt tale carmen condere ſi quis aude-* (e) Hæc vero legum.

(a) Petit. ad l. Attic. lib. 1. p. 82.

(b) Iſocrat. in orat. contra Lochitum in princip.

(c) Balduin. in XII. tabul. in hanc leg. in fine.

(d) Horat. ſerm. Sat. 1. Cic. ap. Tuſcul. Arnob. 4. adverſ. gentes. Cornut. in Perſ. Sat. 1. Horat. 2. epiſt. 1.

(e) Cic. lib. 4. de rep. apud D. Aug. de civit. Dei lib. 2. cap. 12.

Si

Si qui carmen occentaſſit, quod alteri flagitium faxit, capital eſto.

Occentaſſit) *occentare eſt convicium facere*, obſtrepere adverſus aliquem, *Plaut. in Curcul.*

Quid ſi adeam, atque ad fores occentem?

Flagitium faxit) *flagitium veteribus eſt convicium.* Plautus. *Majore cum flagitio reddes poſtea*, hoc eſt infamia, quam quo actum petimus noſtra, eo eſt mora turpior. Et Cato *Intercutibus ſtupris flagitatus*, hoc eſt inteſtinis injuriis adfectus. *Livius lib XXV. Simul & ingens flagitium imperii demturas* Gracchus apud *Iſidor. lib. 5. orig c. 21. Pueritia tua adoleſcentiae tuae inhoneſtamentum fuit, adoleſcentia ſenectuti dedecoramentum, ſenectus reip. flagitium.* Vide Feſtum v. *ob. occentaſſit*, & ibi Scaligerum. Jacobus Gothofredus hanc legem ita reſtit.

Si qui pipulo occentaſſit, carmenve condidiſſit, quod infamiam faxit flagitiumve alteri, fuſte ferito.

Pipulum eſt convicium a pipatu pullorum. Pipare enim Olim dicebant pro ejulabunde conqueri. Unde pipulo differre, eſt afficere infamia. Fuſti autem ferire eſt, ad necem caedere.)

(a) *l. 1. §. auth. ſor. D. de S. C. Sylan. l. 1. §. 1. D. de poenis.*

LVI. De Reliquis In juriis.

Nunc ad injurias re illatas veniamus: quarum nomine inter Athenienſes dabatur accuſatio, ſive actio in caput, & multatio, ſive actio in pecuniam: haec privata erat, illa publica: privata dicebatur αἰκίας δίκη; publica ὕβρεως γραφή: de his actionibus quam res ferret inter Salmaſium, (b) & Heraldum (c) dimicatur. Hic enim utramque actionem trahit ab uno, eodemque genere injuriarum, ſub diverſis agendi modis. At ille a diverſis generibus injuriarum, diverſas ducit actiones. Patronum adciſcunt ſibi uterque Demoſthenem, (d) apud quem dicitur praelatam fuiſſe actionem αἰκίας, cum potuiſſet agi γραφῇ ὕβρεως. En, inquit Heraldus, ex eodem injuriarum crimine variam agendi facultatem. At Salmaſius plura genera injuriarum putat conveniſſe in illud crimen, atrocius videlicet, & levius; nec verberibus tantum petitum fuiſſe accuſatorem, ſed vulneribus, & luto inquinatum: docetque de injuria graviori ὕβρεως γραφὴν, αἰκίας vero δίκην de leviori deſcendere. Qua in re Salmaſius veteres Grammaticos habet auctores; Heraldus vero rationibus, & ſubtilitate contendit. Confligunt acriter, nec pugnae finis, aut ſpes ulla pacis: nec noſtrum, aut hujus loci dirimere tale praelium. Violatoribus autem ex Athenienſium legibus poena erat pecuniaria: (e) quae, ſi laeſus accuſaret, laeſo cedebat; ſin alius, Fiſco: nam ex lege Solonis cuilibet ex populo vindicare licebat illatam privato vim, cum in ea publicae auctoritatis, & cuſtodiae contemptus verteretur. (f) *Meditate* vero, conſilioque illati *vulneris*, poena erat exilium, & publicatio bonorum: & tandem ſupplicium capitale, ſi reus, contempta exilii poena, rediret in patriam. (g) Qui monoculo vero excluſiſſet oculum, etiam tenendus erat uterque per talionis poenam, quam e Solonis tabulis in ſuas Decemviri leges traduxerunt: eo ſcilicet capite, ubi *de membro rupto* cavebatur: pro quo *per membrum* amputandum erat ei, qui ruperat, (h) niſi pactione

(b) *In obſerv. ad jus Attic. & Rom.*
(c) *In animadverſ. adverſ. Salm.*
(d) *In orat. adverſ. Cononem.*
(e) Lyſias ἐν τῷ κατὰ Θεομνήστου λόγῳ.
(f) *Ulpian. Mediav. Vetit. ad leg. Attic. pag. 518.*
(g) Lyſias ἐν τῷ περὶ τραύματος ἐκ προνοίας.
(h) *Inſtit. lib. 4. de injur. §. 7. Feſtus verbo Talio, l. 1. C. Theodoſ. de inſcribendis.*

 quis

(a) Gell. lib. 20. cap. 1. Paul. 5. ſent. cap. 4.
(b) de ſignif. verb. verb. artus.

quis poenam redemiſſet, quod lege permittebatur. (a) Os autem fractum pecunia vindicarunt in libero quidem CCC. aeris, in ſervo CL. Diſtinxerunt autem ab oſſe membrum, quia proprie membrum caro eſt & pellis, qua artus teguntur, ut Pompa notat; (b) hinc aliud *membrum rumpere*, aliud *os frangere*. Os autem & membro includitur, uti pars illius. Non abſimilem legem ex Catonis originibus profert Priſcianus *lib.* 6. quam ad aliarum gentium mores reſpicere cenſet Hotomannus. (c) Ob oris percuſſionem, aliamve injuriam non amplius viginti quinque gravis aeris poenam Decemviri conſtituerunt: quae quamvis a Favorino (d) propter levitatem etiam, Labeone auctore, irrideatur; tamen pro temporum illorum inopia, non erat fortaſſe tam levis. Prolatis vero finibus, auctaque Urbe ſpoliis, & opibus exterorum, viluit ea poena. Quem enim jactura XXV. aſſium ab injuria in tanta opulentia revocaſſet? Unde quid mirum, ſi L. Neratius, homo egregie improbus, homines, & leges adeo ludibrio haberet, ut obviorum os palma percuteret, oblatis continuo XXV. aſſibus per ſervum, quem pecuniis onuſtum ſecum circumferebat? Cum igitur ea poena contemneretur, coeperunt a Praetore judices injuriis aeſtimandis dari, quos propterea *Recuperatores* appellarunt, quia in privatis commerciis jus quiſque ſuum per eos reciperaret. Placet locum hunc auctoritate Collatoris legum Moſaicarum concludere, apud quem haec leguntur, prout Salmaſius reſtituit. *Injuriarum actio aut legitima eſt, aut honoraria. legitima ex lege XII. qui injuriam faxit, quinque & XX. aeris poenae ſunto. Qui membrum rupſit talio eſto. Qui oſſa fraxit, libero trecenti aeris, ſervo centum & triginta poenae ſunto.* Nunc leges producamus.

(c) ad leg. XII. tabul. in tom. leg. pag. 470.
(d) apud Gell. lib. 20. cap. 1.

Si membrum rupſit, ni cum eo pacit, talio eſto.

Si qui injuriam alteri faxit, XXV. aeris poenae ſunto.

Qui os ex genitali fudit, libero CCC. ſervo CL. aeris poenae ſunto.

Si membrum rupſit) ita legem hanc omnibus probantibus reſtituit (e) Cujacius.

(e) Cujac. Inſtitut. de injur. §. 7

Pacit) a verbo antiquo *paco* pro *paciſcor*. Cujacius ibid. niſi pro *paco* legamus cum Laurembergio *pago*, & *pagit*. Dicitur *talio* a *tale*, quia tale ac ſimile rependitur.

Qui os) ita reſtituitur a Petro Pithoeo; ceterum *genitale* dictum arbitror *ubi gignitur*: non ut P. Pithoeus, dentem excuſſum *a gingiva*, ne nimis coanguſtemus legis ſenſum: quaſi non quaelibet oſſis fractio, ſed ſolum dentis e gingiva excuſſio puniatur.

LVII.
De pecuniis repetundis.
(f) Jul. Pollux. lib. 8. cap. 2. Interpres Thucyd. ad l. 6.
(g) lib. 9. de legibus.

Abſolutis judiciis privatis, ad publica veniamus, exordientes a lege cōdita contra judices, arbitrosve pecunia corruptos. Quod flagitium, quia integritate judiciorum ſalus publica unice munitur, Decemviri capite punierunt: gravius longe agentes, quam Athenienſes, (f) & ipſe Plato, (g) nam illi pecuniae crimen aeſtimarunt: hic duplo ejus rei, quae in judicium deducebatur, quod judex reddere cogitur ei, quem ſua ſententia laeſit. Ab hac autem XII. tabul. ſeveritate receſſit poſterior aetas

in

in deteriores prolapſa mores. Cumque veterum legum oblivio, & impunitas judicum pudendam judiciorum corruptelã peperiſſet, ſupervenit lex Julia repetundarum, qua deinceps tale crimen coerceretur: de qua lege diſputandi locus erit libro ſequenti. Praeterea ex Praetoris edicto, qui litem ſuam feciſſet, ſive per dolum injuſte judicaſſet, parti laeſae veram judicii aeſtimationem praeſtare jubetur, (a) aliaeque poenae a conſtitutionibus principum acceſſerunt. (b) Dolo autem judicare videtur, qui per gratiam, aut per inimicitias, aut per ſordes in fraudem legis ſententiam tulerit. Lex autem talis fortaſſe fuit.

(a) *L. 15. §. 1. D. de judic.* (b) *C. de poen. jud. qui male judic. & c. ult. ...ne cap. 2.*

Si judex arbiterve jure datus, ob rem dicendam pecuniam accepſit, capital eſto.

LVIII. De Falſis Teſtibus.

Porro judiciorum integritas non ſolum avaritia judicis coërcenda, ſed etiam perfidia teſtium avertenda conſervatur. Judices enim e dictis, ac fide teſtium ſententiam exprimunt ſuam. Quamobrem ne falſitas teſtium ſententias pariat injuſtas, oportuit metu poenarum falſos teſtes ab aditu judiciorum abſterrere. Ideo apud Graecos, (quam nationem Cicero ait ſacramentorum fidem nunquam coluiſſe,) gravibus poenis mendacia teſtium prohibebantur: ut Atticis legibus, qui falſum in judicio protuliſſent, praeter mulctam, etiam infamiam ſubirent, quae & in producentem quoque falſos teſtes redundabat. Quod judicium [illegible] vocabatur. (c) Romani vero quamvis integrioris fidei, tamen propter majorem judiciorum religionem ſupplicium exacerbarunt. (d) Igitur exemplo Platonis, qui ter falſi convictum teſtem neci dedendum decrevit *lib. 11. de leg.* juſſerunt Decemviri, ut falſus teſtis e ſaxo Tarpejo dejiceretur: cujus loci profunditatem, nondum, ut poſtea everſa Roma veteri, ruinae ſed ſicorum impleverant, ut altior antea, nunc in planitiem vergat. Verum relaxata ſimul cum virtutibus civium lege, capitalis poena converſa fuit in exilium, aut relegationem in inſulam, (e) quam perpetua infamia comitabatur, aliaeque poenae a judicis arbitrio pendentes: (f) quae tamen ab eruditis, Triboniani adjectio reputatur. Noluit enim Tribonianus, ut Cujacius ſuſpicatur, has poenas, forte quia ſibi graviores viderentur, exprimere: unde adjecit ad *l. qui falſo, D. de teſtib. a judicibus competentes puniantur*, vel ut legit Harmenopulus, *a judicibus competentibus puniantur. [illegible]* Unde conſulto ſuppreſſit Paulli verba, quae in ſententiarum libris, unde lex illa ſumta fuit, inveniuntur.

(c) *Demoſth. [illegible] ad [illegible]. Pollux l. 8. Petit. ad leg. Attic. lib. 4. tit. 7.* (d) Gellius *lib. 20. cap. 1.* (e) *Paul. ſent. lib. 5. cap. 15. & lib. 48. & l. Corn. de falſ.* (f) *L. qui falſo. D. de teſtib.*

LIX. De Teſte Obtrectatore.

A falſo teſte tranſeamus ad eum, qui cum ſeſe teſtem obtulerit, vel libripendem, quem loco teſtis adhibebant, poſtea teſtimonium ferre in judicio, dictaque ſua comprobare detrectet, qui *teſtimonii deſertor*, meo judicio, recte appellabitur, iſque etiam *teſtimonium defugere* dicitur, ut & qui rei alicujus auctor haberi noluit, is *defugere* dicitur *auctoritatem*. Quod apud Graecos crimen dicitur [illegible], quaſi *teſtimonii deſtitutio*. (g) De qua Decemviralem legem affert Gellius, (h) verbis adeo depravatis, ut neſcio an iis reſtituendis doctiſſimorum virorum conamina ſufficerint, de quibus inferius. Poena hujus criminis ex XII. tabul. legibus erat, ut qui teſtimonium ferre recuſaſſet, eſſet inteſtabilis, nemo

(g) *Petit. ad l. Attic. lib. 4. cap. 7. p. 177.* (h) *Lib. 15. c. 13.*

re ut neque alios in re ſua teſtes adhibere poſſet; neque adhiberi ipſe in re aliena, (a) & inſuper *improbus* habeterur. Cujus vocabuli ſignificatio veteribus erat atrocior: continebat enim infamiam, & publicam ignominiam. Unde Livius lib. X. refert. *Valeriam legem, quae vetaret necari, aut virgis caedi eum, qui ad populum provocaſſet adverſus eum, qui in legem incidiſſet, non aliam poenam ſtatuiſſe, quam ut haberetur improbe factum*: tantuſque hominum erat pudor, ut validiſſimum eſſet honeſtatis vinculum infamiae metus. Nunc legem proferamus.

(a) *L. cum lege 26. & l. ut eſt 18 § ult. D. de teſt. fac.*

Si falſum teſtimonium dicaſſit, ſaxo dejicitor.

Qui ſe ſirit teſtarier, libripensve fuerit, ni teſtimonium fariatur, improbus, inteſtabiliſque eſto.

Sirit) pro *ſiverit*.

Teſtarier) hoc fuit apud veteres ex iis verbis unum, quae ad actionem ſimul & paſſionem ſignificandam adhibebantur, ut notat Gellius ex hac lege *lib. 15. cap. 13.* ubi verbum hoc *παθητικῶς* accipitur, ut *qui ſe ſirit teſtarier* ſignificet, qui ſe paſſus ſit teſtem adhiberi.

Fariatur) ita repono cum Raevardo, donec melius aliquid emergat. priſco enim ſermone *moriri* dicitur pro *mori*; *aggrediri* pro *aggredi*, unde & dici potuit *fariri* pro *fari*: niſi legere malimus cum Hotomanno *fateatur*, vel cum Cujacio *feriatur* pro *cogatur*, ſatis dare; vel cum Salmaſio (b) *fariatur*, hoc eſt *creatur ad ſe eamen*.

(b) *Obſervat. ad J. Attic. c. ult. pag. 117.*

LX. De Coetibus Nocturnis.

Nunc ad crimina veniamus ea, quibus reipublicae ſtatus graviter perturbatur; quibuſque prohibendis Decemviri, lege lata, nocturnos coetus, & clandeſtinas cotiones prohibuerunt. Noctem enim *ἡ νὺξ πολλῶν ἀρχηγὸς*, *ducem plurimorum malorum* appellat Menander. Ut igitur cautem omnem nocturni coetus removerent, Romani ne S. Ctum quidem condi licere voluerunt, poſt Solis occaſum. Unde, abeunte die, horam, quae ſequebatur, *intempeſtam* appellarunt, quaſi tempus minime rebus gerendis idoneum. Quo nomine Porcius Latro Catilinam inſimulat in ea declamatione, (c) ubi legis hujus Decemviralis monumentum reliquit. Haec etiam inter alias damnandorum Bacchanalium cauſas adfertur, quod ſcilicet nocte agitarentur. (d) Ideo & Diagondas Thebanorum Imperator ſacra nocturna omnino delevit. Legis autem Decemviralis haec videtur fuiſſe ſententia.

(c) *Declamat. in Catil.*

(d) Cic. *lib. 2. de leg.* Livius *lib. 39.*

Si qui in Urbe coetus nocturnos agitaſſit, capital eſto.

LXI. De Crimine Perduellionis.

Nihil vero crimine perduellionis atrocius, quo ſtatus civitatis evertitur, & publica Pop. Rom. majeſtas violatur, de quo plenius libro ſequenti. (e) Lege autem XII. tab. haec praecipue perduellionis capita comprehenduntur: alterum nempe illius, qui *hoſtem concitaſſet*, (f) ſive ut ego interpretor, qui aliquem ex amico Pop. Rom. hoſtem dolo, conſilioque ſuo reddidiſſet, & clam commoviſſet, ſollicitaſſet, ſubegiſſet, ut adverſus Remp. ſe compararet. Et quamquam is etiam qui contra prohibitionem Imperatoris cum hoſte pugnaſſet, idem crimen incurreret; tamen atrociorem ſenſum, quem ſupra expoſuimus, lex nominatim complexa videtur. Alterum vero criminis caput eſt illius, qui ci-

(e) *Cic. pro Rabir. & in Verr. lib. 6 tot. tit. D. ad l. Jul. majeſt.*
(f) *L. lege 3. D. ad l. Jul. majeſt.*

vem

vem in hoſtium poteſtatem tradidiſſet. Quae fere eadem capite plectebantur: Perduellis autem dicitur hoſtis, (a) quem veteres pro *bello duellum* enunciabant. Unde perduellis ab Ulpiano definitur, (b) *qui hoſtili animo adverſus Rempubl. aut principem gerit*. Lex autem Decemviralis haec fortaſſe fuit:

Si quis perduellem concitaſſit, civemve perduelli transduit, capital eſto.

Transduit) pro *tradiderit*: veteres enim *duit* dicebant pro *det*.

Pergamus nunc jam ad eos, qui hominem caede ſuſtulerant: quorum poena ſi ſciente conſilio factum eſſet apud Athenienſes, ad ultimum extendebatur ſupplicium, quod voluntario exilio, antequam judex pronunciaret, effugere licebat, (c) ut interpretatur Samuel Petitus, quia Rei poſt primam orationem apud Areopagitas poterant exilio ſe ſubducere, quod exilium publicatio bonorum conſequebatur. (d) Verum ſi qui hac ex cauſa ſolum vertiſſet, in Atticae finibus deprehenderetur, impune poterat occidi, aut Magiſtratibus tradi mulctandus. Quod in ſuas quoque leges Plato tranſtulit, (e) & pluribus Demoſthenis locis comprobatur, quos locos fruſtra ſuis conjecturis tuendis vexat Salmaſius optimis rationibus ab Heraldo (f) redargutus. At ſi caſu hominem quis interemiſſet, annum extra patriam exulare, legibus jubebatur. (g) Non minori vero poena homicidium dolo admiſſum ulciſcuntur leges Decemvirales, vel lex Regia, nempe Numae, ut aliqui arbitrantur a Decemviris in XII tabulas traducta, quae priſca locutione homicidam notat *parricidae* vocabulo, quod apud veteres quodlibet homicidium complectebatur (h), neque apud eos diſcrimen ullum invenitur inter *capital eſto*, & *parricida eſto*, quae clauſula poenae omnibus capitalibus attexebatur, ut Cicero (i) *ſacrum ſacrove commendatum qui clepſerit, rapſitve, parricida eſto*. De illo vero, qui hominem imprudens occidiſſet, haec a Scaligero e Scholiis Servianis adferuntur ad hanc legem, ut ſubjiceret eundem capite in concione ariete caeſo. Quod cum ad hanc legem pertinere non conſtet, longioris morae mihi cauſam non praebebit. (k) Parilem etiam ſubjiciunt poenam, qui hominem veneno ſuſtulit, quinimmo eo gravius hic delinquit, quod latendi facilitate poſſit delinquere liberius; majuſque periculum ab inſidiis, quam a vi hominibus creatur. Et quia venenorum propinatores lege mulctant, huic maleficio magicas artes, quas profitentur praeſtigiatores, & mulieres eae, quas *ſagas* appellabant: (l) quorum incantationes, & carmina vi Daemonum armata, mentes corporaque hominum labefacere, frugeſque ab agro traducere veteres exiſtimabant; (m) adeo ut Cajus Furius, qui agrum ſuum proprio labore inopinato pinguefecerat, in hujus malefici ſuſpicionem facile venerit; (n) propterea poenam edixere Decemviri adverſus eos, qui malis carminibus homines, aut animalia commaculaſſent, aut ſegetes, frugeſque alienas pellexiſſent. Poenam hujus criminis habemus, ſi Scaligeri conjecturam in reſtituendo, ſupplendoque mutilato Feſti loco amplectamur: diſcemuſque illam ex ſequentibus. Siquidem ita Scaliger explet Feſti lo-

cum

(a) L. quos nos hoſtes 234. D. de V. S.
(b) Leg. D. ad l. Jul. majeſt.

LXII. De Parricidio, ſive Homicidio Caede, & Veneficiis.

(c) Demoſt. in Midiana. & [illegible] Areopagitas.
(d) Samuel. Petit. ad leg. Attic. lib. 7. tit. 1. pag. 508.
(e) lib. 9. de leg. ubi de homicid. [illegible]
(f) In animad. [illegible] Salmaſ. ad jus Attic. & Rom. lib. [illegible]
(g) Petit. ad leg. Attic. lib. 7. tit. 1. pag. [illegible] Scholiaſt. Euripid. in Hippol. [illegible] ad Lycophron. Heſych. [illegible]
(h) Feſtus verbo Parrici.
(i) lib. 2. de leg. [illegible]
(k) Vide Roſin. ad leg. Reg. leg. Numae.
(l) Plin. lib. 28. cap. 2.
(m) Tibul. lib. 1. eleg. 5.
(n) Plin. lib. 18. cap. 6.

(a) Lib. Pan. ſe-qu.

cunam ſcribens. (a) *Nam in fine manifeſto hæc ſcripta ſunt. Tribus XXXV. aut privilegia irrogari, aut de capite civis ſtatui, niſi maximo comitiatu vetant XII. tab. leges, præter quam veneficos quoque malum carmen incantantes, quia ipſi indemnati jure occiduntur.* Fuit autem fortaſſe lex, homicidas, incantationes, & veneficia coercens hæc.

Si quis liberum hominem dolo ſciens morti duit; quive malum carmen incantaſſit, aut malum venenum faxit, duitve, parricida eſto.

Duit) pro *dederit* ſatis notum.

LXIII. De Cæde Parentum.

Atque cædes hæ, ut monuimus, priſca ſignificatione parricidii vocabulo continebantur. Parentum vero cædem, cui uni proprietate ſua hoc nomen convenit, utpote criminum atrociſſimum, adeo Solonis leges abominabantur, ut quod ſatis non poſſet vocibus, ſilentio deteſtarentur utpote indignum, quod in cogitationem hominum verbis adduceretur: ne, cujus criminis notitiam natura non ſuggerit, a lege afferretur. (b) Veteres vero Romanorum longe deterius de humanæ naturæ pravitate judicantes, non ſilentio, ſed metu, & atrocitate pœnarum illud avertere ſtuduerunt, lege lata, quam Scaliger (c) aliique doctiorum adſcribunt Regibus, nempe Romulo, aut Tatio, aut Servio, ut qui pueri, aut nurus parentes verberaſſent divis parentum *ſacri* eſſent, hoc eſt divis illis devoverentur. Diis enim devoti *ſacri* fiebant, & a quolibet impune occidi poterant; tanquam Diis criminis ejus ultoribus victima illa mactaretur. Cum hac de re a legibus nominatim cautum reperiamus; fas erit ſuſpicari minime ſiluiſſe illas de cæde parentum, ubique auctores fuiſſe legis ejus, quam poſtea Decemviros credo in XII. tab. conjeciſſe. Hujus autem ſceleris reus cæſus cruentis virgis, culeoque inſutus cum cane, gallo gallinaceo, vipera, & ſimia, quibus rabie incenſis laniaretur, mari mergebatur, ab omnium elementorum commercio quaſi ſegregatus, cum nec terram attingeret, neque aquam: etenim ab ea culeo dirimebatur. Cujus exemplum ſupplicii Tarquinius jam ediderat in M. Tullio Duumviro, propter proditam arcanorum fidem. (d) Lex autem hæc eſt.

(b) Cic. pro Roſc.
(c) In verbo plorare, & verbo nuptias apud Feſtum.

Qui parentem necaſſit, caput obnubito: culeoque inſutus in profluentem mergitor.

(d) Valer. Max. lib. 1. cap. 1. n. 13. Non. in verb. Perduer.

Obnubito) notum eſt *nubere* quid ſignificet priſca origine, ſcilicet *velare*. Et quia ſponſa ob pudorem velabatur, cum ad mariti domum deduceretur; inde *nupta*, & *nuptiæ*. verbumque *nubere* in conjugalem ſignificationem vulgo tranſivit.

LXIV. De Incendiis.

Nulli criminum atrocitate cedit incendium dolo excitatum: cujus rei leges XII. tab. exemplum poſuerunt in eo, qui acervum frumenti ad alienas ædes poſitum combuſſiſſet, non quia hoc tantum incendium puniverint, ſed quia rei ruſticæ tota vita dedita hæc exempla crebrius occurrebant: unde ſub eo reliqua incendiorum genera comprehenderunt, & eos, qui quovis modo incendium conflaſſent, igne cremando juſſerunt: ut unde damnum aliis attuliſſent, inde & ipſi mortem habe-

rent:

rent, poſtquam vincti, verberatique fuiſſent, quae capitalium omnium ſuppliciorum erant exordia; ſervi tamen, & vilioris capitis pergentes ad ſupplicium, illud crucem, & furcam ſibi ferentes per vias caedebantur, unde *furciferi* crebrum apud Plautum, & Terentium convicium. At ſi ex aliena negligentia incendium aliquo serperet, civili actione dupli perſecutio dabatur, (a) eaque actio incenſarum aedium dicitur in pluribus juris locis. (b) At ſi ſolvendo reus non eſſet, leviter verberabatur, propter eam de poenis regulam, uti *qui aere non habet, corpore damnum luat*. (c) Legis porro ſententiam his verbis reddidit Gothofredus.

Qui aedes acervumve frumenti ad aedes poſitum dolo ſciens incenſit, vinctus verberatus igni necator: aſt ſi caſu, noxiā ſarcito; ſi nec idoneus eſcit, levius caſtigator.

Incenſit) pro *incenderit*, ſicut *incepſit*, ut notat Feſtus verbo *incepſit*. (d)

LXV. De ordine judiciorum, & de in jus vocando

Expoſitis legibus, quibus crimina coërcentur, leges judiciarias, judiciorum ordinem dirigentes, explicemus. Judiciorum autem exordium erat *vocatio in jus*. *Jus* enim dicebatur etiam locus, ubi cauſae agitantur. Igitur actor reum conveniens vocabat in jus ad eum, qui Juriſdictioni praeeſt, ad Praetorem, cupiens cum eo diſceptare, ac jus experiri ſuum. Cujus vocationis hae ſolemnes erant formulae. *In jus eamus*: vel *in jus veni*: vel *ſequere ad tribunal*: vel *in jus ambula*. (e) Vocationi reus ex Legibus XII. tabul. confeſtim parere jubebatur, ac ſi declinare vellet judicium, & ſeſe actoris ſubducere ſtringere, licebat repugnantem obtorto collo ad Praetorem rapere ſine injuria: dummodo actor, antequam eo manus injiceret, adſtantes feciſſet ejus negocii teſtes; quo pateret reum ab actore nolentem in judicium trahi, non contumeliae, ſed ſui juris experiendi cauſa. Teſtes autem cum faceret eos ita interrogabat, *Licet antestari?* ac ſi per eos liceret, admotis digitis, imam eis vellicabat auriculam, quam & *oricillam* dicimus; adjecto verbo *memento*, vel *memor eſto*; quo ejus rei recordarentur. (f) aures enim veteres phyſici memoriae dicarunt, ut alias partes corporis aliis facultatibus, veluti dexteram fidei, genua miſericordiae, frontem genio. Ritum autem hunc didicerunt Lipſius, & Raevardus ex veteri lapillo ſibi oſtenſo a Guido Latino: quo in lapillo inſculpta erat manus atterens auriculam hoc graeco verbo *μνημόνευε memento*. Hinc *Virg. in Bucolic.*

. . . . Cynthius aurem
Vellit, & admonuit. (g)

idque *antestari* dicebatur, hoc eſt *adſtantes & proximos facere teſtes*, ut optime Salmaſius exponit. (h) *an* enim particula proximitatem ſignificat, ut *amtermini* terminorum accolae, & *amſegetes*, quorum ager viam tangebat, & *amſanctae* valles, quae ubi circumcirca ſunt, & vicinae. Male aliqui explicant *ante teſtari*. Poſt anteſtationem autem ſequebatur *manus injectio*, ſactis enim teſtibus, jus erat in adverſarium fugam molientem injicere manus, & ducere ad Praetorem. Qui mos omnis ab Athenienſibus deſcendit. (i) Apud eos enim reus ex auctoritate magiſtratus, vel per apparitorem, quem ... dicebant; vel per ipſum actorem

voca-

(a) l. capitalium 28. §. 12. de poenis Paul. rec. ſent. lib. 5. tit. Capit.
(b) l. juris gentium. § 13. D. de pactis l. 1. C. ad l. Aquil.
(c) Bruſſon. & Rom. ad hanc l. vide cap. de incendiariis apud eund. Raevard.
(d) vide l. 9. §. 1 qui aedes. D. de incendio ruin. naufrag.
(e) Briſſon. lib. 5. de formul. in princip.
(f) Porphyr. & Acron. in Horat. lib. 1. ſat. 9. Cic. lib. ... de leg. Aeſt. ... lib. ... Non. verbo calvitur. Cujac. l. 233. D. de V. S.
(g) Serv. ad eclog. 3. Senec. cap. 36 lib. 4. de benef. & lib. 50 epiſt.
(h) ad jus Attic. & Rom. pag. 110.
(i) Petit. ad leg. Attic. lib. 4. tit. 2. pag. 115.
(k) ... in Anabas, ubi ... Vlpianeus Demoſth. pro Cteſiph.

vocabatur in jus, advocatis teſtibus, quos etiam κλητῆρας appellabant, teſte Scholiaſte Ariſtophan. in Veſp. At ſi reus actoris vocanti non obtemperaſſet, tunc in eum manus injiciebatur; cujus apud Graecos moris teſtis eſt Lucianus, & veteres comoediae Plaut. & Terent. graecos mores utpote graecis ex auctoribus converſae, referentes. Omitto ſic ſatis tritum illum, & vulgatum ſimul Horatii locum lib. 1. ſatyr. ad Romanos mores pertinentem. Verum tum demum manum injecturi anteſtabantur, cum honeſta perſona in jus vocabatur, quo actor ab eo injuriam abſtinere videretur. (a) nam turpis vitae hominem, veluti lenonem licebat invitum ſine anteſtatione obtorto collo rapere, ut patet ex Plauto in Perſa, ubi Paraſitus a Lenone interrogatus, anne anteſtaretur, ita reſpondit:

- - - - tuane cauſa, carnifex,
Cuiquam mortali libero aures atteram?
Qui hic commercaris cives homines liberos.

& luculentius in Rudente, ubi hanc ob cauſam Labrax cum Pleuſidippo rixatur. Si qui vero in jus honoris cauſa non rapiebatur, ei diem actor dicebat, ut datis pignoribus, vel vadibus ſeſe judicio ſiſturum promitteret, & in judicio ad diem adeſſet, certam poenam, ſive mulctam perſolveret. Haec autem vadatio dicebatur, quia ſcilicet adverſarius vadabatur ab actore, cui ſeſe eximere non licebat, (b) niſi datis pignoribus, aut vadibus, certaque poena promiſſa: atque ita *ſatis*, aut *cautum dabant*. *Vades* autem dicti ſunt ii, qui ſuo periculo reum in judicio ſiſturos offerebant, quos ita dictos AEron arbitratur, quod his ſponſoribus actori obligatis, reo *vadere*, ſive abire liceret. Cum enim rei fides ſuſpecta eſſet, cogebatur pro ſe ſponſorem dare, idque *promittere vadimonium* dicebatur; unde *deſerere vadimonium*, cum ad certum diem quis ſe judicio non praeſtitiſſet; ut *differre vadimonium*, cum judicii dies a judice gravibus ex cauſis producebatur. Porro matronarum pudori, ac reverentiae tribuebatur, ut in jus vocatas nefas eſſet attingere; (c) neque licebat in jus vocare impuberes puellas alieno juri ſubjectas. (d) Lenimentum quoque aliquod hujus legis Juriſconſulti ſua interpretatione invenerunt, ne quis ſcilicet e domo ſua in jus protraheretur; (e) ſatis enim poenarum perſolvere latitando: niſi aditum ad ſe praeſtaret, aut ex publico conſpiceretur. (f) Praeterea oratione D. Marci cautum fuit, ne vindemiarum tempore cives ab opere ruſtico ad judicium abducerentur. (g) Quae quidem exceptiones poſt latas XII. tab. prodierunt: illa vero particula ex ipſis XII. tabulis proficiſcitur, quae jubet in jus vocatum morbo correptum non tamen adeo gravi, ut ſenſus confundat, jumento, non vero molliter in ſtrato vehiculo, in judicium venire; cujus legis rationem Favorinus Philoſophus non ſatis percipiens XII. tab. aſperitatis accuſabat, quaſi juberent etiam eum, qui gravitate morbi cohaerere non poſſit, in jus duci, uti funus ſuper jumento ſine plauſtro. A qua cum opinione, ſenſu legis benignius expoſito, depulit Caecilius, qui *jumenti* nomine docet ſignificari pecora juncta curriculis vehendis: proinde *jumentum* a *jungendo* dictum: eaque verba legis *arceram ne ſternito*, ita explicat, ne ſcilicet veſtibus plauſtrum ſternatur, aut mollius inſtruatur. Ceterum negat a legibus prohiberi plauſtrorum uſum ad vehendum reum. (h) Non

civi

(a) Revard. in l. XII. tab. cap. 1.

(b) l. 2. §. vero. D. qui ſatisd. cog.

(c) Valer. lib. 2. Hotoman. in leg. XII. tab. c. ſi calvitur.

(d) l. 22. in princ. D. de in jus voc.

(e) l. 18. cum ſeq. D. de in jus voc.

(f) l. 1. eodem.

(g) l. 1. D. de fer.

(h) Gell. lib. 20. cap. 1.

civis tantum compellere poterat reum ad judicium ſubeundum; ſed etiam peregrinus, quem veteres vocabant *hoſtem*, cujus vocis antea mitior, poſt vero ſignificatio fuit aſſperior; notavit enim ſolos inimicos populi Romani, quae antea ſignificaverat & peregrinos. Eratque lex, ut conjectura erui potuit ex *Cic.* 1 *de offic.* & *Plauto in Curcul.* ſcripta his verbis:

Si ſtatus condictus dies intercedat, cum hoſte ito.

Status dies, & condictus) levi diſcrimine diſtinguuntur. *Status* enim *dies* eſt, quem Praetor ſtatuit litigantibus, ut ad ſe iretur: *condictus*, quem ſibi ipſi ex compacto litigantes praefiniunt, ut ad Praetorem eant. Sed jam legum reliquias, utcumque ab eruditis coactas proferamus, Gothofredum ſequentes, qui unam conſtituit ex tribus, quas alii faciunt, legibus, eamque in tria diſtinguit capita; quod & veterum auctoritate, atque ipſo ſententiarum nexu comprobatur.

Si in jus vocat atque eat.

Ni it anteſtamino: igitur em capito.

Si calvitur, pedemve ſtruit, manum endo jacito.

Si morbus aevitaſve vitium eſcit, qui in jus vocabit, jumentum dato: ſi volet, arceram ne ſternito.

Atque) ſenſus eſt *ſi quis in jus vocat, vocatus ſtatim eat.* Quae lex cum eſſet in ſtum caeterarum, pueris omnibus, qui jus addiſcebant, velut ſolenne carmen erat in ore, ut *Cic.* teſtatur *lib. 2 de legibus.*

Atque) ſignificat veteribus *illico, ſtatim, e veſtigio*, cujus innumera ſunt apud Plautum exempla, quae colligit Pareus in lexico critico in hac particula, & *Virg. lib.* 1. *Georg.*

- - - - - Si brachia forte remiſit,
Atque illum praeceps prono rapit alveus amni.

quibus in locis *atque* ſignificat rem inopinatam.

Em) priſce pro *eum*, quemadmodum & alibi, ut ſit ſenſus: *Si ſequi nolit reus vocantem, facito teſtes, deinde ipſum reum ducito.*

Igitur) pro *deinde* veteribus eſt uſitatiſſimum. Piget exempla referre in re tam nota.

Si calvitur) hoc eſt, *ſi moretur, ſubſiſtat, cunctetur, effugium quaerat*, in eum *manus injicito, ac per vim rapito: calvitur* enim ſignificat *decipere, fruſtrare*, ut docet JCtus in *l. ſi calvitur* 203. *in princip. D. de V. S.* Gloſſae Philoxeni *Calvitur*, ἀπατᾷ Pacuvius: *puſicuam calamitas plures annos arva calvitur.* apud Noni. in *arva.* Plaut. *Caſin. ſc.* 2. *verſ.* 4. *ſopor manus calvitur*: ideſt ſopore manus torpent. Noni. in verbo *calvitur.*

Pedemve ſtruit) omnes ducti auctoritate Feſti, & Servii Sulpicii *pedem ſtruit*, explicant *fugit*: quod mihi videtur ſatis durum, & remotum a nativa hujus verbi ſignificatione, quo verbo firmitas notatur. Factum eſt enim, ut recte Voſſius putat, ex ἀσφαλ per contract. onem *ſtruit*; quamobrem ſuſpicor in Feſti loco ineſſe mendum, ac pro *fugit* le-

gendum *fugit*, ſive *reſiſtat*, *repugnet*: idque magis cohaeret cum tota ſententia legis, & antecedenti verbo *calvitur*.

Endo jacito) *injicito* priſce *endo* pro *in*, ſatis notum omnibus.

Si morbus aevitaſve) ſenſus eſt: *ſi aetas, valetudo, ſeniumve impediat volentem ſequi in jus, juncto plauſtro quidem ducatur: ſi repugnet plauſtro quidem ducatur invitus; ſed minime ſternas in arcam formam pellibus tectam.* Quod plauſtri tegmen *arcera* vocabatur. Unde Nonius *arceram* interpretatur *plauſtrum tectum* (a)

(a) Varro de ling. lat. lib. 4.

Eſcit) pro *erit*, ut ſupra diximus.

LXVI. De Vindicibus

Diximus reum datis vadibus eximi poſſe actori, ea conditione, ut ad certam diem a vadibus, ſive ſponſoribus ſiſteretur. Hos autem *vindices* quoque fuiſſe appellatos in legibus XII. tabul. apparet ex lege inferius ſubjicienda: nec re aliud differre vades a *vindicibus* arbitror; niſi quod vades dicerentur ii tantum vindices, qui reum praeſtabant; vindicis vero nomen latius fundebatur: nam & aſſertorem ſignificabat libertatis alienae, & quemvis alium, qui periculum alterius, re, aut perſona ſubiiſſet, aut quid quovis modo liberaſſet; unde vindex honorum, dignitatis, & bonorum dicebatur. Fallitur vero Boetius, (b) qui hac in lege vindicem ait eſſe procuratorem, a quo aliena cauſa vindicanda ſuſcipitur: non enim procuratoris, ſed ſponſoris vice fungebatur, qui reum ad certum tempus judicio eximebat, ne obtorto collo raperetur: niſi malimus legere *praediatorem* ex emendatione Cujacii, quam probat Hotomannus, (c) negat ejus tamen vocabuli ſignificationem ad hanc pertinere legem; *praediatores* autem dicuntur ii, qui bona, & fortunas eorum emunt, qui pro vectigalibus populi obligabantur. (d) Feſtus longe melius, qui *vindicem* inde dictum docet, quod *vindicet*, quo minus, qui prehenſus eſt ab alio, teneatur. Porro vindices non omnes omnibus, ſed pro reorum conditione dandos Decemviri cenſuerunt: nempe ut locupleti reo locuples daretur vindex: inopi vero quilibet, ſive locuples, ſive inops. Difficile namque eſſet inopi ſponſorem invenire locupletem; ideo ne miſerrima conditione uteretur, quemlibet ſponſorem ab eo Decemviri ob inopiam acceperunt. Quibus de rebus has ex Cicerone in topicis, & Gellio (e) veterum legum reliquias ab eruditis emendatas habemus.

(b) in topic. Cic. 1.

(c) ad leg. XII. tab. ab eo citata Cujac. 9 obſ. 19.

(d) Turneb. ad verſ. 21. cap. 10. in actor. geſſ.

(e) lib. 16 cap. 10. Quintil. lib. 5. cap. 10.

Si en ſiet qui in jus vocatum vindicet, mittito.

Aſſiduo vindex aſſiduus eſto: proletario cuique volet vindex eſto.

Si en ſiet) ſenſus eſt: *ſi autem ſit, qui reum in jus vocatum vindicet, five ſe pro illo offerat, reus dimittatur.*

Si en ſiet) pro *ſi autem ſiet* priſca lingua: ita enim explicat Philoxenus in gloſſis, ubi *en ſiet* reddit ἐὰν δὲ. Hujus priſcae locutionis ignoratione corruptus eſt ab imperitis locus Ciceronis in topicis, ubi haec lex confunditur cum lege AElia Sentia nimis abſurde, nam & ratio temporum hanc lectionem rejicit, & teſtimonium Gellii, qui hanc legem adſcribit XII. tabul. ex initio autem legis, cujus meminerat Cicero, *ſi*

en

ea ſia, imperitia librariorum factum eſt *Ælia Sentia*, & quomodo is error irrepſerit, ſubtilius, & latius invenies explicatum a Jacobo Gothofredo in hac XII. tabul. lege.

Aſſiduo) hoc eſt *locupleti*, ut ſit ſenſus: *locupleti reo, locuples ſponſor, aut vindex eſto*. Veteres enim pro locuplete *aſſiduum* dicebant ab *aſſibus*: cum qui *multos* haberet *aſſes*, is eſſet locuples. Unde Cicero in topicis: *locuples enim eſt aſſiduus ab aſſe dando*. (a) atque ita explicant aliqui Plauti verſum 13. *act. 1. Scaen. 1. Amphytr.*

(a) Gell. *lib. 16. cap. 10.*

Proletario) hoc eſt *homini inopi quiſquis volet ſit vindex*. Veteres enim *proletarium* appellabant eum, qui propter inopiam non re, ac cenſu, ſed tantum prole poſſet augere rempublicam. (b)

(b) Gellius *ibidem.*

LXVII. De Pactis.

Erat & alia declinanda judicii ratio per pactiones, quae inter actorem, & reum inirentur; dum irent ad Praetorem. (c) Etenim de quibus inter eos convenerat, illa magiſtratum rata oportebat habere. Cujus legis aequitas ex pluribus Demoſthenis locis a Petito (d) collectis apparet. Quamvis autem pacta nuda, quae in contractum nō tranſeunt, nullius efficaciae ſint; ſi tamen lege, aut S. Cto confirmentur, *legitima* dicuntur: indeque interdum *ex pacto* naſcitur, aut tollitur actio. (e) Porro lex ita reſtitui poterit ex aliquot eruditorum ſententia:

(c) *Auctor ad Heren. lib. 2.* Petit. ad hanc lo. (d) *ad leges Attic. lib. 4. tit. 1. pag. 339* (e) *l. 5. 6. 7. D. de pactis.*

Endo via rem uti pacunt orato.

Endo via) in via: *endo* pro *in*, ut ſaepe alias: eſt autem ſenſus, quemadmodum inter vias paciſcuntur, ita & cauſa inter eos agatur. Gothofredi enim conjecturam non probo; tum quia nunquam inveni, aut *ratato* pro *ratum habeat*, aut pro *ratato, rato*, nec analogiae ratio ſuffragatur; tum quia ſine mutatione ulla ſatis conſtat ſententia retentis verbis ſuperioribus: nam *orato* ſignificat, *cauſam quiſque agito, perorato ſecundum paſtiones*.

Pacunt) veteres pro *paciſcor* dicebant *pago*, unde uſus deinde induxit *paciſcor*. Terentianus Scaurus in orthographia notat, Decemviros ſcripſiſſe *pacunt* per *K* graecam literam: a *pago* autem veniſſe *pepigi*, ut a *cado cecidi* tradit Quintilianus. (f) Haec autem verba directa ſunt litigantibus: quae vero ſequuntur, Praetorem reſpiciunt, eaque ſubjicientur inferius.

(f) *lib. 1. cap. 6.*

LXVIII. De Cauſa Perorandа.

At ſi de cauſa non fuiſſet inter litigantes tranſactum, agenda erat apud ſtantem judicem in foro, aut in comitio, qui locus privatarum erat cauſarum, ubi tota die litigantes obſervabantur, & advocati: eratque ibi *Puteal Libonis*, de quo meminit Cicero, & Horatius; quod *Puteal* erat ara, quo ſaepe advocati, & rei condicere ſolebant. (g) Plautus in *Poenul.*

Nam iſtorum (ſcil. advocatorum) *nullus nefaſtus eſt, comitiales ſunt meri:*
Ibi habitant: ibi eos conſpicias, quam Praetorem ſaepius.

Cauſam autem iis orare uſque ad meridiem licebat per leg. XII. tabul. (h) qua aetate Romani craſſius diem diſtribuebant; quippe qui non ante bellum punicum primum Catina in Sicilia capta, ex horologii uſu didicerint horas notare; anteaque diem diſtinguebant more ruſticorum (i) Poſt meridiem autem judices ſententiam ferebant, & rem ei, ad quem ex

(g) Sigon. *de jud.* lib. 1. c. 18. (h) Gell. *lib. 17. cap. 2.* Plin. *lib. 7. cap. 60.* Auctor ad Herenn. lib. 2. (i) Cenſorinus c. 23. *de die natal.*

jure pertineret, addicebant, ſi eſſent ambo praeſentes; ſi alter abeſſet, propter deſertum vadimonium, ſtipulatio committebatur, & deſertor eo nomine damnabatur, ut promiſſam poenam ex ſponſione, atque ex ſtipulatu penderet. (a) Neque enim adſentior [illegible], ſi ad promiſſam diem ſeſe judicio non ſtitiſſet, cauſa cadebat, cum ex leg. XII. tabul. Quid enim opus fuiſſet cautionibus? aut cur abſens re, & poena dupliciter damnandus adeo inhumane? Non me fugit plura ſupereſſe veterum auctorum loca, quae oſtendant abſentem cauſa cecidiſſe: (b) non tamen liquet, an hanc ob rationem, nempe ob deſertum vadimonium. Quin arbitror potius, quia non defenderetur, ſaepe abſentem, ut ſolet, fuiſſe damnatum: cum deeſſet, qui jura ipſius judici exponeret: contra vero adverſarius urgens oratione, tabulis, & advocatis, ſuum jus judici comprobaret: ut non mirum ſi abſentes cauſa cecidiſſent. Quamobrem verba illa XII. tabul. *Praeſenti ſtlitem addicito* interpretor cum Jacobo Gothofredo *judicium redditu*, non ut aliqui *rem addicito praeſenti*. Extremam autem rerum agendarum horam Decemviri ſtatuerunt ſolem occaſum. (c) Idemque rerum agendarum terminus erat veteri Athenienſium lege, cujus fragmentum apud Stobaeum habemus: (d) ſed jam leges producamus.

(a) Rā [illegible] ad hanc leg.

(b) Cic. orat. pro Quint. & in Ver. [illegible] in [illegible] Carg. cap. 19

(c) Varro lib. 5. de ling. lat. [illegible] lib. 6. c. 3. Petit. ad leg. Atic. lib. 4. tit. 6 pag. 336.

(d) Stromat. [illegible]

Ni ita pacunt in comitio, aut in foro ante meridiem cauſam conſcito, cum perorant ambo praeſentes,

Poſt meridiem praeſenti ſtlitem addicito.

Sol occaſus ſuprema tempeſtas eſto.

Conſcito) nota eſt veteribus hujus verbi ſignificatio pro *judicare, cenſere*. Livius libro primo, apud quem Senator rogatus ſententiam ita reſpondet: *Cum illo puro, pioque duello quaerendas res cenſeo, itaque conſentio, conſciſcoque*, & mox: *Senatus P. R. Quiritium cenſuit, conſenſit, conſcivit, ut bellum cum priſcis latinis fieret*. Huic proximam ſignificationem habet hoc verbum in hac lege, ubi ſignificat *cognoſcere*. Unde parcere poterat labori Raevardus, cum pro *conſcito* repoſuit *gnoſcito*. Nec felicior fuit eorū induſtria, qui pro *conſcito* legunt *conjicito*. *Conjicere* autem *cauſam* eſt, cum per indicem apud judicem, aut arbitrū exponitur. Paullus: (e) *Per regulam*, inquit, *igitur brevis rerum narratio traditur*, & *ut ait Sabinus, quaſi cauſae conjectio fit*.

(e) [illegible] D. de div. reg. jur. [illegible]

Stlitem) veteres pro *litem*, ut *ſlocum* pro *locum*. Unde *Decemviri ſtlitibus judicandis* in decreto Aſculanorū Romae in domo Caeſiar. & in elogio L. Caeloni Luilli Veronae. *Stlitem* autem *praeſenti addicito*, ſignificat judicium reddito, ut ſupra expoſuimus, eo ſenſu, quo Trebatius (f) dixit *religionum judicia addicere* pro *conſtituere*.

(f) lib. 1. Relig. apud Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 16.

Sol occaſus) hoc eſt *ſole occidente*, nam ut varias hujus loci lectiones praetermittam, *ſole occaſo* & *ſol occaſus* pro *ſole occidente*, cum latine dicitur, tum eleganter. Singula enim participia ſunt omnium temporum, ut recte Sanctius obſervavit. Legunt aliqui *ſole occaſo dies ſuprema tempeſtas eſto*, ubi *dies* pro *diei*. Ego ſi inferenda fuerit vox haec lege in iſta mallem ſcribere *die*: nam veteres *die* pro *diei*, & *facie* pro *faciei*.

ſocieti,(a) ut Caeſar cenſebat eſſe ea nomina declinanda. *Suprema* vero *tempeſtas* dicitur pro *ultima hora*, quae tempore XII. tabul. erat ſolis occaſus. Sed poſtea lege Praetoria ſupremum tempus fuit, quo Praetor in comitio ſupremam populo pronunciaſſet.

(a) Gell. lib. 9. cap. 14.
(b) Varro lib. 5. de ling. lat. Feſtus in verbo ſupremum.

LXIX.
De Vadimonio Deſerto.

Cum ſupra leges attulerimus, quibus jubebatur, ut reus eximeretur, qui vocatus in judicium dederat vades promittentes eum adfuturū ad certam diem; nunc eas proponemus, quibus excuſabatur reus, qui datis vadibus ad certam diem non ſeſe praeſtitiſſet, juſtaſque deſerendi vadimonii cauſas adferemus. Harum vero ca[illegible] expreſſum tantum in legum fragmentis invenimus morbum ſont[illegible] rei, ſive actoris, ſive arbitri, ſive judicis. Sonticum autem [illegible] morbum vehementiorem, utpote corpori valde noxium; cu[illegible], ut refert Feſtus ex Ælio Solone;(c) unde *ſonticus* [illegible] impedit corporis actiones; (d) quamobrem Tibul[illegible] cecinit.

Parce, precor, tenero: non illi ſontica cauſa eſt.

Cum is quem corripuiſſet morbus ex lege XII. tabul. quam e legibus Numae in Decemvirales translatam non obſcure innuit Feſtus, (e) cauſam praeberet propter quam judicii dies protrahebatur, ſive ut eſt in priſca lingua *diffindebatur*. Huic Jacobus Gothofredus alias exceptiones jungit ex conjectura, & ſubobſcuris veterum teſtimoniis, putatque in eadem lege fuiſſe incluſa vota publica pro ſalute Pop. Rom. quae poſtea in vota pro ſalute principis converterant. (f) Juſtis etiam cauſis inſeritur abſentia ob publicum negocium, quam omni tempore juſtam excuſationem fuiſſe non dubito. (g) Quae conjecturae mox me adjuvantur verbis a Gellio relatis ex Cincii libro de re militari, (h) quae hujus veluti tabulae praebent exemplum. Quod autem Gothofredus *vindicem*, hoc diſtinguit a *vadibus*, quod vindex fuerit, qui vocatum in jus liberaverit; vades qui reum ad certam diem judicio ſiſturum promiſerint, id utcumque veram habeat originem, tempore tamen evanuit, promiſcuuſque fuit horum vocabulorum uſus: & qui vindex erat, reum ob id judicio liberabat ſaepe, quod vadis munere fungeretur, ac reum judicio ſiſturum promitteret. Non magis probo adjectionem clauſulae illius ad hanc legem, *ſi ſtatus condictus cum hoſte*, quae clauſula hic eſt plane otioſa: unde malo cum ceteris eruditis eam ſeparatim locare. Verba tamen legis hujus, prout ſunt ab eo commiſſa proferemus, ut quiſque ſive rejiciendo, ſive probando, judicio utatur ſuo. Is igitur etſi antea mutila verba protulerit, ita tamen farcit ſciſſuram in notis.

(c) Feſtus in verbo ſonticum morbum.
(d) [illegible] D. de [illegible].
(e) in verbo reus.
(f) ex Cajo l. ſi [illegible]. §. 1. D. de V. S.
(g) [illegible] l. 6. D. ſi quis caut. in judic. ſiſt.
(h) Gell. lib. 16. cap. 4.

Judice arbitrove addicto vades, ſubvades dannatoc vadimonii deſerendi uti pacunt poena eſto, extra quam ſi morbus ſonticus - - - votum - - - abſentia Reipub. ergo, aut ſtatus dies cum hoſte intercedat; ſi quid horum fuat unum judici, arbitrove, reove, eo die diffenſus eſto.

Judice) ſenſus totius legis eſt.

Judicio conſtituto, judiceque addito vades aut ſubvades judicio ſiſtendi utrinque dantor, ſiqui ſiſtere tentantor: niſi morbus vehemens, vim *graviter*

graviter nocendi habens, votum aliquod abſentia Reipublicae ergo intercedat, aut conſtitutus ſit dies cum peregrino; ſi quid horum fuerit, & obvenerit judici, arbitrove, aut reo judicii, dies differtor.

Subvades) cum utrinque ab actore ſcilicet, & reo dandi eſſent ſponſores judicio ſiſti; cenſet Gothofredus *vades* dictos eos eſſe, qui ſponderunt pro reo; *ſubvades* qui pro actore, quorum verborum ſignificationem ſuo tempore periiſſe refert Gellius. (*a*)

(a) lib. 16. cap. 10.

Danunto) pro *danto* priſcum, ut ſaepe Plautus *danunt* pro *dant*.

Reove) priſcis *reus* fuit tam petitor, quam is unde petitur; dicitur enim *reus*, cujus de *re* agitur. (*b*)

(b) Cic. de orat. Vellus in voce reus

Diſſenſus) id eſt *prolatus*, Gellius (*c*) dixit; & Livius *diffindere diem* pro *differre* lib. 1x. *Atque legem curiatam de imperio ferenti triſte omen diem diffidit.*

(c) lib. 14. c. 2.

LXX. De Obvagulatione.

Sed cum eveniret aliquando, ut qui rem ſuam ab aliquo in judicio repeteret, careret teſtibus, quibus intentionem ſuam judici probaret; Decemviri, ne quis nulla ſua culpa omnibus argumentis ad rem recuperandam deſtitueretur; facultatem dederunt actori, ut ante domum rei clamoribus, immo & conviciis rem ſuam flagitaret, palamque faceret omnibus eam improbitatem tertiis diebus, ac tertiis nundinis, five *nono quoque die*. Solebant enim Romani ex agris nono quoque die, negotiorum cauſa in Urbem convenire, ubi eo die nundinae habebantur; inde natum, quod uſu adhuc retinemus, ut tribus edictis reus citetur. At ſi reus fraudem ſuam obſtinaret, remque tradere detrectaret; jus tamen erat actori, acitis ſecum ſui clamoris teſtibus, rei domum intrare, rem ſuam, ſicubi eam inveniret, ablaturus. Iſque effectus erat illius publici clamoris, quae *obvagulatio* dicebatur *ad portum*, hoc eſt ante domum. Non me fallit, Turnebum, (*d*) Salmaſium, (*e*) aliosque plures, hanc legem non referre ad actorem teſtimoniis deſtitutum, ſed ad teſtem teſtimonium defugientem: adeo ut pro *defuerit* legant *defugerit*. Verum ab horum ſententia me abducit Plauti locus: quo Raevardus priorem explicationem optime comprobat, (*f*) ubi poeta coquum inducit res in domum Euclionis illatas repetentem, eique, niſi redderet, clamorem ante aedes, & maledicta minitantem. Cui explicationi etiam Gothofredus, & Ritterſuſius ſuffragantur, ob Plauti locum:

(d) lib. 3. adverſ. cap. 16.
(e) obſerv. ad jus Attic. & Rom. cap. 10.
(f) ad leg. XII. tab. cap. 11.

Ita me bene amet Laverna, te
Jam niſi reddi mihi vaſa jubes,
Pipulo hic differam ante aedes.

ubi *pipulum* ſignificat *convicium* priſca lingua. Nunc legem producamus:

Cui teſtimonium defuerit, is tertiis diebus ob portum obvagulatum ito.

Cui) id eſt, cui teſtimoniis deſtituitur, liceat tertiis nundinis reum ante aedes conviciis obruere.

Ob portum) hoc eſt *ante aedes*. Feſtus enim refert apud omnes

conve-

convenire, ut *portus* in legibus XII. tabul. *domum* ſignificet in verbo *portus*.

Obvagulatum) Feſtus: *vagulatio in legibus XII. tab. ſignificat quaeſtionem cum convicio*: in verbo *vagulatio*.

Et haec quidem inter actorem, & reum agebantur: quid autem hi ſuper deberent judicare conſulere, aliis legibus Decemviri conſtituerunt. Itaque poſſeſſionis, & proprietatis quaeſtionem diſcrevere: cum poſſit quis jure poſſidere, quamvis non ſit dominus. Idem dum proprietatis cauſa penderet, minime poſſeſſionem ademerunt ei, qui neque vi, neque dolo, neque clameam haberet: ad cujus legis exemplum verbis longe uberioribus Praetor compoſuit edictum *uti poſſidetis*. Quod jus convenit cum Ariſtotele in problemat. ubi ait poſſidentem permanſurum quoad fuerit judicatum. (a) Hanc autem poſſeſſionis controverſiam veteres *vindiciarum cauſam* appellabant, a *vindicando* ſive *aſſerendo*, quod rem interea ſibi poſſeſſor aſſereret. Cujus deinde vocabuli ſignificatio propter ſimilitudinem, & affinitatem rerum inter ſe conjunctarum excurrit latius: nam & ipſam poſſeſſionem, & poſſeſſionis controverſiam, & rem, de qua controverſia eſſet, ipſumque agrum, vel glebam imaginem agri, de qua inferius, vindiciarum vocabulo comprehenderunt: ut mirer aliquos adeo certare inter ſe, dum quaerunt cuinam potiſſimum rei hoc vocabulum conveniat: cum ex veterum teſtimoniis haſce ſignificationes omnes includat, ut optime Turnebus obſervavit. (b) Ineuntes porro judicium apud Praetorem pugnae ſpecimen quoddam praebebant veteres, qui nihil ſine aliquo ſolenni ſigno aggrediebantur: quod judiciarium bellum exprimebant, commiſſis inter ſe gladiorum loco feſtucis, inſtar militum inter ſe manus conſerentium: quam vim *civilem*, *quotidianam*, & *feſtucariam* appellabant, & tum eam *fieri moribus* dicebant. (c) Quae ſimulata concertatio umbra fortaſſe fuit verae dimicationis, qua, cum Hotomanno ſuſpicor, veteres Romanos utpote rudiores, ac prope immanes, more veterum Longobardorum diremiſſe lites: ut cum alter alterum ad ſingulare certamen provocaſſet, is haberetur in jure potior, cui ſors victoriam obtuliſſet. (d) Quam cum illi morem exuiſſent, atque induiſſent humaniorem, verum praelium verſum fuit in ſimulatum; ac pugnam tantum retinuerunt imaginariam *feſtucis* expreſſam. (e) Etenim initio litigantes de poſſeſſione fundi Praetorem adibant, ut eum deducerent in fundum, de quo controverſia eſſet, qui judicaret utrius poſſeſſio foret. Itaque dicebatur venire *in rem praeſentem*: indeque cum Praetore redibant, ejuſque judicium expectabant. Verum quia Praetor multitudine negociorum impediebatur una cum litigantibus ire; JCti rationem excogitarunt, qua profectionis moleſtia ſublata, veterum judiciorum figura, & religio maneret. Itaque priſcam illam profectionem imaginibus, veriſque ſimularunt, inſtituentes, ut in fundi gleba, veluti ſuper toto fundo, cujus gleba illa ſimulacrum erat, judicium exerceretur. Quamobrem ſatis erat Praetorem adire, ut apud eum judicium intenderent. Praetor autem in Urbe manebat, cum litigantes ipſi ex jure, ſive ex loco, ubi jus reddebatur,

LXXI. De Vindiciis.

(a) Balduin. cap. 14.

(b) lib. 11. adverſ. cap. 23. & de F... ſum in verb. vindiciae.

Gell. lib. 20.

Alex. ab Alex. lib. cap. 10.

(c) Cic. pro Caecin.

(d) Hotoman. obſerv. cap. 15.

(e) Cic. pro Muren.

Manu conſerunt) hoc eſt *ſi apud judicem diſceptetur.*

Utriſque ſuperſtitibus) *ſuperſtites* dicebantur veteribus *teſtes*, quod rei ſuperſedent. (a)

Si quem liberali) hoc eſt *ſi quis quem adſerat in libertatem* (a) *Feſtus in verb. ſuperſtites*

Secundum) dare vindicias ſecundum libertatem, eſt in libertatis poſſeſſione ponere.

Si vindiciam) hoc eſt *ſi injuſtam poſſeſſionem ſibi abſtulit, ſive ſi rei alienae poſſeſſionem occupaverit.* Totius autem legis hic eſt ſcopus. *Malae fidei poſſeſſionem ſi quis nactus ſit, Praetor ei rei dirimendae tres arbitros dato: eorumque arbitrio malae fidei poſſeſſor fructus in duplum praeſtato.*

Rei ſive ſtlitis) jam diximus veteres *ſtlitem* dixiſſe pro *litem*, ut *ſtlocum* pro *locum*. differt autem *res* a *lite* quod res eſt ſimplum, de quo diſceptatur; *Lis* eſt plurium diſceptatio; unde res eſt extra judicium, *lis* ſemper in judicio. Quam JCtorum diſtinctionem ſalſe deridet Cicero in *orat. pro Muren.* nempe ut callidus dicendi artifex Juriſconſultorum auctoritatem, quae maxime in ea cauſa premebatur, extenuaret. Frequens eſt autem apud veteres JCtos horum verborum conjunctio. Varro *4. de ling. lat. quam rem, ſive litem dicere oportet.*

Arbitros) hic numerus erat ſolennis dandorum arbitrorum.

Fructi duplione) hoc eſt *fructus duplione: fructi* enim genitivus eſt veterum, qui nomina quarti ordinis ad normam etiam ſecundi ordinis flectebant: unde *fructus fructus* dicebant, & *fructus fructi.*

LXXII. De ſententia, & re Judicata.

Controverſiae judiciorum, atque litium diſcordiae ſententiis judicum praeciduntur; quae ſententiae in rebus ſingularibus funguntur vice legum in generalibus. Ruſus ſicuti publicae res, atque ſtatus civitatis legum auctoritate componuntur; ita privatorum negocia, & jurgia, ſententiarum auctoritate ſedantur: ut e privatis rebus in tranquillum adductis etiam quies publica exoriatur. Unde ſumma vis tribuitur rebus judicatis: ne ſi judicum ſententiae reſcindantur, turbato ſtatu ſingulorum, publica etiam tranquillitas obumbretur. Itaque Decemviri auctoritatem rerum judicatarum ſuis legibus maxime munientes, eodemque loco habentes eum, qui debitum confeſſus eſſet in judicio, cum eo, qui ejus debiti nomine convictus a teſtibus eſſet, & a judice damnatus, triginta dierum ſpacium judicato faciendo, aut confeſſae pecuniae contrahendae, ſolutionis cauſa praeſtiterunt. Quos dies *juſtos* appellarunt, nomen, & praefinitionem temporis ducentes a militia, unde non paucas ſimilitudines ad rem forenſem commigrarunt: cum non aliud ſint judicia, quam praelia verborum, quae loco verorum praeliorum, quibus jure naturae homines contendebant, ſucceſſerunt. Ut igitur *dies juſti* vocabantur in bello triginta illi dies, quibus non licebat hoſtem laceſſere, vel res repetere, dum vexillum ruſi coloris in arce defixum erat, & exercitus imperatus: hiſque oppoſiti erant *praeliares dies*; (b) ita & in re judiciaria dies illi triginta poſt ſententiam, quibus judicium quieſcebat, *juſti* appellantur. Hoc autem tempus initio *menſtruum*, ſequenti tempore

(b) Gell. lib. 2. cap. 1. & Feſt. in verbo juſti. Macrob. 1. ſaturnal.

pore protractum fuit ad *bimeſtre*.(a) atque demum a Juſtiniano ad *quatuor menſes*: praeterquam in poſſeſſionibus rerum alienarum, quarum auferendarum etiam manu militari jus habent domini ſtatim poſt ſententiam.(b) Lapſis autem triginta diebus, niſi judicatum faceret reus, aut vindicem inveniret, qui fidem ejus praeſtaret, adprobanteque creditore debitum in ſe ſuſciperet; jus erat creditori, manus in debitorem injicere, ut eum ad Praetorem raperet, ac pro ſervo ſibi addicendum curaret: iſque creditori debiti gratia ſic addictus, appellabatur *nexus*, & *obaeratus*, propter ſervitutem, quam ex aere alieno ſubibat. Quem etiam Romani morem ſumſerunt ab Athenienſibus, etſi jam poſt Solonis legem extinctum. Licebat enim Athenis ante Solonem creditoribus, injicere manus in debitores, quibus abductis, eorumque corporibus oppigneratis, pro ſervis uterentur, iique homines creditoribus obnoxii ἀγώγιμοι vocabantur.(c) Ne vero ſic addicti aufugerent, dominis licuit eos nervo, & compedibus vincire propria in domo creditoris, tanquam in carcere privato, catena injecta non majore quindecim pondo.(d) Porro ita vinctum, aut ex ejus ſubſtantiis, ſi quidem vellet, & poſſet, vivere oportebat; aut ex ipſius creditoris bonis capere cibum, & veſtitum, qui victus nomine veniunt.(e) Victum vero Decemviri definierunt *libras farris in dies*, ſive ut interpretantur eruditi libram farris in ſingulos dies. Haec autem verba XII. tabul. ex Gellio deſumta, fuerunt ſuſpecta eruditorum compluribus, tum propter obſcuritatem; tum quia nimis large pro veteri parcitate, ac duritie civibus videtur definiri libra farris, cum ſelibra victus fuerit hominum frugi quotidianus, quibus obaerati, & ſervi non debuiſſent tractari benignius. Bibaculus (f) de Valerio Catone,

Quem tres cauliculi, ſelibra farris,
Racemi duo, tegula ſub una
Ad ſummam prope nutriunt ſenectam.

Et Titinius;

. . . . *libram aiebat farris*
Eſſe ambobus farris invitis; plus comeſt ſola
Uxor . . . .

Me tamen eaedē auctoritates in veteri lectione retinent. Si quidem his victus tenuitas per ſelibram farris ſignificatur. Quis autem credat tenuem fuiſſe victum obaeratorum, quibus ad ſerviles operas, durumque laborem corpore opus erat firmo, & viribus integris? ut non mirum ſit eis integra libra praeberetur. His autem ſic addictis datum eſt LX. dierum ſpatium ad paciſcendum cum creditore, impetrandumque ab eo majores inducias, aut oneris levamen aliquod. Ac ſi creditor eſſet inexorabilis, poſt triginta dies ducere debitorem poterat ad Praetorem; ac deinde per trinundinum, ſive ternis diebus nundinalibus, quibus majori populus frequentia negotiorum cauſa ex agris in Urbem conveniebat, eum producebat in publicum, aut palam in foro proclamandum curabat quanti eſſet damnatus, ut emtorem inveniret. Ita vero initium harum nundinarum ſumere oportet, ut extremus nundinarum dies incidat in ſexageſimum, ut in hac lege ſententiarum repugnantiam videmus, quam primus, & notavit, & hac inter-

pretus.

(a) L. 2. in princ. C. de uſur. rei judic. l. penult. & ult. §. ult. C. eod. l. 2. C. Theodoſ. eod.
(b) Capit. in C. de execut. rei judicat.
(c) Plutarch. in Solon. & in lib. de vit. uſurar.
(d) Plaut. Bacchid. ſcaen. ult. & Menaech. act. 1. ſc. 1. Terent. Phorm. act. 2. ſc. 2. Cic. de orat.
(e) l. ſi ... 34. D. de re judic. l. quae non habent 213. D. de V. S.
(f) apud Nonium.

pretatione ſuſtulit Hotomannus. Si vero nemo civium emeret, tum licebat debitorem vendere peregrino, eumque ob id trans Tyberim diſcere. At ſi pluribus creditoribus teneretur, tum crudele in ſpeciem exemplum in eum erat conſtitutum. In ſpeciem, inquam: nam revera nihil mitius ea poena, quae terrore ſuo delinquendi conſilium aufert, ut hujus legis exitus demonſtravit; nunquam enim ea vigente quiſquam in hanc poenam incurrit, quia metu poenae nemo plus aeris alieni contrahebat, quam ſuae ſubſtantiae tolerarent. Igitur lege XII. tabul. permittebatur creditoribus, debitoris corpore conciſo, membrum ſibi viritim tollere, quam immanitatem vehementer deteſtatur in legibus Decemviralibus Favorinus apud Gellium. (a) Cui contra Caecilius JCtus regerit lenitudinis cauſa id fuiſſe ſancitum, ob rationem a nobis allatam, ut ſupplicii nempe metu periculum criminis averteretur, & caverent homines ſuſcipere ſupra facultates. Quae tamen lex abrogata deinde fuit; ac pro ſectione corporis ſubjecta ſectio bonorum, miſſis in poſſeſſionem bonorum Rei creditoribus ex edicto Praetoris, (b) ut iis venditis, pecuniam quiſque ſuam ſervaret: remanſitque ſectionis nomen a corpore tranſlatum ad bona, propter venerationem vetuſtae legis, ut ſententia illius in vocabulo conſervari videretur. At ſi creditor careret ſufficientibus bonis, invaluit beneficium ceſſionis. (c) Sed jam legem proferamus.

(a) Gell. cap. 1. lib. 20. Tertul. Apologet. cap. 4.

(b) [illegible] de ced. 1. lib. Quintanadueg. de juriſdict. lib. 1. tit. 5. part. 2. n. 15. Cujac. lib. 9. obſ. cap. 19. & parat. C. qui bon. ced. poſ.

(c) C. qui bon. ced. poſ.

AEris confeſſi, rebuſque jure judicatis XXX. dies juſti ſunto, poſt deinde manus injectio eſto, in jus ducito. Ni judicatum facit, aut quips endo eo in jure vindicit, ſecum educito, vincito, aut nervo, aut compedibus XV. pondo ne majore: aut ſi volet minore vincito.

Si volet ſuo vivito: ni ſuo vivit, qui em vinctum habebit, libras farris endo dies dato: ſi volet, plus dato.

Ni cum eo pacit LX. dies endo vinculis retineto. Interibi trinis nundinis continuis in comitium procitato, aeriſque aeſtimiam judicati praedicato.

At ſi plures erunt rei tertiis nundinis partes ſecanto: ſi plus, minuſve ſecuerint, ſe fraude eſto: ſi volent uls Tyberim peregre venumdanto.

Confeſſi) confeſſus hic [illegible] accipitur pro quo barbari confeſſatum, unde dicitur *dos confeſſata*. Eſt hic autem ellipſis, ac ſubauditur *nominis*, ut ſit *aeris confeſſi nominis*.

Juſti) hoc eſt *legitimi*.

Poſt deinde) geminatio elegans, & uſitata veteribus. vide Pareum in lexico critico.

Quips endo) ita legit Cujacius ex veteri Codice (d) priſce *pro quis endo eo in jure vindicit*. Ita Cujacius recte ex veteri Codice repoſuit, uſitatum eſt enim veteribus *vindicare in aliqua re*, ut *in agro vindicare*.

(d) obſ. 3. cap. 19.

Endo)

Endo) autem pro *in*, ſatis notum.

Vindicit) vero dixerunt veteres, ut etiam nunc dicimus *levit:* olim & *ſonit* dicebant. Accius Phoeniſ.

Unde ſubaudis ſubunde ſonit.

vindicere autem pro *vindicare*. Lucret. *lib.* 3.

Ipſe ſui miſeret, atque eum ſe vindicet ilico.

Nervo) *nervus* eſt proprie vinculum, quo vincitur collum: *compedes* in quas pedes conjiciuntur.

Ne Majore) ita prudentiſſime repoſuit Cujacius pro *ne minore*. Cur enim inimiciores Decemviri, quam ipſimet creditores, qui rem eam ferant?

Farris) *far* hic ſignificat farinam, ex qua pultem farream conficiebant. (a) Cibus enim veteribus Romanis confectus erat farina cum aqua, & ſale cocta, & interdum etiam lacte. Unde Plautus Romanos vocat *pultiphagos*. Hinc Juvenalis

(a) Varro *lib.* iii. *cap.* 5.

Grandes fumabant pultibus ollae.

Aeſtimiam) *aeſtimia* dicebant veteres pro *aeſtimatio*.

Se fraude) hoc eſt *ſine fraude*. *ſe* pro *ſine* veteres.

Uls) pro *ultra* veteres. Varro de ling. lat. *Quod ea ſacra, & cis, & uls Tyberim non mediocri ritu fiant.* vide Popma de uſu antiquae locutionis.

Rei) hoc eſt *actores*, *creditores*: diximus enim per *reum* ſignificari tum petitorem, tum eum unde petitur. Brevis autem harum legum haec eſt explicatio:

Si debitum confeſſus quis fuerit, vel condemnatus jure, hoc eſt in judicio fuerit (ut explicat Cujacius ad l. 29. D. de donat.) *induciae ei menſtruae triginta dierum ad debitum exſolvendum dantor. Sin intra dies illos triginta debitor non ſatisfaciat, tum creditori capere eum, ſive prehendere, atque in jus ducere jus eſto. Debitor ita nexus, ſi poterit, ſuo vivat: ſi nō habeat, tū creditor, qui eū vinctū habebit, ſingulas farris libras in ſingulos dies ei dato: ſi volet plus, ei pro arbitrio dare liceto.*

Si & tum judicatum non ſolvat, neque interea quiſquam eum in jure defendat, proque eo interveniat, in privatum carcerem in vincula adducere creditori jus eſto, eumque vel nervo, vel compedibus vincire: ſic tamen ut vincula non ſint graviora, quam XV pondo: leviora enim adhibere pro arbitrio jus eſto.

Paciſcendi interea addicto cū creditore jus eſto: ſi non pactus fuerit, LX diebus creditori addictum in vincula habere jus eſto: intra eos dies trinis nundinis ad Praetorē in campum producitor, quantaeque pecuniae judicatus fuerit, praedicator. At ſi plures erunt creditores tertiis nundinis vigeſimo ſeptimo die rei corpus in partes ſecanto: ſi plus minuſve ſecuerint ſine fraude eſto: ſi malint, trans Tyberim venumdanto.

LXXIII. De Jure Publico, & de legislatione.

Naturae ordinem tenentes ſimplicia percurrimus, ut ad compoſita deſcenderemus. Itaque legibus abſolutis, quae ſingulas privatasque perſonas, ac certas res, & negocia privatorum complectuntur, eamus

jam ad culmen, ac rerum tandem ſummam, e ſingulis, privatiſque partibus coactam, atque compoſitam capeſſemus; exponentes publici regiminis leges, quibus evolutis, conſcendemus altius, ac veluti a terra in cœlum advolantes, rerum ſacrarum, atque divinarum leges quas publici quoque juris portionem fecimus, interpretabimur, luminis eruditionis more noſtro adferentes neceſſaria, & quæ tantum ad declarandum jus vetus, non ad memoriæ laudem ſuperflue [illegible]. Jam hic in tanto numero collectionis rerum vetuſtarum [illegible] deſtitus ab incœpto non tam copia, quam delectu [illegible] deſcribatur: & gravitas juris cujuſque ſcribentis non [illegible] ex [illegible] repetitum, quam ex his quæ retinuerit, æſtimetur. Exordium [illegible] expoſitionis [illegible] ducemus a *legumlatione*, ſive a ſcitis publice ferendarum & jubendarum legum, inde vim, & poteſtatem accipientium. Notum eſt autem ab inſtituta Repub. legum ferendarum jus penes Magiſtratus majores, poſteaque penes Tribunum etiam fuiſſe plebis: Populum vero juſſiſſe, ac ſciviſſe legem eo ſuffragiorum ordine, atque eo ritu, quem ſuperiore libro demonſtravimus. At quoniam populi ſæpe voluntas a veteri lege ad novam, vel concionibus magiſtratuum, vel propoſitis majoribus utilitatibus, vel mutatione temporum traducebatur; ideo ne duæ, pluresve inter ſe ſimul pugnantes leges civitatem diſtraherent, concordiamque civium turbarent, neve jure incerto reſpublica jactaretur; Decemviri cōſtituerunt, ut populi voluntas poſterior, ſive legum eadem de re ultima, leges aboleret antiquiores; ac ſublato jure veteri maneret id, quod populus poſtremo juſſiſſet, ſive *abrogando*, id eſt legem prorſus contrarium ferendo; ſive *derogando*, id eſt partem prioris legis detrahendo; ſive *ſubrogando*, id eſt aliquid ad priorem legem adjiciendo; ſive *obrogando*, id eſt immutando ex priori lege aliquid. Cujus legis vis in univerſum jus civile penetravit. Nam & in pactis, & in tranſactionibus, & in teſtamentis, in ſententiis, in conſtitutionibus principum, in reſcriptis, in conſuetudine, in more, in fama, denique in poſſeſſionibus, in interpretationibus id ſemper ſervatur, ut a poſterioribus priora ſubmoveantur. Legis autem hæc verba feruntur.

Quod poſtremum populus juſſit, id jus ratum eſto.

LXXIV.
De Privilegiis non irrogandis.

At præter jus legibus comprehenſum, & in cives univerſos explicatum, aliquando certum jus, & peculiare in privati alicujus perſonam conſtituitur, quod legis nomen minime meretur, quia lex complectitur omnes, & privilegium eſt tantum unius, veluti privata lex: unde Ulpianus ait, *jura non in ſingulas perſonas, ſed generaliter conſtituuntur.* (a) Etenim in privatas perſonas non leges, ſed judicia feruntur, per quæ leges ad negotia privatorum accommodantur. Ideo vetitum fuit in privatum ferre legem, hoc eſt privilegia irrogare: quod ex Athenienſium diſciplina, & Solonis legibus deſluxit in leges Romanorum. Nam ut ex Andocide, (b) Demoſthene, & Æneæ Gazæo in Theophraſtum habemus, non licebat Athenis condere legem in privatum, niſi occultis ſex millium civium ſuffragiis juberetur: occultis nempe, ut gratia, & odium ſimul abeſſet. Et ne quis miretur ſuffragiorum exiguum ex tanta urbe nume-

(a) L. 8 D. de legibus.

(b) Vid. orat. De [illegible] [illegible] Capi [illegible] cap. 8.

rum,

rum, admonitum velim Athenis, etſi ſupra quadringentorum millia hominum habitarent, numerum tamen civium ad viginti millia fuiſſe a Cecropis uſque tempore: qui numerum cogniturus civium, juſſit, ut in medium quiſque conjiceret lapidem: quibus numeratis eam collegit ſummam, quae Demetrii Phalerei tempore haud mutavit. (a) Eadem ratione Decemviri vetuerunt privilegia in quemquam irrogari, niſi comitiis centuriatis, ubi deſcribebantur cives non confuſe in tribus, ſed per ordines, & aetates in ſingulas centurias; propterea que major inde diligentia, majuſque conſilium exhibetur. Hic nos propter ſummam Jacobi Cujacii auctoritatem aliquando ſubſiſtemus. (b) Is enim ne quidem comitiis centuriatis privilegia irrogari potuiſſe contendit, ideoque adjectionem illam *niſi maximo comitiatu*, pertinere tantum putat ad legem de capite civis Romani, quam mox ſubjungemus, quamque a Cicerone cum iſta conjunctam invenimus. Sed Cujacium videtur idem confutare Tullius, (c) qui ſtatim poſt duarum legum mentionem, repetens eam de privilegiis, hanc adjecit clauſulam, quae niſi conturbato, perturbatoque ordine verborum, & ſententiarum, nequit ad ſolam legem de capite contrahi. Ut patet vel ex lectione vulgata, quae ut alibi corrupta ſit, hic tamen locus ſuſpicionem habet nullam. Nam ut hanc legis clauſulam inferamus, monet auctoritas legum Atticarum, & ratio publica, quae aliquando poſtulat, ut privilegia irrogentur, dummodo majoris partis de neceſſitate publica judicandis conſenſus accedat. Sed ſufficiet verba haec Ciceronis expendere: *Praeclariſſimae de XII tab. tranſlatae duae, quarum altera privilegia tollit, altera de capite civis rogari, niſi maximo comitiatu, vetat.*

Poſtea ſubjicit:

Cum leges hoc vitio ſit, ſcitum eſt juſſum in omnes ferri de ſingulis niſi centuriatis comitiis noluerunt.

Cum haec igitur Cicero opponat *juſſum in omnes*, quale eſt *lex*, & *ferri de ſingulis*, quod eſt *privilegium*, patet id, quod ſequitur, *niſi centuriatis comitiis* pertinere ad privilegia; nec *ferri de ſingulis* accipiendū eſſe ſolum de capite civis Romani, ſed de omnibus privilegiis aliis, ſive unius privati cauſa, tum in poenam, tum in praemium illatis; adeo ut exceptio *niſi maximo comitiatu* ad utrumque referatur. Quamvis autem privilegia irroganda non ſint, propterea tamen minime ſublata facultas eſt ferendi juris ſingularis, quod aliud prorſus eſt a privilegiis, utcunque haec poſterior aetas confuderit ac *privilegium* etiam appellarit ea, quae ſunt juris ſingularis, nempe dotium, creditorum, militiae, Eccleſiarum; quae non in privatam perſonam, ſed in certum hominum, aut negotiorum genus concipiuntur. (d) Dicuntur vero Decemviris *privilegia* quae in ſingulas perſonas feruntur, quia veteres pro *ſingulis* dicebant *privis*, unde *privatus*, & *privilegium*, quaſi *lex de privatis*, *lex de ſingulis*. Porro etſi verbum *irrogare* plerumque contineat poenam; ex hoc tamen XII. tabul. loco apparet etiam pertinere ad utilitatem; nam hic utrumque complectitur, & utique ſignificationem originis. Etenim *irrogare* compoſitum eſt ex *in*, & *rogare*, hoc eſt *rogare in aliquem*, ſive ad damnum, ſive ob utilitatem. Ob damnum privilegium irrogatum ſunt

(a) Petit. ad ... leg. Att. lib. ... cap. ...

(b) 19. obſer. 2.

(c) lib. 3. de leg. in fin.

(d) Cujac. obſ. 15. cap. 3.

fuit ab Epheſijs adverſus Heraclitum: (a) quem etſi non directo, tamen oblique notarunt, cum ante occaſum ſolis excedere juſſerunt hominem, qui oderit omnes, & nunquam rideret. Quae in unum Heraclitum conveniebant. Noxium quoque privilegiū irrogavit Clodius contra Ciceronem ferens, *ut qui civem Romanum indemnatum necaſſet, ei aqua, & igni interdiceretur*. Quibus verbis non obſcure Ciceronis caput appetebatur. Item & illud in Eumenem: *ne cui regi Romam venire liceret*. Utilia vero privilegiorum exempla ſunt illa, nempe rogatio *de reditu M. Tullii*, lex Manilia *de imperio Cn. Pōpeij Magni*, & ſimilia. En vero legem Decemviralem:

(a) [illegible] Hermod[illegible] Pet. [illegible] in L. A[illegible] tic. pag. [illegible]

Privilegia ne irroganto niſi maximo comitiatu.

LXXV. De Capite Civis Romani.

Conſequitur hanc legem illa de capite civis Romani, quae quod decernere per leges XII. tabul. non licebat, niſi comitiis centuriatis. Unde apparet quāti civis Romanus putaretur: cū de eo non niſi populus judicarit universus eadē ſolennitate, atque ordine convocatus, ac ſi de ſumma reipublicae, & de creatione majorum magiſtratuum ageretur. Hinc merito Cicero nihil de ſe actum jure dicebat, nihil legibus, nihil more majorum a P. Clodio: quia cum nemo tolli de civitate potuerit ſine judicio; de capite civis Romani ne judicium quidem licuerit, niſi comitiis centuriatis. Quod cum alibi ſaepe inculcet, tum *lib. 3. de legibus* L. Cottae ſententia comprobat. *Capitis* autem appellatione vita, libertas, civitas, familia, & aeſtimatio continetur, ut patet ex pluribus Ciceronis locis (b) Praeterea indemnatum neminem interfici voluerunt. (c) Quod ex Lycurgi legibus tranſlatum ſuſpicatur Cujacius, ex Valerio. (d) Eā ob cauſam a populo Quaeſtores parricidii creabantur, qui exercerent in ſingulis cauſis criminalē judicium, ſed jam legem adferamus.

(b) In Verr. pro Quint. Gell. lib. 5. cap. 19.
(c) Salvian. de gubernat. Dei lib. 8. in fine. Aug. de civit. Dei lib. 1.
(d) lib. 4. c. 12.

De capite civis Romani, niſi per maximum comitiatum ne ferunto.

LXXVI. De Indulgentia in hoſtes.

Denique ad eā publici juris legem veniamus, quae ob utilitatem reipubl. atque humanitatis laudem omnibus antecellit. Eſt autem illa, quae paria jura, & aequam vitae, civitatiſque conditionem ſtatuebat inter bonos cives, amicoſque Pop. Rom., qui ſemper in fide manſiſſent, & eos, qui aliquando deficientes, poſtea reſipuiſſent, rediiſſētque in Pop. Rom. gratiam. (e) Ea lex, quae ſpem priſtini ſtatus minime adimebat maximum Reipubl. fuit incrementum, quia qui ſpē amicitiae retineret, nunquam ad extremum inimicitiae ferebatur. Ideo qui a Populo Romano defeciverant, facile redibant in fidem, cum intelligerent paratam ſemper fore gratiam: iiſque accedentibus Urbs, & Pop. Roman. & Reſp. oppido augebatur. Quod jus non diſcrepabat ab Athenienſium lege Theſeo adſcripta, ut ſcilicet omnibus civibus, ejuſdem eſſet aequa communio juris (f) Hac eadem Decemvirali lege continebatur, ut *nexi*, ſive addicti creditoribus, ſi ſoluti eſſent, ſi e poteſtate creditorum exiſſent, eodem jure cum reliquis civibus uterētur. Hanc vero legem abrogatam putat Hotomannus [illegible] Ea quia ob id lata, ut obloſ tae XII. tabul. leges neque jam Reipub. congruentes abrogarentur. Erat autem haec XII. tabul. lex his fere concepta verbis.

(e) Feſtus in verbo ſanates. Gell. lib. 16.
(f) Plutarch. in Theſ. Petit. ad l. Attic. lib. 1. cap. [illegible]

Nexo

Nexo ſoluto forti ſanati ſtrempe jus eſto.

Nexo ſoluto) hoc eſt dimiſſo debitore e poteſtate creditoris.

Forti) hoc eſt *bono*. Nam ut Feſtus tradit, & nos ſupra monuimus, veteres *borctum* pro *bono* dicebant, ex *borctum* natum *forctum* verſo *b* in *f* digamma æolicum, quod aſperior is adſpirationis notaerat. Unde in pluribus vocibus pro *b* ſubſtitutum eſt *f*, ut *Fabea* pro *Habea*. Priſcianus *lib.* I. & ex antiquo *haba* factum *faba*, ut ſcribit Velius Longus, & Scaurus *lib.* I. *de orthograph.* tandem *forctum* peperit *fortis*, & poſt *fortis* quod apud veteres non ſolum validum, ſed hominem integrum ſic ſignificabat.

Sanati) Sanates, inquit Paullus ex Feſto, dicebantur, qui ſupra, infraque Romam habitaverant: quod nomen his fuit, qui cum deſeciſſent a Pop. Rom. poſtea quaſi ſanata mente, in amicitiam redierunt. Hic juvat adſcribere ejuſdem Feſti ſententiam ex reſtitutione Joſephi Scaligeri, qui e corruptiſſimo loco hunc eruit ſenſum. *Sulpitius autem Sanates & Opilios ajunt dici inferioris loci genera, ut Tiburtes, & alios, qui cum pop. Tiburt. habitarent in agro Tiburti, id eſt omnes peregrinos, inferiorisque loci. Et infra ſunt qui intelligunt colonias quæ deductæ ſunt in priſcos latinos a Tarquinio Priſco, quas integras ſecundum mare infra Romam in civitates Latinorum; eoſque Sanates propterea quod præter opinionem eos pacaviſſet ſanaviſſetque & cum eis priſcis potuiſſet, nominavit, ut auctores ſunt Ciceræ lib.* 2. *de officio juriſconſult.* & quæ ſequuntur.

Stremps) priſcum, & ſolenne verbum in ferendis legibus, quod explicatur *pariter ipſa*, ex quibus vocibus componitur. Feſtus.

Strempſe legem juſſit eſſe Juppiter.

Plautus ait. unde & correxit locum illum Senecæ *XCII.* ep.

LXXVII. *Ambitio omnium, quæ terram premunt ſtremuiſſe eſſo* reſtituit *Ambitio omnium, quæ terram premunt, ſtrempe lex eſto.*

De Jure Sacro, & de legibus de Sacris Privatis.

Sed ad ſacra jam accedamus, de quibus plurimas fuiſſe XII. Tabul. leges, atque de Numæ potiſſimum inſtitutis translatas opinamur. Verum ne inepte augeremus, eas tantum hic adducemus, quarum in veteribus monumentis certa veſtigia ſuperſunt. Nam quas multi de Ciceronis libris, tamquam de legum XII. tabul. corpore immiſerunt, non referemus in hunc ordinem, niſi certis teſtimoniis de XII. tabulis venire comprobentur; cum plera que illarum fuerint ab ipſomet Cicerone conficta, ut perfecta civilis juris forma illinc exhiberetur. Antequam vero ſingulas exponemus, prodere conſtituimus aliqua priſcae ſuperſtitionis exordia; tum ut legum capita magis illuſtremus; tum ut hinc etiam oſtendamus, quantis ex tenebris Dei, & Filii ſui Jeſu Chriſti beneficio ereptæ ſimus. Homines enim a communis parentis defectione perditi, hinc inque divini Numinis a D.O.M., qui finis eſt, extremuſque bonorum omnium ad rerum creatarum amorem, & falſa gaudia verſi, hinc inopiaque cupiditate nexibus implicata, tum ad ſapientiam ... maxime, tum ab ea longius abſtrahebatur. Rerum enim d... tiam non e fonte ipſo, ſed a corruptionis noſtrae radice

petebamus. Deum ipſum affectionibus noſtris involventes, eique deſideria, curaſque noſtras adſpicantes. Unde ſibi homines ſinguli conſtituebant ſuarum ſimulacra cupiditatum, & affectionum humanarum, quae pro numinibus colerent. Igitur ex inſita imperandi cupiditate fuit exortus Juppiter, & ex contentione Mars, ex libidine Venus, ex induſtria Pallas, ex ſuperbia Juno, ex mortalitate Pluto, ex navigatione Neptunus, ex triſtitia Saturnus, ex ebrietate Bacchus: aliaque ex aliis affectionibus, & actibus hominum Numina extiterunt, nempe Spes, Labor, Morbus, Febris, Peſtis, pluraque alia mōſtra furore hominum procreata, locum inter Deos invenerunt; ut non aliter homines a Diis diſcreparent, niſi quod homines vitia participarent, Dii vero ipſi eſſent natura vitiorum; & quod inchoatur in hominibus, in Diis abſolveretur: immo in eorum ſingulis vitium ipſum exculperetur. Itaque cultum his pro humano ingenio tribuerunt, ea tradentes, quae ſingulorum naturae convenirent, muneraque Diis offerenda non ex divinitate naturae, ſed ex humana aeſtimatione pendentes. Hinc certa erant inſtituta ſacrificia, praeſcriptique actus corporis, & motus, quos praeſcripto exprimebant, quas *caerimonias* dicimus. Hinc & ludi edebantur in honorem Deorum, & feſti dies tripudiis, & mollicula cantibus celebrabantur, quaſi natura divina iiſdem, quibus humana caperetur, & quaſi ſe quiſque in unius ex proceribus fidem, & patrocinium traderet; ſingulae nationes, & urbes ſuos praecipuos habebant Deos, in quorum honorem certa ſacrificia publice inſtituebātur. Item & ſingulae fam[iliae] ſacra Deos ſibi familiares adſciſcebant, quos *Lares* vocabant, & *Penates*. Quamobrem privatis etiam, & anniverſariis ſacrificiis, eos venerabantur. (a) Quae ſacra gentium erant jure Pontificio perpetuo addicta. Hinc plebs a patribus nō honore tantum, ſed & ſacris diſcernebatur: cum alia ſacra plebejorum eſſent, alia patriciorum. Unde Virginia, excluſa ſacris Pudicitiae Patriciae, aram dicavit Pudicitiae Plebejae. (b) Haec eadem cauſa diſſuaſit communionem juris conjugalis inter patricios, & plebejos. quia enim in mariti ſacra, & familiam uxor tranſibat, ideo perturbatum iri ſacrorum jus praedicabat Conſul contra plebejos, diſſerens, ſi connubia mutua inter patricios, & plebejos permitterentur. (c) Hinc intelligitur Modeſtini locus, ubi habetur *nuptiis divinum jus communicari*: quia ſcilicet mulier ſacrorum mariti fieret particeps (d). Publica igitur ſacra pro populo, publico ſumtu fiebant; privata vero ſumtu privato pro ſingulis hominibus, familiis, gentibus (e) ac praeter ſacra ferias quoque familiae proprias habebant, quales habuit Claudia, Cornelia, Julia, Aemilia (f). Haec autem ſacra, quo nunquā interirent, & ex legibus XII. tab. in familiis perpetuo manerent, Pontifices conſtituerunt, ut eo migrarent, quo vel familiae nomen, vel haereditas tranſiret, (g) vel pars major bonorum, quantum ſcilicet caperent haeredes. Unde quae pars legatariorum aere alieno ſubibat, ſacrorum onere carebat, quia, ut Cujacius (h) docet, bona ſacris obligabantur, deducto aere alieno. Itaque praeter uxorem filius cum naturalis, tum adoptivus, qui novae familiae nomen adſciſcebat, & qui [illegible] haeres, tumque legatarius, & partiarius, quicunque majorem bonorum partem uſucepiſſet, ejus familiae, unde bona veniebant, ſacris ob[illegible]

(a) Cic. de Aruſp. reſp.
(b) Livius lib. 10. cap. 23.
(c) Livius lib. 4. cap. 1.
(d) l. 1. D. de rit. nupt.
(e) Feſtus.
(f) Macrob. lib. 1. cap. 16.
(g) Cic. lib. 2. de leg. Feſtus verbo ſin. ſacra.
(h) ad 19. D. de V. S.

(a) *de legibus* 2. gabatur. Addit Cicero:(a) *Quarto ſi nemo ſit, qui ullam rem ceperit; de creditoribus ejus (ſcilicet obligatur) qui plurimum ſervet. Extrema illa perſona eſt, ut is, qui mortuus ſit, pecuniam debuerit, neminique eam ſolverit, proinde habeatur, quaſi eam pecuniam ceperit.* Hiſque perſonis publice *calatis*, hoc eſt *vocatis comitiis deteſtabantur* ſacra, ſive adhibitis teſtibus denunciabantur, ut ſacra ſuſciperent; ac ſi ea recuſarent, bonis plectebantur. *Deteſtari* enim eſt abſenti teſtato denunciare: unde *deteſtatio ſacrorum*, quae hoc ritu peragebatur. (b) Hinc frequens illud veteribus proverbium: *ſine ſacris haereditas*: quo ſignificabatur lucrum ſine incommodo, velut, haereditas deducto onere ſacrorum: quorum ſumtus non exiguam bonorum partem abſumebat. (c) Sed nequaquam Pontifices tanta religione ſacra muniverunt. Etenim ne qui plures haereditates obtinuiſſet, tot ſacrorum incommodis obrueretur, juriſconſulti jus Pontificium in ſpeciem, ſive verba illius tantum honoris cauſa retinuerunt, re vero abrogarunt; excogitantes, atque introducentes translationem quamdam haereditarii nominis per ſimulatas venditiones in ſenem aliquem decrepitum, ac pene mortuum, cui haeres futurus eſſet nullus: in quem ſenem caderet nomen tantum haereditarium, & dominii titulus abſque re, abſque bonis ullis, una cum onere ſacrorum: in quorum ſumtus pecuniam ab haerede capiebat, ut ea curaret quoad viveret. Quo ſine bonis moriente, ac haerede nullo, familiaeque nomine cum eo una pereunte, jus quoque ſacrorum extinguebatur; bonaque tum libera remanebant apud poſſeſſorem illorum, a quibus ea de cauſa ille familiae nomen, & dominii titulum divellerat; ut tranſlata in ſenem eum emtum, quem propterea *coëmtionalem* vocabant, morte illius occiderent, & cum dominii titulo, familiaeque nomine, ſacra etiam interirent. Scio alios aliter exponere quid ſint ſenes *coëmtionales* apud Plautum in Bacchide. (d) Sed ut nulli nos in re tam perplexa, & obſcura divinationem invidemus, ita & iidem ferendi ſumus, ſi facultate utamur eadem: praeſertim cum hujus interpretationis adſcriptorem habeamus Joſephum Scaligerum: qui ad Feſtum in verbis *pori proſe* ſcribit, plures inventas a JCtis artes ſacrorum interimendorum, ſive, ut idem vocat, *praeſtigias*; praecipue vero imaginariam quamdam venditionem, quae *coëmtio* vocabatur adhibitis ſenibus coëmtionalibus, qui aſſe Cajano, hoc eſt ſexteruo *dicis cauſa* ter accepto, & rurſus reddito, haeredem abſolvebant. Legem vero ita ſtatuit Cicero.

(b) Cujac. obſ. l. 19. & ad leg. [illegible] D. de V. S.

(c) Plaut. in Trinum. Feſt. verbo ſine ſacris.

(d) [illegible] Gronov. obſ. l. 4. obſervat. & de pecun. vet. lib. 4. cap. 8. pag. 491.

Sacra privata perpetuo manento.

LXXVIII. De Religioſis, & ſumtibus Funerum.

A ſacris ad religioſa, nempe ad cadaverum humationem tranſeamus. Cujuſmodi ritus Romani ab exteris, & antiquioribus acceperunt: praeſertim cadaverum combuſtionem, quae diu antea fuerat uſitata. Antiquitatem enim uſtionis cadaverum apud Graecos arguit Homerus, apud quem omnia Graecorum, ac Trojanorum cadavera comburuntur, ut colligitur ex pluribus Iliados locis, (e) praecipue vero ex Patrocli funere: unde diſcimus congeri conſueviſſe in extructum rogum, quae defuncto aſſent carora. Etenim Achilles in Patrocli rogum conjecit arma, & quatuor equos, & canes duos, mactatis iiſdem XII. lectiſſimis Trojanis adoleſcentibus. Nam multos neceſſitas, & putreſcentium foetor cadaverum,

(e) Iliad. 7. & 9. 23. 24. & Odyſ. 24.

mandorum cadaverum morem facile induxit. Cenſebant autem ex ſuperſtitione ſua veteres illi excoqui ſordes animorum igne, atque elementi levitate facile animos in coelum attolli: & inde *flammis* immortalitatem tribui exiſtimabant. Unde Gymnoſophiſtae ſeſe vivos in ignem conjiciebant, quo exuta citius mortalitate corporis, immortalitatem animi reciperent. Qua opinione Hercules, cui cremandi cadaveris initium tribuitur, cum bellum inferret Laomedonti, fertur amici ſui Licymnii filium ſibi ſocium adjunxiſſe, patrique incolumem redditurum juraſſe: adoleſcente vero in acie caeſo cremaſſe cadaver illius, & patri cineres tradidiſſe, ac ſeſe jurisjurandi religione ſolutum putaſſe, quaſi patri filium longe meliorem reddidiſſet, utpote immortalem inde factum. Romani autem initio ignem non adhibebant, ſed *humo* cadavera obtegebant, unde *humatio*, & *humare*: a quibus differt *ſepulchrum*, & *ſepelire*, quod haec pateant latius, & ad quodlibet funeris genus extendantur. Uſum vero uſtionis poſtea Romani acceperunt, (a) quia longinquis bellis terra obrutos erui cognoverunt, manibuſque turbari; plures vero familiae vetuſtam humationem retinuerunt, de quibus Cornelia, de qua primus Sylla ſuum corpus cremari voluit; quia cum per contumeliam Caji Marii apud Anienem ſitas reliquias diſſipari juſſiſſet, eandem ipſe ſuo in corpore formidabat. (b) Neque tamen corpus continuo poſt mortem cremabatur, ſed octavo demum die in extructum rogum imponebatur, ſubjectis facibus, nono die ſepeliendum; (c) unde Horatius: *Novendiales diſſipare cineres*. Primo enim die cadaver calida aqua abluebant, & poſtquam unguento perfuderant, *conclamabant*, ut ſi qui ſpiritus vitales reſiderent, calore, atque clamoribus excitarentur. Contigit enim aliquando, ut qui mortuus putaretur, e rogo lureexerit, ac ſuperante corpus flamma perierit. Altero die nocturnis horis ſilentes ſubtili velo corpus involvebant ad diem octavum uſque lugendum, adhibitis ad hoc officium mulieribus, quas *praeficas* vocabant. Efferebatur vero funus praecuntibus facibus. Curandorum autem funerum diebus familia funeſta manebat, & dicebatur *humilior* uſque ad humationem, niſi mendum ſit apud Varronem, (d) ut Scaliger ſuſpicatur. Cadavere autem exuſto, & ſepultis cineribus, ſupererat *humatio*: ſine qua, familia nondum purgata putabatur: unde membro deſecto, nempe digito deciſo, in eo tanquam toto ſuper cadavere juſta perſolvebantur, injectaque gleba, corpus dicebatur *humatum*, ob membrum *humo* conſumitque locus ſiebat religioſus. (e) Novem vero hiſce diebus quibus haeres atro indutus veſte funeribus faciendis juſtiſque curandis occupabatur, neque in jus vocari poterat, neque alius quiſquam, e quo defunctus lugeretur, aliqua petitione vexari. (f) Vetuſtioribus autem Romae temporibus ſepulchra cadaverum in Urbe, imo etiam domi pro Diis Penatibus colebantur: quem morem ſignificat Virgilius (g) in illis verbis:

- - - - *Urbique remittunt.*

Sedibus hunc refer ante ſuis, & conde ſepulchro.

Ubi vetus interpres hoc de more diſputat, qui poſtea ſublatus fuit: nam Senatus vetuit, quemquam in Urbe uri, aut ſepeliri, quod in XII. invenitur tabulis. Unde qui legibus tenebantur, veluti ob virtutem cla-

(a) Plin. lib. 7. cap. 54.

(b) Cic. 2. de legibus.

(c) Virg. 6. Aeneid. verſ. 44. ubi Servius. Turneb. adverſ. 24. 41.

(d) Varro d. l. ubi Scalig.

(e) Cic. 2. de leg. Feſt. verb. praecidan. Varr. 4. de ling. lat. [illegible] Turneb. & Scaliger.

(f) l. 6. D. de in jus voc. l. 36. D. de judic. Cujac. ad tit. D. de his qui not. infam. [illegible]

(g) Aeneid. 11. [illegible]

nores viri, & Imperatores, & Veſtales ſepeliebantur in Urbe; cæteri vero extra Urbem, exemplo Athenienſium, quos eadem religione uſos ex *epiſt. Servj* Sulpicii ſcimus: qui refert Marcello mortuo locum in civitate ab Athenienſibus cadaveri ſepeliendo impetrare nequiſſe. Hoc autẽ conſtitutum videtur, ne flebilibus officiis, & lethali aura cives cõtriſtarentur. Cum autem Romani honoris cauſa ſepulchrum in Urbe alicui concederent, ad id patebat Exquilinus campus, quem Auguſtus Mæcenati conceſſit; ut occupato jam alio in eo loco, poteſtas cuiquam in Urbe ſepeliendi amplius non fieret.(*a*) Eamdem religionem fortaſſe neglectam reſcripto ſuo ſuſcitavit Adrianus,(*b*) qui pœnam ſtatuit quadraginta aureorum in eos, qui in civitate ſepelirent, quam fiſco inferri juſſit; & in Magiſtratus eadem qui paſſi ſunt; & locum publicari juſſit, & corpus transferri: ad quae acceſſerunt aliorum ſcripta Imperatorum.(*c*) Legem autem XII. tabulis verbis exhibet Cicero *lib. 2. de leg.*

(*a*) *vide Balduin. ad hanc l. XII tab.*
(*b*) *l. 3. § 4. D.*
(*c*) *De ſep. & ſumpt. fun.*

Hominem mortuum in Urbe ne ſepelito, neve urito.

Nunc de ſumtibus ſepulchrorum.

Nullius rei cura homines tangere minus deberet, quam magnificentia ſepulchrorum, & humanae gloriae conſideratio poſt mortem: quae rebus nos omnino ſolvit humanis. Verum adeo miſeri haeremus corpori, mortalique hujus vitae cupiditate tantopere tenemur; ut unde abſcedit animus, in liberis tamen, & rebus geſtis, & inſanis ſumtibus aedificiorum, ac ſi non re, verbo tamen, ac nomine habitare contendamus, miſere viventes, ut ſumtuoſe moriamur, totaque vita pro ea laude laborantes, quae vel contemnenda erit cum Deo habitantibus; vel a beatitudinis aeternae ſpe decidentibus aeterno tempore pœnitenda. Ergo quid commemorem veterum AEgyptiorum ſtultitatem, quid regum eorum inſaniem, qui exiguum cinerem eductis ad Coelum montibus condiderunt? Quid aetate quoque noſtra populorum orientalium, ac Sinarum praecipue ſtultitiam, quorum maxima pars opum funeris ambitione conſumitur? Profuſionem hanc inanem ab AEgyptiorum exemplo ad Graecos cum aliis moribus translatam a Solone compreſſã legimus: Atticoque jure conſtitutum refert Cicero,(*d*) ne quis ſepulchrum operoſius faceret, quam quod decem homines effecerint triduo; ac ne id opere tectorio exornaretur, neque ibi *Hermae* imponerẽtur, quod ideo ſiebat, quia Mercurium animabus ad inferos deducendis praeeſſe putabãt. Et quoniam ſepulchra columnis exornabant, earum quoque inſolentiã compeſcuit Phalaraeus, qui ſuper terrae tumulũ noluit quid ſtatui, niſi *columellam* tribus cubitis non altiorem, aut *menſam*, aut *labellum*. Plato vero vetuit in parte agri foecunda locum ad ſepulchrũ capere, vetuit item aggerem altiorem eo tumulo, quẽ viri quinque diebus quinque extruxerint; nec lapides ſuperextrui paſſus eſt majores, quã ut quatuor heroicos verſus complecterentur in mortui laudem. Hanc legum Atticarum ſobrietatem, atque modeſtiam imitati Decemviri Romani, funeribus ſumtuum inſaniam amoverunt, praefati ab initio pauca hæc: *hoc plus ne facito*, ne ſcilicet plus facerent, quam ſubjectis continuo legum capitibus permiſſum invenirent. Quae verba male Raevardus eo

(*d*) *lib. 2. de legibus.*

loco

loco movet, ut aliis capitibus nulla ratione interponeret. Ac primo Decemviri artificii ſumtum in extruendo rogo prohibuerunt, jubentes, ut e rudibus, & impolitis lignis componeretur, ac vetantes aſciam, ſive dolabram ad elegantiam adhiberi. Quorſum enim ars, & induſtria in opere paucarum horarum? Et quoniam veteres, uti diximus, in ornandis funeribus adeo furebant, ut precioſa queque, atque cariora defuncto, cum ipſo corpore conderent; vetuit Solon (a) plus quam tribus veſtibus mortui corpus onerari; cujus frugalitatem etiam Decemviri aemulantes legem tulerunt, ne ad cadaver componendum adhiberentur plura, quam tria *ricinia*, (b) quae veſtes erant quadratae purpureae. Unde Varro ait fuiſſe duarum togarum inſtar, quarum dimidium retrorſum jaciebatur, indeque dictum *ricinium*: atque antiquiſſimum [illegible] mulierū, poſtea vero duplex fuiſſe virorum. Unde Servius ait [illegible] uſu petere, mulieres olim habuiſſe togas, & Cicero ait, riciniis mulieres uſas in luctu. (c) Minus praeterea quoddam erat ricinium, quae rica dicebatur, eratque velamentum capitis muliebre, modeſtiae cauſa genus tegens, quo in ſacrificiis utebantur. Riciniis igitur involvebant cadaver, quorum ſingula involucra, ut ſuſpicor, diſtinguebant faſciis purpureis. propterea lex, ut Cicero tradit, non tulit pluſquam tria vincula purpurea, (d) quae interpretor faſcias purpureas, quarum ſingulis ricinia corpori colligabantur. Ad eam ſolennitatem funeris veteres conducebant *[illegible]* adhibita muliere, quae *praefica* nuncupabatur: eaeque cantiones lugubres appellabantur *naeniae*, quaeque apud *ſitos*, hoc eſt mortuos, & humi conditos, vel condendos canerent *ſiticines*. (e) In majoribus autem exequiis adhibebantur *tubae*. Cujuſmodi ſumtus, quia modum excederent, Decemviri vetuerunt pluſquam decem tibicines ad funus vocari. Unde Ovidius *faſtor.* 6.

Adde quod AEdilis, pompam qui funeris irent,
Artifices ſolos juſſerat eſſe decem.

AEdilium enim munus erat curare ſolennitates, tum ludorum, tum feſtorum dierum, tum etiam funerum, quo rite omnia peragerentur. Unde miror, cur Jacobus Gothofredus pro *AEdilis* ſubſtituerit *edictis*. Corruptis autem Pop. Romani moribus haec in funeribus modeſtia in oblivionē venerat. At Juriſconſ. qui regendae humanae vitae ſtudia colebāt, pro viribus huic amentiae occurrerunt. Unde Ulpianus: (f) *Non oportere, ut ornamenta cum corporibus condantur, nec quid aliud hujuſmodi, quod homines ſimpliciores faciunt.* Et Papinianus [illegible] *voluntates defūctorum circa ſepulturam; veluti veſtes, aut ſi qua alia ſupervacua, ut in funus impendantur.* Nec tantum ſumtus immodicos, verum & effuſos, ac muliebres queſtus, & ejulationes molliores, aliaque infirmorum animorum argumenta Decemviri a Romanis inſtitutis averterunt, ne his imbecillitatis exemplis aſſueta bello pectora, & diuturnis praeliis roborata diſſolverentur. Longiores enim fletus, & inveterati moeroris adſpectus augent mortis opinionem, ad cujus contemtum aſſuefaciendus fuit populus omnibus gentibus imperaturus. Vetuerunt igitur XII. tabul. leges mulieres *radere*, & *doloſiore genas*, ut mos erat earum, vel quo ſe acubus cruentarent, vel quo ſanguinem ſuum funderent, ſi deeſſet ſanguis

(a) Plutarch. in Solon.

(b) Feſtus in verbo Ricin. Varro. lib. 4. de ling. lat.

(c) de legib. lib. 2. Turneb. in Varron. [illegible] de ling. lat.

(d) Cic. de leg. 2. Cujac. ad l. ult. D. his qui not. infam. [illegible] ad tit. a quaeſt. Papin.

(e) Gell. lib. [illegible] cap.

(f) L. 14. §. quia immodicae. 14. D. de relig. & ſumt. fun. §. non autem.

quia gladiatorum (ludi enim gladiatorum in funeribus edebantur) de quo more teſtis eſt Servius ad locum illum *Æneid.* 12.

Et roſtas laniata genas. - - -

ubi hujus verba legis profert Servius, aetate, aut ſcriptorum imperitia fortaſſe corrupta. Simul cum laniatu genarum vetitus fuit etiã ejulatus, & queſtus effractior, atque abjectio animi, ploratuſque importunus, quem *leſſum* veteres vocabant, ut ſuſpicabatur Sex. Ælius, quem ſimul cum L. Ælio Cicero refert, (a) nullam hujus verbi certam ſignificationẽ elicere potuiſſe: quippe aetas eam ſubduxerat. Unde nec nobis quidquam ſupereſt praeter conjecturam. Sane hanc ſententiam hujus fuiſſe legis arguit lex Solonis, qui nimios fletus, teſte Plutarcho, & Cicerone, inhibuerat: quam legem in ſuas Decemviri tabulas tranſtulerunt. Quam tamen gravitatem Solon legibus ſuis exegit, moriens ipſe minime praeſtitit: ſiquidem haec ille de ſuo funere, quae Cicero tranſtulit. *(b)*

(a) lib. 2. de legibus.

(b) lib. 1. Tuſcul.

Mors mea ne careat lachrymis, linquamus amicis
Moerorem, ut celebrent funera cum gemitu.

Quamobrem jure a Cicerone praefertur Ennii oratio haec:

Nemo me lachrymis decoret, nec funera fletu
Faxit: cur? volito vivu' per ora virum.

Plato vero in ſuis legibus minime ſollicitus eſt de prohibendis, aut coercendis lachrymis, dum ne planctu, & clamore mortuum extra domum comitentur: credo ne publico adſpectu lachrymarum civium animi debilitarentur. Praeterea Decemviri moderandorum ſumtuum curam ſuſceperunt providentes, caventeſque, ne praeter juſta jam perſoluta, & humationes *oſſi dempto*, quae ſupra memoravimus, benevoli, & cognati *oſſa legerent* reſervanda domi, ut ſuper iis juſta repeterentur, itaque ſumtus, & lachrymae augerentur. Neque enim celebrari poterat funus, niſi ſuper oſſibus. Hinc mari merſus, aut flumine, cujus cadaver ad littus, aut ripam non emerſiſſet, nullis funeribus decorabatur. Quamobrẽ cum nullũ ſuper terra os defuncti extaret, haeres nulla funeris obligatione premebatur, neque jure Pontificio tenebatur porcam immolare Cereri, ac Telluri quotannis: quam *praecidaneam porcã* vocabant, quia caedenda erat antequã novae fruges caperentur. Et haec annua immolatio poena erat haeredis, qui cum poſſet, juſta nõ feciſſet. *(c)* At ejus qui occidiſſet in acie, quamvis oſſa nulla invenirentur, tamẽ virtutis ergo funus ducebatur, & memoria extendebatur exequiis. Immo etſi forte fuiſſet a commilitonibus crematus; tamen permittebatur haeredi, & cognatis legere oſſa, quae inveniſſent, ut ſuper iis juſta facerẽt. (d) Ad alios nunc ſumtus a Decemviris rejectos accedamus, nempe ad *uncturam ſervilem, reſperſionem, murratã potionem,* & *longas coronas.* *Uncturam* cadaverum pluribus quidem populis conſuetã, (e) veluti Ægyptiis, Graecis, & Perſis, Romanis vero fuit maxime neceſſaria, qui novem dies funus protrahentes, unctione olei, atque odorati liquoris, putredinem prohibere cogebantur: praeſertim quia oportebat corporis poros, aqua calida laxatos, unguentis opplere, ne aer viſcera liberius permeando, corporis compagem celerius ſolveret. Quamobrem non omnẽ uncturam Decemviri ſuſtulerant, quippe cum ſolũ hanc ingenuo-

(c) Cujac. lib. ... D. de his, qui not. infam. in Papin. lib. 2. quaeſt.

(d) Cujac. lib. ... Cic. lib. 2. de leg.

(e) Herodot. lib. 2. cap. ... Diod. Sicul. lib. 1. ... Ariſtoph. in Plut.

rum

ſum cadaveribus neceſſarium cognoſcerent; ideoque unctionem eam inter impenſas funeris poſitam invenimus; (a) unctuŕam vero tantum ſervilem prohibuerunt, tum ne par honos tribueretur cadaveribus ſervorum; tum etiam quia neque ea ſolennia, neque idem dictum ſpatium ad ſervorum funus adhibebatur. Sequitur *circumpotatio*, (b) ſive epulae funebres, aut ſepulchralis coena, & convivium, quod inibatur poſt cadaver conditum: quae & *perviſilia* dicebantur, & *ſilicernia*, quaſi coena ad ſilicem; veteres enim *cœſum* pro *coena* dixiſſe teſtis eſt Varro in Meleagro: (c) qui mos & Romanorum fuit, & Athenienſium, & aliarum gentium vetuſtiſſimus, cujus teſtis eſt Homerus. (d) Atque ad has epulas accedebant poſt coenam ipſis mortuis datam; mortuos enim convivio excipere ſe credebant coenam flammis injicientes, quaſi flammarum faucibus eam defuncti vorarent. Haec vero, quae diximus, convivia tanta magnificentia inſtruebantur, ut Decemviri profuſionem hanc inutilem moderandam exiſtimarint, ſed fruſtra. (e) Nam ſubactae moribus leges furori hominum reprimendo minime ſufficerunt. Quippe ſuperſtitionis amentia verebantur fame necare mortuos, atque ipſos Deos, ut viventes, & mortales, pro mortuis, & immortalibus in vino, & epulis explerent: quaſi hominum dentibus Dii ſuperi, atque inferi manderent: adeo luxuriae, atque crapulae numen venerabantur inane. Hanc autem Decemviri legem etiam de Solone ſumſerunt, cui tamē jacturae hujuſmodi ſque luxus coërcendi conſilium nihilo proceſſit felicius. Quae enim vulgarem affectionem coërcuerit, quando cupiditas religione munitur? Omnem autem circumpotationem Decemviri ſuſtulerunt, cū vere eſſet crapula, & circumpotatio, & etiam ad fores mulſum daretur. (f) *Reſperſionem* quoque rogi, & cinerum, quae Numae tempore vino, Decemvirorum vero aetate murrata potione fiebat, XII. tabul. prohibuerunt: cum amovendis ſupervacuis ſumtibus etiam vini reſperſionem Numa prohibuiſſet; quam tamen Decemviri toleraverunt, niſi ſumtuoſior eſſet, qualis erat murrata potio, quae rogo, ſive flagranti, ſive combuſto, aut cineribus adſpergebatur. Hanc enim reſperſionem lege XII. tabul. prohiberi recte, meo judicio, Gothofredus exiſtimat. Eadem autem prohibitione comprehenduntur liquores omnes precioſi, quos poſterior aetas invenit, quoſque Decemviri, etſi non ſibi notos, tamen legis virtute vetuerunt: conſilium enim legum conditorum fuit, inutiles reſecare ſumptus. Quid autem fuerit *murrata potio*, non ſatis eſt exploratum. Alii enim ſcribunt *murrinam* a *myrrha* ab unguenti odore, quod & *murrha* Latinis appellabatur, eratque potio dulcis ebrietati oppoſita, quae propterea & foeminis concedebatur: alii vero *murrheum*, quaſi myrrha conditum, unde myrrhatum vinum. (g) Hujus odore ſcribit Plinius proditum L. Plotium proſcriptum a Triumviris, cum in Salernitana latebra ſe conderet. Rurſus, ut quam minimo ſumpto mors hominum honoraretur, prohibuere Decemviri *longas coronas*, diverſas habent a rotundis contextis, ut capita redimirent. Erant autem longae coronae, quibus implicabantur cadavera, & buſta, & ſepulchra, & ſellae curules, & theatra, & currus triumphales, & fores. (h) unde Tibullus:

(a) l. 17 D. de relig. & ſumt. funer.

(b) ... de leg.

(c) Henr. de Lauremberg verbo ſilicernium.

(d) Iliad. ω.

(e) Tertull. Apol. cap. 13.

(f) Theodor. Marc. cap. 9. pag. 298. ad leg. XII. tabul.

(g) Feſtus verb. murrata. Plin. lib. 14. c. 13. Plaut. in Perſa. Mart. lib. 13. Gell. cap. 2. Turneb. adverſ. lib. 28. cap. 9.

(h) Ovid. lib. 4. Faſt. Plin. lib. 21. cap. 3. Tertul. de coron. milit.

Elivo

Flava Ceres tibi ſit noſtro de rure corona
Spicea, quae templi pendeat ante fores.

Rejecerunt poſtremo Decemviri, moderandorum ſumtuum cauſa, etiam odorem a funeribus, amoto *acerrae* uſu: quae ſive ara fuit ante cadaver adolendis odoribus poſita, ſive arcula incendendo thuri conſtructa, ut aliqui putant; certe ad odorum edendorum uſum in funeribus adhibebatur. Concludamus vero locum hunc de moderandis funerum ſumtibus ea lege, quae vetuit uni plura fieri funera, vel plures lectos ſterni, quod forſan erat ante conſuetum. (a) Sed antequam tranſeamus ad alias, proferamus eas, quas adhuc explicavimus.

(a) Cic. lib. 2. de leg. Servius in lib. 5. & 6. Æneid.

Sumtus, & luctus a Deorum Manium jure removeto. Hoc plus ne facito. Rogum aſcia ne polito. Tribus riciniis, ac x. tibicinibus foris efferre jus eſto. Mulieres genas ne radunto, neve leſſum funeris ergo habento.

Homini mortuo oſſa ne legito, quo poſt funus facias. Servilis unctura, omniſque circumpotatio auferitor: Murrata potio ne inditor. Ne longae coronae, neve acerrae proferuntor. Uni plura funera ne facitor.

Notis abſtinemus, cum ſatis pateat ſenſus e ſuperioribus diſputationibus. Tantum addimus ad primam legem *Deos manes* eſſe Deos inferos, jiſque *Deorum Manium*, eſſe jus ſepulchrorum, & funerum. Dicuntur autem *manes*, ut Varro tradit; (b) quia veteres *bonum* dicebant *manum*. Dii autem inferi, quamvis mali haberentur, tamen, ut pax cum eis eſſet, priſci illi bono illos nomine demulcebant, quod mali bonis nominibus placarentur. Occurrit lex alia, (c) quae exceptio eſt prohibitionis hujuſce funerum: permittitur enim, ut aurum, quo forte defuncti dentes in vita decidui revincti fuiſſent, flammis, & humo, ſi liberet, traderetur. Videbatur enim nimis avidum ob tantillum auri dentium defuncti ordinem diſſolvere. Unde lex fuit:

(b) lib. 5. de ling. lat.

(c) Cic. lib. 2. de legib.

Neve aurum addito: Aſt ſi cui auro dentes vincti eſcint, im cum illo ſepelire, ureréve ſe fraude eſto.

Eſcint) pro erunt, ut expoſuimus non ſemel.

Im) pro *eum*, ut ſupra expoſuimus.

Se fraude) pro *ſine fraude*, hoc eſt, *impune eſto, liceto, ne ſit ei damno*. Sequitur exceptio alia ſuperiorum legum, illiuſque praecipue, quae coronarū luxum profligavit. Etenim ut praemiis virtus excitaretur, Decemviri coronae poteſtatem fecerunt ei, qui ludis, & certaminibus publicis victor eam meruiſſet, ſive per ſemet, ſive per ſervos, equoſve ſuos, quos *pecuniae* nomine lex complectitur: nec victoris tantū cadaveri coronam eam imponere licuit, ſed etiam parenti ejus. Siquidem, ut mos fuit Graeciae, ubi ſumma cum celebritate certamina ſunt inſtituta; qui publicis in ludis viciſſet, non ſibi tantum, ſed patri, & patriae ſuae gloriam pariebat, & voce praeconis cum ipſe victor, tum pa-

tria

tria ejus, & pater appellabantur. (a) Unde non mirum ſi coronae honorem Romanarum legum conditores etiam parenti tribuerint: poſt electum enim filium, coronam eamdem domum referebant, ut argumentum virtutis uſque ad funus parentum in familia maneret. Sed novorum temporum luxuries, praecipue ſub Imperatoribus, hanc omnem diſciplinam evertit, coronaſque communes reddidit omnibus, (b) exceptis Chriſtianis, qui ſuperſtitioſum ritum abhorrebant. Legem autem, quam & plures ſarcire tentarunt, en qualem reſtituit Jac. Gothofredus.

(a) Pindar. od. 5. ubi Scholiaſt.

(b) Juven. Sat. 12. Minut. Felix. Tertul. de coron. mil.

Qui coronam parit ipſe pecuniaeve ejus virtutis ergo arguitor: & ipſi mortuo parentibusque ejus dum intus poſitus eſcit foriſque effertur, ſe fraude eſto.

Parit) male Revardus ligamentis aſſuetus mutavit in *pecit*. *Parit* praeteritum eſt antiquum pro *peperit*. Nam ut obſervavit Popma (c) veteres aliquando praeteritum etiam per praeſens exprimebant; unde ſunt illa *diſcedi* pro *diſceſſi*, & *decedi* pro *deceſſi*, (d) *ſi ſine liberis decederit* apud Paul. & apud Cat. in orat. de bello Carthagin. *auras nobis calliſcerunt*; & in *clepo*, *clepi*. Cic. de leg. *ſacrum ſacrove commendatum qui clepserit*. Hinc & in lege noſtra *pari* pro *peperi* a *pario*.

(c) de uſu antiq. locut. cap. 12.
(d) Varro de re ruſt.

Pecuniae) *pecuniae* nomine venit quidquid eſt in dominio noſtro, ut ſervi, & equi, (e) quibus cum uterentur in circenſibus, ob eorum laborem, praemium vertebatur in dominum.

(e) l. pecuniae D. de V. S.

Arguitor) nihil temere mutandum, ut illi faciunt, qui *dicitor*, *addicitor*, reponunt. Senſus enim optime conſtat, cum *arguitor* ſignificet *arguatur virtus*, *declaretur*. Tota vero haec lex ita verbis communibus commode, atque uſitatis exponetur.

Quicumque coronam meruerit in ludicris, ſive ipſe, ſive ſervi ejus, equive in funere ob virtutem laudatur: ipſique mortuo, & ejus parentibus, & quamdiu domi per novem dies collocatum eſt cadaver, & cum efferetur, coronam illam imponi jus eſto.

Sed jam diſputationem noſtram de XII. tabul. leg. concludamus, pervenimus enim ad poſtremam in ordine a nobis inſtitutoque lex illa, quae ſpatium praefinit, quod inter aedes alienas, & buſtum, rogumque debeat intercedere, (f) quod *LX. pedum* ſtatuitur: ne rogo propius admoto, aedes vicinae volitante flamma conflagrent: neve ex vicinitate foetor cadaveris proximiores inficiat. Ex quo ſpatii amplitudine arguitur, legem hanc pertinere ad aedes ruſticas extra pomoerium: nam urbis anguſtia, & proximitas urbanorum aedificiorum hunc locum ſatis excludunt. Et quoniam lex privatis cavet, ut incendium ab eorum domibus arceat, atque foetorem; ſequitur, domino permittente aedium, fas eſſe propius rogum extruere: adeo ut nequeat poſtea prohibere dominus, ne alius mortuus eodem inferatur. Quo pertinent Pomponii verba in *l. ſi propius D. de mort. inſer.*, ubi *legitimum modum* intelligit Juriſconſultus ſpatium hoc LX. pedum a XII. tabul. leg. praeſcriptum; ut optime Antonius Auguſtinus interpretatur. Tandem progrediuntur Decemviri ad muniendam auctoritate legis religionem ſepulchrorum, quas

(f) Cic. lib. 2. de legib.

ſet ipſo *religioſi* nomine ab uſucapione eximebantur; cum non liceat res ſacras, ſanctas, & religioſas uſucapere, tamen nominatim de veſtibulo ſepulchri cavere voluerunt; ne forum ſive veſtibulum ſepulchri, tanquam a re religioſa ſeparatum uſucaperetur: jubentes, ut acceſſio illa ſepulchri ejuſdem ſepulchri jure frueretur, atque adjicientes, ne buſtum uſucapere liceret. Quod *buſtum* cum Hotomanno interpretor locum, ubi cadaver fuerat exuſtum, ſiquidem alibi conditum fuiſſet, quamvis locus uſtionis proprie diceretur *uſtrina*. (a) Si enim *buſtum* pro ipſo *ſepulchro* hic acceperimus, inutilem hanc reddemus legem. Siquidem ſepulchra per ſe ſatis pro religioſi jure uſucapionem excludebant, nec quidquam nominatim nova lege caveri oportebat. Cavet autem lex quia buſtum, ſive locus ubi cadaver tantum fuiſſet crematum, neque conſeptum erat, neque religioſum: & interdum monumento conjungebatur, interdum vero conjungi prohibebatur, ut hae antiquae inſcriptiones teſtantur.

(a) Feſtus in verbo buſt.

Huic monumento uſtrinam adplicare non licet. (b) En autem leges ipſas ex Cicerone quantum potuit reſtitutas.

(b) Vid. Popm. de diff. verbor. verb. buſtum.

Rogum buſtumve novum alienas aedes propius LX. pedes, ſi dominus nolet, ne adjicito.

Fori buſtive aeterna auctoritas eſto.

Rogum) de his verbis haec habet Servius in fragmentis. *Apparatus mortuorum Funus dici ſolet: extructio lignorum Rogus: ſubjectio ignis Pyra: crematio cadaveris Buſtum: locus Uſtrina: operis conſtructio Sepulchrum: inſcriptum nomen, memoriaque, Monumentum.* Sed non ſemper in uſu loquendi diſcrimen hoc religioſe obſervatur.

Buſtive) hac voce diximus hic ſignificari locum, ubi corpus crematum eſt, at non conditum: cujus interpretationis non modo Hotomannum auctorem, ſed & adſcriptorem Popmam habemus *de differen. verbor. verb. buſtum*, ubi ait:

Interdum buſtum appellatur locus, in quo mortuus crematur, non etiam ſepultus eſt, ut notat Servius in illud AEneid. XI. ſemiuſtaque ſervant buſta; & Strabo *lib.* 5. ſcribit [illegible] *id eſt buſtum Auguſti fuiſſe in campo Martio, & ab eo diverſum Mauſoleum, in quo cineres conditae.* His addo Donatum, qui *buſta*, inquit, *ſunt loca in quibus jam corpora arſerunt.* Quam ſententiam etiam probat Voſſius etymolog. qui ait. *Quemadmodum buſtum eſſe poteſt aliquid, ubi ſepulchrum non eſſet: ita eſſe poſſe ſepulchrum, ubi non eſt buſtum.* Atque hactenus leges XII. tabul. expoſuiſſe ſufficiat.

LXXIX. De Jure Flaviano.

Propoſitis autem XII. tabulis, jus quidem patebat omnibus, at uſus illius, & ratio, qua quiſque ſuum perſequeretur, a populo ignorabatur. Quamobrem inventi ſunt, qui leges redderent actuoſas, inſtrumentaque tractandi juris ex arcana diſciplina depromta, civibus miniſtrarent. Unde conſtituti ſunt a prudentibus certi exercendi juris ritus, quorum ſolenniores, *legis actiones* vocabantur: certiſque verborum conceptionibus, ſive formulis cujuſque contractus vis, actuſque omnis excipiebantur. Romani enim a primo rudes quidque agerent certis verbis, atque

ſigna

ſignis mentem exprimebant, quaſi nihil foret legitimum, niſi a verborum, & ſignorum religione fuiſſet obſignatum; nihilque ratum habebant, niſi quod ſuis eſſet ritibus expeditum. Hinc in ſponſalibus *ferreũ annulum* dabant, (*a*) nec annulis uſae ſunt foeminae, niſi quos virgines a ſponſis acceperant. (*b*) In contrahendis nuptiis *aqua*, & *ignis*, quaſi nota communis vitae adhibebatur; (*c*) quorum ignis marem ſignificabat, aqua foeminam, quia vi, & humore foetus coaleſcit. (*d*) Igne autẽ, & aqua vitam conſtare vetus ſapientia praedicabat. Unde aqua, & ignis certum erat contracti matrimonii ſignum, ſine quibus nullae erant nuptiae, ut colligitur ex Scaevola, quia per ea vitae communio inducebatur. (*e*) Uxori domum deductae, traditione *clavium*, dominium tradebatur: dimiſſae vero per divortium earumdem ademtione eripiebatur. Clavibus enim cuſtodia rerum ſignificabatur; quod inſtitutum Numae Plutarchus adſcripſit. Prohibitio novi operis fiebat ſolẽni *jactu lapilli*. (*f*) Filio vero emancipato *colaphum* infligebant. (*g*) Item & servo manumiſſo, quem etiam *circumagebant*, ut poſt dimiſſus liber eſſet, quo reſpexit Perſius.

Verterit hunc dominus, momento turbinis exit
Marcus Dama - - -

Feſtuca etiam eos attingebant, & *tonſos pileo* donabant, quae libertatis nota erat; unde rex ille nomine regio prorſus indignus, cum ſe ſe profiteretur P. R. libertum, raſo capite, atque pileatus obviam legatis procedebat. *Uſurpabant* autem, ſive uſucapionem interrumpebant detringẽdo ſurculum arboris. (*h*) *Vindiciae*, ſive lites de fundo, inſtituebantur conſerta manu per ludicram pugnae ſpeciem, & ſimulata concertatione *feſtucas* committebant, praelium imitantes, eaque dicebatur *vis moribus facta*, de quo & ſupra. (*i*) Cum teſtem aliquem facerent, imam aurem illius digitis primoribus atterebant, quaſi memoriae ſedem, ut jam expoſuimus. (*k*) In qualibet tranſlatione dominii rerum earum, quae mancipi vocabantur, quarum proprietatem in noſtro dominio habemus, adhibebant *aes*, & *libram*, cujus lanx altera aere percutiebatur, quod etiam fiebat in teſtamentis, quia per ea dominium tranſferebatur: (*l*) eademque ſolemnitas adhibebatur in adoptionibus, quia per eas adoleſcens ex una in aliam familiam diſcedit, quae ſupra latius expoſuimus. In licitationibus, qui pluris liceret, ſive qui plus afferret, *digitum* tollebat. (*m*) Inſtituto haeredi teſtator *annulũ* tradebat. (*n*) Pignoris nota erat *manus cõpreſſio*, unde Juriſconſultus ait, *pignus* dictum a pugno. (*o*) Hinc apparet pignus proprie ad res mobiles pertinere. *Manus* etiã dabatur traditae *manui*; inde quaſi *manus datio* mandatũ, item a mãdato *mãdo*, quaſi *manum do*. (*p*) *Stipulabantur* autem frangendo *ſtipulas*, eaſque committendo, atque in ſpeciem redintegrando ſponſionem, quiſque ſuam agnoſcebat. Haereditas adibatur *adprehenſione* corporis haereditarii, & *per ceſſione digitorũ*, ut ſaepe Cujacius notavit. (*q*) Hanc autem populi Romani ſuperſtitionem prudentes ex uſu ſuo eſſe duxerunt, atque ut omnia negocia privatorum ad ſe traherent, ſingulos actus, atque cogitationes cõtrahentium, & in foro diſputantium, conceptis verbis, & praecipue

Cc 2 formulis

(a) Hotoman. in XII. obſervat. cap. 7.
(b) Plin. lib. 33. cap. 1.
(c) Ibid. lib. 30. [illegible] Item [illegible] de donat. [illegible] ſ. donatae. 36. [illegible] D. de don. inter vir. & uxor.
(d) Varr. 4. de lingua.
(e) [illegible] D. de donat. inter. vir. & uxor. Cujac. [illegible] obſerv. cap. [illegible] Plutarch. in probl. rom.
(f) Feſtus Pomp. [illegible] lib. 2. Ambroſ. epiſt. [illegible]
(g) [illegible] de poſtlim. [illegible] D. de [illegible] S. Hieron. in Perſ. [illegible] D. [illegible]
(h) [illegible] de Orat.
[illegible] Gellius lib. 20. cap. 9. Cic. pro Caecin.
(k) [illegible] in Perſ. [illegible]
(l) [illegible] lib. 11. cap. [illegible]
(m) [illegible] in Verr. 5. [illegible]
(n) Val. Max. lib. 5. cap. [illegible] Corn. Nepos in Eumene D. [illegible] lib. 14.
(o) [illegible]

(p) Iſidor. etymolog. lib. 5. cap. 24. (q) Cujac. obſ. [illegible] cap. 18. & paratit. C. de [illegible] Sl.

formulis devinxere, ita ut omnem populum ad ſuam ipſorum auctoritatem traduxerint. Nihil enim agere petereve licebat, niſi cōſultis Juriſprudentibus, apud quos manebat ſcientia faſtorum, & nefaſtorum, ſive dierum, quibus licebat fari, aut non in judicio, quod erat *lege agere*. Manebat etiam apud eos ratio exercendi judicii, ut ab iis forma judiciorum, ſive actio efflagitaretur, & dies. Quae autem certis verbis ad exercitium legum, & juris miniſterium compoſita fuerunt, *actiones legis* appellabantur, & *actus legitimi*, quibus jus civile XII. tabul. conſignatum, atque commiſſum evocabatur in forum, & ex umbra in campum, atque in aciem educebatur; atque tertia juris civilis portio fuit. Erat videlicet in XII. tabulis mentio manus conſertionis, & mancipationis; harum autem ritus, & formulae quemadmodum explicarentur, excogitatae fuerunt a prudentibus, & in Pontificum conditae penetralibus. Pontifices enim non modo conſequentibus temporibus de media Juriſprudentia ſuſcipiebantur; ſed initio Reipublicae auctores fuerunt illius, atque cuſtodes. Et iam interpretes legum, unde Juriſprudentia manavit, e Pontificum Collegio procedebat, utpote cum eorum unus operam daret juri privato civibus interpretando; (a) reliqui vero religioni praeeſſent & caeremoniis ſacrorum. Itaque ex eo Collegio, ubi arcana legum diſciplina cuſtodiebatur, civibus reſponſa dabantur, veluti ex Phoebi cortina. In iis igitur penetralibus adſervabantur legis actiones, & formulae quas in librum digeſſerat Appius Claudius Caecus, quo libro arcana juris civilis ſcientia continebatur. Hunc autem Appio ſubreptum, ejus ſcriba Cn. Flavius libertino patre populo prodidit, & ſacra Juriſprudentiae reſeravit. (b) Quo munere homo alioqui obſcurus adeptus eſt tribunatum plebis, & ſenatoriam dignitatem, (c) ad quam libertinorum filiis aditus nunquam patuit ante Appiū Claudium Cenſorem. (d) Livius AEdilem Curulem factum tradit: (e) cum antea ſcriba fuiſſet, & tabularius, & apparitor Cenſorum.

(a) l. 2. D. de orig. juris §. & ... Liv. ... Dec. lib. X.
(b) Cic. pro Muraen.
(c) Pomp. l. 2. de orig. jur. §. poſtea.
(d) lib. 9. ...
(e) Vide Cujac. ad l. 2. §. poſtea D. de orig. juris.

LXXX. De Actibus Legitimis, ſive Actionibus Legis.

Ex hoc igitur Juriſprudentiae ſacrario profectae ſunt *actiones legis*, vel *actus legitimi*, quos cum breviter inter ſolennes ritus enumeraverimus, ſic aliquando fuſius expediemus. Eorum enim cognitio maxime aperit ea, quae in operis progreſſu ſeſe offerent. Ac ne difficultatibus iis involvamur, quae latent in pluribus juris locis, & in quibus vel doctiſſimi labuntur, quorum exemplum eſſe poteſt Hotomannus; (f) cavendum eſt, ne *legis actiones*, & *actus legitimos* una eademque ſignificatione abſque accipiamus. Sane *lege agere* tum ad magiſtratus pertinet, tum ad actores, & reos, & lictores, & apparitores, & eos omnes, quorum opera in judiciis verſabatur; (g) ſicut verbum *diſceptare* tributum eſt & magiſtratus. Quamobrem *legis actio* latiſſime patet; etenim legis actiones dicuntur actiones omnes, quibus jus noſtrum perſequimur, actuſque alii, qui in judiciorum ordine interveniunt: quo ſenſu Pōponius (h) legis actiones appellavit *legitimas actiones*, quod Hotomannus injuria reprehendit. Item & *actus legitimi* nomen latius patet (i) in aliquibus juris locis, porrigiturque ad actus omnes lege permiſſos, lege imperatos, lege probatos, quibus ſcilicet jus civile tribuit auctoritatē; quo ſenſu accipitur in *l. pen. C. de Haeretic.* qui locus fraudi fuit Hotoman-

(f) ad l. 1. ... quaeſt. illuſt. q. 4. P. F. ... lib. ... formul. ... ſupp. ... lib. ... c. 10.
(g) l. 2. D. de orig. juris.
(i) Conf. l. actus legitimi, D. de reg. jur. in Papin.

no-

mo. Sed eædem iſtæ appellationes, nempe legis actiones & actus legitimi aliquando coangustantur, & tantum complectuntur eas illos ſolemniores, qui non modo proprias habent formulas, ſine quibus nihil fere peragebatur; ſed ex certæ legis præſcripto proceſſerunt, & ex ejus legis ſententia atque auctoritate ſolenniter in jure celebrabantur; quibus propreum erat, primo ut in jure fierent, ſive apud Magiſtratum; deinde ut adjecta expreſſe conditione, aut die vitiarentur. Tertio ut ſemel fierent, & iterari nequirent. Quarto ut ne per procuratorem expedirentur, quod jure erat quo commune erat cum [illegible] actionum, quibus in jure diſceptabatur. Etenim neque intendere actionem per alium licebat, neque excipere; quæ ſeveritas juris ſublata ex actionibus ceteris, manſit tantum in actibus legitimis, ſive hiſce ſolennioribus, in quibus hac in re nullum diſcrimen eſt inter privatos & Magiſtratus. Nam ſicut privato non licet legitimos actus exercere per alium, veluti adoptionem, aut emancipationem, & ſimiliter nec Magiſtratui licet lege agere per alium, ſive harum actionum exercitium committere ei, cui mandavit juriſdictionem. Ea ſuperiora vero omnia congruunt iis actibus, qui partim recenſentur a Papiniano, partim inveniuntur in aliis Juriſconſultis, ex quibus colligimus actuum legitimorum numerum, quem referemus. Papinianum autem Hotomannus in *l. actus legit. D. de regul. jur.* contra poſuit negationem, ut commentum ſuum confirmaret de duplici actuum legitimorum genere, quorum alios dixit recipere diem, & conditionem, alios non. Ex quo errore delapſus eſt ad innumeros, ut antestationem, & teſtimonii dictionem, & ſtipulationem & quidquid denique ſolenniter peragebatur, ad actus legitimos retulerit. Quod abſurdum ut viderat Cujacius, & Florentinam lectionem retinuit, & actus legitimos [illegible] immodice auctos, intra ea, quæ a Papiniano, & aliis Juriſconſultis [illegible] retraxit. Igitur Papinianus ex Florentina lectione ita ſcribit. (*) *Actus legitimi, qui recipiunt diem, vel conditionem, veluti mancipatio, acceptilatio, hæreditatis aditio, ſervi optio, datio tutoris, in totum vitiantur per temporis, vel conditionis adjectionem.* Cur vitiantur adjectione tempore, vel conditione, ſi non tradiderat actus legitimos ſuapte natura recipere temporis, & conditionis adjectionem? Hotomannus, ut hanc orationis repugnantiam tolleret, ex Haloandro legit, *actus legitimi, qui non recipiunt,* pone ut quaſi alios actus legitimos conſtitueret, qui diem, conditionemque recipiunt; qui quæ, ut ipſe putat, in hac Juriſconſulti enumeratione deſiderantur. Hinc mirum, quantum ex illius ſententia actuum legitimorum numerus increbuerit, utpote cum poſitum a Juriſconſulto modum ſuſtulerit. Cujacius vero longe peritius nihil de Florentina lectione mutavit; ſed priora tantum verba interpretatus congruam & convenientem ſibi ſententiam eruit. Itaque ſic explicat: *actus legitimi, qui recipiunt diem, & conditionem, id eſt actus legitimi, quibus conditio, & dies adjecta* [illegible] *ſcilicet non ſuſcipiuntur ab actuum legitimorum natura conditio, & dies, ſed adjiciuntur ab homine;* [illegible] *inquit, legitimi, quorum e numero ſunt emancipatio, acceptilatio, hæreditatis aditio, ſervi optio, datio tutoris, vitiantur in totum, ſi ſit conditio, & dies fuerit adjectum; non vitiantur tamen, ſi ſit tacite dies, & conditio ſubſit.* Atque hæc

(*) [illegible] *D. de reg. jur.* [illegible] *D. de reg. jur.* [illegible]

(*) *actus legitimi D. de reg. jur.*

eſt germanus hujus *legis* ſenſus longe ſimplicior, & expeditior. Haec oportuit perſtringere breviter, ut actus *legitimos* ab aliis actibus *ſolemnibus* diſcerneremus, utque vim, & naturam eorum clarius aperiremus. Haec ſunt igitur ſumma capita, ad quae legis actiones ſive actus legitimi a Juriſconſultis noſtris ſparſim in variis Pandectarum locis expreſſis revocantur.

I. Mancipatio.

II. Manumiſſio.

III. Emancipatio.

IV. Ceſſio in jure.

V. Haereditatis aditio, & repudiatio.

VI. Servi optio.

VII. Datio tutoris.

VIII. Acceptilatio.

LXXXI. De Mancipatione.

Exordiamur a Mancipatione, qui fons eſt omnium civilium obligationum, deinde ad Adoptionem, & ad Teſtamenti factionem, quae ſub mancipatione comprehenduntur, itemque ad Emancipationem, & Manumiſſionem, quae eodem revocantur, accedamus. Igitur, ut alibi diximus, cives Rom. quaedam bona in ſuo dominio habebant, quaedam non: ſed earum proprietas penes populum erat, uſus tantum, & poſſeſſio penes privatos: unde Juriſconſultus *poſſeſſiones* appellat agros, de quibus vectigal pendebatur populo, cujus erat & proprietas. Quae in pleno civium Rom. dominio erant, (a) *res* appellabantur *mancipi*, quaſi quod manu caperentur, ſive in noſtram poteſtatem deducerentur; cujuſmodi erant res mobiles, & animalia, praeter ea, quae ſunt ferae naturae, quorum dominium, ubi noſtram cuſtodiam effugerint, a nobis abſcedit, unde nunquam perpetuo noſtra eſſe cenſetur, ideoque inter res mancipi non ponuntur. Ex immobilibus vero Italica praedia res mancipi dicebantur, quia jure optimo poſſidebantur a civibus Romanis, hoc eſt ad eos tranſibat ſimul cum poſſeſſione, atque uſu proprietas: ejuſdemque generis erant jura praediorum ruſticorum, ut *iter*, *actus*, *via*. Praediorum vero provincialium proprietas, & dominium penes pop. remanebat, nec in privatorum commercium perveniebat, niſi poſſeſſio, & uſus. Propterea *res nec mancipi* dicebantur, quia eorũ dominium nemini privato erat *in manu*, ſed totum penes pop. cui vectigal pendebatur. Ex hoc juris diſcrimine rerum mancipi, & nec mãcipi eſt orta diſtinctio nominum. Rerum autem mancipi abalienatio verſari tantum poterat inter cives Rom., quibus erat commũ id juris

(a) Ulp. *tit.* 19. Boët. *in topic.* *Cic.*

civilis,

civilis, quibuſque tantum competebant jure nexus, quae fuit ratio transferendi dominium jure Quiritium. Siquidem ante Juſtinianum, nuda traditione, dominium non transferebatur; unde res tradita ſine nexu, dicebatur eſſe *in bonis* accipientis, *in dominio* vero ejus qui tradiderat. (a) Eſt autem *nexus*, Aelio Gallo teſte, nomen generis, (b) quo exprimitur quidquid geritur per aes, & libram, & per ſimulatam venditionem, quae ad omnem dominii translationem, atque ad obligationes omnes, & etiam ad donationes adhibebatur. (c) Accito enim libripende, & quinque teſtibus, venditor ſive mancipio tradens fingebatur accipere ab emtore pecuniam, quam exprimebant parvo aere, quod *raudusculum* appellabatur a *rauda*, ſive aere: unde in veteribus mancipiis adſcribi ſolebat *raudusculo libram ferito*. (d) Eoque aere emtor, ſive qui mancipio acceperat, libram tangebat, quod ubi venditor, ſive qui rem mancipio tradebat, accepiſſet quaſi pretium, dominium transferebatur in emtorem, per eamque ſimulationem, ſive imaginariam venditionem, inter veteres jure civili contractus inibantur: unde Horatius.

Si proprium eſt quod quis libra mercatur, & aere.

Simili ratione, nexi quoque dicebantur ii, qui ob aes alienum ſeſe creditoribus dabant in ſervitutem. Nexus igitur eſt mancipatio, ſive venditio rerum mancipi, & translatio dominii per aes, & libram. Porro tribus tantum modis dominium rerum mancipi de uno migrare in alterum poterat: *mancipatione, in jure ceſſione, uſucapione*. Res vero non mancipi tantum transferebantur *ceſſione in jure*, de qua infra, quia proprietas earum nunquam abſcedebat a pop. Rom. ſed uſus tantum illius in privatos, & poſſeſſio tranſibat. Hinc apud Ciceronem (e) locus ille perelegans: *tamen quando proprium te eſſe ſcribis mancipio, & nexu, meum autem uſu, & fructu, contentus ſum*. Lucretius peritiſſime:

Vitaque mancipio nulli datur, omnibus uſu.

Verba quae certa, & ſolennia mancipationis haec erant:

Hunc ego hominē ex jure Quiritium meum eſſe ajo, iſque mihi emtus eſto, hoc aere aeneaque libra.

Quae verba proferebantur ab emtore, qui mancipio accipiebat. (f)

Alia ratio mutandi dominii fuit *Ceſſione in jure*, quae communis erat rebus mancipi, & nec mancipi. (g) Res igitur nec mancipi tantum per ceſſionem in jure transferebantur, ſi eſſent immobilia; mobilia vero per nudam traditionem, veluti ferae beſtiae, leones, urſi, & ſimilia, quorum ſicuti non retinemus, ita nec transferimus dominium, ſed tantum poſſeſſionem; etenim fuga ſeſe recipere poſſunt in libertatem. Porro in ceſſione tres interveniebant: dominus qui cedebat; is cui cedebatur, & Praetor qui addicebat, vel Praeſes provinciae; apud quos is, cui cedebatur, rem tenens ita vindicabat.

Hanc ego rem ex jure Quiritium meam eſſe ajo.

Poſtea Praetor, converſus ad cedentem, interrogabat, an contra vindicaret, & ſeſe opponeret? qui ſi taceret, aut ſeſe oppoſiturum negaret, Praetor vindicanti rem *addicebat*, quem ritum inter legis actiones, & actus legitimos Boetius recenſuit. (h) Nunc redeamus ad Mancipationem.

(a) Ulp. *Inſtit. tit. 1 § in bonis.*
(b) *Feſtus verbo nexus* Varro *lib. 6 de ling. lat.*
(c) Tertull. *lib. 5 adverſ. Marc.* Cic. *in topic.* Cujac. *ead.*
(d) Varro *lib. 4 de ling. lat.*
(e) *lib. 7. epiſt. fam.*
(f) Boetius in *Topic. Cic.*

LXXXII. De Ceſſione in Jure.

(g) Ulp. *tit. 19. § in jure ceſſio.*
(h) In topic. Cic. Briſſ. lib. 5. *de formulis* & lib. ... *Antiq.* cap. 23.

tionem. Aliquando quis non mancipabat, ſive non alienabat rem, ut in perpetuum vellet ejus a ſeſe abdicare dominium, ſed eo animo, ut rem ad tempus ad ſe revocaret; forte quia juvaret nomen, ac dominium alienum praetendere rei ſuae, ut eam vel a vi eriperet, vel ab inſidiis, vel a frequentibus eorum temporum proſcriptionibus. Ideo amico alicui probatae fidei, ſimulata venditione, aut donatione per aes, & libram ex compacto tradebat, ut poſt certum tempus eandem rem emtor venditori remanciparet, ſive iterum venderet: eaque mancipatio dicebatur *fiducia*, quia ea conditione mancipabatur, ut aliquo poſt tempore per venditorem ab emtore recuperetur, cujus contractus haec erat formula:

Uti ne propter te fidéque tuã captus fraudatuſq. ſim.

LXXXIII. Ac ſi quis ſuo tempore fidem tuam non liberaret, dabatur in eum judicium, in quo de facto fidei quaerebatur per hanc formulam.

Ut inter bonos bene agier oportet, & ſine fraudatione.

Quam reſpexit Cicero in *epiſt. ad Trebatium*, & in *orat. pro Roſcio Amerino*.

Ad hoc autem fiduciariae mancipationis genus refertur Emancipatio filiifam. per aes, & libram. Siquidem ea fiducia pater naturalis filium vendebat, adhibito libripende, & quinque teſtibus, ut poſt tres imaginarias venditiones eidem, vel ſequenti diebus factas, filius manumiſſus ſui ſtatim efficeretur (a) de quo ſupra. Etenim, ut retulimus, nonniſi poſt tres mancipationes, & tres manumiſſiones patria poteſtate filius eximebatur, ut pro extraneo haberetur. Nam poſt ſecundam manumiſſionem filius praeteritus rumpebat patris teſtamentum, quia in ejus poteſtatem reverſus ſuus haeres agnoſcebatur. (*b*) Emancipatus vero poſt tertiam manum filiusfam. ſervorum more *circumducebatur*, quaſi ei libera daretur facultas abeundi quo vellet, & *colapho* percutiebatur. (*c*) Fiebat autem emancipatio ante Magiſtratum, ut ceteri actus legitimi, (*d*) nec diem, aut conditionem recipiebat, hoc eſt nemo poterat ad diem, & ſub conditione manumitti, (*e*) neque eam repetere fas erat.

LXXXIV. Species mancipationis etiam erat Adoptio, utpote alienatio proprii filii, ejuſque in alienam poteſtatem, atque familiam translatio; unde & ipſa actus legitimus, ut perſpicue docetur in pluribus juris locis, (*f*) Quamobrem inter praeſentes fiebat, (*g*) & apud Magiſtratum, (*h*) neque iterari licebat, (*i*) neque tempus, aut conditionem recipiebat, (*k*) & nexu, ſive per aes, & libram expediebatur: nam adoptio, quae teſtamento fiebat, in actuum legitimorum numero non ponitur. Igitur vel filiusfam. adoptabatur, vel homo ſui juris, quod genus adoptionis dicitur *adrogatio*: Quia futurus filius interrogabatur *auctor ne eſſet*, ſive conſentiret, ut *in eo Titius*, v. g., *vitae neciſque poteſtatem haberet uti in filio*: vel, ut alii cum Gellio putant, quod populus rogaretur; idque commune erat aliis negociis, quae cum populo gerebantur. Cum autem filiifam. pater in adoptionem daret, eum adoptanti mancipabat, (*l*) ſive imaginaria venditione tradebat: atque filius ſtatim ab adoptivo manumittebatur, ac manum filius recidebat in patris naturalis poteſtatem; a quo denuo patri adoptivo, ſimulata venditione, mancipabatur; adoptivus iterum rurſus manumittebat, atque manumiſſus relabebatur iterum in pote-

LXXXIII. De Emancipatione

(a) Paul. *ſent. lib.* 2. *cap.* 25 §. 2. Cajus *Inſtit. tit.* 6.
(b) Ulp. *tit.* 23. § *agnoſcitur.*
(c) *Novel.* 81. Cujac. *paratit.* C. *tit.* 49.
(d) *l.* 4. *D. de adop.* Paul. *ſent.* 2. 26. Juſtin. *novel.* 81.
(e) Cujac. *Inſtitut. cap.* 6. *l. actus legit. D. de reg. jur.*

LXXXIV. De Adoptione.

(f) *l.* 3 *D. de off. Proconſul. l.* 1. *D. de offic. juridic. l.* 2. *de adopt.*
(g) *l. neque abſentes* 25. § 1. *D. de adopt.*
(h) *l.* 3. *&* 4. *D. de adop.* Gell. *lib.* 5. *cap.* 19.
(i) *l. adoptare* 37. *D. eod.*
(k) *l. quaeſitum* 34. *ut eod.*
(l) Cajus *Inſtit. tit.* 5. Ulp. *cap.* 8. *l. ult. C. de adopt.* Gel. *lib.* 5. *cap.* 19.

pote-

poteſtatem patris naturalis, a quo tertio mancipatus, & adoptivo traditus filius, in adoptantis poteſtatem, familiam, & ſacra tranſibat. Sacra enim erant, ut diximus, perpetuo infixa familiis, eaque pecuniam, & hae-reditatem ſequebantur. (a) Atque tribus mancipationibus naturalis patris, & binis manumiſſionibus adoptivi, poteſtas, & familia permutabatur. Qui vero in locum nepotis adoptaretur unica venditione, (b) ſive emancipatione adoptivi familiā jure antiquo mancipabatur. Item adoptio foeminarum abſolvebatur, unica mancipatione. (c)

Adrogatio vero erat longe majoris operis; tractabatur enim tanquam publica populi cauſa, utpote cum liberum civem Romanum caput, & exordium futurae familiae in alienam poteſtatem, alienamque familiā traduceretur. Qui conſilio fraus aliquando ſubeſſet, vel lucri cupiditate, vel honorum aſſequendorum gratia, quando ſe licet per adrogationem plebejae atque patriciae familiae permutabantur, quo patricius Tribunatum plebis, qui ſoli plebeis patebat, conſequeretur. (d) Ideo res ad populi judicium deducebatur comitiis curiatis, acceſſitis Pontificibus, qui cognoſcerent de iis, quae ad eorum collegium pertinebant, ut ex his Ciceronis verbis: *Quod eſt, inquit, Pontifices, jus adoptionis?* (quo ſub nomine etiam Adrogatio venit, & de adrogatione loquitur): *nempe ut is adoptet, qui neque procreare jam liberos poſſit, & cum potuerit, ſit expertus, quae deinde cauſa cuique ſit adoptionis, quae ratio generum, ac dignitatis quae ſacrorum quaeri a Pontificum collegio ſolet. Quid eſt horum in iſta adoptione (Clodii) quaeſitum? adoptat annos viginti natus etiam minor Senatorem? liberorumne cauſa? at procreare poteſt, habet uxorem, ſuſcepit etiam liberos: exhaeredabit igitur pater filium. Quid ſacra Clodiae gentis, cur intereunt, quod in te eſt? quae omnis notio Pontificum cum adoptarere eſſe debuit.* Praeterea adhibebantur Pontifices propter religionem juris jurandi, quo adoptio, ſive adrogatio ab omni calumnia, & fraude pura praeſtabatur. Deinde interrogabatur adrogatorem eum filium habere vellet? Item & filius an auctor fieret, ſive an vellet in alienam familiam ea propria in gratia, quibus adſentientibus tū rogabatur populus his verbis: *Velitis jubeatis Quirites, uti L. Valerius L. Titio tā iure, legeque filius ſiet, quam ſi ex eo patre, matreque familias ejus natus eſſet, utique ei vitae neciſque in eum poteſtas ſiet, uti patri endo filio eſt. Haec ita uti dixi, ita vos Quirites rogo.*

Conſuetudinem hanc adrogandi juſſu populi, ad Antonini tempora tenuiſſe colligitur ex Ulpiano, (e) auctore tamen Principe, qui cum ſibi Pontificis Maximi jus & nomen aſſumpſiſſet, ejuſdem quoque Pontificis munus in hac ſolemnitate praeſtabat, quod jus ereptum populo jam eſſe, temporibus Diocletiani, ex illius verbis appar[et]. (f) Hodie hujuſmodi ſolemnitates proſus e foro ceſſerunt: nam adoptio ante Magiſtratum fit per acta publica, & adrogatio per principis reſcriptum. (g) Unde etiam foeminae, nempe mater familiam, poſſunt adrogari, quod antea non licebat: quae ob ſexus verecundiam non dabatur foeminis facultas comitiorum. Ad mancipationem etiam redigitur teſtamenti factio, (h) illa, quae *per aes, & libram* celebrabatur, nam teſtamenta, quae ſiebant a militibus in caſtris, (i) nulla ſolemnitate, ſed ſola nuncupatione conſta-

(a) Cicero de jure Pontif. ab a cap. 9.
(b) [illegible] de C. de adop.
(c) Caper. in rom. C. de adop.

LXXXI. De Adrogatione.

(d) Cic. de orat. pro domo ſua.

(e) frag. [illegible]

(f) L. [illegible] C. de adopt.
(g) [illegible]
( ) Vide V[illegible] [illegible] 10 § [illegible]
( ) Ulpian. in fragm. tit. [illegible] lege de [illegible]

 conſtabant,

(a) de legibus. gabatur. Addit Cicero:(a) *Quarto si nemo sit, qui ullam rem ceperit; de creditoribus ejus* (ſcilicet obligatur) *qui plurimum ſervet. Extrema illa perſona eſt, ut is, qui mortuus ſit, pecuniam debuerit, eamque eam ſolverit, perinde habeatur, quaſi eam pecuniam ceperit.* Hiſque perſonis publice *calatis*, hoc eſt *vocatis comitiis deteſtabantur* ſacra, ſive adhibitis teſtibus denunciabantur, ut ſacra ſuſciperent; ac ſi ea recuſarent, bonis plectebantur. *Deteſtari* enim eſt abſente teſtato denunciare: unde *deteſtatio ſacrorum*, quae hoc ritu peragebatur. (b) Hinc frequens illud veteribus proverbium: *ſine ſacris haereditas*: quo ſignificabatur lucrum ſine incommodo, veluti haereditas deducto onere ſacrorum: quorum ſumtus non exiguam bonorum partem abſumebat. (c) Sed nequidquam Pontifices tanta religione ſacra munierunt. Etenim ne qui plures haereditates obtinuiſſet, tot ſacrorum incommodis obrueretur, juriſconſulti jus Pontificium in ſpeciem, ſive verba illius tantum honoris cauſa retinuerunt, re vero abrogarunt, excogitantes, atque introducentes translationem quamdam haereditatis nominis per ſimulatas venditiones in ſenem aliquem decrepitum, ac pene mortuum, cui haeres futurus eſſet nullus: in quem ſenem caderet nomen tantum haereditarium, & dominii titulus abſque re, abſque bonis ullis, una cum onere ſacrorum: in quorum ſumtus pecuniam ab haerede capiebat, ut ea curaret quoad viveret. Quo ſine bonis moriente, ac haereditario, familiaeque nomine cum eo una pereunte, jus quoque ſacrorum extinguebatur; bonaque tum libera remanebant apud poſſeſſorem illorum, a quibus ea de cauſa ille familiae nomen, & dominii titulum divellerat; ut tranſlata in ſenem eum emtum, quem propterea *coëmtionalem* vocabant, morte illius occiderent, & cum dominii titulo, familiaeque nomine, ſacra etiam interirent. Scio alios aliter exponere quid ſint ſenes *coemtionales* apud Plautum in Bacchide. (d) Sed ut nulli nos in re tam perplexa, & obſcura divinationem invidemus, ita & iidem ferendi ſumus, ſi facultate utamur eadem: praeſertim cum hujus interpretationis adſcriptorem habemus Joſephum Scaligerum: qui ad Feſtum in verba *patri probi* ſcribit, plures inventas a JCtis artes ſacrorum interimendorum, ſive, ut idem vocat, *praeſtigias*; praecipue vero imaginariam quamdam venditionem, quae *coëmtio* vocabatur adhibitis ſenibus coemtionalibus, qui aſſe Cajano, hoc eſt ſextertio *dicis cauſa* aere accepto, & rurſus reddito, haeredem abſolvebant. Legem vero ita ſepulit Cicero.

(b) Cujac. obſ. 1. 59 & ad leg. ſubs 238. D. de V. S.

(c) Plaut. in Trinum. Feſt. verbo ſine ſacris.

(d) act. 4. ſc. 9. conf. c. Gronov. lib. 3. obſerv. 20. & de pecun. vet. lib. 4. cap. 8. pag. 691.

Sacra privata perpetua manento.

LXXVIII. De Religioſis, & ſumtibus Funerum.

A ſacris ad religioſa, nempe ad cadaverum humationem transeamus. Cujuſmodi ritus Romani ab exteris, & antiquioribus acceperunt: praeſertim cadaverum combuſtionem, quae diu antea fuerat uſitata. Auctoritatem enim uſtionis cadaverum apud Graecos ſequit Homerus, apud quem omnia Graecorum, ac Trojanorum cadavera comburuntur, ut colligitur ex pluribus Iliados locis, (e) praecipue vero ex Patrocli funere: unde diſcimus congeſi conſuevisse in extructum rogum, quae defuncto eſſent cariora. Etenim Achilles in Patrocli rogum conjecit arma, & quatuor equos, & canes duos, mactatis ibidem XII. lectiſſimis Trojanorum adoleſcentibus. Nam mittimus neceſſitas, & putreſcentium foetor aromata.

(e) Iliad. 7. & 9. 23. 24. & Odyſſ. 24.

mandorum cadaverum morem facile induxit. Cenſebant autem ex ſuperſtitione ſua veteres illi excoqui ſordes animorum igne, atque elementi levitate facile animos in coelum attolli. & inde *flammis* immortalitatem tribui exiſtimabant. Unde Gymnoſophiſtae ſeſe vivos in ignem conjiciebant, quo cauta citius mortalitate corporis, immortalitatem animi reciperent. Qua opinione Hercules, cui cremandi cadavera initium tribuitur, cum bellum inferret Laomedonti, fertur amici ſui Licymnii filium ſibi ſocium adjunxiſſe, patrique incolumem redditurum juraſſe: adoleſcente vero in acie caeſo cremaſſe cadaver illius, & patri cineres tradidiſſe, ac ſeſe jurisjurandi religione ſolutum putaſſe, quaſi patri filium longe meliorem reddidiſſet, utpote immortalem inde factũ. Romani autem initio ignem non adhibebant, ſed *humo* cadavera obruebant, unde *humatio*, & *humare*: a quibus differt *ſepulturam*, & *ſepelire*, quod haec pateant latius, & ad quodlibet funeris genus extendantur. Uſum vero uſtionis poſtea Romani acceperunt, (a) quia longinquis bellis terra obrutos erui cognoverunt, manesque turbari: plures vero familiae veteſtam humationem retinuerunt, de quibus Cornelia, de qua primus Sylla ſuum corpus cremari voluit; quia cum per cõtumeliam Caji Marii apud Anienem ſitas reliquias diſſipari juſſiſſet, eamdem ipſe ſuo in corpore formidabat. (b) Neque tamen corpus continuo poſt mortem cremabatur, ſed octavo demum die in extructum rogum imponebatur, ſubjectis facibus, nono die ſepeliendum (c) unde Horatius: *Novẽdiales diſſipare cineres.* Primo enim die cadaver calida aqua abluebãt, & poſtquam unguento perfuderant, *conclamabant*, ut ſi qui ſpiritus vitales reſiderent, calore, atque clamoribus excitarentur. Contigit enim aliquãdo, ut qui mortuus putaretur, e rogo ſurrexerit, ac ſuperante corpus flamma perierit. Altero die nocturnis horis flentes ſubalbo velo corpus involvebant ad diem octavum uſque lugendum, adhibitis ad hoc officium mulieribus, quas *praeficas* vocabant. Efferebatur vero funus praeeuntibus facibus. Curandorum autem funerum diebus familia funeſta manebat, & dicebatur *humilior* uſque ad humationem, niſi mendum ſit apud Varronem, (d) ut Scaliger ſuſpicatur. Cadavere autem exuſto, & ſepultis cineribus, ſupererat *humatio*: ſine qua, familia nondum purgata putabatur: unde membro defuncti, nempe digito deciſo, in eo tanquam toto ſuper cadavere juſta perſolvebantur, injectaque gleba, corpus dicebatur *humatum*, ob membrũ *humo* tectum: itaque locus fiebat religioſus. (e) Novem vero hiſce diebus quibus haeres atra indutus veſte funeribus faciendis juſtiſque curandis occuparetur, neque in jus vocari poterat, neque alius quiſquam, a quo defunctus lugeretur, aliqua petitione vexari. (f) Vetuſtioribus autem Romae temporibus ſepulchra cadaverum in Urbe, imo etiam domi pro Diis Penatibus colebantur: quem morem ſignificat Virgilius (g) in illis verbis:

- - - - - *Ibique tenui ſtant.*

Sedibus hunc refer ante ſuis, & conde ſepulchro.

Ubi vetus interpres hoc de more diſputat, qui poſtea ſublatum fuit: nam Senatus vetuit, quemquã in Urbe uri, aut ſepeliri, quod in XII. invenitur tabulis. Unde qui legibus ſolvebantur, veluti ob virtutem cla-

(a) Plin. lib. 7 cap. 54.

(b) Cic. 2. de legibus.

(c) Virg. 5. Aeneid. verſ. 64. ubi Servius Turneb. adverſ. [illegible]

(d) Varro de L.L. ubi Scalig.

(e) Cic. 2. de leg. Feſt. verb. praecidanea. Varr. 4 de ling. lat. ubi Turneb. & Scaliger.

(f) l. ult. D. de in jus voc. & l. 36 D. de judic. Cujac. ad Lab. D. de his qui not. infam. in [illegible]

(g) Aeneid. [illegible] & lib. 3.

rieres viri, & Imperatores, & Veſtales ſepeliebantur in Urbe; cæteri vero extra Urbem exemplo Athenienſium, quos eadem religione uſos ex *epiſt.* Servj Sulpicii ſcimus: qui refert Marcello mortuo locum in civitate ab Athenienſibus cadaveri ſepeliendo impetrare nequiſſe. Hoc autē conſtitutum videtur, ne flebilibus officiis, & lethali aura cives cōtriſtarentur. Cum autem Romani honoris cauſa ſepulchrum in Urbe alicui concederent, ad id patebat Exquilinus campus, quem Auguſtus Mœcenati conceſſit: ut occupato jam alia in re loco, poteſtas cuiquam in Urbe ſepeliendi amplius non fieret. (a) Eandem religionem fortaſſe neglectam reſcripto ſuo ſuſcitavit Adrianus. (b) qui pœnam ſtatuit quadraginta aureorum in eos, qui in civitate ſepelirent, quam fiſco inferri juſſit; & in Magiſtratus eadem qui paſſi ſunt; & locum publicari juſſit, & corpus transferri: ad quae acceſſerunt aliorum ſcripta Imperatorum. (c) Legem autem XII tabulis verbis exhibet Cicero *lib. 2. de leg.*

(a) *vide Bal-duin. ad leges XII tab.*
(b) *l. 3. § 5. D.*
(c) *De . . . & ſumt. fun.*

Hominem mortuum in Urbe ne ſepelito, neve urito.

Nunc de ſumtibus ſepulchrorum.

Nullius rei cura homines tangere minus deberet, quam magnificentia ſepulchrorum, & humanae gloriae conſideratio poſt mortem: quae rebus nos omnino ſolvit humanis. Verum adeo miſeri haeremus corpori, mortaliſque hujus vitae cupiditate tantopere tenemur, ut unde abſcedit animus, in liberis tamen, & rebus geſtis, & inſanis ſumtibus aedificiorum, ac ſi non re, verbo tamen, ac nomine habitare contendamus, miſeri viventes, ut ſumtuoſe moriamur, totaque vita pro ea laude laborantes, quae vel contemnenda erit cum Deo habitantibus, vel a beatitudinis aeternae ſpe decidentibus aeterno tempore pœnitenda. Ergo quid commemorem veterum AEgyptiorum ſtultitatem; quid regum eorum inſaniem, qui exiguum in cinerem eductis ad Cœlum montibus condi debuerunt? Quid aetate quoque noſtra populorum orientalium, ac Sinarum praecipue ſtultitiam, quorum maxima pars opum funeris ambitione conſumitur? Profuſionem hanc inanem ab AEgyptiorum exemplo ad Graecos cum aliis moribus translatam a Solone compreſſā legimus: Atticoque jure conſtitutum refert Cicero, (d) ne quis ſepulchrum operoſius faceret, quam quod decem homines effecerint triduo; ac ne id opere tectorio exornaretur, neque ibi *Hermae* imponerentur; quod ideo ſiebat, quia Mercurium animabus ad inferos deducendis praeeſſe putabāt. Et quoniam ſepulchra columnis exornabant, earum quoque inſolentiā compeſcuit Phalareus, qui ſuper terrae tumulū noluit quid ſtatui, niſi *columellam* tribus cubitis non altiorem, aut *menſam*, aut *labellum*. Plato vero vetuit in parte agri fœcunda lochum ad ſepulchrū capere, vetuit item aggerem altiorem eo tumulo, quē viri quinque diebus quinque extruxerint, nec lapides ſuperextrui paſſus eſt majores, quā ut quatuor heroicis verſus complecterentur in mortui laudem. Hanc legum Atticarum ſobrietatem, atque modeſtiam imitati Decemviri a Romanis funeribus ſumtuum inſaniam amoverunt, praefati ab initio pauca haec *hoc plus ne facito*, ne ſcilicet plus facerent, quam ſubjectis continuo legum capitibus permiſſum invenirent. Quae verba male Raevardus eo

(d) *libro 2. de legibus.*

loco

loco movet, ut aliis capitibus nulla ratione interponeret. Ac primo Decemviri artificii ſumtum in extruendo rogo prohibuerunt, jubentes, ut e rudibus, & impolitis lignis componeretur, ac vetantes aſciam, ſive dolabram ad elegantiam adhiberi. Quorſum enim ars, & induſtria in opere paucarum horarum? Et quoniam veteres, uti diximus, in ornandis funeribus adeo furebant, ut precioſa quæque, atque cariora defuncto, cum ipſo corpore conderent, vetuit Solon (a) plus quam tribus veſtibus mortui corpus onerari: cujus frugalitatem etiam Decemviri æmulantes legem tulerunt, ne ad cadaver componendum adjicerentur plura, quam tria *ricinia*, (b) quæ veſtes erant quadratæ purpureæ. Unde Varro ait fuiſſe duarum togarum inſtar, quarum dimidium retrorſum jaciebatur, indeque dictum *ricinium*: atque antiquiſſimum [illegible] muliebre, poſtea vero duplex fuiſſe virorum. Unde Servius ait [illegible] uſu patere, mulieres olim habuiſſe togas; & Cicero ait, ricinia muliebria uſa in luctu. (c) Minus præterea quoddam erat ricinium, quæ *rica* dicebatur, eratque velamentum capitis muliebre, modeſtiæ cauſa genas tegens, quo in ſacrificiis utebantur. Riciniis igitur involvebant cadaver, quorum ſingula involucra, ut ſuſpicor, diſtinguebant faſciis purpureis: propterea lex, ut Cicero tradit, non tulit pluſquam tria vinculis purpureis, (d) quæ interpretor faſcias purpureas, quarum ſingulis ricinia corpori colligabantur. Ad eam ſolennitatem funeris veteres conducebant *tres, aut* adhibebant mulieres, quæ *præficæ* nuncupabantur: eæque cantiones lugubres appellabantur *nænias*, quæque apud *ſitos*, hoc eſt mortuos, & humi conditos, vel condendos canerent *ſiticines*. (e) In majoribus autem exequiis adhibebantur *tubæ*. Cujuſmodi ſumtus, quia modum excederent, Decemviri vetuerunt pluſquam decem tibicines ad funus vocari. Unde Ovidius *faſtor.* 6.

Adde quod Ædilis, pompam qui funeris irent,
Artifices ſolos juſſerat eſſe decem.

Ædilium enim munus erat curare ſolennitates, tum ludorum, tum feſtorum dierum, tum etiam funerum, quo rite omnia peragerentur. Unde miror, cur Jacobus Gothofredus pro *Ædilis* ſubſtituerit *edictis*. Corruptis autem Pop. Romani moribus hæc in funeribus modeſtia in oblivionem venerat. Ac Juriſcõſ. qui a regendæ humanæ vitæ ſtudio celebrãt, pro viribus huic amentiæ occurrerunt. Unde Ulpianus: (f) *Non oportere, ut ornamenta cum corporibus cõdãtur; nec quid aliud hujuſmodi, quod homines ſimpliciores faciunt.* Et Papinianus a tempeſtate voluntates defũ*ctorum circa ſepulturam; veluti veſtes, aut ſi qua alia ſupervacua, ut in funus impendantur.* Nec tantum ſumtus immodicos, verum & effuſos, ac muliebres queſtus, & ejulationes molliores, aliaque infirmorum animorum argumenta Decemviri e Romanis inſtitutis everterunt: ne hujus imbecillitatis exemplis aſſueta bello pectora, & diuturnis præliis roborati diſſolverentur. Longiores enim fletus, & ſoluti mœroris adſpectus augent mortis opinionem, ad cujus contemtum aſſuefaciendus fuit populus omnibus gentibus imperaturus. Vetuerunt igitur XII. tabul. leges mulieres *radere*, & *dilaniare genas*, ut mos erat earum, vel quo ſe unguibus cruciarent, vel quo ſanguinem ſuum funderent, ſi deeſſet ſan-

guis

(a) Plutarchus in Solon.

(b) Feſtus in verbo Ricin. Varro lib. 4. de ling. lat.

(c) de legib. lib. 2. Turneb. in Varron. 4. de ling. lat.

(d) Cic. de leg. 2. Cujac. ad [illegible]. D [illegible] ad [illegible] Papin.

(e) Gell. lib. 20. cap.

(f) L. 14. ſi quis ſumptus. 14. D. de relig. & ſumt. fun. §. non oportet.

guit gladiatorum: (ludi enim gladiatorum in funeribus edebantur) de quo more teſtis eſt Servius ad locum illum *Æneid.* 12.

Et roſtas laniata genas. - - -

ubi hujus verba legis profert Servius, aetate, aut ſcriptorum imperitia fortaſſe corrupta. Simul cum laniatu genarum vetitus fuit etiã ejulatus, & queſtus effrenatior, atque abjectio animi, ploratuſque importunus, quos *leſſum* veteres vocabant, ut ſuſpicabatur Sex. Ælius, quem ſimul cum L. Attilio Cicero refert, (a) nullam hujus verbi certam ſignificationẽ elicere potuiſſe: quippe aetas eam ſubduxerat. Unde nec nobis quidquam ſupereſt praeter conjecturam. Sane hanc ſententiam hujus fuiſſe legis arguit lex Solonis, qui nimios fletus, teſte Plutarcho, & Cicerone, inhibuerat: quam legem in ſuas Decemviri tabulas tranſtulerunt. Quam tamen gravitatem Solon legibus ſuis exegit, moriens ipſe minime praeſtitit: ſiquidem haec dixit de ſuo funere, quae Cicero tranſtulit. (b)

Mors mea ne careat lachrymis, linquamus amicis

Moerorem, ut celebrent funera cum gemitu.

Quamobrem jure a Cicerone praefertur Ennii oratio haec:

Nemo me lachrymis decoret, nec funera fletu

Faxit: cur? volito vivus per ora virum.

Plato vero in ſuis legibus minime ſollicitus eſt de prohibendis, aut coercendis lachrymis, dum ne planctu, & clamore mortuum extra domum comitentur: credo ne publico adſpectu lachrymarum civium animi debilitarentur. Praeterea Decemviri moderandorum ſumtuum curam ſuſceperunt providentes, caventeſque, ne praeter juſta jam perſoluta, & humationes *oſſa deciſa*, quae ſupra memoravimus, benevoli, & cognati *oſſa legerent* referenda domũ, ut ſuper iis juſta repeterentur, itaque ſumtus, & lachrymae augerentur. Neque enim celebrari poterat funus, niſi ſuper oſſibus. Hinc mari merſus, aut flumine, cujus cadaver ad littus, aut ripam non emerſiſſet, nullis funeribus decorabatur. Quamobrẽ cum nullũ ſuper terra os defuncti extaret, haeres nulla funeris obligatione premebatur, neque jure Pontificio tenebatur porcam immolare Cereri, ac Telluri quotannis; quam *praecidaneam porcã* vocabant, quia caedenda erat antequã novae fruges caperentur. Et haec annua immolatio poena erat haeredis, qui cum poſſet, juſta nõ feciſſet. (c) At ejus qui cecidiſſet in acie, quamvis oſſa nulla invenirentur, tamẽ virtutis ergo funus ducebatur, & memoria exornabatur exequiis. Immo etſi forte fuiſſet a commilitonibus crematus, tamen permittebatur haeredi, & cognatis legere oſſa, quae inveniſſent, ut ſuper iis juſta facerẽt. (d) Ad alios nunc ſumtus a Decemviris rejectos accedamus, nempe ad unctura m *ſervilem, circumpotationem, murratã potionem*, & *longas coronas*. Unctura cadaverum pluribus quidem populis conſueta, (e) veluti Ægyptiis, Graecis, & Perſis, Romanis vero fuit maxime neceſſaria, qui novem dies funus protrahentes, unctione olei, atque odoratis liquoribus, putredinem prohibere cogebantur: praeſertim quia oportebat corporis poros, aqua calida laxatos, unguentis opplere, ne aër viſcera liberius permeando, corporis compagem celerius diſſolveret. Quamobrem non omnẽ uncturam Decemviri ſuſtulerunt, quippe cum maxime hunc ſepeliendi

(a) lib. 2. de legibus.

(b) lib. 1. Tuſcul.

(c) Cujac. l. ult. D. de his, qui not. infam. in Papin. lib. 2. quaeſt.

(d) Cujac. in notis ad Cic. lib. 2. de leg.

(e) Herodot. lib. 2. cap. [illegible] Diod. Sicul. lib. 1. Biblioth. [illegible] Antiquit. in Rom.

cum

cum cadaveribus neceſſarium cognoſcerent; ideoque unctionem tam inter impenſas funeris poſitam invenimus; (a) uncturam vero tantum ſervilem prohibuerunt, tum ne par honos tribueretur cadaveribus ſervorum; tum etiam quia neque ea ſolemnia, neque idem dierum ſpatium ad ſervorum funus adhibebatur. Sequitur *circumpotatio*, (b) ſive *epulae ferales*, aut ſepulchralis coena, & convivium, quod inibatur poſt cadaver conditum: quae & *perideipna* dicebantur, & *ſilicernia*, quaſi *coena ad ſilicem*; veteres enim *ceſnas* pro *coena* dixiſſe teſtis eſt Varro in Meleagro; (c) qui mos & Romanorum fuit, & Athenienſium, & aliarum gentium vetuſtiſſimus, cujus teſtis eſt Homerus. (d) Atque ad has epulas accedebant poſt coenam ipſis mortuis datam; mortuos enim convivio excipere ſe credebant coenam flammis injicientes, quaſi flammarum faucibus eam defunctis mitterent. Haec vero, quae diximus, convivia tanta magnificentia inſtruebantur, ut Decemviri profuſionem hanc inutilem moderandam exiſtimarint, ſed fruſtra. (e) Nam ſubactae moribus leges furori hominum reprimendo minime ſuffecerunt. Quippe ſuperſtitionis amentia verebantur fame necare mortuos, atque ipſos Deos, ut viventes, & mortales, pro mortuis, & immortalibus ſe vino, & epulis explerent: quaſi hominum dentibus Dii ſuperi, atque inferi manderent: adeo luxuriae, atque crapulae numen venerabantur inane. Hanc autem Decemviri legem etiam de Solone ſumſerunt, cui tamẽ jacturae hujuſmodi ſique luxus coërcendi conſilium nihilo proceſſit felicius. Quis enim vulgarem affectionem coërcuerit, quando cupiditas religione munitur? Omnem autem circumpotationem Decemviri ſuſtulerunt, cũ veteris eſſet crapula, & circumpotatio, & etiam ad fores mulſum daretur. (f) *Reſperſiones* quoque rogi, & cineris, quae Numae tempore vino, Decemvirorum vero aetate murrata potione fiebat, XII. tabul. prohibuerunt: cum amovendis ſupervacuis ſumtibus etiam vini reſperſionem Numa prohibuiſſet; quam tamen Decemviri toleraverunt, niſi ſumtuoſior eſſet, qualis erat murrata potio, quae rogo, ſive flagranti, ſive combuſto, aut cineribus adſpergebatur. Hanc enim reſperſionem lege XII. tabul. prohiberi recte, meo judicio, J. Gothofredus exiſtimat. Eadem autem prohibitione comprehenduntur liquores omnes precioſi, quos poſterior aetas invenit, quoſque Decemviri, etſi non ſibi notos, tamen legis virtute vetuerint: conſilium enim legum conditorum fuit, inutiles reſecare ſumptus. Quid autem fuerit *murrata potio*, non ſatis eſt exploratum. Alii enim ſcribunt *murrinam* a [illegible] ab unguenti odore, quod & *nectar* Latinis appellabatur, eratque potio dulcis ebrietati oppoſita, quae propterea & foeminis concedebatur: alii vero *murrhinam*, quaſi myrrha conditum, unde myrrhatum vinum. (g) Hujus odore ſcribit Plinius proditum L. Plotium proſcriptum a Triumviris, cum in Salernitana latebra ſe conderet. Rurſus, ut quam minimo ſumpto mors hominum honoraretur, prohibuere Decemviri *longas coronas*, diverſas habent a rotundis contextis, ut capita redimirent. Erant autem longae coronae, quibus implicabantur cadavera, & buſta, & ſepulchra, & ſellae curules, & theatra, & currus triumphales, & fores, (h) unde Tibullus:

Flava

(a) L. 17 D. de relig. & ſumt. funer.

(b) L. XC. 4. 1. de leg.

(c) Nonius lat. de Latinis verbo ſilicernium.

(d) Iliad. [illegible]

(e) Tertull. Apol. cap. 13.

(f) Theodor. Marc. cap. 93. pag. 2[illegible]8. ad leg. XII. tabul.

(g) Feſtus verb. murrata. Plaut. [illegible] Plaut. in Perſa. Mart. [illegible] Tertul. [illegible] Turneb. adverſ. lib. 21. cap. 9.

(h) Ovid. lib. 4. Faſt. Plin. lib. 21. cap. 3. Tertul. de coron. milit.

Flava Ceres tibi ſit noſtro de rure corona
Spicea, quae templi pendeat ante fores.

Rejecerunt poſtremo Decemviri, moderandorum ſumtuum cauſa, etiam odorem a funeribus, amoto *acerrae* uſu; quae ſive ara fuit ante cadaver adolendis odoribus poſita; ſive arcula incendendo thuri constructa, ut aliqui putant; certe ad odorum edendorum uſum in funeribus adhibebatur. Concludamus vero locum hunc de moderandis funerum ſumtibus ea lege, quae vetuit uni plura fieri funera, vel plures lectos ſterni, quod forſan erat ante conſuetum. (a) Sed antequam tranſeamus ad alias, proferamus eas, quas adhuc explicavimus.

(a) Cic. *lib.* 2. *de leg.* Servius in *lib.* 5. & 6. *AEneid.*

Sumtus, & luctus a Deorum Manium jure removeto.
Hoc plus ne facito. Rogum aſcia ne polito.
Tribus ricinis, ac x. tibicinibus foris efferre jus eſto.
Mulieres genas ne radunto, neve leſſum funeris ergo habento.
Homini mortuo oſſa ne legito, quo poſt funus faciat.
Servilis unctura, omniſque circumpotatio auferitor: Murrata potio ne inditor. Ne longae coronae, neve acerrae proferuntor. Uni plura funera ne facitor.

Notis abſtinemus, cum ſatis pateat ſenſus e ſuperioribus diſputationibus. Tantum addimus ad primam legem *Deos manes* eſſe Deos inferos, juſque *Deorum Manium*, eſſe jus ſepulchrorum, & funerum. Dicuntur autem *manes*, ut Varro tradit; (b) quia veteres *bonum* dicebant *manum*. Dii autem inferi, quamvis mali haberentur, tamen, ut pax cum eis eſſet, priſci illi bonis illos nomine demulcebant, quod mali bonis nominibus placarentur. Occurrit lex alia, (c) quae exceptio eſt prohibitionis hujuſce funerum; permittitur enim, ut aurum, quo forte defuncti dentes in vita decidui revincti fuiſſent, flammis, & humo, ſi liberet, traderetur. Videbatur enim nimis avidum ob tantillum auri dentium defuncti ordinem diſſolvere. Unde lex fuit:

(b) *lib.* 5. *de ling. lat.*

(c) Cic. *lib.* 2. *de legib.*

Neve aurum addito: Aſt ſi cui auro dentes vincti eſcint, im cum illo ſepelire, urereve ſe fraude eſto.

Eſcint) pro erunt, ut expoſuimus non ſemel.

Im) pro eum, ut ſupra expoſuimus.

Se fraude) pro *ſine fraude*, hoc eſt, *impune eſto, liceto, ne ſit ei damno.* Sequitur exceptio alia ſuperiorum legum, illiuſque praecipue, quae coronarii luxum profligavit. Etenim ut praemiis virtus excitaretur, Decemviri coronae poteſtatem fecerunt ei, qui ludis, & certaminibus publicis victor eam meruiſſet, ſive per ſemet, ſive per ſervos, equoſve ſuos, quos *pecuniae* nomine lex complectitur: nec victoris tantum cadaveri coronam eam imponere licuit, ſed etiam parentis ejus. Siquidem, ut mos fuit Graeciae, ubi ſumma cum celebritate certamina ſunt instituta; qui publicis in ludis viciſſet, non ſibi tantum, ſed patri, & patriae ſuae gloriam pariebat, & voce praeconis tum ipſe victor, tum pa-

tris

tria ejus, & pater appellabantur. (a) Unde non mirum ſi coronae honorem Romanarum legum conditores etiam parenti tribuerint: poſt elatum enim filium, coronam eamdem domum referebant, ut argumentum virtutis uſque ad funus parentum in familia maneret. Sed novorum temporum luxuries, praecipue ſub Imperatoribus, hanc omnem diſciplinam evertit, coronaſque communes reddidit omnibus, (b) exceptis Chriſtianis, qui ſuperſtitioſum ritum abhorrebant. Legem autem, quam & plures ſarcire tentarunt, en qualem reſtituit Jac. Gothofredus.

(a) Pindar. ad. 5. ubi Scholiast.

(b) Juven. Sat. ... Minut. Felix ... Tertul. de coron. ...

Qui coronam parit ipſe pecuniaeve ejus virtutis ergo arguitor: & ipſi mortuo parentibuſque ejus dum intus poſitus eſcit foriſque effertur, ſe fraude eſto.

Parit) male Raevardus ſigmentis aſſuetus mutavit in *pacit*. *Parit* praeterea nihil eſt antiquum pro *peperit*. Nam ut obſervavit Popma, (c) veteres aliquando praeteritum etiam per praeſens exprimebant: unde ſunt illa *diſcedi* pro *diſceſſi*, & *decedi* pro *deceſſi*, (d) *ſi ſine liberis decederit* apud Paul. & apud Cat. in orat. de bello Carthagin. *aures nobis calliſcerunt*; & in *clepo, clepi*. Cic. *de leg. ſacrum ſacrove commendatum qui cleperit*. Hinc & in lege noſtra *pari pro peperi a pario*.

(c) de uſu antiq. locu. ... cap. ...

(d) Varro de re ruſtic.

Pecuniae) *pecuniae* nomine venit quidquid eſt in dominio noſtro, ut ſervi, & equi, (e) quibus cum uterentur in circenſibus, ob eorum laborem, praemium vertebatur in dominum.

(e) Legitimae D. de V. S.

Arguitor) nihil temere mutandum, ut illi faciunt, qui *dicitor*, *addicitor*, reponunt. Senſus enim optime conſtat, cum *arguitor* ſignificet *arguatur certus*, *declaretur*. Tota vero haec lex ita verbis communibus commode, atque uſitatis exponetur.

Qui coronam meruerit in ludicris, ſive ipſe, ſive ſervi ejus, equive in funere ob virtutem laudator: ipſique mortuo, & ejus parentibus, & quamdiu domi per novem dies collocatum eſt cadaver, & cum effertur, coronam illam imponi jus eſto.

Sed jam diſputationem noſtram de XII. tabul. leg. concludamus, pervenimus enim ad poſtremam in ordine a nobis inſtitutoſque lex illa, quae ſpatium praefinit, quod inter aedes alienas, & buſtum, rogumque debeat intercedere, (f) quod *LX. pedum* ſtatuitur: ne rogo propius admoto, aedes vicinae volitante flamma conflagrent: neve ex vicinitate foetor cadaveris proximiores infeſtet. Ex qua ſpatii amplitudine arguitur, legem hanc pertinere ad aedes ruſticas extra pomoerium: nam urbis anguſtia, & proximitas urbanorum aedificiorum hunc ſpatium ſatis excludunt. Et quoniam lex privatis cavet, ut incendium ab eorum domibus arceat, atque foetorem; ſequitur, domino permittente aedium, fas eſſe propius rogum exſtruere, adeo ut nequeat poſtea prohibere dominus, ne alius mortuus eodem inferatur. Quo pertinent Pomponii verba in *l. ſi propius D. de mort. inſer.*, ubi *legitimum modum* intelligit Juriſconſultus ſpatium hoc LX. pedum a XII. tabul. leg. praeſcriptum; ut optime Antonius Auguſtinus interpretatur. Tandem progrediuntur Decemviri ad muniendam auctoritate legis religionem ſepulchrorum, quas

(f) Cic. lib. 2. de legib.

 lege

ſignis mentem exprimebant, quaſi nihil foret legitimum, niſi a verborum, & ſignorum religione fuiſſet obſignatum; nihilque ratum habebant, niſi quod ſuis eſſet ritibus expeditum. Hinc in ſponſalibus *ferreum annulum* dabant, (a) nec annulis uſae ſunt foeminae, niſi quos virgines a ſponſis acceperant. (b) In contrahendis nuptiis *aqua*, *&* *ignis*, quaſi nota communis vitae adhibebatur; (c) quorum ignis marem ſignificabat, aqua foeminam, quia vi, & humore foetus coaleſcit. (d) Igne autẽ, & aqua vitam conſtare vetus ſapientia praedicabat. Unde aqua, & ignis certum erat contracti matrimonii ſignum, ſine quibus nullae erant nuptiae, ut colligitur ex Scaevola, quia per ea vitae communio inducebatur. (e) Uxori domum deductae, traditione *clavium*, dominium tradebatur: dimiſſae vero per divortium earumdem ademtione eripiebatur. Clavibus enim cuſtodia rerum ſignificabatur; quod inſtitutum Numae Plutarchus adſcripſit. Prohibitio novi operis fiebat ſolẽni *jactu lapilli*. (f) Filio vero emancipato *colaphum* infligebant. (g) Item & ſervo manumiſſo, quem etiam *circumagebant*, ut poſt dimiſſus liber eſſet, quo reſpexit Perſius.

> *Verterit hunc dominus, momento turbinis exit*
> *Marcus Dama* - - -

Feſtuca etiam eos attingebant, & *tonſos pileo* donabant, quae libertatis nota erat: unde rex ille nomine regio prorſus indignus, cum ſeſe profiteretur P. R. libertum, raſo capite, atque pileatus obviam legatis procedebat. *Uſurpabant* autem, ſive uſucapionem interrũpebant deſtringẽdo ſurculum arboris. (h) *Vindiciae*, ſive lites de fundo, inſtituebantur conſerta manu per ludicram pugnae ſpeciem, & ſimulata concertatione *feſtucas* committebant, praelium imitantes, eaque dicebatur *vis moribus facta*, de quo & ſupra. (i) Cum teſtem aliquem facerent, imam aurem illius digitis primoribus atterebant, quaſi memoriae ſedem, ut jam expoſuimus. (k) In qualibet tranſlatione dominii rerum earum, quae mancipi vocabantur, quarum proprietatem in noſtro dominio habemus, adhibebant *aes*, *&* *libram*, cujus lanx altera aere percutiebatur, quod etiam fiebat in teſtamentis, quia per ea dominium transferebatur: (l) eademque ſolemnitas adhibebatur in adoptionibus, quia per illas adoleſcens ex una in aliam familiam diſcedit, quae ſupra latius expoſuimus. In auctionibus, qui pluris liceret, ſive qui plus offerret, *digitum* tollebat. (m) Inſtituto haeredi teſtator *annulũ* tradebat. (n) Pignoris nota erat *manus cõpreſſio*, unde Juriſconſultus ait, *pignus* dictum a pugno. (o) Hinc apparet pignus proprie ad res mobiles pertinere. *Manus* etiã dabatur tradita *manu*; unde quaſi *manus datio* mãdatũ. Item a mãdato *mãdo*, quaſi *manum do*. (p) *Stipulabantur* autem frangendo *ſtipulas*, eaſque committendo, atque in ſpeciem redintegrando ſponſionem, quiſque ſuam agnoſcebat. Haereditas adibatur *apprehenſione* corporis haereditarii, & *per ceſſione digitorũ*, ut ſaepe Cujacius notavit. (q) Hanc autem populi Romani ſuperſtitionem prudentes ex uſu ſuo eſſe duxerunt, atque ut omnia negocia privatorum ad ſe traherent, ſingulos actus, atque cogitationes contrahentium, & in foro diſputantium, conceptis verbis, & praeſcriptis

Cc 2 formulis

(a) Hotoman. in X. obſervat. cap. 7.
(b) Plin. lib. 33. cap. 1.
(c) Ibid. lib. 30. [illegible] Item [illegible] de donat. [illegible] ſi donatae. 66. § 1. D. de donat. inter vir. & uxor.
(d) Varr. 4. de ling. lat.
(e) [illegible] D. de divor. inter. vir. & uxor. Cuj. [illegible] obſerv. cap. 3. Plutarc. in problemat.
(f) [illegible] Cicer. lib. 2. Ambroſ. epiſt. [illegible]
(g) de pand. [illegible] D. de novi oper. nunt. [illegible] C. de [illegible] S. Corn. [illegible] in Perſ. [illegible] X D. [illegible]
(h) [illegible] de Orat.
(i) Gell. lib. 20. cap. 9. Cic. pro Caecina.
(k) [illegible] Plut. in Perſ. [illegible]
(l) [illegible] 13. cap. 3.
(m) [illegible] Verr. [illegible]
(n) Val. Max. lib. 4. cap. 9. Corn. Nep. in Eumene. D. [illegible] lib. 18.
(o) [illegible] L. de [illegible]

(p) Iſidor. etymol. lib. 5. cap. 24. (q) Cujac. obſ. [illegible] cap. 18. & paratit. Cod. de [illegible].

formulis devinxere, ita ut omnem populum ad ſuam ipſorum auctoritatem traduxerint. Nihil enim agere peteréve licebat, niſi conſultis Juriſprudentibus, apud quos manebat ſcientia faſtorum, & nefaſtorum, ſive dierum, quibus licebat fari, aut non in judicio, quod erat *lege agere*. Manebat etiam apud eos ratio exercendi judicii, ut ab iis forma judiciorum, ſive actio efflagitaretur, & dies. Quæ autem certis verbis ad exercitium legum, & juris miniſterium compoſita fuerunt, *actiones legis* appellabantur, & *actus legitimi*, quibus jus civile XII. tabul. conſignatum, atque commiſſum exercebatur in forum, & ex umbra in campum, atque in aciem educebatur, eaque tertia juris civilis portio fuit. Erat videlicet in XII. tabulis mentio manus conſertionis, & mancipationis; harum autem ritus, & formulæ quemadmodum explicarentur excogitatæ fuerunt a prudentibus, & in Pontificum conditæ penetralibus. Pontifices enim non modo conſequentibus temporibus de media Juriſprudentia ſuſcipiebantur, ſed initio Reipublicæ auctores fuerunt illius, atque cuſtodes. Fuerunt interpretatio legum, unde Juriſprudentia manavit, a Pontificum Collegio procedebat, utpote cum eorum unus operam daret juri privato civibus interpretando; (a) reliqui vero religioni præeſſent & cærimoniis ſacrorum. Itaque ex eo Collegio, ubi arcana legum diſciplina condebatur, civibus reſponſa dabantur, veluti ex Phœbi cortina. In iis igitur penetralibus adſervabantur legis actiones, & formulæ quas in librum digeſſerat Appius Claudius Cæcus, quo libro arcana juris civilis ſcientia continebatur. Hunc autem Appio ſubreptum, ejus ſcriba Cn. Flavius libertino patre populo prodidit, & ſacra Juriſprudentiæ reſeravit. (b) Quo munere homo alioqui obſcurus adeptus eſt tribunatum plebis, & ſenatoriam dignitatem, (c) ad quam libertinorum filiis aditus nunquam patuit ante Appium Claudium Cenſorem (d) Livius Ædilem Curulem factum tradit; (e) cum antea ſcriba fuiſſet & tabularius, & apparitor Cenſoris.

LXXX. De Actibus Legitimis, ſive Actionibus Legis.

Ex hoc igitur Juriſprudentiæ ſecretario profectæ ſunt *actiones legis*, vel *actus legitimi*, quos cum breviter inter ſolemnes ritus commemoraverimus, hic aliquanto fuſius expediemus. Eorum enim cognitio maxime opportuna, quæ in operis progreſſu ſeſe offerent. Ac iis [illegible] difficultatibus [illegible], quæ latent in pluribus juris locis, & in quibus vel doctiſſimi labuntur, quorum exemplum eſſe poteſt Hotomannus; (f) cavendum eſt, ne *legis actiones*, & *actus legitimos* una eademque ſignificatione ubique accipiamus. Nam *lege agere* tum ad magiſtratus pertinet, tum ad actores, & reos, & lictores, & apparitores, & eos omnes, quorum opera in judiciis verſabatur; (g) ſicut verbum *diſceptare* tribuitur tum [illegible] eſt & magiſtratui. Quamobrem *legis actio* latiſſime patet: etenim legis actiones dicuntur actiones omnes, quibus jus noſtrum perſequimur, actuſque alii, qui in judiciorum ordine interveniunt: quo ſenſu Pomponius [illegible] legis act. quas appellavit *legitimas actiones*, quod Hotomannus immerito reprehendit. Item & *actus legitimi* nomen late patet (h) in aliquibus juris locis, porrigiturque ad actus omnes lege permiſſos, lege imperatos, lege probatos, quibus ſcilicet jus civile tribuit auctoritatem; quo ſenſu accipitur in *l. penult. C. de Hæreticis*: qui locus fraudi fuit Hotoman-

mo.

(a) l. 2. D. de orig. jur. §. his legibus latis. Dion. lib. X.
(b) Cic. pro Murena.
(c) Pomp. l. 2. de orig. jur. §. ſupra.
(d) Liv. lib. 9. in fin.
(e) Vide Cujac. ad l. 2. §. poſtea D. de orig. juris.
(f) Obſ. lib. 4. c. 10. & quæſt. illuſt. q. 4. F. Briſſon. lib. 2. de formulis, cap. 1. & ſeqq.
(g) l. 8. ff. ad [illegible]
(h) l. 2. D. de orig. juris.
(i) Cujac. ad l. actus legitimi, D. de reg. jur. in Papin.

Sed eaedem iſtae appellationes, nempe legis actiones, & actus legitimi aliquando coanguſtantur, & tantum complectuntur actus illos ſolemniores, qui non modo proprias habent formulas, ſine quibus nihil ſecus peragebatur; ſed ex certae legis praeſcripto proceſſerunt, & ex ejus legis ſententia atque auctoritate ſolemniter in jure celebrabantur: quibus proprium erat, primo ut in jure fierent, ſive apud Magiſtratum; deinde ut adjecta expreſſe conditione, aut die vitiarentur. Tertio ut ſemel fierent, & iterari nequirent. Quarto ut ne per procuratorem expedirentur, quod [illegible] erat [illegible] actionum, quibus in jure diſceptabatur. Etenim neque intendere actionem per alium licebat, neque excipere; quae ſeveritas jure ſublata ex actionibus ceteris, manſit tantum in actibus legitimis, ſive hiſce ſolennioribus, in quibus hac in re nullum diſcrimen eſt inter privatos & Magiſtratus. Nam ſicuti privato non licet legitimos actus exercere per alium, veluti adoptionem, aut emancipationem & ſimilia: ita nec Magiſtratui licet lege agere per alium, ſive harum actionum exercitium committere ei, cui mandavit juriſdictionem: (a) ſuperiora vero omnia congruunt iis actibus, qui partim recenſentur a Papiniano, partim innuuntur in aliis Juriſconſultis, ex quibus colligimus actuum legitimorum numerum, quem referemus. Papiniano autem Hotomannus in *l. actus legit. D. de regul. jur.* interpoſuit negationem, ut commentum ſuum confirmaret de duplici actuum legitimorum genere, quorum alios dixit recipere diem & conditionem, alios non. Ex quo errore delapſus eſt ad innumeros, ut anteſtationem, & teſtamenti dictionem, & ſtipulationem & quidquid denique ſolemnius peragebatur, ad actus legitimos retulerit. Quod abſurdum ut vitaret Cujacius, & Florentinam lectionem retinuit, & actus legitimos ab aliis immodice auctos, intra orbem a Papiniano, & aliis Juriſconſultis definitum retraxit. Igitur Papinianus ex Florentina lectione ita ſcribit: (b) *Actus legitimi, qui recipiunt diem, vel conditionem, veluti mancipatio, acceptilatio, haereditatis aditio, ſervi optio, datio tutoris, in totum vitiantur per temporis, vel conditionis adjectionem.* Cur vitiatur [illegible] tempore, vel conditione, ſi [illegible] tradiderat actus legitimos [illegible] recipere temporis, & conditionis adjectionem? Hotomannus, ut hanc orationis repugnantiam tolleret, ex Haloandro legit: *actus legitimi qui non recipiunt*, [illegible] alios actus legitimos conſtituit, qui *diem conditionemque recipiunt*; quique, ut ipſe putat, in hac Juriſconſulti enumeratione deſiderantur. Hinc mirum, quantum ex illius ſententia actuum legitimorum numerus increbuerit, atque [illegible] poſitum a Juriſconſulto modum ſuſtulerit. Cujacius vero longe peritius nihil de Florentina lectione mutavit; ſed priora tantum verba interpretatus congruam & convenientem ſibi ſententiam extruxit. Itaque ſic explicat: *actus legitimi, qui recipiunt diem, & conditionem*, id eſt *actus legitimi, quibus conditio, & dies adjicitur*; ſcilicet non ſuſcipiuntur ab actuum legitimorum natura conditio, & dies, ſed adjiciuntur ab hominibus: *actus*, inquit, *legitimi, quorum e numero ſunt emancipatio, acceptilatio, haereditatis aditio, ſervi optio, datio tutoris, vitiantur in totum, ſi eis conditio & dies fuerit adjectus; non vitiantur tamen, ſi eis tacite dies, & conditio ſubſit.* Atque hic

eſt.

(a) *L. 1. de offic.* [illegible] *D. de regul. jur.*

(b) *L. actus legit. D. de regul. jur.*

eſt germanus hujus legis ſenſus longe ſimplicior, & expeditior. Haec oportuit perſtringere breviter, ut actus *legitimos* ab aliis actibus *ſolennibus* diſcerneremus, utque vim, & naturam eorum clarius aperiremus. Haec ſunt igitur ſuma capita, ad quae legis actiones ſive actus legitimi a Juriſconſultis noſtris ſparſim in variis Pandectarum locis expreſſis revocātur.

I. Mancipatio.

II. Manumiſſio.

III. Emancipatio.

IV. Ceſſio in jure.

V. Haereditatis aditio, & repudiatio.

VI. Servi optio.

VII. Datio tutoris.

VIII. Acceptilatio.

LXXXI. De Mancipatione. Exordiamur a Mancipatione, qui fons eſt omnium civiliū obligationum, deinde ad Adoptionem, & ad Teſtamenti factionem, quae ſub mancipatione comprehenduntur, itemque ad Emancipationem, & Manumiſſionem, quae eodem revocantur, accedamus. Igitur, ut alibi diximus, cives Rom. quaedam bona in ſuo dominio habebant, quaedam non: ſed earum proprietas penes populum erat, uſus tantum, & poſſeſſio penes privatos: unde Juriſconſultus *poſſeſſiones* appellat agros, de quibus vectigal pendebatur populo, cujus erat & proprietas. Quae in pleno civium Rom. dominio erant, (a) *res* appellabantur *mancipi*, quaſi quòd manu caperentur, ſive in noſtram poteſtatem deducerentur; cujuſmodi erant res mobiles, & animalia, praeter ea, quae ſunt ferae naturae, quorum dominium, ubi noſtram cuſtodiam effugerint, a nobis abſcedit, unde nunquam perpetuo noſtra eſſe cenſetur, ideoque inter *res* mancipi non ponuntur. Ex immobilibus vero Italica praedia res mancipi dicebantur, quia jure optimo poſſidebantur a civibus Romanis, hoc eſt ad eos tranſibat ſimul cum poſſeſſione, atque uſu proprietas: ejuſdemque generis erant jura praediorum ruſticorum, ut *iter*, *actus*, *via*. Praediorum vero provincialium proprietas, & dominium penes pop. remanebat, nec in privatorum commercium perveniebat, niſi poſſeſſio, & uſus. Propterea *res nec mancipi* dicebantur, quia corū dominium nemini privato erat *in manu*, ſed totum penes pop. cui vectigal pendebatur. Ex hoc juris diſcrimine rerum mancipi, & nec mācipi eſt orta diſtinctio dominum. Rerum autem mancipi abalienatio verſari tantum poterat inter cives Rom., quibus erat communiō juris

(a) Ulp. *tit.* 19. Boët. *in topic. Cic.*

civ...

civilis, quibusque tantum competebant jure nexus, quae fuit ratio transferendi dominium jure Quiritium. Siquidem ante Juſtinianum, nuda traditione, dominium non transferebatur; unde res tradita ſine *nexu*, dicebatur eſſe *in bonis* accipientis, *in dominio* vero ejus qui tradiderat. (a) Eſt autem *nexus*, Aelio Gallo teſte, nomen generis, (b) quo exprimitur quidquid geritur per aes, & libram, & per ſimulatam venditionem, quae ad omnem dominii tranſlationem, atque ad obligationes omnes, & etiam ad donationes adhibebatur. (c) Accito enim libripende, & quinque teſtibus, venditor ſive mancipio tradens fingebatur accipere ab emtore pecuniam, quam exprimebant parvo aere, quod *raudusculum* appellabatur a *rauda*, ſive *aere*: unde in veteribus mancupiis adſcribi ſolebat *raudusculo libram ferito*. (d) Eoque aere emtor, ſive qui mancipio acciperet, libram tangebat, quod ubi venditor, ſive qui rem mancipio traderet, accepiſſet quaſi pretium, dominium transferebatur in emtorem, per eam quae ſimulationem, ſive imaginariam venditionem, inter veteres jure civili contractus inibantur: unde Horatius.

(a) Ulp. *Inſtit. tit. 1. § in bonis.*
(b) Feſtus verbo nexus. Var. lib. 4. de ling. lat.
(c) Tertull. lib. 5. adverſ. Marc. Cic. in topic. & [illegible]
(d) Varro lib. 4. de ling. lat.

Si proprium eſt quod quis libra mercatur & aere.

Similiter etiam, *nexi* quoque dicebantur ii, qui ob aes alienum ſeſe creditoribus dabant in ſervitutem. *Nexus* igitur eſt mancipatio, ſive venditio rerum mancipi, & tranſlatio dominii per aes, & libram. Porro tribus tantum modis dominium rerum mancipi de uno migrare in alterum poterat: *mancipatione, in jure ceſſione, uſucapione*. Res vero non mancipi tantum transferebantur *ceſſione in jure*, de qua infra, quia proprietas earum nunquam abſcedebat a pop. Rom. ſed uſus tantum illius in privatos, & poſſeſſio transferebatur. Hinc apud Ciceronem (e) locus ille percelebris: *cum mihi quondam proprium te eſſe ſcribis mancipio, & nexu, meum autem uſu, & fructu, contentus ſum*. Lucretius peritiſſime:

(e) lib. 7. epiſt. fam.

Vitaque mancipio nulli datur, omnibus uſu.

Verba quae certa, & ſolennia mancipationis haec erant:

Hunc ego hominē ex jure Quiritium meum eſſe ajo, iſque mihi emtus eſto, hoc aere aeneaque libra.

Quae verba pronunciabantur ab emtore, qui mancupio accipiebat. (f)

(f) Boëtius in topic. Cic.

LXXXII. De Ceſſione in Jure.

Alia ratio mutandi dominii fuit *Ceſſione in jure*, quae communis erat rebus mancipi, & nec mancipi. (g) Res igitur nec mancipi tantum per ceſſionem in jure transferebantur, ſi eſſent immobilia; mobilia vero per nudam traditionem, veluti ferae beſtiae, leones, urſi, & ſimilia, quorum ſicut non retinemus, ita nec transferimus dominium, ſed tantum poſſeſſionem; etenim fuga ſeſe recipere poſſunt in libertatem. Porro in ceſſione tres interveniebant: dominus qui cedebat; is cui cedebatur, & Praetor qui addicebat, vel Praeſes provinciae; apud quos is, cui cedebatur, rem tenens ita vindicabat.

(g) Ulp. tit. 19. § in jure ceſſio.

Hanc ego rem ex jure Quiritium meam eſſe ajo.

Poſtea Praetor, converſus ad cedentem, interrogabat, an contra vindicaret, & ſeſe opponeret? qui ſi taceret, aut ſeſe oppoſiturum negaret, Praetor vindicanti rem addicebat; quod etiam inter leges actionum, & actus legitimos Boëtius recenſet. (h) Nunc redeamus ad Mancipationem,

(h) in topic. Cic. & lib. 4. de formulis P. R. [illegible]

Digitized by Google

tionem. Aliquando quis non mancipabat, ſive non alienabat rem, ut in perpetuum vellet ejus ab ſeſe abdicare dominium, ſed eo animo, ut rem ad tempus ad ſe revocaret; forte quia juvaret nomen, ac dominium aliorum praetendere rei ſuae, ut eam vel a vi eriperet, vel ab inſidiis, vel a frequentibus eorum temporum proſcriptionibus. Ideo amico alicui probatae fidei, ſimulata venditione, aut donatione per aes, & libram ex compacto tradebat, ut poſt certum tempus eandem rem emtor venditori remanciparet, ſive iterum venderet: eaque mancipatio dicebatur *fiducia*, quia ea conditione mancipabatur, ut aliquo poſt tempore per venditorem ab emtore recuperetur, cujus contractus haec erat formula:

Uti ne propter te fidéque tuā captus fraudatuſq. ſim.

LXXXIII. De Emancipatione. Ac ſi quis ſuo tempore fidem ſuam non liberaret, dabatur in eum judicium, in quo de fracta fide quaerebatur per hanc formulam.

Ut inter bonos bene agier oportet, & ſine fraudatione.

Quae recipit Cicero in epiſt. ad Trebatium, & in orat. pro Roſc. Amerino.

Ad hoc autem fiduciariae mancipationis genus refertur Emancipatio filiorum, per aes, & libram. Siquidem ea fiducia pater naturalis filium vendebat, adhibito libripende, & quinque teſtibus, ut poſt tres imaginarias venditiones eodem, vel ſequentibus diebus factas, filius manumiſſus libertatem conſequeretur, (a) de quo ſupra. Etenim, ut retulimus, nonniſi poſt tres mancipationes, & tres manumiſſiones patria poteſtate filius eximebatur, ut pro extraneo haberetur. Nam poſt ſecundam manumiſſionem filius praeteritus rumpebat patris teſtamentum, quia in ejus poteſtatem reverſus ſuus haeres agnoſcebatur. (b) Emancipatus vero poſt tertiam manum, ſervorum more, *circumducebatur*, quaſi ei libera daretur facultas abeundi, quo vellet, & *colapho* percutiebatur. (c) Fiebat autem emancipatio ante Magiſtratum, ut ceteri actus legitimi, (d) nec diem, aut conditionem recipiebat, hoc eſt nemo poterat ad diem, & ſub conditione manumitti, (e) neque eam repetere fas erat.

(a) Paul. ſent. lib. 2. cap. 25. §. 2. Cajus Inſtit. tit. 6.
(b) Ulp. tit. 11. § accuſatur.
(c) Novel. 81. Cujac. paratit. C. tit. 49.
(d) l. 4. D. de adop. Paul. ſent. lib. 2. Juſtinian. l. 81.
(e) Cujac. Inſtit. cap. 6. l. actus legit. D. de reg. jur.

LXXXIV. De Adoptione. Species mancipationis etiam erat Adoptio, utpote alienatio proprii filii, ejuſque in alienam poteſtatem, atque familiam translatio; unde & ipſa actus legitimus, ut perſpicue docetur in pluribus juris locis. (f) Quamobrem inter praeſentes fiebat, (g) & apud Magiſtratum, (h) neque iterari licebat, (i) neque tempus, aut conditionem recipiebat, (k) & nexu, ſive per aes, & libram expediebatur: nam adoptio, quae teſtamento fiebat, in actuum legitimorum numero non ponitur. Igitur vel filiusfam. adoptabatur, vel homo ſui juris, quod genus adoptionis dicitur *adrogatio*: Quia futurus filius interrogabatur *auctor ne eſſet*, ſive conſentiret, ut *in eo Titius, v. g., vitae necisque poteſtatem haberet uti in filio*: vel, ut alii cum Gellio putant, quod populus rogaretur; idque commune erat aliis negociis, quae cum populo gerebantur. Cum autem filiumfam. pater in adoptionem daret, eum adoptanti mancipabat, (l) ſive imaginaria venditione tradebat: ſique filius ſtatim ab adoptivo manumittebatur, ac manumiſſus recidebat in patris naturalis poteſtatem; a quo denuo patri adoptivo, ſimulata venditione, mancipabatur; adoptivus illum rurſus manumittebat, ideque manumiſſus relabebatur iterum in pote-

(f) l. 3. D. de off. Proconſul. l. 1. D. de offic. praet. l. 3. de adopt.
(g) l. neque ab. ſenter 25. & ſeq. D. de adopt.
(h) l. 3. & 4. D. de adopt. Gell. lib. 5. cap. 19.
(i) l. adoptare 37. D. eod.
(k) l. quaeſitum 34. D. eod.
(l) Cajus Inſtit. tit. 5. Ulp. cap. 34. tit. C. de adopt. Gell. lib. 5. cap. 19.

poteſtatem patris naturalis, a quo tertio mancipatus, & adoptivo traditus filius, in adoptantis poteſtatem, familiam, & ſacra tranſibat. Sacra enim erant, ut diximus, perpetuo infixa familiae, eaque pecuniam, & haereditatem ſequebantur. (a) Itaque tribus mancipationibus naturalis patria, & binis manumiſſionibus adoptivi, poteſtas, & familia permutabatur. Qui vero in locum nepotis adoptabatur unica venditione, (b) ſive emancipatione adoptivi familiae jure antiquo mancipabatur. Item adoptio foeminarum abſolvebatur, unica mancipatione. (c)

Adrogatio vero erat longe majoris operis; tractabatur enim tanquam publica populi cauſa, utpote cum liberum civis Rom. caput, & exordium futurae familiae in alienam poteſtatem, alienamque familiam traduceretur. Cui conſilio fraus aliquando ſubterat, vel lucricupiditate, vel honorum aſſequendorum gratia, quando ſcilicet per adrogationem plebejae, atque patriciae familiae permutabantur, quo patricius Tribunatum plebis, qui ſolis plebeis patebat, conſequeretur. (d) Ideo rea ad populi judicium deducebatur comitiis curiatis, acceſſitis Pontificibus, qui cognoſcerent de iis, quae ad eorum collegium pertinebant, ut ex his Ciceronis verbis: *Quod eſt, inquit, Pontifices, jus adoptionis* (quo ſub nomine etiam Adrogatio venit, & de adrogatione loquitur): *nempe ut is adoptet, qui neque procreare jam liberos poſſit, & cum potuerit, ſit expertus: quae deinde cauſa cuique ſit adoptionis, quae ratio generum, ac dignitatis quae ſacrorum quaeri a Pontificum collegio ſolet. Quid eſt horum in iſta adoptione (Clodii) quaeſitum? adoptat annos viginti natus etiam minor Senatorem? liberorumne cauſa? at procreare poteſt, habet uxorem, ſuſcipiet etiam liberos: exhaeredabit igitur pater filium. Quid ſacra Clodiae gentis, cur intereunt, quod in te eſt? quae omnis notio Pontificum cum adoptarere eſſe debuit.* Praeterea adhibebantur Pontifices propter religionem jurisjurandi, quo adoptio, ſive adrogatio ab omni calumnia, & fraude pura praeſtabatur. Deinde interrogabatur adrogator, an eum filium habere vellet? Item & filius an auctor fieret, ſive an vellet in alienam familiam e propria migrare, quibus aſſentientibus tum rogabatur populus his verbis: *Velitis jubeatis Quirites, uti L. Valerius L. Titio tam jure, legeque filius ſiet, quam ſi ex eo patre, matreque familias ejus natus eſſet, utique ei vitae necisque in eum poteſtas ſiet, uti patri endo filio eſt. Haec ita, ut dixi, ita vos Quirites rogo.*

Conſuetudinem hanc adrogandi juſſu populi, ad Antonini tempore tenuiſſe colligitur ex Ulpiano, (e) auctore tamen Principe, qui cum ſibi Pontificis Maximi jus & nomen adjunxiſſet, ejuſdem quoque Pontificis munus in hac ſolemnitate praeſtabat; quod jus ereptum populo jam eſſe, temporibus Diocletiani, ex illius verbis apparet. (f) Hujuſmodi ſolemnitates prorſus e foro ceſſerunt: nam adoptio ante Magiſtratum fit per acta publica, & adrogatio per principis reſcriptum. (g) Unde etiam foeminae, nempe matresfam. poſſunt adrogari, quod antea non licebat: quia ob ſexus verecundiam non dabatur foeminis facultas comitiorum. Ad mancipationem etiam redigitur teſtamenti factio, (h) illa, quae per aes, & libram celebrabatur: nam teſtamenta, quae habent a ſolidibus in caſtris, nulla ſolemnitate, ſed ſola nuncupatione coram

(a) Ottoman. de jure Pontif. lib. 1. cap. 9.
(b) l. ult. C. de adopt.
(c) Cujac. in not. C. de adopt.
L. XXXI. D. de Adoptionibus.
(d) Cic. in orat. pro domo ſua.
(e) fragm. tit. 8.
(f) L. 2. C. de adopt.
(g) L. ult. eodem.
(h) Vide Vinn. ... de teſtam. lib. 2.
(i) Ulpian. in fragm. tit. 20. leg. de ...

 commu.

commi itonibus purnetures, quae propterea in *procinctu* facta dicebantur, (a) quia *procincta* vocabatur claſſis ad bellum parata; (b) & alia quae fiebant *calatis*, ſive vocatis *comitiis*, quae ob eam cauſam bis in anno cogebantur, ut coram omni populo pro collegio Pontificum ſuſſi quiſque teſtamentum conderet. (c) Haec inquam genera vetuſtiſſima teſtamentorum jam ſua ob ierant. Igitur eorum loco Juris conſulti invenerunt emancipatio familiae, ſive haeredis inſtitutio per aes, & libram; ita ut etiam ultimae hominum voluntates ad verum nexum redigerentur. A Praetore vero inducta fuit ea teſtamenti factio, quam adhuc retinemus a Juſtiniano cautius, atque ſolennius conſtitutam, & excultam. Cujus cognitio ſatis eſt ex communibus juris libris evulgata. Quamobrem in mancipatione familiae conſiſtemus. Itaque ad hoc teſtamentū ſolenni more mancipationum adhibebantur quinque teſtes cives Romani puberes, cum quibus teſtamenti factio eſſet & libripens, exclusis ateſtium, & libripendis munere iis, qui eſſent in poteſtate teſtatoris, & familiae emtoris. Coram teſtibus vero, & libripende teſtator ſimulabat ſeſe vendere ſuam familiam, ſive haereditatē alteri, qui dicebatur *emtor-que familiae* dicebatur, qui que *dicis cauſa*, hoc eſt pro precii ſymbolo exiguum aes numerabat venditori, qui illius ad ſeſe familiam, pecuniam, & ſacra traducebat. Duo autem ſimul (d) in hac ſolennitate jungebantur, mancipatio ſcilicet, & nuncupatio teſtamenti, quae fiebat his verbis: *Haec uti his tabulis cerisve ſcripta ſunt, ita do, ita lego, ita teſtor, itaque vos Quirites teſtimonium perhibetote.* Quiritium enim appellatione reſpicit quinque teſtes, (e) Cum igitur haec nuncupatio neceſſaria fuiſſet, ideo qui voce careret, ut mutus hujuſmodi teſtamenti factione interdicebatur, & ſurdus item; qui verba, quibus familiae emtor venditoris orationem excipiebat, exaudire non poterat. (f) Emtor porro nomen tantum ferebat haeredis; (g) nam bona perveniebant ad alium, de quo inter emtorem familiae, ac teſtatorem convenerat. Qui mos Romanorum Plutarcho videtur abſurdus. (h) Exemplo ut Domitius, qui in teſtamento Auguſti familiae ſe praeſtitit emtorem, nihilque de haereditate cepit; cum ne ſextula quidem fuerit adſperſus. (i)

(a) Gell. lib. 9. cap. 27.
(b) Feſtus in verbo *procincta*.
(c) Theop. Inſtit. Cic. 1. de oratore.
(d) Ulp. *fragm.* tit. 20.
(e) Raevard. de auct. prud. cap. 1.
(f) Ulp. tit. 20.
(g) Cujac. in tit. Ulp. 20. § qui teſtator.
(h) de fera numinis vind.
(i) Sueton. in Aug.

CXXXVI. De Manumiſſione.

Nunc veniamus ad manumiſſionem, inter actus legitimos a Juriſconſultis relatam, iiſdemque conditionibus obnoxiam, quibus aliae legis actiones. (k) Hujus autem duo ſunt genera pro duobus generibus libertatis: altera enim *latina* dicebatur, altera *juſta libertas*. A latina libertus beneficio elatus, atque animo tumidus factus, a domino ad priſtinam ſervitutem revocari poterat: vel ſi melius uſque de domino mereretur, majorem partem conſequebatur, accepta pleniori libertate, quae adimi amplius non poterat. Latina enim non erat integra libertas, nec ſumma prorſus neque irrevocabilis, ſed quaſi tentamen fuit, ut ejus animus quodammodo probaretur, an dignus eſſet, qui ad integram libertatem perveniret, de quo & lib. 1. ſequitur. Cum autem latina libertas daretur, vel inter amicos, vel per epiſtolam, vel ſervo adhibito ad convivia feſtiva, quae de more inter cognatos, & affines componendis jurgiis agitabantur; juſta vero libertis ex M. Tullii diſtributione, (l) vel teſtamento concederetur, vel cenſu, ſive profeſſione ſervorum facultatum, & impoſitione nominis

(k) Paul. ſent. lib. 2. tit. 25. § 1. D. de reſ. Proceſſus lib. 1. de manumiſſ. vindict.

(l) in topicis.

Romani

ſt omnino per dominum apud Cenſores, vel denique vindicta poſtremam hanc dandae libertatis rationem inter actus legitimos in libris juris deſcriptam invenimus: (a) cum haec tantum ante magiſtratum ederetur. Fiebat enim in jure apud Praetorem, (b) vel Conſulē Romae; in provinciis vero apud Praeſidem, vel Proconſulem: coram quibus dominus prehēſo ſervi capite, vel alia corporis parte verba haec ſolemnia pronunciabat. (c) *Hunc hominem liberum eſſe volo*: eumque poſtea impacto *colapho circumagebat*, (d) ut libertatem, abeundi quo vellet ei datam, indicaret. Praetor autem, audita juſta manumiſſionis cauſa, ſive titulo (quo adducto in hoc manumiſſionis genere opus erat,) (e) impoſitaque illius capiti *virgula*, quam *vindictam* appellabant, domini verba ſolenni hac excipiebat formula: *Ajo te liberum eſſe jure Quiritium.* Servus vero libertatem adeptus, (f) abraſo capite, ſtatim capiebat pileum. Nulla tamen manumiſſio, ni fallor, tribum, ſive ſuffragii jus tribuebat: id enim olim a populo, poſtea tantum a Principe concedebatur: poterant enim ne ſuffragio adipiſci civitatem. (g) Ex quo intelligitur Scaevolae locus de patrono, qui per haeredem tribum liberto emendam juſſerat. (h) Quae vero manumiſſio cenſu fiebat, exolevit, cujuſque locum occupavit manumiſſio in Eccleſia. Quamobrem *Eccleſiae* vocem loco nominis *cenſus* a Triboniano ſubjectam fuiſſe in ſcriptis Caji arbitrantur eruditi.

(a) L. actus le-gis. D. de reg. jur. & l. 4. & ſeq. D. de manumiſſ. vin dic.
(c) Feſtus.
(d) Perſ. ſa tyr. 5.
(e) Donat in Terent. Alcum. eras pro Mil. 19. D. de manumiſſ. vind. l.
(f) Plaut. in Amphitruo. Liv. lib. 45.
(g) Liv. lib. 38.
(h) l. 4 ſtramon. D. de legat. 3. Cic. pro Cornel. Cujac. obſerv. 9 cap. 14.

LXXXVII. De Aditione Haereditatis.

Offert ſe nunc aditio haereditatis, quae aliquando cum *cretione* fiebat, aliquando *ſine cretione*, prout fuiſſet haeres in teſtamento ſcriptus: quandoquidem, vel cum cretione ſcribebatur haeres, vel ſine cretione. Eſt autem *cretio* judicium haeredis & deliberatio, adire vellet nec ne, dictumque verbum eſt a *cernendo*, ſive inſpiciendo, quia haereditatem aditurus in rem praeſentem ſolenni ritu veniebat inſpecturus haereditatē, atque deliberaturus, an e re ſua eſſet illam adire: *cerno* enim, non ut Varro a *creo* natum puto, ſed ut Scaliger (i) ſuſpicatur a *κρίνω*; unde cum dies ab ipſo teſtatore ad decernendum haeredi dabatur, tum dicebatur *cum cretione* inſtitutus haeres hac verborum formula. (k)

Titius haeres eſto, cernitoque in diebus centum proximis, quibus ſcieris, poterisque: niſi ita creveris, exhaeres eſto.

Multum autē intererat cum cretione quis fuiſſet haeres inſtitutus, an non: etenim cum cretione inſtitutus, fiebat haeres cernendo, ſive haereditatē adeundo ſolemniter: inſtitutus vero ſine cretione fiebat haeres, gerēdo ſe pro haerede: veluti res haereditarias diſtrahendo, aliaq; agendo, quae ſine haeredis nomine fieri nequeunt. Item inſtitutus ſine cretione, ſtatim ut conſtituiſſet haereditate ſe abſtinere, jure adeundi excidebat: at inſtitutus cum cretione, quocumque modo animum ſuum prodidiſſet, ac recuſare ſe oſtendiſſet, non tamen arcebatur haereditate, niſi poſt dies a teſtatore praeſtitutos, ac per eos totos dies locus erat poenitentiae, licebatque dicta revocare. Porro cretio duplex erat, *vulgaris* ſcilicet, & *continua*: vulgaris erat cū jubebatur quis adire certis diebus, quibus poſſet, & ſciret; unde adjiciebantur ea verba: *quibus ſcieris, poterisque*, ne ſcilicet tempus ignoranti curreret, aut impedito, atque ut eſſet tempus utile, non continuum: cretio vero continua erat illa, cui-

(i) Conjectan. in Varr. de ling. lat. lib. 5. p. 63.
(k) Ulp. tit. 22. lin. 14. & ſeq. Varr. 5. de ling. lat. Cic. Attic. epiſt. 4. lib. 13.

adjecta non erant memorata verba: nam ſi haec deeſſent, currebat tempus etiam ignoranti, & impedito, ut poſt certorum dierum lapſum adeundi facultas omnino praecluderetur. Itaque in aditione vulgari dicebatur: *Titius haeres eſto, cernitoque in diebus C. proximis, quibus ſcieris, poteriſque.*

In continua vero ſimpliciter ſine adjectione ulla:

Titius haeres eſto, cernitoque in diebus C. proximis.

Fiebatque cretio ſolenniter teſtibus praeſentibus, (a) & digitorum percuſſione, (b) verbis ita conceptis:

Cum me Maevius haeredem inſtituerit, eam haereditatem adeo, cernoque.

Ideo Arcadius, & Honorius, & Theodoſius *l. 17. C. de jur. delib.* ajunt, *ſibi viſum eſſe ſcrupuloſam ſolennitatem cretionum amputare.* Cum igitur ante haeredes dierum, quae cum cretione inſtituerentur, quique haereditatem cerneret, ſimul adiret; inde natum eſt, ut *cretio*, & *aditio* a probatis auctoribus promiſcue acciperentur, ac per cretionem quaelibet haereditatis aditio exprimeretur. *Cernere* diceret pro *adire*; quamvis haereditas non ſolum cernendo adiretur; ſed & pro haerede gerendo, cum quis ſine cretione inſtituebatur. *Adire* enim haereditatem, eſt proprie ſuſcipere, & quaſi *aditum* in eam facere; (c) *Cernere* vero eſt *decernere* ſe haeredem eſſe velle. (d) Ceterum ſicut aditionem, ita & repudiationem haereditatis ex contrariorum natura in actis legitimis ponimus, eademque haec ſolennibus verbis ſolenniter explicabatur, (e) & iiſdem conditionibus liberat, quibus aditio, quam nullum diem, & conditionem recipiſſe (f) patet ex pluribus juris locis, ut nec iterari potuiſſet: (g) neque alteri mandari licuiſſet. (h) Itaque per procuratorem haereditas adibatur inutiliter, ut docet Paullus; (i) ſive legamus *per curatorem*, ut in Pandectis Florentinis, ſive *per procuratorem*, ut in aliis codicibus legitur. Etenim neque per procuratorem, neque per tutorem, aut curatorem recte aditur, quamvis adeatur a pupillo, tutore auctore: ſiquidem non tutor, ſed ipſe pupillus adeundo adquirit. Fallitur enim Duarenus, (k) qui aliter docet, putatque per procuratorem ad eam cauſam datum adiri haereditatem jure antiquo poſſe. Quod eſſe manifeſto falſum evincitur ex eo, quod praecipuum id cōcedatur procuratori Caeſaris, ut ſcilicet pro Caeſare adire poſſit haereditatem: (l) immo ſi vulgo licuiſſet haereditatem per alium adire, cur Senatores legationem liberas in longinquas regiones haereditatum adeundarum cauſa impetraſſent? ut optime obſervat Hotomannus. (m) Neque hac in re differret jus Praetorium a civili, ſi haereditas per procuratorem jure civili recte adquireretur, ſicuti adquiritur bonorum poſſeſſio, quae deſcendit a jure Praetorio, ideoque ſoluta eſt religionibus juris civilis. Jus enim civile directum eſt, & aſperum, ut eleganter Cujacius, (n) Praetorium vero moderatum, & mite.

Ab aditione haereditatis tranſire convenit ad optionem legati, quod certae rei exemplo, per ſervi optionem ſignificatur. Fiebat autē optio poſt aditam haereditatem die a Praetore dato, productis palam rebus omnibus ejus generis, de quo erat optandum, nempe familia univerſa ſi legata fuiſſet optio ſervorum, atque adhibebantur concepta verba, uti

(a) Varro lib. 5. de ling. lat.
(b) Cujac. obſ. 7. cap. 2.
(c) l. ſi ut §. penult. L. de lib. & poſthum.
(d) l. is qui haeres § penult. L. de acq. & om. Cujac. obſ. 7. cap. 34.
(e) l. 4. C. de rep. vel abſtin. haered. & ſunt ibid. Cujac. ad leg. actus legit. D. de reg. jur. P. Fab. ſemeſt. lib. 2. cap. 23.
(f) l. cum qui & haeres 14. D. de adqu. haered. l. actus legit. D. de reg. jur.
(g) l. § ſolus tutor ſi. l. D. de adqu. haered.
(h) l. 1. § ult. hoc praeterquam D. de off. Procur. Caeſar.
(i) l. 90. D. de adqu. haered.
(k) lib. 1. diſp. anniverſ. c. 27.
(l) l. 1. § ult. hoc praecip. D. de off. Proc. Caeſ. Cujac. lib. 1. obſ. 10. 14.
(m) quaeſt. illuſt. cap. 14.
(n) lib. 1. obſ. 14.

LXXXVIII. De optione.

Labeo (a) indicat eſt ait: *omne jus legati conſumi prima teſtatione*, hoc eſt ſolemnitate verborum in jure, ut interpretatur Cujacius. (b) ex quo Juriſconſulti loco oſtenditur fieri oportuiſſe ſemel tantum ex natura actuum legitimorum, & pure, & teſtibus praeſentibus. (c) Dabatur autem legatario a teſtatore optio his verbis: (d) *ipſa ſibi quae volet eligat*, vel *hominem optato eligito*: (e) vel *lances quas elegerit quatuor*. (f)

Sequitur tutoris datio, non ſolum illa ex teſtamento, quae privata ex auctoritate procedit, nec actuum legitimorum nomine continetur; ſed illa, quae auctorem habet Magiſtratum, nempe Praetorē, vel Conſulem, vel Praeſidem provinciae: quia in datione tutoris, interveniebat ſolemnitas actuum, & verborum, facta inquiſitione a magiſtratu, qui ex pupilli amicis, optimiſque viris optabat eum, quem pupillo magis proficuum futurum cognoſceret: non enim (g) ante poterat Praetor decretum interponere, quam in quirendo comperiſſet, quis eſſet magis idoneus, eique pro tribunali causa cognita dabat hac verborū formula: (h) *Tutorem do.*

Actus legitimos *acceptilatione* claudamus, quae ſane eſt primo loco poſitis conjungi potuiſſet, niſi natura ſolutionis poſtremū in ordine locum poſtulaſſet. Igitur meminiſſe oportet, veteres non modo dominiū transtuliſſe per *nexum*, ſive per aes & libram, ſed omnem etiam obligationem eo modo contraxiſſe; ſolus enim *nexus* auctoritatem juris contractibus dabat. At quoniam eo modo, quod ſolvi debet, quo fuit adſtrictum; deinde obligatio a nexu devincta, contrario nexu ſolvebatur, ac debitum in acceptum ferebatur imaginaria ſolutione per aes, & libram, quae vetus erat acceptilatio, ejuſque haec erat verborum formula. *Accepta facis X? Facio* (i) quam Feſtus (k) *nexum liberationem* vocat. & ad aes & libram refert. Cum autem eſſet actus legitimus, fieri non poterat per procuratorem, qui ut acceptum pro alio ferre poſſet, neceſſe erat, ut dominus ei debitorem delegaret, ac deinde procurator proprio nomine novaret obligationem, ut eam poſſet poſtremo per ſe diſſolvere: (l) At quoniam aliarum obligationum genera ſunt, quibus acceptilationis ratio minime conveniebat; cum ſola verborum obligatio hac acceptilatione tolleretur, inventus eſt C. Aquilius, qui celeberrima illa formula, de qua late in Inſtitutionibus, (m) obligationes omnes in ſtipulatum deduxit, eaſque per acceptilationem, facta novatione, retexuit.

(a) l. 33. D. de opt.
(b) l. actus legit. D. de regul. jur. in fin.
(c) P. Faber lib. 2. ſemeſt. cap. 13. § [illegible]
(d) l. [illegible] D. de aur. & arg. legato.
(e) Ulp. tit. 24.
(f) l. ult. D. de opt. leg.

LXXXIX.

(g) [illegible] Tutoris D. [illegible]
(h) [illegible] D. [illegible]
([illegible]) [illegible] D. de tut. & curat. dat. [illegible] § [illegible] D. de [illegible] l. [illegible] D. [illegible] B[illegible] de form. lib. [illegible] pag. 408.

XC. De Acceptilatione.

(i) Briſſ. de form. lib. 6 pag. 510.
(k) Verbo nexum [illegible] Semeſt. cap. 21. pag. 561.
(l) Cujac. l. actus legit. D. de reg. jur.
(l) Cujac. l. actus leg. D. ead.
(m) lib. 3. tit. 30.

Finis Libri Secundi.

SI IN* JUS VOCAT QUEAT:

NI IT, * ANTESTAMINO: IGITUR, EM CAPITO.

SI CLAVITUR, PEDEMVE STRUIT, MANUM ENDO JACITO.

SI MORBUS AEVITASVE VITIUM ESCIT, QUI IN * JUS VOCABIT JUMENTUM DATO: SI NOLET, ARCERAM NE STERNITO.

II. SI ENSIET, qui in jus vocatum vindicit mi Tito.

ASIDUO VINDEX ASIDVS ESTO: PROLETARIO, CUIQUI VOLET VINDEX ESTO.

Endo via REM * UTI PAICUNT, * ORATO.

III. Cognitio, Praetoris. NI TA * PAICUNT IN COMITIO, AUT IN FORO ab ORTU ANTE MERIDIEM CAUSAM CONSCITO, * CUM PERORANT AMBO PRAESENTES. *

POST MERIDIEM PRAESENTI STLITEM ADICITO.

SOL OCASUS SUPREMA TEMPESTAS ESTO.

Caj. lib. 1. ad leg. XII. Tab. cujus pars prior huic primae Tab respondet. Cajus l. 18. 20. 22. in pr. D. de in jus voc.
* *id est si in jus vocat, atque eat.* Porphyrio. *ad lib. 1. Satyrar.* Hor. *Sat. 9.*
* *id est ni it.* Cajus *l. 233. in pr. D. de V. S.* Gellius *lib. 20. cap. 1.*
* *id est, qui lis.* Cajus *l. 22. § 1. D. de in jus voc.*

* *ubi.*
* *Reto.*
* *id est ni ita: puta, vindice dato, vel pacto inito.*

Paraphraſis.

Si quis aliquem in jus vocet, vocatus ſtatim ſequitor.

Si in jus vocatus non ſequatur, qui vocabit teſtes ante adhibeto, & tum in jus vocatum ſiſtere ei jus eſto.

Si & tum in jus vocatus moretur, fruſtetur, fugamve adornet, manum ei injicere jus eſto.

Si imbecillitas, aut invalentia quaedam, aetaſve ſenilis impedimento ſit, quominus vocatus in jus ſequatur, qui in jus vocabit vocato vectabulum, ſeu vehiculum, quod adjunctis pecoribus trahetur, dato. ſi nolet is, qui in ius vocabit, vocato petenti plauſtrum undique tectum, munitumque ſternere ne cogitor.

Si tamen ſit aliquis, qui in jus vocatum, vel prenſum defendat, dimittitor.

Ceterum locupleti vindex locuples eſto: pauperi prolem tantum Reipub. ſufficienti quilibet vindex eſto.

Item ſi de re tranſactum fuerit inter vocantem, & vocatum dum in jus venitur, ita jus, ratumque eſto.

Si neque vindex aliquis ſit, neque de re in via tranſactum fuerit, tum in comitio, aut in foro Praetor cauſam cognoſcito ante meridiem, cum ambo litigatores praeſentes peterant.

Poſt meridiem, etiamſi unus tantum praeſens ſit, praeſenti actionem dato, judiciumque conſtituito.

Sole occidente ſupremus terminus judiciorum eſto, ſeu judicia ſolvuntor. Ad Solem proinde occaſum Praetor jus reddito.

De Judiciis.
I.
Numae R.
II.

. . . . VADES SUBVADES . . . .

extra quam ſi MORBUS SONTICUS . . VOTUM*abſentia *Reipublica Ergo, AUT STATUS DIES CUM HOSTE intercedat: nam ſi QUID HORUM FUAT UNUM * JUDICI ARBITROVE, REOVE, EO DIE DIFENSUS ESTO.

. . . .

CUI TESTIMONIUM DEFUERIT, IS TERTIIS DIEBUS OB PORTUM OBVAGULATUM ITO.

De Furtis
I: de nocturno fure.

SI NOX FURTUM FAXIT, SIM ALIQUIS OCISIT JURE CAESUS ESTO.*

2. de diurno.
3. manifeſto.

Si luci furtum faxit, ſIm aliquis endo ipſo capſit verberator, ıLique, cui furtum factū eſcit, aDicitor.
Servus, virgis coeſus, ſaxo delcitor:
Impubes, Praetoris arbitratu verberator, noxiamque decernito.
SI SE TELO *defenſint, quiritato ENDOQUE PLORATO: poſt deinde ſi coeſi eſcint, ſe fraude eſto.

vel quaſi.

Si furtum lance licioque conceptū eſcit, atque uti manifeſtum vindicator.

2. nec manifeſto.

SI ADORAT FURTO, QUOD NEC MANIFESTUM ESCIT, duplione decidito.*

3. de arboribus furtim caeſis.
4. Cōmunia de furtis.

SIn juri alienas arbores coeſit, in ſingulas XXV. aeris luito.
Si pro fure damnum deciſum eſcit, furti ne adoraco.
Furtivae rei aeternAuctoritas eſto.

. . . . . .

. . . . . .

Caj. lib. 1. ad leg. XII. tabul. cujus pars poſterior huic ſecundae tabulae reſpondet.
* Numae R. lex II. tab. II. Capito apud Feſtum verb. Reus.
* Cajus l. 233 §. 1 D. de V.S.
* Cajus l 6. D. ſi quis caut.

* al vitium, ut ſupra tab. I. l. 1. Si morbus aevitaſve vitium eſcit.
Liben lib. de XII tab. 11. de furtis, egit Gellius 15
* Fort, e in ipſa leg. ſuit ſe fraude eſto. C. l. 236 l. 233. § 2. D. de V.S.
Lo atque Cajus l. 4. D. arborum furtim caeſarum.

JUdicio conſtituto, judiceque adito vades, & ſubvades judicio ſiſtendi utrimque dantor, iique ſiſtere tenentor: niſi ſi morbus vehemens vim graviter nocendi habens, votum aliquod, abſentia Reipublicae ergo intercedat, aut conſtitutus ſit dies cum peregrino: nam ſi quid horum fuerit, & obvenerit judici arbitrove, vel reo, judicii dies differatur.

Qui teſtimonium denunciare volet, is trinundino, id eſt ter intra XXVII. *dies ad domum ejus, cui teſtimonium denunciat, denunciatum ito.*

Si noctu furtum fiat, furem autem aliquis occiderit, impune eſto.

Si interdiu furtum aliquis fecerit, eumque aliquis in ipſo furto deprehenderit, verberetur, illique cui furtum factum fuerit addicatur. Servus prius virgis caeſus ſaxo Tarpejo dejiciatur. Impubes Praetoris arbitrio verberetur, noxaque ab eo facta ſarciatur.

Quod ſi ſe telo defendant, dominus cum clamore prius id teſtificetur: tum ſi occiſi fuerint, jure caeſi ſunto.

Si furtum per lancem, & licium conceptum erit, perinde ac ſi manifeſtum foret vindicator.

Si agatur de furto non manifeſto, fur dupli damnator.

Qui injuria, ſeu furtim alienas arbores caeciderit, pro ſingulis arboribus caeſis XXV. *aſſibus multator.*

De furto paciſci jus eſto: & ſi pactum interceſſerit, furti amplius agere jus non eſto.

Furtivam rem uſucapere jus ne eſto.

. . . .

Si quid endo depoſito dolo malo factũ eſe it, duplione luito.

Si qui ũciario foenore amplius foenera Sit, quadruplio-luito.

. . . .

ADVERSUS HOSTEM; AETERNA AUCTORITAS ESTO.

AERIS CONFESI,* REBUSQUE JURE JUDICATIS XXX. DIES JUSTI SUNTO:

POST DEINDE MANUS INJECTIO ESTO, IN JUS DUCITO:

NI JUDICATUM FACIT, AUT QUIPS *ENDO EO IN JURE VINDICIT, SECUM DUCITO, VINCITO, AUT NERVO AUT COMPEDIBUS XV. PONDO NE MAJORE: AT SI VOLET MINORE, VINCITO:

SI VOLET, SUO VIVITO: *NI SUO VIVIT, QUI EM VINCTUM HABEBIT LIBRAS FARIS ENDO DIES DATO: SI VOLET, PLUS DATO.

Ni cum eo pacit, LX. dies endo vinculis retineto: Inteſibi trinis nundinis continuis in Comitium procitato, aeriſque aeſtimiam judicati praedicato.

Aſt ſi plures erunt rei, TERTIIS NUNDINIS PARTIS SECANTO. SI PLUS MINUSVE SECUERUNT, SE FRAUDE ESTO ſi volent uls Tiberim peregre uenumdanto.

. . . .

Margin notes (left): 1. De depoſito. 2. de foenore. 3. de jure crediti perſequẽdi adverſus 1. hoſtem, ideſt peregrinum 2. Confeſſum judicatum.

Margin notes (right): Gaj. lib. 4. ad leg. XII. tab. cujus pars prior huic tertiae tab. reſpondebat. — *Caj. l. 234. in princ. D. de V. S. * confeſſis. — * locuplet. Cajus l. 234. §. 1. D. de V. S. — Gajus l. 234. §. 1. D. de V. S.

Paraphraſis.

SI quid circa rem depoſitam apud ſe depoſitarius dolo malo admiſerit, dupli poena adficitor.

Si quis majus quam unciarium foenus (quod unciam menſtruam dependit in centum) exercuerit, quadrupli poena adficitor.

Peregrinus quidquam uſucapere non valeto: cujus adverſus eum in perpetuum actio eſto.

Si debitum quis confeſſus fuerit, vel condemnatus jure fuerit, induciae ei menſtruae 30. dierum ad debitum exolvendum dantor.

Si intra dies 30. illos debitor non ſatisfaciat, tum creditori capere eum, ſive prehendere, atque in jus ducere jus eſto.

Debitor ita nexus ſi poterit ſuo vivat: ſi non habeat, tum creditor, qui eum vinctum habebit, ſingulas farris libras in ſingulos dies ei dato: ſi volet plus, ei pro arbitrio dare liceto.

Si & tum judicatum non ſolvat, neque interea quiſquam eum in jure defendat, proque eo interveniat, in privatum carcerem, ſeu vincula adducere creditori jus eſto, eumque vel nervo, vel compedibus vincire: ſic tamen ut vincula non ſint graviora quam XV. pondo: leviora enim adhibere pro arbitrio jus esto.

Paciſcendi interea addicto cum creditore jus esto: ſi non pactus fuerit, 60. diebus creditori addictum in vinculis habere jus esto: Intra eos dies trinis nundinis continuis ad Praetorem in comitium producitor, quantaeque pecuniae judicatus eſſet praedicator.

At ſi plures erunt creditores, tertiis nundinis, idest 27. die corpus rei in partes ſecanto: ſi plus minuſve ſecuerint, ſine fraude esto: ſi malent, trans Tiberim eum peregre venumdanto.

De jure patrio.

PATER inſignem ad deformitatē puerum cito necato.

Endo* liberis juſtis vitae necis venumdandique poteſtas ei eſto.

SI* PATER* FILIVM TER VENVNDVIT, FILIVS A PATRE LIBER ESTO.

De jure connubi.

Si qui ei in X. MENSIBUS PROXIMIS poſtumus natus escit, juſtus eſto.

Caj lib. 1. ad leg. XII. tab. cujus pars poſterior huic IV. tab. reſpondebat.

* Dionyſi Halicarnas lib. 2.

**potes fecit.* [illegible] *ut exiſtimo vox haec ab Ulpiano repetita.*

Supplementum harum legum de jure connubii repete ex tab. XI. de matrimonii uſu agitur infra tab. 6. de repudio etiam extat lex quaedam in tab. 6.

1. De teſtamento.

PATERFAMILIAS UTI LEGASSIT SUPER PECUNIAE TUTELAEVE SUAE REI, ITA JUS ESTO.

2. de ſucceſſione ab inteſtato.

AST SI INTESTATO MORITUR, CUI SUUS HERES NEC ESCIT, AGNATUS PROXIMUS FAMILIAM HABETO.

3. de gentilitiis haereditatibus.

SI AGNATUS NEC ESCIT, GENTILIS FAMILIAM HAERES NANCITOR.

2. de libertorum bonis.

Si libertus inteſtato moritur, cui ſUus haeres nec eſcit, aſt patronus patronive liberi eſcint, EX EA FAMILIA IN EAM FAMILIAM Proximo pecuniA Duitor.

3. Communia haereditatum.

Nomina inter HAEREDES proportionibus haereditarIs ERCTA CITA ſunto.

Ceterarum FAMILIAE rerum ERCTO NON CITO ſi volent Haeredes ERCTUM CITUM faciunto: Praetor ad ERCTUM CIENDUM arbitros tris dato.

4. de legitimis agnatorum, & Gentilium tutelis.

Si paterfamilias inteſtato moritur, cui Inpubes ſuus haeres eſcit, AGNATUS PROXIMUS TUTELAM NANCITOR.

SI FURIOSUS AUT PRODIGUS EXISTAT; AST EI CUSTOS NEC ESCIT, AGNATORUM GENTILIUMQUE IN EO PECUNIAVE EIUS POTESTAS ESTO.

*Caji lib. tertio ad leg. XII. tabul. cujus pars prior hujus quintae tabulae reſpondebat. * ubi & novi verbum paterfamilias repetit auctor libri ad Herenn. & Cicero 2. de inventione, quod tamen alii omittunt.*

Paraphraſis.

PAterfamilias uti legem dixerit, ſeu prout diſpoſuerit de bonis ſuis, & liberorum ſuorum tutela, ita poſt mortem ejus obſervator.

At ſi inteſtato moritur paterfamil. neque ei ſuus haeres erit, tum agnatus proximus haeres eſto: ſi agnatus non erit, tum gentilis haeres eſto.

Si libertus inteſtato decedat, neque ſuum haeredem reliquerit, Sed patronum tantum, vel etiam patroni liberos, tum liberti bona ex ejus familia in patroni familiam translata proximo in patroni familia addicuntor.

Defuncto creditore, vel debitore, ejus haredes pro portionibus hereditariis convenire, & conveniri tantum poſſunt: ipſoque jure inter eos obligatio dividitur. At ceterarum rerum ſi volent haeredes diviſionem faciunto: ad eam diviſionem Praetor tres arbitros dato.

Si paterfamilias inteſtatus decedat, cui ſuus haeres extabit impubes, Agnatus proximus tutor hujus ſui haeredis eſto.

Si qui furioſus, aut prodigus eſſe incipiat, neque is curatorem habeat, agnatorum, iiſque deficientibus, gentilium curae tam ipſe, quam ejus bona committuntor.

1. De nexu mancipio.

QUM * NEXUM FACIET MANCIPIUMQUE, UTI LINGUA NUNCUPASIT ITA JUS ESTO. — Caj. lib. 3. ad l. XII tab cujus pars poſterior huic 6 tabulae reſpondet.

SInficias jerit, duplione damnator.

Statuliber, EMPTORI dando, liber eſto.]

Res vendita TRANSQUEDATA emptori non adquiritur, donicum ſatisfactum eſcit. — * Cajus in tradi tionibus 48 D. de ſa. ctis.

2. De uſu auctorit. id eſt de uſucapione.

USUS AUCTORITAS FUNDI, BIENNIUM; ANUS USUS ESTO. — * Cajus l. ſervi 235. in princ. D. de V.S.

Mulieris, quae aNum matrimonI ergo apud virum remanſit, ni trinoctium ab eo uſurpandi ergo abeſcit, uſus eſto.

3. De vindiciis, de jure poſſeſſionis.

SI QUIN JURE MANUM CONSERUNT, ſecundum eum qui poSidet.

Aſt ſi qui quem liberali cauſa manu adſerat, ſecundum libertatem Vindicias dato.

TIGNUM JUNCTUM AEDIBUS VINEAEVE NE CONCAPET NE SOLVITO. — Cajus d. l. 235. §. fabros lignarios D. de V. S.

Aſt qui junxit, duplione damnator.

Tigna QUANDOQUE SARPTA, DONEC DEMTA ERUNT, vindicare jus eſto.

4. De repudiis.

Si vir mulieri Repudium miTere volet, cauſam dicito harumce unam. — Cajus l. ſi ex lege repudium 43. D. ad l. Juliam de adult

Cum dominus vel ſuae nexum faciet, vel mancipium uti nominarit, locutus pactuſve erit, ita jus eſto.

Statuliber ſub hac conditione liber eſſe juſſus, ſi hoc, vel illud dederit, ſi venditus poſtea fuerit, emtori dando liber eſto.

Res vendita traditaque non ante emtori acquiratur, quam ab emtore venditori aliqua ratione ſatisfactum fuerit.

Fundi biennio; ceterae res anno uſucapiuntur.

Mulier, quamvis ſine legibus viro juncta, ſi uno anno ſine uſurpatione, id eſt interruptione trinoctii, apud unum virum fuerit, uſucapta eſto.

Si de qua re in jure apud Praetorem diſceptatur, ſecundum eum qui poſſidet, Praetor vindicias dato: excepta liberali cauſa, in qua ſecundum libertatem Praetor vindicias ſemper dato.

Omnis materia juncta aedibus, aut vineae, ne vindicator, neque ſolvitor; qui alienam junxit, duplo damnator; certe ubi ſoluta, demtaque fuerit, tum eam vendicare jus eſto.

Si vir ab uxore divertere voluerit, cauſam divortii dicito:

De Pauperie. De damno dato. 1. in genere.

SI QUADRUPES PAUPERIEM faxit, dominus noxiae aeſtimiam oFerto : ſi nolet, * quod noxit dato. Caj lib. 2. ad l XII. tab. cujus pars prior huic VII. tab reſpondet. * ut tab. v. ſi nolet, ſ arceram ne ſternito.

sInjuria RUPITIAS.

Aſt ſi caſu, SARCITO

QUI FRUGES EXCANTASIT.

2. frugibus dato.

Qui frugem aratro quaeſitam furtim nox pavit ſecuitve, ſuſpenſus Cereri necator:

Impubes Praetoris arbitratu verberator, noxiamque duplione decernito.

Qui pecu NDO ALIENO IMPESCIT.

3. Incendio facto.

QUI AEDES acervumve frumenti ad AEDES poſitum dolo ſciens INCENSIT, victus * verberatus igni necator: Cajus l. qui aedes ſ. D. de incendio. * vinctus.

Aſt ſi caſu, NOXIAM SARCITO.

Si nec idoneus eſcit, levius caſtigator.

De injuris. 1. levioribus.

SI QUI INIURIAM ALTERI FAXIT, XXV. AERIS POENAE SUNTO.

2. atrocibus. 1. loco: ſeu publicis. 2. re

SI QUI PIPULO CENTASIT CARMENVE CONDISIT QUOD INFAMIAM FAXIT FLAGITIUMVE ALTERI, fuſte ferito.

SI MEMBRUM RUPSIT, NI CUM EO PAICIT, TALIO ESTO

QUI OS EX GENITALI FUDIT, LIBERO CCC. SERVO CL. AERIS POENAE SUNTO.

De falſo. 1. ἀψευδομαρτυρίαι 2. ψευδομαρτυρίαι

QUI SE SIRIT TESTARIER LIBRIPENSVE FUERIT, NI TESTIMONIUM FARIATUR, IMPROBUS INTESTABILISQUE ESTO.

Si falſum teſtimonium DICASIT ſaxo deicitor.

De parricidio. 1. hominis cujus libet. 2. Parentis.

Si qui hominem liberum dolo ſciens morti duit.

QUI MALUM CARMEN INCANTASIT. MALUM VENENUM faxit duitve, PARICIDA ESTO. Cajus l. qui venenum 236. in princ. D. de V. S.

QUI PARENTEM NECASIT, CAPUT OBNUBITO, CULEOQUE inſutus in profluentem mergitor.

De Fraude. 1. Tutoris. 2. patroni.

Si tutor DOLO MALO gerat, vituperato * quandoque finita tutela eſcit, furtum duplione luito.

PATRONUS SI * CLIENTI FRAUDEM FAXIT, SACER ESTO. vel ſi patronus.

IN ſingulos homines leges juraque ne feruntor.

Nexo ſoluto, item ei, qui in fide conſtanter manſit, & ei qui ſanata veluti mente ad obſequium rediit, jus idem eſto.

Si judex aut arbiter jure datus ob rem judicandam, pecuniam acceperit, capite luito.

De vita, libertate, civitate, familia adimenda civi Rom. populi judicium eſto centuriatis comitiis.

Judices rerum capitalium a populo conſtituuntor.

Si quis in urbe coitiones agitaverit, capite luito.

Si quis hoſtem in pop. Rom. ſeu patriam concitaverit; vel civem hoſti tradiderit, prodiderit, capite punitor.

1. De jure Parietū.

AMBITUS PARIETIS, SEXTERTIUS PES ESTO.

2. De juribus Ruſticorum prædiorum.

SODALES, legem * quam volent, dum ne quid ex publica coRompant, ſibi ferunto:

de FINIUM ratione lex * incerta, ad exemplum legis Atticae Solonis.

2. De jure finiū.

Intra V. P. aeternAuctoritas eſto.

SI JURGANT adfines, finibus regundis Praetor arbitros tris aDicito.

1. De jure poſſeſſionum.

HORTUS
HEREDIUM.
TUGURIUM

Si arbor in vicini fundum impendet, XV. P. altius ſublucator.

SI GLANS in EM caduca ſiet, domino legere jus eſto.

3. De iure aquarum

SI AQUA PLUVIA MANU NOCET, Praetor arcendae aquae arbitros tris aDicito, NOXAEQUE DOMINO CAVETOR.

4. De iure itinerum.

Via in poRecto VIII. P. IN AMFRACTO XVI. P. lata eſto.

SI via AMSEGETES iMunita eſcit, qua volet, jumentum agito.

Cic. lib. ... ad leg. XI. tab. cujus pars poſterior huic VIII. tab. reſpondebat.
* Cajus l. ult. D. de collegiis.
Haec porro lex inferri poſſet ad tabulam ſuſp. 7. de delictis, de quo in notis.
vel potius ...
Cajus l. ult. D. finium regundi.
Haec tria vocabula forte pertinent ad junctam illam legem de finium ratione.

Paraphraſis.

INter vicinorum aedificia ad circumeundi facultatem ſpatium vacuum duorum pedum, & ſemis relinquitor.

Sodales, id eſt collegiati (quorum certa fuerunt corpora) leges inter ſe ferre licito quas volent, dummodo publicis legibus contrariae non ſint.

Spatium quinque pedum (quod vacuum inter duos agros erat ad acceſſum, & circumductum aratri) uſucapere jus non eſto.

Si vicini de finibus diſceptent, decernunt, Praetor dirimendae controverſiae tres arbitros dato.

Si arbor ex vicini fundo in vicinum impendeat, arboris illius rami XV. pedibus altius circumcidantur.

Si fructus ex vicini arbore in vicini fundum cadat, domino arboris legere fructum jus eſto.

Si aqua pluvia opere manufacto nocere poterit, Praetor ad arcendam aquam ne noceat, tres arbitros dato: damni infecti nomine caveto.

Latitudo viae qua ſe recte porrigit via VIII. pedum eſto; at ubi flexum eſt ſedecim.

Si via ab iis qui vicina praedia poſſident munita non ſit, jumentum agere quo quis velit jus eſto.

1. De aequalitate, & juris aequalitate. PRIVILEGIA NE INROGANTO. *Caj frag. ad LXII tab. cujus pars prior huic IX. tab. reſpondebat.*

NEXO SOLUTO. FORTI SANATI ſiremps jus eſto.

Si judex arbiterve jure datus, ob rem dicendam pecuniam aCepſit, capital eſto.

2. De capite civis. DE CAPITE CIVIS NISI PER MAXIMUM COMITIATUM NE FERUNTO.

QUAESTORES PARICIDI, qui de rebus capitalibus quaerant, a populo creantor.

3. De pace publica. Si quis in urbe coetus nocturnos agitaSit, capital eſto.

Si qui perdueLem concitaSit, civemve perdueLi transduit, capital eſto.

Si quadrupes damnum dederit, dominus quadrupedis damni aſtimationem offerto: vel ſi malit, quadrupedem ipſam noxae dato.

Si per injuriam damnum dederit .... Aſt ſi caſu, damnum ſoluito ; praeſtato.

Qui fructus alienos, alienámue ſegetem incantamentis in alias terras transtulerit, pellexerit: vel ne creſceret obligauerit ....

Qui frugem induſtrialem, aratro videlicet partam, furtim noctu pauerit immaturam, vel maturam ſecuerit, Cereri ſacer, & deinde ſuſpendio necator. Impubes tamen ſi id fecerit, arbitrio Praetoris verberator, damnumque datum in duplum ſarcito.

Qui pecus in alienam ſegetem, vel frugem immiſerit paſcendi gratia ..

Qui aedes, aut aceruum frumenti juxta domum poſitum, ſciens prudens dolo incenderit, vinctus verberatus igni necator: ſi vero caſu, id eſt negligentia, damnum datum ſarcito: aut ſi minus idoneus ſit, leuius caſtigator.

Si quis injuriam leniorem ſiue verbis alteri fecerit 25. aſſibus mulctator.

Si quis publice aliquem diffamauerit, eique conuicium fecerit, vel carmen famoſum condiderit ad alterius injuriam, ſiue infamiam, fuſtibus ferietur.

Si quis alteri membrum aliquod ruperit, ni cum eo paciſci velit, membrum ei pariter rumpere injuria affecto jus eſto.

Qui dentem ex gingiua excuſſerit libero homini, trecentis aſſibus mulctator: qui ſeruo CL.

Qui alicui actui teſtis adfuerit rogatus, vel libripens, ſi poſtea teſtimonium ferre detrectet, infamis habetor, neque eius teſtimonium deinceps admittitor, neue ipſi teſtimonium dicatur.

Si quis falſum teſtimonium dixerit, Saxo Tarpejo dejicitor.

Si quis hominem liberum dolo ſciens occiderit, capitalis criminis reus eſto.

Item qui magico carmine, ſeu incantamentis alium defixerit. Item qui malum venenum fecerit dederitue. Qui Parentem necauerit capite obvoluto, culeo inſutus in aquam abjicitor.

Si tutor dolo malo tutelam gerat, ſuſpectum eum facere cuiuis liceto: Si quid de rebus pupilli furatus fuerit, cum finita fuerit tutela, duplum praeſtato. Si quis quo tutus eſſet animi, & injuria alterius, ſeſe patrocinio commiſerit, patronus autem eum fefellerit, execrabilis eſto.

de JUREJURANDO

1. De jurejurando.

HOMINEM MORTUM IN URBE NE SEPELITO NEVE URITO, SUMPTUS ET LUCTUM A DEORU MANIUM JURE MOVE TO, * HOS PLUS NE FACITO.

Caj. lib. 5. ad leg. XII. tab. cujus pars posterior huic X. tab. respondet.

2. De jure sepulchrorum.

ROGUM ASSIA NE POLITO.

Tribus riciniis, & X. tibicinibus foris eFeRe jus eſto.

Cicero lib. 2. de legib.

* pro jure removeto.

MULIERES GENAS NE RADUNTO: NEVE LESUM FUNERIS ERGO HABENTO.

HOMINI MORTUO OSA NE LEGITO, QUO POST FUNUS FACIAS, extra quam ſi beLi endove hoſtico mortUs eſcit.

SERVILIS UNCTURA, OMNISQUE CIRCUMPOTATIO auferitor.

MURRATA POTIO MORTUO NE INDITOR.

NE LONGAE CORONAE, NEVE ACERAE PRAEFERUNTOR.

QUI CORONAM PARIT IPSE PECUNIAVE EJUS VIRTUTIS ERGO, ARGUITOR, * ET IPSI MORTUO PARENTIBUSQUE EJUS DUM INTUS POSITUS ESCIT FORISUE EFERTUR, SE FRAUDE IMPOSITA SIET.

* idest honoratur.

Vni plura funera ne facito, neve plures lectos ſternito.

NEVE AURUM ADITO, AST SI CUI AURO DENTES VINCTI ESCINT, IM CUM ILO SEPELIRE UREVE SE FRAUDESTO.

Rogum buſtumve noUm *proprius LX. P. aedis alienas, ſi dominus nolet, * ne adiicito.

* Cajus l. 137. D. de V. S.

Fori buſtive aeternAuctoritas eſto.

Hominem mortuum in Urbe humare, vel urere jus ne eſto.

Sumtuoſa, & magnifica funera, & lamentabilia prohibentor.

Funerum modus, qui nunc definitur, deinceps eſto, neque eum excedere liceto.

Ligna ex quibus rogus comburendo cadaveri conſtruitur, dedolando ne lævigentur, ſed rudia, & impolita rogo adhibentor: tribus viniculis purpureis, neque pluribus, componi, vel uri mortuum jus eſto. X. tibicines neque plures funeri adhiberi jus eſto.

Mulieres ne genas unguibus dilanianto, ſeu faciem carpunto.

Neque lugubrem ejulationem, ſeu fletum in funeribus adhibento.

Homini mortuo e cadavere membrum aliquod ne adimito, cujus cauſa poſtea funus, funeriſque impenſae de novo iterentur niſi ſi quis in bello mortuus eſſet, vel peregre.

Servorum cadavera ne unguntor. In funeribus epulae omnes prohibentor.

Sumtuoſa adſperſio omnis in mortuum, & rogum amovetor.

Ne longae coronae, vel longae coronarum ſeries, neve arae thuri adolendo, aliiſque odoribus funeri praeferuntor.

Qui coronam meruerit in ludicris, ſive ipſe, ſive ſervi ejus, equive in funere ob virtutem laudator, ipſique mortuo & eius parentibus & quamdiu domi per novem dies collocatum eſt cadaver, & cum effertur, coronam illam imponi jus eſto.

Unius hominis cadaveri funus unum fiat, & unus lectus ſternitor.

Aurum a funere omnino removetor: excipitur aurum, quo dentes vincti, id enim cum cadavere ſepelire, aut urere jus eſto.

Rogum vel ſepulchrum deinceps aedibus alienis domino invito propius 60. pedes admovere jus ne eſto.

Veſtibulum ſepulchri, ſepulchrumve uſucapere jus ne eſto.

Quartae tab. ſupplementum.

QUOD POSTREMUM POPULUS JUSSIT, ID JUS RATUM ESTO.

Caj. lib. 6. ad l. XII. tab. cujus pars prior huic XI. tabulae reſpondet.

Patribus cum PLEBE : coNubI jus nec eſto :

Caj. *l.* 238 *in pr. D. de V. S.* Dionyſ. Halic. *in fine lib.* 10 Zonaras *tom.* 2.

Quintae tab. ſupplementum.

DETESTATUM
ſeu de SACRIS DETESTANDIS.

Cajus *l.* 238. §. 1. *D. de V. S.*

* * * *

* * * * *

* * * *

* * * * *

* * * *

Paraphraſis.

POſteriores populi leges prioribus potiores ſunto.

Inter Patricios, & plebejos matrimonia ne contrahuntor.

Sextae tabul. ſupplem.

Gaj lib 6. ad l. XII. tab. cujus pars poſterior huic ultimae tabul. reſpondet.

de PIGNORE.

Si qui rem, de qua ſtlis ſiet ; in ſacrum dedicaſit, duplione decidito.

Cajus l. 238. §. 2. D. de V. S. Cajus l. ult. D. de litigioſis.

SI VINDICIAM FALSAM TULIT, PRAETOR REI SIVE SLTITIS ARBITROS TRIS DATO, EORUM ARBITRIO FRUCTI DUPLIONE DECIDITO.

Cajus l. 19. D. de uſuris, & fruct.

Septimae tab. ſupplem.

SI SERVUS SCIENTE DOMINO FURTUM FAXIT, NOXIAMVE NOXIT, NOXAE DEDITO.

Cajus l. 238. §. 3. D. de V. S.

Octavae tab. ſupplem.

* * * *

Nonae tab. ſupplemen.

* * * * *

Decimae tab. ſupplemen.

* * * *

* * * * *

* * * *

Paraphraſis :

REm de qua controverſia eſt, in ſacrum dedicare ne jus eſto : qui dedicaverit, dupli pœna multator.

Mala fide poſſeſſionem ſi quis nactus ſit, Praetor ei rei definiendae tres arbitros dato, eorumque arbitrio malae fidei poſſeſſor fructus in duplum praeſtato.

Si ſervus domino ſciente furtum fecerit, damnumve aliter dederit, dominus eum pro delicto, injuria vel damno affecto, dedito.

J. VINCENTII GRAVINAE
ORIGINUM JURIS CIVILIS
LIB. III.

QUI EST

DE LEGIBUS

E T

SENATUSCONSULTIS

AD

CLEMENTEM XI.
PONT. MAX.

TOMUS SECUNDUS.

INITIO ſuperioris libri, CLEMENS MAX. ab ipſomet hominis ingenio exordia juris naturalis, & gentium excitavimus: nunc iiſdem ab hominibus, non quidem ſparſis, & ſegregatis, verum convenientibus una inter ſe, inque communem vivendi ſocietatem coëuntibus civilis regiminis cauſas & fundamenta, varietateſque rerumpublicarum eruemus. Cum enim *civitas* ſit corpus ex hominibus coactum, atque compoſitum, ſi quid in corpus diffundatur univerſum, ex ejus oportet emanare partibus, ſtatum que, aut mutationem, & vicem civitatis totius ex *natura*, & *motu*, *moribuſque* ſingulorum hominum evenire: nam ſi neque in civitatem extrinſecus migraverint, neque introrſus ex ipſiſmet hominibus oriantur; eas ex *nihilo* contra naturalem rationem arceſſere compellemur.

CAuſas igitur ſive tranquillitatis, ſive perturbationis, item interitus, mutationiſque civilis, atque imaginem civitatis utcumque conſtitutae, tanquam in ſpeculo in ipſomet natura humana ſpectabimus. Motibus enim partium eodem ſimul incumbentium, atque flectentium, totum etiam corpus una circumagitur: iiſdemque putreſcentibus partibus una diſſolvitur. Quamobrem affectio, quae hominis naturam ſedat, aut exagitat, eadem ſi ſingulis in civibus multiplicetur, univerſam componit, evertitve civitatem. Quae eatenus coaleſcit, quatenus partes in communem aliquem ſenſum conveniunt, & ad optimum tum adducitur ſtatum, quando cives ita cohaerent inter ſe, quemadmodum hominis membra toto cum corpore congruunt. Quam partium in civitate convenientiam, atque conſenſum inducere ſola *juſtitia*, cum juſtorum ſit unus concorſque ſenſus: injuſtorum vero diſcors, & varius; unde non mirum, ſi ut juſtorum animus affectionum concordia componitur, atque ſedatur, injuſtorum vero vita perturbationum diſcordia miſerrime circumvolvitur; ita & civitas juſta, ſibique conveniens perpetuo conſervetur; injuſta vero, ſibique repugnans cum ſuarum partium variatione, turbinis more verſetur. Beata igitur civitas eſt, in qua unaquaeque portio munus perfecte obeat ſuum, concordique miniſterio partium,

I. De Juſtitia Civili.

Digitized by Google

ſium, hominis bene valentis, optimaque horum temperie gaudentis ſoldit imaginem. Quamobrem et naturae, quae imperio ſuo regit hominem atque tuetur, imperium eſt atque tutela committenda civitatis; menti videlicet, quae non corpori tantum humano, ſed & naturae rerum praeſidet univerſae.

II.
De Mente Humana, & ejus Jure in Corpus.

Etenim a mente divina, & infinita, quae corporea omnia, & incorporea volvit, procreata eſt mens humana, & finita, quae membris noſtris, corporique praeeſſet: cui motus e mente, ac vita ſingulis momentis ingeneratur. Motus namque unde oriuntur, intereunt, & mutantur omnia, non in corporis, verum in animae natura continetur: corpus enim nullum edere poteſt, atque a ſe ciere motum, niſi aliunde acceperit: cum *corporis* notio quantitatem quidem, ſoliditatem, & figuram, non vero motum involvat; corpus enim ſi motu ſpolietur, tamen manebit idem: at quantitate, ſoliditate, figuraque detractis, periiſſe intelligeretur. *Mens* vero in percipiendo, cogitandoque adeo ex ſua natura verſatur, ut ſublata cogitatione, mens ſibi diffugeret: at cogitatio unde omnis natura proſertur, actus eſt a mente continenter exoriens, qui, ut permaneat, opus habet aſſidua productione ſui ipſius; productionem vero ſine motu nullam intelligimus. Unde ſive cogitatio verſetur eodē, ſive de re una in aliam perlabatur, aſſiduo motu ciĕtur, quia mentis eſt actio perpetuo fluens. Vivit enim, atque alitur ex novis perpetuiſque animi nixibus, qui ſingulis momentis multiplicati pereunt continuo, atque identidem regignuntur. Quos novos perpetuo percipiendi actus, mēs quomodo protulerit, ſine ingenito, inditoque propriae naturae motu? Quamobrem exuere motu mentis naturam nequimus; quia eo ſublato, cogitatio extingueretur. Quia igitur motu, qui eſt ab incorporea natura, animantur omnia, colligere hinc licebit, incorpoream naturam eam eſſe, quae ſive poteſtate ſua procreans, volenſque omnia, qualis voluntas eſt divina, ſive ab Deo creata, Deique juſſu ſubiens ipſa certum, ac peculiare corpus, lumen rebus ferat, & vitam: corpus vero per ſe, ſi ea luce, ac vita caruerit, pondus eſſe tantum, & umbram intelligimus. Unde imperium animae in corpus humanum ab ipſa natura fuit inſtitutum, quia corpus a mente ducitur, ac ſuſtinetur: & ei ſunt rerum gubernacula tradenda, unde res ipſae vitam accipiunt: ne ſi ab illius imperio eximantur, non ad libertatem, ſed ad interitum potius tendant. Sicut autem ratio infinita motum ubique diffundens, rebus imperat univerſis; ita debet & ratio finita, in qua imago infinitae rationis inſculpitur, nempe mens humana, motu a Deo accepto imperare corpori humano, & rebus omnibus ex humana facultate pendentibus. Hinc homini, utpote ratione praedito, & naturae praeſtantiori ſubjiciuntur muta, & inanima omnia, itemque ratione carentia, quibus hominis dominatio prodeſt, quia cuſtodia, curaque noſtra feritatem effugiunt animantium aliorum; ut hoc etiam nomine longe ſint feliciores manſuetae animantes, & cicures, quam ferae, atque indomabiles.

III.
De Natura ſervis, & Natura Dominis.

Hinc rudibus, agreſtibuſque hominibus plurimum conducit parere ſapientibus. Hinc & lege naturae, quae mentem imbecilliorem praeſtantiori ſubjicit, foemineus virili ſexus ſubjicitur, cum virilis ſuperet ea

parte,

parte, qua divinitatem attingimus, & res corporeas antecellimus. Cum igitur viri, & mulieris conjunctionem natura ipſa invenerit, & machinetur, & mulier a viro ratione vincatur; minori autem rationi rationi major lege naturae dominetur; palā eſt mulierem traditā eſſe in *poteſtatem viri* ab ipſa natura, tanquam in cuſtodiam, & conſervationem ſui. Ob eamdemque rationē filii naturaliter veniunt in poteſtatem patris, quia liberis utilius eſt, ut a patre regantur, quam a ſemetipſis: atque hinc *imperium* oritur *domeſticum*. Denique univerſe, quia propter mutuum uſum rerum, & operarum ad vitae diuturnitatem, atque ſecuritatem inter homines lex ipſa rationis, & naturae ſocietatem inſtituit; neque ullo cōſtare ſocietas & inter eos poteſt, qui prudentia inter ſe, ac ratione diſcrepant; niſi prudentia, & ratio minor prudentiae ſubjiciatur, ac rationi majori, quae proſpiciat imbecillioribus: nemo non viderit eos, qui mente ſunt hebetiores, ingenio pinguiores fuiſſe creatos ad parendum, tanquam natura ſervos; praeſtantiores vero, & ſapientiores tanquam natura dominos ad imperandum; non quidem propter propriam, ſed propter imbecilliorum potiſſimum utilitatem. Quare natura non aliam ob cauſam ſubeſſe homines hominibus patitur, niſi ut qui ſecuritatem, & utilitatem nequeunt parare ſibi, eam praeſtantioris mentis imperio conſequantur: unde ſapientum in ceteros dominatio, utpote nexus humanae ſocietatis, & radix publicae ſalutis in commune commodum ab ipſa natura, & a rationis lege procedit. Nam ſi jus *imperii* ducamus a potentia corporis; continuo in diſcordiam, & mutuam, infinitamque caedem delabemur. Cum enim abſit a corpore conſilium; niſi motus illius ratione, ac regula gubernentur; homines ferā miſerabiliores affectionibus propriis aſſiduo inter ſe pugnantibus invicem dilaniaremur. Quid praeterea tam praepoſterum, atque aberrans a natura, quam poteſtas corporis in mentem, a qua corpus, accepto motu, ſuam vim, & poteſtatem perpetuo trahit? Quid igitur poſſunt ad humanam ſocietatem, & civilem vitam corporis vires? Num ad fabrilia tantum, artesque rudiores; ad prudentiam vero, & cuſtodiam publicam erunt prorſus inutiles? Et ſane niſi metus nobis impenderet ab hoſtibus externis, aut a motibus inteſtinis, ad regimen civile, corporis robur nullius forſan eſſet uſus: utique ſi ſuae omnes, aut alienae rationi ſponte parerent: intelligentes aberrantem a ratione, dum ab ea deflectit, & virtute ad vitium dilabitur, erroris poenas dare ſine carnifice, cum omne vitium ſit ultor ſui.

Verum quia homines non tam cognitione, quam ſenſu ducuntur, ac raro cauſas miſeriarum adſcribunt ſibi ipſis, & propriis cupiditatibus ex quibus tantum voluptates percipere ſibi videntur, ignari eas fontem eſſe malorum, cum nunquam voluptates a vitiis veniant ſine longa, & ſaeva cohorte miſeriarum; propterea qui latentibus in animo poenis minime reprimuntur, poenis compeſcendi ſunt externis accitis, viſuique patentibus; ut cum viribus rationis minime regantur, viribus cohibeantur corporis. Unde corporis, cujus perniccioſiſſimum eſt imperium, ſervitium tamen eſt utiliſſimum, dum eo veluti miniſtro, atque ſatellite rationis utamur. Haec autem vis *legitima*, ſive *civilis*, ſi atrocioris poenae

IV. De Mero Miſtoque Imperio.

 facul-

facultate polleat, *imperium merum*; ſi vero levioris coërcitionis poteſtate finitur, *mixtum* appellatur: quorum hoc juriſdictioni ſemper & Magiſtratui; illud Principi tantum, & ſupremae poteſtati cohaeret, de quibus fuſius, & ſubtilius in noſtro *de juriſdictione* tractatu.

V. De Tribus Civitatum Generibus, & primo de Simplici, ſive de Optimo Statu Civitatis.

Qua juſta diſtributione munerum, & collocatione, ac temperamento partium ſecundum ſuam cujuſque naturam ad imperandum, vel ad parendum, & ad indicendas, vel ſubeundas poenas, civitas recte componitur. Ac ſane ſi homines in mutuam cuſtodiam incumbentes, communibus uterentur opibus, ad externas repellendas injurias; inteſtinas vero diſcordias nullas neque ſingulorum, neque univerſorum reprimerent viribus; ſed ſolo conſilio, ac publico, privatoque uſu perfectae virtutis, ita favillas quaſcumque diſcordiarum extinguerent, ut pacē ubique partam pro ſe quiſque aleret, eamque abſtinentia injuriarum, ac mutua benevolentia, ſtudioque publicae, ac privatae utilitatis tuerentur; haec eſſet beatiſſima civitas, atque omnium praeſtantiſſima, quippe quae ad ſui praeſidium ſolam rationem, ſine ullo corporis miniſterio adhiberet; & virtutibus privatorum, tanquam publicis legibus inſtrueretur. Unde opus haec non haberet corporeis viribus, ut alios ad rectam vivendi normam traheret; quia ſuam ſibi quiſque rationem haberet ducem. Ratio vero, ſi omnibus affectionum nubecula explicetur, una eademque in ſingulis emicabit, unicamque in mentibus hominum omnium notionem excitabit: in quam omnes uno eodemque animi ſenſu conveniunt. Ratio enim parit ſcientiam; ſcientia vero ſimplex eſt, & unica, quia non deſcendit a rebus fluentibus, & variantibus, nempe a rebus creatis, & corporeis, a quibus producitur varia, & inconſtans opinio; ſed a notionibus aeternis, & incorruptis divinae immortaliſque naturae illabitur in animos noſtros, participeſque ſui ad mentium ſimplicitatem adducit, atque concordiam. Qui homines civilem ſocietatem ineuntes a ſola mente regerentur, ſine ullo miniſterio corporis, quia unus idemque ſenſus, atque conſilium in omnes effunderetur; ideoque civitatem hanc, ſi talis unquam civitas inter mortales exſtiterit, merito *civitatem ſimplicem* appellaremus.

VI. De Civitate Mixta.

Quando vero civium potior pars a ratione gubernatur; aliae vero partes a ratione diſſentientes trahuntur a ſenſibus, quorum varia perceptio eſt, atque tempore, regionibus, morbiſque mutabilis; tum oportet partem rationabilem, quae natura imperat ceteris, adhibere collectas vires multorum, & miniſterium publici corporis ad coercendas aberrantes a ratione partes. Unde quia in hanc civitatem ſcientia, & opinio confluit; quarum illa in imperantibus inſidet, haec in multitudine, quae prudentioribus obtemperare compellitur, ita ut ſtatus ejus in imperio mentis, & obedientia minime voluntaria ſenſuum conſtituatur; non abſurde *mixta civitas* nuncupabitur.

VII. De Civitate Perturbata.

Verum quando in ſocietatibus civilibus prudentiorem partem ſtultior, & virtutem vitium, ac rationem opinio ſuperaverit; ibi vis, & error regnabit, vertetque omnia, regimenque deferet ei, qui ſuorum, & alienorum vitiorum ſatellitio ſeſe, melioribus deprimendis, ad ſublimiorem poteſtatis gradum extulerit. Unde quia hic naturae domini ſubjiciuntur

ciuntur

cuntur naturâ ſervis, & opinioni ſcientia in extrinſecis rebus famulatur, ac naturalis ordo miſcetur, atque pervertitur: propterea rectè, meo judicio, vocabitur *civitas perturbata*. Civitatem igitur ſimplicem ad unam boni, rectique rationem ſeſe convertentem, deſcriptam, & informatam inveniemus in animis eorum, qui una eademque *boni* notione ducuntur: qui ſimul convenientes continebunt ſuam intra ſe quiſque legem, ſuos magiſtratus, ſuos milites, ut imperio externo non indigeant: cum propria ipſi ratione provideant, reliquaſque animi partes, quarum quæque munere ſuo fungitur ad uſum, & miniſterium rationis adhibeant. Nam ſicuti occurrentia viſa oculi confeſtim excipiunt, ita & ratio ſtatim complectitur cognitionem: quæ ſi lucidior fuerit, ad rationis legem deficiſcentes ab ea revocabit cupiditates: quibus in officio continendis ſuſcitabit iram diſciplina rationis imbutam, & propria, nativaque feritate ſpoliatam: ut quæ animæ partes liberæ, atque ſolutæ bellum ciebant inteſtinum, eæ rationis imperio parentes, pacem civitatis pariant interioris. Verum neſcio an civitati illi ſimplici ullus pateat in humana vita locus, quia nullius neque plurium, neque unius hominis ratio perpetuo vigilat. Cui aliquando torpeſcenti, ſi frena defluxerint, iis tantiſper laxatis, affectiones, & cupiditates exilient, & exultabunt: atque inſtar Phaëthontis equi rectorem trahent ipſæ ſuum, ut poſtremo atterant, atque conculcent. Unde quia non omnes, ſed ſoli ſapientes eſſe ſibi queunt rectores ac duces, iique non gregatim, ſed ſparſim inveniuntur; non mirum, ſi nulla ex hoc genere civitas, quam ſimplicem diximus, componatur. Cum itaque rari ex hominum turbis propria ratione regantur, opus eſt, ut univerſi ratione gubernentur aliena, & mente paucorum, cum pauci ſint admodum in qualibet natione ſapientes. Itaque oportet iiſdem luminibus atque conſiliis regere civitates, quibus quiſque ſapientum cupiditates ſuas, iramque gubernat, ut quemadmodum ira, & cupiditas in ſingulorum animis rectè compoſitis obtemperat rationi privatæ; ſic potentia, numeruſque major, nempe proceres, & multitudo pareant ſapientum ſententiis, quæ ſunt mens civilis corporis, a qua in univerſam rempublicam ratio propagatur: eaque civilis vitæ conſtitutio erit mixta civitas: quo etſi paucorum virtutes conveniant, & vitia plurimorum: tamen quia plurium affectiones paucorum rationi ſubjiciuntur; evenit ut a virtutibus vitia ſuperentur, & civitatis conſtituatur ſtatus, quatenus mortalis vita patitur, omnium optimus.

VIII. De Legibus Civilibus, & earum Cauſis.

Verum inſolentia, & livor opulentiorum adverſus eos, a quibus prudentia vincuntur, itemque multitudinis amentia, quæ magis divitias, quam prudentiam admiratur, ſapientum conſiliis nunquam cederent; neque populus ſeſe regendum iis traderet adhuc viventibus, niſi propriâ certe ſibi perſonâ ſubtraherent, ſeque divinum numen, quæ ſuprema certe ratio eſt, ac ſumma lex creaturum, & æternarum rerum induerent, rationemque ſuam viventem, & loquacem converterent in rationem inanimem, & ſcriptam, omnique affectione ſpoliatam, quæ *leges* appellantur. Quamobrem *primævæ* leges, vel revera ipſum Deum habuerunt auctorem, quales fuerunt Hebræorum; vel ad Deum revo-

catæ

editae fuerunt a ſuis cujuſque legiſlatoribus, ut adjecta legibus auctoritas divina, legiſlatores ab invidia, & leges a contemtu, & contumelia vindicaret. Eaſque in animos eorum defixere *jurejurando*, quod vinculum erat in veterum inſtitutione tenaciſſimum, ita ut eo delato Rhadamanthus judicia omnia ſanctiſſime, ac celeriter expediret. Non enim in priſca innocentia, & integritate morum opiniones illae deterrimae ad religionem, & fidem commerciorum evertendam eruperant: quarum aliquae non minus impie, quam inſane Dei naturam funditus tollunt; aliquae a gubernatione rerum eum ſtolide abjiciunt; aliquae nihilominus perfidae, mortalibuſque noxiae, ſummoque Numini contumelioſae permittunt quidem Deo rerum univerſarum regimen, & poenarum, atque praemiorum arbitria; ſed eum velut in ſocietatem criminum nefarie vocantes, muneribus e rapina, & fraude, atque alienarum opum uſurpatione venientibus, & motibus corporis, verbiſque nullo animi ſenſu pronunciatis, ac mentitis obſequiis placabilem ponunt.

IX.
De Auctoritate Jurisjurandi, & Juris Divini.

Nihil autem religioſum & civilem hominum ſtatum facilius diſſolvit, quam remiſſio, & laxamentum quantulumcumque jurisjurandi, quo publica fides, & legum obſignatur auctoritas. Quamobrem Lycurgus, ut perpetuo jurejurando ſuas muniret leges, redire ad cives noluit, quos ad legum ſuarum cultum ſacramento, uſque ad reditum ſuum obligarat. Atque is Apollini leges adſcripſit a ſe conditas: Minos vero Cretenſium legiſlator *Jovi*: Numa AEgeriae Deae, quicum in ſylvarum receſſibus colloquium habere ſimulabat: & ne percurram ſingulos legum auctores, nefas fuit apud Romanos ferre leges, antequam captis auſpiciis Deos conſuluiſſent, ut ab eis adprobatae viderentur. Nunquam enim recta ratio publice imperaverit, niſi vel a Deo mittatur, vel ab hominibus nomine, atque auctoritate divina conſecretur. Quomodo enim ſententiae unius hominis, voluntates parerent univerſorum, atque ad illius obſequium converterent publicas vires, nempe imperium, & juriſdictionem, niſi cultum illum exhibere ſe crederent praeſtantiori naturae. Hinc AEgyptii non modo publicas civilis regiminis inſtitutiones, verum & privatas artes, atque doctrinas, & eorum exemplo Pythagorei philoſophiam omnem ſuam, in *religionem* convertebant, ut quod ratio non poſſet, divina emendaret auctoritas. Nos igitur, & ante nos Hebraei unice inter mortales beati; ad quos Dei Filius rationem ſimul attulit, auctoritatemque divinam: quibus corruptelam humanae rationis emendavimus, & falſum divinitatis colorem ab humanis inſtitutis abſterſimus: legiſlatorem accipientes eum, qui non certis populis, aut regionibus, ſed naturae hominum univerſae leges tulit aeternas, inſinuatas, atque enutritas conſilio ſapientiae illius, quae omnium creatori adfuit, dum extenderet Coelum, *ſuſpenderetque* fundamenta terrae, quae illi ſemper, etiam ante rerum ceterarum exordia praeſto fuerat.

X.
De Variis Civitatis Mixtae Formis.

Sed jam ad formas civitatis mixtae, cujus exordia poſuimus, tranſeamus: ac deinde ad alias, in quas civitas mixta convertitur, quando paucorum quidem opulentia, & ſatellitum unius, atque potentia, vel licentia multitudinis redegerit leges in ſuam poteſtatem, ut vi rationem ſibi ſubjiceret, atque utilitas publica ceſſerit unius, aut paucorum commodis.

malis, aut multis aliis effrenae libidinibus; tum enim, quia naturalis, et hic civilis perturbatur ordo, & ratio ab affectionibus, leges a violentia ſuperantur, merito *civitas* nobis *perturbata* nuncupabitur, in qua perinde atque in civitate mista, tres itidem erunt ſtatus, invicem ſibi oppoſita ratione reſpondentes: nempe *unius*, *paucorum*, & *multitudinis*: quorum quiſque optimus delabitur in peſſimum ſibi oppoſitum, habentque ſinguli diſtinctum ſimul cum natura nomen. Etenim in civitate mista, poteſtas unius *regnum* appellatur, poteſtas paucorum, dicitur *ſtatus optimatum*; poteſtas multitudinis, *reſpublica* nuncupatur; quorũ nomina ſimul cum natura eorum civitatis perturbatione mutantur. Namque ſi leges ab uno ſuperentur, cadit *regnum* in *tyrannidem*; ſi a paucis, *optimatum ſtatus* tranſit in *dominationem paucorum*, quam Graece dicimus ὀλιγαρχίαν; ſi a multitudine, *reſpublica* defluet in *ſtatum popularem*, ſive δημοκρατίαν, quae duae poſtremae poſſent etiam appellari *tyrannides*, haec plebis, illa paucorum.

Exordiamur autem ab imperio unius, quae optima eſt certe reipublicae ſpecies, ubi legibus famuletur. Siquidem ſemper ineſt in humana natura ferinum illud a nobis antea ſignificatum, quod pacandum, & compeſcendum eſt verecundia legum, in quibus humanitas feritatis expers includitur. Etenim ut probo quiſquam ſit ingenio praeditus, tamen ſi procul a legum conſpectu receſſerit, propriique indulſerit arbitrio, liberam, ac ſupremam rerum poteſtatem adeptus, in poteſtatem deveniet propriarum cupiditatum: a quibus exutus dominio ſui ipſius, in alienam vitam, & opes veluti lupus impelletur. Neque enim difficile fuerit, hominem in lupum immigrare, ſi ſanguinem lambere coeperit alienum, atque vitae unius inſidiatus, cogatur deinceps modo unum tollere, modo alium, a quo vel vivente, ultionem injuriarum timeat, vel moriente, praedam ſperet pinguiorem. Unde is ibi majus peccatum inveniens, ubi magis opes abundant, criminandis aſſiduo divitioribus, alienique ſubſtantiis devorandis, ſuam in dies augebit famem: quales fabula fingit eos, qui comedendis humanis viſceribus ad aram Lycaei Jovis in lupos mutabantur. Hinc eum optimum dicimus regem, qui norit regere ſemetipſum, rectoremque propriarum cupiditatum, rectorem aliorum quoque fore beatiſſimum exiſtimamus. Unde merito Plato philoſophicam exigit in Rege naturam, qui propriae ſecuritatis arcẽ non in praeruptis rupibus aedificet, ſed in faſtigio virtutum ſuarum; neque ſatellitio, ſed juſtitia ſibi ſubjiciat animos civium, & admiratione, ac laude probitatis, latentes inimicos exarmet, atque proſternat. Quales feliciſſimis hiſce temporibus Chriſtianos Europae reges omnes habemus, qualeſque horum exemplo evaſuros cõfidimus, quotquot intellexerint, eam inter homines vitam eſſe beatiſſimam, quae dolorum pariter, & voluptatum participet minus; quaeque levioribus motibus impellatur, ſive moleſtis illis, ſive jucundis: cum nulla ſit vehemens ſine vehementiori perturbatione voluptas; ac neminem tuto, & tranquille poſſidere ſuum, qui perpetuo cupiat aliena. Quarum ſententiarum homo ad imperium non ambitione, nec ſponte ſua; ſed partim rogatu aliorum perget, partim vero metu, ne ſi poteſtatem ipſe publicam detrectet, ſe ſi-

XI.
De Regno.

mul

mul, civeſque ſuos relinquat in poteſtate deteriorum. Atque huic non aliunde profecto ſatellites ad corporis cuſtodiam expendi erunt, quam e ſuorum numero civium: cum enim pro civibus, non vero contra cives muniatur; opus minime habebit ſatellitio exterorum. Quo autem tale quis ingenium adferat ad regnum, & regnando retineat, oportet ut quod optimum natura tulit, educatione diligenter enutriat. Excelſum enim omne, ac generoſum ad vitiorum, atque ac virtutum fertur extrema, prout bonam, aut malam educationem nanciſcatur; aut rectae, vel pravae conſuetudini dedatur. Mentis enim ſolertia, & acumen optimas pariter, ac peſſimas artes prae ceteris facilius, ac celerius arripit. Unde nihil deterius homine injuſto, qui ſimul artes, & ſcientias calleat: eas enim torquens ad pravitatem, quo majori facultate pollet, quoque acutius cernit, eo ſcelera cautius, atque in graviorem aliorum perniciem exorditur. Quales Alcibiades fuere, ac Julius Caeſar, qui cum ſummam dicendi, atque agendi felicitatem accepiſſent a natura; propter depravatos tamen ſuorum temporum mores, ab ſe prava educatione, pravaque conſuetudine contractos, ſe ſimul, ac patriam perdiderunt. Animus vero tenuis, & imbecillis nihil adeo magnum publice, aut privatim, ſive boni, ſive mali promoverit. Quo magis is, quem propter praeſtantes animi dotes natura eduxit, atque adornavit, ad regnum vinciendus eſt legibus, & laudis amore, infamiaeque metu aliorum judicio ſubjiciendus. Neſcio enim an quis juſtitiam magnifaciet, niſi hominum de ſe opinionem, aut potentiorum injuriam vereatur. Hinc videmus humiliores de juſtitia eſſe ſollicitos, potentiores vero minime: quia illi damnum, hi lucrum ab injuſtitia ſperent, neque ob animi caecitatem intelligunt juſtitiam componere partes interiores hominis, & civitatis univerſae: injuſtitiam vero tum has, tum illas diſtrahere, atque lacerare: ita ut ne malitia quidem ulla cōſiſteret ſine aliqua parte juſtitiae. Siquidem latrones neque contrahere, neque conſervare ſocietatem ſcelerum poſſent, niſi fidem inter ſe datam colerent, & ex legibus, pactionibuſque mutuis rapinas diſtribuerent: alioquin ſi ſecum etiam injuſte agerent, alter in alterum irruerent, & ſocietas illico ſolveretur. Is igitur princeps una ſecum, ſuiſque cum ſubjectis mire conveniet, eritque felix ſimul, qui ſe juſtitiae munierit, & ſibi pro muris circumdederit leges patrias; quarum cultu ſibi ſecuritatem, & concordiam regno parabit. Sub incerto enim jure nemo honorum, aut animae ſecurus vivit. Ideoque cogitur infidus eſſe principi, quiſquis principem ſuſpicatur infidum fore legibus, ſub quibus ei ſe cives concrediderunt. Ut autem impellat alios ad perpetuam reverentiam legum, quibus & ipſe una cum ceteris cuſtoditur: cultum, & ſtudium earū oportet a ſemetipſo exordiatur. Legibus enim, quibus ipſe obtemperat, ceteri libentius obtemperabunt; nulla namque vi facilius animi populorum, quam principis exemplo circumaguntur. Tum vero altius in animos regia juſſa deſcendunt, cum e legum voluntate depromuntur: ita ut Rex caput videatur eſſe magiſtratuum; imperiumque illius fons appareat *legitimae juriſdictionis*, quae in principe placita, velut in rivulos traducatur. Hinc prudentiſſime Romani cum gravem capitis animadverſionem in reum decernebant, utebantur formula

mula

mula illa: *Liber lege agitur* non hominis, ſed legis imperio adminiſtrari videretur. Ideo qui principum velit eſſe potentiſſimum, quam fieri rarum poteſt, legum veniam concedet, cavebitque, ne populus mutabiles cenſeat leges: utpote in quibus, & ſalus communis, & ſecuritas principis nititur. Quid autem ſtultius, quam crebra legum venia relaxare imperii vincula, & variabilem oſtendere auctoritatem earum, quarum poteſtate ipſe princeps alios dominatur? Quo plura enim e legibus ad ſuum trahit arbitrium, eo redditur imbecillior, quo magis potentior evadere ſibi videatur. Poſtquam enim homines crebra remiſſione legũ abjicere coeperunt metum, atque reverentiam, facile ſibi exuunt reverentiam hominis, cujus omnis e legibus fluit auctoritas. Legibus enim homines obligat imago ipſa juſtitiae, per naturam impreſſa mentibus, & per leges explicata: ita ut dum lex dominatur, divina ratio putetur imperare, cum nihil aliud ſint leges, quã diſtributio mentis affectionib*us* prorſus expertis. At homini homines eatenus ſubjiciuntur, quae niſi lateat ſub ſpecie ſaltem adumbrata juſtitiae, aut publicae utilitatis, diu minime tenebit; quia ſublata lege, non homo, ſed fera, quae in homine admiſcetur, imperabit: unde ſicuti homo ſine ulla ratione diu ac per ſe corruit: ita & civitas abſque lege, ſive ratione publica diſſolvetur: & qui publicum omne ad privatam deflectit utilitatem, in diſcrimen adducit utrumque. Ut ſummae prudentiae plerumque ſit velle infra quam poſſis, ne ſatis unquam laudetur Heſiodus docens *dimidium* plus eſſe, quã totum; neque commendetur Spartanus ille Theopompus, qui regiam, quam obtinebat, poteſtatem extenuavit, objectio in Ephororũ imperium: quo conſilio quantum poſterioribus regibus poteſtatis ademit, tantum dominationi eorum ſecuritatis adjecit & vitae. Unde ab uxore correptus, quod regnum filio imminutum traderet: minime, inquit, *reddidi enim diuturnius*. Regnum enim eo minus invidiae, periculique ſubjacit, qui ſe ſupra ceteros minus extulerit: quique multos ad exercitium publicae poteſtatis admiſerit, plures adjunget ſibi pedes, & oculos, & manus: cujuſmodi ſunt a rege creati magiſtratus, qui ſi liberũ ſub ſuae juriſdictionis exercitium permittatur, cum ſalute regis propriam auctoritatem putabunt eſſe conjunctam. Unde non regis tantum, ſed & propter utilitatis cauſa curabunt populos in fide continere. Quo ſtudio minime tenebuntur, ſi viderint munus eorum, regis arbitrio ſæpius interceptum, atque turbatum. Quo magis cavendum principibus, ne attingant Magiſtratuum auctoritatem, neve cognitionem illorum ad ſe trahant: niſi quando per gradus res ab eorum judicio, ad ſupremũ principis ex provocationis lege devolvatur. Hinc plurimum profuiſſe futuro regi plures antea geſſiſſe minores, & majores magiſtratus, & majorũ juſſibus parere didiciſſe, ut ex proprio experimento ſenſum colligere valeat ſubjectorum. Propterea illi ſunt imperio aptiores, qui diu parere aſſueverint: quia tolerabilium, & intolerabilium onerum argumentum a ſemetipſis cepiſſe, & a recordatione præteritis temporibus probe ſciunt quantum ſubjectis ſuis tuto ſit imponendum: ne illud de eo praedicetur, quod de domino ſuo Plautinus ille Soſias

Æquum eſſe putat, non reputat laboris quid ſit;
Neque aequum, anne iniquum imperet cogitabit.

XXII. De Tyrannide. Quod ſui taedium, atque offenſionem populorum nullo pacto ſuſpicabantur ii, quibus adhuc pueris dum adoleſcerent, multaque ſtulte, atque immodeſte appeterent, omnia permittebantur a nutricibus, praeceptoribuſque ſuis, qui plerumque regum filios curae ſuae concreditos adulando, & blandiendo e ſtultos reddunt ſtultiores; ut non immerito regni Perſici ruinam Plato mulieribus adſcribat, & eunuchis, qui Cambyſem a puero, dum Cyrus procul bellis diſtineretur, aſſiduis delinimentis, atque aſſentationibus, non ad prudentiam, ſed ad inſignem amentiam inſtituerunt. Hinc non mirum ſi qui ab ineunte aetate appetere omnia, & omnia pariter obtinere conſueverint, reliqua vita nihil ſibi negandum unquam, nulli ſumtui ſuae cauſa parcendum, ac ne pauxillum alias relinquendum opinentur eorū, quibus ipſi delectantur. Atque his ex moribus evenit, quod praedicit Xenophon, (a) ut non raro qui optimam beatarum rerum portionem poſſiderent, cum reliquas invadere conarentur, ſuarum quoque rerum poſſeſſione deciderint. Adeo autē in animis hominum pollet *aequalitas*, ut ſicuti juſta imperia *inaequalitate* ſubvertuntur, ita e contrario injuſtae dominationes aequalitatis, atque juſtitiae ſimulatione conſerventur. Quamobrem nulla tyrannis diuturnior ea, quae regiā probitatem imitatur. Quo de genere apud Graecos plures fuere tyrannorum, qui praeter potentiam illam, vi & fraude quaeſitam, qua volentibus pariter, & invitis dominabantur; in caeteris regias virtutes, & artes partim re ipſa exercebant, partim in ſpeciem uſurpabant: ut injuſtitiam dominationis juſtitiae uſu, ac ſimulatione tuerentur: fingebantque omnia non ſua, ſed reipublicae cauſa ſuſcipere, pecuniamque alienam non in proprias voluptates, ſed in communes utilitates multitudine vectigalium exhaurire: atque ita invidiam eludebant eorum, quorum labores, ac tenues opes depaſcerentur. Immo & publicarum quoque rationum inſpiciendarum copiam omnibus faciebant, ut non domini, ſed patresfamilias agere viderentur; quam opinionem alebant humane, ac familiariter cum civibus agentes, atque ab eorum praecipue uxoribus, & cognatis abſtinentes, parcentesque pudori foeminarum; ac publicis monumentis augentes, ornantesque civitatem, ut procuratores, & cuſtodes exiſtimarentur illius. Immo auctoritatem rerum divinarum per ſummam perfidiam ad ambitionem propriam detorquentes, templa ſedulo inſtaurabant, ſacrificia ſolemnia inſtituebant, ſatagebantque ſacrorum: ut iis obeundis pietatis opinione, avaritiae, atque levitatis ſuſpicionem declinarent, arcerentque ab ſe inſidias, & odiū ſubjectorum cum maxime verentium, qui pietatis exercitatione numinibus carus, Deum ipſum videretur adjutorem, ac vindicem adverſus aggreſſores tam ſancti capitis habiturus. Quos autem inter cives praeſtare viderent, eos evehebant ad honores, ne magis quid in libero populo, quam ſub domino ſeſe aſſequi poſſe ſperarent. Honores autem in plures homines particulatim tribuebant, ut ſe ipſos aemulando cum principis majore ſecuritate alter alterius facta viciſſim ſpecularentur. Cavebant vero maxime, ne unum ſupra caeteros extollerent, praecipue quem

(a) In Cyropaed. lib. 1. in fin.

quam conſidentiorem noſcerent, & ingenioſiorem ſibi periculum, augendo eorum illius auctoritatem, crearent, ac ſi quem altius, quam propter utilitas, aut ſalus poſtulabant, extuliſſent, eum, non repente, ſed paulatim, ac ſenſim a ſummo inferius detrahebant. Porro voluptatibus aliis aut ſe nunquam explebant, ne per eas enervarentur, aut ſi modū aliquando tranſirent, vel inhoneſtas appeterent, omnium, atque etiam domeſticorū oculos effugiebant. Praeterea vel ſupplicia raro conſtituebant, vel invitos, & paterno in filios animo eo ſe adductos eſſe ſimulabant: ac delictorum veniā quidem per ſe, poenas vero per magiſtratus decernebant, ut amorem in ſe transferrent, & odia refunderent in magiſtratus. Injuriis vero ab iis potiſſimum abſtinebant, quos iracundiores experirentur ſimul, & honeſtiores: hi enim & quae faciunt mortem, quam contumeliam tolerent, & qui a praeiſa periculum omne contemnunt, minime dubitabunt ſuamet anima emere quod cupiunt: propriamque vitam in pretium offerre mortis alienae. Divitibus praeterea, & egenis, contraria ratione, placere ſtudebant. illis quidem propter conſervationem divitiarum, quibus rerum commutatio nunquam eſt non periculoſa: iſtis vero propter defenſionem ab injuria potentiorum, quas a pauperiorum corporibus prohibebant. Una tandem erat eademque ars juſte, atque injuſte regnantium: quam reges quidem publicae, tyranni vero propriae utilitatis cauſa exercebant: diverſo conſilio virtutes praeferentes eaſdem, contrarioque animo pares ſtudia ſuſcipientes. Qui vero ſimulatione virtutis injuſtam dominationem retinere nequirent, vel propter impotentiam animi nullum patientis fraenum; vel quia ſcelere parta ſaepe ſunt ſceleribus muniendo gravioribus; ii ut ſibi caverent praeſtantiores viros deprimebant, e medio tollentes eos, qui ſublimiora captarent, publicoſque coetus, & frequentiam hominum prohibentes, ne dum convenirent, fidem inter ſe viciſſim darent, atque acciperent, animoſque jungerent, atque conſilia communicarent; praecipue vero excludentes facultates illas omnes, atque ſcientias, unde elevatur in mētibus honeſtior, & libero homine dignior. Enutritus enim inter ſtudia literarum, gravibuſque doctrinis inſtitutus, neque ad vile obſequium, neque ad ſervitium eſt opportunus. Quamobrem ingenia extollebant humiliora, timideſque animos, atque jejunos; praeſertim vero indoctos, & qui doctrinae inopia laudem vili obſequio captarent, prae ceteris ad magiſtratus evehebant. Proceres vero frequentes in ſuo comitatu adeſſe jubebant, ut ſub principum oculis nutus eorum, & motus etiam, qui ſunt indices animorum, ſubjicerentur; ac dum occuparentur circa principes, nil temporis eis ad ſervitutem recogitandam, & res novas moliendas omnino ſupereſſet. Ut autem latentes, atque abſtruſos omnium ſenſus eruerent, crebros, & frequentes exploratores clanculum dimittebant, atque ad publicos coetus, & ad privatos pariter hominum conventus ablegabant. ut etſi ab eis internoſcerentur, tamen metum incuterent, praeſentiaque ſua ſermones principi noxios cohiberent. Ob eandem cauſam foeminis fraena laxabant, eiſque per ſpeciem urbanitatis imperium in viros permittebant, ut domi ſuae mulieres ad loquendum, & familiariter ſecum agendum quoſcumque vellent admitterent, ut quo-

rum ſermonibus plus ſi cogitationes retegerentur principibus per fœminas, quæ tanquam hamo in virilibus animis piſcantur: nulli enim facilius, quam mulieribus nobis blandientibus, roburque noſtrum diſſolventibus præcordia referamus; adulique ſervis tyranno ſubeſſent. Et mulieribus, quæ abjecto ſunt ingenio, & ob ſervitutem, cui perpetuo eas mancipavimus, nullo ſenſu ſervitutem a libertate diſtinguunt, eandemque nuſquam ducunt, quam ſub tyranno jucundiorem: Luxu enim potiſſimum delectantur, quem tyranni illi impendio alebant, quia luxu depopularentur opes civium; qui cum inter ſe de magnificentia ædificiorum, atque menſarum apparatu, & veſtium, & ſupellectilium ſplendore ſtulte contenderent, ſumtuum æmulatione proprias opes extenuabant, ac principis potentiam extollebant, non ſolum propter diſcordias, quæ inter eos naſcebantur, & offenſiones animorum, dum ſecum faſtu & magnificentia certarent; verum etiam quia dum opes abſumebantur, minus idonei ſenſim reddebantur ad reſiſtendum injuſtis imperiis. Ac demum quia portoria & vectigalia, quæ ſunt principum opes, augerent, evehendis externis peregrinis mercibus; quibus in urbem convehendis vectigalium, atque portoriorum ſolutione, bona privatorum ab ærario principum abſorbebantur: ita ut Dyonyſius ille Syracuſius quinto quoque anno rem familiarem ſingulorum tributis, & vectigalibus exhauriret. Multi vero initio tyrannidis majorem partem privatorum bonorum proſcriptionibus, & mulctis rapiebant, eademque civibus reddebant præmiorum nomine, dum modo unum, modo alium honorarent; atque ita reſtituendis bonis avitis civium, ac largiendis alienis, liberales, & benefici vocabantur. Hinc Policrates, Herodoto teſte, dicere ſolebat, gratiores amicos fore, ſi ſua eis redderentur, quam ſi nihil omnino illis fuiſſet ablatum. Servis præterea in publicis privatiſque negociis utebantur, eorumque maxima familiaritate gaudebant: aſſentatores enim ſervi ſunt ad adulationem, qua mire tyranni capiuntur; ac rerum adminiſtrationem aut liberis hominibus prorſus auferebant, aut illis tantum ex liberorum numero tradebant, quos propter animi ſubjectionem, ac turpitudinem ſors ad libertatem, ad ſervitutem vero natura tuliſſet. Ad res enim injuſtas, atque turpes, juſti homines, & honeſti præcipue ingenui, atque veraces nullius omnino ſunt uſus: quippe qui diſciplinam eam ultro ignorant, ac vehementer abhorrent. Ideo ſub tyrannis illis jacebant elevationes animi, atque omnium contumeliis patebant, cum animi magnitudo pro furore haberetur. Unde Horatius aſſentandi ſtudio Labeonem adverſus Auguſtum contumaciorem, & immoderatam dominationem liberius accuſantem, inſanum appellavit. Nec mirum ſi dominatores injuſti hoſtium numero habeant juſtitiæ cultores, quibus propter injuſtitiam ſunt odioſi. Honorem autem exteris, quam civibus habebant majorem, & cum illis potius, quam cum his amicitiam jungebant: propterea quod minus fidos putabant ſibi fore, quos opprimunt, quam illos, quos honore, ac donis afficerent. Ingenti præterea magnificentia ludos apparabant, feſtoſque dies crebro celebrabant, ut ſpectaculis illis populus a cogitatione rerum novarum abſtraheretur, & amore præſentis ſtatus, ac mutationis odio caperetur, delectaretur, &

canta-

cantibus, quibus eorum animi lætabantur. Adulteria vero, aleam, cæteraque peccata graviora libenter diſſimulabant, immo & conſulto nutriebant; ut ſi aliquando aliquem odiſſent, illius perdendi cauſam in promtu haberent, ſummiſſis accuſatoribus, qui crimen in oblivione jacens opportune ſuſcitarent. Quamobrem tyrannis leges non ſunt utiles, niſi cum violantur, & negliguntur: ut non mirum ſi eas non educatione in pectoribus hominum, ſed tantum in voluminibus atramento curent imprimendas: quo ſeminarium ſiant poenarum dominorum lucro cedentium. Unde iis tanquam retibus utuntur non ad emendandos mores, ſed ad involvendos eos, quorum vitam in ſua poteſtate habere concupiſcunt. Ideoque legum cultores tyrannis omnino ſunt inutiles, immo & exoſi: quia innocentiæ vitæ cauſam eis adimunt rapinarum. Præterea veteris illi, quorum ſtudia referimus, tyranni, ſoli metu populum in fide continentes, cogebantur paratam ſemper ſecum habere militiam: ac ne otio milites tumultuarentur, eos omnino ducere compellebantur adverſus hoſtes: ideoque levem quamcumque belli cauſam arripiebant. Crebris autem bellis, ut quiſque princeps eſſet inviſus, præpoſita dulcedine laudis gravioribus periculis objiciebatur: & milites propter ſpem prædæ, mercedes deſinebant expectare promiſſas; populus vero tributa & vectigalia, quæ duriter, ac miſerrime pendebat, non in privatam principis rem, ſed in communem nationis gloriam, & publicam ſecuritatem, prorogatis imperii finibus, ac debellatis hoſtibus verſum iri opinabatur. Ac milites quidem bello, cives vero in opere publico magnificis monumentis ædificandis, atque [illegible] bus conſtruendis occupabant, opes illorum ſimul, & corpora [illegible] atterentes. Hinc Ægyptiorum regum pyramides & P[illegible] Olympii, & Tarquinii ædificia ſupra ſumtus aliorum [illegible] regum, quibus cum artibus tyranni uterentur, amovere procul [illegible] cogebantur omnes, qui pravitatem eorum intelligentes averſabantur: quæ [illegible] ſunt ingenioſi homines, ac honeſtiores & generoſi, ut contra quam medicus, qui e corporibus conatur ejicere deteriores; illi e corpore civili, ſive de regno ejicerent partem hominum præſtantiorem. Quamobrem tyrannis illis, vel omnis vita repudianda erat, ſi verſarentur inter bonos, unde impendebant inſidiæ; vel miſerrima vivendi ratio eligenda, ætaſque tranſigenda inter ſtolidos, viles, & abjectos, atque propudioſos, & infames: maximoque felicitatis humanæ adjumento carebant amicitia: & qui tam inſane venereas voluptates concupiſcebant, ut earum plerumque cauſa pericula principatus adirent, potiore tamen libidinis condimento privabantur, amore videlicet, cujus nunquam compotes fuerint, quicumque percipiunt a mulieribus id, quod cum capitis diſcrimine negaretur: neſciunt enim ſit formidine, an amore mulier eo inducatur. Unde tyranni, qui vitioſarum voluptatum cauſa virtutes dereliquerunt, vix tamen aliquam inveniunt in vitiis voluptatem, eamque turbatam capiunt, & ancipitem, atque ſollicitam, & angore, poenitentia, metuque circumdatam. Quibus moleſtiis omnino liberior ſtatus eſt privatorum quietus, atque tranquillus: quem opinione, ac ſpe longe majoris felicitatis in periculoſum, & impotentem dominationem tanto ſtudio ſe

atque

atque labore commutarunt, in occupanda libertate, alienæ propriam amittentes: cum ea tantummodo poſſideatur libertas, quæ neque ſerviat ulli, neque dominetur. Non magis enim ſervus ab imperio pendet herili, quam dominus a fide, ac voluntate ſervorum. Et hæc quidem de regno, quod in oppoſitam ſibi tyrannidem degenerat.

XIII. De Regimine Optimatum, & de Nobilitatum.

Alter a regno gubernationis gradus, *regimen eſt optimatum*; eorum nempe, qui ad honores, & magiſtratus non opibus, & potentia, ſed potiſſimum nobilitate generis attolluntur, & opinione virtutis conceptæ in animis e generis antiquitate, atque illuſtri ſerie majorum, quorum præclaras animi dotes creduntur in poſteros exemplis, & educatione deſcendere. Ideoque a civibus nobiles præferuntur aliis, quorum nomen nullis egregiis facinoribus virtutis in lucem emerſit. Etenim ubi quis rebus præclare geſtis, aut ingenii ſublimitate, atque doctrinarum eximiis laudibus inclaruerit, quamvis nullis majorum ſculptis commendetur, tamen in ordinem nobilium inſeritur ab ipſa natura. Siquidem duplicem eſſe nobilitatem intelligamus, naturæ alteram, alteram locorum. *Nobilitas naturæ* ab extrema virtute procedit, quæ præditos ubique terrarum, & omnium opinione, ac gentium jure clarificat; *nobilitas locorum* anguſtior eſt, ac certarum regionum finibus clauditur, patriiſque finitur legibus, quibus ii nobiles referuntur, quotquot e certis creantur, notiſque familiis. Cujus nobilitatis barbaræ quoque gentes potiuntur, apud quos, uti & apud nos plures nobiles, quos natura propter animi tenuitatem, atque ignaviam ad perpetuam oblivionem, atque contemptum, ex illuſtribus familiis in ſuæ gentis dedecus procreavit. Quæ locorum nobilitas honorum, atque opum continuatione ſuſtentatur; his vero deficientibus, nobilitas etiam diluitur; quia non in præclara virtute, ſicut alia, ſed in hominum opinione, atque admiratione fundatur: quæ opinio, & admiratio una cum memoria veterum facinorum ſenſim extinguitur, ubi ea, quibus fulciebantur exteriora ornamenta, & antiquæ virtutis indicia diſperierint. Quapropter ſtatus optimatum recte conſtitutus erit, quando ibi honores invenerit non modo id, quod opinione ducitur optimum, nempe propago nobilium, ſed illud maxime, quod natura optimum fecerit, homines nempe ingenio, doctrina, & moribus illuſtres: qui ſi nobilitatem transferunt in filios, multo majorem certe præferunt in ſemetipſis. Verum ſi eo in regimine magiſtratum capiunt non ſolum qui ſunt nobiles e majoribus, verum etiam qui a ſuis virtutibus quamvis plebei generis; quonam argumento regimen optimatum a populari ſtatu diſcernemus? Iſto nimirum, ſi magiſtratuum creationem non populo, ſed nobilium ſuffragiis committemus, ut quem ad magiſtratum perducere velint, etiam ſi e plebe ſit [illegible], in numerum cooptent ſuorum. Nam & inter Romanos, qui Curules magiſtratus geſſerant, etſi patricii non eſſent, ſenatorum tamen ordinem, & jus imaginis, nempe nobilitatem aſſequebantur. Eſt & alia optimatum reſpublica huic ex adverſo reſpondens, ubi etſi magiſtratus, & honores certis familiis, nempe ſolis nobilibus deferantur: tamẽ plebs una cum cæteris ad ſuffragium admittitur; ut Romæ primis Conſulum temporibus uſitabatur. Data enim populo magiſtratuum creandorum poteſta-

poteſtati, prohibetur nobilibus, ne per factiones ad ſe omnia convertant. In optimatum igitur ſtatu minime alterutri ex partibus committitur utrumque: ita ut vel nobiles jus habentes ſuffragiorum, ſuffragio excluſis plebeis, tamen ex eis aſſumant ad magiſtratum, quos virtutibus noverint illuſtres; vel ſi ſolis nobilibus magiſtratus patent, jus eorum creandorum populo tribuatur.

Verum quia plebei plerumque animo ſunt abjecto, & ad vile ſervitium proni, vel ad inſolentiam praecipites; nobiles vero in ſuperbiam elati, facile ad injurias impelluntur; ideo ſi nihil inter plebejos & nobiles interponatur, ipſique invicem committantur, aut alterum genus ab altero deprimetur, aut aſſiduis ſeditionibus miſere fluctuabunt. Hinc numerus augendus eorum, qui *medii ſtatus* cives appellantur: quorum propter mediocritatem divitiarum, & educationem inter literas & liberales artes animus ita componitur, ut neque vileſcat egeſtate, neque opulentia tumeat, neque communi plebejorum & nobilium morbo ignorantiae obſtupeſcat. Hujuſque ſtatus cives libramentum ſunt plebis & nobilitatis: nam contra exultantem nobilitatem ordo hic plebi adjunctus utiliter opponetur; & contra inſolentiam plebis nobilibus opportune adjungetur: ita ut, utroverſum ordo iſte flexerit, lances exaequentur; quam Romana reſpublica utilitatem ab Equitibus capiebat. Atque is *ordo medius* hanc etiam egregiam reipublicae navabit operam: nam in qua civitate honores tantum nobilibus mandantur, plebejorum ſuffragiis admiſſus eos impellet in partem nobilium ſaniorem, habebitque plebs, quorum conſilio judicia ſua regantur: in vero in urbe, ubi nobiles tantum ſuffragium habent, honores vero etiam plebeis aperiuntur, erit ordo iſte, unde viri ſuſcipiantur idonei, honoribuſque digni quaſi e ſeminario honorum, & vena virtutis. XIV. De Ordine Medio Civium.

Quae temperies paullatim diſſolvitur, & ſtatus optimatum, ſive Ariſtocratia tranſit in ſtatum paucorum, ſive *oligarchiam*; ſi ordo iſte medius langueſcat, & contemnatur, honoreſque tantum tribuantur divitioribus: ita ut cogendarum pecuniarum ſtudium quotidie augeatur. Quod facile contingit, quando praeſtantium virorum filii parentũ opes, vel ſuſtinendis falſis criminationibus, vel gerendis honoribus exhauſtas, ac ſe ob tenuitatem patrimonii, ſpe illorum adipiſcendorum, depulſos animadverterint. Etenim tũ ſe totos mercimonio tradunt, & quaeſtui, atque ſtudio rei familiaris. Qua via tendentes ad avitam potentiam, ubi ad magiſtratus pervenerint, eandem aviditatem afferunt ad judicia, quam tota vita mercimoniis exercendis aluerant; ut quemadmodum antea in contractibus lucrabantur, ita quaeſtum facere ſtudeant ex juriſdictione, potentiam, quam emerunt, vendentes aliis, qui pecuniam eis, vel judicantibus offerunt, vel ſuffragia ineuntibus: atque ita ſenſim in pecuniae poteſtatem univerſa devolvuntur: quae per eam omnes, aut judiciis, & poenis eximuntur, aut licitatione ſuffragiorum attolluntur ad magiſtratus. Quamobrem ubi mercatores illi judiciorum, & poteſtatum gubernacula civitatis arripuerint, invidentes aliis praemium virtutis, & ſumtus in adipiſcendis honoribus factos a novis petitoribus repetentes, tandem lege lata conſtituunt, ut publice omniſſime deferantur XV. De Dominatione Paucorum.

ex

ex cenſu; ex eoque prout major erit, aut minor augetur, aut decreſcit gradus dignitatis. Qua lege fundatur ſtatus paucorum, ſive oligarchia; quae tyrannis eſt plurium; perinde atque ſtatus optimatum, regnum apparet eſſe multorum. Quantum autem in paucorum ſtatu pecuniae accedit honoris, tantum decedit virtuti huic; quae ibi magis contemnitur, ubi divitiae plurimum honorantur, veluti ſi appendantur in libra, cujus dum altera pars attollitur, altera declinat. Cujuſmodi civitas, quam non prudentior, ſed opulentior moderatur, eandem fortunam ſubeunt, quam navis, cujus clavus non nautae, ſed inſtitori utpote opulentiori traditur. Cum igitur hujus civitatis proceres duplici affectione, & contraria diſtrahantur, ſuperbia nempe, quam ex potentatu concipiunt, & avaritia, quam ab ineunte aetate induerunt: neque ſuae rei parcunt, ut alios magna licentia ſuperent, neque alienae, quam illico ubi rapuere, profundunt. Aemulantur enim alius alium, & alter ab altero ſumtibus provocatur; ita ut opulentior mediocrem ſecum certantem, & pecuniam ſub uſura a ſe mutuantem ſenſim abſumat, & creſcente quotidie foenore, patrimonium devoret illius. Unde paucis diteſcentibus, plurimi ad inopiam indies rediguntur: qui ſubſtantias avitas ad alienos tranſlatas intuentes, & in memoriam revocantes majorum fortunas, ac dignitates, indignanteſque ſe ceſſuros novis hominibus ab ſe ditatis, una cum reliquo inopum innumerabili coetu poſſeſſoribus inſidiantur: ita ut unius civitatis muris, cives cum hoſtibus concludantur, nec una, ſed duae videantur eſſe civitates animis inter ſe pugnantes, altera divitum, altera pauperum: quos proceres illi, utpote ſibi ſuſpectos, atque offenſos metuunt adſcribere in militiam, ſi exercitum ducere oporteat adverſus hoſtes, ac peregrinis, & mercenariis copiis uti coguntur, partim publicis, partim privatis ſumtibus eos alentes, neque tamen imperii fines unquam proferentes; pectoribus enim civium propriam vitam pro communi ſalute, atque gloria opponentium, non emtis militibus imperium in alios populos extenditur. Adeo qui principes publicam omnem ad ſeſe attrahunt potentiam, eam oppido extenuant: caeteri enim aeque ærarii publici, ubi eris minime participes, nihil de ſuo conferre in commune laborant; quia ſibi non videntur haberi pro civibus, cum incommodorum tantum, non autem commodorum, honorumque participent; ſed pro ſervis, quorum proprium eſt odio habere dominos. Ideo qui praeeſſe diu, ac ſecure cupiunt, curabunt, ne cives ademtam ſibi libertatem, & magiſtratuum capiendorum facultatem ſuſpicientur. Alioquin uti ſervi adverſus dominos, ita & plebs adverſus proceres, furtim inſidias molientur. Quo plus enim hominibus timoris injicitur, eo magis ingenium eorum ad fallendum exacuitur. Hinc nihil aſtutius, & fallacius pueris, foeminis, & ſervis, qui parentum, & maritorum, & dominorum imperium expaveſcentes, latendi, aut fraudandi artem aſſidue meditantur. Juvabit igitur eſſe in hos, praecipue in uxores, & liberos aliquanto indulgentiores, ut animus eorum ſit nobis apertior; indeque aut facilius caveamus illos, aut fallendi neceſſitate liberemus, ac ad ingenue, & liberaliter cogitandum inducamus.

Igitur in ſtatu paucorum, egeni divitibus obtemperant, poſſeſſores

volu-

voluptuoſe, ac muliebriter educantur, & luxu, crapula, ludis, cantibus, meretricibus, pueris, ſymphoniacis diſſolvuntur; pauperes vero victu duriore, atque immenſis laboribus exercentur. ita ut illi propter vitam deſidioſam, & muliebrem ignaviam obſtupeant. hi vero propter egeſtatem, & invidentiam aſſiduo vigilent, & occaſione data, ſi aliqua ſeditio internus excitetur, aut externum auxilium eis adjungatur, fame, ac rabie veluti feræ in prædam agantur, divitum bona diripientes, eoque majori confidentia irruentes, quo ſe numero, & robore, ac deſperatione valentiores, illos vero paucitate, foemineoque cultu fractos, & enerves atque divitiarum cauſa exterritos intuentur. In qua fluctuatione civitatis, vel divites, ut multitudo placetur, cum plebeis partiuntur honores, magiſtratus, & agrorum diviſiones, aut æris alieni remiſſione divitias: & hac potentiæ, pecuniæque partitione naſcitur inter eos æqualitas mater ſtatus illius, qui peculiari, & anguſtiori ſignificatione *reſpublica* nuncupatur; vel iidem divites pertinacius contendunt, pugnantque acrius cum plebeis, & tum quia partem nullam ſibi avelli patiuntur, coguntur, juxta illud Heſiodi, totum tandem amittere. Superati enim a numero, & robore, ac deſperatione plebejorum, velut dedititi a plebe conditiones, ac leges accipiunt, aut quæ potentia partim ex urbe, partim ex propriis patriis moenibus, partim etiam e vita cedere compelluntur: atque ita publicæ omnis adminiſtratio, & imperium, & ſummus honos devolvuntur ad plebem, indeque conſtituitur *ſtatus*, atque *gubernatio popularis*. Ac prior quidem ille ſtatus, qui anguſtiori ſignificatione generalis vocabuli *reſpublica* dicitur, maxime convenit naturæ tum univerſæ, tum humanæ peculiari: quæ mixtæ profecto ſunt, ac variis, pluribuſque temperatæ corporum generibus; quorum ſi quid præ aliis dominetur, humores corrumpit ceteros, & corpus poſtremo putrefacit. Igitur in republica, quæ perfectam hominis temperiem imitatur, exprimitque rerum naturam, & humanam, quælibet populi portio tum in magiſtratibus, tum in judiciis partem juris, atque poteſtatis habebit ſibi congruentem, ſicuti quælibet hominis portio ſuum accepit munus a natura præceptum. Quemadmodum igitur conſilium Deus in mente locavit, vires in corpore; vires autem conſilio ſubjecit, & menti potentiam tribuit in corpus; ita & in republica Senatus non tantum e nobilibus, ſed e plebejis ſapientioribus, & ob longam honorum geſtionem rerum humanarum peritioribus coactus, veluti mens, & ratio civitatis, cõſultandi, deliberandique munus obibit, certoſque ſibi magiſtratus vindicabit, quorum auctoritate jus conſultandi, providendique tueatur. Et quoniam lex ſola reſpublicas, ſive ſub uno, ſive ſub optimatibus, ſive ſub univerſo populo conſtitutas diſtinguit a tyrannide, quæ non modo in dominatione unius, ſed in imperio paucorum, & univerſæ plebis deprehenditur, quando pro legibus imperant hominum voluntates, ideo certis legibus, juſſuque publico a prima civitatis inſtitutione muniendæ ſunt conſulta ſenatus: ut ſi certus de rebus in publicam, non in privatam utilitatem ad judicium ejus adductis Senatus decreverit, univerſum obliget civitatẽ, ubi de negociis, & judiciis agatur, quæ longe rectius quieta paucorum, atque tranquilla deliberatione, quam tumultuoſa

XVI. De Repu. & Senat. Populi.

contentione multitudinis tranſigantur. Atque ut Senatores attributos ſibi magiſtratus, & certorum judiciorum poteſtatem ſibi retineant, arceantque inconſultam inde plebem, oportet eos magiſtratus, eaque judiciorum exercitia magnis onerare ſumtibus, ut plebeis plerumque tenuibus deſiderium ſui minime commoveant. Ita enim ſolis opulentis una, & melioribus in eo munere patebunt, abſtinebuntque iis ultro tam qui e Senatoribus, quam qui ſunt e plebe deteriores, nempe tam pecunioſi, & avari, quam tenues, & viles; neque in campum deſcendent; niſi honeſtiores, qui divitiis gloriam anteponunt, ut Aedilium Curulium creatione contigit; quem honorem ultro patricii plebeji remiſerunt, ne ludorum ſumtibus premerentur. Certos quoque plebis oportet peculiares eſſe magiſtratus, qui nunquam ad Senatores transferantur; ut habeat plebs, quos publica poteſtate ſemper armatos adverſus inſolentiam nobilium opponat, quales Tribuni fuere Romanorum. Creabuntur tamen tum ii, tum Senatorii etiam magiſtratus univerſorum ſuffragiis, judiciaque illa majoris prudentiae indiga, Senatoribus quidem, ſed a populo mandabuntur; ne quid in republica geratur, cujus univerſi aliqua ratione non participent. Et ne multitudine comitia perturbentur, neve civitas ſeditioſis redundet hominibus, occupanda plebs eſt opere ruſtico, majorque pars promota re agraria in agros deducenda, ut minus habeat in urbe negociorum, ac minus in ea permaneat inopum, & otioſorum: quorum hi propter deſidioſam vitam, illi propter deſperationem, & egeſtatem ſtudio tenentur aſſiduo rerum novarum. Hinc etiam eveniet, ut minus in urbe naſcatur opificum, qui artes tractant luxuriae miniſtras, noviſque ſemper oblectamentis inventis ad cives ad inanes rerum inutilium emtiones provocandis aliena patrimonia, vel in mundum muliebrem commutant, ut

Bene parta patrum fiunt anademata mitrae,

ut Lucretius ait; vel in ſcaenicos apparatus, aut in pendenda praemia muſicorum. Optimus vero populus eſt agricolarum, atque paſtorum, atque ibi civilis, & militaris virtus haerebit firmius, ubi plurimum eſt rei agrariae, atque pecuariae ſtudium. Paſtores etenim, & agricolae, quia urbe abſunt propter laborem ruſticum, quo exercentur, & quia ſpem victus ducunt a proventu agrorum, & pecorum, neque fame ad deſperationem aguntur, neque otio conciones frequentant, neque ducuntur ſtudio rerum novarum; & ſi ducendi fuerint in bellum, erunt milites validiores; utpote parce, ac duriter vivere aſſueti, frigus, & aeſtum tolerantes, ac ſub dio nocte, atque interdiu manentes. At ſi de rebus iis agetur, quae non tam conſilio, quam viribus expediuntur, eae ita deducentur ad multitudinem, ut ipſi per ſe ſtatuiſſe videantur, quod viribus tolerandum, atque opibus eſt ſuſtinendum univerſorum: ne quid ſibi ſupra vires ab aliis impoſitum conquerantur, quales ſunt vectigalia, tributa, opera publica, & onera tum civilia, tum & militaria, quibus ſuſcipiendis auctores fieri oportet plebejos magiſtratus, ad quos, ut diximus, aditus nobilibus obſtruetur: quibus magiſtratibus plebeis ſenatus conſulendi, & ſententiae dicendae cauſa minime claudatur. Atque ita ſicuti Senatores ſeorſum a plebe, ita & plebes ſeorſum a Senatoribus eo

quos ſibi magiſtratus attributos retinebunt: praeter magiſtratus alios, & honores, ac ſacerdotia, quae promiſcua eſſe oportet plebeiis, & Senatoribus. Ac ne dum quis magiſtratu fungitur, movere quid audeat e publicis inſtitutis, viamque ſibi parare ad extraordinarium imperium, publicae adminiſtrationis rationem reddere cogentur omnes magiſtratu exeuntes. Nam & maxima, optimaque ingenia pervertuntur, niſi ab arbitrio pendere compellantur alieno; alioquin homines nacti ſummam poteſtatem, abſtinere nequibunt ab injuriis, atque in odium devenient plurimorum, a quibus ut caveant, velint nolint, neceſſitate ſaltem ſui muniendi ad appetendam tyrannidem adducentur. Optimus autem hic reipublicae ſtatus, quem deſcripſimus, cujus cives, neque propriae, neque alienae cupiditati, ſed tantum legibus, nempe rationi divinae parent, partim ex optimatum regimine trahit, partim ex dominatione plebis; in cujus effrenem poteſtatem omnino dilabetur, quando tempeſtate iſta perturbata, leges ſub imperium furioſae multitudinis redigentur: quae nimio deſiderio libertatis decidet in miſerrimam ſervitutem, in quam convertitur pernicioſa licentia, qua plebeij exultantes, atque omnia ex libidine gerentes, ac ſemetipſos invicem oppugnantes, publicaſque vires, & opes in diverſum amentiſſime trahentes dirimuntur in factiones; ac plerumque in binas majores; mediocrum alteram, alteram vero multorum, quorum priores illi vincuntur a poſterioribus iſtis: quia in ſumma illa perturbatione rerum, facile conſilium a violentia, & ratio ab impetu, & numero ſuperatur; praecipue quia quando deteriores in meliores irruunt, ſemper fere aſtutiori aliquo incitantur, qui ſeſe ducem illorum obtulerit, quique viribus multitudinis uſus ad optimates deprimendos, ubi calumniando apud populum, inſidiaſque tendendo, modo unum, modo alium, aut bonis omnibus mulctaverit, aut in exilium egerit, aut poenis capitalibus ejecerit vita, iiſque fraudibus adverſarios omnes ſuae cupiditatis e medio crudeliterque ſuſtulerit; metu ne inſidiis ab illis, aut ab eorum filiis, quos tot injuriis exagitavit, poſcit a populo cuſtodes corporis, ut ſenſim, atque paullatim exercitum ſibi comparet familiarem ex exteris, quem alit bonis proſcriptorum: donec ad eam potentiam perveniat, qua ipſum auctorem potentiae ſuae populum novis militibus perterrefactum, omni potentia ſpoliet, imponendis vectigalibus, convertendiſque in praedam ſuam opibus illorum, cum quibus una olim ſubſtantias praedabatur aliorum, ut in hanc plebis amentiam recte illud Hieremiae conferatur:

Vae qui praedaris, nonne & ipſe praedaberis!

Atque ita populus legibus parere antea recuſans, carnifici ſuo, quem proprio ſanguine alit, obtemperare compellitur: & multitudo inconſulta, quae libertatem ſupra modum concupivit, a cupiditate illa ſua in ſervitium deducitur illius, quem pro vindice communis libertatis extulerat. Is enim jam e populi ductore tyrannus, humano ſanguine cruſtatus, dentes tabo manantes, in plebem retorquet nutricem ſuam, viſcera, quae illum pepererat, voraturus, iiſque artibus crudeliter uſurus, quas in deſcribenda tyrannide ſuperius expoſuimus.

His de civitate traditis, ratio, atque converſio Romanae reipublicae

XVII. De Civili converſione Reip. Romanorum.

facile perhibitisque ipſa in viciſſitudine cauſas licet omnes, & eventus rerum humanarum introſpicere. Percurrit enim, ubique res Romana ſtatus civiles omnes, utpote crebérrimis agitata motibus: ideoque non multis diverſis temporibus in varias, ac deinque univerſas reipublicae formas aſſiduus circumvolutione migraverit. Orta enim reſpublica ſub regimine unius, atque a Romulo in ſumma juris aequabilitate concordiaque ordinum conſtituta, perque manus regum aliorum ad Tarquinium ſuperbum uſque traducta, ſub hoc poſtremo decidit in tyrannidem. Quo de ſtatu per Brutum erepta & Valerium Conſules, tradita eorum conſilio fuit optimatibus, ſub imperio conſulari tantum a patriciorum ordine ſuſcipiendo. Irrumpentibus autem in patriciorum poteſtatem Tribunis, quos a Senatu per ſeditiones plebs impetraverat, plebeji partem reipublicae a patriciis ad ſe traduxerunt, impetrata non modo conſulatus, ſed & honorum ſere omnium, & connubiorum, atque ſacrorum communione. Unde cum plebs patribus par muneribus eſſet, numero ſuperior, facile tandem & Senatum in poteſtatem adduxit ſuam, excitata ex ſe frequenter ſeditioſis Tribunis plebis, praecipue Gracchis, qui commota in libertatis perniciem ſub ipſa libertatis recuperandae imagine, agraria lege, plebem inopem in optimatum, & opulentiorum agros, veluti in praedam agebant hoſtilem. Cumque contentiones has rempublicam lacerarent, conſiliumque prudentum violentiae ſubjacerent plurimorum, plebique odium utrumque perpetuum in patricios accenderent; plebeji palam ſuos vindices, ac tutores contra patriciorum injurias extollebant: patricii contra ſuſcitabant ſuos, quos utrimque eſſe propriis factionibus inter ſe committebant. Atque cum plebejus modo, modo patricius aſſertor ſuperaret; reipublicae vires atterebantur. Nam ſi Marius viciſſet patricios, ſi vero Sylla plebem, [illegible] tuebatur, donec quieſcente Syllana proſcriptione, odia civium non placata, ſed malorum diuturnitate laſſata tantiſper deferbuerunt, quoad redeſſit viribus, novisque ſibi ducibus injuriarum oblatis, iterum in certamen civile ſub Caeſare ac Pompejo devenerunt. Victor autē Caeſar a plebe inauſpicato nutritus, atque in Reipublicae peſtem, extraordinariis imperiis, ad ſummam poteſtatem evectus, evertit omnino rempublicam, & plebem, cujus vindicem ſe praeferebat, plane oppreſſit ſimul, & Senatum, eoſque traduxit in ſatellitium, & ſuam in cuſtodiam per ſtatū. Qui ſatellites cum Caeſarem amiſiſſent, conſpiratione ſua patrum optimatium, & ob eum haeredem Auguſtum ad eandem, ac majorem potentiam, extinctis Bruto & Caſſio liberatoribus orbis terrarum, extulerunt. En brevi fatalem Romanae viciſſitudinis orbem e cauſis a nobis ſuperius expreſſis impulſum, atque circumactum. Quo vertente, Romanae nobis natae ſunt leges poſt conditas leges XII. tabularum latae, quas hoc tertio libro complectemur, utile arbitrantes ingenua ſtudioſorum ad generales imperiorum, & legumlationum adduxiſſe cauſas, antequam converterentur ad leges; quarum vis omnis atque poteſtas ex imperiorum, ac civilis regiminis, unde naſcuntur, vi, ac poteſtate cognoſcitur. Ea porro eſt Romanae Jurisprudentiae dignitas, atque majeſtas, ut nemo Romani Juriſconſulti nomē mereatur, niſi ubi rerum fuerit publicarum no-

titiam

etiam agere legiſlatorem. Ad quod munus, & nos ſtudioſos noſtros, quantum tenuis facultas noſtra tulit, inſtituere curavimus. Quod haud difficulter philoſophorum haec a nobis expoſita ratio, & primaevae Romanorum leges cum ea contextae praeſtiterint: ſi ad contemplandarum ſimul, & gerendarum, atque ad divinarum, & civilium rerum artem, ingenium nanciſcentur idoneum.

Igitur more noſtro Caj. & Juſtiniani diviſionem ampleſſi, a legibus ad perſonas pertinentibus exordiemur. Perſonarum autem, aut liberi ſunt, aut ſervi, quorum conditio quemadmodum vetuſtis legibus conſtituta, immutatave fuerit, patebit ex legibus, & S. C. quae proferemus.

Ac celeberrima eſt lex Fuſia Caninia, quae & Furia non paucis dicitur, ſubſtituta, poſt inventam ab Appio literam R, in veteribus nominibus R pro S; unde utrumque, & *labes* dicitur, & *labor*, *caper*, & *caſper*. (a) Hanc autem legem Auguſti temporibus latam eſſe colligitur ex Svetonio, (b) qui etſi legiſlatoris nomen reticeat, Auguſti tamen ſollicitudinem de tuenda Romani nominis dignitate, ac legis ejus ſententiam prodit. (c) Latores legis plerique ponunt Furium Camillum, & C. Caninium Coſſ. anno A. V. C. IↃCCLII. quo anno inter omnes non conſtat, an hi Conſules fuerint; reperio enim Cornelium Lentulum, & Lucium Calfurnium Piſonem; Furius autem Camillus ann. IↃCCLIX. aliquorum ſententia Conſul fuit cum Nonio Quintiliano. Raevardus (d) in antiquo exemplari *Fuſiam Caniniam* legi teſtatur; ex qua lectione adducitur, ut credat latam Q. Fuſio Caleno, & P. Vatinio Coſſ. anno IↃCCVI. & retractatam, & expenſam, atque amplificatam ſub Auguſto a Cajo Caninio Gallo, conjunctaque fuiſſe Fuſii, & Caninii nomina, ut in aliis legibus obſervemus, quibus cum veteris auctoris, tum inſtauratoris nomina praefixa legimus. Quoquomodo ſe res habeat (quis enim ſi bona fide agere velit in tot vetuſtatis tenebris caligare ſe nō fatebitur?) hanc diſputationē de *ſervitute & libertate* Auguſti tēpore aut inſtitutam eſſe conſtat, aut certe ſancitam. Ea vero lex effuſam morientium in manumittendo facultatem ad certum modum, & praeſcriptum numerum coërcebat; viventibus liberam facultatem permittebat. Hominum enim liberalitatem, dum vivunt, rei familiaris ratio, & egeſtatis periculum ſatis per ſe moderatur; morientes vero facile diſſipant ea, quorum uſum brevi ſunt amiſſuri. Illa vero parte lex occurrit, qua vergit hominum inconſulta facilitas. Unde intercedenti mulieri Vellejanum ſubvenit, non donanti: libentius enim mulieres promittunt, quam donant. Praeterea Romani facile patrimonium ſuum in funeris ſumtus effundebant; quoque poſteris opulentiam oſtentarent, ſervos liberabant, ut pileati liberti funebrem pompam comitarentur. Unde, ne libertorum numero ſupramodum aucto, ſervili ſanguine Urbs pollueretur; inhibendum eſſe cenſuit Auguſtus manumittendi licentiam. Quominus aſſentior iis, qui negarunt lege Fuſia Caninia comprehendi fideicommiſſarias libertates; propterea quod haeredibus in ſervis domini pars aliqua ſupereſt, nempe jura patronatus, quae danda fideicommiſſaria libertate, adhuc in haerede permanent. Huic enim conjecturae Papiniani (e) auctoritatem

XVIII. De Lege Fuſia Caninia.

(a) Quintil. lib. 1. cap. 4.

(b) in Aug. cap. 40.

(c) Conſer per vet. C. de l. Fuſia Canin. toll.

(d) [illegible]

(e) L. 24. & ſeq. D. de fid. comm. libert.

citatem opponimus, apud quem lib. 2. *ſent.* teſtator ab heredibus petit, ut ex tribus, quos habebat, servis, unum & alterum manumittat; itaque in jubendo ſervat legis modum. Cur praeterea Paullus *lib. ſingul. ad l. Furiam Caniniam* (a) negat ſervum, quem per legem (ſcilicet Caniniam) manumittere teſtator non poterat, quemque alteri, ut manumitteret, legaverat, poſſe a legatario manumitti, quia in fraudem legis parendum voluntati non eſſet, ideoque cenſet ſervi commodum ad legatarium pertinere? Unde ingenue pro ſua doctrina, & gravitate Cujacius errorem ſuum recognovit, & correxit, (b) receditque a veteri ſententia. Negarat enim alibi fideicommiſſarias libertates lege Fuſia Caninia comprehendi. Igitur non directas libertates tantum, ſed & fideicommiſſarias hunc ad modum lex Fuſia Caninia redegit, ut qui duos ſervos habet, manumittere poſſit ambos; ex tribus vero ſervis, non plures, quam unus & alter manumittantur; (c) ſubducta autem duobus uſque ad decem pars dimidia, a X. uſque ad XXX. pars tertia, a XXX. uſque ad C. pars quarta; a C. uſque ad IↃ. pars quinta, nempe C. ut non liceat hunc numerum excedere, etſi plures, quam IↃ. ſervi poſſideantur. (d) Unde Vopiſcus in Tacito, *ſervos*, inquit, *manumiſit intra centum, ne Caniniam tranſiſſe videretur.* (e) Conſtat autem Romae civium non paucos patrimonium omne ſuum in ſervis habuiſſe conſtitutum. Pedanio enim quadringentos ſervos tribuit Tacitus (f), Plinius vero Caecilio Iſidoro quatuor millia. Larentius denique apud Athenaeum refert, (g) viginti millia ſervorum fuiſſe, qui Romae poſſederint. At ſi ultra modum dandae libertatis teſtator excurriſſet, tum ſcripturae ordo ſervabatur, ut qui primi ſcripti eſſent, ſi numerum legitimum modum cohiberent, liberarentur, qui vero a juſto numero ſupereſſent, in ſervitute manerent. (h) Altero ejuſdem legis capite continebatur, ut ne confuſe, & promiſcue, veluti, *ſervos meos, ancillas meas liberos eſſe volo*, ſed nominatim, & diſtincte manumitterentur ſervi, veluti, *Stichus, Damo, liberi ſunto.* Quamobrem ſi legitimum quis numerum manumittendo exceſſiſſet, eorumque nomina in orbem, confuſoque ordine ſeu plures locaſſet, ac in ejus orbe area, ſive ſpatio ſcripſiſſet, *liberi ſunto*, neminem eorum placuit eſſe liberum, cum in circulo non pateret unde inciperetur legitimus numerus, aut ubi tandem aliqua ex parte deſtinatus deſiſteret, ut enim Ocellus Lucanus ait, *Circulus undique ſimilis, & aequalis, ideo ſine principio, & fine.* At ſi communibus notis teſtator uſus fuiſſet, veluti *coquos meos liberos eſſe*, cum unum haberet coquum, perinde eſt ac ſi nominatim manumiſiſſet. Officiorum enim, ut inquit Paullus (i), & artium appellatio, nihil nominum de ſignificatione mutat, niſi cum plures ſint ejuſdem artificii. In numero autem ſervorum ineundo, computabantur & fugitivi, quorum poſſeſſio animo retinetur. Juſtinianus vero hac lege veluti libertatis impedimento ſublata, priſtinam manumittendi facultatem reſtituit, (k) eo tantum ejus legis capite probato, quo ſervos nominatim manumittere jubemur.

(a) L. ſi quis eſt 37. D. de condit. & demon.

(b) in C. de fideicomm. libertat.

(c) Paullus ſent. lib. 4. tit. 14. Ulp. fragm. tit. 1.

(d) diſtinctio Cujac. ad lib. 4. Paul. ſent. tit. 14.

(e) Vide Cujac. in lib. 1. tit. 7. Inſtit.

(f) Annal. 14. cap. 43. Plin. lib. 33. cap. 10.

(g) l. 6. c. 104. Seneca de Tranquill. cap. 8.

(h) Cajus Inſtit. lib. 1. cap. 2.

(i) lib. 4. ſent. tit. 14.

(k) Cod. l. Fuſ. Can. toll. Caju. ibid. in princ.

XIX. De Lege Aelia Sentia.

Sed alia manumiſſionibus impedimenta obtulit lex Aelia Sentia pluribus ſane capitibus, lataque fuit Auguſti aevo, (l) nempe Sex. Aelio, & C. Sentio Coſſ. A. U. C. IↃCCLVI. vel potius IↃCCLV. in quo anno

(l) Dio lib. 55. pag. 557.

horum

horum consulatum emendatior temporum ratio confert. Alia enim lex eſt ab ea, cujus Cicero meminit: in qua turpiter labitur Myſingerius. Ex hac autem lege quo ab honeſtiſſima civitate averterentur maculae hominum flagitioſorum, pudendaeque famae, qui vel ob turpem fugā inuſti eſſent in fronte notis, a quibus *ſtigmatiae ac ſubverbuſti* dicebātur, (a) vel aliquo in crimine deprehenſi eſſent, deinde torti, aut ad ferrum dati, aut objecti beſtiis, aut in publicam cuſtodiam ducti; conſtitutum fuit, ne hi manumiſſi commercium aut connubium, aut teſtamenti factionem, aut ulla civitatis jura conſequerentur; juſſumque ut ad eam conditionem redigerentur, qua peregrini, qui abjectis armis ſe, ſuaque omnia victori dedidiſſent in ditionem populi Romani. Unde ſervi illi manumiſſi, ut conditionem, ita & nomen *dedititiorum* conſequebantur, ſine ulla ſpe Romanae civitatis adipiſcendae. (b) Verū obſcurato ſenſim decore Urbis, lex etiam AElia Sentia languebat, ut reddito cunctis pari manumiſſionis jure Juſtinianus eam ſuſtulerit (c) Alterum libertatis impedimentum excitavit lex AElia Sentia ex *aetate* cū ſervorum, tum dominorum: nam nec ſervus triginta annis minor vindicta manumitti, nec minor viginti annis dominus manumittere poterat, niſi ordine, probataque cauſa in Urbe apud conſilium quinque Senatorum, & quinque Equitum Romanorum, in provincia vero apud conſilium XX. Recuperatorum, ſive judicum, per quos debitum, & jus quiſque reciperet, quorum eoſque judices cives Romanos eſſe oportebat. (d) Quod optima ratione fuit conſtitutum. Qui etenim manumittit, civem dat Reipublicae. Quod jus ſane maximum privatis eſt libertatis gratia tributum. Unde illud Lenonis apud Plautum: (e)

Sumne ego probus, ſum lepidus civis,
Qui atticam hodie civitatem
Maximam majorem feci, atque auxi civi feminā?

liberaverat enim mulierem.

Hinc ne lubrici plerumque conſilii adoleſcentibus liceret civem aliquando turpiſſimum dare Reip. lex reſtitit eorum cōſilio parum firmos (f) nam & noſtris temporibus in Urbe uſu venit, ut nobiliſſimus quiſque adoleſcens a vaferrimis, & deterrimis famulorum dolis circumducatur, quibus aetas ea maxime patet; etenim rei parandae difficultatē nondum experta, praeceps ad liberalitatis officia fertur. Et quoniam libertatem non vitiorum, ſed virtutis praemium eſſe, majores noſtri voluerunt, ideo ne libidinis illecebris candor, & liberalitas aliena captaretur; juſtas, & honeſtas cauſas probari oportebat: (g) quoque omnis fraus amoveretur, irritae erant hac lege manumiſſiones eae, quas minor XX. (h) annis fecerat per interpoſitam perſonam alterius, qui major eſſet annorum XX. Quod ex ſententia legis S.C. fuit revocatum, ut patet ex Alexandri reſcripto. (i) Plura enim S.C. legem hanc comitabātur, nempe: *Ut ſi quis apud novum Conſulem addiderit nomina manumittendorum, ut apud eundem expediat manumiſſionem, peragatque ſolennia: niſi conſul ille, juſtis ex cauſis impediatur;* rurſum enim habebit alterum adire. (k) [illegible] in fraudem creditorum manumiſſi ad libertatem venirent. (l) Atque ad hanc legem etiam ſpectabat S.C. aliud, ne capita-

lium

(a) Tertull. de Poen. c. 4.
(b) Ulp. inſtit. tit. 1 ubi Goth. & apoc. juris C. de dedit. libert. tollenda.
(c) C. de dedit. lib. [illegible]
(d) Ulp. tit. 1. § 13.
(e) in Perſa act. 4. ſc. 4.
(f) [illegible] de fid. [illegible]
(g) L. [illegible] ad [illegible] D. de manumiſſ. vindict.
(h) L. 4. C. qui manumittere non poſſ. & [illegible]
(i) L. 4. C. qui manumitt. non poſſ.
(k) [illegible] D. de [illegible]
(l) [illegible] quibus [illegible] per l. AEl. ſent.

[illegible] lum criminum reis ſervos ſuos manumittere liceret (a) Et illud, quod inter juſtas cauſas manumiſſionis habetur, ſi minor XX. annis ancillam ſuam matrimonii cauſa manumittere cupiat, & juret ductur[um] intra ſex menſes. (b) Juſtas autem cauſas Juſtinianus recenſuit haſce: ſi quis patrem, aut matrem, filium, filiamve, aut fratrem, ſororeſque naturales, aut paedagogum, aut nutricem, aut collactaneum, manumittat, aut ancillam; [illegible], ut diximus, intra ſex menſes ducere ſit paratus: aut ſervum non minorem [illegible], & ſeptem annis, quem procuratorem ſibi conſtituat. Quas cauſas [illegible] Juſtinianus a min. XX. annis, ſi vindicta manumittat, non ſi teſtamento. Nam adoleſcenti annorum XVIII. liberam [illegible] facultatem in teſtamento manumittendi. (c) Quod poſtea laxavit ad annu[m] XIV. (d) Aliud legis AEliae Sentiae caput vetabat manumiſſiones, quae obligatos ſervos creditoribus eximerent: partem que detraherent pignorum, aut portionem patronis debitam imminuerent. Hinc revocavit, ac [illegible] jure irritas fecit (e) manumiſſiones ab eo conſilio, fraudeque profectas, etiam ſi manumiſſiones a milite [illegible] teſtamento deſcenderent. [illegible] atque alienationes in fraudem creditorum factae per Paulianam [illegible] factae autem in fraudem patronorum a teſtato liberto, per Fabianam: (h) ab inteſtato vero, per Calviſianam [illegible] revocantur (i) quamvis hae ab initio valeant: manumiſſiones vero lex AElia Sentia [illegible] irritas reddat. Non eadem enim eſt in Praetore, quae in lege poteſtas. Porro per hanc legem [illegible] proſpic[it]ur creditoribus, quibus ſub conditione debetur, (k) & [illegible] creditor obligationem transferat in haeredem, (l) & poſſit in poſſeſſionem mitti bonorum debitoris: ideo teſte Cujacius e veteri lectione (m) negationem expunxit, ac pro *locum non habet*, reſtituit *locum habet*: cui emendationi favet Hermogenianus. (n) Verum ne dominus, qui ſolvendo non eſt, diſtractionis bonorum ignominiam poſt mortem ſubeat, [illegible] eſt ea hac lege [illegible] ſervorum libertatem, & haereditatem teſtamento relinquere, ut [illegible] domini ſuſcipiat [illegible], ſed ſervi nomine bona diſtrahantur: ſimiliter atque [illegible] Senatorium nomen infamia polluatur, ex S. C. curator conſtituitur diſtrahendis bonis Senatorum, quibus actiones creditorum imminent. (o) Verum [illegible] haeres [illegible] abique libertate, [illegible] [illegible] Juſtinianus voluit, (p) cum haeredis nomen [illegible] non [illegible] cadere. Item Adriani temporibus [illegible] eſt S. C. (q) [illegible] pluribus [illegible] ab eo, qui ſolvendo non erat, & per [illegible] quis prior loco ſcriptus eſſet, libertatem, & haereditatem aſſequeretur, niſi prior [illegible] majoris [illegible] poſſit creditoribus [illegible] [illegible] pecuniam [illegible] [illegible] loco [illegible] perveniet ad libertatem. (r) Si tamen ſervus [illegible], ſubſtitutus vero liber homo, rejecta [illegible], in [illegible] conſiſtit [illegible]. Servus cum [illegible] cum domini [illegible] haeres [illegible] (s) De[illegible] autem [illegible] AEliae Sentiae [illegible] [illegible] Jus [illegible] exceptum, [illegible] [illegible] praeſta-

(a) L. qui poteſt 1. D. de manum.
(b) Cujac. obſ. [illegible] 1. C. L. ſi ancillam [illegible] D. de manum. vindict. Inſtit. [illegible] tit. 6. [illegible] lib. 1. [illegible]
(c) Novell. 119. cap. 2.
(d) L. ſ [illegible] D. de jure patron. Tacit. annal. lib. 14. [illegible]
(f) L. 15. ſin. D. qui & a quib. manu. [illegible] fraud. [illegible] D. de manum. teſtam.
(g) §. non ſi [illegible] in fraud. credit. Inſtit. de [illegible]
(h) [illegible] D. & C. qui manumitt. poſſ.
(i) [illegible] Cujac. C. qui manumitt. non poſſ.
(k) L. 8. D. qui & a quib. manumiſſ.
(l) Cujac. lib. [illegible] ad Afric. [illegible]
(m) L. 8. D. qui & a quib.
(n) [illegible] & [illegible]
(o) L. [illegible] D. de curat. furioſ.
(p) Inſtit. [illegible]
(q) L. [illegible] D. de haered. inſtit.
(r) L. ſi quis bonis [illegible] D. qui & a quib. manum.
(s) L. 49. D. de haered. inſtit.

præſtari, niſi deducto aere alieno. (a) Cautum præterea eſt hac lege, ut ſi patronus libertum inopem alere neglexerit, ipſe liberique ejus excidant non ſolum juribus, quæ manumittendo ſibi retinuit, verum etiam hæreditate liberti, ac bonorum poſſeſſione; niſi vel hæres ſit ipſe dominus inſtitutus, vel bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas petat. (b) Et contra ex eadem lege, actio prodita eſt adverſus ingratos libertos. Optimo ſane conſilio, ne qui contemneret libertatis auctorem, turpis vitæ, fœdiſque, quorum indicium præbuit, morbus civitatem labefactaret. Hac apud Athenienſes formula ingratus libertus in ſervitutem retrahebatur: *Superſedeo te habere civem, quia munera tempore neſciveris, nec adduci poſſum, ut credam urbi utilem, quem domi ſceleſtum cernas: abi igitur, & eſto ſervus, quoniam liber eſſe neſciviſti.* (c) apud Romanos vero damnabatur in latomias, ſive lapicidinas. Quamquam enim in *l. 30. D. qui, & a quibus* legitur ut in *ſervitutem revocentur*, & apud Donatum invenitur libertos in ſervitutem revocari; tamen in ea lege gloſſema eſt, quod irrepſit ex conſtitutionibus. Siquidem poſterioribus temporibus, id quod forſan & Donatus reſpexit, non ex lege Ælia Sentia, ſed ex reſcripto Principum patroni extra ordinem libertos in ſervitutem revocabant. (d) Hæc autem actio ex lege Ælia Sentia deſcendens, competit domino, vel ejus filiis, hæredibus etiam, ſi ſtatim adierint hæreditatem; non autem hæredibus hæredum, vel ſi [illegible] deinde per alium heredem, vel per ſervum ad hæreditatem paternam admiſſi. Et recte Cujacius in *ſcholiis patronis* conjungit actionem ingrati, cum jure operarum exigendarum. (f) Ne vero in liberto homine nota hæreret ſervitutis, eadem lege Ælia Sentia cavebatur, ut qui a liberto mercedem operarum ſtipulabatur, ab omni jure, quod ſibi ex manumiſſione ſuperfuerat, excideret. (g) Secus vero erat, ſi a ſponte præſtantibus libertis dominus acciperet, aut operarum mercedem exigeret, potius enim a conductore operarum liberti capere videretur, quam ab ipſo liberto: niſi ea conditione ſit patronus, ut præſentia non indigeat, & talis operibus ſuis liberto praeſtetur, ne quod accepti beneficii præmio libertus ex lege non præſtare tenetur ad explendam operarum quantitatem deſtinetur. (h) Cum autem nihil tam ſit e contrario, quam liberorum procreationi, ideo hac lege jus patronatus adimebatur ei, qui ſtipulatione, vel jurejurando libertum, libertamve obſtrinxiſſet ne nuberet, neve liberos tolleret; (i) niſi non perpetuam viduitatem patronus, ſed magis curam ſuſceptorum jam liberorum injunxiſſe videatur. (k) Verum ſi jure, urando patronus adegerit, ne uxorem ducat libertum, qui ſuſcipiendorum liberorum ſpe deſtituatur, veluti caſtratum, certe in legem non incidet, neque ſi libertam patronus adegerit, ut ſibi patrono nubat dummodo ex animo matrimonium expetat. (l) Erat, & aliud hujus legis caput a Juſtiniano commemoratum in novellis, quo donatione facta inter virum & uxorem, & viro mortuo antequam rem donatam traderet, vetabatur mulier eam vindicare; ſed ſi mariti hæredes eam rem a muliere peterent, mulieri, ſi non poſſideret, tantum exceptionem contra petitores opponere permittebatur. (m)

L l Ma

(a) Cujac. obſ. lib. 11. C. 18. (b) l. 33. D. de bon. liber. l. 6. D. de liber. agnoſc. (c) Valer. Max. apud Cujac. ad l. 14. D. de bon. libert. §. ne ad alt. leg. D. Salvel. Jul. (d) Cujac. ad l. commun. D. de oper. liber. & obſerv. 6. l. 7. D. ad S.C. Syllanian. l. 1. C. de libert. & eor. liber. (e) l. ſuos. D. de V.S. l. ſi operarum. D. oper. libert. & L. cum patrono. §. cum liber. eod. (f) d. L. cum patronus Cujac. D. ad l. falcid. lib. 10. D. de [illegible] quae eod. [illegible] l. 26. 41 eq. & l. penult. C. de obſeq. & operis liber. Cujac. obſ. 17. c. 14. (g) L. ult. D. qui, & a quib. l. 5. §. qui a libertis, D. de agnoſc. liber. L. 14. D. oper. liberti. (h) L. 25. D. oper. liber. ubi Cujac. ad Jul. lib. 14. D... per tot. & ult. D. qui & a quib. Cujac. l. commun. 14. D. oper. liber. & ad l. 6.

D. qui patron. & ad l. 14. D. oper. libert. (i) l. 6. D. de jure patron. l. penult. & ult. D. qui & a quib. & commun. 1. D. de libert. (k) L. jurare D. qui & a quib. (l) l. 6. D. de jure patron. (m) H. Anton. hunc ego [illegible] leg. Rom.

XX. De lege Julia Manumiſſionis.

(a) l. apud eum D. de manum. § 1.

Manumiſſionis quoque legē Auguſtus condidit amplificandis juribus majeſtatis. Noluit enim principem libertatem dantem teneri legibus manumiſſionis; ſed ſine ulla ſolennitate, ſive vindicta, ſoloque nutu perducere poſſe ſervos ad libertatē voluit: quae lex *Julia* dicta eſt *de manumiſſionibus*, eamque Auguſto tribuit Paulus. (a)

XXI. De Lege Petronia de Servis.

(b) l. 24. D. de manumiſſ. Vent. lib. de ſtat. 10. § 1.

(c) l. circumci. ſ. 11. D. ad L. Corn. de Sic.

Fecit quoque manumiſſionibus lex *Julia Petronia*, qua conſtitutū eſt, ut diſcrepantes pares Judicū ſententiae, ſervo libertatem pariant; (b) ſententia enim ſemper eſt praeferenda clementior. Alia quoque lege, ſive, ut ego ſuſpicor, alio ejuſdem legis Petroniae capite ſubventum eſt ſervis, ne ab ipſo domini ad beſtias depugnandas tradantur, ſed ſe judice, cauſa apud eum probata. (c) Auctores Petroniae legis Hotomannus facit Cajum Junium Caeſonium Paetum, & Petronium Turpillianum Coſſ. an. 8 . 3. A. V. C.

XXII. De Lege Junia Norbana, & S. C. Largiano.

(d) Ibid. 6.

(e) vide Leon. Advers. 4 lib. 2.

Auguſti ſtudium emendandae civitatis, et ſervilium ſordium eluendarum, viguit etiam in Tiberio, cujus quinto imperii anno A. V. C. IↃCCLXXI. lata eſt lex *Junia Norbana* a M. Junio Sylano, L. Norbano Balbo Coſſ. Eaque medium quemdā gradū inter libertatē & ſervitutem interjecit, iiſque paravit, qui neque vindicta, neque cenſu, neque teſtamento, ſed per epiſtolam, aut inter amicos, aut adhibitione ad convivium manumitterentur. Siquidem, qui aliquem ſuae menſae participaſſet, iis propria quodammodo illum dignitate impertire videbatur, ut ſignificat Agamemnon, dum Idomenaeum ad pugnam apud Homerum adhortatur. (d) Verum ita demum adhibitione convivii, ſervus libertatem aſſequebatur, ſi eo conſilio ad menſam a domino vocatus appareret. (e) Et quoniam in conviviis, aut congratulationibus, atque hilari conſuetudine amicorum homines animo ſoluto ſunt, & remiſſo, conſilioque languent, propterea lex minus hujuſmodi manumiſſionibus tribuit. Et cum procul ſumus, nec ſervi utilitatem praeſentem habemus, facilius manumittimus, ideo libertas data per epiſtolam, minor eſt libertate data ſolenniter: Igitur his rationibus manumiſſos lex exaequavit iis, qui nomina dabant latinis coloniis deducendis, (f) in quibus eſſe impune licebat etiam interdictis aqua, & igni; tum autem hi, cum illi, qui ſponte nomina dabant, in eaſque colonias confluebant, latini facti Romanam civitatem amittebant, ut neque connubii, neque teſtamenti, neque nexus mancipiique, neque patriae poteſtatis jus retinerent, ac dicebantur Latini colonarii. Cum autem lege, ut Cicero teſtatur, (g) Julia, fortaſſe lata a S. Julio Caeſare, qui primo anno Italici belli, Conſul cum L. Marcio Philippo fuit, latinis omnibus civitas data fuerit, conditio veterum latinorum tranſiit ad hoſce libertos, (h) qui cum viverent liberi, tamen mortui ſervilem in ſtatum relabebantur, niſi ad plenam libertatem teſtamento, aut cenſu, aut vindicta perveniſſent. Si vero in hac media libertate manſiſſent, eorum bona dominus occupabat jure peculii, cum ipſe, tum liberi ejus, qui exheredati non fuiſſent. Nam heredes inſtituti, vel ſoli, vel cum extraneis in horum libertorum bonis praeferebantur ceteris ex S. C. Largiano. (i) Erant & aliae rationes latinae libertatis adipiſcendae: quae nunc ex Juſtiniani conſtitutione ad veram, plenamque libertatem perducunt. Itaque ſervus in-

(f) de quibus Cicer. pro Caecin. & in orat. pro dom.

(g) in orat. pro Balbo.

(h) hac de re fragm. vet. ... S. C. apud Pattom. i Norbanum.

(i) L. unica C. de lat. libert. toll.

ſtrma valetudine, quem dominus expoſuit, habuitque pro derelicto, ubi convaleſceret, ex edicto Claudii latinam libertatem aſſequebatur. (a) Illi & qui defuncti, haeredisque voluntate, ut pompam augerent, funus pileati praecederent, aut lectum circumſiſterent, aut ventum cadaveri facerent; (quod officium Achilles Patroclo praeſtabat.) vel quibus ex teſtamento latina libertas obveniebat, qu que pendente conditione libertatis teſtamento datae ab haerede vindicta manum tenebātur; vel quos dominus, accepto ex cauſa precio, manumittere abnueret; vel ancilla, quae fuiſſet in matrimonium libero homini a domino collocata; vel is, quem dominus inter acta judicii *filium* appellaſſet, cuive dominus inſtrumentum emtionis, & ſervitutis reddidiſſet. Qui omnes ad latinam tantum libertatem vocabantur; nunc ſublata ex Juſtiniani conſtitutio, ne non modo latina libertate, ſed diſcrimine omni libertos inter, & ingenuos, omnes aeque ad plenam, & integram libertatem perveniunt. (b) Cum ante Juſtinianum latini liberti, tum demum Romanam civitatem aſſequerentur, cum reſcripto principis jus Quiritium impetraſſent, (c) vel cauſa liberorum. Etenim refert Ulpianus (d) lege Junia Norbana cautum fuiſſe, ut ſi latinus libertus civem Romanam, vel latinam duxiſſet uxorem, interpoſita ſolenni formula, te quod liberorum quaerendorum cauſa uxorem duceret, ex eoque conjugio prolem ſuſcepiſſet, filio anniculo facto, & cauſa, vel apud Praetorem, vel apud Praeſidem provinciae probata, parentes ſimul, ac liberi cives Romani fierent; ſiquidem uxor Latina fuiſſet. (f) nam ſi eſſet civis Romana, filius naſceretur civis Romanus ex reſcripto Adriani. At quomodo potuit uxor eſſe civis Romana, ſi nullum latinis cum civibus Romanis erat jus connubii? Nimirum id impetratum ſ erat a principe; nam *tit. ſeq.* inſcribit Ulpianus (g) connubium habere peregrinos & latinos cum civibus Romanis, ſi fuiſſet conceſſum, ut intelligas conſueviſſe concedi. Ceterum ſic vis Romanus *latinam* duxiſſet ſine venia, partus latinus ederetur. Etenim connubio interveniente liberi patrem ſequuntur, nullo autem interveniente connubio, liberi conditioni matris accedunt.

(a) l. un. D. qui ſine manumiſſ. ad libert. perven.
(b) C. lat. libert. toll. uncil. vel cap. 1.
(c) Ulp. Inſtit. tit. de lat.
(d) ibidem.
(e) Gothof. ad l. 100. D. de V. S. Tacit. ab exc. Aug. §. contra Jolan.
(f) Ulpian. tit. de lat. §. 1.
(g) tit. 5. §. 4. & 9.

XXIII. De Lege Menſia.

Quod el quae ex parte immutatum fuit lege Menſia (h) quae natum ex alterutro conjuge peregrino, juſſit ſequi deteriorem parentis conditionem. Plenam quoque libertatem aſſequebatur libertus latinus, qui annis XXX. major iterum manumitteretur. Ejuſdem autem liberti a prima manumiſſione, dum libertus pater eorum eſſet minor, jus Quiritium quaerebatur ex lege Junia; poſt eam autem aetatem, qui latinitatē adipiſcitur, liberis jus Quiritium conſequitur ex S. C., quod Cujacius obſervavit. (i) Praeterea Claudius rei navali ſtudens, ejus amplificandae gratia, civitatem Romanam praemio ei liberto latino conceſſit, qui decem mille modiorum navem conſtruxiſſet, & hac annis ſ frumentum tranſportaſſet. Hinc Suetonius ingentia praemia ſcribit a Claudio propoſita fuiſſe iis, qui navem fabricarent, ut Latinis jus Quiritium, & mulieribus, qui navem adornaſſent, conceſſerit jus quatuor liberorum (k).

(h) de qua Ulpian. tit. 5. §. 8. Heiſ. de jure connubii. p. 104.
(i) ad tit. 3. Ulpian.
(k) Sueton. in Claud. cap. 19. Gothofr. ad Ulpian. tit. 3. n. 11.

XXIV. De Lege Viſellia.

Latinos pariter conſequebatur jus Quiritium militia, ex lege Viſellia. (l) de qua commodum cum agendum occurrit. Aliquibus in codicibus legitur Mitellia, vel Maſcellia, vel Viſcellia, vel Vitillia, non recte:

(l) C. ad l. Viſell. ſol. l. 1. C. quib. conveniat. aliorum ... praepoſ.

 cum

cum Viſelliorum familiam jam notam habeamus ex Cicerone in Bruto, ex qua fuit C. Viſellius Varro Ciceronis conſobrinus. (a) Lata igitur fuit lex hæc anno A. V. C. DCCLXXIV. L. Viſellio Varrone, Sext. Cornelio Coſſ. ſub Tiberio. Inter capita hujus legis, quæ perierunt, illud extabat, quo Latinis libertis civitas Romana dabatur, ſi ſex annos militaſſent inter vigiles, quorum ſeptem cohortes Auguſtus præfecit regionibus urbis, binaſque regiones ſingulis cohortibus cuſtodiendas mandavit. (b) Senatuſconſulto deinde ad hanc legem facto, contractum fuit legis ſpatium, juſſumque ut triennium ad libertatem integram adipiſcendam ſatis eſſet. (c) Aliud erat legis Viſelliæ caput, quo libertina conditio a civium, & ingenuorum honoribus arcebatur, niſi liberti jus aureorum annulorum, quod dignioribus plerumque concedebatur, vel *reſtitutionem natalium* a principe impetraſſent. Itaque libertus ad eam conditionem evehebatur, qua erant, qui naſcerentur ingenui. Etenim libertini *annulos* geſtare prohibebantur, & libertus aureo annulo ex indulgentia principis utebatur; quod jus adeptus habebatur ingenuus: nec quidquam patrono debebat, præter reverentiam, quam etiam liberi parentibus exhibere tenentur; (d) moriens autem ad libertinam conditionem redibat, ac integra patronatus jura reviviſcebant. Hinc Ulpianus hunc hominem *vivere* ait, *ut ingenuum*, *mori ut libertum*; etenim patronus bonorum poſſeſſionem contra tabulas recte petebat. (e) At ſi non modo jus aureorum annulorum, (quod etiam fœminis concedebatur), (f) libertus impetraſſet, ſed aureo etiam annulo rite, ac ſolemniter a principe donatus fuiſſet; locus etiam in equeſtri ordine donatus eidem putabatur: (g) unde ne umbra quidem juris patronatus ſupererat, ac jura omnia manumiſſionis extinguebantur. Ut hinc appareat, quod intererat jus habere *aureorum annulorum*, quæ erat imago libertatis, (h) & *aureo annulo donari*, quæ nota erat equeſtris ordinis. (i) Idque miror Cujacium antiquitatis poſt extinctam Remp. peritiſſimum promiſcue accepiſſe. (k) Peribant etiam patronatus jura *reſtitutione natalium*, ut ne *obſequio* quidem *ingrati* damnandus libertus teneretur. (l) ideo niſi conſentiente patrono, nemo natalibus reddebatur. Verum Juſtinianus novel. 78. ſublata lege Junia Norbana, & lege Viſellia, libertos per omnia ingenuis exæquavit, remiſitque onus impetrandæ reſtitutionis natalium, & juris aureorum annulorum; ac in ſolam manumiſſionem hæc omnia jura congeſſit. Atque hæ leges pertinent ad directas libertates; nunc ad S.C. progrediemur, quæ fideicommiſſarias complectuntur. Teſtamento enim, præter *directas*, *fideicommiſſariæ* quoque libertates relinquebantur verbis precariis *Peto*, *Rogo*, *Volo*, *Mando*, *Fidei committo*: (m) minime vero per verbum *commendo*, quod animi deſiderium potius præfert, quam præceptum, niſi adjectum fuerit, *ne cui alii ſerviat*: quod & ſine commendatione, manumiſſionis onus imponit heredi. (n) Et quoniam directæ libertates ipſo jure competunt; fideicommiſſariæ vero præſtandæ ſunt ab herede, vel a fideicommiſſario, vel a legatario, ut qui ab iis libertatem petere negligat, maneat in ſervitute cum liberis; (o) ideo ne fraude, culpa, vel abſentia heredum, vel legatariorum impediretur mora libertatibus, varia prodita ſunt S.C. quo-

rum

(a) Hottoman. in l. Viſellia.
(b) l. 1. D. de offic. præf. vigil. Cujac. ad Ulp. tit. 3.
(c) Ulp. tit. 3. in fine.
(d) l. 10. §. 1. D. de in jus voc.
(e) l. 3. D. de bon. libert. l. 4. de jur. aur. annulorum.
(f) l. 4. de jur. aur. annul.
(g) Plutarch. in Galba. Dio lib. 48.
(h) l. unic. C. ad l. Viſell.
(i) Briſſ. & Hottoman. Lexic.
(k) ad tit. C. de jur. aur. ann.
(l) Cujac. ad C. de jur. aur. annul. [illegible] D. de bon. libert. [illegible]
(m) [illegible]
(n) [illegible]
(o) [illegible] fidei commiſſ. libert.

tum vi quod accipiendum erat ab homine, præſtabatur a jure.

XXV. De S. C. [illegible] tutorum & S. C. Daſumiano.

Igitur S. C. Daſumiano cautum eſt, (a) ut ex quacumque cauſa abeſſent ii, qui fideicommiſſam libertatem debent, ſervi expectare non cogerentur, ſed perinde haberentur, ac ſi, ut oportet, ex cauſa fideicommiſſi manumiſſi fuiſſent. Quod S. C. ad fictam abſentiam utilitatis cauſa porrectū fuit. Nam ſi teſtator tutores liberis ſuis dediſſet ſervos, quos manumitti juſſerat, quoniam nec ſervi tutores eſſe poſſunt, antequam manumittantur; nec filii, a quibus libertas relicta eſt, per ætatem manumittere queant, ſi ſint impuberes; ideo Paullus abſentium vice haberi tradit filios; ut S. C. Daſumiano includantur, ac e S. C. accipiant libertatem, quam ab impuberibus conſequi nequeant; ut liberi jam facti, tutelam puerorum capeſſant. (b) Quamvis autem, abſente domino, ſine illius facto, ſervus manumitteretur, integra tamen ei patronatus jura relinquebantur. (c)

(a) Paul. ſent. [illegible] l. non tantum §. 4. D. de fideicommiſſ. libertat. Cand.
(b) Paull. ſent. [illegible]
(c) Cujac. ad tit. C. de fideicommiſſ. libert.

XXVI. De S. C. Rubriano.

Verum Trajani temporibus A. V. C. DCCCLIV. Rubrio Gallo, & Cœlio Hiſpone Coſs. ſuffectis, e[xt]ercendis fraudibus hæredū, aut aliorum, qui rogati ſunt manumittere, ne ad manumittendum evocati a Prætore laterent, aut dolo abeſſent, callidoque conſilio protraherent, aliave arte qua ſpem libertatis eluderent, factum eſt S. Conſ. a Rubrio Conſ. Rubrianum appellatum, (d) ex quo ſi ii, qui erant rogati a teſtatore manumittere, evocati a Prætore adeſſe noluiſſent; ſervi, pro quibus Prætor pronunciaſſet, perinde libertatem adipiſcebantur, ac ſi directo manumiſſi fuiſſent; adeo ut partus ex ſerva illa, cui fideicommiſſaria libertas relicta eſſet, liber naſceretur, & hæredi eripiebatur libertus, & fiebat orcinus; quia hæres, quantum in ſe fuit, omnem ſpem libertatis præcidit: unde nec ei jus patronatus relinquitur, neque ejuſdem impuberis liberti tutela; ſed ad familiam teſtatoris ea defertur. (e) Si vel pupillus hæres fuiſſet rogatus, tutor autem adeſſe noluiſſet; iniquū eſt enim obeſſe pupillo tutoris fraudem, (f) vel hæres major quidē ſit, ſed abſit cauſa rei familiaris, aut religionis, aut ſervitutis apud hoſtes, aut aliqua calamitate, aliave juſta cauſa detineatur; (g) quae cauſæ comprehenduntur Daſumiano S. C. quo nec libertas impeditur, nec libertus eripitur fraude carentibus. (h) Item retinebat jus patronatus hæres, qui evocatus adeſſe neglexerat, non teſtatoris ſervum, ſed proprium rogatus eſſet manumittere: quamvis enim pronunciatione Prætoris, ſervus libertatem obtineret; tamen veluti a fideicommiſſario libertatem accepiſſet, ejuſdem permanebat libertus, cujus fuerat & ſervus. (i)

(d) l. cum vero 26. §. ſubveniens 7. D. de fideicommiſſ. liber.
(e) l. 3. §. primum D. de legit. tut.
(f) l. neque 36. D. de fideicomm. libert.
(g) l. neque. D. de fideicomm. lib.
(h) [illegible] ſupra Cujac. ad tit. C. de fideicomm. libert.
(i) l. non tantum 51. §. ſed ſi [illegible] l. 28. §. [illegible] D. de fideicomm. lib.

XXVII. De S. C. Junciano.

Quod cautum fuit S. C. Junciano, vel Æmiliano, ab Æmilio Juncio, & Julio Severo Coſſ. (k) de quo & infra. Alioque S. C. cujus nullum nomen ſupereſt, Adriani temporibus cautum eſt, ut ſi antequam Prætor pronunciaſſet, fideicommiſſarius ſine ſucceſſore deceſſiſſet, non impediatur libertas, ſed illius ſit libertus orcinus, cujus ſervus antea fuit. (l) Et generaliter S. C. cautum eſt libertates intercidere, ſi quis ſine hærede, vel alio ſucceſſore deceſſerit, qui fideicommiſſam libertatem præſtare debebat; vel ſi ſuus hæres ſe abſtinuerit. (m)

(k) l. ſi cum ſervum 51. §. 4. D. de fideicomm. libert. Cujac. C. [illegible] ad lib. 51. Paull. ad edict. See l. 4. D. de fideicomm. lib.
(l) l. 5. D. [illegible]

XXVIII. De S. C. Articuleiano.

In provinciis vero ea cognitio erat Præſidum eorum, quoniam juriſdictionem ſubierat teſtator, & ſervus: qua de re ſub Trajano prodiit S. C.

Arti-

(m) l. cum poſt §. ſed et ſi qui 2. 9. D. de fideicommiſſ. libert.

Articuleiano ipſo Trajano, & Articuleio Paeto Coſſ. quo continebitur, ut in provinciis Praeſides provinciae cognoſcerent, licet haeres ſit alterius provinciae. (a) Item S.C. Junciano non modo de ſervo haeredis proprio, ſed de quovis alio, qui nec haeredis eſſet ſervus, nec teſtatoris, cautum erat, ut ſi Praetor pronunciaſſet, *in ea cauſa eſſe ſervum, ut ſi adiiſſet haeres, cogendus eſſet, illum manumittere; perinde eſſet, ac ſi ſervus foriſſet ex fideicommiſſo manumiſſus*; ex quo intelligitur, quod ſupra innuimus, ſervum hunc ex S.C. liberatum, haeredis libertum permanſurum; quia enim lex praeſtitit factum heredis, videtur tanquam ex fideicommiſſo ipſe heres liberaſſe. (b) Ceterum non video, cur hoc caput aliqui ſubjecerint AEmiliano S.C. & AEmilianum a Junciano diſcreverint, atque haec ex nomine, quae unius hominis ſunt, ad duos diſtraxerint; cum omnia haec ab uno AEmilio Juncio profluxerint.

(a) *L. cum tamen 51. D. de fideicom. libert.*

(b) *L. 26. §. ſi quis D. de fideicom. libert.*

XXIX.
De S.C. Vitraſiano.

At cum aliquando contingeret, ut teſtator libertatem ex fideicommiſſo relinqueret pluribus haeredibus inſtitutis, inter quos aliquis erat infans, qui manumittere non juberetur; abſurdum videbatur, ut quod infans non poſſet, atque aliis haeredibus vendere partem ſuam, impederetur (c) libertas, quae ab aliis praeſtari poterat, tantum ab infante non poterat. (d) Idcirco Sulpitio Galba, Vitraſio Pollione Coſſ. Senatus juſſit, ut perinde eſſet, ac ſi infans partem dominii ſuam vendidiſſet. Ideo coheredes, liberato jam ſervo, pretii nomine infanti tenebantur, ac ſi ex cauſa judicati cum iis ageretur. Itaque quod natura negaret, lex praeſtabat: lex enim pro infante loquebatur, ac partem dominii coheredibus vendebat.

(c) *L. cum quaſi 30. §. ſi plures. D. de fideicom. libert.*

(d) *Hottoman. de S.C.*

XXX.
De S. C. Noniano.

Et haec quidem S.C. pertinent ad eos ſervos, qui aliena beneficentia redeunt ad naturalem libertatem. Sed non raro ſervus ad libertatem, libertus ad ingenuitatem in judicio proclamabat, ut ex ſententia judicis in majorem ſtatum ſe revocaret: dominus autem, cujus intererat, ſervum, aut libertum, in ſervili, aut libertina conditione permanere, propter benevolentiam erga ſervum, erat indulgentior, & contendebat quidem in judicio, ſed leniter, ac remiſſe, ut ſcilicet a ſervo, qui cum de compacto agebat, ac luſorie confligebat, in judicio ſuperaretur. Qua arte peſſimi quique ſervorum ignavia, & imbecillitate dominorum civitatem Romanam aſſequebantur; nominis autem Romani dignitas perſſimorum civium turpitudine polluebatur. Ideo Domitiani temporibus has fraudes Senatus reſecuit; obſcurum, quo anno, quibuſque Coſſ. Siquidem hoc S. C. alicubi Juniani nomen praefert, & adſcribitur Domitiano Caeſare & Appio Junio Sabino Coſſ. an. A.V.C. DCCCXXXVI. alicubi vero Numianum appellatur, ut in *tit. Codicis de collatione detegenda*. Quam lectionem Cujacius *in parat.* (e) emendavit ex Baſilicis, ubi legitur: [illegible] & repoſuit *Nonianum* a Nonio gente, de qua fuit Trib. pleb. ille, qui interceſſione ſua reſtitit Clodio, iniquas roganti oras in M. Tullium ferenti. (f) Poſſumus ex Haloandro levi mutatione legere Nonianum, (g) illudque referre ad T. Nonium Aſprenam, & M. Arricinum Clementem Coſſ. ſub Domitiano anno V. DCCCXLVI. Hoc autem S. C. ut, qui liber, vel ingenuus in judicio pronunciatus fuit colludente domino in judicio ſi

(e) *tit. C. de coll. deteg.*

(f) *Dio lib. 38. Cic. epiſt. 23. lib. 3. ad Attic.*

(g) *Gothof. ad l. 1. C. de coll. detegen.*

ſervo; delationis præmio ſervus vel libertus ſiebat delatoris, qui abditam fraudem prodiderat: exemplo graſſatoris, qui principis liberalitate ſervus illius fit, a quo captus fuit, & vinctus.(a) Eam vero fraudem deferre ac detegere licebat omnibus quivis extraneis(b) ex oratione Marci. Et quoniam qui captat injuſte, merito ſibi receſſu intercluditur ad juſtitiam; ideo libertus, qui ſe in ingenuitatem proclamaſſet, deinde recidiſſe viſus eſt ex ingenuitate ad libertinã conditionẽ conſtitutus, nõ recuperabat annulum jus aureorum annulorum, quod poſt manumiſſionẽ impetrarat.(c) Porro ſi ſervum plures dominorum ſibi vindicent, dicentes eſſe communem, S.C. decretum eſt, ut ad eumdem judicem eatur, ne cauſa ſententiarum varietate laceretur.(d) Hæc autem actio poſt quinquennium, ſtatus retractari, (e) ac vivente tantum eo, cujus de ſtatu agitur. Nam mortuo eo, qui fuerat ingenuus pronunciatus, deinde in ſtatus controverſiã vocatus, inſtitutum judicium ſtatim diſſolvitur, ut per conſtitutum fuit S.C. quod Marci orationem excepit.(f) Nefas enim viſum eſt retractatione ſententiæ, atque quæſtionum ... mota lacerare manes, & turbare cineres defunctorum. Quamobrem tum poteſt de ſtatu defunctorum (g) quæri poſt mortem, ſi quæſtio ad augendam defuncti conditionem inſtituatur: veluti ſi qui libertinus fuerat pronunciatus, petatur ut ingenuus, priori ſententia retractata, declaretur; vel ſi quæſtio ea principalis non ſit, ſed ad aliud judicium dirigatur, veluti ſi in judicio ſucceſſionis de ſtatu defuncti quærendũ occurrerat quæſtio ad illius ſtatum evertendum minime tendat, dum ne tamen quinquennium exceſſerit, nam poſt quinquennium ne incidenter quidem quæſtio de ſtatu defuncti tractari poteſt: quod omnium primum edixiſſe Nervam, Calliſtratus tradit.(h) idque Marci Antonini temporibus S.C. comprehenſum fuiſſe cognitur ex Capitolino, ac ex libris juris.(i) Quod etiã Tito Veſpaſiano, Suetonio teſte, tribuitur. Poterat autem libertus ad ingenuitatem proclamare etiam poſt manumiſſionem, quæ minime officiebat ingenuitati, ſi ea repeteretur per quinquennium, atque in judicio probaretur, vel ſi poſt quinquennium emerſerint inſtrumenta, & probationes ingenuitatis; eoque judicio liber homo genere, atque originis ſuæ reddebatur, dũ ne cum ingenuitate quidquam e domo quondam manumiſſoris efferret, quod ei tanquam liberto, aut ex bonis manumiſſoris fuerat adquiſitum; nam ſi ex poſſeſſione ſervitutis quis ſe in libertatem vindicaſſet, ea tantum exportare poterat, quæ in domum cujuſquam intuliſſet.(k) Quod cautum fuit S.C. cujus vetuſtate nomen intercidit. Qui vero liberi aut liberæ ſe venundari pretii capiendi cauſa patiuntur, hi odio turpitudinis ex S.C. prohibentur ad libertatem proclamare.(l)

XXXI. De S.C. Claudiano.

At quoniam Claudianis temporibus gliſcebat ſupra modũ amor ingenuarum mulierum erga ſervos alienos, atque hi fœminas illecebris ab ... & ſervitio adducebantur; ingenuarum autem mulierum infamia, & proles, ſervili libidinis labe ſuffundebatur. Pallantis liberti monitu inventa ratio eſt, qua ingenuarum turpia cũ ſervis commercia, di-

rimeren-

(a) l. 2. Cujac. ad liber. proclam. ... Cujac. ... (b) l. 5. §. ... D. de colluſ. deteg. (c) l. ult. ... annul. ... Cujac. (d) l. ... D. de liber. cauſ. (e) l. ... D. de colluſ. deteg. (f) l. 1. §. ſed ... D. ne de ſtat. defunct. Cujac. ad l. ... D. de jur. ... (g) ... (h) l. ... D. de ſtat. defunct. (i) l. ... Cujac. (k) l. 1. C. ... de bon. ...

de lib. cauſ. l. 1. ... Cujac. ... C. de ingen. & manumiſſ. l. 23. D. de liber. cauſ. Claudiano ... Cujac. ad l. ... D. quib. ad liber. proclam. non lic. ... apud Cujac. ... lib. 13. C. 23. (l) l. 1. D. quib. ad liber. proclamare non licet.

rimentur. Itaque Sylla, & Othone Coſ. anno A.V.C. DCCCIV. Claudius Caeſar in Senatu ea de re orationem habuit, & in illius ſententiam S.C. factum eſt, quod Claudianum ab auctore, & ſuaſore Claudio fuit appellatum. Id mirum cur Veſpaſiano Suetonius tribuat, cum ei manifeſte reſiſtant libri Juriſconſultorum, & Tacitus. (a) In quo Taciti loco Lipſius, adprobante Cujacio, pro *invito domino*, repoſuit *ignaro*: Petrus Faber *ignaro*, ſive *invito* priſca locutione, quae frequens eſt apud Plautum, ut autem Suetonio fidem sequamur, libenter accipimus conjecturam Lipſii, qui exoletum jam hoc S.C. Veſpaſiani temporibus reſtitutum arbitratur; atque ob id Veſpaſiano adſcriptum a Suetonio. (b) Claudiano igitur S.C. comprehenſum eſt, ut quae mulier ingenua conſuebiſſet cum alieno ſervo, invito domino, ſi dominus ter denunciaſſet, ſive prohibuiſſet ſeptem teſtibus civibus Romanis praeſentibus; tum ea mulier poſt ſententiam Praetoris, praeſidiſve, [illegible] quem has denunciationes dominus profeſſus eſſet, capite minuta, in ſervitutem redigeretur illius, ad quem pertinebat ſervus, ita ut ſimul cum capite, bona etiam ſua ſecum ſub ejuſdem dominio transferret, dummodo invito domino alienum ſervum pellexiſſet. Ceterum ſi dominus ſciens prudens negligeret, probaretve, Cujacius, ut & Lipſius, non ſervam, ſed libertam ſieri exiſtimavit. (c) Lipſius enim expoſcens vulgata, retinuit hanc Farneſiani Codicis lectionem *at ignaro domino ad id prolapſa in ſervitute, ſi conſenſiſſet pro liberta haberetur.* Quae lectio ſententiã tribuit S.C. [illegible]. Nec enim ſola honeſtatis ratio peperit hoc S.C., ſed etiam utilitas dominorum, a quorum ſervitio ſervi mulieribus illecebris abſtrahebantur, ut Theophilus tradit. Quam jacturam ab ipſa muliere praeſtatione ſervilium operarum reparandam Senatus cenſuit. Quae poena mulieri a domino remiſſa videtur, dum ei conjugio conſentit; ideoque cauſa non ſupereſt, qua mulier ingenuitatem amittat. Liberta vero merito, quae convenit uxorem ſervi, cum quo vel mulier ſunt nuptiae, vel ſi ſuerint ejuſdem cum marito conditionis eſſe uxorem oporteret. Quamobrem conſentiente domino libertam manſiſſe putandum eſt, ac nuiras [illegible] ſuiſſe nuptias. Cum haec ita ſe habent; ſcrupulum tamen nobis injecit Paullus, qui lib. 4. ſentent. tit. 10. ſcribit: *At filiam ancillam, vel libertam ex S.C. Claudiano effectam legitimã matris ſucceſſione hereditati pertinere non poſſe, quia neque ſervi, neque liberti matrem civilẽ habere intelliguntur.* Quorſum illa: *vel libertam ex S.C. Claudiano effectam,* niſi aliquãdo contingeret, ut ex S.C. Claudiano mulier libertinam conditionem haberet, nempe domino adprobante conjugium? (d) Ob haec tamen ab humaniori ſententia minime decedimus; poterat enim filia ex S.C. fieri ancilla domino improbante conjugium, deinde liberta per manumiſſionem. In quem ſenſum hunc locum a Cujacio acceptum invenimus in ſuis ad Paulli ſententias notis. Aliſque in locis quum Cujacius tradit, (e) conſentiente domino integram eſſe mulieri libertatem; ideoque patrem, qui per cauſam depoſiti dotem dederat, [illegible], non actione dotis repetiturum quod dederat, [illegible] libertatem matri manſiſſe) ſed actione [illegible], quod Paullus reſpondit. (f) Nihil genero in

vulgata

(a) In 12. ann. [illegible] Lipſium, m. 12. ſ[illegible] mentis.

(b) in Veſpaſiano c. 11.

(c) Cujac. ad tit. C. de S.C. Claud. & lib. [illegible] obſ. 16.

(d) Cujac. obſ. [illegible] & ad tit. C. de S. C. Claud. vel [illegible]

(e) Ad l. [illegible] Dig. Depoſit. [illegible] Paull.

(f) L. [illegible] de Co[illegible] C. Theod. ad S.C. [illegible]

vulgata Taciti lectione tentari ſat arbitror, praeter ea verba *pro libertis habeantur*: ubi levi mutatione legere malim *pro liberis habeantur*. Quid hoc enim monſtri eſt; ut ex ea muliere, quae ingenuos concepit, vel ſervi naſcantur, ut Cujacius ſcripſerat, (a) vel liberti, quae opinio ex vulgaribus Taciti editionibus in vulgus interpretum manavit? quaſi poſſit quis eſſe libertus, qui ſervus nunquam fuit? Non igitur ex ſententia S.C. ſed ex conſtitutione Valentiniani, cum ultra & effrenatior in dies libido mulierum remedium ſuggeſſerat acerbius, arbitror eam filiorum inductam eſſe ſervitutem: (b) nec enim id tanquam novum jus, novamque poenam Valentinianus conſtitueret, ſi S.C. Claudiano comprehenderetur. Qua de re Lipſio aſſentior, & Petro Fabro de vulgata lectione ambigentibus. (c) Quid ſi liber homo ancillam alienam ſibi junxiſſet? minime in S.C. incidebat, cum eo verba non porrigantur, (d) tantum productum fuit hoc S.C. ad ſervos adſcriptitios, ut eorum conditionem ſubiret mulier, quae ſe illis permiſiſſet. Idemque jus apud Longobardos, & Francos permanſiſſe Cujacius in eorum legibus obſervavit. (e) Juſtinianus tandem S.C. hoc funditus ſuſtulit: quo agere depreſſa mulierum effrenata libido nimium quantum exundavit!

(a) lib. 21. obſ. 16. ex l. 6. & 11. C. Theod. ad S.C. Claud.
(b) leg. 6. C. Theodoſ. ad S.C. Claud.
(c) lib. 1. ſemeſt. cap. 25. & Lipſius ad Tacit. ann. 12. cap. 53.
(d) l. 9. Commun. de ſucceſſ. & l. 4. C. de liber. cauſ.
(e) ad tit. C. S.C. Claud.

XXXII.
De Lege Vectii Lybici.

Et haec ad privatos ſervos pertinent. Erutamus nunc, ſi quid ad ſervos pertinet publicos, quibus Reſpublica utebatur, ut tabulariis praeeſſent, atque ſe plures publicis conficiendis vacarent, ſingulorumque civium nomine ſtipularentur ea, quae eſſent ex neceſſitate, aut uſu privatorum, ſi forſan per aetatem ipſi non poſſent, quandoquidem liberi homines pro aliis inutiliter ſtipulabantur; ideo ſervi adhibebantur publici, antequam Arcadius, & Honorius hoc munus ab iis ad liberos homines tranſtuliſſent. (f) Similis mos erat apud Athenienſes, qui ſervos publicos Quaeſtoribus ſuis adjungebant ad conficiendas accepti, & expenſi rationes, quos, ſi fides Quaeſtorum in ſuſpicionem vocaretur, torquere poſſent: ut ex iis veritatem elicerent; cum minime liceret civem torquere Athenienſem, ut nec Romanum. Hos igitur ſervos Romana Reſpub. cum manumitteret, non faciebat cives Romanos, ſed Latinos. Verum lege Vectii Lybici imperatum eſt, ut manumiſſi a Repub. cives Romani fierent, cumque lex haec tantum Urbem, & municipia Italica teneret, prolata deinde etiam eſt ad municipia provincialia (g) ex S.C. facto Juventio Celſo, & Neratio Priſco Coſſ. Itaque hanc nobis legem Cujacius explicatam dedit. Aliqui, atque in his Antonius Auguſtinus legunt *Veſtibulicia*, quod corruptū eſt ex nomine Vectii Lybici. Fuit enim Romae Vectiorum familia, de qua L. Vectius, quem Dion tradit deteXiſſe cōjurationem Catilinae, & Vectius Rufus, qui fuit Praefectus Urbi. (h) Atque his quidem S.C. & legibus ſervilis conditio gubernabatur: hinc proxima eſt conditio liberorum hominum, quos vel ſola ratio propter aetatis, mentis, aut ſexus imbecillitatem alienae poteſtati ſubjecit: quam mutationem *capitis deminutionem* auctores juris appellarunt.

(f) l. generali. in fin. C. de tab. lib. 10.
(g) leg. 1. Cod. de ſervo reipublicae manumiſſo.
(h) l. 1. C. de bon. matern. & ad tit. Cod. de ſerv. Reipub. manumitt.

XXXIII.
De Legibus Tutelaribus, & lege Atilia, Julia, Titia.

Ad tutelas igitur primum ingrediamur. Quod jus proprium civili Romanorum factum eſt, ut ex eo excidat qui jus civitatem amittat. Etenim patria poteſtas propria civium Romanorū eſt: tutela autem eſt eadem, ac patria poteſtas, vel teſtamento patris, vel a lege in defuncti

patria liberos continuata, & producta: unde ad quos patria poteſtas extenditur, eoſdem impuberes, patreque orbatos tutela complectitur. Quae teſtamento venit, *teſtamentaria*; quae e lege, *legitima* nuncupatur. Illam pater confert in quemlibet civium Romanorum, quem dignum habeat, cui concredat liberos; hanc tribuunt leges agnatis, quibus pro gradibus ſucceſſionis cura, & defenſio rerum pupilli, atque perſonae traditur. At ſi nullus teſtamento ſit datus tutor, nec agnatus ſuperſit aliquis, qui pupillum ſibi tuendum ſuſcipiat, aut foeminam; vel ſi tutoris teſtamentarii exercitium ab incerta conditione pendeat; vel ſi ex die tutor ſit datus; vel ſi idem ſit apud hoſtes vel ſi haerede deliberante deſtituta ſit haereditas, adhuc ex teſtamento, tutor ex lege *Attilia* dabatur: ita tamen, ut ſi nullus datus ſit teſtamentarius, detur ex lege uſque ad pubertatem; ſed ſi datus quidem fuerit teſtamento, verum ex cauſis ſupra demonſtratis impediretur, tutor ex eadem lege dandus eſſet, quoad impedimentum duraret. (a) & a Praetore in Urbe, atque a majore parte Tribunorum plebis, qui ſicuti una cum Praetore conſcribunt edicta, (b) ita & una tutorem dabant. (c) In provinciis vero tutor dandus eſſet provincialibus, aut iis, qui ibi domicilium habent ex lege Julia, & Titia, a Praeſidibus, vel Magiſtratibus cujuſque municipii juſſu Praeſidum: ſiquidem datio tutoris non tranſit cum jure Magiſtratus, ſed praecipue lege conceditur: qua lege opus non fuiſſet, ſi Magiſtratus jure tranſiret. (d) Hodie vero jus hoc dandi tutores juriſdictioni cohaerere, Baldus exiſtimat: vulgo enim tutores a quolibet magiſtratu dantur. (e) Meminit etiam Ulpianus tit. XI. legis Juniae, quae tutorem fieri jubet Latinae, aut Latini impuberibus eum, qui etiam ante manumiſſionem ex jure Quiritium erat: nempe cujus falſa ſervitus patuerat, eodemque titulo refert Latinum libertum vetitum fuiſſe ex L. Julia tutorem dari. Attiliam autem legem certo tempori adſcribere non auſim. Tentari poſſet latam ante Philippum, & Albinum Coſſ. anno A.V.C. IↃLXVII. cum in hiſtoria ejus anni apud Livium (f) mentio ſit tutoris a Tribunis, & Praetore petiti, quod Sigonius obſervavit. (g) Quamobrem referri poſſet ad annum Urbis CIↃXLIII. ut a L. Attilio Trib. pleb. rogatam arbitremur. Ab hac lege receſſum videtur Claudii temporibus, qui per Conſules ex *inquiſitione* tutores pupillis utriuſque ſexus dari juſſit, (h) idque abrogatum fuit ab Antonino Philoſopho, a quo *Praetorem tutelarem* inſtitutum fuiſſe, refert Capitolinus in Antonino. (i) Adjectae vero ſunt ex conſtitutionibus cautiones, a tutoribus exigendae rem *pupilli ſalvam fore*, & ex iiſdem data facultas compellendorum tutorum ad adminiſtrationem tutelae: quae antea Magiſtratus potius officio expediebantur, cum nihil ſuperioribus legibus caveretur, & memoratur (k) S.C. Trajano auctore, quod datur actio utilis, vel in factum in Decuriones, qui Magiſtratus erant municipiorum, ſi tutores, vel curatores dando, neglexerint ab iis exigere cautionem rem *pupilli ſalvam fore*, aut minus idoneam exegerint. Demum Juſtinianus ſi pupilli, vel adulti facultates quingentos ſolidos non excedant, a defenſoribus civitatum, una cum Antiſtite ſacrorum, vel aliis Magiſtratibus tutores dari conſtituit. (l) Plura alia S.C. prodiderunt, ut in locum furioſi, ſurdi, muti, alii tutores dentur

(a) Ulp. tit. 11. ubi prim.
(b) Cic. de off. lib. 3.
(c) Cujac. in cap. marg. ad Inſtit. tit. de Attilian.
(d) Govean. ad tit. de juriſdict.
(e) Goth. ad tit. Inſtit. de Attil. tut.
(f) lib. 39.
(g) lib. 1. de antiq. jure Civium Roman. cap. 13. de jure [illegible]
(h) Theoph. Inſtit. lib. 1. tit. 20.
(i) l. cum plures D. de tutel. D. de teſtam. tut.
(k) L. 1. C. de Magiſtrat. conven. l. 4. D. de magiſtr. conv. l. ſi quis
(l) l. 30. C. de Epiſc. aud.

dentur. (a) His accedit S. C. quo liberti Senatorum in patronorum bonis adminiſtrandis occupati, a gerendae tutelae onere liberantur. (b)

Et hæc quidem lege conſultum eſt præcipue impuberibus. Fœminæ vero etiam puberes, propter infirmitatem conſilii, perpetuæ tutelæ, ac auctoritati alienæ ſuberant, jure ſane antiquiſſimo, nempe Attico, quod in mores, & jus Romanorum permanavit. Nam ut Budæus in linguæ græcæ commentariis (c) obſervavit Κύριος dicebatur mulierum tutor, quem omnibus mulierum actibus apud Græcos interveniſſe oportuiſſe, colligitur ex *Cic.* pro Flacco. *Nam tutores, inquit, ſolſos prædonū præſcriptiones cū mulieribus aperta circumſcriptione ſeciſſe ſunt his rebus Græcorum legibus adhibendos ſuit.* Igitur & moribus Romanorum, ut idem pro Muræna ſcribit, mulieres perpetua tutela continebantur, earumque non ante tutela ſolvebatur, quam convenissent in manum. Matresfamilias enim, ut alibi diximus, certis ſolemnitatibus nubentes, re divina peracta, farreque, ut mos erat veterum ſacrificiorum, adhibito, convenire dicebantur *in manum viri*, ſive in *poteſtatem*; quia in ejuſdem viri dominium ſe, ſuaque omnia transferebant; ita ut in dominium viri tranſirent jure mancipii: ac propterea in alienam familiam commigrantes, capite minuebantur, ideoque ſolvebatur etiam tutela, quæ in libero capite tantum conſiſtit, & quavis capitis diminutione perimitur. (d) Inſtitutum enim fuerat a Romulo, ut Dionyſius tradit, id quod nunc etiam retinemus, ut inter conjuges eſſet divinarum, atque humanarum rerum ſocietas, & ſacrorum omnium communio. Fœminas igitur innuptas agnatorum proximior jure tutelae regebat, eadem prorſus auctoritate, qua continentur impuberes; quorum negocia omnia gerebant tutores, & auctoritatem interponebant; puberum vero mulierum negociis gerendis tutores tantum auctoritatem præſtabant. Ab hac autem poteſtate Livia, & Octavia liberatae fuerunt per Auguſtum, teſte Dione. (e) Mulieri enim nullo tutore auctore bene ſolvebatur; pupillo minime, ut docet Cicero. (f) Ut igitur omnibus negociis mulierum, ita & nuptiis contrahendis præeſſet tutoris auctoritas, ſine qua in viri manum convenire non licebat. Ne vero agnatus, qui ſemel tutelam ſuſceperat, eo onere quoad mulier nuberet, premeretur, inſtitutum fuit, ut alteri a ſe proximiori eam in jure cedere poſſet: quæ *ceſſitia tutela* dicebatur, indeque *ceſſicius tutor*; ut tamen qui ſemel tutelam ſuſceperat, exercitium illius per ceſſionem conferre poſſet in alium, non autem ipſum tutelae jus, quod a ſe abdicare non poterat. Hinc mortuo eo, cui ceſſa fuerat, exercitium tutelae remeabat eodem unde diceſſerat. (g) Hanc mulierum puberum tutelam plerique quorum dux Cujac. ſublatam prorſus arbitrantur lege *Claudia*, cujus anceps eſt, & crebris eruditorum diſputationibus jactata ſententia. (h) Peperit omnes controverſias Ulpianus, cujus hic verba deſcribam (i)

Quantum, inquit, ad agnatos pertinet hodie ceſſitia tutela non procedit; quoniam permiſſum erat in jure cedere tutelam fœminarum tantum non maſculorum. Fœminarum autem legitimas tutelas lex Claudia ſuſtulit, excepta patronorum tutela.

Id Raevardus non probavit, (k) & auctoritatem Cujacii veritus,

ſuſpicabatur

(a) l. penult. D. de excuſ.

(b) l. Libertus 154. §. 1. D. ad Municip. & leg. ſeq.

XXXIV. De Mulierum tutela. & lege Claudia.

(c) pag. 44 & 45

(d) Cic. in Topic. ubi Boet. Briſſon. de ritu nupt. pag. 26.

(e) lib. 49. p. 414.

(f) in Topic. ubi Boet. Briſſ. de ritu nupt. pag. 24 & 27. Ulpian. tit. 11. §. pupillorum.

(g) Ulpian. tit. 11.

(h) Vide Olſen. pro defenſ. Cujac. ad l. unic. C. ubi ſenator. vel clariſs.

(i) Ulp. tit. 11. in his ceſſitia.

(k) Variar. lib. 1. cap. 10.

ſuppreſſo nomine, hanc emendationem exploſit; propriam vero ſententiam tam obſcure propoſuit, tam perplexe, ut palam oſtenderit, non tam in animo habuiſſe confirmare ſuam, quam reprobare alienam. Id tantum perſpicue tradit *ſuſtinere* hic accipiendum eſſe pro *differre*, ut accipitur in *l. 42. D. [illegible]* & apud *Cic. ad Attic. lib. 12.* qui *ſuſtinere ſolutionem* dixit pro *differre*. Secutus hunc eſt vir omni eruditione inſignis Jacobus Gothofredus, qui ſibi hanc verbi explicationẽ arrogavit, (a) eaque confiſus aperte Cujacio reſtitit, ac ſublatam tantũ cenſuit a Claudio ceſſionem in jure, nempe ceſſitiam tutelam, ne quod onus ſemel agnatus ſubierat, deponere unquam poſſet, ideoque ſcripſiſſe Ulpianum lege Claudia mulierum tutelas *ſuſtineri*, ſive *differri*, ceſſitia omnino ſublata. Sunt qui ſenſum Cujacii retineant, emendationem repudient, inter quos Theodorus Marcilius, (b) qui non dubitat *ſuſtinere* verbum accipere pro *inhibere*; ut retenta lectione vetere, ſententiam colligat eamdem, quae in verbo *ſuſtulit* a Cujacio repoſito continetur: adducitque *Cic. Epiſt. 21. lib. 13. ad Attic.* ex qua contendit *ſuſtinere* accipiendum eſſe pro *inhibere*. Quod eſt falſum; ſcribit enim Cicero: *arbitrabar ſuſtineri remos, cum inhibere eſſent remiges juſſi*. non quod idem ſit *ſuſtinere*, & *inhibere*; ſed quia credebat Cicero ſuſpendendum eſſe remigium, quando nautae juſſi eſſent inhibere: verum poſtea comperierat non ſuſpendi remigium, cum jubentur inhibere, ſed alio modo moveri remos, & navem converti ad puppim, ac retro impelli, quod Thucydides dicit [illegible]. At me Gothofredo adjungit Ulpiani locus *tit. de tutelis §. mulieri*. Ait enim Ulpianus: *mulieri tutorem dari mulieri pupillae, qui cum tutore ſuo lege vult agere, ut tutor ſit in re ſua auctor*: ideoque tutorẽ alterũ juriſdictione Praetoris exercitari, quo auctore mulier pupillave cum tutore contendat. Cum enim Ulpianus pupillam a muliere ſecreverit, palam facit ſuo tempore, non pupillarem ſolum, ſed & muliebrem permanſiſſe tutelam: ſiquidem ſi muliebris tutela ſuis temporibus perempta eſſet, mentionem tantum pupillaris tutelae feciſſet. Non negaverim juſſiſſe Conſtantinum, (c) ne patruus mulierum tutelas recuſaret. Unde quaeri poſſet, ut opus fuerit Conſtantini lege, ſi jus antiquum vigebat, ex quo ad patruum ex agnationis ordine muliebris tutela perventura erat? Nimirum hinc ſuſpicari licet, plura fuiſſe legis Claudiae capita, quorum vix nunc veſtigia retinemus: ac praeter id quo ceſſitia tutela tollebatur, extitiſſe forſan & aliud, quo mulieres eximebantur tutela patruorum, quorum intolerabilis erat aſperitas. Quod ſane ſevum patruorum ingenium veteri erat proverbio tritum, unde illud apud Poetam:

Ne ſis mihi patruus oro.

Facile igitur crediderim ſub uxorioſo ac imbelli principe, quo imperante foeminarum impotentiae, atque libidini divina omnia, & humana ceſſerunt; mulieres quae ſibi norant omnia procedere, opportune patrui jugum, flexa principis ad id auctoritate, dejeciſſe: Conſtantinum vero imperium patruorum, ſuſcitato jure antiquo, reſtituiſſe. (d) Scio aliud excogitaſſe Jacobum Gothofredum: ſuum tamen cuique in re tam obſcura judicium liberum eſto: mihi certe haec ratio videtur cum tempo-

(a) *l. 2. C. Theod. de tut. & cur. creand.*

(b) *ad l. 12. Tab.*

(c) *In C. Theod. de tutor. & cur. creand. & l. 3. C. [illegible]*

(d) *Vide Rittersh. ad l. XII. tab. pag. 110. cap. 14. pag. 3.*

poribus, & legiſlatoris ingenio convenire. Ceterum Juſtinianus mulieres etiam tutelas pubertate ſolvi juſſit, quod eſt acceptum, ſi peculiaris ... mos non adverſetur. Illud minime praetereundum, mulieres olim exemtas fuiſſe tutorum poteſtate, ſi veſtales fuiſſent, vel tres filios peperiſſent, quod arbitror ex lege Papia profluxiſſe. (a) Hinc illud apud Pithoeum juris veteris fragmentum: *Mulier ſine auctoritate tutoris manumittere poteſt, ſi jus habeat liberorum.* (b) Pertinebat etiam ad mulierum tutelas caput aliud legis Juliae de *maritandis ordinibus*; quo capite, ut ibi latius exponemus, tutor dandus erat mulieri, virginive legitimo tutore deſtitutae ad dicendam, promittendamve dotem; quod ex S.C. ad eam legem condito productum eſt ad mulieres, quae tutorem quidem habent legitimum, ſed vel furioſum, vel mutum, vel abſentem; opus autem fuit hoc S.C. quia etſi res poſcat, ut alius tutor detur; regula tamen juris obſtabat; quae vetat tutorem dari tutorem habenti: item & alia, ut nullus ſit certae rei tutor. (c)

(a) Plutarch. Lipſ. ad Tacit. annal. lib. 3. cap. 25.
(b) L. plane ibidem.
(c) Ulp. Inſtit. cap. 11. Cujac. in notis ibi verb. ad dotem dicendam.

Porro Senatuſconſultum eruere licuerit, (d) quo referimus regulam juris, ut ſi tutela pervenerit ad teſtamentarium; deinde is aut excuſatus fuerit, aut remotus in locum ejus, tutor ſit dandus, neque ad legitimum deveniatur, niſi teſtamentario mortuo. Hic enim Juriſconſ. *mortuo teſtamentario S.C. ceſſare*. Ex quo ſequitur, ut ſuperiora S.C. comprehendantur. Pertinet etiam ad tutelas *L. ſi impuberi 13. D. de tutor. vel curat. dand.* quam portionem fuiſſe S.C. Pegaſiani cenſet in eadem Cujacius, cum non omnia illius capita ſuperſint. Ne autem cum iis erremus, qui contra regulam juris cenſuerunt per teſtatorem ſervo tutorem dari, cum tutela ſit jus in capite libero; ita ſpeciem, Cujacio auctore, ponemus. Inſtituerat quis haeredem, eumque rogaverat, ut manumitteret ſervum impuberem, eique haereditatem reſtitueret. Haeres recuſat adire, atque ita concidet fideicommiſſum, & libertas ſervo relicta, utpote deſtituto teſtamento. Senatus cenſuit cogendum haeredem adire, non quidem ab impubere, ſed ab alio ejus nomine: cum aetas haec ei non tribuat, ut poſſit in judicio conſiſtere. Non tamen obſtat conditio ſervilis, ne inſtet pro ſua libertate. Igitur libertate ſe ipſo inſtante impetrata, debetur tutor, qui ejus nomine petat fideicommiſſariam haereditatem. Nec refert quod legitimus ſervi tutor ſit patronus, nempe haeres rogatus: quia ne is haeres ſit auctor in ſua cauſa, Senatus cenſuit dandum ſpecialem tutorem ad hoc negotium reſtituendae haereditatis, ut ea reſtituta, & cauto ab haerede *rem pupilli ſalvam fore*, ac negotio tranſacto, tutela legitima ſervi manumiſſi tranſeat ad haeredem rogatum, qui manumiſit, quaſi ad patronum; iſque adeo ſatisdare omnino cogitur; (quod exigi regulariter non debet a patrono) (e) qui quantum in ſe fuit peremit tutelam: nec parum ei tribuitur, quod jus manumiſſionis retineat in liberto, quem liberavit invitus. Quam S.C. ſententiam, Adrianus extendit ad eum cui libertas directo relicta teſtamento fuiſſet, & haereditas per fideicommiſſum: cum S.C. tantum de libertate, & haereditate per fideicommiſſum relictis decreverit. Hoc autem erit diſcrimen in caſu conſtitutionis, quod tutor datus erit tutor perpetuus, neque unquam pupilli tutela perveniat ad haeredem, quamvis reſtituta haereditate: quia haeres nō poteſt ſuſcipere

(d) ex l. quiſque 11. §. 4. D. de tutel.
(e) L. 1. §. 1. D. de legit. tut.

legi-

legitimam ſervi tutelam, quaſi patronus, cum ſervus per libertatem directam fit libertus Orcinus, non vero haeredis, a quo nullam libertatem accepit, ſed ex teſtamento ab ipſo teſtatore: adeoque deficiente legitimo, tutelam gerit tutor a magiſtratu datus. S. C. etiam ex oratione Marci conditum, vetat ingenuos libertos tutores dari (a) niſi in libertorum numer... Decreto Senatus, Neronis temporibus, teſte Tacito annalium 15. adoptivos liberos ad excuſationem non prodeſſe. (b) Item S.C. decretum eſt ut libertus Senatoris, qui patroni negotia gerit, excuſetur a tutela. (c) Quod J. C. retulerunt ad unum tantum libertum, qui negotia tractat, non vero ad plures, neque ad libertum clariſſimae foeminae, nempe mulieris Senatori nuptae. (d) Praeterea oratione Severi S.C. comprobata cavetur, ne praedia ruſtica, & ſuburbana eorum, qui ſub tutela ſunt, vel cura, injuſſu teſtatoris, aut ſine decreto, cauſaeque cognitione diſtrahantur. (e)

(a) L. 1. D. de [illegible]

(b) L. 2. §. adop. D. de excuſ. tut. Capit. ad L. 2. D. de excuſ.

(c) L. libertus 15. D. de muner.

(d) Capit. ad Papin. lib. 1 reſp. & L. libertus.

(e) L. 1. §. 1. D. de reb. eor. qui ſub tutel. ſunt ſine decret. non alien.

XXXV. De Lege Laetoria.

Proxima muliebris ſexus imbecillitati eſt aetas minor XXV. annis, qua aetate, fluctuantibus adhuc humoribus corporis, animus incertus jactatur quoque conſilia. Quod Hippocrates ſignificavit, qui comitiales morbos poſſe ſanari ſcribit ante annum XXV. propterea quod humores, qui adhuc non conſederunt, aliorſum deflecti facile poſſunt. Hunc annum XXV. ſtatuit Galenus pubertatis terminum. (f) Eadem ratione jus civile hoc anno definivit hominis ſtatum, qui graece dicitur ἀκμή. (g) Idque inductum fuit lege Laetoria ſane antiquiſſima; ſiquidem ejus non obſcura mentio eſt apud Plautum in Pſeudolo, ubi legem hanc appellat quinam vicenariam. Hinc aetas XXV. annorum Conſtantino dicitur *legitima* (h) *ubi annos Laetoriae legis egreſſos legitimã cõpleverit aetatem*: quia ſcilicet eo numero annorum minori aetati finis imponitur. Hujus legis haec capita erui ex antiquorũ teſtimoniis poſſunt. Primo capite cavebat, ut adoleſcentibus diſſolutis, & laſcivis, ac luxu perditis, quibus cauſa cognita curatores dabãtur. (i) Altero capite circumſcriptis adoleſcentibus ſuccurrebatur, ac recidebantur fraudes verſutorum hominũ, qui lucrũ alienã ex imbecillitate captabant. (k) Plenius deinde remediũ acceſſit a Praetore, cujus edictum non circumſcriptis modo, ſed & lapſis adoleſcentibus opem ferebat; ut non ſolum alienam fraudem, ſed etiam imperitiae ſuae damnum diluerent, quod non per actionem his, ſed per Praetoris cognitionem. (l) Vetuit autem lex Laetoria, ut apud Priſcianum Suetonius lib. 4. Praetorum tradit, adoleſcentum ſtipulat[illegible]que colligitur ex Plauto in Pſeudolo, (m) ex quo etiam deducitur, per legem Laetoriam perimi actionem creditorum adverſus adoleſcentem, qua de cauſa ei credere metuebant. (n)

Perii, annorum lex me perdit quina vicenaria
Metuunt credere omnes.

Poſtremo legis Laetoriae capite in eos, qui fraudem adoleſcenti ſtruxiſſent, publicum judicium conſtituebatur. (o) Quod tamen eſt hodie ſublatum. (p)

(f) lib. [illegible]

(g) L. eum patrem [illegible] D. de leg. [illegible]

(h) L. 2. C. Theod. de donat. [illegible] Capit. ad tit. D. de min. [illegible] de donat.

(i) Capitolin. in Antonin. Capit. com. ad tit. D. de min. Jacob. Gothofred. ad C. Theodoſ. de donat. l. 2.

(k) Cic. lib. 3. [illegible]

(l) [illegible]

(m) [illegible] ad Tacit. anno. [illegible] (o) Cicero de nat. deor. lib. 3. [illegible] (p) [illegible]

Quae

XXXVI. De lege Julia & Papia Poppæa.

Quæ adhuc ex antiquis monumentis erutæ ſunt leges, atque S.C. ad ſingularum perſonarum ſtatum reſpiciunt. Nunc ea jura expendamus, quæ ad conjunctionem pertinent earum, inter quæ ſunt jura nuptialia, e quibus & auctoritate rerum decernendarum, & multitudine capitum, & eruditionis varietate, celeberrima, & ampliſſima eſt lex Julia, & Papia Poppæa, ad quam plura condita ſunt S.C., quæ loco ſuo perſequemur. Legem hanc non tam ratio, quam neceſſitas expreſſit ab Octaviano Auguſto. Cum enim diuturnum civile bellum Urbem cæde civium, & ærarium ingentibus ſumtibus exhauſiſſet, Cæſar publicis neceſſitatibus, ſingulorum incommodo cenſuit occurrendum; etenim multa millia armatorum interierant, (a) & Urbs vaſta decreverat fuga, & abſtinentia nuptiarum. Adeo ut cum ipſi latores legis Papius, & Poppæus Coſſ. cœlibes eſſent, & quærerentur alii, qui liberos haberent, quo illis Coſſ. præferrentur (liberos enim habens in Conſulatus petitione præferebatur) reperti non fuerint cum liberi cives conſulatu digni, qui eos in petitione ſuperarent. (b) Itaque Auguſtus augendæ prolis cœlibatum pœnis, conjugia, & multitudinem liberorum præmiis affecit; explendo autem ærario libertatem capiendi ex alieno teſtamento, magna ex parte præcidit, ac tranſtulit in populum jura, & lucra privatorum, ut, quod ſolenne eſt, publicum commodum ex privatorum opibus coactum deflueret ad principem. Cum autem lex hæc Papia coerceret civium tum in teſtando, tum in nubendo libertatem: Juriſconſulti æquitati magis, quam principum conſiliis, legiſque ſeveritati ſtudentes, ita ea interpretabantur, ut quantum in ſe fuit, vires illius fregerint, atque inciderint. Huic autem legi tam multa Juriſconſultorum reſponſa, & fragmenta veterum ſunt implicata; ut qui hac luce careat, in curſu juris civilis paſſim offendat, & prolabatur. Tantique uſus, & auctoritatis diu fuerunt leges hæ Julia, & Papia, ut propter celebritatem earum *leges κατ' ἐξοχὴν* appellarentur. Harum legum inſcriptio, non modo Papium, & Poppæum Coſſ. ſed & ipſum Julium nomen præfert: tum quia primus Julius Cæſar Dictator cenſuram agens, ut nova ſobole abſumtam bellis civilibus Urbem expleret, multitudini liberorum præmia conſtituit; (c) tum etiam quia & Auguſtus, quem ſæpe Julium appellatum legimus, anno A.V.C.IƆCCXXXVI. cœlibatum pœnis damnaverat, nuptias extulerat præmiis. Quæ tamen lex rejecta multitudinis diſſenſu fuit: unde Propertius.

Gaviſa es certe ſublatam Cynthia legem,
Qua quondam edicta flemus uterque diu,
Ni nos divideret.

Horatius autem in carmine ſæculari fauſtum exitum precatur his legibus.

. . . Diva producas ſobolem, patrumque
Proſperes decreta ſuper jugandis
Feminis, proliſque novæ feraci
Lege marita.

Etenim ſub extremum imperium, lenita ſeveritate pœnarum, lata denuo

(a) Scholiaſtes Horatii carm. ſæcul.

(b) Dio [illegible] de Cajo. [illegible] C. de caduc. toll. Tacit. lib. 3. annal.

(c) Dio lib. 43.

nuo lex eſt a Papio Mutilo, & Q. Poppaeo Coſſ. anno A. V. C. IↃCCLXII (a) quae demum tenuit, in eamque Conſulum rogationem priores legis capita relata fuere, indeque appellata lex Julia, & Papia Poppaea, ut tamen Julia potiſſimum ad contrahenda matrimonia, Papia vero ad ſuſcipiendos liberos referretur. (b) Sane ante has leges, quamvis nulla poena eſſet a jure conſtituta, coelibes tamen aliqua ignominia per Cenſores notabantur exemplo Lacedaemoniorum (c) Unde extat apud Gellium oratio Metelli Numidici, (d) qui cenſor matrimoniorum frequentiam ſuaſit. Et quoniam norat neque cum uxore ſatis commode, neque ſine uxoribus vivi omnino poſſe; propagationem prolis, & utilitatem publicam, tranquillitati privatae cenſuit anteferendam. Ejuſdem orationis auctoritate, ac verbis, Auguſtus & legem ſuaſit ſuam. Hanc lex Ciceronis confiſta in libro de legibus. *Coelibes eſſe prohibento.* Coelibem autem Cujacius dictum putat, (e) quaſi κοίτην λείποντα, unicam ..., *cubitum linquentem.* Harum capita legum, quae mutilata ſuperſunt ex veteribus monumentis, diligentius eruit, & quantum humanae licuit induſtriae, ad priſtinum ſuum ordinem revocavit Jacobus Gothofredus, ad cujus fere indicia ordinem nos diſputationum noſtrarum pertexemus. Ad haec autem capita univerſae, quas habemus, harum legum ſententiae referuntur. Primum caput erat de maritandis inter ſe civium ordinibus. Alterum de irritandis nuptiis eorum, qui fuerint praecedentis liberis inhabiles. Tertium de praecidenda libertate differendarum nuptiarum. Quartum de poena eorum, qui contra haſce leges nupſerint. Quintum de privilegiis legitimi connubii. Sextum de praemiis ſuſceptorum liberorum. Septimum de removendis nuptiarum, & prolis impedimentis. Octavum de modo divortii imponendo. Nonum de poena coelibatus, & orbitatis. Decimum de augendo jure patronatus pro numero liberorum in libertorum bonis. Primum vero caput, quod erat *de maritandis ordinibus*, legi nomen dedit univerſae. Eo capite nuptiarum frequentia ita invehebatur, ut ne tamen Senatorius ſanguis ignominia ſervili pollueretur. Eo autem tempore longe major erat ingenuorum, quam ingenuarum numerus. (f) Itaque venia data eſt legitimarum nuptiarum inter ingenuos, & libertinas; Senatoribus tamen, eorumque filiis tam naturalibus, quam adoptivis, (g) & emancipatis, & a Senatore in adoptionem datis, etiam ei, qui ſit inferioris ordinis, nec ſeque poſt mortem patris (non autem conceptis, & natis poſt patrem Senatu motum, hi enim Senatoris filii non habentur) item nepotibus ex filio licet Senatu moto: (ſufficit enim avita dignitas, (h) pronepotibuſque ex filio interdictum fuit ſponſam, uxoremve habere libertinam, vel eam, quae eſſet palam corpore quaeſtum faceret, feciſſetve, aut artem ludicram exerceret, ejuſdemve exercitii patrem, aut matrem haberet, habuiſſetve. (i) Quamvis autem dignitas Senatoria domino obveniſſet poſt libertatem, matrimonii cauſa datam; abſtinendum ei tamen erat a libertinae nuptiis; ſiquidem eas nondum contraxiſſet. nam ſi contraxiſſet ante adeptam Senatoriam dignitatem, quamquam ante dubitabatur, an nuptiae manerent. Juſtiniano tamen inhumanum viſum eſt ob eventum ſolvi nuptias, a quibus initio vitium abfuiſſet. (k) At ſi poſt nuptias vir exci-

der.t

(a) Dion. lib. 56. pag. 100. ſeqq.
(b) Cujac. ad tit. Ulp. 16. & ſeq. intra eod. & ceteri legg.
(c) Dion. lib. 43.
(d) Gell. lib. 1. cap. 6. Livium lib. 59.
(e) ad tit. C. de ind. vid. toll.
(f) Dio lib. 54. in geſt. ann. 736.
(g) L. 10. & 7. D. de Senat.
(h) l. 44. ſ. ult. D. eod.
(i) L. 44. in pr. D. de ritu nupt. Theoph. Inſtit. quibus ex cauſ. manumit.
(k) l. penult. C. de nuptiis.

derit Senatoria dignitate, conſiſtere matrimonium, Ulpianus cenſuit, cum dignitas, quae obſtiterat, fuerit immutata. (a) Caput autem hoc ad nuptias pertinens, paſſim immutatum eſt novella 117 Juſtiniani, in quo etiam conſtitutum eſt, (b) ut mulieri ſcenicae, quae ſe ad honeſtū vitae inſtitutum contuliſſet, cum quolibet etiam dignitate praedito nuptiarum poteſtas eſſet. Ob eamdem honeſtatis cauſam, libertinus et ī ab ingenuo adrogatus, aut alius, qui artem ludicram exerceat; vel a parentibus eam artem exercentibus deſcendat, ducere prohibetur filiam Senatoris, etiam Senatu moti, quae ſe ad turpem quaeſtum non converterit: & prohibetur ducere neptem, proneptemque ex filio (c) cujus Pater dignitatem amiſiſſet; niſi ſe turpi quaeſtu commaculaverit.

XXXVII. De illicitis nuptiis irritandis ſub Marco.

Eae tamen nuptiae quamvis injuſtae, non irritabantur per hanc legem, ſed per S.C. quod Marci orationē eſt conſequutum (d) qua oratione Imperator ſuaſit, ut quae prius erant illicitae, deinceps non nuptiae forent. Hoc enim inter *injuſtas* intereſt & *irritas* nuptias (e) quod in injuſtis dos conſiſtit, quae poſt viri mortem caduca fiebat, (f) & ex iis oritur accuſatio adulterii: ab irritis vero nec adulterii accuſatio, nec dotis actio proficiſcitur. (g) Verum Cujacius docet ex hac lege quidem libertinam non eſſe juſtam Senatoris uxorem, aut filii, aut nepotis: [illegible] vero non ex hac lege, ſed ex oratione Marci filiam, aut neptem Senatoris, non eſſe juſtam uxorem libertini hominis. (h) Neque cum lena, aut ea, quam leno, lenave manu miſerit; neque cū muliere publico judicio damnata, & in adulterio deprehenſa, lex Julia dat ingenuis nuptiarum licentiam. (i) Ingenui autem nomine lex comprehendit etiam eum, qui jus aureorum annulorum impetravit, (k) vel qui fuerit ingenuus judicatus. (l) Damnatam vero publico judicio mulierem, ne ante quidem ductam retinere de neceſſitate Senator poteſt ex S.C. ad hanc legē adjuncto, cujus meminit Ulpianus. (m) Et quoniam lex non tam ſententiam ſpectavit, quam factum, ideo ingenuis abſtinendum erat a nuptiis mulieris in adulterio deprehenſae, quamvis non damnata, ſed abſoluta fuiſſet. Semel enim deprehenſa, nunquam exuit turpitudinem. (n) Damnatam vero adulterii, quam vir accuſaverat poſt impetratam objecti criminis abolitionem, uxorem denuo ducere non prohibetur. (o) Severiſſimo quoque conſilio conſtitutum fuit his legibus, ne ſexagenario major majorē quinquagenaria duceret: propter extinctā ſpē ſuſcipiendae ſobolis; Conjugium autem veteres, *liberorum ſeminarium* eſſe voluerunt: (p) unde cujus mulieris alveus exaruiſſet, eam minime dignam nuptiis judicarunt. Quocirca mos erat nubentibus profiteri, liberorū procreandorum cauſa ſeſe nuptias appetere. Quod colligitur ex his Taciti verbis: *Cum uxore principis praedicta die, adhibitis, qui obſignarent, ſeſe velut ſuſcipiendorū liberorū cauſa convenire.* Ulpianus autē docuit in homine majori *LX* annis generandi vim eſſe peremtam; in muliere vero *quinquagenaria* annis majore cōcipiendi vim periiſſe: tametſi Ariſtoteles (q) generandi vim in homine ad LXX uſque annum vireſcere ſcribat, plurimaque ſuperſint exempla virorum, qui aetate longe majori, liberos inſperato ſuſceperūt. Ut enim obſcuriora, quae ſunt [illegible] numera praetermit-

(a) l. 27. D. de ritu nupt.
(b) l. [illegible] de nupt.
(c) l. 47. D. de Senat. l. 34. & 44. D. de ritu nupt.
(d) l. mulierem 16. D. eod.
(e) Ulp. tit. 16. § [illegible] l. 13. § 1. D. de adult.
(f) Raevard. var. lib. 4. c. 16.
(g) Gothofr. in not. ad l. Jul. & Pap. cap. 1.
(h) ad lib. 4. reſp. Papin. l. 9. D. de Senat. & l. 44. & 44. D. de rit. nupt.
(i) Ulp. tit. 13. § 6. 7. & l. 43. D. de rit. nupt. Gothofr. ad hoc caput in notis
(K) l. ult. D. de jure aur. ann.
(l) l. 25. D. de ſtatu homin.
(m) l. 43. § 10. D. de ritu nupt.
(n) l. 43. D. de ritu nupt.
(o) l. 34. [illegible] ream D. eod.
(p) Laſtner. l. 1. de ſoll. [illegible] 16. Sveton. in Claud. cap. 21. Ulpian. tit. 16 & l. 12. C. de legit. haered. & l. [illegible] de ritu nupt. pag. 118.
(q) lib. 5. [illegible]

teſtamus; certe Maſiniſſam regem, anno jam ſexto, & octogeſimo; & Catonem Cenſorium octogeſimo exacto anno liberos procreaſſe accepimus, & recentioribus temporibus Vladiſlaum regem. (a) Aſſlictus etiam nobilis pragmaticus (b) tradit, ſe annum ultra ſexageſimum natum, tres ſuſcepiſſe liberos. Mulierum autem illuſtre habemus exemplum a Conſtantia Henrici Imperatoris uxore, quae quinquagenaria peperit. Ne tamen eruditionis gloriam legentium taedio affectemus, alia innumera praetermittimus exempla, ex quibus, & ex bene perſpecta ratione, obſervatores naturalium cauſarum, inter quos Amicus, & praeceptor olim noſter, ac beneficentia pluſquam parens Gregorius Caloprefius, Italorum philoſophorum aetate noſtra maximus, cenſeat generandi vim in homine, ac in muliere foecunditatem, non ſolum ex annis, ſed etiam ex *habitu*, & *robore corporis* eſſe arguendam. At quoniam lex non ad rariora, ſed ad frequentiora naturae convertitur, recte ſuis annis generationis tempora finivit. Siquidem hominis vigor ſexageſimo fere anno languet, & in mulieribus menſtrui ſanguinis rivus, ſine quo neque concipi, neque nutriri partus poſſe vulgo autumant, anno plerumque quadrageſimo, vel ad ſummum quinquageſimo exareſcit. Ideo lex Papia viros ſexagenarios [illegible] impoſuit, & mulieres quinquagenarias ſterilibus comparavit. (c) At ſi conjuges ad eas aetates evecti prolem ediderint, noluit lex minus eam ſobolem a ceterorum liberorum conditione diſcrepare. (d) Obſequi enim lex debet, non imperare naturae; ideo agnoſcere oportet eos, quibus natura praeter modum a lege definitum lucis beneficium dedit.

(a) Al. [illegible]
(b) in conſtit. Reg. poſt mortem ſuarum.
(c) l. ſi ſterilis D. de act. emt.
(d) l. [illegible] de [illegible] gil. hered.

XXXVIII. De S.C. Claudiano ad leg. Papiam.

Cum igitur his legibus juſta aetas in homine LX., in muliere L. annorum ſpatio concludatur; dubitatum fuit, an ſexagenario major homo poſſet minorem L. ducere? & Tiberius Caeſar, cui tribuitur S.C. hoc, quod Claudianum appellatur, propterea quod Neronis, & Tiberii plura S.C. Claudiano nomine comprehenſa fuerunt ex Claudii nomine, quod utrique tribuebant, ut Petrus Faber obſervavit; (e) Tiberius, inquam, prohibitionem nuptiarum extendit etiam ad matrimonia *ſexagenarii*, cum *minori quinquagenaria*. Etenim quamvis foecundum ſit ſemen, [illegible] tamen deeſt, unde hujuſcemodi conjugia plerumque nulla prolis ſpe deſeruntur. Hinc Svetonius in Claudio ſcribit, Tiberium aliquid addidiſſe capiti legis Papiae (ſive *addito* legamus ex vulgatis, ſive *adjecto* ex eruditorum interpretum emendatione) atque hoc capite Claudium contraria lege lata obrogaſſe: quod ex concubitu viri ſexagenario majoris, cum minore quinquagenaria ſpem prolis ſupereſſe cenſuerit: ideoque aliud S.C. Claudianum, idque ab ipſomet Claudio emanavit, (f) quo ſi major ſexagenario minorem quinquagenaria duxiſſet; perinde habebatur, ac ſi LX. annis minor nuptias contraxiſſet. Hinc jure a Jacobo Gothofredo reprehenduntur ii, qui abrogatum fuiſſe a Claudio caput legis Papiae arbitrantur: cum Tiberii potius explicatio exploſa fuerit, ejuſque adjectio ſublata.

(e) [illegible] Sen. [illegible] ad [illegible] Coſtro. [illegible]
(f) Ulpian. tit. 16. [illegible] de jure capiend.

XXXIX. De S.C. Calviſiano.

Si vero major quinquagenaria, minori ſexagenario nupſiſſet, tamquam ex impari matrimonio, & omni prolis ſpe deſtituto, dos caduca erat, & fiſco cedebat, minimeque proficiebant hae nuptiae ad capien-

das

ſue hereditatē, & legatas dotes. Quod cautum fuit S. C. Calvitiano, vel Calviſiano, cujus apud Ulpianum eſt mentio (a) ubi videtur Cujacius malle Claudianum.

(a) ... ſtria de jure connub. ... Jacob. Gothofr. ibi.

XL.
De S. C. Perſiciano.

Porro qui aetates haſce ita praefinitas ſine nuptiis tranſiiſſent, ſolvebantur legibus (b) & ad priſtinae libertatis commodum revertebantur. Verum ne ullo unquam tempore coelibatus proficeret, obſtitit S. C. Perſicianum, quod perpetuas coelibatus poenas obſtrinxit eos, qui aetates legibus praefinitas ſine nuptiis, & liberis exceſſiſſent. (c) At Juſtinianus priſtina nuptiarum libertate reſtituta, invidiam harum legum prorſus amovit. (d)

(b) Ulpian. tit. 16 §. 3.
(c) Ulpian. ut ſup. §. 4. Gothofr. ad hoc cap. Heil. de jure connub. pag. 158 Tertullian apolog. cap. 3. contra Iovem.
(d) Juſtinian. C. de nupt. & l. 12. C. de legit. haer.

XLI.
De Spadonibus.

Huic capiti Jacobus Gothofredus ſubjecit illud de ſpadonibus: quos enim ſimile eſt lege Papia fuiſſe nuptiis prohibitos, utpote cum generationi non ſint habiles. Hinc ex inſcriptionibus Ulpiani ad L. Juliam, & Papiam videmus conjunctas fuiſſe cum harum legum tractatione, diſputationes de ſpadonibus. (e) Et ſane qui convenit, ut lex Papia, quae ſexagenarios repulit, tulerit ſpadonum nuptias, quae aeque abſunt ab omni ſpe liberorum, quod unum ac ſummum fuit legis Papiae ſtudium? Neſcio igitur cur Hiſpano illi (f), qui immanes cōmentarios ad has leges edidit, in mentem venerit repetere caput hoc de Spadonibus a ceteris legis Papiae capitibus, quibus annectit, & alia minime germana. Ceterum ſpadonis vocabulum late ſe fundit, complectiturque, tum eos, qui natura vitiati ſunt, tum illos, qui ſibi virilia praeciderunt, aut contorſerunt, & oppreſſerunt. Atque his ſane poſtremis praecluſam eſſe crediderim a lege Papia facultatem nuptiarum, non autem ſuperioribus, nempe illis, quorum virilia natura, vel fato ſunt vitiata, dummodo generandi vis eo vitio perempta non fuerit. Sunt enim qui alterum, vel ambos teſtes habent introrſum conditos, & hi ſpadonum quoque nomine veniunt: generationi tamen ſunt idonei, unde lege nulla arcentur a nuptiis: ac in his dotem, & matrimonium, & dotis actionem eſſe Ulpianus (g) tradit, non autem in caſtratis. Nec mirum ſi nullis comitantibus teſtibus, integra tamen ſit generandi facultas; nam ſi teſtes reſecti ſint imperite, ut relicta ſit epididymis cum ſegmento coleorum, nec ſeminalia vaſa prorſus effuſa fuerint: ii petiti rerum naturalium ſpem prolis minime ademiunt; etenim ex gallis, abſque animalibus male caſtratis conceptam eſſe prolem Thomas Cornelius Conſentinus philoſophus aetate noſtra inſignis obſervavit. Cum enim texturae faciunt epididymida, & teſtes, ac glandulas oppletam ubere, quas permeando ſemen ad generationem exacuitur. Omnis tamen haec nuptiarum prohibitio remitti per populum poterat, cujuſque penitus erat arbitrium illicitarum nuptiarum gratiam facere. Cujus poteſtatis exemplum habemus apud Livium, (h) a quo traditur Hyſpalae Feceniae libertinae, cujus indicio nefaria Bacchanaliū ſacra detecta fuerunt, inter alia praemia decretum eſſe, ut ei ingenuo nubere liceret. Quod jus olim populi, ſibi de more, poſtea principes (i) arripuerunt; olim enim lucretum erat pro populi a jure fiſci, poſtea omnia populi commoda traducta fuerunt ad fiſcum principis. Hinc titulus Pauli de jure fiſci, & populi, & Lampridius illa diſtinguens, ait, leges de jure fiſci & populi moderatas tuliſſe Severum. (k)

(e) L. 128. D. de V. S.
(f) Ramos del Manzano ad L. Jul. & Pap.
(g) L. 39. §. 1. D. de jur. dot.
(h) Lib. 39. cap. 19.
(i) L. 31. D. de ritu nupt.
(k) Lamprid. in Alex. Sev. ... §. 1.

 At

XXII. De Sponſalitiis.

A perſonis ad aetatem contrahendis nuptiis idoneam leges tranſierunt, earum enim vis calliditate hominum eludebatur: nam quae leges praemia maritis conſtituerunt; iis non pauci fruebantur, nullo ſuſcepto nuptiarum incommodo. Tales erant qui ſponſalia cum impubere contrahebant, & qui contracta cum pubere ſponſalibus nuptias protelabant. Nullum enim aetatis tempus erat ſponſalibus praefinitum, cum ſtatim ac in homine ratio emicat, liceret inire ſponſalia, nempe anno aetatis ſeptimo. (a) Quoniam autem contractis ſponſalibus nuptiae arbitrio conjugum trahi poterant, plurimi ſponſalia maturabant, nuptias vero differebant, ut interea maritorum jure fruerentur. Ne igitur quis ex fraudatis legibus lucrum perciperet; ademit Auguſtus (b) praemia maritorum ſponſis, qui ultra biennium nuptias extraxiſſent. Quamobrem ſponſalium temporibus biennio contractis, tantum qui decennem puellam ſibi uxorem petiiſſet, mariti juribus potiebatur: quia tempora ſponſalium, & aetas nuptiarum legitima, quae in mulieribus erat XII. annorum, aequatis intervallis concurrebant; & vir eam ducere tenebatur expleto biennio. At qui puellam decennio minorem ſibi deſpondiſſet, quoniam ob immaturam puellae aetatem dilatio nuptiarum ultra biennium excurrebat, ſponſalibus interea coelibum poenis erat obnoxius. Quae quidem ſponſalia rata habebantur, ut Cujacius tradit, (c) ſed immatura adeo nec poenis legum eximebant maritum, nec lucris afficiebant. Quamvis autem his legibus ſponſalia biennio circumſcriberentur: tolerabatur tamen earum dilatio propter ſponſae, ſponſive valetudinem, vel parentum interitum, vel ob capitalia crimina, vel ob longiores peregrinationes neceſſitate ſuſceptas. Propter quas ſane cauſas non modo annum, ſed biennium, ſed & triennium & quatriennium nuptiae impune trahebantur, (d) ut Cajus tradit: apud quem nolim cum Cujacio, & Gothofredo vulgatam lectionem immutare, ac expungere annum; quamvis enim tempus legibus praefinitum non annus ſit, ſed biennium, tamen in biennio annus includitur: nec inſolens eſt, ut oratione ducta a minori tempore, connumerando perveniatur ubi terminus legis haeret: etſi omiſſa mentione anni, ſatis fuiſſet *biennium* ſcribere. Sed expeditius erit dicere, Cajum enumeraſſe tantum annos morae, nulla mentione annorum legis; quibus elapſis, ſcripſit non annum modo, ſed & biennium, & triennium morae ob juſtam cauſam tolerari. Ceterum ſi vir ſine cauſa ſponſalibus diem ultra *biennium* proderet, maritorum praemia excidebat, & virgo quaerere ſibi aliam conditionem poterat, retenta arrha: quas tamen reddere cogebatur in duplum, ſi per eam factum eſſet quo minus nuptiae legitimo tempore contraherentur; quadruplum alii arrharum reſtituendum putant. Gothofredus tamen quadruplum intelligit, praeter arrhas. (e) Ex hoc legum capite, Cujacio repugnante, aliqui ortam putant praefinitionem aetatis maturae nuptiis, in foeminis XII. annorum, in maſculis XIV. (f) Sane vetuſtiorem legem non habemus, ad quam haec definitio recte revocetur: tantum ſcimus eſſe pervetuſtum, ut nuptiae incipere nequirent ante utriuſque ſexus pubertatem. Quam Caſſiani non ob aetate, ſed ex habitu corporis aeſtimabant in maribus, quorum non paucos ante XIV. annum gene-

rationi

(a) L. 14. de Sponſ. Leo in ... 109.

(b) Dio lib. 54. ... Sueton. in Octavio c. 34. Zonar. tit. 2. ... 50.

(c) ad l. 14. Modest. l. 14. D. de Sponſal.

(d) l. 17. D. de Sponſal.

(e) L. 6. C. Theod. de Sponſ. & l. 4. ... C. Juſtin. de Sponſ. Cujac. ad l. 14. C. de Sponſalibus.

(f) Cujac. ad l. 14. D. de Sponſ. ... Menoch. ... Sponſ. ... in Ulpian. cap. 3.

pationi habiles fuiſſe conſtat; (a) Proculiani ab extremo XIV. anni eam auſpicabantur. Priſcus Javolenus & annos XIV. & corporis firmitatem requirebat. Proculianorum ſententia recepta fuit, quia id, quod plerumque accidit, reſpiciebat; idque Proculiani a Stoicis duxerunt. etenim Stoici vim generandi, & animi conſilium ea aetate inoleſcere cenſebãt. (b) Quod autem lege Papia Poppaea circa aetatẽ puellarum praefinitum videtur, moribus antea Romanorum invaluerat. Plutarchus enim in Numa ſcribit, Romanos conſueviſſe teneras admodum puellas ducere: quod magna ſit ejus aetatis ſimplicitas, ut ſub inſtitutione mariti ſuſcepta uxor, illius mores faciliùs imbiberet, itaque privatae res, & publicae eſſent tranquilliores. Contra Lacedaemonum reſpublica, ubi puellae nonniſi adultae viro tradebantur, muliebri ſaepe licentia perturbabatur. Amorum enim viciſſitudine, quia exercentur ante matrimonium virgines, ita exacuuntur ad fraudem, ut quidquid longo amatoriarum artium uſu didicerunt, conferant ad ſubigendum, ac perdomandum virum: unde converſo ſenſum ordine officiorum, qui dominus a lege conſtituitur, ultro ſeſe in ſervitutem tradit uxori. Hinc mulier in virum, vir in mulierem turpiter commutatur. Quod malum privatim in dominibus conceptum, non raro in rem expetit publicam, ut impotentia, & effrena cupiditate muliebri, civilium quoque ſtatus negotiorum agitetur; magnarum enim incrementa calamitatum, ex initiis ſurgunt ſaepe leviſſimis: ingentesque ſaepe clades extiterunt, ex gratia, vel ira muliebri; quarum aliquando blanditiae apud magnates praeſertim, & ſummos duces, moribus, & legibus patriis longe praepollent.

Sequitur hujus capitis alia particula, quae eſt de vacatione nuptiarum conceſſa foeminis poſt mortem viri, aut poſt repudium: qua in particula comprehenſum fuit, ut mulieribus a morte viri *biennium*, a repudio vero *annum, & ſex menſes* a nuptiis vacare liceret: cum lege Julia, quae ſublata deinde fuit, & in legem Papiam Poppaeam conjecta, non major vacatio detur, quam *unius anni* a morte viri; a divortio vero *ſex menſium*, (c) ut tradit Ulpianus, quem locum emendatione indigere cenſuit Cujacius (d) admonitus a Suetonio: (e) unde pro *biennii* ſubſtituit *triennii* neſcio an recte. Aliam enim puto *vacationem* a Suetonio ſignificari, nempe vacationem ab Auguſto datam a die latae legis ad *paritionem*, nempe intervallum, quo adhuc cives lege Papia erant ſoluti: ut qui a nuptiis abhorrerent, ſpatium haberent comparandi ſeſe, flectendique ad matrimonium reluctantem animum: quod conſilium niſi intra triennium illud vacationis capeſſerent, legum poenas incurrebant. Alia igitur vacatio eſt ab ea, quae poſt viri mortem, aut repudium datur.

His adjungendum cenſuit Gothofredus caput de virginibus Veſtalibus a Gellio (f) ex lege Papia relatum: ex quo capite Pontifex Maximus facultatem habebat legendi XX. virgines non minores annis X. ut ſortione in concione facta, cujus virgo ducta fuerit, eam Pontif. Max. caperet, quae Veſtae fieret. *Capi* autem virgo dicebatur, quia manu a Pontifice prehenſa, quaſi bello capta, ſuo a parente, cujus in poteſtate erat, abducebatur.

(a) Hottm. de ritu nupt. Inſt. quib. mod. tu. fi. in princip. l. ult. C. quando tut. vel curat.

(b) Plutarc. lib. 5. cap. 24. de plac. phil. Hotomannus Menill. obſ. lib. 1. cap. 1.

§ XLIII. De vacatione nuptiar.

(c) tit. 14 regul.
(d) ad tit. 14 Ulpian.

(e) In Octavio cap. 34. & Dio lib. 54.

XLIV. De Virginibus Veſtalibus.

(f) lib. 1. c. 12.

XLV.
De poenis imparium, & praemiis parium nuptiarum.

Vbi lex nuptiarum rite contrahendarum, & augendae prolis ratio-nem inſtituit: poenis praemiiſque propoſitis, voluntates hominum cen-ſuit obligandas. Itaque in ſanctione cavit, ut qui contra legem hanc nu-ptias contraxerit impares, quales appellat Vlpianus (a) nuptias inter majorem quinquagenaria, & minorem ſexagenario, vel inter majorem ſexagenario, & quinquagenaria minorem: ii quos ſuſcepit filios, liberoſve, aut ſuorum haeredum loco habere non poſſit: nec eiſdem adjuvaretur ad praemia legis aſſequenda, perinde ac ſi mortui naſcantur, quia nec na-ti videntur. (b) Item vetitum eſt conjuges illos haereditatem capere lege obvenientem, qua & teſtamentaria haereditas comprehenditur, cum ea ex legibus XII. tabul. obveniat. (c) Quin etiam nec legatum iis, aut aliud quid mortis cauſa capere licuit. (d) Sed illud eſt ſane triſtius, quod ſolu-tis hujuſcemodi nuptiis, morte mulieris, dos eſt caduca, & devolvitur in fiſcum, qui in mulieris locum pro dotis repetitione ſuccedit. (e) A poe-nis imperium lex progreditur ad partem praecipuam nuptiarum: ut qui le-gi non obtemperarent, poenam aliam ex privatione praemiorum ſuſti-nerent. Agitur autem primo de ordine nuptiarum cõprehendarum, quae ut rectius curarentur, lex juſſit ut ſi mulier, aut virgo ex hac lege nu-ptias contractura legitimo tutore careret; Praetor Vrbanus ei tutorem conſtitueret ad dandam, dicendam, promittendamve dotem. Quodque ex hac lege Praetor in Vrbe, in provinciis praeſtare debebat Praeſes ex S.C. ad hanc legem adjecto: (f) ut intelligamus, tutorem non tam ad re-gendum pupillae arbitrium, confirmandamve voluntatem dari, quam ad moderandam, curandamve dotem, idque Antoninus, & Severus clarius expreſſerunt. (g) Quod munus eſt praecipuum tutoris ad rem certam a lege Papia praeter juris regulas inſtitutum. (h) Diſcrevit autem lex haec *di-ctionem dotis, promiſſionem, dationem*; quia *dicere* dotem, eſt abſque ſti-pulatione promittere, ſolemnibus verbis ſine interrogatione; (i) quod non ad omnes pertinebat, ſed vel ad ipſam tantum mulierem, aut mu-lieris juſſu ad ejus debitorem, vel ad patrem, avumque paternum; nec dotis dictione plures, quam hi tres obligabantur. (k) At *promiſſioni* ſti-pulatio adjungebatur, & promittendo poterant omnes obligari. (l) *Da-re* autem dotem quid ſit, explicatione non indiget. Porro non tantũ ad dicendam, promittendam, dandamve dotem, ſed ad augendam, mi-nuendam, mutandamve curator dabatur. Siquidem quod ſupra mulieris facultates dictum erat, promiſſumve, id conſtitutio, ut ſuperfluum, de-trahebatur, exemplo immodicarum donationum, quae non prorſus re-vocantur, ſed quatenus legis modum excedunt. (m) Haec autem ad eos pertinent, qui per hanc legem ad matrimonia compelluntur, nempe pa-tris, matriſque ſui juris, nam filiae, ſi uxores ſunt, minime cogebantur, (n) quod tamen erat certo legis Juliae capite comprehenſum; ut eo re-ferri poſſint verba illa in *l. unic. ſ. cum C. de nupt. legum deſcriptione*, nem-pe *legum Juliae & Papiae*, quae ſaepe per excellentiam, ut Vlpiani ver-bis utar, *leges* appellantur, quod produnt plures loci juris civilis.

Hinc deſcendit lex ad praemia, & privilegia nuptiarum jam con-tractarum: augetque cum primis jura patronorum in libertas, quas ſibi uxores adſciverant. Igitur vetitum eſt libertam diſcedere (o) a nuptiis invito

(a) *tit.* 16. §. 3. *legat. l.* 12. *in fin. C. de legit. haered.*
(b) *l. qui mortui* 129. *D. de V. S.*
(c) *l. lege obvenire* 130. *D. de V. S.*
(d) *l.* 19. 31. *D. mortis cauſa donat.*
(e) Vlp. *fragm. tit.* 16. *in fin. l. dote D. de ritu nupt.*
(f) Vlp. *tit.* 11. *ſeu lege* XX.
(g) *l. ſi tutorem* 20. *D. de ritu nupt.*
(h) Cujac. *ad tit.* Vlp. 11. §. 20.
(i) Vlp. *tit.* 6. *in princ.* Cujac. *ibid.*
(k) Cujac. *ad tit.* Vlp. 6. *de jure* ... *p.* 100.
(l) Cujac. *ad tit.* 6. Vlp. *in.* Cap. *ibid.*
(m) *l.* 61. *de jure dotium.* ...
(n) *l.* 19. *D. de ritu nupt.*
(o) *l. ult.* §. *D. de divort.*

invito patrono, ut contrahat novas: quo apparet non ſublatum fuiſſe hac lege divortium jure civili permiſſum, ſed libertatem aliarum nuptiarum, ad quas divortio ferebant, lege Papia fuiſſe interceptam. (a) Itaque manente divortio, effectus illius, nempe novarum nuptiarum facultas adimitur. (b) Nec enim abhorret a regulis juris, ut matrimonium adhuc jure duret, ſecuto divortio: ejuſque rei hoc adducit Ulpianus exemplum, nempe libertae, quae divortium fecit. (c) Cum enim invito patrono alteri nubere non poſſit, manet ſane illa matrimonii vinculis adhuc implicata; uxoris tamen beneficio minime gaudet, nec admittitur ex edicto *unde vir, & uxor* ad haereditatem mariti, quae quantum in ſe fuit, diſſolvit illa contractas olim nuptias. (d) Unde tota ejus matrimonii utilitas devolvitur ad patronum, qui matrimonium adhuc voluntate, atque animo retinet: ita et commodis quibusdam nuptiarum ſolus fruatur patronus; liberta vero divortii damna ſuſtineat. Etenim eadem ratione concubinatu et a alterius eſt interdictum, qua habet uxorem legibus obſtringitur, & impeditur pudore conjugali. (e) quae de nupta tantum liberta ſunt accipienda, non de ſponſa, ad quam hoc caput non pertinere, Ulpianus ſcribit: (f) & ideo ſi invito patrono ſponſa nuntium miſerit, cum alio poterit habere connubium. Praeterea ſi liberta non in matrimonio patroni ſit, ſed in concubinatu, licebit ei a patrono diſcedere: (g) dummodo alteri ſeſe non in matrimonium, ſed in concubinatum dederit: cum patrono praeſtet, libertam concubinam eſſe, quam matrem fam.; ne ſine conſenſu, & ope patroni et ipſa libertae conditio augeatur. ideo Ulpianus (h) ait honeſtius eſſe patrono libertam habere concubinam, quam matrem fam. Quae Ulpiani verba perperam in alium ſenſum detorquet Briſſonius. (i) Libertas autem etiam communes ad hoc jus admitti placuit, quia negari non poteſt eſſe libertam ejus, qui duxit, quamvis liberta ſit etiam alterius. (k) At ea, quae jus aureorum annulorum impetravit, hic pro liberta non habetur. (l) Praeterea libertae, quae ſunt ex fideicommiſſo manumiſſae, poſſunt invitis patronis, qui eas duxerunt contrahere matrimonia: quia patroni non ita ſponte beneficium contulerunt, ſed coacti fuerunt ſuum liberare: ideo minor eis eſt honor habendus. (m) Alia prorſus ratio eſt in eo, qui ea lege emit ut manumitteret; nam legi ſe ſubjungendo ſponte ſua beneficium ab eo uſque tempore contulit. (n) Invitum autem quem dicemus? An eum modo, qui manifeſte diſſentit? minime, ſed quemvis alium, cujus conſenſus favore, vel ignorantia impeditur (o) qui enim facti notitia caret, conſentire non probatur, niſi lex tamen voluntatem alterius praeferat. Porro, propter ſpem poſtliminii, & patroni reverentiam captivitas patroni libertatem nuptiarum libertae minime tribuit. (p) At ſi non palam ſe prodiderit, quibus argumentis animum patroni a nuptiis libertae retinendae alienum eruemus? Et Ulpianus tradit, ſufficere actum quemlibet nuptiis, & matrimonio minime congruentem; veluti ſi patronus experiatur actione rerum amotarum, quae ſine divortio non oritur; vel ſi nuptias alterius liberti appetierit, aut ſibi concubinam adhibuerit, aut quoquo modo animus ejus deficiat a matrimonio. (q)

Neque patroni ſolum augere lex, ſed libertae quoque voluit ſubve-

XLVI. De Divortio Libertorum, & invito patrono contrahendo.

(a) l. libertae C. de oper. libert.

(b) l. ult. D. de divort. l. 1. D. unde vir, & uxor.

(c) Ulp. lib. 1. D. unde vir. & uxor.

(d) Cujac. ad tit. D. unde vir. & uxor.

(e) L. 11. D. de divort.

(f) l. 45. D. de rit. nupt. §. 6.

(g) L. 1. D. de concub.

(h) L. 1. D. de concub.

(i) de jure connub. pag. 166.

(k) l. illud 46. D. de rit. nupt.

(l) L. 4. D. jur. aur. annul.

(m) L. 50. D. de rit. nupt.

(n) l. 45. in princ. D. de ritu nupt.

(o) L. 45. §. 5. D. de rit. nupt. l. ſi ius fam. §. 5. mentus D. de procurat.

(p) L. 45. in fin. D. de rit. nupt.

(q) L. 11. D. de divort. & repud.

XLVII. De vetito jure libertorum, & libertarum ex lege Julia.

(a) l. ... libertas. C. de obſequiis patrono praeſt. l. ... D. de oper. libert.
(b) l. 14. D. de oper. libert. Gothofr. ad tit. C. eod.
(c) l. 37. D. de oper. libert.
(d) Jurisjurand. ... in princ. D. de gradib. affin. & l. 4. D. de teſtibus.
(e) l. 1. D. de accuſat.
(f) ... ad lib. 1. Pap. de adult.
(g) lib. 2. c. 15.

vare conditionem praemio nuptiarum, unde praeſtatione operarum eam eximit, ſi vel patrono nupſerit, (a) vel alteri conſentiente, aut ratum habente patrono: non enim decet a conjugali officio diſtrahi, ut alienis obſequatur; ideo poſt nuptias diſſolutas, priſtinam operarum obligationem continuo ſubit. (b) Et haec quidem de liberta: libertus enim, quamvis maritus, operarum obligatione non ſolvitur: nec enim libertus maritus dat ſe in officium uxoris, ut liberta uxor in officium viri: niſi modo libertus, qui nec artem ludicram exercuerit, nec ut ad beſtias pugnaret operas locaverit, duos pluresve filios habeat in poteſtate; (c) praemio enim ſuſceptae prolis ſi abſit infamia, lex Julia obligatione promiſſarum operarum eum exolvit. Huc attexuit capiti Gothofredus particulam, ſcilicet, *ſoceros invitos teſtimonium in reos ne dicanto*; quae, meo judicio, revocanda potius eſt ad leges Julias judiciorum, quibus cautum erat, ne quis contra affines, vel agnatos teſtimonium dicere cogeretur; (d) de quibus plenius apud Cujacium, (e) & Briſſonium (f) in libris *ſelectarum antiquitatum*.

XLVIII. De Praemiis liberorum conſtitutis, & S.C. Claudiano: & de Jure Trium Liberorum.

(h) Gell. lib. 2. cap. 15. Tacit. lib. 2. annal. ubi Lipſ. n. ... Dio lib. 60.
(i) Sueton. in Othon. c. ... Tacit. lib. ... annal. Juven. Sat. 9.
(k) Dio lib. 69. Gellius apud quem P. ... praemia ... lib. 5. cap. 19.
(l) Tacit. lib. 15. annal. cap. 19.

Praemiis nuptiarum adjecit lex praemia *liberorum*, ampliſſima illa quidem, & quae ſpe ſua nuptias mirifice propagarent. Eaque capite ſeptimo legis Juliae locata fuiſſe, tradit Gellius. (g) cum antea aetas potius, & ſenectus honores, ac praemia ferret: quae deinde neceſſitas ſobolis tranſtulit ad maritos, & parentes. Datum eſt igitur numero liberorum, ut in petitione Magiſtratuum urbanorum, aut provincialium, is candidatus praeferretur, qui plures liberos haberet, quamvis aetate eſſet inferior. (h) Dictaque ſunt haec veteribus *praemia patrum*; (i) quorum praemiorum fuere & ante legem Papiam aliquot. (k) Ex horum commodorum cupiditate fraus orta eſt eorum, qui, ſimulatis adoptionibus, ſibi quaerebant liberos, ut iis ad praemia legum adipiſcenda juvarentur. Propterea S.C. conditum ſub Nerone fuit, ne ſimulata adoptio ulla in parte muneris publici prodeſſet (l), eoque ſpectant Ulpiani verba (m) haec: *adoptivi filii in numerum non proficiunt liberorum, qui excuſare parentes ſolent*. His autem fraudibus, quibus, ut mos eſt hominum, leges publico bono conditae ad privatam trahuntur utilitatem, obviam itum eſt profeſſionibus liberorum, apud acta publica inſtitutis; quarum aliqua mentio apud Juvenalem, (n) & Terentium Clementem. Hoc etiam liberis lex Papia tribuit, ut ſinguli jus unius anni parenti parerent ad honores; etenim annaria lege, certa aetas erat ſingulis honoribus definita, intra quam certum honorem attingere nemo poterat. Hoc autem liberi praeſtabant, ut annum adderent ſinguli ad aetatem parentis; ſive pro ſingulis liberis gratia legis fiebat unius anni. (o) Praeterea eorum, qui Conſulatum inirent, is prior ſumebat faſces, qui plures, quam collega liberos haberet, etſi & ipſe eſſet in poteſtate alterius. (p) inque liberorum numero computabantur etiam ii, qui bello occubuerunt, quoniam adhuc virtute, & gloria viverent; ſiquidem in acie occidiſſent: cum hi pro Republica vitam profudiſſe dicantur: non autem

qui

(m) l. 2. §. 2. D. de vacat. & excuſat. munerum. (n) Sat. 9. l. 16. D. de probat. (o) l. 2. D. de minor. & l. 2. D. de muneribus. (p) l. 2. D. de vac. & ... Gell. lib. 2. c. 15.

qui in obſidione perierunt. (a) In pari vero numero liberorum, is Conſul alteri praeferebatur, ſive faſces primus ſumebat, qui eſſet maritus, vel in maritorum numero, aut qui jus impetraſſet mariti (b) aut ſpecioſus eſſet, non tamen ſimulator. (c) Si vero mariti eſſent ambo Coſſ. cum pari liberorum numero, major natu praeferebatur. In ceteris, qui aut coelibes eſſent, aut ſine prole mariti, jus vetus permanſiſſe putaverim. Etiam in theatro major honos habebatur maritis. Etenim qui eſſent e plebe mariti, proprios habebant ordines in theatro. (d) Atque hoc appellatur in genere *jus liberorum*, diſtinctum ſane a *jure trium liberorum*, quod & ex his profluxit legibus. cujus & a Lacedaemoniis repeti poſſet origo. Horum enim moribus parentes triū liberorū ab Urbis cuſtodia, & excubiis erant immunes, quatuor vero ſuſcepti liberis, omni prorſus onere levabantur. (e) Et Romae poſt tergeminorum certamen, atque Horatiorum victoriam lege conſtitutū, ut tergeminis nati alimenta ex publico praeberentur uſque ad pubertatem (f). Hoc igitur legis Juliae capite auctus eſt favor liberorum, profectus jam diu a vetuſtioribus legibus, & parentibus (g) conceſſa fuit immunitas onerum perſonalium tantum, (h) ſi Romae (i) aut in continentibus aedificiis, quae Romae appellatione comprehenduntur, liberos *tres* ſuſceperint. (k) Extra Romam autem in Italia *quatuor*, in provinciis *quinque* liberi, ſive incolumes, ſive in acie interempti eorumdem onerum immunitatem afferebant. Proſunt etiam nepotes ex filio: ita tamen, ut in ſui patris locum ſuccedant, (l) item & emancipati, & qui ſi emancipati, (m) ut Monachi, Epiſcopi, & Patricii; non tamen nepotes ex filia, qui non avi ſed alienam referunt familiam; Item ſi monſtroſum ediderit mulier partum, is mulieri ad veniam legis Papiae prodeſt: quia eſt otioſa, & juris cōmunis utilitatem extenuat; non autem ad S. C. Tertullianum, ex quo mulieri lucrum quaeritur. (n) Verum ne legi fraus fieret, probandus erat liberorum numerus ex publicis actis, apud quae mos erat profiteri, uti diximus liberos, ex iiſdemque non ſolum liberorum numerus, ſed aetas etiā, & quidquid ad controverſias ſtatus pertineret, petebatur. Quod *profeſſionis* genus inductum fuit a Servio Tullio, qui cenſum inſtituens, juſſit patres in ſingulorum liberorum capita inferre aliquid Junonis Lucinae templo, (o) habendaeque cenſus voluntate & ſubſtantiae, & uxorum, liberorumque nomine, aetateque prodere. Ejus quidem mos poſt legem Papiam obtinendorum honorum, atque praemiorum vitandorum cauſa, longe major eſt factus uſus (p) etſi aliquando immutatus. Nam Antoninus (q) juſſit profeſſionem hanc fieri apud Praefectum aerarii, atque alterum exemplum tabularum in domo privata voluit aſſervari, alterū in publico aerario, (r) ut & antea fiebat, unde eſt illud Sat. 9.

Tollis enim, & libris actorum ſpargere gaudes
Argumenta viri: foribus ſuſpende coronas,
Jam pater es.

Qui mos Roma prodiens, poſtea Marci Imperatoris juſſu pervenit ad provincias (s) Ceterum quo utilitas ex liberorū numero capiatur, oportet eum numerum impleri ante ſuſceptum munus: nam ſi liberi ſu-

(a) [illegible] 12. ff. de excuſat. tut.
(b) Dio. lib. 4[illegible]
(c) [illegible] D. de [illegible]
(d) Sueton. in Aug. c. 44.
(e) Ariſt. lib. 2. polit. c. 9. AElian. 6. var. 6. [illegible] cap. 40. [illegible]
(f) Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. 3. & C. de his qui num. liber. excuſ.
(g) l. 1. §. 4. & l. 12. D. de excuſ. & vacat. mun.
(i) l. 147. D. de V. S. l. 2. D. eod.
(k) l. 1. Cod. Theod. de his qui numero lib.
(l) Inſtit. de excuſ. tut. in princ.
(m) l. 2. §. 4. D. de vacat. & excuſat. mun.
(n) Cujac. ad l. 4. tit. 9. ſent. Pauli.
(o) Dionyſ. lib. 4. Briſſ. antiq. [illegible]
(p) Juvenal. Sat. 9.
(q) Capitolin. in Antonin. & Gallian.
(r) l. 6. C. de fid. inſtrum. Apul. apol. 2. Tertull. lib. 2. adverſ. Marcion.
(s) Capitolin. [illegible] Got. ad hoc cap. in not.

ſcepto jam munere naſcantur, fruſtra beneficium legis expetitur. (a) Gellius autem quaeſitum refert apud veteres, an octavo menſe natus proſit. (b) Ceterum non raro quibus legitimum liberorum numerum natura negaverat, praemia illorum principis beneficentia largiebatur. Siquidem qui bene de principe, aut de republica meruiſſent, quique apud eum gratia & authoritate pollerent, ſaepe ſibi, aut aliis jus trium liberorum impetrabant, ut ex variis Plinii epiſtolis colligitur. Quo in jure plurimum luſit Martialis (c) Idem jus virginibus Veſtalibus tributum honoris cauſa memini legiſſe. Alciatus (d) autem putat praemia omnia ex lege Papia liberos habentibus conſtituta, Theodoſii conſtitutione ſublata fuiſſe, (e) quod maxime pugnat cum pluribus juris locis, & cum tit. C. de his, qui num. liber. excuſat. mer. Diſtinguere oportebat hunc hominem doctiſſimum jus ſolidi et liberorum, quo praemia praeſtabantur ex lege Papia conſtituta; & jus liberorum, quo mutua inter conjuges teſtamenti factio, & ſucceſſionis ut itas lege Papia liberos non habentibus imminuta reſtituebatur. Hujus juris a principe impetrandi neceſſitate conjuges ſolvit Theodoſius, nec quidquam attigit de eo jure liberorum, quo nova legis praemia continentur. (f) Igitur priſtinam inter conjuges teſtamentorum libertatem omnibus reddidit Theodoſius, tam habentibus, quam non habentibus liberos: ut ſine illa impetratione, & ſine venia legis Papiae, juris antiqui beneficio perfruantur. Nec modo cives Romani, ſed & Latini, quorum conditionem ſupra explicavimus, praemia ex liberorum numero conſequebantur, ut Quintum, cujus praemia tribuitur Latinus, qui filium, filiamve, natum, natamve anniculum anniculamve ſervaſſet, ita ut filius, filiave non deceſſiſſet ante extremum anni diem: quod ſpatium requirebatur, ut infans anniculus reputaretur. (g) Latina vero eodem jure fruebatur, ſi ter fuiſſet enixa, ſive ordine naturae conſueto, ſive eodem die, ſive intra biduum per intervalla: nam ſi uno impetu tres effudiſſet, magis cenſetur tres habuiſſe liberos, quia ter peperiſſe, quod ad impetranda legis praemia requiritur. (h) Neque ſi quis ex tribus liberis exſecto ventre ſit exceptus, parenti prodeſt. (i)

XLIX. De Praemiis Libertorum ex Acceptis Libertis.

Atque haec ingenuis praemia legis liberorum cauſa quaerebantur: addita ſunt etiam & praemia libertatis: quibus ſaepe manumiſſores, aut incontinenti, aut ex intervallo indicebant, vel officiales operas, quae in officii praeſtatione conſiſtebant, vel fabriles, quae quaſi in pecunia poſitae erant, (k) tanquam fructus ejus artificii, cujus utilitas omnis ante manumiſſionem cedebat domino: data autem libertate retinebatur a domino pars aliqua jurejurando adacto. (l) Etenim, ut Cujacius (m) putat, non debebantur operae, niſi juratae vel promiſſae: juratae autem erant officiales; & quidem poſt datam libertatem. Nam ſi quid in ſervitute libertus promiſerat, liber factus praeſtare non tenebatur: eo enim in ſtatu promiſerat, quo particeps juris civilis non erat. (n) Nec debebantur operae niſi praeteritae: quae ſi non ederentur, aeſtimabantur in judicio & ad precium earum libertus patrono damnabatur, eaeque, ſi fabriles eſſent, non modo in haeredes extraneos (o) tranſibant, ſed ipſos patroni creditores, bona debitoris diſtrahentes: (p) futurarum autem pa-

tronorum

(a) [illegible] D. de Vacat. & excuſ.
(b) lib. 3. c. 16. in fine.
(c) Lib. 2. ad Caeſarem, item lib. 3. lib. 9. & lib. 10. Duaren. diſp. anniverſ. lib. 1. cap. 47.
(d) in l. verbo Nuncius [illegible] D. de V. S.
(e) L. 1. C. de jur. liber.
(f) Cujac. ad Ulp. tit. 18. Duaren. diſp. anniv. l. 1. c. 40. in fine & quem tamen vide. Jac. Gothofr. C. Theodoſ. de jur. liber. l. 1.
(g) l. 135. & 134. D. de V. S. Paul. & ibi Cujac. ſent. tit. 9.
(h) l. 137. ubi Cujac. D. de V. S.
(i) l. 132. §. 1. de V. S.
(k) l. 49. D. de oper. libert.
(l) l. 7. D. de oper. libert.
(m) ad l. Cod.
(n) Cujac. ibid.
(o) l. 4. in fin. D. de oper. libert. l. 6. D. eodem.
(p) d. l. 4.

titionem habebat filius: qui eas etſi non indictas indicere, ac petere poterat, ſi non fuiſſet exhaeredatus; quamvis beneficio Praetoris a ſua haereditate abſtinuiſſet.(a) Caeterũ operae non exhibebantur ei, qui coactus manumiſerat, ſed qui ſponte. Nam qui ex cauſa fideicommiſſi manumittit, nullum beneficium praeſtat, quia non liberalitate impellitur, ſed neceſſitate. Haec autem operarum obligatio, pluribus quidem ſolvebatur modis, veluti ſi patronus in concubinatu libertam habuerit,(b) vel ſi eadem alteri conſentiente patrono nupſiſſet, ut ſupra indicavimus:(c) nam haec in officio mariti eſſe debet. Lex vero Papia libertam 50. annis majorem ab ea praeſtatione liberabat, quod indicat inſcriptio Paulli in *l. liberta D. de oper. libert.* Et tandem, ne ſingula exempla obeamus, liberabatur ex hoc capite, quo capite operarum obligatio extinguebatur, ſi libertus, qui tamen nec artem ludicram feciſſet, neque, ut cum beſtiis depugnaret, operas locaſſet, duos, pluréſve, quamvis non eodem tempore, liberos, vel unum quinquennem in poteſtate haberet: etiam ſi quod donum, munus, aliudve quid libertatis cauſa juraſſet dare aut promiſiſſet.(d) Praemium autem filii quinquennis ex antiquo jure ductum arbitratur Cujacius: etenim major honos tribuebatur libertis filium quinquennio majorem habentibus.(e)

(a) *l. ſemper patron. 1. D. de oper. libert. l. pro haered. §. ſi quid. D. de acquirend. haered.*
(b) *l. 46. D. de oper. libert.*
(c) *l. 13. §. primum. l. ſi ut. D. de oper. libert. l. 2. D. de obſeq. patron. praeſtan.*
(d) *l. 37. D. de oper. libert.*
(e) Livius *lib. 45. cap. 15.*

L.
De mulieribus Tutela Liberorum Gratia Solutis.

Alio capite mulieres legitima tutela, ſub qua eſſe perpetuo diximus, trium liberorum gratia ſolvebantur: libertam vero quatuor liberi patroni tutela liberabant, ut ejus juris potitae mulieres ſine tutorum auctoritate teſtari, ac res poſſent adminiſtrare ſuas, & tuto capere quidquid eis eſſet aliorum teſtamento legatum.(f)

(f) Ulp. *inſtit.* 29. §. 3.

LI.
De Poenis Coelibum, & Prohibitione Capiendi ex Teſtamento.

Atque his ſane praemiis, cives alliciebantur, atque impellebantur ad nuptias: ſi cujus vero animus praemiis non flecteretur, poenis adigebatur, quae in publici aerarii commodum cedebant, ut qui Urbem civibus exhauſtam augere negligeret, is opibus publicam rem locupletaret. Quapropter per legẽ Juliam, & Papiã ab utilitate teſtamẽtaria coelibes excidebantur: iis enim ex teſtamentis extraneorum nihil accipere licebat; ſed tantũ ex teſtamentis cognatorum ad *ſextum* uſque gradum, ut Cujacius (g) tradit. Nos vero hinc longius ratiocinando progredimur, putantes uſque agnatos ſine fraude legis Papiae ad *decimum* uſque gradum capere potuiſſe. Nam ſi beneficium cognatorum ad *ſextum* gradum, qui eſt terminus cognationis extenditur, decet & agnationis beneficium ad gradum produci *decimum*, qui eſt agnationis extremus.(h) Porro coelibes quia non fato, ſed ſponte ſua prole carebant, omni prorſus teſtamenti utilitate privabantur, niſi intra C. dies a morte teſtatoris matrimonium contraxiſſent.(i) Nec quidquam immutatum eſt de jure antiquo, ſi agatur inter coelibes, orbóſque conjunctos uſque ad ſextum gradum. At orbi, quibus natura denegavit prolem, non odium conjugii mitius a lege tractabantur, nec toto eo, quod fuerat relictum, ſed *ſemiſſe* privabantur ob leviorem culpam, quod ſcilicet agnita ſterilitate uxoris ad feliciores nuptias miſſo repudio non migraverint.(k) Huc pertinet illud Juvenalis:

Jam pater es, dedimus quod famae opponere poſſis,
Jura parentis habes, propter me ſcriberis haeres,

(g) Parat. *C. de infirm. poenis coelib.* Ulp. *inſtit. tit.* 16. 17. 22.
(h) *vide infra de ſucceſſ. cogn. §. ult.*
(i) Sozomen. *lib. 1. cap.* Capitolin. *C. de infirm. poen. coelib. & apud* Jac. Gothofr. *hoc cap. 13. quod hoc congeſſimus.*
(k) *Sat. 9.* ... 88.

Legatum omne capis, nec non & dulce caducum:
Commoda praeterea junguntur multa caducis.
Si numerum, ſi tres implevero:

Nec tamen omnis aetas poena premebatur, ſed eo tum quis incurrebat, cum nuptias ultra tempus a lege conſtitutum protraxiſſet. Moram autem nuptiis fieri leges debuerunt, in viris quidem ab anno viceſimoquinto, in foeminis a viceſimo. (a) Sed quoniam lex Julia eodem tempore conjugium exigebat, (b) quo Papia liberos: liberi vero nonniſi poſt decimum a conjugio menſem ſuſcipi poſſunt; verbis quidem praefinita videbatur viris conjugii aetas anno XXV., & foeminis XX.; re vero in utriſque anno minus: quamobrem ne quod verbis legis concedebatur, civibus re adimeretur, & quia ſatis videbatur abſurdum eodem tempore conjugium, & liberos requirere: crediderim ex Tertulliano (c) in hunc ſenſum a Cujacio (d) explicato, Severum protraxiſſe ſpatium ad ſuſcipiendos liberos conſtitutum, & poenam orbitatis ultra praefinitum a legibus tempus diſtuliſſe. Ea vero poena ſequebatur homines uſque ad ſenectam, qua in aetate poena ſolvebantur conjuges, ut deinceps non tenerentur, ſi lege praeſcriptos annos in matrimonio exceſſiſſent, ac vir ſexagenarius eſſet, mulier vero quinquagenaria. (e) Porro ſuſpicor ſolitario patri, ſive cui filius eſſet unicus provecta aetate genitus, dictus Homero τηλύγετος, aliquid etiam poenae, ſed tamen levioris fuiſſe irrogatum: Nam Ulpianus in inſcriptione cum coelibe hunc, & orbo conjunxit, (f) cujus verba, quae ut ordo indicat ad ſolitarium patrem pertinebant, interciderunt. Sed Conſtantinus debitum honorem coelibatui ex vera religione ſanaque pietate reſtituens, poenas omnes orbitatis, & coelibatus funditus ſuſtulit, vel & legibus decimariis, mox a nobis percurrendis. (g) Ceterum eaedem leges, quae aut intercidebant, aut modum ponebant teſtamentariis lucris, complectebantur etiam donationes cauſa mortis, ac donationes inter vivos, quae morte confirmabantur: nedum haereditates, & legata, quod S.C. ad hanc legem prodito definitum fuit. (h)

Eadem lege repreſſa eſt opum profuſio a mutuo amore inter conjuges. Ideo ne liberalitas haec abſumat quidquid ex caritate liberis, & agnatis, atque bene merentibus ex honeſtate naturae debetur; vetuit lex Papia (i) conjuges ex mutuis teſtamentis capere ſolidum: ſed tantum conceſſit ob honorem matrimonii partem *decimam*, aut aliam, ſi liberos haberent pro numero eorum in ſingulos praemio foecunditatis. Et quoniam lex erat invidioſa, quippe quae libertatem teſtamentorum coerceret; levandae invidiae, ac temperandae ſeveritati legis, in liberorum numerum admiſſi ſunt etiam portentoſi, (k) & monſtroſi, ut & ii decimae capiendae facultatem afferrent: cum id minime receptum ſit in omnibus juris articulis, praeſertim ubi non damnum avertitur; ſed lucrum captatur (l). Filius praeterea ſuſceptus apud hoſtes, & poſtliminio reverſus, (m) legem Papiam laxabat, & decimae capiendae facultatem ex mutuis teſtamentis parentibus praebebat: idemque beneficium praeſtabant liberi poſt nonum natalis diem amiſſi: (n) quo die nomen infantibus imponebatur, nam nomine nondum indito perinde habebantur.

(a) Cujac. paratit. C. de infirm. poen. coelib.
(b) Ulpian. tit. 16.
(c) in Apologet.
(d) ad tit. C. de infirm. poen. coelib.
(e) Ulpian. tit. 16.
(f) Ulpian. tit. de coelib. & orbo & ſolit. patre. Vide Gothof. in not. ad leg. Pap. cap. 21.
(g) l. 1. C. de infirm. poen. coelib.
(h) l. Senatus D. de mort. cauſ. donat. l. 1. C. Theodoſ. de bon. proſcript.

LII. De Teſtamentis Conjugum, & Decimariis.

(i) Ulpian. in fragm. tit. 15. l. 2. C. Theod. de jur. liber. Heinec. tit. 5 ad l. 1 unde vir. & uxor. p. 47.
(k) l. 135. D. de V. S.
(l) l. ult. §. ſi vero creditores C. de jure delib. Cujac. ad l. 135. D. de V. S. Paull. lib. 4. ſent. tit. 9.
(m) l. 9. D. de cap. & poſtlim. reverſ.
(n) Ulpian. tit. 15.

bantur, ac ſi ſuſcepti minime fuiſſent, ut obſervat Cujacius. Graecis vero nominalis dies erat ſeptimus, & octavus, quod Caſaubonus, (a) & Scaliger, a Cujacio diſſentientes, tradiderunt. Duo autem liberi amiſſi duas decimas adjiciebant. Praeter decimam jus erat conjugibus uti frui tertia parte bonorum, & quotcumque liberos haberent, ejuſdem partis proprietatem capere. (b) Decima vero haec erat extra cauſam dotis legatae: ita ut praeter legatum dotis, uxor honore matrimonii etiam decimae capiendae jus haberet. (c) Eadem decima bonorum erat non haereditatis portio; ad haereditatem enim, quae ſolvendo non eſt, lex Papia non porrigitur. (d) & decimae quantitas praeſtanda eſt, detracta prius Falcidia, (e) detractiſque rebus per fideicommiſſum relictis: (f) Et quod legitimum modum excesſerit, praeſtandum eſt, ſi ex alia cauſa, veluti crediti, aut mercedis debetur, dum a legatario doceatur omnẽ legis fraudem abeſſe. (g) Ob eamdem rationem quidquid a legatario ad conditionem implendam confertur, peti praeter decimam poteſt: cogiturq; ie haeres adjicere decimae, quidquid ex ea conditionis implẽdae cauſa detractum a legatario fuit. (h) Verum prohibitio ſolidi capiendi ex mutuis teſtamentis facta conjugibus, ad aliorum teſtamenta non extenditur, in quibus utuntur jure communi: propterea uxor, quae a marito ſubſtituta pupillo fuerat, quamvis ex teſtamento mariti, nihil ultra legitimum modum capere poſſit, & pupillaris ſubſtitutio ſit pars teſtamenti paterni; tamen ſi praeter bona patris, bona propria pupilli reperirentur in haereditate, minime ab iis mater arcebatur, quia etſi viri teſtamento ſubſtituta, bona tamen pupilli non ab eadem perſona, nempe a marito, ſed a pupillo capere videbatur. (i) Quod etiam benigna interpretatione minuendarum poenarum cauſa receptum fuit. Unde ſi is, qui ſubſtitutus pupillo fuit, uxorem habuerit, moriente pupillo; ſed moriente patre teſtatore fuiſſet coelebs, quamvis ob coelibatus poenam teſtatoris haereditate privetur, minime tamen capere prohibetur ex ſubſtitutione pupillari, quia moriente pupillo, poenae legis non erat obnoxius. (k) At ſi uxori decima legata ſit, & fundus Titio, adjecta conditione decimae; quia quamvis a Titio data fuerint, ex legato tamen teſtatoris pervenerunt, cujus conditionis implendae cauſa Titius centum erogavit. (l) Prohibitio vero haec ſolidi capiendi inter conjuges, perpetua non erat, nam non complectebatur eos, (m) quorum aetas legi Papiae non obſtringebatur, veluti ſi conjuges, aut alter eorum ejus aetatis nondum eſſent, quae liberos exigebat, nempe vir annorum XXV. uxor XX. vel annos lege praefinitos in matrimonio exceſſiſſent, nempe mulier egreſſa eſſet anno L. vir LX. Cognati praeterea, ut diximus, qui in matrimonium coiſſent, uſque ad ſextum gradum; quoniam inter eos eſſet ſucceſſio ex jure communi ab inteſtato, prohibitione legis Papiae minime tenebantur. adimit enim ea lex beneficia voluntatis alienae, non commoda cognationis, & legitimas ſucceſſiones minime aufert. Libera erat etiam inter conjuges teſtamenti factio, ſi reip. cauſa vir abfuiſſet: (n) aut ſi conjuges a populo, vel a principe jus liberorum impetraſſent:

(a) *Ad Capitolin. in Marc. Ant.* Joſeph. Scaliger *Auſon. lect. lib.* 1. *c.* 22. Salmaſ. *ad Capit.* Feſtus *in verbo Luſtrici*, *ubi* Scalig. Cujac. *Enarr. ad pa. tit. C. de infirm. poenis caelib.* Menag. *amoen. jur.* 1.
(b) Ulpian. 15.
(c) *l.* 51. *D. de legat.* 2.
(d) *l.* 92. *D. de haer. instit.*
(e) *l.* 67. *D. ad l. Falcid.*
(f) *l. 47. D. de legat.* 2.
(g) *l.* 27. *D. de probat. l. cum quis* 17. *D. de usu.* 3.
(h) *l. sed si hoc* 62. *D. de condit. & demonſt.*
(i) *l.* 6. *D. de vulg. & pupil.* ubi Cujac. & Goveam.
(k) *l.* 21. *D. de vulgar. & pupil.* ubi Goveam.
(l) *l. quod conditionis D. de mort. cauſa donat.*
(m) Ulpian. *tit.* 16.
(n) Cujac. ad Ulp. *tit.* 16. & *l.* 36. & 38. *D. ex quib. cauſ. major.* & *l.* 35. & 17. *eod.* Jac. Gothof. *c.* 18. *ad hanc legem.* & Martial. *lib.* 2. *epigr.* 51.

traſſent: ut intelligamus magis longe aliud eſſe hoc jus liberorum, quo impedimenta legis Papiae ſolvuntur, ab illo, quo munerum praeſtatur immunitas; ad praeſens autem liberorum jus pertinet illa Iſidori definitio (a) libro V. *Conjugum ſine liberis invicem pro loco pignorum haereditatis alterna conſcriptio.* Quale jus, nempe veniam legis Papiae, liberamque inter conjuges teſtamenti factionē Conſtantinus Imperator conceſſerat Naviculariis Orientis. (b) Honorius autem, & Theodoſius generaliter omnibus, ſublato diſcrimine inter conjuges, quibus ſolidi capiendi jus jampridem amiſſum reddiderunt, quod jus liberorum eſt appellatum in pluribus juris locis; (c) non quia jus trium liberorum contineatur, ſed quia tanquam praemio liberorum ex indulgentia principis ſolidi capiendi facultas conjugibus praebeatur. Item ſolidi capiendi jus conſequebantur (d) conjuges, qui filium, filiamve communem haberent, aut XIV. annorum filium, vel filiam XII. amiſiſſent, aut duos trimos, fortaſſe propter lactationis incommodum triennium a matre toleratum. Moribus enim veterum infantes non ante triennium mamma depellebantur. (e) Hoc etiam jus aſſequebantur conjuges, qui tres poſt nominum diem liberos intra annum, & tres menſes amiſiſſent. Impubes etiam cujuſcumque aetatis amiſſus, ſolidi capiendi jus praeſtabat, item & proles intra X. menſes a viri morte ſuſcepta. (f) Praeterea pater ſolitarius, & foemina, ingenua quidem trium, liberta vero quatuor liberorum mater, ex teſtamento ſolidum capit. (g) Porro Conſtantinus, qui ne homines abducerentur a ſancta profeſſione coelibatus, poenas illius ſuſtulit, (h) integram tamen reliquit inter conjuges ſolidi capiendi prohibitionem, quam, ut diximus, penitus abrogaverat Honorius, & Theodoſius. (i) Jacobus tamen Gothofredus putat tantum per orientē hoc a Theodoſio beneficiū fuiſſe diffuſū, (k) minime tamen per occidentē ab Honorio, cum ſemper a Principe fuerit impetrandum. (l)

Alio legis Papiae capite, quod integro legis ordine caput erat XXXV., ut ex Marcello colligitur, (m) tollantur impedimenta, moraeque injuſtae nuptiis objectae, ab iis, qui dotare tenentur, vel jure patrio, vel officio pietatis. Quamobrem per Praetorem urbanum coërcendos ſtatuit lex parentes, aliosve, qui eas, quas habent in poteſtate, in matrimonium collocare neglexerint, aut nuptias contrahere prohibuerint, aut dotem negaverint, aut conditionem quaerere omiſerint; ut hac artificii nuptiarum dies protraheretur. Dotare autem debet pater filiam naturalem, & legitimam, aut adoptivam, non vero naturalem tantum, (n) pro modo facultatum, (o) cui oneri minime ſubeſt mater. (p) Porro Cujacius docet eadem *l. Papia* inductum fuiſſe, ne pluſquam decem millia nummorum dotis nomine darentur. (q) Fertur etiam hoc onus a fratribus germanis, & conſanguineis, non ab uterinis, quia non ſunt ex agnatione. (r) Sicut autem in Urbe Praetor urbanus, ita in Provinciis cogere parentes ad dotandum jubebantur Proconſules, & Praeſides, (s) quorum munus erat compellere parentes, non modo, ut filiam

(a) Cujac. ad Ulp. [illegible]
(b) l. 7. C. Theod. de naval. [illegible]
(c) l. 1. C. de infirm. poen. caelib.
(d) Goth. ad l. 1. C. Theod. de jure liber.
(e) Cujac. obſ. [illegible]
(f) Ulp. in ſtit. tit. 16. Cujac. legit [illegible] ut intra annum, & ſex menſes eum [illegible] cujuſcumque [illegible]
(g) Dio lib. [illegible] p. [illegible] & l. 2. & 3. C. Theod. de [illegible] Gothofr. in notis ad hoc caput.
(h) tot. C. de infirm. poen. caelib.
(i) tot. C. de infirm. poenar. caelib. & C. de jur. lib.
(k) l. 1. & 3. C. Theod. de jur. liber.

L. III.
De Dote Conſtituenda.

(l) [illegible] C. Theod. de jur. liber. l. [illegible] C. Theod. de divers. reſcrip. & l. 6. C. de reſcr. [illegible] qui ſub tyranno [illegible] Theod. de [illegible] Gothofr.

(m) l. 19. D. de ritu nupt. (n) l. [illegible] § 11. D. de leg. [illegible] l. [illegible] D. de ritu nupt. l. 60. D. de jure dotium. (p) l. 14. C. de jur. dot. (q) [illegible] Papin. ad l. 6. D. de uſur. & part. ad leg. Falcid. (r) [illegible] plures ubi gloſſ. Dodo [illegible] Cujac. & [illegible] ad [illegible] Paull. ad edict. (s) l. 19. D. de ritu nupt.

in matrimonium daret, ſed etiam ut filio uxorem quaererent: nam filiusfam. quamvis ad aetatem perveniſſet nuptiis a legibus deſtinatam, non tamen cogebatur uxorem ducere, quia patriae poteſtati ſubeſſet; propterea lex non filium coërcet, ſed parentem, cujus voluntati filius obſtringebatur. (a)

(a) *l. non cogitur D. de ritu nupt.* Cujac. ad tit. C. de caduc. toll.

LVI.
De Remiſſione Jurisjurandi.

Praeter impedimenta parentum, amovit etiam lex impedimenta patronorū, qui jurejurando impoſito libertis, aut libertabus nuptias interdicebant. Quamquam enim, uti diximus, per legem Aeliam Sentiam, qui hanc nuptiis injuriam fecerant, excidebant jure patronatus; tamen libertus, aut liberta jurisjurandi religione minime ſolvebatur, unde & patronus jure patronatus, & hi conjugio tota vita carere cogebantur. Lex igitur Papia (b) jurandi vinculum abrupit, eoſque in naturalem nuptiarum libertatem reſtituit, ſive, ut Juriſconſulti verbis utar, *jusjurandum eis permiſit*, (c) hoc eſt gratiam jurisjurandi lex ipſa fecit, cum alias ſoleret princeps, & apud nos rectius Summ. Pontifices, apud quos ex divino inſtituto ſunt jura ſacrorum: quae cum eſſent in veteri ſuperſtitione apud Imperatorem, qui Pontificatū maximum aſſumſerat, propterea haec remiſſio a principe concedebatur.

(b) *l. 6. D. de jure patron.* ſ. ult. ubi Cujac. & ad l. 1. eod.

(c) *l. 17. D. de pact. l. 1. D. de pub. judic. & l. 6. D. de jure patron.*

LV.
De Conditione Prohibente Nuptias.

Verum ſi nec pater prohibendo, nec patronus jusjurandum adigendo, nec uterque pro poteſtate ſua jubendo ſed vel iidem, vel extranei praemium promittendo a nuptiis homines abluxerint; veluti ſi quis ſive pater, ſive patronus, ſive extraneus haereditatem reliquerit, aut legatum viro, foeminaeve ſub ea conditione, *ſi coelebs, viduave permanſerit*, aut per negationem, *ſi nuptias non contraxerint*; lex Papia, rejecta conditione, tanquam bonis moribus, & propagationi ſobolis adverſa, legatum, atque haereditatem contulit in eum, cui relicta fuerunt. (d) Unde non aliud erat expectandum, niſi ut haereditas deſerretur: ſiquidem conditio nullam moram interjiciebat. Delatam autem haereditatem accipimus, cum nihil obſtat, quin a nobis, aut adeatur, aut repudietur. (e) Deſerebatur haereditas antea ex morte teſtatoris; ſed poſt legem Papiam ex apertis tabulis: qua lege per Juſtinianum ſublata, jus revixit antiquum. (f)

(d) *l. 64. D. de condit. & demonſtr. l. 63. & 62. ſ. ead. & l. 72. ſ. 4. l. 74. D. eod.* Pauli *ſent. 4. ſ. conditionis.*

(e) *l. 151. ubi* Cujac. *D. de V. S.*

(f) *l. unica C. de caduc. toll.* Cujac. *ad leg. 151. D. de V. S.*

LVI.
De Lege Julia Miſcella.

Atque haec fuit prima legis Papiae ſententia de rejicienda conditione coelibatus, ſimplex illa quidem, & recta, nullisque exceptionibus permixta, ut liquet ex pluribus juris locis, (g) ubi diſtincte proponitur: ſed poſtea modus huic definitioni fuit adhibitus per legem Juliam Miſcellā, (h) de qua fuſe diſputatur, ac varie judicatur ab eruditis: ut omnes omnium ſententias, & conjecturas referre, aut expendere non tam ſit utile, quam legentibus, atque ſcribentibus operoſum. Cujacius putat caput fuiſſe aliquod ipſius legis Papiae ſic appellatum, quod miſtum ſexum complecteretur; nempe quod injungendo maſculis coelibatu, & imperanda foeminis viduitate ſexum contineret utrumque. Verum cum innumerae ſint leges ejuſdem naturae ad utrumque ſexum ſpectantes, ignoratur lex ne potiſſimum haec fuerit, an legis alterius caput. Alii dictam ita cenſent, quia mixtam continet materiem: Jacobus vero Gothofredus ſic dictam arbitratur, quia compoſita eſt ex variis juribus, ſcilicet ex veteri lege Papia, & cautione Muciana ſimul contextis; eodem-

(g) *l. 63. & leg. 64. & 74. D. de condit. & demonſtr.*

(h) *Briſſ. ſelect. lib. 1. cap. 4.*

modo,

præſtet, debet ea remiſſio in Titii etiam utilitatem expetere; ne quæ conditio cauſa unius extinguitur, alterius cauſa duret. Quamobrem prorſus habebitur pro impleta, & tanquã vidua tota vita permãſerit mulier, uſumfructum cum Titio participabit. Quid ſi Titius decedat, an mulieri intra annum nempe nubenti, utpote re verbiſque conjunctæ, Titii pars accreſcet? Papinianus negat; ne mulier, quæ a defuncti voluntate defecit, pluſquam ſibi fuerat relictum, conſequatur, neve cui ſingulari jure contra juris communis rationem fuit ſubventum, per juris communis regulam iterum ſuccurratur. Unde ne per jus commune a ſingulari jure relaxatum ſingulare jus pandatur latius, excluſit hoc caſu Papinianus regulam juris accreſcendi, quæ re conjunctio prætereuntem deficientem adjecit. (a) Aliquando ut eluderetur lex Julia Miſcella, conditio non conferebatur nominatim in legatarium, ſed in perſonã patris vel filii, ut *lego Titio centũ, ſi uxorem pater non duxerit*, vel *lego Sempronio centum, ſi uxorem filius non duxerit*: quibus verborũ flexibus, & orationis verſutiis, clam ad nuptiarum prohibitionem tendebatur; quia is eſt inter parentem, & filium nexus, ut unius utilitas, aut damnum vertat in alterum; ideo jus conditiones ita conceptas reprobavit, rejiciendaſque cenſuit, perinde atque ſi in legatarii perſonam cecidiſſent. Ceterum legis Juliæ Miſcellæ ſententia virgines minime comprehendit, utpote nondum ſub ſtatus munere conjugali. Quamobrem ſi puellæ, viroue nondum matrimonii inexpertis cœlibatus conditio infligeretur, ea conſeſtim remittebatur ex priori legis Pap. ac capite. Quæ ſententia fuit Ioannis vetuſtiſſimi interpretis, quem ſequitur Cujacius. (b) Suſtulerat autem Juſtinianus ambages legis Juliæ Miſcellæ nova ſua conſtitutione, (c) remiſeratque prorſus viduitatis conditionem pro ſuis rationibus. Poſt tamen tractu verſatilior, utpote qui fœminæ mentis ſuæ gubernaculum tradiderat *in novella 22. capite 43. & ſeq.* & cautionem Mutianam, & legem Juliam quodammodo reſtituit: noluit enim eas, quibus a teſtatore conditio viduitatis fuerat injuncta, capere legatum intra annum, niſi extincta prorſus ſpe nuptiarum, ut ſi mulier ſe Deo devoviſſet: poſt annum vero legatum non aliter capi voluit, niſi præmiſſa cautione Mutiana, rationibus ab eo deductis in eadem novella.

(a) Cujac. ad Papin. lib. 18. quæſt. l. [illegible] D. de cond. & demonſtrat.

(b) *In Parat. C. de indict. vid. toll.*

(c) l. 2. & 3. C. *de indict. vid. toll.*

LVII. De fundo dotali ex l. Papia. & de jure Latii, & de Iure Italico.

Erat & fortaſſe caput legis Papiæ de fundo dotali *Italico*, cujus alienatio diſſentiente uxore, (d) obligatio vero, etiamſi uxor conſentiret, marito interdicebatur. Fundus autem Italicus appellabatur is, qui juris erat Italici. Etenim præter jus provinciarum, triplici jure populi, atque agri devinciebantur. Erat enim *jus Quiritium*, de quo alibi, quod jus optimum dicebatur, cujuſque cives ſolum Romani patiebantur in uſucapionibus, & nexibus, aliiſque ritibus jam expoſitis, cujus juris nemo Latinorum participabat, niſi aliquis eorum populus, fundus, ſive auctor factus eſſet, ut jure civili Romano deinceps regerentur, atque concedente Populo Romano legibus in Urbe latis (e) imbuerentur. Aliud jus erat *Latii*, quod in ſuffragiorum facultate verſabatur, ac petitione honorum, & magiſtratuum. Ad ſuffragia enim ferenda Latini populi arbitrio Romani Magiſtratus vocabantur, (f) tribuque deſtituti ingrediebantur in eam, quam idem juſſiſſet Magiſtratus. Quamobrem jus Latii con-

(d) Marc. Co. [illegible]

(e) Cic. pro Balbo.

(f) *Sigon. de antiq. jur. Ital. lib. 1. cap. 2.* Aſcon. in orat. in *Piſon.*

con-

conſtitutum erat maxime in honorum petitione. Qui enim in Latinis civitatibus magiſtratus geſſiſſent, Aedilitatem puta, vel Quaeſturam, ii cives Romani petendi magiſtratus gratia fiebant. Poſtremò jus fuit *Italicum* jure *Latino* inferius, *provinciali* majus, non quia daret omnem immunitatem tributorũ Auguſto auctore, ut cenſet Sigonius, ſed quia populos Italiae, atque eos qui jure Italico potiebantur capitis tributo, nempe cenſione levaret; tributum vero ſoli relinqueret. Ideo enim in *tit. D. de cenſibus*, pluribus locis ſeparantur civitates immunes ab iis, quae ſunt *juris Italici*, quia non omne tributum jure Italico remittebatur ſed ut diximus tantum cenſio capitis ab Auguſto inſtituta. (a) Is enim inſtituit novam tributorum formam, cum antea vectigalia penderentur. Quamobrem Cujacius jus Italicum interpretatur [illegible] mit, ſi colonia non ſit immunis, ſi immunis ſit, plenius aliquid ex jure Italico voluit accedere, nempe participationem juris civilis in traditionibus per nexum, in uſucapionibus, in annali exceptione juriſdictionis eodem, quo & Italici; qui eodem jure utebantur, quo & Latini potiebantur. (b) Omnia tamen haec diſcrimina fere ſuſtulit Antoninus, ut recentiores eruditi putant, Caracalla, teſte Dione, nam & is Imperator Antonini nomine, quo indigniſſimus erat, clareſcere voluit, auctore plus patre Severo. Qui ad civis Romani conditionem Romanum imperium extulit univerſum. Verum ut caput hoc expediamus, Auguſtus, qui non modo excitare frequentiam nuptiarum, ſed contractas confirmare, atque futurae prolis neceſſitatibus providere ſtudebat, inſeruit, ut Gothofredus ſuſpicatur, (c) legi Papiae praeſſe caput *de alienatione fundi dotalis Italici*; quo cavebatur, ne fundus dotalis Italicus a marito, invita uxore, alienaretur; neve ab eodem etiam conſentiente obligaretur; a qua legis particula manavit latior haec appellatio, nempe *lex Julia de fundo dotali*, ſicuti dicitur etiã *lex Julia de maritandis*, *lex Julia de caducis*, nã ſunt omnia haec capita legis Juliae, & Papiae Poppaeae. Unde mos recitandi ſponſis dotales tabulas, & leges forte Juliam, & Papiam Poppaeam: ut intelligeret maritus quid juris in dote dotalibus ex tabulis, atque ex legibus haberet, quod ſignificat Martianus Cappella (d) his verbis *Tunc tabulas*, dotales nempe, ac *Papiam, Poppaeamque legem ſuerant recitari*.

(a) D. Lucas in Evang.

(b) [illegible] de ant. Ital. lib. 1. cap. 21. Cujac. lib. 10. obſ. 35

(c) In not. ad hoc caput.

(d) Sub fin lib. 2. de Philolog. & Mercurii nuptiis.

LVIII. De Divortiis

Et quoniam liberorum procreatio concordia fovebatur, impediebatur vero diſſidiis, crebriſque divortiis; Auguſtus autem, frequentiã [illegible] cupiit, ſpemque diſcedendi minuit, dum, quo ea dimiſſa, conjugum animi ob ipſe componerentur, ac lectum conſuetudine diſſimulando, ſenſim animorum aeſtus deferveſcerent. Igitur certo metu maritus a divortiis abſterruit. (e) Etenim lege Papia cautum fuerat, ut matrimonio ſine uxoris culpa ſoluto, maritus heredibus illius uxoris tantumdem pecuniae penderet, quantum ad illum ex uxoris cujuſque libertorum bonis perveniſſet; aut quidquid minus ad maritum ex dolo ipſius malo perveniret. (f) Quod legis caput interpretes rerum temporum obſcurarunt potius, quam ampliarunt. Quaeſitum enim fuit, ſi ſervum dotalem vir manumiſiſſet, (g) eumque mariti donandi animo probaſſet; quae donatio favore libertatis valebat; (h) an quid-

quam

(e) Paul. l. 2 D. cap. de pub. ſent. l. 11 D. de cap. minut.

(f) [illegible] ſ vero ſ. debet. D. ſolut. matrim.

(g) L. ſervum dotalem D. de manumiſſ. l. 6 ſ. dotis C. [illegible] l. 1 C. de ſer. pign. dat. manu.

(h) L. ſi con[illegible] ſ. ſi [illegible] D. ſolut. matr.

quum ſoluto matrimonio eſſet a marito uxori de impoſitis libertatis cauſa reddendum? Juriſconſulti reſponderunt, tum demum præſtandum uxori a marito ſervi pretium, & quidquid ex cauſa ejus manumiſſionis accepiſſet, cum invita uxore manumiſiſſet; ſecus vero ſi ea conſentiente, ac probante. (a) Quamobrem ſi ſervus diſſentiente uxore manumiſſus, maritum, ſive manumiſſorem inſtituiſſet hæredem: maritus non modo cogebatur partem reddere, quæ ad eum ſpectabat jure patroni; ſed integram hæreditatem, (b) tanquam eo nomine ſibi relictam, quod patronus eſſet ipſius, & dominus maritus. (c) At ſi non cogente quidem uxore, ſed non invita manumiſiſſet, tantum idem reddebat, quantum patronatus jure a liberto accepiſſet: nam quod præter patronatus jus accepit, id potius ex liberti beneficentia, quam ex cauſa matrimonii videtur aſſecutus. (d) Neque placuit Juriſconſultis ultra proprium verborum ſenſum hanc legem extendere: ideo, neque ſocerum, aut ſoceri ſucceſſorem ſententia legis comprehenderunt; neque, ſi ad mariti ſilium exhæredatum bona liberti pervenerint, ad reſtitutionem compulerunt mariti hæredem. (e) Quæritur etiam ſi maritus in teſtamento liberti dotalis a ſe manumiſſi adſcripſerit ſibi legatum; an illud recidat ad uxorem? Paullus negat, cum nihil ad maritum ex eo legato perveniat: (f) etenim adſcribendo ſibi legatum incidit in edictum Claudii, & in S. C. Libonianum: quibus legato, quæ quis ſibi, aut ei, quem in poteſtate habet adſcripſerit dictante teſtatore, pro non ſcriptis habentur. Nec quia lege Julia legatum ex teſtamento liberti pertinet ad uxorem, ideo illud ſibi minus videtur adſcripſiſſe: quia nec ſi quis adſcripſerit ſibi legatum alteri reſtituendum, propterea edictum Claudii, & Senatuſconſultum effugerit; (g) ſed legatum tranſibit cum onere ad hæredem.

LIX. De teſtamentis libertorum eorumque ſucceſſione.

Erat, & caput de teſtamento libertorum. Ii ſane legibus XII. tabul. liberam teſtandi facultatem habebant, ſicut ingenui, ſive cum liberis, ſive abſque liberis deceſſiſſent: neque patronus ad bona liberti vocabatur, niſi cum libertus mortuus eſſet inteſtatus, nullumque reliquiſſet hæredem ſuum. Hanc juris licentiam Prætor aliquando patronis iniquam coercuit, eiſque ſi libertus cum teſtamento deceſſiſſet, ad dimidiam partem bonorum illius per bonorum poſſeſſionem contra tabulas vocavit: eandemque dimidiam patronis conceſſit, ſi ab eo inteſtatus deceſſiſſet hærede ſuo relicto ſilio adoptivo. Naturales enim liberi etiam emancipati, & in adoptionem dati, dummodo non exhæredati, ſed vel pro parte ſcripti hæredes, vel præteriti, atque ideo ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas admiſſi, patronum excludebant. (h) Sed lex Papia jus hoc extenuavit: diſtinxit enim libertum centenarium, ſive qui centum aureos in bonis haberet, (i) a liberto centenario minori, ſive qui haberet hac ſumma minus: hic enim vel uno relicto filio; (k) ille tribus liberis ſuperſtitibus, hæreditate ſua, ſive ex teſtamento, ſive ab inteſtato patronum per legem Papiam excludebat: relictis vero minus quam tribus filiis, patronus tantumdem conſequebatur, quantum ſinguli ex liberis, (nempe virilem;) at dimidiam, ſi unum filium filiamve reliquiſſet libertus. Si tamen filius liberti unicus paternam hæreditatem omiſiſſet, hæredes quidem non eſſe ipſi ſcribebat, nihilominus tamen hæreditatis in patro-

(a) L. ſi dotem [illegible] uſque ad l. 64. D. ſolut. matrim.
(b) §. ſed noſtra Inſtit. de ſucceſſ. libert.
(c) [illegible] D. ſolut. matrim.
(d) [illegible] D. ſolut. matr.
(e) [illegible] D. ſolut. matrim. [illegible]
(f) [illegible]
(g) [illegible] D. ad l. Cornel. de falſ.
(h) Inſtit. de ſucceſſ. libert.
(i) Inſtit. eod. §. 2. & 3.
(k) l. 146. D. de V. S.

num conferebatur.(a) Porro ſi libertus dum viveret, quo ſe centenario minorem efficeret, in fraudem legis partem bonorum alienaſſet, alienatio erat ipſo jure irrita; (b) ſin alienaſſet in fraudem patroni, quo illius videlicet imminueret, non quo ſe centenario minorem redderet, tum valebat quidem ipſo jure alienatio, cum contra patronum tantum eſſet, non contra legem, ſed per Fabianam, & Calviſianam actionem revocabatur. Juſtinianus vero jus aliud invexit per Graecam conſtitutionẽ, cujus cum verba deſiderentur, ſententiam in Inſtitutionibus habemus expreſſam. (c) Patroni filia jure trium liberorum ſuffulta, eadem jura in paterni liberti bonis habebat ex lege Papia; quae & ipſe patronus, patronique filii ex edicto Praetoris haberent. Patronae vero nullum aliud jus in libertorum bonis habebant, quam quod ex L. XII. tabul. proficiſcebatur. Verum ex lege Papia patronae ingenuae quidem duobus, libertinae vero tribus honoratae liberis, idem ſunt jus aſſecutae, quod patronus ex edicto Praetoris impetraverat. (d) quod jus eadem lege productum ſuit ad liberos patronae ingenuae certorum liberorũ numero auctae. (e) Supereſt caput de libertatum liberis, (f) quod nos ad poſtremum locum rejecimus ſecuti naturae ordinem, quae liberos conſtituit ſequelam parentis. Hoc autem caput ita Gothofredus concinnavit, nempe ut in bonis libertae etiam quatuor liberorum jure ſubnixae, pro numero liberorum libertae, mortis ejus tempore ſuperſtitum, virilis pars patrono, patronique liberis maſculis debeatur.

(a) L. 6. §. 2. D. de bon. liber. & l. 13. §. ult. ead.
(b) L. ſi liberta 16. D. de jur. patr.
(c) §. ult. Inſt. de ſucceſſ. liber.
(d) Ulpian. fragm. tit. de bon. lib. 29. §. patronae. Tertull. Clem. l. 39. D. de bon. lib.
(e) Ulpian. fragm. tit. ult.
(f) Ulpian. tit. 29. §. item.

XI.
Ad l. Papiam Poppaeam de caducis; ſive ad l. caducariam, & de Viceſimis.

Superioribus legis capitibus Auguſtus Urbi reddere ſtuduit abſumtam bellis civilibus multitudinem. Eodem vero tempore de explendo aerarii lacuna cogitavit. Privatorum igitur incommoda publicam levavit inopiã, juſſque populo tribuit in alienas haereditates, & legata, quae antea privatis integra planeque libera dimittebantur. Unde poſt communicatam omni Romanorum imperio civitatem, in immenſum haec lucra aerarii ad commodum, ut Dio refert, exundarunt. Et primo vectigal graviſſimum extraneis haeredibus (non liberis, & parentibus, (g) non denique pauperibus) impoſuit, viceſimamque legatorum, & haereditatum partem inferri juſſit in aerarium militare, populique offenſionem Julii Caeſaris auctoritate, gratiaque vitavit. Legem enim eam repertam ſimulavit in illius commentariis, qua odioſa, & nova omnia tum referebantur. Quam Tullius fraudem ſaepe Marco Antonio in Philippicis exprobrat. Ne qua vero mora ſolutioni viceſimarum fieret, lex unde tabulae a praeſentibus intra tres dies erant aperiendae, vel quinque [illegible] ab abſentibus cum ſupervenerint.(h) Huic autem de viceſima legi, Nerva, Trajanus, Adrianus, Marcus modo ademerunt, modo reddiderunt pristinam vim; donec ab aliis ante Juſtinianum Imperatoribus funditus tolleretur. Cujus abrogationis Gratianum auctorem facit Alciatus, (k) qui a Cujacio (l) falſi accuſatur, propterea quod Auſonii teſtimonium, quo ille nititur, nullum invenitur. Auxit praeterea lex fiſci commodum rebus iis, quae legatario, vel haeredi non tam voluntate teſtatoris, quam lege quaerebantur: nempe illis, quas aliqua ex cauſa capere non poterat is, qui teſtamento vocabatur; quae-

(g) Plin. in paneg. & leg. antiq. apud Cujac. in parat. C. ad l. Falc. Dio lib. 55. an. 759.
(h) l. ult. C. de edict. D. Adrian. toll.
(i) Paul. lib. ſent. 4. cap. 6. Cujac. ibid.
(k) diſpunct. 306.
(l) in Paull. lib. ſent. 4. tit. 6.

que

que propterea, vel ad haeredem alium, vel ad alium legatarium accedebant. Haec autem in tria genera tribuuntur; alia enim *pro non ſcriptis* habentur, alia dicuntur eſſe *in cauſa caduci*, alia propriè *caduca* ſunt, & nuncupantur. Pro non ſcriptis ſunt relicta iis, quorum in perſona ab initio non conſiſtunt, veluti relicta incapacibus, & mortuis vivente teſtatore: item obſcura, & perplexa, quae non intelliguntur; praeterea, quae dictante teſtatore ab ipſo teſtamentario ſibi adſcribuntur, quibus tollendis prodiit Senatuſconſultum Libonianum infra nobis exponendum: & captatoria, ſive quae quis eo conſilio legat, ut ſibi, vel alteri commodum aucupetur ex teſtamento illius, cui legavit, veluti: *Si Titius me haeredem inſtituerit, vel qua ex parte Titius me haeredem inſtituerit, mihi haeres eſto.* Item *ſi Titius Caium ſibi haeredem inſtituerit, mihi haeres eſto.* Quod relictorum genus Senatuſconſulto damnatur. (a) Illa etiā pro non ſcriptis habentur, quae relinquuntur iis, qui ſunt apud hoſtes ſpe reditus omnino perempta, nempe quod ibi poſtea deceſſerint; (b) & legata pura, quae peregrino relinquuntur, (c) & deportato, (d) aut damnato in metallum; qui cum ſit ſervus poenae, non habet dominum, ex cujus perſona legatum conſiſtat, ut conſiſtit in ſervo, qui dominum habet legati capacem. (e) Quidquid autem ejuſmodi eſt, & pro non ſcripto habetur, veteri jure manente, ut olim ſemper, ſic & nunc etiam non ad fiſcum, ſed ad haeredem, vel legatarium, vel ſubſtitutum ſine onere devolvitur, (f) exceptis duobus caſibus, quos innuit Juſtinianus (g) & profert Cujacius (h) nempe cū ſervus legatus eſt alicui, qui capere non poteſt, atque ab eodem relicta eſt ſervo libertas; quamvis enim legatum ſit irritum, tamen humanitatis ratio libertatem intercidere non ſinit; ideo contra ſubtilem juris rationem, praeſtanda eſt ab eo, apud quem ſervus permanſerit. (i) Alter caſus eſt, cum id, quod ſibi dictante teſtatore quis adſcripſerit, rogatus eſt reſtituere; quamvis enim legatum intercidat, onus tamen ſuſtinetur, & fideicommiſſum ab haerede praeſtabitur, (k) cum ita ſit cautum Senatuſconſulto Liboniano. Nec tantum ea, quae ab initio ſunt irrita, ſed quae a primo valuerunt, deinde in eam cauſam reciderunt, a qua incipere nequeunt, pro non ſcriptis habentur. Cujuſmodi duos caſus ponit Juriſconſultus. (l) ii que ſunt, ſi haeres inſtitutus, vel legatarius facto teſtamento damnetur in metallum, vel ſi ſervus alienus, cui fuerat aliquid legatum, a teſtatore redimatur. In cauſa caduci ea ſunt, quae vivo teſtatore deficiunt, veluti ſi legatarius, aut haeres teſtatorem morte praevenerit, aut vivente teſtatore ſervus poenae factus libertatem amiſerit, aliove modo conditio legati defecerit. Haec enim, quae jure antiquo vel in ſubſtitutum recidebant, vel in conjunctum, aliter [illegible], a quo relicta erant, lata lege Papia eodem jure coeperunt eſſe, quo & caduca, fiſco ſcilicet obnoxia. (m) Caduca vero propriè ſunt, quae poſt mortem teſtatoris in eam cauſam deciderunt, a qua incipere nequibant: quae ut amplius fiſco crediderent, vetitum fuit lege Papia, haeredem ex parte adire ante apertas tabulas haereditatis, quo additione dilata caducum redderetur, quidquid ante apertas tabulas a teſtatoris morte defecerat. Unde ſi vel deceſſiſſet haeres, vel civitatem Romanam perdidiſſet, illius portio [illegible] relicta erat, & ad fiſcum

(a) Cujac. obſ. 16 cap. 11 Ital. ter ſ. ult. D. de haered. inſtituendis.

(b) L. ſi ſerva ... D. de legat. 1. leg. ... D. de his, quae pro non ſcript. §. ... inſtit. de leg.

(c) Cujac. C. de cadu. toll. pag. 790.

(d) L. 1. C. de haered. inſtit.

(e) L. 3. D. de his, quae pro non ſcript. habentur.

(f) L. unica §. in primis C. de cadu. toll.

(g) L. unic. §. ... C. de cadu. toll. verb. praeterea.

(h) ad eund. l. pag. 798.

(i) L. cum ſervo §. ſi pro non ſcripto D. de adimendis. lib.

(k) L. ult. D. de his, quae pro non ſcript. habentur. Cujac. ad l. unic. C. de cadu. toll. pag. 798.

(l) L. 3. §. ult. D. de his, quae pro non ſcripto habentur. & §. ...

(m) L. unic. C. de cadu. toll. §. pro ſecundo ... Cujac. pag. 792.

pervenirent; (a) in haerede vero ex aſſe conſervatum fuit jus antiquum. (b) Caducum erat etiam, ſi quid relictum fuiſſet coelibi, nec is intra diem centeſimum, qui dies erat cretionis, uxorem duxiſſet; vel ſi relictum fuit Latino, nec is ante dies centum jus Quiritium impetraſſet. (c) Item ſi poſt mortem teſtatoris conditio, cui legatum ſuberat, defeciſſet. Tum autem ad ea, quae eſſent in cauſa caduci, tum ad caduca ipſa, populus, velut omnium parens, ut ait Tacitus (d) lege Papia initio vocabatur, eaque ſuo cum onere capiebat, perinde ac jure antiquo haeres, ut ſubſtitutus, (e) aut conjunctus. At quod *populo* fuerat jus in caduca, Antonini lege tranſlatum fuit ad *fiſcum principis*, ut docet Ulpianus (f), cujus lectionem neſcio quam recte immutavit Cujacius, ne illum repugnantem faceret Juliano (g) apud quem non populus vocari ſcribitur ad caduca, ſed fiſcus: cum tamen Adriani temporibus, quibus Julianus vixit, non fiſcus, ſed populus ad caduca vocaretur: unde potius Juliani locum, Gothofredo auctore, ſuſpicor fuiſſe a Triboniano vitiatum, expunctaque populi mentione fiſcum ſubſtitutum, ut, quod ſaepe ſolet, veterum ſententias ad ſui temporis ſeculi rationem accommodaret. Nunc quemadmodum ad caduca populus, vel fiſcus admitteretur inſpiciamus. Et conſtat eos tum demum abſtuliſſe caduca, cum teſtator ſine liberis, parentibuſque deceſſiſſet: nam ſi liberi, parenteſve uſque ad tertium gradum ſuperſtites haeredes inſtituti: quod capere non poterat is, cui relictum erat, ipſi ſervato vetere jure capiebant. (h) Pronepotes igitur etiam & proavi excludebant fiſcum a caducis: tertius enim gradus hujus legis ſententia comprehenditur, cum *uſque* particula non raro includat extremum, quo ſermo excurrit, quam etiam vim habet in pluribus juris locis, ut recte Cujacius obſervat. (i) Verum eandem hanc exceptio, quam ad teſtamenta inter liberos, parenteſque facta pertinere dicimus a Juſtiniano, (k) extenditur a Gothofredo ad extraneos haeredes, qui liberos haberent, moveturque illo Juvenalis loco *Sat.* 9.

Jura parentis habes: propter me ſcriberis haeres:
Legatum omne capis, nec non & dulce caducum.

Quod tamen accipi poteſt de aliis legis capitibus, quibus quis relicto ſprivabatur ob orbitatem. Movetur praeterea Ulpiani auctoritate *tit.* 25. *in fine*, cujus haec verba ſunt: *Si quis in fraudem tacitam fidem accommodaverit, ut non capienti fideicommiſſum reſtituat, nec quadrantem eum deducere Senatus cenſuit, nec caducum vindicare ex eo teſtamento, ſi liberos habeat.* Quae quaſi de extranei teſtamento dicantur, putat Gothofredus ſententiae ſuae favere. Hunc autem verborum ſenſum Cujacius ut declinaret, pro *ſi liberos habeat*, ſubjecit *ſi ex liberis exiſtant*. Verum locus, meo judicio, nulla emendatione indiget. Siquidem Ulpiani verba ſine ulla extranei mentione recte congruunt teſtamento patris, cui filius tacitam fidem in fraudem legis accommodavit, ut non capienti aliquid reſtituat hunc fideicommiſſum: quae fraus ne filio eſſet impune, Senatus eum jure capiendi privavit, & quoniam illi conciliare gratiam poterant liberi, quorum cauſa multa parentibus remittuntur, adjecit ne quidem ſi filius, qui fraudem legi fecerat, liberos haberet, poenam evaderet. Siquidem qui dolo malo (l) in fraudem legis clam juſſa

tacita

(a) Ulpian. in fragm. tit. 17.
(b) l. multum D. de condit. & demonstr. & l. ſi. ſed. D. de jur. & fact. ignor. Cujac. ad l. unic. C. de caduc. toll. pag. 820.
(c) Ulp. tit. 22. §. cum quo & tit. 19.
(d) Tacit. lib. 3. annal.
(e) l. 96. §. 1. D. de leg. 1.
(f) tit. 17. §. 2.
(g) l. 90. § 1. D. de leg. 1.
(h) l. unic. §. & cum lex C. de caduc. toll. Ulpian. in fragm. cap. 19. & 13. l. pater mens. §. ult. D. de legat. 2.
(i) ... ſin. D. de Senatuſc. Cujac. ... C. de caduc. toll. pag. 787. & ſeq.
(k) l. unic. in princ. C. de caduc. toll. verſ. & cum lex.
(l) l. in fraudem 10. l. haeres 11. l. cum qui 18. D. de his, quae ut indign. l. 3 D. de jure fiſci.

teſtatoris aliquid reſtituendum recepiſſet, hoc eſt fidem ſuam accommodaſſet, ut alteri reſtitueret; is ex lege Papia excidebat haereditate, aut legato ſibi relicto, eaque bona tanquam vacantia vindicabantur a populo: aut ne fructus quidem licuerit haeredi, aut legatario ante litē motam perceptos retinere, quia bonae fidei poſſeſſores non habebantur. (a) nec eis accreſcebat quidquam de ſic ente conjuncto, cum nemo rem habere dicatur, qua fuerat ab initio privandus; (b) atque hoc unum erat genus bonorum *ereptitiorum* ex lege Papia deſcendentium. Alterum genus erat eorum, quae indigno relicto erant, ad quae populus etiam, & fiſcus vocabantur, & aliquando etiam privati; veluti ſi legatarius teſtamentum ſuppreſſiſſet, quo haeredem fraudaret, aut tutelam teſtamento relictam recuſaſſet; (c) utroque enim caſu indignus eſt legatarius legatis, ſed ei pars ablata traditur haeredi, cui fraudē intenderat, aut pupillo, cujus tutelam recuſaverat; (d) ideo Juſtinianus (e) ait, quae indignis auferuntur, cedere aliquando privatis: & Ulpianus (f) ſcripſit non raro ereptitia nobis adquiri. At quoniā praeterea indignos judicabimus a beneficio teſtatoris, eos nempe, qui vel defunctum occiderint, (g) quos & a deſcendentium defuncti bonis lex excludit, vel eos qui teſtatori morti cauſam aliquam per culpam, aut negligentiam praebuerint. (h) eumve mortem vindicare omiſerint, vel teſtamentum probroſo aliquo nomine, vel falſi accuſaverint, aut inofficioſum dixerint: (i) ſiquidem pertenderint; non autem ſi deſtiterint ante ſententiam. (k) Item qui vel defuncto grave aliquod in judicio crimen objecerint, (l) vel ſtatus controverſiam moveant; vel contra tabulas bonorum poſſeſſionem petant; (m) vel uxores contra leges duxerint: ab eis enim mulieris haereditate ob turpitudinem arcentur. (n) vel capitales inimicitias cum teſtatore ſuſceperint, eique maledixerint; (o) vel ejus uxorem violaverint; vel haereditatem compilaverint. pars enim compilata fiſco accedit, nulla per haeredem detracta falcidia, (p) vel ſtatim nata improbe ſpe, bona liberi ex legitima ſucceſſione perventura donaverint: turpe eſt enim cognato nondum mortuo, per aes, & libram ritus bona mancipare, qui ritus, ut diximus libro ſuperiori, adhibebatur ante Juſtinianum in quavis tranſlatione dominii. Nec tantum ad partem a teſt donatam fiſcus vocatur, ſed ad reliqua bona donatori legitima ſucceſſione obventura, denegatis huic actionibus haereditariis. (q) Aufertur autem dūtaxat id, quod apud haeredem permanserit, nō quod ad ſubſtitutum, vel alterū per fideicommiſſum pervenerit. (r) Huc pertinet S.C. de eo, qui prius teſtamētū utiliter fecerat, deinde aliud, quo inſtituerat eos, quos nō licebat, adeo ut in priore inſtituerit eū, quē ipſe teſtator poſtea judicavit indigniſſimū poſteriore ſuo, quem inſtituere non poterat, utpote ex legibus *incapacem*, qui diſſert ab *indigno*, quem non ſolum excludit lex, ſed aliquādo etiam odium teſtatoris, cuique bona ob id a fiſco eripiuntur. Itaque in hac ſpecie (s) S.C. decretum eſt, auferendam per fiſcum haereditatem haeredi

ſcripto

(a) l. cum qui 18. D. de his, quae ut indigna. (b) ſ. ſi ſolutum 31. D. de adquir. vel omitt. haered. (c) l. 9 ſ. auditore D. de his, quae ut indign. (d) l. 9 eod. ſ. de legat. (e) l. nam ſ. 1. C. de contr. tut. (f) inſtit. cap. 19. ſ. 16. (g) l. Lucius Titius D. de jur. fiſc. Lucius autem ſ. ſi a. D. de bon. damn. DD. in l. cum 3. C. de fideic. (h) l. haeredem 15. l. ut qui mortem 3. D. de his, quae ut indign. l. 1. & 3. C. eod. (i) l. 9 in princ. et ſ. ſi pater et ſ. ult. l. haeredi 14. l. cum tabul. 16. D. de his quae ut indign. (k) l. 1. ſ. non omniſ. D. de SC. Silan. (l) l. ſi mater 2. ſ. D. de his quae ut indig. (m) l. 2. D. de his, quae ut indign. (n) l. ... D. eod. (o) ſi ... D. de his quae ut indign. (p) ... ſcriptum 6. D. de his, quae ut indign. Cujac. ad l. quidem 30. D. ... ad l. ... reſponſ. Papin. (q) ... l. quidem 30. ubi Cujac. D. de ... ad Papin. ... reſpon. (r) l. ... ſ. ... D. de vulg. ... ſubſtit. (s) l. cum quidam 12. D. de his, quae ut indign. ubi Cujac. in Papin. ... 10. quaeſt.

ſcripto in priore teſtamento, quem teſtator mutaturus poſteriore teſtamento voluntatem, judicavit indignum; prius tamen teſtamentum ruptum non fuiſſe, quia poſterius nullum fuit, utpote in quo incapax inſtituitur, & S.C. ad Pertinacis orationem adjecto, cautum eſt, ne priores tabulae rumpantur, niſi a poſterioribus validis. (a) Alia via populo, vel fiſco patuit ad aliena bona per caput illud legis Papiae, quo conſtituitur, ut ſi haeres decedat ante aditam haereditatem, haereditas in aerarium, vel in fiſcum cadat. (b) Nam jure antiquo haereditas, deficiente haerede teſtamentario, deferebatur ad legitimos, ſine oneribus: cum jure ſuo, ſive beneficio legis tranſeat, non voluntate teſtatoris. (c) Haereditas enim non adita, in haeredes haeredis minime tranſmittitur, niſi aliquibus caſibus, puta ſi a parentibus, ſive maribus, ſive foeminis liberi ſint inſtituti, ſive ſui, ſive emancipati, atque ita inſtituti ſuſceperint liberos: ad hos enim haereditas parentibus relicta tranſmittitur. (d) Praeterea ſi haeres extraneus deceſſerit intra annum legibus ad deliberandum datum, (e) & ſciret haereditatem ſibi delatam; haereditas, etſi nondum adita, tranſmittitur in haeredem deliberantis, una cum jure deliberandi (f) per temporis reſiduum. Item infans ab extraneo inſtitutus, ſi in infantia decedat, tranſmittit in patrem, qui ejus nomine adire cum poſſet, non adivit. (g) Tandem ſi S. C. Silaniano, quo aditio, & apertura tabularum procraſtinabatur, donec de familia quaeſtio haberetur, haeres adire impeditus deceſſiſſet, ne huic S. C. eſſet fraudi, Scaevolae placuit tranſmitti haereditatem. (h) Dies vero legatorum nonniſi ab apertura tabularum cedebat, etſi legatarius ante apertum legatum decederet, legatum in fiſcum redigebatur, (i) exceptis legatis per vindicationem, quae Paulus (k) ad haeredem legatarii tranſire ſcribit. Praeterea omiſſa, vel repudiata haereditas, & legatum fiſco vacabat: partemque non capientis caducam eſſe, deniqueque illa, quae populo ex lege caducaria deferri Ulpianus tradidit. (l) Quamvis enim haereditas, & legata, quae aut repudiantur, aut ſuperſunt poſt mortem illius, qui deceſſit ante aditam haereditatem, agnitumve legatum, proprie ſint bona vacantia, diſtinctum quae nomen ſerant a caducis; promiſcue tamen haec aliquando accipiuntur. (m) Ulpianus enim ſimpliciter partem non capientis, aut non adeuntis ait eſſe caducam. (n) Ea ſunt etiam caduca, quae legis Papiae modum excedunt, puta ſi conjugi relictum ſit plus quam lege decimaria licet, vel ſi quid legatum ſit coelibi, aliove relictum ſit, quibus lege Papia capiendi facultatem ademtam eſſe oſtendimus; (o) nec legata modo, ſed & mortis cauſa donationes eidem juri ſubeſſe dicamus ex S. C. ad caput hoc legis condito. (p)

LXI.
De Jure Adcreſcendi.

Et quoniam duplici ratione fiſcus arcebatur a caducis, jure ſcilicet accreſcendi, & jure ſubſtitutionis (nam jure accreſcendi portio deficiens accrebat ſociis conjunctis re, & verbis, vel re tantum, vel aliquando ad conjunctum ſolis verbis, ſi appareret teſtatorem (q) conjunctionem affectaſſe, ne onerae ſit ſt. dum illius; jure autem ſubſtitutionis portio deficiens a ſubſtituto occupabatur); lex Papia jus quidem ſubſtitutionis reliquit integrum, jus vero adcreſcendi ex parte praecidit: (r) nec prius

lus

(a) *Jul. Capit. in Pertin: ſub fin. quib. mod. ...*
(b) *l. unic. § in novißima 4. C. de cadu. toll.*
(c) *Cujac. ad tit. C. de cadu. toll. pag. 609. lit. A.*
(d) *l. unic. C. ut lib. , quae ante apert. tab ... haered. tranſm. ... l. unic. C. de cadu. toll.*
(e) *l. cum in antiquioribus C. de jur. delib.*
(f) *d. l. cum in antiquior.*
(g) *l. ſi infant. eod.*
(h) *l. ſi quis § ... D. de S. C. Silanian.*
(i) *l. unic. § in novißima C. de cadu toll. & § cum igitur*
(k) *l. ... ſent. ... § per vindicat. ubi Cujac.*
(l) *tit. 18. § ... teſtam.*
(m) *l. 45. § 1. D. de legat. 1. Turn. ... 1. annot.*
(n) Ulp. tit. 19 § ... tit. 1. § interdum 19. & tit. 18. § 1.
(o) *l. 45. D. de ...* § 1. & Ulp. tit. 19. (p) *l. 35. D. de mortis cauſa donat.* (q) *Cujac. ad l. ... D. de V...*
(r) *Gothofred. in pag. ... ad hanc legem.*

ſuo ejus juris commodo ſpoliavit haeredes. Ait enim Ulpianus (a) eum, qui totam haereditatem, aut partem ſibi relictam ſit reſtituere rogatus, nihil adcreſcere debere; non quia pars deficiens fiſco inferatur, ſed quia heres totum reſtituere coactus careat re, cui portio deficiens poſſit adcreſcere. Eſt & alius Ulpiani locus, ubi haeredi ſcripto portio haereditatis, perinde atque bonorum poſſeſſio adcreſcit. (b) Et Celſus ait, ſuum haeredem, cui pars ejus, a quo fuerit legatum adcreſcat, non praeſtare legatum, quod jure antiquo capit. Quonam igitur in partem cohaeredum deficientem fiſcus ex lege Papia vocabatur? Neque enim Juriſconſulti ad legem Papiam ſcribentes de heredum conjunctione tractaſſent, neque Juſtinianus caduca funditus tollens attigiſſet etiam cohaeredum portiones, (c) eaſque ad priſcam juris obſervationem revocaſſet; niſi ad fiſcum illae aliquando pertinuiſſent. Quamobrem Jacobus Gothofredus ad hoc caput, & poſt eum Juriſconſulti recentiores exiſtimarunt (d) lege Papia ſublatum jus accreſcendi inter haeredes ſcriptos, quando partes deficiebant vivo teſtatore, aut ante apertas tabulas: (e) at apertis tabulis, atque haereditate adita, inter haeredes jus adcreſcendi manſiſſe, ita ut conjuncti fiſco praeferrentur. Cum autem haeredis portio repudiata adcreſceret alteri, dubitabatur, an ſimul cum onere ſuo transferretur? Quod Julianus negaverat. Ulpianus vero transferri ſcripſit poſt reſcriptum Severi, ex quo ab inſtituto relicta onera cenſentur a ſubſtituto repetita. Unde Ulpianus collegit pari ratione ab altero collega, cui portio adcreverit, onus videri repetitum. (f) Inter legatarios autem prorſus ſublatum fuiſſe jus adcreſcendi per legẽ Papiam praeter Juſtinianum, (g) docuerunt & JCti praeſertim Ulpianus. (h) Subſtitutionibus tantum lex Papia pepercit, unumque hoc effugium patuiſſe teſtatoribus, quo legem declinarent Juſtinianus tradit. (i) Itaque JCti qui privatorum teſtamentis adhibebãtur, quique pro viribus odioſam ſtudebant coercere legem; commenti ſunt reciprocam ſubſtitutionem, tanquam perpetuum bonorum nexum, ut uno perempto nodo, ſtatim haereditas, aut legatum revinciretur altero, itaque fiſcus diutius averteretur. Adeo enim JCti hujus legis avaritiam abominabantur, ut vires illius ubicumque [illegible], cautionibus, reſponſiſque ſuis extenuarent. Cujus benignitatis, prudentiae, atque caritatis plura in legibus noſtris exempla ſuperſunt. Quale eſt illud Ulpiani, qui legatum negat intercidere, ſi fuerit deportatus is, cui relictum fuerat ſub conditione, *ſi Conſul eſſet*, quamquam enim is mortuo comparetur; tamen ne fiſco locus aperiretur, legatum conſiſtere ait propter ſpem reſtitutionis. (k) Item & aliud ejuſdem JCti, qui monſtroſum partum docet proinde atque integrum prodeſſe mulieri ad effugiendas legis Papiae poenas, ne [illegible] cedat in fiſci lucrum, (l) cum alias monſtroſus partus in liberis non numeretur, illumque occidens poena legis Corneliae non teneatur: nam legibus XII. tab. pater eum, aut ferro necare, aut undis mergere jubetur: non enim videtur hominem interficere. (m) Porro princeps minime ſolutus erat omnibus legibus, quippe qui, teſte Dione, (n). Senatu vero eum legis Voconiae ſolveret, & in legatis ſibi relictis Falcidiam (o) pateretur: tamen ex S.C. ſolutus erat legibus caducariis ob earum odium, quod beneficii

(a) l. ſi ... 43. D. de adquir. haered.
(b) l. 9. § ſi duo D. de bon. poſſeſſ. ſec. tabul.
(c) C. de caduc. toll. § his ita.
(d) Merillus obſ. ... cap. 13 ...
(e) l. unica § 2. & 4. C. de caduc. toll.
(f) l. 61. D. de legat. 2.
(g) l. unica C. de caduc. toll.
(h) ſent. tit. 24. § optimum autem
(i) l. unica in princ. C. eod.
(k) l. ... D. de condit. & demonſtrat.
(l) l. quaeret 135. D. de V. S.
(m) l. 14. D. de ſtat. hom. Gothofr. in l. quaeret D. de V. S.
(n) Cujac. obſ. 15. lib. 19.
(o) l. ... C. ad leg. Falcid.

principes Auguſtae impertierunt, ut tradit Ulpianus. (a) Quam legem Tribonianus perperam locavit ſub titulo *de legibus*, quaſi ad leges reſpiciat univerſas, ac data opera celavit poſteros, leges aliquando a Juriſconſultis κατ᾽ ἐξοχὴν appellari lictas leges *Juliam*, & *Papiam*, ad quas pertinet inſcriptio tituli, quem praefert l. illa *princeps D. de legib.* Olim quoque legis Papiae, legatorum nomen in articulo fideicommiſſorum diſcretum fuit a fideicommiſſis, quae alias confunduntur: ne ſi ſub legatorum nomine venirent, fideicommiſſorum dies cederet ab apertura tabularum quemadmodum legata: cum contra fideicommiſſa, ſervato veteri jure, cedant a die mortis teſtatoris. (b) Plura vero fuerunt S.Cta ad hanc legem condita, quorum primo illud occurrit, quo mortis cauſa donationes iis factae, qui lege capere prohibentur, in eadem jubentur eſſe cauſa, quaſi eiſdem in teſtamento relinquerentur. (c) Sequitur & aliud S.C. quo, ut fiſcus excludatur, ſubſtitutio reciproca, quamvis obſcurior, tamen ex mente teſtatoris, benigna interpretatione, inducitur, (d) veluti in hac ſpecie, *Titius & Sejus uter eorum vivet haeres mihi eſto.* Hoc Celſus exiſtimat, ſi uterque vivat, ambos haeredes fore, altero vero mortuo, haeredem fore ſuperſtitem ex aſſe, quia ut ſcribit Ulpianus (e) ſubſtitutio reciproca huic rationi ſubeſſe videtur; quod & in legato eodem modo relicto Senatum cenſuiſſe, Celſus tradit, (f) Praeterea huic tractationi aliud S. C. acceſſit, quo potior cauſa ducitur illius, cujus fides electa ſit, quam haeredis: unde quod Sejo fideicommiſſum fuerat ſub conditione, ut Titio daretur; ſi Titius, pendente conditione, deceſſiſſet, legatum apud Sejum manebit (g) excluſo haerede ſimul, & fiſco. Satis non erat hiſce legum capitibus fiſco, vel aerario proſpexiſſe, niſi legatatores fraudibus viam interclusiſſent: quibus detegendis (quod in legibus poenalibus erat tranſlatitium) certum decretum fuit praemium iis, qui privatorum fraudes ad magiſtratus, & Principem detuliſſent, quod fuit quarta pars rei delatae, idque vulgare praemium Paullus appellat, (h) eamque quantitatem praefinitam a Nerone fuiſſe docet Svetonius, (i) cum antea, quamvis propoſitis praemiis, eorum tamen quantitas incerta fuiſſet. (k) Ne autem delatorũ improbum agmen in Urbe nutriretur, propoſitum fuit praemium ut, qui ſe ipſos detuliſſent, propriamque fraudem patefeciſſent, ſuiſque dimidium rei, quam detulerant: ut Paullus, & Mauritianus prodiderunt. (l) Quam ad rem S.Ctum produiſſe docent ii, quos indicavimus. Tandem qui in fraudem legis fidem accomodaverit, & receperit ſe redditurum, quod per legem non licebat; haereditate, ac legato ſibi relicto a fiſco privabatur. (m) Juſtinianus vero legem caducariam evellit prope radicitus, reſtituitque jus antiquum, & fiſco relinquit bona vacantia, & ea, quae ut indignis eripiuntur: quam legis Papiae abrogationem explicat ipſe luculenter. (n) Jam enim longe antea emendato bellorum civilium damno, populum oneribus hiſce levatum oportuerat. Nam ut apud Livium (o) legimus: *quas tempora aliqua deſideraverunt leges, mortales, & temporibus ipſis mutabiles video.*

Quoniam autem in fiſci mentione verſamur, & lucris ipſius; commodum hic attexemus S.Cta reliqua eo pertinentia, quorum illud quo

publ.

(a) ad L. princeps D. de legib.

(b) Cujat. ad tit. C. de cad. toll. pag. 194. lit C.

(c) L. Senatus 35. de mort. cauſ. donat. quo pertin. l. & admonem D. de legat. 1 Cujac. C. de caducis toll. pag 194. lit B

(d) L. Titius, & Sejus eum ſeq. D. de haered. inſtit.

(e) l. ſequenti.

(f) l. eodemque D. de haered. inſtit.

(g) L. Jubemus D. de leg. 1. l. in fraud. D. de his, quae ut indign.

(h) L. 1. D. de jur. fiſc. §. 1.

(i) in Nerone cap. 10.

(k) Tacit. lib. 3 annal. & ab 20.

(l) L. 15. D. de jur. fiſc. §. 3. & l. 13. §. ult. D. eodem.

(m) L. 10 D. de his, quae ut indign. D. de jur. fiſc. l. 13. §. 2. & l. 3. eod.

(n) l. unica C. de cadu. toll.

(o) lib. 34

publicari vetantur, & haeredi remittuntur bona illius, qui Romā tranſmiſſurus a magiſtratu, ante ſententiam Romae proferendam deceſſerit; cum ante judicium Romae redditum, damnatus non videatur. (a) Item illud, ut privato haerede, & fiſco, de haereditate contendentibus, & creditoribus praeterea petentibus; tam privata haereditatis petitio, quam creditorum actio ſuſtineatur, ſive differatur (b) donec jus fiſci examinetur: cum creditorum actiones non differantur, ſi duos inter privatos de alicujus haereditate diſceptetur. (c) Item illud de tacito fideicommiſſo, cujus partem dimidiam, conſtitutione ſua, Trajanus remiſit fideicommiſſario, qui antequam cauſa ejus ad aerarium deferretur, ultro ſe detuliſſet, ac profeſſus eſſet eam rem ſibi relictam capere non poſſe. Cui conſtitutioni Senatus adjecit, ut ſi quis adverſus Trajani beneficium ingratus, poſtquam profeſſus eſſet ſe capere non poſſe, tranſegiſſet cum poſſeſſoribus relictae ſibi rei, atque lucrum inde cepiſſet, ſi tribus edictis evocatus non reſpondiſſet; tantum aerario penderet, quantum ibi ex delata cauſa remanſiſſet, ſi profeſſionem impleſſet: & ſi poſſeſſoris quoque fraus deprehenderetur, tantum poſſeſſor perſolveret, quantum convictus inferre debuiſſet, (d) unde ab utroque ſimplum exigitur. Porro Senatus quoque cenſuit, ut contra fiſcum liceat opponere compenſationem; puta ſi quis debitor fiſci ſit, & creditor non debeat fiſco perſolvere, niſi deducto eo, quod fiſcus debet; dummodo tamen quod ei debet, una ſtatio, ſive procuratio fiſcalis non compenſet cum eo, quod debet alteri ſtationi, ſive procurationi. Erat enim exactio fiſcalis diviſa in plura officia, ne autem officia confunderentur, & involverentur fiſcales rationes; recte conſtitutum fuit, ut compenſatio locum habeat, quando una, eademque ſtatio creditrix eſſet, & debitrix. (e)

(a) L. 2. D. de bon. eor. qui ante ſent. vel mort. ſibi, &c.
(b) L. apud Julian. 15. D. de jur. fiſc.
(c) L. ult. C. de pet. haered.
(d) L. Ariani 16. D. de jur. fiſc.
(e) L. 1. C. de compenſat.

LXII. S. C. & Oratio Antonini de Tutorum Nuptiis cum Pupillis.

Legibus connubialibus recte attexentur S.Cta, quibus nuptiae inter pupillas, & earum tutores, curatoreſve prohibentur. (f) Orationem habuit in Senatu M. Antoninus Imperator, qua ſententiam ſuam de infirmandis ejuſmodi nuptiis protulit, optimis ad id ſane rationibus adductus: ne liceret velamento nuptiarum tutores, qui conturbaverant pupillarum rationes, aut interverterant, fraudem tegerent ſuam; eoque artificio doli judicium declinarent. Ideo ne conjugalis reverentia ad tutoris auctoritatem accedens, puellares ſpiritus deprimeret, viresque omnes ad reſiſtendum adimeret; Senatus, ex M. Antonini ſententia, nullas eſſe nuptias cenſuit inter pupillam, & tutorem, aut tutoris filium, atque ita imbecillam aetatem, inopemque conſilii ſexum ab aſtutiorum fraudibus liberavit. Quam ob cauſam S. Cti ſententia producta fuit a JCtis ad eos, ad quos tutoris, aut curatoris lucrum pertinet, & in quos fraudis ſuſpicio cadit: veluti eos, qui tutores non ſunt, tutelae tamen periculum ſuo nomine ſubeunt, & ad honorarios tutores, qui & de male geſta tutela tenentur. (g) Unde non modo tutoris nepotes, qui filiorū nomine veniunt, (h) ſed, & filios etiam emancipatos S. Ctum complectitur: immo & exhaeredatos, atque praeteritos, eoſque etiam, qui ſe paterna haereditate abſtinuiſſent: ne forte ſubductis rationibus, bona patris per fraudem in eos collocata oporteat revocari tutelae judicio. (i) Quamobrem etiā extraneos haeredes tutoris ex JCti ſententia, a pupillae nuptiis arcen-

(f) L. 1. C. de interdic. matr. inter pupil. & tut.
(g) L. quod ſi 14. §. 1. D. de ſpon. L. ſi quis 60. D. de ritu nupt.
(h) L. S. C. D. de rit. nupt.
(i) L. non ſolum 65. D. de ritu nupt.

Digitized b

arcentur. Quid ſi avus, qui tutelam neptis ex filio emancipato geſſit, eam pupillam nepoti ex alio filio nuptum dare velit? Et quia per affectionis ratio ſuſpicionem fraudis removet; reſponſum eſt S.Cti mentem eo non eſſe producendam. (a) Aliud erit ſi filiusfam. patri ſuo, aut fratri, qui eſt in eadem poteſtate, pupillam ſuam collocare velit: (b) tunc enim erit locus S.C. quia communia ſunt patris, & filiorum commoda, ſicuti & communia ſunt onera; nam quemadmodum tria onera eadem in domo eſſe cenſentur, ſi pater alicujus, vel filius, vel frater unus tria ſuſtineat onera; (c) denique locum habet excuſatio tutelae, ſic ita & pari ſuſpicione fraudis involvuntur; ut enim prodeſt periculi communio ad excuſationem, ita nuptiis obeſt participatio utilitatis. Praeterea, ſi ventri, aut bonis curator detur, is etiam removetur a nuptiis: (d) quamvis ad breve temporis ſpatium detur. Incivile praeterea viſum eſt puellam, aut tutoris liberto, aut liberti filio in cõturbernio ſuſcepto nuptum dari. (e) Quid ſi teſtator in uxoris arbitrio poſuiſſet filiae nuptias? An matris conſenſus prohibitas nuptias confirmabit, tanquam patris auctoritate contractas? Minime: non tam enim nuptiarum arbitrium permiſiſſe cenſetur teſtator, quam puellae cuſtodiam tradidiſſe. (f) ne tutori nuptũ daretur: eadẽ ratione tutori adrogatio pupillae, vel pupilli, minime permittitur; (g) nec adoptio mariti puellae, ne hanc ſibi viam ad aliena bona patefaciat. (h) Cum autem S.C. nuptias inter pupillas, & tutorem, atque curatorem, eorumque filios ob eam cauſam prohibuiſſet, ne imbecillis ſexus infirma aetas, auctoritate tutoris opprimeretur, idque periculum in ſexum virilem, utpote firmiorẽ minime imminere; haudquaquam oportuit (i) S.C. extendi ad eum, qui filiam ſuam pupillo ſuo in matrimonium collocat. Nec porrigitur S.C. ad eos, qui pro tutore, vel curatore negotia gerunt, quoniam non eadem eſt auctoritas. (k) Matrem quoque pupillae ducere tutori licet. (l) Praeterea ſi pupilla ſit nurus tutoris, utpote quae ante teſtatoris mortem, tutoris filio nupta fuerit; recte contractae nuptiae ſuſpicioſo eventu poſt matrimonium incidente minime diſſolventur: ſed alius curator datur, qui reddendis rationibus praeſideat: (m) generalis enim eſt in jure definitio, atque perpetua, nuptias rite contractas, conſequenti facto minime vitiari. Nec nuptiae ſolum, ſed & ſponſalia hoc S.Cto rejiciuntur. (n) Quo etiam prohibetur ſponſus ſponſae curator dari. (o) At ſi tutor, aut curator rationes reddiderint, licebit ſibi, vel filio pupillae nuptias appetere, dummodo ſimul puella XXV. annum impleverit, *annuſque utilis* exierit, qui petendae reſtitutioni conceditur. (p) At ex conſtitutione Juſtiniani ad XXIX. uſque annum prohibitio tenet: loco enim anni *utilis* ad reſtitutionem in jure antiquo petendam dati, ſubſtitutum eſt a Juſtiniano *quadriennium* continuum. (q) Ad hoc S.C. exceptiones duae proditae a prudentibus, nempe: niſi prius a patre deſponſata tutori puella fuiſſet, & tutor maritus ab eodem patre puellae deſignatus; vel niſi quis nurui ſuae ſit curator datus, non enim diſſolventur contractae nuptiae, ut mox diximus: (r) quibus caſibus vis S.Cti perimitur. Ceterum praeter diſſolutionem nuptiarum fraude contractarum, hujuſmodi tutor infamiae ſubjicitur, neque ex puellae teſtamento capere quidquam poteſt,

tene-

(a) § 12. D. de rit. nupt. l. non ſolum § 1.
(b) d. l. non ſolum § 2.
(c) l. 5. D. de excuſ. tut.
(d) l. non ſolum § 4. D. de ritu nupt.
(e) l. 2. C. de interdict. matrim. l. non eſt 64. D. de ritu nupt.
(f) l. quamquam D. de ritu nupt.
(g) l. ult. D. de adopt. § 1.
(h) l. non ſolum § videamus D. de ritu nupt.
(i) l. libertam § ult. D. de ritu nupt. l. 5. C. de interdict. matrim.
(k) l. 1. C. de interdict. matrim.
(l) l. 2. C. de interdict. matrim.
(m) l. 3. C. de interdict. matrim.
(n) Cujac. paratit. & eund. C. de interdict. matrimonio.
(o) l. 1. § 1. D. de excuſationib. Cujac.
(p) l. 5. C. de excuſationib. Cujac.
l. ſi patris C. ... Cujac. ad h. tit. C.
(q) Cujac. d. loc. C. de interdict. matrim.
(r) Cujac. ubi ſupra.

teneturque lege Julia de adulteriis. (a) Puellae vero licet ex hujuſcemodi mariti teſtamento capere; fraus enim non puellae, ſed tutori adſcribetur. Ejuſdem exemplo S. Cti, Principes inter mandata, quae dabantur in provinciam cum juriſdictione proficiſcentibus, illud inſerebant caput, quo vetabatur, provinciae rectorem, ſibi vel filio uxorem ex provincialibus quaerere: idque *ratione potentatus*, ut Papinianus ait: ne ſcilicet puellae reſiſtendo imperio, imperii metu, invitae pertraherentur ad nuptias. (b)

(a) L. ult. D. de leg. 3. l. quae pupillam 7. D. ad l. Jul. de adult.

(b) L. Praefectus 63. D. de ritu nupt.

LXIII. S. C. Plancianum.

Nuptias conſequitur procreatio liberorum, quos genitor agnoſcere tenetur, atque alere: ideo ſi divortio facto, mulier praegnans apparuerit, partus reddendus eſt ei, a quo concepit. Hinc leges verum patrem decernunt, cujus curae, ac poteſtati filius tradatur. Quamobrem S. C. Planciano, ſive ut alii ſcribunt, Plauciano (cujus, quamvis ante Adrianum conditum ſciam, certum tamen tempus oſtendere non auſim:) hoc inquam S.Cto ratio praebetur, qua legitimo parenti filius uſque ab initio aſſignetur: tum ut a patre, qui ſuus eſt, agnoſcatur; tum ut partes jure civili definitae filiorum gratia ex dimiſſae uxoris dote detrahantur. Siquidem aut morte mulieris matrimonium dirimebatur, aut divortio. Si morte dirimeretur, dos a patre profecta, eo mortuo, penes maritum remanebat: vivente vero patre, ad eum redibat, detractis partibus quintis in ſingulos liberos in infinitum, hoc eſt pro numero liberorum: (c) quarum partium retentionem quidem ante reddendam dotem habebat maritus, non petitionem. Unde jure antiquo, nullus erat diſputandi locus ad patremne, an ad maritum dos ſuperſtitibus liberis pertineret. Nam quia quintae partes in ſingulos liberos a jure ſtatuebantur; certe quod ſupererat ex detractionibus liberorum ad patrem redibat. Haec vero quaeſtio excitata fuit jure novo inter Martinum, & Bulgarum, cum detractio partium, & retentiones omnes a Juſtiniano ſublatae fuerint. (d) Diu vero quaeſtione hac agitata, praevaluit opinio Martini, utpote liberis benignior, ne matris morte fieret eorum cauſa deterior. Si vero per divortium culpa mulieris, aut viri matrimonium ſolveretur, dabatur liberorum nomine retentio, non quintarum, ſed ſextarum partium in ſingulos liberos uſque ad tres: nec in majori liberorum numero pluſquam tres ſextae, ſive dimidium dotis retinere licebat. (e) Igitur S. Cto Planciano permittitur mulieri, parentive, cujus poteſtati ſubeſt, vel ei, cui mandatum ab eis fuerit, ſi praegnans exiſtimetur mulier, id denunciare intra triginta dies continuos a die divortii, vel ipſi marito, (f) vel parenti, cujus eſt in poteſtate; aut ſi horum copiam non habeat denunciare domum, vel in hoſpitium, ſi maneat in civitate maritus: ſi in villa, vel in municipio, illuc ubi larem matrimonio collocaverit. Ita enim JCtus accipit illa verba S.Cti XXX *dies, & domum mariti*. Atque ubi mulier ſe praegnantem ex eo eſſe viro denunciaverit; ille ne partum agnoſcere cogatur, neve agnoſcere recuſans extra ordinem coërceatur, debet aut cuſtodes praemittere, aut contra denunciare gravidam ex ſeſe non eſſe, quo jus habeat in judicio negare filium. (g) Sin autem mulier denunciare neglexerit, aut oblatos ultro a marito cuſtodes renuerit, liberum eſt marito, ejuſve parenti recuſare partum, ejuſque agnoſcendi,

alen-

(c) Ulp. tit. 6. de dotibus §. Mortua.

(d) l. unica §. ſe taceat. verſ. ſi a-bas C. de rei uxor. act.

(e) Ulp. tit. 6. de dot. §. propter liberos.

(f) Ulp. l. 1. D. de agnoſcen. vel alen. liber. in pr. & ſeq. §.

(g) d. l. 1. §. 4. D. de agnoſcen. vel alen. lib.

(a) Paull. lib. 2 ſent. tit. 24.
(b) L. 1. §. 6 & 7 D. de agnoſc. vel alen. lib.

alendique curam rejicere in mulierem(a) niſi mulier poſt lapſos triginta dies denunciaverit, & negligentiam ſuam apud judices corrigens audita fuerit.(b) quod facere licebat. Hoc autem S. C. non eo pertinet, ut ſi ex ſe ſe conceptum non eſſe conſtiterit; tamen, quia ſe agniturum obtulit, cogatur haeredem ſuum habere filium alienum, quamvis alere debeat; & contra, quamvis mulier intra praeſtitutum tempus denunciare neglexerit, & ob id Pater alendi onere levetur, liceatque filium non agnoſcere, non ideo tamen prohibebitur filius ex patre ſe natum aſſerere, idque legitimo judicio comprobare; ſive enim praeceps fuerit patris voluntas in agnoſcendo filio, ſive matris cura in denunciando remiſſior;

(c) L. 1. D. de agnoſc. liber. §. 3. & 14.

Juriſconſulti neutrum voluerunt *praejudicium* eſſe cõtra veritatem. (c) Eſt autem *praejudicium* omnis controverſia ſtatus, in qua quaeritur liber ne ſit quis, an ſervus; filius an non. Diciturque praejudicium quaſi judicium antecedens aliud, cum eam actionem alia, veluti pediſſequa conſequatur; nam ſi quis filius pronuncietur, continuo poterit judicium de patris ſucceſſione movere. (d) Itaque Senatuſconſultum hoc ſic accipietur, ut quoad in judicio conſtiterit, ex quo revera parente partus deſcendat, ex ſuperiori regula alimentorum ratio ſtatuatur: ita ſi nulla de veritate partus controverſia moveatur, alimẽtorum ſubeat onus, qui contra Senatuſconſultum venerit. Nec quia de alimentis quaerere quis anteverterit, minus integrum erit ſtatus controverſiam agitare. (e) Quamobrem quod Paullus ait, maritum, ſi poſt uxoris denunciationem cuſtodes miſerit ad inſpiciendum, obſervandumque ventrem, cogi omnino mulieris partum agnoſcere; a Cujacio tantum ad alimenta trahitur, ne quis putaret ex hoc Paulli loco ademtam eſſe marito facultatem negandi partum, ſi id in judicio alienum eſſe comprobare potuerit. Itaque componit repugnantiam, quae videtur eſſe inter Paullum, & Ulpianũ. (f) Secundum haec quaeritur quot, quaeve ſint mittendae? Et ſane ſi maritus divortio facto vivat, ex reſcripto Divorum fratrum, ſatis fuerint tres obſtetrices, quae ſi renunciaverint praegnantem, ventri cuſtodes apponentur. Marito vero mortuo, ii, quorum intereſt, quibuſque Praetor denunciatum vult, jubentur quinque mittere obſtetrices, quodque tres earum renunciaverint, verum conſtituitur. (g) Verum Plancianum S.C. partum tantum ſoluto matrimonio editum complectitur. Quamobrem Adriani temporibus aliud prodiit Senatuſconſultum, quo pater filium conſtante matrimonio ſuſceptum agnoſcere compellitur. (h) Quia vero haec Senatuſconſulta pertinent ad eos, qui ſui haeredes agnoſcuntur, Juriſconſulti cenſuerunt ea ceſſare, ſi nati poſt mortem parentis in aliena ſint poteſtate recaſuri. (i) Sed & aliud extitit hujus S.C. caput, quo poena *L. Corneliae de falſis* puniebantur ii, qui falſum partum ſubmiſerint. cujus S.C. caput intercidit: tantum de falſo partu pluribus locis in *titulo Digeſtorum ad L. Corneliam* diſputatur. (k)

(d) Paull lib. 2. ſent. § ſi praegnantem tit. 24.
(e) Paull. ſent. 2. § ſi mulier 4. tit. 24
(f) L. 1. §. quadriennium 11. D. de agnoſc. lib.
(g) L. 1. §. de inſpiciendo D. de ventr. inſpic. Paull. ſent. l. 2. t. 24 ubi Cujac. §. ſi mulier ſe. & §. venter.
(h) L. 1. §. 1 D. de agnoſc. lib. ubi Goth.
(i) L. 1 & 3. in fin D. de agnoſc. liber.
(k) L. qui falſum 19 § 1 ad l. Cornel. de falſ. l. 1. cum ſeqq. ... 10. C. eod. tit. de falſis.

LXIV. De lege Atilina.

Sic adhuc pro inſtituta brevitate leges pervagati ſumus, & Senatuſconſulta quae perſonarum ſtatum attingunt: nunc ad ea, quibus negocia reguntur, ex ordine progrediemur. Atque ex negociis primo ea, quae inter vivos geruntur expediemus; deinde quae ex teſtamento, & ex aliena morte proficiſcuntur tractanda ſuſcipiemus. Exordium vero

ſume-

ſumemus a legibus *uſucapionis*: quarum antiquiſſima ſane fuit Atinia, quam ante Nigidium Figulum, & Ciceronem latam, Gellius, (a) & Cicero ipſe demonſtrat. Eaque lex additamentum fuit vetuſtiſſimae legis XII. tabul. quae rerum furtivarum aeternam eſſe jubebat auctoritatem, earumque uſucapionem prohibebat. Quod translatum fuit in legem Atiniam, (b) ex eaque additum, ut non prius rei furtivae vitium emendetur, uſucapiove concedatur, quam res ab injuſto poſſeſſore redierit ad verum dominum. Itaque per hanc legem, tum demum res furtiva vitium exuit, cum reprehenſa fuerit a vero domino. Quod Nigidius Figulus non ſolum ad poſteriora furta, ſed ad ea etiam ante legem facta trahebat. Quamquam enim verbum *erit* futurum reſpicit; tamen quia praepoſitum eſt ei praeteritum *factum*, utraque tempora, futurum ſcilicet, & praeteritum ea oratione conjunguntur. (c)

> (a) lib. 17. c. 7. noct. Attic. Cicero in Ver. 3.
> (b) l. ſequitur §. quod autem 6. D. de uſurp. & uſucap. ubi Cujac. ad lib. 54. Paull. ad edict. l. non ſolum in princ. D. eodem. Inſtit. de uſucap. §. furtivae l. pecuniae 215. D. de V. S. unde Pulvaeum lib. ſing. ad l. Atin.
> (c) l. verbum erit D. de V. S.

Quod autem lex Atinia ſtatuit de rebus furtivis, lex Plautia, & Julia tranſtulerunt ad res vi poſſeſſas, quae longa poſſeſſione uſucapere non licebat (d), niſi poſt reditum ad verum dominum, cujus in manu vitium exuiſſent. Legis vero hujus Plautiae auctorem faciunt eumdem, cui ceterae ejuſdem nominis leges tribuuntur, M. ſcilicet Plautium Silvanum trib. pleb. cujus tribunatus incidit in Conſulatum Cn. Pompei Strabonis, & L. Porcii Catonis A. V. C. I϶CLXIV. Pertinet autem lex ad res vi poſſeſſas, non autem ad ea, unde quis vi dejectus eſt, & ab alio bona fide poſſidentur.

> LXV. De Lege Plautia.
> (d) l. non ſolum §. ſi dominus D. de uſurpat. & uſuc.

Huic attexenda eſt lex Scribonia, quam aliqui Coelio Curioni trib. pleb. aliqui vero praecipue Raevardus, (e) tribuunt L. Scribonio Coſ. F. (f) qui Tiberii tempore vixit, quod verius puto. Ea ſuſtulit omnino uſucapionem ſervitutum: quae non corpore poſſidentur, ſed tantum animo cernuntur, atque contrectantur. Uſucapio autem antea haerere tantum poterat ſervitutibus praediorũ urbanorum, (g) quia continuam cauſam habebant, veluti ſi quis aedes altius ſublatas diu habuiſſet. Nam ruſticorum praediorum ſervitutes, (quod tamen Raevardus negat,) ea ratione uſucapionem excludebant: quod ne quidem quaſi poſſeſſione retineri poterant, quia deerat cauſa continua: nemo enim ambulare, agere, aquam ducere poterat continenter; unde nunquam in his conſiſtit uſucapio. (h) Porro lex Scribonia ſervitutum uſucapiones tollendo, non impedit quin ſervitutũ libertas uſucapiatur, (i) ſive quin longa deſuetudine, aut contrario uſu ſervitus amittatur. Item quamvis ante legem Scriboniam ſervitutes biennio uſucaperentur; nunc tamen etiam adquiruntur, ſed longa poſſeſſione, bona fide, abſque alio jure, ſive titulo auctoritate Praetoris. (k)

> LXVI. De Lege Scribonia.
> (e) lib. ſing. ad l. ſcrib.
> (f) Dio Caſſius lib. 57.
> (g) Cujac. ad l. ſequitur 4. D. de uſurp. & uſucap. ſive ad l. 54. Paull. ad edict. §. ult.

Tulit & C. Mamilius trib. pleb. inter plura capita de limitibus, (unde & Limitanus dictus,) ut inter fines agrorum, quinque, aut ſex pedum latitudinis ſpatium ab uſucapione deinceps eximeretur. (l)

> LXVII. De Lege Mamilia.

Et haec de uſucapionibus. Habemus autem de uſufructu S. C. nempe *de uſufructu earum rerum, quae uſu conſumuntur*, hoc eſt rerum quarum non uſus eſt, ſed abuſus. Quo Senatuſcõſulto locuſ fundi, in quo uſusfru-

> LXVIII. De uſufructu earum rerum, quae uſu conſumuntur.

(h) Cujac. in repet. ad §. ult. l. ſequitur D. eod. itemque ad lib. 54. Paulli ad edict. (i) l. ſequitur § ult. D. de uſurp. & uſucap. ubi Cujac. in repet. ad eum §. Raevard. loc. cit. (k) Cujac. loc. cit. (l) Cicero de Leg. vide Hotom. de leg.

uſusfructus inſideat, conſtituitur cautio reddendae pecuniae, vini, olei, aut ſimilis alius rei corruptibilis poſt finitum uſumfructum. Qui hac ſpecie conſtitutus eſt affinis, de quo late tit. D. de uſufructu earū rerum, quae uſu conſumuntur. Ejus nullum tempus certum oſtenditur. Tantum ſcimus Marci Tullii tempore nondum prodiiſſe, (a) ut notat Contius, & Cujacius. (b) Neque cautio haec remitti poteſt a teſtatore, nec a ſuo teſtamento Senatuſconſultum excludat. Intelligitur autem cautio haec fidejuſſoribus datis. (c)

(a) Contius lib. 1. lectt. ad l. 9. D. eod.
(b) lib. 17. quaeſt. Papin. l. 6. D. de uſuf. ear. rer. quae uſu conſum.
(c) Cujac. l. c.

LXIX. De S. C. Macedoniano.

Nunc pergamus ad leges de foenore, non eas ſcilicet, quae ad publicum regimen pertinebant, ſed illas, quae reſpiciunt jus civile privatorum, cui operam noſtram dicamus. Quamobrem, omiſſa lege Laetoria, quam ſupra expoſuimus, explicabimus S. C. Macedonianum, quod etiam coërcendis adoleſcentium intemperantiae, atque foeneratorum fraudibus reſcindendis conditum fuit. Cui Senatuſconſulto auctoritatem tribuit lex Claudia, Claudii Imperatoris tempore lata, qua vetabatur pecuniam mutuam dari adoleſcentibus in mortem patris, ſive dilata ſolutione ad patris mortem. (d) In cujus ſententiam legis, conditum fuit Senatuſconſultum Macedonianum, ſic appellatum, non a Macedone adoleſcente, qui ſua omnia per luxuriem prodigebat, ut falſo Theophilus tradidit; ſed a Macedone foeneratore quodam improbo, qui ſuis vitiis, & pecunia, quam foeneratò dabat, inconſultos, & praecipites ad libidinem adoleſcentes corrumpebat, occultis nominibus, (e) ſive ſuppreſſa cauſa mutui, celatoque titulo crediti, & tacito foenore, atque ut eleganter Cujac. *ſub tunica*, & *in ſinu*, cui apud Horatium opponuntur *certa nomina*. Itaque, (f) ne filiifamilias gravitate foenoris obaerarentur, neve poſt mortem patris haereditatem omnem creditoribus tradere cogerentur; Senatus praeſtitit adverſus creditores exceptionē, qua mutuantis actio repellatur. (g) Addit Juſtinianus ideo ita Senatum caviſſe, quia plerumque adoleſcentes luxuria, & aere alieno exagitati parentum vitae inſidias moliebantur. Itaque recte Ulpianus ſcribit pecuniam perdere, qui eam filiusfamilias mutuam dederit. Sunt qui hoc S.C. cum Claudii lege tempore conjungant, ſicuti & ſententia conjunguntur. Sed quia in eamdem ſententiam Senatum decreviſſe ſub Veſpaſiano, Suetonius (h) tradit, malunt plerique S.C. ejus originem a Veſpaſiano repetere, niſi forte obſoletum poſteà ſub Veſpaſiano revixit.

(d) Tacit. annal. lib. 11. cap. 13.
(e) vide Paratitlum [illegible] Veſſ[illegible] hoc tit. Cujac. C. hoc tit. & parat. D. de S.C. Macedon.
(f) l. 1. D. ad S.C. Maced.
(g) in Inſtit. tit. 7. lib. 4.
(h) in Veſp. cap. 11.

LXX. Lex Julia de Ceſſione bonorum.

Debitoribus vero univerſis, lex Julia ſubvenit, quae de ceſſione bonorum appellatur; eaque jus conceſſit, ut ſi ſolvendo non eſſent, liceret bona creditoribus cedere, quo non debitoris, ſed creditorum nomine bona deinde diſtraherentur. Quo beneficio debitores, non modo effugiunt poenam carceris, quae aſperitas e XII. tabulis ſuperarat; ſed etiam declinant infamiam illam, quam incurrebant; cum aere alieno merſi patiebantur ex edicto miſeram illam ſectionem bonorum a Praetore ſubſtitutam, & loco illius longe miſeriori ſectioni, nempe diſlacerationis membrorum XII. tabul. permiſſae legibus. Mitior certe fuit Praetoris poena, qua non membra corporis, ſed patrimonium debitoris, & fama proſcindebatur. Mitiſſima tamen lex Julia fuit, quae beneficio ceſſionis debitores etiam liberavit infamia, quam ſubibant, cum eorum

n omne

nomine bona ſubjiciebantur auctioni. Et quamvis actiones adverſus debitores non peremerit; eas tamen eſſe ac viribus ſpoliavit exceptione *ſi non ceſſit bonis*; qua debitores poſt ceſſionem muniuntur, quod nova bona adquiſiverint. Ceſſio enim bonorum non obſtat quin bona poſt ceſſionem quæſita veteribus actionibus ſubſint, in quantum facere debitor poſſit. (a)

(a) *C. qui bon. ced. poſſ. ubi* Cujac.

LXXI. De S.C. Vellejano.

Atque his juribus in univerſum unicuique ſubvenitur. Mulieribus vero peculiare beneficium tribuere edictis ſuis Auguſtus, & Claudius; quibus occurrebatur imbecillitati mulierum, quæ conjugali amore, atque inconſulta facilitate ſeſe temere implicant. Itaque cavebatur, ne virorum obligationes in ſe ſuſciperent, neve actioni, qua viri tenebantur, ſe ſubjicerent. M. tandem Silano, & Vellejo Tutore Coſſ. (b) ſubventum plenius fuit fœminis omnibus pro aliis quibuſcumque bona fide non callide, neque dolo intercedentibus, & alienis obligationibus, ſciente creditore, conſentientibus. (c) Etenim hæ omnes interceſſiones irritantur S.C. Vellejano, quo repellendis creditorum actionibus, exceptio mulieri præbetur, ſive novam, ſive veterem in ſe ſuſceperit actionem. (d) de quo S.C. pauca retuliſſe ſatis fuerit, cum perſpicue, atque abunde de eo in Digeſtorum libris diſputatum inveniatur: nec ulla difficultas ex antiquitate ſuperſit.

(b) *l. 2. D. ad S.C. Vellejan. Cuj. parat. C. ad. & l. 2. D. eodem.*
(c) *l. 4. & 9. C. hoc tit. & leg. quamvis 3. D. eodem*
(d) *Cujac. parat. Dig.*

LXXII. De Lege Cincia, S.C. [illegible], & Oratione Marci de Tranſactionibus.

Tranſeamus nunc ad donationes, de quibus anno ab V.C. IƆXLIX. lex prodiit, quæ vetabat ob cauſas orandas donum quicquam, munuſve accipere. Dictaque lex *Cincia* fuit, utpote lata a M. Cincio Alimento trib. pleb. ejus anni. (e) Cum autem Cincia lex oratorum avaritia, & fraude contemneretur, ſæpe de reſtituenda inter Patres agebatur, & ſub Auguſto per S.C. revixerat, donec ſub Claudio in Senatu conſtitutus fuit modus muneribus oratorum ad dena uſque ſeſtertia in ſingulas cauſas. Quam ſententiam Cujacius cenſet fuiſſe [illegible] S.C.to illo, quod memoratur in ultima epiſtola Plinii libro 5. (f) Dena vero ſeſtertia ratione recte ducta, centum aureos conſtituit, Quod Budæus, & Alciatus probant. (g) Id vero S.C. a Nerone confirmatum, tradit Suetonius. Hæc autem lex Plauto dicitur *muneralis*, quo nomine legem Cinciam deſignari, tradit Feſtus Pompejus. (h) Unde colligitur non ſolum oratorum donationes, ſed & alias omnes fuiſſe imminutas, quamvis Joſepho Scaligero excelſi ingenii, atque inauditæ eruditionis viro, in ſuis ad Feſtum notis id minime probetur. A cujus ſententia me abducunt Juſtinianus, (i) & Juriſconſulti in pluribus juris locis, ubi *legitimus modus donationum* ſcribitur. Cur enim *legitimus modus* (k) niſi lege aliqua, & quidem Cincia de donationibus præſcriberetur? Niſi putaverit Scaliger per legem Cinciam oratorum donationes omnino fuiſſe ſublatas, alias vero ad certum modum redactas, nempe CC. aureorum, ut tradit Cujacius ex C. Theodoſiano: (l) quod autem hunc legis modum excederet, minime ratum per legem erat, præterquam ſi conjunctis perſonis donaretur. (m) Solemnitas quoque traditionis per mancipationem, & nexum ex hac lege injungebatur, exceptis donationibus inter parentes, & libe-

K r ros.

(e) *Liv. in Cat. major. & lib. 34. de orat.* Livius *lib. 34.* Arnob. *lib. 2. adverſ. gent.* Tacit. *lib. 11. 13. & 15.* Lipſius *in 7 c. [illegible] lib. 11. annal.* Manut. *lib. de leg. ad donat. [illegible] lib. 1. epiſt. ult. ad Attic.*
(f) Cujac. *obſ. lib. 6. cap. 18.*
(g) Tacit. *annal. 13.*
(h) *verbo muneralem.*
(i) *l. jubemus C. de donat. leg. cum de don. l.* [illegible]

[illegible] l. ſi [illegible] D. de donat. (k) [illegible] D. de dolo mal. & met. except. ubi Cujac. Tit. Paulus [illegible]. Probatur id etiam ex C. de [illegible] a parente. (l) [illegible] & 5. de donat. [illegible] Cod. Theod. (m) [illegible] Aquilius 27. D. de donat. [illegible] reſp. [illegible]

(a) Hotom. de leg. Anu Aug. in hac l. & l. 1 §. ſicuti D. de var. & extraord. cogn.
(b) lib. 30. Bremer. c. 5. ad 1 Cruc.
(c) l. plebiſcito 18. D. de off. Praeſid. Cujac. obſ. lib. 6. c. 16.
(d) l. Senatus D. de mort. cauſ. donat.
(e) Cujac. par. tit. ad D. de donat. inter. v. & uxor.
(f) l. cum hic ſtatus 32. §. oratio D. de donat. inter vir. & uxor.

rem. (a) Male vero aliqui, quos refellit Cujacius in citatis locis, decepti depravatis codicibus, hanc cum lege Titia conjungunt, quae pertinet potius ad ſponſiones, quas nonniſi virtutis cauſa fieri licebat. Porro qui primus ob orandam cauſam pecuniam acceperit, traditur ab Ammiano Marcellino, (b) Antipho Rhamnuſius. Magiſtratibus vero xenia, ſive parva munuſcula, eſculenta, vel poculenta, quae intra dies proximos conſumuntur, licebat accipere ex plebiſcito, cujus nullum adhuc patuit nomen. (c) Non omittam S. C. de donationibus mortis cauſa factis, in eos, quos lex capere prohibet; quae eadem in cauſa ſunt habendae, qua eſſent legata iis, quibus per legem capere minime licet. (d) De quibus etiam ſupra. Erat S. C. quod recte a Cujacio Aemilianum appellatur, utpote orationem in Senatu habente Caracalla editum, Fulvio Aemiliano, & Numio Albino Coſſ. quo laxabatur ſeveritas Romani moris donationes inter virum, & uxorem ex Solonis inſtituto prohibentis (e) eo conſilio, ne invicem ſpolientur conjuges; neve donis potius, quam mutuis officiis, ad mutuum amorem provocentur. Quamobrem hoc S. C. inductum fuit, ut donationes eae inter conjuges donatoris morte convaleſcerent, ſi uſque ad mortem in ea voluntate perſeveraſſet, quaſi donatum inter vivos teſtamento confirmetur. (f) Donationibus recte conjunguntur tranſactiones, de quibus oratione M. Antonini *l. cum hi D. de tranſact.* S. C. comprehenſa conſtitutum fuit, ne alimentorum tranſactio rata eſſet, niſi auctore Praetore fieret: quia plerique, inopia coacti, pauca recipere, quam plura ſperare malunt. Antequam autem a negotiis vivorum diſcedamus, adjiciendum eſt S. C. ſuper corruentium aedificiorum reſtitutione utiliſſime conditum, eodem Imperatore ſuadente. Quo S. C. ipſa domus reficienda, tacito pignore obligatur creditori, cujus ſumtu reſtituatur, ſive creditor pecuniam in ſumtus ipſi domino tradiderit, ut S. C. verbis comprehendebatur, ſive redemtori h. e. illi qui domum a domino reſtituendam conduxerit, ſeu acceperit *ἐργολάβῳ*, ut habent Baſilica, quam ad ſpeciem S. C. ſapientum interpretatione profertur. Sed jam ad negotia veniamus, quae a morte aliorum exiſtunt, legeſque ad ea pertinentes accedamus.

LXXIII. *De Lege Cornelia de Teſtamentis.*

Igitur ex teſtamentariis primum locum damus legi Corneliae, quae teſtamenta in Urbe condita ab iis, qui apud hoſtes deceſſerunt, perinde confirmat, ac ſi nunquam in hoſtium poteſtatem deveniſſent. Cum enim quis hoſtium potitur, teſtandi facultatem amittit, neque apud hoſtes moriens civis Romanus reputatur; & quia teſtamentum civis Romani morte conſiſtit, ideo jure civili nullum eſſe teſtamentum videbatur illius, qui poſt illud conditum in Urbe, deceſſerat apud hoſtes. Quae teſtamenta, ne propter calamitatem interciderent, L. Cornelius Sylla Dictator legem tulit, (g) qua initium captivitatis pro morte habebatur: ut eorum teſtamenta, quaſi mortuorum in Urbe convaleſcerent: omniaque in eamdem cauſam reciderent, in qua eſſent, ſi nunquam teſtator in hoſtium poteſtatem perveniſſet. Itaque ſi apud hoſtes quis decadat, teſtamentum ante captivitatem factum valet lege Cornelia, quae captivitatem convertit in figmentum mortis: ſi vero captivus redierit in Urbem, teſtamentum illius valebit jure poſtliminii, a jure gentium ducto, quo is, qui

(g) Julian. l. 12. D. qui teſt. fac. poſſ. ubi Cujac. lib. 41. l. de ſolu. ind. Ulp. inſtit. tit. 23. ubi Cujac. l. 18. D. de vulg. & pupil.

qui ab hoſtibus ad cives rediit, perinde habetur, ac ſi nunquam civitatem amiſiſſet, quaſi nunquam fuiſſet apud hoſtes.(a)

Porro antequam progrediar ad uberiores leges, defungar explicatione S.C. Neroniani ad legata pertinentis, atque ob levem, quam de eo mentionem Ulpianus facit, a paucis admodum animadverſi: cujus ſententia eſt, ut quod minus integris verbis legatum eſt, perinde ſit, ac ſi optimo jure legatum fuiſſet. (b) Laxavit igitur ſeveritatem juris civilis in legatis, quae valere voluit quoquo modo ſententia enunciatur; quãvis verbis prolata non fuerint a lege praefinitis. Occurrunt etiam & S.C. alia minus nota, nulliuſque fere nominis ad legata pertinentia; quale illud fuerit, quo tacita ſubſtitutio ſubjicitur legato ad exemplum inſtitutionis hujus *Titius & Sejus, uterve eorum vivat, haeres mihi eſto* per quae verba, ſi uterque vivat, ambo haeredes erunt; altero mortuo, haeres erit ſuperſtes, propter tacitam ſubſtitutionem, quam Senatus cenſuit ineſſe ſimili legato *Titio, & Sejo utri eorum vivat, aureos decem centũ dato.* Nam ſi uterque vivat, ambo legatum accipient; altero vero mortuo, integrum legatum accipiet ex tacita ſubſtitutione ſuperſtes.(c) S.C. quoque decernitur, ut columnis, vel tignis per fideicommiſſum relictis, ea tantummodo praeſtentur, quae auferri poſſint, ſine domus injuria, neque mentio aeſtimationis habeatur.(d)

Infinitam vero teſtandi licentiam, XII. tabul. lege permiſſam, leges aliquae poſterioribus temporibus coangustarunt. Quarum eſt lex Furia, (e) quam tulit C. Furius trib. pleb. ne liceret teſtatori ſupra mille aſſes legare, aut mortis cauſa donare ulli, praeter quam cognatis, certiſque perſonis: quibus exceptis, ſi ex alieno teſtamento plus praefinita quãtitate quis acceperit, quadruplum ejus, quod pluſquam licebat, acceperit, reddere cogebatur: itaque inter minus perfectas leges haec ab Ulpiano refertur,(f) quia poena non afficit eum, qui contra legem fecit, ſed illum, qui accipiendo, quod contra legem factum eſt, approbavit, damnumque ducit ex facto minime ab ea reſciſſo. Quae lex cum haeredi proſpicere voluiſſet, calliditate tamen teſtantium eludebatur; quod enim quis quantitatem in unum conferre vetabatur, eamdem minoribus portionibus in plures legatarios tributam haeredi ſubtrahebat, multiplicato legatorum numero, haudquaquam a lege praefinito.(g)

Neque has etiam fraudes lex Voconia, quam tulit Q. Voconius Saxa trib. pleb. Caepione, & Philippo Coſſ. A. V. C. IↃXCIV. cujus inter capita illud fuit praecipuum,(h) ne quis cenſus, ſive qui centum millia ſextertium poſſideret,(i) plus ulli legaret, quam ad haeredẽ perveniret. Quod eodem revolvebatur; eveniebat enim, comminutis, multiplicatiſque legatis minima portio haeredi ſuperſtet, veluti ſi ex aureis C. teſtator diſtraxiſſet ſinguloſ in XCIX. legatarios: haeres enim ſine ulla fraude legis, tamen nõniſi aureũ auferebat; ideoque propter minimum lucrũ, haereditatem adire facile recuſabat. Aliud caput ejuſdem legis fuit, ne foeminae ab inteſtato praeter conſanguineas ſuccederent. (k) Quod eo conſilio fuit excogitatum, ne impotentia muliebris animi

(a) Cujac. tit. 23. Ulp. & ad l. 28. D. de vulg. & pupill. ſive ad Julian. l. 62. D. in inſtit. quib. ad eſt permiſſ. facere teſt. §. ne.

LXXIV. S.C. Neronianum de legatis.

(b) Ulp. tit. de l. §. per praeceptionem 24.

(c) Titius, & Sejus, ut cum duobus ſeq. D. de haered. inſtit.

(d) l. unum 41. D. de legat. 2.

LXXV. De Leg. Furia.

(e) Cicer. pro Balbo & Verr. 1. Theophil. inſt. de Fal. Ulp. tit. 1 § minus Cujac. ad tit. 7. reſp. Papin. l. aucnationes l. ſi ſervus D. fam. ercisc. & in tabula Jun. de l. Falc. Guj. c. obſervat. lib. 19. cap. 11.

(f) cap. 1. inſtit. §. minus, & cap. 28. §. in teſtam. 1130. Dalat. S. Jo. Xiovek. annot. in reſp. ad l. Falcid.

LXXVI. De Lege Voconia

(h) Cic. in Verr. 1. Cujac. obſ. lib. cap. 31. l. Cujac. in inſtit. ad l. Falcid. in tit. de ſucceſ. ab inteſtato.

(k) Paullus lib. 4 ſent. tit. 8. Cujac. inſtit. Juſtin. de l. Falcid.

elata divitiis, nimia ſuperbia, & opibus viros opprimeret. (a) Quamobrem Cato Major, qui ob gravitatem morum, ſexus levitatem oderat maxime, magnis lateribus hanc legem ſuaſit annos quinque, & ſexaginta natus. (b) Quo minus autem illecebris ſuis mulieres haereditates extorquerent, eadem lex vetuit quicquam cenſum haeredem facere mulierē ſupra quadrantem, ſive XXV. millia ſeſtertium. Hinc Auguſtus (c) ut Liviam inſtitueret ex triente, a Senatu legis veniam impetravit. Ceterū figmentum declamatorium duco id, quod apud Quintilianum legitur, *ne ſemiſſem relinquere liceat* (d)

Jam vero lege Voconia, ut diximus, non ſatis haeredi cavebatur, quia plerumque multiplicato numero legatorum, omne fere lucrū haeredi detraheretur. Propterea conſilium legum Furiae, & Voconiae (ne ſcilicet parvitate lucri ab haeredibus teſtamenta deſtituerentur) minime ſuccedebat. Hinc ſub Auguſto Triumviro Reipubl. conſtituendae, antequam ſibi tribunitiam poteſtatem adjeciſſet, L. Antonio, P. Servilio Iſaurico iterum Coſſ. A. V. C. IƆCCXII. lata fuit a Falcidio trib. pleb. lex, quae *Falcidia* dicitur, qua non plus dodrante permiſſum teſtatori fuit legando abſumere: facta haeredi facultate detrahendi ſibi quartam haereditatis partem, ſi haereditas ſupra dodrantem legatis occuparetur. (e) Gothofredus vero anno ſuperiori, at Balduinus anno poſteriori, nempe Calvino, & Pollione Coſſ. latam putat. (f) Cujus legis vis ex [illegible] interpretationibus porrecta fuit etiam ad inteſtatorum ſucceſſiones, propter fideicommiſſa ex conſtitutione Pii, (g) & ad donationes cauſa mortis ex conſtitutione Severi; (h) itemque ad donationes inter virum, & uxorem, quae morte confirmantur. (i) Quia etiam his rationibus haeredibus portio infra Falcidiae quantitatem minui poterat: ideo placuit ad haec vim legis extendere. Quae detractio fit ſalvo jure publico. Nam ex reſiduo legati, detracta Falcidia, detrahĕdum erit id, quod forte per legem Papiam legatario denegaretur. (k) Transfertur autem ad fiſcum ſine ulla detractione Falcidiae, ex S. C. Planciano, quidquid contra legem relinquitur, clam, & in fraudem legis, quod *tacitum fideicommiſſum* appellatur. Neque illius detractionis omiſſio cedit lucro aliorum legatorum, ſed fiſci, ad quem quarta ab haerede non retenta pertinet ex conſultatione D. Pii. (l) Excluditur etiam S. Conſ. Falcidia ex legato ſervi, quem quis rogatus fuerit manumittere: namque tantum detrahere licebit ex eo, quod forte ipſi ſervo legatum fuerit. (m) Praeterea refert Cujus ipſa lege Falcidia expreſſum fuiſſe, ne quae mulieris cauſa emta parata eſſent, quartae detractionem paterentur. (n) Illud quoque caput ad legem Falcidiam revocat Cujacius, quo ex dote uxori relegata Falcidiam detrahi prohibetur, cum praeter teſtamentum alio etiam ex jure debeatur, (o) cumque hoc jungit aliud caput, quod decernitur, ut in ducenda ratione legis Falcidiae, prius deducatur aes alienū: propterea prius deducenda erant precia ſervorum, quibus libertas erat relicta, adeo ut inde patrimonium teſtatoris minueretur. (p) Hac autem lege lata, Furia, & Voconia ſiluerunt. Per Falcidiam enim plenius teſtamen-

(a) Cujac. ad Paul. ſent. 4. tit. 8. §. foem.
(b) Cic. in Caton. Maj. Aur. Aug. de leg. [illegible] l. Val. Gell. lib. 17. cap. [illegible] lib. 7. cap. 13. Balduin. ad L. Vocon.
(c) Dio lib. 56.
(d) Vinn. [illegible] ad 2. Inſt. 23. §. [illegible]
LXXVII. De lege Falcidia.
(e) l. 1. D. ad l. Falcid. Gothofr. ibid.
(f) Dio lib. 48. [illegible] ad l. Falcid.
(g) [illegible]
(h) l. 2. C. de donat. cauſa mort.
(i) l. cum hic ſtatus §. oratio [illegible] D. de donat. inter vir. & uxor.
(k) Cujac. [illegible]
(l) l. beneficium §. praeterea D. ad l. Falcid. [illegible] D. de his quae ut indign.
(m) l. ſi ſervus [illegible] ad l. Falcid.
(n) l. ſed uſusfructus [illegible] ad l. Falcid.
(o) [illegible] D. ad l. Falcid. Cujac. [illegible] in princip.
(p) [illegible] §. haec verba [illegible] D. [illegible] per [illegible] Cujac. [illegible] ad l. Falcid.

ſtamentorum firmitati ſimul, & haeredis utilitati conſulitur: propterea ſublatum quod fuit ſexus diſcrimen ſuperioribus inductum legibus. Verum Falcidiae vires eliſit maxime Juſtinianus, permiſſa facultate teſtatoribus utiliter prohibendi Falcidiam, cum antea hujuſcemodi voluntati, quantumvis expreſſae, haeredes minime parere cogerentur. (a) His legibus apte contexetur S. C. Trebellianum, de quo breviter, quando ejus eſt ſatis origo pervulgata.

(a) *Auth. reſt. lat. 3. cap. 2 de haered. & Falcid. Ant. Auguſt. in lib. de leg. ad bonas leg. auth. Ad rem ſed haec C. ad L. Falc.*

LXXVIII. De SCto Trebelliano, Pegaſiano, Aproniano & Sabiniano.

Veteri Juriſprudentiae legum XII. tabul. ignota fuerunt fideicommiſſa: quia non certa obligatione juris, ſed fide, atque benevolentia eorum, qui erant rogati continebantur: niſi fidem etiam aliquo juris vinculo teſtatori obligaſſent. (b) Itaque res omnis teſtamentaria incumbebat in haeredem, qui defuncti obligationes ſuo periculo ſuſceptas praeſtare cogebatur: nec in eum, ad quem haereditatis commoda perveniebant, ſed in illum, qui haeredis nomen praeferebat, actiones dirigebantur. At quoniam Auguſti temporibus certa juris neceſſitate fideicommiſſa fuerunt adſtricta, neque amplius eorum reſtitutio ex haeredis voluntate pendebat; ne haeredes, qui totam aliquando reſtituere jubebantur haereditatem, damnum ex ſua fide facerent, onuſque obligationum in ſe ſe directarum nullo ſuo compendio ſuſtinerent; oportuit haereditariarum actionum incommodum ab eis removere. Etenim non raro teſtamenta deſerebantur, atque deſtituta fideicommiſſa intercidebant; quia haeredes ne implicarentur haereditariis actionibus ſaepe adire recuſabant. (c) Ideo Neronis temporibus VIII. kalend. Septembris Annaeo Seneca, & Trebellio Maximo Coſſ., ſuffectis (deſunt enim in faſtis, ut notat Vinnius *inſtitut. 2.*) ad Senatum referentibus, factum eſt Senatuſconſultum, quo reſtituta ex teſtamento univerſa haereditate, actiones omnes, quae haeredi, & in haeredem competerent, ſimul cum haereditatis commodo, ſive cum bonis ipſis haereditariis transferrent in eum, cui reſtituetur haereditas, ita ut haeredes ſine ſua fraude, directam ſibi haereditatem alterius commodi poſſet adire. At quoniam haeredes rogati aliquando tamen ſolem moleſtiam refugientes, aliquando commodum haereditatis invidentes iis, quibus haereditatem reſtituere jubebantur, adire recuſabant; ne teſtamentum deſereretur, & ne ſpes commodorum inde ducta occideret, neceſſe fuit haeredes rogatos non ſolum damno levare, ſed utilitatis etiam blandimentis impellere, permiſſa eiſdem certae portionis detractione de bonis ex teſtamento reſtituendis. Quamobrem ſub Veſpaſiano, Pegaſo, & Puſione Coſſ. Senatuſconſultum eſt proditum, quod Pegaſianum appellatur, quo permittitur haeredi reſtituere rogato detrahere quartam ex bonis ſuae fidei commiſſis. Hinc lex Falcidia, quae ad legata tantum intendebatur, producta fuit ad fideicommiſſa etiam univerſalia: adeo ut quartam ſemper ipſus haeres, tum ex univerſa haereditate reſtituenda, tum ex ſingulis rebus per fideicommiſſum relictis retineret. Quoniam vero nihil hoc Senatuſconſulto de actionibus haereditariis cavebatur, mos erat inter haeredem, & eum, cui reſtituenda erat haereditas, ut interponerentur ſtipulationes: non aliter ac ſolebat inter heredem, & legatarium partiarium, cujus loco habebatur is, ad quem bona ex reſtitutione deferebantur: ita ut pro ſua cujuſque portione onera haereditaria

(b) *Cic. lib. 2. de finib. ubi de Sex. Rufo & Sex. Peduc.*

(c) *L. 1. D. ad S. C. Trebell. Juſt. inſtit. lib. 2. tit. 23. Ulp. cap. 25. de fideicommiſſ. & quib. locis cit. Ant. Aug. ad l. & S. C. Rom. not. lib.*

tam inter haeredem, & eum, cui reſtituebatur haereditas, communica-
rentur, quo damnum, & lucrum pro ſua quiſque portione participaret. Quod ſi haeres ſcriptus haereditatem ſibi ſuſpectam nollet adire; juſſu Praetoris adire cogebatur, translatis in eum, qui ſibi reſtitui poſtulaverat, actionibus, tanquam ex S.C. Trebelliano. Qua in re nullis interpoſitis ſtipulationibus, opus erat: tum enim nihil oneris in haerede ſcripto manebat, ſed commoda ſimul, & incommoda cum ipſa haereditate reſtituta, jubente Praetore, tranſibant. Verum quia ſtipulationes, quae interponebantur poſt Senatuſconſult. Pegaſianum, in fraudem aliquando alterutrius contrahentium inducebant, eoque nomine ſummo viro Papiniano captioſae videbantur; placuit Juſtiniano, prudenti ſane conſilio, hujuſmodi nexus reſecare, atque omnibus ex ambagibus evolvere fideicommiſſa. Ideo vim Pegaſiani S. C., & facultatem quartae detrahendae, juſque cogendi haeredem adire nolentem, convertit in S. C. Trebellianum, atque utraque S. C. confudit, ut ex duobus unum efficeretur de viribus utriuſque conflatum. Quo pacto nunc haeres quartae detractionem habet, & exemtionem onerum haereditariorum, quae onera tantum in eo reſident pro ratione quartae detractae. Cetera ſimul cum haereditate tranſeunt, cum quo, & legata, quorum nulla oneris pars apud ſcriptum haeredem remanet; *quarta* enim retinet onus aeris alieni, non legatorum. (a) nam ſi de *quarta* legata detraherentur, res ad antiquum rediret incommodum, & haeredi ſcripto beneficium legis eriperetur. At ſi haeres non ſponte adeat, ſed coactus a fideicommiſſario, qui judicis officium imploravit; tum tanquam extraneus commodis omnibus, & incommodis haereditariarum actionum ſpoliabitur: & ſi totam haereditatem ſponte reſtituerit, omnes haereditariae actiones fideicommiſſario, & adverſus eum dabuntur. (b) Sive autem ex toto quis inſtitutus, ſive ex parte fuerit, ac ſive totum, ſive partem reſtituere cogatur, nihil intereſt; cum idem jus in quartae detractione fuerit a Juſtiniano conſtitutum. (c) Actiones item ex S.C. Trebelliano non in privatas modo, & certaſque perſonas tranſmittuntur, ſed etiam in univerſitates, & municipia, quibus directa haereditas relinquitur inutiliter. (d) obſtat enim ratio juris civilis, quae ad haereditatem adeundam certam perſonam exigit; adire autem nequeunt univerſi. Hinc Plinius junior ait rempublicam neque inſtitui haeredem poſſe, neque percipere. Ne vero ſubtilitas juris civilis alienorum teſtamentorum commoda civitatibus eriperet, auctor fuit Marcus Aproniano, & Paullo Coſſ. ut S.C. conderetur, quo civitatibus, quae ſub Imperio Pop. Rom. eſſent, liceret, ſi non directam, quod jure civili vetabatur, at fideicommiſſariam relinquere haereditatem. (e) Itaque in eas ut hae actiones ex S.C. tranſeunt, quo illas hi univerſi, (qui enim poſſent?) ſed univerſorum nomine, aut conveniunt, aut excipiet, [illegible] actor ab omnibus conſtitutus exerceat. Quod S.C. Apronianum appellatum, Antonius Auguſtinus refert ad Adriani tempora; Cujacius (f) vero, ad Marci aetatem: tradidit enim Paullus (g) Marci temporibus S.C. dictum fuiſſe, quo collegiis legare permittitur. Quam [illegible] Aproniani S.C. poſterius fuit. poſtea vero alio S.C. municipiis permiſſae ſunt haereditates libertorum ſuorum. (h)

Teſta-

a Weſenb. in §. ſed quia inſtit. de fideic. haered. paratit. D. ad S.C. Trebell. conſentiente Donello l. 2. C. ad S.C. Trebell. Vinnium ſuper §. ſed quia [illegible]

(b) [illegible] Ab [illegible]

(c) [illegible] §. [illegible]

(d) l. 26. §. [illegible] D. ad S.C. Trebell. l. [illegible] D. de libert. univerſ.

(e) l. omnibus 26. D. ad S.C. Trebell.

(f) in Juſtin. lib. [illegible] D. [illegible] l. 27. D. ad S.C. Trebell. ſupr.

(g) l. cum Senatus D. de reb. [illegible]

(h) [illegible] 27. D. ad S.C. Trebell.

Teſtatur porro Ulpianus (a) a Nerva primum fuiſſe introductum ut civitatibus legare liceret: idque diligentius ab Adriano confirmatū. Hae leges atque S.C. haeredibus extraneis proſpexerunt; at Sabinianum adoptivis (b). Eo autem jubetur, ut ſi pater naturalis e tribus maribus filiū unum in adoptionem dediſſet; ei filio pater adoptivus quartam bonorum partem relinqueret praemii loco parentibus, quod tres reipubl. mares dediſſent: quod & de impubere adrogato conſtitutum invenimus; (c) Eadem ratione unus ex tribus maribus Senatui dabatur, ut curiae liberatio impetraretur, ſive ut liberaretur quis onere tributorum exigendorum, quae curiales ſub Imperatoribus Romanis in ſe ſuſcipere cogebantur. Quo pacto miſerrima coepit eorum eſſe conditio, cum ſi eſſet exactio difficilior, proprio aere praeſtare cogerentur, quod aliis imperabatur. Liberationem autem horum onerum, etiam ex S.C. Sabiniano praeſtari Cujacius (d) cenſuit, probavitque veterum lectionem, ut nulla mutatio facienda ſit in Inſtitutionibus Juſt. nianeis, ubi hoc de S.C. aliquod non obſcurum veſtigium apparet. (e) Quem locum Raevardus, & Alciatus perperam vexarunt. Ceterum referuntur plures quaeſtiones S.C. definitae, qualis eſt, cum adire recuſatus, qui rogatus fuerit duobus, alteri pure, vel in diem, alteri ſub conditione reſtituere: tunc enim Senatus cenſuit universam haereditatem reſtituendam ei, cui pure, vel in diē fuerit haeres reſtituere rogatus; ad alterum autem ipſo jure actiones, exiſtente conditione, tranſire, ſi partem ſuam ſuſcipere velit. (f) Item ſi haeres inſtitutus rogetur non totum reſtituere, ſed partem haereditatis; vel ſi rogetur reſtituere duobus, quorum alter conſentiat, alter repugnet reſtitutioni, utroque caſu Senatus cenſuit omni eximendum onere haeredem, qui ſuſpectam ſibi haereditatem adire recuſet; eamque totā ad alterum tranſire, qui reſtitutionem poſtulet. (g) Praeterea ſi quis duos inſtituerit haeredes, invicemque eos ſubſtituerit, illiſque rogaverit, ut ſive uterque, ſive alter eorum haeres eſſet, haereditatē ſuam Titio poſt quinquennium reſtitueret; nec velint ſcripti haeredes haereditatē eam, ſibi ſuſpectam, adire, Titio fideicommiſſario illam ſuo periculo adire poſtulante: Senatus juſſit aut utrumque, aut alterutrum ex haeredibus ſcriptis haereditatē adire, ac Titio fideicommiſſario reſtituere: in Titium vero fideicommiſſarium, & adverſus eum actiones eſſe dandas, quaſi reſtituta ex Trebelliano haereditate. (h) Porro non licebat haeredem rogare, ut certum hominem inſtitueret. Verum ne voluntas haec periret S.C. hanc interpretationem huic voluntati adhibuit, ut cenſeatur haeres rogatus traditam haereditatem ei reſtituere, quē inſtituere rogaretur. (i)

Atque haec ad jam natos filios pertinent: ſequuntur ea, quae ad poſtumos. De quibus ne teſtamentum rumperent, cautum eſt lege Velleja; cum antea tantum Jurisconſultorum ingenio, & Galli Aquilii formula, vitio praeteritionis occurreretur. De qua tota ratione poſtumorum inſtituendorum obſcura ſane, atque perplexa, in qua integra pene volumina conſumuntur, pauca quidem a nobis lector accipiet, ſed ea ni fallor ſatis expedita: certa enim dicere non auſim in eo juris articulo, ubi vate opus eſt magis, quam interprete. Poſtumus dicitur, vel quaſi *poſt humatum patrem natus*, ut contendunt ii, qui hoc vocabulum cum

adſpira-

(a) tot. de legat. § civitatibus l. 1. D. de libert. univers.

(b) Raevard. cap. 6. in prob. de adſ. prud. & § ſed ea omnia ubi Theoph. l. inſtit. de haered. quae ab inteſt.

(c) L. 2. C. de adoption.

(d) In C. de decurion. & ſil. eorū lib. 10. Vin. in inſtit. § ſed cum ea ſunt. de haered. quae ab inteſtato.

(e) § ſed ea inſtit. de haered. quae ab inteſt.

(f) l. 1. § ſed & quoties D. ad S.C. Trebell.

(g) l. cogi 16. § ſi quis D. ad Trebell.

(h) d. l. cogi § cum quidam 7. D. ad S.C. Trebell.

(i) l. ex facto D. ad Trebell. l. cum filiusfam. 15. § ut ſi quis haeredem D. de legat. 1. l. cum pater ſ. mando ſiliae D. de legat. 2.

LXXIX. De lege Velleja. & ad l. Gallus D. de Liberis, & Poſtumis.

aſpiratione ſcribunt: vel quaſi *poſtremus*, ut Cujacius (a) cenſuit, qui & aſpirationem ex pãdectarum florentinarum auctoritate rejicit, exiſtimans *poſtumos* eſſe productionem particulae *poſt*, ut & *poſtliminium* dictum putant. Quamobrem nomine *poſtumi* non modo continetur natus poſt mortem teſtatoris, ſed etiam natus eo vivo, poſt teſtamentum factum; immo & is etiam, qui natus teſtamenti tempore, mortuo deinde patre, ſuccedit avo in locum haeredis ſui. Unde ratione avi poſtumus, vel *agnaſci* dicitur, vel *ſuccedere*. Agnaſcitur avo poſtumus, ſi mortuo patre, ac vivente avo poſt teſtamentum naſcatur; ſuccedit vero poſtumus, ſi tempore quidem teſtamenti natus erat, ſed poſtea, patre amiſſo, vivente adhuc avo, in locum haeredis ſui ſuccedit: tum enim fit avo haeres ſuus, non agnaſcendo, quia jam natus erat, ſed ſuccedendo: hoc eſt quaſi agnaſcendo, ac patris locum ſubeundo. Poſtumus autem, vel *ſuus* eſt, vel *alienus*: poſtumus ſuus eſt, vel qui poſt mortem patris naſcitur ſuus haeres; vel qui agnaſcitur avo, aut quaſi agnaſcitur mortuo patre. Poſtumus alienus aliquorum opinione (inter quos Goveanus) eſt, qui nunquam naſcẽdo futurus eſt haeres ſuus: qualis eſt nepos ex filio emancipato, qui propter emancipationem patris naſcitur extra familiam avi; & ideo, mortuo patre, non fit avo ſuus haeres. Medii ſunt inter hos nepotes nati ex filio, quem habemus in poteſtate: qui nec alieni ſunt, quoniam ſui eſſe poſſunt avo poſt mortem patris; neque ſunt ſui, quoniam eos pater nondum mortuus antecedit. Hos igitur diſtinctionis cauſa vocaverim *poſtumos non ſuos*, quales appellantur a Theophilo, qui eos nunquam *alienos* appellat, ſed *non ſuos*. (b) Theophilus vero poſtumos alienos ita definit. (c) *Eſt autem alienus poſtumus, qui ſi naſcatur, ſuus mihi non eſt futurus.* Qua definitione comprehenditur tum nepos ex filiofamilias, tum nepos ex filio emancipato. Priſcis autẽ Romae temporibus, jus civile tanta religione tenebatur, ut nefas eſſet leges ultra proximã verborum ſignificationem extendere. Quamobrem quia leges XII. tabular. quae patrifamilias de re ſua teſtãdi liberam poteſtatem permiſerunt, nihil de perſonis nondum natis iudicarent, ideo vetebãtur parentes haeredes inſtituere poſtumos, qui nõdum erant in rerum natura, & inſtitutionem conferre in perſonam incertam. Quamobrem, qui ſine filiis uxore praegnante decedebat, cogebatur extraneum inſtituere; nato vero poſtumo, reddebatur inteſtatus. Cum enim poſtumus naſceretur haeres ſuus, & praeteritus a patre reperiretur, teſtamentum rumpebat: quia praeterire non licet haeredes ſuos, ſed eos, aut inſtituere oportet, aut exhaeredare. Verum Juriſconſulti, qui occultos legis ſenſus aſſidua diſputatione, atque interpretatione verborum extricabant, adhibita regula publicae utilitatis, cui leges omnes obediunt; ſenſim intulere, ut liceret inſtituere, aut exhaeredare poſtumos ſuos naſcituros; ſive teſtaretur pater, ſive avus, qui nurum praegnantem haberet ex filio mortuo. Quod Juriſconſultorum conſilium tacita voluntate populi, propter communem utilitatem acceptum ſtatim ceſſit in morem, relatumque fuit inter regulas juris civilis, quo nõ modo XII. tabulae ſignificantur, ſed quidquid uberius, atque uberius diſputatio fori, & interpretatio juriſconſultorum adduxerat; ad quam

ſaepe

(a) lib. 1. obſ. 4.

(b) inſtit. lib. 2. tit. 13. § 1.

(c) inſtit. de haer. ab inteſt. § 2.

ſcope juris civilis appellatio anguſtius accepta referebatur. Igitur jure civili licebat inſtituere poſtumos ſuos, hoc eſt eos, qui ob nativitatem naſcerentur in poteſtate teſtatoris, quales filii ſunt, aut nepotes ex filio mortuo in poteſtate patris. At nihil cautū reperiebatur de poſtumo nato poſt mortē patris ſed avi, quem poſtumum pater vivens teſtamenti tempore praecedebat. In eo teſtamento avus inſtituebat proprium filiū, quē habebat in poteſtate; filio vero mortuo ante teſtatorem, nepos poſt mortem avi natus, teſtamentum rumpebat uti praeteritus ab avo, cui per mortem patris nepos ſiebat haeres ſuus. Ut igitur teſtamenta etiā ex hac parte protegerentur, Gallus Aquilius Juriſconſultus novum jus minime ſtatuendo, ut perperam aliqui docuerunt, (nec enim licebat privata Juriſconſultorum auctoritate, novam legem condere,) id quod jure civili receptum jam erat ad hanc etiam ſpeciem accommodando, more Juriſconſultorum, cautionē, ſive formulā excogitavit, qua praeteritionis vicium removeretur, atque is etiā caſus includeretur in jure civili. Itaque conſilium dedit avo, ut primo filium inſtitueret, poſtea nepotem, qui poſt ejuſdem avi mortem naſceretur, ſi filius vivente ſe decederet: his nempe verbis concepta formula, *filium meum haeredem inſtituo: ſi filius meus vivo me morietur, tūc ſi quis mihi ex eo nepos poſt mortem in decem menſibus proximis, quibus filius meus morietur, natus erit, haeres eſto.* Quod autē de nepotibus Gallus protulit, Juriſconſulti ad omnes liberorum gradus extenderunt, nempe ad pronepotes, abnepotes, & quotquot haeredes ſui naſci poſſent. *Mortis* item nomine, civilem etiam mortem comprehenderunt, ita ut conditio extitiſſe cēſeatur, ſi filius, aut interdictus eſſet aqua, & igni, aut deportatus. Atque hactenus jus civile, Gallique formula complexum eſt eos, qui mortuo patre, vel avo naſcerētur. De natis vero vivente avo, ſive teſtamenti tēpore, ſive poſt teſtamentum, Juriſconſulti nihil attigerunt: quia huic incommodo poterat ipſe teſtator occurrere, alio condito teſtamento, in quo inſtitueret, aut exhaeredaret nepotem, qui vel agnaſcendo, vel ſuccedendo haeres ſuus factus eſſet avo. Sed quoniam non ubique facultas datur condendi teſtamenti, quia non ubique tot cives Romani praeſto ſunt, quot requiruntur ad teſtamentorū ſolennitatem; ideo lex Velleja novi teſtamenti condendi neceſſitatem ſuſtulit data poteſtate inſtituendi nepotes, qui vivente teſtatore naſcerentur ſui, traditaque ratione inſtituendi jam natos. Id enim auſi non ſunt Juriſconſulti, quia legibus nō licebat nepotem haeredem facere neceſſariū, vivente patre, quē avus habebat in poteſtate. Ideo novo juri conſtituendo, nova lege opus fuit, nempe Velleja, cujus auctor nondum e veteribus monumentis patet, ſive Juniam, ut plerique, ſive Juliam Vellejam cum Cujacio appellemus. (a) Ea lex omne praeteritionis periculum in poſterum excluſit, cōplexaque eſt caſus omnes inſtitutionis poſtumorū, quibus caſibus duobus capitibus aptiſſime occurrit. In priori permittit avo inſtitutionem quorūlibet poſtumorū, qui poſt mortem filii ſe vivente naſcerētur ſui; in poſteriori tradit rationem inſtituendi nepotem jam natum, ſi eſſet in locum haeredis ſui per patris mortem ſucceſſurus, permittitque eum ante tempus, adjecta conditione, inſtituere, ut neceſſe ſit eum: *ſi quis ex filio*

(a) In Augu- [illegible]

haeredibus ſuus haeres eſſe deſierit: nam ſi avus, ſimul cum filio, nepotem pure inſtituiſſet, ea inſtitutio valebat, ut inſtitutio extranei: & ſi moriente avo, filius erat in poteſtate, nepos portionem ſuam adquirebat patri; ſi vero avus poſt teſtamentum, filium, & nepotem emancipaverat, ſuam tum ſibi quiſque portionem haereditatis ſeparatim auferebat. Sicut autem Aquilii cautio ad omne mortis genus, & per omnes liberorum gradus trahitur; ita etiam lex Velleja, unde non ſolum nepotem, ſed & quoslibet liberorum gradus ex legis praeſcripto licet inſtituere; ſive filius vel naturaliter moriatur, vel interdictus aqua, & igni fuerit, aut deportatus, patet nepoti ſui haeredis locus. Veſtigavit Julianus & aliū caſum, qui lege Velleja minime includitur, & tamen de utroque capite trahit: nempe hunc: Avus teſtamentum facit, ubi prius filium, deinde nepotem nondum natum inſtituit. Naſcitur nepos vivente avo, & patre, qui praemoritur avo. (a) Ad quod caput legis ea ſpecies refertur? non ad prius, quia pertinet ad eos, qui ſui naſcuntur, vivente avo, mortuo patre: hic autem natus eſt vivente patre, unde non fuit avo haeres ſuus cum naſceretur; non ad poſterius, quia pertinet ad eos, qui teſtamenti tempore nati erant: hic autem natus eſt poſt teſtamentum: & tamen refertur ad utrumque ſimul. Nam idem caſus a ſorſum inſpectus, partim pertinet ad prius caput, quia hic nepos teſtamenti tempore nondum erat natus; partim ad poſterius, quia natus eſt avo vivente. Ideo Julianus, quaſi commiſtis utriſque legis capitibus, cenſuit per hujus nativitatem teſtamentum non rumpi: quia quod a ſingulis capitibus excluditur, iiſdem ſimul concurrentibus continetur. Et haec de lege Velleja ſatis. Si quis uberiorem explicationem deſideret, adeat latiores Duareni, Hotomanni, Alciati, Cujacii, Goveani, aliorumque commentarios, (b) ex quibus tamen nos, utcumque licuit, nucleum ſtudioſis excluſimus, longiori diſputatione conſulto abſtinentes, ne non tam lucem afferamus copia, quam tenebras: res enim eſt ejuſmodi, ut limoſae aquae inſtar, quo plus fundus tractatur, eo magis ab imo turbetur.

(a) [illegible] Ant. Matth. de [illegible] haered. [illegible] lib. 2. tit. 13. [illegible]

(b) ad l. Gallus D. de lib. & poſth. Vinn. inſtit. lib. 2. tit. 13. §. poſtumorum 2.

LXXX. De lege Glicia, five de querela Inofficioſi Teſtamenti.

Atque his praeteritionis vitium removetur. Si vero in teſtamento exhaeredatio continetur, ad aliud remediū excurritur, quo exhaeredatis ſubvenitur, nempe ad auxilium legis Gliciae, cujus veſtigium habemus in inſcriptione *legis IV. D. de inofficioſo teſtamento*, quae inſcriptio florentini codicis auctoritate defenditur adverſus Hotomannum, (c) & alios, qui ne Cujacio gloriā tribuant detectae legis, ad ſuum uſque tempus aliis interpretibus ignotae, legem prorſus nullam agnoſcunt Gliciam: querelamque inofficioſi, ex moribus magis, & ex conſilio JCtorum, quam ex certa lege fluxiſſe contendunt. (d) Caeterum Glicium nomen reperitur in vetuſtis auctoribus, nempe Tacito, Svetonio, Floro, Livio, & agnoſcitur a Carolo Sigonio, qui & Gliciae dictaturam in lapidibus capitolinis notatam ſe inveniſſe teſtatur. (e) Haec autem *querela*, quae *inofficioſi teſtamenti* dicitur, teſtamento dementiam objicit teſtatoris, quem arguit quaſi furioſum: non enim videtur hominem ſani capitis potuiſſe ſine cauſa filium exhaeredare. Unde per cauſam dementiae teſtamentum reſcinditur, ut inofficioſum, & quaſi conditum contra

(c) diſſ. de quarta legit. cap. 3.

(d) Cujac. obſ. [illegible] c. 21. & L. 4. D. de inoffic. teſtam. & lib. 17. obſ. 17.

(e) Ant. Aug. lib. de leg. in leg. Glicia. & Cujac. d. obſ. 2. cap. 21.

tra pietatis rationem: naturale enim jus quodammodo videtur mutuam inter parentes, & liberos ſucceſſionem inſtituiſſe. Sed quoniam aut illecebrae mulierum, & novercalia odia patris morientis voluntatem ſaepe a privigno abducunt; aut ipſe pater levibus aliquando ex cauſis naturalem filiorũ caritatem exuit, ideo filius injuſte ſe exhaeredatũ probans, patriſque furorem praetendens, teſtamentum ita reſcindit, ut cum inſtitutione concidant & legata. (a) Sane liberis praeteritis opus non eſt inofficioſi querela, ineſt enim vitium ab initio; vetuſtioribus namque legibus interdictum eſt praeterire liberos: ſed eos, aut inſtituere oportet, aut exhaeredare, iis autem opus eſt querela, quibus vel minus legitima portione relictum eſt, vel omnis prorſus adempta. (b)

(a) L. Papinianus 8. § pen. & Titio 11. l. cum mater 19. D. de inoff. teſtam.

(b) Paull. 4. ſent. tit. 5.

LXXXI. S. C. Julianum de Petitione Haereditatis.

Quoniam autem querela inofficioſi genus eſt petitionis haereditatis: ideo ex ordine Edicti perpetui, & Digeſtorum licebit hinc tranſire ad univerſam haereditatis petitionem. Super qua conditum eſt (c) S. C. quod a Graecis appellatur Adrianum, utpote factum Adriani juſſu, poſt ejus orationem de more habitam in Senatu prid. id. Mart. Q. Julio Balbo, & P. Juventio Celſo, Tito Aufidio, Oenio Severiano Coſſ. qui ea de re verba fecerunt. Ex qua nominum deſcriptione Alciatus infert, cum Conſulibus unius anni admiſcos etiam eſſe Coſſ. deſignatos: neque meminit raro ſub Imperatoribus unius anni Conſules integrum annum in Magiſtratu manſiſſe, ſed ſuffectis aliis, intra annum abire conſueviſſe, dignitati conſulari tantum in nominibus retenta, ut ex iis annus nſ cuperetur. (d) Huic autẽ S.C.to, quod a Julio Balbo Conſule aliquibus Julianum appellatur, cauſã praebuit haereditas fiſco delata ex legibus caducariis, nempe Papiae Poppaeae capitibus: cujus haereditatis bona priuſ quã haereditas fiſco deferretur, diſtracta fuerãt ab iis, qui ſe haeredes putabant. Ideo cogitatum fuit de fiſci damno ſarciendo, revocandiſque rebus alienatis, & de pretio ex iis redigendo. Quamvis autem fiſci cauſa S.C. prodiit, commune tamẽ etiam eſt privatis haeredibus adverſus eos, qui ſive bona, ſive mala fide res haereditarias aut poſſideant, aut diſtraxerint. Plura vero ſunt hoc S.C.to comprehẽſa; ſcilicet ne qui haereditatis petitione agunt, uſuras exigant ab iis, qui haeredes ſe putantes res bona fide diſtraxerint, nullamque pretii reddendi moram fecerint. (e) Item cautum, ut ſi res haereditariae periſſent, diminutaeve fuiſſent, pretium earum ab iis, qui in Judicio ſuccubuiſſent, actori redderetur: quatenus tamen poſſeſſores facti fuerint locupletiores; amplius enim exigi bona fides non ſinit. Ex eo autem tempore petita haereditas intelligitur, quo primum poſſeſſoribus innotuit eam ad ſe non pertinere, ſive denunciationibus, ſive literis, ſive edicto, ut deinceps malae fidei poſſeſſor fiat. Porro malae fidei poſſeſſores, ſi ante litem conteſtatam fecerint quo minus poſſiderent, ut poſſeſſores tamen damnantur.

(c) L. 20. D. de petit. haered.

(d) Dion. lib. 48. Ant. Aug. in S. C. ſupra memor.

(e) L. 1. C. de petit. haered.

LXXXII. De S. C. Claudiano, ſive de Adſignatione Libertorum.

Huic recte attexetur S.C. Claudianum, ex quo certa pars haereditatis defertur ei, ſive ex liberis, cui, quibuſve ſive inſtitutis, ſive exhaeredatis, libertus, libertave a patre, qui duos, pluresve liberos habet in poteſtate fuerit aſſignatus. Hujus enim liberti, ſi pater, qui aſſignaverit in civitate eſſe deſinet, haereditas ei cedit, in quem pater jus patronatus judicio ſuo contulerit, cujuſque libertum eum eſſe voluit praecipuum,

ſive teſtamento, ſive aliter: (a) niſi qui patronus ex filiis fuerat a patre conſtitutus, ſine liberis deceſſiſſet, etenim tum ceteri liberi, fratreſque defuncti omnes pariter ad ejus liberti ſucceſſionē veniunt, ne jure enim aſſignatione uni facta, ceteri deſinunt eſſe patroni; unde contra tabulas habent bonorum poſſeſſionem, ut notat Cujacius *parat. ad hunc tit.* (b) Quod S.C. ſub Claudio, Sabellio, vel ut alii malunt, Velleio Ruffo & Oſterio Scapula Coſſ. conditum fuit. (c) Quamvis autem aſſignatio filio familias facta, poſt emancipationē evaneſcit, quia filii ſtatus, in quo beneficium teſtatoris reſidebat, fuit immutatus; tamen ſi ab initio emancipato filio libertus fuit attributus, eam aſſignationem valere Mynſingerus cenſet. (d) Ego vero exiſtimo tum utiliter emancipato filio libertum adſignari, cum non pauciores, quam duo ſunt in poteſtate, atque emancipato ſimul cū altero ex iis, qui ſunt in poteſtate, adſignatur. Quod enim infirmum eſt ex perſona emācipati, propter perſonam ejus, qui eſt in poteſtate conſiſtit, exemplo *e l. alt. D. de liber. & poſthum.* At ſi duos tantum liberos habeat pater, quorum alter ſit emancipatus, adſignatio utrique facta nulla eſt, quia neque ex emancipati, neque ex filiifamilias perſona ſuſtinetur: cum ex S.C. non aliter adſignari libertus queat, quam ſi adſignans duos minimum liberos habeat in ſua poteſtate, ut optime Cujacius explicavit. (f)

(a) l. 3. §. 5. D. de adſignand. libert. & in fin. de adſignand. libert.
(b) per l. 1. § … D. de bon. libert.
(c) inſtit. de adſignat. lib. & l. … D. eod.
(d) in l. utrum … D. de adſign. libert. … eod.
(e) l. … de tranſact. & …
(f) paratit. de adſign. libert.

LXXXIII. De S.C. Tertulliano.

Rerum ſeries nos ducit ad S.C. Tertullianum, & Orphitianū, quæ ad mutuas matrum, & filiorum ſucceſſiones pertinent. (g) Jure namque XII. tabul. ſucceſſionis jura ſequebantur ſolos agnatos, neque ad ſucceſſionem vocabantur, præter eos, qui virili ſexu conjungerentur. Unde quia nulla inter liberos, & matrem agnatio intercedit, ſpes etiam ſucceſſionis ab inteſtato inter eos omnis jure civili perimebatur, niſi mater conveniſſet in manum, & viro filiæfam. loco fuiſſet. Etenim, ut alibi diximus, uxorum duo genera erant, (h) earum nempe, quas viri annum integrum uxoris habebant, eoque ſpatio uſucapiebant, quæ proprie uxores dicebantur; & earum, quæ matreſfam. appellabantur, quæque conveniebant in manum, ſive poteſtatem viri dupliciter: nempe *confarreatione*, ſive certis ſolennitatibus, & ſacris, quibus de more adhibebatur *far*, quo farre utpote communi Romanorum victu, vir, & uxor veſcebantur, ut perpetuam vitæ communionem ſignificarent; & *coemtione*, cum vir mulierem interrogaret, an ſibi materfam. eſſe vellet, & viciſſim fœmina virum, an ſibi eſſe vellet paterfam. ac ſi conſentirent, mulier *conveniebat in manum*, ſive convertebatur fictione juris in ipſam viri perſonam, & in ejuſdem familiam transferebatur, tanquam filius patri; eaque coemtio dicebatur forſan quia, ut Varro, teſte Nonio, (i) tradit, mulier tres aſſes ferebat, quorum alterum viro, veluti proemtionis pretio dabat; alterum in foco ponebat ante Larem familiarem; alterum in loculo, ſive in marſupio majori conditum compito vicinali dabat, ſive Laribus compitalibus, quibus ſiebat ſacra: erant enim & Lares, qui viis publicis præſiderent. (k) Igitur ſive confarreatione, ſive coëmtione mulier conveniret in manum, ac tanquam filiafamilias viri poteſtati ſubjiceretur, habebatur loco filiæ, & filias mutua ſucceſſio erat jure civili, tanquam inter hæredes ſuos, & inter conſangui-

(g) Paull. lib. 4. *ſent. tit.* 9. & 10. Juſtin. … Weſemb. paratit.
(h) Cic. in Top. … *Cujac.* Georg. … Scalig. ad Feſtum verbo … Apul. *lib. 6. de Aſino.*
(i) l. … lib. … cap. 1.
(k) *Sueton. in Aug.* Arnob. lib. 3. Macrob. de ſatur. diev. ral.

ſanguineum. (a) Nam inter hujuſcemodi conjuges intercedebat jus conſanguinitatis, quae ad cognatos ex veterum ſenſu non porrigitur, nec tranſit in alios liberos niſi eos, qui communem habent patrem, quod optimis auctoribus, validiſque rationibus adverſus Accurſium, & alios contendit Cujacius. (b) Quoniam igitur leges XII. tabularum ad ſucceſſionem vocabant conſanguineos, ideo conjugum horum ſucceſſio ad ſenſum XII. tabul. relata fuit a Juriſconſultis, qui legis verba porrexerunt ad confictam hanc a jure civili conſanguinitatem. At quae mulieres a viro omnino poſſeſſione fuerant uſucaptae, quae proprie dicebantur *uxores*, differebantque a ſuperioribus, quae *matresfam.* vocabantur; nullo jure agnationis viro, aut filiis conjungebantur; ideo nulla mutua ſucceſſio inter eos jure civili fuit inſtituta; quia leges XII. tabul. non niſi agnatis aperiebant inteſtati ſucceſſionem. Verum beneficio Praetoris, qui vinculum naturae a jure civili neglectum agnoſcebat, admittebantur inter cognatos, & ex edicto *unde cognati* ad ſuorum ſucceſſionem vocabantur. (c) Claudius praeterea mat. ratione materni luctus, in ſolatium amiſſi filii, deferre matribus coepit filiorum haereditatem. (d) Tandem juris civilis aſpera ſubtilitas, quam per ambages Praetor declinabat, ſublata prorſus fuit aevo Adriani, ſive Pii, ut Cujacius(e) probat: (dicitur enim Pius ex adoptione nomen Adriani). Itaque Tertyllo, & Sacerdote Coſſ. conditum eſt S.C. a Tertyllo *Tertyllianum* appellatum, quo filiorum etiam ſpuriorum ſucceſſio aperitur (*f*) matri liberorum trium, ſi ſit ingenua, non vero aviae, & libertinae, ſi mater ſit liberorum quatuor, etiam ſi ſit in poteſtate parentis, cujus juſſu adire debet; ſiquidem filius neque ſuum haeredem habeat, nec filium emancipatum, quem tuetur Praetor, neque patrem, neque fratrem conſanguineum, ad quos lege XII. tabul. ſucceſſio pertinet tantum cum ſorore conſanguinea defuncti, mater ad haereditatem ex S.C. vocabitur. (*g*) Sed ſi frater, & ſoror conſanguinei ſuperfuiſſent, frater matrem trium, aut quatuor liberorum *jure* ſuffultā excludebat, & haereditas inter fratres, & ſorores dividebatur ex aequis partibus. (*h*) Quod S.C. beneficium Juſtinianus ad matres omnes produxit, ſive ingenuae, ſive libertinae cum liberis, & ſine liberis: cujus Inſtitutionibus, & novellis petere licet ea, quae addita fuerunt ab eo, & immutata. Supereſt ut admoneamus mortuis filiis impuberibus, matrem, quae intra annum petere tutorem neglexerit, ſucceſſione privari (*i*) ut ex eadem cauſa ſucceſſores ceteri. (k) Excludet etiam commodo S.C. mater, quae cum profeſſa ſit non nupturam, poſtea nupſerit, (*l*) non dato alio tutore idoneo, nec redditis rationibus.

(a) Cujac. obſ. 7. c. 11. narrat. ad C. de S. C. Orphit. §. poſtremo ad haered. & parat. C. unde vir & uxor. Agell. cap. 6. lib. 18.
(b) Cujac. ad l. de S. C. Orphit. §. ...
(c) Inſtit. de S. C. Tertull. in princ.
(d) Inſtit. eod. §. 1.
(e) In notis ad Inſtit. eod.
(f) Paull. lib. 4. ſent. tit. 10. & Inſtit. tit. de S. C. Tert.
(g) Ulp. fragm. cap. 26. de legit. haered. §. ... & Inſtit. tit. de S. C. Tertyll.
(h) Inſtit. eod. §. ...
(i) L. 2. §. ſi mater 23. ad S. C. Tert.
(k) L. ... C. de legit. haered.
(l) Cujac. in narr. ad C. hoc tit. & in fin.

LXXXIV. De S. C. Orphitiano.

Rurſus quia filius matri non ſuccedebat jure veteri, ob eamdem cauſam, quod ſcilicet nulla inter eos eſſet agnatio; ideo ut per beneficium redderetur liberis, M. Antonini tempore Orphitio, & Rufo Coſſ. prodiit S.C. Orphitianum, quo filius etiam vulgo quaeſitus, ſi mater non ſit illuſtris, nec legitimam ſobolem habeat, (m) matris haereditatem, poſthabitis agnatis, & conſanguineis, defunctae acquirerit, etiamſi alieno juri ſubjecti ſint, poſt aditionem, ac geſtionem pro haerede. (n) Et quoniam haec S.C. conjunctionem naturalem tuentur, ideo minime capi-

tis

(m) L. penult. C. hoc tit.
(n) Paull. lib. 4. ſent. tit. 10. Cujac. narr. ad C. ad hunc tit.

tis diminutio non tollit ſucceſſionem inter matrem, & filium mutuam per ea inductam. (a) Filia vero defunctae matris ancillae, vel liberta ex S.C. Claudiano facta, de quo alibi dictum, quia matrem civilem non habet, S.C. beneficium non impetrabit, neque ullus, qui haereditatis adeundae tempore civis Romanus non fuerit. (b) Ex conſtitutionibus vero Principum, nepotes etiam, & neptes ad ſucceſſionem aviae vocantur, ut in *Inſtit. hoc tit.* Antequam autem ab ultimis voluntatibus diſcedamus, producendum eſt S.C. quo ſi municipio pecunia legata invenitur, ut ex reditu ejus venatus, aut ſpectacula praebeantur; vetatur eam in tales erogari cauſas, ac permittitur, ut id legatum in opus magis municipio neceſſarium conferatur, ac munificentia ejus, qui legavit, inſcriptione notetur. (c)

(a) *Inſtit. hoc tit. §. 1.*

(b) *l. 1. §. 8. D. ad S.C. Tertyll.*

(c) *l. legatum D. de admin. rer. ad civit. pertin.*

LXXXV.
De Lege Cornelia, & Julia Majeſtatis

Jam quoniam leges produximus, quae perſonarum ſtatus, & negocia complectuntur; ad eas quibus judicia, & crimina continentur, tranſeamus. Exordiemur autem a judicio triſtiori, atque atrociſſimo, nempe a crimine *perduellionis*, ſive *majeſtatis*: quae leges ab ipſis primordiis Urbis initium duxerunt. Etenim nunquam ſatis civitas conſtituta cenſetur, niſi latus hujuſcemodi legibus, quibus, veluti jactis fundamẽtis, publicae tranquillitatis reipublicae ſtatus, & quies innititur. Quid enim prodeſt muris Urbem circumdare, ſi lateant intus inſidiae, ut ubi ſe occaſio dederit in principes, & magiſtratus, quibus omnium eſt concredita ſalus, erumpant? Sicut igitur muris vim exteram, ita majeſtatis legibus inteſtinam arcemus. Quamobrem harum legum praeſidio, hiſque judiciis poteſtatem reges munivere ſuam: earum auctoritatem Junius Brutus, vel ipſo filiorum ſanguine ſancivit: ut quae regium imperium defenderant, majori auctoritate rempublicam cuſtodirent. Primum vero Romanorum regem Romulum de proditione legem tuliſſe, Dionyſius refert: quod unum eſt e praecipuis capitibus legis de majeſtate, quas Decemviri a regibus acceptas in XII. conjecere tabulas, quibus capite punitur quiſquis aut hoſtem in patriam concitaſſet, aut civem hoſtibus tradidiſſet. (d) Quae lex ſequentibus temporibus varie aucta fuit. Etenim lege Gabinia clandeſtinarum coitionum participes capite mulctabantur. Acceſſit lex Apuleia, a Lucio Apuleio Saturnino lata trib. pleb. anno IↃCLI. & lex Varia (f) a Q. Vario anno IↃCLXII., quibus legibus vis, & ſeditio in Urbe coorta vindicabatur; magis enim ad animadvertendum in ejus delicti reos, quam ad jus majeſtatis conſtituendum prodierunt; jam enim ſuperioribus munita erat legibus. Lucius vero Cornelius Sylla pluribus capitibus majeſtatis crimina comprehẽdit, legemque tulit, veteribus capitibus partim ſublatis, partim exercitandis, & novis inſtituendis. Quo pacto ſed enim hujuſcemodi criminibus judiciis irretiret, poenam remiſit iis, qui per calumniam alios accuſant, locumque in hiſce cauſis mulierum teſtimoniis aperuit. Quod etſi perturbatis illis temporibus convenIſſet, ſe praeſertim homine ſolertiſſimo verorum, & falſorum criminationum vindice; ſequentibus tamen temporibus in maximam hominum perniciem erupit: data enim licentia in criminibus graviſſimis calumniatoribus, innocentium ſuppreſſio ſtatus exultat, atque bacchatur, ut detur omnibus criminibus fere, criminum accuſandorum impunitas. Nec ſolum

(d) *l. 3. D. ad l. Jul. Majeſt.*

(e) *Cic. de Orat.*

(f) *Cic. in Brut.*

ſum fautores hoſtium, publicaeque perturbatores pacis huic judicio ſubjecit, ſed & eos, qui magiſtratibus muneris exercitium impediſſent, aut ducibus hoſtium, vel praedonum captis ignoviſſent, & quod Verri Tullius (a) objicit, eos accepta pecunia liberaſſet; & eum praeterea, qui poteſtatem ſuam abjeciſſet, eam ipſe defendere neglexiſſet, cum publico munere fungeretur. (b) Tandem Julius Caeſar, & poſt eum Auguſtus, unde huic legi nomen *Juliae*, nempe *Majeſtatis*; alia criminum capita ſuperioribus adjecerunt, quae a Juriſconſultis noſtris referuntur. Etenim priſcis temporibus majeſtatis nomen intra perduellionem continebatur; quod crimen erat hoſtium patriae, ſive illorum civium, qui opera, dolo, conſilio, aut machinatione aliqua, etiam ſine ullo effectu, ſeditionem commovere, vel externum hoſtem ſuſcitare ſtuduiſſent; aliave ratione rempublicam perturbaſſent, aut partem diſcidiſſent illius. Porrecta deinde majeſtatis lex fuit a L. Sylla, poſteaque a Julio Caeſare, atque Auguſto, aliiſque principibus ad crimina leviora; ita ut ad criminum genera diſtinguenda, nomine quoque diſtinguere oportuerit. Unde perduelles dicebantur, qui, aut rempublicam univerſam, aut principis dignitatem laeſiſſent; qui vero levius aliquid hoc in genere perpetraſſet rei majeſtatis vocabantur. Eo enim ſuas vires haec lex extendit, ut illos etiam arriperet, qui principum imagines in communem argenti uſum verterant, aut urina ſtatuas eorum adſperſerant, aliave ratione dehoneſtarant. Per S.C. tamen ſupplicio eximebatur is, qui conflaſſet ſtatuas Imperatoris reprobatas, hae ſine ipſius permiſſu factas. (c) Ac ne majeſtate ſtatuarum Principis aliena fraus, vel violentia protegeretur; Senatus vetuit confugere ad ſtatuas Principis in injuriam alterius, aut damnum puta creditoris, vel alius, cui quis nocuiſſet. Unde permittebatur confugium tantum iis, qui vel in cuſtodia, vel in vinculis a potentioribus retinerentur. (d) Unde majores opes hinc in fiſcum cadebant, quam ex viceſimis, & caducis. Quilibet enim vaferrimus aſſentator, quorum hominum ſemper ſub dominatione unius eſt pluſquam ſatis, ſaturandis faucibus hujus teterrimae legis, gratiam captabat Principis, & evertendis civibus rem ſuam familiarem augebat. Singula vero ſive perduellionis capita, ſive majeſtatis peti abunde poſſunt a juriſconſultis, qui ea diſerte, ac ſtudioſe recenſuere, et in Digeſtis, uti & Imperatores in Codice. (e) Ex quibus, itemque ex Tacito *lib.* 1. *annal.* colligitur famoſorum quoque libellorum crimen fuiſſe redactum in hanc legem ab Auguſto; cui forſan praeivit Sylla, de quo ita Cicero ad Attic. *Eſt majeſtas, ut Sylla voluit, ne in quemvis impune declamare liceret*; (f) crimen quoque falſae monetae fuiſſe in hanc legem Principes incluſerunt. (g) Et ne quid contra majeſtatem clam a pluribus non probatae fidei hominibus strueretur, S.C. prodiit adverſus illicita collegia (h). Quamvis autem differentia ſit inter crimina perduellionis, & majeſtatis; poenarum tamen haud ſcio, an diſcrimen inveniatur ullum. Siquidem ante Imperatores unum erat crimen majeſtatis per duellio, ultimo damnata ſupplicio; quia lege Cornelia, & Julia interdictio erat aquae, & ignis: (i) eamque poenam omnibus delictis majeſtatis impoſitam fuiſſe docemur a Paullo JCto, (k) a quo accepimus, hanc fuiſſe antiquiorum poenam hi-

ſce

(a) Cicero in Verr.

(b) Cicero, & Aſcon. [illegible] Sueton. [illegible] de Jul. c. 19.

(c) [illegible]

(d) [illegible] ad ſtatuas D. de poenis

(e) D. & C. ad l. Jul. Majeſt. [illegible] lib. Paul ſent. [illegible] & in C. [illegible]

(f) Menoc. de [illegible] pag. 158. [illegible] Roſin. [illegible] pag. 1 [illegible]

(g) L. 2. C. de falſ. mon.

(h) L. 1. D. de Coll. & corp.

(i) [illegible]

(k) [illegible] ſent. 29.

ſeu criminibus ut ſuis temporibus invaluiſſe, ut humiliores quidē objicerentur beſtiis, aut igni exurerentur, honeſtiores vero capite punirentur. Verum aliquid certe in perduelles excogitatum fuit atrocius, non modo ab Arcadio, & Honorio celeberrimae legis auctoribus (a) ſed a ſuperioribus Principibus, quorum conſtitutiones Arcadius, & Honorius, credo, attexuere legi ſuae. Nam & Ulpianus ſcribit, (b) omnia crimina, reo decedente, ſtingui, praeter crimina majeſtatis: nec tamen omnia crimina majeſtatis poſt rei mortem ſubeſſe judicio, ſed tantum perduellionis crimē poſt mortem quoque rei leges ulciſcuntur, ejuſque memoriam perſequuntur, itemque filios, quibus ad propagationem calamitatis, atque ad longiorem miſeriae ſenſum vita relinquitur. Auferuntur enim iis a fiſco paterna ſubſtantia, & haereditas quaelibet ſive cognatorum, ſive extraneorum, ipſique dignitatum omnium, & honorum eripitur, ut nihil iis ex hac mortali luce ſuperſit, praeter lucis taedium, & mortis cupiditatem. Minus erunt enim parentes proclives in hanc ſceleris immanitatem, ſi norint ſeſe poenas etiam in ſobolem tranſmiſſuros. Eas vero minime comitari minora majeſtatis delicta ex humaniorum JCtorum auctoritate nobis facile perſuaſimus. (c) Filiabus tantū propter infirmitatem, pudoremque ſexus, Principes conceſſere *Falcidiae*, quam *legitimam* exponunt interpretes, (d) *detractionem* ex maternis bonis. (e) Id etiam triſte manat ab hoc crimine, quod omnes donationes, alienationes, emancipationes poſt crimen a reo etiam ante ſententiam factae, prorſum irritentur: etſi reus vita deceſſerit, nihilominus tamen condemnatur, poenaeque adhuc vivere exiſtimatur. Ac propter delicti gravitatem haud pauca ſunt in hoc judicio ſingularia, minimeque cum ceteris communia: quorum haud exigui momenti eſt illud, quod non modo effectus, verum etiam conſilium, & voluntas poena afficitur: aliter atque aliis in criminibus, de quibus Ulpianus tradit neminem cogitationis poenam pendere debere. (f) Quamobrem Cato poenam in Senatu Rhodienſibus deprecabatur, propter cogitatum, non tamen patratum facinus. (g) Verum Jacobus Cujacius (h) lux Romanae vetuſtatis, negat poenam cogitati facinoris hujus tantum eſſe delicti, ſed alia quoque gravia crimina comprehendiſſe apud Romanos, probat ex eo Servii loco ad illud Aeneid.

Auſi omnes immane nefas, auſoque potiti,

quo loco Servius tradit jure Romano non effectum tantum, ſed voluntatem poenae ſubeſſe. A quo non diſſentit Seneca, (i) nec deſunt auctoritates ex jure civili. (k) Pluraque praeterea Cujacius ex veteribus monumentis exempla congeſſit puniti, nec dum perpetrati facinoris in vario genere delictorum, atque generali Maximi Tirii definitione cōprobavit, quaſi Ulpiani definitio pertineret ad illud crimen, de quo tractabat in eo loco, unde particulae haec ſunt avulſae, nempe ad edictū, *quod quiſque juris in alterum ſtatuerit, ut ipſe eodem jure utatur:* cujus cogitatio [illegible] poenam non incurrit, niſi ſequatur effectus. Sed quid [illegible] Catonis verba adducta a Gellio: *quis tandem eſt noſtrum, qui, quod ad ſeſe attinet, aequum cenſeat, quempiam poenas dare ob eam rem, quod arguatur male facere voluiſſe?*

(a) l. quiſquis C. ad l. Jul. majeſt.
(b) l. ult. D. ad l. Jul. majeſt.
(c) Matth. de crim. ad lib. 48. D. tit. 2. § de laeſa majeſt. num. 7.
(d) Matth. de crim. laeſ. majeſt. c. 3. n. 10.
(e) d. l. quiſquis C. ad l. Jul. § ad poen.
(f) l. cogitationis D. de poenis.
(g) Gellius lib. 7. cap. 3.
(h) obſ. 8. cap. 22. & lib. 15. cap. 25.
(i) declamat. 9.
(k) l. 1. C. Theodoſ. ad l. Jul. de amb. & l. 1. D. de extraordinar. crim.

Nemo

Nemo opinor. Sane ſceleratam putem, nudamque cogitationem facinoris, neque confecti, neque dum aſſumpti (quam expertem prorſus poenae ſemper fuiſſe crediderim, & ita acceperim verba Catonis) ab alia voluntate cum periculoſo conatu, & aliqua machinatione conjuncta, quam puto poenam in gravioribus viguiſſe delictis: ut hac diſtinctione, quam & Matthaeus (a) probavit, omnis auctorum diſſenſio tollatur. Haec vero praecipua certe, ac propria hujus fuere criminis, ut nulla dignitas quem eximeret a tormentis; (b) ac ſi res poſceret, etiam torqueretur accuſator, (c) & ſervus adverſus dominum, utque cujuſvis etiam, ſi alias reprobatum fuiſſet, teſtimonium reciperetur: (d) immo tamen excluſos ac ſi opus fuerit, ſubjiciantur tormentis etiam teſtes. (e) Item ne hoc damnati crimine lugeantur, neve ſepultura dignentur. (f) Quorum plura collegit Cujacius, (g) qui receptam illam rejecit interpretum opinionem, ut ſcilicet ad torquendum majeſtatis reum ſufficeret judici fides unius teſtis, quia ſemiplena, ut vocant, probatio inde naſcatur. Qualem probationis ſpeciem negat Cujacius agnitam fuiſſe veteribus Juriſconſultis: quia nullum ſit veritatis, falſitatiſque dimidium. Quam Cujacii opinionem, & Matthaeus (h) amplectitur.

(a) de crimin. ad lib. 48. D. tit. 2. cap. 3. n. 4.
(b) l. nullus C. hoc tit.
(c) l. 5. C. eod.
(d) l. famoſi l. in quaeſt. D. ad l. Jul. majeſt.
(e) leg. Decuriones C. de quaeſt. l. 5. & 4. C. ad l. Jul. maj.
(f) unde corr. ſit Jacob. Gothofr. ad leg. quiſquis C. Theod. ad leg. Cornel. de Sic.
(g) C. ad l. Jul. majeſt.
(h) de crimin. ad lib. 48 D. tit. 2. cap. 2. num. 6. l. perſpiciendo 9. C. de teſt. Cujac. obſervat. num. 6. C. ad l. Jul. majeſt.

LXXXVI.
Ad l. Juliam de Adulteriis.

Proxime legem majeſtatis locatur lex *de adulteriis*, cum e criminibus hoc ſit graviſſimis; tum quia vix ulla mulier ad hoc ſcelus adigitur, quin pluribus una flagitiis involvatur; tum quia marito alenda obtruditur aliena proles, atque ab adultero, & pudicae uxoris inſidiis periculum ſaepe creatur: quorum quoque metu, cum pudore conjuncto, maritus domum turbat, evertitque familiam. *Julia* vero haec dicta eſt lex ab Auguſto, qui eam tulit, cuique *Julium* nomen ob adoptionem ex teſtamento Julii Caeſaris manſit. Hac lege publicum oritur quoque judicium, & accuſatio triplex: nempe jure *patris*, jure *mariti*, jure *extranei*. Haud procul ab ſuſpicione ſunt errores, qui hanc ſecernunt a lege *de pudicitia*, quam ab Auguſto latam prodit Svetonius. Nam quidquid ad munimentum pudicitiae pertinet, comprehenſum fuit hujus legis capitibus: quae non adulterium tantum, ſed & *ſtuprum*, & inceſtum, & lenocinium, & puerorum corruptionem, & alia propudioſae, ac nefariae libidinis genera complectuntur. Quodque ad ſtuprum attinet, hoc ſane nomen latiſſime funditur: dedecus enim ſignificat, & turpitudinem, & non corporis modo, ſed & famae, ac dignitatis notam. Quod probat Feſtus ex illis Naevii verſibus a Scaligero reſtitutis:

Seſeque ei perire mavolunt ibidem,
Quam cum ſtupro redire ad ſuos popularis.

Quibus in verbis quis dubitet, poſitum eſſe *ſtuprum* pro *ignominia*? item alio loco:

Sin illos deſerant fortiſſimos virorum,
Magnum ſtuprum populo fieri per gentis.

Quamobrem conſultiſſime Danthes in divino poëmate, daemonum inferorum *ſuperbiam*, *ſtuprum* appellavit. Unde non mirum, ſi quaelibet libido, & corporis commiſtio ſive cum virgine, ſive cum vidua, ſive cum puero, ſive cum aliena conjuge *ſtupri* nomine contineatur. (i) *Adulterium* vero dicitur, auctore Feſto, quaſi *ad alterum itio*, ſive ac-

(i) l. inter liberos § 1. D. ad l. Jul. de adulteriis.

ceſſit: vel, ut ego interpretor, quod proprio quis conjugio relicto, corpus appetat alienum. Quod non omnino diſcrepat a Papiniani explicatione, qui adulterii nomen ortum ait a *partu ex altero* concepto. Verum veſtigium hujus vocis *partus* in *adulterii* vocabulo nullū invenio; utcumque affinitatem habeat cum voce *alterius*, ex qua natū eſt *adulterium*, velut ad *alterius*, nempe *uxorem*. Ex [illegible] omnes Vallaei (a) criminationes diſſipantur; cum enim vocabulum *ſtupri* modo latius, modo ſtrictius accipiatur, facile ſententiarum diſſenſio tollitur, quam ipſe inter JCtos falſo notavit; etſi revera id eorum culpae tribuerit, qui has definitiones deſcripſerunt. Age nunc de adulterio primum, poſt vero de variis ſtupri generibus hac lege damnatis diſputemus. Igitur ante legē Juliam, ſive lege ipſius Romuli, ſive moribus priſcis Romanorum, crimen hoc acerrime vindicabatur. Ex injuria enim privatorum publica res maxime vexatur, praecipue per labem aliquā thori, qua ita exaſperantur animi, ut flagrantes odio, civitatem diſtrahant in ſeditiones, atque tumultus. Itaque nunquam ſatis conſtitutam putarunt rempublicam, niſi pudicitia, ſacraque jura thori legibus munirentur. Ut igitur metus proximi, ac perpetuo imminentis, mulieres a flagitio abſterreret, facultatem uxoris occidendae marito permiſerunt, ſi cum adultero deprehenderetur, quod ex Catonis oratione refert Gellius: (b) verba Catonis haec ſunt: *In adulterio uxorem tuam ſi deprehendiſſes, ſine judicio impune necares; illa te, ſi adulterares, digito ne auderet contingere, neque jus eſſet*. Quam ſane morū aſperitatem lenivit dies, & humanitas una cum luxu, cultuque bonarum artium in Urbem paullatim irrepens, quae viri manibus extorſit vindicem gladium: ita ut ſi eum in uxoris necem vertiſſet, lege Cornelia de Sicariis plecteretur. (c) Verum Imperatores aliquando irae parcentes, exulcerati conjugis mitiorem poenam, conſtituerunt; que virum uxoris adulterae interfectorem in opus perpetuum tradendum, ſi eſſet humilior; honeſtiorem vero in inſulam relegandum. (d) Unde recte Cujacius locum illum Julii Pauli in *lib. ſent. 2. cap. 26.* emendavit, ac pro *adultera* legit *adulterum*, nempe ita: *inventa in adulterio uxore maritus, non demum adulterum occidere poteſt, ſi eū domi ſuae deprehēderit*. Marito enim occidere adulterū uſque, & ubique minime licuit; (e) ſed deprehenſum domi ſuae: nec tamen quemlibet, ſed vita turpem, puta lenonem, aut publico judicio damnatum, nec dum reſtitutum; aut eum, qui artem ludicram exerceret, lucrive cauſa ſcenam conſcenderet, aut libertum ejuſdem mariti, parentumve adulterae, vel ejus liberorum; dummodo adultero maritus occiſo, ſtatim a ſe dimittat uxorem, (f) ne non tam honeſtatis, quam vindictae cauſa videatur hominem interemiſſe, quod leges minime ferunt. Patri vero mulieris adulterae, quam habet in poteſtate, permittitur hac lege adulterum occidere quemlibet domi ſuae, vel generi, in ipſa turpitudine, actuque obſceno, ſive ut graeci legislatores Draco & Solon loquuntur ἐν ἔργῳ deprehenſum; dummodo ſimul cum adultero eodem impetu interimat & filiam. Ideo enim tam lata facultas patri adverſus adulteros tribuitur, quia & filiam uno impetu ſimul occidere compellitur. A cujus nece cum proprii ſanguinis caritate pa-

rentes

(a) lib. 4. obſ. cap. 41.

(b) l. 10. c. 23.

(c) L. pr. ſ. ult. D. ad L. Cornel. de Sicar.

(d) l. ſi adult. §. Imperat. D. ad l. Jul. de Adult.

(e) L. marito D. ad L. Jul. de Adult.

(f) d. l. marito D. eod.

centes abducantur; ideo a patre minus periculum vitae adulterorum impendet. Plus igitur licentiae datum eſt patribus, quia parcius ea eſſent uſuri, ſi ſcirent plus eſſe ſibi ex filiae morte lugendum, quam ex morte adulteri exultandum. Quamobrem elegantiſſime Papinianus: (a) *pietas*, ait, *paterni nominis plerumque conſilium pro liberis capit*. At cum viro leges fuere minus indulgentes, quia nulla cognati ſanguinis caritas ferventem ejus iram temperat, & conjugalem amorem recentis injuriae dolor facile ſuperat: ita ut nihili penderent viri uxoris animam, dum ne viventem relinquerent ſuam ignominiam. (b) Quo autem ſupplicio lex Julia crimen hoc affeciſſet, interpretes ambiguut. Juſtinianus in Inſtitutionibus *gladio* ſcribit in hoſce reos animadvertendum. (c) Quod forſan additamentum fuit aliorum principum ad legem Juliam. (d) Unde ne venationem poenarum diſcentium faſtidio deſcriberet, voluit Tribonianus tempora conjungere, ac ſuppreſſis aliis poenis, tantum eam, quae ſua aetate vigebat, ad Juliam legem attexuit, ut ſupervacuis diſcriminibus lectores liberaret. Ceterum plura in veteribus monumentis exempla ſuperſunt poenae levioris, puta relegationis, aut deportationis. Ipſe enim legis hujus lator Auguſtus filiam, ac neptem adulterii reas relegavit, (e) utque id paternae caritati adſcribatur, quid de Ovidio dicemus, cujus quoque vitae pepercit, quamvis eam ſe amiſſurum fuiſſe ſcribat, ni ſi aliqua ex parte delictum excuſationem meruiſſet:

> *Et niſi deliſti pars excuſabilis eſſet,*
> *Parva relegati poena futura fuit.*

Unde Cujacius leniorem in crimine hoc Auguſtum arbitratur, quam poſtea perhibetur. (f) Qui vero adulterium cum inceſtu cumulaſſet, & cognationem ſuam proprio corpore polluiſſet, *deportandum*, ſcribit Marcianus: (g) Ex quo colligitur detracto inceſtu, qui poenam auxit ad deportationem, pro adulterio relegationem ſupereſſe. Item in militem, qui ſeveriori diſciplinae obligatur, ſi comperiatur adulter, deportatio ſtatuitur, (h) unde in paganum, quocum lenius agitur, relegationem tantum cadere oportet, uti poenam minoremnaut non mirum, ſi veteres interpretes tradiderint, hujus legis poenam antiquioribus non fuiſſe capitalem, ut Cujacius *obſervat*. 18. *lib.* 20. obſervavit: quod comprobatur, quia capitalis delicti reus abſens defendi poteſt: (i) nemo poteſt etiam abſens damnari: mulier vero adultera minime, cur? niſi quia delictum capitale non habetur, (k) utcumque facti atrocitas aliquando principes exaſperaſſet, & capitalem ſententiam ab iis expreſſiſſet; (l) ac recentiori aetate morum diſſolutio in perpetuam legem id vertiſſet: ex qua in Theodoſianum codicem, & in jus Juſtinianeum capitalis adulteri poena devenit. Extremum ſupplicium conſequitur multa bonorum: adulterii etenim damnatae dos capitur lucro mariti, quod ante legem Juliam inoleverat, ut de Cajo Titinio Minturnenſi, ac ejus uxore Fannia memorant Valerius, & Horatius, *cratibus haec metuat dotis deprehenſa*, quod originem ducit ex veteri judicio, quod *de moribus* appellabatur, quoque uxor ob detectam ejus turpitudinem *ſexta* dotis parte multabatur, (m) vel *octava*, ſi turpitudo eſſet levior; quae actio, quia per legis Juliae judicium ſtabat, ideo poenam alias in legem Juliam conjecerunt: non

Tt 2 enim

(a) l. 22. D. ad l. Jul. de adult. l. 20. 21. 23. §. 4. 5. 32.
(b) Cujac. ad Papin. l. 22. D. ad l. Jul. de adult.
(c) §. poſt. de publ. judic.
(d) l. 30. C. hoc tit.
(e) Sueton. in Aug. 65. Paterc. lib. 2. Dio lib. 55. Briſſon. ad legem l. §. qui ſtuprum.
(f) in parat. ad hunc tit. D.
(g) l. ſi quis viduam D. de quaeſt.
(h) l. miles D. ad l. Jul. de adult.
(i) Cujac. obſ. 20. lib. 20. & lib. 19. c. 18.
(k) l. mulier §. ea quae D. ad l. Jul. de adulteriis.
(l) l. quamvis adulterii C. eod.
(m) Ulp. in frag. tit. 30. de dote.

enim utroque, ſed altero horum judiciorum haberet expertus. (a) Recentioribus vero conſtitutionibus, præcipue novellis Juſtiniani, extenuata eſt adulterii pœna: unde mulier verberata in monaſterium detruditur, uti a viro, ſi velit, intra biennium repetatur; eo vero non repetente intra biennium, aut mortuo, ibi maneat privata dotis commodo, ac lucri dotalis, donationiſque propter nuptias; & transfertur duabus partibus, ſive beſſe bonorum in liberos; parte vero tertia, ſive triente in monaſterium; vel ſi liberi non extent, ſuperſint vero parentes, qui crimini non conſenſerint, duae partes cedent in monaſterium; in parentes vero tertia. Nullis autem ſuperſtitibus parentibus, ad monaſterium ſubſtantia univerſa devolvetur, ſervatis viro ſemper dotalium inſtrumentorum pactis. (b) At ob adulterium viri, mulier ſuam recipit dotem, & donationes propter nuptias, & reliquis de bonis tantum, quantum patet pars tertia donationis propter nuptias: reliquum fiſco vindicatur, niſi adſint deſcendentes, & ad tertium gradum aſcendentes, qui fiſcum excludunt. (c) Nunc in eos, qui hac lege tenentur, inquiramus. Atque ab ea eximitur, quae inhoneſtis artibus vitam tranſigit: honeſtatis enim cuſtos eſt lex iſta: unde prorſus negligit eas, quae turpi profeſſione jam pudorem projecerunt. (d) Ideo nec ea, quae cauponariam exercet, aut ludicras artes, nec quae in ſcena operam locat, lege iſta tenetur: niſi quae, ut hanc legem eluderet, & impune proſtitutam alicui ſe objiceret, matronalem ſtolam exuiſſet, quod aetate Tiberii frequenter uſu veniebat. (e) Cui doloſo, teterrimoque conſilio puniendo S. C. in eam ſententiam ad legem Juliam eſt adjectum. (f) Item nec ea elabitur legem, quae quamvis impudicam profeſſionem ediſſet; poſtea tamen honeſto connubio turpitudinem emendaſſet, ut ſapientes exiſtimarunt. (g) Has autem uxores, quae matrimonio vetus dedecus diluerant, eas eſſe arbitror, quae JCtis *uxores vulgares* appellantur; (h) ait enim Ulpianus, *quae vulgares fuerit*: ſcilicet ante matrimonium, quo ſenſu non pugnat cum legibus Codicis, (i) quas credo pertinere ad eas, quae adhuc in connubio priorem impudicitiae profeſſionem retinebant; ideoque diverſae ab illis, quae honeſtam vitam nubentes inierant, quamvis ante fuiſſent vulgares: unde non mirum ſi hae *vulgares*, de quibus loquitur Ulpianus, in legem Juliam incidant; minime vero illae, quae in Codice memorantur. (k) Uxores etiam Ulpianus huic legi ſubjiciendas cenſuit injuſtas, nempe ductas contra leges, & cum quibus leges connubium interdixerant; quae propterea non jure, ſed uſu habebantur uxores. (l) quales erant nuptiae a filiisfamil. contractae invito patre, vel nuptiae contractae inter civem Romanum, & peregrinam; quo refert Cujacius (m) Ulpiani verba. In quibus certe omnibus eſt *matrimonium*, quia muliere vir ea pro uxore utitur, ſed non *connubium*, quod ſine ſolemnitatibus, & formula juris minime conſiſtit. (n) Porro quoniam non conjugium tantum, ſed ſpes ipſa ejus digna eſt honeſto cultu; propterea cum ſponſa quoque adulterium committi; quod Severum, & Antoninum reſcripſiſſe, tradit Ulpianus, (o) etſi hodie propter Conſtantini conſtitutionem, quae mariti tantum, ac generis thori meminit, (p) ne-

get

(a) *l. mariti ff. ſi uxor D. ad l. Jul. de adult.* ubi Cujac. in *Papin. lib. 2 de adult. leg. & ſ.* [illegible]

(b) *Auth. ſed hodie. C. de adult. novell.* 134. cap. 10. & *Novell.* 117. c. 13. *l. conſenſu C. de repud.*

(c) Gudelin. *de jur. noviſſ. lib.* 4 cap. 13.

(d) *ad l.* 29. C. *ad l. Jul. de adult.* ubi Cujac. in *Tacit.* 2. *annal.*

(f) *l. mariti* 10. § *mariti D. ad l. Jul. de adult.*

(g) *l. ſi uxor* §. 2. *D. ad l. Jul. de adult.*

(h) *d. l. ſi uxor* §. 2.

(i) *l.* 29. [illegible] C. *ad l. Jul. de adult.*

(k) *Ibid. in l. ſi uxor. D.* [illegible] *Alciat. parerg.* [illegible] Cujac. C. *ad l. Jul. de adult. in paratit.*

(l) *l. ſi uxor. D. ad l. Jul. de adult.* Cujac. *obſ.* 6. cap. 16

(m) *ibi.* §. *obſerv.*

(n) Raevard. *variar. lib.* 4. c. 16. *pag.* 614.

(o) *l. ſi uxor* 13. § [illegible] *D. ad l. Jul. de adult.* (p) *l.* 30. *C. ad l. Jul. de adult.*

get Cujacius accuſari poſſe ſponſam ſive jure mariti, ſive extranei. (a) In concubina vero non haeret adulterii crimen: (b) quia utcumque ſe concubina uxorem imitetur, tamen cum voluptatis nomen ſit potius, quam honeſtatis, minime digna eſt, quae a legibus honeſtatis vindicibus reſpiciatur, niſi ſe in concubinatum permittendo matronae nomen retinuerit: qualis concubina patroni, quae jure non viri, ſed extranei poteſt accuſari. (c) Eadem ratione cum ancillis nullum (ſiquidem de jure civili loquimur) intelligitur adulterium, quia eo jure connubii ſunt expertes; unde ſi vitientur, damnum, vel actione de ſervo corrupto, vel Aquilia lege, aut injuriarum vindicatur. (d) Nec tantum auctores hujus flagitii, ſed fautores quoque ſive re, ſive conſilio, ſive opera, eodem crimine implicantur. (e) Quamobrem & maritus, qui ſciens prudens de uxoris adulterio lucrum ceperit, quive eam deprehenſam retinuerit, lenocinii poenas pendet, & poena adulterii hac lege damnabitur; niſi uxoris libidinem, non tam conſilio, quam taedio judiciorum, ac negligentia proprii pudoris inultam reliquerit; (f) non tamen effugiet poenam, ſi damnatam adulterii, vel propter crimen hoc expulſam, domum reducat. (g) Supereſt nunc de adulterii accuſatione diſputandum. Cum igitur hoc publicum eſſet judicium, accuſandi facultas omnibus dabatur. Maritus enim, & Pater injuriam propriam; extranei vero publicam civitatis labem ulciſcebantur; tantum vero mulieres ab accuſatione repellebantur, etiamſi propriam injuriam adverſus conjugem expoſtularent. Quod SS. Patrum pluribus videbatur abſurdum. (h) Atqui plus mali oritur viro ex adulterio uxoris, quam uxori ex adulterio viri; quia illud proprium thorum commaculat, & obtrudit marito prolem extraneam; hoc vero thorum polluit alienum: ideo non mirum ſi plus viro in uxorem, quam uxori in virum permittatur. Itaque non lege Julia, ſed actione injuriarum licebit uxori divortium petere ob laeſam fidem thori conjugalis: vel marito ſibi adulterium objicienti, referre lenocinium, non quo lege Julia ea liberetur; ſed quo ſuus dolor juſta ultione, maritique poena mariti quoquo modo leniatur. (i) Igitur vir accuſationem inſtituens, prius cogitur uxorem dimittere, quam eam, aut ad alterum accuſet. (k) Sed ſi poſt divortium alii nupſerit, prius reum peragere debet adulterum, quam ſe vertat ad mulierem, niſi ei mulieri ante nuptias crimen intenderit; aut ne nuberet quoquo modo denunciaverit. (l) Neque enim licet adulteram ſimul, & adulterum accuſare; (m) poterit vero ſimul cum reo accuſari is, a quo vel opera, vel conſilio fuerit adjutus, ſive ut admitteretur, ſive ut crimen pecunia redimeret. (n) Praeterea ſi quis non fraude ſua, ſed reipublicae cauſa ſine dolo abſit, inter reos minime referri poteſt ex capite VII. legis Juliae. (o) Eadem lex propter aetatis lubricum, & levitatem conſilii, minoribus XXV. annis interdixit accuſandi facultatem, niſi thori ſui ulciſcantur injuriam. (p) Multum vero intereſt adultera ne an adulter ſit accuſandus: etenim conſtante matrimonio non licet extraneo adulteram accuſare, niſi maritus, qui eam dimittere neglexerit, lenocinii prius accuſetur: (q) cum adulte-

(a) ob. ſerv. 6. cap. 16.
(b) l. 1. §. 1. D. de concubinis.
(c) l. ſi uxor. D. ad l. Jul. de adult.
(d) l. 6. in princ. D. ad l. Jul. de adult. l. 13. & 24. C. eod. ſi ſuprema 25 D. de injuriis.
(e) l. qui domum D. ad l. Jul. de adult.
(f) l. 2. §. 2. & 3. D. ad l. Jul. de adult. l. mariti §. 1. D. eod.
(g) Cujac. in enarrat. C. ad l. Jul. de adult. l. 11. §. ult. D. eodem
(h) Athanaſ. q. 94. ad Antioch. Lactant. divin. inſtit. 6. Nazianz. Ambroſ. & alii apud Cujac. C. loc. cit.
(i) l. ſi uxor §. judex D. ad l. Jul. de adult. l. 1. §. 4. D. eod.
(k) l. crimen C. ad l. Jul. de adult. §. ult. loco.
(l) l. qui uxori 16. & ſeq. D. ad l. Jul. de adult. l. 7. D.
(m) l. 19. §. ult. D. ad l. Jul. de adult. l. reos C. eod.

(n) l. nihil intereſt 16. D. ad l. Jul. de adult. §. 1. (o) l. 15. §. 6. in D. eodem.
(p) d. l. 15. §. ult. l. Jul. D. ad l. Jul. de adult. (q) l. conſtante D. ad l. Jul. de adult.

(a) *L. olim §. 1. D. eodem.*
(b) *Cujac. lib. 1. obſ. cap. 13. & obſ. §. præſcriptione.*

adulterum fas ſit etiam non facto divortio poſtulare.(*a*) Tempore porrò ab aliis criminibus accuſatio iſta diſtinguitur. Pluriumorum enim criminum accuſatio ſpatio XX. annorum, (*b*) hæc vero quinquennio a die admiſſi criminis præſcribitur in adultero accuſando; in adultera vero accuſanda, ſex menſibus utilibus a die divortii ita computandis, ne quinquennium continuum a die admiſſi criminis numerandum exuperent, hoc eſt ne ſex illi menſes utiles ultra ſpatium quinquennii continuum excurrentis, ne, ut ait Juriſconſultus, crimen quinquennio continuo ſopitum excitetur. (*c*) S.C. autem adjectum eſt, ut ſi plures ad accuſandum prodierint, & aliis diſcedentibus unus perſeveraverit, initium accuſationis ducendum ſit a die, quo libellos accuſatorios dedit is, qui perſeveraverit; non autem a die illorum, qui deſtiterunt; ut a die perſeverantis accuſatoris quinquennii lapſus definiatur. (*d*) Ex illis autem ſex menſibus utilibus primi duo dantur marito, vel patri ad accuſandum jure patris, aut mariti; reliqui autem quatuor menſes ſuperſunt ad accuſandum non jure patris, aut mariti, ſed extranei. (*e*) Id enim præſtat accuſatio jure patris, aut mariti, ut præferantur aliis accuſare volentibus: ita tamen, ut patri maritus anteponatur, utpote majori dolore accuſationem executurus. (*f*) Hoc etiam ei permittitur, ut adulterum, quem occidere vetetur, viginti continuis diei, vel noctis horas domi coercere liceat, dum deprehenſi criminis teſtes advocet, quorum fide acceptam injuriam in judicio comprobet: quam facultatem, & ad patrem etiam adulteræ ſapientes, extenderunt. (*g*) Prodiit ad hanc legem S.C. a Scævola relatum, quo adulteri pœna plectitur, & ſimul cum uxore in ſcelere deprehenſa, maritus is, qui clam, & callide adulterum uxori ſubjecerit, ut eam in fraudem, & crimen impelleret. Nam quilibet ſuaſor, atque auctor, & machinator hujus flagitii hac lege comprehenditur per ea verba: *Ne quis poſthac ſtuprum, adulterium facito ſciens dolo malo*, ubi JCtus ſubjicit, *& ad eum, qui ſuaſit, & ad eum, qui ſtuprum, & adulterium intulit, pertinent*: (*h*) Excidit autem omnino maritus in poſterum ab accuſandi jure, ſi delatum adulterum non peregiſſet. Quod caput Hotomannus tribuit legi Petroniæ. Verum ne concordiæ nuptiæ in perpetuo diſcrimine verſarentur, neve conjuges paterent livoribus extraneorum, qui ad accuſandum, non ſtudio alienæ pudicitiæ, ſed vulnere ſæpius acceptæ a muliere repulſæ adducuntur; eripuit Conſtantinus extraneis alieni thori accuſandi facultatem, eamque reſtrinxit ad eos, quos verus dolor urget commaculatæ familiæ, nempe præter maritum, & patrem, ad neceſſarios, & propinquos, ut fratrem, patruum, & avunculum: quibus etiam per Conſtantinum licet, ab accuſatione recedendo, delatum crimen abolere: (*k*) nam neque lege Julia extraneis accuſandi facultas ſine modo ullo dabatur; ſed arctiorem habebant: non enim eis licebat accuſare mulierem alteram, niſi prius virum etiam lenocinii compertum poſtularent. (*l*) Scilicet virum fuit verecundius agendum cum conjuge de uxore ſua bene cogitante, nec per extraneum uxoris fidem ei ſuſpectam reddendam, neque alieno livore conjugalem pudorem publicæ infamiæ ſubjiciendum. Quoniam vero ex ratione Conſtantinus, ab accuſando adulterio arcet extraneos, quia indignum

(c) *L. mariti §. ſi ex conſenſu, & ſeq. D. [illegible] l. 11. §. accuſationem. D. ad l. Jul. [illegible] obſ. 15. lib. 30.*
(d) *L. mariti 29. §. 1. D. ad l. Jul. de adult.*
(e) *L. 2. §. penult. L. 3. l. 4. §. 1. l. 11. §. [illegible] l. 14. §. præterea. l. 30. §. 1. D. ad l. Jul. de adul.*
(f) *L. 25. §. 1. D. eodem.*
(g) *L. capite 29. D. ad l. Jul. de adulter. princ. & §. 1.*
(h) *L. 11. eo jure 14. §. 1. D. eod.*
(i) *L. hæc verba 12. D. ad l. Jul. de adult.*
(k) *L. quamvis 30. C. eod.*
(l) *L. conſtante 30. D. ad l. Jul. de adult.*

valeatur

videtur concordes nuptias extraneorum audacia perturbare; colligit Cujacius facto divortio vetera extraneorum jura reſurgere, quia nullae jam conſiſtunt nuptiae, quas vexare ſit nefas, ac ſolum permanet crimen, quod utile ſit reipublicae vindicari. (a) Mitius etiam ea conſtitutione cum marito agitur, dum accuſat jure mariti; tum enim non cogitur inſcribere in crimen: ideoque ſi accuſationem non probet, calumniae judicium non ſubibit. unde vel ex ſola ſuſpicione ad accuſandum ei deſcendere licebit; ſecus vero ſi jure accuſet extranei; quia legis benignitatem ortam ex miſeratione maritalis doloris, maxime ad patrem extendunt, cui minor injuria offenſionem parit minorem: ideo cogetur inſcribere in crimen, ut ſi falſum detuliſſe arguatur, calumniae damnetur. (b) Et quoniam crimina haec parietibus concluduntur, tenebriſque teguntur, ut probari nequeant, niſi per ſervos & familiares efferantur, utpote ſceleris conſcios, & non raro adjutores; ideo lex quaeſtioni, tormentiſque ſubjecit ſervos, & ancillas tum uxoris, tum patris ejus, tum etiam viri ſimul viventium. Et ne datis libertatibus judicio ſubducantur, vetuit lex mulierem, vel ipſius haeredes per ſexaginta dies a matrimonio diſſoluto eos manumittere: (c) ſi vero cognitio criminis diutius trahatur, manumiſſiones etiam protrahendas cenſuit Ulpianus, ne criminis probationes judicii eripiantur: (d) Admittitur autem teſtimonii dictio tum foeminis, tum maribus crimine adulterii damnatis. (e) Ac Senatuſconſulto fuit conſtitutum, ut Praetor quoque in hoc judicio, ſi fuerit conſcius teſtimonium edere debeat. (f) Figuram quoque divortii faciendi haec eadem lex deſcripſit. Etenim ut aſpectu teſtium pudor conjugibus offunderetur, minuſque frequenter matrimonia diſtraherentur, juſſit, uti deinceps divortia coram VII. teſtibus civibus Romanis puberibus fierent, liberto excluſo. (g) Hanc ad legem Juriſconſulti revocant caput illud legis Juliae, quae *de fundo dotali* appellatur, qua Italici fundi alienatio in dotem dati prohibetur, de quo ſcripſimus etiam ſupra ad legem Juliam, & Papiam, ad quam a Jacobo Gothofredo refertur, niſi idem in utriſque legibus comprehenſum fuerit. Quod ad provinciales etiam fundos poſtea fuit a Juſtiniano porrectum: (h) nam & diſcrimen rerum mancipi, & non mancipi, quo Italicae res a provincialibus diſtinguebantur, idem Imperator etiam ſuſtulit: ideoque recte ad provinciales fundos, qui jam nihil ab Italicis differunt legis Juliae caput extenditur; addiditque inſuper Juſtinianus, ut ne conſentiente quidem uxore, poſſet eum fundum vir alienare: cum lex Julia obligationem quidem fundi dotalis etiam uxore conſentiente vetuiſſet, non vero eadem conſentiente alienationem, cui difficilius mulieres ob ſexus avaritiam conſentire putantur; unde quia in re cavit eis propria natura, non opus fuerat cautione civili. (i)

(a) vide C. Theodoſ. & ibi Gothofr. hoc tit. & hac l.

(b) l. 30. D. eod.

(c) l. 3. C. eod. ubi Cujac.

(d) vide Cujac. ad l. 3. C. eod. & l. penult. D. qui & a quib.

(e) l. qui teſtamento ſolemni D. de teſtam. l. ex eo D. de teſtibus l. teſtis D. eod.

(f) l. 14. D. de teſt. § 1. Briſſ. ad hanc leg. cap. de adult.

(g) l. nuncio in fine D. unde vir. & uxor & ultim. D. de divort. Briſſ. ad h. l. c. de divort. 7.

(h) tot. tit. D. de fundo dot. Briſſ. cap. de dotis praediorum alien. ad h. l. Jul. de adult.

(i) l. un. §. & cum lex C. de rei uxor. act. inſtit. quibus alien. licet in princip. ubi Vinn.

LXXXVII. De Stupro.

Punito jam adulterio ad *ſtupri* coërcitionem tranſeamus; ac primo meminerimus, quod initio propoſuimus, omnium libidinum genera in hoc vocabulum convenire: ſtuprumque generaliter pertinere ad virginem, viduam honeſtam, & pueros liberos: a quibus multo ante legem Juliam homines tam Athenis, cum Romae, ſeveris legibus abſterrebantur. Quae omnia complectitur Comicus in Curculione his verſibus.

Dum me

Dum ne per fundum ſeptum facias ſemitam,
Dum te abſtineas nupta, vidua, virgine,
Juventute, & pueris liberis, ama quod lubet.

Crimina igitur haec univerſa comprehenduntur lege *Julia de adulteriis, & ſtupro*. Verum propter diſtinctionem criminis, nomen ſtupri ſtrictius, & hoc proprio in ſignificatione accipitur, & peculiare eſt de virginitate puellae. Quacumque autem ratione vir foeminam tentaverit ſeu vi, ſeu dolo, ſeu blanditiis, ſive muneribus, in poenam labitur: foemina vero tantum, ſi ſponte, vel provocaverit virum, vel ceſſerit: nam vi compreſſa nec poenam incurrit, nec amittit pudorem. (a) Nec ſeveritatem legis effugiunt, qui conſilium, opem, aut domum ad hujuſmodi flagitium praebuerint, aut quaeſtum ex cauſa fecerunt. (b) Etenim ſtupratorum, aut ſponte ſtupratarum honeſtiores quidem media parte bonorum publicata mulctantur; humiliores vero corporis coercentur, ſive, ut Hotomannus (c) interpretatur, & Vinnius, verberibus caeduntur: humiliores enim ſervos intelligimus, & infames. (d) Lex Attica ſtupratorem, vel ad ducendam puellam, vel ad dotandam cogebat; Moſaica ſimul ad dotandam, & ducendam. (e) Exacerbatur vero crimen, vindiceſque poenae ſaeviunt aſperius in ſeductores, adjutoreſque flagitii: exemplo legum Atticarum, quibus in hoc genere criminum fraus gravius, quam violentia puniebatur: vis enim a libidine, quae ratione caret erumpit; fraus vero accitur a malitia, quae vitium eſt corruptae rationis: eoque pernicioſius, quod cautius nocet, atque arte majori. Quamobrem capite plectuntur quicumque honeſtas mulieres, aut virgines donis, illecebris, aut dolis ab honeſtate ad turpitudinem abducunt. (f) Ac perfecto flagitio capite mulctantur, imperfecto vero deportantur in inſulas: corruptique comites ſummo ſupplicio afficiuntur.

(a) *l. eum qui 13. & l. foediſſimum 30. C. ad leg. Jul. de adult.*
(b) Matth. *de crimin. in leg. Jul. de adulter. cap. 3. num. 7.*
(c) *Ad tit. inſtit. de pub. judic. §. item lex Jul.*
(d) *l. 9. C. de inceſt. nupt.*
(e) *Deut. 22. 29. Exod. 22. 16.*
(f) *l. 1. §. ult. D. de extraord. crimin.*

LXXXVIII. De Inceſtu, & Lege Julia.

Quia, uti diximus, lex Julia libidinum omnia genera coërcuit, cum iis, & inceſtum comprehendit: ac poſt Auguſtum alii Principes ſingula hujuſmodi crimina eamdem ad legem attexuerunt: ut quidquid novi de his emergeret, ad legem Juliam referretur. Quamobrem Juriſconſulti cum hujus legis expoſitione ſuas *de inceſto* diſputationes conjunxerunt. (g) Hujus autem interdictio criminis oritur a communibus hominum moribus, ſive, ut optime Cujacius exponit (h) *a jure naturali*, quod in mores hominum manavit univerſorum: effeatates enim, quarum ratio, in qua hominis natura verſatur, elanguerit, vix hominum loco ducuntur: qui ſi conſopitam vim rationis excitarent, cum caeteris mortalibus in eamdem honeſtatis legem procul dubio convenirent. Quamobrem ſervi, qui cum cives non ſint, juris civilis minime participant; tamen prohibentur contrahere nuptias inter patrem, & filiam, quia id vetatur jure naturali, quo tenentur omnes. (i) Ideo Paullus ait: *in contrahendis matrimoniis naturale jus, & pudorem inſpiciendum: contra pudorem autem eſt filiam uxorem ducere.* Pugnat enim conjugalis amoris familiaritas, cum veneratione, cultuque paterno, ita ut oporteat alterum ab altero tolli: nullaque utrinque poſſit conſiſtere, niſi abſurda prorſus, & monſtroſa commixtio. Quamobrem jure damnatae ſunt hae conjunctiones: quamvis Perſis eſſent uſitatae: quia ſi non moribus Perſarum,

(g) *l. ſi adulterium 38. D. ad leg. Jul. de adult.*
(h) *in l. ſi adoptivam 14. D. de ritu nupt.* [illegible]
(i) *l. adoptivus 14. D. de ritu nupt. §. ſerviles.*

ſarum, et univerſae naturae hominum adverſantur. (a) Praeterea quid iniquius, quam conjugales amores, qui nuptiis extraneorum ſerpere poſſunt latius, & profundere ulterius benevolentiam, atque mutuam caritatem contrahere intra ſuam cujuſque domum, ut duplex amor conjugalis, paternuſque ſimul in iiſdem perſonis perpetuo verſetur? (b) ut optime Philo, & poſt eum Chryſoſtomus ratiocinatur. Hinc natura ipſa nobis harum nuptiarum horrorem ingeneravit. Quamobrem hiſce conjunctionibus notandis leve Juriſconſultis viſum fuit nomen *inceſtus*; ideoque atrocius excogitavere vocabulũ, eaſque *nefarias* appellarũt, ut hoc vocabulorum diſcrimine prohibitio *naturalis* diſtingueretur a prohibitione *civili*, ad quam inceſtum retulere. (c) Quae ſane diſtinctio naturalis, & civilis prohibitionis erat neceſſario notanda, propter diverſitatem juris inde progredientem. Ius etenim naturale, ſive gentium ignorare, minime licet, unde nunquam inceſtum remittitur per cauſam hujus ignorantiae; nam ut Menander ſcripſit, *ἄκοντι τοι [illegible]*, *namquam latuerint naturales leges*; (d) ignorantia vero juris civilis excuſat, mulieres praeſertim, cum quibus lenius agitur, ſi contra jus civile inceſtum concubitum admiſiſſent. Committitur autem jure naturali, ac moribus gentium inceſtus inter aſcendentes, deſcendentes in infinitum, & inter eos, qui horum locum, vel affinitate, vel adoptione ſubeunt, nempe inter vitricum, & privignam, & quam Ovidius *pene filiam* appellat, interque novercam, & privignum; vel adoptivum patrem, & adoptivam: unde Phocylidis carmina: (e)

> Μητρυιῆς μὴ ψαύειν δεύτερα λέκτρα γονῆος·
> Μητέρα δ' ὡς τίμα τὴν μητέρος ἴχνια βᾶσαν·

Eodemque jure inceſta etiam habetur conjunctio inter ſocerum & nurum, ſocrum & generum: imitantur enim parentes, & liberos: quorum etiam ſimulacrum naturali honeſtate munitur. Sororum quoque, fratrumque conjunctio prohibita quidem Chriſtianis eſt jure divino, verum an ſecluſa religione, jure naturali, vel tantum civili prohibeatur, haud parum inter Iuriſconſultos ambigitur: propter mores aliquot gentium, quibus hujuſcemodi nuptiae permittebantur. Qua in re Cujacius minime ipſe ſibi conſtat. Cum enim in Papinianum ſcribens (f) reprehendiſſet Nepotem, quod operis initio falſo tradiderit, Athenis licuiſſe ducere ſororem germanam, & in commentarius ad *novell.* 12. prohibitionem talis conjugii arceſſat ab jure gentium; tamen in paratitlis, & enarrationibus ad *tit. C. de inceſtis nuptiis*, mutata ſententia, quod legibus gentium adſcripſerat, attribuit legibus civilibus; ac ne ſecum pugnare videatur, adjicit jure civili noſtro haec prohiberi auctoritate juris gentiũ, nempe quia paucae admodum nationes inde aberrent, ideoque jus hoc, quod ex majore gentium numero coaluit, haud immerito ad jus gentiũ revocari: utcumque moribus Perſarum, & AEgyptiorum ſororis lectus fratri pateret; & moribus Athenienſium frater cum ſorore conſanguinea jungebatur. (g) Hoc amplius addit Nepos, Cimonem Athenienſem cum ſorore germana ſe junxiſſe. Quod etſi *παρανόμως*, hoc eſt *non jure* factum arguat Athenaeus; (h) tamen id non reprehendit, quaſi germanam

(a) Xenoph. memorab. 4.

(b) Philo de leg. ſpecialib. Chryſoſt. ad 1. Cor. 13. 5.

(c) Cujac. paratit. C. de inceſt. nupt.

(d) Cujac. ad Papin. quaeſt. lib. 36. l. ſi adulterium, D. ad leg. Jul. de adult. & obſerv. 21. cap. 11.

(e) l. adoptivus 14. D. de ritu nupt. ubi Cujac. ad lib. 35. Pauli. ad edict. inſtitut. nupt. §. affinitatis & §. ſocerum l. eriſt. D. de rit. nupt.

(f) lib. 36. quaeſt. ad l. ſi adulterium 13. D. ad l. Iul. de adul. t.

(g) Demoſth. adverſus Eubulidem. Cornel. Nepos in proëm.

(h) lib. 13. c. 2. Petit. ad leges Attic. lib. 2. ſ. 1. ubi emendat. Athenaei locum pag. 4. 01.

ſibi habere uxorem nefas fuerit; ſed quod ea ſine nuptiis abuteretur. An *germanam* Nepos accepit pro *conſanguinea*? minime; nam Ciceronis aetate proprietatis verborum tenaciſſima, Cornelius Nepos puri ſermonis, & Marci Tullii ſtudioſiſſimus, nunquam aliter, quam ille, fuiſſet locutus. Cicero enim *pro domo* de Clodio, qui cum ſorore converſabatur eodem patre, matreque nata, haec ait: *Clodius cum ſorore germana neſarium ſtuprum fecit*, & pro Fontejo: *Cum praeſertim ſoror germana fratrem amplexa teneat*. Quamobrem Livii tempore variaſſe arbitror hujus vocis uſum: ideoque apud ipſum Perſeus, & Demetrius diverſa matre fratres, patre vero eodem, germanitatis nomine conjunguntur. (a) *Subitaram, inquit, vobis germanitatis memoriam.* Quin neque Aſſyrii ſororum nuptiis abſtinebant: Lucianus enim Jovem ait cum Junone foedus conjugale percuſſiſſe Perſarum, & Aſſyriorum legibus (b). Quae popularis auctoritas haud paucis Juriſconſultorum perſuaſit, harū nuptiarum prohibitionem e civilibus potius inſtitutis, quam e communi gentium jure proceſſiſſe, contra Platonis auctoritatem, (c) Memini & Ciceronis legis Peducaeae de inceſtu, quam notavit Hotomannus. In ceteras cognatorum conjunctiones, inceſtus maculam non jus gentium, ſed civile perfudit. Quam vero poenam huic delicto veteres conſtituerint, vix liquido diſcerni poteſt: niſi fuiſſet ac controverſiae definitae Ciceronis [illegible] de *legibus*, ubi apud eum hoc eſt capitale delictum: quod ſimul cum pleriſque aliis a publicis legibus forſan illo tranſlatum fuit. Cujacius (d) ex libris juris colligit jure antiquo dotem fuiſſe caducam fisco, & fructus dotis, & donationem propter nuptias. Ac Juſtinianus juſſit inſuper, hujuſmodi reos humiliores quidē flagris caeſos; honeſtiores flagris exemptos in inſulam deportandos: (e) ita enim Cujacius in ea novella exilium accepit, quae poena & ante vigebat. (f) Bona vero ſervantur liberis ex juſto matrimonio ſuſceptis, iiſque deficientibus, publicantur. (g)

(a) lib. 40. cap. 8.

(b) de ſacrific.

(c) l. 8. de legib. lib. 3. de nat. Deor.

(d) ad novel. [illegible]

(e) Novel. 12. ubi Cujac.

(f) l. ſi quis uxorem D. de quaeſt.

(g) Auth. incestas C. de inceſt. & inut. nupt.

LXXXIX. De Averſa Venere.

Atque hactenus lex Julia flagitioſam libidinem a mulierum corpore propulſavit, ſupereſt modo caput illud, quo foeda venus ab adoleſcentium pudore depellitur. Quae aliis criminibus eo perniciosior eſt cū publice, tum privatim, quod naturalem ſimul, ac civilem evertit ordinem. Etenim venerea cupiditas, quam ad propagationem natura procudit, ſi maſculos appetierit, in humani generis vertet interitum: ut monito a Platone; ceteriſque ſapientibus contra naturam exiſtimetur: perimit enim generationem, quod naturae maximum eſt opus, unicumque conſilium. Civilium praeterea rerum compoſitionem diſſolvit, quia mares virilibus artibus, ac generoſis exercitiis inſtituendos, aliter facit vivere molliter, ac muliebriter, & impudice: ut cum poſtea corporis emtores non inveniant, cogantur reliqua parte vitae, fraudibus, & lenocinio, aliove turpi quaeſtu ſibi parare neceſſaria. Quid dicam de inſolentia, & intemperantia, & ſuperbia, quā in adoleſcentibus ingenerat amatorum numerus: qui blanditiis, & foedis obſequiis non corpora modo, ſed & animos puerorum ab ingenio virili transferunt in muliebre, ut grandiores facti, cum ab illis deſerantur, non tamen relinquantur a vitiis, quae ab amatorum aſſentatione diu contraxerunt. Poſtremo quid indignius, quam amorem virorum mutuum, quem ad animos agglutinandos

mandos a natura retulimus, traducere in foedam conjunctionem corporum: ex qua ſanctiſſima virtutum amicitia in uſum teterrimae libidinis commutetur. Quamobrem apud Graecos, quorum legibus, & moribus puerorum amores adeo extollebantur, ut pudori duceretur adoleſcentibus nullos habere amatores, (a) tamen ſi amor non intra pulchritudinis cultum, ſtudiumque maneret, ſed in concubitum tranſiret; corruptores puerorum meritis poenis afficiebantur; immo ſi adoleſcens diſſolute, atque impure viveret, culpa in amatorem conferebatur, ut poenas alieni vitii pendere cogeretur; virtutis enim, non libidinis nexum voluerunt eſſe pulchritudinem. Quae inſtituta Plato in ſuam tranſtulit rempubl. indeque in Stoicam diſciplinam conceſſere. Unde non apud philoſophos modo turpes habebantur, ſed apud Lacedaemones tota vita infames reputabantur, qui ab amore pulchritudinis ad obſcoena deſideria dilaberentur; utpote amatores corporis, non animae, quae & corpori pulchritudinem afflat.

(a) Cic. 4. de repub. Alcinous Platonic. cap. 26. Plutarch. in apopht. Lacon.

XC. De Lege Scantinia.

Romae autem haud paucis ante legem Juliam annis, lata fuerat Scantinia lex, qua ingenuorum adoleſcentium corruptores, ipſique ſponte corrupti adoleſcentes decem millibus nummum damnabantur. Cujus legis auctorem faciunt C. Scantinium Aricinum trib. pleb. quem accuſavit M. Marcellus aedilis curulis, cujus filium Scantinius de ſtupro appellaverat, ut Valerius tradit. (b) Ac Scantinio quidem tribunorum aliorum opem imploranti adeſſe illi noluerunt. Quam levem ſane in tanto crimine poenam Julia lex auxit ad ſummum uſque ſupplicium, ut Juſtinianus, (c) & Paullus teſtantur. Quod Gothofredus junior, aliique accipiunt de libidine cum violentia commixta: nam eum, qui puerum perduxiſſet non invitum; dimidio bonorum fuiſſe mulctandum, Paullus tradit apud auctorem *collationis legum Moſaicarum*. (d) Siquidem hujus poena criminis ſine exceptione uſque ad capitale ſupplicium exacerbata recentioribus temporibus fuit: cum tota Urbs hac libidine ita flagraret, ut exemplo ſceleſtiſſimorum principum Neronis nempe, aliorumque huic monſtro non diſſimilium, adoleſcentes mulierum officia uſurparent, quaſique ſexum omnino mutaſſent, pigmenta faciei, veſtimentaque muliebria ſibi adhiberent, ſeque viris in concubitum nuptialibus quoque ſolemnibus turpiſſime traderent. Quam ſceleris foeditatem Alexander Severus, & Philippus, aliique honeſtiores Imperatores acerrimis coërcuere ſuppliciis. Vehementius vero exarſere Conſtantius, & Conſtans, qui flammas huic crimini vindices exquiſitaverunt; quod ſignificatur per illa verba celeberrimae legis *Cum vir, ... exquiſitis poenis*; nempe ignis poena, quod ſummum erat ſupplicii culmen. Idque clarius expreſſit Valentinianus; (f) qui ſcelus hoc *vindicibus flammis* cenſuit expiandum; deo *gladii* voce mortem ſignificari docet Gothofredus. (g) Porro lex illa *cum vir* omnem puerorum corruptelam comprehendit, ſive cum nuptiis, ſive ſine nuptiis: nec enim Raevardo aſſentior, qui eam ad nuptias maſculorum contrahit; *nubendi* enim verbum, quo Imperator utitur, ad omnem concubitum extenditur, ſive legitimum, ſive meretricium, ſive quoquo modo impudicum. Haec enim Plautinus ſenex (h) ancillae concubitum appetens clam uxore:

(b) Valer. lib. 6. cap. 1. num. 7. Cic. Philipp. 2. ep. Caelii 12. in lib. 8 famil. M. Tul. Cic. Juven. ſat. 6.
(c) Juſtit. de pub. judic. § 4. l. 1. D. de extraord. crimin.
(d) tit. 5. de ſtuprat. Jacob. Goth. in C. Theodoſ. ad l. cum vir.

(e) C. ad l. Jul. de adult.
(f) l. 6. C. Theodoſ. ad l. Jul. de adult.
(g) ad l. cum vir C. eod.

(h) Caſin. act. 2. ſc. 8. verſ. 47.

 Tan-

Tanti ſpes dum faciam cum Caſina nuptias:

& Laena in Ciſtellaria (a) meretricem ait quotidie nubere:

(a) act. 1. ſcen. 2. verſ. 45. vide Petrum Victor. var. lect. lib. 21. cap. 3.

Haec quidem eccaſtor quotidie nubit, nupſitque hodie;
Nubet mox noctu: nunquam ego hanc viduam cubare ſivi.
Nam ſi haec non nubat, lugubri fame familia pereat.

Et ad rem, de qua agimus, Martialis (b) de pathico dixit,

(b) lib. 1. epigram. 25.

Qui loquitur Curios, aſſertoreſque Camillos,
Nolito fronti credere, nupſit heri.

Nupſit) hoc eſt muliebria paſſus eſt. Pergit lex *in feminam*: quam particulam Gothofredus explicat *more*, ſive *inſtar foeminae*: quemadmodum & Virgilius dixit *in arcus litraeos*: quod Servius explicat in ſimilitudinem *arcuum litraeorum*, Item Propertius. (c)

(c) l. 4. eleg. 6.

Tandem acies geminas Nereus lunarat in arcus.

hoc eſt in ſimilitudinem arcuum. Quamobrem hoc ita legerim, & explicatim conſtitutionis initium: *Cum vir nubit in foeminam viris porrecturam quod cupiatur*, hoc eſt: *cum vir foemineo ritu ſuum corpus viro appetenti ſubjicit*. Itaque Raevardi commentum excluditur, cum legem ad ſola maſculorum inter ſe matrimonia referentis. Atque hac in lege obſcuritatem data opera quaeſitam fuiſſe crediderim, ut auribus populi honos haberetur; ſceleriſque turpitudo nefarii, perplexitate verborum involveretur. Tandem contra hoc flagitium vehementer & Juſtinianus exarſit. (d)

(d) Novell. 77. & 141. Gudelin. de jur. noviſſ. l. 5. cap. 16.

XCI.

Ad l. Plautiam, & l. Juliam de vi pub. & vi priv.

Repreſſa libidine reprimamus & violentiam per leges de vi latas, nempe illas, quae perpetuam habent poteſtatem: nam eae, quae pro re nata in temporarius reipubl. neceſſitatibus ad certas ſeditiones coërcendas, motumque aliquem eundem reprimendum ſuis temporibus prodierunt; quia tantum ad eruditionem & ad publicum Rom. reipub. ſtatum, non vero ad jus civile pertinent; pro noſtro inſtituto relinquemus, quales fuere lex Pompeja, Clodia, Pedia, modoque in lege Plautia, & Julia conſiſtemus, quarum cognitio eruditionem ſimul veterum temporum, & recepti juris complectitur utilitatem. Igitur aetate antiquiori ea potiſſimum vis dicebatur, quae a Magiſtratu contra jus, poteſtateque publica adhiberetur, veluti ſi quis a conſule prohiberetur provocare ad populum. (e) Quamobrem vis *publica* hinc a *privata* diſcernebatur, quod ita per perſonam publicam, ſive per magiſtratum poteſtatis hae merito; haec a privatis, domeſticis opibus, ac viribus inferretur. (f) Poſtea vero deſierunt reputare vim a perſona, eamque aeſtimarunt ab armis: ita ut hodie vim armis munitam, appellemus vim *publicam*; *armis* vero *exutam*, nuncupemus *privatam*, (g) forſan quia tantum publicis perſonis, publicaeque ſolum utilitatis cauſa uſus armorum permittebatur, per leges enim XII tab. nemini privato concedebatur eſſe cum telo; etſi non deſint exempla vis abſque armis illatae, quae referuntur ad vim publicam; credo propter criminis atrocitatem, aut periculum: unde lege de vi publica tenetur, qui virginem rapuerit, aut ex incendio aliquid abſtulerit, aut coactis hominibus etiam ſine armis aliquem pulſaverit: quibus actibus libertas, atque tutela publica minuitur, ut notat Cujacius: (h) ita ut ſine armis, potentia tamen exerceatur armatorum. Idem Cujacius definit *vim publicam* eſſe,

(e) Paul. ſent. 26. 5.

(f) Cujac. ad tit. C. ad l. Jul. de vi pub.

(g) Inſtit. de pub. jud. §. 8.

(h) ad tit. C. ad l. Jul. de vi pub. & privata.

eſſe, quae juri publico adverſatur; *privatam* vero, quae privatis perſonis. Sed cum quilibet privatus in publici juris cuſtodia maneat, aut falſum putabimus hanc ab eo traditam differentiam; aut ita haec accipiemus, quaſi publica ſit vis, quae jus publicum directo petit, privatum oblique, ac per conſequentiam: & contra eam vim exiſtimabimus privatam, quae directo privatum, oblique vero jura publica labefactat. Nunc explicata vi, pergemus ad leges. Ac primo ad legem Plautiam, ſive Plotiam (ab au enim ad o facile delabimur.) Lata haec eſt eo anno, quo Sylla migravit e vita, nempe ab U. C. DCLXXV. Lepido, & Catulo Coſſ. (a) Quorum Conſulum diſcordia de Syllanis actis in apertam ſeditionem erupit, cum Lepidus Marianis ſtuderet partibus. Quo Urbe pulſo, & in Sardinia interempto, ferox victoria Catulus traxit in ſuam cauſam Publium Plautium trib. pleb. hujus latorem legis, quam poſt reditum e Cilicia ſuſtulit Caeſar, eaque flagrantes ſeditiones in Urbe reſtinxit. Latum eſt enim ut in ejus caput quaereretur, qui Senatui ſtruxiſſet inſidias, aut Magiſtratibus vim intuliſſet, aut tumultus in Urbe commoviſſet, aut numero armatorum, ut alienam poſſeſſionem occuparet, poſſeſſorem de fundo dejeciſſet; atque fundi ejus, unde poſſeſſor fuiſſet ejectus, nulla uſucapio proderat. In eamque legem haud pauca majeſtatis capita conjecta fuerunt: adjuncta poena interdictionis aquae, & ignis, cujus in locum deportatio ſucceſſit: (b) humiliores vero capite plectuntur. Quamvis autem & Julium Caeſarem legem de vi aliquam tuliſſe appareat ex *Cicerone Philipp.* 1. tamen cum Auguſtus poſt eum id fuerit aggreſſus, crediderim ab hoc, utpote recentiori, non ſolum priora capita fuiſſe retractata, ſed addita etiam alia longe uberiora, quorum non pauca nobis Juriſconſulti tranſmiſerunt. Igitur hac lege prohibetur omne genus armorum in Urbe, agro, aut villa, exceptis iis, quae cum aliena haereditate capiuntur, vel ad venationis, itineris, navigationis uſum comparantur; vel pomerii, ſive mercimonii, ac venditionis cauſa conſervantur. (c) Novellis tamen Juſtin. (d) omnis uſus, ac retentio armorum eſt interdicta; exceptis iis, quae apta non ſunt ad praelium, nempe parvis machaeris, aut cultris. Coërcet etiam lex Julia de vi omnes, qui ſeditionis, aut tumultus conſilium inierint; ſervos, aut liberos homines in armis habuerint, in concionem, aut locum judicii cum armis, aut doloſo conſilio proceſſerint. Item eos, qui ſimul cum armatis hominibus incendium tulerint, villas expugnarint, & quod a lege Plautia venit, qui poſſeſſorem domo, nave, agrove depulerint. Illud praeterea caput de veteri jure fluxit in legem Juliam, quod cavit, ne ſcilicet quis Magiſtratus Pop. Rom. civem Romanum necaſſet ad populum provocantem, aut ad Imperatorem, qui recentiori aetate populi vicem uſurpavit. (e) Praeter illa vero exempla criminum, a quibus etſi abſint arma, tamen ſupra in legem Juliam venire diximus; haec etiam propter atrocitatem haud minorem, ad vim publicam referuntur, quamvis arma non eſſent allata, veluti ſi quis incendium ſubjecto igne conflaſſet, aut Legatum, & Oratorem, comitesve illorum percuſſiſſet, aut reum vinxiſſet, & judicem, magiſtratumve ſubduxiſſet, aliave quaeſtione judicium turbaſſet. Poena vero de rapta virginum etiam ſine armis, quam diximus ab hac lege

dabatur;

(a) *Vide Sigon. lib. 1. de judic. cap. 31. & Paull. Manut. de legib.*

(b) *l. 10. §. ult. D. ad l. Jul. de vi pub. infra. de pub. jud. §. item lex Julia de vi. Paul. 5. ſent. 26.*

(c) *l. 1 & 2. D. ad l. Jul. de vi pub.*

(d) In Novell. cap. 4. Matth. *de crim. ad l. Plautiam pag.* 441.

(e) *paſſim in tit. D. & C. ad l. Jul. de vi pub.*

deſcendere, longe gravius exacerbata fuit per Juſtinianum, qui ſummo ſupplicio affecit non eos modo raptores, qui vim honeſtis puellis attuliſſent; ſed & eos, qui perſuaſionibus, & blanditiis conſenſum illarum expreſſiſſent: illi enim corpus tantum, hi vero corpus, & mentem una corruperunt. (a) Et ad *L. Jul. de vi pub.* Marcianus refert crimen eorum, qui puerum, vel foeminam, vel quemquam per vim ſtupraſſent. (b) Vis etiam publicae reus eſt, qui ab invito pecuniam abſtulerit, aut nova vectigalia exegerit, (c) quive funus diſturbaverit, ejuſque diripiendi auctor fuerit. (d) Aliquot vero ſunt capita, quae forſan ad vim privatam, & publicam revocantur, placuit enim gravius de criminibus hujuſmodi agi ſimul, & mitius poſſe; veluti adverſus eos, qui aliquid ex incendio, vel naufragio, quorum eadem eſt poena, & cauſa (e) rapuiſſent, ac ſine caede, & ſine armis vim intuliſſent, hominemve judicio exemiſſent, aut ſine armis poſſeſſorem agro deturbaſſent: quae crimina videntur publicae vis, & privatae communia: etenim ea duplici nomine apud Juriſconſultos notata reperimus. (f) Singulare vero ad vim privatam pertinet, ſi quis quaeſtionem de alterius ſervo habuerit, hoc eſt, ſi quis alienum ſervum, ut quid ex eo eliceret, tormentis ſubjecerit. (g)

(a) l. unica C. de rapt. virg.
(b) l. in eadem §. D. ad l. Jul. de vi pub.
(c) l. ult. D. ad l. Jul. de vi pub.
(d) l. 3. D. de ſep. violat.
(e) l. 1. D. de incend. ruin. naufrag.
(f) l. 5. D. ad l. Jul. de vi pub. l. 10. §. 1. eod. l. 4. C. eod. l. 2. D. ad l. Jul. de vi privat. l. [illegible] §. item tenetur. D. ad l. Jul. de vi publ. Matth. de crimin. ad l. Jul. de vi priv. tit. 4. cap. 3. ad lib. 48. D.
(g) l. 4. D. ad l. Jul. de vi priv. §. 1. l. 6. D. eod.

XCII. D. S.C. Voluſiano.

Item ſi qui coierint improbe in alienam litem, ut quod ex ea redactum eſſet, inter participes fraudulenti conſilii divideretur, hac lege tenentur. Quod vetitum fuit S.C. Voluſiano ad hanc legem condito. Item qui auctoritate privata debitũ ſibi, a debitore ſuo per vim abſtulerit, & ejuſmodi reliqua. (h) Tenetur lege Julia de vi privata, & is, qui receperit, celaverit, tenuerit hominem, cui aqua & igni fuerat interdictum. (i) Reperimus etiam apud Calliſtratum lege Julia de vi plura circa teſtium admiſſionem, aut rejectionem fuiſſe conſtituta: ut ii, cert[illegible] qui vel propter reverentiam, quam reo utpote ſorte patrono ſuo deberent; vel propter ignominioſam vitam, aut turpe artificium a teſtimonio dicendo arceantur. (k) Poena vero, quae ab hac lege de vi privata deſcendit, honeſtiores quidem tertia parte bonorum mulctat, atque ignominia ſuffundit, arcetque locu ſenatorio, & ob omnium ſpe honorum, publicorumque munerum; (l) humiliores vero, Paulo teſte, damnat in metallum. (m)

(h) l. 17. D. ad l. Jul. de vi privata & l. 2. & 3. Paul. lib. ſent. 5. t. 6.

XCIII. Ad leg. Juliam repetundarum.

Atque haec quidem violentiam compreſſit: occurrit nunc legum Juliarum alia, quae compreſſit avaritiam magiſtratuum, ne ab iis provinciae, ac ſocii populi Romani opibus exhaurirentur: cum ob interponendam, vel non interponendam poteſtatem, atque ob jus dandum precium acciperent, & in mercimonium verterent auctoritatem publicam. Ne igitur opes provincialium paterent avaritiae magiſtratuũ, leges latae ſunt de pecuniis repetundis, quibus ob ablatas, captas, coactas, avectas, pactaſque pecunias graviter puniebantur: unde merito *ſociales* leges appellabantur, quod ſociorum per eas fortunis, commodiſque conſuleretur. Et cum initio magiſtratus tantum provinciales, eorumque comites, quaeſtores, legatos, perſequerentur, poſtea ſe converterunt etiam ad urbanos, ut ab eorum rapacitate patrimonia tuerentur civium Romanorũ. (n) Atque ante quidem nulla certa, perpetuaque lege,

(i) l. 3. §. 5. D. de teſtib.
(k) Duaren. lib. 1. diſp. c. 13.
(l) l. 1. & ult. D. ad l. Jul. de vi priv.
(m) lib. 5. ſent. tit. 26.
(n) l. 1. §. 2. D. ad l. Jul. repet.

lege,

lege, ſed conſtitutis ad tempus judiciis, datiſque recuperatoribus, quorum ſententia recuperarentur ablata, ſociis proſpiciebatur: atque magiſtratibus praefiniebantur ſumtus, cavereque jubebantur, ne ſupra praeſcriptum modum ſocios onerarent. Flagrante vero in dies avaritia magiſtratuum, oportuit ei coërcendae perpetuas exſtare leges, (a) quibus poenae metus impenderet atrocior . . Lege autem Iulia de re . . & S. Conſ. ad eam condito, Paullus refert, (b) fuiſſe conſtitutum, ut ſi accuſator deceſſerit, aut aliqua ex cauſa accuſare impediatur, judicium conticeſceret, & reo poſtulante nomen ejus aboleatur: permiſſa accuſatori alteri facultate inſtaurandi judicii, reique de integro repetendi intra triginta dies utiles.

(a) Cic. lib. 2. de offic.
(b) l. libellorum 3. §. ſi accuſator 4. D. de accuſat. & inſcript.

XCIV.
De lege Calfurnia Iulia.

Quales ante legem Iuliam fuere Calfurnia, quae certum Praetorē in Urbe dedit ſociis, ad quem de rapinis magiſtratuum provincialium quererentur, ut ejus auctoritate perſolutam pecuniam ab his repoſcerent, ferente L. Calpurnio Piſone Trib. pleb. anno DCIV. L. Manio Cenſorino, M. Manilio Coſſ. (c) Hanc excepit lex Iulia, cujus auctorem Sigonius facit M. Iunium Pennum trib. pleb. Lepido, & Oreſte Coſſ. anno A.V.C. DCXXVII. Qua lege praeter litis aeſtimationem, etiam exilium reis fuit adjectum: quod utrumque pertulit C. Cato vir Conſularis repetundarum ex Macedonia damnatus. (d) Eaſdem poenas irrogavit & Servilia lex, (e) cujus plura ſuperſunt capita ex veteri fragmento eruto a Sigonio, e Petri Bembi doctiſſimi undequaque viri muſaeo: quae in perpetuum jus non tranſierunt, unde ad ſolam antiquitatis notitiam ſuperſunt, ut ſatis nobis ſit haec attigiſſe. Tulit & de repetundis M. Acilius Glabrio; cavitque ne reus ejus legis, aut *ampliaretur*, aut *comperendinaretur*, hoc eſt ne differretur judicium. Ampliabant enim judices, cum in obſcura cauſa pronunciarent *amplius*: quod amplius requireretur ad condemnationem; comperendinabant vero, quando, poſcente accuſatore, vel defenſore, judicium protraherent, de quo late Manutius. (f) Eſt etiam de repetundis, & lex Cornelia, nempe lata a L. Sylla dictatore, qui poenam auxit ad interdictionem aquae, & ignis, ex eaque de hiſce criminibus judicatum fuit uſque ad legem Iuliam, in quam, praeter ſuas, ſuperiorum quoque legum plura capita conjecit Iulius Caeſar primo Conſulatu; (g) quaedā vero ex veteribus immutavit, quam nobis legē emiſſis ceteris Tribonianus tranſmiſit. Hac igitur lege tenentur, qui quaeſtum faciunt ex miniſterio, & poteſtate publica, vertentes eam ad arbitrium largientium, pecuniamque accipientes, quo praebeant, vel denegent officium ſuum. (h) Eadem lege prohibentur & Senatores navim habere. (i) Et quoniam haec lex prohibet lucrum ex miniſterio publico, ex quo plurimum quis rem augere poſſet ſuam, aut aliorum, ſi eam in publica legatione exerceret; propterea commode cum hac lege conjungetur S.C. quo Legati ante perfectam legationem negotiis, vel privatis rebus obſtringi vetantur. (k) Miniſterium autem publicum neget Cujacius (l) accipiendum de Scribis, viatoribus, aut praeconibus, aliiſve miniſtris magiſtratuum; ſed iis convenire comprobat, qui cum jure Praetorio, aut Conſulari mittuntur in provincias. Hi enim non ſuos tantum, ſed ſuorum quoque mores, nempe ſatellitum, apparitorum, comitum,

(c) Sigon. de judic. lib. 2. cap. 27.
(d) Velleius lib. 2. Cic. in Verr. & pro Balbo.
(e) Cic. ead. & Liv. epit. 70.
(f) de legibus.
(g) Cic. in Vatin.
(h) l. 1. ſ. ad 3. & ult. D. ad l. Jul. repet.
(i) l. ult. qui in pu. D. de vacat. & excuſ. muner.
(k) l. legatus 11. D. de legat.
(l) 7. obſ. 9. & l. 2. D. eod.

(a) Cujac. in enarr. C. hoc tit.
(b) l. 3. C. hoc tit.
(c) in Pand. dict. tit. 1.
(d) l. 6. & 7. D. hoc tit.
(e) d. l. 7. §. 1.
(f) Cic. in Verr. 1. & 3.
(g) l. 4. §. pen. D. de offic. Proconſ.
(h) his quibus add. Manut. de leg. & Sigon. de judic. lib. 2. hoc capite.
(i) l. 6. D. hoc tit.
(k) l. 2. D. hoc tit.
(l) l. 8. D. hoc tit.
(m) ad l. Aquilius. D. de donat. Matth. de crim. ad hanc legem pag. 560.
(n) ad l. [illegible] D. de rebus cred. & Parerg. concep. 1.
(o) l. 1. C. hoc tit.
(p) l. 15. D. de legation. & l. 8. in D. eod.
(q) [illegible] & [illegible] l. 1. C. de Aſſeſſ.
(r) Aſcon. in Verr. 1.
(s) l. 1. C. de aſſeſſor. Matth. de crim. ad h. l. pag. 569.

mitum, & univerſae cohortis ſuae facta praeſtabant, atque accuſabantur publice per actorem ab ipſa provincia conſtitutum. (a) Huic etiam judicio ſubjiciuntur judices pedanei & quicumque in Urbe, aut in provincia judicia ſua, vel ſuum teſtimonium vendunt, (b) & quotquot ob denunciandum, vel non denunciandum teſtimonium accipiunt. *Teſtimonii* autem *denunciatio*, teſtificari non ſignificat, ſed diem ferendo teſtimonio dicere, ſive praeſtituta die ad ferendum teſtimonium evocare, ut optime Budaeus explicavit. (c) Hac eadem lege damnatur, qui precium acceperit, ut militem legeret, aut mitteret, ſententiamve in Senatu, aut conſilio diceret, (d) vel accuſaret, aut ob accuſatione recederet; vel ut arbitrum daret, aut mutaret aut ad judicandum compelleret. Item qui precio inducatur ad conjiciendum hominem in vincula publica, vinciendumve, vincirive jubendum, aut dimittendum; vel ob condemnandum reum, aut abſolvendum, aeſtimandamve litem, faciendumve, aut non faciendum capitis judicium, aut publicum negocium. Et qui acceptum tulerit opus publicum faciendum, (e) frumentumve publice praebendum, ſarta tecta tuenda prius quam perfecta, probata praeſtita lege fuerint. (f) Si quid vero uxores provincialium magiſtratuum deliquiſſent, ab ipſis magiſtratibus ratio exigebatur, & vindicta ex S.C. Cotta & Meſſ. Coſſ. condita. (g) Ac ne ullam ob cauſam provincialium opes exhauriantur, nefas eſt magiſtratibus in provincia foenus exercere, filio ſponſam parare, atque, ut pro noſtro inſtituto caput concludamus ad extinctae Reipublicae regimen (h) pertinentia, breviter, ea lege puniebatur, qui munus publice mandatum ſumpſeret, ut priſca locutione Papinianus ait, id eſt *corrumperetur*, ſi quidem gerendi magiſtratus cauſa munus accepiſſet. nam extra cauſam magiſtratus, licebat accipere munuſcula, dum ne plus in anno acciperet, quam centum aureorum aeſtimationem: (i) niſi munera venirent ab uxore, filiis, & propinquioribus, quorum liberalitas erga conjunctionem a naturali caritate provocatur: (k) ut non mirum ſi ab iis in infinitum liceret accipere. Datum autem contra legem hanc, vitium contrahit per uſucapioni repugnans, quod non ante eluitur, niſi poſtquam redierit ad dominum, hoc eſt eo unde a magiſtratu fuerat averſum. (l) Atque omnes venditiones, & locationes a magiſtratibus per ſordes pluris, minoriſve factas, eadem lex irritas declarat, ne cuiquam lucro ſit ſua poteſtas, adeo ut nec magiſtratu functo liceat remunerationem accipere ab iis, quibus poteſtas illius profuit, ne aliqua haec via corruptelis fraudibus aperiatur, ut contra Bartolum (m) recte in meo judicio docuit Alciatus. (n) In legem porro incidit, non qui acceperit modo, ſed & qui donaverit. (o) S. C.to porro prohibentur legati ante obitam legationem negociis & privatis rebus involvi, (p) quod huc retulimus, cum aptior locus non occurrat. Poena hujus criminis fuit aeſtimatio litis, quae aliquando ſimplum erat, aliquando duplum, aliquando quadruplum, quae fuit impoſita. (q) Quod precio reducebatur actori, ſive illi, cui pecunia fuerat extorta [illegible] (r) nam licet eum ſua ipſe fraude corrupiſſet, repetitionem pecuniae minime habebat. Poſtea ex Arcadii, & Honorii conſtitutione quadruplum illud dividi oportuit inter fiſcum, & actorem. (s) Litis aeſtimationem

contr-

conſequebatur & exilium, & aliquando poena etiam gravior, ſi crimen hoc aliis criminibus eſſet implicatum, veluti ſi magiſtratus ob faciendum homicidium, aut furem dimittendum pecuniam accepiſſet, & quorum criminum varietate judicis erat exacerbare, aut levare poenas: (a) unde ſi quando alias poenas irrogatas legibus aliquorum exilii mentione inveniamus non propterea debemus exilii poenam cenſere ſublatam, uti neſcio quam recte docuit Gothofredus junior. (b) Licet enim inveniamus aliquos hac lege damnatos amiſiſſe ordinem, aut e Senatu motos; (c) tamen & Juriſconſultis, a quibus exilii poenam crimini huic convenire diſcimus, deportationem, & verbera nuntiantur; unde ſicuti per has graviores poenas atrocioribus factis congruentes, minime tamen ab exilio receſſum putamus; ita nec leviores, ubi levius quis deliquiſſet, exilii quod regulare erat, ſublatum exiſtimabimus: quaſi, multis propoſitis poenis, judicis fuerit eligere digniorem. A teſtimonio quoque tum in judiciis, tum in teſtamentis dicendo talis reus repellebatur, ut Paullus tradit: (d) a quo videtur diſſentire Ulpianus, propterea quod in Florentino codice (e) deeſt negatio, quam ex ſcriptura cum Cujacio reddendam putamus, ac legendum: *Eum qui lege repetundarum damnatus eſt, ad teſtimonium adhiberi non poſſe exiſtimo.* Quam emendationem ex vulgata lectione ſumtam tuetur ipſamet Ulpiani ratio, quae ſtatim ſuccedit, nempe illa: *quoniam in judicio teſtis eſſe vetatur*, gravius enim eſt in teſtamentis, quam in judiciis dicere teſtimonium: et qui a judiciis repellitur, eo ſic magis a teſtamentis arcendus. Frigida enim eſt illa Jacobi Gothofredi interpretatio, & e contradicendi ſtudio profecta, dum exponit, ideo poſſe in teſtamentis teſtimonium dicere, quia tantum in judicio teſtis eſſe prohibetur. Quem ſenſum affingit Ulpiano invito, atque ut objectionem ab ſe proviſam effugiat, cogitur negare hujuſcemodi reos infamiam ſubiiſſe, contra perſpicuum illum Juvenalis locum de Mario repetundarum infami judicio damnato. Sat. 1.

Quid enim ſalvis infamia nummis?

Abſurdius autem videtur nobis, quod idem addit eam non turpitudinem nocuiſſe in Senatu, & judiciis, at vero in teſtamentis minime: quaſi locus addat, aut detrahat ignominiam a famoſa ſententia ſemel tota vita ſuſceptam. Porro cum ius hujus perſecutio morte non extinguitur. (f) Sed adverſus haeredes etiam durat ablatae pecuniae repetitio, & quadrupli mulcta: tantum intra annum a morte rei, etiamſi ante ſententiam, & litem conteſtatam deceſſiſſet, ac de hoc judicio intermiſſo, & poſtea contra haeredem redintegrato meminit (g) Plinius. Neque in magiſtratus tantum, ſed & in comites dabatur, (h) ac non licebat, niſi poſt depoſitum magiſtratum accuſationem inſtituere, ne provincialium importunitate magiſtratuum juriſdictio turbaretur. (i)

Ac lege quidem repetundarum privata provincialium pecunia repetitur ablata a magiſtratibus. at ſi quando iidem publicam pecuniam avertiſſent, repetitur per legem Juliam *peculatus*. Ante Servium Tulliū, qui Plinio teſte, primus aes effigie ovium, boumque ſignavit, (k) & ut aliqui volunt etiam argentum (l) Romani precium rerum in *pecudibus* conſtituebant, aut *ovibus*: et iis pro crimine mulctabantur, & vectiga-

(a) L. 7. D. hoc tit. §. 3.

(b) ad L. 1. C. Theodoſ. ad L. Jul. repetund.

(c) Svetonius in Jul. cap. 43. & in Oth. cap. 2. Pet. nob. l. 4. 11. & 12.

(d) L. 15. D. de teſtib.

(e) L. 6. §. 1. D. ubi ſupra.

(f) Cujac. obſerv. Cod. l. Jul. repet. l. ult. D. ad L. Jul. peculat. L. D. de L. Jul. repet. Manut. de crimin. ad L. Jul. repet. pag. 5.

(g) lib. 2. epiſt. 9.

(h) L. 5. ad L. Jul. repetund.

(i) Manut. de crimin. ib.

(k) lib. 18. cap. 3. Stat. lib. 5. ſum. 10. & in 33 cap. comm.

(l) Varro lib. 4. de re ruſt. & inde L. L. Gell. lib. 11. cap. 1.

XLV.

Ad Leg. Juliam peculatus de Sacrilegis, & de Reſiduis.

ſa penderent. Unde furtum pecuniae publicae *peculatus* dicitur; tum quia *pecuniae* nomen a *pecude* venit; tum quia criminis initium a rapiis *pecudibus* extitit; tum denique, quia mulctam in *pecudibus* antea perſolvebant. Eſt igitur crimen hoc furtum pecuniae publicae, & rerum ſive Populi Rom. ſive Caeſaris: (a) nam res civitatum furti actione repetebantur, cum haberentur pro rebus privatorum; (b) conſtitutionibus tamen principum ſi quid civitatibus ſurripiebatur, ad peculatum redigitur. (c) Initio crimen hoc nulla certa, & perpetua, ſed propria lege, ſed ubi uſus veniret, rogationibus ad populum latis, cognitioneque Praetoribus, vel Conſulibus mandata vindicabatur. Ut proditum de Lucio Scipione Africani fratre, atque aliis, qui ſecum eadem ſuſpicione criminis involvebantur. Judicium enim datum fuit in eum, quod diceretur pecuniam pacis cauſa a Pop. Rom. impetrandae ab Antiocho accepiſſe, illamque minime in publicum retuliſſe. Dein Syllae fortaſſe temporibus (d) criminis hujus perpetua quaeſtio in Praetore certo fuit inſtituta. Legem poſtea tulit C. Julius Caeſar, qua trium criminum capita comprehendit, nempe de peculatu, de ſacrilegio, & de reſiduis. Peculatus igitur crimen incurrit quiſquis, aut rapit, vel intercipit, avertit, aufert, inque rem ſuam vertit pecuniam publicam, ſacram, vel religioſam, & in aurum, argentum, aes publicum deterioris aliquid materiae confundit; aut alteri, qui hoc meditetur, praeſtat operam ſuam. (e) De quorum omnium in republica impunitate, ac licentia ſuis temporibus his verbis conqueritur M. Cato (f) ſane vehementiſſime. *Fures privatorum furtorum in nervo, atque in compedibus aetatem agunt; fures publici in auro, atque in purpura.* Non incidunt in legem tamen ii, qui pecuniae publicae ob ſe capere periculū in ſe ipſos ſuſcepere: quid opus eſt enim aggredi lege illum, qui propria obligatione arguitur, ac ſua fide ad reſtitutionem urgetur? (g) Quamobrem Labeo peculatū definivit pecuniae publicae, aut ſacrae furtum non ab eo factum, cujus periculo fuit. (h) Variis autem exemplis a JCtis pecuniae publicae furtum declaratur, & peculatus crimen extenditur ad eum, qui operatur in cudenda moneta publica, & publicam notam argento non publico imprimat, aut ſigno publico furetur impreſſam; (i) Aut ex commentari a Caeſaris aurum argentum, aurumve averterit, aut refixerit; vel immutaverit aeream tabulam, ubi vel publicae leges, vel agri publici forma deſcribebatur, (k) aut publicarum tabularum inſpiciendarum, vel deſcribendarum poteſtatem injuſſu ejus fecerit, qui ei rei praeeſt, quod Senatus cenſuit, (l) aut minorem pecuniam, quam locationis aut venditionis precium fuit, in tabulas retulerit, (m) aut qui ex publica praeda quid ſubtraxerit, (n) aut qui ſe fiſci creditorem ſimulaverit, ut pecuniam a debitore ſuo ſi fiſci auferret, nam qui a debitore ſimul fiſci, & ſuo exegerit, reſtituere quidem fiſco tenetur propter illius privilegium peculatum tamen minime admittit (o) Criminis hujus poena interdictio erat aquae, & ignis: poſtea vero deportatio, in quam ea interdictio migravit; (p) inſuper & quadrupli condemnatione reus urgebatur, aliaque poenis ex arbitrio judicum, (q) & pro delicti gravitate per principum conſtitutiones ad extremum uſque ſupplicium puniebatur. (r) Eaſdem poenas tenent & ſacrilegos,

(a) L. 4. §. ult. D. ad l. Jul. pecul. l. ob pecuniam 13. D. de furt.
(b) l. eum qui 16. D. de V. S.
(c) l. 4. §. 7. D. ad l. Jul. pecul. & Duaren. diſp. anniverſ. lib. 2. cap. 24.
(d) Sigon. de judic. cap. 28. lib. 2.

(e) l. 1. D. ad L. Jul. pecul.
(f) apud Gell. lib. 11. cap. 18.
(g) L. 9. D. ad l. Jul. pecul. § 11 autem.
(h) L. 9. §. 2. D. eodem.
(i) L. 6. D. eod. §. 1.
(k) l. 8. D. eod. Inſt. antiq. c. Galli c.
(l) L. 9. §. 4. D. eod.
(m) leg. 10. D. eod.
(n) l. 11. D. eod.
(o) l. 12. D. eod.
(p) l. 3. D. eod.
(q) l. 2. l. pen. D. eod. Paulus lib. 5. ſent. bec. 1.
(r) L. unic. C. de crim. pecul. § item lex Julia Inſtit. de pub. judic. Jacob. Gothofr. C. Th. ad l. Jul. pecul. leg. 1.

legus, eos nempe, qui ex publicis ſacris quid abſtulerint. Etenim qui rem privatam rapuerit e loco ſacro, jure civili per Antonini reſcriptum non poena ſacrilegii, ſed actione furti tenetur: quamvis aliter jure Pontificio conſtituatur: quo etiam rei profanae furtum e loco ſacro in ſacrilegii crimine ponitur. (a) A qua ſententia, utpote ſanctiori, haud longe abjere veteres: quorum opinione ſacrum erat quidquid cultodiae Deorum concredebatur, ac fidem numinum videbatur in ſuſpicionem adducere quiſquis furando rem eam, fruſtraret ſpem dominorum: unde ſenex Plautinus in Aulul. (b)

Fides noviſti me, & ego te: cave ſis tibi,
Ne tu in me mutaſſis nomen, ſi hoc concredam
Illo ad te, fretus tua, fides, fiducia.

Proinde vero ſua principes nomen, crimen que ſacrilegii extenderunt aliquatenus ad eos, qui principum judicium, & auctoritatem in controverſiam vocant, aut ambigunt, an Imperator dignum hominem elegerit ad aliquod munus. (c) Conſtitutiones quoque principum imprudenter, vel inſcitia violare ſacrilegium ducitur: quod multo aptius ad legum divinarum corruptores accomodatur: perperam enim Duarenus *leges divinas* exponit *Conſtitutiones principum*: etſi hoc ſenſu enim accipiantur aliquãdo; tamen lex prima *Codicis de crimine ſacrilegii*, in qua verſamur, pertinet ad ipſas Dei leges: quia in C. Theodoſiano lex eadem collocata reperitur in *tit. de Epiſc. & Clericis l. 25.* Unde recte Cujacius de legibus divinis id interpretatur. Qui confugientẽ ad Eccleſiã per vim abſtraxerit, ſacrilegii damnatur (d) & qui ejus, unde originem ducit, adminiſtrationem provinciae petit; quamvis hodie hac in re lenius agatur. (e) De reſiduis autem tenetur, qui pecuniam nõ in eos uſus contulerit, in quos attributa ſibi fuerat, & is, apud quem quantitas aliqua ex publica emtione, locatione, aut adminiſtratione ſuperſit, quam vel profiteri, vel in publicas rationes referre neglexerit, aut profeſſam, relatamve ultra annum apud ſe habuerit: iſque (ut Duarenus explicat verba legis) (f) praeter pecuniam ex reliquatione inferendam, tertia inſuper ejus, quam debet parte mulctatur: alii triplo ejus quod debet mulctandum cenſent, praeter debitam pecuniam reſtitutam. Subtractae autem pecuniae repetitio ex hac lege tranſit etiam adverſus (g) haeredes. Denique peculatus crimen, ut JCtus tradit, ante quinquennium admiſſum non eſt amplius objiciendum. (h)

XCVI. Ad leg. Juliam de annona.

Publicae quoque C. Julius Caeſar utilitati proſpexit lege in eos lata, quorum dolo annona, nempe frumentum, vinum, oleum, panis, caro, ſal, & ſimilia victus elementa cariora reddantur: quique ob eam rem ſocietatem coierint, & conſpiraverint, quo vel iter vectoribus ab Urbe everteretur, vel naves, nautaeque detinerentur, quique annonam quoquo modo vexant, ſive ſubtrahendo, ſive ſupprimendo, inopiamque rei cibariae inducendo, ut publica ex egeſtate privatim ditentur: (i) iique a Dardano quondam, forte hujus ſceleris auctore principe, Dardanarii nuncupantur. (k) Eadem lege plectuntur & ii, qui fraudulenter in annonae adminiſtratione verſantur, ſive praefectus ipſi ſit annonae, ſive praefectus Urbi. (l) Et quoniam per hoc judicium publicae neceſſitati,

(a) Cap. quiſquis de 17. qu. 4. Cujac. obſ. 13. c. 19. l. 4. in. D. ad l. Jul. pecul.
(b) Act. 3 ſcen. 6. aut ſoll. 5. ſcena. D. de paenis
(c) l. 3. C. de crim. ſacril.
(d) l. 2. C. ad- ſum de crim. ſacril.
(e) l. ult. C. ad-
(f) l. 4. §. qua lege. D. ad l. Jul. pecul. & §. lege Jul. Duarenus hoc tit. D. 3 cap. 4.
(g) Cuiac. Dard. l. ex lege, 10. D. de accuſ.
(h) l. 7. D. hoc tit.
(i) l. 2. D. ad l. Jul. de ann.
(k) l. 6. D. de extraord. criminib. Cujac. 10. obſerv. 19. Turneb. 9. advers. 19.
(l) l. 1 §. cura. D. de off. praef. Urb.

communique ſaluti conſulitur, delationes m[illegible], & ſi reatum recipiuntur. (a) Convicti autem viginti aureis damnantur; aut ſi negociatores ſint, interdum negociatione interdicuntur: aliquando relegantur, & ſi humiliores fuerint ad opus publicum dantur: poenaque pro gravitate delicti variatur. (b)

(a) *L. 1. & ult. D. ad l. Jul. de annon.*
(b) *L. 6. D. de extr. crim.*

XCVII. Ad leg. Juliam agrariam, ſive de termino moto.

Animadvertendum quoque cenſuit C. Julius Caeſar in eos, qui, ſubmotis agrorum terminis, jura conturbant, miſcentes, atque confundentes dominia privatorum, ſi eſſique obſcurantes, quominus internoſcantur; quos mulctavit quinquaginta aureis in ſingulos terminos motos, permiſſa cuilibet ex populo accuſandi facultate. (c) In ſervis vero Nerva poenam exacerbavit adjecto ultimo ſupplicio, niſi dominus velit mulcta in ſe ſuſcepta ſervum ſuum liberare, ſi terminum exaraſſet, aut ejeciſſet.

(c) *ult. D. de termino moto.*

XCVIII. Ad leg. Juliam de Ambitu.

Nihil vero fraudum earum, quae ſi temporibus legibus coërcentur, formidaturi ſumus a magiſtratibus, ſi ab illorum creatione fraudem omnem amovebimus, & reip. gubernacula deferemus ad meliores, juſtis, liberis, incorruptiſque comitiis. Ideo legum omnium utiliſſimae ſunt leges adverſus ambitionem latae per quas cavetur, ne in honorum petitione virtus a pecunia, probitas a calliditate, ac meliores a deterioribus, de more ſuperentur, neve dignitates donis obtemperent, ac per largitiones, promiſſioneſque ſuffragiorum libertas civibus eripiatur. Meritorum enim teſtimonia, non remuneratio largitionum oportet eſſe ſuffragia. Qui Tribus igitur clam diviſa pecunia corrupiſſet, populique voluntatem donis emiſſet cum pluribus fraudulenter coeundo, & homines conducendo, ut rejecto competitore ſuo magiſtratum adipiſceretur, lege primum tribunitia Poetilia, deinde aliis vario tempore vitio paſcente prodeuntibus, Baebia nempe, Maria, Fabia, Cornelia, Calfurnia, Tullia, Aufidia, Licinia, Pompeja, & poſtremo Julia, plectebatur *interdictione* (d) *aquae, & ignis*, primo quidem per decennium, poſtea vero perpetuo: & honos ab reo ſimul cum tribu, veluti ſuſpicatur Manutius, ad accuſatorem transferebatur. Ex quibus tantum Julia compacta eſt in libros juris; poſtquam enim Tiberii tempore ſuffragiorum jus a populo ad Senatum devenit, ut ab Senatu facilius ad ſolum principem redigeretur; (e) harum legum auctoritas prorſus concidit, quis enim ambiret legibus facta principum? Hinc & de lege Julia ſatis levis mentio eſt in digeſtis. Auctorem habuit non Julium Caeſarem ſolum, ſed & Auguſtum, qui Fabianis, & Scaptienſibus tribulibus ſuis ſingula millia nummum a ſe dividebat comitiorum die, ne quid a candidatis deſiderarent, ut Suetonius tradit, (f) atque inter alias poenas per quinquennium interdixit magiſtratus petitione reis hujus criminis. (g) Ubi vero principes magiſtratus creationem ad curam ſuam revocaverunt, lex ambitus in Urbe ceſſavit, manſitque tantum in municipiis, & municipalibus honoribus, ab honoribus autem urbanis, ut hoc vitium abeſſet, ſatis fuit pellere avaritiam ex aula principum, quod conatur Juſtinianus in novella 8. Loco autem interdictionis *aquae, & ignis* ſubjecta eſt *deportatio*, quae tamquam ex *l. Julia de ambitu*, ex conſtitutionibus principum (h) impenditur iis, qui defuncti muneribus ea continuant, aut repetunt ante redditam adminiſtrationis ſuae rationem. Minor vero ambitus, poena minori,

(d) *Dio lib. 40. pag. 140.*
(e) *Sigon. de jud. lib. 2. cap. 29.*
(f) *In Aug. cap. 40.*
(g) *Dio lib. 54. pag. 5[illegible].*
(h) *l. un. C. ad l. Jul. de amb. ubi Cujac.*

minori, neque pecuniaria multa centum aureorum, cum infamia, ex S.C. o coercetur: (a) quam incurrit is, qui contra legem ambitus in munere pro magiſtratum petierit, aut Sacerdotium. Qui lege damnatus eundem gradum repetit, ſi alium ejuſdem criminis in judicio convicerit: quod ex lege Calfurnia deſcendit. (b) S.C. quoque ad hanc legem edito puniuntur, qui novum vectigal inſtituerit. (c)

(a) Lum. §. 1. D. ad l. Jul. de amb.
(b) Lum. §. 2. D. ad l. Jul. de amb.
(c) eadem l.

XXIX.
Ad leg. Julias judiciarias.

Legibus autem Juliis, quae *judiciariae* dicuntur, ambitus damnatur accuſator, aut reus, qui domum judicis ingrediatur, conſtituta multa centum aureorum fiſco inferendorum: (d) cui adjiciendum ex Dione, iiſdem legibus fuiſſe cautum, ne judices domus alienas introirent. (e) His autem judiciariis legibus emendabatur forum, & judiciorum diſciplina regebatur, pluribus quidem capitibus; quorum quae ad nos pervenerunt, poſt Antonium Auguſtinum recenſuit Briſſonius. (f) Ex his autem legibus Calliſtratus docet minorem XX. annis judicare non cogendum, neque compromittendum in eum; neque permittendum, ut qui judex eſt arbitrium in ſe recipiat ejus rei, ſuper qua judex eſt conſtitutus, curetve, ut in ſe compromittatur. (g) Facultas etiam prorogandae jurisdictionis conſenſu partium ab iiſdem fluxit legibus. (h) Quod vero pertinet ad publica judicia, vetabant leges Juliae, uno tempore de duobus reis quemquam quaeri, niſi ſuarum injuriarum cauſa: (i) qui enim perſequuntur injuriam ſuam, non quaeſtus, ſed levandi doloris cauſa deſcendunt ad accuſandum: contra vero delatores, quorum improbam ſedulitatem in aliis vexandis coercere lex Julia voluit: unde certum praeſcripſit numerum, ſupra quem delatoribus eodem tempore non liceret accuſare. (k) Ac Venulejus quidem tradit praefinitum duorum fuiſſe reorum numerum: cujus in verbis Cujacius mendum irrepſiſſe, merito mea ſententia, ſuſpicatur; cum Imperatores (l) tradant tertiam accuſationem ei, qui duos reos detulerint, non eſſe a lege permiſſam. Unde, ne interpretum vaticiniis involveretur, ita legendum cenſet Venuleji locum, (m) ut pro *duobus reis* ſubſtituatur *tribus reis*, nempe ita: *Lege Julia publicorum judiciorum cavetur, ne eodē tēpore de tribus reis quis quaeretur, niſi ſuarum injuriarum cauſa.* Iiſdem judiciariis legibus conſtituebatur, ne quis adverſus affinem, vel cognatum, aliosve quibus pietate obſtringimur, veluti parentes, patronos, liberos, libertos, invitus teſtimonium dicere compelleretur; (n) item ne reus, qui adverſus novam accuſationem veterem ejus delicti abſolutionem opponit, prius accuſetur, quam per ſententiam de prioris accuſatoris praevaricatione conſtiterit, ex qua deducatur illum per fraudem eff.giſſe judicii ſeveritatem, tum enim licebit vetus judicium praevaricatione ſopitum, nova delatione ſuſcitare. (o) Item cavebatur, ut qui reum detuliſſet, locum delicti, perſonam, & menſem deſignaret. (p) Eaedem leges jubebant, ut ſi ſervus capitali crimine poſtularetur, dominus, vel eum ſiſteret, vel ſatiſdato promitteret ſive per ſe, ſive per extraneum, ſe illum ſiſturum, cum uſus exegerit; ac ſi non defenderetur ſervus, vel non ita ſiſteretur, in carcerem conjectus, cogeretur ex vinculis cauſam dicere. (q) Hoc loco etiam recenſeri poſtulat S.C. quo cavebatur, ne quiſquam eorum, a quibus quid ad utilitatem fiſci peteretur, alia inſtrumenta delatori, five accuſatori

(d) l. 20. §. 4. D. ad l. Jul. de amb.
(e) Dion. lib. 54.
(f) Briſſon. antiq. ex cap. 7. Gell. lib. 14. cap. 2. D. de recept. l. 41.
(g) l. ſed et ſi ſervum. §. ſi quis D. de recept.
(h) l. 1. & 2. D. de jud. et ubi quis. vel. Ruperti. de
(i) l. hos accuſare. §. lege. D. de accuſat.
(k) d. l. hos accuſare.
(l) l. cum vetitum C. de his, qui accuſ. non poſſ. Cujac. 6. obſ. cap. 11.
(m) l. hos accuſare. §. lege. D. de accuſat.
(n) l. 1. C. ne ... D. de grad. & affinib. l. 4. D. de teſt. l. 11. D. de accuſat.
(o) l. 3. D. de praevaricat.
(p) l. 3. D. de accuſat.
(q) l. 2. D. de quaeſtion.

culatori

accuſatori edere compelleretur, quam ea, quae pertinerent ad cauſam, eſſe qua delator accuſet. (a) Iiſdem legibus, etſi nullo auctore, adſcribit Briſſonius, quod legimus in libris rhetoricorum ad Herennium, ut ſcilicet in publicis quaeſtionibus reo petente, judicium de accuſatore fiat, liceat illi accuſare necne. Cum autem referat Svetonius Caeſarem ſuſcepiſſe conſtituendorum judiciorum curam, eaque rejectis tribunis aerariis ad Senatores, & Equites redegiſſe; recte meo judicio leges hae judiciariae Caeſari dictatori ab Antonio Auguſtino tribuuntur. Sed & plura alia S. C. poſſunt ad has revocari leges, nempe illud quo permittitur, ut excuſationes abſentium in criminum judiciis allegentur: & ex juſta cauſa ſententia differatur; propterea quod neque ad perſequendum, neque ad depellendum crimen procurator admittitur. (b) Item, ut permittatur mulieri falſum teſtamentum accuſare, ſi ſuam vel ſuorum injuriam perſequatur, ut exponit Cujac. quamvis regulariter mulieres a publicis cauſis arceantur. (c) Et iiſdem ex legibus arbitror conceptam fuiſſe formulam inſcriptionis libellorum his verbis (d), „ Apud illum Praetorem, vel „ Proconſulem Lucius Titius profeſſus eſt, ſe Maeviam Lege Julia de „ adulteriis ream deferre, quod dicat eam cum C. Sejo in civitate illa, „ domo illius, menſe illo, Coſſ. illis, adulterium commiſiſſe.

C.

De lege Cornelia de Falſis, & ejus S. C. Liboniano, aliiſque ad eam Adjectis.

Poſt leges Julias progrediamur ad ea crimina, quae legibus vindicantur Corneliis, exordium ducentes a L. Cornelia de falſis, quam, ſicut & reliquas, tulit L. Cornelius Sylla Dictator, ſimul cum lege teſtamentaria duobus explicata capitibus: quorum altero teſtamenta confirmabantur civium Rom. qui apud hoſtes deceſſerant; altero fraudes praecidebantur illorum, qui teſtamenta vitiaſſent, deleſſent, amoſſent, intervertiſſent, reſignaſſent, recitaſſent dolo malo, corrupiſſent, interrupiſſent, aut a ſe facta ſuppoſuiſſent imagine veri fraudem adumbrantes. Quod caput ortum occaſione teſtamentorum, comprehendit etiam falſa omnia inſtrumenta, & quaslibet vitiatas, aut adulterinas ſcripturas; immo interpretatione ſapientum, vel auctoritate Senatus, aut edictis, & conſtitutionibus principum productum fuit ad falſa, dicta, & omnia, quibus in alienum incommodum, aut ſubtrahitur veritas, aut obſcuratur. (e) Hiſque criminibus cognoſcendis Praetorem certum Sylla conſtituit. Quatuor vero S.C. ſuperſunt, quibus aliqua crimina eam ad legem revocantur. Primum S.C. Libonianum ſub Tiberio conditum Statilio Tauro, & Libone Coſſ. ut ex Ulpiano comprobat Cujacius, (f) diſſentiente Hotomanno, qui S.C. hoc revocat ad Adriani tempora, Torquato, & M. Annio Libone Coſſ. expreſſum fuit hoc S.C. ex edicto Claudii Neronis, propoſito in eamdem ſententiam: nempe ut poena falſi plectatur ad eos, qui juſſu teſtatoris aliquid ſibi, liberiſve, aut ſervis ſuis teſtamento adſcripſerint; (g) ſive per ſe, ſive per ſervum innuentem ſi ſua ſponte injuſſu teſtatoris adſcripſiſſent, directo in legem Corneliam inciderent, ac falſi tenerentur ex ipſa vel ſi legis, non ex S. C. quo lex extenditur etiam ad eum, qui non juſſu, ſed jubente teſtatore ſibi adſcripſerit, (h) unde prohibetur haereditatem, aut legatum capere: atque ab ejus perſona transferuntur, vel ad haeredem cum onere, quod ſpeciale eſt (i) ex hoc S.C. vel ad ſubſtitutum, vel ad legitimos ſucceſſores: cum pro non ſcri-

ptis

(a) leg. 7. D. de accuſat.
(b) l. accuſatore 13. D. de publ. judic.
(c) l. 2. D. de accuſat. & inſcript.
(d) l. Libellorum 3. D. de accuſat. & inſcript.
(e) Inſtit. de pub. judic. lib. 4. tit. 18. §. 7.
(f) in comment. C. ad l. Corn. de falſ. Matth. de crimin. tit. Ulpian. apud collatorem legum Moſaic. tit. de falſo l. 1. D. ad leg. Cornel. de falſ.
(g) d. l. Divus ad l. Corn. de falſ.
(h) Cujac. ad Afric. tractat. 4. l. Si quis. D. ad l. Corn. de falſ.
(i) Cujac. Leo ...

ptis habeantur. Praeter hanc autem poenam ſupererat etiam communis, quae oritur ex *l. Cornelia de falſis* (a) niſi teſtator illud nominatim ſubſcriptione ſua adjectum voluiſſet, ſe dictante, aut jubente ſuiſſe a legatario, ejuſve ſervo conſcriptum. (b) Quod temperamentum legis cauſa principes indulſerant. Unde tum & relicta convaleſcunt, & legis Corneliae poena quieſcit. Idemque Senatus cenſuit in filio, quae, dictante matre, ſibi ex ignorantia juris adſcripſerat: (c) Et in ſervo, qui domini juſſu teſtamento, codicillisve ſibi libertatem adſcripſerat; ita tamen ut libertas ei ex fidei commiſſo praeſtetur; ſiquidem teſtator manu ſua poſt eam ſcripturam teſtamento, codicilliſque ſubſcripſerit. (d) Poena vero locum habet teſtamento jam abſoluto: (e) neque eum tenet, qui degit ſub poteſtate ipſius teſtatoris, veluti filiumfam. tanquam inſtrumentum, quod ab ipſomet patrefamil. exercetur. (f) Immo neque emancipato filio, qui ſolus ſit, eripitur haereditas, quam nullo cohaerede dato, patre dictante, ſibi adſcripſerat: nam ſi ex teſtamento non poſſet, caperet eam tamen haereditatem ab inteſtato. (g) unde hunc nō eripietur, niſi cohaeredes dati fuerint, ad quem pars erepta transfertur. Porro excuſantur quicumque eadem poteſtate, aut neceſſitate parent imperio teſtatoris, ac eo jubente legatum ſibi adſcribunt, quibus aliquando etiam generalis teſtatoris ſubſcriptio ſuffragatur. (h) Quando vero Senatus, aut Princeps veniam dabant ejus Senatuſconſulti juſtis ex cauſis: (i) indulgentia illa tantum legis Corneliae poenis eximebat, legatum vero, aut haereditatem iis, qui ſibi adſcripſerant, minime condonabat. Porro ex Senatuſconſulto vetatur adſcribere ſibi quis etiam in codicillis, quibus ſi ademtum quod haeredi, aut legatarius ſibi adſcripſerat in teſtamento, ceſſat Senatuſconſultū. Porro Paullus refert Senatum cenſuiſſe, ſi quis ſua manu ſervum ſibi legatum ſcripſiſſet, & eum rogatus manumittere fuiſſet; ſervum eum ab omnibus eſſe manumittendum, propterea quod adſcriptio illa ex S. C. Liboniano fuiſſet inutilis. (k) Alterum S.C. quod item ex Ulpiano apud collatorem legum Moſaicarum eruitur, prodit Licinio, & Tauro Coſs. quo ad poenam falſi trahuntur ii, qui fraudulenter inter ſe cōierunt, ut mutuum ſibi teſtimonium dicerent, (l) more Graecorum, de quibus vulgatum erat proverbium, quod legimus in Ciceronis oratione pro Flacco: *da mihi teſtimonium mutuum*. Tertium S.C. conditū fuit Cotta, & Meſſala Coſs. adverſus eos, qui ob litem, & advocationem inſtruendam, teſtimoniaque cogenda pecuniam acceperint, ſocietatemve coierint, aliove modo ſeſe obſtrinxerint. (m) Advocationis autem nomine venit quidquid ad opem ferendam, aut fidem faciendam in judicio comparatur. Quartum Senatuſconſultum factum eſt duobus Geminis Coſſ. quo legi Corneliae de falſo ſubjiciuntur, qui dolo malo adverſus innocentem conſpiraverint, & in illius periculum ſocietatem inierint, ut eum in judicio accuſarent. (n) Unde judicium ex hac lege datur in eos, qui accuſatorem excitant adverſus aliquem, & delatorem ſubmittunt in cauſa etiā pecuniaria, ubi non corpore, ſed pecunia reus mulctatur; & in eos, qui ob denunciandum teſtimonium, hoc eſt ob evocandum, cogendumque ad teſtimonium dicendum, & remittendum, aut dicendum vel non dicendū (o) illud pecuniam acceperint, judicemve corruperint, (p) produxerintve

falſos

(a) l. ſi quis 15. D. ad l. Cornel. de falſ.
(b) d. l. & l. 1. C. de his qui ſibi adſcrib. in teſt. leg. 15. ſi plures. D. eod.
(c) l. 15. § 4. D. eodem.
(d) leg. eod. § ſi quis ſi. D. eodem.
(f) l. 15. D. eod.
(g) leg. quoniam 1. C. de his qui ſibi adſcrib. DD. ad hanc l.
(h) Cujac. ſup. ad African. in l. ſi quis legatū. D. ad l. Corn. de falſ.
(i) leg. Divus 15. D. ad leg. Corn. de falſ.
(k) l. quidem 17. D. ad l. Corn. de falſ.
(l) l. 1. l. 9. D. eodem.
(m) l. 1. leg. 20. D. ad l. Cornel. de falſ.
(n) leg. 1. § ult. D. ad l. Cornel. de falſ.
(o) l. 1. § 1. D. hoc tit.
(p) l. 1. § 2. ad l. qui duobus. § 1. eod.

falſas conſtitutiones (a) aut edicta publice propoſita dolo malo induxerint, corruperint. (b) Item hac lege animadvertitur, & in eos, qui aliquid fraudis commiſerint in rationibus, tabulis, literis publicis, quo verum celarent, intervertenent, obumbrarent; (c) aut per obreptionem quid a principe impetraverint, vel a magiſtratu ex reſcripto Alexandri Severi (d) aut nomine Prætoris literas falſas reddiderint, edictumve falſum propoſuerint. Item qui duobus in ſolidum eandem rem diverſis contractibus vendiderit. (e) Judex etiam, qui contra principum conſtitutiones, & jus palam propoſitum pronunciat; & qui mentita judicis amicitia, & familiaritate ſententiarum eventus vendunt, aliave ejus negotia nomine illius prætendunt, eadem lege plectuntur. (f) Non ſolum enim [illegible] pluralium, ſed & cujuſque rei falſum in hujus legis judicium deducitur; veluti ſi quis fraudandi animo [illegible] [illegible], aut [illegible] [illegible]taverit, aut pro pretioſiori metallo minus pretioſum [illegible] (g) aut falſum partum ſuppoſuerit; quo principio [illegible] Corneliam [illegible]. Fraudẽ enim [illegible], qui familiae familiam inſerit alienã. (h) Cujus [illegible] non [illegible] eſt accuſatio, neque ad quemlibet e populo pertinet, ſicuti pertinent alia ex hac lege crimina; ſed tantum ad parentes, qui nulla temporis præſcriptione ab accuſando repelluntur. (i) Nec opus eſt, ut ea quæſtio ad pueri pubertatem differatur præſertim cum [illegible] creditur eſſe mater, quæ naturam [illegible] ac propriam [illegible] ad cauſam defenſionem mittetur (k) maxime cum de ſuo capite mulier periclitetur. Ad hanc etiam legem ſpectat crimen eorum, qui ſignum adulterinum faciunt, ſculpunt, exprimunt, vel verum amovent, aut jam impreſſum reſignant, (l) aut alienum chirographum imitantur: (m) aut qui per fraudem in alienam familiam irrepunt, inſigne gentilitium, & cognomen alterius aſſumentes, aut imponentes, aſſeverantes ſibi falſum nomen (n) dolo malo, quo aliquid non ſuum poſſideant, intercipiant; nam ſi fraus abſit, liberum eſt nomen, aut cognomen, aut inſigne mutare, ſuumque genus aut imagine ſignificare. (o) quod Reges Galliæ [illegible], Cujacius tradit. Primo enim *tres coronas* [illegible]: deinde *lilia innumera*, poſtremo ex conſtitutione Caroli VI. *lilia tantum tria*. (p) Porro Trajanus edicto ſuo legem Corneliam ejuſque pœnam produxit ad eos, qui menſuras publicas et juſque generis probatas loco ſuo cauſa corrumpunt, ac ponderibus utuntur adulterinis. (q) Lege quoque Cornelia plectitur, qui ſe [illegible], vel [illegible] agrorum eſt uſus, aut iter fecit, ſive, ut Juriſconſultus ait, viam commeavit falſo diplomate, (r) nempe literis tractoriis, quas principes dabat miſſis ab ſe, aut evocatis, ut in curſu publico vim omnem, aut moleſtiam evitarent, & ſtativis, manſionibus, aut diverſoriis eiſdem in diplomate adſcriptis, & imperatis uterentur. (s) Mulier pro nemine hac lege accuſare poteſt, niſi ipſius mulieris intereſt. Quod S. C. ad hanc legem cautum fuit. (t) Quamobrem ſi pupillus falſis inſtrumentis in judicio victus fuerit; Alexander Imp. cenſuit non a matre, ſed a tutore, vel curatore, quos habeat, accuſandum.

Verum

(a) l. 1. ult. D. eod. l. 4. & 20. C. eodem.
(b) [illegible] D. ad l. Corn. de falſ.
(c) l. 16. D. [illegible]
(d) [illegible] D. eod. [illegible] vel [illegible]
(e) l. qui nundinarent. D. eod.
(f) Paul. [illegible] ſent. tit. 25. de lege Corn. teſt. [illegible]
(g) l. [illegible] ſent. [illegible]
(h) [illegible] de falſ.
(i) [illegible] C. [illegible] Cujac.
(k) l. [illegible] eod. [illegible]
(l) [illegible] C. ad l. Corn. de falſ.
(m) [illegible] C. ad l. Corn. de falſ. Paul. l. ſent. 25. tit. [illegible]
(n) [illegible] D. eod.
(o) l. falſi 13. [illegible] Cornel. de falſ. Paul. ſent. [illegible] 25.
(p) [illegible] C. de mutat. nomin.
(q) Cujac. ad [illegible] 12. D. eod. [illegible] 15.
(r) [illegible]
(s) [illegible] D. [illegible]

(r) [illegible] D. eod. (s) Cujac. ad [illegible] C. lib. 10. (t) [illegible] C. [illegible]

Verum nulla ex fraude damnum fert Reſpublica majus, quam ex adulteratione monetae; vitiatur enim ſanguis, unde nutritur, a quo ſimul corpus omne putreſcit. Cujus criminis ea eſt gravitas, ut praeter communem de falſo, peculiarem a Sylla legem expreſſerit, quae Nummaria dicitur Aſconio Pediano: (a) eaque tenetur, qui dolo malo praeter ſtum metallo deterius infuderit; (b) ut ſi quis argento publico, aut privato aes admiſcuerit, aut aeri plumbum, quod crimen Tacitus Imperator capite puniendum duxit, adjecta bonorum proſcriptione; (c) quod & ad legem quoque Juliam peculatus trahitur; nec mirum ſi unum idemque crimen pluribus legibus ſubjiciatur. (d) Item qui monetam attonderit, raſerit, falſave imitatione imaginis adulteraverit, (e) aut ſolidi orbem circumciderit: ex his enim liberi quidem ad beſtias damnantur, ſervi capite puniuntur. Solidum porro vix demum poſt Diocletianum fuiſſe pro nummo aureo acceptum, docet Scaliger: haud admodum repugnante Jacobo Gothofredo. (f) Quibus fraudibus quiſquis opem praeſtiterit, domumve praebuerit falſae monetae percutiendae, aut verae adulterandae, abradendaeve, in eandem incidet legem. Quapropter non licet percutere, aut ſignare monetam extra locum huic operi juſſu publico deſtinatum: qui locus moneta dicebatur communi vocabulo cum percuſſa, & ſignata materia. (g) Verum ſicuti nefas eſt adulterare pecuniam, ita minime licuit probos nummos principis vultu ſignatos ob eam cauſam reprobare, quod imago principis minore orbe circumſcriberetur; nam & ad eos, qui probam monetam recuſant, poena legis Corneliae, teſte Paulo, extenditur. (h) Pondere namque oportet aequali monetas conſiſtere, non forma ſpecieve imaginis. (i) Conſtantinus autem foeneratores, ſive nummularios, aut collybiſtas, apud quos pecuniae permutabantur, quibuſque permutationis pretium, quod collybum dicunt, adjiciebatur, flammis damnavit, ſi vel veterem monetam veterum principum vultu ſignatam reprobaſſent, vel minoris aeſtimaſſent, ut collybum, ſive pretium permutationis augerent. Nam ne avaritia foeneratorum, quae nunc in pecuniae Neapolitanae permutatione graſſatur, modum tranſirent, ſtatuerunt tam eam [illegible] principes, atque definierunt permutationis pretium, & mercedem collybiſtarum. (k) Porro poena legis Corneliae de falſo, ſi nummariam excipias, quae ultimum ſupplicium ſtatuit, eſt regulariter deportatio, bonorumque omnium publicatio in liberis hominibus; in ſervis vero vitae privatio, ut docet Marcianus: (l) ut eximantur tamen ab hac regula graviores aliquot, aut leviores caſus, quibus pro delicti ratione, vel exacerbantur poenae, vel leniuntur. Etenim falſi teſtes, quorum improbitate innocentes (m) capitalem ſententiam ſubierunt, vel tabularii civitatum, qui ſuis fraudibus falſas immunitates tribuerint, (n) aut qui alterius concutiendi cauſa militiae, vel ordinis inſignia ſibi uſurpaverunt, vel falſum partum (o) ſubjecerint, morte damnantur: liberti vero, qui ſe pro ingenuis geſſerint, lenius, nempe infra deportationis poenam puniuntur: ne leviores caſus aliquot attingam, qui judicis permittuntur arbitrio. (p) Claudius enim eos eunctam hunc [illegible] in [illegible] praecidi juſſit. (q) [illegible] poenam ſtatuit Alexander Severus [illegible] Porro [illegible]

CII.
De lege Cornelia nummaria.

(a) In Praetur. urban.
(b) Cons. ult. C. de falſa moneta.
(c) Vopiſc. in Tacit. Gotho. C. ad [illegible]
(d) Gotho. ad tit. C. de falſ. monet.
(e) l. 8. D. ad l. Corn. de fal.
(f) C. Theodoſ. ſi quis ſolidi circulum exter. inciſ.
(g) Gotho. tit. C. de falſ. moneta.
(h) ad l. Corn. de falſ. Paul. ſent. lib. 5. tit. [illegible]
(i) C. Theodoſ. ſi quis ſolidi circulum exter. inciſ.
(k) Jac. Goth. ad l. 1. C. ſi quis ſolidi circulum exter. inciſ.
(l) l. 1. §. ult. D. ad l. Cornel. de falſ.
(m) l. 1. D. ad l. Corn. de ſic. §. 1.
(n) l. 1. C. de commeat. mercat.
(o) l. 1. C. ad l. Cornel. de fal.
(p) Dio [illegible] lib. 60 cap. 1.
(q) Sueton. in Claud.

tium

titum fuit a muliere accuſari quemquam hujus criminis, niſi ad eum res pertineret. Ideo ſi pupillus falſis inſtrumentis in judicio victus fuiſſet, Alexander Imperator tutorum hanc deliberationem eſſe voluit, an falſa ea debeant accuſare. (a)

XII. Lex Cornelia de injuriis.

Non ſolum vero praecidit Sylla fraudes, ſed pleniori actione a civibus avertit injurias. Quamvis enim actio ea deſcenderet etiam ex legibus XII. tabul. & ex edicto Praetoris; tamen obſcurius, minuſque diſtincte proponebatur. (b) Unde lex Cornelia proceſſit, injurias omnes comprehendens manu illatas, atque, ut ſcribit Cujacius, (c) atrociores. Ex qua in eos actio dabatur, qui pulſaſſent aliquem, & verberaſſent, aut in domum alienam irrupiſſent, (d) vel fraudulenter per tegulas, aliove modo ſe direxiſſent, unde *directarii* appellantur. Quorum auctores facinoris ita extra ordinem puniuntur, ut in exilium, aut in metallum, aut in opus publicum damnentur; (e) ac judicis eſt hodie pro gravitate delicti poenam definire. (f) Eademque lege repellebantur a judicando actoris gener, ſocer, vitricus, privignus, ſobrinus, affiniſve alius proximior, (g) & patronus. Diſtinguit autem lex Cornelia *pulſationem*, & *verberationem*: verberat enim qui cum dolore caedit, pulſat vero qui ſine dolore, ut ex Ofilio docet Ulpianus. (h) *Domus* hac in lege accipitur pro domicilio quolibet, ubicumque quis moretur, ſive in proprio, ſive in conducto, ſive in villa, ſive in hortis: ut ſi dominus fundum locaverit, non dominus aget contra illum, qui fundum introivit, ſed colonus. (i) Porro cum quaereretur an pater poſſit ex lege Cornelia injuriam a filio ſuo acceptam vindicare; placuit non poſſe: verum filium quidem habere actionem ex lege Cornelia, patrem autem praetoriam injuriarum: adeoque liberum ex hac lege agere, ut neque cavere cogatur patrem rem ratam habiturum. (k) Illud conſultiſſime fuit hac lege introductum, ut liceat actori deferre jusjurandum, ut reus juret injuriam ſe nō feciſſe: quo actoris exiſtimatio redintegretur, & reus judicio eximatur. (l) Duplex autem eadem lege naſcitur actio: criminalis nempe, quae poenam irrogat reo, (m) quaeque, docente Cujacio, publica erat accuſatio ex cauſis in lege Cornelia contentis, & civilis, quae a reconciliationem repoſcit injuriae. (n) Quas actiones qui non diſtinguunt, valde ſeſe involvunt, & in earum tempore definiendo diſſentiunt: cum facile diſcordiae componatur, ſi criminalis a civili ſeparetur. Intelligemus enim illam, utpote poenalem, eſſe annuam; (o) hanc vero perpetuam, quippe civilem. Quae vero a ſcripto veniunt injuriae, hac etiam lege vindicantur: qua inteſtabilis eſſe jubetur, ſi quis librum in alterius infamiam conſcripſerit, compoſuerit, ediderit, etiamſi alterius nomine vel abſque nomine, horumve quid faciendum curaverit: (p) & Senatus conſulto ad hanc legem condito ſubjiciuntur poenis legis, qui adverſus aliquem injurioſum quidquam dixerint, aut epigrammata ſive inſcriptiones, aliudve quid etiam ſine ſcripto, & voce, velut picturam in alterius ignominiam protulerit, etiamſi nomen ejus, in quem factum ſit, non adjecerit. (q) Nam ſi adjeciſſet, pateret etiam communis actio injuriarum ex legibus XII. tabul. & ex edicto praetoris. (r) Nec poenam effugiunt emtores, & venditores harum pellium, & deſcriptores: in quas omnes

(a) l. Senatus Conſulto. C. de his, qui accuſ. non poſſ.
(b) Duaren. tit. de injur.
(c) ad tit. C. de injur.
(d) l. 5. D. de injur. Inſt. de injur. § ſed & lex. Paul. ſent. 5. tit. de injur. ubi Cujac.
(e) Paul. d. tit.
(f) Cujac. C. de injur.
(g) l. 5. in pr. D. de injur.
(h) l. 5. § 1. D. de injur.
(i) eadem leg.
(k) l. 5. § 6. 7. D. de injur.
(l) l. 5. § hac lege 8. D. de injur. l. injur. 30. D. de injur.
(m) l. hos accuſare. § alt. D. de accuſat. Cujac. ad tit. C. de injur. & ad Paul. lib. 5. ſent. tit. de injur.
(n) l. conſtit. 17. § 1. D. de injur.
(o) Cujac. C. de injur.
(p) l. 5. § 9. D. de injur.
(q) ead. l. § 10.
(r) l. 6. D. ead.

omnes perinde atque in auctores, & in eos, qui auctores ſollicitaverint, & impulerint, itemque & in illos, qui vulgaverint, nec ſtatim inventa ſcripta combuſſiſſent, poena capitis a principibus conſtituatur, tanquam in auctorem illius. (a) Servo autem qui affecerit aliquem injuria, graviorem poenam lex Cornelia, ſed extra ordinem minatur; cum voluerit Sylla ſervum inter injuriarum recipi reos. (b)

Cum hac lege Sylla texiſſet famam civium, alia texit vitam ab inſidiis ſceleratorum hominum, quae appellatur lex Cornelia de Sicariis, & veneficiis; & quamvis aliis armorum generibus vitae hominum appetantur, tamen quia *Sicae* uſus commodior erat, & uſitatior, ab ea legem placuit appellare. Eſt enim *ſica* parvus enſis, ac retortus, (c) qui ſub veſtibus facilius latet, inſtar perfici ac macri; unde a Cedreno definitur *[illegible]* (d) & ab Athenaeo aprorum dentibus comparatur (e) quibus brevibus cultris, ac reflexis tractandis aperto ſpatio non erat opus, ideoque facilius homines interibant; quo magis uſus interdicebatur ab antiquiſſimis uſque temporibus. Plautus enim in Aulularia: *Ad tres viros ego deferam tuum nomen* C. *Quamobrem.* E. *Quia cultrum habes.* C. *Coquum decet.*

Accuſaturum ſe minatur Eucho coquum, quod cultrum haberet; coquus vero reſpondit, ſibi ob culinariam artem non eſſe interdictum. Atque hominum ſane caedes vetuſtiſſima aetate XII. tabul. legibus, & lege Sempronia per Gracchum lata vindicabatur. (f) Lucius vero Sylla dictator anno ab V.C. DCLXI. legem tulit ſeveriorem de ſicariis, veneficiis, parricidiis, una cum lege de falſis, quorum criminum perpetuas quaeſtiones ſub quatuor praetoribus inſtituit, ut colligitur ex Cicerone in Verrem. (g) Quae lex caedem quamlibet a quocumque ortam, ſive a pubere, ſive ab impubere, dummodo doli capace, (h) atque in quoslibet ſive liberos, ſive ſervos, ſive peregrinos, ſive infantes, (i) & quibuſcumque armis editam coërcebat: nam Homerus etiam infantis caedem *ἀνδροκτασίαν* appellat. Scribit autem Juriſconſultus nullam eſſe hac lege hominis occiſi conditionem exceptam: (k) nec intereſſe, occiderit ne ipſe, an alius ab eo conductus: (l) item integrum ne, an mutilum hominem interemerit, dum ea eſſet forma hominis, in qua anima condita eſſet, exceptis monſtris & prodigiis, quae lex XII. tabul. necanda, & ſtatim projicienda jubebat. (m) Nec refert mortem quis, an mortis cauſam, & occaſionem attulerit. (n) Unde judex, aut Magiſtratus, qui, accepta pecunia, capitalem in reum ſententiam dixerit, aut auctoritate ſua dicendam curaverit, & judicii curſum ita direxerit, ut quis necaretur; in inſulam, ademptis bonis, ex hac lege deportatur. (o) Ejuſque legis poenam incurrit, qui dolo malo falſum teſtimonium dixerit, quo quis publico judicio damnetur: (p) item & qui falſa judicia confeſſus fuerit, confitendave curaverit, quo innocens perderetur ex Senatuſconſulto hujus legis poenae ſubjicitur. (q) Cui ſubeſt etiam qui, etſi non occiderit, hominis tamen occidendi, furtive faciendi cauſa cum telo ambulaverit. (r) Lex enim haec unice dolum ulciſcitur; unde neque caedem punit, nullo interveniente dolo, veluti ſi cujus manu caſu telum evolaverit; (s) neque

(a) Paull. lib. 5. ſent. tit. 25. (b) l. 1. § divus D. ad [illegible] Paull. lib. 5 ſent. tit. 4. [illegible] C. [illegible]

(a) l. 1. C. de [illegible] lib. [illegible] Cujac.
(b) l. hoc [illegible] D. de [illegible]

CIII. Ad Leg. Corneliam de Sicariis.

(c) Joſeph. lib. [illegible] Sigon. de judic. in hanc leg.
(d) Cujac. in parat. D. ad l. Jul. de Sicar.
(e) lib. 11. [illegible]
(f) Oct. Vveſembec. in parat. hoc tit. n. 1.
(g) Sigon. de judic. lib. 2. cap. 30.
(h) l. 1. § 3. D. ad leg. Corn. de Sic. l. ſed & ſi Neratius § ſi D. ad l. Aquil. Matth. de crim. hoc tit.
(i) l. pen. C. ad l. Cornel. de Sicar. Cujac. [illegible]
(k) l. 1 D. eod. § [illegible]
(l) l. 15 § 1. D. ad Matth. ibid.
(m) Matth. ibid.
(n) l. 15 D. ad l. Corn. de Sic.
(o) l. 1 D. eod. Paull. ſentent. lib. 5. cap. 23. § [illegible]
(p) l. 1 § 1. D. eod.
(q) l. 1 § item D. eodem.

dolum remittit, ſi non proceſſerit: & quamvis nulla caedes interveniret, caedis tamen conſilium punit. Is enim Graecis eſt homicida, qui caedem animo intendit, niſi quum tam remiſſe aliquo in opere verſatur, ut curam negligat alienae vitae: veluti ſi putator, cum ramum ex arbore dejiceret, ante non admonuerit, ut praetereuntes caverent: damnatur enim in metallum, ſi ramus decidens aliquem occiderit, ſed non ex l. Cornelia. (a) Neque per hanc legem dolo lata culpa comparatur: ſed quod ex lata culpa proceſſerit, extra ordinem mitiori poenae ſubjicitur. Cavit etiam lex Cornelia contra ſervos fugitivos, ſi poſt mortem domini fugam capeſſerint, quo quaeſtionem eluderentur: attribuitque accuſatori quinque aureos ex bonis occiſi in ſingulos, quos convicerit ſervos, qui caedem admiſiſſent: ac ſi aperto teſtamento demum ſervi iidem liberi facti inveniantur, ex vinculis cauſam dicere coguntur, convictique ut ſervi puniuntur, & qui convicerint denos aureos praemii a damnati bonis accipiunt. (b) Poena vero nata cum ipſa lege Cornelia, interdictio fuit aquae & ignis: poſtea deportatio in ſubſi...[illegible] conditionis homines: in conditionem vero mediam, poena capitis: in infimam, cruci affixio, aut ad beſtias damnatio. (c) Tandem capitis poena comprehendit omnes. (d) Cumque ſequentibus temporibus poenarum varietas legi Corneliae acceſſerit: iidem eas omnes ex lege Cornelia deſcendere Juſtinianus tradit: pleraque enim quae adduntur legibus, tamquam cum ipſis legibus orta traduntur, ut ſupra monuimus. (e) Legis hujus alterum caput eſt de veneficis, maleficis, & divinatoribus, quod a Marciano (f) quinto capitum numero ponitur. Eo enim crebrius homines veneno et malis hujuſmodi artibus, quam gladio pereunt: quod ab occultis ſceleribus poenae ſunt remotiores. Romani vero antequam primaevam gentis honeſtatem peregrinis vitiis, & aliarum nationum commercio polluiſſent, ignari diu non modo poenarum, ſed & criminum etiam fuerunt. Unde cum criminis carerent, diu etiam abſtinuere remedio: neque veneficiorum quaeſtionem inſtituerunt ante annum ab V.C. CDXXII. C. Valerio Flacco, & M. Claudio Marcello Coſſ. quo tempore patuit perniciosa fraus mulierum, quae occulte per totam ſerpebat Urbem. Ad quam inveſtigandam ancillae indicio magiſtratus excitati, matronas ipſas participes ſcelerum ſceleris invenerunt. Quarum cum aliquot negarent, eaque venena non ad perniciem, ſed ad morborum quorumdam curationem parata reſponderent, atque impudenter perſeverarent; bibere conſcientiae fraudem propria morte produxerunt. (g) Cujus ſceleris centum, & ſeptuaginta damnatae fuerunt mulieres. Qui ſexus ad rabiem pronior viribus cautus, & libertate non mirum ſi ſe fraudibus armet, & pro gladiis, utatur ſaepe veneno. Poſtea judicia hac lege Cornelia fuerunt adminiſtrata, eaque lex praeclara etiam fuit lege, quam eadem de re poſtea Caeſar Dictator tulerat. Veneni autem nomen atque apud Graecos (h) φάρμακον in bonum, ac malam ſignificationem, ſicut res propoſita potueri, accipitur. Poena vero ſive eadem erat, ac ſicariorum, nempe interdictio aquae, & ignis, aut deportatio: tunc vero ultimum ſupplicium, ut cum ſicariis, etiam veneficis ſit praeſtitum, (i) ſive praebuerint venenum, ſive malo conſilio miſcuerint, vendiderint, emerint, attule-

(a) Paull. lib. 5. ſent. ... Divus. D. ad l. ... [illegible]

(b) l. ... Cornel. D. de S. C. Silan.

(c) ... [illegible] ... de Sic. Paull. lib. 5. ſent. tit. ...

(d) Inſtit. de pub. judic. §. item l. Cornel. de Sic.

(e) ... ad Paull. lib. 5. ſent. ...

(f) l. ... D. ad l. Cornel. de Sic.

(g) Livius lib. 8.

(h) Homer in Od. ...

(i) Paull. ſent. ... Marcell. ... [illegible]

attulerint, operamve praeſtiterint; ſive non hominis perimendi, ſed abortionis cauſa obtulerint, aut amatorium poculum propinaverint, unde quis vitam amiſerit. (a) nam ſi vitam non abſtulerint, & conſilium necandi non habuerint, quamvis lege Cornelia non teneantur; tamen propter periculum, quod intenderunt, quaſi contra legem fecerint, honeſtiores quidem bonorum parte mulctati mittuntur in inſulam; humiliores in metallum. (b) Plura vero Senatuſconſulta, quorum non omnium auctores, aut tempora certa producuntur, ſententiam legis aliquando latentem, ad ſpecies non expreſſas extenderunt; quorum primum eſt illud, quo relegatur quiſquis non malo animo, ſed ad conceptionem medicamentum dedit, ſi mulier medicamento accepto perierit. (c) Alio S.C. plectuntur pharmacopolae, atque pigmentarii, itemque artifices, qui noxias herbas ad eluendum, purgandumve corpus dederint, vendiderint, (d) quibus viſcera vitiantur; veluti cantharides, quae cum urinae ſuppreſſione veſicam exulcerant. Porrigitur etiam per SCtum eadem lex Cornelia ad eos, qui adverſus naturam ingrati, ſummum illud donum virilitatem ſibi, aut aliis praeciderunt, ſive ſe, aut alios voluptatis, aut lucri, & ut JCtus loquitur, promercii libidinisve cauſa caſtraverint, ut exſectis teſtibus ſine muliebri pudore muliebrem mollitiem; & virilem audaciam ſine virili robore praeferrent. quod eſt in utroque ſexu deterrimum in ſui generis perſonam contrahentes; peſtiferoſque mores in animos potentiorum effractis, atque obſcoenis cantionibus infundentes, ut non mirum ſi aliquando praemia virtutibus debita, cinaedis, lenonibus, ac meretricibus unice pateant. Quibus ut malis Reſpublica [illegible] ex Senatuſconſulto lex Cornelia ulciſcitur eos, qui caſtrant invitos; (e) eos vero, & qui non invitos caſtraverint, conſtitutione ſua damnavit Adrianus, qui & medicos virilia excidentes morte punivit, (f) & eos, qui ſponte ſe caſtrandos praebuerunt. Ac Neratio Priſco, & Annio Vero Coſſ. S.C. prodit in eos, qui ſervum ſuum caſtrandum obtulerint, ut in dimidia bonorum parte mulctarentur. (g) Senatuſconſulto etiam trahitur ad poenas hujus legis is, cujus familia, ſciente eo, adipiſcendae, aut recuperandae poſſeſſionis cauſa venerit ad arma: item & qui ſeditionis auctor fuerit: (h) quae quamvis reſpiciant etiam ad legem Juliam de vi, novum tamen non eſt, ut eodem de crimine duplici lege caveatur, ut jam ſignificavimus. Qui omnes pro eorum gradu, atque ordine, aut in crucem tolluntur, aut beſtiis objiciuntur, aut in inſulam deportantur. (i) Et praeterea, qui naufragos per vim ſuppreſſerit, quod minus opem ſibi ipſis ferrent, vel navim periculo eximerent, ex S.C. hujus legis poena tenetur. (k) Quo pertinet aliud S.C. Claudianorum temporum de illis, qui ex naufragio clavos, vel unum ex his abſtuliſſent, ut omnium rerum nomine teneantur (l) quod etiam convenit cum titulo de furtis. (m) Circumcidere quoque interdictum eſt omnibus, praeterquam Judaeis, filios ſuos: (n) caeteri enim caſtrantium poena ex hac lege tenentur. Id autem Judaeis conceſſum putatur ſimul [illegible] religionis ſuae: unde interdicitur aliis, qui non religionis, ſed munditiae cauſa id uſurpabant, ut Aegyptiis, de quibus Herodotus, qui ab illis Colchos profectos argumentatur, quod & hi circumciſione utebantur. Ab Aegyptiis vero

putat

(a) L. 3. §. [illegible] D. ad L. Cornel. de Sic.
(b) L. ſi quis 38. §. qui abortionis. D. de poen.
(c) L. 3. §. 2. D. ad L. Cornel. de Sic. L. 38. §. 5. ff. de poenis.
(d) L. 3. §. 3. D. ad L. Cornel. de Sic. Cujac. 10. obſ. 13. & Gothofr. ad L. 3. D. hoc tit. quae [illegible]
(e) Paull. ſent. lib. 5. tit. 23. L. 4. §. 2. D. hoc tit.
(f) L. 4. in fin. D. eod.
(g) L. 6. D. eod.
(h) L. 3. §. item is D. ad L. Cornel. de Sicar.
(i) Paull. ſent. lib. 5. tit. 23.
(k) L. 3. in fin. D. de incend. ruin. naufrag.
(l) L. 4. §. 4. eod.
(m) L. 1. D. de furt.
(n) L. circumciſione D. ad L. Cornel. de Sic. Paull. 5. ſent. tit. 22.

putat eumdem ritum accepiſſe Phœnices, & Syros, qui erant in Palæſtina, & Æthiopes; minime gnarus hujus inſtitutionis auctorem fuiſſe Deum, & ex divino præcepto Abrahamum: qua de re Origenes Celſum admonuit. (a) Ad nefaria etiam ſacrificia ex Senatuſconſulto legis hujus pœna porrigitur, ut ſi quis impia ſacra nocturna fecerit, faciendave curaverit, quo aliquem incantaret, interficeret, obligaret; quive hominem immolaverit, ejuſve ſanguine litaverit, fanum, templumve polluerit: humilior quidem cruci affigeretur, honeſtior vero capite plecteretur, Tiberio, & Adriano decernente. (b) Feralis autem hæc, atque ſtygia ſuperſtitio non minus horrenda eſt, quam vetuſta. Homines enim enormes morbus, & errabundi mente, quaſi Deus immanitate delectaretur, ſcelera ſceleribus expiabant, & publicam calamitatem oblatione caſtorum pignorum, immo & regiæ prolis mactatione propulſare ſtudebant, & ita ſuperſtitio [illegible]. Hinc illa fabuloſa de Saturno, qui filium unicum Cœlo patri, fame, peſtilentiæque avertendæ [illegible]. (c) Ab hac fabula dira ſuperſtitio de gente in gentem delapſa Chananæos acceſſit, qui liberos Molocho idolo comburebant. (d) & Phœnices eorum finitimi peſte, aut fame ingruente regum ſuos [illegible] devotos Diis mactabant. (e) Et Ægyptii ad ſepulchrum Oſiridis homines Typhoni colore ſimiles, nempe rufos, qui ea in regione rariores erant, ideoque peregrinos ad immolandum auferebant, unde [illegible] de ſævitia Buſiridis in advenas: Oſiridis enim tumulus [illegible] lingua Buſiris appellabatur. (f) Gallos etiam, refert Cæſar, in ſuis calamitatibus, aut immolare pro victimis homines, aut immolaturos vovere conſueviſſe. Nec ejuſmodi cædibus abſtinuere Græci, [illegible] cultiſſimi, quod in fabulis ob exemplo Iphigeniæ diſcimus; atque Cartaginienſes, utpote a Phœnicibus oriundi, qui Saturno ſanguine humano litabant: immo nec Latini, qui victimas humanas cædebant [illegible] Deo, ut opus fuerit, quod Plinius memorat ſexcenteſimo quinquageſimo ſeptimo demum anno ab V. C. S. C. prohibere hominem immolari. (g) Adeo inſederat omnibus, non poſſe Deorum numen aliter placari, niſi pro ſalute hominis hominis vita redderetur. Nec tanta calamitate urgebantur a Diis, quantam ipſi ſibi producebant, ut longe majorem illam ab ſe deprecarentur. Scelera hæc igitur omnia ſub eo legis Corneliæ capite comprehenduntur, quo venefici, maleficique damnantur. Malis enim artibus non minus, quam venenis homines e vita tolluntur. Ideo alio S.C. hoc legis Corneliæ caput productum fuit ad divinatores, ariolos, magos, aruſpices, aſtrologos, vaticinatores, aliosque Chaldæorum artium profeſſores, qui in aliorum perniciem ſortes conjiciunt, aut aſtra conſulunt. (h) Et quoniam hi mathematicarum ſcientiarum auctoritate, fraudes ſuas protegebant; ideo damnati ſub mathematicorum appellatione fuere: cum [illegible] honeſtius matheſi, nihil humanæ naturæ conducibilius, unde in damnatione minime continentur geometricæ artes; non enim fuerat id vocabulum dehoneſtatum: (i) adeo ut nomine ſecernantur honeſtiores profeſſores a communi mathematicorum appellatione, qua magi, & incantatores abutebantur. Contra quos ex Tacito patet quantopere leges exarſerint: etſi ſemper

levitas

(a) Mornhom. jur. [illegible] enchirid. pag. 20 & 21.

(b) Collat. ad Paull. ſent. cap. 19. §. qui hominem immolaverit. ubi Goiac. & §. qui ſacra.

(c) Euſeb. de præpar. evang. lib. 1 cap. 1.

(d) 4. Reg. 16. 3.

(e) Euſeb. de præpar. evang. lib. 4 cap. 16.

(f) Diod. Sicul. lib. 1. Marinum. [illegible] pag. 77.

(g) Plin. lib. 30 cap. 1. [illegible] Cæſ. lib. 6. de bell. Gall. pag. 130.

(h) Paull. ſent. [illegible] tit. & toto tit. C. de malef. & mathem.

(i) [illegible] C. de malef. & mathem.

levitas vulgi umbras ipſis rebus anteferentis, poteſtatem legum exuperaverint. Legis autem Corneliae poena non modo docentes, & exercentes, verum & diſcentes, & conſcios malarum artium tenet, non ſine aliquo tamen diſcrimine, (a) nam conſcii, vel tollebantur in crucem, vel beſtiis objiciebantur; ipſi vero magi vivi comburebantur cum ſuis libris, ut non modo exercitium, ſed ipſa quoque ſcientia plecteretur. Supererant medici, qui non ſuo, ſed fallaciſſimae artis, atque anceps tis doctrinae vicio non raro mortem afferunt inopinantes: ut plures aliquando medicina vitas hauſerit, quam gladius, & venenum. Sed inhumanum eſſet in criminis inſontibus ponere naturae obſcuritatem, & ignorantiam cauſarum involuntariam: unde lege Cornelia ſubjicitur poenis tantum imperitia & imprudentia medicorum: ſi forte medicamen ad ſalutem oblatum artis inſcitia, vel medici negligentia aegrotum interemeritque: tum honeſtior quidem medicus in inſulam deportabitur, humilior vero capite punietur. (b) Tandem incendiarios, qui data opera in Urbe incendium excitaſſent, & ſi vetuſtioribus legibus obnoxios, punivit etiam lex Cornelia; per quam humiliores beſtiis objiciuntur; honeſtiores, qui locum, & gradum in Urbe aliquem teneant, aut capite plectuntur, aut in inſulas deportantur. (c)

CIV.
De lege Cornelia & Pompeja de Parricidis.

Capite legis Corneliae de Sicariis incluſum erat caput aliud veteris legis adverſus parricidas quam veterem legem alii pro lege XII.tab. interpretantur, ut Jacobus Gothofredus: (d) alii minime. Romulus certe tantum facinus ne opinione quidem, aut conjectura praeſumens, nulla illud lege coercuit, nec ſi poenas de hominum caede conſtituerit. (e) Neque in veteres Romanorum ſanctiſſimos mores tam deteſtabile ſcelus irrupit ante annum ab V.C. ſexcenteſimum, (f) quo tempore L. Hoſtius parentem occidit, cum accidit caedes alia, quam habemus ex epitome Liviana. (g) Fertur enim Publius Malleolus matrem ſuſtuliſſe de vita: ideoque veteri lege de parricidis inſutum culeo, ſimul cum cane, vipera, ſimia, & gallo gallinaceo merſum in mare fuiſſe. Quod parricidarum ſupplicium ex vetuſta lege deſcendens, Sylla confirmavit: ut ex Roſciana Ciceronis oratione docemur, Praetoremque certum, ac perpetuum huic judicio praefecit, cum antea deeſſet. (h) Quia vero culei poena repetebatur in capite legis Corneliae, quo Sicarii, parricidaeque continebantur; ideo ſcribit JCtus (i) parricidas, qui poſt legem Corneliam, lege Pompeja quoque damnabantur, teneri lege Cornelia de Sicariis, hoc eſt eadem poena culei, quae repetebatur in l. Cornelia de Sicariis. (k) Qua eo ſupplicio puniebatur parricidium: Ne nos decipiant Duarenus, & Jacobus Gothofredus (l) qui ſublatam cenſuerunt poenam culei per legem Pompejam, atque communem de Sicariis ſubſtitutam in parricidio putaverint. Cum tamen lex Cornelia de Sicariis, quo lex Pompeja refertur, peculiarem culei poenam in parricidio repeteret. Quae ſane poena obſoleverat in centioribus Imperatorum temporibus, (m) cujuſque loco ſucceſſit damnatio ad beſtias, ſi mare proximum non eſſet; & ignis quo vivi comburebantur, quod breviſſimum ſupplicium Lucianus indicat. (n) Sane Auguſtus parricidarum poenas levaverat, eaſque

nonnihil

(a) l. 5. de malef. & math. in Pauli ſent. lib. 5. 23. § magicae artis.

(b) l. 1. § item D. de offic. Praeſid. Pauli ſent. lib. 5. tit. 23. § 19.

(c) l. ult. § alte de jure & ratione. naufrag. & l. 10. D. ad l. Cornel. de Sicar. & l. 28. D. eod.

(d) in C. Theodoſ. lib. 9. tit. 15.

(e) Plut. in Rom. Ant. Aug. in hanc l. Sigon. de judic. lib. 2. cap. 31.

(f) Ant. Aug. in hanc l.

(g) lib. 68.

(h) Sigon. lib. 2. de judic. cap. 33. Pomp. D. de orig. jur. in 2. § capta.

(i) l. 1. D. ad l. Pomp. de parr.

(k) Inſtit. de pub. judic. §. alia deinde ſim.

(l) C. Theodoſ. lib. 9. tit. 15.

(m) Pauli. ſent. lib. 5. tit. 24. l. 9. D. ad l. Pomp. de parric.

(n) De mort. Peregr. Cu. ac. Cod. 11. qui parent. occid.

nonniſi confeſſis impoſuit; ac tamquam ſcelus hoc nemo admittere auderet, ejuſmodi reos ita interrogare ſolebat: *certe patrem tuum non occidiſti?* (a) Conſtantinus tamen poenam culei jam intermiſſam reduxit. (b) Nulla vero poena parentes priſco aevo tenebantur, ſi liberos occidiſſent; cum priſca patriae poteſtatis vi nihil parentibus non liceret in perſonam liberorum. (c) Igitur legem Corneliam excepit lex Pompeja de parricidiis lata Cn. Pompejo Coſ. ex qua utpote poſteriori, & uberiori, deinceps judicia haec exercebantur. (d) Atque ad idem crimen Cn. Pompejus retulit caedem omnium aſcendentium, & deſcendentium, collateralium etiam cognatorum, & conjugis patronorum, (e) poenamque ad conſcios extendit, etiam ſi fuerint extranei, (f) & ad illos quoque, qui venenum emerint patri ſuo propinandum, etſi ſceleratum conſilium ſibi (g) non proceſſerit. Neque hujus criminis perſecutio tempore tollitur: atrocitas enim illius exigit, ut ultrix poena in ſcelerata capita perpetuo impenderet. (h) Itaque lege Pompeja tenetur non modo qui patrem, matrem, avum, aviam, filium, filiam, aliumve quem ex aſcendentibus, & deſcendentibus, ſed & qui fratrem interemerit, ſororem, patruelem, quem Cujacius (i) interpretatur natum ex eodem patre, diverſa matre, matruelem nempe, ex eodem Cujacio, eadem ex matre genitum, alio vero patre, ſive uterinum; patruum avunculum, amitam, conſobrinum, conſobrinam, uxorem, virum, generum, ſocrum, vitricum, privignam, patronum, ſponſum, novercam: quae perſonae non omnes verbis legis, ſed ſententia continentur illius: nec excipiuntur ii, quorum dolo malo aliquid tale contigerit. (k)

Supereſt e legibus Corneliis ea, quae ad luſum pertinet, quam Hotomanus L. Sillae tribuit. (l) Qua vetuſtiores communi judicio fuere lex Publicia, & Titia, quae forſan illae ſunt, quas Talarias Plautus (m) appellavit in Milite glorioſo ibi:

Atque adeo ut ne legi fraudem faciam Talariae,
Accurato, ut ſine talis domi agitent convivium.

Quos verſus perperam Gronovius refert ad rationem ludendi praeſcriptam legibus convivalibus, quas ipſi ſibi convivae ſtatuebant: non enim Periplectomenes omnino talos domo ſua prohibuiſſet. Non ſolum autem *aleae* nomine venit jactus talorum ac turriculae, & fritilli, ſed fortunae qualiſcumque luſus. Nam ex S.Cto vetitum eſt in pecuniam ludere, ſponſionemque facere, ut ſcilicet qui vicerit, propoſitam pecuniam auferat, (n) exceptis ludis ad virtutis exercitium inſtitutis: veluti ſi haſta certetur, curſu, ſaltu, lucta, pugillatu, pugna. (o) Ad quod S.C. Juſtinianus (p) conſtitutionem ſuam accomodavit, ceteris enim ludis damnatis excepit hos, quorum frequens erat olim certamen in campo Martio, & magna celebritas in Graecia: ubi certamen omne complectebantur quinque illa certamina, & concurſus ea ſimul appellabatur *πένταθλον*, ut habet Hyginus. (q) Praeter hos autem ludi omnes vetantur, etiamſi pecunia non apponatur, ſed ejus loco *lapilli* ad precium ſignificandum, (r) vel *catenae commiſſum*, quod & pro lupinis apud Plautū accepit Muretus, & Turnebus (s). In his vero omnibus legibus eſt alea, quae terminos mu-

tua

(a) Sueton. in Aug. c. 33. deinc. & Cujac. parat. C. de his, qui parent. occid.
(b) l. unic. C. eod.
(c) l. in ſuis 11. D. de lib. & poſt. VVeſemb. parat. ad l. Pomp. de parric.
(d) Sigon. de judic. lib. 2. c. 31.
(e) l. 1. D. ad l. Pomp. de par.
(f) l. utrum, D. eodem.
(g) l. 2. in fin. D. eodem.
(h) l. 10. D. eodem.
(i) obſerv. lib. 8. cap. 19.
(k) l. 3. D. ad l. Pomp. de parr.

CV. De Lege Titia, Publicia, & Cornelia de Luſu.

(l) l. 3. D. de aleat.
(m) Act. 2. ſc. 2. verſ. 9.
(n) l. 2. D. de aleat.
(o) l. qua actione 7. §. ſi in colluſſ. D. ad l. Aquil.
(p) l. 3. C. de aleat.
(q) [illegible] de Me[illegible] in Graecanicum l. [illegible] D. de his, qui not. infam.
(r) l. 1. C. de aleat.
(s) [illegible] adverſ. [illegible]

tuis fraudibus exhauriuntur ſimul, & inter ſe irritantur; ut profuſo patrimonio rapinis, & caſibus rei familiaris lacunam explere conentur; ideoque aleatorum genus legibus infame habetur. Unde de Lenticula aleatore a M. Antonio reſtituto, tanquam de homine turpitudine notato, Cicero (a) loquitur. Ideo Aedilibus mandabatur, ut illorum coetus ab Urbe, ac popinis omnibus arcerent: (b) unde illud Martialis lib. 14. Ep. 1.

Nec timet AEdilem moto ſpectare fritillo.

Nec modo jure civili actio denegatur, & retentio ei, qui alea vicerit; (c) ſed qui victus pecuniam ſolverit condictione indebiti, rem ſolutam repetet ex conſtitutione Juſtiniani; (d) quae condictio non tollitur minori praeſcriptione, quam 50. annorum. (e) Et qui domum ſuam praebuit aleatoribus, nullum a legibus adverſus furta, injurias, & rapinas habet auxilium, nullam actionem, qua res ablatas vindicet, vel damnum reſarciat, immo & ejus domus publicatur, (f) quique alium ludere compellat, mulctatur, aut in vincula publica, vel in latomias conjicitur. (g)

CVI. De Furtis.

Ac de his criminibus hactenus, quae forte occurrunt, de quibus latius in legibus XII. tabularum unde actio furtiva protrahitur. Ex legibus autem aliis eo ſpectantibus monumentum ſupereſt legis Hoſtiliae, cujus certum tempus ignoratur. Unde dubitat Antonius Auguſtinus *de legibus in praetermiſſis*, a Regibus ne proceſſerit, an a Coſſ. an a Tribunis? Hotomannus conſularem eſſe ſtimat, eamque adſcribit A. Hoſtilio Col. cum collega Atilio, anno Urbis IↃLXXXIII. Niſi potius eam cum Antonio Aug. arceſſamus a C. Hoſtilio Mancino, qui collegam habuit M. AEmilium Lepidum Porcinam anno IↃXVI. Ut hujus autem ſententiam legis aſſequamur, meminiſſe oportet priſco XII. tabul. jure nulliſ in cauſis permiſſum fuiſſe judicio adeſſe per alium; quam poſtea neceſſitas legem ſolvit, & copia negociorum, atque frequens, ac longa in varias regiones peregrinatio civium, quae obtinuit, ut ſaltem in cauſis civilibus agere, ſeque defendere per alium liceret; minime vero in criminalibus, (h) praeterquam in furto ex lege Hoſtilia, quae indulſit, ut furti agere liceret nomine illius, qui apud hoſtes infortunio ſuo reperiretur, aut abeſſet Reipublicae cauſa; (i) item & ejus pupilli nomine, quorum tutores ex cauſis iiſdem impediuntur. Ceterum generaliter definitum eſt, ut excuſationis ablentium ex S. C. to judicibus allegentur, & ſi juſtam rationem habeant, ſententiam differatur. (k)

CVII. De lege Fabia de Plagiariis.

A furtis tranſeamus ad *plagium*, quod etſi a furtis diſtet, eis tamen videtur affine. Dictum eſt plagium a Graeco [illegible], quod ſignificat obliquus, in latus verſus, tranſverſus: ut hujus criminis experimetur, quae tota componitur a dolo, fraude, verſutia. Plagium enim ſuppreſſio eſt liberi hominis, aut ſervi alieni. Quod olim crimen vindicabatur lege Cornelia *de plagiis* lata, cujus veſtigium reperitur apud Apulejum, (l) apud quem ita legimus: *Contra legis Corneliae incautu, ſi civem Romanum pro ſervo venderet*, quae lex obmutuit poſt latam legem Fabiam fortaſſe luculentiorem, ex qua deinceps judicia ſunt agitata, cum ex ea hoc redactum fuerit inter judicia publica, quale ut Cujacius (m) exiſtimat, lege Cornelia non erat: niſi audiamus Duarenum,

(a) lib. 1. de off. l. 26. D. de injur. l. ... jung. item ... D. de ... C. ad ... tit.

(b) Senec. de vita beat. c. 7.

(c) Cujac. paratit. C. de aleat. luſu, & aleat. in D. l. in exceptionibus D. de probat. leg. ult. §. ... D. quae ... ver. ... non ... l. praeterea ... D. de ... Cujac. lib. 9. obſ. 21.

(d) ... C. de aleatoribus.

(e) ... C. eod. tit.

(f) C. de aleator. Cujac. paratit. ib. & ... l. ... D. de aleator.

(g) l. ... § ult. ... D. eod.

(h) l. 13. §. 1. D. de pub. judic.

(i) inſtit. de iis per quos agere poſſ.

(k) l. 13 §. 1. D. pub. judic.

(l) l. 8. metamorph.

(m) Cujac. paratit. C. ad leg. Fab. de plag.

quos

qui a Diocletiano factum eſſe hac publicam judicium ſuſpicatur. Quo minus aſſentior iis, qui legem hanc arceſſunt a Q. Fabio Leone, & Claudio Marcello Coſſ. qui magiſtratum geſſerunt anno ab V.C. IↃLXXI. diu ante Syllam. Si enim Syllana lex fuiſſet lege Fabia poſterior, haec non illa obſolevisſet: uſitatius enim eſt, ut judicia ex novis, quam ex veteribus exerceantur legibus: niſi non a Sylla Dictatore, ſed ab alio ejuſdem familiae longe hoc antiquiori latam hanc legem Corneliam augurentur. Ceterum Fabia minime punit eum, qui vi abſtraxerit hominem liberum, aut ſervum ſurripuerit alienum: illum enim alterum horum lege Julia de vi, alterum furti accuſatione vindicatur: lex damnat eum, qui hominem ſive libertinum, ſive ingenuum celaverit invitum, aut vinctum habuerit, vendiderit, emeritve ſciens dolo malo, aut fuerit hoc in genere alieni criminis conſcius: vel ſervum, aut ſervam alienam induxerit, ac ſollicitaverit ad fugam; vel eum, eamve invito vel ignorante domino, dominave celaverit, vinctum habuerit, emerit, vendiderit ſciens dolo malo, aut horum fuerit conſcius criminum. Eadem lege continebatur, ut ſi ſervus plagium commiſiſſet, dominus ejus pecuniam pro ſervi crimine penderet, & ſervus per decennium ad praecendae libertatis ſpem amitteret. (a) Ad hanc legem S. C. acceſſit, quod Cujacius (b) refert ad Alexandri tempora, Modeſto, & Probo Coſſ. Ex eoque fugitivorum ſervorum venditio ad legis Fabiae poenam redigitur, etiamſi dominus ipſe venditor ſervi ſit in fuga conſtituti; ſive ut eleganter JCtus ait, ſi ipſe dominus fugam ſervi vendat: (c) ne venditione ſervi dominus omittat accuſare plagiarium, qui forte fugam ſuaſiſſet, atque hac ratione reus empto ſervo judicium, cui propter publicam diſciplinam eſt ſubjiciendus, elabatur, ut interpretes graeci opinantur: (d) alii vero alias rationes pro ſuo cujuſque arbitrio comminiſcuntur. Poena vero cum ipſamet lege orta pecuniaria erat, (e) poſtea cum viſa eſſet levior, plagiarii damnari conſueverunt in metallum. (f) Diocletianus (g) poenam capitis adjecit, quam poenam extendit Conſtantinus in eos, qui filios viventibus parentibus abducunt. Jus explicanda lege ſe implicuit Alciatus; cum levi literarum adjectione nodum ſolvere potuiſſet: legitur enim initio legis (h) *metalli poena tenebatur*: qui locus palam repugnat ſequentibus verbis, ubi ſtatuitur poena capitis. Lectionis igitur integritas petenda eſt cum Cujacio, & Duareno e C. Theodoſiano: unde legem deſumſere, ubi pro *tenebatur*, legitur *tenebuntur*. (i) Inſtituitur autem ex hac lege judicium ſicuti ex lege Aquilia etiam mortuo eo, in quem plagium fuit commiſſum. (k) Qui vero pro *Fabia Flaviam* nuncupant palam redarguuntur errore a C. Theodoſiano, & a M. Tullio, qui hujus legis meminit in orat. pro Rabirio. Refert item *Ulpianus leg. 1. D. de fugitivis* S. C. ne fugitivi admittantur a ruſticis in ſaltus, aut protegantur: & ut intra viginti dies dominis reddantur, aut apud magiſtratus exhibeantur, quo poena evitetur. Item ut liceat militi, vel pagano fugitivos inveſtigare, etiam in praediis Senatorum, aut paganorum. Additum & SCto Modeſto Coſ. facto, ut fugitivos inquirere volentibus literae ad Magiſtratus dentur. In quos Magiſtratus multa ſtatuitur, ſi literis acceptis auxilium ſuum inquirentibus denegaverint; puniuntque etiam punitur & ii, qui apud ſe quaeri prohibuerint.

(a) *l. lege Fabia 11. D. de manumiſſ.* ad quam Cujac. lib. 9. Paul. ad edict. *l. 10 ...* § *ſi in capite ...* *D. de capti...*
(b) *Paratit. [illegible] l. Fab. de plagiar.* & obſ. lib. 7. cap. 10.
(c) *[illegible] D. ad L. Fab. de plagiar.*
(d) Mattb. de crimin. ad lib. 48. D. tit. 10. cap. 1.
(e) Cujac. ad [illegible] ad [illegible] ad *l. 11. D. de manumiſſ.*
(f) *l. ult. D. ad l. Fab. de plag.*
(g) [illegible] *C. Theod.*
(h) *l. ult. C. ad l. Fab. de plag.*
(i) *C. Theodoſ. hoc tit. ubi Gothof.*
(k) *l. 1. § illud Dandum.*

Quo

Quoniam leges criminum ultrices expoſuimus, nunc ad leges tranſeamus rationem, & viam eorum ulciſcendorum praeter leges Julias judiciarias, aperientes. Primaque omnium, quarum ſuperſuit in jure noſtro veſtigia, lex occurrit Remmia, & S.C. Turpillianum, quibus veritas, pulſa falſitate, atque mendacio in judiciis reſtituitur. Ac lex quidem Remmia incertis nominibus producitur. Mennia enim aliquibus appellatur, aliis Memmia, tanquam a latore Cajo Memmio Tribuno pleb. Scipione Naſica, L. Beſtia Calfurnio Coſſ. anno IↃCXLIII. quod excogitavit Hotomannus, qui & hoc pro hujus legis capite affert: ne ſcilicet eorum, qui abſunt Reipub. cauſa, inter reos nomina reciperentur. Verum Remmiae nomen tuentur acriter Antonius Auguſtinus, Cujacius, Duarenus, aliique plures: quamvis enim in Ciceronis codicibus (a) varie legatur, Remmia tamen conſtanter ſcribitur in Pandectis Florentinis, aliiſque codicibus juris civilis. (b) Tempus auctoremque certum hujus legis, neque nos, neque alios quidquam, quod ſciam invenit: ac ne quis nomen admittere nolit, Cujacius probat (c) eſſe Romanum, profertque Q. Remmium Palaemonem libri de ponderibus, & artis grammaticae ſcriptorem. Igitur calumniatores praeter poenam talionis, cui ſubjiciebantur, quando deficientes nomen rei, (d) quem accuſabant, ſe ſubſcribebant in crimen, ut eorum delatio reciperetur a Praetore, (cujus arbitrii erat recipere, aut non in reos delata nomina) (e) ex lege Remmia ſubibant infamiam imprimenda in eorum fronte litera K. (f) Eaque poena in eos tantum cadebat, qui publico, non privato in judicio calumniam intendiſſent. (g) Hinc lege Remmia damnati dicebantur *frontis non integrae*: unde dubitabatur an eorum teſtimonium eſſet in judicio recipiendum, quia ſi alius hominis pudendae famae, integrae tamen frontis, teſtimonium rejicitur; majori ratione illius, qui nec famam, nec frontem habet integram, teſtimonium rejicietur. Sed quia legis Remmiae verbis non excludebatur: reliquum eſt, ut judicis officio fuerit excludendum. (h) Ad hanc legem S.C. illud pertinet, quo calumniae publici judicii damnati, apud pedaneos judices poſtulare prohibentur. Quod S.Ctum nullo nomine innoteſcit, ſupereſtque tantum illius mentio apud Ulpianum. (i) Eo S.Cto ſignificatur ex Raevardi ſententia, *pedaneos judices* non ſolum fuiſſe privatos cives a Praetore ad cauſam cognoſcendam datos, verum & ordinariam aliquando auctoritatem ad certum cauſarum genus habuiſſe, jus dicentes non e ſella curuli, aut pro tribunali, ſed in ſubſelliis. Cum enim *poſtulare* nihil ſit aliud, quam deſiderium ſuum aperire apud eum, qui juriſdictioni praeeſt: & pedaneos judices juriſdictioni praefuiſſe colligitur, ſi apud eos aliquo damnati ne calumniatores eſſent, poſtulabant. (k) A calumniatoribus tranſeamus ad tergiverſatores, nempe ad eos, qui accuſationem intentatam deſtituunt: & ad quaſi tergiverſatores, qui mora ſua reos profunt ad effugiendum judicium, diffluente tempore a legibus praefinito. In hos igitur, qui cunctando reis beneficium legis impertiunt, conditum eſt S. C. Turpillianum, ſive lex Petronia, Nerone imperante, (l) a Petronio Turpilliano lata, & a Senatu adprobata. Neſcio vero an hujus legis capita fuerint, ea, de quibus legis Petroniae nomine alibi tractatur,

CVIII.
De lege Remmia, Petronia, & S.C. Turpilliano.

(a) Pro Sex. Roſc. Amer.
(b) l. 13. D. de teſt. l. 1. §. 1. D. ad S.C. Turpil.
(c) ad l. 13. D. de his qui not. inf. & lib. 1. Paptin. de adult.
(d) l. ult. C. de calumniat. Cujac. ibid.
(e) Sigon. de judiciis lib. 2. cap. 20.
(f) Cic. orat. pro Roſc. Amer. Paulus in parat. Jubon. ad Antiochum. Cujac. in tit. C. de calumniat.
(g) Cujac. ad l. 13. D. de teſtib.
(h) l. 13. D. de teſt. Cujac. obſ. lib. 9. cap. 13.
(i) l. 1. §. 1. D. de poſtulando.

(k) Raevard. lib. 3. conject. cap. 10.
(l) l. abolitionem, C. ad l. Jul. de adult. Cujac. parat. C. ad intra certum tempus.

nempe de ſententia pro libertate dicenda, de ſervis pugnam cum beſtiis poenae cauſa committentibus; quorum capitum Hotomannus auctorem quoque facit Petronium Turpillianum. Ac forſan unius legis plura fuere capita, quorum illud de tergiverſatoribus tranſiit in S.C. quod habemus in manibus. Poena hoc ex S.Cto deſcendens, eſt quinque librarum auri redigendarum in fiſcum, praeter infamiam. (a) Quam S.C. poenam ex lege Remmia ſumſit, ut eos illa adſpergeret, qui poſt ſubſcriptionem exercendae litis, & poſt inſcriptionem in crimen, quae ſolennia ſunt accuſationis, crimine nondum abolito, ſive reo a crimine nondum exemto, ab accuſatione receſſerint, ſine Praetoris venia, vel ad diem conteſtandae litis conſtitutum vocati non acceſſerint, vel cauſam ita neglexerint, ut inter moras illorum tempus legitimum ad reum peragendum effluxerit. Niſi tam ſero ad accuſandum acceſſiſſent, ut breve tempus, quod ſupererat, nulla ſua culpa praeterierit ante judicium abſolutum. Tum enim nullo ſuo dolo, ſed lege tantum ab ulteriori proſecutione judicii excluſi. (b) Neque tergiverſatores profecto ſunt, neque deſertores, neque moratores, aut fruſtratores. Hoc S.C. tenentur omnes praeter mulieres, & minores, & eos, qui non publicum, ſed privatum judicium inſtituiſſent. (c) Eſt & S.C. ad judiciorum exercitium pertinens, cujus nomen, & tempora ignorantur: nempe illud, ne quis ob idem crimen pluribus legibus puniretur: (d) ortum fortaſſe temporibus Titi Veſpaſiani, quem Svetonius refert vetuiſſe, una de re pluribus legibus agere: hoc eſt idem delictum varie puniri. (e) Hinc docet Papinianus poenam generalem adverſus omnes legum contemtores minime concurrere cum poenis certarum legum, quas certis in criminibus cenſet, ſecluſa generali poena, ſubeundas: quia generi per ſpeciem derogatur (f) S.C. item ab eodem Papiniano memoratur (g) quo cavetur ne qui ſiſtitur a fidejuſſoribus in judicio unius criminis cauſa, idem eodem die de alio crimine accuſetur.

(a) l. ſervili D. de Decur. l. 7. § 26. D. de jure fiſc. D. de jur. fiſc.
(b) Cujac. enarrat. & parat. C. ad S.C. Turpill.
(c) L. 1. § 10. et ſeq. D. ad S.C. Turpill. Petron. C. ad S.C. Turpill. n. 3.
(d) l. Senatus 14. D. de accuſat.
(e) Cujac. ad l. ſanctio 41. D. de poenis
(f) d. l. ſanctio.
(g) l. 2. § 1. D. de cuſtod. reor.

CIX. De S.C. Silaniano, & Statiliano, & aliis ad eandem rem S.C.

Nunc a calumniatoribus, & ab iis, qui dolo accuſant, ad eos tranſeamus, qui dolo refugiunt accuſare. In quos conditum eſt S.C. Silanianum, quod cum aliquibus ſcribamus Syllanianum, qui meo judicio fallantur, etenim refragantur nummi, & marmora Capitolina, atque crediderim cognomen id fuiſſe Juniorum. (h) S.Cti vero hujus tempus, & origo diu vel eruditioribus, immo, & ipſi Cujacio latuit: quem in eam cognitionem adduxit P. Faber: qui primus illud retulit ad Auguſti aevum Dolabella, & Silano Coſſ. etenim in *l. 13. cognitione, D. ad S.C. Silanian.* aſſeritur ſententia S.C. Statiliani, vel Domitiani temporibus Auguſti Tauro, & Lepido Coſſ. A.V.C. IↃCCLXIII. quo praefinitur quinquennium ad accuſandum haeredem extraneum, qui contra S.C. Silanianum, hoc eſt ante quaeſtionem habitam de ſervis, teſtamentum aperuiſſet ejus, qui a propria familia diceretur occiſus. (i) Cum autem haec additio ſit ad Silanianum, apparet Statilianum eſſe recentius: eoque Silanianum anno ſaltem eſſe antiquius: quia anno ante Taurum, & Lepidum Statiliani auctores, conſulatum geſſere Dolabella, & Silanus, quibus Silanianum adſcribimus. Ex quo colligitur utraque S.Cta originem ab Auguſti aevo traxiſſe, ſub quo tam Lepidus, & Taurus, quam Dolabella, & Silanus

(h) Dio q. in orthographia hunc ver
(i) Cujac. lib. 4. cap. 14.

fuere

fuere Conſules. (a) Sed quod ſcribit alii quidem anterioribus temporibus hac in re fuiſſe conſtitutum, praecipue in l. Cornelia de Sicariis, urget lex 25. hujus tituli D. qua traditur ea lege fuiſſe cautū de praemio accuſatoris ſervorum, qui ante quaeſtionem aufugerint, & caedem admiſerint, ut quinque aureos acciperet etiam de publico, ſi ex bonis damnati deſint in ſingulos, quos convicerit ſervos. Unde quod lex Cornelia fortaſſe inchoaverat, S.C. hoc abſolvit, poena in haeredis negligentiam propoſita. Si vero convicerit eos, qui aperto teſtamento manumiſſi reperiantur, iis in vincula conjectis, iiſdemque cauſam dicere coactis, denos aureos in ſingulos ex damnati bonis auferet pro praemio, (b) de quo & alibi. Igitur ne vita dominorum pateret ſervorum inſidiis: coguntur ſervi per hoc S.C. proprio periculo dominorum vitam praeſtare, ut ſciant, ſe proprio capite expiaturos quidquid adverſi domino contigiſſet: atque ita minime audeant in eum aliquid mali conſulere. Unde mortuo domino, qui a familia occiſus dicetur, Senatus vetuit teſtamenti tabulas aperiri, aut haereditatem adiri, aut bonorum poſſeſſionem peti, aliudve quid ad cauſam teſtamenti pertinens agi antequã haberetur publica quaeſtio de ſervis, qui ſub eodem tecto, locove fuiſſent, & ſupplicium ſumeretur tam de noxiis, quam de iis, qui dominum deſeruiſſent, atque opem ferre neglexiſſent. (c) Ideo vero vetuit Senatus aperiri teſtamenti tabulas, ne crimen celaretur in ſervos teſtamento manumiſſos; (d) itaque poena ſumenda de liberis hominibus eſſet veluti de ſervis, indeque libertatis dignitas turpitudine ſervilis ſupplicii macularetur. Verum Neronis tempore ad hoc S.C. acceſſit aliud, ipſo Nerone, & Piſone Coſſ. (e) quo non modo prioris S.C. ſententia confirmabatur, ſed aliud etiam adjiciebatur, ut qui teſtamento manumiſſi ſub eodem tecto manſiſſent inter ſervos, poenas darent. (f) Quod S.C. & Neronianum dicitur, & Piſonianum, atque etiam Claudianum, quia Nero fuerat a Claudio adoptatus. (g) Ex eo autem S.C. omne dubium ſublatum fuit, quod oriri poterat, ſi contra Silanianum apertum fuiſſet teſtamentum, & rei apparuiſſent ſervi teſtamento manumiſſi, ſervorum ne, an liberorum more puniendi eſſent? Nam SCtum Neronianum juſſit, ut ſimul cum ſervis ſupplicium penderent: quod ante ambigebatur. Huic acceſſit aliud S.C. ſub Trajano, ut de iis etiam quaeſtio haberetur, quos teſtator vivens manumiſerat. (h) Haeres autem ne ſui compendii cauſa familiae facinus abſconderet, ſi ultionem omittat, malitque ſuo ſibi lucro retinere ſervos, quam ſupplicio amittere, contraque SCtum haereditatem adeat; ut indignus ab haereditate, atque omni teſtamenti commodo ſubmoveretur, bona quae ſibi erepta in fiſcum transferuntur. Et ſi tabulas contra SCtum aperuerit, recitaverit, deſcripſerit, vel haeres ipſe, vel alius; ex edicto Praetoris in eum centum aureorum judicium datur. (i) Secus vero ſi ab alio, quam a familia teſtator occiſus dicatur; tum enim haereditatem adire minime prohibetur, & effectum habebit aditio ſi poſtea mortem ulciſcatur, alioquin effectu carebit, & haereditas a fiſco eripietur ex Antonini ſententia, quam probat Cujacius. (k) Occiſorum autem nomine in reliquis veniunt omnes, qui aut ferro, aut laqueo, aut veneno, aut carmine magico, & quacumque alia nece perierint. (l) Mors tamen

hauſta

(a) Cujac. obſerv. lib. 1. c. 18.

(b) eod. l. §. 2.

(c) Leg. in fin. D. de S.C. Silanian. & toto tit. D. & C. eod. Paul. ſent. 3. 5.

(d) Cujac. lib. 13. cap. 8.

(e) Tacit. annal. 13. c. 32. & an. 14.

(f) Tacit. eod. an. 14. paſſim.

(g) Cujac. parat. D. hoc tit. ubi eod. Conſ. h. C.

(h) L. 10. in fin. D. de S. C. Silan. Duaren. ibi & cap. 2.

(i) Cujac. parat. D. eod.

(k) 12. obſerv. cap. 6.

(l) L. 1. § occiſorum. D. ad S. C. Silanian. & Paul. ſent. lib. 3. cap. 5. ubi Cujac. § occiſos

hauſta veneno, vel alia ratione ſine cæde furtim illata hoc S.Cõſulto nō comprehenditur. Ideo autem ad ſupplicium ſervi depoſcuntur, quod vel attulerint vim, vel auxilium ferre neglexerint: & omni culpa ſolvuntur, ſi ab ignoto ſibi periculo dominum non exemerint: tum enim crimen ab hærede in alios vindicabitur, dimiſſis ſervis, niſi venenum non clam, ſed violenter fuerit infuſum. (a) Nec ſolum ſervi ſub tecto manentes plectuntur ex S.Cto, ſed etiam foris, puta qui dominum peregre abeuntem ſequerentur, cum ille in itinere fuerit occiſus, (b) & qui clamore de proximo exaudito ad vim prohibendam non accurrerint: (c) [illegible] qui dominum ſibi manus afferentem non impedierint, cum p[illegible]; quamvis non incidant in hoc S.C. cum violenti non fuerit; [illegible] puniuntur. Illud inſuper S.C. Neroniano cavebatur, ut viro, ac uxore necata, perinde de ſuperſtitis conjugis ſervis quæſtio haberetur, ac ſi ſervi eſſent ipſius occiſo. (d) Quod Marcellus produxit etiam ad ſoceri ſervos, ut marito occiſo, de iis etiam quæſtio habeatur. (e) Non tenentur vero S.Cto Silaniano ſervi nedum puberes, aut ætate confecti, vel ſurdi, muti, furioſi, vel qui tempore mortis clauſi, aut in vinculis erant. (f) Qui vero ſervorum aliquem de occiſi familia receperit, celaverit, protexerit, quo minus de illo ſupplicium ſumeretur, tanquam ſicarius punietur. (g) Servus etiam ab hærede venditus quæſtioni ſubjicietur, reddito emtori precio. (h) At ſervus, qui domini cædem indicaſſet (ita enim cum Duareno legendum apud Ulpianum, non *vindicaſſet*, aut arguiſſet; ſiquidem ultro proſiluerit ad accuſandum) non modo quæſtionem elabetur; ſed libertatis etiam præmium aſſequetur. (i) Ad eos qui accuſare refugerunt, etiam pertinet S.C. memoratum ab Ulpiano, (k) quo S.Conſ. pro victo damnatur is, qui corruperit delatorem, adeo ut is accuſationem omiſerit; exceptis cauſis ſanguinis, ſive capitis, in quibus reo propriæ vitæ ſollicitudo condonatur. Et in cauſis fiſcalibus Senatus cenſuit, (l) ut ſi neque delator, neque poſſeſſor judicio adſint, poſtquam tribus edictis evocati fuerint; delator amittat jus deferendi publicam cauſam, & fidejuſſores ejus teneantur; poſſeſſoris vero jus integrum maneat, quale fuerat ante delationem. Porro Cotta, & Meſſala Coſſ. prodit S.C. quo eadem obſervanda ſtatuuntur, ſi ſervus, ac ſi liber poſtuletur. (m) Item Senatus cenſuit, (n) ut criminis abolitionem petente delatore, quod erraſſe ſe dicat; idem judex de abolitionis juſta cauſa cognoſcat, errorem condonaturus, & dolum, ut in cauſæ proditorem vindicaturus.

(a) l.1.§.18. D. de S.Conſ. Silan. l. cum ſervi, C. de his, quibus ut indig.
(b) l.1.§. cum dominus. D. h.t.
(c) l.1.§.22. & l.1.§.29.28. D. eod. tit.
(d) Paul. ſent. 3.tit.5. & l.1.§. ſi vir. D. de S.C. Silanian.
(e) l. ſi vir. D. eod. Ant. Aug. lib. de leg. ad hoc S.C.
(f) l.1.§.31. D. hoc tit. & l.1.§. ſi quis in gravi, & ſeq. D. ad S.C. Silan. & l. ſi [illegible], D. eodem.
(g) l. ſi quis in gravi. § ſi quis quem, D. eod.
(h) [illegible] S.C. D. eod.
(i) l.1.§. alterum. D. de S.C. Silan. Duaren. ibid. & l.1. C. in quibus cauſ. ſer. pro præm.
(k) l.7. D. de prævaricat.
(l) l.1.§. Senatus. D. de jur. fiſ.
(m) l. [illegible] accuſ. [illegible] D. [illegible] & reſcript.
(n) l.15. D. de jur. fiſ.

CX.

De lege Aquilia, & de Ædif. demolitione S.C. [illegible]

Cum leges evolverimus quibus delictorum damna coërcentur, attexere ad has oportet etiam illas, quibus damna non ex delicto, ſed vel culpa, vel caſu aliquo nata rependuntur. Ac de damnis a beſtiis, & quadrupede illatis cavebatur ſatis ex legibus XII. tabul. quarum vim edicto, & juriſdictione ſua Prætor etiam explicavit titulo: *ſi quadrupedes pauperiem feciſſe dicatur.* Quo referenda eſt lex ea, quæ aliquibus ſcriptoribus appellatur *Peſulania de Cane.* Quod putatur corruptum nomen e *Solonia*, ſive lege *Solonis*, quæ redacta fuit in leges XII. tabul. (o) Sanxerat enim Solon, ut canis, qui momorderat, catena vinctus, a domino noxæ dederetur, quod & libro ſuperiori attigimus. De damnis autem

(o) Cujac. ad ſent. Paull. lib. 1 tit. 15.

vel

vel ab hominibus, vel a beſtiis culpa, & negligentia hominum acceptis, quamvis veteribus XII. tab. legibus, & aliquibus forſan aliis poſt eas latis caveretur; quia tempore tamen exoleſcerent, oportuit nova aliqua lege vim earum ſulcire. Veteres enim leges deſuetudine langueſcentes, novis revocantur ad uſum, & viventium magiſtratuum auctoritate in priſtinas vires reſtituuntur. Parent enim homines novis legibus facilius, ne ſpretis iis, contemnere videantur magiſtratum earum latorem: qui libenter perſequitur violatores legum, ut honorem ſimul ſuum ulciſcatur. unde Macrobius: (a) *Quaeritur ſaepe novae legis auctoritas exoleſcente metu legis antiquioris, ut de ipſis legibus XII. tabul. factum eſt: quarum ubi contemni auctoritas coepit, in aliarum latorum nomina tranſiere.* Hinc ait Plato leges picturarum inſtar tēpore obſcuratas novis coloribus a novis poteſtatibus eſſe illuminādas. Qua ratione deductum eſt in legem Aquiliae nomen quidquid in veteribus de damno ab homine, vel per hominē dato continebatur. Auctor legis C. Aquilius Gallus Trib. pleb. fuitne qui formulam de dolo malo concepit, an alius, non ſatis conſtat. Fuit igitur proprie lex iſta plebiſcitum, (b) quo poſt auctā plebis auctoritatem populus tenebatur univerſus. Hujus legis tria capita commemorantur. Primo capite cavetur de occiſis qualiterqualiter ſervis, aut animalibus, quae gregatim paſcuntur, (c) ut actio detur adverſus eum, qui damnum dederit injuria: quae vox hic pro contumelia non accipitur: injurias enim eas lex Cornelia ulciſcitur: ſed factum injuria dicitur pro non jure ab eo etiam, qui nocendi animum non habuerit, ſiquidem ratione utatur: nam furioſus, & infans, quorum ratio languet, Aquilia non tenentur. (d) Hinc ſi quis occiderit aggreſſorem, adverſum quem ſe telo defendebat, & juſtae defenſionis modum non exceſſerit, in Aquiliam non incidit: quia non injuria, ſed jure illum occidit. nam jure naturae recte vim in ſe imminentem quiſque propulſat. (e) Cum quadrupedibus autem, & ſervos congregat lex: quia ſervi ſub dominio noſtro pariter cadunt. Occiſo autem ſervo, vel quadrupede damnum aeſtimatur quanti eo anno ſervus, vel quadrupes plurimi fuerint, quam quo noſtra intererit non periiſſe. (f) Itaque annus retrorſum computatur ex tempore, quo quis eſt occiſus, ſcilicet mortis tempus anni ſit finis. Quamobrem ſi eo anno ſervus haeres inſtitutus aliena culpa vitam amiſerit, etiam haereditatis commodum in aeſtimationem judicis veniet. (g) Et ſi pictori ſervo pollex praeciſus fuerit, idque intra annum praeciſi pollicis occidatur, in aeſtimationem deducetur quanti prius eſſet, antequam pollicem, & artem amiſiſſet. (h) Actio autem, qua aeſtimatur quanti pluris, anno circumſcribitur: actio vero ipſa, qua aeſtimatur damnum acceptum, eſt perpetua, utpote rei perſecutoria. (i) Porro actio directa, ſive civilis, ex ipſa lege deſcendens, ejuſdemque apertis verbis comprehenſa ipſi domino datur: utilis vero, quae naſcitur ex abdito ſenſu legis, & ab aequitate magiſtratus etiā non domino permittitur. Quamobrem liber homo, qui dominium non habet in propria membra, laeſus nullam ex hac lege directam actionem naneiſcitur, ſed occiſo contrario actio ipſius haeredi accommodatur: qua conſequitur quidquid ſumtus factum fuerit in curando vulnere, & quid-

quid

(a) Saturn. 11 & 11.

(b) L. 1. D. ad l. Aquil.

(c) L. 2. D. ad l. Aquil.

(d) L. 4. Injuriam. & ſeq. D. ad l. Aquil.

(e) L. ſcientiam. 45. §. 4. D. eod. & L. 4. & 5. §. 1. eodem.

(f) L. ait lex D. eodem.

(g) L. inde Neratius, D. eod. in princ.

(h) d. L. inde Neratius. §. 1.

(i) inde Weſenb. in parat. D. eodem num. 5.

quid damni ejus caedis cauſa fuerit acceptum. (a) Eadem ratione fructuario corporis peremti, & creditori, & bonae fidei poſſeſſori utilis actio conceditur. (b) Addit Cujacius directam competere, ſi corpus corpori nocuerit: utilem ſi corpus cauſam damni, non damnum ipſum obtulerit: quae plerumque actio in factum appellatur. Etſi vero actio haec utpote rei perſecutoria ad haeredes tranſeat, & ſucceſſores; adverſus haeredem tamen minime datur, niſi quatenus fuerit ex alieno damno locupletior. (c) Mulctantur autem confitentes in ſimplum; inficiantes, propter mendacii poenam, in duplum. (d) Secundum caput Aquiliae legis jamdiu intercidit. Eoque Cujacius (e) comprehenſam fuiſſe putat quamlibet aliam rationem damni dati non ob rem noſtram laeſam, ſed ob commodum alienâ operâ nobis ademtum, veluti ſi quis nullo jure ſervitutis impoſitae vicinis luminibus contra formam veterum aedificiorum officeret; quo nomine condemnatus fuit a Theophilo Imperatore Petronas, ut refert Zonaras; (f) vel ſi quis impoſito aedificio vicini aream inutilem reddidiſſet. Quod caput in deſuetudinem abiit. Tertium caput conceptum erat in eos, qui non occidiſſent ſervum, aut gregalem quadrupedem, ſed eum, eamve aliquo modo laeſiſſent, corporisve membrum aliquod uſſiſſent, rupiſſent, fregiſſent, aut occidiſſent, vulneraſſentve canem, & animal aliud, quod pecudum numero non eſt, ſive gregatim non paſcatur, aliave ratione rem aliam animatam, aut inanimatam deteriorem reddidiſſent: ut ejus damni nomine tenerentur quanti res ea plurimi fuiſſet in triginta diebus proximis. (g) Haec enim actio annua, qua perſequimur ex ſuperiori capite id, quo res plurimi fuerit, contrahitur ad triginta dies: quia minus peccatum vulnerantis, & laedentis eſt, quam occidentis, minorque jactura eſſe ſolet occiſi animalis, quod pecudum numero nō ſit. Ad damnum quoque pertinet S. C. Acilio Aviola, & Corellio Panſa Coſſ. Adriani tempore, quo de aedium demolitione cavebatur, & diruti quid negociandi cauſa, diſtrahive, aut vel diruti legari prohibebatur. (h) Non modo autem domus ſed & villas dirui Senatus vetuit, ac venditionem irritavit, & emtorem ad duplum pretii fiſco inferendum damnavit.

Nunc progrediamur ad ea damna, quae non ab homine, ſed forte, vel natura inferuntur: nempe quae a mari eveniunt, cujus fallax eſt, incertaque fides. De talibus autē damnis judicia Rhodiis legibus in Romanas translatis exercebantur. Rhodiorum enim erat rei maritimae tanta peritia, ut [illegible] a Floro appellentur, ac propter usum, aſſiduique talis, quem frequentia navigationis tulerunt, aequiſſimas, & prudentiſſimas rei navalis condidere leges. Quarum praeſtantiam cum alii veterum, tum praecipue Strabo celebravit. Etſi autem Romani leges omnes conquiſierint non modo Atticas, ſed & Graecorum aliorum, ſicut & Pythagoraeorum, qui erant in ea Italiae ora, quae Magna Graecia dicebatur; tamen Rhodias non acceperunt, niſi poſt uſum rei maritimae, quo non ante primum bellum Punicum verſare animum. Quare ubi eum traduxerunt ad leges Rhodias, quae maritimum dominabantur: eiſdemque ultro civitatem [illegible] dederunt, judicia maritima ex auctoritate Rhodiorum agitantes. (i) Unde in Servii, Ofilii, Labeonis ſcriptis mentionem

(a) L. [illegible] D. [illegible] Wiſemb. [illegible] num. 3.
(b) L. item Mela. §. 10. D. ad L. Aquil.
(c) L. inde Neratius, §. hanc actionem ff. D. ad L. Aquil.
(d) L. contra 4. [illegible] §. 1. [illegible]
(e) C[illegible] par[illegible] L. ad L. Aquil.
(f) [illegible] apud Cujac. [illegible] C. [illegible]
(g) L. ſi ſervus 27. D. ad L. Aquil. §. quare
(h) L. 52. D. de contrah. emt. [illegible] Cujac. [illegible] cap. 16.

(XI.) De lege Rhodia de jactu.

(i) Cic. pro [illegible] Man[illegible]

merant Rhodiarum legum, quarum adhuc veſtigia in recentiorũ Juriſconſultorum reſponſis obſervantur. Quamquam autem plures erant Romanis receptae Rhodiae leges earum tamen ſcientiae tantum retinemus, quae merces naufragio jactas reſpiciebant. Atque ex reſcripto Antonini, (a) quo de naufragiorum bonis agitur, Rhodia lex a Caeſare in imperii ſocietatem adſciſcitur, imperio rerum ita tributo, ut *orbis quidem terrarum regimen Imperator; maris vero dominium lex Rhodia obtineret.* Quamobrem ex collectione Pſelli, ut Gothofredus putat, ſerum habemus, etſi mutilum Imperatorum, qui Rhodiis legibus arbitrium in re maritima tradiderunt. Quorum initium non a Tiberio, ſed a Claudio, ſub quo Coſſ. ii fuere, qui collectione illa perhibentur, nempe Q. Aterius Antoninus, & D. Junius Silanus anno a Christo nato LIV. (b) Iſque Imperator pluribus rẽ nautica Senatuſcõſultis conſtituit, quorum duo ab Ulpiano referuntur, de quibus egimus ſupra ad legem Corneliam de ſicariis. (c) Eos autem qui ex afflictis, & miſeris naufragorum fortunis quid inhumane rapuiſſent; fiſco tantũ pendere voluit Claudius, quanti a Praetoris edicto damnarentur. (d) Etenim et Lex edicto Praetoris oritur actio adverſus raptores naufragiorũ intra annũ in quadruplum, poſt annum vero in ſimplum. (e) Et ut violentia procul arceatur a naufragiis, vetuit Senatus in colligendis aut militẽ, aut privatum, aut libertum ſervumve Principis intervenire. (f) Leges itaque Rhodias utilitate dictae ... inlatas, uſque inter Romanas leges invectas Claudius primum convertit in ſolidam, & neceſſariam juriſdictionem ... alii principes eadem auctoritate ſua comprehenderunt, quorum nomina in ſupra dicta mutilata collectione invenimus nempe Veſpaſianus, ſub quo S.C. ea de re, Lauro, & Agrippino Coſſ. fuiſſet, ut Gothofredus autumat, & Ulpius Trajanus, itemque Adrianus, ſub quo S.C. ne miles, aut privati, aut ſervus, libertuſve principis naufragiis colligendis interveniret: ne pro auxilio, damnum potentia, & capacitate ſua naufragiis adferrent. Quibus tandem & Severi acceſſit auctoritas. Paſſet quis referre leges Rhodias caput illud apud Cic. quod tamen cum eruditioribus declamandi cauſa confictũ puto a minoribus Rhetoribus, nempe, *ut ſi qua roſtrata navis quae eſt aequis mulctaris in portu deprenſa ſit publicetur.* Ex omnibus autem Rhodiis legibus, hujus ad nos capitis integra ſententia pervenit quo continetur, ut ſi ventorum vi, aut impetus tempeſtas coortatur, unde navis in periculo verſetur, quo ut eximatur oporteat eam levari, atque jactura mercium exonerari: mercium projectorum domino damnum illud a dominis mercium conſervatarum pro rata omnium, ipſomet etiam nauta contribuente, ſarciatur: ſiquidem per eam jacturam navis periculum tempeſtatis evaſerit: nam ſi perierit, nullus collationi ſupererit locus, cum vel merces omnes demerſae ſint, vel ſi quae recuperantur, a ſorte, aut a dominorum induſtria ſervatae putentur. (g) In rationem autem contributionis venit etiã portio ipſarum mercium jactarum; ut earum dominus tanto minus a ceteris exigat, quanto pro rata jactarum oneratur mercium. (h) Quamobrem ſi duo ſingulis centum haberent in mercibus Cajus jactas in mercium dominum ducentum Ce-

(a) L. deprecatio. ... D. ad L. Rhodiam de jactu.

(b) P. Fabro ſemeſtr. lib. 1. cap. 14.

(c) L. 3. ... D. de inc. ruin. naufrag.

(d) L. 1. D. de incend. ruin. naufrag.

(e) L. 1. D. eod.

(f) L. ne quid ... D. de incend. ruin. naufr.

(g) Cic. de inv.

(h) lib. ... D. ad L. Rhod. de jactu ... lib. 2. ...

jus amiſſis mercibus auferet a ſingulis quinquaginta,& naufragio amitteret altera centum; tantum tantundem ille habebat in mercibus amiſſis quantum illi duo in ſervatis.Unde ſicuti porto Caji,quae erat ducentum, ſuperabat portionem ſingulorum, quae erat centum: eadem proportione poſt naufragium portio Caji quae eſt centum ſuperabit portionem ſingulorum, quae eſt quinquaginta,ut tam ante,quam poſt naufragium,portio Caji dimidio ſuperet portionem ſingulorum.Cõtra ſi Cajus merces projecerit, quae valerent quinquaginta,unus autẽ,& alter ſervarint proprias cujuſque centum aeſtimatas,Cajus damnũ accipiet in decem; duo vero illi duplum quiſque contribuent,pro ſingulis, nempe viginti; at qua proportione quinquaginta illa unius reſpondebant ſingulorum centum; eadem ratione quadraginta ejuſdẽ reſpondent ſingulorum octoginta. In qua ratione ſubjacenda veniunt etiã [illegible], & ſi res periculo liberat, & gemmae ſervatae,non quia navem onerent,ſed quod alienã jactura ſalvae fuerint.Homo tamẽ liber ſervatus in rationem contributionis non veniet:cum nullo precio vita hominis aeſtimatur.(a)Res autem,quarum nomine conferendum eſt, non quanti emtae fuerint,ſed quanti venire poſſint aeſtimantur, (b & ſi aſpergine deteriores evaſerint,quanto minoris ob id aeſtimantur, tanto minus in contributione praeſtabunt: ut ſi prius viginti putarentur, poſtea ob adſperginem decem valeant, dominus earum prodecem ſit collaturus.(c) Nec ſolum contributio locum habebit, ſi merces e navi jaciantur,ſed etiam ſi una cum ſcaphis,in qua depoſitae fuerant, demergantur. (d) Nave autem perdita, conſervatae tum mercibus ſcaphae nulla ratio habebitur,quia naufragium factum eſt,(e)non jactura.Quamvis autem facto naufragio contributio ceſſet,ſi tamen ea navis quae jactura mercium ſervata erat,alio loco ſubmerſa fuerit, & merces per urinatores extrahantur: earum domini conferre debent ei, cujus bonorum jactu navis ſuperius periculũ evaſerit: quia niſi ea mercium jactura navis levata eſſet, merces,quae poſtea extrahuntur,e naufragio fortaſſe non ſupereſſent.(f)Si autem arbor, aut aliud inſtrumentum levandae navis cauſa jactum fuerit a nauta;hujus quoque damnũ, perinde ac jacturam mercium contributione omnium reficietur. (g)Caeterum ſi nullo periculo navem exoneraverit,fruſtra contributionem poſtulabit:cum id tantũ ſit reddendum,cujus jacturae beneficio, periculum navis effugerit.(h)Si vero navis a privatis redemta fuerit, omnes dominos navis conferre debere Servius, Ofilius, Labeo tradiderunt.(i)Porro caput hoc legis Rhodiae ad naves pertinet onerarias,ad comportandas merces comparatas, quae plerumque capaces erant decẽ millium modiorum:non autem ad naves longas, ſeu triremes. (k) Caeterum ſi navis deterior facta fuerit fruſtra contributio poſtulabitur.(l) Tandem judicium hoc ita inſtituetur, ut rerum amiſſarum domini ex locato agant cum magiſtro navis, ne reſtituat res conſervatas, donec ex iis damnum reficiatur dominis rerum projectarum:unde navis magiſter ex conducto agat cum reliquis,quorum ſunt ſalvae merces, ut detrimentum proportione communicetur.

(a) l. 2. §. portio. D. de l. Rhod. de jactu.
(b) Cujac. ad l. 2. D. de l. Rhod. de jact. ſive ad lib. 19 reſp. Papin.
(c) l. 2. § portio D. eod.
(d) l. navis 4. § cum autem 2. D. eod.
(e) d. l. D. eod.
(f) d. l. 4. eod. Pauli ſent. 2. tit. 7.
(g) d. l. 4. §. ſed ſi navis, Cujac. ad Pauli ſent. loco cit.
(h) l. amiſſae. §. 1. in fin. D. de l. Rhod. de jactu l. 3. D. eodem.
(i) Cujac. lib. 19. reſp. Papin. l. 3. D. eod. l. 2. ſi navis D. eod.
(k) Cujac. ibidem.
(l) l. 2. §. 1. D. de l. Rhod. de jact.

Eſſe

CXII. De lege Licinia.

Effugerat pene mihi tot inter lex Licinia, cujus levi mihi admodũ veſtigium reperitur apud Marcianum, (a) quam explicat Cujacius. (b) Ea lex vetuit ne communi dividundo actione uteretur is ſocius, qui partem rei communis alienavit, ut evitaret licitationem illius, proptereaque tranſtulerit partem ſuam in potentiorem, ut licitando ille vincat incuſſo potentiae metu. Nam ſi eadem pars, nondum ſublata cõmunione, ad eum, qui alienaverat redierit; non poterit ipſe amplius duplicem, quam habebat actionem, adverſus ſocium exercere; & ſi potentior ille poſt partem in ſe alienatam communi dividundo agat cum altero ſocio; repelletur exceptione, quod *alienata res ſit judicii mutandi cauſa.*

(a) l. 1 ſamil. erciſcund.

(b) l. un. D. de alien. jud. mut.

CXIII. S. C. de Religione Sepulcrorum.

Finem imponamus operi materia funebri, quo res omnes humanae commeant, atque referamus S. C. de religione ſepulcrorum, quo prohibebatur ſepulcra in alium verti uſum, quam condendi cadaveris illati, & venundari, aut permutari, ut in profana commercia concedere. (c) Tantique religio funerum eſt, ut etiam poſt fundos venditos priores domini, qui ſepulcrum ibi habebant, jus adeundorum ſepulcrorum retinerent, propter legem praediorum venundandorum, qua cavebatur, ut ad ſepulcra, quae in fundis ſunt, iter ejus aditus, ambitus funeris faciendi ſit. (d)

(c) l. 12. §. 1. D. de relig. & ſumt. fun.

(d) l. ultimam. §. D. de ſepulcr. violat.

Hactenus ex antiquiſſimis monumentis Romana exordia juris privati edita ſunto. Quo minus autem, quicumque lector ſapis, abductus turba imperitorum, quidquam horum ut obſoletum tua cum fraude praeterieris; cogitato, labentibus priſcis inſtitutis, perennem tamẽ erſti ſpeciẽ ibi ſculptam, exẽpliſque novis, ac ſimilibus, communem, atque promiſcuam, nunquam interituram, neque ullo non tempore mortalibus profuturam ubicumque gentium, non libido, ſed ratio dominetur.

FINIS.

Imprimatur ſi videbitur Reverendiſſimo Patri Magiſtro Sacri Palatii Apoſtolici Dominicus de Zaulis Epiſcopus Verulanus vicesg.
Imprimatur Jo:*Paulinus Bernardinus Ord.Praedic.S.A.P.Magiſter*

Ne quid deſſet ad Tomum I. Originum, hoc loco Cenſuras addere libuit, quae illi in editione Neapolitana & noſtra priori praemiſſa conſpiciuntur.

EMINENTISSIMO SIGNORE.

F*Elice Moſca Stampatore ſupplicando eſpone a V. E. come deſidera dare alle Stampe un Libro intitolato:* De Ortu, & Progreſſu Juris Civilis *dell' Abate Gio:Vincenzo Gravina;per tanto la ſupplica per le ſolite licenze,e l' averà a grazia,ut Deus.*

J. M.

De mandato Eminentiſſimi Domini Canonicus D. Antonius Cangianus revideat, & in ſcriptis referat. Neap. die 14. Junii. 1701.

JO: ANDREA SILIQUINUS VIC.GEN.

D.Petrus Marcus Gyps. Canonicus Deputatus.

EMINENTISSIME, AC REVERENDISSIME DOMINE.

Q*Uod ad illuſtrandam Juriſprudentiae ſtudium fuerat maxime optandum, ut omnis eo temporum cognitio, latinarum, graecarũque literarum eruditio, ac recta philoſophandi ratio conſerretur; Joannes Vincentius Gravina in hoc politiſſimo opere,* De Ortu, & Progreſſu Juris *inſcripto, feliciter praeſtitit. Plurimam quidem ea in re, non inficior, celeberrimi* Juris *interpretes operam poſuerant; ſed verſare omnes, conſulere ſingulos, atque optima quaeque ex iis excerpere, non cuivis profecto, vel per tempus, vel per ingenium licuiſſet. Hic autem ſelectiſſima illorum inventa miro ordine digeſta, ornatiſſimo ſtylo compoſita, & exquiſita eruditione aucta cunctis patent. Igitur, ut ad optimam juventutis inſtitutionem typis mandetur, ere publica cenſeo, modo graviſſimum Eminentiae Tuae judiciũ acceſſerit. Neapoli XIII. Kal. Januar. MDCCI.*

Eminentiae Tuae.

Humillimus, & Addictiſſimus
Canonicus Antonius Cangianus.

J. M.

Attenta relatione Domini Canonici Reviſoris, quod poteſt imprimi, imprimatur 27 Junii 1701.

JO: ANDREAS SILIQUINUS VIC. GEN.
D.Petrus Marcus Gyptius Canonicus Deputatus.

EC-

ECCELLENTISSIMO SIGNORE.

Felice Moſca Stampatore ſupplicando eſpone a V. E. come deſidera dare alle Stampe un Libro intitolato: De Ortu, & Progreſſu Juris Civilis, *dell'Abate Gio: Vincenzo Gravina; per tanto ſupplica l'E. S. per le ſolite licenze, e l'avrà a grazia, ut Deus.*

Magnificus U. J. D. D. Nicolaus Caravita videat, & in ſcriptis referat.

GASCON R. ANDREAS R. ANDREASSI R.
GUERRERO R. MERCADO R.

Maſtellonus.

Tuo Imperio, Excellentiſſime Princeps, primum J. Vincentii Gravinae librum de Origine, & Progreſſu Juris *ad Majeſtatis regulam exegi; nec ſane in eo Regni amplitudinem, aut dignitatem quicquam minutam offendi. Quin contra e re publica reputo, in quo omnes Imperii, & Juriſprudentiae Romanae viciſſitudines illuſtri narratione traduntur: & Auctorũ ſucceſſione ab ſtirpe ad hęc uſque tẽpora luculenter explicata, Sectarum ſtemmata ab cõmunibus Auctoribus ſuo quaeque filo ſubinde diducta ſunt: tantoque ingenii acumine ſingulae juris cauſae aperiuntur, tanta gravitate, & ab ſtudio partium religione de Scriptoribus feruntur judicia, ut facem, quae omnibus de jure libris publicitus allaceat, ubi ita velis, dignam exiſtimem. Dat. Neap. XII. Kal. Januarii. CIↃ IↃ CCI.*

Tui
Excellentiſſ. Princeps.

Obſequentiſſimus cliens.
D. Nicolaus Caravita.

Viſa retroſcripta relatione imprimatur, verum in publicatione ſervetur Regia Pragmatica. Hac die 28. Junii 1701.

GASCON R. ANDREAS R. ANDREASSI R.
GUERRERO R. MERCADO R.

Maſtellonus.

J. VIN.

I. VINCENTII GRAVINAE

DE

ROMANO IMPERIO

LIBER SINGULARIS,

AD

S. P. Q. R.

QUONIAM imperandi jus inter homines oritur a ratione, per quam, contracta ſocietate civili, ſapientia legislatoris, & potentia principis conferuntur ad communem, & ſingulorum utilitatem, quae unica eſt juſtorum imperiorum origo, & fons legitimus, atque perpetua cauſa univerſae poteſtatis; propterea illud inter homines imperium, jure naturae, dominatur, ubi rationis verſatur plurimum, quale fuerit id, quod non ad certi alicujus hominis, certaeve familiae, aut ad certarum nationum; ſed ad univerſarum ſibi adjunctarum gentium commodum fuerit honorum, atque magiſtratuum participatione comparatum ab hominibus, qui caetera mortalibus omni virtutū genere praeſtiterūt, victoriiſque ſuis cultum animi, ac mentis rectum uſum profligando barbari propagarūt; quales Romani fuerunt; qui tali ergo genus humanum beneficentia, in omnes imperandi jus, veluti majores in minores, a naturae lege acceperunt. Unde Dionyſius repreſſurus indignationem, & invidiam Graecorum, Romanos iniquo animo ferentium: *Aequo animo* (inquit) *juſſa ſubeuſſe perferenda. Naturae namque, communique omnium lege, nullo peritura tempore, praeſtantiores inferioribus perpetuo praeſunt. Neque accuſanda fortuna, quaſi gratuito tantum imperium urbi minus idoneae tamdiu tradiderit. Diſcent enim* (Graeci) *ex hac hiſtoria urbem talem a ſuis ſtatim primordiis innumerabiles emiſiſſe virtutes hominum, quibus neque ſanctiores, neque juſtiores, neque temperantiores in univerſa vita; neque in re militari praeſtantiores unquam Graeca, vel barbara civitas alia tulit.* Hinc merito Romanorum Imperio juſta gentium auctoritatem tributam cenſemus: tum, & propter ſummas virtutes victoris populi, & quia legum ſuarum auctoritatem, & linguae uſum, & morum gravitatem, & munera omnia ſua, & civitatem Romanam, & Majeſtatem propriam, nempe ſemetipſum cum ſociis ſuis, hoc eſt cum gentibus communicavit univerſis; ut in Imperio Romano ſuam ſinguli libertatem in perpetuum depoſuerint. I. De juſtis Imperii Romani cauſis.

Quocirca Romanum Imperium definimus *ſocietatem omnium gentium aequo juris, ac civitatis communione contractam.* Conſtat enim inſtituto Romanorum, pluribus quidem antea, poſt Antonini vero Caracallae conſtitutionem, omnibus, qui ſunt in orbe Romano, Romanam quoque civitatem fuiſſe tributam. Quod ſane imperium juſtis ex cauſis voluit: quia cum terra pateat omnibus indigentibus, licetque locum ad habitandū aut petere, aut per ſe capere, in quo naturalis, ac civilis vita ducatur; ſic Romulo quoque fuit ſibi, ac gentibus ſecū adjectis, fun- II. De Romani Imperii natura.

dare

dere Latino in agro civitatem; praecipue in Albanorum regione, in quam ille, ac frater, permiſſu Numitoris Albani Regis, coloniam deduxerunt: qualem Romam ab initio fuiſſe, Dionyſius, ſcriptor diligentiſſimus, ex veteribus monumentis oſtendit.

Fines autem Imperii ſui populus Romanus propagavit juſtis, piiſque gerendis bellis, utpote non ad inferendam, ſed vel ad arcendam a ſe, atque a ſociis injuriam, vel ad opem poſcentibus praebendam, occaſione ipſa ducente, ſuſceptis. Quod fatentur legati Rhodiorum apud Livium (a) his verbis. *Certe quidem vos eſtis Romani, qui ideo felicia veſtra bella eſſe, quia juſta ſint, prae vobis fertis; nec tantum exitu eorum quod vincatis, quam principiis, quod non ſine cauſa ſuſcipiatis, gloriamini.*

(a) lib. 45. cap. 22.

Et tamen, etſi non omnes cauſas Imperium Romanum habuiſſet juſtas; exitu tamen redderetur juſtiſſimum, propter contributionem, & communionem, quam diximus, juris ſui cum omnibus a ſe devictis nationibus, quibus perinde ac Romanis magiſtratus, capeſſere licuit, & ipſum Imperium. Vnde Claudianus. (b)

Haec (Roma) *eſt in gremium victos quae ſola recepit;*
Humanumque genus communi nomine fovit.
Matris non dominae ritu, civeſque vocavit,
Quos domuit, nexuque pio longinqua revinxit:
Hujus pacificis debemus moribus omnes,
Quod veluti patriis regionibus utitur hoſpes.

(b) In Stilich. lib. 3. v. 150.

Item paullo poſt

Quod cuncti gens una ſumus.

Vnde tot domitis nationibus totum mundum a Probo factum fuiſſe *Romanum*, ait Vopiſcus, (c) & Prudentius contra Symmachum. (d)

Hanc frenaturus rabiem Deus; undique gentes
Inclinare caput docuit ſub legibus iiſdem;
Romanoſque omnes fieri, quos Rhenus, & Iſter,
Quos Tagus aurifluus, quos magnus inundat Iberus,
Corniger Heſperidum quos interlabitur, & quos
Ganges alit, tepidique lavant ſeptem oſtia Nili.

(c) in Probo cap. 20.
(d) l. 2. v. 600.

cum quo conſonat, & Auguſtinus. (e) Qua ratione ſicuti omnium commodo eſt inſtitutum, ita neque ab ullo everti, neque in proprii regni formulam, aut in aliud adminiſtrationis genus, ſive expreſſe, ſive tacite per temporis diuturnitatem transferri licuerit: cum neque tempus ullum, neque ulla ratio contra juſtitiam dimicet, & communem hominum libertatem, conditam in univerſarum foedere nationum Imperii Romani vinculo cohaerentium. Quod ſi vel everſum, vel laceratum, vel tranſductum in aliam formam invenitur, intereſt mortalium ſarcire illud, atque reſtituere collapſum, quia nihil juſtius eſt, quam continere, atque inſtaurare id, cujus diſſolutione dirimitur ſocietas nationum omnium, & civile vinculum mutuae caritatis: adeout jus, quod promiſcue offerebatur ſingulis, contrahatur ad paucos, qui magiſtratus, & honores, aut ad certas familias, aut ad peculiarem populum, excluſis aliis, transferant. Ceteri enim populi a communi jure libertatis adducuntur in ſervitutē,

(e) in pſal. 58.

cum

cum eis admittitur promiſcuus uſus, & perfunctio magiſtratuum, quibus viciſſim ſibi pareant, & imperent, in quo ſumma vertitur libertatis.

III. De imperio in Republica condito.

Porro Imperii inſtituto minime rempublicam ſuſtulit, neque delevit libertatem Romanam, qua populorum aliorum libertas comprehendebatur: quia Dictatoriam Auguſtus minime tulit a populo poteſtatem, (a) quae patrem ſuum conjuratis objecerat; (b) ſed Imperatoriam ſive militarem, nempe armorum regimen, non evertendae, ſed tuendae Reipublicae, quae opus habuit hoc extraordinario munere in tanta vaſtitate dominationis, & multitudine negociorum, quae ſaepe fines ordinariorum poteſtatum excedebant. Unde Cujacius (c) *extra ordinem*, explicat *auctoritate Principis*: ad quam exercendum erat tanquam ad Reip. dexteram, ubi opus eſſet impreſſione militari ad compeſcendos puta motus multitudinis; & ad alia improviſa, & ſubita, ſive in provinciis, ſive ipſa in urbe componenda, atque ſedanda, una cum capite civilis corporis, nempe Senatu, in quo mens, & ratio manebat; unaque cum aliis magiſtratibus ordinariis, nempe conſulibus, praetoribus, ceteriſque, per quos pro ſua cujuſque portione, Reſpublica gerebatur more majorum. Unde optime, ac peritiſſime pro ſumma eruditione ſua Cujacius (d) ſcribit, regimen Romanae Reipublicae perrexiſſe lento progreſſu a vi, & poteſtate Regis ad populum, a populo ad Senatum, a Senatu ad unum non regem, ſed principem, quaſi in Rep. & Senatu primum, qui nec populi ſibi, nec Senatus jus omne vindicaret, ſed cum eo partiretur. Quamobrem Imperator erat in poteſtate Reip. Reſpublica vero ſub adminiſtratione Senatus, & Imperatorum: cum Reipublicae Senatus conſilium, Imperator opem, & arma praeberet. Hinc Antoninus apud Herodianum ait: *Siquidem in illa urbe ſita eſt imperii fortuna; nobis autem diſpenſatio tantum, atque adminiſtratio principatus una vobiſcum (nempe Senatoribus) poſita eſt.* Et eumdem, Dio refert, exiſtimaſſe, ac palam tuliſſe omnes res, omniaque negocia Senatus eſſe, & populi, (e) & Tacitus: *Non regno tamen, neque Dictatura, ſed Principis nomine conſtitutam Remp.*

(a) Vellejus lib. 2. pag. 447.
(b) Dio lib. 54. pag. 504.
(c) *l. ſi cui 92. D. de condit. & demonſtrat. lib. 2. reſp. Papin. l. mater 93 D. eod.*
(d) *ad l. 2. ſ. eodem tempore D. de orig. juris.*
(e) *vide* Caſaubon. *in* not. ad Spartian. pag. 16.

IV. De Principe Romanorum.

Principis autem nomen adeo procul erat a Rege, ut florente Rep. tribueretur ei, qui praecelleret inter Senatores, quique totius veluti Senatus caput Princeps Senatus a Cenſore appellabatur. Quo exemplo & Imperator *Princeps* nuncupabatur, tanquam in Urbe Primus. (f) Quod egregie notat, & ipſius Tyberii verbis diſtinguit Dio, cum refert Principem Senatus more priſco vocatum Tyberium, eumdemque dicere conſueviſſe Dominum ſe eſſe ſervorum, quos habebat, Imperatorem militum, ceterorum vero Principem, hoc eſt caput civium. Talis nimirum eſt Imperator, qualem ſe profitebatur Adrianus (g) in concione, & in Senatu, cum palam ediceret ſe Rempub. ita geſſurũ, ut ſciret populi rem eſſe non propriam. Hinc, Alexander Severus diſpenſatorem ſe publicum re, verbiſque ferebat. Diſpenſator vero ſervus erat is, ad quẽ totius familiae rationes, & peculii adminiſtratio pertinebat, ut intelligamus non arbitrium Reipublicae, quod erat penes S.P.Q.R. ſed miniſterium tantum illius ad Imperatorem, deleto imperio, perveniſſe.

(f) Lipſ. in Tacit. [illegible]
(g) *Spartian. in Adrian. cap. 6.*

V.
Quid ſit imperare.

Cujus miniſterii moderatio, & poteſtatis temperamentum *imperandi*, quam *jubendi* verbo melius exprimitur: quia mitius eſt imperare quam jubere, ut obſervare licet apud JCtos primaeva, propriaque in ſignificatione prae ceteris verba locantes. Vnde Paullus(a) ex verbo *impero*, fideicommiſſum docet emanare, quod rogantis fere ſit, non legatum, quod eſt jubentis.(b) Propterea Cujacius (c) Principem a Domino inde diſtinguit, quod dominus *jubeat*, princeps *imperet*: quamvis apud auctores alios in verborū proprietate remiſſiores *jubere* & *imperare* confundantur. Novit vero, & diligenter eorum differentiam notavit Antonius Popma,(d) docens *imperare* eſſe munus imponere, ut *imperavit frumentum*; *jubere* autem eſſe aliquid neceſſario velle, ut *bellum ex auctoritate Patrum populus juſſit*. Non negaverim tamen majorē hoc verbū traxiſſe poteſtatem, & vim ab uſu militari, cum dux exercitus ob eminentem virtutem, & laude parta inſigni victoria, ingenti plauſu appellaretur Imperator, etiam Imperio in Rep. conſtituto, quod de Blaeſo memorat Tacitus,(e) ut hoc verbo ducibus honos militari clamore augeretur. Quod poſtea S. Conſ. confirmabatur.(f) Quem Auguſtus honorem vicies eundem a militibus acceperat.(g) Sed eo anno, quo quintum Conſul fuit, Imperatoris titulum in perpetuum ſuſcepit (h) ad explicandam extraordinariam poteſtatem armorum, in quem uſum idem titulus Caeſari fuerat ejuſque poſteritati tributus.(i) Hinc poſtea haec vox & ſummae poteſtatis militaris exprimendae vice fungebatur, & honorandi poſt victoriam ducis, atque ipſius etiam Caeſaris celebrandi, qui toties Imperator appellabatur, quoties ſe feliciter geſta militari acclamatione hanc meruiſſet laudem, unde Imperator III. IV. V. ac deinceps pro numero victoriarum inſcribebatur.(k)

Cum vero Imperatoris nomen ad poteſtatem ſignificandam adhiberetur, ea voce non veniebat regia poteſtas, ut male Tillemontius,(l) Caſaubono etiam auctore(m) cum vulgo Scriptorum ex Dione colligit, ſed militare tantum imperium; quod vi tamen & oblique, atque obſcure perveniebat eo quo poteſtas regia palā, & directo ferebatur.(n) Tradit quidem Dion Imperatoris fuiſſe jus conſcribendi exercitus, belli paciſque arbitrium, pecuniarum contrahendarum facultatem, & capitalē animadverſionem. Verum non ad Imperatoriam auctoritatem haec omnia revocat, ſed ad munera veteris, populariſque Reip. quorum ſupremi principes in ſe transferebant, veluti crebros conſulatus, poteſtatem Tribuniciam, Proconſulare imperiū, quibus Imperator induebat ſummam, ac ſupremam civilibus etiam in negotiis poteſtatem in principem transferentem non jure quidem regio, quod Brutus extinxerat; atque ex Dictatura, quam Auguſtus, utpote ſibi maxime periculoſam inviſamque populo recuſavit, ſed jure ordinariorum magiſtratuum a ſe ſuſceptorum: quibus in unius perſonam vel perpetuo cumulatis, vel crebro repetitis ad faſtigium Regiae poteſtatis arte hac ſubdola perveniebat is, cui tradebatur militare imperium, per quod munere quae vellet ad ſe civilia trahebat, cum leges plerumque pareant armis. Hinc Dion (o) poſtquā conſules Imperatoris magiſtratus enumeraverat, ſubjicit illius facultates nō ex Imperatorio jure, ſed ex illis magiſtratibus profluxiſſe.

quam

(a) lib. 4. ſent. tit. 1.
(b) vid. omnino Alciat. lib. 7. cap. 15.
(c) ad lib. 29. quaeſt. Papin. leg. nemo ex ſuis 67. D de leg. 1.
(d) de differ. verbor. lib. 4.
(e) lib. 3. annal.
(f) Sigon. de jur. prov. lib. 1. cap. 9.
(g) Caſaub. in Sveton. lib. 2. cap. 16.
(h) Dio lib. 52. p. 491. & ſeq.
(i) Dio lib. 43. p. 227.
(k) Dio eod. lib. p. 256.
(l) in Auguſt. art. 3.
(m) in lib. Caeſ. cap. 76.
(n) unde Spartian. apud eundem Caſaub. in vita Adrian. c. 11. verbo imperii regio imperii nomine.
(o) lib. 53. pag. 507.

tum Imperatores [illegible] ex horum (nempe magiſtratuum) [illegible] muneribus exercitus conſcribere, pecuniam cogere, bella ſuſcipere, pacem facere, & [illegible] *[illegible]* Itaque his popularibus nominibus omnia induunt Reip. [illegible]. Plurima vero eorum quae Imperatoribus adſcribunt hiſt[oric]i ſine mentione magiſtratuum ſuſceptorum, ea omnia illorum ad magiſtratuum poteſtatem, non ad poteſtatem ullam regiam Imperatoris eſſe revocanda, plurima antiquitatis monumenta teſtantur, praecipue illud Ancyranum, quo res ab Auguſto geſtae, atque a ſe ipſo in breviarium redactae continentur, praecipue cap. 2. cujus haec ſuperſunt.

Patriciorũ numerũ auxi Conſul V. juſſu populi & Senatus, Senat[um] ter legi, & in conſulatu VI. Cenſum Pop. Rom. Collega M. Agrippa egi.

En haec omnia, quorum ad exemplum & alia licet componere, non imperatoriae poteſtati, ſed conſulatibus, & poteſtati cenſoriae a populo, & Senatu impetratae tribuuntur. Mos item Scriptor[um] eſt, ut qui cauſam mortis reo dedit pro auctore proferant: veluti Svetonius initio vitae Vitellianae inquit *accuſatus, condemnatusque*, cum idem accuſator, & condemnator eſſe nequeat. Sed quia cauſa fuit ut condemnaretur ex accuſatione ſua, propterea judicis etiam ei perſonam impoſuit, ad quod exemplum trahi poſſent plurima, quae tribuuntur Imperatoribus, non ex auctoritate imperatoria profecta, ſed ex occaſione ab ipſis Caeſaribus oblata. Nam & Ulpianus accuſatori condemnationem tribuit, propterea quod per illius accuſationem reus a judice condemnatur. Unde ſcribit: *peregiſſe reum* (accuſator) *non aliàs videtur, niſi & condemnaverit* hoc eſt niſi effecerit ut condemnaretur.

Eſt igitur Imperator ſummus, ac perpetuus dux exercituum Romanorum. Quam Auguſtus auctoritatem, ne per hanc viam redire occulto videretur ad Dictaturam, nunquam in perpetuum, ſed aliquando in quinquennium, ſaepius in decennium accepit, ut eam tamen tota vita continuarit, decimo quoque anno Imperio ſibi prorogato per cauſam rebellantium provinciarum, quas decennio pacari poſſe tantes obtendebat, quoties exeunte Imperii die rogatus, ac tanquam invitus erat illud iterum recepturus. Inde orta decennalia ſequentium etiam Imperatorum, qui etſi crearentur in perpetuum, tamen decimo quoque anno feſtis diebus, & ſolemnibus ludis, velut Imperii ſibi renovati laetitiam ſimul cum populo capiebant. (a) Provincias vero ita cum Senatu diviſit Auguſtus, ut indomitas, & tumultuantes, quibus coërcendis opus eſſet copiis mobilibus, ipſe ſuſceperit, verbo quidem quaſi magna periculum pro Rep. ultro ſubiturus; re autem ut ſimul cum provinciis illis etiam exercitus ad eas provincias mittendas, & militiam univerſam, quae cives partim facerent in poteſtate haberet; (b) pacatas vero provincias, & tranquillas unde honorificentiae plus, quã virium trahebatur, Senatui, Populoque permiſit: unde & Italia in Senatus adminiſtratione permanſit; (c) ideoque inter Caeſareas provincias a Dione (d) minime recenſetur, quod inde contigit, quod nemo unquam imperatorum, ac ne quidem triumphis ipſi de Italia, quae domina erat omnium provinciarum, ſed pro

VI. De Origine Imperatoris.

(a) Dio lib. 53. pag. 730.

(b) lib. 43. in princ.

(c) Dio lib. 53. Tacit. ann. 1. Strab. lib. ult. in fine.

(d) Fulmenan[illegible] in Auguſt. art. 4

vinc[iis]

Italia certare ſe oſtendebant : ideoque in diviſione Imperii inter Lepidum, Antonium, & Octavium nulli eorum Italia fuit attributa : Sed in Senatus poteſtate manſit, nec ad eos pervenit, qui tantum pacandarum provinciarum cauſa, quibus Italia praeerat, militare Imperium retinebat. Haec enim Dio ſcribit (a) Italia [illegible] pag. 337.

(a) lib. 48. in princip.

VII.
De Caeſareis Magiſtratibus, & de Pontificatu Maximo.

Sed jam Imperatorem ex acie productum, perducamus ad eos magiſtratus, per quos poteſtatem omnem civilem occupavit. Quam Principes toto ſe minime ſperabant retenturos, niſi eam religione muniiſſent, ſuſceptoque Pontificatu Maximo, arripuiſſent poteſtatem rerum divinarum, (b) quibus humana omnia obligantur atque ſolvuntur. Igitur, ut per divina in arbitrium ſuum humana omnia redigerent, Imperatores non ſolum Auguratum, & Quindecimviratum ſacrorum, quae majora ſacerdotia erant, ſed Auguſti exemplo, ipſum ſuſceperunt Pontificatum Maximum. Quo jure Pontificibus aliis, ac ſacerdotibus omnibus imperabant, de ſacris, ceremoniis, & ritibus, omnique Deorum cultu non edicta proponebant modo, ſed & ferebant leges: (c) ac, ſi vellent, ſimul cum aliorum Pontificum collegio mulctabant violatores ſacrorum, & cauſas religionum judicabant, & obſcurum quod eſſet in jure ſacro interpretatione pandebant. A qua ne poteſtate caderent Imperatores Chriſtiani, dum vetus ſuperſtitio adhuc maneret, ad Gratianū uſque, Pontificatum Maximum, etſi animo rejectum, externo tamen habitu, et titulo, uſurpaverunt, quatenus ea neceſſaria eſſet ſacerdotii illius auctoritas : quam ita cum nomine, & forſan cum amictu etiam Pontificatus induebant, ut ritus tamen, ceremonias, & ſacrificia Pontificalia, quae in falſorum numinum honorem vergebant, omnino repudiarent. Nam ſi auctoritatem ipſam Pontificiam abjeciſſent, & reliquiſſent aliis tantam muneris potentiam ; non ſolum amiſiſſent omne jus ſacrorum, & auſpiciorum ſive civilium, ſive militarium, quibus populus, & milites in fide continebantur ; neque tantum ſe in ſuperſtitione mundum ſatis inclinato magna imperii portione, mulctaſſent ; ſed & grave periculum ſibi creaſſent, ab eo qui falſorum ſacrorum auctoritate per homines veteri errore correptos res & conſilia Principis turbare potuiſſet. Quam ſacrorum poteſtatem, ſuſcepto amictu Pontificio, exprimere oportebat: ideoque haud facile a Zoſimo diſſentiam, qui refert poteſtatem ſimul hanc, & inſigne illud praelatum fuiſſe ab Imperatoribus etiam Chriſtianis uſque ad Gratianum, qui primus, egregio pietatis exemplo, recuſato amictu Pontificio, exteriorem quoque faciem hujus ſuperſtitioſi muneris ſubverterit; utcumque Gothofredus junior, & cum recentioribus aliis eruditorum Tillemontius contra Zoſimum pugnent: quem alia praeter argumenta, tuetur haec poſtremum a nobis adducta ratio exercendae ſacrae poteſtatis, junctique auguralis: quo ſine vinculo quonam pacto Imperator tot milites a vero cultu aberrantes ad militare ſacramentum adegiſſet, militarique diſciplina rexiſſet, quae falſorum numinum religione nitebatur? Quinimmo Religio non ſolum vera, quae dimicat armis divinitatis; ſed etiam falſa, quae armatur viribus multitudinis, alto pollet in rebus humanis, ut quando Princeps tuliſſe ulli [illegible]

(b) Dio lib. [illegible]

(c) Dionyſ. lib. 2. pag. 110. ſub num. 4.

ſe ſacrorum auctoritate majorem, ſi qua contentio ſacrorum cauſa extitiſſet, periculum fuiſſet ne inter motus vulgi rerum divinarum arbitrium arbitrio humanarum facile praeferretur, ab ipſis hominibus religione perſtrictis, & divinarum formidine correptis adduceretur in Pontificis Maximi poteſtatem.

VIII. De Tribunitia poteſtate.

(a) Dio [illegible]

Poſtquam autem Imperatores praeſidio ſibi adjunxerunt auctoritatem divinam, ſuam in cuſtodiam vim etiam adhibuere popularem, aſſumta poteſtate Tribunicia, (a) in qua populus vires omnes ſuas, ac totam immunitatem collocaverat, ut qui tribunum verbo aut re violaſſet, is tanquam ſacrilegus, ac devotus Diis impune interficeretur: propterea que tribunitia poteſtas *ſacroſancta* dicebatur, quia ſancitum erat ut lege Diiſque immolandus eſſet quiſquis tribunum offendiſſet. Quoniam autem tribunus creandus erat e plebe, Imperator vero in Patriciorum numero cenſebatur, propterea non tribunum ſe conſtituebat, ſed ſuſcipiebat tribunitiam poteſtatem, ut relicto munere plebejo, muneris tamen auctoritatem aſſequeretur: quae in SCtis impediendis per interceſſionem tribunorum propriam, & in legibus ad populum ferendis, & in defendendis civibus verſabatur, & praeſertim in vitae famaeque ſecuritate, quam omnem Princeps trahebat a poteſtate ſacroſancta tribunorum, in qua fundabantur majeſtatis leges: quibus eo nomine rei damnabantur, quod populum in tribuno, & tribunum in Principe violaſſe cenſerentur; adeout animadverſio capitalis, qua plurimos ſibi infenſos, aut ſuſpectos Imperatores ſuſtulerunt, non e regio jure, quod Roma exulabat, ſed e poteſtate tribunitia profluxerit, per quam jura populi univerſi Princeps abſorbuerat. Ideo Tacitus (b) ait: *Id ſummi faſtigii vocabulum repperiſſe Auguſtum, ne Regis aut Dictatoris nomen aſſumeret: & tamen appellatione aliqua caetera imperia praemineret.* Et Suetonius (c) refert, Tiberium jure Tribunitiae poteſtatis ultum fuiſſe convicium in ſe jactum, cum inter graeculos ſophiſtas Rhodi verſaretur; citato pro tribunali, atque in carcerem conviciatore conjecto. Tribunitiam porro poteſtatem, excepto Tiberio, cui tribuebatur in quinquennium, (d) Auguſtus (e) exemplo Julii Caeſaris accepit perpetuam, quam ſequentes Imperatores ſibi renovabant ſingulis annis quibus Tribuni alii creabantur: adeo ut ex annis Tribunitiae poteſtatis qui notantur, anni colligantur Imperii: quamvis Imperatores non a Kal. Jan. quibus Tribuni magiſtratum inibant, ſed a die, quo poteſtatem ſuſceperant, annos poteſtatis ſuae Tribuniciae ad Claudium uſque II. Caeſarem numerarent.

(b) lib. 3. Annal. pag. 185.

(c) In vita Tiber. cap. 11.

(d) Sueton. in Tiber. cap. 16. Dio lib. 53. pag. 514. & 515.

(e) Idem in Aug. cap. 27.

IX. De Cenſura.

(f) Dio lib. 43.

(g) [illegible]

(h) Cic. lib. 9. epiſt. 15. ad Fam. Dio lib. 43. Sueton. in Jul. cap. 76.

(i) [illegible] Sueton. in Aug. cap. 27.

Ut autem Principes famam, & ſtatum aliorum propriae poteſtati ſubjicerent, atque in vitam, & mores civium animadverterent, quem vellent Senatorem e Senatu moverent, Equitem ex equeſtri ordine ad plebejos rejicerent, bonaque aliena cenſu agendo pro ſuo arbitrio aeſtimarent; cenſoriam poteſtatem gerebant, vel ſolo exercitio ſine ullo honore, & nomine, (f) vel cum nomine, atque honore magiſtratus, ut Domitianus (g) qui cenſuram perpetuam ſuſcepit; vel ſub nomine praefecturae morum, ut Julius Caeſar; (h) aut morum legumque regiminis, ut Auguſtus, (i) qui patris exemplo, mutato ejus magiſtratus nomine, cenſurae odium invidiamque mulcebat,

Veniunt

X.
De Proconſulatu.

Urbanis hiſce magiſtratibus in eorum perſonam collatis, Imperatores conjunxerunt ſupremum provinciarum regimen, delatum a Senatu per imperium proconſulare, quod iis tribuebatur omnibus; adeout non modo in provinciis univerſis eam poteſtatem naciſcerentur, quam ſinguli Proconſules in ſua, ubi rebus in civilibus poteſtatem, & in militaribus imperium habebant lege Curiata; ſed imperium quoque liberum, ac ſummum ſine provocatione, quale Cn. Pompejus bello piratico lege Gabinia impetraverat, (a) ubi fuiſſent Imperatores creati a Senatu accipiebant. Quod imperium proconſulare extra pomoerium, ſive urbe ſtatim egredientes ſublatis inſignibus expromebant in omnem orbem Romanum, propterea que, & Proconſules appellabantur: (b) quamvis & intra pomoerium Auguſtus idem imperium ex S. C. retinuerit. Idque imperium eſt illud militare, in quo cardo vertitur principatus, quod florente Republica perquam raro & paucis, ac praefinito tempore; Imperatoribus vero tota vita tradebatur, tanquam conſules crearentur provinciarum omnium; cum proconſul in certam provinciam conſularem poteſtatem explicaret. Quo imperio cum principes omnem Proconſulum poteſtatem adprehenderint, propterea non conſueverant ſolenniter inſeribi *Proconſules*, ne veluti certis provinciarum finibus incluſi modum imperio ſuo accipere viderentur. Quae cauſa latuit Caſaubono valde admiranti, quod in ſuis titulis principes illum *Proconſulis* non inſererent. Etſi non deſint inſcriptiones antiquae Imperatorum, (c) in quibus abſciſſe legitur *Procoſ.* vel *Proc.* Sed vel ab ignaris haec & plerumque imperitis rerum civilium fabris adjecta fuerunt, quod intelligerent Imperatorem agere, atque haberi ubique Proconſulem; vel Proconſulare ſignificant imperium. Quo facilius mihi perſuadeo, ex omnibus Imperatorum juribus Proconſulare imperium, velut eorum fuiſſe ordinariam poteſtatem; cum nunquam illis a Senatu deeſſet, ubi ſemel a militibus Imperatores appellati ſub ductu, auſpicioque ſuo P. R. exercitus accepiſſent. Tum enim eos, tanquam cognata poteſtas, Proconſulare imperium perpetuo comitabatur: utpote auctoritas militaris, quae a Senatu ad confirmandum militum judicium, & ad expediendum munus Imperatorum tribuebatur: adeout in imperio Proconſulari juris Imperatorii ſumma verſetur, quo imperio ablato, ipſe videtur adimi tamen Imperator; cum ſi auferantur magiſtratus urbani, nempe tribunitia poteſtas, & cenſura, nihil de Imperatorio munere pereat. Ideoque Tribunitia poteſtas, utpote adventitia ſimul, & ſummopere principi neceſſaria, titulis interſeritur ſemper, ne ſua cum fraude intermiſſa videretur ab Imperatore: Proconſulare vero imperium ſaepius omittitur, quia communi opinione cum jure Imperatorio cohaerebat, ut opus eo expreſſo non eſſet. Quod enim in diſcrimen venire nequibat, nullis titulorum erat monumentis reparandum. Ad coercendas quippe provincias per imperium Proconſulare, Reipublicae dederat Imperatorem. Ideo Trajanus, ut videretur ſibi deſignaſſe ſucceſſorem, Notat enim Spartianus, (d) hoc eo cum verba dedit: *Commendo tibi provincias, ſi quid mihi fatum contigerit.*

XI.
De jure Reſtituendi.

Ad totum magiſtratuum poteſtatem, Senatus adjiciebat Imperatoribus munera quae ſunt conſularia, quia habebat etiam quando eſ-

ſuas

(a) Plutarch. in Pomp.

(b) Dio lib. 53. pag. 508.

(c) vide Salmaſ. in Marc. Antonin. c. 6.

(d) Spartian. in Adriano pag. 1.

ſules non crearentur, communia cum conſule habebant Imperatores, non jure quidem ſuo, ſed ex facultate tributa. Eaque ſunt poteſtas habendi Senatus, & S.C. faciendi, & ad Senatum referendi ſemel, aut bis, aut ter, ſive de una, duabus, tribuſve rebus: quod jus primae, ſecundae, tertiae, quartae, quintae relationis appellabatur: nam hunc ſupra numerum conceſſum non invenitur. Quod ſatis arguit quam procul abiret ab Imperatorio munere poteſtas regia, illa, quae pulſis Tarquiniis, ſingulis annis per populi comitia cōferebatur in conſules, in quos jure magiſtratus tranſibant munera iſta, quorū Imperator Senatus conceſſione potiebatur: adeout non quemadmodum conſules ſtatim poſt initum magiſtratum, aut aliquando poſt ipſorum deſignationem; ſed poſt jus referendi eis a Senatu oblatum totidem de rebus relationem facere poſſent Imperatores, quot ferret a Senatu tributa facultas; quae non eodem ſemper numero ad eos perveniebat. Auguſtus enim quoties Senatus cōvocaretur jus habebat unius tantum relationis, ut refert Dio, (a) cujus ſincerum ſenſum a Xilandro everſum, optime reddidit Caſaub. (b) qui locum Dionis illum ita reſtituit χρηματίζειν αὐτῷ περὶ ἑνὸς ὅτου ἂν ἐθέλῃ καθ᾽ ἑκάστην βουλὴν, κἂν μὴ ὑπατεύῃ, ἔδωκε. *Et ei permiſit* (nempe Auguſto Senatus) *de una re, quacumque voluiſſet, quoties Senatus haberetur relationem facere, quamvis conſul non eſſet.* Xilander, neglecto ἑνὸς, non ſine ſummo diſcrimine, verterat, *de quibuſcumque rebus vellet*: quaſi liberū Auguſto per Senatum eſſet de rebus omnibus referre in infinitum: cum id, utpote portio poteſtatis conſularis, nempe regiae, per quam parce tribueretur Imperatoribus, inter quos Probus (c) jus tertiae relationis accepit, Pertinax quartae, (d) M. Antonius quintae (e).

(a) lib. 53. in fin. pag. 516.
(b) in Sueton. lib. 1. cap. 20.
(c) Vopiſcus in Probo.
(d) Capitolin. in Pertinace.
(e) idem in M. Antonin.

XII. De Patris Patriae Appellatione.

Quo autē admoneretur Imperator, ſe Reipublicae cauſa imperare, non ſuae, eumdem honorem ferebat a Senatu, quem M. Tullius conſervator Urbis acceperat a Q. Catulo, nempe *Patris patriae* appellationem: qua principi populus non tradebatur tanquam in patriam poteſtatem; ſed tanquam liberi paternae benevolentiae, ac beneficentiae commendabatur: ut Imperatores quidem beneficiis eorum, a populo parentum cenſerentur loco; populus vero illorum, tanquam parentū officiis, & laboribus frueretur. Quo ſenſu inſtitutum hunc honorē fuiſſe, cum primum Julio Caeſari, (f) deinde Auguſto deferretur, ſcribit Dion, (g) utcumque huic eidē honori ſequentium temporum adulatio juris patrii aliquid indiderit; quod forſan in hortando, atque admonendo ponebatur. Hinc Tiberius, ſive uti modeſtiae ſimulator calidiſſimus, qualis a Tacito in deterius omnia principia illius trahente perhibetur, ſive poteſtatis, quam illuſtrium nominum appetentior, cognomentum hoc tanquam inutiliter invidioſum refugit. Adrianus (h) diſtulit, Auguſtum imitatus, a quo ſero acceptum memorabat: tribuebatur enim, ut Appianus ſcribit, non ad amplificationem poteſtatis, ſed ad perfectum teſtimoniū egregie meritorum.

(f) Sueton. in Jul. Caeſ. c. 76. & in Aug. cap. 58. Dio lib. 44. pag. 241.
(g) lib. 55. pag. 509.
(h) Spartian. in Adrian. c. 27.

XIII. De Senatoria Imperatoris Dignitate.

Praeterea ut princeps potiretur Senatus juribus, & ejus ordinis majeſtatē tueretur, unde & ipſe duceret ſuam; ſi creatus Imperator ſtatim Senator non fuiſſet, ad imperium vocatus continuo in Senatū legebatur

tur: propterea quod ex Imperatore, ac Senatoribus unum in Republica corpus componeretur ad regimen orbis terrarum: ut profitetur Julianus. (a) Quam poteſtatis communionem cum Senatu ita oderat Nero, ut Vatinius, cum gratius ei blandiretur, diceret: *Odi te Caeſar, quod Senatorius es*. Urebat nimirum ſuperbos principes plura ſibi eſſe permiſſa, ſi quam Senatoribus, quae pro ſuo jure, tanquam principes uſurpare maluiſſent. (b) Nam Auguſti appellatio venerationis, & honoris, non poteſtatis incrementum afferebat. Octavius enim erubeſcens ſibi Romuli nomē adſcribere, illud Auguſti ejus loco accepit ad ſucceſſores producti, ſimul cum Caeſaris cognomento, quo ille ſucceſſionem haereditariam Julii; poſteriores vero principes proximam ſuam Imperii ſpē notaverunt, unde Caeſar tanquam deſignatus; Auguſtus tanquā ſublatus ad Imperium, princeps dicebatur, de quo alio loco fuſius. Nunc enim opportune ſubjicimus Senatus poteſtatem, ut doceamus quae Princeps tanquam Senator gereret, & quam poteſtatem Senatus in principem, utpote Senatorii corporis portionem retineret.

(a) L. 1 C. de dignit. lib. 12.

(b) Plin. in paneg.

XIV.
De Auctoritate Senatus

Romulus igitur imbutus inſtitutis Graecorū e commercio finitimarum gentium apud quas Numitor e juſſu fuerat educatus, regimen fundaturus in exulum turba, & agreſtium, ac bellicoſorum hominum odio ſervitutis, & ſpe augendae libertatis ad eum confluentiū, ſui principatus exemplum non cepit a ſtolida dominatione barbarorum, atque Perſarum, quorum jura omnia e Regis voluntate fluebant, ſed a Theſei regno, qui belli tantum ſe ducem, & legum cuſtodem ferebat; cetera civibus permittebat, (c) & a Republica Lacedaemoniorum, quorum ſub regibus Senatorii, ac plebeii ordinis auctoritas, & per eam civium libertas integra manebat. (d) Quocirca publicam poteſtatem Romulus inter Regem, Senatum, & Populum ita diſtribuit, ut nullius potentia communem everteret libertatem. Quamvis enim domi, militiaeque ipſe praeeſſet; juſſa tamen ſua ſuſpendit a judicio Senatus: (e) illi enim publicorum omnium negotiorum permiſit auctoritatem, plebe ipſa minime neglecta, cui, cum in univerſi populi corpus concederet; magiſtratuum creationem, & legiſlationis jus, & belli, paciſque reliquit arbitrium. Unde Minucius apud Dionyſium (f) memorat ſub Regum adminiſtratione nil actum ſine S.C. fuiſſe, adeo ut nec populi ſcita ſine SCto rata haberentur; (g) quamvis poſtea verſa ratio fuerit, aucta populi potentia, qui non modo lege Valeria judiciorum capitalium poteſtatem accepit inſtituta provocatione ad populum; ſed tribuniciis contentionibus obtinuit, ut omnia S.C. populi judicio comprobarentur.

(c) Plutarch. in vita Cleomenis, & Ageſilai.

(d) Polyb. lib. 6.

(e) Dionyſ. lib. 2. cap. 87 de Sen.

(f) lib. 7. p. 445.

(g) Livius lib. 2.

XV
De Reipubl. in Senatum translatae, & de comitiis.

Imperio autem in Repub. exorto, elanguerāt quidem vires animique Senatorum ſibi cuique metuentiū a potentia militari unius in manu collocata; non tamen ceciderunt, ſed potius invaluerunt jura Senatus: quoniam Imperatores facilius ſibi ducentes nobilium, & paucorū, quam ignotae, atque infinitae multitudinis; ſive metu, ſive gratia verſare animos, arte, potentiaque ſua curarunt, ut comitia e populo transferrentur ad Senatum; in quem una cum comitiis tranſierūt omnia jura populi, & conſequenter magiſtratuum creatio, & judicia capitalia, & ſumma legum poteſtas, & belli paciſque arbitrium: ut breviter omnis

Reſpu-

Reſpublica e campo migrarit in Curiam. Quæ comitiorum ſub Dictatura, & Triumviratu turbatorum translatio, non Auguſtum, qui ea priſtino more ad populum ſibi morigerum revocaverat; (a) ſed Tiberium habuit auctorem, qui ſibi minus putans negocii fore cum paucis, quam cum univerſis; ut deprimeret plebem, avito plebejorum odio exuit optimates, & exercitium poteſtatis civilis populo ereptum, tradidit Senatoribus: quorum voluntas, motus, atque conatus ei & apertiores erant, utpote cum de illorum numero eſſet ipſe unus, & flexibiliores propter militarem potentiam, qua facilius divites, & nobiles opibus, honoribusque ſuis metuentes, quam ignota & improvida multitudo, comprimuntur. Unde ab eo tempore popularis quæ fuerat, verſa eſt in REpubl. optimatum, cujus militare caput erat Imperator, civile Conſul: corpus vero integrum Senatus. Et quamvis Tiberio niſi ab omnibus rogaretur, fas non fuiſſet mutare Remp. tamen quia vix populus non admodum indigne tulit, poſtea vero neglexit, ac diſſimulavit, ut Tacitus teſtatur, qui ſcribit (b) *populum ademtum ſibi comitiorum jus, queſtum non eſſe, niſi inani rumore*; propterea quod initio quidem erat infirmum, utpote non a communi conſilio, ſed ab unius potentia procedens, poſtea tamen tacita populi voluntate, atque illius ratihabitione convaluit: præterea quia loco ſuffragiorum, populus favorem ſuum præſtabat iis, qui a Senatu creabantur, ne deeſſe videretur populus Conſulibus creatis; ut oſtendit Tacitus, cum ait *Vitellium, ut ſi popularem ferret, comitia Conſulum cum Candidatis celebrantem, omnem infimæ plebis rumorem in theatro ut ſpectatorem, in circo ut fautorem affectaſſe.* (c) Propterea etiam Dionis tempore comitia durabant: ne contra leges creati viderentur magiſtratus [illegible], ut ille ait. (d) Nam neque Spartanorum, aut Athenienſium inſtitutorum varietas ex Lycurgi, aut Solonis auctoritate; ſed ex populorum comprobatione ſuſtinebatur. Et refert idem (e) ideo Cæſari poſt devictum Pōpejum ſumma omnia munera fuiſſe decreta, ut ne decernendis, auctoritatem eorum conferendorū populus Rom. retineret, atque ex nativa poteſtate ſua tribueret, quod prae ſe ſibi Cæſar arripuiſſet. Hinc a Tiberii tempore magiſtratus creabantur ſuffragiis Senatorum convenientium in Curiam, quo princeps mittebat candidatos: quorum aliquot omnium ſuffragia laturos Senatui commendabat, alios ſtudiis fautoribusque ſuis, & ſorti tradebat, ut refert Dion. (f) Ex quibus qui impetraſſent, ne populus a comitiis omnino videretur excluſus, in publicum a ſuis deducti neceſſariis procedentes, ad imaginem vetuſtatis renunciabantur. Unde tradit Suetonius in Domitiano: (g) *Domitianum comitiorum conſularium die deſtinatum per ſonam e prætoriis ora conſulum ad populum, ſed Imperatorum pronunciatum.* Qua in adumbratione veterum comitiorū populus auctoritatē ſuā retinebat, ejuſque jura his in imaginibus perinde in poſterum vivebant, ac doctrinæ & res perpetuo vivunt in monumentis literarum. Nam per figuram eam veterum comitiorum, populus conſtantem ſui juris conſervandi voluntatem ſignificabat, ut per ſuffragia Senatorum, & Principis, perque adhibitam ſpeciem vetuſti moris, ipſe populus poteſtatem ſuarum ſibi nunquam cautam fundere videretur in [illegible]. Neque

(a) Dio lib. 53. pag. 511. & lib. 58. pag. 40. Tacit. annal. lib. 1.

(b) lib. 1. annal. p. 11.

(c) lib. 3. hiſt. pag. 91.

(d) pag. 41.

(e) Dio lib. 42. p. 194.

(f) lib. 58. pag. 619.

(g) cap. 10.

(a) lib. 58. p. 631.

Dion (a) diverſitatem ullam creationis conſulum, & magiſtratuum aliorum prodit, quia ſermonem ille non de creatione magiſtratuum inſtituerat, ſed de arbitrio, quo Tiberius inſtituendo tempore conſulatuum, ac numero magiſtratuum aliorum utebatur. Unde cum retuliſſet arbitrium illius ſuper tempore conſulatuum, poſtea tranſit ad arbitriũ ejuſdem ſuper aliorum numero magiſtratuum; quos, cum in Senatu creari ſcribat, non excludit conſules, de quibus ſupra memoraverat: eos enim tacite ſub nomine magiſtratuum, qui in Senatu petebantur, meo judicio comprehendit: cum oratio ſequens, quatenus pertinet ad comitia, quae agitabantur in Senatu, commode referatur etiam ad cõſules in ſuperiori orationis parte locatos. Dum enim Dion arbitriũ Tiberii refert in conſulum tempore, ac numero moderando, non ad creationem ordinariorum conſulum reſpectum habet; ſed ad ordinationem ſuffectorum: quorum aliquando unum, aut binos, aut ternos ex ultra duos mẽſes conſiſtentes arbitrio ſuo creabat, exemplo Julii Caeſaris, qui primus, teſte eodem Dione (b), commentus eſt hujuſmodi conſules, ut eluderet poteſtatem ordinariorum, qui nomen anno dabant, & ſoli legitimam poteſtatem retinebant, utpote a Senatu manantem ubi erant auſpicia, & auctoritas inſtituto more majorum, ad eos ut in ſuffectos tantum tráſiret exercitium. Hinc inſignia conſularia, & ſuppedanei eburnei, quae ſymbolum erat, & argumentum conſularis imperii, a Senatu tradebantur: perinde atque hodie a ſummis principibus tribuitur auctoramentũ, quod barbari vocant *inveſtituram*. Quamobrem non dubitamus ex eodem Dione deducere communem Conſulum, & magiſtratuum aliorum creationem: per commendationem ſcilicet, & ſuffragium Principis, ac Senatorum, & deſignationem apud populum: ne Senatu, ac plebe prorſus excluſis, vitio creati conſules haberentur, & religione vetarentur munus nefarie impetratum exercere. Unde, utcumque aliquid peculiare habuerint comitia conſularia, quod nondum innoteſcat, omnino certa oportuit Principes non e poteſtate ſua militari proferre conſulatum candidatis, ſed rite Senatus e legitima poteſtate, publicaque auctoritate, ſine qua non conſules fuiſſent, ſed ſatellites tyrannorum. Et ſane ſi ſuo jure Princeps creabat conſules, quid opus erat ejus teſtimonio ad futurorum conſulum creationem? Atqui ex Spartiano (c) ſcimus Didium Julianum conſulatum ſibi meruiſſe teſtimonio Imperatoris. Teſtimonium vero Imperatoris, non apud Imperatorem ipſum proferendum fuit; ſed apud alium, qui auctoris loco aut judicis eſſet, nempe apud Senatum, & populum; repugnat enim eundem eſſe teſtem, qui & judex. Quin Tacitus (d) Conſulum creationem per comitia ignoraſſe non poteſt, utcumque illam, quae ſub Tiberio uſurpabatur, obſcuram ſibi fateatur. Etenim praeter Suetonii locum (e) ſuperius adductum, ex eodem alium locum habemus in Vitellio, (f) quem comitia conſularia in decem ordinaſſe tradit annos. Quo in loco notandum inter neſaria Vitellii a Suetonio poſitum fuiſſe, quod in decem annos conſularia comitia ordinaverit, & ſe perpetuum Conſulem ediderit. (g) Et in Veſpaſiano memorat (h) comitia ſecundi conſulatus: ut intelligamus, ſine comitiis, Imperatoris arbitrium ſatis non fuiſſe ad legitimum conſulatum. Nec deſunt aliorũ

ſcripto-

(b) lib. 43. pag. 236. ed. eandem p. 1. pag. 198. lib. 43.

(c) in Julian. cap. 1.

(d) lib. 1. annal. in fin.

(e) in Domit. cap. 10.

(f) cap. 11.

(g) in Vitel. cap. 11.

(h) cap. 5.

ſcriptorum teſtimonia de comitiis conſularibus. Nam apud Lampridium (a) invenimus in Conſulum creatione mentionem *triniundinum*, quæ vox eſt popularium comitiorum. Et Vopiſcus (b) refert Tacitum *imperatore fratri ſuo conſulatum a Senatu non potuiſſe*. Quid autẽ oportebat a Senatu conſulatum petere, ſi ab arbitrio pendebat Imperatoris? Aut quomodo Senatus negaſſet, ſi concedere jure ſuo nequiſſet? Neque obſcurum vetuſti moris in comitiis conſularibus veſtigium ſe nobis offert ex Plinii panegyrico. E quibus colligo Imperatorem nominare conſueviſſe in Senatu quos vellet Conſules: ſola vero Imperatoris appellatione Conſules non fuiſſe, ſed ex ſuffragiis Senatorum. Nam Lampridius, ut Alexandri reverentiam erga Senatum extollat, refert eum Conſules, niſi ex ſententia Senatus, nunquam nominaſſe. Tandem dubitationem tolliſt omnem S.C. ſub Veſpaſiano conditum, quam *legem Regiam* appellant: ubi non excepto conſulatu, decernitur eorum omnium candidatorum, extra ordinem rationem habendam, quos Princeps S.P.Q.R. commendaverit. Ex quo Caſaubonus (c) optime concludit hac formula, imitatione C. Cæſaris, fuiſſe uſos ſequentes Principes, cum candidatos ſuos S.P.Q.R. commendarent: *Commendo vobis illum, & illum*. Majeſtatis porro ſummam etiam exorto imperio, in Senatu manſiſſe, hinc præ ceteris colligitur, quod Imperatores Senatui aſſurgerent: quod cum vel oblivione, vel faſtu *Jul.* Cæſar neglexiſſet, & Senatum ad ſe ſedentem venire ſuſtinuiſſet; in eam invidiæ flammam, & arrogantiæ opinionem ſe conjecit, ut juſtam percuſſoribus ſuis cauſam inſidiarum paraverit. (d)

(a) in Alex. Severo c. 43
(b) in Tacit. cap. 9.
(c) in Sveton. in Cæſ. p. 41.
(d) Dio lib. 44 p. 244.

XVI. De Judiciis Publicis.

Ab eo quoque, nempe Tiberii tempore, judicia illa omnia, quæ populi erant, præcipue perduellionis & majeſtatis; & quæcumque negotia provocationis jure ad populum ferrentur, devenerunt in Senatũ, ſimul cum comitiis popularibus, ubi antea tractabantur. Etenim Senatus & antea quidem, Polybio teſte, (e) judicia extraordinaria tenebat plurima, & poſtea ſub Imperatoribus in populi locum ſuccedens, cognitionem popularium quoque ſuſcepit negotiorum, quæ paſſim apud ſcriptores in Senatu agitata comperiuntur; præſertim apud Tacitum, (f) qui ſub Tiberio ſcribit *publica negotia, & privatorum maxima apud Patres tractabantur, dabaturque primoribus diſſerere*. Cum autẽ inter Senatores, ut eorũ unus cognoſceret, ac judicaret Imperator, qui etiam in omnibus judiciis calculum ſuum ferre poterat, quod, Dione teſte, (g) Auguſto primum conceſſerat Senatus; & periculoſum eſſet ſolius præſidio legis diſcrepare a ſententia potentioris; judicia illa quæ inſtituto Republ. liberis Senatorum ſententiis permittebantur, opinione emittentis potentiæ plerumque trahebantur ad voluntatem ejus, qui legiones habebat in poteſtate, quique judicabat quidem æquo jure cum ceteris; metu vero tacite in animos immiſſo, ſententias corripiebat univerſorũ. Quia vero, ut refert Suetonius, (h) Neronis tempore, atque a Probo etiã (i) conſtitutum fuit, ut ab omnibus judicibus ad Senatum appellaretur; evenit ut Princeps judicans cum Senatoribus ipſius potentiam verentibus, ejuſque ſententiam plerumque complectentibus, cauſarum fere omnium videretur arbiter.

(e) lib. 6.
(f) lib. 4. an. cap. 6.
(g) lib. 53. p. 497. lit. E.
(h) in vita Neronis c. 15.
(i) Vopiſcus in Probo c. 13.

Et

XVII. De Conſilio Imperatorio ſub Auguſto & de Conſiſtorio.

Et quoniam, ſi res ad pauciores pervenerint, facilius delegantur in poteſtatem unius, cui expeditius eſt aliquot ſuperare, quam omnes: Auguſtus etſi nihil ademerit Senatui, qui vetera, & conſueta judicia ſub eo, aliaque principibus exercebat, & populorum legationes excipiebat, & Regibus reſponſa dabat; (a) ne tamen omnibus, ac minoribus etiam in negotiis conſulere, atque induſtria ſua ducere Senatores cogeretur univerſos, & ſimul, ne praeter jus faſque decernere videretur abſque auctoritate Senatus, ſine quo nihil erat legitimũ; conſilium ſibi conſtituit ex duobus, vel altero Conſule, quando ipſe conſulatum gereret; & ex magiſtratuum ſingulis, & ex primoribus Patrum XV. ſorte datis ad ſex menſes. Quo ſpectat illud Svetonii in Auguſto, (b) *ſibique inſtituit conſilia ſortiri ſemeſtria, cum quibus de negotiis ad frequentem Senatum referendis ante tractaret.* Quinto vero adminiſtrationis publicae ſibi delatae decennio, a Senatu petiit XX. Senatores annuos, quos ſibi adhiberet in conſilium; ut quod eo conferretur cum ceteris quoque Senatoribus conſultum, atque in commune decretum videretur cum univerſo Senatu: cujus integra poteſtas, ab ea ſui corporis portione ſuo conſenſu in conſilium Principis, una cum Conſulibus, & Magiſtratibus conjuncte praeferebatur: cum ipſe Auguſtus propter ſenectutem frequens in Senatu adeſſe nequiret. (c) Nec tamen ſatis erat e Senatoribus, atque ex Senatorum ſententia Principem conſilium ſibi legiſſe, ut quod ibi ſtatueretur tanquam legitimum, & e poteſtate publica profectum, perpetuo permaneret: quia poteſtas publica, & juris ratio, non in parte Senatus, neque in culmine ipſius, nempe in Imperatore, ſed in univerſo corpore legitime coacto conſidebat. Ideo Auguſtus decretis ſuis perpetuã firmitatem comparaturus impetravit, (d) ut generali S.Cto poteſtas judicialis, & publica Senatus univerſi transferretur in conſilium illud Principis; quod ab eo tempore S.C. condendi facultatem accepit, quam Princeps ſibi apud populum tuebatur auctoritate Magiſtratuum eo convenientium, qui poteſtatem ſuam in commune adducebant, ſuumque jus cum ceteris conſiliariis, & cum ipſo Principe communicabant. Atque huc revocanda ſunt Pomponii verba in *l. 2. D. de orig. juris §. 2. Conſtituto Principe datum ei jus eſt, ut quod conſtituiſſet ratũ eſſet.* Hoc enim de fonte, nempe de conceſſione Senatus jura ſua Principi tribuentis, & e praeſentia comprobantium Magiſtratuum, non e poteſtate ulla regia duxerunt Imperatores legitimam judiciorum, & legum condendarum facultatem, e populo primum ad Senatum translatam, & e Senatu ad conſilium Principis, poſterioribus temporibus conſiſtorium appellatum; quod ubi Princeps eſſet, ibi conſiſterent Magiſtratus majores, & primores Patrum, qui propterea & *Conſiſtoriani* comites vocabantur: inter quos, quia de publico privatoque jure ſtatuebatur, adhibebantur & juriſperiti: qui propterea *circa latus Principis agere* a Papiniano, (e) & ab Ulpiano (f) *circa Principem occupari* dicebantur. Quod conſilium ſemel e Senatu Auguſto traditum, Tiberius, & ſequentes Principes valide retinere ſtuduerunt, ne illo dimiſſo, legitimam amitterent auctoritatem. Immo illud ſecum perpetuo duxerunt, ut Senatum integrum, cujus poteſtas etiam conſiliario haerebat, apud ſe habere viderentur. Id quod Spar-

tianus

(a) Dio lib. 53. p. 511.

(b) cap. 35.

(c) Xiphilin. in Auguſt. pag. 219.

(d) Dio lib. 56. ann. 766. pag. 588. Zonar. in Aug. Tillem. t. 1. p. 41.

(e) l. Juriſperitus D. de excuſat.

(f) l. eg. verum 11. §. in fine D. de minor.

ſtanter, ſcit (a) tempore Adriani jam tranſiiſſe in morem, ut *cum Princeps cauſas cognoſceret, & Senatores, & equites Romanos in conſilium vocaret, & ſententiam ex omnium deliberatione proferret.* (b) Et ſubſequenter in Adrianum refert: *Cauſas Romae, atque in provinciis frequenter audiviſſe, adhibitis conſilio ſuo, conſulibus, atque Praetoribus, & optimis Magiſtratibus.* Idemque (c) ſcribit adſciviſſe ſibi Adrianum in conſilium JCtos, quos tamen Senatus probaſſet omnes. Alexandrum autem Severum, tradit Lampridius, (d) vocaſſe ſibi in conſilium ad ſeptuaginta, quantum, ut ea forſan aetate inoleverat, S. C. condendo eſſet opus, ad juſtum Senatorum numerum. (e) Cum autem Imperator perpetuo ſecum duceret jura Senatus collocata in ſe tanquã Senatorum uno, & Senatus Principe, atque in Senatoribus aliis, iiſque Magiſtratibus, qui eum comitabantur; & eadem jura in univerſo Senatu integra manerent; evenit ut Princeps cum ſuis conſiliariis, atque Magiſtratibus, item & Senatus in his univerſus publicam poteſtatem pro ſe in ſolidum exprimerent, quamvis diverſis portionibus, & perſonis, & locis eam exercerent: perinde ac plures haeredes, quorum ſinguli quidem certam haereditatis portionem, certaſque actiones ſibi diviſas exercent, unuſquiſque tamen haereditatem univerſam, & jus haereditarium omne in ſolidum ſuſtinet. Siquidem tam haereditas, quam imperium inter incorporalia veniunt; & utraque in jure conſiſtunt: ac ſicuti de haereditate Papinianus ait, ita & imperium etiam ſine ullo corpore juris intellectum habet.

Unde princeps cum comitatu ſuo eamdem, ac parẽ, atque, ut cum vulgo Doctorum loquar, cumulativam cum Senatu poteſtatẽ habebat: quia conſiſtorium Principis non jure, ſed perſona, loco que ab univerſo Senatu diſtinguebatur. Ideo appellationes, quae perferebantur ad Principem, & ad Senatum perveniſſe putabantur. Nam regulariter neque a Principe, neque a Senatu ad Principem provocatur. (f) Quamvis praeter ordinem aliquando, turbato judiciorum jure, ſub Caio a Senatu ad Principem fuiſſe appellatum, obſervet Lipſius (g) ex Dione. (h) Quod oratione ſua expreſſit Adrianus conſequentium forte Imperatorum abjectionem, aut licentiam & aſſentationem repreſſurus eorum, qui a Principe ad Senatum per eam cauſam provocare tentarent, quod in conſiſtorium Caeſaris non Senatorum, & Magiſtratuum, una cum ipſo Principe, conveniret. Ac ne quid diſcriminis inter Principis judicium quiſ, & Senatus, ſuſpicetur, refert Tacitus (i) ſub ejuſdem pecuniae amittendae periculo, nec pro provocationes ad Senatum, quo recipiebãtur appellationes directae ad Principem; ne temere, atque trahendae ſententiae cauſa litigatores ad appellationis auxilium confugerent: ſcribit enim: *Auxitque Patrum honorem ſtatuendo, ut qui a privatis judicibus ad Senatum provocaviſſent, ejuſdem pecuniae periculum facerent, cujus ii qui Imperatorem appellavere.* Neque ſupremam, atque communem cum Imperatore Senatus auctoritatem depreſſit novella ſua LXII. Juſtinianus: qua de novella plurimi, aut negligentiores, aut craſſiores, colligunt ſententiam Senatus a Principis confirmatione indiſtincte pendere. Verbum etenim *confirmare* quod ibi legitur (graeco enim exemplo caremus) non ſemper *approbare*, ſed aliquando *ſimul firmare* ſignificat, (l) hoc eſt unum

calcu-

(a) In Adriano cap. 8.

(b) cap. 22. in Adrian.

(c) cap. 18.

(d) In Alexandro cap. 15.

(e) Gotho. in auth. 10.

XVIII.

De Commugnione Senatus & Principis.

(f) l. 1. D. a quibus appel. non licet.

(g) lib. 14. annal. Tacit. p. 161.

(h) lib. 59.

(i) l. 14. 1. D. a quib. appell. non licet.

(k) lib. anno 14. cap. 28.

(l) l. 3. §. ſimiliter 2. D. de appellat. ubi alias veluti [illegible] firma confirmat ea: de quo quaeritur ſaltem: unde Nomi. ab Alexandro [illegible] Eccl. fac. 4. ſo. 1. pl. 157. ubi haec addunt epiſtolas Synodum Epiſcoporum Arianorum orthod. Nam in Roma ſub Novato, & Sabellio, & Valentino haereticis factam conſilium ab orientalibus confirmatum eſſe.

calculum, calculis aliorum adjicere, qui ſi ab aliorum ſententiis diſcrepet, non propterea judicium vacillabit, utcumque calculus ille ante dimiſſum judicum conſilium ſit expectandus. Quin neque hujus argumentum novellae ab his recte, ac germano ſuo ſenſu proponitur: ſiquidem non de provocatione ad Senatum hic agitur, ſed de provocatione ad ipſum Principem. Qui etiam in cauſis ad ſe adductis ſententiam poſcit Senatus univerſi, ſententiae Principis confirmandam, ut patet additum potius, quam detractum fuiſſe hac novella poteſtati Senatus: quod univerſum Juſtinianus conſultum voluit, etiam cum ipſe Princeps appellatur. Quam nobis interpretationem praeſtat auctoritate ſua Cujacius (a), qui conſtitutionem hanc accipit de appellantibus, non ad Senatum, ſed ad ipſum Principem. Regna porro quae in Orbe Romano ſunt, & quidem civiliora, uti Regnum Galliae, ſibi exemplum ceperunt a Romana Rep., quae unice novit imperium cum libertate connexum. De qua Gallici Regiminis inſtitutione, Regiſque cũ Senatu aequalitate, Cujacius ita teſtatur: (b) *Hodie moribus noſtris dũ appellatur ad Senatum, appellari videtur ad Principem.* Eſt enim Princeps ex Romanorum, & regnorum ad id exemplum conditorum moribus pars Senatus, quidem ſe profitetur Julianus (c) & contra Senatus pars Principis, qualis agnoſcitur ab Arcadio & Honorio (d) his verbis: *Senatorum etiam nã & ipſi pars noſtri corporis ſunt.* Ex quibus Cujacius colligit (e) non oportere a principe Senatus decreta confirmari. Cur? Num forte quia Princeps vocaverit Senatum in partẽ ſuae civilis poteſtatis? minime: nullam enim jure ſuo Princeps habebat, ſed jure magiſtratuum ſuſceptorum, aut ipſius communione Senatus, de quo velut ex fonte publico juris Imperator poteſtatem partim, oblata occaſione, hauriebat, partim perenniter ducebat: ut ideo Princeps pars Senatus, & Senatus pars Principis cenſeantur, quod ſimul ex Senatoribus & Principe Senatorum uno, eorumque capite univerſus Senatus, ejuſque corpus componeretur integrum. Nam in Senatum praeter cognatam, veteremque majeſtatem a Tiberii aevo, conceſſerat majeſtas etiã populi: quae utrimque prodiens in perſona Imperatoris per Tribunitiã poteſtatem, & Senatorum principatum ita capite imbuta, ut derivaretur quidẽ in Caeſarem, ab radice tamen ſua, nempe ab Senatu nunquam avelleretur.

 De Diſcrimine inter Imperium & Regnum.

Id enim intererat P.R. Imperatorem creare, non Regem, quod Imperator deducit, Rex vero abducit a populo ſuſceptam ſibi majeſtatem. Cum enim Rex creatur, qualis creabatur apud barbaros, quorum vile ſervitium Romani averſabantur, in eum omnis populi poteſtas, & voluntas publica recta confertur: eſt enim, uti Rex Perſarum, [illegible], uti principem illum ajt, ſaepe quandoque perturbantem, vitam ut aliorum, & bona rapientem, ſi populus tollere conetur, cogatur civilem evertere ſtatum, publicam commutare voluntatem, novamque inde fundare Rempub. Quo ne cives adigerentur, ſi Rex Regni everteret leges publicas, eum, uti mos olim erat Perſarum, jurare cogebãt in leges, ut cujus poteſtas a populo coerceri amplius nequibat, ſine regni everſione, auctoritate juriſjurandi, atque religione divina contineretur (f). Quod & de Regibus noſtratibus

teſtatur

(a) in novell. 62.

(b) eod. novel. 62.

(c) l. 8 C. de dignit.

(d) l. quiſquis D. ad l. Jul. majeſt.

(e) d. novell. 62.

(f) vide Grot. de jur. bell. & pacis lib. 2. cap. 2.

XVI.

teſtatur Cujacius.(a) At Romanum Imperatorem ſumentem ſibi, minime vero adimentem S.P.Q.R. majeſtatem; ſi obtemperaret Imperio, licebat, ſemperque licuit, niſi violentia militari muniretur, nulla variatione ſtatus civilis, nullaque mutatione Reipub. vel Imperio exuere, vel vita. Quæ tamen auctoritate uſum Senatum infra prodemus e memoria rerum geſtarum, ideo Imperatore creando, eum ad jurandum in leges non adigebant, (b) quia publica poteſtate in populo, & Senatu adhuc permanente, violentiam avertere licebat illius. Regnum omnium Remp. totam exhaurit, & cum ea majeſtatem univerſam transfert in perſonam unius, aut ſucceſſorum: quo vel ſolo, vel cum poſteritate, ſi regnum ſit haereditarium, populi ſeditione ſublato, ſolvitur poteſtas publica, quae in eorum perſona conſederat: niſi civile regimen ex integro novo populi voluntate reſtituatur. Imperium contra eſt cumulus magiſtratuum e Republ. penes Senatum, populumque locata continenter in principem confluentium; ut ſublato Imperatore, vel Imperio, jura magiſtratuum eorum refluant ad Remp. neque Imperatore damnato a proprio ſtatu diſcedentem, neque Imperio illo extraordinario evulſo pereuntem, ſed in Senatu, & in ordinariis magiſtratibus perpetuo permanentem. Non bene igitur Dion aſſequebatur ſenſum dominatoris populi, quando mirabatur populum Romanum, cum Regiam poteſtatem per tot magiſtratus Imperatori contuliſſet, exultare tamen quod Regē non ferret. Nimirum quamvis Senator eſſet Dion, graeciſſabat tamen, neque tam ſerio, ac populus Romanus, diſcrimen expendebat inter Regem, & regia poteſtate praeditum magiſtratum, ſive militarem, qualis erat Imperator; ſive civilem, quales erant Conſules, qui cum regia etiam poteſtate creabantur, quippe qui & in Regum loco ſucceſſerant. Unde ſicuti Conſules, ita, & Imperator, pars erant Reipub. univerſae: cujus ſub poteſtate ſimul cum ceteris magiſtratibus continebantur.

(a) ad l. 3. C. de reſpon. & quaeſtion. ... ditentur.

(b) Cujac. obſ. ... Plin. ad Paneg.

XX. De Legislatione Senatus.

Translatis quoque comitiis ad Patres, tranſiit in Senatum jus condendarum legum, quod fuerat penes populum univerſum: (c) quo in jure ſumma vertitur majeſtas: quae ob ſuperiorem rationem, & diſcrimen regnum inter, & Imperium, neque a Senatu abſceſſit, neque a populo, cujus imago a Senatu reddebatur. Nam, utcumque legislatio cum principe, ipſiuſque conſiſtorio ex S.C. a nobis memorato communicaretur; tamen ob impreſſum in animis antiquae Reipub. ſtudium, atque religionem; Principum placita, quae ab univerſi Senatus auctoritate procederent more majorum, legis quidem habebant vigorem, (d) ut Juriſconſultus docet, non tamen continuo, ac ſtatim, ſed poſtquam tempore invaluiſſent, atque inoleviſſent uſu, & conſenſu Civitatis: qui & ſententiis judicum tribuit juris auctoritatem. (e) Unde Cujacius (f) obſervavit Paullum ſaepe improbaſſe decreta principum, ſcribens: *Nec decreta Principis tot faciunt, niſi quae invaluerint. Nam quod captio ſciunt decreta Principis, ſcio legem eſſe, ſed cum hoc modo, ſi invaluerint.* Macrinus autem Imperator, (g) qui peritus erat juris, reſcripta omnia veterum Imperatorum tollere ſtatuerat, quod non ab univerſa Rep. ſcilent, ſed ab unius voluntate manarent. Valebat enim, ut jura, ob reſcripta agerentur *nefas eſſe, dicens, haec videri Commodi, & Caracallae, & hominum imperitorum voluntates.*

(c) Sigon. de Judic. lib. ...

(d) l. 1. D. de conſtit. princip.

(e) l. ... D. de legibus.

(f) ... Papin. ... quaeſtionum. D. ad l. Falcid.

(g) Capitolin. in Macrino cap. 13.

XXI. De Conſtitutionibus Principum.

Communicata nimirum populi, ac Senatus cum Principe, non vero in Principem tranſlata univerſa poteſtate; leges a Principe latae, ſive conſtitutiones, non a Principe tamquam ex Regia perſona prodibant, ſed tamquam ab oraculo Reip. atque ipſius voce Senatus: quem antequam quidquam in perpetuum, ac pro univerſali lege ſtatueret, oratione conſulebat, apud Patres habita, eadem ratione, qua populum univerſum rogabat laturus legem Tribunus plebis, cujus poteſtatem ſibi adjunctam Princeps rogandi lege, non apud populum, ut Tribunus exercebat, ſed apud Patres, qui jura omnia populi, & Remp. retinebant univerſam. Cujuſmodi conſtitutiones, quarum habemus plura veſtigia in libris Pandectarum, (a) figura, & more apud Senatum conditae vetuſtatis imitatione migrabant in legem, ſive in S. Ctum, in quod, populi juribus tranſlatis ad Patres, transfuſae fuerunt vires legis: quae antea Patrum auctoritate, ac populi ſuffragiis, magiſtratu rogante, condebantur.

(a) l. [illegible] §. [illegible] D. de [illegible] D. de con- ſtit. [illegible]

XXII. Juramenta in acta Principum.

Nec fugiebat Imperatores eorum placita, ſicut & alia, quae non habebant jure magiſtratus, haud ſecum ab origine ſua ferre, ſed ab auctoritate Senatus perpetuam accipere firmitatem. Ideo ne vel auctoribus mortuis a Senatu abrogarentur, vel iis adhuc viventibus tantiſper ſuſpenderentur, donec S. C. accederet, in futura Principum acta, cenſente Senatu, (b) jurabatur. Quod a Triumvirorum tempore inolevit, qui & in acta Caeſaris interempti jurarunt, & poſteritati tradiderunt, ut idem quoque juramentum praeſtaretur omnibus a Rep. non dominatis Imperatoribus. (c) Quod juramentum cum initio reſpuiſſet Tiberius. (d) poſtea ut acta ſua muniret, libenter a Senatoribus accepit univerſis: (e) adeout non ex imperatorio jure, ſed ex voluntate Senatus, per jurisjurandi religionem continuata, Principum juſſa tranſirent in legitimam poteſtatem. Quod forſan latebat in animis eorum, quos amore cepit Juſtinianus, ſive ſub ejus perſona Tribonianus (f) indignatus, quod ſupremum in legum interpretatione judicium opinione ſua Imperatori adimerent, cui uni condendarum legum poteſtas permitteretur: quaſi ſapientes illi, qui ſenſus gerebant adhuc Graecanica in Urbe Romanos, ſi animum libere promiſiſſent ſuum, dediſſent Triboniano, quod ultro ſibi ſumit, ſupremum nempe jus legum condendarum ſolo in Imperatore conſtitiſſe, nec perenniter ad eum fluxiſſe a conſenſu, atque communione Senatus.

(b) Tacit. lib. 1. cap. 72.

(c) Dio lib. 47. p. 337.

(d) Tacit. lib. 1. cap. 72.

(e) Dio lib. 47. p. 6[illegible]

(f) l. ult. C. de leg.

XXIII. De Lege Regia.

Quamobrem Tribonianus doctiſſimus utique, & mendaciſſimus, ut aliquo colore ſuffunderet impudentiam, adulationemque illam ſuam, qua Imperium Romanum in regnum, invita Rep. convertere conabatur, nactus occaſionem turbandi jura publici, obruendaeque antiquitatis ab emendatione juris privatorum, quorum in negociis tota fere Triboniana diligentia verſatur, per commotionem, atque confuſionem illam, in quam adducere oportuit leges, antequam illius arbitrio reſtitutae, aut interpolatae, populis redderentur; legem extulit neſcio quam Regiam, quaſi natam ex inſtitutis Romanorum, quibus antea vel ignorabatur prorſus, vel vera ſub ſpecie, nempe ſub facie veteris Reip. atque ſub libertatis imagine offerebatur. Quod veluti ſalutare ſidus legentium aciem perſtricturum, & legiſlationis ſuae praeſidium, ac Principi novum imperandi

Imperandi jus comparaturum præfixit in veſtibulo librorum, ut amatores juris ipſomet initio hamum vorarent; veterumque juriſconſultorum ita doctrinam haurirent, ut fraudem ſimul novorum legiſlatorum ad recentis Regni uſum imbiberent. Quamobrem ita loquitur ex perſona Juſtiniani: (a) *Cum enim lege antiqua, quæ Regia nuncupabatur, omne jus, omniſque poteſtas populi Romani in Imperatoriam translata ſit poteſtatem; nos vero ſanctionem noſtram non dividimus in alias, & alias conditorum partes, ſed totam noſtrā eſſe volumus: quid poſſit antiquitas noſtris legibus abrogare?* quod repetitur in *Cod. l. 1. §. 7. de vet. jur. enucl. & inſt. de jur. nat. gent. §. 6.* Cujus Regni novitatē Tribonianus, utcūque nullius frontis, tamen ita diſſimulare nō audebat in recenti adhuc memoria veſtuſtatis, ut eam lectoribus non reliquerit expoſitam, adjectis verbis (b) *in præſenti*: Ex quo diſcimus antea tātæ ad poteſtatis faſtigiū principes minime aſcendiſſe. Adeout interpretibus, præſertim Accurſianis, & Bartolinis Romanam Remp. & Imperium extra Juſtinianeos codices numquam explorantibus, luſus verborum videatur diſcrimen inter Regē, & Imperatorem, quem illi non varietate juris, ſed amplitudine ditionis diſtinguunt a Regibus; quod ſcilicet Reges dominantur ſuis quiſque populis, Imperatores autem Romani orbis nationibus univerſis, quaſi P. R. ſub Imperatoris nomine ſibi Regem impoſuerit, quando ei, & in eum per legem Regiam jus omne ſuum, & poteſtatem contulit. Quem Tribonianus laqueum imperitis tendere potuit, non vero eruditis optime gnaris jurium populi, apud quem a primæva uſque inſtitutione Reip. ſi tribunitiæ ſeditiones civilia fœdera non turbarēt, minime licebat ulla de re agere cum populo, niſi præiret S. C. & Patres auctores fierent. (c) Quomodo igitur tranſierit ad principem populi poteſtas in condēdis legibus, niſi conditione ſub eadem, qua erat apud populum, nempe ſi legibus condendis Senatus prævertiſſet auctoritas? Unde etiam ſi legem Regiam perfuſorie, & ſine ullo examine accipiamus, & populi omne jus in Principem translatum demus; integram tamen legum condendarum auctoritatem in Senatu conſervabimus.

(a) In præfat. 1. Digeſt. §. 7.

(b) d. l. 1. C. de legibus.

(c) Dionyſ. Ant. &c. Livius lib. 1.

XXIV. De Vero Legis Regiæ Senſu.

Verum quoniam neque Cæſaris æmulatio cum Pompejo, neque perfidia Triumvirorum, neque violentia legionum, & inſolentia Prætorianarum cohortium, ſed unice abuſio, pravaque intelligentia legis iſtius Regiæ Remp. perdidit; ideo revocabimus eam ad ſuam lucē, quam Tribonianus, contra fidem monumentorum veterum, obumbravit, viam inde Principi ſuo muniturus ad Regnum; & Imperio Romano generoſitatem ſuam, æquitatemque priſtinam, & populorum benevolentiam, cultumque reddemus, adempta invidia regiæ dominationis, a pulſis Tarquiniis ex Urbe perpetuo exulantis. Nemo profecto negaverit, Romanos in Græciam tranſductos cum cœlo & animos una mutaſſe, fractoſque abjectione, atque adulatione Græcorum, pertuliſſe nominari *Domini*, & *Baſilea ſupremum*, & *Regum* pro *Conſulum*, & *Imperatorum*; quibus lacerabantur aures, animique Latinorum, a mutatione nominum, mutationem rerum prudenter metuentium, ac ſuſpicantium, ne cum regiis appellationibus, regia dominatio in Imperium latenter ſerperet. Sicuti potiſſimum contigiſſe videmus S. Cto, quod Ulpiani tempo-

(a) l. quod principi D. de leg.

re, (a) mihi quid nobis, Ulpiani nomine, Tribonianus obtrudit, legis Regiae vocabulo vulgabatur, propter poteſtates Conſulares, Senatorias, & populares, quae Imperatori creato tribuebantur. Et quidem regiis inde facultatibus Imperator induebatur, ut propterea SCtum illud legis viribus a comitiorum tranſlatione munitum Regia lex appellaretur; et Rex minime cõſtituebatur, quia poteſtates illas princeps non evellebat radicitus a Senatu, neque in ſuam ſolius perſonam transferebat, ſed cum eo habebat, veluti cum corpore univerſo, communes. Et tamen quia earum poteſtatem complexio legis Regiae nomine ferebatur, facile Triboniano fuit, auctoritate legis, & nominis illius, Regiam opinionem Imperio comparare ab iis praeſertim, ut diximus, qui non aliunde, quam e libris e Tribonianea ſtrage ſuperſtitibus Reip. Rom. cognitionem, & ſtudium antiquitatis exordiuntur.

Et tamen, quod miremur, quae lex Triboniano murus eſt aeneus, & cardo regiae poteſtatis, meminiſſe tantum ſatis habuit illius, particulam vero inter leges poſteris tranſmittendam inſeruit nullam. Cur? niſi ut exaggeranda verbis ea lege, quam nobis una cum caeteris brevi morituris ſubtrahebat, ita involveret mentes hominum, ut plus juris in eam legẽ ex Triboniani teſtimonio conferrent opinione ſua, quam ea ipſa contineretur. Quamobrem ii, qui SC. illud, quod Legis Regiae nomine vere profertur, vel ignorarunt, vel pro lege Regia non agnoverunt, quia talem poteſtatem, qualem Tribonianus jactat, ibi non inveniebant, aut cum Cujacio in hanc etiam fraudem inducto, natam contenderunt in Urbe ſub priſcis Regibus, & poſt ad Caeſares revocatam, (b) quaſi regnum non Remp. a Rege, ut oſtendimus, adminiſtrandam Romulus inſtituiſſet; aut putarunt Auguſto primum, & deinceps caeteris Regiã poteſtatem fuiſſe collatam per legem Regiam, cujus nomen tãtum ad nos pervenerit; quaſi adeo fuerit excors, & fraudum imperitus artifex Tribonianus, ut qui tot alias minoris momenti conſervarit, legem Principis ſui tutelarem perire ſiverit; vel (quod opinionẽ refellit utramque,) quaſi opus fuerit Imperatoribus ſingulis per ſuſcipiendos magiſtratus, perque tot ambages obrepere ad poteſtatem regiam, ſi per publicã legem ad eam recta via tetendiſſent: ut neceſſe ſit hunc errorem, vel inter imperitos habitare, vel locum invenire tantum inter adulatores, qui etiam liberalia ſtudia, quibus excellunt, in ſervitutem ſecum trahere aſſueverunt. Cum igitur legis Regiae monumentum non interciderit, age videamus qua fide Tribonianus ad Regnum ſuo praetenderit, & qua calliditate homines ab inquiſitione, atque lectione illius ad novam fabulam, nempe ad ſententiam, ab ſe inde mala fide collectam, atque ad poſteros fraudolenter tranſmiſſam averterit.

(b) Cujac. inſtitut. lib. 1. de jur. nat. gent. §. 6.

CONTEXTUS

LEGIS REGIAE.

FOEDVSVE. CVM. QVIBVS. VOLET. FACERE. LICEAT. ITA, VTI. LICVIT. DIVO. AVG.
TI. IVLIO. CAESARI. AVG. TIBERIOQVE. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. EI. SENATVM. HABERE. RELATIONEM. FACERE. REMITTERE. SENATVS
CONSVLTA. PER. RELATIONEM. DISCESSIONEMQVE. FACERE. LICEAT
ITA. VTI. LICVIT. DIVO. AVG. TI. IVLIO. CAESARI. AVG. TI. CLAVDIO. CAESARI
AVG. GERMANICO,
VTIQVE. CVM. EX. VOLVNTATE. AVCTORITATEVE. IVSSV. MANDATVVE. EIVS
PRAESENTEVE. EO. SENATVS. HABEBITVR. OMNIVM. RERVM. IVS. PERINDE
HABEATVR. SERVETVR. AC SI. E LEGE. SENATVS. EDICTVS. ESSET. HABERETVRQVE.
VTIQVE. QVOS. MAGISTRATVM. POTESTATEM. IMPERIVM. CVRATIONEMVE
CVIVS. REI. PETENTES. SENATVI. POPVLOQVE. ROMANO. COMMENDAVERIT
QVIBVSQVE. SVFFRAGATIONEM. SVAM. DEDERIT. PROMISERIT. EORVM
COMITIS. QVIBVSQVE. EXTRA. ORDINEM. RATIO. HABEATVR,
VTIQVE. EI. FINES. POMERII. PROFERRE. PROMOVERE. CVM. EX REPVBLICA
CENSEBIT ESSE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. TI. CLAVDIO. CAESARI. AVG.
GERMANICO,
VTIQVE: QVAECVMQVE: EX. VSV. REIPUBLICAE. MAJESTATE. DIVINARVM
HVMANARVM. PVBLICARVM. PRIVATARUMQUE. RERUM. ESSE

CENSE-

CENSEBIT. EI. AGERE. JVS. POTESTASQVE. SIT. ITA. VTI. DIVO. AVG.
TIBERIOQVE. JULIO. CAESARI. AVG. TIBERIOQVE. CLAVDIO. CAESARI
AVG. GERMANICO. FVIT,
VTIQVE. QVIBVS. LEGIBVS. PLEBEIVE. SCITIS. SCRIPTVM. FVIT. NE. DIVUS. AVG.
TIBERIVSVE. JVLIVS. CAESAR. AVG. TIBERIVSQVE. CLAVDIVS. CAESAR. AVG.
GERMANICVS. TENERENTVR. iis. LEGIBVS. PLEBISQVE. SCITIS. IMP. CAESAR
VESPASIANVS. SOLVTVS. SIT. QVAEQVE. EX QVAQVE. LEGE. ROGATIONE
DIVUM. AVG. TIBERIVMVE. JVLIVM. CAESAREM. AVG. TIBERIVMVE.
CLAVDIVM. CAESAREM. AVG. GERMANICVM. FACERE. OPORTVIT
EA. OMNIA. IMP. CAESARI. VESPASIANO. AVG. FACERE LICEAT,
VTIQVE. QVAECVMQVE. ANTE. HANC. LEGEM. ROGATAM. ACTA. GESTA
DECRETA. IMPERATA. AB. IMPERATORE. CAESARE. VESPASIANO. AVG.
JVSSV. MANDATUVE. EJUS. AQVOQVE. SVNT. EA PERINDE. JVSSA. RATAQ.
SINT, AC SI. POPVLI. PLEBISVE. JVSSV. ACTA. ESSENT,

SANCTIO.

SI QVIS. HVIVSCE. LEGIS. ERGO. ADVERSVS. LEGES. ROGATIONES. PLEBISVE. SCITA
SENATVSVE. CONSVLTA. FECIT. FECERIT. SIVE. QVOD. EVM. EX LEGE. ROGATIONEVE
PLEBISVESCITO. S. RE. C. FACERE. OPORTEBIT. NON. FECERIT. HUJUS. LEGIS
ERGO ID. EI. NE. FRAVDI. ESTO. NEVE. QVIT, OB. EAM. REM. POPVLO. DARE. DEBETO
NEVE. CVI. DE. EA. RE. ACTIO. NEVE. JVDICATIO. ESTO. NEVE. QVIS. DE. EA. RE. APVD.
SE AGI. SINITO.

En

XXV. Animadverſiones in le. Regiā.

En legem produximus, quae ſupereſt integram, & ſimul cum facultatibus auctores, & modos earum conferendarum. Dic modo ſodes quid in Imperatorem his verbis confertur, quod non a populo proficiſcatur, & eo demum ſublato Imperatore non revocetur? An his collatis poteſtatibus populare jura exhauriebantur? An opus erat eaſdem facultates iterū tradere novis Caeſaribus per legis Regiae repetitionē; ſi ea lege in perpetuum a populo ad ceteros creandos principes abſceſſerant? Quid contuliſſet Tiberio, Claudio, Veſpaſiano populus, qui jam inde ab Auguſto jus omne ſuum in perpetuū transtuliſſet? Cur porro Caligula, & Nero hac in lege praetereuntur, quorum alterius acta Senatus reſciderat,(a) alterius memoriam uti hoſtis patriae damnaverat, quaſi minime compotes harū facultatum, ſi jure ſuo legitima juſſa, juſtaſque leges edidiſſent? Nam Galbae, Othonis, & Vitellii praeteritionem nihil moror, qui ſeditionum inter fluctus brevi tempore de Imperio dimicarunt potius, quam imperarunt, & in ipſa Imperii contentione Imperium amiſerunt; e quibus etiam Galba factus a Senatu hoſtis judicatus. (b) Aut qui potuiſſet Senatus acta illorum reſcindere, quorū poteſtas nō amplius manaret a S.P.Q.R. jure omni ſuo ſpoliato, ſed a lege Regia, quae jus omne publicum per Auguſti perſonā ad ceteros transduxerat Imperatores? Quid? Firmitas actuū, & ratio legitimae poteſtatis peteretur-ne a principibus de auctoritate populari, ſi populi majeſtas exaruiſſet? Nōne enim poſtremo hujus legis capite habemus, ideo juſſa, quae ab Imperatore ante hoc S.C. edita erāt, perpetuo cōſiſtere, quia populus ipſe juſſerat ea juſta, rataque eſſe, perinde ac ſi populi plebiſque juſſu acta eſſent? Quomodo convaleſcerent ſingulorum principum acta ex poteſtate populari poſt novam ipſius populi voluntatem collectam; ſi jam Auguſtus, creandique inde principes, perinde ac futuri Reges, lege Regia omnem populo poteſtatem, ac voluntatem eripuerant? Tandem vel hanc habemus legem Regiam, vel aliam pleniorem. Si aliam, cedo; quam? Hiſtoricos, & ſcriptores ſi excuſſerimus ſingulos, ne veſtigium quidem, aut nomen invenerimus facti, quo nullum fuiſſet in omni Romanorum memoria memorabilius, Reipublicae nimirum in regnū non violenter, & ad tempus, ſed publica lege contra inſtituta majorum perpetuo tranſeuntis. Quorſum praeterea oportebat principē omnibus populi facultatibus indutum, eas iterum a populo facultates particulatim accipere, prout feciſſe hujus teſtimonio fragmēti palam evincitur? Quid rivos ſectabatur, qui fontē ipſum jam abſorbuerat? Aut quid opus erat Imperatoribus capeſſere Tribunitiam poteſtatem ſingulis annis; ſi cum populi majeſtate jam illa perierat, & multo amplius princeps e regio jure, quam e Tribunatu ferebat? Quantula enim portio fuiſſet poteſtatis, & majeſtatis Regiae Majeſtas Tribunorum, & interceſſio, ſive S.Ctorum impediendorum facultas, quae ab eo magiſtratu praeſtabatur? Cur toties conſulatus ſuſcipiebat princeps, ſi plus regiae poteſtatis ad eū lege regia pervenerat, quam e conſulatu ipſo adducebatur? Sin bona fide agere velimus, & ſine fraudatione, atque cum eruditis pleriſque hoc fragmentum unice pro Lege Regia recipiemus; non aliunde quam regiae de lege argumentum trahemus illuſtrius ad regiā poteſtatem evertendam, & maje-

(a) *Dio lib. 60. p. 669. idem lib. 63. p. 717. Sueton. in Nerone.*

(b) Plutarch. in vit. Galbae p. 1055.

& majeſtatem priſtinam adhuc ſub Imperio in Senatu, & populo contineri ostendam. Quæ de poteſtate, ac majeſtate plures particulæ nominatim conferuntur in Imperatores ſingulos, eas nova lege ſuſcepit, eaſque neque cum Imperio militari communicabantur, neque agnoſcebantur ſingulis Imperatorum perſonis: exemplo Imperii mixti, quod cum lege datur, neque cum juriſdictione magiſtratus confunditur, neque a magiſtratibus illud accipientibus cum aliis communicatur. Quorum ſimilia ex lege Regia contra regiam poteſtatem argumenta ducebat olim Nicolaus Laurentii F. Romani Tribunatus inſtaurator, qui prolato in concione fragmento iſto P.R. gloriam extollebat, atque clamabat: *En teſtimonia, ac monumenta juris veſtri, Quirites, qui ſunt Imperatoribus largitoris, eſtis poteſtatis.* (a) Quo ille, aliiſque argumentis e publico jure, ac veterum auctoritate petitis, publice, palamque contendebat, nunquam ne ſuo quidem tempore, Imperium, utcunque ab exteris nationibus adminiſtratum, a populo Romano, atque a Capitolio diceſſiſſe, cujus ſententiæ ſocium habuit primum eruditionis latinæ reparatorem Franciſcum Petrarcham, qui eam profitetur in epiſtola, qua Romanum populum ad libertatem ſuam e vinculis quibus detinebatur, ope atque auctoritate publica, precibus totius populi liberandum hortatur. (b) At quia (excipient aliqui) ea, quæ certa lege tribuuntur, etſi non veniant jure magiſtratus, (c) ad eoſdem tamen, per ſe, magiſtratus tranſeunt, atque ipſa lege deferuntur ſine nova populi voluntate; veluti datio tutoris non cōpetit quidem Prætoribus jure magiſtratus, ſed ex lege Atilia, (d) cum ante legem illam eo jure Prætores non poterentur; Et tamen ejus legis poteſtate jus dandorum tutorum, cæteris omnibus Prætoribus, abſque nova populi actibus accedebat. Quidni igitur & lex Regia ſemel lata poteſtatem, atque majeſtatem perpetuo detractā populo ad futuros principes per ſe transferret? universo quo a nobis admovemus ſatis erit rogare ut oculis utantur, animadvertentes, non perpetuam hanc eſſe legem, quæ jura iſta Imperatoribus tribuuntur, ſed temporariam, & temporarias ex ea procedere poteſtates, non Imperatorio muneri, ſed certis, propriiſque Imperatorum nominibus, tradītas, morte illorum ad veterem earum populum redituras, novaque voluntate ipſius populi novos ad principes proferendas; cum lege Atilia nullo tempore circumſcripta Prætores non propriis nominibus, ſed appellatione magiſtratus ad jus dandorum tutorum perpetuo vocentur. An enim haberemus has facultates in Veſpaſiani perſona, nova legiſlatione renovatas, ſi ab Auguſti tempore ex perpetua poteſtate legis in cæteros tranſiiſſent Imperatores? quarum in ſingulorum perſonis, ne cum in Tiberio, & Claudio in lege memoratis, idem decretum, niſi ea exiſtiſſet ætas, conditum, tabuliſque inciſum inveniremus.

XXVI. Ne vero plus minusve hoc e S. Conſ. falſis interpretationibus emergat, quam ibi continetur, illud brevi explicatione percurremus, excludentes a lege: *Quod Principi* 1. *D. de conſtit. Princip.* Ait lex: *quod Principi placuit legis habet vigorem: cum lege regia, quæ de Imperio Principis lata eſt, populus ei, & in eum omne ſuum Imperium, & poteſtatem conferat.* Ex hac regiæ poteſtatis aſſertores interpretationem petunt Imperioris

(a) *Vita Nicolai Laurentii F. populari ævo aut lingua conſcripta bene loquens.* Palam ea quæ erant magnificentius (a potentiſſimis) qui ordinem Imperio tribuebat. Sequitur hiſtoria ejus inde ſeriptum rectores leſſe publicum, & auctoritatem, quam populus Rom. Veſpaſiano Imperatori concedebat. & deinceps pag. 24.

(b) *in lib. epiſt. ſine tit. epiſt.* 4.

(c) *l.* 1. *D. de off. ejus cui mandata eſt juriſd.*

(d) *Inſtit. de Atiliano tut.*

XXVI. *Ad Legem Quod Principi D. de conſtit. Princip.*

poſterioris S.C. cum potius illo ex S.C. Ulpiani ſenſum inde hanc in legem tranſlatum expendere deberent. Siquidem Ulpianus, cui lex iſta, neſcio an bona fide, a Triboniano adſcribitur, hic retulit nobis S.C. ſententiam de legum latione non ſatis explicatam, neque plus diligenter, quam res illa nota poſceret, ſed perfunctorie, ac per verborum compendium, vocabulis nempe generalibus, & plenioribus, quae ſolemus arripere cum celeritati magis, quam diſtinctioni ſtudemus. Qualiter eſt cum Ulpianus facultatem legis condendae collatam in principem, expreſſit illis verbis omne *imperium*, & *poteſtatem*, legis nimirum condendae, qui ſenſus ſupra deſcendens, tacite in orationem reliquam penetravit. Nam Ulpianus familiariſſimus Principi ſolet ambitioſe, uberibuſque vocabulis ornare, atque ſine modo ullo extollere poteſtatem illius. Nec tamen affectatione ſua deluſerit, aut obtruerit veritatem: nam optime illius oratio, & SCtum conveniunt; cum liceat, abſque calumnia verborum, ita Ulpianum exponere: *Quod Principi placuit legis habet vigorem, quia lege Regia, quae de Imperio Principis lata eſt, ſive S.C. quo ſors legis regiae nomen, P.R. ei, & in eum* (quo plenius eſt [illegible] inelegantius) *omne ſuum imperium, & poteſtatem in legibus ſcilicet condendis*. Quod additamentum, & relatio imperii, & poteſtatis ad ſolam legum lationem, eſſicitur ab ipſo argumento hujus legis, quod eſt ſe rapit ſequentem orationem, quae quamvis generaliter concepta ſit, natura tamen ſua contrahitur ad rem propoſitam, nempe ad leges condendas facultatem: nam ſi poteſtatem infinitam principis ex Ulpiani verbis colligimus, directo illi opponemus ſuperius S.C. ſive ipſi regiae legi, quae non infinite, ſed certo modo, ac diſtinctis capitibus poteſtas principi confertur. ne hic repetamus quod ſupra oſtendimus, opus minime futurum fuiſſe Imperatoribus tot magiſtratibus gerendis, ſi ex hoc Ulpiani loco evinceretur populi poteſtatem principi fuiſſe nō communicatam tantum, ſed & univerſam in eum, exuto jam populo, tranſlatam, ut contendunt Goveanus, (a) & illius auctoritate Coccejus, aliique, (b) qui ne otioſam ſinant particulam illam legis *in eum*, exiſtimant Ulpianum per illa verba *ei contulit*, ſignificaſſe voluntatem populi erga principem, per additionem autem *in eum*, innuiſſe deceſſum univerſae poteſtatis a populo ad Principem; in quo non cumulativam, ſed etiam privativam, ut vulgo loquuntur, poteſtatem collocant: molem tantam, in tam lubrico extruentes, orbemque Romanum uno, & jus omne publicum ſurſum, ac deorſum leviſſima conjectura vertentes. Qui ſi noluerunt illa verba *ei & in eum* habere, ut a me habentur, pro continuata brevique repetitione ſenſus ejuſdem; quin amplectebantur explicationem Cujacii (c) verba *in eum* conferentis in ipſum Principem? At quid (inquit Coccejus) quis unquam audivit a populo Principi poteſtatem in ipſum dari Principem? Immo vero recte & in ipſum. Siquidem potuiſſet populus ita tribuere Imperatori poteſtatem ſuam, ut conſuli vel magiſtratibus aliis tribuebat, qui populi judicio tenebantur: cui ſubjiciebantur etiam Dictatores [illegible] cum Dictator eſſet, provocationis ad populum caſſiſſe legem [illegible]. Cerbus autem ita contulit, ut ei plenam remitteret poteſtatem, quam populus habebat in ipſum: aſſe-

(a) Govean. lib. 1. cap. 10.
(b) ad l. Principis D. de conſt. Princ.
(c) obſerv. 15. cap. 10.

rem: per quam populi remiſſionem Principi diem apud populum dicere non licuiſſet, dum eum populus principem eſſe pateretur. Quid praeterea eos prohibuit Duareni explicationem (a) arripere, qui relativum accipit pro reciproco, ac docet *eum* hic ſignificaſſe *ſe*: quaſi dixerit Ulpianus populum contuliſſe *ei*, ſive Principi poteſtatem *in eum*, hoc eſt *in ſe*, nempe in ipſum populum, nedum poteſtatem quam habebat populus in provincias. Sed non patitur Coccejus pronomen in eadem oratione varie acceptum, ut ſit modo relativum in ſua propria ſignificatione, modo reciprocum: quaſi non ita ſitum, itidemque etiam acceptum inveniatur in *l. quae filium ult. D. de legat. ſive fideicommiſſis* verbis, referendis una hic, & explicandis: *fideique ejus* (nempe haeredis) *commiſit* (nempe teſtatrix) *ut quidquid ad eum* (hoc eſt haeredem) *ex haereditate ejus* (hoc eſt ſuae teſtatricis). En *ejus* eadem in oratione vice relativi fungitur cum refertur ad haeredem, & reciproci cum refertur ad teſtatricem. Tandem quidvis aliud potius moliri oportebat Portenas iſtos, qui Regem P.R. reddere conantur invito, quam ad haec abſurda ruere; cum in monumentis veteribus invenirentur Senatum ſupremam poteſtatem, ac ſummum Imperium exercentem; id non legitimae S.P.Q.R. auctoritati adſcribant, ſed patientiae Imperatoris tolerantis invaſores ſuae poteſtatis; quaſi lupus qui petulantiam agnorum benigne tulerit.

Verum quid tantopere laboramus, in lege incerti ſenſus incertaeque auctoritatis: quam legem plurimi Ulpiano adſcriptam autumant a Triboniano, ut regiae poteſtati, quam principi ſuo parturiebat, gravioris Juriſconſulti, & longioris temporis fidem conciliaret? Quid volutamus epitomen, aut perfunctorie, aut mala fide concinnatam, ſi verba iſta, & germanus legis regiae contextus hoc S.C. nobis a Capitolino monumento proferuntur, cujus e ſenſu commenta, & compendia quaelibet explicare debemus. Eo autem S.C. quid Caeſaribus tribuatur, jam ſupra ſatis demonſtravimus; reliquum eſt ut obſcuriora verborum illius illuſtremus. Ait lex:

TIBERIO JULIO CAESARI AUGUSTO TIBERIOQUE CLAUDIO CAESARI AUGUSTO GERMANICO.

Per *Tiberium Julium Caeſarem Auguſtũ* ſignificatur in lege Tiberius Nero Octaviani Auguſti filius, Julii Caeſaris Dictatoris nepos, qui poſt Octavium imperavit; quique *Julius* quoque *Caeſar* appellabatur, ut obſervavit Gruterus ex faſtis Capitolinis. (b) Omiſſo autem Caligula, tanquam hoſte patriae, damnatique nominis cive, (c) ſubjicit lex Claudium, quem Germanici cognomentum, quod hic legitur, adſumſiſſe meminit Svetonius. (d)

Item lex ait: UTI QUOS MAGISTRATUS, &c. En luculentiſſimum teſtimonium popularis poteſtatis ſub imperio adhuc vigentis, efferentiſque ſe in creatione magiſtratuum: quibus tribuendis omnem largitur vis commendationis Imperatoriae, non ex Imperatorio jure manabat, ſed ex iſto capite unde vis ſuum Principis commendatio habebat. Quo capite per illa verba *extra ordinem*, permittit populus candidatis

(a) lib. 2. diſſ. cap. 19.

(b) Coccejus ad leg. 1. D. de conſt. Princip. Guter. de offic. Domus Aug. lib. 1. cap. 31.

(c) Dio lib. 60. pag. 669.

(d) In Claud. lib. 5. cap. 2.

datis a Principe commendatis honorum petitionem, etiamſi lege vetentur contendere ad honores, puta quod juſta aetate careant, aut juſtum intervallum inter unam, alteramque petitionem non excurrerit, aut praeſentes Romae non profiterentur. (a) Nam neque abſentium, neque ſuperiorum, quos memoravimus, habenda ratio erat per leges publicas, quarum veniam iis quos princeps commendaverit, vel quibus honores promiſerit, conceditur a populo: cujus neque hac in re, neque in aliis capitibus, quibus alias facultates concedit, ullae fuiſſent partes, ſi concedendo Imperio, regnorum inſtituendorum ritu, poteſtatem, & majeſtatem ſibi abdicaſſet, eamque univerſam in munus Imperatorium contuliſſet. Ad magiſtratus autem, principis commendatione, cum aetatis venia creatos, referendus eſt Ulpiani locus, (b) cujus haec ſunt verba: *Princeps cum eis magiſtratum dedit omnia gerere decrevit.* Dediſſe dicitur princeps magiſtratus, quos candidati minores XXV. annis, de quibus hic agit Ulpianus, a populo, principis commendatione, per hoc legis Regiae caput impetraverint.

(a) lex agrar. Rull. apud Sigon. de legum [illegible]

(b) l. cum magiſt. 57. D. de re judic.

XXVII. An Princeps ſolutus legibus intelligatur.

Pergit lex: UTIQUE QUIBUS LEGIBUS PLEBEIVE SCITIS.

Hoc privilegium Auguſto tributum, *Dion* refert, (c) ac ſenſum ſimul explicat illius, *docetque Imperatores eo liberari a neceſſitate legum [illegible] ſive a poenis quibus lex, nempe communis voluntas, tranſit in neceſſitatem; ne ſcilicet cum deliquerit Princeps puniatur, ut Graeci legum doctores interpretantur [illegible], cum haudquaquam eximatur Princeps a vinculis honeſtatis, quae leges perpetuo comitatur, quaeque tantam a natura ducit auctoritatem, ut Imperatores (d) profeſſi fuerint, *majus Imperio eſſe ſubmittere legibus principatum*: & Alexander (e) ſanctiſſime ſcripſerit *nihil tam proprium Imperii eſſe, quam legibus vivere*; utcumque lex Imperii, quae S.C. hoc meo, & plurium judicio indicatur *ſolemnibus juris Imperatorem ſolverit*. Unde neque a communi gentium foedere, neque a nexibus humanae ſocietatis eximitur princeps, neque legibus illis, quibus ſuſceptum a ſe regimen incumbit. Imperantium, ſiquidem nulli licuerit, perfractis publicis legibus, evertere id cujus cauſa imperat. Omni enim privilegio ſtatim excidet quiſquis accepta poteſtate abutatur contra Remp. quae communis ſalutis, communiſque honoris cauſa principem peperit, & honorem: exhaeredationem namque meretur quiſquis filiorum parentem oppreſſerit. Quod nobis ſuggerunt Severus, & Antoninus (f) cum fatentur ſe quamvis legibus ſolutos, vivere tamen legibus, nempe cauſa legum: quarum tuendarum gratia vivit Imperator; cum vocem *legibus* non ſexto, ſed tertio caſu poſitam autumem: praecipue, quia ex auctoritate legum, principum pendet auctoritas; propter quam rationem Imperator ſe legibus alligatum profitetur. (g) Hoc autem capite, quo plurimum extollitur Imperator, minime tamen deprimitur, ſed potius ſuſtinetur auctoritas populi, tum quia populus dum cōcedit, palam ſe fert publicae poteſtatis auctorem, ut privilegio princeps jure fruatur, donec ſibi per populumſ. & Senatum gerere Remp. licuerit; cum quia ex S. C. verbis non omnibus, ſed certis legibus ſolvitur; nempe iis, quibus com-

(c) lib. 53. pag. 509. & 516.

(d) L. digna vox 4. C. de legib.

(e) in l. C. de teſt. Rom. & quemadmodum teſt. aper.

(f) Inſtit. quib. mod. teſt. infirmant.

(g) d. l. 4. C. de legibus.

dendis adjectum fuerat, ne Principes tenerentur; atque ita Dionis locum, ubi princeps dicitur ſolutus legibus, Cujacius interpretatur, (a) nec enim vitiatur ſenſus orationis; nam enunciatio haec *ſolutus eſt legibus*, illi etiã recte congruit, qui non omnibus, ſed ſolennibus juris, (b) uti ſunt ſolennia manuum ſignis, (c) & aliquibus legibus fuerit ſolutus: uti ſolutus erat princeps lege Papia Poppaea, ſive legibus conjugalibus, & caducariis, quae etiam per eminentiam appellabantur *leges*, ad quas ſcripſerat Vlpianus, cujus locum ad eas ſolas leges pertinentem, ut monet inſcriptio *l. princeps D. de legibus*, Tribonianus ad leges protulit univerſas, ut auctoritate Vlpiani Principem ab omnibus legibus ſolutum eſſe perſuaderet illis, qui magis verbis ejus ducuntur, quam totius teſtimonio antiquitatis, cum qua conſonat & ipſa Triboniani compoſitio legum: cujus pluribus ex locis ſuae ille fraudis coarguitur. Nã non modo e Dione (d) diſcimus Auguſtum ſupra juſtam portionem Liviae relicturum, petiiſſe a Senatu veniam legis Voconiae, quam certe veniam non petiiſſet, ſi leges omnes habebat in ſua poteſtate, aut ſi earum poteſtate non habebatur; ſed docemur etiam ex libris juris teneri principes *lege Falcidia & lege Glicia de inoff. teſtam* (e) & teſtamẽtariis pluribus, (f) aliiſque omnibus, in quibus nominatim non erat exceptum ne tenerentur: ut ex legis Regiae capite iſto colligitur. Nam quamvis contemtorum legum Principes poenam non ſolverent, niſi quando a Senatu capite damnati cum vita Imperium, & privilegia ipſius amitterent; verecundia tamen dum imperarent, & pudore obligabantur, (g) & opinione civium tacito eos judicio plectentium: Paullo ſiquidem (h) judice is, *qui leges facit, pari majeſtate legibus debet obtemperare*. Porro ut reliqua S.C. hujus expedimus, habere Senatum licebat magiſtratibus majoribus, ideoque etiam Praetoribus, ſi Vrbe aberant, qui majori cum Imperio eſſent. Quod jus etiam Principi tribuitur, & tribuendum erat ex lege; cum non veniret a munere Imperatoris. Vnde lege opus habuit, ut poſſet cogere Senatum quando conſulatum non gereret. Senatuſconſultum autem per diſceſſionem fiebat, cum Senatores in ſententiam alicujus non verbis, ſed pedibus tacite conveniebant, diſcedentes a ſuo quiſque loco ad eum, cujus ſententiam probabant. (i) Quod item in hoc capite legitur *remittere Senatum*, ſignificat rem in poſterum diem Principis auctoritate differre. (k) Additur de proferendo pomoerio, quod non Caeſaribus tantum, ſed omnibus iis concedebatur, qui fines Imp. Rom. ſuis victoriis propagaſſet (l)

(a) obſerv. 15. cap. 30.
(b) l. 3. C. de teſtam.
(c) l. ap ad eum D. de manum. teſt.
(d) lib. 56. p. 590. a Cujac. obſ. 15. cap. 30.
(e) l. 4. C. ad l. Falc. Papin. l. Imperator, D. de legat. teſtatur Cujac. d. obſerv. 15. cap. 30 & lib. 20. cap. 18
(f) l. 1. C. de teſtam. & ſtatuliber.
(g) vide Cujac. ad l. 3. C. de teſtam. & quemad.
(h) lib. 4. ſent.
(i) Gell. lib. 4. cap. 15.
(k) Gell. lib. 14 cap. 19.
(l) Tacit. lib. 12 Annal. c. 23

XXVIII. De Auctoritate Senatus & poteſtatis civilis in militarem ex jure gentium.

Satis adhuc oſtendimus poteſtatem civilem ad Imperatorem creatum non ab ipſa creatione manare, ſed a S. P. Q. R. voluntate ſuam ei majeſtatem contribuentis, partim tradendis magiſtratibus, partim repetendis legis hujus Regiae capitibus. Nunc duriora tentabimus, atque contendemus ne quidem Imperium illud militare ſola voluntate militũ in Imperatoris perſona conſtitiſſe ſine S. C. quo totius Reipubl. conſenſus proferebatur. Quod tam ex jure gentium, quam ex jure Romano comprobabimus. Siquidem jure gentium exercitus pars eſt civitatis, cui miniſtrat, cujuſque poteſtate continetur: cum ad uſum Reip. milites conſcribantur, ducique ad Reip. conſervationem, aut propagationem

creato

creato committantur. Quamobrem non poteſt a corpore militum praeferri jus univerſae civitatis, niſi civitas ipſa & Duci eorum tradiderit: nec milites civilem ullam particulam juris agnoſcuntur, niſi civium numero cenſeantur: non raro enim ex exteris milites conducuntur, aut leguntur e ſociis. Et qui cives militiae nomina dederunt, publico civitatis jure ſeorſum a ceteris civibus, & procul a corpore univerſo minime potiuntur: cum non a ſuo ſingulorum jure, ſed a communione totius corporis civium rerum gerendarum poteſtatem cives accipiant: Nec Reſp. tranſeat in caſtra, ſed haereat, inſideatque perpetuo in civitate, ubi ſedes ſua ſunt, nempe legibus, inſtitutis, & ritibus continetur: Civitas autem vivit in corpore integro civium in ſuos ordines deſcriptorum, & ad exercitium publici juris rite convenientium. Ideo Antonius, ut edicto ſuo adverſariorum auctoritatem everteret, exprobabat Quiritibus, quod caſtra Pompeii Senatum appellarent. Quae igitur jus belli, quo Ducis potiſſimum creatio continetur, manet in Rep. ſimul cum ceteris juribus majeſtatis, quorum nihil a militibus in bellum abducitur, niſi quantum eis ab ipſa, cui militant, Rep. mandetur; abſurdum fuerit militare Imperium conſenſu militum tranſire in aliquem ſine auctoritate illius Reip. cui bellum geritur, & a qua cingulo induuntur: ne famuli jura uſurpent ſibi dominorum, neve pars a corpore avulſa munus fungatur totius corporis. Quamobrem jure gentium neque civilis, neque militaris rei tradendae poteſtatem habent milites, ſed exercitium tantum illius a Repub. mandatum: cum facultas ipſa rei militaris mandandae portio ſit ipſius civilis poteſtatis minime cum corpore militari abeuntis, ſed in Rep., vel regno perpetuo permanentis.

XXIX. De Auctoritate Senatus, & poteſtatis civilis in militarem ex Jure Romano.

Nunc ex veteribus Romanorum inſtitutis palam faciemus militare Imperium nonniſi lege, vel S.C. mandari potuiſſe, adeo ut miles voluntatem tantum ſuam Imperatori tribuerit, Senatus vero, & populus legitimam auctoritatem. Cum enim omnia inſtituta veterum publica, unde prodit ratio civilis, ita firmiter haereant, ut rerum variatione difficiliter convellantur, tum ea praecipue, quae a religione in animos hominum demittuntur. Unde Urbis parentes Romulus, Numa, Regeſque alii, quorum prudentiſſima initia felicitatem peperere poſterorum, ne leges, & inſtituta, quibus futuram imperii magnitudinem moliebantur, ullo unquam tempore dilaberentur; neve fundamenta Reip. abriperentur motu curſuque perpetuo, ac vario rerum humanarum; ea ritibus implicuere ſacris, & veteris illius ſuperſtitionis auctoritate ita munierunt, ut Remp. populus non tam a magiſtratibus, quam a commentitiis illis Numinibus, quibus humanae virtutis eventus aſſignabantur, ſuſtineri, atque augeri exiſtimaret: dum legibus jubendis, & creandis magiſtratibus, conſilia quae caperet a propria prudentia tribueret Diis; quos per augures de Coelo ſervantes, conſulebant captis auſpiciis, quibus veluti nunciis divinae voluntatis res a populo geſtae comprobabantur; ut magiſtratibus, & legibus a Deo repetitis, cives non humanae tantum, ſed divinae quam, & aeternae ditioni ſubjicerentur.

XXX. De Auſpiciis, & lege curiata.

Quae de cauſa comitia centuriata & curiata, quibus leges ferebantur, & creabantur magiſtratus, quibuſque Reip. majora negocia tractabantur,

tantur,

bantur, ita jus auſpiciorum attexuerunt, ut nihil apud Romanos juſtum haberetur, aut legitimum, niſi fuiſſet *auſpicatum*; niſi quidquid numine auſpicioque careret, *inauſpicatum*, ſive injuſtum, nefaſque diceretur. Quamobrem Caeſar, qui Remp. violenter occupaverat, ne religione omitteret, quod armis ſurripuerat, comitiis, & auſpiciis, utcumque ſimulatis, injuſtam ſuam dominationem confirmabat: nam, ſine illorum umbra, ne colorem quidem juſti obtineret Imperii, unde Lucanus(b)

(a) Dionyſ. lib. 1. pag. 81. num. 19.

(b) lib. 5. ver. 392.

Fingit ſolemnia campus,
Et non admiſſae dirimit ſuffragia plebis,
Decantatque tribus, & vana verſat in urna.
Nec Caelum ſervare licet: tonat augure ſurdo,
Et laetae jurantur aves bubone ſiniſtro.

Non mandabatur igitur Imperium, niſi lege Curiata, quia curiatis comitiis, ſive veris, ſive per triginta lictores, triginta Curias referentes, adumbratis, inerat jus auſpiciorum, quibus creandus erat Imperator; nempe is, qui ductu, auſpicioque ſuo regere debebat exercitum, & bellum adminiſtrare: (c) unde ille auſpicato, comitiis curiatis, auſpiciorum cauſa, retentis, creabatur, & ita creatus in Capitolio accipiebat auſpicia, ſub quibus milites duceret, (d) veluti Jovis Capitolini, & Martis Quirini Miniſter. Nam, niſi ex Urbe auſpicia duxiſſet in caſtra, nihil auſpicato gerere potuiſſet, ideoque inutilem poteſtatem inter milites habuiſſet.

(c) Cic. de orat. lib. 1.

(d) Livius lib. 4. Cic. de leg. Agrar. & quid. de leg. Curiat. cap. 9.

Qui mos auſpiciorum, auſpiciiſque nexa civilia inſtituta exorto Imperio minime interire potuerunt, quia ſimul cum imagine veteris Reip. religionis nexu tenebantur. Quam religionem ſimulare ſaltem, & adumbrare cogebatur quiſquis utcumque imperii dominator, niſi convellenda religione ruere ipſe voluiſſet. Unde diu etiam poſt Chriſtianorum Imperium, ſimulacra veteris ſuperſtitionis, civilium inſtitutorum cauſa, permanſerunt. Cum autem comitiorum omnium jus una cum jure auſpiciorum iis adjuncto tranſient in Senatum, poteſtas legis curiatae ceſſit in S.C. ſine quo nemo juſtus erat Imperator, quivis a militibus appellatus, quia militiae & poteſtate civili carebant, & jure auſpiciorum, quibus ſublatis civilis, aut militaris, nulla conſiſtit auctoritas. Quae auſpiciorum, publicaeque auctoritatis religio, mandando imperio, adeo inſidebat animis Romanorum; ut quamvis C. Marcius rem Romanam in Hiſpania, Scipionum clade prolapſam, inopinato reſtitueret; eum tamen a militibus ducem, ſine Senatus auctoritate creatum, nullo modo tulerint indignantes quod ſine auctoritate Patrum, ſe *Propraetorem* inſcripſerit, nullaque modo permittentes, ut *Propraetori* ei reſcriberetur. *Rem enim*, ut ſcribit Livius(e) *mali exempli putabant Imperatores legi ab exercitibus, & ſolemne auſpicatorum comitiorum in caſtra, & provincias procul ab legibus, magiſtratibuſque ad militarem temeritatem transferre*: prudenter putabant, nam cum Senatus auctoritatem Religio ſuſtentaſſet, & Senatus auctoritas religionem continuiſſet; ne coaleſcere quidem potuiſſet Reſpublica illa militaris, in qua pluribus politicae viribus, ad perdomandas nationes, & pluribus nexibus indigebat ad coercendos, ac moderandos ex ipſa Reip. natura domitores, quos in poteſtate ſua numquam habuiſſet,

(e) lib. 26. c. 2.

bit,

fuit, neque ab ipſam Urbis direptione avertiſſet, ſi multum in voluntate jus Imperii conſtituiſſet, non in legibus publicis, tribubuſque ſacris, quorum auctoritate Imperium antea quidem a populo univerſo lege Curiata, (a) poſtea vero a Patribus ex S.Cto mandabatur. Quamobrem cum in Senatu conditam auctoritatem omnem publicam, ibique ab initio a Romulo auſpicato conſtitutum perſpiceret Otho (b) apud Tacitum, his verbis:

Quid vos pulcherrimam hanc Urbem domibus, & tectis, & congeſtu lapidum ſtare creditis? Muta iſta & inanima intercidere, ac reparari promiſcue poſſunt: aeternitas rerum, & pax gentium, & mea cum veſtra ſalus, incolumitate Senatus firmatur. Hunc auſpicato a parente, & conditore Urbis noſtrae inſtitutum, & a Regibus uſque ad Principes continuum, & immortalem ſicut a majoribus accepimus tradamus.

Non enim aliam tulit naturam Imperium Caeſarum ab Imperio, quod ante Caeſarum creationem, cum res poſceret, extra ordinem, vel privato, vel magiſtratui decernebatur: quale fuit Imperium, quod a populo Auguſtus, omnium Caeſarum auctor, & parens, primo ad quinquennium, ne in ſuſpicionem Regni cum aliis triumviris veniret, (c) poſtea decimo quoque anno petendis provinciis accipiebat, quodque per eaſdem cauſas ſibi tota vita continuatum praeſtitit poſteris: qui ne pluſquam Auguſtus ſibi viderentur abrogare, retentis ludis decennalibus Imperii repetitionem, per temporum intervalla ſimulabant, ut ſupra ſignificavimus. Cujus Imperii exempla multa ante Reſp. dederat plurima; tum in ipſius Octaviani perſona, quem utpote admodum adoleſcentem legibus a populo ſolutum Senatus, ex ſententia Ciceronis Propraetore miſit, & Imperatorem creavit adverſus Antonium; tum in perſona Cn. Pompeii ad bellum Sertorianum, & Piraticum, & rei frumentariae cauſa Proconſulis, (d) tum que C. Caeſaris ad Gallicum, & P. Scipionis ad Hiſpanicum, & aliorum ſive magiſtratuum, ſive privatorum: quibus magiſtratus adjiciebatur, quia Imperii jure poteſtatem tantum accipiebant in milites Sacramento ſibi obnoxios; (e) jure vero magiſtratus, & appellatione ſive Proconſulis, ſive Propraetoris poteſtatem accipiebant in ipſos provinciales, & Provincias, per quas, aut in quas ducerent exercitum, ad militare Imperium facilius expediendum. Cum autem olim militare, & Proconſulare Imperii tantum portio, eaque ad tempus certis civibus mandaretur; Caeſaribus inſtituta tribuebatur univerſa, & inſignita per Imperatoris nomen, & Imperium proconſulare, quod ut ut recentioribus temporibus in Imperatorem, tacito populi conſenſu ſurſum tranſierit, quippe quia ſine illo minime poterant Imperatores explicare Imperium illud militare, ac bellum ubique adminiſtrare, cogendis Provincialibus, conſcribendiſque militibus, & pecuniis ad ſtipendia impetrandis: initio tamen non nominibus tantum, ſed etiam temporibus, actibuſque diſtinguebatur, nec ſimul cum Imperio militari Proconſulare tradebatur: ne ſi confunderentur, obſoleſceret Senatus auctoritas quae in iis deferendis Imperiis repetita, & multiplicandis actibus multiplicata crebrius emergebat. Quamobrem Dion (f) refert poteſtates omnes, quas Imperatores accipiebant, quamvis ſuo tempore ſimul conferrentur, ſingulas tamen ſingulis antea certa lege fuiſſe mandatas

olim

(a) Sigon. de lege Curiat. c. 11. & l. 1. §. qui mandatam D. de offic. ejus cui mand. eſt juriſd.

(b) lib. 1. pag. 449.

XXXI. Quale fuerit Imperium Caeſarum.

(c) Dio lib. 53. pag. 179.

(d) Dio lib. 39. pag. 96.

(e) Sigon. de leg. Curiat. c. 6.

(f) lib. 53. p. [illegible]

adeout prius quidem pluribus vicibus; poſtea vero ſemel Senatus offer-
retur auctoritas in poteſtatibus tribuendis, uſque titulorum diverſitate ſecernendis, ne aut cœpiſſe ſimul, aut tanquam civilia militaribus hæſiſſent, & Magiſtratus cum Principatu coaluiſſent imperitis rerum civilium, quæ ſeorſum per ſe conſiſtebant in Imperatorum titulum tranſfuſa viderentur.

XXXII. De Imperatorum Creatione.

Quæ Imperatorum creatio et ſi S.C.to & Patrum auctoritate compleretur; apud hiſtoricos tamen haud raro invenitur tributa militibus; non quia jus aliquod ab eis conferretur, ſed quia Patrum auctoritas eo plerumque vertebatur, quo militum voluntas tenderet: adeout in Imperatoris creatione milites voluntatem ſuam, vel appellando, vel purpura eum induendo ſignificarent; patres vero, quem acclamatione ſua exercitus petiiſſet Imperatorem inſtituerent; quando potentiori exercitui qui a Patribus ſtaret militum votis repugnare nequirent, ut omnium Imperatorum creationem, cujus initium proceſſerit a militibus, ita debeamus accipere, quemadmodum Neronis creationem deſcribit Tacitus (a) his verbis: *Illatuſque caſtris Nero, & congruentia tempori præfatus, promiſſo donativo, ad exemplum paternæ largitionis, Imperator conſalutatur. Sententiam militum ſecuta Patrum conſulta*. Et quoniam vero par ſemper ad Imperatorem juſtum, ac legitimum futurum accedebat S.C., propterea hiſtorici de more tranſeunt in medio poſita, ſatiſque habent voluntatem referre militum, neque Senatus operam ſemper commemorant, niſi quando novus Imperator initium, & culmen fortunæ ſuæ a Patribus unice acciperet. Nam neque hiſtoricorum eſt adhibere cautionem Juriſconſultorum, neque ſi quis Catholicum Epiſcopum a Sacerdotum collegio creatum noſtris temporibus referret, propterea Pontificis Romani auctoritatem, quam reticuiſſet, excluſiſſe cenſeretur; nam quid ineptius quam quoties uſuvenit id repetere, ſine quo minime res geſta conſiſteret? Quid frigidius quam illa inculcare, quæ propter ſuam neceſſitatem, atque uſum animis omnium præſumuntur? Hinc Tacitus, poſtquam Veſpaſianum ad imperium ſublatum oſtendit, breviter adjicit: *Senatum et cuncta Principibus ſolita decreviſſe*. Facultates ergo illas, & munera civilia, & militaris imperii confirmationem, quæ militum voluntas adprobabatur: ut palam ex hoc evincatur eadem in ſingulis Imperatorum creationibus fuiſſe repetita; prætermiſſa vero eſſe tum ab eo, tum ab hiſtoricis aliis ſæpe, quia vulgo paterent; nec omnium Senatus partes fuiſſe commemorandas, niſi cum non auctoritatem tantum, ſed & opem, cuilibetcunque ſuam Patres præſtitiſſent; ut appellati a militibus Imperatores non ante quod a militibus offerebatur accepiſſent, niſi poſtquam intellexiſſent Senatus voluntatem; cum aut contendere armis nequirent, aut legum auctoritatem violentius partam non minus turpem ſibi, quam periculoſam exiſtimarent.

(a) annal. lib. 12 cap. 69.

XXXIII. De Senatus Auctoritate in creatione Imperatoris.

Qua opinione qui pervolvet hiſtorias poſtliminio creandis Imperatoribus, intuebitur Senatus poteſtatem explicatam, non tantum qualem priorum inde ab Auguſto exorſum; ſed etiam poſteriorum, quorum creationem ad ſe milites trahere cœperant, poſt detectum in genio Galbæ illud, quod Tacitus appellat (b) *Imperii arcanum poſſe*

(b) lib. 1 hiſt.

Princi-

Principem alibi quam Romae fieri: hoc eſt poſtquam agnoverat exercitus vires ſuas, atque compererat quem exercitus ducem legiſſet, ei Senatum oportere legitimam conferre poteſtatem; ni vane ſperarent Patrum jure ſe ac legibus potentiam, & violentiam ſuperaturos. Unde prudenter monuit Tacitus Imperator, non eſſe committendam injuriae militum auctoritatem Senatus, ideoque militum ante judicium explorandum; alioquin, ut ille animadvertebat, niſi fieret a militibus, quod a Patribus decerneretur, & electi periculum fuiſſe, & eligentis invidia. (a)

Cum autem jus Imperatoris creandi eſſet unice penes Senatum; Galba, cui primo in provincia milites imperium obtulerunt; antequam a Senatu probaretur legatum S.P.Q.R. ſe profitebatur (b) neque Caeſaris appellationem ſuſcepit, niſi poſtquam ex nunciis Urbe cum S. C. miſſis omnes in verba ſua juraſſe cognovit. (c) Et Otho, Galba interempto, imperium quod violenter arripuerat, impetrare voluit a Senatu, a quo & Sacramentum, & Caeſaris atque Auguſti appellationem accepit. (d) Item Vitellio refert Tacitus tributa omnia fuiſſe initio principatus, quae ſparſe intermiſſo aliis principibus decernebantur. *In Senatu* (inquit) *cuncta longis aliorum principatibus compoſita, ſtatim decernuntur.* (e) Verum neque Otho dignus eſt unde proferatur exemplum, neque Vitellius, qui a militibus in Germania Imperator conſalutatus, incerto jure fluctuans, *Auguſti* nomen diſtulit, *Caeſaris* in perpetuum recuſavit; (f) adeo ut ſeditionum potius tumultuarii duces hi fuerint, quam Imperatores P. R. Quamobrem utrum horum principatum *Imperium incertum & vagum* appellat Svetonius. (g) Id denique, ut ſupra indicavimus, lex Regia nomina eorum haud quaquam recepit. Quo uno certe argumento contra omnes vicerim ſincerum illud, ac germanum eſſe monumentum; tantum abeſt ut inde ulla ſuſpicio, aut nota falſitatis oriatur. Veſpaſiani creationem SCto munitam idem nobis monumentum fundando illius imperio conditum offert, praeter hiſtoricorum Taciti (h) & Svetonii (i) teſtimonia. Titum vero, & Domitianum filios in ipſa patris creatione jam Senatus Caeſares appellaverat; (k) quae appellatio, ut mox oſtendemus, pignus erat publicae voluntatis ac ſpei imperii, nondumque illi erant, cujus fiebant compotes Auguſti exceptione, niſi expreſſa Senatus ac populi voluntate [illegible]. Nam Caeſaris nomen primo haereditatem ſibi Octaviano delatam ſignificavit; poſtea deſignationem ad imperium, ad cujus ſpem per eam appellationem vocabatur a Senatu Imperatoris naturalis filius, vel adoptivus; ut in Auguſti familiam adſcitus, & patris potentiam nactus, in favorem praetorianorum, & paternam ſibi factionem adjungeret; atque via poſt patris mortem perveniret ad imperium, & impetraret Auguſti nomen, quo plena, & perfecta dignitas, atque poteſtas Imperatoria exprimebatur; cum per Caeſaris nomen tantum exordium, & ſpes adumbraretur illius. Quamobrem coepit poſtea Caeſarum dignitas, utpote Imperatoriae familiae nota tribui ab ipſis Imperatoribus, quorum arbitrio deprimebatur, aut extollebatur poteſtas Caeſarum: qui ſub patris tyrocinio in munere Imperatorio exercebantur, ejuſque veſtibus ita muniebantur, ut, Imperatore mortuo, cogeretur Senatus, aut civile bellum, aut imperium, ſive nati, ſive adoptivi ſubire Caeſaris. Porro Heliogaba-

(a) Vopiſc. in Tacito, cap. [illegible]

(b) Sveton. in Galba cap. 10.

(c) Dio lib. 64 pag. 729. Plutarch. in vita Galb. p. 1065.

(d) Plutarch. in vita Galbae in fin.

(e) Hiſtor. lib. 2 pag. 90.

(f) Sveton. in Vitel. cap. 8. Plutarch. in vita Galbae. Tacit. hiſtor. cap. 62.

(g) Svet. initio Veſpaſian.

(h) lib. 4 hiſt. cap. 3.

(i) In Veſpaſ.

(k) Dio lib. 66 pag. 74.

li tempore Caeſaris appellandi ſolius Senatus erat poteſtas: Lampridius etiam (a) ſcribit Heliogabalum, quem poenituerat adoptaſſe Alexandrum, Senatui mandaſſe, ut Caeſaris nomen illi abrogaret.

Nervam, legionibus praeſentibus, patrum omnium plauſu ad imperium ſublatum ſcimus. (b) In Trajanum a Nerva patre imperio conſortem adſcitum, Senatus adoptione probata, & Caeſaris ei cognomento tributo, una cum populo univerſo conſenſerat, eo plauſu, atque utilitate orbis terrarum, ut ſi tot aliis nominibus nullis; tamen unice ob imperium Trajano parandum, imperium Nerva meruiſſet. (c) Adrianus etſi ſtatim a Trajani morte imperium a militibus oblatum Antiochiae in Syria ſuſcepiſſet; continuo tamen illud a Senatu poſtulavit per literas, quibus veniam a patribus petens, excuſabat celeritatem feſtinationem, ac inſtus exercituum, quibus ſe diu cum negare, ſalva Rep. minime quiverit. (d) Antonino Pio Senatus judicium ſuum jam ab eo uſque tempore tribuerat, quo a patre Adriano adoptatus in curia praeſtiſſet imperium, & tribunitiam poteſtatem ex S.C. cum patre participavit: (e) quibus titulis tantum Imperatori congruentibus Imperator fuerat a Senatu deſignatus. M. Aurelius, qui adoptatus (f) & Caeſar appellatus, & in ſocietatem tribunitiae poteſtatis adſcitus ab Antonino Pio fuerat; poſt illius mortem a Senatu non probatus tantum, ſed & coactus accepit imperium: utpote Platonis diſcipulus, nec verbo, ſed re philoſophus ad ſupremam poteſtatem, tamquam ad ſcopulum propriae tranquillitatis, votiſque, atque precibus populorum, non ſua, ſed illorũ cauſa unice acceſſurus. Is Imperator omnia philoſophiae praecepta, quae propriis reddiderat exemplis, foede conturbavit, extollendo filio ſuo Commodo gladiatore ſceleſtiſſimo, quem adhuc puerum Caeſarem appellatum, & ante juſtam aetatem damno publico ſolutum legibus, ad ſummos magiſtratus evexit, indeque ad conſortium tribunitiae poteſtatis, ac denique ad ipſum imperium; (g) non militum opera, ſed ſummarum opinione virtutum, quibus ſibi Marcus adeo Senatus, & populi animos obligaverat atque ſubegerat, ut facile illi fuerit, Senatu haud invito, Rempublicam imprudentiſſime filio tradere diſperdendam.

Pertinax a Laeto Praefecto Praetorio, & ab Electo Cubiculario deductus in caſtra, militum animos exploraturus, in Curiam inde conceſſit, non tam accepturus, quam recuſaturus imperium; quod demum non auctoritate tantum, ſed precibus etiam Senatorũ admiſit. (h) Adeo ut plurimi cum Patribus gratularentur, quod Pertinacis imperio Commodianam factionem demum evaſiſſent; & Pertinax, apud Herodianum (i) graviſſima oratione a Senatu habita, ei tantae dignitatis ſubſignum acceptum tulerit: *[illegible] vobis honoris.* Didius Julianus partum pecunia imperium, ne fruſtra emiſſet a Praetorianis, ut ſibi rectius conſuleret, auctores quaeſivit idoneos, nempe patres, quibus oratione in Senatu habita, permiſſum debere voluit, ut ſcribit Spartianus in ejus vita (k) his verbis: *Veſpera in Senatum venit, totumque ſe Senatui permiſit: factoque S. Conſ. Imperator eſt appellatus.*

Severum, quem cogente Juliano, prius hoſtem (l) [illegible]

pra

(a) In vita Heliog. c. 13.
(b) Dio lib. 68. p. 769. Aurel. Vict. epit. in Nerva.
(c) Dio lib. 69. p. 790. & 791. [illegible]
(d) Dio lib. 69. pag. 793. Spartian. in Adrian. cap. 4.
(e) Capitolin. in vit. Adrian. cap. 4. Dio lib. 69. pag. 796. & ſeq.
(f) Capitolin. in Antonin. cap. 5. & 6.
(g) Capitolin. in Antonin. cap. 16. & 27. Lamprid. in Com. cap. 1. & 2.
(h) Capitolin. in Pertinac. c. 4. & 5. Dio lib. 73. pag. 830.
(i) lib. 2. c. 3.
(k) c. 3. Dio lib. 73. p. 1236.
(l) Spartian. in Julian. c. 5. & 6. Herodian. lib. 2. cap. 12.

poſtea vero ejuſdem voluntate ad imperii participationem vocaverant; eodem S.C. Patres Imperatorem appellaverunt, quo Didio Juliano, contra quem plurimi Severum occulte ſuſcitabant, vitam, & imperium ademerunt.

Caracalla parente vivo, & Imperator deſignatus fuerat, (a) & Auguſtus appellatus, & jam ante ſimul cum patre tribunitiam poteſtatem acceperat. Et quoniam alii primum Tribunitiae illius poteſtatis annum teſtimonio hiſtoriarum exordiuntur a menſe Aprili A. a C. N. CXCVIII. alii auctoritate inſcriptionum a menſe Junio; ideo acutiſſimus Noriſius putat modo initium fuiſſe ductũ a tempore, quo ei Tribunitia poteſtas, patris voluntate, deſtinabatur; modo a tempore legitimo, nempe a die, quo eam rite tulerat a Senatu, a quo die, qui conſultius loquuntur tales poteſtates auſpicantur: (b) Siquidem Dion, (c) iterata ſignificat omnia Imperatoria cognomenta, quibus uſurpandis, aut a militibus accipiendis, Patrum decretum Principes antevertiſſent. Hinc ille annos, quibus Severus imperavit a S.C. die numerat, non a tempore acclamationis militaris, (d) ut recte Tillemontius obſervavit. (e) Macrinus quamvis in magna rerum fluctuatione adminiſtrandum ſuſcepiſſet imperium oblatum a militibus, quibus occiſo in caſtris Caracalla, Dux non ſine magno ab hoſtibus periculo defuerat; non eſt auſus tamen profiteri ſe Imperatorem, antequam literis ad Senatum miſſis, ſibi & Diadumeno filio a Senatu imperium impetraſſet. (f) *Detulerunt* (ſcripſit ille iis in literis a Capitolino relatis, (g) *ad me Imperium* (ſcilicet milites) *cujus ego tutelam recepi: tenebo regimen, ſi & vobis placuerit, quod militibus placuit.* Quamobrem ingenti gaudio Senatus ei Auguſti nomen, & omnia Imperatoria jura decrevit (h)

Heliogabalum foediſſimum illud, & vulgare ſcortum, qui nondum conſulto Senatu, ſola voluntate militum ſe Imperatorem, & Auguſtum inſcripſerat, adeo indigne tulit S. P. Q. R. ut mortui memoriam ſtatim damnarit, (i) ac ſolo metu ad tempus eum agnoverit, quod ab iiſdem tolleretur, per quos non legitima creatione, ſed rapina imperium occupaverat. Unde Dion, (k) pro novo illius ſcelere affert, quod cognomenta Imperatoria, contempto Senatu, & patriis inſtitutis, contra jus faſque praeſumpſiſſet. Quo unico loco proſtraverim omnes legulei, & antiquitatis imperitos, qui jus Imperatoris creandi a Senatu avertunt ad milites.

Alexander Severus Caeſar, Patrum decreto, dum Heliogabalus viveret, renunciatus, (l) & poſt illius mortem acclamatione militari deductus in Senatum; ibi cum Auguſti nomine novo exemplo eodem die Pontificatum Max. Tribunitiam poteſtatem, & Conſulare imperium ſe accepiſſe gloriatur, eoque nomine gratum ſe univerſo Senatorum ordini futurum profitetur.

Maximinus (m) parricida, caeſo Alexandro primus e militaribus, abſque Senatus decreto, Auguſtus appellatus, etſi perfidioſe, ac violenter arripuiſſet imperium, tamen ut id dignum facinus, auctoritate legitima, praetexeret, per literas electionem voluntatem ſignificavit Patribus, (n) qui metu perculſi, eam comprobarunt: (o) donec in libertatem re-

(a) Spartian. in Sever. c. 16.

(b) Tillemont in Sever. not. 19. & art 14.

(c) lib. 79 pag. 907.

(d) Dio lib. 74. pag. 819.

(e) Tillemon. in vita Sever. not. 7.

(f) Capitolin. in vita Macr. cap 7.

(g) cap. 6. & Herodian. lib. 5. cap. 2.

(h) Herodian. lib 5. pag. 162.

(i) Lamprid. in vita Alex. cap. 7.

(k) lib. 79. p. 907. & 909.

(l) Herodian. lib 5 c. 18 vide Lamprid. in Heliogab.

(m) Capitolin. in Maximin. c. 8. Aurel. Vict. in Maximin.

(n) Zonar. annal. tom. 2. in Maximin.

(o) Aurel. Vict. in Maxim.

deuntes,

ſcuntes, ac ſpem ab Africano exercitu capientes, immanem illum Tyrannum hoſtem judicarunt, imperium ab eo in Gordianum ſeniorem, & filium, (a) quibus ſeſe Africanus exercitus tradiderat; iiſque mortuis ad Maximum, & Balbinum, indeque ad Gordianum alium juniorem transferentes, quem Balbino, & Maximo vivente, Senatus Caeſarem appellaverat. (b)

Maximino ſceleratior ſicarius Philippus Arabs, qui fidei ſuae traditum Gordianum imperio exuit, & vita, (c) exercitibus ad ſe tranſductis, miſit ſtatim ad Senatum literas, quibus ut ab eo militaris acclamatio probaretur, Gordianum morbo periiſſe mentiebatur, cui mendacio Patres fidem habentes, aut habere ſimulantes, metu atrocioris facinoris Auguſtos ei honores decreverunt. (d)

A Philippo ad Valerianum plurimae Caeſarum vitae intercurrit, quae in Latinorum hiſtoria Auguſta deſiderantur, & aliis ex ſcriptoribus a Caſaubono ſupplentur, (e) quorum aliquibus vix lambere contigit Auguſtam poteſtatem, vixque ſpatium patuit ad Patrum conſenſum impetrandum; aliquibus vero ſuorum factorum omnium teſtimonium deeſt hiſtoricorum: quorum lux non adeo tamen elanguit, ut per novem circiter annos illos, quibus imperium plurium Caeſarum varia fortuna fluctuavit, non emineat in Imperatorum creatione Senatus auctoritas, eaque ſine ulla miſtione acclamationis militaris: qua unica Senatus poteſtate a Zonara creatus fertur (f) Imperator Marcus, & Severus Hoſtilianus, quorum adhuc memoria ſolius Zonarae beneficio vivit. Gallo item, & Hoſtilio ac Perpennae a Senatu delatum fuiſſe imperium, tradit Aurelius Victor. (g)

Decii adeo monumenta perierunt, ut potius impia ſua facta e ſacra, quam civilia ex profana hiſtoria prodantur. Unde non mirum ſi tanta in imperii brevitate, ac tumultuatione Reip., quae ante processerant latent poſtea. Quantopere vero ei tribuerint PP. oſtenderunt, cum L. Priſcum ſibi illud invadentem imperium hoſtem pronunciarunt, (h) ut ei nullo modo Senatus auctoritas deeſſe potuerit. Neque Decius rerum his ac tam perditiſſimis tot bellis implicatus deſeruiſſet provincias, & Romam ſeſe contuliſſet; niſi ſententiam Senatus impetraturus, communeſque ſeditiones auctoritate Reip. in ſuum imperium, ſuaeque ſobolis ſpem conſentientis compoſiturus.

Valerianum virtute ſimul, & calamitate memorabilem, inſigni perfidia in Saporis Perſarum Regis poteſtatem deductum, non tam milites, quam conſenſus mortalium univerſorum, & omnium ordinum, & conſequenter Senatus potiſſimum legerat Imperatorem; (i) cui ſuae voluntatis & antea quidem pignus tradiderant Patres, ſuſtentanda in illius perſona cenſura jamdiu intermortua; (k) & poſtea foenus perſolverunt, cum Gallienum filium illius Caeſarem appellarunt, (l) patrique conſortem imperii dederunt, (m) ut omnia ei contuliſſe Senatum ſatis liqueat, utcumque Valeriani tempora ſint obſcuriora.

Quid loquar de tumultuariis aliquot Imperatoribus, & Ducibus iis provincialium exercituum, qui ſub Gallieno in commotione illa civili ſuorum cujuſque militum ſtudio ad ſe imperium rapiebant? quibus tot

plena

(a) Capitolin. in Maximin. cap. 15., & in Gordian. c. 10.
(b) Capitolin. in Gordian. 3. cap. 22.
(c) Capitolin. in Gordian. 3. cap. 29. & 30. Aurel. Victor in Philipp.
(d) Capitolin. in Gordian. cap. 31.
(e) In notis variorum ad ſcr. hiſt. Aug. poſt Gordian. 3.
(f) Annal. 3. in Gordian. 3
(g) de Caeſar. cap. 31. item auctor hiſt. ubi ſupra
(h) Aurel. Vict. in Decium. 25.
(i) Veter. hiſt. fragm. inter hiſt. varior. apud Trebel. Pol. in vita Valer. Zoſimus.
(k) Trebel. Pol. in vita Valer.
(l) Eutrop. Aurel. Vict.
(m) Vict. in Gallien.

plena vis ad ſuperandum apud Senatum Gallieni potentiam, ita jus omne defuit ad imperandum; adeout a Scriptoribus XXX. tyrannorum numero habeantur, donec ad Claudium ventum eſt hujus nominis alterum, quem ante militum ſententiam, communibus ſuffragiis imperium ſuſcepiſſe, tradit Zoſimus, his verbis. (a)

(a) Zoſim. lib. 1.

[illegible] *Claudius ſummum Imperium accepit ſibi ante communibus conceſſum ſuffragiis.* Cum Zoſimo non obſcure convenit Trebellius Pollio, (b) a quo & Senatus univerſi plauſus in illius Imperio comprobando referuntur. Quintilius illius frater Imperator a militibus, & a Senatu Auguſtus appellatus ab Eutropio, (c) & a Zonara traditus. (d)

(b) in vita Claud.

(c) lib. 9.

(d) in Claud. tom. 2.

Ab hoc paucis diebus ad Aurelianum commigravit Imperium, non conſenſu militum tantum, ſed hominum univerſorum: ut cum Romanis ille ſtatim Imperator appellatus periret, nullo modo ei deeſſe potuerint conſueti honores a Senatu prodeuntes; nec neceſſe fuerit, ut anxie ab hiſtoricis memorarentur, propter electionem illius omnium concordia ordinum initam. (e)

(e) Zoſim. lib. 1. Zonar. in Aurel. Vopiſc. ibid.

Aureliano [illegible] Reip. Mneſtei Liberti ſui fraude interemto, (f) milites, qui tot ſub eo victoriis claruerant, obſequio etiam erga Patres, & memorabili pudore, praequam antea, excelluerunt. Ultro enim ſex menſium (g) illuſtri contentione ter Senatui remiſerunt judicium de legendo Imperatore, quod Senatus permittere conſueverat exercitibus, ut ejus libentius ducerentur auſpiciis, cui ſe propria voluntate tradidiſſent. Nam Suetonius (h) refert ſub Tiberio, militum aliquorum ſeditionem eſſe ortam, quia detrectarent principem non ab ſe datum.

(f) Vopiſc. in Aurelian. cap. 36.

(g) idem in princip. vit. Tacit.

(h) in Tiber. lib. 3. c. 25.

Poſt Aureliani porro interitum, tot a Romuli morte ſaeculis, rediit inter milites antiqua illa modeſtia plebis, quae Patribus Regis creationem, ab eis ſibi conceſſam, reddiderat. (i) Iidemque milites Senatui jus in edendo militiae Principe, inque regendo orbe terrarum, pietate pleniſſimis literis, (k) ad patres miſſis, teſtatum reliquerunt, quarum haec verba deſcripſimus: *Hunc (Aurelianum) inter Deos referte Sancti, & Domini P.C., & de vobis aliquem, ſed dignum veſtro judicio, Principem mittite.* Quamobrem Patres Tacitum primae ſententiae Senatorem (l) virum priſca integritate inſignem, & reluctantem, jubentibus, & plaudentibus legionibus obtulerunt; & cum Romae, tum ad exteros populos, Patres publicis literis exultarunt, quod plenum, & integrum creandi Principis arbitrium, potentia militari prius extenuatum, ad fontem ſuum, Taciti creatione, refluxerit; (m) ac patres redierunt ad exercitum ejus juris, quod ſemper habuerunt. *Gratias* (ſcribebat Senator Claudius (n)) *exercitui Romano, & vere Romano: reddidit nobis, quam ſemper habuimus, poteſtatem.*

(i) Livius.

(k) apud Vopiſc. in Aurelian. cap. 41.

(l) idem ibid.

(m) Vopiſc. in Florian.

(n) in epiſtola ejuſdem apud Vopiſc. in Florian. c. 6.

Florianus Taciti frater, quia contra Romanorum inſtituta, mortuo fratre, Imperium prae ſe, tamquam haereditarium, ſumſerat, numquam Caeſarum numero eſt habitus. (o) Quamobrem proximus a Tacito Probus occurrit, qui repentino motu a militibus Auguſtus appellatus, non ante tamen Imperium ſuſcepit, quam illud a patribus officioſiſſimus

(o) Vopiſc. in Florian. & Aurel. Vict.

ſiſſimis impetraſſet literis, quibus ab eo Senatus pro arbitrio, ac princi-pe rerum humanarum agnoſcitur, per haec verba. (a) *Recte atque ordine P. C. proximo ſuperiore anno factum eſt, ut veſtra clementia orbi terrarum principem daret, & quidem de vobis, qui & eſtis mundi principes, & ſemper fuiſtis, & in veſtris poſteris eritis. Atque utinam id Florianus expectare voluiſſet, nec velut haereditarium vindicaſſet imperium, vel illum, vel alium quempiam majeſtas veſtra feciſſet. Nunc quoniam ille imperium arripuit, nobis a militibus delatum eſt nomen Auguſtum, vindicatum, quin etiam in illum a prudentioribus militibus, quod fuerat uſurpatum. Quaeſo ut de meis meritis faciatis quidquid juſſerit veſtra clementia.*

(a) Vopiſc. in Probo cap. 12.

XXXIV. De Militum Jure in creatione Imperatoris.

Hactenus percenſuimus ſeriem Imperatorum, quorum vel omnis a Senatu creatio proceſſerit, vel ab eo poſt militaria ſuffragia teſtimonio ſuo eorum legitimam, & civilem traxerit auctoritatem. Quae auctoritas minime deeſſe potuit ſequentibus creationibus: quantumvis a veteribus, ſuppreſſa mentione Senatus, militibus aſſignentur, idque non quia nullum S.C. eas comitaretur; ſed quia tam certum erat, & impetrabile, tamque neceſſarium, & ſolenne, ut omnium opinione praeſumeretur. Ab eo enim tempore, ſicuti miles a potentia electionem omnem ſummi Ducis ad ſe trahebat; ita ne jus patrum inerme cum armata violentia dimicaret, Senatus, qui niſi ſponte ceſſiſſet, ac libere, turpiter, atque ſerviliter ſuccubuiſſet, poteſtatem civilem nunquam negavit iis, quos potentia militaris ad Imperium extulerat: ut eis confirmandis auctoritatem retineret illam, quam eiſdem rejiciendis prorſus amiſiſſet. Quod unum poſt varia, & exitialia experimenta remedium invenerunt bellorum civilium, quibus ſua cum clade Senatores implicabantur, ante Gallienum, qui primus eos prohibuit a caſtris: (b) quae antea cum ſequerentur (c) vitare nunquam poterant odia partium, ſi creando ſummo Duce, auctoritate ſua ſtudia dividentes, unam prae alia militarium factionum attollerent, eoque Senatum converterent univerſum, ancipitem diu futurum, dum de Imperio agitaretur, ſub obnoxio ne ſibi eſſet, an ſub offenſo principe cadendum.

(b) Vict. in Prob.
(c) Tacit. hiſt. 2. cap. 38.

XXXV. De Remotione Senatorum a Militia.

Quam fuiſſe cauſam putaverim, cur adeo patienter tulerint Patres ademtam ſibi a Gallieno militiam, neque ſategerint amplius repetere a militibus creandi Principis arbitrium ſaepius praereptum, & aliquando Taciti, & Probi creatione ſibi pleniſſime redditum. A quo tempore tradit Victor (d) ad aetatem uſque ſuam, ita militarem potentiam convaluiſſe, ut imperium Senatui, creandique jus principis abſtulerint, quieſcentibus Senatoribus. Quibus ſi ipſis proſperi ſucceſſus affulſiſſent, nunquam defuiſſet animus repetendi juris ſui.

(d) In Probo.

XXXVI. De Jure Civili Senatus in exercitum.

Quod utcumque a militibus interciperetur, ac turbaretur; nunquam tamen avellebatur a ſede, capiteque imperii Repub., quae a Senatu praeferebatur. Non enim Reſpub. exercitui; ſed exercitus Reip. miniſtrat; neque Reſp. propter exercitum, ſed exercitus propter Remp. conſtituitur: ut Plato docet in libro de regno, ubi cum omnes artes, & facultates, tum praecipue militarem civilis poteſtatis miniſterio addicit his verbis.

Tu

[illegible] (a) ideo penes Senatus numquam poterat jus imperii ſive creandi, ſive regendi, ſine diſſolutione civilis poteſtatis vitae populi Romani perpetuo haerentis, incumbentiſque in immortali corpore, atque in Urbe principe rerum humanarum, quae jus aeternum retinebat imperii: ut in milites, & Imperatores tantum exercitum tranſiret illius, ita futurum legitimum, ſi orbis terrae conſilio, & Senatus auctoritate comprobaretur. Etenim, & ipſi milites, ſi quando non exſpectato decreto Senatus, ſummum ſibi Ducem creaſſent; ſuum factum non jure, ſed neceſſitate conſueverant excuſare, ut tradit Lamprid. in Alex. cap. 1. his verbis: *Milites jam conſueverant ſibi Imperatores, & tumultuario judicio facere, & item facile mutare, aſſerentes nonnumquam ad defenſionem ſe idcirco feciſſe, quod neſciſſent Senatū Principē appellaſſe*. En igitur ipſi milites fatentur in Imperatoris creatione potiores patrum, quam militum fuiſſe partes. Atque ideo cum Senatus Alexandrum Severum vellet imperare, omnia ſimul ei contulit imperatoria, ne, ſi quid differrent, milites ignorantiam creationis ſimulantes, veluti negligente Senatu, & ullo Reip. polcente, crearent alium. Ideo Claudius Cappellianus apud Vopiſcum ita reſtitutū Senatui jus a militibus gloriatur. *Nos* nempe Senatores, ex quibus erat unus, *Nos principes facimus, noſtri ordinis ſunt poteſtates. Gratias exercitui Romano, & vere Romano: reddidit nobis quam ſemper habuimus poteſtatem*. Et paullo poſt. *Imperatores damus, principes facimus, poſſumus & prohibere, qui coepimus facere*.

(a) Plato de Legib. p. [illegible]

Cum enim jura publici regiminis ipſius civitatis conſtitutione contineantur, & civitas verſari nequeat in exercitu corpore vago, & incerto, parteque illius Miniſtro, quem unus dies clades ipſo cum duce aliquando deleverit; ne omnis in lubrico ſalus publica verſetur, & corpus civile periculis, vel injuriis militaribus objiciatur; lex ipſa naturae, ac ratio conſervationis humanae, quae civitatem, & militiam peperit, ad Senatum, & Remp. perpetuo retrahit caputum, & Imperatoris ipſius ſupremum regimen, atque creationem: ut ſi vel Imperator cum exercitu ab hoſtibus profligetur, vel civitas ab Imperatore ſuo, & violentia militari diſſolvatur; emergat civilis poteſtas, exurgatque Senatus auctoritas, qua vel novus mittatur exercitus, vel princeps productionis [illegible] moveatur, & violentia militaris a Repub. deflectatur, atque ita civitas vel hoſtibus, vel civilibus injuriis quaſſata reparetur. Ideo nemo Imperatorum negligere poterat S. C. niſi expreſſe tyrannidem profiteretur: cum enim jura civitatis non in exercitu, ſed in Rep., & Senatu conderentur, ſine auctoritate Reip. ac decreto Senatus non Imperator, a militibus, ſed tyrannus, & hoſtis patriae creabatur. Ideo variant ſcriptores in recenſendis temporibus [illegible], cum aliqui annos numerent a creatione militari, alii vero, uſque pro [illegible] publici juris, a decreto Senatus, ut obſervat apud Suetonium Caſaubonus. (b) Quemadmodum apud Tacitū (c) Otho Imperator ſuum alterius imperio praeferebat, quod a ſe ſtaret: Senatus,

(b) In Calig. cap. 59.
(c) lib. 1. hiſt. cap. 84.

natus, cujus voce univerſa Reſpublica loqueretur, perque Patrum decretum legitimam conferret poteſtatem, ut patet ex his Othonis verbis, *Nationes aliquas occupavit Vitellius, imaginem quandam exercitus habet, Senatus nobiſcum eſt. Sic fit ut hinc Reſpublica, inde hoſtes Reip. conſtiterint.* Quod igitur ex natura, ac gentium legibus venit, ut juri publico ſedes perpetua traderetur, ac majeſtas vel in uno, vel in pluribus ſibi ſucceſſuris familiis, per haereditariam regni conſtitutionem, aut, ſi de aliis rebusp. agatur, in certis ordinibus civium numquam perituris, inque certis eorum conſiliis collocetur; id etiam procedit ex inſtitutis Romanorum, qui militare quidem exercitium, quod poteſt abſque interitu Reip. decedere a perſona morientis principis, uni perpetuo tribuerunt, quem appellarunt Imperatorem; jus autem illius tribuendi, ejuſdemque moderandi, ſcatebramque majeſtatis, quam oportet eſſe perennem, non in brevi, & ancipiti unius hominis vita, voluerique, ac lubrico rerum ſtatu depoſuerunt; ſed tenuerunt apud certum, & inviſibile corpus, eamque cum aeternitate, quam ſibi deſpondebant Senatus, & Reſp. contexuerunt: ut Romanus principatus, Romanumque Imperium ſocietas fuerit, & communio majeſtatis illius, quam continuam, & nativam Senatus habebat. Unde non mirum, ſi etiam extincto Imperio, Senatus jure ſuo munera illa gereret omnia, quibus potiebatur, florente Rep., praeter judiciorum populariium, & comitiorum poteſtatem Tiberii tempore in ſe translatam; ceteraque communia cum Principe ſimul exerceret, & in Principem ipſum, ſi Remp. Senatui creditam everſam iret, capitis etiam ſupplicio animadverteret, adeoque Senatui publica poteſtas haerebat, ut quamvis eam Triumviri extorta quoque Senatus conſenſu arripuiſſent; tamen rebus ab ſe geſtis, ut ſecuritatem, & firmitatem haberent, Senatus auctoritatem adjiciendam curarunt: ut refert Dion. (a)

(a) *lib. 6. cap. 199.*

XXXVII. De Perpetua poteſtate Senatus in Imperatorem.

Ex quo intelligimus jure publico Imperatorem fuiſſe in poteſtate Senatus, utcumque violentia militaris, quae nutu Principis regebatur, Senatum plerumque, ac Rempubl. universam libidini objiceret Imperatoris. Cui enim vel leviter hiſtorias pertractanti non ſe obtulerunt exempla damnatorum ex S.C. Principum?

Caligulam ſane infamia notare decreverant Patres, ni Claudius, qui tribunitia intercedendi poteſtate Caeſaribus conſueta potiebatur, obſtitiſſet, aut potius diſſuaſiſſet: ſiquidem infamem poſteris fuiſſe Caii memoriam, tum ex lege Regia didicimus, tum ex Dione (b) cognoſcimus, qui abfuiſſe refert Caii nomen e numero Imperatorum, quorum Senatus in juramentis, & votis meminiſſe conſueverat. Quin & ipſe Claudius amovendas noctu ejus ſtatuas, (c) & conſtitutiones ipſius abolendas curavit: Senatus nimirum voluntatem amplexus. Neronem, adhuc viventem, Senatus hoſtem patriae judicavit, & latentem ad ſupplicium depoſcebat, ut puniretur more majorum, nempe, ut detractis veſtibus cervix ejus furcae inſereretur, corpuſque de ſaxo dejiciendum per Urbem tractum ad mortem caederetur. (d) Galbam a Senatu, impellente Othone, hoſtem fuiſſe judicatum, ſupra ex Plutarcho docuimus, (e) ejuſdemque memoriam Veſpaſiani tempore Senatu ad libertatem redeunte fuiſſe a Patribus, qui eum invitis damnaverant reſtitutam ex Ta-

(b) Dio lib. 60. p. 669.

(c) *Idem ibid.*

(d) Eutrop. & Sueton. in Nerone c. 49.

(e) Plutarch. in vit. Galb. pag. 1 . . .

cito

cito cognoſcimus. (a) Othonis, & Vitellii nomen exulavit e corpore legis Regiae per Senatum conditae, cum neuter eorum, ut jam animadvertimus, inter Imperatores ibi deſcriptos inveniatur: ex quo intelligimus Patres Othonem, ut Vitellio, Vitellium, ut Veſpaſiano blandirentur, hoſtem judicaſſe. Pari Domitianum ignominia Senatus affecit, cujus a conjuratis occiſi nomen, ac memoriam damnavit, (b) imagines detrahi, delerique, ac ſtatuas, ubique conquiſitas fundi metallicas, everſasque marmoreas juſſit: adeout nonniſi unam ſuo tempore Domitiani ſtatuam extare Procopius tradat. (c) Avidium, Caſſium Senatus hoſtem appellavit. (d) Similibus poenis in Commodum, a conjuratis item interfectum, Senatus animadvertit; qui projiciendum etiam in Tyberim cadaver decreverat, (e) atque ubi a Pertinace Imperatore tum creato accepit jam eſſe conditum, ira exarſit adverſus eum, qui hoſtem patriae honore affeciſſet, parumque abfuit quin ex S.C. cadaver effoderetur. (f) Jam vero ſuo loco indicavimus, qua Senatus poteſtate fuerit uſus adverſus Julianum, ac Severum: quorum hunc Juliani, illum Severi metu hoſtem judicavit, ut & Peſcennium Nigrum, (g) & Albinum: (h) adeout nemo victorum, niſi auctoritate Senatus ageret, jure ſuum aemulum ſuſtuliſſe, ac tyranni notam effugiſſe videretur.

Caracallam metu militum, quos libertate ſua devinxerat, Senatus quidem hoſtem publicum non judicavit, ſed indignis probris, ac foedis execrationibus memoriam, & nomen laceravit illius: (i) cui ut honorem apud poſteros detraheret, prohibitis Circenſibus die natali ſuo inſtitutis, argenteas illius omnes, aureaſque ſtatuas fundi juſſit, ut illis liqueſcentibus, ejus quem potiſſimum oderant, inſigniora monumenta perirent. (k)

Cumque non jus, ſed furor dominaretur militum, qui Macrino extincto impuriſſimum cinaedum extulerant; inviti Senatores contra Macrini memoriam, auctoritatem ſuam diſceſſerunt: (l) quam poſtea lubentes everterunt in Heliogabalum a ſuis militibus foediſſime diſcerptum, & in Tyberim projectum: cujus flagitioſi adoleſcentis Senatores, ſublato imperio foeminarum, quae per eum dominabantur, inſcriptiones omnes, abrogato etiam ei Antonini nomine, quod propudioſis factis polluerat, delendas decreverunt. (m)

Maximinum & viventem, & mortuum, Senatus adeo execrabatur, ut numquam validius Patres poteſtatem ſuam expreſſerint, quam ejus tumultus tempore, quo adverſus hoſtem patriae, qualem eum judicaverant, quos ſupra memoravimus, crearunt Auguſtos.

AEmilianum, quem Senatus, forte ſuperante legem, Auguſtum appellavit, jam antea, urgente Gallo, declaraverat hoſtem. (n)

Gallieni tempore, quamvis ejus ſocordia pluribus a ducibus ſui cujuſque exercitus acclamatione, Auguſti nomen ſibi trahentibus, dilaceraretur Imperium; tamen firmum in Gallieno, & in ſolidum conſtitit, quia Senatus auctoritate fundabatur. Et qui Auguſtam poteſtatem ſibi ſolo militari ſuffragio carpſerant, tyrannorum exitum, nomenque meruerunt.

Poſtquam vero Senatus a Gallieno, ut memoravimus, militia ex-

(a) lib. 4. h. cap. 40.
(b) Suetonius in Domit. cap. 23.
(c) hiſt. arcan. pag. 73. edit. Lugdunen. anno 1623.
(d) Vulcat. Gallican. in Avid. C. cap. 7.
(e) Dion. lib. 73. pag. 830. Herodian. lib. 2.
(f) Lamprid. in vita Commod. in fin. 18.
(g) Spartian. in Sever. c. 9.
(h) Capitolin. in Albin. cap. 9.
(i) Capitolin. in Macrin. cap. 2.
(k) Dio lib. 78. pag. 1305.
(l) Lamprid. in Heliogab. cap. 3.
(m) Lamprid. in Heliogab. cap. 18.
(n) Aurel. Vict. in AEmil.

cluſus, auctoritatem ſuam comprobanda potius, quam tractanda Imperatoris creatione retinuit, commiſſamque ſibi ex inſtituto Reip. civilem poteſtatem flectere cogebatur ad voluntatem potentiorum; ut exordia, ita & exitus neglexit Imperatorum, quibus deinceps, neque attollendis, neque deprimendis admodum ſtuduit, ne militaribus factionibus involveretur: praecipue poſt Carini mortem, a tempore Diocletiani, ſub quo, ſuccumbente viribus ratione, ad militiam omnia fluxerunt: adeout Senatus non duceret amplius, ut debebat, armatam potentiam, ſed ſequeretur: quia Imperatores, fractis viribus populi, & civitatis, auctiſque ſibi commilitonum opibus, & facultatibus provincialium, nihili pendebant pro tyrannis haberi, dum tyrannide potirentur impune; neque admodum laborabant eſſe juſti, dum injuſtitiae periculum avertiſſent. Ideo Reip. forma, quae defluxerat e moribus, impreſſa manſit in legibus & publica jura populi Romani latuerunt in ritibus, & S.Ctis ex inſtituto prodeuntibus: quae, quamvis ad voluntatem potentiorum conderentur; nativam tamen auctoritatem numquam amiſerunt: quia violentia non eſt cauſa efficax extinguendae civilis facultatis, & permutandae Reip. Quae ſi ſuorum inſtitutorum faciem pandat, in mutis quamvis, & inertibus ritibus, juſtum ſemper, apertumque habet reditum ad priſtinum uſum, cujus jus, atque voluntatem numquam dimiſiſſe cenſetur. Titulos enim, ritus, & ſolennitates conſervandis a prava conſuetudine juribus, conditores legum invenerunt. Quamobrē numquam Senatui periit jus creandi, regendique Imperatoris quamvis illius juris exercitium non Patrum, ſed militum a voluntate penderet. Quod ad ceteras Patrum, & populi facultates, ac jura porrigitur: quae numquam interiiſſe putantur, quamvis non tam ex Senatus, quam ex Imperatoris arbitrio adhiberentur: & conſequenter via ſemper Senatui patuit ad priſtinam ſui juris libertatem, ſibi violenter diu ereptam. Quam ad libertatem jure ſuo rediit novo Imperatore creando, cum a Graecis Caeſaribus opprimeretur.

XXXVIII. De Reliquis Senatus Juribus, & de Conſularis Poteſtate.

Nunc cetera jura Patribus ante, ac poſt exortum Imperium quaeſita memoremus. Quae quamvis turbata, & intercepta violenter, numquam tamen intercidere potuerunt; quia, uti ante oſtendimus, gentium lege, ac jure ipſo humanae ſocietatis, publicoque inſtituto urbis Romae, militaria civilibus adducuntur. Quibus expeditis progrediemur inde ad conſularem poteſtatem: in qua regia jura quae perpetua in uno fuerant, annuo tempore a duobus exercenda coaluerunt. Ex quo evincemus poteſtatem ſummam civilem, qua jus regium continetur, in populo, Senatu, & Conſulibus conſtitiſſe, perque munera illorum, variante Rep. permeaſſe; ad Imperatorem vero creatum tantum tranſiiſſe in perpetuum jus militare civili obnoxium: quod antea certis temporum, locorumque modis tradebatur, quamvis & poſtea Caeſaribus tribueretur in perpetuum; diuturnitas tamen addita imperio Caeſarum, naturam non mutavit illius, neque illud exemit a poteſtate civili: quia productio temporis vertere non poteſt rationem humanam, humanaeque ſocietatis variare legem; quae propter publicam tranquillitatem, cui ſervandae civitas conſtituitur, militaria ſubjicit civilibus, ad quorum uſum militaris

compa-

comparantur. Quilibet enim auctor operi quod ſuo uſui peperit, jure naturae, dominatur. Auctor autem Imperii Senatus, populuſque fuit, qui & arma prius inſtituit ad uſum civitatis, & armatis ducem perpetuum dedit ad tutelam Urbis, & provinciarum, atque non ad privatam ipſius Imperatoris dominationem, ſed ad conſervationem Romanae Re p. communionemque perpetuam generis humani: quam legibus & ſ. Ctis inſtitutam, ac S.P.Q.R. auctoritate contractam, Imperator militari potentia tuebatur. Quam Senatus poteſtatem libro de originibus primo diſtinctius retulimus, & ſuperius hoc eodem etiam libro innuimus. Unde ad hujuſce operis continuationem atque ordinem, ſatis hic erit redigere in memoriam, Senatus majeſtatem, etſi variis populi motibus modo labentem, modo reſurgentem, tamen ante Caeſarum creationem in eo conſtitiſſe, ut omnis publicorum proventuum adminiſtratio, negociaque legationum, ſive mittendarum ad exteros, ſive ab exteris venientium recipiendarum, reſponſaque danda legatis, item & provinciarum diſtributio, earumque prorogatio, & rerum geſtarum judicia, quibus facta militaria Conſulum, & Imperatorum, eventuſque praeliorum, aut extollebantur decretis, ſupplicationibus, ovationibus, & triumphis, aut iis negatis extenuabantur, ad Senatus auctoritatem, tanquam ad communem publici judicii, civiliſque ſapientiae, atque incorruptae fidei fontem rite referantur. Quoniam autem in Rom. Reip. inſtitutis populus publicorum judiciorum, belli, paciſque, legumque ſive jubendarum, ſive abrogandarum arbiter conſtituebatur; & imperante Tiberio, ut ſupra memoravimus, per tranſlationem popularium comitiorum, jura omnia popularia transferunt ad Patres; evenit, ut ab eo tempore, omnis adminiſtratio civilis, cui militaria ſubeſſe oſtendimus, & conſequenter omnis poteſtas regia, quae olim in Senatum, & populum tribuebatur, inter ſolos Patres, vocato tantum ad vetuſtatis imaginem populo, verſaretur. Quam poteſtatem agnoſcens inſuper Galbae Germanus Romanorum exercitus, recuſavit adigi Sacramento, niſi in nomen Senatus. (a)

Quae omnia & antiqua, & nova Senatus jura, Tiberius agnoſcens, ita Patres apud Svetonium (b) alloquitur: *Dixi & nunc, & ſaepe alias, P.C. bonum, & ſalutarem Principem, quem vos tanta, & tam libera poteſtate armaſtis.* (En jus, & creationem Principis poenes Senatum) *Senatui ſervire debere, & univerſis civibus ſaepe, & plerumque etiam ſingulis: neque dixiſſe me poenitet, & bonos, & aequos, & faventes vos habui dominos, & adhuc habeo.* Hinc Nero, ut aliquando non vi, ſed jure ageret, effigiem Cn. Domitio patri, conſularia inſignia Aſcanio Labeoni tutori, olim ſuo a Senatu petiit. (c)

Neque nos, qui ſuſcepto argumento urgemur, plenius partes Senatus in adminiſtranda Rep. expreſſerimus, quam ex Tiberii ſenſu idem Svetonius, qui ſubjicit Tiberium conſervaſſe Senatus, & magiſtratuum majeſtatem priſtinam, & poteſtatem, deque magnis unis, & parvis, privatorum, & publicorum negociorum ad Senatum retuliſſe, veluti de vectigalibus, & monopoliis, de operibus aut extruendis, aut reficiendis, de prorogandis imperiis, mandandiſque bellis extraordinariis, de quo reſponſis

(a) Svetonius in vita Galbae cap. 17.

(b) cap. 29. in vita Tiber.

(c) Tacit. annal. lib. 13 cap. 10.

ſponſis ad Regum literas edendis. Et, quod magis miremur, etiam de iis, quorum curam in ſolum Principem lex militiae transtulerat, Senatum decernere jubebat: Nempe de exauctorando milite; de legionum, & auxiliorum deſcriptione, coëgitque praefectum alae de vi, & rapinis reum in Senatu ſententiam dicere; neque indigne tulit, ut quaedam Senatus contra ejus ſententiam ſtatueret, increpuitque conſulares exercitibus praepoſitos, quod de rebus geſtis Senatui non ſcriberent. (a) Immo, increpito juvene Agrippa per Tribunum militum, qui Tiberii nomine, miſſum ſe ſcribebat; Tiberius negavit, adjecitque redditurum eum Senatui rationem. (b) Publica judicia Senatus adeo erant propria, ut Domitianus (c) auctor fuerit Tribunus plebis, ut Aedilem ſordidum, petitus a Senatu judicibus, accuſarent, & ipſe his ſupplicibus verbis, ſimul cum Patribus ſententiam diceret, cum reo aliquam poenae remiſſionem precaretur. *Permittite, P. C. a pietate veſtra impetrare, (quod ſcio me difficulter impetraturum) ut damnatis liberum mortis arbitrium indulgeatis. Nam & parcetis oculis veſtris, & intelligent me omnes Senatui interfuiſſe.* (d) Immo multa, quae Scriptores tribuunt Imperatoribus, ea tamen quam laudabant, non tamen iam ſolis auctoribus unice aſſignantur. Quod cum ipſi et ex eo, quod cum ſcribant Imperatores aliquos prohibuiſſe Senatorem occidi; tamen id non directo, ſed per ſententiam Senatus inſtituiſſe apparet ex Volcatio Gallicano in vita Avidii Caſſii *cap.* 8. his verbis. *Eo ipſo tempore, quo rogavit,* (nempe Senatum) *ne quis Senator temporibus ſuis capitali ſupplicio afficeretur.* Quae Romanorum inſtituta non jure, ſed per violentiam abrumpebantur ab iis Caeſaribus, qui tandem proprio capite Remp. quam laeſerant, ulciſcebantur injuriae: & majeſtatem Senatus, quam fregerant, morte ſua reſtituebant. Adeo ut qui vim a Rep. vellent abſtinere, & ſecuritatem imperii ſibi pararent; ſuſcepta ſibi militia, Remp., quod fecit, Plinio teſte, (e) Trajanus, Senatui reliquerint adminiſtrandam, unde Adrianus integrum Senatui detulit judicium de Imperio ſibi tradito, quamvis a militibus oblato, ut ſupra tradidimus, execrabaturque Principes, qui Senatui minus, quam ipſe detuliſſet. (f) Supremam hanc etiam Senatus auctoritatem verbis tuetur & Adrianus, quando literas ad Senatum de Imperio ſuo ſcripſit, hac expreſſit: *Veſtrum eſt aeſtimare quid velitis: nam ego uſque ad Senatus judicium incertus, & varius fluctuabo.* Cujus item Imperatoris, qui poſtea plures offenderat, acta, parum abfuit, quin Senatus abrogaret eo mortuo, eidemque Divi appellationem negaret, niſi precibus ſuis Patres flexiſſet Antoninus; ut intelligamus Senatum fuiſſe fontem perennem publicae poteſtatis. (g) Et Clodius Albinus delata ſibi a Commodo imperatoria inſignia cum Imperii participatione, recuſavit, quod id munus non a Senatu veniret Imperii auctore legitimo, unde his verbis concluſit ſuam ad milites concionem: *Quare, Commilitones, ego Caeſareum nomen, quod mihi Commodus detulit, nolo; dii faxint, ut et alii quidem nolint. Senatus imperet, Senatus provincias dividat, Senatus nos Conſules faciat, &c.* (h)

Item & Probus, cujus particulam orationis dudum retulimus: qui Patribus non modo Imperii ſibi deferendi deliberationem tradidit, ſed & jura

(a) Idem Sueton. ibid. cap. 30.
(b) Sueton. in Tiber. c. 31.
(c) Sueton. in vita Domit. cap. 8.
(d) Sueton. in Domit. c. 11.
(e) Item in Panegyr. quem lib. 2. epiſt. ep. 4.
(f) Spartian. in vita Adr. cap. 8.
(g) Spartian. in Adriano cap. 27.
(h) Capitolin. in Alb.

jura omnia reſtituit, quae aliquorum violentia Principum partim turbaverat, partim abſtulerat: voluitque, ut ad Patres e ſummis quibuſque [illegible] appellaretur, & a Senatu Praetores [illegible] creareſtur, ab eodemque legati Conſulibus darentur, & Praeſides cum praetoria poteſtate in Provincias mitterentur; (a) item, ut quidquid Imperator decerneret, S.Conſ. ſtabiliretur; (b) itaut ſummam omnem ad Senatum, tamquam ad caput publici regiminis, ex naturalibus, & civilibus juris normis retraxerit.

Hinc tota Juriſconſultorum aetate, quae ad Conſtantinum uſque pertinet, eodem loco Senatū haberi videmus, & Principem, a quo Paulus minime Patres diſtinguens, ait (c) *[illegible] accipiunt Senatus juſſu opus* (nempe publicum) *factum ſe [illegible]* nempe aquae plu[illegible] [illegible]. Hinc ſub In[illegible] minus, quam antea cenſebat, [illegible] ſumma poteſtate [illegible] Senatus, [illegible] a quo propterea, ut [illegible], non licebat appellare ad Principem, utpote Senatu minime majorem. (e) Propterea Claudius, ut initio principatus, lege, non vi agere videretur, neminem exulum, niſi ex Senatus auctoritate, reduxit; utque non ante Praefectum Praetorio, Tribunoſque militum in curiam introduxit, quam veniam impetraſſet a Senatu; a quo etiam res a ſuis procuratoribus judicatas comprobari voluit. (f) Commeatus praeterea Senatus dare conſueverat, quod ad ſe tranſtuliſſe beneficio ſuo feciſſe Claudium, Suetonius refert, ſed ex S.C. hanc ei poteſtatem acceſſiſſe, refert Dion. (g) Et Senatus bene merentibus Imperatores a Senatu poſcebant. (h) Quamobrem vetandi aquam ex flumine publico ducere jus eſt Senatui pariter, atque Principi; (i) ut & relegandi, (k) & improbandi conditiones inſtitutionum; (l) item ſemel aliquem reſtituendi, criminum publice abolendorum; paſſim *tit. ad S. C. Turp.* (m) heredis faciendi, quae non magiſtratus poteſtas eſt, cum Praetor non heredem, ſed bonorum tantum faciat poſſeſſorē, (n) ſed ejus, qui poteſtatem habeat legis condendae, quales eſt Senatus, (o) & Princeps. Siquidem privatus non ſuo jure in teſtamento heredem facit, ſed poteſtate accepta ex lege XII. tab. ea, quae vetat, ut quemadmodum paterfam. de re ſua legaſſet, ita jus eſſet. Senatus item poteſtas erat in publicis gratulationibus, reos vincula laxare, atque abolere crimina. (p) Civitatibus imponere cognomina, (q) indignis hereditatem auferre, (r) hoſtes judicare, (s) immunitates, & privilegia concedere, (t) petitionem [illegible] in agro ſuo nundinas, (u) quas Claudius Imperator a Coſſ. impetraverat. (x) matrimoniorum veniam Senatus ipſi Auguſto concedebat; unde Tacitus (y) refert, Senatus nuptiarum facultatem inter patruum, & fratris filiam, nempe inter Claudium, & Agrippinam, novo exemplo conceſſiſſe. Et hoſtis patriae publicus inſidiator, qui contra Principem conjuraſſet, a Senatu declarabatur; qualis per Senatū judicatus fuit Ruſſidius Caſſius, qui ſub M. Antonino Imperium invaſerat. (z)

Et mortuo violento dominatore, a Senatu acta omnia illius reſcindebantur.

(a) Vopiſc. in vita Probi c. 13. ubi Salmaſ. (b) Salmaſ. ibid. (c) l. quod Principis, D. de aqua & aqua pluvia arcenda. (d) l. 1. C. qui numerum [illegible] poſt l. 4. D. de accuſ. l. 1. in princip. D. de hered. petit. l. 1. § 1. D. de ſuſp. tut. C. de compenſ. l. 69. in princip. D. eodem l. 12. in princip. D. de donat. inter vir. & uxor. l. [illegible] § 1. D. de libert. univerſ. l. 9. § 1. D. de oper. pub. [illegible] de Senat. & l. 8. C. de leg. (e) [illegible] D. a quibus appell. non licet. (f) Sueton. in Claud. c. 12. (g) Sueton. in Claud. c. 24. ubi Caſaub. (h) Capitolin. in Marc. cap. 12. (i) l. quominus 2. D. de flum. (k) [illegible] 14. § 1. D. de interd. & releg. (l) l. ſi ſub 14. D. de condit. inſtitut. [illegible] 7. D. de

[illegible] (n) l. 1. § 10. D. de ſucceſſ. edict. (o) [illegible] D. de bon. poſſeſſ. [illegible] (p) [illegible] D. de leg. [illegible] (q) Dion [illegible] p. 517. E. (r) l. cum quidam 14. D. de his quib. ut indig. (s) l. [illegible] § 1. D. de capite diminut. (t) l. [illegible] 17 § 1. D. de [illegible] (u) [illegible] ad Valer. (x) [illegible] cap. 15. (y) lib. 12. pag. [illegible] (z) Capitolinus in Antonin. cap. [illegible]

debantur, ſtatuae evertebantur, memoria rerum ab eo geſtarum inhibebatur, ut poſt Commodi mortem evenit; cujus etiam nova menſium appellatio, Senatus auctoritate, ceſſavit, prioribus nominibus reſtitutis. (a) Denique incedentibus per antiquitatem, nihil crebrius occurret, quā Senatus majeſtas circumfuſa ſupremae, ac Regiae poteſtatis exemplis, ac juribus cum principe quidem communibus, ſed auctoritate praeſtantioribus. Nam Senatus eam poteſtatem nativam praeferebat, & e corpore ſuo perpetuo manantem; Princeps vero eamdem habebat ſibi a Senatu communicatam, & translatitiam, uti Senatus portio, ac majeſtatis ſummae participatio. Quae Principis poteſtas corruebat ſimul cū actu ejuſdem, quandoque a Patribus reſcindendis, ea ſi poteſtate abuteretur. Quinimo per cuſo Principum conſtitutiones patuerent, orationes ab iis habitae, ſententiaeque in Senatu dictae S.C. confirmabantur, ut J. Ctorum monumenta teſtantur: apud quos S.Cta, & Principum orationes promiſcue accipiuntur. (b) Quod rerum arbitrium ad Conſtantinum uſque in Senatu manſiſſe inde liquet, quod Senatus Conſtantino primas imperandi partes, poſtpoſito Maximino, tribuerit. (c)

(a) Lamprid. in vit. Commodi fin.

(b) Briſſon. antiquit. lib. 1. cap. 16.

(c) Lactan. de mort. perſec. c. 44. p. 18. Tillemon. in collect. art. 47. pag. 128.

XXXIX. De Falſa Imperii translatione ad Graecos.

Neque Regiam Senatus poteſtatem, poſtea Conſtantinus aut fregit, aut Urbe avulſam Bizantium adſportavit. Quinimmo, longe aliter ac vulgo temere fertur, & priſtina ille Senatus jura, Maxentii nimirum crudelitate turbata, Patribus reddidit, ut narrat nobis vetus orator, (d) & ſedes Imperii, publicique juris auctoritas etiam diſcedente Conſtantino, Romae permanſit. An enim commigraſſet cum Imperatoris perſona, ſi poteſtas civilis numquam cum poteſtate militari ex Romanis inſtitutis, niſi ſuſceptis ad tempus magiſtratibus, confundebatur? Et Imperatori quidem fas erat ſe transferre quocumque bellorum neceſſitas, Imperiique tutela, & locorum opportunitas traheret; haud vero jus eſſe poterat Imperium ſecum transferre ac movere Remp. everteretque alio poteſtatem rerum humanarum, quam conditorum, & civium ſuorum ſanguine, ac virtute ſupra mille annorum ſpatium ſibi Roma pepererat. Remp. nimirum Conſtantinus Imperio tenebat, non patrimonium, aut familiam ſervorum; nec dominabatur ille liberis populis, ſed tantum imperabat, hoc eſt in Romanorum utilitatem arma, & publica jura, extraordinaria majeſtate, tractabat: unde nec in mentem ei venire potuit, quod grex mancipiorum, nedum in Rom. Rep. ſed & in naturali juriſprudentia hoſpites, poſteris tradiderunt.

(d) Panegyr. 8. pag. 117. edit a Livineio Antuer. 1599. Nam quid ego de tuis in Curia ſententiis, atque actis loquar, quibus Senatui auctoritatem priſtinam reddidiſti.

XXXX. Quomodo accipienda ſit Imperii Diviſio.

Sane omnes illi ante Conſtantinum Caeſares, qui voluiſſent accurate ... ſuum, toto fere Imperii tempore, procul ab Urbe, per Scythas, Thraces, Sarmatas, reg oneſque eas ſecebantur, quacumque barbari crebrius in Romanos fines effunderentur. Quae barbarorum audacia undequaque, ac ſaepe coorien Diocletianum principem prudentiſſimum coegit dividere ſibi cum Maximiano curam provinciarum Occidente tradito; ſibique Oriente retento ad Perſas, aliaſque regiones illarum barbaros coërcendos. Eaque non Imperii diviſione, ſed adminiſtrationis, cujus ſumma penes Diocletianum erat, duplici veluti munimento, a Romanis finibus hoſtes propulſabantur. Quod Diocletiani conſilium Conſtantinus confirmare in perpetuum ſtatuit, & contra

orientales barbaros, aeternam arcem Romano Imperio, novamque ſedem Imperatori collocare, ampliata, muniataque, ac moenibus, & aedificiis, ad Vrbis imaginem, ſublata Byzantio; quam a ſe incrementi ejus auctore, Conſtantinopolim appellavit, ſuumque ibi domicilium ſtatuit, ut longius a moſtrentibus aculeis abiret, judiciiſque cavillatoris populi, nō admiratione ulla potentiae, aut inſolentia ſummarum virtutum, ſed ſola curioſitate, ac ſpe ſua res aeſtimantis; ut cedente novitate, lenitas illico ſubiret, pluſque Caeſar hos Romae praeſentia ſua detraheret, quam longinquitas vectoriae attuliſſent.

Quoniam igitur nullus certus locus, ſed caſtra, & militia, ſedes erant Imperatorum, qui domicilium non habebant, unde tutius barbaris obſiſterent: Quod in eum, ſi ſe Conſtantinus Byzantium contulit, quo Aſia finitur, & Europa velut incipit, undique pacatis, immo ad latinam humanitatem redactis Gallis, & cis Rhenum Germanis, ultracumque de orbis terrarum parte barbari erumperent, facile avertebantur. Neque tam abſurde cogitare poterat Conſtantinus, ut Vrbe ſua condenda, cum utroque altero Imperatori parando, domicilium everteret ipſius Imperii; deducendaque colonia, & filia parienda, majeſtatem parentis in eam transferret, quod in Imperatoris poteſtate non erat; cum et, & Romanorum inſtitutiones, ex quibus majeſtas realis Senatui haerebat, & gentium leges repugnarent, ex quibus Coloniae Vrbi, de qua fluxerūt, patriae quadam poteſtatis jure ſubjiciuntur; utcumque Gothofredus ju- (a) C. Theod. lib. 14. tit. 13. pag. 229. niorum, qui, neſcio qua ſua fiducia, proprium ſenſum, in re tam vetuſta, veteribus anteponit, Conſtantinopolim eximat e coloniarum numero: quaſi aliud ſit Colonia, quam Civitas ex Civitate Romana quodammodo propagata (b), in quem numerum a Plathone refertur, (c) qui eam appellat [illegible] Coloniam Italicae Romae; (b) Gall. apud Sigon. lib. 2. cap. 2. (c) orat. 1. de bello Peloponn. & , Zonara teſte, a Conſtante Heraclii nepote, (d) qui regiam ſuam Romam veterem, ut in matris ſinum, revocare ſtudebat, cum honor major matri, quam filiae debeatur [illegible], matrem prae filia honorandam eſſe; item ab Auguſtino, (d) Zonar. in vita Conſtantis. (e) & a Themiſtio, qui cum Conſtantinopolim coleret, Romam [illegible] metropolin noſtram appellat; eamque ait, urbibus univerſis imperare, ac cum Conſtantinopolim [illegible]. Quae (Roma) urbibus imperat aliis, cum veſtra vero (Conſtantinopoli) imperat una ſimul. Immo, & cū Imperatore Imperium Roma ceſſiſſe arbitrarer; aut ob honorum exaequatione, juris exaequationem arguito, quando, ne honores quidem Conſtantinopolis habuit Romae pares: quantoſcumque graecus verborum faſtus, Sozomeni ore, ac fronte (f) ſibi apud poſteros arrogaverit: quem Sozomenum, vel hoc uno Petavius (g) mendacii palam coarguit, quod Conſtantinopolis Praefectum Vrbis minime ante annum a Chriſto nato trecenteſimum ſeptuageſimum nonum acceperit. (e) 5. de Civit. Dei cap. 25. (f) lib. 2. c. 3. (g) In Iulian. ep. p. 347.

XLI. De Sede Imperatorum.

Atque ipſa haec Imperii Theodoſio memorata ſocietas Conſtantinopoli haud aliquam competebat jure ſuo nativo, ſed adventitio, deſcendente a perſona Principum, ibi commorantium; ibique poteſtatem illam exercentium, quam Senatus Romanus Caeſari, atque conſiſtorio ejus e

XLII. De Communione Vrbis cum Byzantio.

nobis ſupra deſcripto, & ex Senatorum aliquo numero, magiſtratuumque conſeſſu cõtribuebat. Ex cujus poteſtatis diuturno uſu, moraque principis, Conſtantinopolis Regiae urbis nomen aſſequebatur, & ipſius Romae locum ſubiiſſe videbatur iis, qui umbram, & imaginem cum re ipſa cõfundentes, juraque Urbis utriuſque conturbantes errores ubique, atque ad nos uſque ſcriptis ſuis tranſmiſerunt. Quamvis enim Gallienus Senatores prohibuerit a caſtris; minime tamen in quo & Tillemontius

(a) labitur, conſiſtorii poteſtas, & uſus expiravit: cum corpus hoc, & *comitum conſiſtorianorum* nomen, qui & *illuſtres* dicebantur, toto tempore manſerint, quo Caeſares floruerunt. (b) Excluſit enim Gallienus Senatores a militia, quae ad ipſius curam pertinebat, non vero e conſilio militaris principis, & ſummi ducis: cujus regimen Senatum nunquam dimittere oportebat, ne ſi caſus aliquis incideret, ſimul cum Principe, qui temporariam habebat auctoritatem, Reſpublica rueret, quam propterea in poteſtate Senatus aeterna docuimus eſſe collocatam. Hinc publicae poteſtatis portio Principi, & ejus conſiſtorio ab univerſo Senatu, ſive a tota Republica tributa, quia cum ipſo Principe ambulabat, migravit etiam Conſtantinopolim, ibique cum Caeſare conſiſtit ad juſtam, & legitimam rerum adminiſtrationem Principi permiſſam; adeoque ad Principem publicae poteſtatis per Senatum Romanum compotem, & ad Conſiſtorium ipſius ex magiſtratibus, & Senatoribus Romanis lectum referre oportet publicarum auctoritatem rerum Conſtantinopoli geſtarum; non vero ad Imperium ipſius Urbis, quam potuit quidem ludorum, aedificiorum imitatione, ac morum Romae Conſtantinus aequare, non vero poteſtate: nihil enim agimus cum tradimus alienum.

(a) *In Gallien. artic.* 2.

(b) *vide Gothofr. in C. Theodoſ. ad L. quiſquis. C. ad L. Corn. de ſicar. pag.* 100.

XLIII. De Conſtantini jure in Imperio transferendo.

Nam quid in Conſtantinum transferret, niſi exercitium poteſtatis publicae radicibus ſuis in populo Senatuque Romano haerentis, & majeſtas perſonalis, quae Caeſaris vita definiebatur, poſtea vero nova Principis creatione ad alium, voluntate militum, & S. P. Q. R. auctoritate transferebatur? An enim potuiſſet Imperator, ſi mota violentia, per quam jura omnia conticeſcunt, imperium ſibi exutum, in quem voluiſſet deponere, & Remp. ſibi commiſſam alteri, ſe invito, tradere? Quod ne in Regno quidem licere, niſi transferatur ad proximos ex praecedenti populorum ſacramento ſucceſſuros, libro *de juriſdictione* demonſtravimus. Cur enim inutiliter uſufructuarius jus ſuum in extraneum transfert; niſi quia jure perſonali potitur, quod ſuae vitae ſpatio concluditur? (c) Quanto minus igitur Conſtantinus exuere poterat Senatum Romanum ſuprema poteſtate civili, cujus auctoritate acceperat, & retinebat ipſe militarem civili ſubjectam, cum vita Caeſaris ab eo deceſſuram, atque ad univerſae majeſtatis fontem, nempe ad Rom. Remp. rediturum, novaque creatione, a novo principe ſuſcipiendam.

(c) *Inſt. lib.* 2. *tit.* 4. *de uſufr. §. finitur* 3.

XLIV. De Caeſarum conſenſu in Imperio transferendo.

Verum quod contra Sanctiſſimum Principem excutimus leges publicas, quas ille nullo eas unquam facto, praeſertim in re ſumma, violavit: cum poſteriores Scriptores Conſtantinopolitani, Senatus vicem apud luorum temporum imperatores conqueruntur, eoque procedunt, & ſe cryptis abſtulit ... ut auctoritate aliqua curiam illam inopem, atque dejectam impertiantur, ac proceres eam in curiam lectis ſupplicium

potius

otius e ſumtibus, quam ſolatium e poſſeſſis ferunt, ut ait Themiſtius (a) [illegible], vel ut Harduinum legit, [illegible]. *Hic Senatus, & is bonus oſtultitia*, vel ex Harduini [illegible]ctione *a ſupplicio minime differre videbatur*, & alibi (b): [illegible] (rege) *Senatum honoribus augeat*, nempe ut vere Conſtantinopolis altera Roma dicatur: [illegible] (loquit) [illegible]. *Tunc revera erit altera Roma iuſtitia*. Ex quibus apparet jactabunde magis, quam vere Sozomenum, [a]lioſque fuiſſe locutos, cum Romae Conſtantinopolim aequarunt, & ob aedificiorum, ac ſtatuarum ſumtu, atque magnificentia, non autem [c]ivium auctoritate. Urbi ſuae Graecos *alterius Romae* nomen tribuere [p]otuiſſe oſtendit idem Themiſtius in legatione ad Theodoſium: [illegible] *Nunc magnificentia ſtatuarum decoramur, at minime hominum dignitatibus efferimur*. Ideoque ab Imperatore petit, ut [eo]ſ nomine Patres conſcriptos appellaverat Senatores Conſtātinopolitanos, poteſtate, atque jure hac appellatione dignos redderet [illegible] *compare dignitates, & honores [i]n Senatum, quoſque P. C. appellaſti, hac appellatione redde dignos*. Haec [d]e flagitanda Graeci erant ab Imperatore, ſi Conſtantinopolis poteſtatem publicam Urbis Romae aut participaverat, aut, ex vulgi opinione, [ve]l ex communi ſomnio, prorſus exhauſerat?

XLV. De Privilegiis Urbis Conſtantinopolitanae.

Quid igitur eſt reliquum, niſi ut publica negotia Conſtantinopoli [p]erinde ac Romae agitata, & definita, non civitatis, curiaeve illius, ſed [i]pſius Caeſaris, ejuſve conſiſtorii juribus de imperii ſcatebra, nempe de [R]omano Senatu, ad Caeſaris vitam ex S. C. ſuſceptis, adſcribamus; & [C]onſtantinopolitanum Senatum, potius pompam Principis, quam Reip. [R]om. portionem reputemus? Quam rationem non ex affectione patria, [ſt]udioque latinitatis, ſed ex vero nobis oblatam fuiſſe praeter ſuperiora [t]eſtimonia, etiam Juliani Caeſaris auctoritate patebit. (c) Is enim tantum [m]aieſtate Conſtantinopolim ceteris urbibus tradit, quantum Roma Conſtantinopoli antecelleret. [illegible] *Urbem ſibi cognominem fundavit tantis ante [illegible] majorem, quantum ipſa Romae cedere videretur*. Cum autem aedificiis, multitudine hominum, magnificentia ſumtuum, Graecis ipſis teſtibus, Romam aequaverit; qua parte, niſi auctoritate, atque imperio tantopere cedere, quantum Julianus indicat, Urbi Romae Conſtantinopolis potuit? Quis modo negaverit Graecos nativo verborum faſtu, & ingenita ſibi adulatione, ita Principis opus extuliſſe, ut omnia di[c]ſtinxerint, & jura ipſa publica tumore, ac jactantia ſua conturbarint; excepto Socrate, Sozomeno (d) longe modeſtiori? Et ignotus auctor (e) Ammiano Marcellino adjectus refert, Conſtantinum Byzantio conferendo regias omnes opes effuſiſſe, Romaeque illam aequare ſtuduiſſe, Senatum [illegible] conſtituiſſe; ſed, [illegible]

[illegible]

(a) orat. 4.

(b) orat. 14. p. 180. Hard.

(c) orat. 1. p. [illegible] edit. Petav.

(d) lib. hiſt. 2. cap. [illegible]

(e) Ammian. Vales. p. 475. edit. [illegible] in Conſtant. [illegible] 67.

di ordinis, eoſque *claros* appellaſſe, cum Senatores Romani *clariſſimi* appellarentur. Tantum igitur tribuit uni Sozomenus, ut ejus auctoritas omnis rerum geſtarum teſtimonia, & juris rationem everterit. Atqui auctoris hujus levitatem, atque jactantiam Valeſius ſatis prodit in conſtituendis Imperii Graeci finibus, (a) quos Sozomenus eoſdem Conſtantini, ac Theodoſii junioris tempore deſignat; cum diviſionem Imperii Conſtantinus Magnus nullam cogitaverit, & ſub illius filiis primum non quidem Imperium, ſed adminiſtratio ipſius aliter diviſa fuerit, atque a Sozomeno refertur, ut contra eum erudite probat Valeſius. (b) cum oſtendit orientale in Europa imperium ſub Conſtantis ditione Thracia definitum fuiſſe; Romam vero, & Illyricum, ea ſuadente inter fratres percuſſo, ad Conſtantem pertinuiſſe.

(a) Sozomen. lib. 2. cap. 3.

(b) In Sozom. lib. 2. & 3. annot.

XLVI.
De Coloniis Romanorum.

Hoc etiam, praeter imaginem exteriorem civitatis, Urbi Romae ſimile, prae coloniis pluribus, habuit Conſtantinopolis, quod ab inſtitutione ſua ſuſcepit mores Romanos, & jus Quiritium privatum, quo in contractibus, uſucapionibus, poteſtate patria, tutelis, actibus legitimis, aliiſque civilibus rebus Quirites utebantur. (c) Siquidem (d) coloniarum quaedam potiebantur jure Quiritium privato, & coloniae *Romanae* dicebantur; quaedam *latinae*, quae quamvis deducerentur ex civibus Romanis, non tamen jure Quiritium fruebantur, ſed jure Latii, ſive Latinorum illorum veterum, qui cum nondum civitatem Romanam accepiſſent, ſuffragium Romae ferre non ultro poterant, ſed cum a magiſtratu Romano vocarentur; & cum in civitate latina magiſtratum geſſiſſent, civitatem Romanam adipiſcebantur; neque a Romanis magiſtratum accipiebant, ſed proprium ſibi creabant. (e) Quae veniunt ſub nomine juris Latii: quod aliis etiam populis, ne dum coloniis, a Senatu concedebatur, ſi populum Romanum demeruiſſent. (f) Diverſa porro a coloniis erant municipia, cum coloniae, ut Sigonius ait, ſane pereleganter, ex Urbe Roma educerentur, municipia vero introducerentur in Urbem; (g) etenim non modo civitatem Romanam, & jus Quiritium privatum, verum etiam publicum accipiebant, eamque in tribum aggregabantur, in quam a Cenſoribus adſcriberentur, & Romanos magiſtratus pari cum ceteris civibus jure, ac ſorte capiebant; ex quo ſi quis honoris cauſa nomen aſſequerentur municipium, quorum populi tantum id cum civibus Rom. commune habebant, quod conſcriberentur in legionibus, (h) quae tantum ex civibus Romanis componebantur: ut municipes tales in ſola militia pro civibus Romanis haberentur. Municipiis, & coloniis longe inferiores erant Praefecturae, quae civitate jus ob noxam, & leges ſuas amiſerant, legibuſque parebant iis, quas Praefectus Romanus ad eo jus dicundo quotannis miſſus imp. fuiſſet. (i)

(c) Cujac. obſ. 30. c. 15. D.

(d) Sigon. de antiquo jure Italiae lib. 2.

(e) Sigon. ead. tract. lib. 1. c. 4.

(f) Sigon. ibid. p. 160.

(g) Sigon. de antiq. jure Ital. lib. 2. c. 6. de municipiis.

(h) Sigon. loc. prox. cit. cap. 7. p. 242.

(i) Sigon. ead. tract. lib. 2. c. 14. p. 270.

XLVII.
De Civitate Rom. Italiae univerſae.

Quae diſcrimina juris Quiritium, juris Latii, Municipiorum, Coloniarum, & Praefecturarum, ex Italia univerſa ceſſerunt poſt compoſitum ſociale bellum a Latinis Italiſque populis, participandae Romanae civitatis cauſa, commotum. Etenim L. Julia per Sex. Julium Caeſarem lata, civitas Latinis populis primo, (k) deinde Italis pariter univerſis data; adeout Italia omnis jam una facta Urbis continuatio, atque complementum; varietas vero juris ſive Quiritium, ſive Latii, ſive municipalis remanſerit

(k) Sigon. de antiq. jure Ital. lib. 1. c. 4. p. 44.

(l) Sigon. de antiq. jure municip. p. 1.

ſorit extra Italiam eos apud populos, quibus, uti diximus, haec a Senatu praemia pro meritorum ratione concedebantur. Tandem diſcrimina iſta jura e toto ceſſerunt orbe Romano, poſtquam Antoninus non Pius, aut Marcus, ſed, teſte recenter edito Dionis fragmento, Caracalla Romanam civitatem in Romanam omnem ditionem, ſive in univerſum orbem terrarum extendit, effecitque ut mundus omnis eſſet unius Romae municipium. Verum etſi Roma cum omnibus etiam extra Italiam populis communicaretur; coloniae tamen, & provinciae haud ita cum ipſa Italia confundebantur, ut non diſtinguerentur immunitate tributorum capitis, & ſoli, qua pari cum Roma jure tota Italia, non vero provinciae, aut extra Italiam coloniae, jam inde ab Auguſti aevo potiebantur. Ideo ſi quibus extra Italiam populis capitis, & ſoli concederetur immunitas, iis jus Italicum tributum dicebatur, quod ea libertate ſola Italia, non vero nationes aliae jure ſuo gauderēt; ſed largitione Senatus, aut Caeſaris. Quae miſſit ex coloniarum notis una poſt jus Quiritium ubique profuſum (a), ut deductae coloniae vel tributum capitis & ſoli ſuſtinerent, vel illud, accepto nominatum jure Italico, ſibi excuterent, quod coloniarum Romanarum erat ab Urbe Roma diſcrimen a juriſconſultis in *tit. D. de cenſibus* paſſim indicatum.

Hinc & Conſtantinopolis etſi non ex [illegible] civium Romanorū partem ſibi attraxerit, & Romanae Urbis faciem aedificiorum, viarum, colliump, ſitus, ludorum, rituumque ac morum imitatione ad ſe tranſtulerit, ac ſub Urbis Romae perſona in ſcenam prodierit; latere tamen adeo nequit ut non ſe, vel ſi nolit, coloniam Romanam profiteatur, quando immunitatem tributorum capitis, & ſoli, nempe jus Italicum, non ab origine ſua, ſed a Caeſarum beneficentia duxit: adeout opus habuerit ut ei a ſingulis Caeſaribus renovaretur: utpote quia non ingenuum erat, ſed adventitium, ideoque cum vita Caeſaris concedentis expirabat. Unde legimus in Theodoſiano Codice (b) hanc Valentis conſtitutionem: *Italici juris [illegible] arbitra aequitate renovamus. arbitra aequitate* (inquit) quia jus Italicum minime cum coloniis naſcebatur, ſed arceſſebatur extrinſecus. Et in C. Juſtinianaeo hanc Arcadii, & Honorii legem habemus. *Urbs Conſtantinopolitana (c) non ſolum Juris Italici, ſed etiā ipſius Romae veteris praerogativa laetetur*: nempe, ut neque ſit ſedes non quidem imperii, ſed Imperatoris, & in honorem Caeſaris praeeſſet orienti, ſicut Roma orbi terrarum praeſidebat univerſo. Nam etiam alibi (d) ſacris in negociis (e) id repetitur: cum tamen ſciamus, vel ipſo Juſtiniano teſte, qui in novellis veterem Romam Sacerdotii fontem appellat, Conſtantinopolitanum Antiſtitem orientalibus Epiſcopis utcumque praelatum, ipſum tamen ſimul cum caetera Eccleſia Romano paruiſſe; (f) ut palam ſit parem hanc Urbis Romae praerogativam non ita eſſe accipiendam, ut ad omnia extendatur; nam & poſt has leges, quanta poteſtate Conſtantinopoli Roma praeſtiterit, in ſequentibus oſtendemus.

Proſpexit iſtas in ſe impendentes difficultates Gothofredus, qui [illegible] has plagas [illegible], induxit ſe in majores. (g) Primo enim nullo rerum [illegible] confinxit, jus Italicū fuiſſe Conſtantinopoli a Primo

(a) Spanhem. in orbe Rom. cap. 19 p. 464. & 465.
(b) L. 1. tit. de jur. Ital. Urb. Conſtant.
(c) L. un. C. Inſtit. de priv. Urb. Conſtantinop.

XLVIII.
De Jure Italico Urbis Conſtantinopolitanae.

(d) C. Theod. de Epiſcop. L. [illegible] 45.
(e) L. 45. de Epiſc. Chalcedonens. Concil. cap. 28.
(f) Reſponſ. Juſtiniani incipient. [illegible] p. [illegible] L. [illegible] C. de ſummo Trinit. & fide Cathol. item diſt. [illegible] & [illegible]
(g) L. C. Theod. de jure Ital. Urb. Conſtan. p. [illegible] & ſeq. in comment.

XLIX.
In Jacobum Gothofr. de falſo carnis [illegible] Urbis [illegible] Romana.

pro tyrannis nec non ereptum; poſt autem a ſequentibus Imperatoribus redditum. Quod refutatione minime indiget, utpote ad priorem errorem tuendum ſtatuto, ne dicam temere, prolatum. Deinde novum commeniſcitur juris Italici diſcrimen e ſuo jecore, non ob ulla juris veteris ratione, aut antiquitatis monumento editum. Diſtinguit enim jus Italicum Conſtantinopolitanum a jure Italico civitatum aliarum, poſito in immunitate capitis, & ſoli; cum jus Italicum Conſtantinopolitanum ob eo in jure Italici concedendi facultate, pari cum Roma jure, collocetur: ut Romæ quidem illud civitatibus occidentis, Conſtantinopolis vero populis orientalibus civitatis Conſtantinopolitanæ obceſſerit: quaſi a jure beneficio iſto civitatibus urbibus advenirent, non vero a jure ipſius Imperatoris ibi permanentis, & publici juris diſpenſationem a Senatus Romani auctoritate trahentis: quo jure Cæſar & controverſias inter populos ortas dirimebat, cum Conſtantinopoli degeret: quod eundem errorem obtulit Gothofredo, qui auctoritatem a Cæſare ad dominationem transtulit illius. Verum hoc Gothofredi figmentum confutare non cogimur, cum ipſemet ei ſuum patrocinium negent (a) confutatum a Petavio, (b) & a Valeſio, (c) atque admonitus [illegible] a Juliano, quem Gothofredus in ſuam cauſam vocaverat, non Conſtantinopolim nuncupari, ſed Romam veterem; ideoque jus Imperii non alibi, quam Romæ ab eo collocari, ubi degeret Imperator. Et Sozomenus, (d), quamvis alioquin inflative pro Conſtantinopoli hic loquatur, minime tamen Imperium a veteri Roma transfert ad novam; ſed nomina ſimul Urbis utriuſque committit, & Curias, & inſtitutiones, & contrahendi ritus, ut recte Valeſius pro [illegible] legerit [illegible]. Immo cum ſimilitudinem inſtituat a poteſtate ſacra, qua, ipſo teſte, Romanus Conſtantinopolitano longe præcellebat; ſat oſtendit quantopere in publica rerum civilium adminiſtratione Urbs Roma Conſtantinopoli antecelleret.

Μετὰ δὲ τὸν Ῥώμης τὸν Κωνσταντίνου πόλεως ἐπίσκοπον τὰ πρωτεῖα ἔχειν ὡς νέας Ῥώμης τὸν θρόνον ἐπιτροπεύοντα, ἣ δὴ οὐ μόνον τοῦ ὀνόματος μετεῖχε [illegible] καὶ γερουσίας [illegible] καὶ ἀρχαῖς ὁμοίως ἐχρῆτο, καὶ τὰ συμβόλαια κατὰ τὰ νόμιμα τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ῥωμαίων ἐδίκαζε, καὶ τοῖς ἔθεσι καὶ [illegible] ἐν ἅπασιν ἐξισοῦτο.

Poſt Romanum præcellere Conſtantinopolitanum Epiſcopum, utpote novæ Romæ præſidentem. Jam enim non modo appellationem hanc civitas (Conſtantinopolitana) habebat, & Senatu, & populi ordinibus, & magiſtratibus ſimiliter utebatur; ſed & contractus ex legibus Romanorum, qui ſunt in Italia, celebrabat (e) & inſtituta, ac moribus aliis per omnia æquabatur.

(a) ad l. 1. C. Theod. de jur. Italic. urbis Conſtan- p. 221. Spanhem. in Orbe Rom. c. 19. p. 466.
(b) in not. ad epiſt. Julian. 15.
(c) annot. in Sozomen. lib. 7. cap. 9.
(d) lib. 7. c. 9. p. 714.
(e) [illegible] judicia celebrari oportet, hoc eſt [illegible] judicari pro [illegible]

VALESII VERSIO EJUSDEM LOCI.

Præterea ut poſt Epiſcopum Urbis Romæ Con[illegible]tinopolitanus haberet honoris prærogativam, utpote qui [illegible] Ro[illegible] [illegible] Jam tum enim Urbs illa, non ſolum [illegible] [illegible] nominabatur,

& Se-

& Senatum & ordines populi, & magiſtratus ſimiliter habebat; Verum etiam contractus civium ejus Urbis juxta leges Romanorum qui in Italia ſunt, judicabat, juraque omnia, & privilegia aequalia ſeniori Romae poſſidebat. Ita vertit Valeſius pro erudito ſane homine, ac docto, ſed non juris: ſine cujus fraude, ſervata etiam verborum proprietate nobiſcum potuiſſet poſtremas voces explicare.

AEquemus illas cum Sozomeno moribus, inſtitutis, aedificiis, magiſtratibus, contractibus, muneribus parem vero poteſtatem in ſumma Reip., atque in apice dominationis habuiſſe, unde liquet? An non enim provinciales magiſtratus erant urbanis ſimiles, iiſque in provinciis pares, & tamen longe in majeſtate ſuprema inferiores urbanis, in quibus, tamquam a fonte manantibus, una cum Senatu ſumma erat poteſtatis, quae per gradus in provincias ex Urbe diffundebatur? Neque alia poteſtas Conſtantinopolim commigravit praeter provincialem. Siquidem, ut obſervat Tillemontius, (a) Senatus Conſtantinopolitanus initio a Proconſule regebatur, quamvis procedentibus temporibus, uſque ad Juſtinianum, teſte Procopio, (b) Conſulum alter qui occidentalis erat Romae crearetur, alter vero nempe orientalis Conſtantinopoli, ut ſecum etiam in urbe portio illa civilis poteſtatis Romae fluentis habitaret, quae ad juſtam negociorum publicorum adminiſtrationem requirebatur: atque praeſente Conſule, ſi quid in conſilio ſuo decerneret Imperator, id non ex potentioris arbitrio, ſed ex legibus, & ex ipſa Rep. in Conſules collata, prodire videretur.

Neque Conſtantinopolis, quod alterum Conſulem acciperet, propterea Romam aequabat: tum quia primas in honoribus ferebat Conſul Romae creatus, ut ex Procopio, Grotius refert; (c) tum quia Zonaras (d) principatum Romae remanſiſſe teſtatur, utcumque Conſtantinus ſecum Conſtantinopolim tranſtulerit exercitium juris Imperatorii Romae radicibus ſui haerentis, quod ad actus Reip. neceſſarios expediendos ab Imperatore ſecum trahebatur. Quo ſenſu eam tranſlationem accipiendam eſſe, docet Ammianus Marcellinus, cum ſcribit Romam cum Imperio ab ſe parto ſeſe commiſiſſe Caeſaribus, non tamquam dominus ancillam, ſed tamquam parentem liberis, per victorias eorum, & militarem virtutem non oppreſſuris matrem, neque ab illius gremio convulſam dominationem ad exteros, ſibique ſubjectos populos, ex vulgi errore, tranſlaturis, ſed majori praeſidio contra barbaros munituris auctoritatem eam, qua exercitibus Romanis ad S.P.Q.R. uſum princeps imperabat. *Urbs venerabilis* (inquit Ammianus) (e) *poſt ſuperbas efferatarum gentium cervices oppreſſas, latasque leges fundamenta libertatis, & retinacula ſempiterna, velut frugi parens, & prudens, & dives Caeſaribus tamquam liberis ſuis regenda patrimonii jura permiſit.* Haec homo Graecus, cum inter Graecos habitaret Imperator. Nimirum quia, etſi Roma procul abeſſet perſona imperantis, nihilo tamen minus ipſa Urbs per eum imperare putabatur: ut clarius eluces ex his, quae idem ſubjicit, ſcribens: *Licet otioſae ſint tribus, pacataeque centuriae, & nulla ſuffragiorum certamina, ſed Pompilianae redierit ſecuritas temporis, per omnes tamen quotquot ſunt partes terrarum, ut domina ſuſcipitur, & regina, & ubique*

(a) In vita Conſtant. art. 87.

(b) In arcana hiſt. p. 110. & notas in illum p. 160.

(c) lib. 2. de jur. bell. cap. 9. XI. & in not.

(d) Annal. t. in Conſtant. pag. 14.

(e) lib. 14. n. 5.

ubique Patrum venerandae canities, populique Rom. nomen circumſpectum, & verecundum, & lib. XVI. haec de Conſtantio ad Urbem adventante refert: (a) *Cumque Urbi appropinquaret, Senatus officia, reverendaſque patriciae ſtirpis effigies ore ſereno contemplans, non ut Cineas ille Pyrrhi Regis legatus in unum coactam multitudinem Regum, ſed aſylum Mundi totius adeſſe aeſtimabat.* Hactenus Marcellinus, qui uſque ad Theodoſium vixit. Et qui Honorii tempore floruit Claudianus, nativum, ac legitimum, perpetuumque Imperii ſolum, etſi ſuo aevo alter Imperator Conſtantinopoli degeret, Romam tamen unice agnoſcit his verſibus:

(a) p. 70.

Quem precor ad finem laribus ſejuncta poteſtas
Exulat, imperiumque ſuis e finibus exit?

Roma enim ille imperium velut e fonte manare alibi docet, inquiens:

Armorum legumque parens, quae fundit in omnes
Imperium.

Alioque loco per Caeſarum creationem non avulſum e Patribus imperium docet, ſed ſocietatem illius inter Patres, & Principem initam his verſibus ad Honorium Imperatorem, ſimulque Conſulem pertinentibus:

. . . numeroſo conſule Conſul
Cingeris, & ſocios gaudet habere Patres.

Scriptorum porro teſtimoniis conſentiunt monumenta rerum geſtarum, quae Senatus auctoritatem pandunt etiam inter publicas res violentia militari, a barbarorum incurſione perturbatas. Cujus auctoritatis exemplum prodit illuſtre ſaeculo prope poſt Conſtantinum, nempe ſub Arcadio, & Honorio. (b) Quo tempore cum ipſos inter Caeſares de Imperii finibus certaretur, mos antiquus fuit revocandus, Senatuſque Romanus conſulendus, ut per poteſtatem Caeſarea Imperatoriaque majorem, lites eorum, velut potestate patria liberorum controverſiae, componerentur. Quae ſi poteſtas unquam corruiſſet, reſurgere nullo modo valebat imperium, ubi ſemel Imperatorum ipſorum diſſidiis inclinaſſet. Cum igitur Gildo Africam, quam Honorii nomine regebat, occupaturus, eam traheret, vel trahere ſimularet ad Arcadium, atque ab occidentali avellere ſtuderet imperio; res vetuſto ritu ad Senatus Romani judicium devenit. Quo judicio Patres hoſtem patriae Gildonem judicarunt, bellumque adverſus eum decreverunt, repetitamque Africam Honorio reddiderunt. Hinc Claudianus Stiliconem ingentibus effert laudibus, quod ad rectae rationis, atque priſcae Romanorum inſtitutionis normam, ex Senatus ſententia bellum decernendum, remque militarem gerendam curarit; unde inquit *lib.* 1. de laudibus Stiliconis:

(b) Simmach. *lib.* 4. *epiſt.* 4. Claudian. *de bel.* Gildon.

Hoc quoque non parva fas eſt cum laude relinqui
Quod non ante fretis exercitus additus ullus,
Ordine quam priſco cenſeret bella Senatus.
Neglectum Stilico tot jam per ſaecula morem
Retulit, ut ducibus mandarent praelia Patres;
Decretoque togae felix legionibus iret
Teſſera, Romuleas leges rediiſſe fatemur,
Cum procerum juſſis famulantia cernimus arma.

& lib. 6. de Honorii conſul. . . . *agno-*

. . . agnoſcunt proceres, habituque Gabino
Principis, & Ducibus circum ſpirante togatis
Ipſe paludatos jam Curia militat enſes.

eodemque libro pluribus laudaverat Honorium, quod omnibus de rebus ad Senatum referret, more majorum, his verſibus:

Hic eſt ille puer, qui nunc ad roſtra Quirites
Evocat, & ſolio fultus genitoris eburno
Geſtarum Patribus cauſas ex ordine rerum,
Eventuſque refert, veterumque exempla ſecutus
Digerit imperii ſub judice ſumma Senatu.

& *libro* 3. de laudibus Stilic. exultat idem Poeta, quod Roma rerum domina nomine ſuo legiones duceret:

Ipſa jubet ſignis, bellatorque togatus
Imperat, & ſpectant Aquilae decreta Senatus.

Ubi ſunt qui aut periiſſe funditus Romani Senatus poteſtatem ſomniiſſet, aut in Graeciam avolaſſe? Cur? quia nimirum rara inveniunt hujuſce poteſtatis exempla poſt Conſtantini diſceſſum, quaſi ad nos monumenta publica pervenerint omnia, vel frequens fuerit hujus remedii, taliſque poteſtatis exercendae neceſſitas: praeſertim ex quo Caeſaribus creatis per legem, quam expoſuimus, Regium, belli, paciſque cum hoſtibus arbitrium a Senatu permittebatur; adeout Caeſaribus tantum ipſis ſecum contendentibus excitandum fuiſſet judicium Patrum ipſam Remp. reddentium, vireſque proferentium publicae, nativae, perenniſque majeſtatis, qua majeſtatem temporariam, & commodatitiam Principum aut definirent, aut explicarent, ad uſumque Reip. flecterent componendis, recidendiſque diſſidiis militaribus auctoritate civili: quae niſi conſtitiſſet in corpore Senatus perpetuo, cum ipſa imperantis vita, ut ſupra expoſuimus, occubuiſſet; ſecumque omnem Romanam, ſive orbis terrarum regimen, in ſuum interitum traxiſſet. Quae publici juris ratio communis eſt & regnis illis omnibus, quae per electionem traduntur, non autem per ſucceſſionem, quorum poteſtas publica cum ipſo haereditario Rege numquam perierit: quia, utcumque ſecum ambulet majeſtas perſonalis; majeſtas tamen realis à functi Regis poſteritate, tanquam capite, ac radice perpetuo continetur. Quod autem in regnis electione tradendis lineae Regiorum deſcendentium non adplicatur; id oportet vel in civitate univerſa, vel in primoribus civium, atque in Senatu, & magiſtratibus perpetuo locatum exiſtimetur.

Ut autem eo revertamur unde diſceſſimus, ſatis, arbitror, oſtendimus, Romam fuiſſe imperii fontem; Bizantium vero ſedem Imperatoris, non quidem perpetuam, ſed diuturniorem: cum Imperator non aliam ſedem habeat perpetuam praeter militiam, quae habitat in caſtris: cum quibus mutat & ipſe domicilium, utpote ad obeundas armis provincias Romanorum, atque ad victorias P.R. multiplicandas, fineſque tuendos, aut propagandos inſtitutus. Ideo Bizantium utpote ſedes certior, atque conſtantior ſummi Ducis, Praetorium erat ſtabile, quaſi caſtra vallata muris, & tentoria in aedificiis collocata. Quamobrem cum aut Reip. neceſſitas exercitum in Ducem ad occidentales regiones vocaret, L. Operis Concluſio.

ent ad plures Caeſares imperii adminiſtratio devenirent, Roma ſuum expetebat Principem; ipſeque in ipſius imperii domicilium commigrabat. Quod rerum geſtarum, & antiquitatis totius fide comprobatur: ſiquidem quoad majeſtas Romana, & imperium omne ſtetit incolume, nempe ad Auguſtulum uſque, Odoacris parricidio ſublatum, res Romana, vel ab uno, vel a pluribus Caeſaribus ita gerebatur, ut vel unus praeſto eſſet quocumque belli cauſa traheretur; vel plures ſibi provincias ita dividerent, ut alter orientalem, alter occidentalem Romani orbis partem tueretur, ac regeret: aliquando vero pluribus etiam, pro imperatorum numero, dividerent ſibi Romanum orbem pluribus ducibus concreditum, tanquam unius tutela, quae pluribus tutoribus gerenda committatur. Sed jam vela contrahentes, & Reip. Romanae formam de ſuperioribus diſputationibus breviter exprimentes colligamus, poteſtatem omnem Romanorum publicam, jam a Tiberii tēpore ad Senatum tranſlatam, in civilem, & militarem ab Urbis primordio diſceſſiſſe. Civilē variis portionibus ſub juriſdictionis nomine ad ſingulos manaſſe magiſtratus; militarem per S.Cta tranſiiſſe in Imperatores: ut duo principatus prodierint, veluti duorum ex univerſo terrarum orbe ordinum; Quiritium videlicet, & militum. Illorum principatus erat civilis, nempe Conſulatus, aut regnum unius anni, horum principatus erat militaris, nempe jus armorum perpetuum, ſive imperium ex Romanis inſtitutis numquam jure magiſtratuum, ſed certa lege tranſitum: unde natum apud J.Ctos nomen imperii meri e ſummo jure militari venientis, neque per ſectionem umquam competentis.

Hinc a ſcriptoribus priſcis utriuſque principatus inter ſe munera potiſſime diſcernuntur: Cum principatus civilis militari praecellens Conſules, Cenſores, Praetores, alioſque minores magiſtratus, omnemque Remp.; principatus militaris Legatos, Tribunos, Duces, omnemque militiam Reip. cauſa inſtitutam contineret. Unde Tacitus Neronē, nondum felicitate labefactatum, ita jura publica temperantem, ac partientem inducit: *Teneret antiqua munera Senatus. Conſulum tribunalibus Italia, & publicae provinciae aſſiſterent.*

Nempe provinciae pacatae, quas una cum Italia ſibi Senatus retinuerat: ideoque adminiſtrabantur a Conſule, cum exercitu, & Imperatore opus non haberent; (a) deinde ſubdit: *ſe* (nempe Caeſarem) *mandatis exercitibus conſulturum.* (b) & alibi: *Deinde ceteri compoſita ſub gratiam quia Conſul Remp. Dux Imperatorem prodidiſſet.* Et Suetonius Remp. omnem ad Conſules revocat, cum ſcribit Caligulae tempore, prolata conſulum creatione, triduo Remp. fuiſſe ſine ſumma poteſtate.

(a) annal. 13.
(b) Lib. 3. hiſt. p. 547.

Quamvis autem Imperator, ſuſceptis ſibi per militarem potentiam frequentibus conſulatibus, aliiſque magiſtratibus majoribus, & Tribunicia poteſtate quotannis, jus praeferret pene regium, tamen quia numquam ex inſtituto P.R. munera cum muneribus, aut poteſtas militaris cum civili confundebantur; ſed ſemper, etiam ſi unius in perſonam coirent, natura ſua diſtinguebantur, [illegible] neque jus Imperii exiſtat [illegible] potuit [illegible] magiſtratibus

OPTIM-

omnibus, ſic uti, & Ducibus, ipſiſque Imperatoribus, Rep. nomine, imperantem.

Atque haec de Romano Imperio ad Auguſtulum uſque. De variatione autem ipſius a Carolo Magno, & a Germanici Regni mixtura, ſi vita, & facultas dabitur, peculiari tractatione diſſeremus: cum ſylvam rerum ſuis locis ad ſententiae noſtrae munimentum, & lumen tribuendarum, ex idoneis auctoribus, & e civilis, & Pontificii juris interpretibus, longo, gravique labore a nobis collectam, ad manum habeamus. Hunc autem librum modo editum, propter diſcrimen juris ab ea tractatione ſejunctum, & propter affinitatem rerum, & temporum, cum tribus hiſce ſuperioribus conjunctum, vobiſque, QUIRITES, dicatum voluimus, qui tam bene armis legibuſque veſtris de omni humano genere meruiſtis; Quique membra divulſa orbis terrarum, homineſque agreſtibus moribus diſtractos, & diſſipatos, ad honeſtatis commercium, Urbis veſtrae communione, convocaſtis; ut ſi qua cultura ſupereſt animorum, ea omnis vobis debeatur, & latini ſermonis uſu, legumque veſtrarum ſtudio conſervetur.

Βούλευμα χρηστὸν, ὅπερ ἕνεκα πόλις στρατοπέδων κρατεῖ.

Thucyd. lib. 8. cap. 76.

FINIS.

INDEX

SUMMORUM CAPITUM

LIBER. I.

DE Populo Romano & ejus ordinibus. Cap. I. pag. 1.
De Equeſtri ordine. II. ibid.
De Senatoribus. III. p. 2
De Plebe ruſtica, & urbana. IV. p. 4
De Plebe urbana, & Tribunis Aerariis. V. ibid.
De Scribis, apparitoribus, acceſſis, interpretibus, praeconibus, viatoribus, lictoribus. VI. ibid.
De Optimatibus, nobilibus, hominibus novis. VII. p. 5.
De Cenſoribus. VIII. ibid.
De Tribubus ruſticis & urbanis. IX. p. 6.
De Curiis. X. p. 8.
De Claſſibus & centuriis. XI. ibid.
De Turba forenſi. XII. p. 9
De Conſulibus. XIII. ibid.
De Senatu & ejus poteſtate. XIV. p. 10.
De Senatus-Conſulto & loco habendi Senatus. XV. p. 11.
De Tempore. XVI. ibid.
De Vocando Senatu. XVII. p. 12.
De Jure referendi, ſententiaſque rogandi. XVIII. ibid.
De Dicenda ſententia, & S.C. per diſceſſionem. XIX. ibid.
De Juſto Senatorum numero. XX. p. 13.
De Conſcribendo Senatus Conſulto. XXI. p. 14.
De Adverſando S. C. XXII. ibid.
De Impedimento S.C. ſive de interceſſione Trib. XXIII. ibid.
De Senatus decreto. XXIV. p. 15.
De Dimittendo Senatu. XXV. ibid.
De Ratione ferendae legis. XXVI. ibid.
De Tribuno plebis. XXVII. ibid.
De Comitiis. XXVIII. p. 17.
De Legum ferendarum examine. XXIX. p. 18.
De Publicatione legis Concione, & ſortitione, & ſuffragiis ferendis. XXX. ibid.
De Primis Romanorum legibus, & Jure Papyriano. XXXI. p. 20.
De Jure XII. tab. XXXII. p. 21.
De Actibus legitimis, & jure Flaviano. XXXIII. p. 22.
De Poſterioribus legibus. XXXIV. p. 23.
De Jure Honorario, & de Praetore urbano, & peregrino. XXXV. p. 26.
De Praetoribus provincialibus, & quaeſitoribus. XXXVI pag. 27.
De Publicis quaeſtionibus. XXXVII. p. 28.
De Edicto perpetuo. XXXVIII. ibid.

De

De AEdilibus. XXXIX. p. 30.
De Juriſprudentia. XL. p. 32.
De Diſputatione fori. XLI. p. 33.
De Reſpondendi Jure. XLII. ibid.
De Auctoritate Prudentum. XLIII. ibid.
De Juris-Conſultorum philoſophia. XLIV. p. 35.
De Juris-Conſultorum ſectis. XLV. p. 36.
De Variis aetatibus Juriſprudentiae, & de Juris-Conſultis antiquae juriſprudentiae. XLVI. p. 37.
De Tiberio Coruncano. XLVII. pag. 38.
De Sex. & P. AEliis. XLVIII. ibid.
De Lucio Atilio. XLIX. ib.
De Marco Catone. L. ibid.
De Bruto. LI. p. 39.
De P. Mutio Scaevola Pontifice. LII. ibid.
De Manlio Torquato. LIII. ibid.
De Cajo Martio Figulo. LIV. ib.
De Cajo Livio Druſo. LV. ibid.
De Media Juriſprudentia, ejuſque Juriſconſultis, & de P. Rutilio Ruſo. LVI. ibid.
De Q. AElio Tuberone. LVII. pag. 40.
De Sext. Pompejo, & Caelio Antipatre. LVIII. ibid.
De Q. Mutio Scaevola augure, & Scaevola Pontifice. LIX. p. 41.
De C. Aquilio Gallo. LX. p. 42.
De L. Lucilio Balbo. LXI. p. 43.
De Cn. Aufidio. LXII. ibid.
De C. Juvento. LXIII. ibid.
De Sex. Papyrio. LXIV. ib.
De Servio Sulpitio. LXV. ibid.
De Cajo Trebatio Teſta. LXVI. pag. 44.
De Offilio LXVII. ibid.
De A. Caſſellio. LXVIII. p. 45.
De Q. AElio Tuberone. LXIX. ibid.
De Alfeno Varo. LXX. ibid.
De Cajo. LXXI. ibid.
De Aufidio Tucca, & Namuſa. LXXII. ibid.
De Sectarum Auctoribus, & primum de Antiſtio Labeone. LXXIII. p. 46.
De Attejo Capitone. LXXIV. pag. 47.
De Nerva patre, & filio. LXXV. ibid.
De Proculo. LXXVI. p. 48.
De Pegaſo. LXXVII. ibid.
De Celſo patre. LXXVIII. ibid.
De Celſo filio. LXXIX. ibid.
De Neratio Priſco. LXXX. p. 49.
De Maſurio Sabino. LXXXI. ib.
De C. Caſſio Longino. LXXXII. ibid.
De Cajo iterum. LXXXIII. p. 50.
De Coelio Sabino. LXXXIV. ib.
De Priſco Javoleno. LXXXV. pag. 51.
De Salvio Juliano, & Tarruntenо. LXXXVI. ibid.
De Domitio Labeone. LXXXVII. ibid.
De T. Ariſtone. LXXXVIII. ib.
De Ariano. LXXXIX. ibid.
De Sexto Coecilio Africano. XC. ibid.
De Sexto Pomponio. XCI. p. 52.
De Junio Mauricio, & AElio Marciano. XCII. ibid.
De Ulpio Marcello, Merciano Saturnino. XCIII. ibid.
De Tertulliano. XCIV. ibid.
De Papyrio juſto & aliis. XCV. ibid.

De Fabio Sabino. XCVI.ibid.
De Fabio Sabino fil. XCVII.ib.
De Cerbidio Scaevola. XCVIII. pag.53.
De Papiniano. XCIX.ibid.
De Domitio Ulpiano. C.p.54.
De Julio Paullo. CI.p.55.
De Herennio Modeſtino CII.ibid.
De Aliis generatim. CIII.ibid.
De Romano Imperatore. CIV. pag.56.
De Variis muneribus Imperatoris. CV.p.58.
De Pontificatu Maximo Imperatoris. CVI.p.59.
De Tribunicia poteſtate. CVII. ibid.
De Cenſura Imperatoris. CVIII. ibid.
De Conſulatibus Imperatoris. CIX.ib.
De Proconſulari Imperio. CX. pag.60.
De Referendi jure. CXI.ibid.
De Senatoria Imperatoris dignitate. CXII.ibid.
De Patris Patriae appellatione. CXIII. ibid.
De Lege Regia. CXIV.ibid.
De Orationibus Principum. CXV p.62.
De Quaeſtoribus. CXVI.ibid.
De Magiſtro Officiorum. CXVII.ibid.
De Majori, & Minori Laterculo. CXVIII.ib.
De Pragmaticis Juſſionibus. CXIX.p.63.
De Edictis Principum. CXX.ibid.
De Mandatis principum. CXXI. ibid.
De Decretis Principum. CXXII. ibid.
De Epiſtolis Principum CXXIII.ibid.
De Reſcriptis Principum, & L beltis. CXXIV.ib.
De Praefectis Praetorio. CXXV. pag.64.
De Aſſeſſoribus. CXXVI.p.65.
De magiſtris ſcriniorum. CXXVII.ibid.
De Fiſci Advocatis. CXXVIII. pag.66.
De Digeſtione Juris Civilis ſub Juſtiniano. CXXIX.ib.
De Juſtiniano. CXXX.ibid.
De Codice Juſtinianaeo. CXXXI.pag.67.
De Digeſtis. CXXXII. ibid.
De Inſtitutionibus. CXXXIII. pag 68.
De 50.Deciſionibus. CXXXIV. ibid.
De Novellis Conſtitutionibus ſive Authenticis. CXXXV. pag.69.
De Novellis Juliani. CXXXVI. ibid.
De Triboniano, & ſociis. CXXXVII.p.70.
De Baſilicorum libris. CXXXVIII.p.71.
De Fato Juriſprudentiae Juſtinianaeae in Italia. CXXXIX. pag.73.
De Inſtauratione juris Juſtinianaei ſub Lothario. CXL.p.74.
De Pandectis florentinis. CXLI. ibid.
De Inſtauratione ſtudiorum juris. CXLII.p.75.
De Bononienſi Schola, & de Irnerio. CXLIII.ib.
De Variis Irnerianae ſcholae ſectis.

ſtis. CXLIV.p.76.
De Martino CXLV.p.77.
De Bulgaro. CXLVI.ib.
De Hugolino. CXLVII.p.78.
De Rogerio, & Othone, & Placentino. CXLVIII.ib.
De Pyleo. CXLIX.ibid.
De Alberico, & Joanne. CL.ibid.
De Azone, ejuſque ſchola. CLI.p.79.
De Lothario Cremonenſi. CLII. pag. 80.
De Balduino Bononienſi, CLIII. ibid.
De Rofredo Beneventano. CLIV.ibid.
De Accurſio & ejus Schola. CLV.ibid.
De Jacobo Ardizono, & Odofredo. CLVI.p.81.
De Dino. CLVII.p.82.
De Bartolomeo a Capua. CLVIII.ibid.
De Petro de Bella Pertica, & Jacobo de Arena, & Oldrado. CLIX.ibid.
De Jacobo de Belviſo, & Butrigario. CLX.ibid.
De Cino Piſtorienſi. CLXI.p.83.
De Alberico de Roſata. CLXII. ibid.
De Aliis turmatim. CLXIII.ibid.
De Bartolo. CLXIV.ib.
De Baldo, & fratribus. CLXV. p.86.
De Paulo Caſtrenſi. CLXVI. p.88.
De Alexandro Tartagno. CLXVII.ibid.
De Jaſone Mayno. CLXVIII. pag.89.
De Salicteto, Fulgoſio, Cumano, Caſtilioneo, Coepolla, Ruino, Riminaldis, Curtiis, Deciis, Nicolao Spinello. CLXIX. pag.90.
De Alciato, & Sanctiori Juriſprudentia, ſive de Cujaciana Schola. CLXX.p.91.
De AEmilio Ferretto. CLXXI. pag.92.
De Goveano. CLXXII.ibid.
De Budaeo. CLXXIII.p.93.
De Antonio Auguſtino. CLXXIV.pag.94.
De Bituricenſi Schola. CLXXV. ibid.
De Enguinario Barone. CLXXVI.ibid.
De Duareno. CLXXVII.p.95.
De Hugone Donello. CLXXVIII. ibid.
De Franciſco Hotomanno. CLXXIX.ibid.
De Jacobo Cujacio. CLXXX. pag.97.
De Barnaba Briſſonio. CLXXXI. pag.100.
De Aliis acervatim. CLXXXII. pag.101.
De Marano, Gothofredis, VVeſembecio, Perezio Pancirolo, Morancio, Vinnio, Grotio, Antonio Fabro, Gregorio Toloſano, CLXXXIII.ibid.
De Quatuor Sholis poſt renovatam Juriſprudentiam Judicium. CLXXXIV.ib.
Concluſio de interpretum uſu. CLXXXV.p.102.

LIBR. II.

DE Boni, Malique Natura, ſive de Juſtitia Naturali. I.pag.111.

De

De Duplici Naturae lege. II.ibid.
De Lege rerum univerſarum, ſive de lege promiſcua. III. pag. 112.
De Lege peculiari humanae naturae, ſive de Lege Rationis. IV.ibid.
De Naturali bonorum extremo. V.p.114.
De Virtutum origine ex lege Naturae. VI.ibid.
De Morbis Naturae rationalis, ſive de vitiis. VII.p.115.
De Vita beata ſapientis. VIII. ibid.
De Juribus humanae rationis. IX.p.116.
De Origine Societatis humanae. X.ibid.
De Jure Gentium, & origine Cōmerciorum. XI.p.117.
De Permutatione Contractuum omnium elemento. XII.ib.
De Jure Pacis. XIII.p.119.
De Jure Belli. XIV.ibid.
De Civili poteſtate. XV.p.120.
De Juſtitia Romanorum. XVI. pag.121.
De Jure Sapientis in ceteros. XVII.ibid.
De Origine Imperii,& Juriſdictionis. XVIII ib.
De Converſione rerum, XIX. pag.122.
De Motibus civilibus. XX. pag.123.
De Variarum legibus, & earum origine. XXI.p.124.
Fragmenta Aliquot Legum regiarum, ſive Juris Papyriani. XXII.p.127.
De Legibus XII. Tabul. XXIII. pag.130.
De Scriptoribus ad has leges priſcis, & variis hujus Juris appellationibus. XXIV p.132.
De Jure Patrio. XXV.ibid.
De Jure Tutorum. XXVI. pag.135.
De Jure Patronatus. XXVII. pag.138.
De Jure conjugum, & connubiorum. XXVIII p.139.
De Divortiis. XXIX.p.140.
De Partu XI.Menſium. XXX. p.g.141.
De Partu monſtroſo. XXXI. pag.142.
De Rebus litigioſis. XXXII. pag.143.
De Servitutibus Praediorum. XXXIII.ibid.
De Aqua pluvia arcenda. XXXIV.p.144.
De Arboribus caedendis. XXXV.p.145.
De Glande legenda. XXXVI. p.g.146.
De Interſtitio ſepis. XXXVII. ibid.
Finium Regundorum. XXXVIII.p.147.
De Uſucapionibus. XXXIX. pag.148.
De Teſtamentis. XL.p.150.
De Succeſſionibus ab inteſtato. XLI.p.151.
De Diviſione haereditatis. XLII. pag.152.
De Statuliberis. XLIII.p.153.
De Mancipationibus. XLIV.ibid.
De Collegiis, & Sodalibus. XLV.p.155.
De Jurejurando, XLVI.p.156.
De Poenore, XLVII.ibid.

De Criminibus,& primo de Furtis. XLVIII.p.161.
De Furto per lancem,& licium. XLIX.p.162.
De Arboribus furtim coeſis, & fruge ſecta. L.p.164.
De Dolo in re depoſita. LI. pag.165.
Si Quadrupes pauperiem feciſſe dicatur. LII. ib.
De Paſtu pecoris. LIII. p.166.
De Tigno injuncto. LIV.ibid.
De Famoſis libellis. LV.p.167.
De Reliquis injuriis. LVI. pag.169.
De Pecuniis repetundis. LVII. pag.170.
De Falſis teſtibus. LVIII. p.171.
De Teſte deſertore. LIX.ib.
De Coetibus nocturnis. LX. pag.172.
De Crimine perduellionis. LXI.ibid.
De Parricidio, ſive hominis Caede,& Veneficiis. LXII. pag.173.
De Caede parentum. LXIII. pag. 174.
De Incendio. LXIV.ib.
De Ordine judiciorum & de in jus vocando. LXV.p.175.
De Vindicibus. LXVI.p.178.
De Pactis LXVII p.179.
De Cauſa peroranda. LXVIII. ibid.
De Vadimonio deſerto. LXIX. p.181.
De Obvagulando. LXX.p.182.
De Vindiciis. LXXI.p.183.
De Sententia, & re judicata. LXXII.p.185.
De Jure publico, & de legiſlatione. LXXIII.p.188.
De Privilegiis non irrogandis. LXXIV.p.189.
De Capite civis Romani. LXXV.p.191.
De Indulgentia in hoſtes. LXXVI.ibid.
De Jure Sacro, & Religioſo, & Sacris privatis. LXXVII. pag.192.
De Religioſis, & Sumtibus funerum. LXXVIII.p.194.
De Jure Flaviano. LXXIX. pag.202.
De Actibus legitimis, ſive Actionibus legis. LXXX.p.204.
De Mancipatione. LXXXI. pag.206
De Ceſſione in jure. LXXXII. pag.207
De Emancipatione. LXXXIII. pag.208
De Adoptione. LXXXIV.ibid.
De Adrogatione. LXXXV. pag.209.
De Manumiſſione. LXXXVI. pag.210.
De Aditione haereditatis. LXXXVII.p.211.
De Optione. LXXXVIII. pag.212.
De Tutoris datione. LXXXIX. pag.213.
De Acceptilatione. CX.ibid.

Sequuntur Tabulae Duodecim.

De in jus Vocando. Tab.I. pag.215.
De Judiciis & Furtis. II.p.216.
De Rebus Creditis. III.p.217.

De

De Jure patrio, & jure Connubii. IV.p.218.
De Haeredit. & Tutelis. V.p.219.
De Dominio, & de poſſeſſione. VI.p.220.
De Delictis. VII.p.221.
De Juribus praediorum. VIII. pag.222
De Jure Publico. IX.p.223
De Jure Sacro. X.p.224
Supplementum V. prior tab. XI.p.225.
Supplementum V. poſter. tab. XII.226.

LIBR. III.

DE Juſtitia civili. Cap.I. p.229
De Mente humana, & ejus jure in corpus. II.p.230.
De Natura Servis, & Natura Domini s. III. ibid.
De Mero miſtoque Imperio. IV. pag.231.
De Tribus Civitatum generibus, & primo de ſimplici, ſive de Optimo Statu Civitatis V.pag.232.
De Civitate Miſta. VI.ibid.
De Civitate Perturbata. VII.ibid.
De Legibus Civilibus, & earum cauſis. VIII.p.233.
De Auctoritate Jurisjurandi, & juris Divini. IX.p.234.
De Variis Civitatis Miſtae formis. X.ibid.
De Regno. XI.p.235.
De Tyrannide. XII.p.238.
De Regimine Optimatum, & de Nobilitate. XIII.p.242.
De Ordine medio Civium. XIV. pag.243.
De Dominatione paucorum. XV.ibid.
De Republica, & Statu populari. XVI.p.245.
De Civili Converſione rerum Romanarum. XVII.p.248.
De Lege Fuſia Caninia. XVIII. pag.249.
De Lege Aelia Sentia. XIX. pag.250.
De Lege Julia Manumiſſionis. XX.p.254.
De Lege Petronia de Servis. XXI.ibid.
De Leg. Junia Norbana, & S. C. Largiano. XXII.ibid.
De Lege Menſia. XXIII.p.255.
De Lege Viſellia. XXIV.ibid.
De Fideicommiſſariis Libertat. & S. C. Daſumiano. XXV. pag. 257.
De S.C. Rubriano. XXVI.ibid.
De S.C.Junciano. XXVII.ibid.
De S.C. Articulejano. XXVIII. ibid.
De S.C. Vitraſiano. XXIX. pag.258.
De S.C. Noniano. XXX.ibid.
De S.C. Claudiano. XXXI. pag.259.
De Lege Vectii Lybici. XXXII. pag.261.
De Legibus Tutelaribus, & Lege Attilia, Julia, Titia. XXVIII.ibid.
De Muliebri Tutela, & lege Claudia. XXVIV.p.263.
De Lege Laetoria. XXXV. pag.266.
De Lege Julia, & Papia Poppaea. XXXVI.p.267.
De Illicitis nuptiis irritandis ſub

ſub Marco. XXXVII.p.269.
De S. C. Claudiano ad Leg. Papiam. XXXVIII. p. 270.
De S.C.Calviſiano. XXXIX.ibid.
De S.C. Perniciano. XL.p.271.
De Spadonibus. XLI.ibid.
De Sponſalibus. XLII.p.272.
De Vacatione nuptiarum. XLIII.p.273.
De Virginibus Veſtalibus. XLIV.ibid.
De Poenis imparium, & praemiis parium nuptiarum. XLV.p.274.
De Divortiis libertarum, & aucto jure patronorum ex conjugio. XLVI.p.275.
De Aucto jure libertorum & libertarum ex conjugio. XLVII.p.276.
De Praemiis liberorum cauſa conſtitutis, & S. C. Claudiano: & de jure trium liberorum. XLVIII.ibid.
De Praemiis libertorum ex ſuſceptis liberis. XLIX.p.278.
De Muliebri tutela liberorum gratia ſoluta. L.p.279.
De Poenis Coelibatus, & prohibitione capiendi ex teſtamento. LI.ibid.
De Teſtamentis Conjugum, & Decimis eorum. LII.p.280.
De Dote conſtituenda. LIII. pag.282.
De Remiſſione jurisjurandi. LIV.p.283.
De Conditione prohibente Nuptias. LV. ibid.
De Lege Julia Miſcella.LVI.ibid.
De Fundo Dotali ex l. Papia, & de jure italico. LVII.p.285.
De Divortiis. LVIII.p.286.
De Teſtamentis libertorum eorumque ſucceſſione. LIX. pag.287.
Ad L.Papiam Poppaeam de caducis: ſive ad L. Caducariam, & de Viceſimis. LX.p. 288.
De Jure adcreſcendi. LXI.p.292.
S.C. & Oratio Antonini de Tutorum nuptiis cum pupillis. LXII.p.295.
S.C.Plancianum. LXIII.p.297.
De Lege Atinia. LXIV.p.298.
De Lege Plautia. LXV.p.299.
De Lege Scribonia. LXVI.ibid.
De Lege Mamilia. LXVII.ibid.
De Vſufructu earum rerum, quae uſu conſumuntur. LXVIII. ibid.
De S. C. Macedoniano. LXIX. pag. 300.
Lex Julia de Ceſſione bonorum. LXX.ibid.
De S.C.Vellejano. LXXI.p.301.
De Lege Cincia. LXXII. ibid.
De Lege Cornelia de Teſtamentis. LXXIII.p.302.
S.C. Neronianum de Legatis. LXXIV.p.303.
De Lege Furia. LXXV.ibid.
De Lege Voconia. LXXVI.ibid.
De Lege Falcidia. LXXVII. pag.304.
De SCto Trebelliano, Pegaſiano, Aproniano, & Sabiniano. LXXVIII.p.305.
De Lege Vellea & ad L. Gallus, D.de lib.& poſtum. LXXIX. pag. 307.
De Lege Glicia, ſive de querela inofficioſi teſtamenti. LXXX.p.310.

S. C. Julianum de petitione haereditatis. LXXX.p.311.
De S. C. Claudiano, ſive de adſignatione libertorum. LXXXI.ibid.
De S.C.Tertulliano. LXXXIII. pag.312.
De S.C.Orficiano. LXXXIV. pag.313.
De Lege Cornelia, & Julia Majeſtatis. LXXXV.p.314.
Ad L.Juliam de Adulteriis. LXXXVI p.317.
De Stupro. LXXXVII.p.323.
De Inceſtu, & lege Pedulea. LXXXVIII.p.324.
De Averſa venere. LXXXIX. pag.326.
De Lege Scatinia. XC.p.327.
Ad Leg.Plautiam, & Leg.Juliam de vi pub. & vi privat. XCI. pag.328.
De S.C.Voluſiano. XCII.p.330.
Ad Leg. Juliam Repetundarum. XCIII.ibid.
De Lege Calfurnia Junia. XCIV.p.331.
Ad L.Juliam Peculatus, de Sacrilegiis & Reſiduis. XCV. pag.333.
Ad Leg.Juliam de annona. XCVI.p.335.
Ad Leg. Juliam agrariam, ſive de termino moto. XCVII.p.336.
Ad Leg. Juliam de ambitu. XCVIII.ibid.
Ad Leg. Julias Judiciarias. XCIX.p.337.
De Lege Cornelia de falſis, & ad S. C. Liborianum, aliaque ad eam adject. C.p.338.
De Lege Cornelia nummaria. CI.p.341.
De Lege Cornelia de injuriis. CII.p.342.
Ad Leg.Corneliam de Sicariis. CIII.p.343.
De Leg. Cornelia, & Pompeja de Parricidiis. CIV.p.347.
De Leg.Titia Publica, & Cornelia de juſſu. CV.p.348.
De Furtis. CVI.p.349.
De Lege Fabia de plagiariis. CVII.ibid.
De Lege Remmia Petronia, & S. C.Turpilliano. CVIII. pag.351.
De S.C.Silaniano, & Statibano, ad aliis ad eamdem rem S. C. CIX.p.352.
De Lege Aquilia, & de aedium demolitione S.C. prohibita. CX.p.354.
De Lege Rhodia de jactu. CXI. pag.356.
De Lege Licinia. CXII.p.359.
S.C. de religione Sepulcrorum. CXIII.ibid.

INDEX

SUMMORUM CAPITUM

LIB. DE ROM. IMP.

De Juſtis Imperii Romani cauſis. I.p.363.
De Romani Imperii natura. II. ibid.
De Imperio in Republica conſti-ſtituto. III.p.365.
De Principe Romanorum. IV. ibid.
Quid ſit Imperare. V.p.366.
De Origine Imperatoris. VI. pag.367.
De Caeſareis Magiſtratibus, & de Pontificatu Maximo. VII. pag.368.
De Tribunicia poteſtate. VIII. pag.369.
De Cenſura. IX.ibid.
De Proconſulatu. X.p.370.
De Jure referendi. XI.ibid.
De Patris patriae appellatione. XII.p.371.
De Senatoria Imperatoris digni-tate. XIII.ibid.
De Auctoritate Senatus. XIV. pag.372.
De Republica in Senatum tran-slata,& de comitiis. XV. ibid.
De Judiciis publicis. XVI. pag.375
De Conſilio Imperatoris, ſive de Conſiſtorio. XVII.p.376.
De Communione Senatus, & Principis. XVIII.p.377.
De Diſcrimine inter Imperium, & Regnum. XIX.p.378.
De Legislatione Senatus. XX. pag.379.
De Conſtitutionibus Principum. XXI.p.380
Juramenta in acta Principum. XXII. ib.
De Lege Regia. XXIII.ib.
De Vero Legis Regiae Senſu. XXIV.p.381.
Animadverſiones in Leg. Reg. XXV.p.385.
Ad Legem quod Principi, D. de conſtitutionibus Princip. XXVI.p.386.
An Princeps ſolutus legibus in-telligatur. XXVII.p.389.
De Auctoritate Senatus, & po-teſtatis civilis in militarem ex jure gentium. XXVIII. pag. 390.
De Auctoritate Senatus, & po-teſtatis civilis, in militarem ex jure Romano. XXIX.p.391.
De Auſpiciis,& lege curiata. XXX.ib.
Quale fuerit Imperium Caeſa-rum. XXXI.p.393.
De Imperatorum creatione. XXXII.p.394.
De Senatus Auctoritate in crea-

tione Imperatoris. XXXIII. ibid.
De Militum jure in creatione Imperatoris. XXXIV. p. 400.
De Remotione Senatorum a Militia. XXXV. ib.
De Jure Civitatis in exercitum. XXXVI. ibid.
De Perpetua poteſtate Senatus in Imperatorem. XXXVII. pag. 402
De Reliquis Senatus juribus, & de conſulari poteſtate. XXXVIII. p. 404.
De Falſa Imperii translatione ad Graecos. XXXIX. p. 408.
Quomodo accipienda ſit Imperii diviſio. XL. ibid.
De Sede Imperatoris. XLI. pag. 409.
De Communione Urbis cum Bizantio. XLII. ibid.
De Conſtantini jure in Imperii translatione. XLIII. 410.
De Conſtantini voluntate in Imperio transferendo. XLIV. ibid.
De Privilegiis Urbis Conſtantinopolitanae. XLV. p. 411.
De Coloniis Romanorum. XLVI. p. 412.
De Civitate Rom. Italiae univerſae. XLVII. ib.
De Jure Italico Urbis Conſtantinopolitanae. XLVIII. pag. 413.
In Jacobum Gothofredum de falſa exaequatione Urbis Conſtantinopolitanae cum Romana. XLIX. p. 414.
Operis concluſio. L. p. 417.

INDEX
SPECIALIS
RERUM ET VERBORUM
Totius Operis.

ACcenſi, *unde appellati.pag.* 5.
eorum officium. ibid.
Acceptilatio *quid,eiuſque formula.* 213.
Accurſius *Florentinus.* 80.
ejus alacritas & induſtria. ib.
doctrina, laudes, mors. 81.
liberos doctiſſimos reliquit. ib.
Actio *aquae pluviae arcendae.* 144. & 145.
Tutelae. 137.
Finium regundorum. 147.
de Tigno iuncto. 166.& 167.
Actiones *legis quid.* 22.
quae eius capita. 204.& 205.
Vtiles *quae.* 34.
unde deſcendunt. ibid.
Actus legitimi,*qui dicuntur.* 204.
eorum indoles. ibid.& 205.
num & quatenus a legis actionibus differunt. 204.
A.Caſcellius. 45.
oblatũ Conſulatũ recuſavit. ib.
ejus ſcientia iuris. ibid.
eloquentia & ſcripta. ibid.
Aditio haereditatis *quid.* 211.
quot modis contingebat ibid.
Adoptionis *indoles.* 208.
eius diverſitas & effect. ib.& 209
Adrogatio *quid.* ibid.
eius indoles,diverſitas, effect. ib.
Adulterium *quid.* 317.
unde nomen habet. ibid.
quam habet poenã. 318.& 319.
quam vindictam alteri coniugi, patrive permittit. ibid.
num inter deſponſatos committatur. 320.& 321.
num concubinam ancillã comprehendat. 321.
eius adiutores,quibus poenis afficiuntur. 322.
accuſandi modus, cuique ea conceſſa. 321.
Advocatus *fiſci.* 66.
AEdes *inter vicinas quale ſpatiũ intercedere debet.* 144.
AEdiles. 30.& 31.
eorum munus. 31.
aetas iuſta. ibid.
Juriſdictio. ibid.
locus quem in Senatu occupabant. ibid.
AEdiles Curules *unde nominati.* ib.
ex quibus collecti. 30.& 31.
eorum habitus & inſignia. 31.
AEdiles Cereales. 32.
AEgyptii *unde leges acceperãt.* 125
AElianum Jus. 23.
AElii *fratres.* 38.
AElius Marcianus. 52.
AEmilius Ferrettus. 92.
eius fata ibid.
legati,& doctoris munere egregie functus. ibid.
AErarium *P.R.qui diſpẽſabat.* 10.
Aetas *60.ann.generationi leges cõſtituerunt.* 269.
& ultra generationi non plane in masculis inepta. 270.

Afri-

Africanus *vid. Sext.Catil.*
Agrorum *culturae dignitas ap. Rom.* 4. & 6.
Albericus de Roſate. 83.
doctrina illuſtris. ibid.
Advocati & legati munera functus. ibid.
jus mori. ibid.
Album *Praetoris quid fuit.* 29.
Alciatus. 91.
natis parturientis dolore natus. ib.
Juriſprudentiae priſtinum candorem reſtituit. ibid.
praemiis honoribuſque ſummis affectus docuit. ibid.
victu abundantiori deceſſit. 92.
ejus aeſtimatio, & ſcripta. ibid.
Alcibiades *ſe, patriamque perdidit* 236.
ejus mores, ac vitae ratio. ibid.
Alexander Tartagnus 88.
ejus aemulus And.Barbatius. ib.
graciſ,ri..Eloque ingenio fuit. 89.
ejus doctrina, munera, mors. ib.
Alfenus Varus. 45.
ex ſutore Juriſperitus, & Conſul evaſit. ibid.
Servii auditor. ibid.
hujus libri. ibid.
Ambitus, *qui rei?* 336.
Ampliare *ream quid notat.* 331.
Antipater. *vid. Coel. Ant.* 40. & 41.
Antiſtius Labeo. 46.
ejus Pater, honores & ſtudia. ib.
inſanus ab Horatio appellatur. ibid.
Auguſto reſtitit. ibid.
Author Sectae Proculianorum, & Pegaſianorum. ibid.
hujus ſcripta. 47.
Antonius Auguſtinus. 94.
ejus origo. ibid.
a Jure Civili, & Pontificio liber abſterſit. ibid.
Epiſcopus ubi. ibid.
ejus laudes ſcriptaque. ibid.
Antonius Faber. 101.
Apparitores. 5.
Appellatio *a Conſulibus ad Pop. R. licita.* 10.
Aquae pluviae *arcendae actio.* 144. & 245.
Arbores *quanto ſpatio a confinio abeſſe debent.* 146.
Arborum *caedendarum diſpoſitio.* 145. & 164.
lex ex 12.Tab. 145. & 164.
fructus fures quomodo puniebantur. 164.
de Arena. *vid. Jacob. de Arena.* 82.
Ariſto (*Titius*) *ſummis a Plinio laudibus extollitur.* 51.
Arius Menander. 52.
Severi Imp. conſiliis functus eſt. ib.
Armorum *uſus quatenus interdictus.* 329.
abſque armis etiam vis inferri poteſt. 328.
Aſſeſſores *Praefecto Praetorio adſidebant.* 65.
hujus munere Principes aliquando functi. ibid.
Aſſis *computandi ratio.* 157.
Atteius Capito. 47.
aemulus Labeonis. ibid.
conſulatum impetravit. ibid.
adulatus eſt Auguſto, & Tiberio. ibid.
aquarum curationem geſſit. ib.
eius ſcripta, & mors. ibid.
Atinius. 3.
Aufidius Tucca, & Namuſa. 45.
Aufidius. *vid. Cnei.* 43.
Azo *Bononienſis.* 79.
ſermone celebris erat. ibid.
ejus auditores, ſcripta. ibid.
mors. ibid.

B

Albus. *vid. Lucilius.* 43.
Baldus. 86.
unde originem ducit. 87.
Bartoli diſcipulus & aemulus. 86.
carpendi ſtudio deditus erat. ib.
eius doctrina, vitaeque ratio. 87
liberi mors. 88.

Balduinus, *Bononienſis*. 80.
eius dignitas. ibid.
recte JCti titulo indignus. 94.
Baro. *vid. Enguin. Baro*. 94. & 95.
Bartholomaeus a Capua. 82.
eius doctrina, & honores. ibid.
Barnabas Briſſonius. 100.
Advocati, Praeſidis, & legati munere functus eſt. ibid.
rerum veterū inveſtigator acutus. ibid.
a Civibus ſeditioſis infeliciter peremtus fuit. 101.
Bartolus. 83.
unde ortus. 85.
ſpinis dialecticis Jurisprudentiā diſtraxit. 84.
eius ſchola. ibid.
laudes. 85.
ſcripta, ac mors. 86.
Cenſores iniquos habuit. 85.
inſignia familiae impetravit. 85. *mors*. 86.
Baſilicorum libri. 71.
quem authorem habent. 72.
ad Juſtiniani libros ſupprimendos conſcripti. ib.
eorum diverſitas, & fata. ibid.
Bellum, & Servitutes cur ad Jus Gentium a JCtis relata. 119.
Bellum apud Rom. qui gerebat. 15. 11. & 10.
eius Jus. 120.
finis eſt pax. ibid.
de Belviſo vid. Jacob. de Belv. 82.
Bituricenſis ſchola. 94.
docentium, & diſcendentium numero clariſſima. ibid.
Boni malive natura quae. 111.
Bonorum finis. 114.
Boſſianus (Joh.) 79.
Brutus (*Marc. Jun.*) 39.
Budaeus. 93.
unde originem trahit. ibid.
reprehendi ab aliis libidine ſtagnat. ibid.
eius officia, honores & ſcripta. 94.
Bulgarus. 77.
cur os aureum appellabatur. ib.
Bononiae docuit. ibid.
eius doctrinam pro legibus habebant. ibid.
fata. 78.
Buſtum quid. 201.
quo ſpatio ab aedibus diſtare deberit. 201.
Batrigarius. *vid. Jacob. Batr*. 82.

C.

CAdaverum *Roman. humatio*. 194. & 195.
quibus ritibus abſolvebatur. 194. & 197.
uſtio. 195.
unctura. 198.
ſepultura. 195.
num lacrymis perficienda. 198.
quibus ſumptibus permiſſa. 196. & 197.
ſepulchra horumque jura. 201. & 202.
Caducae res, quae dicebantur, & quot modis fiebant. 289. & 290.
quibus relinquendae erant. 290.
quouſque fiſcus ab iis arcetur. 292.
earum fraudes detegentes praemiis afficiebantur. 294.
Cajus, noſter a Juſtinian. dictus. 50.
nomine ſpeciali ignotus. ibid.
Inſtitutiones juris ſcripſit. ibid.
Cajus Aquilius Gallus. 42.
Cajus Caſſius Longinus. 49.
Parentes quos habuit. ibid.
avitorū virtutū propagator. ib.
doctrinae magis quam bello vacavit. 50.
Judaeorum Stolam Pontificiam in Romanam poteſtatem redegit. ibid.
in exilium cur actus. 50.
Cajus Marc. Figulus. 39.
Cajus Liv. Druſus, eiuſque iuris ſcientia. ibid.

Cajus

Cajus Juventius. 43.
Calliſtratus. 52.
Caput Civis Rom. quid comple-
ctebatur. 191.
de eo quomodo iudicandum. ib.
lex duod.tab. ib.
Capito. 47.
Caſcellius.vid.A.Caſcellius. 45.
Caelibes unde dicti. 268.
Caelibatus poena. 279.
ex teſtamento alieno nihil capere
poterant. ib.
quouſque iis ex cognatorum te-
ſtamentis capere licuerit.ibid.
qua aetate poenis premebantur.
280.
hujus aetatis cōputādae ratio.ib.
eorum poenas omnes ſuſtulit Cō-
ſtantius. ibid.
Caſtilioneus, ejuſque ſcripta. 90.
Caſtrenſis.vid.Paul.Caſtr. 88
de Cauſa perorande. 179.
quamdiu id licuerit. ib. & 180.
leges duod.tab. 180.
Cautio muciana quid, & a quibus
praeſtanda. 283.& 284.
ejus praeſtandae ratio. 284.
in quaſi uſufructu quae.
299.& 300.
non poteſt remitti a teſtatore.300
fidejuſſoribus praeſtanda. ibid.
Celſus pater. 48.
coniurationis auctor poenā aſtu
elaſit. ibid.
Licinio nepoti offenſus. ibid.
Celſus filius. ibid.
Adrianum conſiliis juvit. ibid.
libros plures ſcripſit. 49.
Cenſores 5.
eorum officium. ibid.
dignitas ac poteſtas. ibid
Cenſus natura. 5.& 6.
quis eum inſtituerit. 5.
Cenſura Magiſtratus ejuſque indo-
les. 59.
morum Praefectura poſt appella-
batur. ibid.
ab Imperatoribus etiam exercē-
ta. ibid.
Cerbidius Scaevola. 53.
diſcipulis, & eruditione clarus.
ibid.
Ceres legiſlator qualis feratur. 124.
Ceſſio in jure quid. 207.
quibus ritibus peragatur. ib.
Ceſſio bonorum quid. ibid.
quid permittitur. ib.
quem effectum habet. ibid.
Charondas,legiſlator Graecus.125
Cinus Piſtorienſis. 83.
Juris ſtudio & Poëſi clarus. ib.
Jus Pontificium perſtrinxit. ib.
ejus diſcipuli. ibid.
Cives medii generis, qui dicendi.
243.
ſunt optimi in Republ. ib.
Civile jus. 1.
Civilis poteſtas quid. 120.
Civis Rom. 191.
de ejus capite quomodo iudican-
dum. ibid.
inferioris ſortis. 9.
eorum numerus qualis Athenis.
189.
Civitas quid. 121.
Civitas ſine lege corruit. 237
ejus natura, unde aeſtimanda.
229.
in humana repraeſentatur. ibid.
ejus ſtatus optimus quando.246.
ejus ſtatus miſtus quando adeſt.
232.
perturbatus quādo occurrit.233
Claſſes P.R.quot. 8.
ſingulae quot receperunt. ibid.
quot centurias complexae. 9.
Claudius rei navali ſtuduit. 255.
praemia ingenua naves fabricā-
ti poſuit. ib.
Clientes Romani qui erant. 138.
eorum officium. ibid.
Cn.Aufidius. 43.
ejus caecitas ac ſcientia. ib.
Cn. Trebatius Teſta, ejuſque ſtu-
dia.

Ibid. 44.
Codex Juſtinianeus unde collectus & quando editus. 67.
Cogitatio num, & quatenus punienda. 316
Collegia quae fuerint conceſſa. 155
habuerunt jura. ib.
Comitia. 17.
a Conſiliis quomodo differunt. ib.
eorum habẽdorum ratio & tempus. ib.
ſuffragia. ib.
Centuriata. ib.
Curiata horumque aetas. ib.
Tributa eorumque poteſtas. ib.
Comperendinare reum quid. 331.
horum poteſtas & habendorum tempus. 18.
Concubina num adultera. 321.
Conditio quaevis nuptias impediẽs pro non adjecta habetur. 283.
etiam ſi in aliam perſonam concepta. 285.
Conjuges quã haereditatis portionem mutuam capere poſſunt. 280
ex alieno teſtamento libere capiebant. 281.
prohibitio ſolidi inter eos capiendi ſublata. 282.
Conjugum Jura ex I L. duod. tab. 139.
Confinii ſpatium quod. 146.
Conſilium, & concilium quomodo differunt. 17.
Conſtantia Henric. Imper. uxor 50.
ann. peperit. 270.
Conſules Pop. R. 9.
eorum ratio conſtituendorum. 10
aetas & officium. ib.
officium annuum. ibid.
Poteſtas ac auctoritas. ib.
belli gerendi ſummam habebant. 10. 11 & 15.
minores tribunis plebis. 9.
ab iis ad Pop. Rom. appellabatur. 10.
veſtitus. ib.
quo tempore magiſtratum inierunt. ib
etiam Imperatores fuerunt. 59.
Coelius Antipater hiſtoricus. 40. & 41.
Coelius Sabinus. 50.
apud Veſpaſianum Imp. magnae auctoritatis. ib.
ab eo Sabinianorum appellatio proceſſit. ib.
ejus ſcripta. ib.
Coepolla. 90.
Coetus nocturni prohibiti. 172.
Coronarum uſus quatenus permittebatur. 200.
lex duod. tab. 201.
Corpus nullum edit motum. 230.
menti ſubjectum eſſe debet. 232.
Coruncanus vid. Tiberius. 38.
Creditorum jus in debitores damnatos. 186.
Cretio quid. 211.
Cujacius. vid. Iacob. Cujac. 97.
Culei poena in parricidiis num ſublata. 347.
Cura ſeu Curatio quid. 136.
Curiae Pop. Rom. quot. 8.
unde dictae. ib.
Curiones unde denominati. ib.
Curtii fratres. 90.

D.

Dardanarii qui appellati. 335
Debitoris condemnati & juſto tempore non ſolventis poenae quae. 185 & 186.
Decemviri Rom. 130.
Decemvirale jus. 81.
Deciſiones 50. Juſtinian. 68.
Codici inſertae. ib.
quem ordinem obſervant. ib.
Decii. 90.
Decreta Principum. 63.
Depoſitae rei dolus quomodo puniatur. 165.
Dies juſti qui dicebantur. 185.
praeliares qui. ib.

dies nominalis infaustus, qui, 281.
Graecis fuit.
legatorum quando cedit. 294.
Digeſta Juſtinianea quo auctore, 69.
unde denominata. ib.
eorum collectores. ib.
in Graecam linguam translata poſtea. 72.
Dii gentilium, eorumque nomina diverſa unde orta. 193.
illos colendi ratio apud caeteros diverſa. ib.
Dinus, doctrina clarus. 82.
libi non fixtum Decretal. compoſuit. ib.
moerore obiit. ib.
Diſputationes fori quid. 33.
Delatorum poena. 294.
Divinatorum poena. 346.
Divortio facto, ad quem dos perveniebat. 297.
quomodo praegnans mulier ſibi conſulere poteſt. ib.
& denunciatione praegnationis facta quid marito obſervandum. 298.
quomodo denunciatio, quibus, & quot perſonis facienda. ib.
Divortia, quibus permittebantur. 140. & 141.
mutuo conjugum conſenſu ſine ulla cauſa erant conceſſa. ib.
primum rariora, poſt frequentiora. ib.
de iis leges 12 Tab. ib.
Juſtiniani diſpoſitio. ibid.
quid juris apud Athenienſes. ib.
quae damna marito inferebant. 286.
Dominii acquirēdi ratio quotuplex J.C. 148.
Dominationes injuſtae qua ratione conſirmantur. 238.
Domitius Labeo. 51.
Domitius Ulpianus. 54.
In pretium Alex. Severi conſiliis rexit. ib.
Chriſtianorū hoſtis ſummus. 55.
ſcribendi genus. ib.
ejus fata. ib.
Domus, ſeu aedes, quatenus dirui vetabantur. 356.
Dotem, qui conſtituere tenentur. 282.
quibus conſtitui oportet. ib.
filiae naturali tantum Pater nō conſtituit. 282. & 283.
matrimonio diſſoluto quis lucratur. 297.
Draco malum quomodo aeſtimavit. 126.
Druſus vid. Cajus.
Duarenus. 95.
ejus origo, auditores, mors. ib.
Cujacium habuit infenſum. ib.
Duodec. Tabulae, vid. Tabulae.

E.

Edictum in albo quis propoſuit 28.
perpetuum quotuplex. ibid.
Adriani. 29.
Cornelianum. ib.
Emancipatio quotuplex. 208.
ejus effectus. ib.
Enguinarius Baro. 94.
aliorum oppoſitionibus potiſſimū clarus. 95.
Epiſtolae Principum. 43.
Equeſtris ordo Pop. R. 1.
ex quibus conſcrip. 1. & 2.
ſeminarium Senatus. 2.
ejus inſignia. 3.
Equites Romani unde denominati. ibid.
quo cenſu fuerint lecti. 2.
cēſu diminuto ad plebejos tranſibant. 3.

F.

Fabius Sabinus. 52.
capite damnatus vitam quo modo ſervavit. ib.

Fabius Sabinus *filius.* *ib.*
Cato cur dictus. *ib.*
Falleciſſimi, *qui ſunt.* 244.
Famoſus libellus *quid.* 167.
diverſa ejus coërcēdi ratio. 168.
de eo Lex duod. Tab. *ib.*
Ferretus, *vid.* Æmilius Ferr. 92.
Fideicommiſſa *quid.* 305.
eorum introducendorum cauſae. *ib.*
veteri jurisprudentia ignota. *ib.*
Fiduciarius *quatenus haeredi praefertur.* 294.
Figulus, *vid.* Cajus.
Filii *cur natura in Patris poteſtate ſunt.* 231.
Filiusfamilias *non ad uxorem ducendam, ſed Pater compellitur.* 283.
Finium regundorum *Judiciū.* 147
Fiſci Advocatus. 66.
Fiſcus *dotem ex ſolutis imparium aetate nuptiis lucratur.* 274.
ejus augēdi variae cauſae, & leges conſtituebantur. 288.
leges reſtrinxerunt ICti. 293.
ejus jus in bona caduca quale. 289. & 290.
Flavianum jus. 20.2 & 22.202. & 204.
Foeminae *quamdiu poſt mariti mortem, aut repudium a novis nuptiis abſtinere debent.* 273.
Foeminae, *vid.* Mulieres.
viris natura ſubjectae ſunt. 116.
Fori diſputationes *quid.* 33.
Formula *lictor lege age quando utebantur.* 236. & 237.
Fragmenta *legum Regiarum.* 127.
duodecim Tab. 215.
Franciſcus Hotomannus. 95.
illuſtri familia oriundus. *ib.*
mutavit avitam religionem cum bonorum damno inſigni. 96.
ejus fata adverſa. *ib.*
Juriū peritiſſimus atque Orator fuit. *ib.*
reprehendendi ſtudii amans. *ibid.*
ejus laudes & officia. *ib.*
Fundus *Italicus quid.* 286.
Funeris ſumtus *ſupra modum qui expendere ſoliti fuerunt.* 196.
eorum erogandorum modus qui & cur fuerit praeſcriptus. 197.
LL. duod. Tab. de iis, ac de humatione. 200.
Furta, *eorumque natura.* 161.
diſtinctio. *ib.*
per lancem & licium *quae.* 162.
nocturna cur gravius puniēda. 161
diverſimode puniebantur. *ibid.*
frugum, quā poenam merentur. 164.
apud Aegyptios & Lacedaemones impunita. 161.
quomodo apud Athenienſes puniebantur. *ib.*
de iis ll. duod. Tab. 163.

G.

GLans legenda. 146.
lex duodecim tab. *ibid.*
Gothofredus. 101.
Goveanus. 92.
Ariſtotelis defenſor ſtrenuus. *ib.*
ingenio acuto, & veloci claruit. *ib.*
laudatus nimium a Cujacio. 93.
Graecia *aliis populis leges ded.* 125.
Gregorius Tholoſanus. 101.
Grotius. *ib.*

H.

HAEreditas *non adita ad quem devolvitur.* 292. & 293
Num, & quibus caſibus ad haeredes tranſmittitur. 292.
Delata quae dicitur. 283.
Repudiata, aut omiſſa cui cedit. 292.
ejus pars repudiata uni cū uno re accreſcat. 293.
Haereditas. 152.
ejus diviſiones quot modis contingit. *ib*

leges duod. Tab. de ea. ibid.
Herennius Modeſtinus. 55.
Ulpiani diſcipulus. ib.
Graecae & Latinae peritus. ib.
ejus dignitas. ib.
Hermogenianus *nihil novi prodidit.* ib.
Heſiodus *cur laudandus.* 237.
Homicida, *qui dicitur.* 343.
Homicidium *quid, ejuſq; ue poena.* 173. & 343.
quando cupiditatibus maxime indulget. 235.
apud veteres parricidium nuncupabatur. 172.
Homines novi. 5.
Homo *duplici natura praeditus.* 111.
Honorarium Ius. *vid.* Ius honor. 21. & 30.
Horas *Romani olim non horologio, ſed ruſticorum more diſtinguebant.* 179.
Hortenſius (*Quintus*) 17.
Hugolinus a Porta Ravennate. 78.
libros feudorum authenticis attexuit. ib.
ejus mors. ibid.
Humiliores *de juſtitia cur ſolliciti.* 239.

I

Jacobus Ardizonus. 81.
Feudorum librum reliquit. ib.
Jacobus de Arena. 82.
Iacobus de Belviſo. ib.
Jacob. Butrigarius. ibid.
diſcipulum habuit Bartolum. ib.
Jacobus Cujacius. 97.
ejus origo. ib.
diſſidia quae habuit. ibid.
aliorum induſtriam & ingenium ſuperavit. ib.
ejuſdem fama inſignis, officia, honores. 98.
ejus ſcripta plurima. ib.
mors. 99.
Jaſon Maynus. 89.
ex concubina natus. ib.
luxuriae deditus ad frugem cur rediit. ib.
inimicitias habuit. ib.
ejus honores, & munera. ib.
eruditio & ſcripta. ib.
ſenio confectus obiit. ib.
Ignobiles *qui.* 5.
Imperator Roman. 56.
Senatoriã dignitatẽ gerebat. 60.
Pontificatum, Cenſurã, Tribunitiam poteſtatem, Conſulatum, Proconſulare imperium geſſerunt ſimul. 59. & 60.
Auguſtus. 59.
cur Auguſti, Imperatoris & Caeſaris nomen receperit. 58.
alias Octavius Dictator appellabatur. ib.
Summam Reip. re magis quam nomine geſſit. ib.
Tribunitiam poteſtatem, & Cenſuram adminiſtravit. 59
Juſtinianus 66.
ancipitis famae. ibid.
quo anno imperio potitus. 66. & 67.
quae bella geſſit. 67.
Leges Civiles in ordinẽ & libros congeſſit. ibid.
ejus virtutes vitiaque. ibid.
Libri, Codex, Digeſta, Inſtitutiones, Deciſiones, Novellae, quas ſuo loco invenies.
Imperium *quinam natura gerant.* 232.
a corporis potentia non deducendum. 231
merum, & mixtum quid. ib.
num, & qua ratione homini incontinentiſſimo competat. 230
Imperium *aliorum, qui natura ſubjiciuntur.* 231.
Imperium *unde ortum.* 121.
ejus introducendi neceſſitas. 121. & 122.

In-

Incendium ejuſque poena. 174.
quam Leg. duod. Tab. habet. 175.
Incendiarii, eorumque poena. 347.
Inceſtus inter quos cõmittitur. 324.
Quotuplex eſt. 324. & 325.
ejus poena hujuſque diverſitas. 326
Indignus, qui dicitur. 291.
illi, quae relicta quonſque auferenda. ib.
quis capere poteſt. 290
Indulgentia in baſies. 191.
Infantes Romani ante trienium a mamma non depellebantur. 282.
Ingenui nomine qui comprehendebatur. 269.
Ad Ingenuitatem quando quis provocare poterat. 259.
Injuriae realis diverſa ſpecies. 169.
puniendae ratio. ibid.
Inſtitutiones Juſtin. 68.
quando editae. ibid.
quis compoſuerit. ibid.
earum dignitas & auctoritas. ib.
Interſtitium ſepis quod. 146.
Interpretes. 5.
eorum munus & ratio. ib. & 32.
aeſtimatio. 64. quomodo iis utendum. 102.
Interpretes Graeci qui. 32.
Joannes Boſſianus. 79.
Irnerius. 75.
ejus aetas. ibid.
Jurisprudentiae reſtaurandae adjutor. ib.
Scholae Irnerianae auctor. 76.
Bononiae Profeſſor fuit. ib.
Judicis in aedes ingredi litigantes prohibebantur. 332.
Julius Paullus. 55.
Ulpiani diſciplina & honoribus aequavit. ibid.
ſtylo fuit gravis & juris tenax. ibid.
hujus ſcripta. ib.
Julius Mauritianus quo tempore vixit. 52.
Iuramenti remiſſio quantum Reipubl. noceat. 234
a quo fieri poſſit. 233.
Julius Caeſar ſui, & Patriae perditor. 248.
ejus mores, vitaeque ratio. 236.
Juriſdictio quotuplex in Urbe Romana erat. 27.
earum numerus. 28
Iuris diviſio apud Rom. unde petenda. 18
Jurisconſulti Rom. 32.
eorum honor ac dignitas. ibid.
officii ratio. ibid.
in jure auctoritas. 33.
diverſitas in philoſophiae ſectis. 35.
Reſponſa hae obſignata Iudici tradenda. 33.
diſſidia. 36
ICti noſſe debent legiſlatores agere. 248.
ICti Sabiniani & Proculiani, horumque ſeries. 36.
cur ita appellabantur. 48. & 50.
Iuriſprudẽtiae dignitas. 248. & 249
Iuriſprudentia unde nata. 20.
priſca quid complectebatur. 23.
quot Philoſophiae ſectis nititur. 36.
a quo in ordinem redacta. 34.
Caſſianorum, & Proculianorum. 36.
quot ſcholis docebatur publicis. 71
eius aetas quotuplex. 37. & 38.
Iuriſprudẽtiae antiquae indoles 38.
tempus ac duratio. ib.
mediae indoles & duratio. ibid.
novae tempus. ib.
noviſſimae natura & tẽpus. ib.
Iuſtinianeae fata adverſa. 73.
reſtitutio. 74. & 75.
Ius accreſcendi quando obtinet. 292. & 293.
ejus indoles. 292
num inter legatarios obtinet. 293
num repudiata portio cum onere accreſcat. ib.

Jus AEliaňum *unde profectum.* 23.
Jus Decemvirale *unde dictum.* 22.
Jus duodecim Tabularum. *vid. leges duod tab.* 21.
Jus Gentium. 117. & 119.
Jus Flavianum. 20.202. & 203.
ejus indoles & differentia a Iure Civili. 30.
Jus Honorarium *unde natum.* 21.
Jus Italicum *quid.* 286.
quomodo Cujacius interpretatur ib.
Jus *latii quid.* 285.
Jus *quiritum cur optimum dictum* ib.
Ius referendi. *vid. referendi.* 60
ejus ſumma, ib.
Ius naturae. 111.
Ius Papyrianum. 20.
Ius Patrium. *vid. Patrium.* 132.
Ius Romanum *unde manavit.* 126.
Ius ſine ſcriptis. 33.
Ius Sacrum. 392.
Iuſtinianus. *vid. Imperator.*
Iuſtitia *cur potentiores non ſollicites habeat.* 236.
menti, natura, impreſſa. 237.
optimum Civitatis ſtatum inducit. 237.
Juventius, *vid. Cajus Iuv.* 43.

L.

LAbeo. *vid. Antiſt. Lab. Item Domitius.* 46.
Lacedaemonii *cur nonniſi cum adulta nuptias inire ſolebant.* 273
Latrones *cur juſtitiam non plane deponunt.* 236.
Laterculum *majus & minus.* 62.
Codex erat officiorum. ibid.
ejus Curam qui gerebat. ibid.
Legati *ante obitum legationem privatis rebus inuolvi vetebantur.* 332.
Legationes *quis Romae excipiebat.* 16.
quo in loco exceptae. 11.
Legatorum *dies quando cedit.* 293.
Legatum *non agnitum cui defertur.* ibid.
cur a fideicommiſſo ſeparatum fuit. 293.
Leges *feciales, quae appellatae.* 330
Lex, *leges quid.* 233. & 234.
naturae obſequi non imperare debet. 270.
venia cur raro concedenda. 237.
a quibus ferri poterat. 189.
ratio ferendae ejus. 14.18.20.& 188.
publicandae. 18.
approbandae. 20.
improbandae modus & formula. ib.
abrogandae modus. 189.
de iis lex 12.tab. 189.
Legis actiones. 22.
Lex M. *Acilii Glabrionis quae.* 331.
Lex AElia Sentia *quo tempore lata.* 251.
ejus natura. ibid.
ejus auctor qui. ibid.
ſublata ex parte a Iuſtiniano. ib.
cavet de patrono libertum inopē negligente. 252.
certam aetatem manumittentis, & manumittendi praeſcripſit. 251.
Lex Aquilia *ejuſque auctor.* 355.
in univerſum de damno culpa per hominem dato reſarciendo diſponit. 354.& 355.
capita tria complectitur. 155.
quae horum ſumma. ib.
aeſtimatio damni quomodo inſtituenda. ibid.
ejus actio adverſus haeredes nonniſi ſi ex damno dato locupletiores ſint conceditur. ib.
Lex Atinia, *ejuſque indoles.* 24.298.& 299.
ejus aetas. 299
rei furtivae uſucapionem cavet.

dit. ib.
Lex Atilia. 23. & 24.
Lex Aufidia. 25.
Lex Baebia. ib.
Lex Calfurnia Junia. 331.
Praetorem conſtituit, qui de rapinis magiſtratuum provincialium judicaret. ibid.
Lex Cincia quando prodiit. 301
ejus auctor. ibid.
dona ob cauſas orandas accipere vetat. ib.
in deſuetudinem trahebatur. ib.
reſtituitur ſub Auguſto. ib.
limitata, & donandi certum modum reducta ſub Claudio. ib. & 302.
Lex Cornelia de falſis, ejuſque auctor. 338. & 339.
inſtrumenta, & quamvis veritatis mutationem in alterius praejudicium vetat. ibid.
ejus poenae harumque diverſitas ib.
ad eam quaedam SCta revocantur horumque indoles. ibid.
Lex Cornelia de injuriis, ejuſque author. 342
injurias manu illatas, eamque, qui in alienam domum irruperit, perſequitur. ibid.
duplicis generis actiones prodit.
quam poenam reis conſtituit. ib
Lex Cornelia Nummaria, ejuſque author. 341.
praeſtantiori metallo deterius infundere, monetamque adulterare vetat. ibid.
ejus poena. ibid.
Lex Cornelia de Repetundis. 331
Lex Cornelia de Sicariis. 343.
Civium vitam ab inſidiis ſceleratorum tegit. ibid.
unde denominata. ib.
ejus poena. 344.
Lex Cornelia de Teſtamētis, ejuſque auctor. 302.
confirmat teſtamenta in Urbe ab eo cōdita, qui apud hoſtes obiit 303
Lex Cornelia de Veneficiis. 344
ejus introducendae ratio. ib.
homines veneno fraudulenter necare prohibet. ib.
quam poenam conſtituit. 345.
Lex Clodia. 25.
Lex Duillia populo cum primis ſub venit. 16.
Leges Duodecim Tab. 21.
earum collectores qui. 21. & 22.
colligendarum ac componendarum ratio. 22.
conditores. 38.
ordo. 131.
diverſa denominatio. 132.
unum aeneis an eboreis tabulis incilae. 131.
cur plures a Cicerone fictae fuerint. 102
quos habuerunt ſcriptores. 132.
Lex Fabia de Plagiis, ejuſque auctor. 349. & 350.
eum qui hominem invitum celavit, detinuit &c. damnat. 350
Lex Falcidia, unde appellatur. 304.
quo anno lata. ibid.
haeredi quartā haereditatis partem ſalvam reliquit. ib.
ad ſucceſſiones ab inteſtato, donationeſque mortis cauſa fuit extenſa. ib.
Lex Fabia. 25.
Lex Falcidia Furiae, & Voconiae, legis vires fregit. ib.
Lex Furia, ejuſque auctor. 303.
certum modum legandi, & mortis cauſa donandi praeſcripſit. ib.
a teſtatoribus callide quomodo eludebatur. ibid.
Lex Fuſia Caninia, ejuſque indoles. 242.
ejus lator qui. ib.
quando lata fuit. ib.

num

unum fideicommiſſarias libertates continent. ib.
Cajacii, de ea, ſententia. 249. & 250.
Lex Glicia ex l. 4. D. de inoffic. teſt. *inveſtigatur.* 310
ejus fundamentum eſt querela inofficioſi teſtamenti. ib.
Lex Hoſtilia, *ejuſque aetas incerta.* 349.
Procuratori certa ratione furti age indulgebat. ib.
Lex Iulia de adulteriis, *unde nomen, & ortum trahit.* 317.
Adulteriū aliaque libidinis crimina omnia coërcet. ib.
ejus poenae, harumque diverſus modus. 318. & 319.
Lex Iulia de ambitu. 336.
quam poenam conſtitueris. ib.
munera, & honores pecuniis impetrare vetat. 337.
Lex Iulia de maritandis ordinibus, *quae.* 265.
mulieri ad dotem Tutorem dedit. ibid.
Lex Iulia Majeſtatis, *unde nomen ducit.* 314. & 315.
Imperatoris, & Reipublicae ſecuritati proſpicit. 314.
quae crimina proprie complectitur. 314. & 315.
ejuſdem poenae, harumque diverſa ratio. 314.
illas quouſque ad alios criminis aut reos poenae ſenſum extendat. 316.
Lex Iulia Miſcella, *unde denominata.* 283. & 284.
Cautionem Mutianam introduxit. 284.
eam Juſtinianus temperavit. 285.
Lex Iulia peculatus, *unde nomen habet.* 334.
Furta pecuniae publicae vetat. 333.
ejus poena antiqua quae 334.
hodierna. 334. & 335.
quinquennio praeſcribitur. 335.
Lex Iulia de vi, *ejuſque auctor.* 338.
armorum uſum, tumultus, aliaſque actus vi patratos prohibet. 339.
Lex Iulia de Annona, *ejuſque auctor.* 335.
alimenta dolo quocumque modo cariora reddere vetat. ib.
ſervorum mulierumque delationes recipit. 336.
quam poenam conſtituit. ibid.
Lex Iulia Agraria, *ejuſque auctor.* 336.
agrorum terminos movere ſueſque turbare prohibet. ib.
quam poenam reis decernat. ib.
Leges Iuliae judiciariae, *cur conſtitutae.* 337.
domum Judicis litigātes ingredi aut duos reos uno tempore cōvenire, aliaque vetabant. ibid.
quomodo limitari, & interpretari ſolent. ibid.
Lex Iulia manumiſſionis, *ejuſque auctor.* 254.
Principem à ſolemnitatibus manumiſſionis abſolvit. ib.
Lex Iulia, & Papia Poppaea. 267.
ejus auctores. ib.
ferendae neceſſitas, atque dignitas. ibid.
coelibatum prohibuit, ibid.
infamiam, qua coelibes laborabant, ſuſtulit. 268.
Conjugis, & liberorum multitudini praemia conſtituit. ib.
auctorum ex alieno teſtamēto partem in aerarium tranſtulit. ib.
a ICtis reſtricta, & variis reſponſis implicata fuit. ib.
quomodo utraque a ſe invicem differunt. 267.
Capita diverſa cōplectuntur, quae eruit Gothofr. 265.

Lex

Lex Iunia Norbana, *quando lata.* 23. & 254.
de ſervis in codicillo epiſtola manumittendis cum primis diſponit ibid.
Lex Iunia a Iun. *Penno lata.* 331.
Magiſtratuũ provincialiũ avaritiam punit. ib.
Lex Icilia *Tribuno ad Populũ loquenti contradicere vetat.* 16.
Lex Iulia, & Titia. 24.
Lex Iulia *de* R. ſiduis. 25.
Lex Iulia *de* Sacrilegio. ib.
Lex Iul. Repetundarũ. 25. 330. & 331.
Magiſtratus avaritiae obicem poſuit. ib.
Lex Laetoria *terminum pubertatis ad ann.* 25. *poſuit.* 266.
adoleſcentibus luxurioſis curatores ordinavit. ib.
circumventis ſuccurrebat. ibid.
horũ ſtipulationes prohibuit. ib.
Lex Licinia *ſocietatis contra ſociũ qui partem ſuam dolose alienavit ſuccurrit.* 359.
Lex Mamilia, *ejuſque auctor.* 299.
Lex Menſia, *ejuſque ſumma.* 255.
Lex Naturae. *vid.* Natura. 11.
Lex Petronia, *ejuſque auctor.* 25. & 254.
in dubiis ſententiis pro ſervi libertate decidẽdum praecipit.
non Domini ſed Iudicis arbitrio ſervos ad beſtias damnari vult. ibid.
eum de iis, qui accuſationẽ deſtituunt etiam di ſpoſuerit. ib.
Lex Peducea, *ejuſque indoles.* 234.
Lex Pedia, ib.
Lex Petilia. ib.
Lex Plautia, 299
ejus auctor M. Plautius Syl. ib.
res vi poſſeſſas uſucapi prohibet.
Lex Plautia, *ſive* plotia *de vi publica, & privata.* 328.
ejus auctor Publ. Plautius. ib.
publicae ſecuritati proſpexit. ib.
Lex Plautia. 24.
Lex Publicia, & Titia *ludos lucri cauſa inſtitutos circumſcribit.* 348.
quos ludos excipit. ib.
quam coërcitionem in ludentes ſtatuit. 349.
Lex Regia *quid complectitur.* 60.
ejus fragmenta. 127. & 128.
Lex Remmia *incerto, diverſoque nomine producitur.* 351.
ejus author certus non determinari poteſt. ib.
Infamiae literas K. *in fronte imprimendae ſubiicit eos, qui per calumniam aliquem publico judicio accuſarunt.* ib.
ex ea damnati, frontis non integrae, dicebantur. ib.
Lex Rhodia de Jactu, *unde appellata.* 356.
ejus auctores, & collectores, qui.
de damno mercium ejectione navis levandae ergo facta reſarciendo, agit. 357.
ratio damnorum aeſtimãdorum. ibid.
Lex Scantinia, *ejuſque auctor.* 327.
Adoleſcentes venere corrumpi, eorũque corruptores coërcet. ib.
Lex Scribonia, *ejuſque auctor.* 24. & 299.
ſervitutum uſucapionem quatenus ſuſtulit. ib.
libertatem uſucapi non impedit. ib.
Lex Titia. *vid.* Publicia. 348.
Lex Tullia. 25.
Lex Vilellia, *quando lata.* 255.
varie denominatur. ib.
capita ſua non habet amplius integra. ibid.
ſextantium ſumma, quae. ib.
ſublata a Juſtiniano. 256.
Lex Voconia, *ejus auctor.* 303.

libertatem legendi, & foeminarum ſucceſſionē circūſcripſit. ib.
Lex Vectii Lybici. 23.
Lex Velleja. 24.
Libelli, eorūque indoles. 63. & 64
ſub Auguſto, & Jul. Caeſare primum invaluerant. 64.
Liberi, quae praemia habuerunt. 276.
qui liberos habebat, alteri in Magiſtratus petitione praeferebatur. ib.
quae praemia Lacedaemoniis attulerunt. 277.
ſimulata adoptione quaeſiti non proſunt. 276.
ſinguli annum addebant ad parentis aetatem. ib.
ſuſcepto munere nati num proſunt. 277.
actis publicis ſinguli inſcribebantur. ibid.
eorum computandorū ratio. ib.
numerus qui ſufficit, & unde probandus. 276.
numero inſunt qui bello ceciderunt. 276.
numerus Principis gratia interdum impetrabatur. 278.
qualis matrem a tutela liberat. 279.
praemia num à Theodoſio ſublata. 278.
qua ratione ad Latinos & libertos pertinuerunt. ibid.
Liberta non poteſt Patrono invito a nuptiis diſcedere, ut ad novas tranſeat. 274.
diſcedens invito Patrono à nuptiis quae damna ſentit. ib.
ei nuptiae concubinatu interdictum non ſponſae. 275.
Liberto quando equeſtris ordo conceſſus videbatur. 256.
Liberti aureo annulo uti poterāt. ib.
eorum praemia ex nuptiis, & liberis. 270. & 278.
Libertatis quaeſtio ſub Auguſto mota. 249.
datio, virtutis praemium. 251.
Latinae indoles. 254. & 255.
haec ſublata à Juſtiniano. 255.
Libertis latinae conſequendae variae cauſae. ib.
fideicommiſſariae indoles. 256.
Libertatis jusjurandum de nuptiis non ineundis cur remiſſum. 283
quam bonorum partem Patrono relinquere tenebantur. 287.
Libertus ingratus quomodo puniebatur. 253.
Libido adoleſcentum averſo quae. 326.
Licinius Proculus. 48
diſciplinae Nervae Patris ſui ſectator. ibid.
magnam in jure auctoritatem obtinuit. ibid.
ab eo Schola Proculianorum dicta. ibid.
Lictores eorumque officium. 5.
Lis & jurgium quomodo differant. 148.
Longinus, vid. Caj. Caſſ. Long. 49.
Lotharius, Cremonenſis. 80.
aemulus Azonis. ib.
armis praecipue claruit. ibid.
rei eccleſiaſticae parū favebat. ibid.
L. Lucilius Balbus. 43.
Stoicae Philoſ. princeps. ibid.
Ludos qui dirigebat. 31.
Luſtrum cur quinquennium denominatum. 5.
Lucii Atilii aeſtimatio. 38.

M.

Magiſter officiorū, Principis Palatium regebat. 62.
Magiſtri Scriniorum, eorumque officium & numerus 65. & 66.
Magi, eorumque poena. 346.
Magiſtratus in fide continēdi ratio. 237.

num

num Plebei ad eum adſpirare debeant. ibid.
cur rationes ab iis poſcendae. 246. & 247.
Mancipatio *quid ſignificet.* 153. & 206.
ejus indoles & effectus. ibid.
quas LL.duod.Tab.habet. 154.
Mancipium *quid.* 148.
Mancipi res *quae.* 149.
Manlius Torquatus. 39.
ejus munera, honores, animique conſtantia. ibid.
ipſe adverſus filium ſuum ſententiam tulit. ibid.
Manumiſſio *quotuplex.* 210.
ejus ritus & effectus. ibid.
per eam Civis Reipub.dabatur. 251.
ejus libertatem reſtituit Juſtinianus. 250.
nominatim facienda. ibid.
in fraudem creditorum facta invalida. 252.
Domino ſolvendo haud exiſtenti quatenus permiſſa. 252.
Manumittentis *aetas juſta, & limitata.* 251.
ex hujus domo quantum efferre licuerit. 250.
Manumittendi *vindicta aetas.* 251
licētia cur reſtringebatur. 249.
Maranus. 101.
Marcellus (*Ulpius*) 52.
Marcus Cato. 30.
ejus eruditio & dignitas. ib.
Marcianus. 52.
Marc.Jun.Brutus. 38.
Martinus, *Cremenenſis.* 17.
ejus origo & vita. ib.
ambitio ſingularis. ibid.
agnati inter principes relati. ib.
adverſariū Bulgarū habuit. ib.
adulatus eſt Friderico. ib.
qua morte perierit. ib.
Maſ.piſſa *Aex* 86. *annorum libros precidatit.* 370.
Maſurius Sabinus. 49.
doctrinae Attej Capitonis ſucceſſor. ibid.
auditorum liberalitate vixit. ib.
primus de jure, publica authoritate reſpondēdi jus nactus. ib.
Equeſtrem ordinem virtute acquiſivit. ibid.
Mauritianus (*Jun.*) 52.
Menander. *vid.* Arius Men.
Miniſterium *publicum quid.* 321.
Monetae cudendae *ſcientiam unde Romani didicerunt.* 118.
Morbi *naturae rationalis.* 115.
Mornacius. 101.
Mulieres *Rom. perpetuae ſuberant tutelae.* 263.
nubentes jus familiae quando amittebant. ibid.
innuptae agnati tutelae ſuberant. ibid.
puberes num a tutela per Ulpianum fuerint liberatae. ibid.
Mulierum *puberum tutelam Juſt. abrogavit.* 265.
Mulieres *praegnantes id intra 30. dies à divortio, marito denunciare debent.* 297.
hujus denunciationis diverſitas ac effectus. 298.
qui, & quot ad hanc denunciationem mittendi. ibid.
Munera *cur divitibus ſolis non deferenda.* 243.
Munuſcula *accipere quando licuerit.* 332.
Mutiana *cautio quid, & à quibus praeſtanda.* 284.
ejus praeſtandae ratio. ibid.

N.

NAtura *rationis cum corporis natura ſemper certat.* 120.
corporis. 157.
Naturae *lex dup.* 111. 112. & 119.
promiſcua. 112.

rationis. ibid.
Naturae *lex obſequi, non imperare debet.* 270.
Neratius Priſcus. 49.
magni a Trajano Imp. aeſtimabatur. ibid.
Conſulatum geſſit. ibid.
ſpe imperii obtinendi per Adrianum excidit. ibid.
Nerva Pater. 47.
Tiberio Familiaris. ibid.
Tiberii flagitiis indignatus mortem ſibi arceſſivit. 47. & 48.
Nerva filius. 48.
maturè aliis conſuluit. ibid.
Nervae Imperatoris Pater creditur. ibid.
Ejus ſcripta. ibid.
Nexus *quid.* 207.
Nicolaus Spinellus. 90.
Nobiles *qui, atque eorum diviſio.* 5. & 242.
Nomina, & Cognomina *Romana ratio cognoſcēdi, & diſcernendi.* 136.
Novellae Juſtiniani. 69.
graece conſcriptae. ibid.
quo tempore prodierint. ibid.
translatae in linguam latinam. ib.
Novellae Juſtiniani. ibid.
eas Julianus JCtus vertit. ibid.
Nundinae *quo die Romae erant.* 18. & 182.
Nuptiae *probibitae inter Patricios, & Plebejos.* 139.
Nuptiae *inter majorem 60. annorū cū majore quinquagenaria* 269.
earum laudes, & commoda cum tenera puella. 273.
injuſtae, & irritae quomodo differunt. 269.
earum diſſolvendarū modi. 297.
Nuptias *illicitas, qui diſſolvendas tulit.* 269.
contrahendi ritus qui erant. 202. et 203.
ſi acta in impares contraxiſſent, quam poenam dabant. 273.
mariti ſaepe jurare debebant, ſe liberorū quaerendorū cauſa id facere. 284.
Nuptiae *cur, & quouſque inter pupillam, & tutorē probibitae.* 295.
Nuptiae *num inter protutores, & pupillam probibitae.* 296.
An inter tutoris filiū, & pupillam permiſſae. ibid.
contra probibitionē à JCuratore contractae, quomodo hic puniuntur. ibid.
legitimae ſemel contractae, poſtea non vitiantur. ibid.
quae Praetoribus provincialibus probibitae. ibid.

O.

Obvagulatio *quid.* 182.
num actori an teſti permittebatur. ibid.
de ea lex 12. tab. ibid.
Octavius Dictator. *vid.* Imperator. 58.
Officiorum *magiſter. vid.* magiſter. 62.
Offilius, *quos libros ſcripſerit.* 44. & 45
Oltradus de Ponte. 82.
advocatus fuit gallid. ſſimus ibid.
a Pontifice objurgatus angore obiit. ibid.
Oligarchia *quid, ejuſque incommoda.* 243.
Optimates, *eorū in Reipubl. ſtatus quando adeſt.* 235.
Optimates *qui.* 5.
Optio *quid. quādo fiebat.* 212. & 12.
Orationes *Principum.* 62. & 63.
earum indoles. 62.
rudiores Principes eas per quaeſtores recitabant. ibid.
Otho *judiciorum ſummarium reliquit.* 78.
Odofredus *Bononienſis.* 81.
ejus ſcripta & mors 82.

P.

P.

Pacis Jus. 119.
Pactorum Indoles. 179.
de his lex duod. tab. ib.
Pandectae Florentinae quae. 74.
Pancirolus. 101.
Papyrius Praetextatus. 3.
ob reticentiam erga matrem in ſenatum fuit receptus. ib.
Unde cognomen praetextatus accipit. ib.
Papyrianum Jus quid.
Papyrius (Sextus.) 43.
Papyrius Juſtus. 52.
Papinianus. 53.
dignitate, & eruditione clariſſimi. 53. & 54.
occiſus Caracallae juſſu. 54.
Inſcriptiones in eum. ib.
Parricidium, ejuſque indoles. 174.
apud veteres homicidium dicebatur. 173.
lex duod. tab. de eo ſuperſtes. 174.
Parricidium apud veteres Roman. penitus incognitum. 347.
quo tempore innotuit. ib.
in quos committitur. 348.
ejus poena. ib.
Partus conſtante matrimonio natus à Patre agnoſcendus. 298.
necandus ſtatim à Parentibus. 293.
quando matri prodeſt. ib.
Partus legitimi tempus quod. 141.
ſuper potes Legum authores. ib.
computandi norma. ib.
lex duod Tab. de iſto. 142.
Partus Monſtroſus qui dicendus. ib.
a quibus judicandus. ib.
necandus ſtatim à Parentibus. ib.
quomodo ab Oſtento differt. 143
quando matri prodeſt. ib.
lex duod. Tab. ib.
Partus pecoris quomodo vindicatur 166.
Paterculus Tarruntenus. 51.
militares libros ſcripſit. ib.
Patrium Jus omnibus gentibus commune. 132.
in tyrannidem apud quos tranſiit. 133.
jus vitae ac necis continuit. ibid.
ejus diverſi effectus. ib.
expreſſio quomodo in LL. 12. tab. facta. 134. & 135.
Patronatus jus. 138.
Patroni Romani unde dicuntur ib.
a quo inſtituti. ib.
eorum officium. ib.
de iis lex duodecim Tab. 139.
Patron. ſucceſſio in liberti bona quaenam. 287.
Paullus Caſtrenſis. 88.
Baldi diſcipulus. ib.
egeſtate ad ſtudia adductus. ib.
quae munera geſſit. ib.
Pauperiem ſi quadrupes fecerit. 165.
Pax intenditur bello. 119.
Peculatus crimen. vid. leg. Jul. peculatus.
Pecuniae repetundae crimen quale. 171.
quomodo puniendum. ib.
Pedanius quot ſervos habuerit. 250
Pegaſianorum auctor Labeo. 47.
JCtorum. vid. JCti.
Pegaſius. 48.
non nativitatis beneficio, ſed virtute honores adeptus. ib.
auctor SCti Pegaſiani. ib.
Perduellionis Judicium. 18.
crimen quale, & quomodo a majeſtatis crimine differt. 172.
hujus poena. 173.
Perduellis quis dicitur. 315.
Perezius 101.
Perizonius. vid. Jacob. Periz.
Permutatio antiquiſſima contractuum. 117.
olim venditio dicebatur. ib.
qua ratione vim ſuam ſortiebatur. ib.

Pe-

Petrus de Bella Pertica. 82.
Perſarum *Legiſlator qui.* 124.
Philo (*Quint. Publ.*) 18.
Philoſophia *quae praevaluit in jure.* 35.
Phoronaeus *Legiſlator Graecus inſignis.* 125.
Placentinus. 78.
juris ſcientiam in Galliam retulit. ibid.
Placita *Principum.vid.* Principii.
Plato *philoſophicam in Rege naturam expoſuit.* 335.
quam Regni Perſici ruinae cauſam afferre, 338.
Plagium *quid.* 349.
quot modis committitur: ib.
*quam poenā habuit.*259.& 250
Plebiſcita *a quibus lata.* 17.
Plebs Pop.Rom.*qui ex iſta optimi.* 246.
ejuſque indoles. 243.
munimentum adverſum Nobilium inſolentiam. 246.
quomodo in officio continēda.ib.
Plebs Pop.Rom.
ruſtica vel urbana. 4.
quo loco conveniebat. 16.
Poenae *neceſſitas.* 120.
ejus diverſitas. 124.
Poſtumus *unde dicitur.* 307. & 308.
quid ſignificat. 308.
quotuplex eſt. ibid.
ejus jura quae. ibid.
ii quomodo haeredes inſtituendi.
Poſtulare *quid ſignificat.* 331.
quis prohibebatur. ib.
Pomponius Cajus. 45.
an fuerit Servii auditor. ib.
Pomponius.*vid.* Sextus Pomp.
Pontificatus *maximus Pop. Rom.* 59.
ab Imperatoribus gerebatur. ib
Populus Romanus. 1.
ejus diviſio. ib
ordinum auctor. ibi.
poteſtas. 15.
in criminibus publicis. 17.
conveniunt. 17.
Populares *qui.* 5.
Poſſeſſionis *Judicium:* 283.
ſingulari ratione cuſtodiebant Romani. ibid.
Pragmaticae *juſſiones quid.* 63.
Praecones. 5.
eorum officium. ibid.
Praefectus *urbi.* 12.
eius poteſtas ac officium. ibid.
Praefectus *Praetorio.* 64.
Conſuli dignitate cedebat. ib.
ejus officium. ib.
illi aſſeſſores aſſidebant. 65.
eorum numerus. 64.
Praetores Urbis. 26.& 28.
*poteſtas,Cōſulibus aſſcribat.*12
habitus. 26.
quibus lictoribus uſi. ib.
album quid fuit. 29.
numerus. 28.
jus reddiderunt e ſella. 26.& 27.
per annum Praeturam gerebāt. 28.
Praetores Peregrini. 27
unde orti. ib.
eorum officium. 28.
poteſtas. 27.
Praetores Provinciales; ib.
quamdiu erant in officio. ib.
Cereales *qui.* 28.
Tutelares *qui.* ib.
Edictum juris à ſe reddendi per annum proponere tenebantur. ibid.
quibus formulis poteſtatē ſuam exercebant. 29.
Praetoris *Edicti aequitas,& aeſtimatio.* 30.
compilatores qui. ib.
Praejudiciū *quid in ſenſu jur.Civ.* 293.
Pro.Praetores *qui, eorumque nomen unde.* 27.

Pro.

Principem ſuvat minores magiſtratus geſſiſſe. 237.
Principum Edicta quid. 63.
mandata. ibid.
Reſcripta quid complectebantur. 63. & 64.
Placita. 21.
Orationes, vid. Orationes. 62. & 63.
Decreta. 64.
Epiſtolae. ibid.
Priſcus vid. Neratius. 49.
Priſcus. Javolenus. 51.
levis mentis erat. ibid.
ejus eruditio in jure. ibid.
auditores, & ſcripta. ibid.
Privilegium quid. 189.
ejus concedendi ratio ac ritus. ibid.
lex duod. tab. 191.
Probatio ſemiplena num detur. 317
Pro non ſcriptis res quot modis habeantur. 289.
Proculianorum Auctor Labeo. 46.
Schola unde. 48.
Proculiani JCti. vid. JCti.
Proculus vid. Licinius.
Proconſules unde dicti. 27.
Proconſulare Imperium. 60.
in univerſas Provincias exercebant Imperatores. 60.
Publius Rutilius Rufus. 39. & 40.
ejus animi firmitas, 40.
ſcripta ac aetas. ibid.
Pub. & Sext. Aelii fratres. 38.
Pubertatis terminus quis. 266.
ex qua lege deducitur. 272.
in eo computando Caſſiani, & Proculejani differunt. ibid.
Pyleus, ejuſque vitae ratio, & ſcripta. 78.
Pythagorica Schola. 125.

Q.

Quadrupes ſi pauperiem feciſſe dicatur. 165.
Quaeſitores qui. 27.
Quaeſtiones perpetuae. ibid.
Quaeſtores qui & unde dicti. 62.
eorum officium ac diverſitas. ib.
Querela inofficioſi teſtamenti. 310
num ex lege Glicia, aut ex moribus deſcendat. ibid.
liberis inique ritè tamē exhaeredatis ſuccurrit, patriſque teſtamentum reſcindit. ibid.
num praeteritis quoque indulgeatur. ibid.
Quintus Aelius Tubero. 40.
ejus frugalitas ac ſcientia. ib.
Quintus Aelius Tubero, filius. ib.
Ligarii infeliciter accuſavit. 45
ejus Praeceptor Offilius. ibid.
ſcribendi ratio. ibid.
Quintus Hortenſius Dictator. 17.
Publius Philo Dictator. 18.

R.

Rationis humanae jura. 116
Raptus Virginum quomodo puniatur. 329. & 330.
Rhadamantus primus legumlator. 124.
Referendi Jus quid. 60.
parce Imperatoribus initio cōcedebatur. ibid.
Regnum quando adſit. 235.
optimatum. 242.
Repetūdarum crimen, ejuſque poena. 171. & 333.
Res litigioſae quae. 143.
in ſacrum non dicandae, & cur. 144.
de iis lex duod. Tab. ibid.
Reſponſa ICtorum. vid. Juriſconſulti.
Reſidui crimen quod. 333.
qui eo teneantur. 335.
Res publica quando occurrit. 234.
ſtricte accepta quid. 245.
Roman. à quo conſtituta. 248.
Rex quis optimus. 235.
ſatellites exteros non habeat. 236

Rimi-

Riminaldus. 90.
Ruinus. ib.
Rofredus Beneventanus. 80.
Azonis diſcipulus. ib.
actionū formulas aliaque ſcripta edidit. ib.
Rogerius. 78.
Rogus *quid. vid. Buſtum.* 202.
Romam *intrare nonniſi depoſito officio licebat.* 11.
Romanorum *juſtitia, & jus.* 126. & 127.
unde profluxit. 124. & 127.
Romanorū *patrimonium maxima ex parte in ſervis conſtitit.* 250.
pietas in legibus ferendis. 234
ſtatus crebra mutatio. 248.
plebis poteſtas. ib.
Reſpublica à Romulo cōſtituta. ib.
Quando in Tyrannidem inciderit. ib.
illi, quo genere eſt primis erant prodigi. 249.
cum tenera puella nuptias inire ſolebant. 272. & 273.
Romulus *ordinum Pop. Rom. auctor.* 1.
De Roſata. *vid.* Albericus de Roſata.

S.

SAbinus. *vid.* Coelius Sab. *It.* Fabius. *It.* Maſurius.
Sabiniani JCti. *vid.* Juriſconſulti.
Sacrae *res, eorumque jura.* 193.
Sacrificia *hominum varii erant generis.* 345. & 346.
apud plures gētes fuere in uſu. 346.
Sacrilegi *qui.* 335.
eorumque poenae. ib.
Salicetus *factionibus, & exilio clarus.* 90.
Salvius Julianus. 51.
cognomine Severus dictus. ib.
Adriano Imper. familiaris. ib.
Edictum perpetuum aliosque libros ſcripſit. ib.
ejus digni tates. ib.
Sapientis *vita beata.* 115.
Sapientis *in hebetiores dominatio cur natura conceſſa.* 231.
Scaevola, *vid.* Cerb. Scaev.
Schola *Proculianorum unde dicta.* 48.
Bononienſis, a quo inſtituta. 75.
Bituricenſis. 94.
Pythagorica. 125.
Scholae publicae *quot in Jure apud Rom. fuerint.* 72.
Scribae *doctores quodammodo Magiſtratuum erant.* 4.
eorum officium, dignitas. ib.
navales qui. ib.
Scrinia *quid.* 63. & 64.
eorum diverſitas. 64.
cura quibus demandatur. ib.
Scientiae, & *artes hominis injuſti malitiam augent.* 236.
Seditiones *quomodo coërcētur.* 314
Sententia Judicis. 185.
ejus exequendae ratio ap. Rom. ib.
leges de ea duod. tab. 187.
Sententias *quis rogabat.* 12.
earum dicendarum ratio. ib.
Senatus *Pop. R. ex quibus erat cō. ſcriptus.* 1. & 2.
quot perſonis conſtabat. 2.
habendi tempus. 12.
ejus locus. 11. & 16.
authoritas ac poteſtas. 10.
quando diminuta. ib.
officium in quo conſtabat. 11. & 15.
convocandi jus cujus erat. 11.
dimittendi formula. 15.
ordo ſedendi. 12.
ordinis inſigne quod. 4.
poteſtas circa bellum gerendum.
Seminarium quod. 2.
Decreta. 15.
Senatores *qui dicebantur.* 1. & 2.
eorum aetas juſta. 2.
in Senatū venire cogebantur. 10
quo cenſu fuerint lecti. 2.

ante

ante cenſum a quibus lecti. 3.
cenſu diminuto ad ord. Equeſtrē deſcendebant. 2.
quo ordine in Senatu ſedebant. 12.
☞ eorū diſceſſio quid ſignificat. 13
Senatuſconſultum. 12.
eius dicendi ratio & tempus. 12. & 172.
approbatio. 15.
quomodo conſcribendum. 14.
quot Senatoribus condendū. 13.
Senatus ſaltē faciebat. 17. & 18
quomodo aſſeruandum. 14.
a quibus impugnari poterat. ib.
eius impediendi ratio. ib.
poſt ſolis occaſum condi prohibetur. 172.
SC. Articulejanum quomodo prodiit. 257. & 258.
Praeſidis Prouinciae iuriſdictionem in cauſa libertatis extendit. 23. & 258.
S.C. Calviſianum. 270. & 271.
de nuptiis à minori 60. ann. cū maiori quinquagenaria initis diſponit. 270.
S.C. Claudianum ad leg. Papiam 270.
condidit Tiberius Caeſar. ibid.
Prohibet nuptias ſexagenarii cū minore 50. annorum. ibid.
à Claudio poſtea abrogatum. ib
Legis Papiae caput Qui abrogagatum ſtatuunt notantur. ib.
S.C. Claudianum aliud, quod liberis, quibus libertus à Patre aſſignatus fuerit de certa haereditatis parte proſpexit. 317.
SC. Claudianum eiuſque auctor Caeſ. Claudius. 23. & 260.
mulieres cum alienis ſeruis cōcubere ſub poena ſeruitutis prohibet. ib.
cur Veſpaſiano adſcribitur. 260.
eius limitatio, ac varia lectio oſtenditur. ibid.
& Paulo obſtāti reſpōdetur. 261
illud à Iuſtiniano ſublatum. ib.
SC. Daſumianum libertati ſeruorum fauet. 23. & 257.
fraudolentam haereditatis alienationem coërcet. 24.
SC. Julianum, a Graecis Adrianū appellatur. 311.
eius introducendi cauſae. ib.
SC. Juncianum ſeruis proſpexit. 257.
a SCto Aemiliano non diſcernendum. ibid.
SC. Largianum. 23. & 254.
liberis haeredibus a Patre inſtitutis ratione bonorum libertī ſubuenit. ibid.
SC. Macedonianum improbat mutuum filiisfam. dare, credi torique repetitionē eius denegat. 24
SC. Macedonianum unde appellatum. 300.
eius introducendi ratio, & finis ibid.
SC. Neronianum. 353.
etiam Piſonianum, & Claudianum appellatur. ibid.
poenis ſeruorū ſubiicit eos, qui manumiſſi ſub eodem tecto manſiſſent. ib.
a paucis animaduerſum. 303
in legatorum fauorem introductum. ib.
SC. Ninnianum ſiue Nonianū incerti auctoris eſt. 23. & 258
Numinianū alicubi dicitur. ib.
Seruorum, & libertorum ad libertatem, & ingenuitatem proclamantium fraudes reſtrinxit. ibid.
delationem fraudis omnibus permiſit. ibid.
detegenti fraudem ſeruos, aut libertos addicebat. ibid.
elapſo quinquennio, aut mortuo ingenuo perimitur. ibid.
SC. Orficianum liberis ſucceſſionē

 coo-

conceſſit. 313.
quos liberos excludit. ibid.
SC. Pegaſianũ *fiduciario quartae detractionem concedit.* 24.
quo tempore conditum. 305.
SC. Pernicianum *coelibes perpetuis coelibatus poenis ſubjecit.* 371.
abrogatum a Juſtin. ibid.
SC. Plancianum *etiam Plantianum appellatur.* 297.
de denunciatione praegnationis poſt divortium, & partu agnoſcendo diſponit. ibid.
incertae eſt aetatis. ibid.
SC. Rubrianum *ſervis libertatem, quam haeres rogatus praecidere intẽdit, plene cõcedit.* 23. & 257.
unde dictum. 257.
adimit haeredibus rogatis jus Patronatus. ibid.
SC. Sabinianum *haeredibus adoptivis proſpexit.* 24. & 305.
SC. Silanianum *quum a quibusdam recte Syllanianum dicatur.* 352.
ejus origo, & aetas diu incerta. ib.
eos, qui negligunt, aut refugiunt accuſare, poenis ſubjicit. ibid.
SC. Statilianũ, *ejuſque auctor.* 352.
ejus ſumma quae. 353.
SC. Tertullianum, & Orphitianum. 24. & 313.
Filio matrique mutuam ſucceſſionem permittit. ibid.
ejus commodis quot modis mater privatur. ibid.
SC. Trebellianum *de haereditate, ejuſque actionibus ab haerede in alium transferenda ſibique quarta ejus parte retinenda diſpoſuit* 24.
quo tempore conſtitutum. 305.
ejus actiones dantur etiam univerſitati. 306.
SC. Turpillianum *ejuſque auctor* 351.
eos coërcet, qui reis ad effugiendum judicium moram nectendo ſubveniunt. 352.
SC. Vellejanum, *unde appellatum, ac pariter unde deſcendit.* 24. & 301.
foeminis pro alio intercedentibus ſubvenit, & fidejuſſionem firmat. 24.
SC. Vitraſianum *quale.* 23. & 258.
Infantibus, quibus libertas fideicommiſſaria relicta erat, ſubveniebat. ibid.
SC. Vectii Lybici, *ab aliis Vectibulicium dicitur.* 261.
Servis publicis manumiſſis libertatem concedebat. ibid.
SC. Voluſianum *fraudulentam debiti alieni acquiſitionem, & proprii exactionem per vim factam, vetat.* 330.
SCta *quatuor ad leg. Cornel. de fal.* 338.
quam comprehendant ſingula ſummam, atque poenae determinationem. ibid.
Sepulchra *in uſum profanum adhiberi vetitum.* 359.
eorum jura alia. 201. & 202.
Sepis *interſtitium.* 146.
Servi *annulos geſtare prohibebantur.* 256.
eorumque numerus Romae quis. 250.
numero inſunt fugitivi. ibid.
ultra numerũ manumiſſi quomodo computandi. 250. & 251.
nominatim manumittendi. 250.
haeredes facti, quãdo ipſo jure liberi. 252.
Servius Sulpitius *qua ratione in juris ſtudio profecerit.* 43.
Ciceroni erat conjunctiſſimus. ib.
ſummã attigit juris aliorumque ſtudiorum ſcientiam. ib.
quae munera & honores geſſerit. ibid.
Servius Tullius. 8.
Servitus *viae quam habet latitudinem.*

ſeat. 144.
Servitutum uſucapio quando, & quo modo obtinet. 299.
Sexus foemineus cur virili natura ſubiicitur. 230. & 231.
Sext. & Publ. AElii, fratres. 38.
Sext. Papyrius. 43.
Sextus Pomponius. 40. & 51.
Sextus Pompejus, 40. & 41.
juriam, Geometriae, & Phil. Stoicae peritus. 41.
Sext. Caecil. Africanus. 51 & 52.
Julianum Praeceptorem ſuum imitatus. 52.
Sicarii qui dicuntur. 343.
Sica quale armorum genus erat. ib.
Societatis humanae origo unde. 116
Sodales qui dicebantur. 155.
Lex de iis duod. Tab. 156.
Solon, ejuſque geſta. 127.
Spinellus. 90.
Spadonibus nuptiae prohibitae. 271
qui tales, & quotupliciter ſumuntur. ibid.
generandi virtute quatenus adhuc pollent. ibid.
Sponſalia biennio quatenus circumſcripta. 272.
ultra biennium protracta a ſponſis, maritorum praemia perdunt. ibid.
num hoc caſu ſarrham ſponſa retinet. ibid.
hujus biennii computandi ratio. ibid.
an inter tutorem, & pupillam prohibita. 296. & 297.
Statuliber qui erat. 153.
ejus mentio in duod. Tab. ibid.
Status Optimatum quando occurrit. 234. & 235.
Popularis, ejuſque naturae. 245.
Stoicae Philoſophiae in jure auctoritas. 35
Stuprum quod, ejuſque poena. 323. & 324.
ejuſdem adjutores quomodo coërcendi. 324.
Subſtitutio, ejuſque indoles. 292
cur excogitata. 293.
quamvis obſcura inducitur. 294
Succeſsio ab inteſtato. 151.
quo ordine contingit. ibid.
inteſtatus qui dicitur. ibid.
ejuſdem lex 12. tab. 152.

T.

Tabula 1. & 3. uſque 12. duodec. Tabul. 215. uſque 226.
Tartagnus, vid. Alexand. Tart.
Tarruntenus, vid. Paternus.
Tertullianus, ſub Sept. Severo vixit. 52.
num ſacer an civilis ſcriptor dubitatur. ib.
Tergiverſatores qui dicuntur. 351
eorum poena. ibid.
Teſtes falſi qui proprie ſunt. 171.
eorum poena diverſa. ibid.
leges duod. tab. 172.
Teſtes falſi, eorum poena diverſa. 343.
Teſtes eſſe vetabantur repetundarum rei. 332.
Teſtimonium denunciare quid notat. 332.
Theopompi humilitas. 237.
Tiberius Coruncanus, Princeps 385
jus docuit, quo tempore vixit. ib.
ejus dignitas, & honores. ibid.
Tigni injuncti actio. 166. & 167.
de eo lex duod. Tab. 167.
Timor ad fallendum acuit. 244.
Titus Ariſto qui fuit. 51.
ſummis a Plinio laudibus extollitur. ibid.
Torquatus, vid. Manilius.
Trebatius Teſta. 44.
Tribus per ſeditionem primam impetrati. 248.
Tributorum imponendorum ratio. 246.
Tribonianus qui. 70
unde ortus. 71.

Juris civilis compoſitor. 70.
ſocios compilatores quos habuit *culpatur a Suida.* 70.
capitis accuſabatur a ſeditioſis. 71.
ejus laudes & vitia. 70.
honores. 71.
Tribuni Plebis. 15.
quam poteſtatem habebant. ibid.
conſulibus poteſtate erant majores. 9.
eorum inviolabilitas. 15.
intercesſio. 16.
illi ex quibus collecti. ib.
quot fuerint. ibid.
eorum domus die noctuque patebant. ib.
Tribus *quotuplices apud Roman. fuerint.* 6. & 7.
Thryphonius *Syriae praefuit.* 52
Tubero *vid.* Quint. Aelius.
ejus officium. 45.
Tutoris datio. 213.
a quo, quibusve ſolemnibus fiebat. 216
Tutorum *Jus.* 135.
Tutela *quid.* ibid.
Furioſorum. 136.
Prodigorum. ibid.
quibus LL. 12. Tab. deferebatur. 135.
ejus actiones. 137.
in quo differt a Cura. 136.
Tutor *quomodo puellae nupturae ad dotem conſtituebatur.* 274.
ejus officium. ibid.
a quo, quibuſve ſollennibus fiebat. 262.
cautiones ſi neglexerit magiſtratus, conveniri poteſt. ibid.
Tutelae *diverſitas.* 261
Teſtamentaria *Civibus Rom. deferenda.* 262.
legitima *agnatis.* ib.
dativa *quibus, & quo modo.* ib.
Ceſſiva *quae.* 262.
Tyrannorum Graecorum *callida regnandi ratio.* 238.
vir totum ſimulatio. ibid.

V.

VAdes *qui dicebantur.* 176.
qua in re a vindicibus differunt. 178.
Vadimonium deſertum *juſtas rei non comparentis cauſas complectitur.* 181.
de eo lex duod. tab. 181. & 182.
Varus. *vid.* Alfenus Varus.
Veneficium *quid.* 344.
Veſembecius. 101.
Veteres *olim ſeorſim ſinguli habitarunt.* 117.
Viatores *qui.* 5.
Vindices *qui & unde dicti.* 178.
num cum vadibus conveniunt. 178.
quae LL. duod. Tab. de iis extat. 178. & 179.
Vindiciae *quid.* 183.
quas leges duod. Tab. ſuperſtites habent. 184. & 185.
Vinnius. 101
Virgines Veſtales *quomodo colligebantur.* 273.
Vitis *foeminae ipſa natura ſubjectae ſunt.* 116.
Virtutum *origo.* 113.
Vis *quid olim dicebatur.* 328.
publica *quomodo a privata diſtinguitur.* ibid.
privata *quid.* 330.
de ea legem tuliſſe fertur Jul. Caeſ. 329.
Vita beata *ſapientis.* 115.
Vita & *eorum natura.* ibid.
Ulpianus *vid.* Domitius Ulpian.
Ulpius Marcellus. 52.
Vocatio in jus *quid.* 175.
ejus formula. ibid.
exercendae modus. ibid.
quas exceptiones reo indulgebat. 176
quas LL. duod. tab. habet. ibid
Voluſius Mecianus *quis.* 52.

ejus

ejus laudes. ib.
SCti Voluſiani auctor. ib.
Vſucapio, a quo introducta. 148.
eius introducendae ratio & finis. ibid.
quod tempus, quaſque res requirit. ibid.
quas habet LL. 12. tab. 149.
Vſurarum modus priuatis Graeciae foenerationibus relictꝰ. 156.
a Romanis qui fuerat determinatus. ibid.
Computandarum ratio & uſus. 157.
de Vſuris leges duod. Tab. 161
Vxores, quae proprie dicebantur. 139.
vino uti prohibebantur. ibid.
earum poteſtas in maritum. ib.
per uſucapionem. ib.
Vxores quomodo una cum liberis a marito tractandae. 244.
Magiſtratuum Provincialium delinquentes, quomodo puniebantur. 332.
duo erant genera ap. Rom. 312.

X.

XEnia Magiſtratui accipere permittitur. 302.
Xenophontis ſententia. 238.

Z.

ZAleucus legiſlator Graec. 125
Zoroaſter quum Perſarum Legiſlator. 124.

VOCABULORUM
ANTIQUIORUM
Ex fragmentis Legum duodecim Tabularum explicatio.

ABeſcit. 141.
Amfracto. 194.
Anſogetes. ibid.
Amtermini. 165.
Amſegetes. ibid.
Amſanctae. ibid.
Aſſiduum. 178. & 179.
Aſſimiam. 188.
Ambitus. 144.
COncaper. 167.
Conſcito. 180.
Capſit. 164.
DOnicum. 155.
Deciſum eſcit. 164.
Duplione. 165.
Duit. 174.
Donatio. 182.
Diſſenſus. ibid.
ENdo. 134.
Eſcint. 200.
Eſcit. 138.,142.164.178.
Eſum. 131.
Emem. 146.
Ercto Cita. 153.
Endoplorato. 164.
Em. 177.
Endo jacito. 178.
Endo via. 179.
FUlmin. 128.
Fariatur. 182.
Fructi. 175.
Forctum. 192.
Forrit. 188.
Forti. 192.
HOrctum. 153.
JUrgant. 148.
Jobis. 128.
Im. 163.200.
Impeſcit. 166.
Incenſit. 175.
NAncitor. 138.
Nervo. 188.
OLöe. 128.
Occentaſſit. 169.
Obnubito. 174.
Ob portum. 182.
Obvagulatum. 183.
POlluctam. 129.
Pavire. 165.
Pacit. 170.
Pedemve ſtruit. 177.
Proletario. 179.
Pacunt. ibid.
Pipulum. 169.
QUiritare. 164.
Quiritando. 187.
Upſit. 170.
R
SEi. 128.
Stlit. 143.
Sublucare 146.
Se fraude eſto. 164.188.200.
Sirempſe. 192.
Sirit. 172.
Si calvitur. 177.
Si eu ſiet. 178.
Stlitem. 180.
Stlocum. 143.
Sol occaſus. 180.
Subvades. 182.
Superſtitibus. 185.
Sonati. 192.
TRanſque data. 155.
Teſtarier. 172.
Transduit. 173.
VErberit. 128.
Uſurpandi. 141.
Uſus eſto. ibid.
Vindiciam. 185.
Vindicit. 188.
Vis. ibid.

Domi-

Dominus D. Januarius Majello revideat, & referat. Neap. 18. Oct. 1712.

SEPTIMIUS PALUTIUS VIC. GEN.

D. Petrus Marcus Gyptius Can. Dep.

EMINENTISSIME PRINCEPS.

QUAE res duae rei legali illuſtrandae, amplificandaeque apprime conducunt, Eruditio, ac Philoſophia; eas antiquo Romano juri enucleando ſapientiſſimus vir *Janus Vincentius Gravina* J. C. & *Anteceſſor Romanus in his tribus libris de Ortu, & Progreſſu juris civilis, atque altero de Romano Imperio,* feliciter contulit; in quibus, & univerſarum cauſas legum, & ſingularum vim, animamque ita legentibus aperit, ut hunc exiguum mole librum ſedulo verſantibus non unius ſit Romani populi leges, varias, variante principis terrarum Urbis fortuna, ſed omnium gentium, cultiorumque rerum publicarum ingenia, mores, & inſtituta cognoſcere: quo non optimi tantum juriſperiti, verum & legislatores ſanctiſſimi evadere poſſint.

Omnia autem ad Catholicam veritatem, & morum ſanctimoniam exacta ſunt, propterea digniſſimum cenſeo, qui ad communem utilitatem, inſtitutionemque typis mandetur, ſi Em. Tuae auctoritas acceſſerit. Neap. Ex AEd. Seminarii Arch. VII. Kal. Novemb. CIↃIↃCCXII.

Em. Tuae.

Humil. Addict. & Obſeq. Servus.

Januarius Majellus.

Attenta ſupradicta relatione quod poteſt imprimi, Imprimatur. Neap. 29. Octobris 1712.

SEPTIMIUS PALUTIUS. VIC. GEN.

D. Petrus Marcus Gyptius Can. Dep.

Magnificus U. J. *D. Antonius Piſtoja videat, & in ſcriptis referat.*

GASCON REG. GUERRERO REG. GAETA REG. ARGENTO REG. MAZZACCARA REG.

Proviſum per S. E. Neap. 9. Maii 1712.

Maſtellonus.

EXCELLENTISSIME PRINCEPS.

CUM ex mandato E. V. perlegiſſem volumen, cui titulus: *Originum Juris Civilis libri tres; Et de Romano Imperio liber ſingularis ad S. P. Q. R. Auctore* J. *Vincentio Gravina Anteceſſore, &c.* haec ſumma eſt rerum, quas ibi contineri ſedulò obſervavi. Priùs agitur de vera Juris privati Origine, atque etiàm de Origine Juris publici, & mirè partitio ea juris publici, & privati explanatur; ubi legum antinomiae aliòqui inextricabiles & difficillimae conciliantur: innumerique Auctorum loci emendantur. Auctor ipſe vir clariſſimus optima methodo procedit: ſtyluſque aureum Auguſti ſaeculum redolet. Papiniani certè phraſim & acumen admirabitur Juriſperitus: Orator, Ciceronis; Politicus, Taciti, itemque Livii: Quiſque demùm id, quod in pluribus facultatibus eſt praecipuum, quodque reconditiorem ſapit eruditionem, ibi habebit. Quamobrem noſtra

ſtra Neapolis ritè jactare poteſt ſe priſco nitori & gloriae reſtitutam ob tanti Viri doctrinam, qui nos Transalpinae Galliae invidere non ſinit Cujacios, Gothofredos, Hotmannos, Briſſonios, Connanos, Duarenos, Balduinos, Contios, Barones, Merillios, Robertos, Fabrotos, innumeroſque alios: itemque Hiſpaniis Goveanos, Auguſtinos, Perezios, Gonzalezios: Belgio Donellos, Hilligeros, Grotios, Gudelinos, Rittherſuſios, Vinnios, Mattraejos: Galliae Ciſalpinae Alciatos, Fabros, Germonios. Sanè haec Vrbs his Originibus acceptum ferre debet ſui felicis poſtliminii initium ad verum ſcribendi genus, ad veram Juriſprudentiam, profligatis Pragmaticorum erroribus, qui Legum Auctorumque ignari nobiliſſimam Juris ſcientiam peſſimè habentes, *Bertachinicis*, ut ajunt, *repertoriis* tantum ſtudent; & paucis quibuſdam formulis, regulis, & effatis forenſibus abutentes quorū Tabelliones potiùs, quàm Juris Profeſſores memores eſſe deberent. Caeterum Imperialis majeſtas, quae ex priſcis effluens piiſſimorum Auſtriadū proavis nunc in Auguſtiſſimo CAROLO effulget, non parùm hoc libro exornatur; ut meritò typis cudi is mereatur. Neque verò in eo quidquam inveni, quod Regiam Juriſdictionem imminuat: immò praecipuum Reipublicae commodum, & decus Regium firmat. Haec animi mei ſententia eſt, quam E.V. perquàm libentèr ſubjicio. Neap 7. Julii 1713.

E.V.

Addictiſſimus Servus,
Antonius Piſtoja.

Viſa retroſcripta relatione Magnifici Reviſoris, Imprimatur; verùm in publicatione ſervetur Regia Pragmatica.

GASCON REG. GVERRERO REG. GAETA REG. ARGENTO REG. MAZZACCARA REG.

Proviſum per S. E. Neap. 14. *Julii* 1713. Lombardus.

E M E N D A N D A.

Pag. 65. in marg. lit. c. pro ſuus, &c. n ponendum *Xiphilin.* pag. 248. in edit. Stephan. ann. 1592. p. 262. verſ. 41. quod, quo. p. 264. verſ. 19. hic, hinc. p. 301. verſ. 22. quicquam, quem. p. 304. verſ. 5. quicquam, quem. p. 329. verſ. 35. concilio, conſilio. p. 331. verſ. 15. IↃCIV. CIↃIↃCIV. pag. 332. verſ. 2. conſtitutum, huic, conſtitutum. Huic. pag. 338. in marg. G. C. pag. 340. verſ. 11. ac, hac. p. 341. verſ. ult. porro uſque ad *accerſeri* delēda, nam ſcripta ſunt in cap. 100. pag. 346. verſ. antep. ut, ut eo. pag. 356. verſ. 36. exacerbantur, exercebantur. pag. 356. verſ. 3. vetuit, cavit. p. 368. verſ. 5. retinebat, retinebant. p. 379. verſ. 37. rigorem, vigorem. pag. 389. verſ. 6. veniam, venis. pag. 393. verſ. 8. mura, muta. pag. 407. verſ. pen. Ruſidius, Avidius. pag. 401. Platonis locus depravatus, ita reſtituendus.

Ξε. Τίν᾽ οὖν ποτ᾽ καὶ ἐπιχειρήσομεν ἄρα δεινῆς ἢ μεγάλης τέχνης ξυμπάσης τῆς πολεμικῆς δεσπότιν ἀποφαίνεσθαι, πλήν γε δὴ τὴν ὄντως οὖσαν βασιλικήν; Σω. Οὐδεμίαν ἄλλην. Ξε. Οὐκ ἄρα πολιτικὴν θήσομεν ὑπηρετικήν γε οὖσαν τὴν τῶν στρατηγῶν ἐπιστήμην.

Hoſp. Quamnam aliam (*facultatem*) adeo magnae, ac formidabilis artis, qualis eſt militaris, dominatricem oſtendere contendemus, niſi regiam rerum civilium diſciplinā? *Socrates.* Nullam aliam. *Ho.* minime verò civilem diſciplinā ponemus eſſe militarem ſcientiam, illi miniſtrantem.

99 255106

ſtra Neapolis ritè jactare poteſt ſe priſco nitori & gloriae reſtitutam ob tanti Viri doctrinam, qui nos Tranſalpinae Galliae invidere non ſinit Cujacios, Gothofredos, Hotmannos, Briſſonios, Connanos, Duarenos, Balduinos, Contios, Barones, Merillios, Robertos, Fabrotos, innumeroſque alios: itemque Hiſpaniis Goveanos, Auguſtinos, Perezios, Gonzalezios: Belgio Donellos, Wiſſigeros, Grotios, Gudelinos, Rittherſuſios, Vinnios, Matthaejos: Galliae Ciſalpinae Alciatos, Fabros, Germonios. Sanè haec Vrbs his Originibus acceptum ferre debet ſui felicis poſtliminii initium ad verum ſcribendi genus, ad veram Juriſprudentiam, profligatis Pragmaticorum erroribus, qui Legum Auctorſque ignari nobiliſſimam Juris ſcientiam peſſimè habentes, *Bertachinicis*, ut ajunt, *repertoriis* tantùm ſtudent; & paucis quibuſdam formulis, regulis, & effatis forenſibus abutentes, quorũ Tabelliones potiùs, quàm Juris Profeſſores memores eſſe deberent. Caeterum Imperialis majeſtas, quae ex priſcis effluens piiſſimorum Auſtriadũ proavis nunc in Auguſtiſſimo CAROLO effulget, non parùm hoc libro exornatur; ut meritò typis cudi is mereatur. Neque verò in eo quidquam inveni, quod Regiam Juriſdictionem imminuat: immò praecipuum Reipublicae commodum, & decus Regium firmat. Haec animi mei ſententia eſt, quam E.V. perquàm libentèr ſubjicio. Neap. 7. Julii 1713.

E.V. *Addictiſſimus Servus,*
Antonius Piſtoja.

Viſa retroſcripta relatione Magnifici Reviſoris, Imprimatur; verùm in publicatione ſervetur Regia Pragmatica.

GASCON REG. GVERRERO REG. GAETA REG. ARGENTO REG. MAZZACCARA REG.

Proviſum per S. E. Neap. 24. *Julii* 1713. Lombardus.

EMENDANDA.

Pag. 65. in marg. lit. c. pro ſumus, &c. repo. endum *Xiphilin.* pag. 248. in edit. Steph. ann. 1592. p. 262. verſ. 41. quod quo. p. 264. verſ. 19. hic, hinc. p. 301. verſ. 22. quicquam, quem. p. 304. verſ. 5. quicquam, quem, p. 329. verſ. 35. concilio, conſilio. p. 331. verſ. 15. IↃCIV. CIↃIↃCIV. pag. 332. verſ. 2. conſtitutum, huic, conſtitutum. Huic. pag. 338. in marg. G. C. pag. 340. verſ. 11. ac, hac. p. 341. verſ. ult. porro uſque ad *accuſari* delẽda, nam ſcripta ſunt in cap. 100. pag. 346. verſ. antep. ut, ut eo. pag. 256. verſ. 36. exacerbantur, exercebantur. pag. 356. verſ. 3. vetuit, cavit. p. 368. verſ. 5. retinebat, retinebant. p. 379. verſ. 37. rigorem, vigorem. pag. 389. verſ. 6. veniam, venit. pag. 393. verſ. 8. muta, muti. pag. 407. verſ. pen. Ruſſidius, Avidius. pag. 401. Platonis locus depravatus, ita reſtituendus.

Ξε. Τίν ἂν ποτε καὶ ἐπιχειρήσομεν ἀποφαίνειν, ἧς μεγάλης καὶ χαλεπῆς ξυμπάσης τῆς πολεμικῆς δεσπότιν ποιεῖσθαι, πλήν γε δὴ τὴν ὄντως οὖσαν βασιλικήν; Σω. Οὐδεμίαν ἄλλην. Ξε. Οὐκ ἄρα πολιτικὴν θήσομεν ὑπηρετικὴν οὖσαν τὴν τῶν στρατηγῶν ἐπιστήμην.

Hoſpes. Quamnam enim (*facultatem*) adeo magnae, ac formidabilis artis, qualis eſt militaris, dominatricem oſtendere contendemus, niſi regiam rerum civilium diſciplinam? *Socrates.* Nullam aliam. *Ho.* minime verò civilem diſciplinã ponemus eſſe militarem ſcientiam, illi miniſtrantem.

99 255106

Digitized by Google

Digitized by Google

J 4.18.*

Digitized by Google